Ч. 1 (100). СІЧЕНЬ

1936

РІК IX.

Це ювілейне соте число розсилаємо всім нашим співробітникам на памятку.

ЗМІСТ: **Богдан І. Антонич:** У січневе свято, вірш (портрет М. Грушевського з 1910. р.). — Соте число. — **Іван Брик:** Картина з історії видання „Життя і Знання". — **Василь Пачовський:** Свято „Коляди" на Гуцульщині. — **Михайло Островерха:** Зпід ливи Везувія (5 обр.). — **І. Костенко:** „Тесть" Европи (1 обр.). — **М. Миханько:** Вже не Персія, а — Іран. — **Микола Бажалук:** Дещо про діямянт (7 обр.). — **А. Курдидик:** Різдво на бігуні й у пралісах (як святкували Різдво великі дослідники). — **д-в:** Лісова господарка в Англії. — **Б. Романенчук:** Лесь Мартович (у 20. роковини смерти 1 порт.). — **Ярослав Рудницький:** Земля до нас говорить (дещо про наші географічні назви). — **Хр. Сінзіль:** Омела (Viscum album) (1 обр.). — **Ф. Дудко:** Татарську протоку засипляють (1 мапка). — **Андрій Ластовецький:** Техніка у природі (7 образків). — **Григорій Г. Скегар:** Північно-Західній Університет у Шікагу. — **Роман Заставець:** Іван Кремінецький — найвизначніший електротехнік Европи (1 порт.). — Церква в Михайлівцях (2 обр.). — **Д.:** Чудеса радієвих хвиль. — Передріздвяні звичаї у Швайцарії (3 обр.). — Новий народ ясаї. — Замовний птах-коваль. — **Франц Коковський:** Правні приписи про виходу та позичку. — **Ярослав Пастернак:** Перші сліди утрів у Галичині (3 обр.). — **д-в:** Музика при польовій праці на Філіппінах. — **Едвард Жарський:** 4.000 років лещетарського спорту (1 обр.). — **В. П-ий:** Жива отрута (про дерево отрута „богопупас"). — **М. М-о:** Деякі різдвяні й йорданські звичаї на Холмщині. — Найбільше дзеркало для далекоглядів. — Ювілейна вистава „Запорожця за Дунаєм". — Ті, що від нас відійшли (Модест Менциньский), (1 порт.). — Бібліографія.

Земельний Банк Гіпотечний

АКЦІЙНА СПІЛКА,

ЦЕНТРАЛЯ: **Львів, вул. Словацького ч. 14.**

Телефон ч. 203-82, 252-92.

Конто в ПКО (Варшава) ч. 149.000

„ „ (Львів) „ 500.170

ФІЛІЯ: **Станиславів, вул. Собеського ч. 11.**

Адреса телеграфічна: **Землебанк-Львів.**

Жировий рахунок у Банку Польськім у Львові.

АКЦІЙНИЙ КАПІТАЛ ЗЛ. 5,000.000.

Власна каменица.

ВИКОНУЄ всякі банкові дії,

КУПУЄ та ПРОДАЄ цінні папери, девізи, валюти за курсом на найкорисніших умовах,

ПЕРЕВОДИТЬ інкасо в усіх місцевостях у краю й на чужині,

ПОЛАГОДЖУЄ перекази за границю до всіх місцевостей світу,

ПРИЙМАЄ і ВИПЛАЧУЄ вклади у злотих і у злотих у золоті, та доляри на біжучий рахунок.

У ВСІХ КРАЯХ ЕВРОПИ Й АМЕРИКИ ВЛАСНІ КОРЕСПОНДЕНТИ.

Купуйте

тільки вироби

МАСЛОСОЮЗУ

вони здорові доброї, гарантованої якости

Найбільша українська кооперативна

ДРУКАРНЯ „ДІЛО"

Львів, Ринок ч. 10. І. п.

Тел. 229-26.

Приймає замовлення на всякого рода друки як: запрошення, афіші, летючки, візитівки, брошури, книжки, тощо по найдешевших цінах.

Усе виконує солідно і швидко.

Книжки — новинки!

1. О. Терлецький: „ГЕТЬМАНСЬКА УКРАЇНА Й ЗАПОРОЗЬКА СІЧ" 0.60
2. О. Цинкаловський: „КНЯЖИЙ ГОРОД ВОЛОДИМИР" . . . . . 1.—
3. В. Кубійович: „ТЕРИТОРІЯ Й ЛЮДНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ" 0.80
4. О. Бочковський: „АБІСИНІЯ Й АБІСИНСЬКА СПРАВА" 0.60
5. М. Андрусяк: „НАРИСИ З ІСТОРІЇ ГАЛИЦЬКОГО МОСКВОФІЛЬСТВА" 0.60
6. С. Магалас: „ПОРАДНИК ДЛЯ ОСВІТНИКІВ" . 0.60
7. М. Тополянський: „СПАДКОВЕ ПРАВО" . . 2.40
8. С. Перський: „ІСТОРІЯ ПРОСВІТИ" 2.50
9. КАЛЕНДАР Т-ВА „ПРОСВІТА" НА 1936 РІК . 1.50

НАРОДНЄ МУЗИЧНЕ ВИДАВНИЦТВО ТОВАРИСТВА „ПРОСВІТА" ВИДАЛО ДОСІ ТАКІ НОТИ:

Б. Вахнянин: Заквітчали дівчатонька 0.25
Кладочка 0.25
Мав я раз дівчинноньку 0.25
Ой, чого ж ти закурився 0.25
У перетику ходила 0.50
Садок вишневий 0.50
Б. Кудрик: Біду собі купила 0.50
Заспьку 0.50
За рідний край 0.25
Наша славна Україна 0.25
С. Людкевич: Лящика-лящика 0.25
Пою коні 0.25

ЗАМОВЛЯТИ
В КНИГАРНІ ТОВАРИСТВА „ПРОСВІТИ"
Львів, Руська 1.

ЖИТТЯ І ЗНАННЯ

ІЛЮСТРОВАНИЙ
ПОПУЛЯРНО-НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

РІК IX.

ВИДАННЯ ТОВАРИСТВА „ПРОСВІТА“

ЛЬВІВ, 1936
З друкарні Видавничої Спілки „Діло“, Львів, Ринок ч. 10.

4805

ЗМІСТ:

Стор.

1. УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА, ПИСЬМЕНСТВО, НАЦІОНАЛЬНЕ ЖИТТЯ.

В. С.: Соте число 2
Іван Брик: Картина з історії видання „Життя і Знання" 3
В. С.: Ювілейна вистава „Запорожця за Дунаєм" 31
С. Чарнецький: „Запорожець за Дунаєм" та його переміни 39
Степан Смаль-Стоцький: Шевченкова думка „Мені однаково" 66
Ярослав Рудницький: З народніх переказів про Шевченка 70
Іван Брик: Т. Шевченко й „Просвіта" — 1 образок . 71
Василь Пачовський: Ґеній Тараса Шевченка . . . 75
Б. Р.: Київські перекупки й Шевченко 84
В. Верниволя: Шевченко й Семен Артемовський-Гулак 89
Ґр. Бобяк: З приводу одного Шевченківського свята за Уралом 90
Г. Б.: Марш зауральських українців 91
Володимир Дорошенко: Повне видання творів Тараса Шевченка 92
М. Нижанківська: Народній одяг — 8 образків . . 102
В. С.: „Червона Калина" — 3 образки 115
Степан Чарнецький: З минулого нашого театру . . 121
Йосиф Застирець: З моїх споминів про великого поета (дещо про релігійність Івана Франка) — 1 автограф 132
М. Возняк: Хто спричинив арештування Франка й товаришів в 1877. р. 134
Франц Коковський: Провесна в Сяніччині . . . 137
Йосиф Застирець: З недрукованих або мало знаних творів Івана Франка — 2 образки і 1 автограф 139
Василь Сімович: Іван Франко в Чернівцях 1913. р. . 155
В. В.: Назустріч 11. червневі (з приводу Загальних Зборів „Просвіти") 161
Микола Андрусяк: Львівська Ставропигія (з приводу її цьогорічного ювилею) — 3 образки . . . 164
Ярослав Гординський: Українська повість на Совєтській Україні — 7 портретів 210
В. В.: Десятьліття „Просвіти" в Харбіні — 2 образки 217
Михайло Возняк: Олександер Кониський і Гнат Онишкевич 220
Володимир Савченко: Українська Станиця в Каліші — 1 образок 254
Микола Андрусяк: Наукове Товариство ім. Шевченка 258
Н. Дорошенко-Савченкова: Перші ластівки вишколу бібліотекарів по наших філіях — 4 образки . 278
І. Крипякевич: 350-ліття середньої школи у Львові — 3 образки 281
В. С.: Просвітянські прапори — 7 образків . . . 317
В. С.: Грудень — місяць „Просвіти" 337

2. УКРАЇНСЬКЕ МИНУЛЕ.

І. Костенко: „Тесть" Европи — 1 портрет 8
Ярослав Пастернак: Перші сліди угрів у Галичині — 3 образки 26
І. Костенко: „Руська Правда" 37
Василь Пачовський: Князь Лаборець 47
М. Андрусяк: Слобідська Україна в очах російського подорожника в 1781. р. 55
Іван Крипякевич: Ще дещо про побут козацької старшини XVIII. ст. (На основі записок Якова Марковича) — 1 портрет 86
І. Костенко: Освіта й культура за Ярослава Мудрого 106
Василь Пачовський: Золоті ворота й український переказ про Михайла Семилітка 157
Ігор Лоський: Україна у XVIII. віці у споминах сучасника 175
М. С.: 60-ліття сумної памяті указу з 1876. року . 182
Василь Пачовський: Князь-воїнник чи князь-правитель — 2 портрети 208
Іван Крипякевич: Як перемогли українці в українській державі 244

Стор.

Фелір Дулко: Історія картоплі на Україні (з нагоди 200 років появи її на наших землях) . . . 245
І. Крипякевич: Військо Ярослава Мудрого — 2 образки 338

3. УКРАЇНСЬКІ ДІЯЧІ.

Б. Романенчук: Лесь Мартович — 1 портрет . . . 14
Роман Застирець: Іван Кремінецький, найвизначніший електротехнік Европи — 1 портрет . . . 22
Володимир Дорошенко: Родина Русових — 3 портрети 33
В. С.: о. Тит Войнаровський — 1 портрет 97
Вол. Дорошенко: Памяті Симона Петлюри — 1 порт. 130
Василь Верниволя: Сидір Воробкевич (з нагоди століття народин) — 1 портрет 162
Вол. Дорошенко: Олександер Кониський (з нагоди століття народин) — 1 портрет 193
В. С.: Д-р Антін Горбачевський — вісімдесятлітник 218
В. С.: Пять років (з нагоди пятиліття смерти Михайла Галущинського) — 1 портрет 241
В. С.: Організатор Чортківщини (з приводу вісімдесятліття сен. д-ра Антона Горбачевського) — 1 портрет 251
Володимир Дорошенко: Тимотей Бордуляк (з приводу смерти письменника) — 1 портрет . . 306

4. ВІРШІ, ОПОВІДАННЯ З ПРИВОДУ ЮВІЛЕЇВ.

Богдан І. Антонич: У січневе свято 1
Богдан І. Антонич: Шевченко — 1 портрет . . . 65
Т. Шевченко: „Мистець" 67
Богдан І. Антонич: Франко — 1 портрет 129
С. Воробкевич: „Хто рідну мову і звичаї" . . . 163
Горацій: Поезії 196
Олександер Кониський: Ой, поля, ви, поля! . . . 196
Мусій Кононенко: Заповіт Ярослава Мудрого . . 209
Богдан І. Антонич: Книжка (з приводу „Свята книжки") 273
С. Орлюк: Як колись... (з приводу 1. листопаду) . 305
Юра Шкрумеляк: Великий князь (на закінчення свят на честь Ярослава Мудрого) 339

5. СТАРИЙ І НОВИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ПОБУТ, МУЗЕЙНИЦТВО.

Василь Пачовський: Свято „Коляди" на Гуцульщині 4
М. М-о: Деякі різдвяні та йорданські звичаї на Холмщині 30
Леонід Маслов: Чеснокресна церква в Луцьку — 4 образки 73
Богдан Романенчук: Боротьба за кобзу — 1 образок 83
Я. М. Береза: Великодні образки — 3 образки . . 98
Ярослав Маланчук: Про гагілку „Зельман" . . . 105
М. Сем.: Великодня писанка в поясненні українського проповідника XII. ст. 114
Ярослав Маланчук: Гагілки 123
Дмитро Бандрівський: Народні вірування в Самбірщині в звязку зі святом св. Юрія 138
Василь Ткачук: Про народини та хрестини на Покутті 144
Я. Б.: Із весняних звичаїв у селі Поланках-Вороцеві, городецького повіту 145
Я. М. Береза: Будні і свята пастухів — 3 образки . 177
Я. М. Береза: „Чуйся, господарю, в пірю" — обжинкові звичаї з села Вороцева-Поланок — 3 образки 200
Калістрат Добрянський: Цвіт папороті в українських народніх віруваннях — 1 образок 225
Франц Коковський: Рибальство в синіцькому повіті — 8 образків 234
Франц Коковський: Музей „Лемківщина" в Сяноці — 6 образків 262
Мирослав Семчишин: Як давні українські письменники уявляли собі світ 289
Ярослав Пастернак: З покутської старовини — 2 обр. 291
Володимир Барагура: Українські цигани — 3 образки 293

Стор.

Калістрат Добрянський: Знахарство у Старосамбірщині . . . 324
Яп.: Похорони запорожця . . . 331
Із Святоандріївських звичаїв (Калістрат Добрянський — Старосамбірщина; Марійка Садівницька — Село Боришківці) . . . 340
Я. М. Береза: В олійрні — 4 образки . . . 350

6. УКРАЇНСЬКЕ КРАЄЗНАВСТВО.

Ол. Цинкаловський: Стара волинська хата — 1 обр. 186
Ол. Цинкаловський: Волинські церкви-твердині — 2 образки . . . 232
Ол. Цинкаловський: Волинські надмогильні хрести — 6 образків . . . 287
Юліян Соневицький: Багата наша Волинь . . . 295
Франц Коковський: Село Теребча — 1 образок . . . 314
Франц Коковський: Старовинна церква в Ліську — 1 образок . . . 352

7. МОВА.

Ярослав Рудницький: Земля до нас говорить (дещо про географічні назви) . . . 15
Василь Пастущин: Початок людської мови . . . 77
Ярослав Рудницький: Українські відособові географічні назви . . . 206
Василь Пастущин: Про індоевропейські мови та індоевропейську прабатьківщину . . . 214
Ярослав Рудницький: Чи не забагато в нас -ння та -ття . . . 294
Ярослав Рудницький: Звідки пішли назви частин світу? . . . 364

8. ЧУЖІ КРАЇ, НАРОДИ. ЧУЖА КУЛЬТУРА, ПОБУТ, ДІЯЧІ ЧУЖИХ НАРОДІВ.

Михайло Островерха: Зпід ляви Везувія — 5 обр. . . . 6
М. Миханько: Вже не Персія, а — Іран . . . 9
А. Курдидик: Різдво на бігуні й у пралісах . . . 12
Ф. Дудко: Татарську протоку засиплють — 1 мапка 17
Григорій Г. Скегар: „Північно-західній університет" у Шікагу . . . 20
Хр. Сім.: Передріздвяні звичаї у Швайцарії — 3 обр. 21
В. П-ий: Жива отрута (про дерево отрути „богонупас") . . . 30
Антін Лотоцький: Чари й чарівники в Африці — 4 обр. 55
Анатоль Курдидик: Скарбниця білоруської старовини „Беларускі Музей ім. Ів. Луцкевіча" — 2 обр. 41
Ярослав Пастернак: З монгольських звичаїв — 3 обр. 49
Михайло Рудницький: Лев Толстой — 1 портрет 107
С. Яблонська: Як роблять опій, як його курять і як від нього гинуть . . . 109
Ярослав Пастернак: З історії купелі — 3 образки . . . 112
Василь Пачовський: Побратимство крови . . . 120
М. Дольницький: Як повстала найбільша пустиня світу 149
О. М.: Озеро Тсана й півострів Горгора . . . 179
Яп.: Про касти в Індії — 4 образки . . . 180
А. Лотоцький: Острів тисячі мотузарів — 4 образки 195
О. І. Бочковський: Палестина й жиди (про сіонізм та національне відродження Ізраеля) — 6 обр. . . . 203
В. Ков.: Дещо про японську сімю . . . 226
Мирон Заклинський: Як Японія стала великодержавою — 1 мапа . . . 242
Андрій Ластовецький: Великий експериментатор (у 250-ліття смерти Отта фон Геріке) — 1 портрет і 2 образки . . . 245
Яп.: Незнаний Кавказ — 3 образки . . . 256
Петро Зленко: Книга в житті великих людей . . . 274
Антін Лотоцький: Там, де моляться міліони — 6 обр. 276
Яр. Антоневич: Дещо про телеграфічні агенції . . . 280
Богдан Галайчук: Катальонія й Катальонці — 2 обр. 310
В. Подвірський: Як закріпощено жінку (картина з історії жіноцтва) . . . 316
М. Островерха: На місці багнищ — поля й нові міста — 7 образків . . . 326
Антін Лотоцький: Дороги колись і тепер — 6 обр. . . . 358
Володимир Гумецький: Скарга . . . 361

9. ПРИРОДОЗНАВСТВО.

Микола Бажалук: Дещо про діямант — 7 образків . . . 10
Хр. Сімзіль: Омела — 1 образок . . . 16
Микола Бажалук: Графіт . . . 56
Микола Бажалук: Протяге каміння — 5 образків . . . 68
Сергій Овчаренко: Заповідник Чаплі (Асканія Нова) — 6 образків . . . 79
М. Дольницький: Ще дещо про Місяць . . . 85
Юрій Крохмалюк: Дещо про товщі . . . 88
Е. Жарський: 923 метри під водою — 1 образок . . . 143
Є. Малик: Із історії перелету птахів . . . 153
Г. Бобяк: Кропива . . . 163
Микола Бажалук: Серпик — 1 образок . . . 183
Гр. Бобяк: Соняшники . . . 197
Л. Лясевич: Кілько коштує грім — 2 образки . . . 219
Іван Черсак: Водопроводні владження в ростин — 4 образки . . . 230
Євген Малик: Куди відлітають птахи та як поводяться підчас перелету — 2 мапки . . . 249
Микола Бажалук: Білотка — 1 образок . . . 252
Едвард Жарський: Кангур українських степів — 1 обр. 264
Сергій Овчаренко: Тварини, що вимерли або вимирають — 3 образки . . . 266
Ст. Р-ак: Туатара — відгук прадавніх часів — 1 обр. 268
Г. Бобяк: Про деякі цілющі ростини . . . 296
Хр. Сімзіль: Чай (з нагоди 300-ліття появи чаю в Европі) — 1 образок . . . 313
Г. Бобяк: Про вербу та про дуба — як цілющі ростини . . . 323
Венедикт Стасів: Наступ тварин на державу — 1 обр. 330
М. Бажалук: Дещо про кристали — 2 образки . . . 333
Г. Бобяк: Яблука . . . 348
Р. Крохмалюк: Життя в найнижчих температурах — 2 образки . . . 350
Е. Жарський: Як зимують наші ростини — 2 образки 357

10. ГОСПОДАРСТВО.

Петро Подвірський: Токайське вино хатнім способом — 2 образки . . . 118
С.: Вистава українських промислових виробів — 2 образки . . . 148
І. Витанович: Що діється у світі з грішми? (дещо про девалюацію) . . . 319

11. МЕДИЦИНА, БІОЛЬОГІЯ, ГІГІЄНА.

Ярина Сімович: Про перегодовування дітей — 2 обр. 185
Ярина Сімович: Дещо про заразливі недуги та про те, як наше тіло з ними бореться — 2 образки . . . 261

12. ТЕХНІКА.

Андрій Ластовецький: Техніка у природі — 7 образків 18
Лев Яцкевич: Дещо про автомобілі та їх розвиток — 6 образків . . . 42
Ярослав Волошин: Шкло (як його роблять та використовують у практиці) — 2 образки . . . 51
О. Локшинський: Галва та її виріб . . . 57
Л. Лясевич: Шифрова машина інж. Криги — 3 обр. . . . 110
Танас Фіголь: Від металевої брили до металевої шовкопрядки (прохід каблевим відділом „A. E. G." в Берліні) — 4 образки . . . 141
Е. Кран: Вільна камера — 6 образків . . . 146
Лев Яцкевич: Визначні винаходи старовинного світу — 5 образків . . . 173
О. Локшинський: Камфора та целюльоїд . . . 213
Юрій Крохмалюк: Радіокермування на віддаль . . . 216
Б. Р.: Звідки взялися сірники . . . 223
В. Г-ий: Дешеві хати на одну сімю — 5 образків . . . 228
Роман Крохмалюк: Летунство на послугах науки — 6 образків . . . 283
Е. Кран: Домашнє кіно — 10 образків . . . 297
Лев Яцкевич: Чудотворець з Менльопарку (з нагоди пятиліття смерти Т. А. Едісона) — 7 образків 308
Ярослав Волошин: Світильний газ — 4 образки . . . 342
Ж.: Фотографування теплом — 2 образки . . . 344

13. МУЗИКА.

Ігор А. Луговець: „Український мужеський хор" в Чернівцях — 1 образок . . . 54
Борис Кудрик: Сидір Воробкевич — музик . . . 168
В. С.: Український хор Дмитра Котка — 1 образок . . . 248
Борис Кудрик: Перший творець національної опери (з приводу 150-ліття народин Карля Марії Вебера) — 1 портрет . . . 349

14. ДАВНІ ЧАСИ, ДАВНІ ЛЮДИ.

Петро Біланюк: Де поділися кочівні народи з IV—XII. вв. по Хр. — 6 образків . . . 151
Михайло Соневицький: Горацій (з нагоди двотисяче-

Стор.

ліття народин великого римського поета) — 2 образки . . . 169
Михайло Соневицький: До джерел сучасної культури 328
Михайло Соневицький: Слідами Олімпіяди — 8 обр. 345

15. МИСТЕЦТВО.

Володимир Січинський: Що таке стилі в мистецтві — та про найдавніший єгипетський стиль — 1 обр. 52
Володимир Січинський: Дещо про грецький стиль — 2 образки . . . 116
Володимир Січинський: Дещо про римський стиль — 1 образок . . . 167
Володимир Січинський: Дещо про мистецтво азійських народів — 2 образки . . . 227
Володимир Січинський: Про візантійське мистецтво — 1 образок . . . 253
Володимир Січинський: Дещо про магометанський (мавританський) стиль — 1 образок . . . 322

16. ПЕДАҐОҐІЯ, ПЕДАҐОҐІКА.

Володимир Барагура: Чому діти говорять неправду 45
В. Ковальчук: Що таке порадництво в справі вибору фаху . . . 100
Василь Верниволя: Дитячі вистави у Львові — 1 обр. 265
Володимир Барагура: Дитячі гри та забави . . . 198
В. Ковальчук: Творець американського виховання Джон Дюй — 1 образок . . . 264
Володимир Барагура: Діти—бурлаки . . . 363

17. СПОРТ.

Едвард Жарський: 4.000 років лещетарського спорту — 1 образок . . . 29
Е. Жарський: XI. Олімпійські ігрища — 1 образок 58
Е. Жарський: IV. Зимові олімпійські ігрища — 4 обр. 94
Е. Жарський: 15-ліття українського спортового клюбу „Довбуш" у Чернівцях — 2 образки . . . 124
Е. Жарський: Мандрівка каюком — 1 образок . . . 187
Е. Жарський: XI. Олімпійські ігрища — 1 образок . . . 237
Е. Жарський: Ювілей спортових організацій . . . 270
Е. Жарський: Кінець і висліди XI. олімпійських ігрищ у Берліні — 3 образки . . . 301
Е. Жарський: 25-ліття Українського Пласту . . . 365

18. ПРАВОЗНАВСТВО, СОЦІОЛЬОҐІЯ і т. д.

Франц Коковський: Правні приписи про вигоду та позичку . . . 25
Франц Коковський: Договір про доживальщину . . . 82
З. Я. Федьків: Право азилю та політичні злочини . . . 142
Франц Коковський: Як закон береже тайну . . . 184
З. Я. Федьків: Видача злочинців або екстрадиція . . . 258
Франц Коковський: Карна відповідальність малолітніх . . . 299
Володимир Савченко: Значіння війни в житті народів 341
З. Я. Федьків: Анархізм і його прихильники . . . 355

19. ТІ, ЩО ВІД НАС ВІДІЙШЛИ.

Модест Менцінський — 1 портрет . . . 31
Ярослав Лопатинський — 1 портрет . . . 59
о. Атанас Левинський . . . 160
Д-р Ігор Лоський . . . 189
Хведір Щербина . . . 332
Олександер Попович . . . 335
Володимир Перец . . . 366
Яків Кривицький . . . 367

20. БІБЛІОҐРАФІЯ.

(в поодиноких числах) 32, 60, 96, 125, 159, 271, 303, 335, 367.

21. ДОДАТОК.

Павло Алепський: Подорож патріярха Макара — 61, 126, 190, 238 — 1 мапа (кінець із 1935. р.)

22. ВСЯЧИНА.

а) Українські культурні явища.

Церква в Михайлівцях — 2 образки . . . 23
Сьогорічна літературна нагорода . . . 38
С.: Саркофаг Ярослава Мудрого . . . 72
Насіння „Народньої Торговлі" . . . 108
Іван Маркус: Старі дерева — 1 образок . . . 232
вв.: Фаховий курс провідників Читалень у Жидачеві — 1 образок . . . 356

б) По світі.

д-в: Лісова господарка в Англії . . . 13
Новий нарід ясні . . . 24
С.: Як у різних краях борються зі щурами . . . 50

Стор.

д-в: Золото в Тибеті . . . 56
С.: Незнана досі раса недоростків . . . 95
Д-к: Свято вишні в Японії . . . 106
С.: Ювілей двох визначних жінок-діячок у Болгарії . 114
С.: Нові археольоґічні знаходи . . . 122
Стр.: Ловці на людські голови в Індонезії . . . 188
ів.: Населення Франції вимирає . . . 250
р.: Кілько жидів на світі . . . 255
С.: Дещо про японську сімю . . . 292

в) Техніка, винаходи.

Найбільше дзеркало для далековиду . . . 30
Найбільший успіх летуна на безмоторовому літаку. . . 93
со: „Третє око" . . . 222
ів: Качалкові сходи на висоті 1.000 метрів . . . 260
С.: Самохід кермований з допомогою радія . . . 307

г) Медицина, гіґієна.

д-в: Жувачі коки . . . 36
д-в: Колишнє зубарство . . . 40
ів: Нові джерела вітаміну Ц. . . . 95
ів: Затроєння качачими яйцями . . . 104
Х. С.: „Солодкий" сон . . . 140
аф: Сонце, вода, повітря (вистава водяного й повітряного спорту в Берліні) . . . 166
Медицина у 2000 році . . . 172
Де людей не болять зуби . . . 176
Стр.: Свиня — забезпека перед пропасницею . . . 184
С.: Про народини та смерть людей . . . 219
д-в: Успішний лік на попечення та попарення (гарбарський квас і чай) . . . 224
С.: Спосіб на налогових пяниць . . . 224
Стр.: Куряча сліпота — як наслідок недостачі вітаміну „А" в поживі . . . 247
ів: Ваніліновий цукор проти поганого запаху з рота. 252
ів: Новий лік на чорну неміч (епілепсію) . . . 302
Д.: Кілько де вживають мила . . . 315
ів: Новий засіб проти гемофілії . . . 323
Стр.: Електричність і простуда . . . 338
Стр.: Клин клином вибивають . . . 344

ґ) Природознавство.

Д.: Чудеса радієвих хвиль . . . 23
Зимовий птах-коваль . . . 24
С.: З дитинства кита . . . 38
Д.: Помста слона . . . 48
Є. М.: Чи мед може бути отруйний . . . 87
Стр.: Нанду — дбайливий батько . . . 104
Л.: Мстивий слон . . . 117
ів: Бджоли, що не кусають . . . 183
І. Вербяний: Нові погляди на повставання маток і робітниць бджіл . . . 197
Стр.: Цукор із жоржин (далій, ґеорґіній) . . . 231
ів: Нова австралійська людська порода. . . . 243
Кілько тепла дає Сонце Землі . . . 247
С.: Як подорожують тепер через Сагару . . . 257
Де Атлянтійський океан найглибший. . . . 269
Чер.: Риба, що не їсть цілий рік . . . 272
ів: Золото з Дунаю . . . 286
С.: Звір зперед 25 міліонів літ . . . 295
ів: Як дикий крілик став домашньою тваринкою . . . 296
ів: Нова пошесть Австралії — здичавілі коти . . . 300
С.: Найлекше дерево . . . 312
Гнідий (брунатний) вугіль на Україні . . . 315
С.: Блакитні вівці . . . 316
Д.: Пішки по морі . . . 322
ів: Новий спосіб переховувати молоко . . . 325
Ів. Вер-ий: Як довго птахи можуть голодувати . . . 334
Д.: Полювання на китів . . . 351
Стр.: Чому в берези біла кора . . . 352

д) Різне.

дв: Музика при польовій праці на Філіпінах . . . 28
С.: Шапки із старовинних рукописів. . . . 36
д-в: Льотерії в різних краях . . . 40
С.: Передісторичне місто . . . 270
С.: Книжка про циганів . . . 296
Ф. Д-ко: Червоний прапор як емблема (ознака) . . . 307
Д.: 400-ліття шовкових панчіх . . . 334

23. НОВІ ЖУРНАЛИ ТА КНИЖКИ.

96, 160, 189, 240, 272, 304, 336, 368.

24. ЛИСТУВАННЯ РЕДАКЦІЇ.

304, 336

ЖИТТЯ І ЗНАННЯ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ПОПУЛЯРНО НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК

РІК IX. СІЧЕНЬ, 1936. Ч. 1.

39022

У СІЧНЕВЕ СВЯТО

Рік вісімнадцятий — надії і тривоги —
родився в кýряві надхнéнних, віщих бур.
Не маки — це стяги квітчались на дорогах,
і військо чідймалось на шляхах, мов мур.

Рік вісімнадцятий — тривоги і надії —
здіймався в сяйві здійснених, прадавніх мрій,
і Київ, місто над містами, знов завій
і вітри зустрічав, полки відважні й бій.

Нові бійці, нові пости виступали,
вночі Грушевського хилилась голова,
коли складав рядки нових універсалів
і змістом буряним запалював слова,

такі близькі, й далекі, й прагнені до болю,
і найдорожчі, й надуживані найбільш:
Вона — одна і самостійна, правда й воля —
слова, що пáлять і пянять, мов темний хміль.

Горіння літ, що бýйним свалахнýли валом,
коротку славу, що дзвеніла по землі,
згадаймо мовчки й перед тінню днів минулих,
задумавшись хвилину, чóла похилім.

БОГДАН І. АНТОНИЧ.

СОТЕ ЧИСЛО

Перед нами повних вісім річників „Життя і Знання". Переглядаеш 99 чисел місячника, і з дива зійти не можеш: кілько зроблено за вісім років роботи! Перед вами ціла енцикльопедія. Тільки що та енцикльопедія — несистематична: немає в ній заазбучного порядку, немає й докладно визначених меж, що тут, мовляв, стаття з життя, а тут місце статті з одної ділянки знання, а там — з другої. Вони порозміщувані скрізь різно, як різно укладаеться життя людини, народу, народів, як різні ділянки знання.

Але ж збереш усе докупи — маеш перед собою цілі скарби. Поринай у них із головою й загарбуй своїм розумом і уявою все, що тільки тобі буде потрібне.

А скарби великі!

Чого не найде цікавий шукач у цілій тій скарбниці за вісім років „Життя і Знання"!

Український народ, у його теперішньому й минулому, ясні й темні хвилини його бурливого історичного життя перехрещуються між собою, усміхи і сльози мішаються, як вони все мішаються в житті кожного народу, кожної людини. Та таке саме й теперішне життя народу, що відбиваеться в його цікавому побуті, такому різноманітному, повному глибокої думки й поетичних образків, що досить тільки трохи на них іспинитися, щоб серце загорілося від думки, який же багатий, який сильний, який повний віри в себе і своє майбутне наш невмируший народ!

А далі — минуле й теперішній світ чужих людей. І чого ви не зустрінете на сторінцях вісьмох річників „Життя і Знання" у поході журналу світами: всі частини світа, люди всіх рас, племена різних мов, різних вір із тим усім, чим вони дишать, чого добиваються, які плекають надії всі ті народи: білі, чорні, червоні, всі ті европейці, азіяти, африканці, американці, австралійці, всі ті вільні й поневолені, всі ті, що їх освічує проміння свідомости, й ті, що поринають іще в темряві, але ж руки простягають до сонця золотого!

А людська думка, і в чому вона проявлялася і проявляеться?! Чи це буде мистецтво, своє чи чуже, нове чи давне, письменство, музика, малярство, різьба й т. д., чи мистецтво виховання одиниць, чи цілих народів, під теперішній час, чи в історії віків, народня освіта, шкільництво — все це найде ваша незаспокоена цікавість у тій скарбниці, що замкнена в 99 числах „Життя і Знання".

А господарство народне, спільництво, а законодавство!

А природа, що довкола нас, а тіла небесні, що сповняють світові простори, а сама земля з її незбагненими все ще тайнами! Коли ви тремтите від незаспокоеної жажди пізнати всю велич устрою природи — розкривайте річник за річником „Життя і Знання", і багато дечого з того, що ви раетеся збагнути, можете пізнати. Не все! Бо ж природа — незглиблена, людський дух раз-у-раз добираеться до її глибин і ділиться з людством своїми дослідами. Що вдалося людському духові досі здобути, те подавало вам за вісім років „Життя і Знання".

Про здобутки технічного знання, про осяги техніки — ми й не говоримо. Наш вік — це ж вік техніки. Техніка війну веде, техніка життя нам уладжуе, звигіднюе, техніка готовить нам краще завтра, техніка розслідам допомагае, через техніку знання наше поширяеться, техніка світ завойовуе, значіння техніки вчило вас увесь час — розуміти — наше „Життя і Знання".

І чи е яке ще питання звязане з життям, чи е яке питання з ділянки знання, на котре б не дістали були відповіді, хоч би злегка перелистовуючи за вісім років наш журнал? Не маг!

І ми свідомі того, що „Життя і Знання" своє діло зробило. Коли прочитуемо імена сотень наших співробітників, — ми горді на те, що довкола нашої скромної праці згуртувався мозок нашого народу. З сотим числом нашого журналу, числом, яке в нас прийнято вважати за ювілейне, ми висловлюемо їм щиру подяку, що допомагали нам у цьому, не так то й легкому ділі, що зрозуміли добрі наміри Головного Виділу „Просвіти" й Редакції журналу. Ми думаемо, що нашу втіху, що вдалося перебороти великі труднощі на нашому шляху, що вдалося дійти до сотого числа — вони з нами ділять... Ми просимо їх і на далі нас не забувати.

Одне закаламучуе нашу радість — не всім нам, що стояли за нашим плутом, довелося діждати цієї ясної хвилини: смерть вирвала зпосеред нас того, що перший у цю роботу вкладав свій хист і своє серце — Михайло Галущинський, перший редактор „Життя і Знання" не діждав нашого сотого зшитку. Не стало між нами д-ра Модеста Левицького, Андрія Чайковського, Михайла Черкавського, Агенора Артимовича, а ще недавно склали ми в сиру землю Юрія Мигалевського. Нехай же пухом буде їм земля, де спочили їх утомлені тіла, наша добра по них згадка ніколи не загине, честь їх памяті!

Ми свідомі того, що не довелоб наше „Життя і Знання" цього „ювілею", коли б не допомога тих наших громадян, тих наших установ — які були з нами за одне, які своею передплатою допомогли нам вести нашу справу. Також ми добре знаемо, кілько тут заслуги нашої невсипущої Адміністрації. Без одного і другого — не булоб у нас цього, сотого числа. Тим то одним і другим — велике наше спасибі.

Узагалі велике спасибі — всім нашим прихильникам!

А до тих, що досі стояли від нас осторонь, а то й дивилися на нашу працю скоса, одна просьба: станьте до нас ближче, подивіться на наш журнал просто. Більш нічого не хочемо, бо знаемо, що коли це станеться, ви станете нашими співробітниками, прихильниками, передплатниками.

І так зі сотим нашим числом ми стоімо перед вами, Громадо, з ясним і погідним обличчям: зробили, що могли, й далі робитимемо, що зможемо. І стоімо ми перед Вами з повною надією, що Ви нам допоможете.

А дальша наша програма? — ЖИТТЯ І ЗНАННЯ.

ІВАН БРИК

КАРТИНА З ІСТОРІЇ ВИДАННЯ „ЖИТТЯ І ЗНАННЯ“

Нелегко було „Життю і Знанню" появитись на світ. З одного боку, раз-у-раз ми чули голоси про велику потребу популярно-наукового місячника для українських родин — чогось наче давньої „Зорі", раз-у-раз говорилося, що українські родини передплачують і купують чужомовні місячники, отже видко, що такого видання потребують, що це, мовляв, „просто скандал", щоб українське громадянство не мало такого свого місячника. Такі голоси почулися навіть у формі внесків на Загальних Зборах „Просвіти", востанне 1926. р. Значить, заспокоїти цю культурну потребу, усунути той „скандал" мала знову „Просвіта".

А з другого боку — гіркий досвід. Нам аж надто добре відомий той наш запал великий, але хвилинний, запал, що скоро остигає, перед нами стояли болючі приклади з минулого, сотні невдач найкращих задумів. Ми добре знали, як байдужність, якась дивна, незрозуміла байдужність, а далі — хоробливий нахил у нас усе і вся критикувати, та ще й не все справедливо — часто до смерти заморожували найліпші почини. „Просвіта" відчула це не раз на собі. Звідси — вагання, довга застанова, розмови, різні підходи, заки Гол. Виділ, не вважаючи на тяжкий грошевий стан Товариства, зважився таки приступити до видання.

„Хто знає, з якими матеріяльними труднощами бореться в нас всяка газета і всякий журнал, а до того нагадає собі про важке положення „Просвіти", той зрозуміє велику жертву нашого Товариства". Так писала перша Редакція і змалювала до того вірно настрій у Головному Виділі: „Ми сказали собі: або наші члени, наше краще громадянство зрозуміють, що ми його частина й разом з ним хочемо творити, а тоді воно підтримає нас морально й матеріяльно, або такого зрозуміння не найдемо, тоді — впадемо. Нашим упадком виповнимо провалля, й нашим наступникам буде легше будувати..."

Очайдушна відвага з прочуттям смерти! Але „Просвіта" мусіла на неї зважитися хочби з огляду на свою найближчу організацію — на своїх членів і на свої читальні. Їм же ж треба було дати в руки журнал, що поширяв би знання, підготовляв до життя й неодному міг би стати в пригоді серед нових, щораз складніших і важких життєвих умов. Особливо молодому поколінню він потрібний, щоб удержати його моральні сили, дати йому змогу працювати самому над своєю освітою й виховуватися на характерних і свідомих своїх, громадських і національних, обов'язків громадян.

Перше число вийшло в жовтні 1927. р.

І ми чекали на відгук громадянства. Та... краще про це не згадувати, таке це болюче. Перший рік і другий приносить — недобір. Журиться перший редактор бл. п. голова Михайло Галущинський, жура й Головному Виділові. Що далі? Спитати громадянство, що, мовляв, у журналі не в смак, чого йому треба, щоб було вдоволене й дало передплатників! І в липні 1929. р. Редакція розіслала понад 1500 запитних листків із 20 питаннями. На них прийшли тільки 104 відповіді. Не багато, але й ті цікаві. Відповіли поодинокі читачі, читальні (6), кооперативи (2) й одна гімназія. Оце були відповіді від учителів уселюдних шкіл — 21, від хліборобів — 19, від священників — 10, решта ж від инших станів. Учасників анкети з високошкільною освітою було — 25, з учительською семинарією — 19, з середньошкільною освітою — 2, а з менше ніж середньою — решта.

Отож узагалі „Життя і Знання" подобалося всім. Одним без застережень, иншим із деякими застереженнями. Одні бажали — оповідань, инші не хотіли їх бачити. Одні хотіли бачити в ньому більше статтей про техніку, винаходи, сільське господарство, соціольогію, инші — більше описів природи, статтей із історії й географії, тощо. Та про цей особистий смак нічого говорити. Він у всякого инший. І це явище зрозуміле, бо — природне.

Важне, в чому майже всі погоджувалися. Отож були — проти перериваних повістей із „далі буде", проти довжезних статтей, проти чужих назв і цитатів, проти за високого наукового рівня деяких статтей, які може зрозуміти тільки фаховець. Селянин, мовляв, не всі статті розуміє, треба їх пояснювати в читальні. Бажані короткі статті, простий і ясний виклад, статті з української історії й культури, бо вони завжди цікаві. Подобається багатсво й різнородність статтей і картин.

І знову всі майже одноголосно признавали, що журнал дуже потрібний і корисний. Він, мовляв, поширює знання, дає змогу дальшої освіти, причиняється до національного освідомлення й морального піднесення народу, статті розбуджують цікавість до предмету. Селяни ним цікавляться, особливо — молодші, але не все розуміють, на заваді стоїть їм — брак освіти.

Досить важко було зміркувати, котрі відповіді щирі, а котрі навіяні ворожою тоді до „Просвіти" пресою. Одначе голос читачів-селян заважив, і Головний Виділ, не вважаючи на недобір, рішився журнал видавати далі, видавати його в тій надії, що саме ним удасться підтягнути вище рівень освіти й підготовити читачів та продэмити нехіть і байдужність інтелігенції. Редакція ж дбала, щоб усі справедливі помітки вважити й недостачі усунути.

І знову пройшли два роки жури Головного Виділу, жури й борні редактора, який серед тих клопотів і помер після чотирилітнього редагування, в яке вкладав час, талант і серце.

Число „Життя і Знання" за листопад 1931. р. появилося вже під моєю редакцією. Мені присвічували ось які засади: ясний, популярний виклад, як-найкоротші й найрізнородніші статті, звязок із життям минулим і відзивчивість на життєві питання, обмеження статтей із техніки, тощо. При щирій допомозі найближчих і дальших співробітників Редакції поволі вдалося журнал зробити популярнішим.

А проте голоси невдоволення не вгавали. Журнал, мовляв, непопулярний, на селі його ніхто не читає, шкода паперу. Може, те все і прав-

да? Та ось виявилося, що в 1932. р. журнал осягнув рівновагу, а в дальших роках уже деяку надвишку. Показалося й щось друге: ті, що з журналу були найбільш невдоволені та підносили голоси, щоб його закрити, „Життя і Знання" або не передплачували або зовсім його не читали... Були й такі, що на основі двох-трьох перших зшитків уперто обставали при тому, що місячник і далі не для села...

З листопадом 1933. р. журнал перейшов під дбайливу керму редактора видань „Просвіти", д-ра В. Сімовича. Він і далі виказує надвишку. Цікаво, що тепер зросло число передплатників серед читалень, кооператив, тощо. І коли з 100 числом, до якого ми дійшли завдяки витривалости Головного Виділу „Просвіти", впертости, бадьорости й найкращим сподіванкам на майбутнє його редакторів та співробітників, випадало б чого побажати, то я бажаю, щоб журнал знайшов бодай таке зрозуміння та таку прихильність серед нашої інтелігенції, яке знайшов уже серед нашого селянства!

ВАСИЛЬ ПАЧОВСЬКИЙ.

СВЯТО „КОЛЯДИ" НА ГУЦУЛЬЩИНІ

На цілому просторі земель, де живуть українці, бачимо ті самі звичаї, звязані з поодинокими святами, які святкуємо що-року в означеній порі. Дослід над тими звичаями виказав, що вони обєднані соняшним культом, пошаною та почитанням Сонця — воно було колись на Україні перед заведенням христіянства[1]).

Досліди виказали, що церковно-христіянські назви покрили давні поганські свята, але до них селянська маса відноситься з великим пошанівком через ті обряди, які нашим інтеліґентам видаються чимось наче дитячою забавкою. А тимчасом вони мають велике значіння в історії нашої культури, й тими то звичаями наш народ прикував до себе всякі орди та всіх кольоністів, які злилися з ним у одну українську націю...

*

З усіх свят „Коляда"[2]) на Різдво втягла в себе найбільше святкових обрядів, звязаних із новорічним, яке починається на Введення. Коляда — це свято, що зображує багатство, щастя, мир і спокій у свойому домі, на свойому дворі, заворожує його на цілий майбутній рік „тайною, божою, святою вечерею" на Свят-вечір, словом і ділом, маґічними[3]) діями й обстановою.

Найкраще збереглися всі ці обряди в горах, серед гуцулів, і про них ми хочемо тут поговорити.

*

Свято відкривають, добуваючи вранці на Свят-вечір живий вогонь із двох потираних деревець. З того чистого, новорічного вогню розпалюють вогонь у печі та на припічку, де збирали 12 днів 12 полін для дванацятьох страв святої вечері.

На вечерю варить ґаздиня 9—12 страв, у них заступлені головніші ростини з поля та городу. Увесь інвентар живий і мертвий того дня укладають на своє місце, всі члени родини мусять бути у зборі, всі мають помиритися, ніхто не сміє сваритися, маґічними способами й заклинаннями замикають ворогам роти.

Під вечір господар приносить до хати сіно, солому і снопи. Сніп, що зветься „дідух" або „корочун", ставить на покуті, підстеливши сіна. Сіно й солому стелить на столі й під столом. На чотири роги стола кладуть часник — як охоронне зілля від злої сили. На сіно кладуть залізо, сніп овязують ланцюгом для зросту сили та ставлять на ньому хомут, ярмо або плуг. На стіл, застелений поверх сіна обрусом, ставлять хліби, колачі, деиеде й кутю, — це ставить дитяча невинна рука. Варячи кутю, господиня квокче як курка, господар, стелючи сіно, „ричить як корова, блеє як вівця та ирже як кінь" — це на те, щоб ця худоба велася.

З кожної страви вечері господар надбирає трохи в корито, домішує муки, солить та дає худобі покоштувати. Він благословить її, тричі доторкаючи її хлібом, і маже хрестик медом між очима, а бджолам дає сити. Це все тому, що тої ночі „худоба говорить із Богом коли господар дасть їсти, коли ж ні — то вона плаче". Сам господар, або з родиною обходить садибу з новоспеченим хлібом з маком та водою й обкурює стайні та комори. Це на те, щоб охоронити двір від злих сил. На кінці зарубує поріг стайні, щоб звір не міг приступити.

Опісля господиня набирає в полумисок трохи з девятьох приготованих страв, на верх кладе колач, кубок із медом і водою, горіхів та яблук. Господар бере цю миску в одну руку, сокиру — в другу, виходить на подвіря, замикаючи сімю дверима в хаті. На подвірі викручується з тою вечерею за сонцем і кличе три рази звірів, далі бурю, потім мороз, заклинає градівників і чарівників на вечерю. Заклинаючи, обертається в протилежний бік проти сонця й вертається до хати, не оглядаючись.

Тоді приступають до святої вечері. І тут є свій лад. Господиня накладає до миски всякої страви, кладе „перший" хліб (з печі винятий), приліплює до миски засвічену свічку, кладе миску

---

[1]) Сліди такого культу зберегли такі свята: Калита на св. Андрія, Коляда або Корочун на Різдво, Щедрівка на Новий Рік, Йордан, Колодій, Великдень, Проводи й Купало на св. Івана теплого. Широку перерву від Купала до Калити заповняє низка менших свят від Полупетра, коли був звичай „гонити шуляка", Паликапи на св. Іллі, Маковія, Першої Пречистої, Головосіки, Другої Пречистої, Хрестодвига, Покрови через Пилипа до Михайлового чуда.

[2]) Назву „Коляда" виводять від латинського слова calendae — вона виперла давнє імя „Корочун", цебто свято пересилля сонця в найкоротший день у році 25-го грудня (Різдво, кажуть, за поганських часів було навіть раніше від 25. грудня, бо що одне століття віддалялося воно на один день, аж дійшло в нас тепер до 6. січня). Цю назву „Корочун" перебрали від нас на означення Різдва мадяри й звуть його „karacony" — чит. корочонь.

[3]) ворожбитськими, чарівними, надприродніми

на полотно й так подає господареві. А господар тричі обходить з нею за сонцем хату, потім кладе миску на стіл і клякає. За ним клякають усі і молять Бога, щоб Він припустив до вечері всі знані й незнані душі „з пропасти та з пекла", дякують за охорону худоби від звіря та прохають, щоб дозволив діждати других святок за рік. Після тієї молитви всі встають за господарем, він бере зі стола приладжену миску і кличе на вечерю божі та грішні душі, щоб їх тільки було на одній дірочці, кілько в полотні дірочок. Сказавши це, кладе миску на стіл.

Тоді засідає до вечері на чільному місці, коло нього — господиня, далі діти і ближча родина, челядь і бідні сусіди, що не мають своєї вечері. Господар набирає на ложку пшеничної куті і три рази кидає її до стелі. За першим разом кличе тричі: „праа!", щоб ягнята так скакали, як скаче та пшениця з землі до стелини; за другим разом кличе: „шкне!", щоб телята так росли, як хутко та пшениця летить до стелі; за третім разом приказує, щоб бджоли так держалися купи, коли вироються, й сідали на землі, як та пшениця, що паде на землю.

По тих примівках газдиня кладе по пів ложки пшениці та всіх страв і сити в кутики обох вікон та кидає біб по кутах для янголів і для померших душ. Тоді починається вже вечеря. Найперше коштують пшениці, причім бажають собі посполу „щастя, здоровля". Страви йдуть у такому порядку: біб, риби, вареники, голубці, сливи, пшенична кутя з медом, картопля з товченим часником, узвар, горох із олією й часником, ячмінна каша з олією або з медом, сливки з кисолею, пироги з маком, капустяний росіл із крупами, званий „росілниця", пшоняна каша, варена кукурудза, звана „кокот". За першою стравою, при першім напитку горілки з медом, або пива, чи сити з водою — господар звертається до господині із взаїмним бажанням діждати за рік святого вечора. Чарка кружляє довкола стола. Підчас вечері панує спокій і тиша, всі слідять, як виглядають тіні осіб від свічок, і ворожать, чи буде весілля і врожай. В кого є пасіка, по вечері сідають усі серед хати тихенько на землі, щоб так бджоли тихо сиділи; в кого є корова, господиня прилягає на землю, щоб корова легенько розродилась. По вечері — молитва.

По вечері не можна прятати ані мити мисок і ложок, їх залишають цілу ніч так при запаленій свічці, щоб їх полизали собі померші душі. Не можна й денебудь сідати: треба спершу продути те місце, де сідаєш, щоб не привалити якої душі, а їх, мовляв, багато сходиться в хату, й вони танцюють, як грає скрипка...

Після вечері розносять страву до рідних, кумів, до бабки-повитухи, „золотої баби", що її вважають за рідну ті, що вона їх приймала. Притім складають одні одним бажання з дарами, гостяться й переходять разом далі, аж наскочуть де на хату, де є музика, й там забавляються до білого дня.

На Різдво рано все збирають зі стола, залишають лише два хліби, колач, гуску соли й часник, усе це укладають кінець стола, й так воно стоїть до Йордану. Всі кришки й решту різної страви дають худобі, а самі їдять скоромно, — з солониною, або з маслом.

*

Ввечір першого, або другого дня починають свій обхід колядники. Вони творчть колядницькі табори на зразок „веселих людей" або давніх скоморохів, що ставили собі за мету „звеселити дім". Ті табори вправляються довго в піснях, творять з року на рік фахові дружини й намічують собі провідників (їх звуть берези), що знають старі коляди. Табор творять із 12 колядників, а то й більше. Крім „берези", в ватазі йде вибірець (скарбник), скрипник, трембітальник із трембітою і „кінь"-міхоноша. Колядники беруть із церкви для „вибірця" скарбону і хрест, для „берези" більший дзвінок, для себе менші, „кінь" іде без дзвінка з мішком.

Колядницька кампанія починається обходом коло церкви з колядою, походом до пан-отця. Попереду йдуть церемоніяльним обрядовим танцем (плясом) плясаки (себто — танцюри), парами, по два, кожний має на плечах бардки (сокирки) з підвязаними дзвінками. Вони поступають здрібна, на переміну на одній, то на другій нозі й помахують бардками, щоб дзвонили дзвінки, і співають:

Ци дома, дома сам пан господар?
Ми д' сему дому та веселому —
Що тепер робит та наша верства?
Ци там тепер так, як з первовіку?
Ци держит віру старосвітскую?
Ци вин си жоле святому Різдву?
Ой, ми до тебе все в рік, гостеве!
Одні ми гості — ясне сонейко,
Другі же гості — сьвітлий місячок,
Треті ж ми гості — дрібний дощику...

Їх або збувають датком, поданим з вікна, або запрошують до хати. Як заколядують під вікнами „ци є пан дома", виходить господар із колачем та господиня з повісмом, цілують хрест, а господиня перевязує його повісмом, з якого „Мати Божа плете собі ризи і сіть на страшний суд"[1]).

Як увійдуть до хати, цілу дружину частують — вони співають гуртом, оповідають, танцюють з домашніми — а тоді сідають до стола і співають по черзі господареві, господині, дітям, родичам та померším і живому і мертвому інвентареві. Тоді кінчать загальним бажанням, яке висказує „береза", а за кожним його реченнем хор колядників приспівує: Дай Боже![2])

---

[1]) Як „щезби", тобто сатана, тягне душі до пекла, так Бог, мовляв, дозволив Матері Божій виловлювати душі сіттю з повісма, яким люди святий хрест повивають. Кілько душ вона захопить, тільки їх буде ще ходити по світі блудом...

[2]) Це виглядає як у старій грецькій драмі:

„Береза":	Дай вам, Боже, здоровля!	Колядники:	Дай Боже!
„	А в дому скляно! —	„	Дай Боже
„	В коморі збрійно!	„	Дай Боже!
„	У хаті ситно!	„	Дай Боже!
„	В дворі прибитно!	„	Дай Боже!
„	На хлві зілля!	„	Дай Боже!
„	В хаті весілля!	„	Дай Боже!
„	В кошарі вівці:	„	Дай Боже!
„	У пасіці бджоли!	„	Дай Боже!
„	На многі літа!	„	Дай Боже!
„	До кінця світа!	„	Дай Боже!

Потім „береза" звертається до господині або до найстаршої доньки й починає частину „плясову". Ведуть її окремі „плясаники", підскакуючи на одній, то на другій нозі, до членів родини з піснею на устах, поки кожен не дістане щось у шапку!

Таким „плясом", кланяючись до столу, й виходять нарешті на подвіря плечима назад. Тут обступають колесом господаря й господиню та скрипника. Скрипник грає „кругляка", за ним приспівують колядники, щоб господарям весело було цілий рік жити. Плясаники пританцьовують „рівної" колесом, то хороводом, кроком то вправо, то вліво, присідаючи злегка. Господарі частують їх горілкою з медом. Так потанцюють на прощання й відходять, пританцьовуючи ще яких сто-двісті кроків.

Коли господар має пасіку, веде колядників до неї. Вони стають колесом, падають на коліна, роблять перед собою хрести топірцями, кладуть їх бардками до середини і складають шапки на бардки, — це має бути образ роя. Господиня насипає в шапки пшениці, принесеної в запасці. Колядники беруться за руки і крутяться — в один бік за сонцем, приспівуючи веселу пісню бджолам. Після співу падають на коліна, творять хрест топірцями, а пшеницю ссипають назад із шапок до запаски господині з бажанням, щоб пасіка була така велична, як свято Коляди. Цією пшеницею вона посипає вулії на весну з такою самою приміркою.

*

Цей цілий гуцульський обряд Різдва з релігійним танцем сягає глибокої старовини культу сонця та має характер магічної дії, яка „наказує" приявним коритися. До свята „Коляди" долучується ще „Щедрий Вечір" на Маланку перед Новим Роком і „Голодна Кутя", третій Святий Вечір, водохресний, перед Йорданом. Ним кінчаються новорічні свята, що почалися були „Введенням".

МИХАЙЛО ОСТРОВЕРХА

ЗПІД ЛЯВИ ВЕЗУВІЯ

Ідемо до Помпеїв.

Ось уже і стація: Помпеї-Розкопи. Та до засипаного лявою[1]) старовинного міста Помпеїв, тися до останків життя тодішніх часів: так, щоб залишити все таким недоторканим, яким воно було в хвилині, коли лява заливала місто.

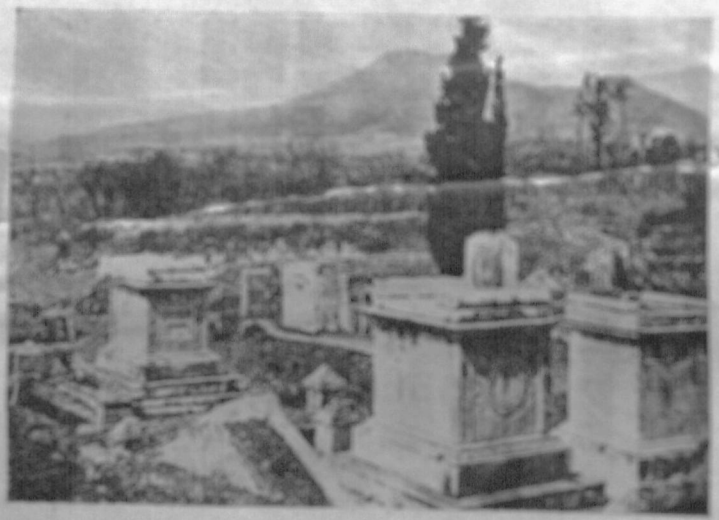

Старе відкопане кладовище в Помпеях.

Та ми про Помпеї.

Досі розкопали ледви добру четвертину міста. До розкопаного досі міста входять через Porta Marina — Морськими Воротами. В місті ніхто не живе — це місто-музей. Вулиці не широкі, але й не вузькі. Всі перетинають одна одну рівнолінійно, як у сучасних новітніх містах. Деякі, головні, як вулиця Багатства, вулиця Могил — широкі, довгі. Всі повикладувані нерівними широкими плитами з вулканічної маси (камінь „туфо"). Є й вигідні хідники-тротуари. А щоб, переходячи з тротуару вулицею на другий тротуар, не сходити зі ступня, а там, щоб не підносити ноги знову на ступінь тротуару, то вигідні помпеяни клали на вулиці дві плити завищки тротуару. По цих двох плитах вигідно проходите на другий бік вулиці, а мул із возом теж вигідно пройде поміж

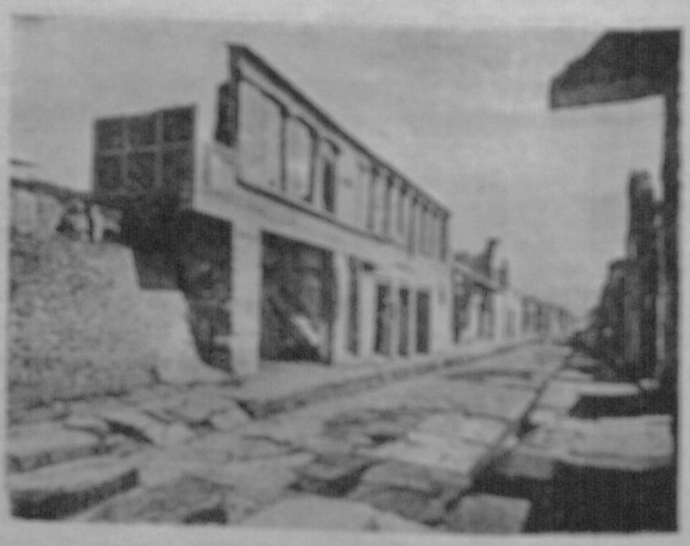

Вулиця Багатства (нові викони — видно хідники і склепи від одного хідника до другого).

іще шмат дороги. Перед нами димить вулькан Везувій. І так гаряче, а здається, що ці дими з челюстей Землі збільшують спеку.

На невеличкому горбі сірою, розпаленою на сонці потворою розклалося це староримське місто Помпеї. Колір його ясносірий. Спалені сонцем сірі мури. Де-де білі мармор. Тут і там стремлять у густу синяву неба кипариси, пальми, піні[2]). Де лише зупиниться ваш погляд, скрізь завали, чи дрібні й дрібніші зломи лави.

У 79. році по Хр. землетрус і великий виліг лави Везувія засипав три міста: Помпеї, Геркуланум і Стабії. І завмерло тут усяке життя в цій розлогій зеленій, на причуд гарній долині. Вже повні дві сотні років, як зпід лави поволеньки розкопують ці міста. Обережно це роблять, щоб діста-

ці дві плити. Раз-у-раз натрапляєте на криниці для вжитку громади. Мешкальні доми, здебільша, двоповерхові, з надвору не мають ніякого вікна. Всі доми мають лише один вхід. Инколи, в багатішому й більшому палаці, є ще один, задній вхід із городу. Крамниці, аптика, готелі тут таки, при дверях, вони мали широке вікно, сполучене з дверима.

Оглядаємо важливіші доми, які більше припадають до вподоби. Входимо до середини. Те місце, на якому ви стоїте, ледви переступивши поріг, називається „протірон". Трошки в глиб перед вами — „атрій"[3]), по середині його находиться „імплювій"[4]), до якого стікала колись дощівка. Праворуч, инколи в глибині, а то й тут таки в атрії, побачите престіл-жертівник. За атрієм же, що переділений кількома колюмнами, перистиль[5]), а по середині його басейн. У тому атрії й перистилі, які простокутно охоплені дорійськими кольонами[6]), є й водограй, всяка різьба, пальми, квіти й, розуміється — неба досхочу: бо ж атрій і перистиль мають за крівлю — небо. Мешкальні кімнати йдуть довкола перистилю. Від входу в самій глибині перед вами — „таблінум", себто місце, де приймали гостей. Праворуч — „трикліній", їдальня. Усі кімнати багато оздоблені стуками, фресками, темперою[7]).

Форум у Помпеях — тріюмфальний лук.

З відкопаних палаців найкращий і найбагатший палац Веттіїв і нещодавно відкритий палац Містерій. Скрізь чудово збереглися мальовила, препишної роботи мозаїки. Де-де мозаїкові долівки мають сліди землетрусу — потріскались. У городцях атрія, перистилю — є маленькі бронзові аморики[8]), які колись брязкотіли водою, є багато білого мармору всяких прикрас.

Оглядаємо з добрий десяток цих домів. Усі, загально, побудовані однаково, і розкладом скидаються один на один. Усюди з мурів, по кутках, визирають черепяні рури, якими протікала вода.

Широко й вигідно розбудована лазня. Має широкий атрій, замкнений дорійськими кольонами. Є в цій лазні одна кімната, яку колись прикрашували багаті стуки, сьогодні з них — останки. В одному кінці цієї кімнати ширэчення, простокутна марморова ванна, до якої веде широкий марморовий ступінь. У другому кінці кімнати бив колись водограй. Є в лазні й жіночий відділ — окремі келії. Є одна кімната-роздягальня, де видко у стіні вглиблення, щось наче віконце, — там ховали одяг.

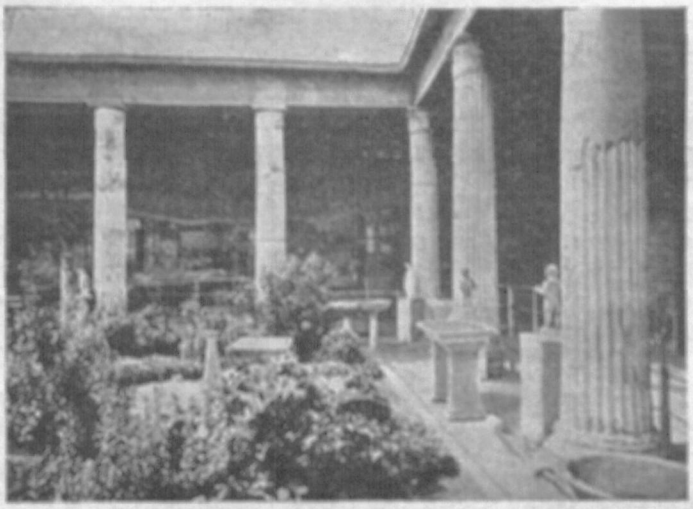

Палац Веттіїв — огород та перистиль.

Виходимо на форум, себто місце, де, як узагалі в давніх римлян, кипіло все громадське життя, вирішувалися громадські й політичні справи. Увесь майдан-форум викладений рівними квадратовими плитами. На цей майдан виходять фасади[9]) храмів, базиліки[10]). Де-де стоять статуї Апольона, то Венери[11]).

Добре зберігся театер. Заходимо до нього. Сідаємо на найвищих ступнях. Невеликий театер: на око, то помістить добру тисячку глядачів. Будова театру амфітеатральна[12]).

У Помпеях, як скрізь у римському царстві, в будівництві царювала, а в різьбі переважала грецька культура. Ті кремезні, сильні стовпи дорійського стилю на кожному кроці зустрічаєте: в будовах палаців, храмів, чи инших будівель.

Дуже цікаво оглянути тут таки в Помпеях музей зібраних останків людського приладдя, начиння, тощо. Тут вам — курячі яйця, скаменілі в ляві, але похожі на спечені яйця; зерно збіжжя-пшениці, хліб; горшки, шкло, ложки, вилки; всякі

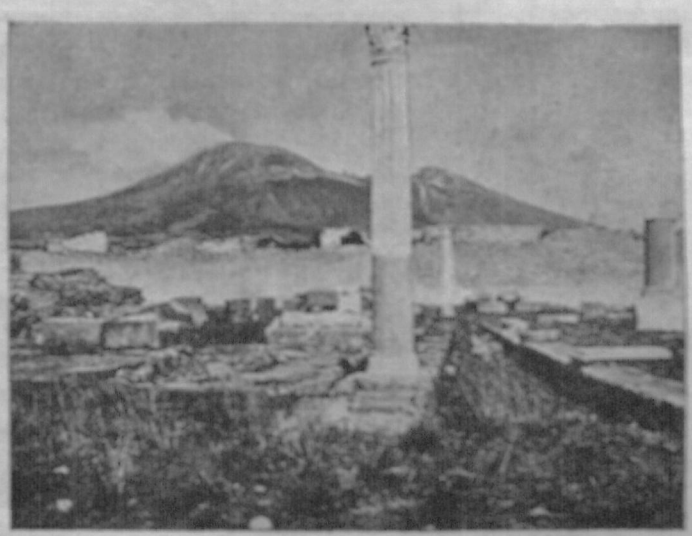

Останки храму Венери; здалека видко Везувій.

прикраси жіночі — красило, пудер, персні, нараменниці, наручниці й т. д.

Та є в цьому музеї й таке, що в душі лишає вам подих великого нещастя, смутку: скаменілі під лявою люди, звірята. Чоловік із широко розхиленими устами — наче ще чуєте, як душиться і кволим голосом кличе порятунку; на шиї в нього виступають напружені жили. Другий закрив берегом тоги[13]) уста, підніс обличчя вгору, ще шукає хоч одного подиху несірчаного повітря — на обличчі жах смерти. Там жінка занурила обличчя в подушки, чи в постіль, лежить горі спиною. Там знову собака, підніс угору лапи, скрутився у три погибелі, сконав задушений. Оглядаючи оці сумні останки тодішнього життя перед смертю, ви ще більше розумієте зміст слів із листа Плінія Молодшого до Корнелія Тацита[14]): „як пригадуєш собі все те, жах душу огортає". Пліній Молодший, що підчас вибуху Везувія мав 18 років, був у місті до останньої хвилини, дуже докладно описує це нещастя у згаданому листі.

---

[1]) лява — вогнисто-пливка маса, витиснута з нутра землі, має в собі силу всяких хемічних складників, газів і т. д.

[2]) пінія — рід сосни, що росте над Середземним морем, має дуже гарне широке, розкладисте верховіття, довгі шпильки

[3]) атрій (atrium) — мешкальна кімната старовинних римлян, цілком без покрівлі; протірон — передверя, сіни

[4]) імплювій (impluvium) — у староримському домі заглибина посередині долівки атрія; сюди стікала дощівка з т. зв. комплювія (compluvium), себто, отвору з даху; з імплювія вода відходила рурами в окремі криниці

[5]) перистиль (peristyllum) — подвіря або підсіння зі стовпами (кольонами)

[6]) дорійські стовпи — виходили безпосередньо, без підстави з землі, були грубі, заокруглені, мали багато жолобків, що гранчасто були повідділювані один від одного, вершок (капітель) простий, без прикрас, поверх нього т. зв. фриз (подовгуватий бальок) із триглїфами (по три маленькі стовпчики) та метонами (межівцями)

[7]) стуки, або штукатерії — оздобні плоскорізьби, зроблені з мішанини вапна, гіпсу і клею; фрески — малюнки на свіжому тинку; темпера — малюнок, де фарби накладені на стіну розрідженим жовтком із яйця, клеєм

[8]) зморшки — невеличкі статуї богів любови із сагайдаком, стрілами та луком

[9]) фасада — передня частина будинку

[10]) базиліка — у старовинних римлян громадська будівля для правничих справ, для торговлі; вона була всередині повідділювана стовпами

[11]) Апольон — грецький і римський бог сонця, крім того всякого мистецтва;

Венера — римська богиня любови, відповідає грецькій Афродиті

[12]) амфітеатральний, грецьке слово — де місця для глядачів покладені колом довкола сцени й підносяться що раз більше вгору

[13]) тога — верхній одяг римського громадянина в мирі: довге й широке покривало з білої овечої вовни, його носили так, що ліве рамя було в ньому сховане, праве — свобідне. Читайте Ж. і Зн. II., ст. 113.

[14]) Пліній Молодший (62—113) був небожем і прибраним сином великого римського природознавця Плінія Старшого (23—70), що згинув підчас вибуху Везувія; писав промови й листи

Корнелій Тацит, найбільший римський історик із часів цісарства (55—120).

І. КОСТЕНКО

„ТЕСТЬ" ЕВРОПИ

Так називають у нас українського князя Ярослава Мудрого (1019—1054), сина Володимира Великого, який своєю вмілою внутрішньою й позакраєвою політикою зумів обєднати під своєю державою всі українські землі. Цю подію, 900. річниця якої припадає на 1936. рік, ще згадуватиме наш журнал. Тепер ми хочемо тільки сказати кілька слів про звязки Ярослава з західніми европейськими державами, які й були причиною цієї назви для Ярослава Мудрого — „тесть Европи". Звязки з Европою князівська Україна мала вже давно перед Ярославом. Україна зі своєю столицею Києвом лежала на межі Заходу і Сходу, через її землі вели торговельні шляхи зі заходу на схід, із півночі на південь.

Кн. Ярослав Мудрий.

Головний із тих шляхів був наш славний — Дніпро. Течією Дніпра було найлегше дістатися з далекої Швеції на півночі до Візантії на півдні. Тимто й казали про цей шлях, що він веде „із Варяг у Греки".

Варяги, пращурі сьогоднішніх шведів і норвежців, були тоді найбільш воївничим народом. На своїх бистрих човнах перерізували моря та ріки, завойовуючи цілі країни. Отак вони завоювали колись Англію, заклали державу на острові Сицилії, яка колись досягла була великої могутности. З усіх західніх народів варяги найчастіше входили у зносини зі старою Руссю-Україною. Дружини варязьких воїнників постійно пробували на Україні. Багато дослідників нашої історії каже, що варяги були основники першої української князівської династії. Так бодай кажуть нам старі українські літописи. Як би навіть (як припускають инші наші вчені) ця літописна звістка й не відповідала правді, то все ж свідчить вона про ту велику вагу, яку мали на Україні варяги. З варягів, як добрих воїнників, складалися часто князівські дружини. В давніх часах воїнники були звичайно й торговцями, і на цьому полі особливо відзначалися варяги. Тимто їх пробування на Україні не лише скріпляло українську збройну силу, але й оживляло українську торговлю. Але й поза батьківщиною варягів, поза Скандинавією стара Україна мала зносини і з иншими західньоевропейськими державами. Як на один із прикладів тих зносин можна вказати посольство від кня-

гині Ольги до римсько-німецького цісаря Оттона І. Посли української княгині прибули в 959. році просити цісаря вислати на Україну єпископа.

*

Що зносини з західньою Европою аж до Ярослава Мудрого, поза варягами, не були значні, можна пояснити собі тим, що до того часу увагу українських володарів притягала до себе найбільше Візантія. З Візантією провадили українські князі найчастіше війни за панування на Чорному морі. З Візантією були в України найтісніші торговельні зносини. Бо ж столиця Візантії Царгород був найбільшим і найбагатшим осередком у тодішньому світі. Звідтіль прийшло на Україну християнство, а з ним культура й письменство. Зносини з Візантією, боротьба зі степовиками, що постійно загрожували східнім кордонам української держави, і найголовніше — обєднання всіх земель, заселених українським народом, в одній державі — все це були найголовніші завдання, що стояли перед володарями України. Порівнюючи з цим, европейська політика і зносини з европейськими державами відходили на другий плян.

Аж за Ярослава починає Україна розбудовувати свої звязки з Заходом. В тих часах найтрівкішою підставою міжнародніх зносин були — подружні звязки з чужими володарями. І ось уже сам Ярослав мав за дружину доньку шведського короля Оляфа Інґіґерду, що як християнка мала імя Ірини. Таксамо й донька Ярослава Єлисавета вийшла заміж за славного норвезького воїнника Гаральда Сміливого, що пізніше був норвезьким королем. Про жениханця Гаральда до української князівни розповідає нам старовинний скандинавський переказ-бувальщина (сага). Довідуємось із неї, що в тих часах буйного розквіту могутности України не так легко було, навіть і для королевича, дістати за жінку українську князівну. Князь Ярослав мав сказати Гаральдові, що тоді ще не був королем, ані не мав великих маєтків, що він має бодай довершити якихось великих військових учинків і щойно тоді може сподіватись дістати князівну за дружину.

Инший норвезький король, Оляф, що його вигнав із Норвегії данський король Канут Великий святий, мусів шукати захисту від ворогів під опікою могутнього українського князя.

Так узагалі київський двір став притулком для багатьох европейських князів, яких зустріло було якесь нещастя. Тут, між иншим, переховувались угорські королевичі Андрій і Левента аж до того часу, доки обставини не дозволили їм вернутися додому.

Одна з доньок Ярослава, Анна, вийшла заміж за французького короля Генрика. Вона за життя свого чоловіка брала жваву участь у державних справах, а по смерти чоловіка довший час була співправителькою свого сина Филипа.

Цілий ряд українських князів був одружений із різними німецькими княжнами. Був навіть такий плян, щоб оженити німецького цісаря Ґайнріха III. з одною з доньок князя Ярослава. У цій справі вирядив був український князь велике посольство 1040. р. Але посли спізнилися. Цісар уже вибрав собі иншу наречену. Правда, цісар обдарував послів коштовними гостинцями, щоб потішити їх у їх невдачі.

Всі ці подружні звязки панівного українського дому з чужими володарями вказують на те, яке величезне значіння мала на той час Україна в західньому світі. Слідом за цими звязками йшли зносини торговельні та культурні. Світло Заходу кидало своє яскраве проміння й на Україну, а в ньому жила і процвітала наша могутня держава, всмоктуючи в себе й візантійські впливи.

М. МИХАНЬКО

ВЖЕ НЕ ПЕРСІЯ, А — ІРАН

Згідно з ухвалою перського уряду, починаючи від перського нового року 1214. (— 721. р. Магомеда), що припадає 21. березня 1935. р., Персія зветься тепер цісарство Ірану. Вона все так і звалася, а народ звав себе іранцями. А назва персів перейшла була від назви одної провінції в полудневім Ірані „Парс".

Іран стає сучасною державою в европейському розумінні. Повстають фабрики (цукроварні), починають будувати довгу залізничу лінію, що буде лучити більші міста з Тегераном, столицею Ірану.

Крім того, Іран розбудовує шкільництво, головно практичне для вишколення техніків, ремісників, майстрів, рільників і т. д. В Тегерані, крім університету, є вже три вищі школи, що відповідають европейським політехнікам.

Освіта, що була давніше в руках духовних, перейшла тепер до міністерства освіти, якому підлягають і духовні школи („медресси"); крім того, число таких шкіл сильно скорочено. Заборонено вивозити старовинности: староперські дивани, глиняні старі вироби, що славляться на ввесь світ.

Іран є тепер у приятельських відносинах з турецькою республикою й наслідує її в тому, щоб зробитися европейською державою.

Не забувайте про день 22. січня! — день проголошення самостійности України. Не повинно бути ні одної місцевости, де б не відбулося цього місяця свята з цього приводу!

Сполучуйте це святкування зі святом на пошану першого президента відновленої української держави, найбільшого нашого історика МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО!

Збирайте того дня датки на Музей визвольної боротьби України. Датки шліть на Земельний Банк Гіпотечний у Львові, поштова складанка 500.170 з дописком МУД (Музей, Український Дім). Бо ж день 22. січня проголошено днем Музею визвольної боротьби України!

МИКОЛА БАЖАЛУК.

ДЕЩО ПРО ДІЯМАНТ

Минулого року доводилося нам читати, що віденському інжинерові та й мінеральогові др. Гансові Карабацекові вдалося одержати штучним способом кристали діямантів. Та др. Карабацек не перший, що одержав штучні діяманти. Бо вже більше ніж тридцять літ тому такі діяманти утворив французький хемік Муассан із вугля, розчиненого під великим тиском у розтопленому залізі. А далі ще німці Фрідлендер і Гасслінґер одержали діяманти з вугля в розтопленому мінералі олівіні та в инших кремнях[1]) під звичайним тиском. Тільки ж кристалики, що їх одержали згадані вчені, були дуже дрібонькі: їх видко було лише під мікроскопом (дрібновидом), — виміри найбільших із них мали тільки 1/10 мм. А діямантів д-ра Карабацека можна вже вжити до перснів, бо вони є на 4 мм завбільшки. Але ж штучні діяманти незвичайно дорогі, куди дорожчі, ніж природні, що їх добувають із землі. Бо дуже дорого коштує їх витвір, головно — прилади, в яких витворюють незвичайно високу температуру й тиск на стопи (стоплені мінерали), з яких викристалізовують діяманти.

*

Діямáнт займає перше місце поміж самоцвітами. Старовинні греки називали його „*adámas*", себто „непоборений" — і то через його незвичайну твердоту, — він же ж найтвердше тіло на землі! Бо старовинні греки вже знали цю його твердоту, тільки ще не знали, що тверде тіло є водночас дуже крихке, вони вірили, що діямáнт на залізному ковáлі, під ударом молота, не тільки сам не тріскає, але ще спричинює, що молот і ковало розсипаються на порох. Вони вірили теж, що у свіжій кізячій крови діямант розпускається таксамо, як розпускаються перли. А в середньовіччі Альберт Великий, учений домініканин (1193—1280), був переконаний, що цапова кров сильно розпускає діяманти, особливо тоді, коли цапох попоїсть петрушки й попе вина...

В XVII. в. вчені вже знали, що діямант згоряє зовсім у вогнищі великого вгнутого дзеркала. Пізніше розгрівали діямант у чистому кисні до червона й одержували наресті газ — двоокис вугля. Отже діямант це чистий вугіль! Як діямант огріти без доступу повітря понад температуру, при якій топиться коване залізо (1.800° до 2.200°[1]), то він перемінюється в чорну, дуже мягку масу, у инший мінерал, у графіт[2]).

Діямáнт можна шліфувати, але тільки його власним порохом. Та діямáнт можна дуже легко лупати, він такий крихкий, що вже легкий удар його зараз розтрощує. Стіни його кристалів і стіни його лупливости дуже сильно блищать. Промені світла, що проходять легко крізь прозорий кристал, не тільки сильно відхилюються від своєї простої дороги, але й розкладаються при тому в безліч кольорових променів, себто творять тзв. „вогонь". Як виставити діямант на довший час на сонячне світло, то він опісля світить у темряві, або як кажуть, „фосфоризує" (світить, наче фосфор у темноті). Звичайно діямáнт є зовсім без барви (як найчистіша вода). Правда — африканське діямантове каміння буває трохи жовтаве, а вже рідше бувають діяманти червонаві, сині або зелені. Чорним діямантом (carbonado) оправляють звичайно сверли, що ними вертять у твердих скелях. Непрозорий, полупаний, оловяно-сірий діямáнт зовуть — „борт".

*

Цікаве, що природні діяманти, відповідно до місця, де вони находяться, мають особливу форму кристалів. І так, індійські діяманти кристалізують переважно в восьмистінниках, бразилійські в двацятистінниках, а південно-африканські в двацятьчотиристінниках і сороквосьмистінниках. Усі ці форми лупаються дуже легко рівнобіжно до стін восьмистінника, тимто шліфярі діямантів вилупують насамперед долотом штучний восьмистінник. А щоб викликати дуже сильний вогонь, шліфують пізніш дальші стінки діямантовим порошком, і то роблять уторі квадратову таблицю, опісля ж у споді меншу, тзв. калетту, і врешті ще по боках більшу кількість трикутних і чотирикутних стінок. Готову форму, „бриллянт"[3]), оправляють на бічних гранях основного восьмистінника так, щоб бриллянт був прозорий згори досводу.

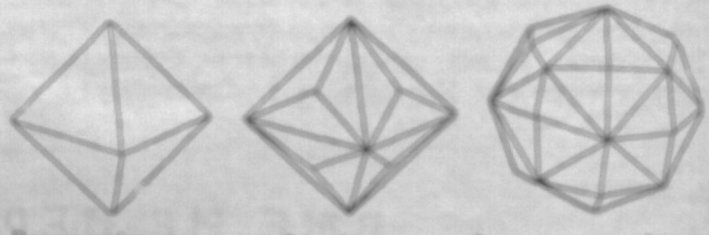

Восьмистінник. 24-стінник. Сорокосьмистінник.

Щоб не тратити за багато матеріялу при обробі природного кристалу, то шліфують стінки на півкулистій основній формі й таким чином одержують тзв. розетту або раяту (див. ст. 11).

Ціна шліфованого каменя числиться за вагою на карати[4]) по 0.205 гр. Карат шліфованого бриллянта коштує 400—800 злотих польських. Найбільший діямáнт найшли перед великою війною в південній Африці, він такий великий, як гусяче яйце, важив 3.032 карати; з нього зробили два бриллянти.

*

Діяманти находяться передусім у Індії (на сході височини Декану), на сході Бразилії, в Австралії та в південній Африці, над ріками Вааль та Оранє. На беретах ріки Оранє находили спершу діяманти в ріні як блискучі рінники. Пізніше їх шукали в шарах, у долині над рікою, так, що вимивали рінь і пісок у коритах і пересівали

---

[1]) мінерали, що мають у собі кремінку, з якої складається кремінь

[2]) Про нього в нас буде окрема стаття в найближчому числі „Ж. і З." — **Ред.**

[3]) бриллянт, французьке слово — блискучий

[4]) карат від — „кхара", а це назва зернят одної африканської рослини

й решетами та ситами. Діяманти легко пізнати по їх сильному блиску.

В 1870. р. найшли на голих і безводних височинах над рікою Ваалем невеличкі заглибини, обведені денеде лагідно нахиленими насипами. Височини самі збудовані з лупаків, а заглибини мають угорі жовтаву, сипку масу, яка у споді переходить у твердшу темнозелену (у свіжому стані майже синю) скалу. Ця „синя скала" це — зліплена сумішка кусників серпентину[2]) та инших мінералів та має в собі діяманти. Щоб дістатись до них, лупають синю скалу у великих копальнях, добуте каміння розкидають по полях, щоб вітріло

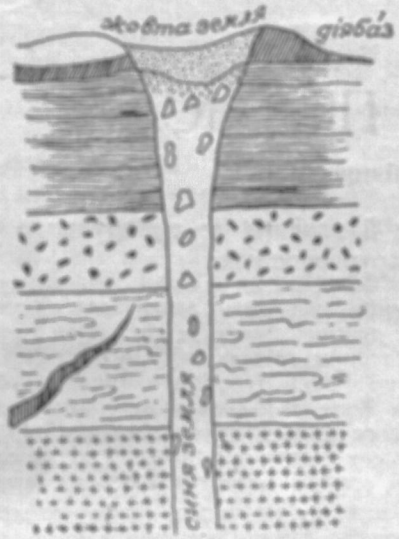

Вульканічна скала (діяба́з — зеленець, зелена дрібнозерниста маса).

на сонці, звітрілі кусники збирають і перемивають, нарешті вибирають тяжкі кусники, в яких находяться иноді діяманти.

Розуміється, що діяманти не утворилися в рівні над рікою, а їх вода занесла відкілясь із гори, і тут вони осіли. Але в заглибинах є діяманти на своєму первісному місці. „Синя скала" перетинає лупаки впоперек зовсім просто здолину, тимто ця скала є напевно вульканічного походження. Давніше думали, що вона є витвором наглих вульканічних вибухів (експльозій): гарячі пари під високим тиском пробили, мовляв, дах верствованих скал і викинули шматками ляву та відлімки лупаків високо в повітря.

Найновіші досліди приводять нас до иншого висновку. „Синя земля" це — порфірична лява, скала з густою основною масою і з більшими вросліми кристалами та з домішкою кусників лупаків. Лява ця, мабуть, не доходила до поверхні землі, тільки застигла під землею й утворила тзв. лякколіт з багатьома хідниками, що розходились на боки між сусідні скали. Вульканічні пари й гази, які пізніше добувалися вгору, перемінили ці вибухові маси в синяво-зелений серпентин, а з вуглеводнів[4]), які виходили з тими парами й газами, викристалізували — ймовірно тоді, коли застигала основна маса — діяманти.

*

Накінець годиться згадати коротенько про славні брилянти й розети.

Найкращим брилянтом є, кажуть, Режа́н або Пі́тт, що находиться у французькому державному скарбі, він важить 136¾ карату. Найшов його 1702. р. в Партляті коло Ґольконди в Індії невольник, що поранив собі литку і сховав дорогий камінь у рану під бандажу. Невольник цей радився нишком знайомого моряка, якби той камінь продати. Але моряк камінь відібрав і невольника втопив. Сам він продав той камінь за 20.000 нім. марок Піттові, тодішньому ґубернаторові твердині Сен Жорж, дуже швидко всі ці ґроші розтратив і... — повісився. Пітт, що його прізвищем прозвали камінь, продав його за 3 міліони марок французькому королеві. Камінь важив тоді 410 каратів, але при шліфуванні, що тривало 2 роки й коштувало 80.000 марок (яких 200 тисяч злотих) утратив ⅜ своєї величини. Відлупані кусники ще були варті 144.000 марок. За великої французької революції 1792. р. цей діяма́нт із усіма иншими королівськими діямантами — були заграбили добрі люди, але опісля він знову віднайшовся. Перша республика (1792—1804) була його заставила в берлінського купця Трескова, — а по викупі Пітт украшав рукоять шпади цісаря Наполеона І.

Найбільший зі славних европейських діямантів це Ó р л о в, що важить 194¾ карату. Орлов це не брилянт, а — розетта, на якій є багато стін. Цей діяма́нт походить теж із Індій, де був колись оком у статуї божка, а опісля дістався до перського шаха Надіра. Як того шаха вбили, то діяма́нт украв один французький ґренадир. Опісля камінь переходив із рук до рук усяких людей, аж купив його російський граф Орлов для царици Катерини II. Від тоді творив він вершок царського скіптра.

Подібний до Орлова, тільки більший, є В е л и к и й М о ґ о л, що важить 279 каратів; його найшли 1550. р. в копальні Кольон.

К о ґ і н о р, „гора світла", це — у своїй новій формі трохи плескатий, довгасто-крутлий

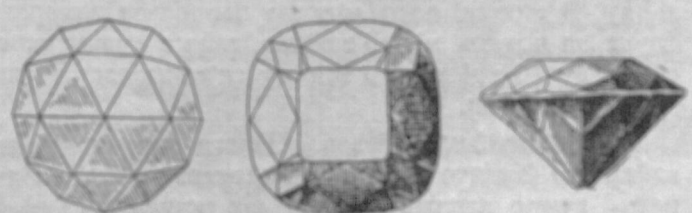

Розетта. Брилянт. Режан або Пітт.

брилянт, власність англійського короля. Колись був він дорогоцінним талізманом[7]) індійських раджів[8]), врешті дістався володареві міста Лягоре, де його заграбили в 1850. р. англійські війська. В 1852. р. зробив за 38 днів із нього славний шліфяр діямант'я Форсанґер в Амстердамі — брилянт, при чому його тягар спав із 280 на 106 1/16 каратів.

Ф л ь о р е н т и н е ц ь або великий князь Тоскані, донедавна власність австрійських цісарів, належав спершу Карлові Сміливому бургундсько-

---

[2]) густий мінерал, без блиску, досить твердий; повстає з оливіну та инших посвоячених мінералів

[4]) вуглеводні — сполуки вугля з воднем.

[7]) річ, яка ніби забезпечує людину, що її носить, від усяких нещасть, пор. „Ж. і З." за 1934. р., ст. 221—222.

[8]) індійський князь

му. Карло Сміливий загубив його в боротьбі в 1475. р., та найшов його на дорозі якийсь швайцарець і продав за 1 ґульден одному священникові, а священник за три франки відступив його комусь иншому. Опісля дістався він мілянському реґентові[1]) кн. Маркові Сфорца, пізніше знову купив його папа Юлій II., аж нарешті дістався цей діямáнт до Відня. Таксамо в посіданні Карла Сміливого був Сансі, гарний, подовгасто-круглий брилянт, що важить лише 53½ кар. Князь мав його в 1477. р. в боротьбі коло Нансі у Франції, де сам утратив життя. Якийсь швайцарський вояк заграбив його і продав за безцін. Брилянт переходив із рук до рук і нарешті дістався до лицаря Сансі, а опісля до королівського французького скарбу. Та нащадки Наполеона продали його російському цареві.

Південна Звізда, що важила спершу 254½ кар., це найбільший діямáнт, який найшли у Бразилії.

Між кольоровими діямантами найславніший є сафірово-синій Гоп, власність родини Гоп (Hope) і зелений діямáнт із Дрездена.

[1]) той, що управляє державою замісць неповнолітнього монарха.

А. КУРДИДИК.

РІЗДВО НА БІГУНІ Й У ПРАЛІСАХ

(Як святкували Різдво великі дослідники).

Ті, що йдуть у незнану далечінь, щоб на бігуні, в гущі пралісу або на пустині розсліджувати тисячні тайни та чуда нашої Землі, що йдуть відкривати їх серед нелюдських перешкод, наражуючи своє життя — це люди зі сталевими нервами й невимовною відвагою. Душевні й тілесні муки, недостачі й розчарування, нарешті щастя осягу — усе це перепливає попід їх камяні обличчя, які рідко коли зраджують, чи їх серце сміється, чи плаче. Але у Свят-Вечір, однаково, чи вони недалеко бігуна у збитому льоду, чи на розпалених пісках, — все суворе та сталеве з їх облич потопає у спогадах про батьківщину, у мерехкоті свічок на ялинці, серед гомону коляд, а зворушене їх серце лучиться з цілим світом, лине ген далеко, крізь простори — між люди.

*

Дня 24. червня 1898 р. славетний дослідчий корабель „Фрам" виплив під командою старого „полярного ведмедя" Оттона Свердрупа на кількалітню дослідчу подорож на північ, у країну вічного льоду. В жовтні вода довкола пароплаву замерзла, сонце на чотири місяці зайшло, залога сиділа серед вічної ночі і тріскучого морозу та займалася науковими дослідами.

Так прийшло Різдво. Залога почувалася якнайкраще й підготовила дуже докладно свято. Здоровий гумор заглушував усе, що ворушилося в закутині серця тугою та спогадом. „Фрам" дістав святковий вигляд і його вишурували по всіх кутках, прибрали різнокольоровими лямпіонами та прапорами. Залога зібралася мов на параду; кожний вимився так, як на це дозволяли умови, убрав білі маншети й комірець, вищіткував, кілько можна, кожух, на якому ніколи не зникали скапи. Крім цього, кожний був прикрашений кольоровою стрічкою, хусточкою або штучною квіткою, одне слово — параду підготовлено всім, що було можливе. Ясна річ, у кухні приготовано всього: багатий сніданок із горілкою, а на святу вечерю — печеню[1]), каву, лікер, торти й нарешті до вибору вино або коняк. А сам Свердруп оповідає:

„Коли принесли ялинку, запанувала на хвилину святкова тиша. Це деревце, блискуче від срібла й золота, з червоними та зеленими свічечками, що стояло отут, серед пітьми полярної ночі, було наче привіт із батьківщини, привіт із неба. Воно ніби казало нам, що ще життя є, що світло на віки не вмерло. Нам здавалося, що ми находимося серед наших родин, що можемо взяти за руку кожну дорогу нам особу і почувати, що вони живуть.

А через хвилину ми мусіли закричати грімко з утіхи й наробили гіршого гомону, як наші чотиринішні товариші там у снігу. Те, що плакало в наших серцях, перейшло в радість, зокрема, коли зявилися різдвяні гостинці. Це були, здебільша играшки, але й ці люди були тоді діти й тішилися барабанчиками, трубками, ляльками й чоколядовими ялинками так, як ніколи, мабуть, у житті."

Різдвяні святки тривали на „Фрамі" аж до третього дня Нового Року (1899). Опісля знову почалася тяжка й поважна праця на покладі й під покладом, де м. ин., було 18 ступнів нижче нулі (в останню зиму навіть 27 ступнів).

*

Шість літ до цього Різдва на „Фрамі" переживав у подібній околиці ці свята ще й инший виряд — але там не було так весело. Американець Ґрель, підпоручник кінноти, дістав був доручення закласти на побережжі Робінсона дослідчу магнетну й метеорольоґічну стацію. З Ґрелем пішло 25 чоловіків, вояків і дослідників. До їх кватири мав що року підходити допомоговий виряд і якщо до чого змінювати залогу. Але перший пароплав, що мав довезти 1882 р. Ґрелеві й його воякам харчі, не міг через лід до них продістатися. Допомоговий човен із 1883 р. наскочив на льодову скелю й розбився.

Ґрель довідався про це нещастя пізно восени 1883 р.

Все це припечатало долю виряду. Засоби, що їх мало стати на рік, прохарчовували його два роки, але на третій їх уже було за мало. Люди сиділи по-

[1]) У протестантських народів на Свят-Вечір не постять. За найважнішу страву на святій вечері вважають — печену гуску. Без неї свята вечеря — не вечеря. Ясна річ, що скрізь мусить бути ялинка. Дуже важна річ на Свят-Вечір — гостинці: один одного обдаровує, чим може, всі дарунки складають під ялинку.

хиюплені в хаті, де дахом був їх улюблений човен, і дожидали неминучої смерти, оточені безконечною далиною льодової пустині, без найменшої надії на рятунок, розділюючи останки харчів на грамові порції.

В такому становищі прожили ці відважні люди Святу Ніч 1883. р. Можна собі уявити, який сум, яка розпука залягала їх серця в ті хвилини, коли думки линули до рідного краю, до дорогих осіб. З повідморожуваними руками, ногами й носами лежали у своїх спальних мішках і жували шкіри морських псів, щоб заспокоїти до божевілля-жорстокий голод. Декілька з них збожеволіло. В них не було ялинкових свічечок, не було коляд, останній усміх замерзав на обличчі. З 26 людей залишилося 19 серед вічного льоду — сімох вирятував новий виряд, дослівно в останню хвилину смерти.

*

Ще в инше Різдво тягнулася дикою непривітною пустинею Азії дослідча каравана, що на її чолі стояв д-р Трінклер. Запаси води давно вичерпалися, найти її в цьому безлюдді — не було ніякої надії. Дорога важка, сухий мороз пронизував і людей і тварини. Відомо, як жахливо пече спрага власне в морозні дні. Дорога пнеться уверх. Надокола усе аж блищить від морозу. Трінклер вимагає від людей і тварин останніх зусиль.

Серце провідника товчеться на думку про те, що жде їх неминуче: ніби таке призначення, щоб каравана саме у верхівї своєї перемоги загинула з холоду і спраги. А це ж найгірше, що може трапитися подорожникові!

Різдво! Там, дома — родина готовиться до Свят-Вечора. А тут, у далекій азійській пустині, добувають останки сил учені, серед спраги та жаху Невідомого...

Вони йдуть далі. Самі від себе підносяться ноги. Біль жене їх, як батіг. І враз порятунок. Перед ними блисла вода і то так якось несподівано, так нагло — ніби та вода зпід палиці Мойсея. Це солодка вода. І люди і тварини припадають до неї, набирають сил. Пустиня дала їм різдвяний гостинець: чисту воду. Це був найкращий дарунок, який колинебудь дістав хто на Різдво...

*

Норвежець Хрістіян Леден оповідає про цікаве Різдво, проведене серед ескімосів найдальшої півночі. В ті свята він почувався таким самотнім, що рішився відвідати у Свят-Вечір далеку ескімоську оселю. Пішов 25 км. крізь білу тишу величавого краєвиду. Скрізь рівнина — зимна, непривітна, дика.

Увечір прибув до своїх друзяк, вибудував собі біля їх хатини снігову буду й зібрав їх біля себе.

Кілька свічечок, застромлених у сніг, освічує ясно дивну, ніби з казки, картину: біла людина сидить серед цікавої дітвори далекої півночі й оповідає їм про Різдво, про вертеп у Вифлеємі, про Дитятко, про звізду, що проводила мудрців, про янголів і пастухів — і про те, як з високого неба всім-усім людям проголошено велику радість...

Сини півночі його розуміють. Слово „мир" має в них святе значіння. Вони вдивляються в білу людину й думають про те, що білі так часто нехтують цей заповіт, що вічно ворогують між собою, що стають одні проти других із машинами, які розривають їх, ніби ті вовки ренів. Один із них, найстарший, каже про це білому, а решта додає, що їм шкода тих людей півдня, людей вічної боротьби, й вони дуже тішилися б, коли б білі нарешті геть закинули боєву сокиру. „І це все" — вони просять його — „перекажіть білим, коли повернетеся у свою рідну країну!"...

*

Багато є ще таких, що самотою десь у далекому світі проводили Різдво. Свен Гедін, великий шведський учений мандрівник, оповідає, що його шведсько-німецько-китайський виряд теж перебув такі свята, і на Свят-Вечір усі його члени зібралися були в його шатрі, подіставали гостинці — а велика ясна лямпа нагадувала кожному далеку ялинку. А то знов керманич берлінського звіринця д-р Люцгек згадує, як то він, підчас ловів на тигри, покинув у Святу Ніч шатро та пішов у спокійний, дрімливий праліс, щоб бути тієї ночі на самоті серед природи.

У всіх тих сталевих людей, де б вони не були, в далекому від рідної країни світі, заломлюється в ту Ніч щось у серці, й на них находить туга — бути тоді серед людей, тішитися різдвяною колядою і гріти своє серце біля свічечок на ялинці...

ЛІСОВА ГОСПОДАРКА В АНҐЛІЇ

Довгі століття Анґлія пишалася своїми дубовими, березовими та ясеневими лісами. Але парцеляція великих посілостей і будова підміських осель уже на довгі роки перед війною довела до масового нищення лісів, а довершила знищення війна. По війні показалось, що на випадок нової війни Анґлія не має лісових запасів. Через те 1920. р. утворено „лісову комісію", яка не тільки перебрала управу всіма державними лісами, а й дістала уповноваження докуповувати нові землі під ліс. До кінця 1933. комісія закупила 455.220 акрів (акр — 2/5 гектара). До того самого часу засаджено лісом 232.711 акрів і, крім цього, дано державну поміч на залісення 95.228 акрів громадських та приватних земель. Засаджувано передівсім шпилькові дерева, що скоро ростуть: норвезьку та канадійську смереку, шкотську та корсиканську сосну, европейську та японську кедрину. На 232.711 акрів тільки 14.792 засаджено твердим листковим деревом. А що крім 271.379 акрів орного поля та невжитків „лісова комісія" перебрала від держави 120.696 акрів лісу, то державних лісів є тепер 353.407 акрів, які творять 42% усієї землі (847.295 акрів, з того 455.220 акрів закупила вже „комісія"), — нею завідує „лісова комісія". При лісовій господарці працює 1165 із майже 4.000 робітників, що їм дає лісова комісія постійну роботу.

д-в.

Б. РОМАНЕНЧУК.

ЛЕСЬ МАРТОВИЧ

(У 20. роковини смерти).

Серед західньо - українських письменників, що починали писати в останніх роках минулого віку, найбільше добули собі слави три великі письменники — Лесь Мартович, Василь Стефаник та Марко Черемшина (Йван Семанюк). Усі три майже ровесники, до того близькі сусіди, покутяни, селянські сини, пізніш великі приятелі. Всі три почали писати про село, всіх трьох цікавила душа селянина. Це й дало причину деяким ученим назвати їх новою „Трійцею" — і в тому є трохи правди.

Найраніш із усіх трьох почав писати Лесь Мартович. Він писав уже на шкільній лавці, ще гімназійним учнем. Тоді вже списував „цілі гори паперу", але що це було, не знати, бо все це попропадало. Здається, це були глузливі вірші на професорів, із якими тоді Мартович „воював". За це та за його веселу вдачу дуже любили його шкільні товариші.

Але ж свою письменницьку діяльність почав Мартович щойно 1889. р. Тоді написав він оповідання „Рудаль", яке потім М. Павлик перейменував на „Нечитальник"[1]). Це оповідання видав друком Стефаник і його товариші в Чернівцях. По деякій перерві Мартович написав ще такі оповідання, як „Лумера", „Іван Рило", „Хитрий Панько", „Квіт на пятку", „Війт", „За топливо", „За межу", „Ось поси мос", „На торзі", „Зле діло", „Мужицька смерть", „Народня ноша". Із усіх цих оповідань, писаних іще в 90. роках XIX. ст., „Мужицька смерть" одне з найкращих. Мартович описує шматок сільського життя й показує те життя з усіх боків. „Життєва історія селянина Гриця Банати розгортається перед читачем дивно просто, вирізьблюючи в нашій уяві раз-за-разом образ селянина невдахи" — каже про це оповідання критика. Та, правду сказати, це оповідання, хоч найкраще з усіх, не має тої головної прикмети, що її мають усі інші Мартовичеві твори. Бо треба знати, що всі твори Мартовича відзначаються дотепом, насміхом, а то і глумом. Скрізь Мартович висміває погані, чи смішні прикмети нашого селянина, чи інтеліґенції, глумить собі з нечитальників, неробів, ледацюг і всяких диваків. Найбільше писав Мартович про — читальню й корчму. Читальня й корчма це дві установи, що мали й мають найбільший вплив на життя села. Читальня відкриває селянинові новий світ, якого він іще не знає, корчма закриває йому на хвилину старий світ, якого селянин не хоче знати. Освітньо-культурна й освідомна праця та горілка — це були дві найгарячіші потреби селян. Одні запивали свою темноту, інші шукали кращого способу перемогти свою несвідомість, горнулися до читальні, до освіти. Одних і других змальовував Мартович у своїх оповіданнях, він сільське життя знав пригарно, недаром же його звали „доктором хлопістики", тобто дуже добрим знавцем селянства. В його оповіданнях до найменших дрібниць розібране селянське життя, і саме ці дрібниці, нераз безвартні, роблять життя селянина вузьким, звязують йому руки й ноги. А це все підмічує Мартович і по-своїому кепкує собі з тих цікавих рис нашого селянина. Та ця дрібничковість видна і в житті нашої інтеліґенції, й від Мартовича дістається таки багато й нашій інтеліґенції, сільській, чи міській.

Видко це передусім із повісти „Забобон", що вийшла по Мартовичевій смерти. В ній описав Мартович життя сімї сільського паноцця Матчука й селян, що живуть у тому селі. Та в цій повісти люди не такі як инші, якісь придурковаті, забобонні (панич Славко, що дурить батькія підробленими свідоцтвами про університетські іспити), якісь незвичайні, ненормальні. Взагалі в цілій повісти все тут „зовсім инакше", ніж „на світі". Здається, що ця непродуманість має своє джерело в тому, що Мартович — цікавий оповідач, що любить коротко змалювати якусь прикмету людини, а не — повістяр, його ж довге оповідання зануджувало до безтями. Або може причина така, що писав він цю повість — вона ж має багато й гарних прикмет, і взагалі цікава — на селі, підчас війни, недужою людиною. А недужий, відомо, глумить собі, часто переборщуючи, і з себе і з инших...

*

Лесь Мартович народився 12. лютого 1871. р. в селі Торговиці городенського повіту, де його батько Семен був громадським писарем. Маєток у батька був невеликий, яких пятнадцять моргів, гарна хата, садок і пасіка. Але й цей маєток добув собі старий Мартович власною чесною працею. Вирісши під доглядом розумного батька, Лесь почав ходити до гімназії в Коломиї, де й зійшовся з В. Стефаником. Через непорозуміння з учителями мусів покинути коломийську гімназію й кінчити її в Дрогобичі. Скінчивши середню школу, вписався на правничий відділ спершу чернівецького, потім львівського університету. Університетська наука Мартовича тягнулася кільканацять років, бо треба було самому дбати про свій прожиток, заробляти на хліб по адвокатських канцеляріях „писарюю". Щойно 1914. р. Мартович склав останній адвокатський іспит і дістав право вести власну адвокатську канцелярію.

Так прийшла світова війна, що захопила Мартовича в Улицьку на хуторі в його приятеля Ку-

[1]) *Нечитальниками* називали селян, що не ходили до читальні.

цева. Засуджений на безділля підчас московського наїзду на Галичину Мартович страшенно нудьгував душею, читав, що міг, і писав свій „Забобон". Але тоді вже сильно нездужав, і 11. січня 1916. р. прийшла по нього смерть. Нежданно й несподівано вмирає Мартович в опущеній знищеній сільській школі, в селі Погариську, звідки втекла була вся людність. На сільському кладовищі, далеко від культурного осередка, вже двацять років западається що раз глибше його могила. Зачуваємо, що її мають підправити й поставити на ній памятник.

Крайній був би час, а то незабаром ніхто й не знатиме, де спочиває один із найталановитіших українських письменників Галичини...

ЯРОСЛАВ РУДНИЦЬКИЙ.

ЗЕМЛЯ ДО НАС ГОВОРИТЬ

(Дещо про наші географічні назви).

Назви місцевин і взагалі географічні назви цікаві для кожної тямущої людини. Чому Львів називається Львовом, а не инакше, звідкіля пішла назва, напр., наших гір Карпат, що визначає собою назва ріки Дін і т. д. — все такі питання мусіли насуватися на думку кожному, хто зустрічався з цими назвами. Окрему ж вартість мають місцеві назви для наукових дослідів. Людина завжди називала й називає якось землю, що на ній живе, що з нею звязана від дитини, називає землю та її частини, поля, ліси, узгіря, ріки й т. п., нарешті свої оселі і свій рідний край, свою батьківщину. Є це вислід природних потреб людини, один із проявів її життя взагалі. Тимто ввесь засіб місцевих назв кожного народу є немов дзеркало його минулого життя, є немов одна записана сторінка його історії. Ось такі назви як Дніпро, Дністер і ин. свідчать про те, що на наших землях колись у давнину жили скитські племена, всякі Кичері, Магури, Кливи, Акришори, Стини в наших гірських околицях це — слід по волохах, що колись, починаючи від XI. ст., мандрували тудою пастухами. Там, де забракне доказів археольогові, чи історикові, має ще слово наука, що займається вияснюванням місцевих назв, т зв. — топономастика (грецьке слово — τόπος = місцевина, ὄνομα = назва, ономастика — назовництво).

Ця наука вчить багато дечого. На дещо хочемо тут і звернути увагу.

Людина означувала місцевости звичайно своїми місцевими словами, що вживала їх і в буденній мові. І так пісковатий грунт називала по простому Піски (от, напр., таку назву зустрічаємо в повісти Мирного: „Хиба ревуть воли"), новозакладений го́род Но́вгородом, гірське пасмо, що чорніло здалека, Чорною Горою і т. д. Згодом такі звичайні визначення приростали до даної місцевости, так їх уживали сини, внуки та правнуки, вони переходили, як то кажуть „од рода в род". Звичайні буденні слова з розмовної мови набрали окремого змісту: вони почали відноситися тільки до одніеї якоїсь і то певної місцевости, і ставали через те назвами. Бачимо, що звичайне слово може иноді стати місцевою назвою — саме тоді, коли воно відноситься до якоїсь одної місцевини. У старовинних римлян слово „urbs" визначало місто таксамо, як і слово „oppidum" — згодом перше слово перейшло виключно на визначування столиці — Риму, словом βασιλεύς стеровинні греки називали первісно тільки перського царя — це приклади з иших мов на те, що буденне слово в означених умовах може стати назвою.

Але ж людина в давнину жила дуже близько до природи, тимто й мала далеко більший засіб слів визначувати її поодинокі зявища, означувати поодинокі місцевини. Звідтіля випливала велика засібність слів, що в потребі правили за місцеві назви. Отак ми сьогодні маємо побіч таких, як Гірка, Могила, Верхи ин. і такі як Холм, (часто Хом, порівняй славний із прогулянок Хомяк коло Ворохти), Маківка, Уплаз, Діл, Ділок і ин. Ми маємо не тільки найрізніші Ліси, але й Гаї, Луги, Бори, Хащі, Киї і т. д. Серед назв, звязаних із водою, таких, як Вода, Ріка, Ставище Крининчки є й такі, як Тисьменица, Ропа, Рибник і т. п. А кілько назв звязаних із турами, вовками, бобрами й иншими звірятами?

Життя людських громад плило собі довго ще до того часу, заки люди навчилися читати й писати. Та відгомін тих давніх часів ми можемо часто мати з місцевих назв. Бо ж усі ті слова, що, відповідно до потреби, ставали місцевими назвами й не змінювалися, так би сказати, камяніли, — саме з тієї причини і збереглися до наших часів. З тих назв ми часто можемо пізнати, який був засіб слів у наших предків у давніх часах. Вже серед наведених угорі назв ми бачимо, що слово в назві збереглося, але ж так саме слово вийшло з ужитку, й ми тепер його вже не розуміємо. Щойно давні памятки письменства, чи порівняння з иншими мовами, вияснить нам, що, напр., Холм це в давнину означало те саме, що „гора", що Пасіка те саме, що „зруб", що Погар те саме, що й поле після спаленого лісу („Паленини") й т. д.

Крім цих назв, що говорять про ґрунт, про поверхню, про її прикмети й т. д., є багацько таких, що торкаються тільки людини, її життя, її діяльности й т. д. Отож маємо насамперед назви такі, як Львів, Київ, Харків і ин., що звязані з особами, їх основниками, власниками, тощо (го́род Льва, Кия, Харка). До цієї громади назв влічимо й такі назви, як Славсько (місто=місце), Бориславъ (давне „Бориславль", по теперішньому: Бориславів го́род), Ярославъ (з давн. „Ярославль", го́род Ярослава), Самбір (давне: „Самборь", себто го́род Самборів), Милятин, Рогатин і ин. (себто місто родини: Милята, Рогата й т. д.). Від назв людей походять усякі Ісаї, Стрілки (назви родові) та назви з закінченням -ичі, -енки, отже такі, як Борининчі, Лисятичі, Надітичі, Княжичі, Королен-

ки і ин. Поважна й важна добич давніх воєн — люди, полишила незатертий слід у таких назвах, як Татари, Черка(с)си, Пруси, Дулібиі т. д.

Ми сказали, що деяких назв ми сьогодні не розуміємо, бо це давні дуже слова, що вийшли вже з загального вжитку. Але ж воно буває ще й инша цьому причина. Бувають такі назви, яких ми не розуміємо, бо й їх не знала давніш мова наших пращурів. От хоч би згадані на початку Карпати, чи хочби назва Бескид, Сян, Стривігор, Серет і б. и. Їх ми не розуміємо — бо це не тільки не українські назви, але й не славянські. Карпати давня альбанська назва, означає тільки, що „скелі", Сян, Бескид назви — германського походження, Серет (як російське місто Саратів) — іранського й т. д.

*

Багацько ще можна би сказати про назви, зокрема про назви країв, народів, племен і т. д. Та про це ми скажемо иншим разом. Тим, що ми сказали, ми хочемо показати, що географічні назви мають велетенське значіння і для багатьох наукових ділянок, головно ж для — історії та мовознавства. На жаль, у нас наука про місцеві назви (топонімастика) ще майже не розроблена, ще більше — в нас немає навіть словника наших місцевих назв. Тимто перше завданим в нас — зібрати і списати всі назви місцевин (але такі, що їх знає і вживає сам нарід, а вони часто різняться від тих, що записані по книжках), а далі назви піль, лісів, гір, річок, садиб, осель, частин села. Буває, що люди собі мають і своє місцеве пояснення на такі назви, але ж такі пояснення можуть бути пізніші, дороблені — тимто нераз виставляють усе не в такому світлі, як би треба. Спис таких назв, як би їх видати друком, дуже допоможе тим, що цією справою займаються й хотіли б дещо пояснити й собі самим і тим, що цією справою цікавляться.

Добре було б, щоб нам такі назви присилали. Можна присилати й на редакцію нашого журналу.

ХР. СІМЗІЛЬ.

ОМЕЛА (VISCUUM ALBUM)

Мало хто з нас цікавиться цією галапасною ростиною, яка на Заході звязана з різдвяними та новорічними звичаями.

Галапасує омела на смереках, ивах, липах, яблунях, на акації та деколи, рідко на дубах. Сама ростина оповита на Заході якоюсь загадковою таємністю й тішиться великою пошаною. А пошана до неї тягнеться там дуже здавна, мабуть, іще з поганських часів, а коли прийшло християнство, вона залишилася. Про неї є дуже багато різних повір та переказів.

Римський ботанік Пліній[1]) оповідає, що коли бувало омела виросла на зимовому дубі, то галлійські жерці[2]) (друіди) одягали білу рясу, вилізали на дерево, зрізували її золотою пилкою, ховали її дбайливо під плащ та заносили до храму, щоб опісля вживати її для різних релігійних обрядів. Деколи кусники омели передавали людям, щоб вони носили її як талісмани[3]). Дубове ж дерево, що викормило на собі омелу, зрізували і вживали потім теж до різних обрядів.

І в старовинному Римі приписували омелі таємну силу. Там був переказ, що Еней[4]), входячи до підземелля, відчинив двері до нього з омелою в руках. А далі, було й таке повіря, що омела, коли виросте на ліщині, то теж має велику силу. Хто її тримає в руках, тому вона покаже дорогу до захованих скарбів.

Взагалі на Заході давно вірили, що ця ростина має якусь надприродну силу, і ця віра перейшла аж до XIX. ст. Найліпший доказ на це — різні післиві назви для омели: яглолятко, хрестове дерево, тінь святих і т. д. В німецькій країні Меклємбург називали її Marentaken. у Голяндії Marentak (Maren = духи, примари, taken = чепець), себто — чепець духів, чіпчик примар.

У Франції вважають омелу за щось, що приносить щастя, як у нас — конюшина з чотирма листками. Там на Новий Рік складають собі бажання такими словами: „Нехай цей Новий Рік буде тобі з омелою". У Англії закоханим молодим людям радять обійматися та цілуватися під галузкою омели, мовляв, це принесе їм щастя. В Долішній Австрії, коли під Новий Рік зійдуться до гостинниці молоді люди, то закохані стають під стіною, на якій висить сосновий вінок. Коли до них підскочить парубок із вінком на голові, сплетеним із омели, та їх поцілує, то це знак, що молода закохана пара буде щаслива й сильна. Омела як талісман загалом відома ще й досі в Австрії: листочки цієї ростини, покроплені свяченою водою, дають перед новим місяцем дітям носити, щоб вони мали щастя в житті, щоб їх ніколи ніхто не вріж. В Англії, в Скандинавії й загалом у всіх північних державах Різдва, чи Нового Року не можна собі уявити без омели. І найбідніший мусить у себе мати в хаті на столі хоч маюсеньку гілочку того чарівного зілля.

На стародавніх церквах, на фресках романських будівель[5]) ви найдете досі вирізьблені галузочки різних ростин — між них дуже часто вирізьблювали обличчя злих духів, яких ці ростини мали приборкувати. І як воно не дивно — ніде ви не побачите в таких випадках омели. Це доказ, що різьбарі, з пошанівку для цієї ростини, не важилися сполучувати її зі злими духами, дар-

---

[1]) див. ст. 8, прим. 14

[2]) Галія — теперішня Франція

[3]) див. ст. 11, прим. 7

[4]) Еней, один із троянських (Троя — місто на західньому побережжі Малої Азії, її, за переказом 10 років добували греки) воєвників-лицарів (героїв); коли Трою злобули, йому вдалося з міста втекти, він довго блукав по морі, доки не прибув до тої країни, де пізніше повстав Рим; римляни вважали його своїм пращуром

[5]) романський спосіб будування (стиль) панував у Европі XI—XIII. ст.; фреска — див. ст. 8, прим. 7

ма що сама омела дуже взориста й годиться до прикрас.

*

Що таке омела?

Є це малесенький кущик від 1/4 до 3/4 м. завбільшки. На кожній галузці має вона по два жовтаво-зелені листочки, росте галапасом на деревах, звичайно в закутках, рідко й на галузці. Є чоловіча й жіноча омела. Чоловічий квіт якби злиплий, має чотири пилинки; жіночий — має стовпчик із присадкуватою близною. Цвіте омела в березні або з початком квітня, а овочі, маленькі, біленькі, з легким жовтавим відтінком, достигають пізно восени або на початку зими. Каею, що обгортає зерятце в овочі, вживають на липку матерію, якою ловлять пташки. Запліднення омели виконують комахи, а розмножує її дрізд, і то таким чином, що клей, який йому не смакує, він розмазує дзюбком по галузках, або розсіває насіння по деревах зі своїм калом.

Досі знають яких 37 родів омели. Чоловічий кущик виглядає трошки инакше, ніж жіночий. Найслабші роди виростають на иві або на грабі. Зате липа викохує дуже гарні породи. Дуже любить омела галапасувати на акації, зате майже ніколи не буває її на груші. Доказали, що кора на галузках груші відсихає, коли на неї впаде свіже насіння омели.

Рідко буває, щоб омела росла на дубах. Здається, вона не терпить дубильного квасу. А з того, що омела колись росла на дубах, здогадуються, що на тих деревах було колись менше того прикрого для омели квасу, що жолуді, мабуть, були колись инакші, такі смачні як горіхи. Відомо, що колись через омелу вигублювали цілі діброви; хри-

Галузка омели з овочами.

стіянство хотіло таким чином вигубити зірування, звязані з омелою, і при цій нагоді вигубили цю породу дубів. В Німеччині зазначено один випадок, що омела появилася на дубі (Марієнбург), у Швайцарії теж один (Вінтергут). Зате більш таких випадків підмічено у Франції і Польщі.

Пор. про омелу Ж. і Зн. IV., ст. 92.

Ф. ДУДКО

ТАТАРСЬКУ ПРОТОКУ ЗАСИПЛЮТЬ

Острів Сахалін, куди колишня царська Росія засилала найтяжчих злочинців, відділює від суходолу, від Азії Татарська протока. Віддаль острова від східнього побережжя Азії в різних місцях різна, але коло рогу Лазарева доходить усього до 4 кільометрів.

Большевицький уряд віддавна мав думку засипати в цьому найвужчому місці Татарську протоку й таким чином зеднати острів із так званою Приморською областю, що називається инакше Зеленим Клином (відомо, що більш ніж наполовину він усе був заселений українцями). Думку цю большевики обговорювали на різні способи й ось тепер вислали на Сахалін окремий науковий виряд із знавців від петербурзької Академії Наук; цьому вирядові доручено перевести остаточний докладний розслід на місці напряму морських течій у Татарській протоці, кількости пісків, що заносить сюди ріка Амур, тощо. Річ у тому, що недалеко від рогу Лазарева знаходиться дельта[1]) величезної сибірської ріки Амура. Ріка ця приносить великі маси піску й відкладає його на дні проливу коло рогу. Завдяки цим наносним пісками глибина проливу коло рогу Лазарева, з виняткою середньої вузької частини, не перевищує 1.2—1.5 м., тимто засипати протоку, на думку фахівців, не буде тяжко. А хоча б і були якісь труднощі, хто це має робити, то в совєтських умовах усе це великої ваги не має: большевики мають величезну силу засланців із усіх кінців СССР, головно з України, й цю дарову силу вони використовують, як у колишніх часах фараони використовували силу рабів для велетенських будов.

Зеднання острова Сахаліну греблею з Азією матиме великі вигоди. Найголовніша з них та, що гребля замкне доступ холодним струмам із Охотського моря, які досі вільно проходили Татарською протокою до берегів Зеленого Клину. Це, з одного боку, дасть змогу усунути вічні, відомі в цих місцевостях, густі тумани й тим оздоровить край, а з другого боку — піднесе температуру повітря в цілій приморській смузі й на північно-східній частині японських островів, де хліборобу завжди терпів від наглих приморозків улітку, які нищили його садовину й засіви.

Крім цієї вигоди, зеднання острова з сушею матиме й деяке значіння для торговельних шляхів і для військової справи.

[1]) Дельта — трикутній простір землі (нагадує грецьку букву δ — дельта) обмежений протоками річки при її усті

Усім Передплатникам, Співробітникам і Прихильникам — від Редакції й Адміністрації „Життя й Знання" щирі бажання зі Святками Різдва та Нового Року!

АНДРІЙ ЛАСТОВЕЦЬКИЙ

ТЕХНІКА У ПРИРОДІ

Щойно коли розвиток людської техніки поступив незвичайно далеко, техніки відкрили, що багато новітніх технічних винаходів віддавна вже існує у звіринному та ростинному світі. Це свідчить тільки про те, що техніки дійсно вміють з успіхом використовувати закони природи, що вони „природничо" думають, тимто й доходять до тої самої мети, що природа.

Киньмо оком на кілька прикладів. Відомо, що наші довгі кости є цівковатими кістьми, себто вони творять цівку, що всередині зміцнена ще дуже ніжним кістяним руштуванням (1. рис.). Таким робом довга кістка значно сильніша й може двигати більші тягарі. Зате з будівельної техніки знаємо, що таксамо будує інжинер уже віддавна свої мости, залізні вежі, крани, тощо, на стовпах-підпорах, які всередині порожні, а зміцнює їх поперечками. Ці поперечки вміщує інжинер там, де стовп найбільше виставлений на вплив тиску та тягнення. Таксамо кістяне руштування всередині наших цівковатих костей находиться там, де воно з механічних причин найпотрібніше. На цьому прикладі бачимо, що будова наших костей відповідає вимогам механіки та що технік, слухаючись законів механіки, творить будівлі, які дуже подібні до творів природи,

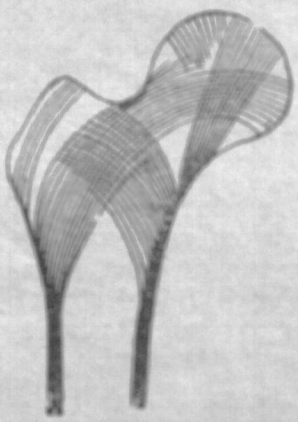

Переріз людської стегнової кістки.

Візьмім інший приклад. Деякі риби (як. напр., електричний угор, ковязник) мають своєрідний електричний прилад, яким приголомшують свою добич або обороняться перед ворогами. Цей електричний прилад нагадує дійсно відому з науки про електричність кольону (стовп) Вольти. Ця кольона складається в електричного угра з 6 тисяч поземо поукладаних плиток. Як тільки наступить у риби подразнення нерву, одна половина плитки електризується додатньо, друга відємно, й таким робом сполучені разом у ряд плитки доставляють електричної напруги приблизно 800 вольтів. Отже є це незвичайно сильний прилад, який природа мала вже тоді, коли людям не снилася електричність.

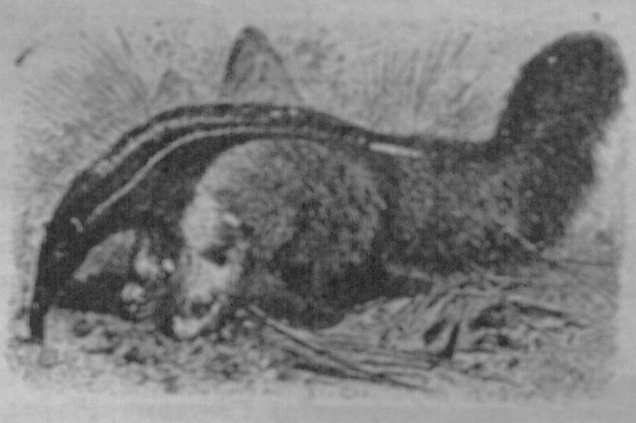

Мураволяр ловить мурашки на свій липкий язик.

Знаємо, що людина ловила в давніх часах птахи на поживу, обліплюючи галузки дерев дуже липким клеєм. Птахи сідали на таких галузках, прилипали до них і не мали вже сили відлетіти. Так подібно поступають сьогодні жаби й мураволяри. Вони виставляють свій липкий язик, а комахи та мураволі прилипають до цього язика.

Ще цікавіше чатує на свою добич личинка мураволяки (3. рис.). Неповоротна й дебела, вона не могла б наздігнати мураволів, якими живиться, тимто й уживає підступу. А саме ладить у піску лійковатий ділок, неначе западню, й ховається у тому ділку, виставляючи з піску лише сильні щоки. Неодна мурашка сама впаде необачно на дно ділка між щоки личинки, що чатує на неї, і стане її жертвою. Коли ж яка комашка спиниться над берегом лійки, личинка мураволяки кидає на комашку зерницями піску і так спихає її до лійки. Тоді схоплює добич сильними щоками й висисає. Не треба й пригадувати, що ще й тепер у деяких сторонах люди копають подібні доли на різні звірята, щоб їх ісхопити.

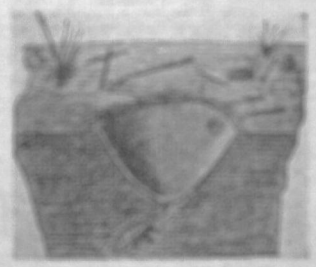

Личинка мураволяки чатує в ділку на свою добич.

Мистцями ловити комахи є павуки. Свою сітку вони будують з немецьким хистом, ніж люди, які ловлять своїми сітками ще більші звірята. А саме павук творить наперед одне волоконце. Воно повстає так, що липкий сік, який витікає з бородавок павука, ціпеніє на повітрі. Це волоконце прикріплює павук, скажім, до галузки. З таких самих волоконець творить відтак трикутник, що й є основою цілої сітки. Пізніше павук сучє дальші нитки, що сходяться наче промені кола в його осередку. Щойно потім завиває нитки спірально, на зразок гвинту (ст. 19). При тім павук послуговується головно своїми ногами. Сам він чатує на боці, сполучений кількома особливими нитками, неначе якими електричними дзвінками, з сіткою. Завданням цих ниток — доносити своїм рухом павукові про те, що в сітку зловилася комаха. Чим більше зловлена в сітці комаха кидається, тим цупкіше замотується в нитки сітки. Тоді прибігає до комахи заалярмований павук, убиває її їдко, що спливає з його щокових кігтів, та висисає її.

Велика частина звірячого життя призначена на боротьбу з иншими звірятами. У цій боротьбі звірята вживають засобів, трохи подібних до людських. Замість трійливих газів, якими винищують одні одних у війні люди, муравлі вживають для своєї оборони пекучого кислого соку (муравляного кваcу). Знаємо добре, що в війні сторони, які воюють, стараються ховати свої задуми та рухи, тимто й уживають димових заслон, тощо. Те саме стрічаємо у звірячому світі, де мутиах-чорнилець утікає в воді перед ворогом, витворює

Павук-хрестяк на своїй сітці.

перед собою чорну заслону таким робом, випускаючи зі себе чорну масу, сепію.

Людське знаряддя теж подибуємо у звірів. Пригадаймо собі тільки продовжену пащу риби пиласа, що має вигляд подвійно зубатої пили. Як пильник працює язик слимаків, що під мікроскопом нагадує нам терце терти ярину. Цим язиком слимаки спиловують листки та баговиння (5. рис.). Кліщі маємо на першій передній парі ніг рака, а наші щоки працюють теж як кліщі, щоб придержувати поживу.

Відомо, що рух ракети вгору викликує вплив вибухових газів униз[1]). Подібно до ракет порушуються за таким самим законом (реакції) ґреґарини, малесенькі одноклітинні сотворіння, що живуть галапасами в жабах. Вони викидують із себе дриглясті ниточки в одному напрямі й одночасно посуваються самі поволеньки у протилежному. Використовують реакцію й чорнильці, що випускають зі свого плаща зужиту на віддих воду в одному напрямі, а самі порушуються швидко у протилежному. Подібно порушуються теж личинки одної зі стрикавок, а саме мчалки (пор. обр. 6.: мчалка порушується вперед — біла стрілка — і водночас випускає задом воду — чорна стрілка).

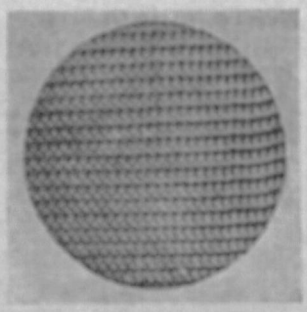

Язик виноградного слимака (побільшений).

Риби держаться в воді при помочі виповненого повітрям міхура, подібно, як кермовик „Цепелін" держиться в повітрі при помочі „міхура", виповненого воднем або гелем. Зате риби-жирини подібні більше до наших літаків. Тому, що вони не мають міхура до плавання, мусять порушуватися ударами хвостом і не можуть держатися в воді без руху.

[1]) Пор. „Ж. і Зн." за 1935. стор. 201.

З инших людських винаходів, які вже віддавна існують у звірят, слід згадати виводові печі, яких уживають австралійські кури-талеґалля. А саме вони загрібають свої яйця в купу листя. Листя гниє й витворює тепло, потрібне до виводу писклят. Когут талеґалля вміє навіть управильнювати тепло цієї „печі", накладаючи ще більше листя на купу або й забираючи його з купи.

Деякі комахи виявилися знаменитими городниками. Живе в південній Америці рід мурашок, що плекають для свого вжитку „городину": рід гриба на листках. Мурашки часто пересаджують цього гриба, не дають зарости йому буряном, та, переносячись на инше місце, забирають його зі собою на листках. Знов инші мурашки займаються плеканням „домашніх звірят": а саме вони залюбки їдять солодкий і липкий сік, що його виділюють мшиці. Тимто там, де тільки можуть, боронять цих мшиць перед їх ворогами, збирають їх яєчка, бережуть їх аж до весни й тоді виносять їх знову на ростини, на котрих ці мшиці виводяться.

Личинка мчалки.

Наш часописний папір виробляють фабрики, перероблюючи відповідно кусники дерева. Подібну працю виконують із деревом оси. А саме вони пережовують своїми щоками деревну масу з кусників спорохнявілих старих дощок, ґонт, тощо, на сірі пластинки, які відтак зліплюють клейкою слиною, і будують з них гнізда. (7. рис.). Коли б ми вибілили таку сіру пластинку, ми могли б друкувати на ній часопис. Людські глиняні хати відповідають ластівочим гніздам, що теж зроблені із глини, до якої додано ластівчої липкої слини.

Не брак теж у природі наших музичних струментів. Наші трещатки з родини саранчоватих потирають своїми задніми дрібнозубчатими стегнами жилку, що вистає на горішніх крилах, і таким робом добувають із них звук подібно, як ми на скрипці. А завдання скринки, що посилює звук (резонатора), сповняє тут співзвучна шкіра. Знов же ж травоконики сверкотять так, що потирають об себе берегами своїх горішніх крил.

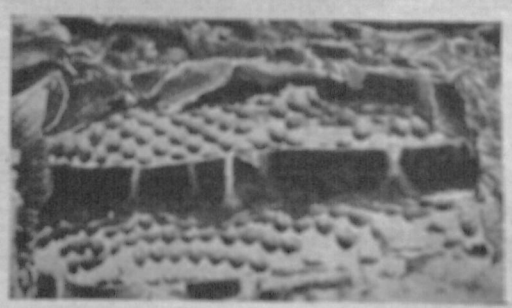

Гніздо оси з пережованої деревної маси.

З усіх наведених тут прикладів маємо зовсім простий висновок: велика кількість сучасних технічних винаходів була вже віддавна „відома" нашим звірятам. Ми тільки за пізно почали спостерігати крок за кроком природу.

ГРИГОРІЙ Г. СКЕГАР.

„ПІВНІЧНО-ЗАХІДНІЙ УНІВЕРСИТЕТ“ У ШІКАҐУ

Із багатьох високих шкіл, що їх сотнями налічують Злучені Держави Північної Америки, дуже цікавий „The Northwestern University“ в Шікаґу, цікавий не тільки тим, що це одна із найкращих високих шкіл цієї могутньої держави, але й тим, що його розвиток, буйний і гарний, скидається на розвиток Злучених Держав і їх великих міст.

Початок XIX. віку, це час — коли творилася велика тепер американська держава, така, яку ми її тепер маємо. Місто Шікаґо (тепер мільйонове) не мало тоді ще залізничого шляху зі сходу; тоді будували лишень одну лінію між Шікаґом і Елджіном на 22 американські милі довжини, себто на зверх 35 км. Подорож на дальшу віддаль відбувалася кіньми та повозами й тяглася цілі тижні, а то й місяці. Всі дороги були погано утримані. По озері Мічіґані ходили паровики, що їх порушували колеса з черпаками по його обох боках. Зі сходу почали виселюватися пуритани[1]) й переходили на захід. Наперед виступала тоді методистська[2]) церква, що стояла на сторожі моралі всіх громадян.

Саме тоді, 1834. р. навідався до невеличкої тоді оселі Шікаґо, молодим ще 22-літнім чоловіком, один пуританин Ґрент Ґудріч і почав тут вести правничу практику. Шікаґо мало тоді всього 300 мешканців. Але Ґудріч вірив у майбутнє оселі, зібрав довкола себе декількох молодих людей, і всі разом забралися до розбудови містечка. Всі ті люди згодом здорово розбагатіли, бо в їх руках були всі важні грошеві підприємства. Ще й досі існує в Шікаґу підприємство з назвою Ґудріча, що перевозить пароплавами прогульковців на літниця держав Мічіґан і Висконзін.

Ці молоді люди впали на щасливу думку, щоб, на зразок Ню-Йорку чи Бостону, основати в Шікаґу наукову установу. На своїх нарадах у цій справі вони прийшли до висновку, що слід тут основати університет, і то під опікою методистської епископальної церкви. Утворено окремі комітети, що мали постаратися і про затвердження школи державою, і про гроші на утримання університету. Таким чином і повстав дня 31. травня 1850. р. „Північно-Західній Університет“, а провінціональний парлямент прийняв до відома нову установу 28. січня 1851. р. Тоді вже й місто Шікаґо росло. В половині XIX. ст. воно вже мало 28.000 мешканців.

Та цей університет не був першою високою школою у Злучених Державах Північної Америки. Перші такі школи повстали ще в XVII. ст., основниками їх були англійські пуритани (квокери). Це були передовсім духовні семінарії, де, крім богословія, вчили ще й деяких світських наук. А перша висока школа, що повстала на зразок європейських університетів і взагалі перша в цілій Америці, зародилася 1636. р. в місті Кембрідж, в державі Массачусетс. До того часу, коли повстав університет у Шікаґо, вже було у Злучених Державах Північної Америки 49 наукових установ, порозкиданих над берегом Атлянтійського океану (перші оселі й міста повставали над берегами моря, туди приїжджали переселенці з Европи). Багато з них засновано в XVIII. ст. і в першій половині XIX. ст.[3]), були це державні і приватні школи. До 1850. р. було в ЗДА. тільки 8 державних університетів, усі инші були приватні, або церковні.

*

„Північно-Західній Університет“ у Шікаґу збудували 15 американських миль (24 км.) від міста Шікаґо, в місцевости Евенстон. Ці два міста тепер уже так зійшлися, що не можна пізнати, де одне починається, а друге кінчається. Перший будинок університету, що складався з трьох саль і трьох помешкань для професорів, стояв на леваді, серед дубового лісу, чоловою частиною до Мічіґанського озера. Пізніше докуплено до цього шматка лісу цілу фарму, і це дало підставу під теперішній великий університет. На перші потреби школи зібрано яких 100.000 долярів. Першим президентом університету вибрано методистського проповідника К. Т. Гільмана. Він добрав собі 14 професорів, укладено програму з 14 предметів на перший рік, і так почалася праця з 10 студентами, що записалися на університет. Після 5 років поділено вже університет на три курси, а в 1873. р., коли число студентів зросло до тисячі, школу поділено на 8 відділів і порозміщувано в окремих нових будинках. Від того часу почав університет давати наукові ступні магістрів та докторів, бо досі учінчені університету діставали тільки ступні бакаляріа. Університет утримувався з дарів приватних людей, між якими як справжнього добродія треба назвати Orrington-a Lunt-a, що призбирав грубі мілїони долярів на цю установу, сам давав свої гроші, між иншим вибудував своїм мільйоновим коштом бібліотеку для студентів і т. д.

*

Під теперішній час „Північно-Західній Університет“ у Шікаґу налічує 11 відділів, які звуться колеґіями або школами: 1) колеґія вільних мистецтв, 2) Graduate School, 3) медична школа, 4) школа права, 5) школа інжинерії, 6) школа дентистики (зубарства), 7) школа музики, 8) торговельна школа, 9) школа красномовства, 10) школа педаґоґії (науки виховання), 11) школа журналі-

[1]) Пуритани, англійська протестантська секта, що ставила собі завдання „очистити англіканську Церкву від останків католицизму“; вони розуміють Св. Письмо буквально, не визнають єпископів, а мають лише священиків, заперечують св. літургію, не визнають постів, не кажуть хреститися, не дозволяють кланяти підчас молитви й т. д.

[2]) Методисти — англіканська секта, що повстала з початком XVIII. ст., проголошувала духове відродження через життя, згідне з вимогами евангелія, при чому докладно розподіловано час на піст, молитву, працю й т. д.

[3]) Тепер у Злучених Державах є 527 наукових установ, 88 державних і 439 приватних; з них — 290 звуться колеґіями, 183 університетами, 26 політехнічними інститутами, 20 теольоґічними семінаріями й 8 військовими академіями. Розвиток шкіл залежить від різних причин, головно ж від того, в якій місцевости школа знаходиться та хто нею завідує. Ось напр. найстарший університет у Кембріджі має 1.250 професорів і 11.000 студентів, а куди молодший (заснований 1849. р.) університет у Висконзіні має 2.100 професорів і 15.000 студентів.

стики. Через те, що ця організація відбігає від европейської, то подаємо дещо про ці поодинокі відділи.

„Колегія вільних мистецтв" обіймає чотири роки навчання, вона творить підготову до фахових студій. Учень добуває собі тут загальну освіту, кінчить відділ із ступнем „бакаляра". Скінчивши колегію, він може записатися до медичної школи, школи права, інжинерії і т. д. (введено в життя цей відділ 5. XI. 1855. р.), але може далі вчитися тих предметів, які творять в Европі фільософічний відділ університету, та придбати собі титул „магістра вільних мистецтв" або „доктора фільософії". Управа цієї колегії складається з 14 осіб, професорський збір налічує 58 професорів, 32 допомічних професорів, 50 професорів-асистентів, 18 лекторів, 80 інструкторів і 88 асистентів. Кожний рік має приписане число предметів, від 14 до 18 годин тижнево, і щойно на 4. році студент вибирає собі предмети, які сам хоче (число годин 30). Вписатися до „колегії" може кожний, хто має закінчену загальну школу (8 років науки) та середню (4 роки науки), зробивши вступний іспит. При вступнім іспиті ставлять доволі великі вимоги; кандидат мусить здати справу з цілої низки прочитаних книжок, найкращих творів із англійського письменства, англійської історії, історії Злучених Держав і т. д. На це є окремі приписи.

„Graduate School" відкрито 1910. р.; тут студент, на основі окремих приписів, може набути ступінь магістра вільних мистецтв, права або доктора фільософії. Вступ сюди мають кандидати, які мають ступінь „бакаляра вільних мистецтв". Щоб здобути ступінь „магістра", треба тут учитися один рік, щоб стати „доктором фільософії" — три роки. Управа цього відділу складається з 3 осіб, професорський збір має — 31 професорів із науковими ступнями різних великих світових університетів.

„Медичну школу" основано 1859. р. Тепер вона поміщується в окремім хмародері, збудованім за 8 міліонів долярів, які подарувала Mrs. Elizabeth J. Ward, недалеко Мічіганського озера: перших 8 поверхів займає медицина, других 3 дентистика. Наука в „Медичній школі" триває чотири роки, на одному році не сме бути більше, ніж 120 слухачів. На перший рік управа медичної школи вважує тільки перших 1.000 прохань, звідки вибирає 120 людей, які мусять мати закінчений якийсь факультет університету, крім того — 2 роки підготовного медичного курсу й іспити з відзначенням. Кожний кандидат мусить виказатися свідоцтвом моральности й піддатися провірові духової здатности. При вступі до цієї школи добирають таких, що назверха роблять корисне враження. Управа медичного відділу складається з 14 осіб, професорський збір має 418 платних сил. Наука йде на викладах і головно в лабораторіях. І так, напр., на першім році слухач має сім предметів, пробуває 211 годин на викладах, а 706 працює в лабораторії; на 4 році має 16 предметів на 242 годинах викладів і 833 годинах праці в лабораторії[4]).

„Школа права" введена в життя 1859. р., від 1926. р. поміщується в окремім будинку, збудованім за півтора міліона долярів, подарованих Mrs. Levy Mayer, має величезну бібліотеку, на яку Ebert H. Gary подарував пів міліона долярів. Управа правничої школи налічує 2 особи, професорський збір обіймає 54 професорські сили. Правнича наука триває 4 роки, після закінчення її можна стати бакаляром права; хто ж хоче стати магістром прав, мусить докінчувати особливі правничі науки у „Graduate School". Коли хтось записується на права, може відразу дібрати собі такі предмети, щоб за чотири роки стати „доктором прав". А хто має вже цей титул і відбуде ще один рік особливих юридичних студій, може стати „доктором правничих наук". Це найвищий правничий науковий ступінь, його можуть надати тільки дуже великі університети[5]).

„Школа інжинерії", це щось наче европейська політехніка. Її засновано 1907. р. за міліоновий дар пані Ґустави Ф. Свіфтової та її сина Едварда. Управа має шість осіб, професорський збір — 13 професорів. Наука триває 4 роки, кінчати цю школу можна „бакаляром інжинерії". Можна вчитися ще й пятий рік, де є особливі відділи: цивільної інжинерії, електричної, промислової, механіки й т. д.

„Школа музики" відповідає европейським музичним академіям. Цей відділ відкрито в 1891. р., 1895. р. почав він надавати ступінь бакаляра музики своїм укінченцям. Учительський збір має 40 професорів музики і 13 лекторів.

„Школа дентистики", зорганізована 1891. р., повстала з двох приватних зубарських колегій, які злучено з університетом 1896. р. Основниками школи були визначні дентисти, а між її професорами треба назвати, між иншими, д-ра Г. В. Блека, геніяльного дослідника хоріб зубів, автора багатьох праць із поля дентистики. Наука дентистики тут стоїть дуже високо, лябораторії (12) уладжені зразково, все приладдя й машини найновішої системи, зразково уладжена й дентистична клініка[6]). Управа дентистичного відділу складається з пятьох членів, професорський збір налічує 81 платну професорську силу. Приймають на дентистику кандидатів, що скінчили середню школу з добрим успіхом і два роки підготовного медичного курсу. Наука, як і на медицині, переважно лабораторійна. І так, напр., на 1 році програма обіймає 9 предметів, з цього виклади — 307 годин, праця в лабораторії — 771 годину; на 4. році — 11 предметів, з того 363 години викладів, і 791 годину праці в лабораторії[7]).

---

[4]) Коли слухач скінчив 4. роки праці в університеті, відбуває півторарічну практику у шпиталі котроїнебудь держави ЗДА й після того зголошується до державних іспитів із усіх предметів, яких учився 4 роки; після складених іспитів молодий доктор медицини може осісти лікарем тільки в тій державі, де робив іспит.

[5]) З українців здобув собі досі такий ступінь Іван Яців, адвокат у Віндзорі, Онт.; він учився на університеті в Мічіґан.

[6]) На основі записок до клініки приходить що-річно понад 18.000 лікуванців, на котрих студенти вчаться. Тут що-року переводять до 100.000 зубних операцій. Зокрема треба згадати про велику дитячу клініку. Кожна операція відбувається під доглядом і з провіром що найменше трьох докторів.

[7]) По скінченні 4 років науки, написавши якусь самостійну наукову працю, студент дістає ступінь доктора

„Торговельна і журналістична школа" містяться в одному будинку, недалеко медично-дентистичного хмародеру. Обидва відділи обіймають 4 роки науки, дають по скінченні ступні бакалярів і магістрів наук торговельних, адміністраційних, чи то журналістичних. Торговельний відділ має 105 професорів, журналістичний — 68.

„Школа красномовства" основана 1878. р., вона приготовляє на промовців, акторів і т. д. Наука тривае теж 4 роки. Закінчивши її, можна дістати титул бакаляра, а по додатковім році науки магістра. Відділ має 40 професорів.

„Школа педагогії" повстала 1926. р., має за мету випускати добрих учителів для всіх галузів наук. Студентами цього відділу є вчителі, що хотять у якійсь школі викладати якийсь окремий предмет. Управа відділу складається з 8 людей, професорський збір налічує 30 професорів, наука тривае 4 роки; кінчають школу з титулом „бакалярів педагогічних наук".

*

Університет „Норд-Вестерн" є третьою найбільшою науковою установою в ЗДА, що спирається на приватні фонди, таксамо як „Українська Рідна Школа". Він належить до „10 велетнів", — 10 найбільших наукових установ у ЗДА, налічує 14.000 слухачів і яких 1.000 професорів. Що-року всі відділи видають близько 1.400 дипльомів. Майно цієї установи обчислюють на сотні мілюонів. Мілюонери радо записують на неї великі мілюонові суми.

Як бачимо, цей університет зорганізований не так, як европейські. Складається він властиво з 11 окремих високих шкіл, обединених між собою тільки спільною назвою „Північно-Західній Університет". Кожний відділ має свою окрему управу, й є зовсім автономний, а то й самостійний. Оплата в університеті досить велика, від 250—400 долярів річно. Коли долучити до того утримання та оплати за іспити, то вийде, що вчитися в ньому можуть тільки заможніші.

З українців закінчили цей університет досі четири: Кость Іван Паздрій (1913. р.), доктор медицини, перший український лікар у Вінніпегу (умер 25. серпня 1920. р.). Григорій Г. Скегар, доктор дентистики (закінчив 1923.), Василь І. Гайович, доктор дентистики (зак. 1930.), Семен Кочій, доктор дентистики (зак. 1931. р.).

Шікаго, 1933.

дентистичних наук і опісля зголошується до державних іспитів. Склавши іспити, кандидат отримує до трьох місяців дозвіл відкрити своє дентистичне бюро в тій державі ЗДА, де складав іспити. Коли б хотів перечистися до иншої держави ЗДА, мусить зголоситися до нових іспитів в тій другій державі ЗДА.

РОМАН ЗАСТИРЕЦЬ

ІВАН КРЕМІНЕЦЬКИЙ

найвизначніший електротехнік Европи.

В жовтні минув рік від смерти Івана Кремінецького († 28. X. 1934. р.). Мало хто з нас знає, імя Кремінецького, та ще менше в нас знає що найвизначніший електротехнік Европи був — українець, народився 15. лютого 1850. р. в Одесі; працював якийсь час при будові телеграфічних ліній південно-західньої російської залізниці, пізніш на Кавказі, 1874. р. виїхав до Берліна й уже більше не вертався на Україну.

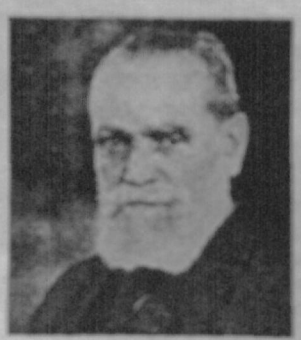

Після трилітнього побуту в Берліні, де вивчав техніку, подався до Парижа (1877.), де працював у Загальному Товаристві електричности („Société Générale d'électricité"), а як інжинер цього товариства розїжджав по різних містах Франції, Бельгії й Німеччини (Міххен), щоб скрізь уводити т. зв. свічки Яблоххова, свічки, які можна вважати за передвісники сучасної жарівки. З тою метою подався він 1879. р. до Відня, де завів лямпами Яблоххова електр. освітлення в „Народньому Городі" (Volksgarten), а в 1880. р. засів на постійний побут у цьому місті, де почав фабрикувати мало ще тоді відомі фабрики „динамо", і вже в 1881. дістав на паризькій виставі нагороду за першу машину на змінний струм.

Рік пізніше (1882.) бачимо Кремінецького вже у спілці з віденцем Ергертом, якого 1884. р. заміняє М. Маєр, і вироби спілки дістають велике признання на всіх виставах електричних виробів. Коли зі спілкою Кремінецького злився віденський відділ лондонського товариства для електричних виробів, що виробляв жарівки з вуглевою ниткою, (на основі патенту Lane Fox), Кремінецький почав сам фабрикувати жарівки, поставив у Відні нову фабрику (на Eisengasse), де виробляв динамомашини, електричні струменти, мірильне приладдя, лукові лямпи, жарівки, предмети для електротехніки низької й високої напруги й почав цими виробами засипати цілий світ.

Електрична фабрика Кремінецького була тоді в Австрії найбільша, в 1896. р. вона давала працю 800 робітникам. Незабаром її перебрала нірнберзька фірма Шукерта, що зробив із неї свій відділ у Відні й на чолі підприємства поставив, як генерального директора нашого земляка. Коли ж це підприємство злилося з фірмою Сіменс і Гальске, Кремінецький, що від фірми Шукерта вимовив собі було право виробляти жарівки на власну руку, утворив собі при давній фабриці своє підприємство під фірмою „Іван Кремінецький, фабрика електричних жарівок" (на Eisengasse), де встиг за 1889. р. виро-

бити 100.000 жарівок, а в 1897. р. довів це число до — міліона.

В 1906. р. він почав виробляти жарівки з металевими дротиками, 1908. р. вибудував нову фабрику (на Dresdnerstrasse, 57/59), де виробляв уже денно 30.000 жарівок, при чому робив теж инше приладдя, й між иншим машини до фабрикації жарівок. Він винайшов окремий спосіб до жарівок шкло втоплювати, спосіб, що його перебрали фабрики на цілому світі. Свого часу його фабрика жарівок була найбільша на світі. На полі техніки жарівок міг рівнятися з Кремінецьким тільки — Едісон. У 1934. р. на його фабриці працювало 2000 робітників і 200 урядовців, а виріб жарівок доходив до 7½ міліона штук річно.

Про його особисте життя знаємо мало. Оповідають, що дуже любив усім помагати, тимто його любили всі, що його знали.

За свою фахову діяльність він дочекався за життя великих почестей: мав титул комерційного радника, був „почесним громадянином" віденської політехніки, почесним громадянином міста Відня, почесним членом австрійського світлотехнічного товариства й т. д. Шкода лише, — що українським національним життям Кремінецький, здається, не цікавився...

ЦЕРКВА В МИХАЙЛІВЦЯХ

На Закарпатті в повітовому місті Михайлівцях (1½ год. їзди з Ужгороду) на т. зв. Пряшівщині закінчили будову величезної церкви, що своїми розмірами (більше як на 1.500 людей) дорівнює катедральній церкві св. Юра у Львові.

Церква побудована у зразках староукраїнського будівництва княжої доби XI—XII. ст. Але з огляду на нові способи будування й нові матеріяли ці візантійсько-українські форми значно уновітнено, хоч спосіб будування, величавість і вишукану простоту форм збережено. Цікава будова ще й тим, що тут уперше в наших церквах ужито заліза й бетону. Завдяки цьому осягнено особливу легкість і знадвору і всередині будови. Новим способом улаштовано також штучне освітлення будови т. зв. рефлекторами — лямпи заховані за гзимсами, тощо—які дають рівномірне, відбиване, світло. А що таких рефлекторів є на 2.000 електричних „свічок" — повне освітлення церкви робить незвичайне, святочне вражіння. Знову при денному освітленні мягке й тепле світло дає особливе шкло вікон ясножовтавого кольору. Дахи й бані церкви побиті т. зв. гальванізованою мідяною бляхою (темної барви), а хрест над усіма 5 банями з золоченої міді й золоченого шкла.

Церква в Михайлівцях на Пряшівщині.

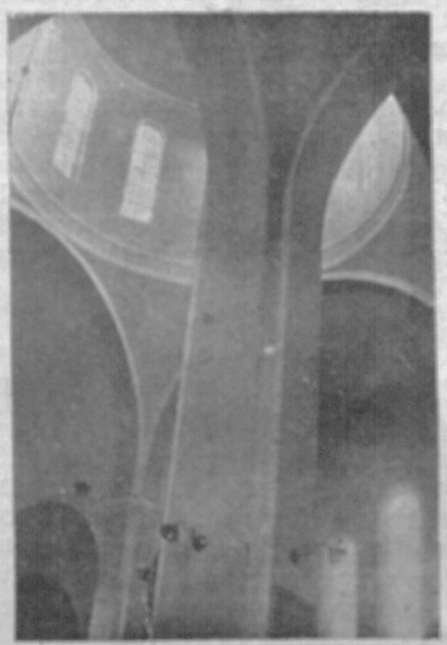

Церква в Михайлівцях усередині.

З приводу закінчення будови зявилося вже багато прихильних замітох і рецензій у газетах чеських, словацьких, німецьких і українських (на Закарпатті і в Галичині). Часописи Чехословаччини називають цю будову найвизначнішою й найкращою на Закарпатті.

Плян будови церкви зробив архитект Володимир Січинський, співробітник нашого журналу, автор цілої низки статтей про українські міста та їх памятки будівництва.

ЧУДЕСА РАДІЄВИХ ХВИЛЬ

Італійський ботанік професор Падовані робив різні досліди над короткими радієвими хвилями з тим, щоб довідатися, який вони мають вплив на ростини. Наслідки цих дослідів дуже цікаві. Підо впливом радієвих хвиль професорові вдалося добути цілком нові види ростин. Так, наприклад, йому поталанило надати виноградові зовсім иншу, невидану досі форму, яблукам незвичне забарвлення і смак, видобути иншу породу груш і т. п. Професор, зацікавлений цими всіма явищами, робить далі свої досліди. (Д.)

ПЕРЕДРІЗДВЯНІ ЗВИЧАЇ У ШВАЙЦАРІЇ

У Турґаві у Швайцарії є досить цікаві звичаї, звязані з Різдвом.

Колись дорослі сходилися в четвер перед Різдвяними Святками до гостинниці й забавлялися там цілу ніч, заїдаючи цебуляні книшики й попиваючи вино. А тепер, у новіших часах, діти вижолоблюють буряки, ріпу або з гарбуза вирізують різні візерунки і вкладають у саму середину свічку. Потім насилюють це на шнурочок і навішують на патик. Коли смеркне, вони збираються перед школою, а як стемніє, засвічують свої „ліхтарні", діляться у гуртки й ходять, співаючи гуртками по селі, чи містечку, й за те дістають гроші або якийсь гостинець. По добрій годині сходяться знову коло школи й розходяться. Старші учні співають під школою й дістають від учителів по великому книшеві.

Взірці на ліхтарні ч. 1.

Той вечір із наступною ніччю називають „бохслевою ніччю" (Bochselnacht), а ті освічені ліхтарні звуть „бохслевими звірятками" (Bochseltiere).

Є три роди взорів на „ліхтарнях": 1. небесні явища — сонце, місяць, зорі, подекуди й комети; 2. людська голова, череп, чи смерть із косою, кістяк, вуж чи гадина, що вогнем дише або просто тільки якісь числа; 3. замок, костел, св. Николай, якась сцена із якоїсь казки і т. п.

Звідкіля взялися ці звичаї, тяжко сказати. Їх не вміють пояснити ні місцеві, ні сусідні люди. Цю ніч називають Klöpfleinsnacht (клепляйнівська ніч). Одні думають, що це якісь поганські останки, свято звороту зимового сонця й покликуються на взір 1.; инші знову міркують,

Взірці ч. 2.

Взірці ч. 3.

що це згадка про чуму, що страшно лютувала в перших роках XVII. ст. і вказують на взір 2. (про ту чуму й досі розповідають).

НОВИЙ НАРІД ЯСАЇ

Останіми часами вчені дослідники відкрили незнаний нікому досі народ у горах на півночі Азербайджану в СССР. Цей новий народ, це — ясаї. Темний просмик, де є їх оселі, не має назви. І їх оселі не мають досі жадної назви. Сусідні народи та племена називають ясаїв дуже просто: „народ, що не знає своєї минувшини".

І ясаї дійсно про своє минуле нічого не знають, вони не знають жадної влади, не знають письма. Мають тільки деякі перекази; згідно з ними ясайські чоловіки не сміють працювати. Вони вилігуються під великими горіховими деревами, дивляться в небо й щось думають... Зате всю працю в цього дивного народу виконують жінки, що самі забороняють чоловікам працювати, проганяють їх із хати та насміхаються, коли вони беруться за якунебудь роботу, бо, мовляв, це „образа для жінки, коли її чоловік працює".

Сусідні племена намагалися часто навчити ясаїв працювати, але всі зусилля розбивалися об спротив ясайських жінок. Жінки носять там киджали, сокири, й є завзятіші від чоловіків инших племен. Горе тому, що нападе на них, на їх чоловіків; вони завзято боронять і себе й своїх ліноххів-чоловіків. Але коли ясайській жінці навкучиться її чоловік, вона його просто нагане. Ясаї кажуть, що „гріх жити з чоловіком, що надокучив"...

ЗИМОВИЙ ПТАХ-КОВАЛЬ

Так звуть звичайно ковтача (дятла), чорноперого пташка, прибраного білим, зеленим, червоним або жовтим піром. Його часто стрічається в наших городах і лісах. Влітї він вишукує собі різні комахи, гусільничі яєчка, кукли, тощо. А взимі, коли мороз усі ті ласощі глибоко в землю загнане, він помагає собі так, що у пні дерев, головно в ясені, висверлює собі ямочки і втискає туди соснові шишки, при чому так сильно, що не так легко їх витягнути. Щойно тоді видає він звідтіль насіння, як шишка добре втиснута. Тоді йому легко дзьобом вибирати насіння, бо шишка певно стоїть, не хитається, як на дереві. Так саме робить він із горішками грабовими, чи кленовими, жолуддю і т. д. З того то й пішла його назва між лісничими: птах-теслер, а то й птах-коваль.

Обовязок кожної Читальні — передплачувати видання „Просвіти"!

Присилайте передплату й єднайте нових передплатників!

ФРАНЦ КОКОВСЬКИЙ

ПРАВНІ ПРИПИСИ ПРО ВИГОДУ ТА ПОЗИЧКУ

Сусідська річ вигодити чимось сусідові.

Коли позичає один одному плуга, воза, то це в щоденній розмові хибно називають позичкою. У правному розумінні треба розрізнити вигоду від позички, бо це дві різні речі, щодо них є різні законні приписи.

Щоб це докладно вияснити, треба добре знати суть обох справ.

Вигодою — називаємо такий договір, де одна людина дає, або зобовязується дати другій до безплатного вжитку якусь річ, а той, що бере, мусить на умовлений час ту саму річ віддати.

Позичкою називаємо знову договір, де одна людина дає другій на власність якусь річ, а той, хто цю річ бере, має знову таку саму (але не ту саму!) річ і в такій самій кількости віддати тому, в кого взяв.

На це приклади:

Іван просить у Миколи вигодити йому на два дні воза. Це буде не позичка, а вигода, бо Іван має по двох днях той самий віз віддати.

Коли ж знову Іван просить Миколу дати йому на засів корець жита, а по жнивах має йому віддати корець жита з нового, то це буде вже позичка, бо Йван не буде вже віддавати Миколі того самого жита, що взяв, а тільки таке саме жито, і в такій самій кількости.

Із цих прикладів бачимо найважнішу різницю поміж вигодою й позичкою.

Друга, дуже важна різниця це те, що вигода є все безплатна, а позичка може бути або безплатна, або за винагородою (звичайно в формі проценту). Коли ж н. пр. хто бере в когось на якийсь час річ до вжитку й має ту саму річ віддати, а за вжиток платить, тоді це не буде вже вигода, а наєм речі, а до такого найму є знову окремі правні приписи. Коли б у прикладі, що ми його подали, Іван за вигоду воза обіцяв привезти Миколі з ліса дрова своїми кіньми, то по-правничому скажемо, що Йван наняв собі воза в Миколи.

Тепер, коли ми вже пізнали різниці між вигодою й позичкою, розглянемо правні приписи, що відносяться до них.

Вигода є безплатна. Але той, хто річ бере, має пильно вважати, щоб її віддати в такому самому стані, як він її дістав. Має її вживати тільки так, як було зговорено, а коли це не було умовлене, то має вживати вигоджену річ у спосіб, що є властивий природі і призначенню цієї речі.

Приклад:

Коли Варвара вигодила Марії діжу, то Марія не має права гасити в цій діжі вапна, бо — відомо — діжа призначена на те, щоб у ній місити тісто, а не гасити вапно. Але ж коли б Варвара виразно на те дозволила, тоді Марія могла б гасити в діжі й вапно.

Той, кому річ вигодили, не має права вигоджувати її другому, ані давати її другому на перехов, хиба власник річі на те дозволить, або обставини складаються так, що він не може її в себе далі тримати. Але й тоді мусить, не гаючись, повідомити про це власника річі, бо коли б цього не зробив, відповідає власникові за всяку шкоду. Віддаючи вигоджену річ у переховок третій людині, слід добре роздумати, кому віддаємо річ до рук, бо той, кому річ вигодили, відповідає за того, кого вибрав за переховника.

На прикладі виглядає воно так:

Степан вигодив Остапові січкарню. Остап уживав її, а що мусів на кілька днів виїхати до міста, боявся, що йому зі стодоли під його неприсутність може хто січкарню вкрасти. Тимто дав січкарню на перехов Василеві. Василь почав коло січкарні майструвати й поламав ножі. Тоді Остап буде відповідати за шкоду Степанові, бо вибрав такого поганого переховника. При тому не може навіть Остап боронитися, що Степан дозволив дати січкарню переховати Василеві, бо за вибір переховника відповідає Остап.

Коли ж із вигоджено юріччю трапиться припадок, тоді, той що річ бере, не відповідає за неї. Але ж коли він уживає річі незгідно з договором, або її природним призначенням, або нарешті дає без дозволу власника річ у треті руки, а річ вигоджена або затрачується, або нищиться, тоді він за неї відповідає й тоді, коли б навіть річ знищилася припадково, а всякий знає, що при звичайному, природному вживанні річі вона не знищилася б у того, хто її взяв.

На це приклад:

Іван вигодив Миколі січкарню, й Микола тримав її в стодолі. Одного дня прийшла громовія, грім ударив у стодолу Миколи, запалив її, і зі стодолою згоріла й січкарня. Це був припадок, і за січкарню не буде Микола відповідати. Але ж коли Микола цю січкарню дав своїому братові, а грім ударив у братову стодолу, і січкарня там згоріла, то Микола буде відповідати за січкарню. Бо ж коли б вона була в Миколи, то в його стодолі не був би трапився припадок.

При вигоді буває часами й таке, що сам власник річі, хоч вигоджує її другому безплатно, може відповідати за шкоду, що він її своїм поступованням спричинив. Діється це тоді, коли власник річі знає, що вигоджена річ має такі хиби, які можуть зробити шкоду тому, що річ бере, а власник ці хиби затаює перед тим, хто бере.

На прикладі зрозуміємо цю річ найкраще.

Петро вигодив Павлові коня до ліса. Петрів кінь це т. зв. нутрак. Відомо, що такий кінь кидається на другі коні, а особливо на кобили, і в цьому не перешкаджає йому ні упряж, ні віз, що до нього він запряжений. Петро знав про хибу свого коня, але не повідомив про це Павла. Павло припряг вигодженого коня до свойого воза, куди вже була запряжена кобила, й поїхав. По дорозі Петрів нутрак почав кидатися на Павлову кобилу, порвав упряж, поламав дишель та покалічив кобилу. За всю цю шкоду відповідатиме Петро, бо він не перестеріг Павла, що його кінь має таку хибу.

Вигода кінчається в умовленому між сторонами часі. Коли ж сторони не зговорилися, коли вигода кінчається, то кінчається вона тоді, коли

з вигодженої річі зроблено вжиток, або коли покінчився час, коли можна було цей ужиток зробити. Коли ж той, хто річ бере, вживає її незгідно з умовою, або з призначенням, або передає третьому, тоді власник може річ зараз відобрати.

По шістьох місяцях передавнюються всі скарги з договору про вигоду для обох сторін. Тоді вже власник річі не може позивати за її знищення, чи за шкоду, а той, що річ бере, не може позивати ані за спричинену шкоду, ані за повернення видатків на вигоджену річ.

Що́ саме таке позичка, пояснили ми на початку. Слід іще знати, що позичка може бути або грошима, або иншими річами, та що можна заключити договір про позичку в майбутньому. (Приклад: Іван зобовязується позичити Миколі дня 1. грудня 1936. р. 300 зл.). Одне є тільки дуже важне, й на це слід звернути увагу як на новість, котрої не було в австрійському законі, що такий договір про позичку в майбутньому мусить бути ствердженій письмом, а то він буде неважний. Коли договір про позичку в майбутньому потвердженій письмом, тоді той, хто дає позичку (звемо його вірителем), мусить уже позичку дати, а то майбутній довжник може його судовою дорогою приневолити дати обіцяну позичку, а скаргу таку можна подавати впродовж шістьох місяців від часу, коли віритель мав дати позичку. А проте віритель може відмовитися дати позичку, коли в часі між її приреченням і видачею показалося, що маєткові відносини довжника погіршилися так, що віритель своєї позички не зможе відобрати.

Таксамо, як позичка в майбутньому, мусить бути ствердженє на письмі й одержання позички.

Коли позичка не є в грошах, тоді довжник має віддати вірителеві таку саму кількість річей і такі самі речі, як їх дістав.

Позичені гроші треба вернути в такій самій кількости, як їх позичили. Віритель і довжник можуть теж зговоритися, що довжник поверне вірителеві позичку в рівновартости золота, чи срібла, або загряничних грошей, а тоді довжник мусить заплатити краєвими грошима вартість умовленого. Коли б довжник у реченці довгу не заплатив, тоді віритель має право вибрати собі, чи хоче домагатися рівновартости від того часу, коли довжник мав платити, чи від того часу, коли довжник платить, себто час для себе корисніший.

Коли ж віддавати позичку?

Закон каже, що коли час звороту позички не є умовлений, то позичку нижче 250 зл. треба віддати до місяця, а позичку більшу — до 3 місяців після того, як віритель зажадав заплати. Довжник має звернути позичку в умовленому реченці, а коли реченець не був означений — колинебудь. Але ж коли від позички платиться процент, то віритель не мусить принати позички перед реченцем заплати, бо це наражувало б його на втрату процентy. Коли цілий довг є вже платний, тоді віритель не мусить приймати частини довгу замість цілого. Коли довжник має платити вірителеві кілька довгів, то при заплаті може сказати, котрий довг сплачує, а з цеї сплати має віритель право заспокоїти в першій мірі проценти та кошти від сплачуваного довгу. Коли ж довжник не каже, на котрий довг платить, тоді заплату зараховується на довг найдавніший, а коли всі довги є одночасні, тоді на найменше забезпечений, а як усі довги однакові, тоді заплату ділиться на всі довги.

Про те, як поводитися тоді, коли віритель не хоче приймити заплати, або коли не знаємо, кому платити, дивись у статті про судовий склад, „Ж. і Зв.", за жовтень, 1935, ст. 299.

ЯРОСЛАВ ПАСТЕРНАК.

ПЕРШІ СЛІДИ УГРІВ У ГАЛИЧИНІ

Не всі ті народи, що живуть тепер у середущій Европі, сидять на своїому місці споконвіку. Може, найдовше, вже кілька тисяч років, сидимо на нашій прадідній землі ми, українці, бо Україна належить безперечно до прабатьківщини славян. Таксамо довго сидять уже над Вислою поляки й на півночі москалі, але вже трохи пізніше прийшли на свої теперішні місця чехи й словаки, щойно по Христі заняли долішне Подунавя південні славяни, та найпізніше прийшли на своє теперішнє місце угри, чи як вони самі себе зовуть — мадяри. Тимто вони в карпатській кітловині властиво чужинці, хоч завоювали її ще за часів нашого князя Олега.

Спершу угри сиділи над ріками Обом за Уралом, разом із своїми найближчими свояками вогулами й остяками, й щойно в V. або VI. ст. по Хр. відокремилися від них та, кочуючи поволі з місця на місце, опинилися на початку IX. ст. у краю Лебедії, як про це пише візантійський цісар Костянтин Багрянородний[1]). Де була ця Лебедія, годі тепер певно сказати. Історики здогадуються, що десь між Доном і Дніпром. Там мадяри стали грізними сусідами хазарів, що мусіли копати глибокі рови на оборону перед ними та виставили твердиню Саркель.

З Лебедії перейшли угри коло 860. р. у край Ательокузу, між Дніпром і Дунаєм, куди протікав Дністер, Прут, Серет та ще дві невідомі тепер річки Варух і Куву, і там далися в знаки нашим предкам, як розбійнича орда, що сильно докучала своїм сусідам, забирала в них невольників і міняла їх у греків за дорогі тканини, за квітчасті килими, золото й инші вироби.

896. р. перейшли угри звідтіль, під напором печенігів, за Карпати в землю, де тепер живуть. Одна спізнена ватага „чорних угрів" ішла аж попід Київ, і про це є згадка в нашому літописі: „Ішли угри повз Київ горою, що тепер називається „Угорьске", і прийшли над Дніпро, ставили вежами (шатрами) — а відтак пустилися через гори великі, що прозвалися — гори угорські".

[1]) Костянтин Багрянородний, візантійський цісар (905—959), історик, написав цікаву книжку, де згадує про найдавніших славян та їх побут (між иншим і про Дніпрові пороги).

Для історії заселення цілої наддунайської котловини, а й Закарпаття, важно є дізнатись, кудою саме перейшли угри Карпати, але ж це річ неясна і спірна. Одні дослідники міркують, що проходили вони найкоротшою дорогою, якимось семигородським проваллям, инші кажуть, що угри йшли горі Дунаєм, а більшість мадярських археольогів думає, що мадяри йшли просто зпід Києва через Східню Галичину й верецький провал над горішню Тису.

Нас займає тут остання можливість, а саме питання, чи справді угри переходили тоді на Мадярщину через наш край. Ближчих історичних відомостей про це ми не маємо й, мабуть, вже ніколи не матимемо, так що на це питання зможе тепер відповісти хиба лише археольогія.

Досі ми були такої думки, що угри не втікали перед ордою печенігів Галичиною і то тому, що не було в нас досі жадної мадярської памятки з тих часів. Правда, втеча угрів перед печенігами мусіла бути досить скора, як це каже й сам Костянтин Багрянородний, так що їх перехід південно-східньою частиною Галичини довго не тривав. Але й за тих кілька тижнів, чи то й місяців, міг неодин із них померти від боєвих ран, то й мусіло б було лишитися з того часу бодай кілька могил, що свідчили б про такий перехід. Та досі їх не було, і щойно в останніх місяцях, а саме в липні ц. р. мені довелося найти перші такі дві могили — у Крилосі біля Галича.

*

Прослідживши там уже другий рік нашу княжу старовину, я почав цього року розкопувати більшу групу могил у лісі „Дуброва", що лежить при старій дорозі із Залукви на Сокіл. І відразу, в перших двох могилах, найшов я те, про що хочу тут оповісти.

Перша з цих могил, 14 м. завширшки, була ціла поросла деревиною. В насипі було досить вугля з вогню, що горів кругом небіжчика підчас похоронної тризни, а під ним показалася 1½ м. заглибшки гробова яма, на 280 цм. завдовжки та 70 цм. завширшки. У глибині одного метра найшлася в однім її кінці ціла кінська голова, а перед її писком — залізна вуздечка, зліплена глиною та ржею в одну якусь груду.

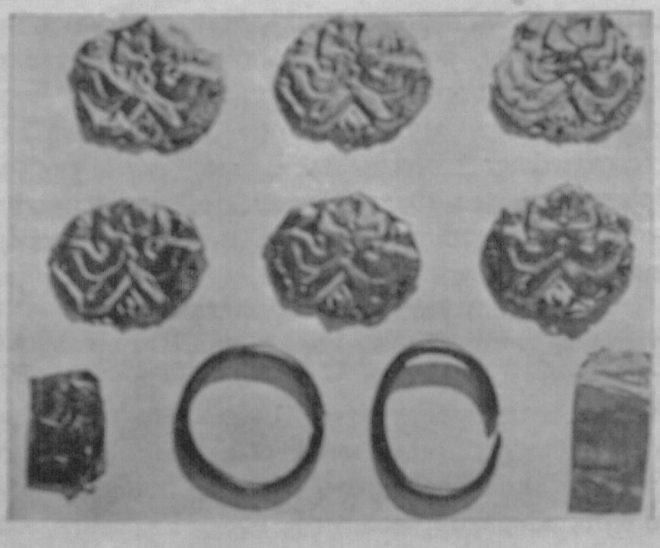

Частина золотих прикрас із староугорської могили у Крилосі коло Галича.

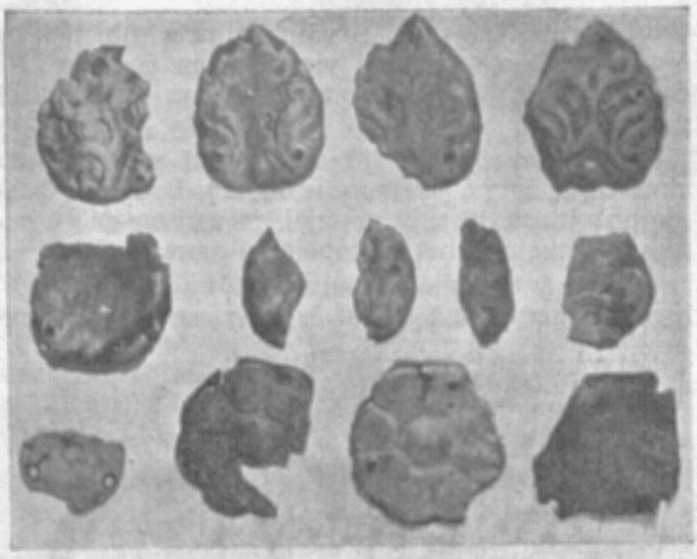

Частина срібних прикрас із староуторської могили (ч. I.) у Крилосі коло Галича.

Пів метра глибше лежав на дні гробу небіжчик, головою до північного заходу, але вже такий струпішілий, що з нього залишилося лише ліве рамя і права нога нижче коліна. Він був первісно в домовині, з якої залишилися ще слабкі сліди по боках та зпід споду; віка, мабуть, не було. Гріб вийшов дуже багатий, бо по ним усім були порозкидані золоті, срібні, бронзові та залізні прикраси й вироби. На жаль, від самого ранку йшов тоді дощ, і у гробовій ямі було повно рідкого болота, так що очистити всі ці предмети та сфотографувати їх на місці у гробі, щоб знати було, як вони лежали — не було можна. Довелося голіруч добувати обережно з липкого болота одну „жовту бляшку" за другою, розтираючи кожну грудку землі долонями.

У висліді виявилося, що по цілому гробі було порозкиданих 17 золотих і кільканацять срібних бляшок із витиснутим ростинним орнаментом та з дірками — щоб нашивати. Під кількома з них збереглися ще шматочки шкіри, а з цього виходить, що ними був обшитий шкіряний каптан і то головно вгорі і вздовж.

У головах стояла глиняна кулиста бенька, куди дали були небіжчикові напиток до гробу, на стопі лівої ноги лежало одне залізне стремено (другого зовсім не було), біля правої ноги деревяна ручка нагайки, обкована срібною золоченою бляшкою, а трохи вище три привраси кінської збруї, бронзові кілки, до яких привішені на менших кілочках три пружки шкіри, покриті бронзовою посріблюваною бляшкою — сильно знищені.

В околиці пояса лежав золотий перстень із великим карнеолевим[2]) очком, два по 17 цм. довгі пружки золотої бляшки, два короткі подібні, дві більші залізні стріли, бронзова пряжка, прикріплена до останків шкіряного ремінця й обвита якоюсь шматою, кілька дрібних кусків якогось заліза та залізна пряжка до пояса.

Побіч небіжчика поклали були деревяний, шкірою потягнутий щит, з якого залишилися тепер лише дрібні куски залізного оковання з цвяшками та кілька шматків шкіри.

[2]) відміна кременю, кисночервона

У гробі не було зовсім острогів, тимто й не виключене, що тодішні угри їздили босоніж. Не було також зовсім прикметної для них кривої шаблі.

У віддалі яких 150 м. від цієї могили була така сама друга, але зовсім бідна[3]). Вона ще більше розсілася, 16 м. у промірі, та зате нижча й виявила дуже дивний похоронний звичай.

Вже у глибині 30 цм. від верху могили показався подовгастий насип із круглих рінняків зав-

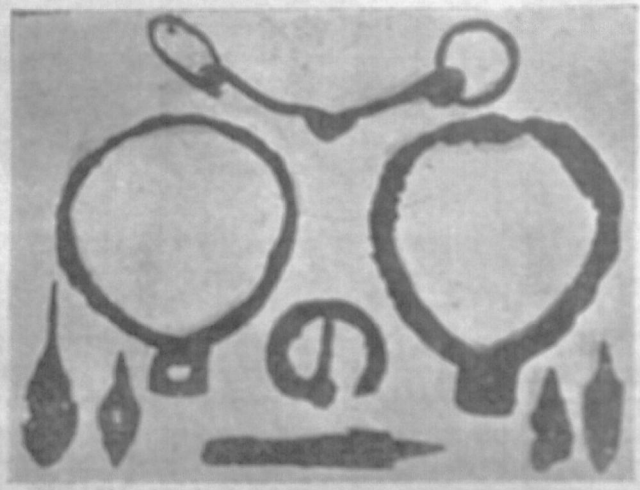

Пара стремен, пряжка до попругів, ножик (над нею), чотири вістря стріл (по боках) та вуздечка — усе залізне — із староугорської могили ч. II. у Крилосі коло Галича.

більшки голови, а на ньому в одному місці кілька черепків та спалених як-слід кісток похоронної тризни.

Цей камяний насип ішов 1½ м. глибоко, а під ним лежав небіжчик великого росту (190 цм), головою теж до північного заходу, збережений далеко краще, ніж попередній. Біля голови були два ковтки зі срібного дроту, побіч лівого рамени знову кінська голова з залізною вуздечкою в зубах, біля неї — останки деревяного сідла й одне залізне стремено. Друге лежало високо між ногами небіжчика, а біля нього залізна пряжка до попругів („гурту") від сідла й ножик із деревяними черенками. Поруч правого стегна лежав вузький деревяний сагайдак із чотирма залізними стрілами, коло лівої стопи — кінські кости з ноги, а коло правої — кусок якогось заліза.

Під небіжчиком був далі камяний насип, цілий метер глибоко, а під ним на дні гробу посередині ½ м. завширшки й ½ м. заглибшки ямка, наповнена чистою чорною землею. Тоді до неї щось були поклали, але тепер і слід по ньому загинув — замінилося вже в землю.

Кінські голови в обох могилах указали відразу, що це вершники-кочовники поховані в них, а з золотих і срібних прикрас, персня та стремен, легко було ствердити, хто були їх власники, і коли їх поховали. Це були безсумнівно могили угрів, перші досі на галицькій землі, і то саме з кінця IX., або самого початку X. ст.

Тепер уже можна сказати, що бодай частина угрів, може саме „чорні угри" з київського літопису, проходили з Наддніпрянщини Галичиною на теперішню Мадярщину. Велика рідкість памяток по них у нас потверджувала б слова візантійського цісаря про їх скору втечу перед печенігами, а щодо місця переходу через самі Карпати, то верецький провал, про який говорять мадярські археольоги, може тут і підходити. Сáме до нього вела у княжих часах дорога з Галича на Калуш і Долину, та сама, якою втікав на Угорщину наш князь Святослав, могила якого й находиться під Сколем.

Старомадярські крилоські могили мають велике значіння не лише для археольогії, а й для історії, і то нашої і мадярської. Тепер треба б лише шукати дальших таких могил ближче Збруча й на схід від нього, щоб можна було докладніше означити той шлях, яким утікала з України угорська орда.

[3]) робітники сказали, що „тамто був пан, а це його чура".

МУЗИКА ПРИ ПОЛЬОВІЙ ПРАЦІ НА ФІЛІПІНАХ

Спів громадою при польовій праці („толоково") поширений серед селянства різних народів. Та на Філіпінських Островах навіть найбідніший господар, скликаючи сусідів пересаджувати риж, старається дістати хоч одного музику. Той музика стає зі своїм струментом, що зветься „бандурія" (еспанське слово, що пішло з латинського і грецького слова „пандура"; Філіпіни належали до Еспанії до 1898., тоді їх їм відібрали Злучені Держави, які збираються їм саме дати самостійність), на межі рижових піль, і виграє на ній пісню за піснею, а робітники — найбільше між ними жінок — співають до складу, до такту та виконують свою працю, мовби які вправи. Вони як би на знак згинаються, беруть по ростині зі жмуту, лівою рукою встромляють у землю, а правою прикривають корінці. З кінцем пісні остання ростина зі жмуту посаджена. „Бандурист" перебирає легенько струни, а робітники йдуть за той час по нові жмути ростин і, вернувшися, стають у рівні ряди коло межі другого загону. Тоді музика вдаряє сильніше, й починається знову спів і робота. При музиці і з піснею на устах робітники не тільки не відчувають утоми, але й весело та скоро працюють.

Пісні ці дуже старі. Але пісень схопити ніхто чужий не встиг, бо селяни не радо переказували їх чужинцям. До того вони привикли їх тільки співати, а не проказувати. Цікаво, що кожна робота при обробі рижу має свої окремі пісні: инакша пісня, коли риж пересаджують, инакша, коли полють, збирають, молотять, возять і нарешті зсипають у шпихлірі. дв.

ЕДВАРД ЖАРСЬКИЙ

4.000 РОКІВ ЛЕЩЕТАРСЬКОГО СПОРТУ

Аж 4.000 років мусимо завернутися взад, щоб стрінути першого лещетаря. Найдені недавно в Скандинавії старовинні лещети вказують на те, що лещетарський спорт — найстарший.

Страх перед небезпекою зими приневолював людей вишукати такий засіб, що дозволяв би перемагати всі перешкоди в погоні за дичиною на полюваннях. А що потреба мати винаходів, то й не диво, що тодішня людина винайшла прилад, який поширював ногу й не дозваляв заглиблюватись їй у снігу. Вона прикріплювала до ніг широкі дощинки, чи збите „сито", що несло її по пухкому снігу. Таким способом повстав празразок лещетів, що дозволяли промірювати ногами засніжені країни. Ще й тепер зустрінете такі сита в Канаді й... у Львові, в домівці Сокола-Батька (Львів, Руська 18), куди подарував їх проф. Боберський, що пробував декілька зим серед канадійських українців.

Спершу лещети були приладдям щоденного вжитку, й ніколи ніхто не думав, що вони будуть служити для спорту. Бо в усіх починах первісної людини існував залізний примус сірого життя, де не було місця на втіху — радість із різних починів приходила в пізнішій добі. А проте лещетарство, старий спорт, і про це ми згадали вже вгорі.

Та не лише на далекій півночі зродився цей гарний спорт. Про лещетарство находимо згадки й у старих книгах східніх народів. Воно само від себе розвивалось у різних народів, без того, щоб один народ перебирав його від другого.

Дуже цікаві звістки подають східні літописи про лещетарство кірґізів:

„А що в їх краях — так пише літопис — є багато гір і лісів та, крім того, там великі сніги, там полюють узимі на замерзлому снігу. Щоб краще рухатись по снігу, прикріплюють до ніг ремінням дошки, їх звуть вони — „чана". У руки беруть ціпок, відбиваються ним від землі, совгаються по сніжній поверхні і пливуть собі по ній мов човном по воді. Тим способом полюють по степах і безлюдді, стрибаючи вгору і вдолину, наче б їхали на конях, чи инших звірятах. Добич, приладдя, тощо, складають на инші лещети й тягнуть їх за собою.

„Коли недосвідчена людина йде вперше на лещетах, — тоді йдуть з нею инші й їдуть за нею, звертаючи на неї бачну увагу, головно при зїздах ізгори.

„Хто вже вміє їздити, той і стрімголов злітає з гір".

Як виходить, кірґізи зазнавали тих самих пригод, що їх переживають і сучасні початкові лещетарі.

Використовування лещетів до полювання і радість із перегонів витворили з них спортове приладдя. Зовсім природно повстають згодом і змагання, — може лише скоки на лещетах не були колись ще відомі. А, може, вже й тоді скакали на лещетах?

Ми, европейці, признаємо батьками лещетів скандинавів. Там же ж існували ті природні обставини, що причинилися до народин лещетів, і там лещетарство стало високорозвиненим спортом. У всіх міжнародніх змаганнях перемагають лише вони. Ціла Европа їх наслідує, бо ж вони найліпші в бігу, чи в скоках. А щоб перемагати у скоку, треба не лише добре опанувати лещетування, але й мати велику відвагу. Бо хто тепер так дуже відважиться пролетіти одним посувом майже 100 м.? (Світовий рекорд скоку на лещетах налічує 92 м.!). Але для добрих скакунів це не надто великий осяг! Їм хочеться скочити 115 до 125 метрів. Це, мабуть, і буде грянниця наших скоків.

Так бодай думає найкращий змагун Норвегії.

В. П—ий.

ЖИВА ОТРУТА

(Про дерево отрути „богон-упас").

Ніяка рука хеміка не може витворити в хемічній робітні таких родів отрути, які витворює сама природа. Головно — між ростинами. Дуже багато природних живих отрут бачимо в Індії, де росте багато трути-зілля, завдяки гарячому підсонню та мочароватому грунтові.

Але найсильнішу отруту витворює дерево богон-упас, що росте на двацять сім годин дороги від міста Батавії на острові Джава. Його отрута затровує на цілі милі повітря, і ввесь край на 10 до 12 миль довкола зовсім неродючий; немає там ніякого дерева, ніякого кущика, ніякої ростини! І це дивно, бо ж довкола гори! До кітловини, де росте ця ростина, з гори, де живе старий чернець, найлекше доступити. З його дому висилають засуджених на смерть, вони мають принести страшну отруту з того дерева смерти (Antiaris tochicaria). Ця отрута виходить сама зпід кори. Вона подібна більше до камфори, ніж до гуми. Суддя ставить засудженому на смерть при читанні засуду смерти питання, чи воліє він згинути з руки ката, чи за життя добути коробку з отрутою з дерева упас. Засуджений вибирає звичайно останнє. Отрути вживають на затровування зброї...

Засудженому дають срібну коробку на отруту й навчають, як він повинен поводитися. Головна рада — йти за вітром, щоб отруйні випари з дерева йшли від нього з подувом вітру, а друга рада: як-найскорше зібрати отруту, поки вона ще не дібралася своїми випарами до своєї жертви.

Після цих порад засудженого висилають до цього ченця, там він пробуває кілька днів, щоб діждатися відповідного вітру й підготовитися на смерть молитвою. Як ударить година відходу, накладає чернець на засудженця довгу шкурятяну заслону з двома сочками перед очі поверх грудей і дає пару шкіряних рукавичок... Кілька миль проводжають його батьки, повчаючи та благословляючи. Чернець випровадив за 30 років 700 злочинців, але вернулося живими до нього тільки — десять!

Щасливі поворотці оповідали, що дерево богон-упас стоїть над потоком, воно є середньої величини, коло нього росте шість, чи сім менших деревець. Земля під ним з гнідого піску, повна каміння, так, що тяжко до дерева доступити, довкола лежать купи мертвих тіл.

Чернець оповідав про відкриття того страшного дерева такий переказ. В алькорані (магометанська свята книга) написано, що на тому місці, де росте дерево, перед тисячами років жив безбожний народ, що допускався содомського гріха. Тоді Магомет, мовляв, звернувся з молитвою до Бога, щоб покарав цей народ деревом смерти, і від того дерева всі погинули. Всі мандрівці почитають це дерево за „палець божий", смерть від отрути з нього за нечесть не вважають. Засудженого вбирають завсіди в найлішний одяг перед мандрівкою до нього.

Довкола цього дерева на кілька миль не може видержати ніяке живе сотворіння. Засуджені на смерть злочинці спасаються тільки дуже сильним вітром, який відганяє від них отруйні випари. Але такі вітри бувають дуже рідко, а слабі вітри не мають сили розігнати випарів.

Але ж засудженців карають іще іншим способом, їх наколюють таким приладом, що подібний до нашого кровоспуску, там є отрута з дерева богон-упас: за десять хвилин вони конають...

ДЕЯКІ РІЗДВЯНІ Й ЙОРДАНСЬКІ ЗВИЧАЇ НА ХОЛМЩИНІ.

Як відомо, Холмщина сильно вже спольщена, бо колишні греко-католицькі українці перейшли 1905. р. із примусового православія на римо-католицьку віру і стали поляками. А проте там зберігся й досі ще деякі різдвяні та йорданські звичаї. Головно, в білгорайському повіті, що наполовину вже польський. Там на Свят-вечір батько родини питається в саду деревини, чи буде родити й обв'язує її перевеслом із соломи, що лежала на святій вечері на столі. Таксамо виносить худобі їсти в опівночі й підслухує, як вона розмовляє. Там і досі ходять колядувати не тільки зі звіздою й козою, але довгими ходили із туром. (звір цей вигинув на наших землях у XVI. в.). Є окремі приписи, як такого „тура" робити. Та найважніше тут те, щоб він був „страшний" і вмів глухо ричати. Для того той, що за тура перебирається, має окремий міхурчик, коли його натискати, то чути глухий голос. „Тур" має бути горбатий, має мати бороду, роги, страшні очі й т. д. Та цей звичай ходити з „туром" уже виводиться.

М. М-о.

НАЙБІЛЬШЕ ДЗЕРКАЛО ДЛЯ ДАЛЕКОВИДУ.

В місяці березні минулого року вилили в Нью-Йорку найбільше дзеркало на світі для найбільшого далековиду, що має бути умішений на одній із каліфорнійських гір. Буде воно завбільшки добрих 5 метрів. На це дзеркало розтоплено 20 тон шкла. І ця величезна маса мусить холонути приблизно рік під доглядом двох окремих фахівців. Саме шліфування буде тривати кілька років, бо ж усе це треба робити незвичайно докладно й тонко. Не так то й легко буде його перевозити...

Колядуючи цього року, не забувайте про „Рідну Школу".

Вся колядa — „Рідній Школі"!

ЮВІЛЕЙНА ВИСТАВА „ЗАПОРОЖЦЯ ЗА ДУНАЄМ“

На дуже добру думку прийшли дві українські львівські установи: кооператива „Український Театер“ і „Товариство українських журналістів і письменників“ — уладити у Львові і по більших містах Східньої Галичини виставу невмирущої співогри Семена Артемовського Гулака: „Запорожець за Дунаєм“.

Хто зі старшого покоління в нас не знає цього драматичного твору? Хто з передвоєнного покоління не бачив незрівняного Рубчака в ролі Карася, Стадникової — Одарки? Сімдесят років оббігає „Запорожець“ усі сцени всіх земель, де тільки живе український народ, і все він такий живий, такий принадний. Переробили його на своє копито на Наддніпрянщині большевики, і все йде він скрізь із великим успіхом. Видавали ноти до „Запорожця“ і в нас, і над Дніпром, переписували їх для себе аматорські театри для своєї мети, і грали його, як уміли. Пробували його ставити в нас і по селах, не кажучи про Наддніпрянщину. І так число його вистав добігло до тисячки, й цю нагоду використали обидва львівські товариства, щоб уладити ювілейну виставу „Запорожця“. Диригентуру перебрав композитор Антін Рудницький, що зорганізував орхестру, придбав режисера, ролі порозділювали між себе найкращі наші тутешні співочі сили (Марія Сокіл, Ів. Романовський, Мих. Голинський, Мих. Маслюк-Мартіні, з молодших О. Лепка й инші), і 19. грудня 1935. р. відбулася ювілейна вистава в великому міському театрі у Львові. Саля була битком набита, панував дуже гарний, справді ювілейний настрій: повна орхестра, прекрасний хор, дуже гарні голоси виконавців, чудові декорації — все це робило велике враження. За всім цим затиралися деякі недостатки у грі деяких артистів та деякі хиби режисерії.

Виставу повторено 20. грудня в меншій салі Народнього Дому. А так ішли ще ці вистави в Коломиї (4. XII.) у Станиславові (6. XII.) у Стрию (7. XII.), в Золочеві (10. XII.), в Тернополі (11. XII.) та в Перемишлі (12. XII.). Скрізь вони пройшли з успіхом, скрізь громада позаповнювала була в день вистави салі вщерть.

Таким чином віддячувалося наше громадянство творцеві „Запорожця“, Семенові Артемовському Гулакові, про якого напишемо окремо в одному з найближчих зшитків „Ж. і З.“.

ТІ, ЩО ВІД НАС ВІДІЙШЛИ

Зі Стокгольму, столиці Швеції, дійшла до нас у середині минулого місяця звістка, що 12-го грудня 1935. р., попрощався з цим світом

МОДЕСТ МЕНЦИНСЬКИЙ,

славний співак-артист, проживши 59 років (* 1876).

Предки Покійного походили з Лемківщини, сам він теж був ізвідтіля родом, гімназію закінчив у Перемишлі, університет (богословський виділ) у Львові. Ще в середній школі звертав на себе увагу своїм чистим, сильним теноровим голосом, таксамо спів його, як учасника хору львівської духовної семинарії, незвичайно всіх захоплював. У драматичних виставах, що їх улаштовувала „Читальня“ в мурах семинарії, Менцинський збирав усе оплески й за гарну гру, й за чудовий голос (н. пр. на ювілейній виставі „Наталки Полтавки“ з нагоди століття відродження українського письменства 1898. р.).

Скінчивши теольогію, Менцинський не висвятився на священника, а подався за границю вчитися співу, а після того почав виступати в операх (співаних драмах) Р. Вагнера в Німеччині. Ці опери вимагають дуже сильного голосу й доброї гри, а то вони не робитимуть відповідного враження. Менцинський дуже гарно відтворював постаті з Вагнерових опер, тимто вже дуже незабаром його запросило місто Кельн над Райном до своєї міської опери. Звідтіля Покійний їздив по більших містах Німеччини, бував у Відні, а якийсь час співав і у Львові. Відомого вже в Німеччині співака, покликала Менцинського королівська опера до Стокгольму, де він виступав до недавна й тішився великим признанням публики шведської столиці.

З Кельну та зі Стокгольму наш співак часто виїжджав на концерти до Львова, до Чернівців і инших міст, і скрізь, крім пісень із німецьких опер, співав твори Лисенка („Гетьмани“, „Мені однаково“), Д. Січинського („Як почуєш вночі“, „Розжалобилася душа“), С. Людкевича й народні пісні. Підчас війни, вже як шведський громадянин, приїжджав до таборів полонених українців у Німеччині (Раштатт, Вецляр) й тут захоплював земляків своїм сильним, гарним голосом.

Від кількох літ нездужав, виступав уже дуже рідко, а від року, кажуть, не кидав ліжка. Земляками, що навідувалися до нього до Стокгольму, все незвичайно тішився, як і тішився зростом нашого національного життя.

З Менцинським сходить у могилу ще один наш великий мистець світової слави, що не найшов для себе місця на рідній Землі й віддавав свої сили чужині.

Нехай буде йому пером чужа шведська земля.

Найкращий святковий дарунок для Видавництва, це — передплата за журнал, тимто просимо Шановних Передплатників, які ще не надіслали передплати на 1936. рік, прискорити висилку передплати, а як ювілейний дарунок сотому числу журналу, приднати хоч одного передплатника на 1936 рік.

БІБЛІОҐРАФІЯ

Ольґерд І. Бочковський, АБІСИНІЯ Й АБІСИНСЬКА СПРАВА, з 2 картами й 28 образками. Накладом Товариства „Просвіта", Львів, 1935, ст. 72.

Італійсько-абісинська війна цікавить тепер цілий світ. Немає числа часопису, щоб не приносив звісток із поля бою, щоб не зясовував становища абісинців. До того останніми часами забралися мирити обидві сторони з тим, щоб Абісинію ще більше покривдити: відібрати їй половину її земель. Що день, що тиждень — справи замотуються. Хто знає, чи з цієї війни не розвинеться щось більше, чи не спалахне пожежа в Европі...

Цікавляться цією війною й у нас і то скрізь. Це видко й по запитах, що дістають наші редакції, і з того, що́ хто тепер читає насамперед, дістанши в руки часопис — усіх цікавить, як боронитьсн нападений народ, на який напосілася Італія й за всяку ціну завзялася відібрати волю єдиній самостійній державі в Африці та дотого єдиній тубільній державі християнській. Маючи це на увазі, „Просвіта" видала цю книжечку про Абісинію й абісинську справу. Є це книжечка за листопад (трохи спізнилася з незалежних від Товариства причин). Автор книжечки, добре обзнайомлений із абісинською справою, з історією цього краю, з його географічними прикметами — дуже доступно змальовує абісинське життя в минулому й тепер, подає причини, чому то Абісинія досі не може злитися в один народ, чому тяжко їй стати одною одноцільною державою, й як це використовують европейські великодержави, щоб її пошматувати, а то й загарбати під свою владу. Як це в таких випадках і роблять, перед світом виправдовуються, що вони задумують узяти в оборону поневолені й закріпачені панівною абісинською нацією — неабісинські племена. Але ж тут не оборона цих племен має значіння, бо із тим поневоленням не так воно страшно, і невільництво давно покасоване в Абісинії — а власні інтереси італійців, які хотять в Абісинії шукати для себе наживи.

Все це написане цікаво, доступно, зі зрозумінням справи, ясно, що всяк добре порозуміє і багато-багато навчиться. Є це єдина в нас книжка, що появилася українською мовою про Абісинію від початку, коли розгорілася ця війна — міркуємо, що вона повинна швидко розійтися.

Вартість її збільшують мапи Африки й Абісинії та численні образки з побуту й життя Абісинії. Нічого в ній не забуто сказати, що могло б зацікавити нашого, головно — сільського читача. Чужі слова, що можуть бути ще декому незрозумілі, пояснено на кінці книжки доступними висловами. Хто не є передплатником місячних книжечок „Просвіти" (до передплатників це не відноситься, бо вони книжечку дістануть), тому радимо як-стій її замовити, бо наклад невеликий, можна буде незабаром книжки й не дістати.

Вв.

Володимир Кубійович, ТЕРИТОРІЯ Й ЛЮДНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ. Науково-популярна бібліотека Товариства „Просвіта". Львів, 1935. Накладом фонду „Учітеся, брати мої", ч. 3. (19), ст. 86, 2. мапи й 2 статистичні таблиці, ц. 80 гр.,

Багато років ждало українське громадянство на цю книжку, й досі мусіло обходитися працями професорів М. Кордуби та С. Рудницького, що були видані ще за світової війни, або зараз після неї, а дотого спиралися на джерелах з 1896 і 1910 років. З цього виходило багато неточностей і плутанини, бо за більш-менш тридцять років багато змінилося: визвольні змагання, революція й її наслідки, багато народу вимерло, вигинуло, багато попереносилося з місця на місце і т. д.

Тимто д-р Кубійович немало натрудився, аж довів до ладу нові матеріяли, списи населення і статистики, що хоч нові, але переведені не рівночасно й неоднаково, бо тепер живе український народ у чотирьох державах. Ба, ще більше, д-р Кубійович перечислив усі висліди останніх списів населення з років 1926—1931 на день 1. І. 1933, беручи під увагу різні доповнення та поправки. Нарешті, і це найважніше, він виказав неточности та некористи, що вийшли у статистиках.

Зібраний матеріял передає д-р Кубійович не сухо, а живо, він дає цілу низку провідних думок і всенародніх вказівок, що випливають із обробленого матеріялу. Спершу подає короткий історичний нарис розселення українського народу, що продовж небагатьох віків зумів поширити свою територію й загосподарити безмежні степові простори до границь, як мало инших народів. Точно описує автор ці нинішні границі, визначує простір української етнографічної території. Довше зупиняється автор на густоті населення, що є як на сільсько-господарську територію найбільша в Европі, отже українська територія перенаселена. Тому мільони українців еміґрувало до Америки, на Сірий і Зелений Клин. Але, з другої сторони, імміґрувало головно до українських міст багато чужинців, бо українці неохоче поселюються в містах і неохоче міняють хліборобство на промисел і торговлю.

Найважніші — це кінцеві розділи, де автор подає розміщення українців і инших народів на українській етнографічній території загалом і в містах зокрема, та українців на еміґрації, і встановляє остаточно, що всіх українців на суцільній території 38 мільонів, а на всьому світі 43.5 мільона, з того 34.5 мільона в ССРР, а 6 у Польщі. Крім цього живуть на українській національній території инші нації, так що на українській території із 940.000 км² живе 47.5 мільонів усіх мешканців. Отже щодо величини української території й кількости населення на ній стоїть вона на другому та третьому місці в Европі.

Ось так багата змістом ця невеличка книжечка. Порушує вона пребагато питань, а багатство числового матеріялу може бути підставою різних міркувань. Так і треба книжку читати, поволі, частинами та розважати громадово, бо це скарбниця чисел, що вчить дуже багато. **ВО.**

Запросини до передплати журналу

„ЖИТТЯ І ЗНАННЯ“

на рік 1936.

З першим січня журнал „Життя і Знання“ входить у **девятий** рік свого видання. Цілих вісім років місячник виповнив своє завдання, що зазначене в самій його назві: звертав увагу на **життя**, яким живемо й жили ми самі, яке кипить, чи кипіло довкола нас і далеко від нас, і на **знання**, таке потрібне для того, щоб ми могли як-найдогідніше, найкраще укласти своє власне життя.

З року на рік зростало число наших прихильників — співробітників і передплатників, із року на рік наш журнал добирався до чим раз дальших, і то найглухіших закутин нашого краю. З девятим роком „Життя і Знання“ стає перед Громадою з повною свідомістю того, що журнал зробив своє діло, що він вніс поважний вклад у скарбницю нашої культури.

Найближчий рік починаємо видавання „Життя і Знання“ **сотим числом.** Це подія для наших обставин неабияка. Звичайно такі наші видання завмирали після десятого випуску, і по них гинув і слух. Коли ж ми дійшли до такого поважного числа, то це знак, що журнал — діло добре, що він сповнив своє завдання як-слід.

А проте треба признати, що в нас його все ще **недоцінюють,** бо ж „Ж. і Зн.“ не має все ще **тільки** передплатників, як би журнал на це **заслуговував.** У нас усе ще є багато людей, що недоцінюють вагу такого єдиного в нас видання, і до цих іде наш гарячий заклик, щоб і вони підтримали наш журнал, ставши його передплатниками. Бо ж

„Життя і Знання“ й надалі залишається єдиним популярно-науковим українським місячником;

„Життя і Знання“ й на далі виконуватиме свою програму, освідомлюватиме з життям, минулим і теперішнім, нашого народу й усіх народів світу;

„Життя і Знання“ й надалі нестиме найдоступнішим способом, простим складом, звичайними словами знання з усіх ділянок: старовинна історична й доісторична (археольогія), чужі краї й люди, визначні діячі свої й чужі, всесвіт, Земля й її будова, життя на світі, історія України й чужих народів, відкриття й винаходи, техніка, мова й мовознавство, народне господарство, громадознавство й т. д. й т. д.;

„Життя і Знання“ приноситиме все багатий образковий матеріял, карти, мапи, при чому, як і досі, додиватиметься, щоб читачі його довідувалися все в пору про те, що зацікавлює саме ввесь світ;

„Життя і Знання“, як і досі, матиме на увазі духові потреби читалень і передусім самоосвітні гуртки, які можуть користуватися матеріялом, поміщеним у журналі, для своєї мети;

„Життя і Знання“, як і досі, ставатиме у пригоді науковим гурткам нашої мо́лоді в середніх школах і в вищих клясах загальної школи; вони завсіди можуть черпати зі статтей те, що Їм буде потрібне; Перший Український Педагогічний З'їзд у Львові (2.—3. листопаду), висловився з признанням про наш журнал, а Шкільна Кураторія здавна поручила його для читання в вечірніх курсах позашкільної освіти на другому ступні — замість окремих читанок;

„Життя і Знання“ й на далі буде в найтіснішому звязку зі своїми читачами і своїми співробітниками, що Їх число з року на рік росте, досягши за останній рік числа поверх сотні;

„Життя і Знання“ повинна передплатити кожна читальня, кожна кооператива, кожна освітня установа, воно доповнить і поширить Їм Їх знання, скріпить Їх погляд на світ, на життя, на людей;

„Життя і Знання“ це — багате й невичерпне джерело для самоосвіти, для викладів і читання на-голос по культурно-освітніх установах;

„Життя і Знання“ несе науку й освіту між найширші верстви народу, проводить виховні думки, щоб, таким чином, піднести нарід на вищий ступінь культури, тимто

„Життя і Знання“ мусить найтися в **кожній читальні „Просвіти“,** в кожному **касині,** в кожному українському **товаристві,** його повинні передплачувати **всі свідомі українські** люди: духовні, вчителі, інжинери, купці, промисловці, урядовці, й передусім усі ті, що займаються культурно-освітньою працею серед народу.

„Життя і Знання“ журнал, як на наші обставини, відповідно до того, що він **дає** — недорогий.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

Передплата його на рік: у краю та в Чехоеловаччині 18.— зл., на 6 місяців 9.— зл., на 3 місяці 5.— зл., поодиноке число 2.— зл. (Це не торкається осіб і, головно, читалень, які платять річну членську вкладку 25.— зл. і одержують усі видання „Просвіти“).

За кордоном: на рік 21.— зл., на 6 місяців 11.— зл., на 3 місяці 6.— зл., поодиноке число 2.— зл.

Комплети III., IV., VI., VII. і VIII. річників у брошурі можна замовляти по ціні 18.— зл., V. річник по ціні зл. 22.50, а за оправлений у півполотно з золотими витисками на переді й на хребті доплачується зл. 3.—.

Подаємо до відома, що маємо до продажу окладинки до I—VIII. річників журналу „Життя і Знання“ по ціні зл. 2.50, з пересилкою 3.—.

ПРОСИМО ПРИСИЛАТИ ПЕРЕДПЛАТУ!

ПРОСИМО ПРИЄДНУВАТИ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ!

Адреса Редакції й Адміністрації:

ЛЬВІВ, РИНОК 10, ТОВАРИСТВО „ПРОСВІТА“. — Société "Prosvita", Léopol, Rynok 10. Pologne.

Association „Prosvita", Lviv (Lemberg), Rynok 10, East. Galicia, Poland.

Поштове заплачено гуртом.
Opłatę pocztową opłacono ryczałtem.

Єдині у краю українські графічні заведення

„УНІЯ“

ЛЬВІВ, ВУЛ. МІЛКОВСЬКОГО Ч. 5, ТЕЛ. 292-97
(перша бічна вул. Кохановського)

виконують друкарські кліші на цинку, мосяжі й міді, а також прецизійні літографічні друки, і то: мапи, барвні образи, реклямові афіші, етикети й т. п.

Ціни конкуренційні.

Добрі відсотки
Найбільшу певність
Інтратний інтерес
Спокійну голову
Трівке опроцентування
Естетичну книжечку
Резерву на старість

будете мати — складаючи свої ощадности в кооперативному банку „Дністер“, Львів, ул. Руська ч. 20.

ВЕСЕЛИХ СВЯТ і ЩАСЛИВОГО НОВОГО РОКУ

Всім, що вживають
цикорії „ЛУНА“
„Солодову каву ЛУНА“
і надолужінь кави „ПРАЖІНЬ“
бажає
кооператива

„Суспільний Промисл“
ЛЬВІВ-БОГДАНІВКА 30

ФАБРИКА ХЕМІЧНИХ ВИРОБІВ

О. ЛЕВИЦЬКА і С-ка

У ЛЬВОВІ, ВУЛ. КОРДЕЦЬКОГО Ч. 51,
телефон 260-04, ПКО: 503.881.

поручає всякі вироби найкращої якости: пасту до взуття „Елеґант“ — терпентинову; пасту до взуття „Елеґант“ — воскову; пасту до підлоги „Французька маса“; віск комбінований до підлоги; вазеліну до шкіри; синку до білля, помадкову й коронову; мавкло до чобіт; смолу; шевський віск.

Коли Ви курите —
то Ваш обовязок
курити
паперці і тутки
повноватки
(150 штук у коробці)

„КАЛИНА“

української фабрики кооп. фірми „Будучність“ у Тернополі, фабричний склад — Львів, вул. Бляхарська ч. 11.

Вашу будучність найкраще й найпевніще забезпечить

„КАРПАТІЯ“

Т-во взаїмних обезпечень на життя

У ЛЬВОВІ, РИНОК ч. 38.

Насіння, Нитки, Мило,
Накривала на вози
доставляє
„ЦЕНТРОСОЮЗ“
Львів, ул. Зіморовича 20—22.

Видає Т-во „Просвіта“. — За редакцію відповідає Д-р Іван Брик. — З друкарні Вид. С-ки „Діло“, Львів, Ринок 10.

Ч. 2 (101). ЛЮТИЙ

1936

РІК IX.

ДО ХВАЛЬНИХ РЕДАКЦІЙ УКРАЇНСЬКИХ ЖУРНАЛІВ, ЧАСОПИСЕЙ, ВИДАВНИЦТВ!

Просимо не відмовити, в заміну за своє оголошення, яке нам надішлете, помістити наш заклик до передплати журналу на 1936. рік, уміщений на 3. сторінці окладинки. Можна заклик і скоротити.

ЗМІСТ: **Володимир Дорошенко:** Родина Русових (з приводу 80-ліття Софії Русової), з 2 порт. — **Антін Лотоцький:** Чари й чарівники в Африці (4 обр.) — **д-в:** Жувачі коки. — **С.:** Шапки із старовинних рукописів. — **І. Костенко:** „Руська Правда". — Сьогорічна літературна нагорода. — **С.:** З дитинства кита. — **Ст. Чарнецький:** „Запорожець за Дунаєм" та його переміни. — **д-в:** Колишнє зубарство. — **дв:** Льотерії в різних краях. — **Анатоль Курлидик:** Скарбниця білоруської старовини — „Беларускі Музей ім. Ів. Луцкевіча" (1 порт.+1 обр.). — **Лев Яцкевич:** Дещо про автомобілі та їх розвиток (6 обр.). — **Володимир Барагура:** Чому діти говорять неправду. — **Василь Пачовський:** Князь Лаборець. — **(Д.):** Помста слона. — **Ярослав Пастернак:** З монгольських звичаїв (3 обр.). — **С.:** Найбільший водопровід світу. — **Ярослав Волошин:** Шкло, як його роблять і використовують у практиці (2 обр.). — **Володимир Січинський:** Що таке стилі в мистецтві та про найдавніший єгипетський стиль (1 обр.). — **Ігор А. Луговець:** „Український Мужеський Хор" у Чернівцях, з нагоди пятиліття існування (1 обр.). — **М. Андрусяк:** Слобідська Україна в очах російського подорожника в 1781. р. — **Микола Бажалук:** Графіт. — **дв:** Золото в Тибеті. — **О. Локшинський:** Галва та її виріб. — **Е. Жарський:** XI. Олімпійські ігрища (1 обр.). — Ті, що від нас відійшли (Ярослав Лопатинський, з порт.). — Бібліографія. — ДОДАТОК: **Павло Алепський:** Подорож патріярха Макара (продовження).

Від Адміністрації.

1. **Просимо Шановних Передплатників: а) вирівняти передплату за 1935. рік (це до тих ш. передплатників, які ще не вирівняли) й поновити передплату на 1936. рік; б) відвідуючи „Бесіди", читальні, клюби, касина, каварні й инші публичні льокалі, вимагати, щоб наш журнал там був.**
2. **Подаємо до відома Шановних Передплатників, що реклямації на неодержані числа журналу треба вносити протягом одного місяця після виходу журналу до місцевого поштового уряду без поштової оплати, а не до видавництва. Місцева пошта провірює й пересилає реклямацію до видавництва. Тільки цей спосіб дає право передплатникові безплатно одержувати реклямоване число. Инші реклямації не будуть полагоджуватися, й на них ми не будемо відповідати, бо це потягає за собою великі поштові видатки.**

Народнє Музичне Видавництво Т-ва „Просвіта"

видало досі такі ноти:

Б. Вахнянин: Заквітчали дівчатонька	0.25
— Кладочка	0.25
— Мав я раз дівчиноньку	0.25
— Ой, чого ж ти зажурився	0.25
— У перетику ходила	0.50
— Садок вишневий	0.50
Б. Кудрик: Біду собі купила	0.50
— В Вифлеємі граді	0.50
— Зажньку	0.50
— За рідний край	0.25
— Наша славна Україна	0.25
— Через Дунай глибокий	0.50
М. Лисенко: Калина	0.25
С. Людкевич: Ліщина — ліщина	0.25
— Пою коні	0.25
Д. Січинський: Дніпро реве	0.50
— Лічу в неволі	0.75

ЗАМОВЛЯТИ У КНИГАРНІ „ПРОСВІТИ"

Львів, Руська 1.

ЧИ ВИ ЗНАЄТЕ ВОЛИНЬ, ХОЛМЩИНУ, ПОЛІССЯ? НІ!

Тимто передплатіть ілюстрований журнал літератури, науки й мистецтва, рік видання VI.

„НАШ СВІТ"

(місячник).

Передплата: річно 4 зл., піврічно 2 зл.

Передплата на „Бібліотеку Нашого Світу" — повістевий додаток (4 книжки на рік) 2 зл., піврічно 1 зл. (без пересилки).

Першою книжкою „Бібліотеки Н. Світу" за цей рік іде повість В. Островського з життя Холмщини (1905—1915. рр.) під назвою „ГРІМ НА БАГНАХ". Хто хоче пізнати своїх братів-холмщаків, мусить цю повість прочитати.

А для цього зараз же передплатіть „Наш Світ" разом із Бібліотекою.

Адреса: Наш Світ" (Nasz Świt), Łuck, Jagiellońska 31.

Гроші можна висилати переказами розрахунковими (синіми).

НЕ ЗВОЛІКАЙТЕ НІ ОДНОГО ДНЯ!

ЖИТТЯ І ЗНАННЯ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ПОПУЛЯРНО НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК

РІК IX. ЛЮТИЙ, 1936. Ч. 2.

39022

РОДИНА РУСОВИХ

(З приводу 80-ліття Софії Русової).

В історії українського національного руху XIX. в. видатну ролю грає родина Русових: батько Олександер (* 7. II. 1847 — † 16. X. 1915), мати — Софія (* 18. II. 1856) й син Михайло (* 27. XI. 1876 — † 11. II. 1909). Наше жіноцтво ладиться в лютому святкувати 80-ліття життя С. Русової, отож із цього приводу годиться нам згадати і про цілу славну родину. Тим більше, що, як бачимо, місяць лютий мав вагу в житті кожного з її членів. І крім того торік у жовтні минуло двацять літ від смерти батька, а цього року в листопаді буде 60 літ від народин сина.

*

Почнімо від батьків. Обоє належать до славної Київської Громади й майже рівночасно стають до української національної культурної та політичної роботи на початку 70. рр. минулого століття.

Він, скінчивши 1868. р. київський університет і коротко побувши учителем гімназії в Гуляйполі (по урядовому — Златополі), переходить до Києва й тут бере жваву, діяльну участь у працях т. зв. „Південно-західнього відділу" російського географічного товариства. Працює під проводом своїх університетських професорів — М. Драгоманова[1]) й В. Антоновича[2]), разом із П. Чубинським[3]), Хв. Вовком[4]), М. Зібером[5]) та иншими. Вкупі з останніми укладає програму етнографічного досліду українського народу. Фільольог[6]) із освіти, під впливом Зібера, зацікавлюється статистично-економічною наукою, якій віддає ціле своє життя та стає признаним батьком української статистики[7]).

Софія Русова
* 18. II. 1856.

Вона — молодою дівчиною, скінчивши гімназію 1871. р., з захопленням віддається педагогічній роботі, працюючи разом із старшою сестрою в першому в Києві дитячому захисті, у фребліві[8]). Педагогічні інтереси залишились у С. Русової на ціле життя на першому місці, й вона згодом стає признаною діячкою на полі дошкільної та позашкільної освіти. Зпід її пера вийшла низка праць із цієї ділянки й чимало різних популярних книжечок та підручників для народу й молоді.

Але поза своїм головним фахом обоє цікавилися й иншими справами та питаннями. Зокрема покійний Олександер Русов полишив цінні праці етнографічні, історичні та літературні, а Софія Русова за своє довге життя написала безліч статтей і розвідок з українського письменства, головно по російських часописах, для познайомлення української інтеліґенції, нераз поросійщеної, з українським літературним рухом. Крім того обом, зокрема Софії, належать цікаві спогади[9]).

Познайомившись і зійшовшись разом на українській роботі, швидко подружилися (1874. р.), і від того часу були нерозлучні.

Обоє були різної, сливе протилежної вдачі: він спокійний, зрівноважений, вона — порывиста і жвава, але ці різниці вдач і нахилів їх не розєднювали, а вязали, даючи їм переможно виходити з усіх життєвих пригод. А було цих пригод на їх життєвому шляху аж за надто. Можна сказати, прожили Русови своє життя в дорозі, в вічному русі: не встигши оговтатися на одному місці, мусіли пакуватися й подаватися у друге.

Так покутували вони за свою українську працю й свої поступові змагання. Безліч разів їх трусила російська адміністрація, нераз арештувала й садовила до вязниці, особливо паню Софію за її революційні симпатії та звязки. Нераз їх висилали з місця осідку, забороновали проживати в цій чи тій місцевині. Та Русови хоробро зносили всі

[1]) чит. Ж. і Зн. 1935, ст. 161

[2]) чит. Ж. і Зн. 1934, ст. 161

[3]) Ж. і Зн. 1934, ст. 110.

[4]) Хведір Вовк (1847—1918), визначний український етнограф (народознавець), антропольог (антропольогія — наука про людину, її походження, расові й инші ознаки) та археольог (учений, що вивчає праісторію)

[5]) пор. Ж. і Зн. 1934, ст. 161, пом. 4

[6]) фільольогія, грецьке слово — наука, що досліджує мову якогось народу, письменство, історію, культуру, світогляд і т. д.; нераз під фільольогією розуміють мовознавство (граматику й т. д.), але це — неправдиво

[7]) статистика, грецьке слово — наука, що вивчає суспільне життя за допомогою чисел, позбираних за якийсь протяг часу; економіка — наука про народне господарство

[8]) фреблівка, або фреблівський садок — рід школи для дітей дошкільного віку, назва від німецького вченого педагога (виховника й дослідника основ виховання) Фридриха Фребеля (1782—1852), по нім. Fröbel.

[9]) ці спомини друкувалися на Наддніпрянщині в журналі „За сто літ" (Київ, 1928), тепер друкуються перероблені й доповнені в „Новій Хаті" (від січня 1936. р.)

переслідування, не зневірювалися й далі провадили своє діло.

Утративши за свої переконання посаду в гімназії 1874. р., Русов дістає від Української Громади доручення їхати до Праги видавати Шевченків Кобзар (1875—76 рр.). Після того він їде на статистичну працю до Чернигова, де Русови беруть рівночасно діяльну участь у місцевому українському й земському житті. Коли 1878. р. припинено тут статистичну працю, Русови рішають „йти в народ" і власним прикладом на нього впливати, працюючи на ріллі; купують шматок землі в Борзенщині, Русов стає навіть за волосного писаря. Але ця спроба, як і слід було сподіватися, скінчилася невдачею. Селяни не розуміли кроку Русових, добачали в ньому якийсь підступ проти себе або гешефт, пани й адміністрація підозрівали тут заходи протиурядові, революційні. Тай самі Русови не надавалися на хліборобів, то й не могли вижити на своїй хуторі. Швидко не стало засобів, і Русов подався знову на статистику — описувати ніженський повіт (1878. р.). Скінчивши тут роботу, він займається розкопами на Кавказі, опісля редагує в Києві газету „Трудъ", очевидячки, поступову й українолюбну (1880—81), восени 1881. р. їде знову як статистик до Херсонщини, досліджує одеський повіт, працює в Єлисаветі, потім у Херсоні. Та ось через губернію проїздить цар, і Русових, як підозрілих, виселяють. Русов їде до Харкова, де працює спершу над історією земства, а потім у земстві як статистик; з Харкова переїздить до Києва — описувати місто, а за рік знову до Харкова на таку саму роботу. Тут попадає до вязниці разом із дружиною за перевіз українських книжок, що їх „тарасівці"[*]) спровадили були з Галичини та дали на перехов С. Русовій. З Харкова О. Русов переноситься взимі 1895. до Чернигова, запрошений туди повітовою земською управою на статистичну роботу. В рр. 1899—1902 працює як керманич статистичного бюра губернiяльного земства в Полтаві. Та ось вибухають знані селянські розруси на Харківщині й Полтавщині (1901—2 рр.), уряд обвинуватчує за них статистиків, і російський міністер Плеве наказує Русову покинути Полтаву за 24 години.

Олександер Русов (1847—1915).

Русови переносяться до Петербургу, де О. Русов дістає місце керманича статистичного відділу асекураційного й транспортового Т-ва „Надежда". Коли це товариство 1908. р. закрито, він дістає посаду викладача статистики в новозаснованому „Комерційному інституті" в Києві. Та з вибухом світової війни інститут переноситься до міста Саратова, Русов, хорий на задуху, тяжко занедужує і на третій день по приїзді до Саратова вмирає. Тіло його родина перевезла до Києва й там поховала.

Ціле життя переслідував російський уряд нашого славного діяча й його родину. Але, не зважаючи на ці переслідування, Русови не падали духом, і скрізь, де жили, їх дім ставав осередком українського національного життя. В їх домі збиралися старі й молоді, обговорювали всякі українські громадські справи, улаштовували збори, виклади, тощо. Всі, хто згадує Русових, дивується, як вони могли так багато працювати при своїм циганськім житті, вічних переїздах, а головно — чисто ярмарковій метушні у власній хаті. І от, у цих мандрах, серед такого базару, а то й у вязниці, Ол. Русов понаписував багато дуже поважних праць.

Михайло Русов (1876—1909).

*

Хист до науки дістали по батькові у спадщині й сини, старший Михайло й молодший Юрій. Перший вивчав географію в Німеччині, в Лайпцігу, займався етнольогією[**]) й безперечно став би видатним ученим у цій ділянці, якби не тяжка хороба, що передчасно звела до гробу молодого вченого. А в молодому віці Михайло Русов полишив тривкий слід в українському національно-політичному житті як один із основників РУП — себто Революційної Української Партії, першої української політичної партії в колишній Росії. А жвавість і гарячість унаслідив покійний Михайло від матері. Бо ж Софія Русова й досі, не зважаючи на свій вік, не втратила своєї жвавої, запальної вдачі. Мабуть, ця жвавість і підтримує життя в кріпкому тілі нашої ювілятки, що й досі така сама непосидюща, як і за молодих літ. І така сама працьовита. А вона ж не мало за своє життя напрацювалася. Передовсім на удобленому педагогічному полі. От як оповилися Русови в Чернигові, С. Русова завела там український захист для дітей. Але поліція закрила цей захист...

В Києві аж до війни Софія Русова брала діяльну участь в українському педагогічному журналі „Світло", працювала у Фребліївськім Інституті. За української влади в 1917. р. бачимо її на чолі відділу дошкільної освіти в міністерстві народньої освіти, а в 1919. р. викладачкою педагогії в українському державному університеті в Камянці. Втікши 1921. р. від большевиків, С. Русова пробувала якийсь час у Відні та швидко переїхала до Чехії, де спершу викладала французьку мову в Українській Господарській Академії в Подебрадах, опісля стала професором педагогіки в Українському Педагогічному Інституті ім. Михайла Драгоманова в Празі. Рівночасно займається й громадською працею, зокрема бере діяльну участь в українському жіночому русі.

В. Дорошенко.

З нагоди 80-ліття складаємо нашій Високошановній Ювілятці, співробітниці нашого журналу, почесному членові Товариства „Просвіта", як найщирші бажання. — Редакція.

[*]) „Тарасівці", українська таємна організація, заснована 1891. р. в почину дра Івана Липи в Полтаві для боротьби за національно-політичне визволення України.

[**]) етнольогія, грецьке слово — наука, що займається порівнянням духової й матеріяльної культури різних народів, пор. Ж. і Зж. 1935, ст. 364.

АНТІН ЛОТОЦЬКИЙ.

ЧАРИ Й ЧАРІВНИКИ В АФРИЦІ

Тепер уже Африкою їздять добрими битими шляхами автомобілі, тепер уже над Африкою літають літаки, а проте це все ще „темний суходіл" (як звуть Африку), темний, як був здавен-давна. Навіть найвище розвинена техніка не спроможна прогнати з закутин Африки, тай не тільки з закутин, різних забобонів, віри в демонів[1]) і в різні темні сили.

Передусім у західній Африці вдержується сильно віра в демонів. Все тут стає фетишем[2]), кожне дерево, кожна річка це — демон, кожний звір пралісу має в собі якусь божескість. Кров, велика сила крови, ллється тут усе ще, щоб переблагати незрозумілі чари. Європейські держави, що мають тут владу, передусім Анґлія, були змушені влаштовувати справжні воєнні походи на таких демонів, щоб вигубити їх страшні впливи. В державі Конґо ще не так то давно були цілі країни, де якийнебудь стовбур дерева, що йому покланялися як демонові, доводив до загибелі цілі племена.

*

Досі білі вчені не досліджували докладно віри африканських племен у чари, що її чарівники використовували й досі використовують для себе. Щойно перед кількома роками виправився був до

Чарівник племени ябуга держить обезсилену дівчину на голові.

Африки і то в найглухіші її околиці, науковий виряд під проводом американця Зібрука (Seabrook) Цей виряд уперше занявся основно цими справами, й йому вдалося зібрати багатий матеріял.

Ці досліди багато помогли тому, щоб розяснити звичаї, обряди і чари племен, що живуть у західній Африці.

В часі цього виряду вчені пересвідчилися, що ці племінні чарівники не завжди звичайні собі мантії. Багато з них визначається дійсно якоюсь незвичайною силою. Ми знаємо вже з Індії, в Азії, чого може доказати вправа деяких духових сил,

Той самий чарівник крутить обезсиленою дівчиною довкола себе, як яким патиком.

коли вправляють їх із покоління в покоління. Головно ж тоді, коли при цьому вправляти силу волі.

І дивне: тепер учені що раз більше приходять до такої думки, що неодне з того, що наука з тяжким трудом і великим вкладом праці відкрила щойно в останніх століттях, було від непамятних часів відоме таким „чарівникам" первісних племен. Вони всі ці пізнані ними різні тайни природи зберігали у своїх родинах, передавали з батька на сина і зобовязували своє покоління, що воно нікому иншому не виявить цих тайн. Ясна річ, для того, щоб мати силу й перевагу в свойого племя.

Майже в усіх африканських, муринських племен займатися такими справами — це привілей чоловіків. Нераз бувало таке, що жінка, котру скортіло ввійти в ці тайни, переплачувала свою цікавість життям.

Зібрук оповідає, що коли селом проходять танцівники демонів і чарів, то попереду біжать чоловіки зо списами та горючими смолоскипами, щоб дати знак жінкам і дітям, щоб вони ховалися по хатах. Неслухняних, правда, тут не вбивають, та проте добре обкладають киями. Тільки серед одного племя, що зветься гере, чарами займаються жінки. Це племя, то — людоїди. Підчас чарів така жінка попадає наче у пропасницю, чи чорну неміч. А як дрижання пройде, вона западає в стан повного здеревіння, що триває нераз годинами. На губах у неї показується піна. З нею робиться те, що називають „екстазою", себто, нестям, духове захоплення, коли людина цілком про себе забуває, а єднається з якоюсь вищою силою.

[1]) Демони — добрі й злі духи, що в них вірять первісні народи та приписують їм надлюдські сили.

[2]) Фетиш — різьблені фігурки чи якінебудь инші неживі предмети, що їм приписують чародійні сили.

Та буває таке, що такі „чари" сполучені з мантійствами. Часто чарівники до своїх „чарів" уживають дітей, головно — дівчат. Вони напоюють

Чарівник у масці гля, наймогутнішого демона, що в нього вірить плем'я.

їх окремим якимось зіллям, а потім їх гіпнотизують[1]). Дівчатка тоді дуже втомлені, їх м'язи відпружуються, й вони дають робити з собою все, що чарівники захочуть. Чарівник крутить ними довкола себе, вигинає їх як хоче, підкидає їх угору, мов опуку (м'яч), а другий чарівник зручно їх ловить. А кидає дитину високо, нераз і на кілька метрів. Часто при спаданні обидва чарівники ловлять дітей на гострі кінці великих ножів, що здається — ось-ось пробють тіло дівчини. В останніх роках при таких чарах кілька малих дівчаток і загинуло, та здається, це були тільки нещасливі випадки, бо чарівники все дуже уважають, щоб нещастя не було. Тепер такі чари діються вже тільки у племени яфу, але давніше відбувалися вони трохи не в усій південно-західній Африці.

[1]) Гіпнотизувати — зором заспати когось так, що заспаний слухняно сповняє всі прикази того, що його заспав.

Дуже прикметні для таких чарівників й машкари (маски), що вони накладають на свої обличчя, коли починають робити свої „чари". Така маска має велику силу в очах людей. Вони вірять, що як чарівник убере на себе маску якогось демона, то зараз на нього переходить та сила, що її демон має. Є там вірз, що демон „гля" має найбільшу силу. Як чарівник убере на себе маску цього демона, то його вважають за самого гля, а тоді такий чарівник має право карати смертю, кого захоче, навіть ватажка племени. Часто чарівники вбирають на себе маски звірів, н. пр., крокодилів. Це буває там, де звірів почитали за богів...

Здається, ще довгих століть буде потрібно, поки вдасться освітою вирвати з душ цих племен ті всі забобони, віру в чарівників та страх перед

Маски для обрядових танців племени гоббе (маски зображують голови крокодилів).

їх силою. Багато африканських муринів прийняло вже християнську віру, навіть цілі племена, а проте й християни не позбулися ще віри в силу різних демонів.

ЖУВАЧІ КОКИ

Південно-американські індіяни в Перу й Болівії, жують здавенда́вна коку. Кока (Erythroxylon coca) — це запаморочлива рослина, з її листків добувають кокаїну, а росте вона досі в тих країнах дико. Одначе також плекають її на полях. Сушені листки коки там головний крам скрізь, від найменшої гірської оселі до самої столиці. Її приймають індіяни як платню, для них вона важніша від грошей та улюбленої кукурудзяної горілки „чіча". За неї індіянин віддасть свою хатину, кози, а навіть найдорожчий для нього різнокольоровий каптан „пончо". Листки коки не такі запаморочливі, як чиста кокаїна. А проте вони держать людину у стані підохочення, а це підносить її працездатність, хоч і підточує її організм. Вживають коки не тільки чоловіки, але й жінки, а то і старші діти, і то так часто, що рідко коли можна побачити індіян, щоб не жували її. Це задурманення дозволяє індіянам переносити на плечах та на голові великі тягарі у високих Андах, де повітря значно рідше. Доки індіянин має в запасі листки коки (до них дехто додає потроху поташу), він не відчуває ні втоми, ні голоду, ні жаги. Але ж через те, що це населення від віків уживає цього дурмана, воно що раз більше слабне й вироджується.

Д-в.

ШАПКИ ІЗ СТАРОВИННИХ РУКОПИСІВ.

У Самарканді́ському університеті на Сибірі звернули увагу на папір, з якого місцеві домашні промисловці роблять підкладки до шапок. Виявилося, що вони вживають для цього листків із старовинних книг, які перед російською революцією були власністю вищих урядовців. Самаркандським ученим удалося врятувати 350 старовинних книг, писаних по-перськи й арабськи тому 500—600 літ. Усі вони були призначені на деяка до шапок.

С.

І. КОСТЕНКО.

„РУСЬКА ПРАВДА"

У попередньому числі у статті „Тесть Європи"[1]) читали ми про закордонну політику одного з найбільших володарів старої князівської України — князя Ярослава Мудрого. Тепер поцікавимось иншою сторінкою нашого життя з часів Ярослава, а власне — правними відносинами, які тоді в нас панували.

Чому саме правні відносини притягають нашу увагу? Бо, може, ніщо так, як право якогось народу, не вказує на ступінь розвитку цього народу й його держави. Деякі народи, які мандрують у пущах, поділені на невеличкі племена, не потребують ніяких складніших законів. Вони не мають ніякої власности, їм не потрібно ніяких законів, які б визначали, хто по смерти власника майна перебрав би його майно. Коли в них хто заподіє иншому якусь шкоду, то в них рішає право дужчого або воля їх ватажка.

Але ж народ, що має вже свою державу, де відомо, що чие, де є поділ праці поміж окремими громадянами: одні воюють і боронять держави від ворогів, инші обробляють землю, ще инші торгують — там уже потрібний закон. Мусять бути люди-судді, що стежать за тим, щоб закони виконувано. Спершу ці закони існують як звичаї, але як життя в державі стає складніше, тоді виринає потреба списати (кодифікувати) ці закони, щоб судді могли в них визнаватися. В тих законах мусять бути означені кари за різні переступи, правила, на кого переходить спадщина по смерти власника і т. и. Чим на вищому культурному рівні стоїть який народ, тим більше вироблені засади права.

Великого володаря України Ярослава тому і назвали наші предки Мудрим, що він завів лад ув українських законах. З його іменем звязаний найстарший збір українських законів, так звана „Руська Правда".

Цей збір староукраїнських законів найдено вперше 1738. р. Пізніше знайдено ще багато списків (перепнсів) „Руської Правди". З них деякі коротші, деякі довші. Що далі, то більш поширювався цей збір, але підставою його був той, що походить із Ярославових часів.

*

Розглянемося ближче в тих наших старих законах, які збереглися в „Руській Правді". Найбільше уваги присвячує вона карам за злочини проти чужого життя, чести, здоровля, або майна. І тут перше, що нам впадає в очі це те, що стара Україна не знала кари смерти. Навіть найбільший злочин, убивство, карали „вирою", себто грошевою карою на користь держави й того, що потерпів. Коли і знаходимо згадку за смертну кару, то лише супроти рабів. Але тут немає нічого дивного, бо невільництво існувало тоді в цілому світі, і в цілому світі тоді рабів-невільників не вважали за повноправних людей.

Правда, старе українське право допускало помсту покривджених і їх родини. Звичай помсти існує в багатьох народів на початках їх історії, а в деяких залишився ще й до нинішнього дня. Але ж уже в „Руській Правді" бачимо, що держава намагається обмежити цю помсту й увести її в рямці закону. Тобто, суд мав рішати, чи має право покривджений мститися, або коли помста вже сталася, то чи вона була виправдана, справедлива.

Вже за Ярослава, як бачимо це з „Руської Правди", українське законодавство розрізняло, чи злочин довершено свідомо, чи ні. Легча кара є за вбивство, коли воно сталося „на пиру" (на бенькеті, на забаві), або в суперечці, під впливом роздратування, а тяжча, коли це вбивство зроблено з наміром. У першому випадку вимуватця карали звичайною грошевою карою. Коли ж убивство сталося свідомо, то за це належався „поток і розграблення", тобто конфіската, загарбання цілого майна. Те саме бачимо у випадках грабунку. Легче карали за грабунок з вільного місця, наприклад, із поля, тяжче — з місця замкненого, з будинку, із хліва, з комори. Те саме торкається вбивства у випадках самооборони. Вільно було забити злодія на гарячому вчинку. Коли ж хтось забив злодія, зловивши його і звязавши пізніше, або зробив це поза межами свого селища, то за таке належалася кара.

Дуже важні постанови „Руської Правди" щодо образи чести иншого. За вчинки, які ображали чиюсь честь, належалася висока кара. Навіть за покалічення була менша кара, ніж за образу чести. Так за відрубання пальця винуватець платив три гривни[2]) кари, а за удар якимось (не мечем) предметом, або за відірвання вуса (вчинки, що, згідно з тодішніми звичаями, ображали чужу честь) — треба було заплатити дванацять гривень. Це вказує на лицарську вдачу старих українців, для них честь мала далеко вищу вартість, як майно, а то і здоровля.

Закони, зібрані в „Руській Правді", мали управильнювати і грошеві відносини. Зокрема знаходимо там постанови проти лихви. Справа в тому, що на Україні в тих часах розпаношились були дуже жиди, що жили головно з лихварства, яке руйнувало й нищило наших людей. Це жидівське лихварство було причиною перших чинних виступів українського населення проти жидів.

*

Загалом у „Руській Правді" знаходимо багато постанов, що торкаються торговельних справ. Довідуємось, наприклад, що, бажаючи сприяти торговлі України з закордоном, старе українське право забезпечує закордонних купців деякими привілеями. Ось так, коли якийсь чужинний купець, або „гість", як тоді казали, покредитував українському купцеві, а цей виявився непоплатним, то при ліцитації майна українського купця вважували передовсім те, що належалося „гостеві".

Узагалі старі українські закони дуже опікувалися купцями. У тому часі, коли комусь иншому було тяжко позичити більшу суму грошей, і він мусів для цього доставити окремих свідків, то купцеві при позичці досить було його власної присяги. Коли купець банкротував, то суд брав усе

під увагу, чи сталося це „від Бога", себто, без його власної вини (чи то пожежа знищила його майно, чи корабель його потонув). У такому випадку купець мав право сплачувати свої борги частинами. Инша справа, коли збанкротував він через ніяцтво, або через власну легкодушність („в безумії") — тоді його ліцитували відразу.

*

Нам залишається ще приглянутись тому, як відбувався самий суд, на це також тає нам указівки „Руська Правда". Суди були тоді княжі, тобто, суддею виступав або сам князь, або його урядовець. А так, то, як здогадуються вчені, були суди й громадські. Старий український суд дуже різнився від сучасного, головно тим, що до судді належало тільки останнє слово — присуд, а ціле слідство мусів переводити покривджений на власну руку. Представники влади зобовязані були лише помагати йому. Сам він, разом зі свідками, „гнав слід", пошукуючи злочинця, або вкрадене в нього майно, чи невольника. Таксамо той, що потерпів, мав подбати, щоб припровадити свого кривдника на суд. Доказуючи на суді своє право, покривджений ставив своїх свідків — „видоків" і „послухів", як називає їх „Руська Правда". Але й обвинувачений ставив своїх свідків. Коли справа була неясна, й не було явних доказів провини, то у дрібних справах обвинувачений міг очистити себе присягою. Коли ж справа була важніша, то мусів поставити аж сім вірогідних свідків на свою невинність, або віддатися на „Божий суд". Була це спроба водою, або залізом. Обвинуваченого кидали у воду, й коли він тонув, то значило, що був невинний, коли ж плив, то був — винний. Бо тоді люди вірили, що вода щось чисте, злочинця до себе не приймає. У ще важніших справах рішала спроба розпеченим залізом. Доказом невинности було, коли знаки від розпеченого заліза скоро зникали. Здається, що цей звичай прийшов до нас із півночі, зі Скандинавії, бо у германських народів його знали здавен-давна й використовували „Божий суд" і не в таких важних справах. Звичайно, ці способи доказувати свою невинність мали своє джерело в людських забобонах, але ж до „Божого суду", бодай у нас, удавалися тоді у крайній уже потребі.

А так, як бачимо, судівництво вже в добі Ярославовій стояло на Україні дуже високо. Мало який народ із тих часів може похвалитися такою гарною памяткою свого права, якою була наша, українська „Руська Правда". Вона є проречистим доказом на те, як дуже високо розвинений і який культурний був наш народ уже в тих стародавніх часах.

---

[1]) пор. Ж. і Зн ч. 1., 1936, ст. 8—9.

[2]) Гривня — грошева одиниця („гривня срібна", або „гривня кун") — грудка срібла шестикутньої форми, важила 12.20 гр. (це — київська гривня; в Новгороді, н. пр., була округла, трохи важча за київську). Складові частини гривні були: ногата (1/4 гривні), куна (1/8 гривні), різана (1/2 гривні); найдрібніша частина гривні була — вивериця, за неї можна було купити малу воскову свічку...

СЬОГОРІЧНА ЛІТЕРАТУРНА НАГОРОДА

Від трьох літ „Українське Товариство журналістів і письменників ім. Івана Франка" у Львові визначує літературні нагороди, які роздає авторам, на основі розбору їх творів, що появилися за рік. Розбором творів займається окрема комісія („жюрі") з членів „Товариства", її воно що року визначує. Реченець появи твору — 1. листопад, проголошення висліду — 22. січень. Треба зазначити, що ці нагороди викликали помітний руж поміж письменниками, і це має велику вагу. Тільки ж цього року кількість творів, що можна б було нагородити, велика не була. З того не виходить, що ненагороджені твори не мають ніякої таки письменницької вартости. Це ні! Тільки ж треба мати на увазі, що літературні нагороди дають у світі за твори, що визначаються чимось понад усі, сильно від усіх инших чимось відбивають. Так було з українськими нагородами досі, так було воно й цього року. Передусім не нагороджено тих авторів, що дістали були вже нагороди, хоч їх твори мають і велику письменницьку вартість (С. Гординський, Б. Кравців, У. Самчук) — але ж не перевищують того, що вони досі дали й за що дістали були нагороду. А визнано за гідні нагороди тільки дві книжки письменниці Ірини Вільде (збірка оповідань із жіночого життя „Химерне серце" й повість із життя наших дівчат „Метелики на шпильках"), та й то авторці їх признано тільки — другу нагороду. Першої і третьої нагороди не визначено нікому.

Щодо самої письменниці, то вона родом із Буковини, вчилася в Чернівцях, пізніш у Галичині, тепер живе в Коломиї і співробітничає в жіночому журналі „Жіноча Доля". „Ірина Вільде" — це її прибране, літературне імя (псевдонім), прізвище її инакше. Її твори появляються вже від кількох літ у наших журналах („Наша Хата") та часописах („Діло" й ин.). Письменниця пише доволі багато, і майже все — з жіночого життя.

З ДИТИНСТВА КИТА

Кит це найбільша тварина-велетень морів та океанів. Цікаво, що кити таксамо мандрують, як, наприклад, мандрівні птахи. На зиму вони покидають холодні води підбігунових околиць та пливуть у напрямі берегів Африки, відкіля з весною знову вертаються на північ. Підчас їх пробування на півдні приходять на світ молоді китенята — на 7 метрів завдовжки. Самиця родить одного молодого кита що два роки, й то завсіди у місяці квітні або травні. У грудні молодий кит має вже 16 метрів довжини, а у травні чергового року він уже дорослий, доходить до 25 метрів. С.

СТ. ЧАРНЕЦЬКИЙ

„ЗАПОРОЖЕЦЬ ЗА ДУНАЄМ" ТА ЙОГО ПЕРЕМІНИ

В січневому числі Ж. і Зн. (ст. 31) ми згадували про ювілейну виставу „Запорожця за Дунаєм" у Львові й инших більших містах Східньої Галичини. Через те, що в нас тепер скрізь заговорили і про сам твір, і про його музику, цікаво буде довідатися, яку долю переходив цей таір, що діждався 1000. вистави. Стаття, що її містимо, коротко цю справу зясовує. — Ред.

Виставлений 1863. р. „Запорожець за Дунаєм" не міг виповнити цілого вечора, бо твір був за короткий, хоч і мав три дії. Тимто й не дивота, що людям, які полюбили музику Артемовського, насунулася поневолі думка, щоб його твір якось поширити, бо ж так узагалі він відразу дуже подобався. Поширювали собі різні режисери на свою руку, поширювали, як уміли, здебільша прозові діяльоги (розмови), що були в „Запорожці".

Так спроквола твір С. Артемовського опоганювали, й він, нарешті, перетворився в дешевеньку оперету[1]), де перемішувалися: гумор, качалка, патріотизм оксамитових штанів, гопак і різні, не все смачні дотепи.

„Запорожець" довгі роки був двомовний. Запорожці говорили по-українськи, а турки по-російськи(!). Бо, на погляд тодішніх людей, тяжко було собі уявити, щоб високі турецькі достойники та їх султан говорили „хохлацькою" мовою. Адже Гоголь у своїому творі „Одружіння" впевнював колись, що й усі святі в небі говорять лиш російською мовою...

Тимто султан виспівував:

В далі от суєти прідворной,
В далі от дворца і рабов...

Правдиві дні хвали прийшли для „Запорожця за Дунаєм" щойно в 1884. р., коли його виставили на сцені театру М. Старицького[2]). Імена виконавців говорять самі за себе. Карасем був — Марко Кропивницький[3]), тоді в силі віку та в розцвіті таланту й сценічної творчости, Одаркою була — Марія Садовська[4]), ролю Оксани грали на переміну — Марія Заньковецька[5]) та Орлик, Андрія співав П. Стоян, що опісля під прізвищем Михайлов-Стоян, уславився на московській царській сцені, султана грали Панас Саксаганський[6]) та Василь Грицай, а імамом (другий турок) Микола Садовський. Орхестрою проводив Черняхівський, а режисерія спочивала в досвідніх руках М. Кропивницького.

З того часу почалося ще більше поповнювання „Запорожця". Вставлено додатково нову пісню для Оксани: „Приплинь, приплинь, козаче мій", до якої музику склав О. Оскнер! Потім доконав перерібки Горелов і в такій формі виставлено „Запорожця" в Харкові в 1893. р., але без успіху, так, що завернули знов до первотвору. За поважну плянову добудову до „Запорожця за Дунаєм" взялися щойно В. П. Овчинников та Лихтваренко. Перший доробив слова нової дії „Карась у султана", а другий музику. Крім того, додали вони в І. дії яву й дует (двоспів) Оксани й Прокопа, в ІІ. дії вставили пісню Оксани: „Ой, чого ж ти, тополенько, не цвітеш", спів Прокопа: „Як зачула моя доля" та хор „На бережку край ставка" (остання з музикою Джузепе Сарті), що його співали в трупі Кропивницького й Садовського.

Лихтваренко умістив ще в ІІ. дії „турецьку патрулю" та скомпонував ввід до ІІІ. дії й переорхестрував увесь твір на велику орхестру.

Дороблено ІІІ. дію п. н. „Карась у султана" з глибоким розумінням вимог сцени. Дія відбувається в роскішному саду турецького паші. Починає її хор одалісок[7]) потім іде їх танок, з'являється султан і після недовгої яви співає „Сьогодні день для мене щасний", потім іде дует султана зі Селіх-Агою, після чого зпоза лаштунків залітає дужий голос Карася, що співає пісні: „Пішов би я на те Запорожжя". Входить Карась до саду, вдається в розмову з одалісков, співає з нею дует: „Від Киева до Хорола, черевички попорола" — все це діється на тлі хору одалісок, і дія кінчається балетом[8]). Так вивели, н. пр., „Запорожця" на сцені в 1928. р.

*

Мав „Запорожець за Дунаєм" свої ясні дні ще раніше, коли його в 1915. р. виставляли на царській сцені в користь старих акторів державних російських театрів. Грали найкращі російські співаки-актори (між ними й українець Альчевський, дуже славний тенор), а ставив його згаданий Овчинников.

Дальшу спробу обновити, доповнити і збагатити спадщину С. Артемовського зроблено 1934. року. Поповненого й переробленого „Запорожця" виставив харківський оперовий театер, 1935. року — київський. Слова (текст) вирівняв і обновив відомий український поет Максим Рильський, над музикою потрудився В. Йориш.

Рильський виконав свою роботу прегарно. З давніх, не дуже й хитрих прозових діяльогів залишилося дуже обмаль. Оповідання Карася про бій із арнавтами[9]) в перерібці переспіване, так що в ІІ. дії є лише кілька прозових вкладів.

Третя дія (вкладена) відбувається в палаті султана. Починає її султан довгим співом „Знов нудьга на серце налягає", він нарікає на роскоші, на владу, на „жінок лукаву любов", згадує свою гостину в козаків за Дунаєм, тужить за тим затишним життям і лине думками

Туди, туди, де свіжі ранки
По свіжих настають ночах,
Де водять свій танок селянки
У простих польових вінках.

---

[1]) музичний драматичний твір веселого змісту, де розмови переплітаються зі співами

[2]) чит. Ж. і Зн., 1934, ст. 97.

[3]) чит. Ж. і Зн., 1935, ст. 123.

[4]) Марія Садовська, сестра братів Тобілевичів (1885—1891), визначна артистка побутового театру.

[5]) чит. Ж. і Зн., 1934, ст. 332.

[6]) Опанас Саксаганський-Тобілевич, визначний актор-комік (*1858), режисер, про Миколу Садовського, його брата, чит. Ж. і Зн., 1934, ст. 35.

[7]) жінки, що їх держали в гаремах у Туреччині

[8]) балет — французьке слово: сполука танцю з різними рухами без слів, і все це під супровід музики

[9]) арнавти — турецька назва альбанців

Ох! Тяжкі ці золоті клейноди...
І єдина втіха чарівна —
Споминати між дітей природи,
Як цвіла життя мого весна.

Після розмови Селіха-Аги з Вельможею наступає їх дует, а потім, у супроводі східньої музики, де в орхестрі відзивається провідний спів „Тепер я турок" та „Ой, щось дуже загулявся" — зявляється Карась. Йдуть розмови між Селіх-Агою, Карасем, Султаном, співає хор пісню, що прославляє султана, і дія кінчиться балетом. В останній теж уже майже немає прози.

Все лібретто[10]) перероблено цілком на большевицький лад. Між иншим, прекрасну молитву „Владико неба і землі" перероблено на такі слова:

Блаженний день, блаженний час,
Сіяє знов нам вольна воля.
До рідного вернемось поля,
Земля кохана жде на нас.
На крилах ми через Дунай
Полинем в рідну Україну,
І радісну оцю годину
Прославимо із краю в край.

Воно гарно, але ж усе не теє! У такій перерібці грають тепер „Запорожця" в цілій Наддніпрянщині.

Ось таку дорогу перемін та добудов переходив „Запорожець за Дунаєм". Останню спробу доповнити „Запорожця" зроблено в Галичині. Її ми бачили й чули у великому львівському театрі 19. і 20. грудня 1935. (для шкільної молоді повторено 31. січня 1936. р.). І тут додано цілу третю дію, що відбувається в палаці султана, куди приходить Карась. Текст до неї доробив Роман Купчинський, музику до слів написав Стан. Людкевич.

[10]) лібретто, італійське слово — слова (текст), що їх співають у опері, чи оперетці

КОЛИШНЄ ЗУБАРСТВО

Своєрідна дентистика (зубарство) існувала вже у старині. Етруски, що мали свою державу в середущій Італії, вже у VIII. столітті до Христа знали вкладати зубні містки.

500 літ до Христа поширені були у Греції недуги зубів та ясен. Уживали на них між иншим таких ліків, як: миші, які вбивали, мололи й мішали зі спорошкованим мармором, або топлене олово. Гіпократ (у V. ст. до Хр.) уважав, що перші зуби творилися від матірного молока, а инші виростали сильніші від твердшої поживи.

У римлян дентистика поступила, мабуть, через те, що від вишуканої поживи та обжирства (щоб як-найбільше спожити добірних страв і напитків на бенькетах, римські пани викликали змисно ригання, лоскочучи піднебіння), значно поширилися серед вищих шарів зубні недуги. Історія передала нам, що в I. столітті по Хр. жив здібний зубний лікар Цельзус.

В середньовіччі лікування недуг перебрала Церква. Коли ж почали творитись ремісничі цехи, повстали цехи голярів-хірургів (на Україні їх звали „цируликами"), що не лише стригли й голили, а і рвали зуби.

З розвитком лікарських наук у XVI—XVII. ст. почала краще розвиватись і дентистика. У XVIII. ст. вже вкладали штучні зуби з кости, особливо слонової або з агату (півшляхетний камінь) в кістяній оправі. В тому самому столітті італійський дентист Руспіні, в Льондоні, перший звернув увагу, що якість сталих зубів залежна від якости молочних. Одначе щойно відкриття анестетичних (знечульних) та антисептичних (протигнильних) засобів у останньому півстолітті помогло дентистиці осягнути теперішню висоту. (Д-В)

ЛЬОТЕРІЇ В РІЗНИХ КРАЯХ

Льотерії знані були вже у старовинному Римі. Вже цісарі Август і Нерон добували льотерією потрібні їм гроші. А тепер поверх трицять держав послуговується цією недошкульною формою оподаткування.

Ірляндія дістає рік-річно 4—5 міл. долярів із льотерій, які улаштовують шпиталі. Тут спираються на вислід кінських перегонів у Англії, де льотерія заборонена. Мехіко має державну льотерію на 120 міл. злотих річно, з чого около яких 20 міліонів іде на публичні шпиталі. Еспанія має різдвяну льотерію на 80 міл. злотих. На Кубі теж льотерія процвітає, хоч там часті революції. Мусоліні добуває фонди на різні державні роботи в Італії при помочі численних льотерій. Завів національну льотерію в Німеччині і Гітлер, щоб добути гроші на допомогу для безробітних. Національна льотерія у Швеції, що там дуже популярна, підтримує літературу, театр, музику й мистецтво загалом. Франція задумала зрівноважити буджет державною льотерією, яку завела 1933. на 90 міл. злотих. Ощадні французи так сподобали собі цю новину, що до кінця 1933. уряд розпродав на 750 міл. злотих нових серій. Большевики теж мають, хоч і своєрідну льотерію. Кожному робітникові уряд відтягає що місяця частину його платні на „добровільну" купівлю державних бонів — хто не хоче купити „добровільно", тратить харчевий квіток, отже стає перед загрозою голодової смерти — та дістає при цьому „льотерійний квиток". Щасливі числа оголошують у часописах і радієм, та по „нагороду" зголошується мало хто, і державний скарб дістає ще й у такий спосіб 19 міл. карбованців річно. Була спроба і в Японії завести льотерію, основану на кінських перегонах. Але розлючена юрба потурбувала добре і змагунів і коні, думаючи, що зигру укладено наперед, і уряд льотерію заборонив. З инших великих держав льотерії заборонені в Англії та Злучених Державах Північної Америки. Д-В.

АНАТОЛЬ КУРДИДИК.

СКАРБНИЦЯ БІЛОРУСЬКОЇ СТАРОВИНИ

„Беларускі Музей ім. Ів. Луцкевіча".

Коли хто з вас, читачі, матиме нагоду побути у Вильні, нехай, якщо буде цікавитись життям братнього білоруського народу, обовязково відвідає „Беларускі Музей ім. І. Луцкевіча". Без цього важко уявити собі старовину цього народу, важко мати повну картину його духової й матеріяльної культури.

Приміщений у кількох кімнатах у манастирі оо. Василіян (латинських), що м. и. видають для білорусів - уніятів місячник „Да Злученьня" (щось ніби наш „Місіонар"), цей музей має, крім величезної кількости предметів, ще й велику (14.000 томів) бібліотеку. А хоч не все, що є в музеї, виставлено для провідувачів у шкляних шафах, хоч цілі скирти речей поховані в магазині музею — то те, що доведеться вам побачити, переконає вас, що білоруси — народ з давнім минулим і багатою культурою.

Іван Луцкевіч, основник білоруського Музею (1881—1919).

Музей повстав, як багато подібних установ, з фундації однієї людини, визначного білоруського діяча й аматора рідної старовини, Івана Луцкевіча (1881—1921). Луцкевіч уже замолоду, від третьої кляси середньої школи, поклав собі завдання створити білоруський музей і завзято проводив усе своє життя цю думку в діло. Збірки його, головно збірки білоруської старовини, збільшалися з року на рік, і, коли напередодні своєї передчасної смерти цей діяч передав їх „Білоруському Науковому Товариству", вони стали завязком і основою теперішнього музею. Правда, війна й німецька займанщина пошкодили трохи збірки, але тепер вони приміщені, розкладені й чекають тільки габльот[1]), щоб зявитись у повній красі. Над доглядом їх працює „Музейна Рада", а білоруське громадянство дорожить Музеєм, як однією з найбільших своїх скарбниць.

Головна збірка „Білоруського Музею" — це старовина. Сюди входять не тільки викопалини з могил, порозкиданих по всій Білорусі (загалом з 18 повітів), отже передісторичні посудини, золоті і срібні прикраси, а далі з історичних часів — велика збірка печаток, з яких найцікавіші печатки полоцьких князів Всеслава (XI. ст.) і Бориса (XII. ст.) та печатка литовського князя Мендовга, що вирішують герб Білорусі „Погоня" (лицар на коні з піднятим мечем під короною). До тієї збірки належить і копія скиптру литовського князя Гедиміна, на якім вицвяхований золотими цвяшками литовський календар, печатки давніх манастирів, вояцьких частин, нарешті кілька перснів із вирізаними на них печатками. Доповнює цей відділ багата збірка старовинних монет, головно монет Великого Литовського Князівства, та медалі, з яких найцікавіша т. зв. „Зьмеявік" з XI.—XII. ст., з поганськими ознаками — з одного і християнськими — з другого боку.

Збірка релігійних предметів має багато старих хрестів (від XII. ст.), церковних риз, антимінсів

Одна із саль Білоруського Музею ім. Івана Луцкевіча у Вильні.

і образів, що, зібрані від XIV. ст., дають перегляд історії білоруського мистецтва та вказують на окремішність його від старомосковського. Є в цій збірці й багато творів світських, головно сучасних, білоруських мистців, малярів (Сергієвіч, Драздовіч, Дидзякас, Варнас) і різьбарів (Груберскі, Яхімовіч, Кремень і ин.), а деякі з них справжні европейські твори, що роблять мистецьким виконанням глибоке враження на глядача. Дуже цікава збірка білоруських деревориті в і кольорових деревориті них образів святих (т. зв. лубків) виленських майстрів із XVIII. і XIX. ст.

Окремий відділ Музею творить народознавча збірка, хоч — як мене впевняли — втратила вона найважнішу свою частину, збірку народнього одягу, яку вислали в 1918. р. на виставу до Мінська і яка, повертаючись, пропала — та проте є в ній цілий збір селянських і міщанських „гарсецікав" (корсеток), свитки, прикметні білоруські гунькі, багата збірка зразків народніх тканин (в цьому білоруси-мистці, і просто годі від тієї збірки відірвати очей) та дуже цікавий килимець, сплетений зі 180 поясків. Найцікавіша в цьому відділі збірка народньої різьби, примітивних (первісних) фігур Христа (н. пр., Христос сидить, опертий на руку) і святих із дерева й металю, роботи сільських мистців-самоуків, збірка народніх струментів, що з них деякі нагадують наші (ліри, дуди, цимбали, роги, пастуші труби), цікаві теж у цьому відділі вироби зі шкла, фаянсу, дошки з взорами до друку полотен і старовинний коровай з ознаками розплід-

[1]) габльота — инше слово вітрина (обидва слова французькі) себто шклина шафа

ної сили на ньому. Окремі альбоми[2]), що їх склав Я. Драздовіч, показують зразки білоруського народнього будівництва — від замків, церков до хат.

Найбільший у Музею відділ білоруських рукописів і друків. Найстарший у ньому рукопис — це т. зв. жухавицьке Євангеліє з церкви в Жухавицях, із XIV. ст., з дуже цікавими образками євангелистів та заставками. З XV. ст. має Музей рукописне „Оглашення" Тодора Студита, написане якимсь Іванчиком, слугою Ів. Семеновича, писаря великого литовського князя Олександра у Вильні 1476. р. Вже більше є рукописних книг із XVI. ст. (Слуцький Помяник із 1517. р., Требник із 1545. і ін.), незвичайно цікава рідкість білоруського рукопису арабськими буквами т. зв. Аль Кітав та инші, головно „повісти", що в рукописних відписах ходили кілька століть після винаходу друку по Білорусі. До цих рукописів належить і велика, хоч неупорядкована ще збірка білоруських грамот, починаючи з XV. віку, з підписами королів.

З тим відділом рукописів тісно звязаний відділ стародруків Музею, що має цікаві книжки з краєвих білоруських друкарень: Вильно, Єве (дуже рідкі друки), Лоско, Городня, Супрасль, Слуцьк, Полоцьк і ин., з закордонних стародруків назвемо „Тріодь Цвітну" з друкарні Швайпольда Фіоля у Кракові 1491. р., Біблію Скорини (Прага) з 1517. р., перші московські друки Мстиславця й Федоровича, „Учительноє Євангеліє" з 1618. р., повість про Варлаама і Йоасафа з 1637. р. й ин. — З новіших друків цікаві в Музею перші ластівки відродженецького білоруського руху, отже — „Białoruś", друкована в Парижі 1840. р., „Беларускі катахізм" з 1835. р., збірники пісень, рідкі політичні брошури (напр. Драгоманова „Пра беднасць та багацтво", Женева 1881.) й нелегальний часопис білоруського руху в Росії „Гоман" із 1884 р. Крім цього в Музею, докладніше, в його книгозбірні, є майже всі річники білоруських часописів, що, з книжками про білоруське питання та справи, творять основу для дослідів білоруського минулого й сучасного життя.

Як з цього коротенького огляду бачимо, білоруси зібрали у свойому Музею пребагаті скарби своєї старовини, духової та матеріяльної культури. Хто хоч частину тих скарбів мав нагоду побачити, зрозуміє, чому кожний білорус гордий за цей Музей і дорожить ним.

[2]) альбом — книжка, в якій зберігаються фотографії, листівки, марки й т. д.

ЛЕВ ЯЦКЕВИЧ

ДЕЩО ПРО АВТОМОБІЛІ ТА ЇХ РОЗВИТОК

Колись люди не могли уявити собі їзди без тварин, що тягли віз. Коли у XIII. ст. англійський учений Рожер Бекон заповів, що прийде час, коли вози без тварин їздитимуть скоріше, ніж собі люди можуть подумати — його за ці слова вкинули до вязниці... А проте думка про те, що така річ можлива, не завмирала, хоч розвивалася вона дуже поволі.

В 1687. р. величезне вражіння на мешканців німецького міста Нірнбергу (Nürnberg) зробив візок Фарфлєра.

Той Фарфлєр, годинникар у Нірнберзі, був зроду каліка на ноги. Він мав інжинерський хист і придумав собі триколесний візок, праобраз нашого авта, тільки без бензинового мотора (рушія). За мотор був сам Фарфлєр, що обертав корбу і примушував цілу низку зубатих коліс взаїмно зазублюватися та посувати візок наперед.

Таксамо в 1690. році багато крику наробив протидійний рушій Нютона[1]). Мав це бути кулистий казан, осаджений на возі. Грубник палив під казаном деревом або вугіллям, і, коли тиск пари став уже відповідний, покручував вентилем[2]) — пара з гуком вилітала в повітря, а віз котився в протилежному напрямі вперед.

Крім Фарфлєра та Нютона було багато инших винахідників, що споруджували більш, чи менше вдатні зразки — предтечі нашого авта. А проте все ще не було відповідного мотору-рушія, що заступав би силу мязів тварин, чи людей. Справа ця поправилася з винаходом парової машини Джемсом Воттом[3]).

Тоді співробітник Вотта Віліям Мардок, збудував віз, що його гнала 1-циліндрова[3*]) парова машина, яка у практиці показалася дуже доброю. За почином Мардока пішло більше спорудників як

Візок Фарфлєра.

[1]) Ісаак Нютон (Newton), визначний англійський математик, фізик і астроном (1643—1727), відкрив закон притягання (гравітації), вияснив явище веселки, припливу й відпливу моря й т. д.

[2]) вентиль — хлипавка (клапа), що нею виходить повітря

[3]) Джемс Вотт (James Watt), англійський механік і винахідник (1736—1819), крім парової машини, винайшов конденсатор, забезпечні хлипавок (клап)

[3*]) циліндер у парових машинах — коробка, труба, в якій рухається толок

француз Ніколя Жозеф Куньо, що примістив парову машину на гарматному підвозі й таким чином змоторизував перший артилерію, а далі американець Оліверь Еванс, що здобув собі велику славу своїми паровими возами. А проте перед вела таки Англія в моторизації шляхів: 1833. р. вже було там шість товариств із 20 паровиками-автобусами, що перевозили подорожніх з одного міста до другого. Починається будова догідних до такої їзди шляхів, а за їх користання платять відповідну оплату.

Але тут не обійшлося без спротиву. Власники поштових диліжансів[4]) і візники боялися, що парові вози відберуть їм заробіток, — селяни, що спаде купівна ціна коней, — і почалася боротьба проти парових возів: поважні громадяни насміхалися з їх гамірливости, діти обкидували їх камінням, а селяни клали впоперек дороги деревяні колоди. Та добив парові автобуси англійський парлямент, що наклав на них неймовірно високі податки й видав закон, що перед кожним паровим возом мав бігти чоловік із червоною короговкою й остерігати людей перед небезпекою... Цей закон був не тільки смішний, але й дуже шкідливий, бо здушив у зародні англійський самоходовий промисел. Цілих 60 років обовязував цей закон у Англії й на 60 років завмерла в Англії самоходова техніка. Та з тим більшою силою розвинулася вона в Німеччині, Франції й Америці.

Парове авто дійшло до вершка розвитку в споруді француза Серполєта. Його триколесне авто, замість казана, мало ґвинтувато скручену руру, котру підґрівали до високої температури. Через те вода в рурі переходила як-стій у пару, так що не довго тривало, щоб авто рушило з місця, — а це була дуже велика хиба попередніх

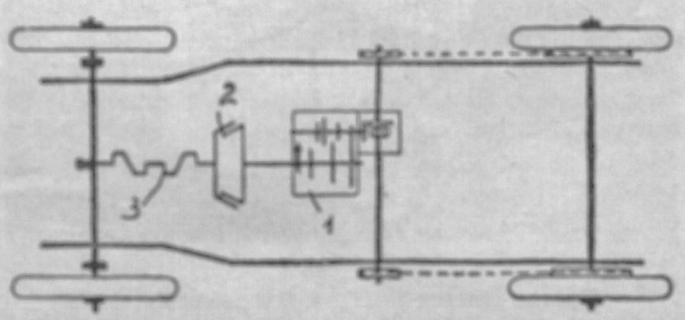

Нарис ланцюгового автомобіля: 1. скринька бігів; 2. лучба; 3. 4-циліндровий мотор (рушій, двигун).

зразків парових авт. Авта Серполєта збереглися ще й досі в Америці. Казан Серполєта впроваджують тепер на літак, замінюють бензиновий рушій паровим.

*

Але ж техніка авт поростає хутко в пір'я щойно тоді, коли паровій машині народився братчик — бензиновий рушій. Винайшов його Др. Отто 1876. р. в Кельні (Köln), у Німеччині. Коли в паровій машині пара входила раз із одної, раз із другої сторони толока до циліндра та своєю пружністю штовхала толок наперед і взад — то в спалив-

[4]) диліжанс, французьке слово — повіз на кілька осіб, ходить між двома визначеними місцями в означені години

ному[5]) рушії-моторі насмоктують із особливого пристрою, т. зв. карбуратора, мішанку[6]) — це називається перший такт; у 2-ому такті толок здушує ту мішанку до тиску кілька атмосфер[7]), а окремий пристрій, т. зв. запальник або свічка, викрешує між 2-ма контактами (сутиками) електричну искру (з т. зв. магнета), що запалює ту здушену мішанку. В 3. такті запалена мішанка палиться, а через те, що ґази, які повстали при спалюванні, збільшають сильно свій обем, то натискають на толок, через толок той натиск переноситься на корбу, а звідсіль на колеса авта. Той 3. такт є тактом праці, його коштом живуть инші такти. В 4. такті, в останньому, толок повертається до початкового положення, він випихає крізь відчинений тоді вентиль спалені ґази в повітря. Так виглядає більше менше праця 4-тактового мотору, який майже є в кожнім авті. Вийняток творять мотоциклі та деякі зразки авт (н. пр. „Татра"), що мають мотори 2-тактові. Різниця між ними така: кожний такт триває пів обороту, отже 4-тактові мотори мають на 2 обороти 1 такт праці, а мотори 2-тактові мають на один оборот один такт праці.

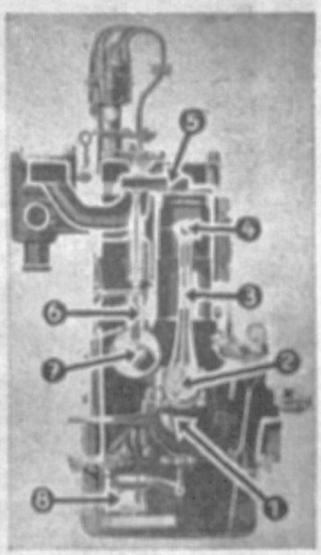

Перекрій сучасного автомобільного мотора: 1. вал автомобіля; 2. корба; 3. лучник; 4. толок; 5. місце, де електрична искра запалює мішанку; 6. вентиль, кудою вилітають спаливні ґази; 7. кривель, що керує вентилем; 8. скринька з оливою, що намазує вальниці валу.

*

Перевага бензинових рушіїв над паровою машиною є та, що вони не мають казана, не потребують за кожний раз добирати води, а далі — мають далеко більші обороти — або сказати просто: далеко скоріше обертаються. Коли парова машина могла мати найбільше 200 оборотів на хвилину, то пересічний бензиновий рушій робить на хвилину 2000 оборотів. Тимто 10-разів менший розмірами бензиновий рушій може дати таку саму силу, як 10 разів більша парова машина.

*

Перший догідний для авта мотор спорудив Даймлер, співробітник Отта. Його рушій мав ледви три четвертини сили коня. Мотор той Даймлер прилучив до авта, що його він назвав імям своєї дочки „Мерцедес", і це авто розвивало швидкість 12 км. на годину. Спершу винахідники держалися при споруді авт форми повозу та запряжних возів,

[5]) Я кажу загально „у спаливнім" тому, що в тих моторах у циліндрі спалюється бензина, газоліна, бензоль, ропа або ґаз.

[6]) мішанина пари бензини, бензолю, газоліни, чи просто ґазу з повітрям

[7]) атмосфера — одиниця тиску, і то ... або течива на 1 см².

Форд на своїому першому авті.

та незабаром авта почали прибирати що раз більше своєрідний вигляд теперішнього авта. І кінська сила рушія пішла сильно вгору.

В міру поширу виробництва автомобілів падали й їх ціни. За кількадесят років вони подешевіли вдесятеро, а швидкість їх удесятеро зросла. Сьогодні перед веде в виробі автомобілів — Форд. Він значно здешевив свої автомобілі, запровадивши в виробництво конвеєрний спосіб праці. A conveyer — це пас, який переносив частини машин, що їх обробила якась громада робітників, до чергової громади робітників, і нарешті до монтажевого відділу, де окремі робітники складають уже авто в цілість. Кожний Фордів робітник вправляється тільки в одній єдиній роботі, тимто й робив свою роботу скоріше й краще. Тимто за 15 років Форд виробив більше автомобілів, ніж усі американські фабриканти разом.

Цікаве життя Форда. Його батько, що в 1847, році з Ірляндії вимігрував до Америки, хотів зробити зі свойого сина порядного хліборобa й дуже ремствував на свого Генриха, що він вічно сидів у своїм маленькім варстаті, де викінчив свій перший модель, зразок авта. Та яке було здивування старого Форда й цілої зібраної громади людей, коли маленький возик робив 30—45 км. на годину. Перший віз Форда мав бензиновий рушій 2 циліндровий, чотиритактовий і був охолоджуваний водою. Тепер із фабрик Форда виходить що 10 секунд новий віз, а з заліза і сталі, що приходять до фабрики в понеділок рано, повстає готове авто в середу вполудне. Щоб збільшити швидкість автомобілів, їм надають тепер таку форму, щоб повітря легко обтікало автомобіль. Такі автомобілі розвивають тепер на перегонах швидкість понад 400 км. на годину. Мотор на такому автомобілі має силу 1500 парових коней!

*

Хиба всіх автомобілів це те, що їх мотори дуже голосно стукотять, та що вони випускають смердючі витвори горіння. Тепер продумують над дешевим акумулятором*), що дозволив би електричним автомобілям суперничати з бензиновими.

Теперішні автомобілеві рушії мають кілька або кільканацять циліндрів, укладених у 2 групи, що нагадують нам букву „V". Через те, що при спалюванні витворюється дуже багато тепла, циліндри мають подвійні стіни, між якими протікає вода й не дозволяє стінам надто нагріватись. Що більше циліндрів, то спокійніший хід автомобіля та менші струси. Рух із корби дістається на задню

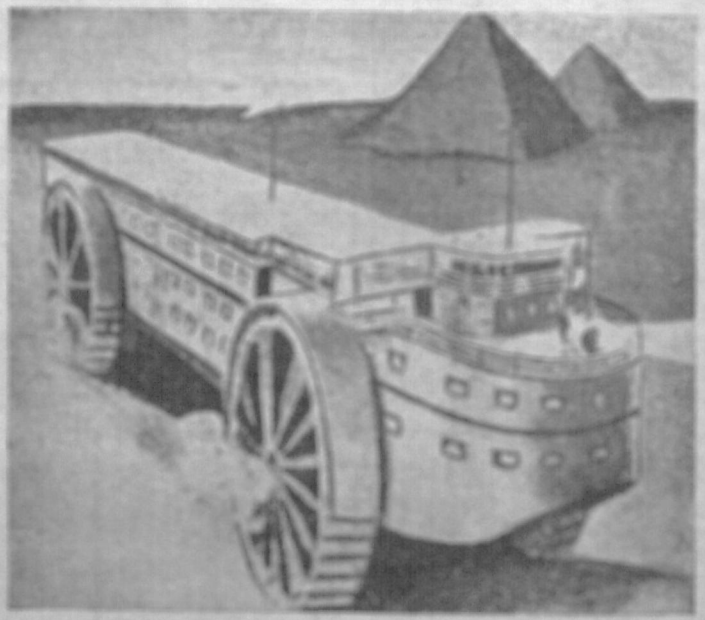

Проект вилетов-автобуса („корабля пустині").

вісь колеса або через т. зв. лучбу Кардана або при помочі ланцюга (вантажні вози, автобуси). Швидкість бігу авта шофер може доскочу змінити, обертаючи відповідно ручкою у скриньці бігів.

Старі авта мали на переді корбу, якою треба було розрушувати мотор. Теперішні авта вживають її тільки в виняткових випадках, звичайно шофер пускає перед їздою струм із акумулятора до маленького електричного мотору, що починає рухатися, порушуючи рівночасно головний вал автомобіля. В якійсь хвилині електрична искра запалює мішанку в циліндрі, й мотор уже є в руху. Тепер шофер вкучує коробкову скриньку бігів на їзду вперед, натискає ногою педаль (стушер), що затискає терпову передачу, й автомобіль уже в руху.

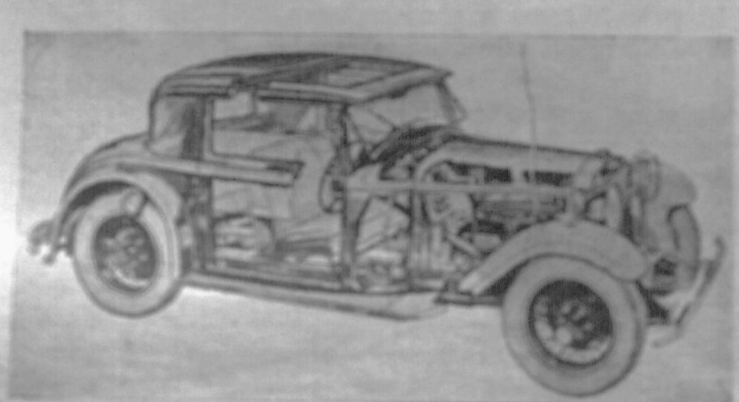

Перекрій гучасного автомобіля.

*) прилад для нагромаджання електрики

Щоб хутко спинити авто, до того служить гальма. Вона складається переважно зі сталевої стрічки, що обіймає сталевий валок, злучений ціпко з заднею віссю. Відповідний натиск ногою затискає, через цілу низку передач, сталеву стрічку на валку, авто стає на місці, і тільки лютий скрегіт указує на важку боротьбу гальми з рушієм.

*

Тепер автомобілі стають поважними суперниками залізниць: перевозять вантажі, військо та подорожніх із одного кінця світу до другого. Одна фабрика автомобілів переганяє другу, споруджуючи нові й нові зразки автомобілів. Дуже цікавий проект спорудити велетенський автобус для переїздів пісковими пустелями. Цей „корабель пустині" може взяти 200.000 кг. вантажу, — він має мати 50 м уздовж та 8 м ушир, а високий він має бути як 3-поверхова камяниця... Колеса його мають мати 12 м у промірі, швидкість буде — 25 км на годину...

Автобус цей мають усередині влаштувати на зразок корабля: там мають бути кімнатки для подорожніх, ресторан, саля на забави, радіева станція, прожектор, що кидатиме світло вночі, а то й гармати для оборони перед розбійниками. Такі автобуси, що не матимуть ні рейок, ні стацій, ні дорогої охорони шляху, ясна річ, стануть великою конкуренцією для залізниць. А то й не треба буде будувати через Сагару залізниці, яку недавно почали були будувати французи...

ВОЛОДИМИР БАРАГУРА

ЧОМУ ДІТИ ГОВОРЯТЬ НЕПРАВДУ.

Майже всі ми грішимо незнанням душі дитини, хоч самі були дітьми й хоч нам здається, що дитячу душу знаємо наскрізь. Але насправді ми її не знаємо. Біда в тому, що дитячу душу ми вважаємо за подібну до нашої й прикладаємо до дітей ту саму мірку, що й до старших людей. Ясна річ, що на тому терплять найбільше самі діти. Пізнати душу дитини нелегко. Для того існує окрема наука про дитину, т. зв. педольогія (грецьке слово: pais = дитина, logia = наука). А допоміжною наукою педольогії є психольогія дитини, наука, що займається душевними явищами дитини, описом тих явищ та їх вияснюванням; вона вивчає духове життя дитини, досліджує, як дитина поводиться в оточенні, як воно на дитину впливає й т. д. Тут сильно завважує досвід (з-латинська, експеримент), і є й окремий відділ сучасної психольогії т. зв. експериментальна психольогія, що досвідом пояснює такі явища.

Психольогія дитини наука не дуже давня. Перша книжка про духове життя дитини появилася щойно з кінцем XVIII. ст. Написав її німецький лікар Тідеман. Згодом ця наука почала розвиватися й тепер вже розкрила неодну тайну дитячої душі. В злуці з педагогікою, себто з наукою про виховання, вона творить т. зв. педагогічну психольогію, що займається дослідом духового життя дитини на те, щоб пізнати, яких метод (способів) уживати, щоб дитину виховати як-слід.

*

Теперішня педагогіка змагає до того, щоб злі нахили в дитині спинити, а добрі розвинути і скріпити. Одним із таких поганих нахилів — є говорити неправду. Педагогіка силкується вже взаранні, в дитячому віку пізнати, чому повстає брехня й відповідно до того вплинути на те, щоб її зменшити, а то й цілком викорінити.

Брехня — явище дуже поширене і в дітей, і в старших. Справа, чому хтось хапається брехні — дуже складна! Брехня має часто суспільний підклад. Нераз обставини життя, наше довкілля, форми, які витворила суспільність („правда в очі коле"), просто приневолюють нас послуговуватися брехнею, навіть тоді, коли ми й не хотіли б. Нераз у боротьбі з противником брехня нас просто вирятовує. Нею ми, рятуючи себе, впроваджуємо противника в блуд. А проте брехня є моральне зло, й його треба поборювати, головно там, де нею заподіваємо комусь тяжку кривду. Головно треба її поборювати в дітей, а то вони можуть згодом затратити зовсім почуття правди.

Тільки треба памятати, що діти не все говорять неправду там, де її добачують батьки, чи взагалі люди дорослі. Неправда в декотрих висказах дітей має часом инші причини, не все — злу волю. Ми маємо тут на думці т. зв. здогадну брехню, ніби-брехню, брехню на-око. Вона прикметна головно для дітей нижче 8. року. Це буває часто просто з того, що старші не розуміють того, що говорять діти. А тимчасом треба памятати, що дитина не вміє ще так ясно висловлювати своїх думок, як людина доросла, вона ж не має ще відповідного запасу слів, не вміє їх добирати. Звідси виходить непорозуміння, яке старші вважають несправедливо за неправду.

Друге джерело ніби-брехні є фантазія, творча уява дітей. У своїй уяві дитина творить собі свій власний світ, перекручує часто правдивий стан речі, додає багато свойого або відіймає. Робить це вона без жадного злого наміру, хоч може нераз собі й міркує, що так воно не є, як вона собі уявляє. Дитина виповідає те, що хотіла б мати, те, чого собі бажає, не числиться зовсім з тим, чи воно можливе, чи ні. Кусник патика їй здається конем, бо вона собі бажає коня. Це т. зв. фантастична, уявна брехня.

Инші причини такої ніби-брехні це — недокладність памяти, недостатній розвиток змислів, котрі не дозволяють дитині як-слід спостерігати те, що перед нею і т. д. Учений Бінет виказав, що діти, які були свідками одних і тих самих випадків, описували їх пізніше дуже неоднаково.

Дуже часто причиною брехні є суґґестія, себто вмова: ми самі підсуваємо дитині такі питання, на які вона мимохіть мусить дати неправдиву відповідь.

Крім такої ніби-брехні є ще брехня хороблива. Дослідами над нею займається психіятрія,

себто, наука (частина медицини), що займається пізнаванням і лікуванням душевних недуг. Причина такої брехні — нервові недуги. Є навіть така окрема недуга, що називається „pseudologia phantastica".

Але діти говорять і свідомо неправду. Часто свідомо перекручують сказане, щоб впровадити когось у блуд.

*

Досліди виказали, що причиною дитячої брехні є найчастіше л а к і м с т в о. Малі діти люблять ласувати, а щоб якось здобути для себе ці ласощі, обдурюють оточення. До цього долучується часто крадіж. Діти нераз беруть у батьків гроші на ласощі. Нераз просять грошей ніби на шкільні потреби, а купують за них солодощі. Таксамо подають вищі ціни, купуючи щось із своїх потреб, і решту — беруть собі.

Другою підставою брехні є с т р а х п е р е д к а р о ю, котра може стрінути дітей за непослух, чи за інший проступок. Діти затаюють перед батьками, чи опікунами багато своїх поступків, нпр. читають недозволені книжки, ходять на всякі забави, гри, до кіна, на проходи, прогулянки головно з дітьми нижчого полу, хоч їм на це не дозволяли. Коли їх запитають — вони говорять неправду, викручуються зі страху перед карою.

Причиною брехні в дітей є часто н е щ и р е в і д н о ш е н н я їх до батьків і незрозуміння батьків для дітей. Діти затаюють часто перед батьками не тільки проступки, але й гарні, а то й благородні вчинки, бо бояться, що можуть стрінутися з незрозумінням, із нехіттю батьків. Нарешті різниця поглядів і світогляду молодого й старшого покоління стає часто причиною дитячої брехні. Але буває й таке, що говорять неправду, щоб зробити батькам якусь несподіванку, принести їм якусь радість — усе це брехня невинна.

Дуже часто говорять діти неправду з честилюбности, або з бажання додати собі поваги і значіння. Дитина, нпр., радо скаже, що за якусь річ заплатила менше, ніж насправді, а навіть доплатить власні гроші, щоб тільки не запідозріти її, що вона переплатила.

В школі говорять діти часто неправду, бо бояться поганої нотки. Щоб її не дістати, вдають різні недуги, або викручуються іншими способами. А то ще причиною шкільної брехні є часто особа вчителя. Діти говорять неправду головно тим учителям, котрих не люблять. Це щось ніче Їх пімста.

Нехіть до науки впливає також на брехливість дітей.

Та не треба собі думати, що діти обдурюють лише старших та послуговуються неправдою тільки з остраху перед карою. Вони обдріхують і себе взаїмно. Роблять це або не по товариському, або в ім'я приязни. Часто роблять це для жарту, щоб поглузувати собі з обдуреного товариша. Але жарти такі деколи болючі й прикрі. Деколи обманює один одного з пімсти, зависти, з ненависти. В такому випадку це все низькі почування. Ціль їх — заподіяти кривду.

Найчастіше говорять діти неправду, скидаючи вину на товаришів.

Та трапляються випадки, що говорять неправду в ім'я товариськости. Деколи така брехня має прикмети незвичайного геройського вчинку, нпр. коли дитина бере на себе якийсь негарний учинок товариша. На таку брехню впливають головно прочитані книжки...

Діти говорять також неправду з честилюбности, щоб оборонитися перед насміхами товаришів. А то й тому, щоб почванитися чимсь перед товаришами й викликати в них подив для себе. Це так узагалі не шкідливе, треба тільки, щоб не перейшло в наїг...

Виходить, що малі і старші діти і дома і в школі, і між собою часто послуговуються неправдою. В їх очах неправда — це ніяка погань, а просто життева конечність. Саме життя, мовляв, так укладається, що якось мимохіть вони брешуть. Буває їм від брехні й користь. Декотрі навіть обдумують і обчислюють, чи в цьому чи тому випадку „оплатиться" сказати неправду.

*

Але таких дітей, котрі брехали б „на зимно" — небагато. Більшість відчуває після брехні якийсь жаль, прикрість, докори совісти, головно, коли брехня не принесла користи, або коли жертвою її впала дорога й люба їм особа. За те майже ніколи не шкодують, коли обдурять неприхильну собі особу. Жалко їм також, коли хтось потерпить через їх брехню.

Крім жалю, діти відчувають іще й сором, коли скажуть неправду. Причини сорому бувають різні. В одних те, що через брехню понизили власну гідність, другі з честилюбности, головно, коли неправда вийде на верх.

Діти так узагалі нерадо признаються до того, що сказали неправду. А не признаються або тому, що бояться кари, або тому, що їм не дозволяє на це честилюбство, або нарешті тому, що відносяться неприхильно до особи, перед якою збрехали. Коли таких причин нема, то дуже часто признаються, що пробрехались. Деколи дитина сама і з власної охоти призналася б до вини, коли б не те, що довкілля настирливо домагається від неї, щоб призналася.

Під впливом сорому, жалю, докорів совісти й т. д. діти постановляють поправитися, але звичайно тих постанов не дотримують...

*

Брехливість дітей залежить від віку дитини. Чим дитина старша, тим має більше нагоди говорити неправду, бо круг її життя, її думок, зацікавлення постійно поширяється, а все це часто не годиться з поглядами старших.

На брехливість впливає таксамо ступінь духового розвитку дитини. Діти лінше розвинуті говорять неправду частіше і спритніше, ніж діти розвинені слабо. Тимто батьки помиляються, думаючи, що їх діти, коли вони розвинені, не говорять неправди. Вони лише вміють краще приховати її й затерти сліди своєї брехливости.

Великий вплив на брехливість дітей мають також обставини матеріяльні, моральні, умовий рівень довкілля, серед котрого дитина живе, життя в родині й т. д.

Оточення дитини, т. є дім і школа, не все добре впливають на дитину. Взаємини між дітьми

й батьками та вчителями далеко не такі як-слід. Старші звичайно не хочуть розуміти дітей, не вміють шанувати власного „я" дитини, не хотять, а то й не вміють розуміти їх бажань і змагань. Батьки й виховники виступають часто панами супроти дитини. Таке відношення викликає бунт дітей. Одним із виявів того бунту боротьби зі старшими й є — брехня.

Погані матеріяльні обставини впливають теж недобре на правдомовність дитини. Бідні діти частіше говорять неправду. Таксамо рідше признаються до вини, бо їх чекає тяжча кара, ніж дітей багатих.

Таксамо великий вплив і то звичайно поганий має на дітей позадомашнє товариство. Тимто батьки повинні вважати на те, з ким пристають їх діти.

Сучасна педагогіка старається викорінювати брехню. Але, щоб викорінила — мусить змінитися й суспільне життя в тому напрямі, щоб діти не мусіли що мить послуговуватися неправдою.

ВАСИЛЬ ПАЧОВСЬКИЙ.

КНЯЗЬ ЛАБОРЕЦЬ

На закарпатській землі, заселеній українцями, збирає води річка Бодрочка до Тиси, та на неї складаються чотири гірські річки. Одна з них зветься в народній памяті Свиржава, а в географії — Лаборець. Остання назва звязана з легендарним[1]) князем білих хорватів[2]), що згинув у боротьбі з мадярами, коли вони проходили туди верецьким плаєм зпід Киева за часів нашого князя Олега Віщого.

Мадяри, або угри, вийшли з первісних своїх осель над рікою Обом за Уралом. Кочуючи, вони дійшли на початку IX. в. до краю між Доном і Дніпром. Звідтіль за намовою греків нападали на сусідів. Та коли на них ударила орда печенігів з Азії, вони 860. р. посунулись у степи між Дніпром і Дунаєм і звідтіль нападали на славян. Разом із греками брали участь у війні з болгарами 892. р., але болгари наслали на них печенігів, взяли їх у два вогні та й розбили так, що мадяри мусіли покинути чорноморські степи. Частина їх під назвою „чорних угрів" опинилася 895. р. під Киевом, й відтоді те місце під Киевом, де вони відпочивали, прозвали „Угорське". Наш літописець не згадує нічого про боротьбу з ними. Каже тільки, що вони звідси пустилися через високі гори, що заняли землю „словін" і підгорнули їх під свою владу.

Проходили мадяри на Угорщину через Галичину і то верецьким провалом[3]). Правда, в науці йде спір про те, яким шляхом пройшли на Угорщину мадяри. Справа в тому, що зберігся мадярський літопис неназваного автора — XIII. в. (той літопис звуть „Хроніка Анонїма", себто — безіменного), що сплутує перехід половців[4]) на Угорщину з 1238. р. з переходом мадярів 896. р. Він пише, що угри під проводом Арпада[5]) побили нашого князя Олега, який прикликав на поміч половців, що князь згодився платити мадярам данину, але просив їх покинути Русь і заняти Гунію, батьківщину їх предка Аттилі[6]), від болгарського царя. Арпад на це пристав, дістав від Олега не тільки провідників, але й військову поміч, а половці самі приєдналися до угрів і разом із ними перейшли тоді Карпати — при чому передтим їх гарно угощали українські князі в Галичині. З великим трудом добилися угри до гори, де стоїть мукачівський замок, тут спочивали 40 днів, опісля облягли замок Ужгороду, а князь Лаборець, що був воєводою болгарського царя, втік до землинської твердині. Та його дігнали Арпадові ватажки над річкою Свиржавою й повісили. Від того часу ця річка зветься Лаборець. Разом із уграми йшло Олегове військо, що заняло станицю близько Братислави[7]), яка називалася Оросвар, себто: Руське місто.

Отаке оповідання хроніки Анонїма. Неправдиве воно тим, що ніби то половці помагали Олегові й перейшли разом із уграми за Карпати, бо ж половці появилися в нас щойно 1062. р., а перейшли на Угорщину після першого нападу татарів 1238. р. Не диво, що деякі вчені піддавали в сумнів перехід угрів через Галичину на Угорщину. А далі є й инші сумніви. Неясно, як то угри могли опанувати державу Олега, — а потім згодилися її покинути та за його намовою шукати землі за Карпатами. Таксамо неясно, чому Олег дав мадярам військову допомогу проти Лаборця, князя білих хорватів, українського племени, яке брало участь у поході на Царгород 906. р...

А проте це оповідання вносить деяке світло в історію князя Лаборця. Щоб її як-слід зрозуміти, треба трохи прослідити тодішне становище візантійського царства, котре за цісаря Льва Мудрого (886—911) кермувало подіями східньої Европи. Саме за того цісаря, що нещасливо воював із магометанами в південній Італії та Сицилії, під боком Царгороду виросла велика болгарська держава з царем Симеоном Великим (893—927). Границі болгарського царства підходили тоді до самого Царгороду, а так сягали до Адрійського моря на заході, до Карпат на півночі, займаючи всю наддунайську низину й Семигород. Сам цар

---

[1]) легендарний, латинське слово — казковий, згідний із переказом (легенда — оповідання про щось чудесне, надзвичайне, а так — про життя святих)

[2]) білі хорвати — назва одного з українських племен, що жило колись із цього й того боку Карпат; деякі вчені заперечують існування такого українського племени

[3]) пор. Ж. і Зн. за січень, ст. 26—27.

[4]) це ті самі половці, що довгий час непокоїли українські землі; розбиті татарами, вони втекли на Угорщину

[5]) Арпад — казковий мадярський князь, що мав 896. р. здобути Угорщину; від нього пішла династія, що панувала в Угорщині до 1301. р. — Арпадовичі.

[6]) Аттила, король гунів (434—453), підбив був усі землі від Волги по Райн — по його смерти його держава розпалася; через те, що осередок його держави була країна між Тисою й Дунаєм, мадяри вважають, що гунська держава, це була їх.

[7]) місто над Дунаєм, теперішня столиця Словаччини.

Симеон звав себе „самодержцем ромеїв" (греків). Проти нього Греція не мала сили виставити війська, зле різними хитрощами та штучками довела незабаром до цілковитого поневолення великої Болгарії. Передусім їй удалося намовити угрів ударити на Болгарію зі сходу від Дунаю. Але цар Симеон, у злуці з печенігами, взяв мадярів у два вогні і змусив їх покинути Чорноморя. Угри опинилися під Києвом — ордою без землі. Греки виєднали для них військову поміч і перепустку через Червенські городи*) до Паноній**), щоб вони з півночі, від Карпат, вдарили, на болгарське царство, якому піддався був Лаборець, князь білих хорватів. Греки пообіцяли Олегові закарпатські землі Лаборця, землі пізнішої Срібної Руси з її копальнями золота і срібла у Кремниці й Шавниці, щоб він згодився піти війною на болгарів. За це промовляла б негайна військова обсада Олеговим військом міста Оросвару коло Братислави. Олег пізнав, що мадяри можуть бути доброю гряничною сторожею на краю руської держави, тимто і згодився дати поміч. Таким чином, спільними силами з уграми, військо Олега рушило на обсаду Закарпаття. Може, князь Лаборець чимось провинився проти Олега, що його військо не хоронило його від смерти, а певне проти мадярів мусів він виявитися грізним ворогом, коли вони його одного покарали на смерть підчас підбою Угорщини. Цей підбій удався їм тільки тому, що князі наддунайських держав не сполучилися разом до оборони, а кожний зокрема боронив своєї землі сам, коли підходила мадярська орда. Найбільше труду мали мадяри з хоробрим Лаборцем, який, либонь, станув до боротьби з ними негайно після того, як вони перейшли верецький провал.

На основі таких висновків стає нам зрозуміліша ціла нещасна доля закарпатського князя Лаборця, який упав жертвою грецьких крутарств і хитрощів, сам перший станув до боротьби з уграми й наклав головою.

На Закарпатті зберігся між народом про нього окремий переказ:

Лаборець, князь Ужгороду, дістав від діда Дажбога перстень із чарівним каменем. Тим каменем він міг просвітлювати всі гори і викривати скарби з підземелля Карпатів. Тільки не смів просвітлювати гори Пікуй, де бог Пек ховав тайну богів стародавньої віри. Лаборець збагатив добутими скарбами ціле плем'я білих хорватів, а золотом окупив їм незалежність від Олега, як його толковин, тобто союзник. Коли недобитки мадярів заблукали під Карпати, Лаборець запалив чарівним каменем підземний олій і відігнав їх великим полумям жахливого гогочо. Вони рознесли по світі вістку, що князь Лаборець чародій.

Тоді грецький цар вислав до нього болгарськогоченця, що мав виманити від нього тайну його чарів. Той чернець покропив князя свяченою водою проти нечистої сили й намовив на свято Купала піти на гору Пікуй прослідити тайну бога Пека. Князь, задурений пахощами квітів, упав на узбіччі гори Пікуй у глибокий сон і загубив чарівний перстень.

Наляканий примарами прокляття богів, князь утратив віру в себе й піддався під руку християнського царя болгарів. Греки виявили цю зраду Олегові й ціною Закарпаття намовили його пропустити через свій край угрів на болгарське царство. Олег згодився дати мадярам провідників, провести їх за Карпати й вислав з ними своє військо на обсаду Срібної Землі.

Коли угри перейшли верецький провал, князь Лаборець, на чолі хорватів, станув до бою з ними над рікою Ляторицею. Мадяри, звичаєм орди, вдарили передньою лавою й повтікали в гори. Утішений Лаборець святкував уже перемогу і вгостив своє військо вином так, що всі позасипали кам'яним сном. Тоді мадяри позаймали всі верхи і плаї, окружили княжий табор із усіх боків. Лаборець зірвався зо сну, вдарив у бубни на сонне військо. Військо позривалося до бою й опинилося в пастці мадярської орди. Серед бою полягло все військо, тільки хоробрий князь Лаборець пробився і втік на захід. Але над Свержавою упав його улюблений кінь — його дігнали мадяри й повісили на дереві над рікою. Та передтим вийняли живцем йому серце та взяли, вони вірили, що з серцем хоробрість власника серця перейде на них. Від того часу, відколи згинув славний князь Закарпаття, річка Свержава зветься Лаборцем.

Тільки оповідає народній переказ. Цей переказ і те, що оповідає мадярська хроніка, можна ще доповнити різними міркуваннями.

Союзне з мадярами військо Олега зайняло землі білих хорватів у північній Угорщині й тут почало ставити свої станиці. Такою станицею було згадане місто Оросвар недалеко Братислави. Перші виходні з осередків держави Олега прийняли від білих хорватів і моравян християнську віру. Коли Олег задумав похід на Царгород 907. року, зібралися білі хорвати й поплили Дунаєм йому помагати. З умови Олега з грецькими цісарями користали й білі хорвати, як усі українські племена.

Гряниці межи уграми й русичами були означені валом, що тягся на північному сточищі Дунаю та обабіч Тиси. Ці вали зберігали ще за династії Арпадовичів до нападу татарів 1242. р.

*) Червенські городи, це, як відомо — край над Сяном і частина Холмщини.

**) Панонія — країна, що обіймала теперішню північно-західню Угорщину й західню Словаччину.

ПОМСТА СЛОНА

Якось узимі минулого року трапився в Лондоні прецікавий випадок. В цирку був слон, що його публика дуже любила, бо й робив він дуже цікаві вправи й загалом був незвичайно розумний. Підчас одної вистави в цирку слон виконував свою вправу. Коли підійшов до поручня, що відділює місце вправ від публики, один якийсь нерозумний жартун із публики вколов його шпилькою в самий кінчик труби. Слон стерпів біль, виконав, немов нічого не сталося, свою вправу і ввічливо поклонився публиці на її бурхливі оплески. Але замість піти після цього за лаштунки, підійшов до жартуна, що вколов його, обкрутив його своєю трубою, підніс у повітря й кинув на середину арени. Жартунові довелося від того пролежати у шпиталі кілька тижнів. А слонові після того мусіли трубу перев'язати, бо з неї текла кров... (Л.)

ЯРОСЛАВ ПАСТЕРНАК.

З МОНГОЛЬСЬКИХ ЗВИЧАЇВ

Під збірним імям монголів розуміють тепер кілька народів жовтої раси (тунгузи, камлики, буряти), що живуть у китайській Монголії, в монгольській республиці, на Сибірі та в Прикаспійському краї. Пізнати їх по жовтавій шкірі та широкім обличчі з плескатим носом і скісними очима. У своїх цікавих оповіданнях монголи виводять свій рід звичайно від якогось звіряти, н. пр., від вовка або бика. Вони мають свою дуже давню історію, яка сягає ще нашої княжої доби, та свої відвічні, ще давніші звичаї, і з деякими з них, цікавішими, хочемо зазнайомити наших читачів.

*

Передусім щодо одягу. Сорочок монголи зовсім не знають; на голе тіло вбирають улітку полотняні халати, взимі кожух шерстю на верх. Сплять голі, навіть у найбільші морози, прикриваються тільки кожухом. Заможніші носять різнобарвні халати, а лями (жерці) мають халати жовті з китайського шовку. Одягу цього ніколи не перуть, а скидають його, аж подреться.

Світські люди носять довгі коси, як китайці, намазують їх іще живицею, а лями голять голови цілком. Взімі їх нічим не накривають, хиба перевязують зложеною у трикутник хустиною, взимі носять шкіряні кучми, покриті зверху рябою шовковою матерією.

Живляться монголи головно молоком, чаєм і бараниною; бідніші їдять навіть свіжу падлину та подушену вовками худобу. Улюблений їх напій це — арака з молока, що має 10—15% алькоголю. Хліба зовсім не їдять. Голод витримують добре, можуть по кілька днів зовсім нічого не брати до рота, та зате, як що до чого, потраплять їзісти наразі кілька кільограмів мяса з цибулею або диким часником.

*

Коли в монгола народиться дитина, зявляється зараз лама, відмовляє якісь молитви, дає їй імя й ворожить їй долю, щастя й багатство.

Таксамо лама має великий голос у виборі жінки. Він указує, з якого роду й кости має вона походити, звертає увагу на те, чи нема часом якого споріднення між молодими, на день їх народин, бо ж це може принести щастя, чи нещастя.

Монголи побиралися давніше дуже молодими, хлопці в 15—16 років, а дівчата в 14—15, а то бувало й таке, що батьки одружували вже 10-літнього хлопчину з далеко старшою віданицею, аби лише дістати безплатну робітницю до хати. Тепер парубки женяться в 20.—22. році, а дівчата 16.—18., при чому жених не купує вже своєї нареченої від її батьків, як воно давніше бувало.

Весілля в монголів тягнеться й досі ще кілька днів. Шлюб дає лама серед різних обрядів та давно вже незрозумілих звичаїв, після того всі здорово пють та бавляться стріляючи до мети, перегонами на конях та рукопашною борнею.

Монгольські жінки в Тибеті.

Давніше в монголів, як і в багатьох инших народів Сходу, панувало багатоженство, — жінка ставала власністю всіх чоловіків у родині. Удова, зокрема бездітна, ставала жінкою чоловікових братів або його батька, а пасерб женився по смерти батька з мачухою й жив із молодшими жінками батька. Тепер багато монголів має лише по одній жінці, і хиба лише багатші мають їх по дві-три. Замужні жінки додержують вірности своїм чоловікам, хиба лише ще монголо-халхази відступають деколи свої жінки знатнішим гостям.

*

Віра монголів — це головно шаманізм, а далі — лямаїзм. Шаманізм дуже старовинний, він звязаний із почитанням усієї природи, що оточує людину, що повна різних духів. З цими духами духовні — шамани — удержують постійний звязок, а в природі найбільше шанують вогонь як символ (знак) родини. Тимто найтяжчий про-

Монголи у святковім одягу.

Монгольські лями.

клін це: „хай згасне твій вогонь", себто — хай твій рід вимре.

Монголи вірять у існування добрих і злих духів і стараються їх ублагати різними жертвами. З бубном у руках шаман складає жертву під голим небом, прибраний дивовижно в різні шматки, мушлі, бляшки та інші подібні дрібнички. Він танцює й бубнить, спершу тихше, відтак чим раз то голосніше, при цьому робить різні напрасні рухи, викрикує, свище та закликає злих духів, доки не попаде в екстазу[1]) та не стане вимовляти незрозумілі слова, які потім виясновують як ворожбу.

Кілька разів до року відбувається загальне складання жертв богам, у ньому бере участь цілий рід, а то й кілька їх разом. Тоді забивають вола або вівцю, а шаман покроплює жертву аракою. Мясо зїдають усі, що беруть участь у святі, частину забирає шаман собі, а богам жертвують — кості. Після того відбувається стріляння до мети, змагання, перегони й інші забави.

Друга віра монголів, ламаїзм, називається ще жовтою вірою. У халхазів, чи бурятів, де є кількох чоловіків, все є один або два лями. Крім того, кожний чоловік чи жінка по 45—50 році життя складає обіт, вирікається світу й живе черенчим життям.

Як ламаїт умирає, всі кидають хату, крім лями, який старається переконати того, що вмирає, про існування позагробового життя та приготовляє його на розлуку із цим світом. Як чоловік умре, то один лише лама має право діткнутися тіла небіжчика без шкоди для свого здоровля. Він сам обмиває його, вбирає у посмертний одяг, визначує час похорону та приписує докладно похоронний обряд.

Небіжчиків дуже рідко палять або закопують їх у землю. Звичайно викидають трупи у степ, обливаючи їх водою. У забайкальській країні, під натиском поліційної влади, роблять тепер домовини з тонких дощок і обкидають їх трохи землею. По похороні ділиться майном небіжчика, — частину дістає лама за похорон та на молитви за його душу. Ці молитви тривають у багатших 49 днів, у бідніших 7—21 днів, а пізніше раз на рік.

Шаманісти закопують небіжчиків у землю, а тунгузи над Байкалом вішають їх на деревах. Після похорону всі обмивають собі руки горілкою, а щоб очистити себе, скачуть через вогонь.

Монголи вірять, що праведні душі переходять у царство духів, де перемінюються в запашні квіти, що ніколи не вянуть; — грішні ж дістаються в руки „єрлика", царя пекла, який судить їх 49 днів, — тимто і треба молитися за них за той час, щоб відвернути від них тяжкі кари. Після того грішна душа блукає якийсь час по світу, і таких душ скрізь повно. Потім вона втілюється в чим раз то вищі сотворіння, й нарешті в людину, щоб новим життям відпокутувати остаточно за всі старі гріхи...

[1]) містям, духове захоплення до самозабуття

ЯК У РІЗНИХ КРАЯХ БОРЮТЬСЯ ЗІ ЩУРАМИ

Щури це пошесть, що рік-річно спричинює людині багатомільйонові втрати. На цілому світі ведуть завжди боротьбу з тими шкідниками. А в Німеччині відбуваються навіть т. зв. „дні боротьби зі щурами". Цю боротьбу ведуть при помочи трійла, яке вміщують у місцях, де найчастіше пробувають щури.

Зовсім иншим засобів пробують тепер у СССР. Там — „вибивають клин клином". Отже — годують „щурожерні щури". Дорослі звірята вміщують парами у клітках і голодом змушують їх, щоб себе взаємно пожирали. Ті щури, що залишаються живими, годують далі, і таким чином підховують рід грабіжних „щурожерів", які випускають на инші щури. Цей спосіб дав доволі добрі виспіди.

Ще инакше бореться зо щурами Америка. Там винищують їх з допомогою електричного струму. Приману кладуть на електричну плиту, й через неї впускають струм високої електричної напруги. З приманою сполучений металевий обруч, відділений від плити. Щоб дістатися до приманки, щур мусить доторкнутися цього обруча й рівночасно своїм тілом замикає обвід. У цій хвилині його вбиває електричний струм і геть його усуває.

С.

НАЙБІЛЬШИЙ ВОДОПРОВІД СВІТУ.

В Каліфорнії будують водопровід для міста Льос Анджелес. Він буде на 350 км. завдовжки, а праця над його будовою триватиме три роки. При його будові працюватиме 15.000 робітників. Кошти цього велетенського підприємства обчислюють на 200 мільонів долярів. Водопровід допроваджуватиме чотири й пів мільона літрів води.

С.

ЯРОСЛАВ ВОЛОШИН.

Ш К Л О

(Як його роблять і використовують у практиці).

Шкло людство знає вже з дуже давніх часів. Вже старовинні єгиптяни його знали — в розкопах найдено силу останків шкла з тих часів. Найшли навіть малюнки, як виробляли шкло. Про римські часи нічого й говорити. При розкопах Помпеїв добуто багато кусків шкляних плит. В середньовіччі починають фабрикувати шкло у XIII. столітті. Тоді його вживали майже виключно для шиб, у церквах, а в домашньому вжитку воно знане щойно, починаючи від XVII. ст.

*

Шкло є тіло прозоре, має свій окремий блиск. Воно тверде та крихке, легко тріскає. Як його огріти, то мякне, та поступнево переходить усі можливі стани пливкости.

Один із найбільш поширених „елементів"[1]) на землі є крем, з-латинська силіцій (Si). Його находимо у сполуках із иншими елементами. Находиться він у великій кількости у сполуці з киснем під назвою „силіцій IV. оксид ($Si O_2$).

Є різні инші відміни крему: гірський кришталь, яспіс, аметист, далі — кремінь, пісок, пісковець та ин. Всі вони — менше або більше чистий $Si O_2$.

*

Шкло виробляють, стоплюючи мішанини кремнів (силікатів)[2]) вапня[3]) з якимись алькалічними[4]) кремнями.

Инакше, шкло (звичайне) твориться, коли стопити мішанину дуже чистого спорошкованого піску, крейди та соди, або поташу. До цієї мішанини звичайно додають ще $^1/_4$ частину товченого шкла, такого самого гатунку. Щодо складовин, шкло можна поділити на дві головні групи, які де в чому різняться між собою і з хемічного погляду і з фізичного, а саме на:

1) звичайне шкло та 2) шкло на засаді олива.

Звичайне шкло ділиться на: а) содове шкло — зроблене з піску, вапна та соди, або сірчану (сульфату)[5]), натрія, легко зеленої барви; його вживають до вікон та дзеркал; б) шкло „Bohème" — має значну домішку потасу та окису алюміну (глину), тяжко топиться, дуже прозоре, без барви та легке; з нього роблять чарки, карафки, флякони та ин.; в) шкло „Crown" — дуже високовартісне, уживають до оптичного[6]) приладдя; г) пляшкове шкло — дуже різнородне складом, звичайно зеленої барви — через окис заліза.

Шкло на засаді олива ділимо: а) кришталь — мішанина кремяну-потасу (калія)[7]) та олива ($Si O_2 + PbO + K_2O$) б) „Flint" — багатше на оливо, дуже прозоре, у сполуці із „Crown"-ом, уживається до виробу ахроматичних[8]) сочок у оптиці; в) „Strass" — має ще більший відсоток олива, дуже тверде, дуже скидається на діямант; г) поливо (емайля, глязура) — це шкло „кришталь" із домішкою цини IV. окису ($Sn O_2$); цина дає йому матовість (тьмяність, безполисковість).

Тепер фабрикують для кухонного та лабораторійного вжитку[9]) шкло „Pyrex". Є це сполука бору[10]), кремяну, глину й соду. Це шкло добре витримує наглі зміни температури та відпорне на всякі хемічні впливи.

*

Коли до топленої маси шкла додати сполуки відповідних металів, можна дістати шкло в різних барвах, н. пр.: кобальт. Окис міді — дає барву синю, сама мідь — зелену, солі золота або міді — червону і т. д.

Так зване шкло „молочне" одержуємо, змішуючи цину IV. окису, або порошок палених костей. З нього роблять білі електричні лямпки, дашки (умбри) до лямп, поділки до термометрів іт.д.

*

Виріб шкла переходить поступнево різні стани. Передусім мішанину складників топлять у окремих печах (найбільш уживані є печі: „Siemens" та „Boetius"). В цих печах находяться заглибини, зроблені з вогнетривалої глинки — то до них насипається мішанину. Мішанина ця топиться при температурі коло 800° Ц. Вона дуже розбурхана, хвилює, виділює баньки водяної пари та газового вугляну[11]) ангідриду[12]) (CO_2). Коли маса не є досить рідка, тоді в ній залишаються ці гази в вигляді баньок (можна це часом стрінути в шибах вікон). Тимто масу гріють до розмірно дуже високої температури (до яких 1400° Ц.), вона стає рідша та легше пропускає баньки газу.

*

Всякі предмети виробляють виключно зі стопленої рідкої маси, різними способами, залежно від їх форми та призначення. Є три головні способи переробу маси: її видувають, прасують та відливають.

До видування шкла вживають металевої рурки до $1^1/_2$ метра завдовжки. Один її кінець, оправлений у дерево, робітник бере в уста, другий устромлює у стоплену шкляну масу, набирає відповідну її кількість[13]), видував устами баньку, та надає їй форму, яку потрібно.

---

[1]) найпростіша, основна річовина, не зложена з ніяких инших річовин

[2]) кремян (силікат) — мінерал, що його головним складником є крем (силіцій)

[3]) вапень (кальцій) білий, дуже лискучий металь

[4]) алькалічні металі — потас (калій), сод (натрій), літ, цез і рубід

[5]) сірчан — сіль сірчаної кислини

[6]) оптика — наука про світло

[7]) калій — металь, споріднений із натрієм, сріблясто-білий

[8]) без барви

[9]) лабораторія — наукова або досвідня робітня

[10]) бор — неметалічний первень, находиться, н. пр. у солях

[11]) сіль вугляної кислини

[12]) окис первнів, що дають із водою кислину

[13]) в деяких виробнях до видування вживають, замість рота, машини, та цей спосіб не є практичний, здебільша, скрізь роблять по-давньому

Коли, наприклад, робітник робить пляшку (обр. I), то видуту баньку встромлює у металеву форму, дує далі, банька поширяється і прибирає вигляд тої металевої форми.

Після цього пляшку виймає, підгріває її здолини та натискає середину підстави металевим прутом. Таким чином повстає у дні пляшки заглибина. Тепер робітник відриває металевий прут від пляшки, встромлює її вдруге у піч, та уже другим кінцем (шийкою). В вогні кінець шийки топиться і стає гладкий.

Шкло на шиби робиться трохи инакше (обр. II).

Робітник видуває баньку та надає їй крок за кроком ті вигляди, що їх бачимо на обр. II. ч. 1—6. Опісля робить у споді отвір (7), та відповідними рухами руркою надає остаточну форму (8). Тепер відпинає горішню частину (9), і так повстає щось наче валок. Цей валок розтинають і випростовують на столі, укритім металем (10)

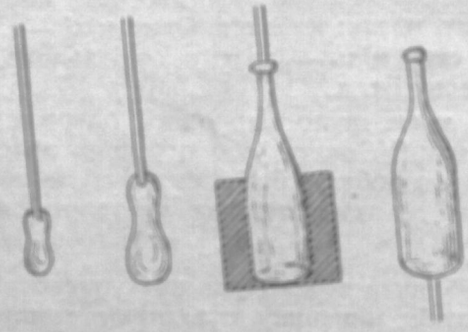

Обр. I.

Все це робиться, очевидячки, дуже скоро та зі шкла, яке ще не вистигло. Багато шклиних предметів, як: великі шиби, дзеркала тощо, відливають просто зі шкла, валкуючи. Коли таке шкло на дзеркало простигне, його вигладжують спершу піском, опісля иншими способами.

Прасуючи масу в відповідних, зложених з кількох частин формах, роблять предмети повні, такі, як шкляні корки, фігури, тарільчики і т. д.

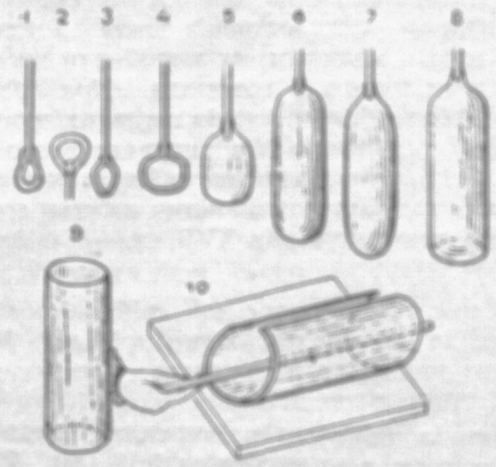

Обр. II.

Довгі та тонкі рурки роблять так, що робітник видуває довгу кишку, опісля її проколює, а тоді стає із иншим робітником, і обидва тягнуть скоро кишку в протилежних напрямках.

Щоб забезпечити шклянні предмети перед тріскавом, що трапляється при наглих змінах температури, готові вже вироби дають у піч, нагріавають до яких 600° Ц., а опісля залишають, щоб поволі вистигали.

Оце головні переходи в виробі шкла, в загальному нарисі.

Пор. Ж. і Зн. IV., ст. 253.

ВОЛОДИМИР СІЧИНСЬКИЙ.

ЩО ТАКЕ СТИЛІ В МИСТЕЦТВІ — ТА ПРО НАЙДАВНІШИЙ ЄГИПЕТСЬКИЙ СТИЛЬ

Стиль — це людина. Так говорить французька поговірка. Себто, під „стилем" треба розуміти всі витвори людини — звичаї, обичаї, будови, пісні, музику, письменство, малярство, різьбу, вироби домашнього вжитку і т. д. Всі ці твори людських рук і людського розуму звичайно міняються з віками, так що в кожну добу виробляється свій виразний і своєрідний стиль. Крім того, під словом „стиль" розуміють не кожний мистецький твір, а лише найбільш прикметні, характеристичні, найбільш уживані твори, що їх опрацьовують якимсь певним способом із удосконаленими й прикметними формами та прикрасами, властивими лише певному стилеві й відмінними від инших. Отже стиль — це збірні, загальні ознаки та особливости, прикмети, риси мистецтва, що витворюються протягом якоїсь доби. Наприклад, у будівництві ці відміни стилю пізнаємо по способі будування, що дають якісь певні форми — округлі чи гостроверхі, гладкі чи прикрашені; у тканинах стиль пізнаємо по способі опрацювання ниток, що дає якийсь певний взір — геометричний чи ростинний, округлий чи прямокутний.

Стиль охоплює всі ділянки людських витворів: мистецтво так зване слухове (музика, красне письменство, театер) і мистецтво пластичне (архітектура або будівництво, малярство, різьба, ужиткове мистецтво). Коли ми говоримо про стиль у письменстві, то розуміємо під ним спосіб, як який письменник викладає свої думки, яких уживає слів, як вяже їх докупи, тимто ми й говоримо про такий і такий стиль у такого й такого письменника[1]). Те саме торкається музики й инших мистецтв. Пізнати такий стиль у творах різних мистецтв не так легко. Так воно буває у слуховому мистецтві й у пластичному. Та найлегше ще пізнати стилі в таких галузях пластичного ми-

[1]) Назва „стиль" і пішла від грецького слова „стіло", себто паличка, що нею писали; хто лише орудував паличкою, того стиль, себто, написане було краще, хто гірше — гірше. А тепер звемо „стилістом" таку людину, що має гарний спосіб висловлювання.

стецтва, як — архітектура, оздобове мистецтво (орнаменти чи взори) і т. зв. матеріяльна культура (одяг, мебіль, посуд). Знову ж оздобне або декоративне мистецтво виявляється в різних галузях мистецтва — в різьбі (т. зв. плоскорізьба зі взорами), малярстві (розмальовані стіни, образки), графіці (оздоба книг), ткацтві (орнамент матерій, килимів, одягу), керамічних виробах (оздоба посуду, кахлів), металевих виробах і т. д.

На повстання кожного стилю впливають найрізноманітніші причини й чинники: особливости країни й підсоння, національні прикмети народу, який творить стиль, суспільні й господарські відносини, релігія й вірування народу і т. д. А ще зокрема в пластичному мистецтві велике значіння має матеріял і техніка, спосіб виробництва. Наприклад, камінь, цегла, залізо дають відмінні форми і прикраси. Уміння складати склепіння витворювали особливі зразки (типи) будов. Малярство на стінах, на дошках, чи папері дають різні способи малярства й відмінні форми. Ткацький верстат та інші ремісничі верстати й різні технічні удосконалення дають змогу вигадувати складніші й багатші орнаменти й т. д.

Час, коли панує якийсь окремий стиль, неоднаковий. Так узагалі в старовині стилі існували цілими тисячеліттями, зате в новіших часах мінялися скорше — раз на століття, а в найновіші часи навіть скорше — за кілька десятків років. Крім того, коли в старовині стиль відбувався рівночасно в усіх галузях мистецтва, то в новіших часах деякі галузі, наприклад, малярство мало свої відміни, чи, як кажуть, мистецькі напрямки і школи, що мінялися швидче та в инший спосіб, ніж у инших галузях мистецтва.

Що дає нам пізнання стилів?

Знаючи добре стилі, ми можемо розпізнати час повстання кожного мистецького твору. Загалом, стилі є підставою не тільки пізнання мистецтва та його історичного розвитку, але кращого розуміння цілої людської культури в усіх проявах людського побуту і творчости.

У найдавніших часах творцями окремих стилів були переважно окремі, особливо культурні й талановиті народи. Знову в новіших часах стилі витворювалися головно в Европі й панували не тільки серед різних народів Европи, але також і в инших частинах світу. Ці нові стилі поширювалися часто незалежно від державних і національних кордонів, хоч окремі народи нерідко витворювали деякі відміни стилів.

Цих кілька загальних завваг про стилі ми тут подали, бо думаємо взагалі в Ж. і Зн. подати Читачам ознаки найважніших будівельних стилів різних народів, та, згадати, як котрий із них мав вплив на наше будівництво. Розуміється, що і про наше заговоримо зокрема.

А на початок скажемо дещо про найдавніший стиль — про **єгипетський**.

*

Особливости самого Єгипту з його Нілем, із однородністю раси, з його прикметною духовою й господарською культурою, спричинилися до особливого своєрідного стилю в мистецтві, що повстало ще коло 3.000 років до Р. Хр. і тривало до 650. р. до Хр.

Віра єгиптян із їх культом (почитанням) сонця та позагробового життя створила перші величезні мурована будови — **піраміди** (гробівці царів-фараонів), печерні гробівці, обеліски (чотирикутні, трохи звужені догори, високі стовпи) й особливо — храми. А храми були величезних розмірів тяжких форм (рис. 1—2). Усередині — будови суворі, понурі, таємні, але рівночасно врочисті й величаві. Тому, що їх перекривали звичайно грубезними камяними бальками, у храмах бачимо густо розставлені дуже грубі кольони, стовпи (рис. 1, а) з капітелями (головками стовпів) у формі квіту єгипетської рослини льотосу, в формі перевернутого дзвону або прикрашеними пальмета-

Старо-єгипетське мистецтво.

ми (прикраси, подібні до пальмового листка) — рис. 3—4.

Різьба й малярство були тісно звязані з будівництвом (архітектурою). Різьбили переважно статуї (постаті, що вільно стояли чи сиділи) царів-фараонів, їх родин і слуг, а також побутові різьби — робітники за працею в полі й на будовах, образки з полювання, з війни, тощо. Найбільше зустрічаємо постаті, що сидять в урочистій, величавій, непорушній і тривкій поставі з прикметними для єгиптян рисами обличчя і прибранням голови (рис. 5). У фігур постатей, що стоять, рух зазначений так, що одна нога виставлена наперед. Могутньою силою й таємним виразом відзначаються величезні різьби, переважно з твердого каменю — так звані **мемнони** (постаті казкових царів, вони сидять), **каріятиди** (фігури

силачів, що підтримують будову) і сфінкси. Ці останні мають вигляд львів із головою фараона, що мало означати (символізувати) силу й мудрість (рис. 6.); сфінкси звичайно ставили коло храмів, таксамо, як і обеліски (р. 1, с.).

В малярстві бачимо досконально передані окремі форми при помочі самих ліній. Але, не вміючи повязати ці окремі частини в одне ціле, єгипетський маляр рисує постаті та инші предмети ніби розвернені і приліплені до площі рисунку; наприклад, голову рисує у профіль (з боку), очі у фас (напроти себе), ноги й руки знову у профіль, а погруддя перед собою (рис. 7). Крім того, єгипетський маляр рисує велику кількість подій на одному образі; навіть тоді, коли ці події торкаються різних часів. Тому нерідко бачимо нарисовану одну фігуру над другою, але головна дівна особа більшого розміру (наприклад, фараон), ніж другорядні (рис. 7). Ні одна фігура, й ні одна річ не має тіні, а окремі постаті помальовані одним тоном (одностайною барвою) і то головно для того, щоб розрізнити одну фігуру від другої.

Орнамент (оздоба) у великій мірі заступали гієрогліфи[2]), що складалися з різноманітних рисунків предметів, геометричних фігур і цілих постатей звірів і людей. Оздобова орнаментика складалася переважно з ростинних первнів (льотос, папірус, пальмети) з геометричним завиванцем (рис. 8—10) та инодї з тваринних первнів — змий (рис. 11), жучків, та ин. Рисунок орнаментів сильний, виразний, ясний, яскраво розмальований у барвах: червоній, жовтій, брунатній, рідше блакитній та ин.

Дуже розвинене вжиткове мистецтво Єгипту (кераміка, шкло, ювелірство, ткацтво, мебіль, посуд) було так зразково приспосіблене до своїх потреб, що деяких форм посуду, мебелі та ин. уживають ще й досі.

Близько до єгипетського стилю стоїть асирійсько-вавилонський стиль Месопотамії, де мистецтво розвивалося в рр. 885—539. до Хр. Зате значну відміну дає старо-перський стиль (550—336. р. до Хр.).

---

[2]) Гієрогліфи, грецьке слово — єгипетське письмо (й китайське), писане не поодинокими буквами, а цілими знаками, чи образками, що визначають цілі слова й думки.

ІГОР А. ЛУГОВЕЦЬ.

„УКРАЇНСЬКИЙ МУЖЕСЬКИЙ ХОР“ У ЧЕРНІВЦЯХ

(З нагоди пятиліття існування).

Минулого року пройшло пять літ, як у Чернівцях почав свою працю „Український Мужеський Хор". Повстав він із метою — піднести культуру української пісні на Буковині, а зорганізували його при чернівській „Міщанській Читальні" Р. Никорович і інжинер О. Горвацький. Є це відома в Чернівцях — здисциплінована шіснацятка, яка за короткий час своєї праці показала своїм і чужим, що може вдіяти добре проведена організація, яка своїм гарним виконанням пісні геть загнала в кут москалів, що вештались по Буковині зі своїми „хорами".

Цього року „Український М. Хор" із нагоди свойого пятилітнього існування відсвяткував свій ювілей-концерт у великій салі Музичного Т-ва в Чернівцях (найбільша в Чернівцях). Цим разом він виступив у гуцульських строях, одностроях. Перше появлявся все в козацьких одностроях, і це робило на українську громаду велике вражіння. Та тепер козацький стрій — заборонили, і на минулорічному Шевченківському концерті довелося виступати тільки в вишиваних сорочках і чорних штанах, а на Федьковичівському 1935. р.—в білих селянських одягах із відзнаково: золота арфа на блакитному щиті. А проте і такий однострій робить своє, бо ж він теж свій, український...

За пять років своєї діяльности „Хор" дав цілу низку концертів на Буковині (Чернівці, Кіцмань, Заставна, Вижниця, Вашківці над Черемошем, Сторожинець, Кімполюнг) і в Басарабії (Хотин, Зарожани, Клишківці й т. д.). Спершу Хор проявляв свою діяльність на сторонї (провінції) і аж 11. березня 1931. року дав свій перший концерт у Чернівцях у Музичній Салі і то з великим успіхом. Тоді він одержав від української „Культурної Ради" лавровий вінець із срібним тризубом. — Від того часу „Хор" щороку звеличував память Т. Шевченка, співав на концертах у честь О. Ю. Федьковича, І. Франка, Сидора Воробкевича, Лесі Українки.

Але ж „Хор" не обмежується тільки своїми виступами, а все бере участь у всяких уладжуваних инших чернівських культурно-осьвітніх товариств. Він допомагав усе „Українському Театрові", греко-католицькій церкві, даючи концерт — на користь церкви, співав на поминальних богослужбах, чи панахидах по українських дівчах.

Дуже велике признання придбав собі „Хор", що владив першу виставу українських ремісничих виробів. Тим він дав почин до згуртування української ремісничої верстви на Буковині. Вистава

„Український Мужеський Хор" у Чернівцях у гуцульських одностроях.

містилася в великій салі „Народнього Дому" в Чернівцях, її відвідало зверх 1500 осіб. Цією виставою „Хор" дав спромогу українській громаді дізнатися про тих своїх ремісників, що не мають змоги відкрити собі самостійний заклад, чи верстат, чи то з браку грошей, чи... відваги. Ясна річ, що кожний міг оглядати вироби тих українських фірм, що ведуть свою працю на більшу, чи меншу міру.

На виставі були виставлені металюргічні вироби, палітурницькі, ганчарські, цукорницькі, каменярські, столярські, кравецькі, різбарські, шевські, гіпсові, римарські, кафлярські, поворознярські, а далі — різні музикальні вироби любителів, ручні жіночі вироби буковинських українок і багато дечого иншого. Не треба ж забувати, що „Український Мужеський Хор" це організація наших — міщан та ремісників, та що такі справи теж до неї належать.

Удержати „Хор" пять років на мистецькій висоті, річ нелегка. Треба великої внутрішньої дисципліни й повного розуміння ваги справи, яке має і провід і хористи. Виступи „Хору" в Чернівцях збирають силу гостей, і своїх, і чужих. Лад у „Хорі" зразковий, виконання пісень усе дуже гарне. „Хор" збирає все заслужене признання. Він рад би виїхати між чужинців, та через матеріяльні обставини не має спромоги.

Дисципліна, обовязковість співаків цього „Хору" відразу впадає в очі всякому, хто любить спів, і розуміє його значіння. Ех, як би як-найбільше таких хорів на всіх українських землях!

М. АНДРУСЯК.

СЛОБІДСЬКА УКРАЇНА В ОЧАХ РОСІЙСЬКОГО ПОДОРОЖНИКА В 1781. Р.

Зпоміж чужинців, що подорожували по Україні в XVIII. ст. та полишили описи своєї подорожі, слід нам ізгадати визначного російського природознавця Василя Федоровича Зуєва[1]), члена російської Академії Наук у Петербурзі. З доручення Академії подорожував 1781—82. рр. по Україні для розсліду її природи. Цю свою подорож описав він у праці „Подорожні записки Василя Зуєва з Петербургу до Херсона в 1781. і 1782. р.", які видала друком російська Академія Наук у 1787. р.

В цих записках описує Зуєв природу околиць, якими проїжджав, місцевости, подає кількість населення, суспільні й господарські відносини в них, і нарешті все, що тільки запримітив із побуту. З більших українських міст побував він у Харкові, в Полтаві, Кременчуку й Херсоні.

Цікаво змальовує він побут українського населення у Слобідській Україні. Особливо опис слобідсько-українського ярмарку заслуговує на увагу як образець товарообміну слобідської людности.

Населення Слобідської України, що називалася тоді урядово „Харківським Намісництвом", займалося головно обробом ріллі, бо ж земля там незвичайно родюча, „куди поїдеш, скрізь поверхня землі вкрита здебільша збіжжям, а далі або баштанами, або овочевими садами". Але люди, хоч і мали подостатком земних плодів, не знали розкошів, не ганялися за гріщми, не старалися їх набути, продаючи надвишку земних плодів сусіднім істам, а продавали приїздним купцям тільки те, чого вже не могли самі використати.

Ярмарки на Слобідській Україні відбувалися не тільки в кожному місті, а й по більших селах, по два, три, чотири рази до року; на них, як ось на сумські, чи харківські зїжджалися купці не тільки з російської держави, але і з Польщі, з Німеччини, Моддавії та Греції. Вони привозили англійські сукна, півсукна, різні тканини, англійські та шлезькі золоті та срібні парчі[2]), шовки, оксамити, бавовняні матерії, галянтерійні[3]) речі, посуд і инше, різні вина й инші напитки; також солену чорноморську рибу привозили греки, волохи і кримські татари; знад Дону пригонили коні.

З того всього мало що купувала місцева людність за продані свої товари: хліб, худобу, дріб, гаряче вино, садовину, мед, віск і сермяжні сукна. Так узагалі за готівку купували тільки вино й сіль, а все инше набували, міняючись крамом.

Зуєв наводить приклад такого товарообміну. Ось, н. пр., торгує хтось горщик. Ціна йому відома. Без огляду на те, який він великий, щоб його купити, треба його насипати двічі житом. З набутим горщиком іде покупець купувати молоко. Молочник налле молока, горщик бере собі, а молоко дає тому, хто купує. З цим молоком той іде по рибу, по садовину, або по те, що треба. Промінюючи свій товар, додає, коли куповний товар дорожчий. Аж нарешті, дібравшись до того, що йому потрібне, вертається додому. Таким робом купці, що зїжджаються на цей ярмарок, везуть із собою два вози або й більше краму, а вертаються додому, випродавши все, з десятьма карбованцями мідяних грошей, або з квітком на гроші. Число справжніх (записних) купців у харківському намісництві подає Зуєв 60 на 400.691 усього населення в тому часі. Але насправді кожний мешканець був одночасно і хліборобом, і садівником, і купцем. Тимто на ярмарку бували всі мешканці. Вулиці були заставлені привезеними на возах харчами, садовиною і кримською сіллю. По домах і у крамницях були бочки й більші пляшки з горілкою і медом.

Тільки переказав нам Зуєв про український ярмарок у 1781. р. Цікаві ще деякі помітки цього російського вченого. Він виразно зазначує, що

---

[1]) Народився 12. січня 1754. р. в Петербурзі, в 1767—1773. рр. подорожував по Уральських горах, берегах Обу й Льодового Океану, в 1774—1779. рр. пробував за кордоном, в 1781—1782. рр. відбув подорож по Україні, в 1787. р. став членом Академії, помер 19. січня 1794. р.

[2]) парча — матерія, тканя зі срібних, золотих і шовкових ниток

[3]) галянтерія — предмети роскоші, одягу, чи моди: різні стрічки, мережива, гудзики, рукавички, спинки й т. д.

в Харківщині народ мовою, одягом і вчинками від росіян зовсім одмінний. Він оповідає, що „слободи (оселі) в Харківщині дуже розлогі, будівлі всі деревяні, повимазувані знадвору глиною й повибілювані, усередині хат дуже чисто, церква теж деревяна, і дзвони всі з протягненим крізь вуха держаком, так, як воно буває в католиків, щоб дзвонити, не за язик потягаючи, а колихаючи цілим дзвоном."

З цих поміток видко, що людність Слобідської України в другій половині XVIII. ст. зберігала всі ознаки свого народнього побуту, які вона принесла з собою з України-Гетьманщини, що в цьому напрямі вона не московщилась.

МИКОЛА БАЖАЛУК.

Ґ Р А Ф І Т

Графіт — це такий самий чистий вуглець, як і діямант. Ми ж уже писали, що як діямант огріти без доступу повітря понад температуру, при якій топиться коване залізо (1.800° до 2.200° Ц), то він переміюється в чорний мінерал — це й є графіт[1]). Його назва походить від грецького слова „gráfein", себто, „писати". Графіт творить у скалах чорні, мягкі маси, що мають сильний металічний полиск, є в дотику слизькі й легко стираються, себто пишуть. Звичайно находиться графіт у кусниках наче листки або груба луска, иноді як рівнобіжні волокна, рідше як шестибічні листочки.

Графіт находиться у кристальних або напівкристальних лупаках, отже в скалах, які причислюємо до найстарших скал на світі. Тимто графіт уважали спершу за найстарший вуголь. Коло чеської місцевини Крумов, у Чеському Лісі, лежить графіт у двох рівнобіжних зложжях межи гнайсом[2]) та вапняком. У Середніх Альпах графіт творить справедливі поклади межи глинястими лупаками і пісковиками — в цьому графіті видко ще денеде ростинну будову й деякі скамянілі звірята. Знаємо, що ці осадові скали перемінились у кристальні через незвичайну горяч і тиск, який повстає при творенні морщинних гір, — а графіт повстав тут із каменного вугля таксамо при високій температурі під велетенським тиском.

На острові Цейльоні й коло Іркутська на Сибірі графіт виповнює великі щілини, що впоперек перетинають скали і розгалужуються на боки. Цей графіт ніяк уже не походить із останків ростин чи тварин. Не знати, чи тут наш мінерал виділився з вогнисто-плинкого стопу (так, як листочки графіту в сірому чугуні), чи може повстав із водяного розчину або з пар, багатих на вуглеводні.

Перший поклад графіту відкрили між 1540. та 1560. р. в Кемберленді в Англії, і це дало основу для промислового виробу олівців. Вартість графіту була тоді така велика, що вхід до копальні перемінили просто, як у якусь твердиню, щоб охоронити копальню перед розбишаками. Одначе ці поклади графіту вже майже зовсім вичерпались.

Найбагатші поклади графіту находяться в Сибірі, на Цейльоні, в Північній Америці та Чехословаччині. Уживають графіту найбільше до виробу олівців. Насамперед його мелють, чистять водою в відповідних скриньках, мішають із глиєм і витискають з нього воду. У фабриці олівців знову ту масу розмягчують, як тісто, і перетискають крізь сито. При тому твориться з тіста тонесенькі палички, ті палички сушать, пряжуть, і врешті оправляють у дерево. Інших родів графіту вживають до мазання машин, як олійного лаку на залізо або із змішаного з вогнетривкою глиною роблять миски, де топляться всякі матеріяли при дуже високих температурах.

У фабриці коло водопадів Ніягари на ріці св. Лаврентія, що відділює Злучені Держави Північної Америки від Канади, — перемінюють у електричних печах звичайний вуголь на графіт.

[1]) пор. Ж. і Зв. за січень, 1936, ст. 10.

[2]) гнайс — скала, що складається з кременю, лоснику й польовиків, відрізняється від граніту тим, що має верствувату будову

ЗОЛОТО В ТИБЕТІ

В Тибеті находяться багаті поклади золота. Їх відкрив один лама (пор. ст. 49) на північ від міста Лясси, столиці великого лами. Цього ламу, як був іще хлопцем, вислав був тибетанський уряд на науку до Англії, щоб пізніш він міг розумно використовувати природні багатства Тибету.

Коли громадянська війна в Китаю почала загрожувати Тибетові зі сходу, і негайно треба було добути грошей на зброю й муніцію, уряд вислав молодого ламу, що вернувся з Англії копальняним інжинером, шукати золота. На північ від Лясси йому вдалося найти невичерпані засоби золота: то в брилах, то в формі руди, та ще й близько поверхні землі. Зібравши поважну кількість цього металю, він мав уже вертатися до Лясси, як прийшли до нього ченці з місцевого манастиря й казали йому залишити працю, а документів уряду не хотіли навіть читати.

Справа опинилася перед володарем Тибету — Далай Ламою[1]). Ченці заявили, що копальня порушує спокій богів землі, і коли праці не покинуть і не віддадуть покладу золота на своє місце, то спаде велике нещастя на Тибет і на самого великого ламу. Обмірковавши справу докладно, Далай-Лама казав інжинерові відвезти золото на своє місце і золота взагалі більше ніде не добувати. Мабуть, побоявся, що чужинці візьмуться видобувати золото в його країні, і сила його впаде.

Це так було за попереднього лами. За теперішнього обставини зміняються. Лясса, столиця В. Лами, куди чужинцям заборонено було вступати, має вже електричне світло, між Шанґаєм і Ляссою літають літаки, то й можна сподіватися, що і з золотом буде инакше. І-в.

[1]) найвищий духовник ламаїзму у Тибеті й рівночасно (від половини XVII. в.) світський володар Тибету.

О. ЛОКШИНСЬКИЙ.

ГАЛВА ТА ЇЇ ВИРІБ

Батьківщиною галви є Туреччина та сумежні з нею землі: Персія, Афганістан та Греція. Там вона править за одну з пожив, а не за ласощі, як у нас. Східні народи часто комбінують, сполучують свою їжу з хліба, галви, фіґ, сушеного винограду та иншого.

Галва має великі відживні складовини: білок, цукор, товщ та вітаміни, а невисока її ціна спричинилась до того, що тепер її масово споживають не тільки по містах, але й на селах.

В Наддніпрянщині галва вперше зявилася в Одесі, де почали її виробляти греки. Від них її й почали називати „грецька галва". В Европі галви довго не вживали, і щойно в останніх пятнацятьох роках почав поширюватися її виріб.

На Сході галву виробляють ручним способом, не вживаючи до того майже жадних машин, там вона є домашнім промислом. Але в Европі вживають фабрики її виключно машин. Сам виріб галви дуже простий, а всю новітню машинерію, при добрій волі, можна звести до звичайних кухонних горшків.

До виробу галви потрібні такі сировини:

а) тахіновий олій, що його виробляють із сезамового (кунжутного) насіння[1]);

б) картопляна або кукурудзяна патока;

в) звичайний цукор;

г) миляний корінь.

До самого виробу треба таких речей: виробити а) тахіновий олій із кунжутного насіння; б) зварити карамелі[2]) з цукру, патоки та соку з миляного коріння; в) замісити тісто до виробу галви.

*

Тахіновий олій виробляють так, що очищене від шолупайки насіння кунжуту підсмажують, а потім мелють на жорнах, розтирають його на муку. Маса ця, подібна до розтертого маку, і називається тахіновим оліем, для відрізнення від кунжутного олію, себто чистого олію без частин зерна (витискають олій у прасах).

Картоплянну патоку роблять із крохмалю картоплі, коли додати до нього розрідженої сірчаної або соляної кислини, під тиском. Крохмаль змінюється в декстрини[3]), а декстрини далі перемінюються в ґлюкозу[4]). Суміш ґлюкози й декстрини і називають патокою. Добра патока має в собі 60-70% ґлюкози, до 10% декстрин та 18-20% води. До виробу галви вживають найліпшої (карамельної) патоки.

Цукру вживають переважно — чистого піску.

Миляний сік виробляють із миляного коріння, виварюють його в воді 10—12 годин, аж згусне як сироп. Сік цей має таку властивість, що переводить товщі в товщеву емульсію[5]), загущуючи їх при тому до густоти смоли.

Варення карамелі з цукру, патоки та соку миляного коріння відбувається або в особливих кітлах, підогріваних парою, де є прилад розміщувати, або у звичайних кітлах, що їх підгрівають на вогні. Карамеля складається з 80 кґ. цукру, 90 кґ. патоки, 300 ґр. соку миляного коріння та невеликої кількости води. Варять спершу цукор із патокою при температурі 145—150° Ц. Те, що в патоці є декстрина, не допускає, щоб цукор кристалізував, тимто добре зварена й вимішана карамельна маса буває біла як сніг, без жадніського кришталу, та добре тягнеться в тонкі ниточки, що не скоро вистигають. А щоб таку патоку дістати, треба безнастанно перемішувати; допомагає тут і миляний корінь (котрого тут додають 0,2%). Так зварену карамелю вибирають із кітла деревяною лопаткою й переносять до місильних кітлів, або „басейнів". Ці кітли роблять із поливаної міді в формі півкуль і вміщують їх на бочках на те, щоб легко можна було ними обертати. Насамперед наливають до них підгрітого тахінового олію, і то 1 кґ. карамелі на 1 кґ. тахінового олію, а потім переносять карамелю. Так наповнюють 5—6 „басейнів", а потім починають „місити" саме тісто". Обертають руками першим басейном на всі боки, нахилюючи його 5 хвилин так, щоб карамеля добре перемішувалася з тахіновим оліем. Потім „басейн" так залишають, щоб собі спокійно стояв, переходять до другого, третього й т. д. Знову вертаються до першого, і цю дію повторюють так довго, доки маса не почне докладно розслоюватися на нитки й не набуде прикметного для галви розсипчастого вигляду. Тоді галва вже — готова.

Для виробу горіхової, рожевої, чоколядової і инших родів галви вживають переважно такої самої галви, тільки з додатком (при виробі тіста) 5% чищених горіхів, або 0.5% какаа в порошку й порошку ванілії.

Готову галву, ще в теплому стані, переносять до деревяних або металевих коробок, викладених перґаміновим та станіолевим папером, і переносять на склад, де вона вистигає. Коробки з галвою уставляють на похилих полицях, це на те, щоб дати можливість зайвому тахіновому оліеві свобідно стікати.

Галву й фальшують. Для такої фальшованої галви вживають переважно сої та насіння з соняшника. Сою або соняшникове насіння підсмажують, добре змелюють і цим порошком посипають замішуване „тісто" галви. Від цього галва має присмак сої, не така сипка та скоро гіркне. Кількість муки з сої часом у галві доходить до 40%. Соняшникового олію додають до галви до 25%, а макуху

---

[1]) Кунжут (сезамове насіння) — це ростина гарячого підсоння, росте переважно в Туреччині. На ринку буває кунжут турецький, перський, туркестанський (із Середньої Азії) та азербейджанський. Найліпший із них є кунжут турецький. Насіння кунжуту має до 55% олію (кунжутний олій). В його макуху є багато білька і різних цінних відживних складовин. Підсмаженим кунжутним насінням у Наддніпрянщині посипували хліб та взагалі печива, крім цього, робили ще так звані „кунжутні маківники". Кунжутного олію вживають ще в медицині та до виробу різнородних консерв.

[2]) карамеля — добре прирумянений цукор

[3]) декстрина, лат. слово — рівновина, подібна до арабської гуми, розпускається легко в воді

[4]) глюкоза — виноградний цукор, цукор у солодких ростинах, виділяється в сечі при цукриці (цукровій недузі).

[5]) емульсія, лат. слово — одностайна мішанина рідин, що не розпускаються одна в одній (н. пр., вода й олива)

висушеного та меленого до 20%. Часто соняшникового олію додають просто до тахінового олію, але галва при цьому завжди виглядає збитою масою та має в собі великі кусники застиглої карамелі.

Добра галва дуже ситна, солодка, має масу, що розсипається. Перша ознака, що галва фальшована, це те, що дряпає в горлі, до того сама маса виглядає дуже збита.

Галву можна виробляти тільки восени та взимі, бо від тепла тахіновий олій скоро псується та гіркне. Тимто виріб галви має „сезоновий характер". Та, не зважаючи на це, він дуже популярний; з нею тільки один клопіт — спроваджувати кунжутне насіння та переробляти його на тахіновий олій. Кунжутний олій досить дешевий, 40—50 гр. за кільограм, мито на нього невелике.

Що виріб галви дуже дохідний, можемо бачити ще й із того, що останніми роками лише в самому Львові повстало аж шість фабрик галви. Хоч, на жаль, добру галву дістати тут у нас нелегко...

Е. ЖАРСЬКИЙ.

XI. ОЛІМПІЙСЬКІ ІГРИЩА

Олімпійськими ігрищами звали у старовинній Греції національні свята, що відбувалися що чотири роки в Олімпії (така місцевина в Греції), від 720. до Христа до 303. р. по Христі. Ті свята тривали пять днів, на них ішли змагання у т. зв. пятизмагу (скок, мет списом, кружком, біг, дужання), і переможців нагороджували лавровим вінком. До змагань ставали самі греки, за римських часів — і інші народи. Греки й рахували час за тим, як відбувалися олімпійські ігрища: час від одних ігрищ до других звали — олімпіядою[1]).

Відновлено такі ігрища 1896. р. (барон Пер Кубертен), — всіх їх було досі 10. Останні були в р. 1932. в Льос Анджелес у Злучених Державах Північної Америки. В 1936. р. відбудуться XI. новітні олімпійські ігрища в Німеччині.

На такі ігрища зїжджаються найкращі змагуни всіх країв та змагаються за імя „мистця світу". Добути це йменя — не так легко. Тут треба виказатися не лише силою, чи звинкістю тіла, а треба мати ще велику силу волі, сильний характер та сильну жажду перемоги. Зате коли один із змагунів виявиться найкращим між найкращими, здобуде першенство світу, тоді він стає героєм, найславнішою людиною своєї нації. Бо тепер першенство олімпійських ігрищ нераз і

Загальний вид містечка Гарміш-Партенкірхен, де будуть IV. зимові олімпійські ігрища. Посередині — стадіон (майдан), де відбудуться святові змагання; вгорі — лижетрамплін; на обрії вершки Альп.

---

[1]) пор. Ж. і Зн. V. за 1931/32, ст. 180—182.

важніше, ніж неодна перемога дипльоматів[3]). Про переможця й його націю говорить цілий світ та згадує його чотири роки, до чергових олімпійських ігрищ. Бо ж і новітні олімпійські ігрища відбуваються що чотири роки.

Вагу олімпійських ігрищ зрозуміли всі народи. Не диво, що всі докладають найбільш зусилля в тому напрямі, щоб їх змагуни вийшли переможцями з тих величавих світових змагань.

До XI. олімпійських ігрищ зголосилося яких 50 народів: їх буде заступати яких 5.000 змагунів у зимових і літніх спортах.

Зимова частина ігрищ відбудеться вже в лютому 1936. р., і то від 1—16. в баварському містечку Ґарміш-Партенкірхен, положеному в підніжжі Альп.

Німці, господарі ігрищ, доклали всіх сил, щоб ці ігрища вдалися краще, ніж усі попередні[3]).

*

Від 1924. р. відбуваються ігрища й у зимових спортах; 1924. р. відбулися І. зимові олімпійські ігрища у Шамані (Франція), в 1928. р. II. — в С. Моріц (Швайцарія), III. — 1932. р. у Лейк Плесід (Америка), так, що тепер це вже будуть IV. зимові ігрища.

На IV. зимових олімпійських ігрищах у Гарміш-Партенкіркен будуть такі змагання: лещетарство (біг 18 км., 50 км., військова стежа зі стріляниям, скоки, швидкий зїзд згори вниз та крутий зїзд), совгарство (біг 500 м., 1000 м., 5 км., 10 км., та штучна їзда чоловіків і жінок), санчарство, гаківка та різні покази.

Досі в лещетарстві перемагали головно північні народи. З них на перше місце вибивається Норвегія. У гаківці перемагала все Канада. Чи це вдасться їм і на цих ігрищах?

Покажуть це найближчі дні. Вислід тих найбільших світових спортових змагань подамо пізніше.

Може, спитаєте, чому українці не заступлені на цих змаганнях? Тому, що сильніші держави, ще довго перед війною, застерегли собі, що в ігрищах можуть брати участь лише спортові заступництва держав. Тимто й ми ще не можемо брати участи в олімпійських ігрищах. А проте добре було б, щоб як-найшвидше повстав „Український Олімпійський Комітет", що дбав би за інтереси українського спорту на міжнародній арені.

---

[3]) уповноважена людина, що веде пересправи та зносини з иншими державами в імені свого уряду

[3]) При цій нагоді додаємо, що новітні олімпійські ігрища відбувалися в таких краях: I. — 1896. р. в Атенах (Грецїя); II. — 1900. р. в Парижі (Франція); III. — 1904. р. в С. Люї (Америка); IV. — 1908. р. в Льондоні (Анґлія); V. — 1912. р. в Стокгольмі (Швеція); VI. — 1916. р. не було через війну; VII. — 1920. р. в Антверпії (Бельгія); VIII. — 1924. р. в Парижі; IX. — 1928. р. в Амстердамі (Голяндія); X. — 1932. р. в Льос-Анджелес (Америка); XI. — 1936. р. відбудуться у Німеччині, з них зимова частина — в Гарміш Партенкірхен, літня — в Берліні.

ТІ, ЩО ВІД НАС ВІДІЙШЛИ

Дня 12. січня ц. р. помер у львівському шпиталі, після недовгої недуги, окружний лікар у Гологорах коло Золочева, **Ярослав Лопатинський.** Українське громадянство знало покійного як музику, творця багатьох десятків пісень, які свого часу були дуже відомі, а співали їх залюбки такі мистці як, Соломія Крушельницька та баритоніст Адам Людвіґ.

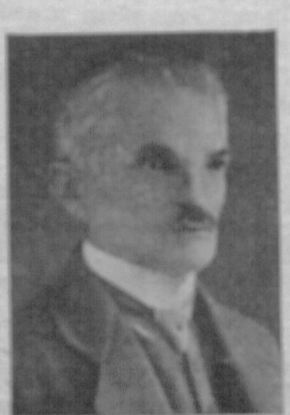

Лопатинський народився 1871.р. в Долині, у старій священичій рідні. Середні школи кінчав у Львові (німецька ґімназія), а медицину в Відні. Музики вчився у Відні у проф. Майкафара та в Дрездені.

Першою його композицією була пісня до Шевченкових слів: „На вгороді коло броду барвінок не сходить" (р. 1887, а видрукована в р. 1891.). Його творчість у переважній частині, це сольові пісні в супроводі фортепіяну, як: „В неділеньку вранці", „Хмари", „Як я був молодий", „Зелений гай, пахуче поле", „Її душа, то чайка над водою", „Як почуєш часом", „Цвити ще трохи", „Журба", „Най цвіти-рожі зацвитуть", „Надії", „Сирітка", і багато иших, які зберігаються в рукописах.

Наш театрально-музичний репертуар збагатив покійник гарною оперою в 3 діях п. з. „Еней на мандрівці", яку виставлено вперше в р. 1906. в Чернівцях. Слова до опери написав Микола Курцеба. Опера ця мала великий успіх. Крім цього, Лопатинський написав музику до опери-казки (його власні слова) п. з. „Казка скал". Почав він її писати на Наддніпрянщині, а скінчив у Гологорах в р. 1926.

Давнішими роками доробив музику до комедії Льва Лопатинського: „Свекруха" (рукопис загинув у часі війни).

Полишив чимало творів недокінчених, між ними й нариси опер „Зірка щастя" та „Сон стрільця".

Покійник останніми роками тримався подалік нашого музичного життя, розжалоблений та огірчений тим, що, на його думку, його відсували на бік...

Писав він музику й до німецьких слів, видав у Відні твір на фортепіян, який присвятив В. Барвінському. У Відні виконували на концертах його твори, які тамошня критика дуже прихильно оцінювала.

Похорони його відбулися в Гологорах при величавому здвизі народу — це свідчило про те, що покійника в окрузі любили. Співав хор, грала духова орхестра й виголошено кілька промов.

Вічна Йому память! **С. Ч.**

БІБЛІОҐРАФІЯ

Омелян Терлецький: ІСТОРІЯ УКРАЇНИ, книжка доба, Накладом Товариства „Просвіта", Львів, 1936, з 21 образками та 5 мапами, ст. 80.

Короткі огляди української історії в нас уже давно вичерпані, тимто не диво, що наше село від якогось часу настирливо домагалося, щоб йому дати коротку історію України. Через брак такої книжки людям попадалася шкідлива „Історія Руси" А. Кропивницького, що в цілком неправдивому світлі змальовує наше минуле, звязуючи наш народ із москалями (пор. рецензію на цю книжку Ж. і Зн. 1935, ст. 363). Правда, минулого року видавництво І. Тиктора випустило дуже гарну історію України, велику книжку, з багатьома образками й мапами, і ця книжка робить своє добре діло: люди її читають. Але ж це книжка велика, тимто мусить і більше коштувати, й не кожний може собі її придбати. Тепер „Просвіта" приступила до видання короткого нарису історії України, й першу частину цієї історії ми вже маємо в руках: вона обіймає найдавніші часи до упадку київської України.

Є це перша, січнева, місячна книжечка за 1936. рік. Вийшла вона трошки більша. Таким чином „Просвіта" хоче нагородити передплатників своїх місячних книжечок за те, що вони не дістали свого часу грудневої книжки не з наших причин. Ціла історія обійматиме три книжечки, всі вийдуть у 1936. р.

Про автора книжки нічого й говорити, всі ми його знаємо, як одного з найкращих у нас популяризаторів, що пишуть, як каже остане слово науки, але ж — дуже достучно й перелусім — з любовю предмету й дуже цікаво. Всіма цими прикметами визначається й ця, січнева книжечка. Як звичайно, Омелян Терлецький на дрібниці звертає мало уваги, зате все має перед очима те, як зростала колись Україна, як буйно зацвіла книжа держава, як могутність її вплинсувала пошану в цілому світі і збуджувала гордощі в народі, робить порівняння з иншими тодішніми державами в Европі, а коли говорить про упадок, то дуже докладно спиняється над його причинами. В цьому останньому випадку вважує важке географічне становище України, яке більше зважило на тому, що книжа держава звалилася, ніж спори між князями, про які в нас так багато все говорить.

Ми певні в тому, що цю книжечку дуже радо привитає наш читальницький загал, і що вона зробить своє велике діло. **Вв.**

Д. Вариак: ДАНИЛО О'КОННЕЛЬ. Книгозбірня „Вістника", Львів, 1935

Життєписи історичних діячів мають велике виховне значіння. На тих, що були творцями історії, виховується найліпше молодь кожного народу, щоб самій колись стати творцями власної долі. В нас, на жаль, усе ця ділянка літератури була занедбана. Тимто з признанням доводиться згадати про »Книгозбірню „Вістника"«, що дала вже цілий ряд життєписів різних діячів минулого і сучасного. Книжечка, про яку пишемо, присвячена великому дівчеві Ірляндії Данилові О'Коннелеві. З його життєпису український читач може довідатися, що може зробити патріотизм і завзяття одної людини. У цій велетенській боротьбі, яку від віків веде вже невелика Ірляндія за своє визволення зпід англійської опіки, О'Коннелеві належить одне з перших місць. Досить порівняти стан Ірляндії в часі перших виступів О'Коннеля в публичному житті з тим, у якому він полишив її, щоб зрозуміти вагу цієї великої людини. Треба знати, що після переведення 1800. р. так зв. унії (зєднання) Ірляндії з Англією, ірляндці були позбавлені всяких прав, бо вони всі католики, й як такі не мали права вибору до спільного парламенту. Боротьба за права віри й нації, які були в цьому випадку рівнозначні, поповнює собою ціле життя О'Коннеля. У цій боротьбі мав він проти себе англійський уряд, могутну церковну організацію протестантів, всіх панів, звідки — і ціле англійське громадянство. За ним був лише бідний, позбавлений прав народ, що складався зі священників і селян. Але завзяття О'Коннеля перемогло і в 1829. році він осяг закон про „емансипацію (визволення) католиків", тобто їх рівноуправнення з протестантами.

Книжка Д. Вариака цікаво розповідає про завзяту боротьбу цієї незвичайної людини. На вступі подана коротко історія боротьби Ірляндії за своє національно-політичне визволення. Книжку гаряче поручаємо всім, головно молоді.

І. Л-ий.

Іван Филипчак: ІСТОРІЯ СЕЛА БЕРЕГІВ самбірського повіту, Львів, 1936, ст. 80, Накладом читальні „Просвіти" в Берегах.

Із великою втіхою треба зазначити вихід із друку цієї книжечки. Це, здається, вперше в нас сільська читальня „Просвіти" спромоглася на таке важне діло: найшла в себе засоби й подбала про те, щоб появилася історія її села. Звичайно в нас цією справою не цікавляться, і дуже важні для села події попадають у забуття. А берегівські свідомі громадяни, які ділом показали, що люблять свій народ, що беруть дуже дільну участь у освітній, культурній і господарській праці села — доказали, яка дорога для них їх праця, й яке дороге для них усе те, що колись у їх селі робилося.

Книжечку, на просьбу цих селян, написав відомий автор багатьох книжечок із нашого давноминулого, наш співробітник — Іван Филипчак. Використав він для неї всі джерела, які можна було використати, і давніші, й теперішні, й подав цікавий образ нашого підгірського села, як воно ввесь час билося за свою долю та, хоч як йому було нелегко, цнулося до світла, до совіта. У книжці є й образки („Січовий Дім", фотографії місцевих дівчів). Хто її візьме в руки, не кине, доки не прочитає до кінця. Добре було б, щоб за почином берегівців пішли й инші читальні та завелися своїми минулим. І добре було б, щоб цю книжечку всі вони собі придбали. Вона вчить, як треба любити своє рідне, найближче. **Вв.**

ПОДОРОЖ ПАТРІЯРХА МАКАРА*)

РОЗДІЛ XX.

Київ. — Золотоверхий Михайлівський манастир. — Замок. — Опис міста. — Братський манастир.

Опісля приїхав кир Теодосій, архимандрит Михайлівського манастиря, що біля цієї церкви, напротив, щоб запросити до себе нашого владику-патріярха, і прислав по нього карету. Ми подалися до нього. Це дуже недалеко. Наш владика-патріярх вийшов із карети перед воротами, а ми пішли до манастиря. Він увесь деревяний, але церква дуже гарна та висока, з каменю, побілена вапном; її баня висока і вся позолочена. Церква має одну наву, з усіх сторін багато зашклених вікон. Будували три описані церкви однаково й одночасно. Архиерейське місце величаве й гарне. Перед ним, ліворуч, портрет Теофана, патріярха єрусалимського, в мантії й капелюху, з нагрудним хрестом. Головний вівтар подібний до вівтаря св. Софії й Печерського манастиря, має три великі вікна. На його передній (східній) стороні образ Богородиці; вона стоїть з піднесеними вгору руками, розпостертими долонями, — з позолоченої мозаїки; там є теж образ Господа, що подає божественне тіло та кров своїм ученикам, які стоять із обох його боків. Під цими образами в лівколі образи архиереїв — з мозаїки[91]). Правобіч цього вівтаря другий із високою банею, лівобіч третій. Церква має троє дверей: одні великі від заходу, а інші ведуть до обох крилосів. Від задньої сторони північного крилосу майстерний вівтар, лицем до лівої руки того, що входить до крилосу. Він має решітку з двома половинами, вона вся віддолини догори залізна, сплетена як-найбільше штудерно, а на ній квіти, чиголи та святі, подібно, як на описаній нами решітці в церкві св. Софії. Всередині цього вівтаря гарна труна з мощами св. Варвари Баальбекської (Геліопольської). Праворуч, коли входити до церкви, другий вівтар у західньому вутлі, а поза ним ще шостий вівтар. Увесь поміст церкви зроблений із великих червоних плит.

З цим манастирем сусідує манастир для черниць.

Щодо ікони св. Михайла, то вона дуже гарна, її з великою побожністю почитають. Кольчуга, зброя, нараменники, наличчя й шолом — все це з чистого срібла вибиваної роботи, а виступи й инше позолочене. Це робота майстра-мистця.

Ми вистояли в тій церкві Службу Божу, відтак були на обіді, милувалися манастирськими садочками та дзвінницею над воротьми й вернулися до св. Софії.

Стіна та рови замку проходять повз цей манастир і ворота св. Софії. Його щойно вибудував богохранимий цар Олексій. Він обведений сильними деревяними стінами, ровами та міцними баштами. Москвитяни мають голову, подібно, як франки, повидумували для укріплення цього замку такі засоби, яких ми в них дома не бачили. Вони понакладали над ровом з обох боків колоди, щось ніби довгі осі млинського колеса, дуже великі, поперекладали їх жердками, позагострюваними наче ті кинджали й копія, і вони вистають із чотирьох сторін, як який хрест — цілком як коловороти наших колодязів. Колоди ті поукладані на два поверхи, сторчать над землею на півтора людини заввишки. Коли неприятель буде нападати, то не найде дороги ні на землі, ні згори, а коли повисне на горішніх колодах, то від цього загине, бо впаде на загострене долішне кілля, що пройде наскрізь його тіло і члени, і могила стане його домівкою. Мости при брамах цього міста й замку зводяться ланцюгами. Вся земля довкола них має підземні ходи, понаповнювані великою масою пороху. На кожній брамі висить великий дзвін, у нього бють, коли щонебудь станеться, дають ним знати всім, що в замку. Таке саме по всіх замках московитів. В цьому замку багато гармат, одні верх других, нагорі і вдолині. В ньому два воєводи, уповноважені царя. Вони мають 60 тисяч війська, з нього одна частина стоїть під зброєю вдень, друга вночі[92]).

Старовинний Київ доходив до цього місця. Коли його підбили вороги, він згодом попав у руїну, і його перенесли надолину, на низину, над сам беріг великої ріки Дніпра. Їти до нього так: входиш в одну браму замку, й виходиш у другу, відтак зїжджаєш із трудом удолину до міста вузькою кручею, де їхати дуже важко, бо місця всього на одного коня з каретою. А замок, щойно наново побудований, стоїть на вершку гори, відки видко все місто, що розклалося вдолині під горою.

Того дня приходив до нас один із воєвод поклонитися нашому владиці-патріярхові та привитати його з приїздом.

Повертаємось. Св. Софія й цей манастир перестояли до наших часів. Довкола них понабудовували манастирів і замків після того, як місто зруйновано, бо всі міста цієї країни деревяні, коли погорять, то й слід по них гине, не залишається нічого, крім камяних будинків.

Треба знати, що шейхи по містах і селах у цій країні звуться старостами.

Нам оповідали, що починаючи від Печерського манастиря, св. Софії й церков, що кругом неї розвалені, а також камяних церков, що тепер у замку, поруйнованих і зацілілих, до Києва й його околиці — всього є до сотні церков і манастирів.

У вівторок, 3. липня ми попрощалися з митрополитом і зїхали в місто Київ. Митрополит дав туди знати наперед, і для нас приготовили велике приміщення. Як звичайно, він післав попереду нас своїх людей, старшин і достойників, на конях і озброєних. Коли ми зїхали в місто, нас зустріло багато священників та дияконів у ризах, із корогвами та свічками. Нас впровадили до дуже гарної камяної церкви Успення, що на ринку[93]); вона має пять бань, порозміщуваних навхрест. Відтак вони пішли поперед нас до великого житла, де ми примістилися.

В цьому місті Києві вельможі теж носять у руках грубі, тростяні палиці, з бамбуку й инші. Людей значних, шановних, панів і багатїв у цьо-

*) Пор. Ж. і Зн. з 1934. р., ст. 125, 157, 189, 236, 270, 301, 333, 365.

му місті багато. Нам привозили мед і пиво в великих бочках каруцами (возами). Горілки багато. Хліб постачали возами, рибу возили кинтарами[24]), так у них цього всього багато. Риба дешева, й багато її на диво, різного роду та породи, бо тут велика ріка Дніпро, як ми згадували, а по ній ходить багато кораблів. Щодо суден, які плавають по цій ріці, то вони величенні, ми змірили їх уздовж, із одного кінця до другого — це один кусник дерева на 150 пядей[25]). На цій ріці багато суден на 10 ліктів завдовжки, вони повижолоблювані із одного пня; на них їздять на Чорне море, як ми сказали вище.

Доми в цьому місті чудові, високі, побудовані з брусів, вигебльованих знадвору та з середини. При кожному домі, наче при яких палацах, є великий сад, де ростуть усі овочеві дерева, які тільки в них удаються; безліч дерев алепської (аль — хаззаз) шовковиці, з білим і червоним листям, але ягодами її гербують; є теж великі горіхові дерева, багато в цих садах росте винограду. Серед прегарних грядок із огірками вони сіють багато крокосу, рути і гвоздиків різних барв.

Купці привозять сюди оливу, мігдали, маслини, риж, родзинки, фіги, тютюн, червоний сапян, шапран, всяке коріння, перські матерії, і бавовняні тканини в великій кількости з турецьких земель, 40 днів дороги звідсіль. Але все це дуже дороге. Жінки продають на гарних базарах і в розкішних крамницях матерії, які забажаєте, соболі й ін.; вони гарно повдягані, заняті своїми справами, ніхто не кидає на них оком нахаби.

Нам оповідали, що в цій козацькій землі, коли прищуплять чоловіка чи жінку на перелюбстві, як-стій збираються на них, роздягають і розстрілюють. Такий у них закон і ніколи нікому не може бути ласки.

В цьому місті серед козацьких малярів є багато майстрів-мистців, винахідчивих, що мають великий талант змальовувати людей такими, як вони є, вміють вони також малювати страсти Христові з усіма їх подробицями, — про це ми ще скажемо.

Кілько зітхань і скорботи, кілько стогонів у серцях ляхів, вельмож і простолюддя, за цим містом Києвом, бо ж це було головне місто їх короля, й велика столиця, вся була залита мешканнями їх вельмож. Всі ці прегарні палаци, чудові доми й сади належали їм і багатим жидам. Вони мали в цьому два дуже гарні костели з каменю і вапна, зі склепіннями на високих стовпах. Один із них старовинний, другий новий, чудовий, прикрашений усіма архітектурними оздобами. Його викінчили, але він тепер плаче за людьми, що до нього ходили, але що їх поховала доля й час. Автім ні візерунків на горішніх частинах його гарних стель, зроблених із гіпсу, наче з тіста, ні прерізних прикрас мистці ще не повикінчували. Тепер він стоїть руїною і править за місце для вечистих учників, живуть у ньому звірята, та пасеться худоба. Негарний, потріскавий, він ледви держиться на стовпах і основинах, укритий темносірою зеленю густого моху.

В цих двох костелях міста і в його околиці було кілька тисяч єзуїтських, правдивіше сказати, єлиздських священників. Коли зявився я цій країні Хміль і обходив країну здовж і впоперек, зобивав усіх, що попалися йому до рук, а ті, що залишилися живими, втекли сюди, кажучи: „Для нас нема рятунку, хіба, лише тут", бо в цьому місті і встоятися важко, й пересуватися, й обведене воно замками та горами. Але Хміль і козаки допали їх, повязали їх мотузками, що ними вони ни себе опоясують, повкидали в ріку Дніпро та потопили, але до того вони сильно їх мучили; наприкінці їх тіла пожерли пси.

Єзуїти не вдоволялися тим, що вже мали ляхи, але хотіли винищити ввесь козацький рід, загарбати Печерський манастир і св. Софію й попереміновати їх на свої костели. Тоді Хміль загорівся гнівом, як пророк Ілля, помстився на них, спас вибраний народ божий із рук невірних і гидких людей, у котрих є багато маківок але нема голови, й визволив його від неволі, безбожних жидів та від влади поганих вірмен-еретиків. О, невіри! О, вороги правдивої віри! Ви настановлюєте ворогів віри панами над християнами, правителями над вибраним божим народом православним, щоб утисками насильно притягти до своєї віри, щоб, поневоливши їх, мучачи через їх ворогів, присилувати їх прияти вашу віру. Чом ви не проповідуєте безбожним жидам і не христите їх на свою віру, щоб навернути їх на правдиву дорогу та зробити їх християнами своїми проповідями та науками? Вірмен-еретиків ви приймаєте до свого товариства. Ви силуєте козаків, що є християнами, щоб вони молилися з вами у ваших церквах. Але ж Апостоли в давнину проповідували тільки народам заблуканим, і невірним, і жидам; але на наперекір проповіді святих апостолів дали ворогам Божим, еретикам панувати над православними, так що Господь загорівся гнівом у їх обороні і вигубив багато тисяч із вас, а кожному козакові дав силу гнати вас сотнями, а сотням — тисячами, а вас, чванькн, кинув на ганьбу та поталу, як обіцяв устами давніх своїх пророків. Він спас їх із неволі, вони стали добрими, вибраними синами. Через своє терпіння вони наприкінці поробилися наслідниками Його царства; а Він поробив вас справою їх мечів, і в майбутньому житті народом заблуканців і поганців, згідно з тим, як Він обіцяв, що буде йти проти гордовитих і подарує свою благодать сумирним, а погані будуть спільниками проклятого Юліса (чорта).

Повертаємось. Переддень четверга ми вистояли Службу Боку в прегарній церкві з трьома вівтарями: на честь Славного Воскресення, Петра та Павла й мученика Евстахія, що його образ находиться на дверях вівтаря: він злазить із коня, а перед ним олень, між рогами Христос, що говорить із Евстахієм. В кожній київській церкві намальоване гидке зборище проти Господа нашого; жиди сидять на кріслах, у руках у них писані свідоцтва, а Никодим тримає те, що він написав; Пилат сидить на троні, вмиває руки, а жінка його говорить йому на вухо; надолині Христос, голий, звязаний; Каяфа без бороди, в одягу, подібному до одягу вірмен, і в подібнім, як у них, уборі на голові, стоїть вище за всіх і роздирає свій одяг.

У пятницю ми були на літургії в великому манастирі, що їх мовою зветься Сайташні (Сагайдачний[26]), а збудували цей манастир три брати-царі. Є це манастир Боговявлення, має ігумена й

ченців. Перед його воротами стоять два деревяні стовпи, незвичайно, по-мистецьки якось покручені та позвивані, на них — місце на годинник. В Києві годинники по дзвіницях. В самій брамі міститься гарна церква Благовіщення, з банями й вікнами. Кругом великої церкви йде опасання, воно має троє дверей і три бані. Вона простора, велика, має амвон зі сходами. У хорі церкви є теж деревяний круглий поміст; місця стояти йдуть рядами лівобіч і правобіч, повернені до сходу, перед ними з правого боку хору гарне місце для архиерея, від задньої сторони воно має решітку. Бані церкви величаві, дуже важкі.

По виході зі Служби Божої нас повели до трапезної. Це одна нава, з каменю та вапна, з довгим склепінням, одвірки марморові. В ній два столи та багато зашклених вікон. В передній (східній) її частині є вівтарна абсида, вся в образах. В долішньому поясі абсиди образ Христа (хай буде прославлене Його імя!), як Він постить на горі, перед Ним стоїть діявол, спокушає Його, тримає в руці три камені й каже: „Коли ти Божий Син, скажи тим каменям, щоб вони поробилися хлібами". Другий образ на иншому місці: Христос каже йому: „відійди від Мене сатано". Третій образ: Христос сходить з мула, поливає вином та оливою чоловіка, що на нього напали розбійники. Четвертий: Він несе на плечах ягничку, що заблукалася, а друга вівця на верху гори на припоні між деревами. Пятий — на арці вівтаря: перший образ — два вояки бють Христа по голові тростинами, а третій подає йому зелену тростину з листям і польовими квітками; другий образ: Христос звязаний, і два вояки ведуть Його, один одягнутий як вояк, у другого на голові великий білий серпанковий турбан; третій образ на самій горі арки: Христос голий, поранений, сидить на стільці, виноградна лоза виходить із Його утроби й отінює Його голову; в Нього в руках китяг. Він видушує його в чашу, згідно зі словами Його (Нехай буде прославлене Його імя!) в євангелії „Я питиму нове в царстві Вітця Мойого". Під цим четвертий образ: Христос привязаний до стовпа, двох бє Його бичем зі залізними колючками й терновою мітлою. Під ним пятий образ: Пилат у круглій, білій серпанковій чалмі[97]), наче мулла, перед ним на суді Христос, окружений вояками. На передній частині арки шостий образ: Христос несе хрест і знесилений припадає до землі, потім хрест накладають на Симона Киринейця; вояки оточують Христа, Марія — не мати Його — втирає піт із нього хусткою. На самій горі сьомий образ: Христос розпятий із розбійниками, Найсвятійша Мати умліває, її підтримують Соломія й Марія. В долішній частині північної сторони арки восьмий образ: Христа ведуть на розпяття, Пилат умиває руки, на голові в нього така сама чалма. Маляр намалював розпяття на верху передньої частини арки, з тим, щоб його міг побачити всяк, що входить. Зправа ведуть на гору Христа, що несе свій хрест; зліва ведуть Його на гору засудженого. Розмальована теж і вся трапеза.

У восьму неділю по Зелених Святах наш владика-патріярх, правив Службу Божу в церкві Успення Богородиці, на запросини мешканців міста. Була велика парада. Святий престіл прикрасили срібною посудою, а в ній васильки й инші квіти. Наш владика-патріярх роздав усім, що були в церкві, антидор, навіть хлопчикам і дівчатам. Мусиш знати, що дочки київських вельмож носять на головах кружально, щось наче перстень, із чорного оксамиту, гаптований золотом, прикрашений перлами та самоцвітами, щось наче корону, вартости більше менше 200 золотих. Дочки бідних роблять собі вінки з різних квіток[98]).

Того вечора був у них переддень свята св. Антона Нового, слави козацької землі, що спочиває разом зі своїм другом Теодосієм у печері, що в Печерському манастирі, ними заснованому. Від часу перед заходом сонця цього дня до полудня другого дня, понеділка, 10. липня, вони кинули у сполох увесь світ безнастанним дзвоненням у всі дзвони. Цю ніч вони зівсім не спали, бо було багато служб, що вони правили, і через дзвони, в які вони дзвонили.

Тої ночі, й після того йшов дощ, прийшла велика повінь, сильний холод та мряка, так, що нам здавалося, наче це 10. грудня.

КНИГА V.

ВІД КИЄВА ДО КОЛОМНИ.

Розділ I.

Україна. — Виїзд із Києва. Переправа через Дніпро. Дальша дорога. Биків. Ікона Різдва Богородиці. Прилука. Опис замку. Вишневецький. Лазня.

Ми виїхали з міста Києва в понеділок 10. липня і приїхали над беріг славного Дніпра з самого краю міста. Ми переїхали його великим поромом з усіма возами та кіньми; плили здовж нього яких дві години, поки не вийшли на другий берег, бо він більший від Дунаю. При цьому ми любувалися святими манастирями та церквами правобіч від нас на горі, а саме манастирями св. Михайла, св. Миколи, Печерським з церквами, що довкола нього, манастирем, що його побудував тут молдавський господар Василь, і келіями печерників, що йшли одна за другою. Потім ми проїхали дві великі милі вузькими дорогами, що в них багато води та піску, великим лісом, що ввесь із кедрів подібних до кипарисів — на вдивовижу. Увечір ми приїхали до невеликого містечка, що зветься Броварі. В ньому гарненька церква св. Петра та Павла, є дімок, де живуть ченці; він належить до Печерського манастиря, як і його вгіддя. Звідсіль ми виїхали у вівторок, проїхали дві великі милі та приїхали у велике укріплене містечко, зі замком, обведене двома ровами з пропливною водою. Воно зветься Гоголів (Хохола). Тут є дві церкви: одна — Преображення, друга — Богородиці. А є й церква для ляхів, іще не скінчена, наш владика-патріярх казав мешканцям посвятити й назвати на честь св. Юрія, добудувати та правити в ній Службу. Ми виїхали відсіля, проїхали ще одну милю і прибули до села з церквою, званою Русанів (Росано); біля нього велике озеро й дуже великі млини та шаповальні. Проїхали ще пів милі і прибули до невеличкого містечка з гарним замком Ядлівки (Ядлока). В ньому прегарна церква Рідзва Богородиці. Тут ми ночували. В середу вранці встали, проїхали три милі та приїхали у велике містечко з трьома замками та трьома рова-

ми, один усередині другого. Воно зветься Басань (Басані). В середньому замку є церква з банями Різдва Богородиці, її іконостас тонкої роботи, дуже гарний і блакить міняється зі золотом і все виглядає наче парча. Просто неї залишена церква ляхів. У третьому замку находяться пишні палаци ляхів, що дорого коштували, високі, але покинуті. Звідси ми проїхали ще одну милю і прибули в другe містечко, також із трьома замками та ставом, зване Биків (Бокофі). Мешканців залишилося в ньому дуже мало через моровицю.

Це містечко дуже велике; подібне до Василькова з його запустілими будинками; але сильна моровиця, що тут лютувала, вигубила всіх його мешканців, і тепер воно стоїть пусткою: людей мало й ті дуже бідні. У другому замку церква Різдва Богородиці, її образ стоїть зліва від образа Христа, як це водиться в цій країні. Ікона велика та гарно намальована; Анна лежить, а св. Діву миють; попереду стоять янголи; один із них тримає збанок, другий — миску, третій — рушник. Йоахим дивиться на Неї крізь отвір у кімнаті. Праворуч ікони Богородиці прегарна ікона Трійці: трапеза Авраама й янголів, перед ними на тарілці печене порося; Сара й Агар несуть збани з питвом; над головами янголів образ Содоми й Гоморри, дуже виразно викінчений; на ці міста паде з неба вогонь, і янгол їх руйнує, башти валяться й падуть; Лот і його дві дочки біжать, а його жінка обернулася і стоїть соляним стовпом. Це чудова ікона. По всій козацькій землі, від самої границі, та в московській країні все дуже шанують ікону Трійці; вона мусить бути в кожній церкві, таксамо як і ікона Нерукотворного Образа над царськими вратами. На їх дорогоцінних, гарних корогвах теж бувають образи Трійці з трапезою й Сарою, що сміється за завісою.

Ми виїхали з цього містечка в четвер на світанку, проїхали три великі милі безлюдними степами і прибули в зруйноване містечко Піддубівку (Батфуді). Тут церква Різдва Богородиці, людей у містечку дуже небагато. Потім зробили чотири великі милі, і приїхали ввечір у велике місто, там великий лад, місто зветься Прилука (Бріллука), має великий замок. Цитадель в середині його дивує нас своєю висотою, укріпленнями, баштами та гарматами, земляними валами та глибокими ровами з проточною водою. Вона має в південній частині захоронку заглибину, де збирається вода з великого ставу та з річок. До цитаделі ведуть потайники. В середині її находиться величавий, дуже високий та незвичайно просторий палац, від величезних колод та вигладжених зі середини та знадвору дощок, що щільно пристають одна до другої, та від велетенських і високих печей, що перевищують кипариси, з дива зійти не можна. Палац не докінчений. Дата, коли його збудовано, зазначена на верху горбатої покрівлі, що скидається на такі самі дахи будов Ханжа і країни Мазари і різьбленими прикрасами і влаштуваннями; ця дата, написана по-грецьки, є це 1647. рік; виходить, що палац існує сім років від того часу, як його занили козаки, рік після того, як його збудовано, бо ж тепер 1654. рік від Різдва Христового. Цей палац належав четвертому правителеві ляхів, на ім'я Вишневецький (Фішкіфаска). Значіння цього імення повсякють так: „фішна" це рід вишні, а „іска" або „аска" додають до всіх назв у мові цього краю; отже це значить „червонолиций", так як вони кажуть „антіохіска", т. є. з Антіохії, „московіска", себто з Москви. Його влада сягала від Дніпра до ріки міста Путивля, де московська границя. Під його руково було 60.000 добраних воїників із молдован, греків, альбанців, німців і багатьох инших народів. Татари прозвали його: „Кучук шайтан", себто „малий чорт", тому, що він багато разів несподівано нападав на їх країну, палив і руйнував, бо його володіння межували з татарськими. Коли знявся Хміль і завоював землі по цей бік Дніпра до Києва, той правитель посилав до нього, думаючи його задурити, виявляв йому свою дружбу, але ж на дні його серця ховалося віроломство. Його намір був, коли Хмель запуститься з військом углиб лядської землі, рушити за ним зі своїм військом і таким чином узяти його в два вогні. Але Хміль має добрий розум, він це зрозумів, післав до нього сказати: „Коли ти хочеш миру, встань, очисти свої володіння та віддай мені їх без війни, бо я не залишу тебе, ворога, позаду себе". І так зчинилася війна, і правитель післав назустріч Хмелеві велику силу війська. Старий Хміль напав на нього з тисячами своїх воїників і все мечем винищив. Про це сповістили правителя, але ніхто не хотів вірити цій вістці. Він сидів і пиячив на замку у своїому палаці зі своїми 40 правителями, як наразі замаяли козацькі прапори. Тоді він опамятався, протверезів від похмілля, скочив на коня і втік зі своєю гординею, скинувши із себе пишний одяг та вдягши простий. Але кінь викинув його зі сідла, він упав і скрутив собі шию; козаки дігнали його, відрубали йому голову, дали в дарунку Хмелеві, а він застромив її на довгу жердку і послав на верху його високого палацу*). Палацу так і не добудували, бо, як каже приповідка, він зів його голову; тепер він стоїть пусткою, в ньому повно нечистоти, волочаться пси та свині. За Вишневецьким утік і кіят (намісник) його, коли козаки окружили місто. Він спустився потайними дверима, справившись мостом до ставу. Його побачили козаки й погнались за ним. Він мав зі собою два гамаиці: зі золотом і сріблом, і коли вони його наздогнали, він відрізав гамаиці в надії, що козаки кинуться збирати розсипані гроші, а він устигне втекти; але козаки і гроші позбирали й його дігнали на своїх конях. Зі страху він заїхав конем в озеро, але вони його скопили і вбили. Витягнувши його копіями з води, відрубали йому голову, підвесли на жердку і поставили побіч голови його пана.

---

*) Церкву відновлено за митрополита Борецького 1620. р., і також вона збереглася до початку XVIII. в.

**) Воєводами були: кн. Федор Куракін і кн. Федор Волконський, очевидячки, число 60.000 — прибільшене.

***) Відновлена італійськими майстрами Себастіяном Брачі 1613. р., а після пожежі 1651. ще раз відновлена.

****) Один квінтар — 240 кг.

*****) пядь — стара укр. міра довжини, якихось 20 см.

******) Оповідання Аліпського, що монастир „Сайтанії" побудували якісь три брати-царі, якась легенда, чи вигадка.

*******) чалма — хвилясто; жупла — жупан, духовний.

********) В іншому місці Павло пише: Жінки багатіїв у Молдавії носять оксамитні кожухи зі соболем, але в країні волохів і козаків не так — там носять білі хустки, що з багачок тонкополі перлами (Книга II., розділ 5).

*********) Це вигадка — Вишневецького козаки не вбили.

Запросини до передплати журналу

„ЖИТТЯ І ЗНАННЯ“

на рік 1936.

З першим січня журнал „Життя і Знання“ входить у **девятий** рік свого видання. Цілих вісім років місячник виповняв своє завдання, що зазначене в самій його назві: звертав увагу на **життя**, яким живемо й жили ми самі, яке кипить, чи кипіло довкола нас і далеко від нас, і на **знання**, таке потрібне для того, щоб ми могли як-найдогідніше, найкраще укласти своє власне життя.

З року на рік зростало число наших прихильників — співробітників і передплатників, із року на рік наш журнал добирався до чим раз дальших, і то найглухіших закутин нашого краю. З девятим роком „Життя і Знання“ стає перед Громадою з повною свідомістю того, що журнал зробив своє діло, що він вніс поважний вклад у скарбницю нашої культури.

Найближчий рік починаємо виданням „Життя і Знання“ **сотим числом.** Це подія для наших обставин неабияка. Звичайно такі наші видання завмирали після десятого випуску, і по них гинув і слух. Коли ж ми дійшли до такого поважного числа, то це знак, що журнал — діло добре, що він сповняв своє завдання як-слід.

А проте треба признати, що в нас його все ще **недоцінюють,** бо ж „Ж. і Зн.“ не має все ще **тільки** передплатників, як би журнал на це **заслуговував.** У нас усе ще є багато людей, що недоцінюють вагу такого єдиного в нас видання, і до них іде наш гарячий заклик, щоб і вони підтримали наш журнал, ставши його передплатниками. Бо ж

„Життя і Знання“ й надалі залишається єдиним популярно-науковим українським місячником;

„Життя і Знання“ й на далі виконуватиме свою програму, освідомлюватиме з життям минулим і теперішнім, нашого народу й усіх народів світу;

„Життя і Знання“ й надалі нестиме найдоступнішим способом, простим складом, звичайними словами знання з усіх ділянок: стародавня історична й доісторична (археольогія), чужі краї й люди, визначні діячі свої й чужі, всесвіт, Земля й її будова, життя на світі, історія України й чужих народів, відкриття й винаходи, техніка, мова й мовознавство, народне господарство, громадознавство й т. д. й т. д.;

„Життя і Знання“ приноситиме все багатий образковий матеріял, карти, мапи, при чому, як і досі, додиватиметься, щоб читачі його довідувалися все в пору про те, що зацікавлює саме ввесь світ;

„Життя і Знання“, як і досі, матиме на увазі духові потреби читалень і передусім самоосвітні гуртки, які можуть користуватися матеріялом, поміщеним у журналі, для своєї мети;

„Життя і Знання“, як і досі, ставатиме у пригоді науковим гурткам нашої мо́лоді в середніх школах і в вищих клясах загальної школи; вони завсіди можуть черпати зі статтей те, що їм буде потрібне; Перший Український Педагогічний З'їзд у Львові (2.—3. листопаду), висловився з признанням про наш журнал, а Шкільна Кураторія здавна поручила його для читання в вечірніх курсах позашкільної освіти на другому ступні — замісць окремих читанок;

„Життя і Знання“ й на далі буде в найтіснішому звязку зі своїми читачами і своїми співробітниками, що їх число з року на рік росте, досягши за останній рік числа поверх сотні;

„Життя і Знання“ повинна передплатити кожна читальня, кожна кооператива, кожна освітня установа, воно доповнить і поширить їм їх знання, скріпить їх погляд на світ, на життя, на людей;

„Життя і Знання“ це — багате й невичерпне джерело для самоосвіти, для викладів і читання на-голос по культурно-освітніх установах;

„Життя і Знання“ несе науку й освіту між найширші верстви народу, проводить виховні думки, щоб, таким чином, піднести нарід на вищий ступінь культури, тимто

„Життя і Знання“ мусить найтися в кожній читальні „Просвіти“, в кожному **касині,** в кожному українському **товаристві,** його повинні передплачувати **всі свідомі українські** люди: духовні, вчителі, інжинери, купці, промисловці, урядовці, й передусім усі ті, що займаються культурно-освітньою працею серед народу.

„Життя і Знання“ журнал, як на наші обставини, відповідно до того, що він **дає** — недорогий.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

Передплата його на рік: у краю та в Чехословаччині 18.— зл., на 6 місяців 9.— зл., на 3 місяці 5.— зл., поодиноке число 2.— зл. (Це не торкається осіб і, головно, читалень, які платять річну членську вкладку 25.— зл. і одержують усі видання „Просвіти“).

За кордоном: на рік 21.— зл., на 6 місяців 11.— зл., на 3 місяці 6.— зл., поодиноке число 2.— зл.

Комплети III., IV., VI., VII. і VIII. річників у брошурі можна замовляти по ціні 18.— зл., V. річник по ціні зл. 22.50, а за оправлений у півполотно з золотими витисками на переді й на хребті доплачується зл. 3.—.

Подаємо до відома, що маємо до продажу окладинки до I—VIII. річників журналу „Життя і Знання“ по ціні зл. 2.50, з пересилкою 3.—.

ПРОСИМО ПРИСИЛАТИ ПЕРЕДПЛАТУ! **ПРОСИМО ПРИЄДНУВАТИ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ!**

Адреса Редакції й Адміністрації:

ЛЬВІВ, РИНОК 10, ТОВАРИСТВО „ПРОСВІТА“. — Société "Prosvita", Léopol, Rynok 10. Pologne. Association „Prosvita", Lviv (Lemberg), Rynok 10, East. Galicia, Poland.

Поштове заплачено гуртом.
Opłatę pocztową opłacono ryczałtem.

ВЖЕ ВСІ ПЕРЕКОНАЛИСЯ

що до доброї і смачної
кави годяться тільки
Цикорія „ЛУНА“
виробу кооперативної фабрики
„СУСПІЛЬНИЙ ПРОМИСЛ“
ЛЬВІВ — БОГДАНІВКА.

Коли Ви курите —
то Ваш обовязок

КУРИТИ
ПАПЕРЦІ
І
ТУТКИ
повноватки
(150 шт. у коробці)

„КАЛИНА“

українські фабрики конц. фірми „Будучність“ у Тернополі,
фабричний склад — Львів, вул. Банкарська ч. 11.

УКРАЇНКИ!
ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ СВІЙ ЧАСОПИС
„ЖІНОЧУ ДОЛЮ“
що виходить уже одинадцятий рік
У КОЛОМИЇ, ВУЛИЦЯ ЗАМКОВА Ч. 37
під редакцією Одени Кисілевської. — Річна передплата 7 зл. — Крім цього, під цею самою редакцією виходять часоп. для сільських господинь **„ЖІНОЧА ВОЛЯ“** — 2 зл. річно, і журн. для українських дівчат **„СВІТ МОЛОДІ“** — 3 зл. річно.

„НЕДІЛЯ“

ілюстрований часопис-журнал для українських родин

„НЕДІЛЯ“ приносить багато актуального матеріялу та віддзеркалює безсторонньо сучасний дійсний стан політичного та громадянського життя українського Народу на всіх його землях та еміграції.

„НЕДІЛЯ“ дає щотижневі огляди політичного й господарського життя всього світу, розглядаючи важніші його проблеми в окремих, основно опрацьованих статтях.

„НЕДІЛЯ“ має що-найкращих кореспондентів та співробітників у краю й загранцею, вона приносить що-тижня цікаві статті з усіх ділянок людського знання, науки, техніки, історіографії, мемуаристики, мистецтва й т. д., подає цікаві кореспонденції з далеких країн, описи подорожей і заточенців на нашій еміграції, — все це тримає читача у постійному зацікавленні й контакті з тим, що діється в світі.

„НЕДІЛЯ“ веде домашньо-лікарський, сільсько-господарський, жіночий та правний порадник, а для розваги своїх читачів поміщує постійні, зразково опрацьовані кутики: загадковий, шаховий та гумористичний, зокрема спорт, театр, кіно, радіо, новітня техніка находять у „Неділі“ належну увагу та зрозуміння.

Передплата річно 12.— зл., піврічно 6.— зл., чвертьрічно 3.— зл., місячно 1.25 зл. За границею 3 ам. доляри. — Адреса Редакції й Адміністрації: Львів, Ринок 5 III. Тел. 29383. Для Волині, Полісся, Холмщини й Підляшшя видаємо в такім самім обсязі й по такій самій ціні „ВОЛИНСЬКУ „НЕДІЛЮ“. — Конто П. К. О. 412312.

Видає Т-во „Просвіта“. — За редакцію відповідає Д-р Іван Брик. — З друкарні Вид. С-ки „Діло“, Львів, Ринок 10.

Ч. 3 (102). БЕРЕЗЕНЬ

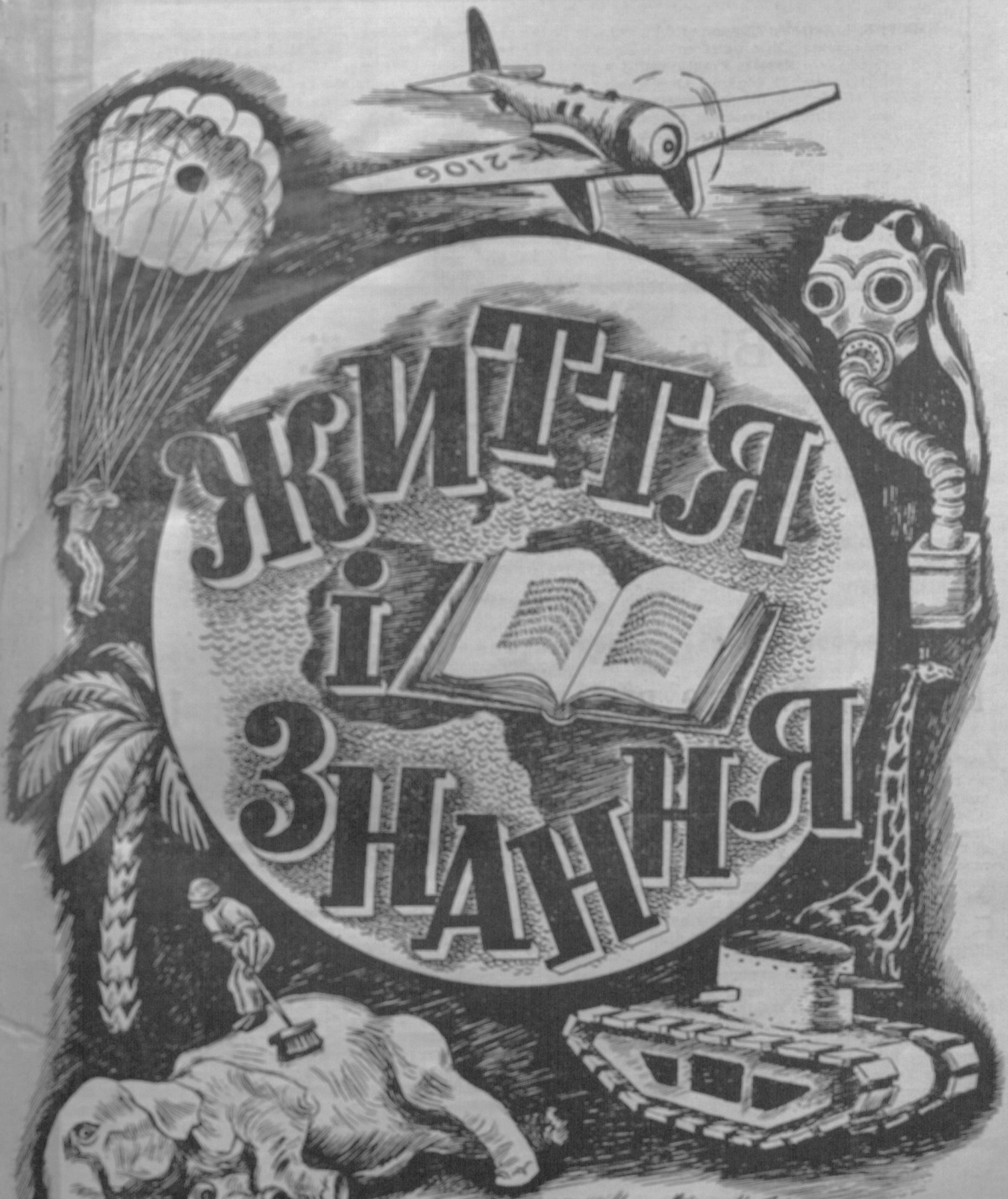

1936

РІК IX.

ЗМІСТ: Б. І. Антонич: Шевченко (10. III. 1861.—10. III. 1936),з порт. В. Косіна. — **Степан Смаль Стоцький:** Шевченкова думка „Мені однаково". — Виїмток із Шевченкового „Мистця". — **М. Бажалук:** Протяте каміння (5 обр.). — **Ярослав Рудницький:** З народніх переказів про Шевченка. — **Іван Брик:** Тарас Шевченко і „Просвіта" (1 обр.). — **С.:** Саркофаг Ярослава Мудрого. — **Леонід Масляк:** Чесно-хресна церква в Луцьку (4 обр.). — **Василь Пачовський:** Геній Тараса Шевченка. — **Василь Пастушик:** Початок людської мови. — **Сергій Овчаренко:** Заповідник Чаплі (Асканія Нова, 6 обр.). — **Франц Коковський:** Договір про доживальщину. — **Богдан Романенчук:** Боротьба за коблу (1 обр.). — **Б. Р.:** Київські перекупки й Шевченко. — **М. Дольницький;** Ще дещо про Місяць. — **Іван Крипякевич:** Ще дещо про побут козацької старшини XVIII. ст. (На основі записок Якова Марковича, з 1 порт.). — **Є. М.:** Чи від меду може бути отруйний? — **Юрій Крохмалюк:** Дещо про товщі. — **Василь Вериволя:** Шевченко й Семен Артемовський-Гулак (1 порт.). — **Гр. Бобик:** З приводу одного Шевченківського свята. — Марія загральських укріплень. — **Володимир Дорошенко:** Повне видання творів Т. Шевченка. — Найбільший успіх летунка на безмоторовому літаку. — **Е. Жарський:** IV. Зимові Олімпійські Ігрища (4 обр.). — **ім.:** Нові д[illegible] м[illegible]ту II. — **С.:** Незнана досі раса недоростків. — Бібліографія. — Нові книжки та журнали.

Від Адміністрації.

1. **Просимо Шановних Передплатників: а) вирівняти передплату за 1935. рік (не до тих ш. передплатників, які ще не вирівняли) й поновити передплату на 1936. рік; б) відвідуючи „Бесіди", читальні, клюби, касина, кавярні й инші публичні льокалі, вимагати, щоб наш журнал там був.**
2. **Подаємо до відома Шановних Передплатників, що реклямації на неодержані числа журналу треба вносити протягом одного місяця після виходу журналу до місцевого поштового уряду без поштової оплати, а не до видавництва. Місцева пошта провірює й пересилає реклямацію до видавництва. Тільки цей спосіб дає право передплатникові безплатно одержувати реклямоване число. Инші реклямації не будуть полагоджуватися, й на них ми не будемо відповідати, бо це потягає за собою великі поштові видатки.**

Передплачуйте видання „Просвіти" в 1936 р.

З 1936. р. Товариство „Просвіта" вийшло у третій рік видання відновлених місячних книжечок. Відповідно до потреб, у 1935. році Товариство змінило первісну думку: видавати передусім історичні оповідання, як це було в 1934. р., а дало ряд книжечок із усіх ділянок знання: життєписи великих наших людей (М. Грушевський), коротка географія українських земель у Польщі, природознавство (про галапаси), про наш національний герб та прапор, майбутня війна, як працює людський дух для того, щоб життя наше стало вигідніше й легше, дитяча книжка, Абісинія і тільки — два історичні оповідання, при чому одне написане з приводу 750-ліття походу нашого князя Ігоря Святославича (Каяла) на половців.

Така сама програма залишається для місячних книжечок і на рік 1936. На перші книжечки ми вибрали: короткий огляд **Історії України**, проф. Омеляна Терлецького, відомого нашого історика й популяризатора: (перша частина, книжка доби, яке пожилося, друга, княжська доба, додруковується, третя — чекає своєї черги), чергова наша книжечка (подвійна) — „Інсценізації вибраних творів Тараса Шевченка" виходить із нагоди 75-ліття смерти Шевченка.

Всі книжечки, й на далі, будуть ілюстровані, матимуть докладні пояснення та вводові замітки.

Виходитимуть наші книжечки в **дотеперішнім** обсягу (3—4 аркуші).

Передплата на видання „Просвіти" в 1936. р. вгорі:

а) на **місячні** книжечки (12 річно) лише — **3.60 зл.**, у продажу брутто 5.40 зл.;

б) на **квартальні** книжки (4 річно) — лише 1.40 зл.;

в) на **„Життя і Знання"** — 16 зл. (див. 3. ст. обкладинки).

Хто ж передплачує всі **просвітні видання** (місячні, квартальні та „Життя і Знання") **разом**, числиться вже членом „Просвіти" і платить **лише** 25 зл., при чому цю суму можна сплачувати **двічі на рік**.

Це останнє полегшість зроблено для **Читалень** „Просвіти", щоб їм уможливити передплату всіх видань.

Для **кооператив** вимагаємо передплату 12 зл., за яку вони дістають усі книжечки (місячні та квартальні — себто 16 книжечок).

Краєві установи платять — як читальні.

Передплату слати на адресу:

Товариство „Просвіта", Львів, Ринок 10, Société „Prosvita", Léopol Rynek 10, Pologne, Association „Prosvita" Lemberg, Rynek, 10, Pologne, Kiej Galicie.

Коли б з якихнебудь причин Ви не бажали передплачувати місячних книжечок для себе, то **гаряче просимо Вас** причинитися до скріплення акції „Просвіти" під гаслом „Книжка на хаті" і переслати нам одну-дві передплати, за які б ми висилали наукові книжечки даром **для наших огнищ** на західніх і південних українах, із тих, що дотепер[illegible] ще подали б Ваше прізвище та жертводавця.

При цій нагоді дозволяємо собі звернути Вашу ласкаву увагу на те, що **„Просвіта" має ще деяку кількість комплєтів** місячних книжечок за **1934.** і **1935** рік.

При цій нагоді подаємо до відома, що 12. книжечка з минулого року **скомфіскована.** А щодо 4. квартальної книжечки, то вона в нас вийшла більша, тому не могла в час появитися; але ж вона додруковується й незабаром передплатники дістануть її в свої руки.

ЖИТТЯ І ЗНАННЯ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ПОПУЛЯРНО НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК

39022

РІК IX. БЕРЕЗЕНЬ, 1936. Ч. 3.

Дереворит В. Касіяна

БОГДАН І. АНТОНИЧ.

ШЕВЧЕНКО

(10. 3. 1861 — 10. 3. 1936).

Не пишний монумент із мармуру Ти залишив по собі,
коли туди відхо́див, звідкіля немає вороття.
За бронзу й мідь тривкіше слово — і, як завжди, сонце сходить,
і не цвітуть свічок лилеї молитва́ми забуття.

Не тихне сторож вишні — соловейко в місяця пожарах,
дівчата не вмовкають, і зозулиним, весіннім чарам
все піддане. Земля і на землі закон зростання й крови.
Змінливість вічна і тривка незмінність прав і справ.
Країна, що над нею місяць грає, як і грав,
воло́шково, пшенично, черешнево, вільхово, вербово.

Не тихне клик чаїний над лима́нами, що в них заснули
вітри завмерлих бур, немов стяги потоплених човнів,
де сплять сповиті у китайку, у червону, дні минулі,
і море морщить хвилі, наче людські чо́ла наглий гнів.

Це Ти сто літ показував мету і шлях стовпом вогнистим,
ми виросли у спа́дщині Твоїй, як в сяйві сонця листя,
у ку́ряві воєн, у мряці буднів час Тебе не зру́шив.
Твоє наймення, мов молитву, кладемо́ на стяг,
бо знаємо, що, мов тавро, понесемо́ в життя
печать Твоїх палючих слів, що пропекла до дна нам душі.

СТЕПАН СМАЛЬ СТОЦЬКИЙ

ШЕВЧЕНКОВА ДУМКА „МЕНІ ОДНАКОВО“

В 75. роковини смерти поета.

У травні 1847. р. в Петербурзі, в цитаделі[1]), в заперті, написав Тарас Шевченко тринадцять думок, про які Богдан Лепкий (Шевченко т. І. стр. 109) каже: „Чудова збірка! — Від пісні »Ой, одна я одна, як билинонька в полі« до грізного образу »Понад полем іде, не покоси кладе« — яка широка скаля[2]) гадок, почувань, образів! А посередині величава думка »Мені однаково« — наймогутніший вислів патріотизму в цілій українській літературі, вірш, якому рівного нема. Що станеться зі мною, чи пустять мене з тюрми, чи, може, доведеться в снігах на чужині, і в забутті, що зимнішому від снігу, на віки заснути — однаковісінько мені!

Та не однаково мені,
Як Україну злії люди
Присплять, лукаві, і в огні
Її окраденую збудять,
Ох, не однаково мені!

„Тільки чуття, таку глибоку думку про саможертву одиниці для добра народу такими звичайними висловити словами, це мало кому й мало коли у світі повелося. »Називаюся мілїон, бо за мілїони терплю« — кличе Міцкевич, виступаючи на бій за долю свого народу з всемогучим Богом. А Шевченко без гесту[3]) героя, без патосу артиста, як чоловік і тільки чоловік, із серця, переповненого жалем, немов говорить: мене нема, а є тільки турбота про долю рідної країни.“

Так розуміє цю величаву думку та наведені з неї слова найкращий знавець поетичної мови — поет Богдан Лепкий.

Ось вона в цілости, ця думка:

Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні,
Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині —
Однаковісінько мені!

В неволі виріс між чужими
І, не оплаканий своїми,
В неволі, плачучи, умру,
І все з собою заберу,
Малого сліду не покину
На нашій славній Україні,
На нашій — не своїй землі.
І не пом'яне батько з сином,
Не скаже синові: Молись,
Молися, сину! За Вкраїну
Його замучили колись!

Мені однаково, чи буде
Той син молитися, чи ні...
Та не однаково мені,
Як Україну злії люди
Присплять, лукаві, і в огні
Її окраденую збудять...
Ох, не однаково мені!

Здавалось би, що тут зовсім непотрібні ще якісь пояснення. Все само собою зрозуміле. Нам при кожному слові думки випливають дуже живо перед очима один по другім усі ті образи, що їх і про себе самого, і про Україну, і про злих, лукавих людий, що її присипляли та окрадали, і про огонь, в якім її збудять, Шевченко своїм поетичним словом розмалював до часу, як його заперли в цитаделі, так що й нам, як самому поетові, перед тим новим образом елементарного[4]) жаху, що снитьме Україну тоді, як її злії люди присплять, лукаві, і в огні її окраденую збудять, здригається серце, стигне в жилах кров. Сила того поетичного образу прямо демонічна[5]).

Бо уявім собі це добре: огонь палає на всій Україні, а в тім огні Україну, присплану і окрадену, будять!

Віщим зором передбачив Шевченко все те велике нещастя, все те страшне лихо, яке зчинилося на Україні аж за світової війни, відчас і по революції, від того, що злими й лукавими людьми присплану та окрадену Україну якраз в самому огні революції збудили. Наслідки того ми добре знаємо. Ох, не однаково і нам, що вони такі сумні, що „на нашій славній Україні, на нашій — не своїй землі“ настало ще гірше лихоліття, ніж було тоді, коли Шевченко цей жахливий образ своїм поетичним словом у цитаделі малював. Тим більше можемо повірити Шевченкові, який і в заперті не думав та не дбав про себе, не журився тим, що з ним самим станеться, чи буде жити, чи ні, чи його згадуватимуть, чи ні, чи поминатимуть і молитимуться за нього за те, що „за Вкраїну його замучили колись“, чи ні, а як найбільший український патріот усіма

---

[1]) цитадель, італійське слово — твердиня в середині міста

[2]) скаля, латинське слово — вірало, подібна, ступінь, у музиці: наступство тонів; тут — багато думок, які йдуть одна по одній, як тони в музиці, а одна з другої виходить

[3]) гест, частіще — жест, французьке слово — рух, переважно рух рук, що допомагає людині висловити слово чи думку, чи почуття; патос, грецьке слово — запал, захоплення, частіще — найвищий вияв (словом) запалу, звичайно — нещирого; артист, французьке слово — мистець, тут актор, і то такий, що грає, але — не відчуває того, що грає

[4]) елементарний, латинське слово — такий, що виникає із „елементом“, чи як у нас частіше кажуть — із „стихії“, природною силою, що супроти неї людина безрадна: повінь, грім, вітер, дощ і т. д.

[5]) демонічний, грецьке слово — сильний, як демон; демон — у старожитніх греків надприродна істота, що займала посередину місце між богами й людьми, добрий або злий дух із великою силою

своїми думками обіймав Україну, і тільки свою неньку Україну, журився тільки за її долю, що не однаково йому було від того нового лютого горя України, яке з журби за неї так живо та так правдиво вирвалось саме тоді в його душі, стало перед його очима, та яке він у невеличкій думці вбрав у таке своє пророче слово. Нам аж надто ясне і зрозуміле, чому в Шевченковій душі, в його уяві, саме тоді, як його арештували, мусіли зродитися думки, що ще й тепер кожного з нас так глибоко зворушують. Шевченко й його арештовані товариші це ж були тоді єдині люди, що про долю України журилися. Найбільше ж сам таки Шевченко. Хто ж тепер про неї буде дбати? Що ж її приспану і окрадену чекає, як не буде нікого, хто б її завчасу збудив? Аж страшно подумати. І вилилися такі його думки в могутні поетичні образи, що своєю демонічною простотою ще тим більше приковують до себе всю нашу увагу та сильно хапають за серце.

Та не хочемо затаїти, що були в нас літературознавці (та ще й тепер вони не перевелися), що цих образів не порозуміли і тому не второпали значіння цієї думки Шевченкової та вважали її навіть невдатною, недотепною. Не думка Шевченкова тому винна, тільки їх власна нетямучість та недотепність.

Їм не ясно було, хто це ті злі люди, лукаві, що Україну приспіляли, що її окрадали, що її в огні збудили (бо як, мовляв, можна когось в огні збудити).

Щоб таких людий — не то літературознавців — у нас більше не було, щоб ми всі нарешті цю чудову думку як-слід розуміли, на те є тільки одна рада, однісінький спосіб. Нехай кожний українець прочитає собі докладно ще раз і ще раз усе те, що Шевченко до того часу написав, нехай особливо прочитає про *Орла Чорного*, що сторожем літав над могилою, де „козацька воля лягла спочить" (*Думи мої*), про „обідрану сироту Україну, що понад Дніпром плаче", та про ворога, що сміється (*До Основяненка*), про те, що над дітьми козацькими поганці панують (*Тарасова ніч*), що „могили про волю хиба тільки нишком в полі з вітрами говорять" (*Іван Підкова*); нехай прочитає про те, хто Україну сплюндрував, та чому вона гине (*Розрита могила*), чому „Чигрин спить", чому „свята його слава як пилина лине за вітрами холодними", чому та як „уся Україна заснула, бур'яном укрилась, цвіллю зацвіла" (*Чигрин*); нехай прочитає собі уважно поему *Сон* геть дочиста та *Невольника* („як москалі срібло-злото і свічі забрали у Покрови", як „цариця Межигорського Спаса в ночі запалила, на пожар той поглядала, нишком усміхалась", як „степи запорозькі тоді поділили та бахурям і байстрюкам люд закріпостили", що „москалі і світ божий в путо закували", що „й малої дитини я не бачу щасливої — все плаче, все гине"...); нехай прочитає *Великий Льох* (про три душі, три ворони, три лірники, що вони говорять, про захланність та знущання московського начальства, „все забрали любісінько"), *Кавказ* („кати знущаються над нами, а правда наша п'яна спить", що „не за Україну, а за її ката" проливають українці свою кров), *Посланіє* („щоб не сонним снились всі неправди", „щоб розкрились високі могили перед вашими очима, щоб ви розпитали мучеників, кого, коли, за що розпинали" — „все розберіть тай спитайте тоді себе: що ми? чиї діти? яких батьків? ким, за що закуті?"...), та врешті *Холодний Яр* („не ховайте, не топчіте святого закона і не кличте преподобним лютого Нерона"! — „І повіє новий огонь з Холодного Яра", очевидячки, огонь революції), та *Псальми Давидові* („розкрадають як овець нас і жеруть", „окрадені, замучені в путах умираєм")...

Але повним правом ми можем іще покликатися на Шевченкові поеми і з пізнішого часу, хочби на доказ, що такі образи аж до останньої хвилини життя все займали поетову душу. З усього нехай тут засвідчить це особливо поема *Іржавець* („Мій краю прекрасний, роскошний, багатий, хто тебе не нищив?"... „Отак її воєводи, Петрові собаки, рвали, гризли,....) та думка *„Я не нездужаю"* („Не жди сподіваної волі, — вона заснула: цар Микола її приспав... а панство буде колихать"...).

Ми глибоко переконані, що, прочитавши ці поеми уважливо, кожний дасть собі сам зовсім правильну відповідь на поставлені вище питання та добре порозуміє, чому все те, що в нас на Україні опісля сталося, мусіло статися, а чого Шевченко так дуже побоювався. Він це все наперед бачив і змалював нам у своїй думці по-мистецьки кількома словами той жахливий образ своєї уяви і свій невимовний біль, спричинений певністю неминучої катастрофи[6]) для приспаної й окраденої, ніяк неприготованої та до боротьби за свою волю незорганізованої України в огні революції.

Хто пережив на собі самім та на власні очі бачив усі страхіття пробудження України аж у вогні революції й наслідки того в пореволюційних часах, той ясно бачить, які оправдані були побоювання Шевченка за долю України, той у цій знаменитій думці найде тільки ще новий доказ його найщирішого, найгарячішого українського патріотизму й геніяльности[7]), той не тільки сам усе згадуватиме та поминатиме великого українського пророка Шевченка, але ще й синові скаже:

Молись,
Молися сину! За Вкраїну
Його замучили колись!

Прага, 22. січня 1936.

---

[6]) катастрофа, грецьке слово — жахлива, несподівана подія, що кінчається нещасливо, нещастя

[7]) геніяльність, пор. ст. 75—76.

„Я захоплений вихованою по-європейському жінкою й таксамо чоловіком. У них усе, від сліз до рухів, у такій рівній згоді; у них усіх, здається, живчик б'ється однаково. Дурень і розумний, флєгматик (повільний) і сангвінік (рухливий) — це рідкі явища, тай ледви чи вони є між ними, і це мені незвичайно подобається. Та це не може бути довго, бо народився я та виріс не між ними, і своїм убогим вихованням зовсім таки не можу рівнятися з ними, тимто, не зважаючи на всю чарівну привабливість їх життя, мені більш подобається родинне життя простих людей.

Т. ШЕВЧЕНКО: „МИСТЕЦЬ".

МИКОЛА БАЖАЛУК.

ПРОТЯТЕ КАМІННЯ

Хто робить прогулянки з Кутів на правий бік Черемошу на Буковину до Вижниці, той повинен конечне навідатися до Виженки. Бо, правду сказати, у Вижниці нема що такого оглядати. Та не те у Виженці, тут усе гарне: і поле, і річка, і село, і люди... Гори, покриті буковими та смерековими лісами, чудові, а річка Виженка, таки просто — красуня. В її річиці — величезне каміння. То вона собі такими каменюками долину повижолоблювала й тераси[1]) по обох берегах повирізьблювала. Над річкою Виженкою тягнеться вгору село Виженка — перехрещена тепер на „Віжнічору" (Vijnicioara). Тут живуть наші рідні гуцули, наші буковинські гуцули, що нічим від галицьких не різняться.

Тут у Виженці варто побути пару днів і зробити відсіля прогулянку в Лужки й на Околе́ну до Протятого каміння та на Березу, на найвищий вершок коло Вижниці (841 м.).

Ми йдемо собі селом увесь час понад річку вузькою долиною, аж тут нараз долина поширюється, бо тут наша річка дістає з правого боку доплив: це Мала Виженка лучиться з Великою. І тут стоїть пребарна нова церква, а коло неї старий камяний хрест, на якому описана важна подія з історії села: як то колись панки-інжинєри загарбали громадські ліси для пана. Камяних хрестів у Виженці багато, і всі вони з різними побожними написами.

Шлях веде ввесь час понад річку аж під гору Німчич, відкіль іде через гору до Ростік, — а ми під Німчичем повертаємось у бік наліво і входимо в наші Лужки. Лужки це—вузенька долина Великої Виженки, на кілька км завдовжки. Це звичайна гірська долина, що виглядає наче латинська буква V. Виженка скаче собі по камінні, вода її чиста як сльоза, кожний стружок видко, як на образку. З одного і з другого боку береги

1. Протяте каміння.

укриті яловим лісом. На величаві ялиці пнуться ліани[2]) з темно-синіми квітками. Це наш ломиніс (Clematis vitalba). — На правому, стрімкішому бе́резі Виженки в Лужках можна начислити з десять доливок, високих гірських диких потічків. Вода в них є тільки по бурі або як топляться сніги. Там, де Виженка завертає з півдня на південний захід, бють мінеральні залізні джерела.

*

Тепер ідемо на Околе́ну, до Протятого каміння, ідемо лівим берегом угору гарною серпентиною[3]), яку зробили ще в часі війни московські кіргізи, узбеки і таджики[4]), взимі з 1916. на 1917. р. За девятнацять років серпентина заросла деревами й кущами. Пізньою весною, чи влітї аж до осени можете навіть прохарчуватись на цій серпентині: навесну тут повно суниць, улітку — малини й черниці (афини), а пізніше ожини.

Ось і виходимо з ліса на полонинку. Ще тут не позасувались московські воєнні окопи. Ідемо вгору, все вгору і врешті приходимо до Околе́ни. Околе́на це присілок буковинських Ростік, невеличкий присілок, має може 25—30 хат. Та хоч така

2. Головна скала із протятого каміння.

маленька місцевина, але ж до 1918. р. і тут була українська школа. В Околе́ні — і наше Протяте каміння.

Протяте каміння це — буковинське Бубище або Урич. Але тут чи не краще, як у Бубищі?—На жаль, про Протяте каміння ніхто в нас не згадує. Це такі самі тверді пісковики з листочками блискучого лосинка, як у Бубищі, чи Уричі. Ці тверді пісковики утворилися колись — певно тому багато мільонів років — із зерен піску таксамо, як лупаки з намулу, та осадилися шарами на дні моря. А пізніше, коли наша Земля почала трохи старітись, її обличчя морщилось, бо ж вона тратила постійно своє тепло в холодному всесвітньому просторі, — обем її зменшувався, осередок корчився, поверхня морщилася зовсім таксамо, як це діється в яблука, коли воно, висихаючи, тратить

[1]) *площа зрізана площа (штучна або природна)*

[2]) *ліани, французьке слово — загальна назва витких рослин, що обвивають пні та галузя дерева.*

[3]) *серпентина, шлях, що йде вужем*

[4]) *узбеки — народ турецького походження, з домішкою іранської та монгольської крови, живуть у середній Азії (Узбекістан); таджики — ірансько-перське плем'я, живе в Туркестані; кіргізи — кочовий тюркський народ, заселює великі простори від середущої Азії по Волгу*

воду... Ті зморщки це гори, збудовані з лігненних, поморщених і поломаних шарів. Гори виринули з океанів. Висота гір не все однакова. Замолоду гори вищі, ніж на старість. Бо скали, з яких побудовані гори, від самого початку вітріють, себто їх нищить повітря й вода, їх розсаджують морози і спеки, шматки, відкришені з них, вітри звівають і змивають води. Розуміється, що мякші скали вітріли та вітріють, себто — нищаться скорше, як твердші. — І так мякі лупаки ось тут, на Околéні, скорше вода знищила й понесла вниз, а тверді пісковики тут іще на деякий час залишилися...

*

Образки, що ми їх даємо, це й є Протяте каміння, хоч іще не все. На найвищий, найменше звітрілий щовб — не радимо нікому дряпатись, хто давно сповідався. Бо там від сходу є страшенна безодня, що неначе тягне до себе. На інших образках бачимо гарно, як ці тверді пісковики звітріли підо впливом води, повітря і змін температури, як покололись на великі кусні, що наче великі палянниці лежать одні на других. І ці палянниці покалюються що раз більше й нарешті розсипаються в пісок і порох. На звітрілі скали летить із вітром насіння беріз та грабів, а птахи наносять на них насіння рябини, — і з того насіння ростуть дерева, які самі своїм корінням теж причиняються до розсаджування скал. На рис. 3. видко у скелі зі споду дві вивітрілі брами, а над брамами, вивітрілі діри, де гніздяться мандрівні соколи. З того й назва „Соколів камінь".

3. „Соколів камінь".

*

З Околéни вертаємося через Німчич, а звідтіля хребтом усе вгору і вгору йдемо на Березу, на найвищий вершок у вижницьких Карпатах.

Береза, це — гарна собі могила зі стрімкими узбіччями. Довкрути неї, і на ній самій, полонинки, из яких росте жовтенька арніка (Arnica montana) і девятисил (Carlina acaulis), що замикають свої кошичкові квітки під вечір і на дощ.

Прегарний вид із Берези довкруги: самі „вéрьхи і вéрьхи", як кажуть гуцули, — ті „вéрьхи", що найближче вас, то темно-зелені, а ті, що далі, то сині, а ті, що найдальше, то ясно сині, — а в долині, на підніжжі Берези, чудова церковця в Підзахаричі і срібний Черемош. На самій Березі, й під Німчичем багато гробів, головно — гробів російських вояків, що впали в боях у серпні 1917. р., коли то відступала російська армія перед німцями. Певне, лежить тут і багато земляків... Є на гробах хрести, та написів на них нема.

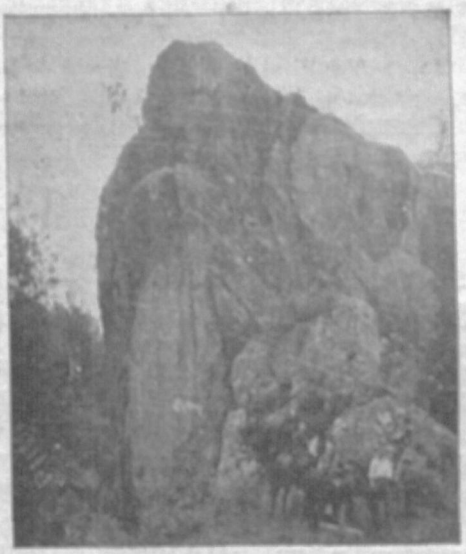

4. Перша група „протятого каміння", брама з півночі.

З Берези найкраще сходити в долину Черемошу на Межиброди і Малинешне. Чудова дорога. Величаві, дикі скелі й вертепи. З лісів на скелях вилітають мандрівні соколи, такі гарні, як наші гуцули. А там по галицькому боці скеля над Черемошем, зоветься „Сокільський", мабуть, тому, що

5. Скала із протятого каміння.

на ній виводяться ті хоробрі птахи. А онде в долині гуде срібний Черемош, над Черемошем — Кути, а над Кутами темна від смерік гора Овид. „Овид", це власне небозвід, óбрій, з-грецька горизонт, а в нас кажуть, що цей кутський овид це „góra Owidjusza"...

*

Гарні наші вижницькі гори, все вони гарні, чи ранньою весною, коли є покриті фіолетними бриндушками[1]), коли дрозди собі співають на чубках буків, чи пізніше, коли вони, гори, замаєні жовтими арніками або червоними знітами, чи восени, коли вони жовтіють, то червоніють від буків, чи взимі, коли їх вершки біліють, а узбіччя чорніє від смерік та ялиць.

Ціла природа тут гарна і люди тут гарні, ті наші буковинські гуцули...

[1]) Crocus vernus, весняний сафран.

ЯРОСЛАВ РУДНИЦЬКИЙ.

З НАРОДНІХ ПЕРЕКАЗІВ ПРО ШЕВЧЕНКА

Уся творчість Шевченкова дуже близька до народу. Нічого й дивного, що Шевченкові твори, головно ж ті, що заторкували життя селянина (н. пр. „Катерина", „Наймичка" й ин.), дуже улюблені серед простолюддя. А вже щодо жіноти, то, як можна це ще й досі ствердити, жінки все плачуть, слухаючи, н. пр., „Наймичку". Цього твору вони не можуть ніколи досить начитатися.

А про самого Шевченка між нашим народом, скрізь, де він живе, є сила-силенна всяких оповідань. Із них так і бє велика прихильність, любов селянських мас до особи поета. Є вони і в Галичині, але таких переказів у нас досі не позаписували. Головно багато таких оповідань про поета є у Звенигородщині (Київщина), звідкіля родом був Шевченко.

Із таких записів про поета в тіснішій його батьківщині — Звенигородщині наводимо що цікавіші (за академіком А. Кримським „Розвідки, статті та замітки" I—XXVII. Київ, 1928., ст. 19 і д.):

„Шевченко усе ходив із Кулішем[1]): вони разом товаришували; тільки ж Куліш не був такий хвабрий[2]) та хитрий, як Шевченко. А Шевченко був багатир страшенний; куди він ступне, за їм гроші річкою течуть, і бідняків-голодрабів збіралася коло його сила: всі доставали грошей повні пригорщі. От його дуже незлюбила поліція та десятники[3]), бо такий багатир. Щоб загарбати його гроші, вони навели на його сильний сон, поклали у гріб та й поховали. Але Шевченко був великий знахур та не собáкуватий[4]); три дні він був у землі, а там — ожив, і живе мабуть і досі."

Иншим переказам про поета теж прикметне те, що вважають його за великого „денгая" (багатиря) та вірять, що він іще досі живе „десь у Петербурзі", а дехто й чув, що Шевченко недавнечко, мовляв, приїздив на свою батьківщину.

Але ж не тільки серед простолюддя, а й серед урядовницької інтелігенції в Звенигородці[5]) панував із кінцем минулого сторіччя погляд, мовляв, Шевченко не вмер, а живе. Говорили, що в 1860. р. привезли зза кордону й поховали — очевидячки над Дніпром — тільки закриту мідяну домовину: сказали всім, наче б-то в ній лежить тіло поетове, а насправді ж його там не було. Домовина була порожня, а Шевченко зостався живий: він поїхав на Полтавщину й оселивсь там маючи пашпорт і папери свого приятеля Кричмана. І ось так переказували в 1895. р.,

...вчотири роки тому цей „Кричман" відвідав Керелівку, Тарасівку та Звенигородку. Він усе дуже уважно оглядав і живовидячки пригадував собі свою батьківщину, що на ній давненько не бував. У Звенигородці бувши, він скількись разів заходив до слідчого Клебанівського; тепер (тобто 1895. р.) його вже тут немає. Клебанівський мав пізнати, що той „Кричман" — то Шевченко й тоді ж таки ніби так і казав, що „Кричман" це здумане прізвище. Одвідав Шевченко й свою сестру в родинному селі — Керелівці; сестра „получає пенсію" від цариці. Старі селяни впізнавали приїзджого й гукали до нього: „Тарасе!". То Тарас обертався й обережненько подавав знак „Цитьте! Мовчіть!", бо могла б уся правда (що він — Шевченко) вийти на верх.«

Між иншим, він казав людям, що коли він направду помре, то після нього знайдеться чимало нових його писань, досі ще не друкованих ніде.

*

Як бачимо, в таких переказах про Шевченка небагацько правди. Ми ж знаємо, що він не був ані великий багатир, знаємо, що він помер у 1861. р. А проте нарід бачить у особі поета великого свого захисника й опікуна, тимто уявляє собі його таким, як би повинен виглядати захисник — багатирем. Народові тяжко погодитися з думкою, що Шевченко вже не живе, він робить його вічно живим, покликуючись у своїх видумках навіть на „достовірні" особи, як, н. пр., на „слідчого Клебанівського".

Цікаво було б розглянутися по наших селах у Галичині, Волині й на Закарпатті, та позаписувати деякі оповідання про особу Кобзаря.

Редакція „Життя й Знання" завжди радо їх помістить.

[1]) Пантелеймон Куліш, український письменник (1849—1897), великий Шевченків приятель

[2]) хвабрий — хоробрий

[3]) десятник — те, що в нас по селах присяжний, поліціянт

[4]) собакуватий — такий, що чіпляється, як собака, придирчистий

[5]) Звенигородка (або як місцеві люди кажуть „Звенигородка") — містечко в Київщині, колись повітове; до цього повіту належали села: Керелівка, Моринці, Тарасівка, що так тісно звязані з Шевченковим життям.

Передплачуйте видання „ПРОСВІТИ"! Самі замовляйте й инших заохочуйте!

ІВАН БРИК.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО Й „ПРОСВІТА“

Рік-річно клонимо голову перед тим великим Духом за те, що свої високі думки й гарячі, щирі почування полишив для нас у своїх віршах. А ми вчимося з них любити рідний нарід, працювати для нього, не шкодувати жертв, бо віримо, що це не піде марне. Ту святу віру вливають у наші, часом примучені може й зневірені серця Тарасові слова, кілько разів тільки їх прочитаємо, чи їх почуємо. І ми знову оживаємо і з усміхом на устах лупаємо далі ту скалу незнання й недолі, що давить наші груди.

Та ми всі вже знаємо, що Шевченко великий поет і громадянин, але мало, а то й нічого не знаємо про те, що він великий самоосвітник і освітник.

Подумайте тільки! Осьмилітній круглий сиротина, без матері, без батька „по світі блукав і людей шукав“, щоб чогось доброго навчитися. І він ходить від одного дяка до другого, носить воду відрами, стає попихачем, зносить побої і знущання. І нарешті вертається до рідного села, щоб стати громадським пастухом, ходити за стадом і читати свою улюблену „книжку з куншатами“. Чуєте — все таки читати, а не — дармувати. І рисує в панських покоях, де служить льокаєм-ковачком, і в гостинницях, куди доводилося з паном заїжджати, і вкінці в Петербурзі на горищі... при лойовій свічці все читає й читає.

Тепер бють того, що не вчиться, а Тараса били за те, що хотів учитися... І добре били бідного кріпака, доки не дихнула на нього воля, доки не викупили його з кріпацької неволі.

Так що ж, за пізно було для 25-літнього парубка ходити до школи. І Шевченко почав працювати над своєю освітою, багато читав, учився, без керманича, але все це складалося в нього в таке розумне, впорядковане знання, що він міг уже з користю ходити на виклади в Академії Мистецтв і стати найкращим учнем свого вчителя, великого маляра Брюлова.

Як високо мусів був піднятися духовий і моральний розвиток поета, коли він міг бувати в товаристві дуже освічених людей, цікаво з ними балакати, коли здобув собі великий вплив на молодих українців, що жили в Петербурзі. Це чудо вдіяла книжка. Шевченко полюбив книжку як найщирішого свого приятеля й учителя. Сказав колись Шевченків приятель Куліш, що він „зразок незвичайної людини, яка власними силами, самотужки дійшла вершків освіти й інтеліґентности“. А ми скажемо, що Шевченко це найкращий зразок — самоосвітника. Він із книжкою ніколи не розлучався: „не було книжки живої й животворящої, що б йому попала в руки й лежала непрочитана“, засвідчує Куліш. І хто тільки з поетом говорив, той не міг надивуватись, який він очитаний, як багато знає, як він цікаво, як розумно говорить!

Була в нього й своя бібліотека, і ще як був студентом, і пізніше в неволі, і пізніше в Петербурзі. „Людина, що не читає, то не людина“; „страх тяжко без читання“; „сидиш, сидиш з заложеними руками, і захочеться щось читати, а нема що, і тоді так стане болюче, що не знаєш, куди дінутися“; „випросиш що, прочитаєш, а то хоч сядь тай плач“; „нема що читати, якби не Біблія, можна б здуріти“ — оце його власні слова про книжки й їх вагу. Він сам на собі пізнав, яка то велика міць освіта, а з нею й моральна сила.

І чи дивно вам стане, що Шевченко, який так дуже любив свій нарід, мусів дуже боліти над його упадком, культурним і моральним, над його темнотою. Цей біль викресав у поетовому серці святу постанову — взятися до праці над піднесенням освіти народу. Спершу далеко від рідної землі, в Петербурзі, гуртує земляків, при їх помочі організує вистави українських драматичних творів, спроваджує з України справжній народній одяг, сам укладає драми — і все на те, щоб показати чар української мови й пісні, красу українського побуту, світлі хвилини минулого, й тим способом розбудити любов і пошану до свого рідного, розпалити пригашену національну свідомість. Він же ж і до рідних пише тоді й наказує писати до нього так, як він пише, не по-московському, а по-нашому, бо, мовляв,

„Москалі — чужі люди,
Тяжко з ними жити,
Немає з ким поплакати
Ні поговорити“...

Він гордо заявляє, що свідомо пише свої поезії українською мовою і пише про Україну, бо в москалів не шукає ні „грошей“, ні „слави“ — цього, правда, „теплого кожуха, та не на нього шитого“. А як до того пригадаємо собі, як він навчає, що „ті, яким чужа любов до рідної країни — серцем бідні каліки, нікчемні у своїх ділах“, що „чим нещасливіша, тим миліша нам рідна країна“ — то зрозуміємо і щирість та вагу його заклику: „Полюбіте щирим серцем велику руїну“.

Якже ж ті земляки — інтеліґенція мали проявити цю свою любов до „великої руїни“? І на те Шевченко дає відповідь: „обніміте, брати мої, найменшого брата“; „учітеся, брати мої, думайте, читайте і чужого научайтесь і свого не цурайтесь, бо хто матір забуває, того Бог карає“!

Отож Шевченко закликає інтеліґенцію до самоосвіти, яка її перевиховає, налле в її жили „живої крови, чистої, святої“. Особливо ж вірив він у виховну силу рідної історії. Так перевихована інтеліґенція мала взятися за найважніше діло, а саме — за культурно-освітню працю серед свого народу. А над справою освіти Шевченко дуже багато все думав. „Брак освіти“, це, на його думку, „початок великого лиха“; „де люди цураються освіти — там темнота, всякі недостачі, злидні, а вже про звичаї — краще мовчати“; наука — світ, а невчення тьма“...

Але ж та освіта мусить бути, на думку поета, загальна, мусить захопити кожного, кожну громаду, увесь народ, бо „освіта в народі — величезне добро, але там, де на сто людей — один письменний, вона — величезне лихо“. І тут

Шевченко згадує різних писарів, що неписьменних братів і визискують і обдурюють, та страшенно йому допікають; не дурно ж нарід придумав приповідку: „Не буде добра й правди на землі, поки письменним очі не повилазять".

А далі, освіта мусить бути національна. Офіційна, чужа російська школа національної свідомости не дасть, ані не виховає, вона не розвине духових здібностей. „У школі нас усього, всього, що тільки є, навчають, крім своєї любої рідної мови. О, школо, школо! Як би тебе швидше перешколити" — кричить Шевченко. Бо і справді така школа тільки ламала характери й винародовлювала. Поет із болем серця дивився на те, як з тої школи виходили ті „мерзенні каламарі", „блюдолизи", ті „просвіщенні" землячки-перевертні, „пявки" народні, що їх батько „може, останню корову жидам продав, поки вивчив московської мови", а вони — помагають лиш „москалеві на Україні господарювати". Шевченко прикладає велику вагу в вихованні — національній традиції. Він же писав: „Та й справді, коли добре поміркувати, коли задля якогось срібняка ми почнемо глумитися над святими звичаями старовини, то що з нас буде? Вийде якийнебудь француз, або... німець"...

Як до того всього дійти?

І на те в Шевченка є свої міркування. Передусім викорінити неграмотність. Нехай молоді і старі вчаться в письменних, навіть у дітей, як училися Шевченкові старі ветерани й інваліди. Селянин, що навчиться читати й писати, полюбить і книжку, а вона вже своє зробить далі.

Щиро занятися релігійним, моральним і національним вихованням дітей, а до того в першій мірі покликані свідомі жінки українки.

Організувати силами самого громадянства школи й вечірні курси, а на них читання й виклади.

Подбати про добрі підручники, кинути між народ популярні книжечки.

Тимто поет так щиро привитав популярну книжечку „Граматку" Куліша (1857):

„Дай Боже, щоб вона прийнялася серед нашого бідного народу". „Це перший вільний промінь світла, що може проникнути в... невільничу голову". „Граматка Твоя так мені на серце пала, що я не знаю, як Тобі й розказать. Розкажу, — колись, як дасть Бог, побачимось, а тепер дякую і ще раз дякую, і більш нічого".

Тимто й він сам зладив „Буквар" (1861), видрукував його в 10.000 примірників і порозсилав своїм приятелям, щоб поширили його на Україні. Заборона ж уживати його в школах добивала Шевченка в останніх днях його життя.

Тимто він так щиро захопився недільними школами на Україні для дорослих та жертвував на їх удержання й поширення дохід із Букваря і Кобзаря.

Тимто він так тісно зійшовся з гуртком київської молоді в Києві, що поклала за своє завдання визволити нарід дорогою просвіти, знаючи, що „в Англії не право і не декрет, а культура знищила кріпацтво".

Тимто Шевченко бажав віддати решткн своїх життєвих сил для видання й інших популярних книжечок, бо вірив, що освіта ця — єдина певна дорога до національного визволення, й молив Бога, щоб „йому поміг оце мале діло зробити", бо за ним певно прийдуть уже діла великі.

Це не припадок, що Шевченко так розумно писав про освітню працю для народу і присвятив їй останні роки свого життя.

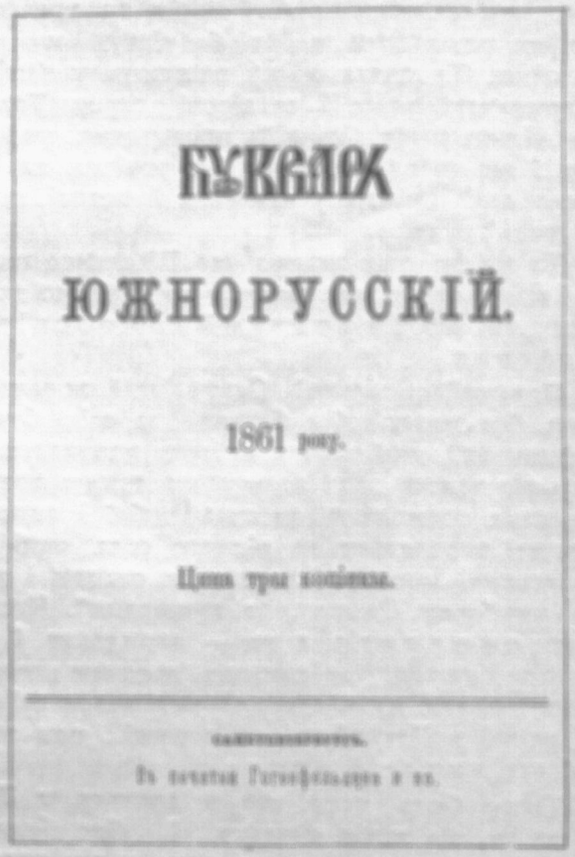

БУКВАРЬ

ЮЖНОРУССКІЙ.

1861 року.

Цѣна три копѣйки.

Заголовний листок Шевченкового „Букваря" з 1861. р.

Це не припадок, що й інші великі українці відчули потребу такої праці. Вони ж дійшли до тої великої правди, що тільки моральне піднесення й вироблення твердих національних характерів може запевнити культурне існування народу.

Цю працю виконуємо ми, просвітяни, тимто й Шевченко нам такий близький, такий дорогий.

САРКОФАГ ЯРОСЛАВА МУДРОГО.

Минулого місяця в Києві большевики відкрили саркофаг (саркофаг, грецьке слово — пишна камяна або мармурова гробниця) нашого кн. Ярослава Мудрого, щоб дослідити той старовинний памятник української культури. Як повідомляють часописи, на дні саркофагу найшли два людські кістяки, але кости лежали в безладі. Так узагалі обидва кістяки збереглися добре. Якихось залишків з инших річей (одяг, зброя, прикраси, тощо) не найдено. Як відомо, кн. Ярослав Мудрий, помер тому 882 р. Тіло його спочило в саркофагу сірої бариї византійської роботи. Він находиться досі в церкві св. Софії, що її збудував кн. Ярослав. Саркофаг із усіх боків покритий мистецько виконаними різьбами, що зображують нам хрести, риби, птиці, дерева, лапри. Є на ньому і грецькі написи, але в скороченні. Після дослідів саркофаг уклали на давньому місці.

С.

ЛЕОНІД МАСЛІВ.

ЧЕСНО-ХРЕСНА ЦЕРКВА В ЛУЦЬКУ

У Луцьку на острові коло Василіянського містка стоїть тепер невеличка Чесно-хресна церква. Переробили її з останків великої колись церкви славного в Луцьку перед трьома віками православного Чесно-хресного братства.

Початок цієї церкви сягає трицятих років XVII. століття. Вже з 1619. року маємо грамоту короля Жигмонта III. на заснування в Луцьку церковно-добродійного братства, якому король дозволяє збудувати шпиталь і церкву зі школою. Але будову не почато відразу, бо ще потім, з років 1620. й 1623., маємо грамоти патріярхів Теофана й Кирила, де вони дають луцьким братчикам свою згоду на те, щоб поставили церкву. А з 1632. року маємо вже фундаційний запис князя Миколи Чорторийського для братської церкви. Це свідчило б про те, що тоді вона вже була. Чорторийський пожертвував 400 злотих польських з докладним вичисленням, на що ті гроші мають піти: на проповіді 100 зл., на бурсу 50 зл., на жебраків і вчителів по 50 зл. і на утримання десятьох чоловіків і десять жінок, сліпих і кульгавих (сорочками, білизною, шапками, чоботами і т. п.) — 150 зл. Виходило б, що при церкві мав бути не так шпиталь, як захист для старців і калік.

Від 1635. року луцьке братство мало вже і свою друкарню. Її подарував братству ігумен черченського монастиря під Луцьком, Сильвестер. Церкву, захист для старих і школу оснували й потім утримували пани: Блендовські, Четвертинські, Чорторийські, Сімашки, Гулевичі і т. д. Але ж найбільше причинився до їх утримання й розвитку Олександер Моселлі, що в 1645. році збудував був для братчиків новий захист (шпиталь), і то на грунтах Володимира Зубцевського. Коли він, два роки пізніше, помер, записав „усі свої маєтки, рухомі й нерухомі, і грошеві суми готівкою й ті, що були в боржників, луцькому манастиреві, під назвою Братства Воздвиження Чесного Хреста."

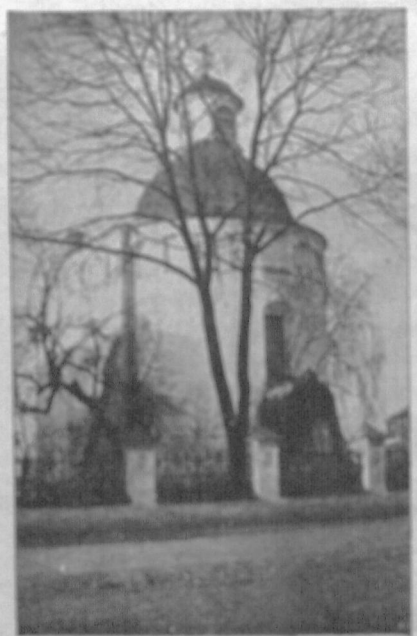

Чесно-хресна церква в Луцьку.

На початку XVIII. століття братство перейшло на унію. Церквою, шпиталем і школою почали завідувати Василіяни. Та згодом шпиталь закрито, а з кінцем XVIII. віку закрито і школу.

В 1797. році, незабаром після того, як Волинь перейшла під Росію, Чесно-хресну церкву, враз із манастирським будинком, що стояв коло неї (він іще й тепер стоїть), відібрано від Василіян, залишивши їм у будинку кілька келій, де вони влаштували каплицю і правили Службу Божу аж до тих часів, коли їх чин скасовано. Тоді й Чесно-хресну церкву замінено на православний собор, а в манастирському будинку помістилася — на другому поверсі церковна влада, а з першого зроблено — вязницю.

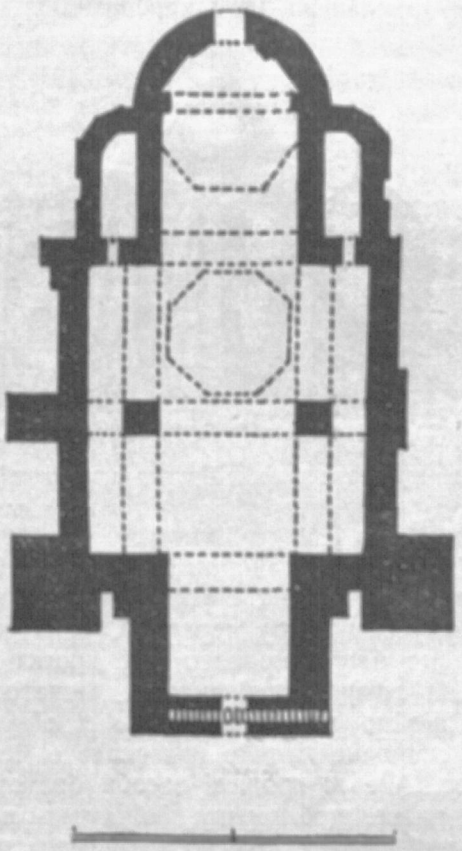

План старої Чесно-хресної церкви в Луцьку.

В 1803. році пожежа сильно знищила церкву й манастирський будинок: згорів дах, усі деревяні частини церкви. Ніхто не подбав про те, щоб спалену церкву відбудувати. Ще більше — церковна влада постановила розібрати її, а цеглу взяти на направу братського дому. Розбирати церкву взявся луцький жид Аврум Сорока; за це мав забрати собі всю цеглу з вийнятком тої, що мала піти на відновку дому.

Та петербурзький св. Синод[1]) на це не погодився. Тоді рішено утворити окрему комісію, — та заки до того дійшло, вночі з 27. на 28. квітня 1858. року головна баня братської церкви завалилась. Почалися наради. Виринули сумніви, чи гарно давати жидові в руки розбір церкви, але ж тому, що християнське населення Луцька бідне, а Сорока давав найбільше грошей за цеглу (541 карбованців і 20 копійок), влітку 1864. р. зроблено з ним умову, на основі якої він мав розібрати всю церкву з вийнятком лише фундаментів і підземних

[1]) Св. Синод — колишня найвища церковна влада в Росії, покликана до життя царем Петром I. 1733 р.

склепів. Восени т. р. майже вся церква вже була розібрана з виїнятком вівтарної частини, яку тільки випадково урятовано. Справа в тому, що в тому часі заїхав до Луцька київський генерал-губернатор Анненков, який, довідавшись, що розбирають стару, з таким гарним минулим церкву — припинив розбір. Умову з Сорокою зірвано, а за втрати, які він мав із приводу недодержання умови, йому заплачено 1080 карбованців.

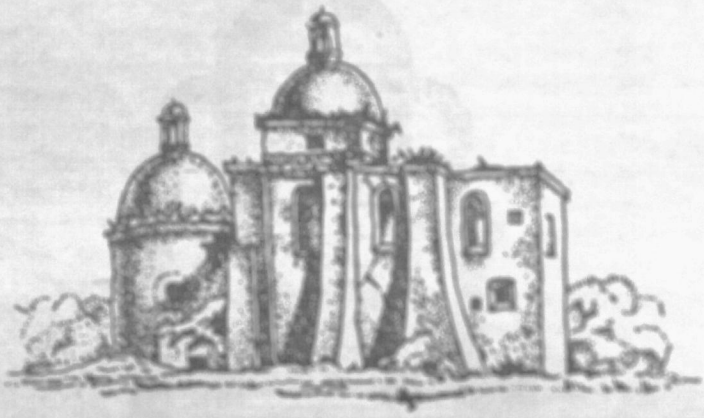

Чесно-хресна церква в Луцьку в половині XIX. в.

Анненков щиро заявся справою Чесно-хресної церкви. Після довгого листування з міністерством внутрішніх справ, нарешті постановлено відбудувати стару церкву. Справа зайшла так далеко, що навіть прийнято вже проект відбудови, але ж на тому й покінчилося... Почато відбудову церкви щойно тоді, коли 1871. р. відновлено, чи наново основано луцьке православне Чесно-хресне братство. Але ж грошеві засоби братства не дозволяли на те, щоб церкву відбудувати в її давньому вигляді. Тимто рішено відновити лише апсиду[2]), що залишилася, й переробити з неї каплицю. По трьох роках праця була скінчена, і в 1890. році церкву посвячено.

*

Ми маємо досить багато рисунків старої Чесно-хресної церкви. Та, на жаль, найстарші з них походять із 40. рр. минулого століття, яких 30 років після пожежі церкви... В 1840—50. рр. архітект (будівничий) Григоренко переводив поміри деяких замків, церков і костелів на Волині. Цих рисунків ніколи ніхто не оголошував друком — вони тепер переховуються в „Народовій Бібліотеці" в Варшаві. Серед них є одна таблиця з планом та розрізами старої братської церкви.

Більш-менш із того самого часу походить плян і перспективний[3]) рисунок тої самої церкви, уміщені в І. томі памяток, що їх видала „Временная коммиссія для разбора древнихъ актовъ" у Києві 1845. року. На основі цих планів можемо собі відтворити загальний вигляд давньої церкви.

Був це великий будинок, яких 25 м. завдовшки і більше ніж 10 м. завширшки. Церква, в вигляді квадрату, з притвором і апсидою, була поділена луками, які опиралися на стіни і на два стовпи посередині церкви, на три квадрати, над ними були уміщені три мурованні бані з „ліхтариками". Через вікна, вміщені в тих ліхтариках, доходило світло до будинку зверху й освітлювало середину бань. Таке поміщення трьох бань здовж, на одній осі, дуже прикметне для українського церковного будівництва. Напруження з бань передавалось на луки, а з них на стіни й в масивні контрофорси[4]) назверх стін.

Освітлені в середині бані були відповідним місцем для всякого роду оздоб. Там були поміщені й герби основників і опікунів колишнього братства, пп.: Четвертинських, Гулевичів, Пузин, Сімашків, Блендовських і т. д. Таке оздоблювання панськими гербами місця, де колись малювали святі образи, знаки Божої хвали й сили, свідчить, може, про гордовитість колишніх панів, але вони дуже прикметні для тої доби. Довкола цілої церкви оббігав фриз[5]) східнього походження, який складається з „осьлячих хребтів", опертих на стовпчиках: орнамент такий зустрічається досить часто на Волині.

*

Замість цієї великої колись церкви, збудованої „слізьми й потом" луцьких братчиків, стоїть тепер, відновлена з її апсиди, маленька церковця з синьою, ще з XVII. в., банею, осіяною золотими зорями. Звуть її українською церквою, бо в ній уперше за наших часів, почулось слово Боже укра-

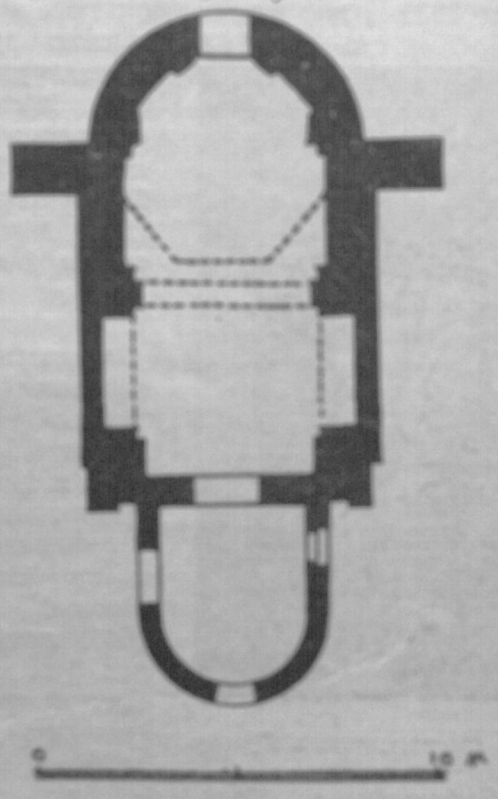

План теперішньої Чесно-хресної церкви в Луцьку.

їнською мовою, бо вона й тепер для українського Луцька є тим власне, чим була для нього перед 300 роками — кузнею і твердинею українського релігійного життя.

---

[2]) апсида — перекритий півкулястою банею виступ у стіні церкви

[3]) перспектива, латинське слово — зображування предметів так, щоб було збережене взаємне положення частин того предмету

[4]) контрофорса, французьке слово — камінна підпора, що підтримує стіни чи будівлю

[5]) фриз, французьке слово — горішня частина стіни під гзимсом, звичайно з прикрасами.

ВАСИЛЬ ПАЧОВСЬКИЙ

ҐЕНІЙ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Скрізь ми читаємо, і всі ми знаємо, що Тарас Шевченко був — ґеній, себто, така сильно талановита людина, що своїм талантом перевищає всіх і собі сучасних і теперішніх людей, що його думки, які він склав у своїх творах, геть-геть виходять поза рямки тих думок, що їх мають не тільки звичайні люди, але й із найвизначніших найвизначніші. До того долучується ще й той спосіб, яким ці думки висловлені. Він такий, що відразу нас дивує своєю незвичайністю, небуваліcтю.

Вчені люди здавна займаються справою, в чому проявляється ґеній мистця. З думками цих учених ми хочемо познайомити читачів. Ці думки хочемо прикласти й до Шевченка, щоб ми собі усвідомили, в чому саме ґеніяльність нашого Кобзаря.

*

Головну різницю між ґенієм і звичайним талантом у мистецтві визначні европейські вчені[1]) бачать у праці мистця над собою самим, над своїми творами. Праця ж ця складається з двох частин: із задуму самого твору, та з того, як той задум у творі переведе мистець. Творити можна — свідомо, наслідком довгого передумування, приготування, або й підсвідомо — прийде думка, запалить душу, й зараз вона виливається чи на папір, чи на полотно, чи на камінь. В першому випадку найважніша річ — продумування, розум, у другому — відчувальність (інтуїція), відчування. В першому випадку ми маємо до діла зі звичайним талантом (бо ж хто не має ніякого таланту, то той хоч як довго думав би, нічого не придумає, й його твір буде без таланту, — нічого не вартий), у другому — з ґенієм. Талант хоче творити, тим то збирає матеріяли, заки стане до діла, ґеній творить, бо мусить творити, і навіть проти власної волі.

Шевченкові твори всі творені з глибокого зворушення, наслідком якого він мусів творити. Наприклад, він почув про смерть свого приятеля, що поляг у царській боротьбі з племенами Кавказу, його це так зворушило, що він як-стій написав ґеніяльну поему „Кавказ". Цю поему проказував великий біль, що його приятелеві, „не за Україну, а за її ката довелось пролить кров добру, не чорну..." Так творить ґеній Шевченка... Є якась подія, що його зворушує, й зараз безпосередньо повстає поема. А ось такий, хоч і великий талант, як Панас Мирний збирає матеріял до великого твору „Пропаща сила", розбирає все (аналізує), що має під рукою і так творить. Шевченко зясовує згори свою думку у образі грецького бога Прометея, що його карають за добро принесене людству (вогонь). До того образу дострою матеріял із боротьби Кавказу та глумить собі з облуди Росії, яка обкрадає з волі цілі народи — що за ними є „правда святая".

Опрацьовуючи мистецьку думку, талант звертає увагу на форму й техніку (Тичина, Вороний), тимто він творить довго, шліфує форму. А Шевченко, як ґеній — кладе натиск на задум (концепцію) й на зміст, а творить свій твір з одного виливу вітхнення, чи одушевлення. Це видко, н. пр., з „Наймички". Ця поема захоплює не тільки думкою саможертви матері, але й розвитком напруження, звязаного з поступневим відслонюванням закритої для нас до останнього віддиху тайни наймички.

Друга прикмета ґеніяльности Шевченка це його жертва особистого добра для загальної високої (обективної) цілі, як у Данте[2]), Камоенса[3]), Віктора Гюґо[4]). Для тієї цілі жертвував Шевченко своїм власним щастям, молодістю, родинним щастям, цілим своїм життям і не відступив від цієї думки, не пішов на ніяку злагоду, навіть вернувшися з неволі. До того часу мав сміливість кинути в очі царату „Кавказ" і „Сон", де висміяв не тільки Петра І., того „людоїда-змия", але й самого царя Миколу з жінкою — а після визволення написав свої вогненні „Неофіти" з тією самою думкою.

Третя прикмета, знаменна для Шевченкового ґенія, це те, що він усе відразу обхоплює ядро або суть справи, поминаючи несутні подробиці. Це видко хочби з „Посланія".

Четверта прикмета замітна в усіх ґеніїв, за свідоцтвом хоч би Фіхте[5]) або Карляйля, — що Шевченко сполучує в собі найбільшу обективність (предметовість) із найбільшою субективністю (підметовістю) в згідливій, гармонійній цілости (пор. Фр. Шіллер[6]) у творі „Вільгельм Тель," або Данте в „Божій комедії"). Візьмім хоч би „Неофіти". Під переслідуванням християн римським цісарем Нероном (предметовість) Шевченко думає про переслідування нового покоління України царем (підметовість); це покоління, готове на смерть для України, потягне за собою старше.

Пята прикмета, замітна в кожного европейського ґенія, що Шевченко у своїх творах дає з одного боку революційний, з другого консервативний, себто, прихильний до старого, до того, що існує, зміст. Що воно так, показує його велике почитання всього старого, святости могил. Бо як ґеній, він знає, що де є могила, там прийде воскресення. Він ставить зміст між минулим і майбутністю цілим рядом історичних поем. При тому він, як ніхто, вміє відчути, як воно дійсно мусіло бути, деякі постаті освітлює по-своєму правдивіше, ніж сучасна історія.

---

[1]) такі, як англійський великий історик із XIX. в. Тома Карляйль, як німецький фільософ Артур Шопенгауер (1788—1860), як найбільший німецький поет Йоган Вольфганґ Ґете (1749—1832), або великий англійський дослідник мистецтва Джон Рескін (1819—1900).

[2]) Данте Аліґієрі — найбільший італійський поет усесвітньої міри (1265—1321).

[3]) Люіс Камоенс — найбільший поет Португалії, творець португальської нації, жив у XVI. в., чит. Ж. і Зн. 1935. ст. 286.

[4]) Віктор Гюго — французький поет-революціонер, жив у XIX. в. (1802—1885).

[5]) Фрідріх Фіхте — великий німецький фільософ в XIX. в. (1762—1814).

Шоста прикмета, замітна в усіх геніїв людства, таких як Данте, Ґете, Шекспір[7]) — **є л ю б о в п р а в д и**, яка виступає в усіх творах. Шевченко, як усі генії, шукають її, знаючи споконвічний закон, що тільки те, що було в минулому сутнє, повернеться знову слушного часу. Ціла його діяльність — боротьба з неправдою, боротьба — за правду, враз із вірою, що та правда переможе.

Сьома прикмета Шевченка, як у кожного генія, є його **о п т и м і з м**[8]), який був у Леонарда да Вінчі[9]), Бетговена[10]) та в Шекспіра, ця віра в поступ, віра у кращий світ, віра в перемогу моралі, в час, коли „врага не буде, супостата, а буде син, і буде мати, і будуть **л ю д и** на землі", віра в любов, і правду, і „добро, добро найкращее на світі — то братолюбіє..."

З цією прикметою віри в кращий світ вяжеться осьма прикмета генія (як у Міцкевича, Шекспіра або Данте), це — **л ю б о в л ю д е й і р і д н о ї з е м л і** та всього, що служить на користь загалові й може бути джерелом захоплення. Він же просить для себе в Бога:

А дай жити, серцем жити
І Тебе хвалити,
І Твій світ нерукотворний
І **людей любити!**

Девятою замітною прикметою Шевченкової геніяльности є **о б о ж а н н я м а т е р і**, як це бачимо в инших геніїв світу. Шевченко сотворив ряд поем, де змалював саможертву матері. Згідно з найвищим ідеалом[11]), всіх геніїв, і всіх вір, Шевченко каже:

У нашім раї на землі
Нічого кращого не має,
Як тая **м а т и** молодая
З своїм дитяточком малим...

Той образ виступає в найкращім творі християнського малярства, у „Сикстинській Мадонні" італійського генія Рафаеля, що жив у XVI. ст. Такий образ знає єгипетська віра, що малює богиню Ізиду з малою дитиною на руках. Те саме бачимо в індійській вірі, в вавилонській, скрізь — богині з дітьми на руках.

За основу обнови людства й нації ставить Шевченко збереження почувань сина до матері й навпаки, тобто: удержання родини.

Десята прикмета геніяльности Шевченка, це його **п р о р о ч е п е р е д б а ч у в а н н я** будуччини, яким він перевищує всіх поетів східньої Европи. Цим він зближується до пророків Старого Заповіту, таких, як Осія або Іезекіїль.

Це ж він заповів вибух революції в Росії, це ж він передсказав у „Посланію" й ту соціяльну революцію з її великою жорстокістю:

Розкуються заковані люде;
Настане суд, заговорять і Дніпро і гори —
І потече сторіками кров у синє море
Дітей ваших; — і не буде кому помагати,
Одхрещеться брат брата і дитини мати;
І дим хмарою заступить сонце перед вами,
І на віки проклянетесь своїми синами!

Таксамо він заповів повстання незалежної України, що вона „встане, світ правди засвітить", і всі ми віримо в те, що воно так станеться.

Одинацятою прикметою поезій Шевченка, як справжнього генія, є невмирущість його творів та їх **в і ч н а с в і ж і с т ь**, бо вони мають вічну вартість. Смерть є міркою таланту й генія: після смерти слава таланту потухає, та слава генія, як каже Емерзон[12]), зростає. Смерть Шевченка принесла зріст його слави, бо він як геній творить з вічних вартостей нації нові цінности, яких за життя генія ще не розуміє сучасне йому громадянство, а розуміє покоління пізніше, зріле порозуміти геніїв світогляд. Так воно було і з Шевченком, що переріс тогочасне українське громадянство на сто років. Довгого часу треба було, щоб виросло покоління, зріле до того, щоб жити думками Шевченкового генія.

Дванацятою прикметою творів Шевченка є така їх питомість, своєрідність, **о р и г і н а л ь н і с т ь**, що їх наслідувати не можна — і це є, за французьким поетом Шатобріяном[13]), головна прикмета генія. Окрім цього, дуже тяжко поезію Шевченка перекладати на чужі мови, бо вона виросла з кореня нації і прибрала суто національну форму, яка затрачує свою співучість і різноманітність у чужій мові.

Окрім цих головних прикмет, виступає у Шевченка, як у всіх геніїв мистецтва, **в е л и к а п и л ь н і с т ь**, незвичайна **с к р о м н і с т ь**, **п о ч у т т я** своєї гідности й любов до **с а м о т н о с т и**, якої потребує геній, щоб зосередити свого духа.

На основі цих прикмет вдачі, творчости й поезій Тараса Шевченка, ми приходимо до безперечного висновку, що Шевченко геній думки і слова української нації, найбільший геній від розвалин княжої України, що її генієм був автор „Слова о полку"[14]). Велике слово Т. Шевченка грає всіма барвами сонця, від нього оживає душа нації, росте і розвивається...

Тому його „**К о б з а р**" є книга мудрости для України, тому всі українські партії вважають Шевченка речником своєї програми, тому як українська думка зі зростом нації поширюється, то все покликується на Шевченка, як на криницю кожної нової думки, нової мети.

---

[7]) Фрідріх Шіллер — найбільший, поруч Ґете, німецький поет, жив в XVIII. ст. і на початку XIX. ст. (1759—1805).

[7]) Вільям Шекспір (Shakespeare) — найбільший англійський поет світової міри, жив у XVI. і поч. XVII. ст. (1564—1616).

[8]) оптиміям, латинське слово — нахил бачити все добрим і гарним, сподівання на краще в майбутньому

[9]) Леонардо да Вінчі — найбільший італійський маляр і геній світової міри, жив у XV. і на поч. XVI. ст. (1452—1519).

[10]) Людвіг Бетговен — найбільший побіч Вагнера німецький музика, жив при кінці XVIII. й на початку XIX. ст. (1770—1827).

[11]) все, що собі уявляємо як зразок найкращого, найдосконалійшого

[12]) Емерзон Ральф — американський філософ XIX. в.

[13]) Франсуа Шатобріян (Chateaubriand) — французький письменник, жив із кінцем XVIII. і в половині XIX. ст. (1768—1848).

[14]) Ж. і Зн. за 1935. р., ст. 103—104.

ВАСИЛЬ ПАСТУЩИН

ПОЧАТОК ЛЮДСЬКОЇ МОВИ

Мова є витвір духової культури людини, подібно як релігія, мораль, закони, звичаї, письменство й мистецтво. В сучасному й загальному цього слова значінні мова — це кожний назверхній знак наших духових станів, які ми хочемо передати оточенню.

Про початок людської мови вчені висказуються різно. Одні твердять, що мова повстала на підставі угоди, як инші форми людського життя, себто, що люди самі колись цілком свідомо поназивали різні предмети різними назвами, а инші мусіли від них тих назв понаучуватися. Другі є тої гадки, що початок мови надприродний, що людина дістала мову як щось закінчене, вже на самому початку людського роду. Инші гадають, що мова повстала з поступневим розвитком людської культури.

Розберім усі ці погляди.

Перший погляд противиться досвідові й людському думанню взагалі. Це підмітив уже римський учений Люкрецій[1]) який у своїому творі: „Про дійсність річей" (De rerum natura) називає великою нісенітницею думку, начебто якісь люди десь колись давно понадавали різні назви річам, та що пізніші люди від них училися тих назв, бо ж чому саме вони мали це творити, а инші ні і т. д.

Автім мова не є й не може бути чимось закінченим, це вже здавна ствердили ті, що робили над мовою спостереження. Справа в тому, що людська мова завсіди розвивається, зміняється з поступом культури. Адже ж у словниках старовинних мов ми не стрічаємо таких назв, як „залізниця", „телефон", „телеґраф", „авто", „радіо" і т. д., не стрічаємо з тої простої причини, що тих предметів тоді люди ще не знали. Вже з цього видко, що людська мова вживає тільки таких назв, яким відповідають знані предмети, коротко — немає назв без предметів, люди пізнають перше якийсь предмет, і аж пізніш надають йому назву, ніколи — навпаки.

Погляд, що початок мови надприродний, відкидають ті, що хочуть дослівно його розуміти. Вони стверджують, що людина не приходить на світ з готовою мовою. Воно то правда, що людина не приходить на світ із готовою мовою. Але правда й те, що кожна здорова людина приносить зі собою на світ такі здатности, що дають їй змогу схопити, засвоїти собі кожну науку, отже й науку мови. Ще більше: без науки, себто, не розвиваючи вроджених здатностей, не можна навчитися ніякої мови. Що воно так, на це вказує таке оповідання грецького історика Геродота[2]): Псаметих, єгипетський цар, хотів довідатися, котрий народ на землі найстарший. З цією метою віддав двох хлопчиків зараз, як тільки народились, одному чабанові з тим, що він не сміє разом з ними пробувати, а годувати їх має своїм молоком коза, що її той чабан мав у приписаний час уводити й виводити, щоб діти не погинули з голоду. Таке „виховання" дітей тривало довгий час. Коли цар уже думав, що діти повинні говорити, ввійшов сам до них і переконався, що вони знали тільки одне слово: „βέκκος" (бекос), яке у фриґійській мові означає „хліб". То так цар і назвав фриґійську мову найстаршою мовою на землі, бо діти, на його думку, самі від себе почали говорити „по-фриґійському".

А на це ми можемо тільки те сказати, що це був тільки випадок, бо хоч „βέκκος" і означає у фриґійській мові „хліб", то діти знали це слово тільки тому, що наслідували блеяння, бекання кози, яка їх кормила. Коли б їх була кормила корова, то діти були би певне ревли, мукали й т. п.

Таксамо третій, еволюційний, себто розвоєвий погляд не дає задовільної відповіді про початок людської мови. І він, як виказує сучасна наука, не може вияснити всіх справ, звязаних із початком мови. Тут труднощі ще й у тому, що повстала людська мова вже в передісторичних часах, про які не маємо ніяких записів, а найстарші знані нам історичні мови так далеко у своїому розвитку відбігають від початків мови, що на їх підставі ми не можемо майже нічого сказати, як виглядала людська мова у своїх початках.

В цій тяжкій і темній справі помагає нам трохи анальоґія[3]) між дітьми і звірятами. Вже з оповідання, що ми подали, виходить, що дитину треба вчити, щоб вона вміла говорити. Перша „мова" дитини, її крики, інстинктивні[4]), мимовільні, подібно, як у звірят. Але згодом ці крики стають намірові, ними дитина вже висловлює свою волю. Перші артикульовані[5]) слова дитини це: — „мама", „ляля", „папа" й т. д. Їх можна назвати міжнародніми, бо кожна дитина починає від них свою мову, без огляду на те, до якої нації належать її батьки. Такий стан довго не триває. Дитина розвивається далі, починає цікавитися довколишнім світом, дає питання своїм найближчим, як називаються поодинокі предмети, а то й чуючи старших, сама від них слова перебирає.

Спостереження над звірятами вчать нас, що деякі вище розвинені звірята мають теж свою наче „мову", а деякі з них мають своє думання. Пес, який нападає подорожнього, тікає коли побачить, що подорожній згинається на землю по камінь. Птах будує все величину свойого гнізда відповідно до видержности гіляки дерева, він не вертається вже на те місце, де йому зруйновано гніздо й т. д. „Мова" звірят різниться від людської тим, що вона є незмінна: пес гавкає

---

[1]) Люкрецій (Titus Lucretius Carus) — жив у часах визначного римського промовця Ціцерона (96—56 перед Христом); цікаво, що в названому творі він виступає проти страху перед смертю, проти забобонів, тощо.

[2]) Гедотот жив між 485 і 425. р. перед Христом; у своїй історії описує він (у 4. книзі) ті краї, де тепер Україна

[3]) анальоґія, грецьке слово — подібність, коли порівнюємо між собою деякі речі, справи, відповідність

[4]) інстинкт, латинське слово — вроджений потяг до чогось

[5]) артикулювати, латинське слово — утворювати звуки мовними приладами (губи, зуби, язик, горло й т. д.), тут уже вагу має — деяка свідомість, намір

завсіди однаково. Грецький письменник Аристофан[6]), віддає голос пса так, як ми „гав" (ἄω). Таксамо кожний инший народ. Таке „гав" усе однакове, є тільки деякі відтінки. Звірята висказують своєю „мовою" радість, біль, ненависть, страх і т. д. — одне слово, все те, що ми називаємо афектами[7]): пес крутить хвостом і гавкає з иншим відтінком, коли він є задоволений, а цілком инакше, коли побачить злодія. Те саме бачимо й у птахів: півень піє инакше перед дощем, инакше, коли знайде їжу. Дрозд співає инакше, коли вабить самицю, а инакше, коли перестерігає свої молоді перед ворогом, що зближається до гнізда.

Таких прикладів із життя звірят і птахів можна навести багато, а саме, як звірята думають, як порозуміваються між собою та як дають вислів своїм афектам. Є це так звана „афективна" мова, котру люди мають спільно зі звірятами і птахами.

Учені завдавали собі нераз питання, чи мова первісної людини не повстала часом так, як мова в дітей, чи так, як у звірят, а чи може якось инакше.

Дитяча мова тепер, як ми вже сказали, розвивається підо впливом батьків, учителів та довкільної культури. Але ж усіх цих умов первісна людина, коли творила свою мову — не мала. Вона мала тільки вроджені здібности до мови і природу довкола себе, якої ще не розуміла — а так більш нічого. Зі звірятами мала ця людина спільні афекти, зворушення: афективна мова звірят мала, без сумніву, великий вплив на повставання людської мови, вона йшла в початках рука в руку з людською мовою, вона їй товаришила, скріплювала її. Людина, як та тварина, кричала з болю, зі страху, плакала з голоду, чи зі спраги, веселилася з радости, стогнала з туги, жалю, тощо. Ті вигуки були не тільки однісні, а й громадні при роботі, забавах, усяких обрядах і т. д. Такими вигуками, як: „ох", „ах" і т. д., первісна людина спонукувала инших людей думати, бо вони хотіли ті вигуки розуміти, що вона висказувала. Такий вигук на вид якогось явища ставав нераз назвою цього явища. І сучасна людина не є вільна від різних вигуків при роботі, забаві, тощо. Тільки що сучасна людина їх значно менше вживає, ніж первісна. В афектах, як людина зворушена, говорить инакше, тут виходить її первісна природа наверх: зі зворушенням звязана зміна обличчя, постави цілого тіла.

Деякі слова творила первісна людина й підо впливом різних шелестів, згуків, тонів, які чула у природі. Сюди належать такі слова, як: гук, гудіти, вітер, віяти, шум, шуміти, грім, гриміти, крик, кричати, гамір, гаморити, шелест, шелестіти, тощо. Та не треба думати, що тільки первісна людина творила такі слова підо впливом згуків природи. Творять їх і нові письменники. Прислухайтеся добре, як описує бурю наш поет Амвросій Метлинський[8]):

„Буря виє, завиває
І сосновий бір тріщить,
В хмарах блискавка палає,
Грім за громом грюкотить."

А в Шевченка таких природних згуків безліч.

Ось візьміть, наприклад, початок вірша „Утоплена":

„Хто се, хто се по цім боці
Чеше косу? Хто се?
Хто се, хто се по тім боці
Рве на собі коси?
Хто се, хто се?..."

Ви так і чуєте шелестіння, що його поет передає, вживаючи часто звуків сичних та шипучих.

Або візьміть хоч би в Шевченка ті слова, коли він змальовує звуками революційний вчинок відродженого козака (багато „р", багато „ш", „с"):

і без сокири,
аж зареве та загуде,
козак безверхий[9]) упаде (= впаде, ввірветься),
розтрощить трон, порве порфиру[10]),
роздавить вашого кумира[11]),
людській шашелі[12])".

Частини мови, цією дорогою утворені, називаються „мімічними", від грецького слова: μιμέομαι (= наслідувати). Мімічна мова, це — описова сторона людської мови.

Засіб слів, утворених при помочі афективної й мімічної мови, мусів бути дуже небагатий, тимто первісна людина мусіла дуже часто послуговуватися рухами рук, рамен, ніг, голови, а то й цілого свойого тіла, як глухонімі або ті, що не знають добре якоїсь мови, а хочуть нею порозумітися. Таким чином людина впливала на око другої, й така мова називається „зорова", з-латинська оптична або показова, з-латинська: демонстраційна.

Останки первісних рухів, з-латинська ґестикуляції, стрічаємо також і в сучасної людини: промовці, й то навіть дуже визначні, ґестикулюють часто підчас промов, ми заслонюємося рукою перед ударом, киваємо головою на знак згоди, схиляємо голову на знак чемности, подаючи руку, прикладаємо палець до уст на знак тиші, посилаємо поцілунки на віддаль при поїздах, морщимо чоло на знак сильного подратування. В деяких випадках ґестикуляція практичніша, ніж артикульована мова, головно, коли справа йде про віддаль. Нею можна з успіхом порозумiватися з людьми поза плечима зацікавлених осіб. Тільки не можна нею порозумiватися вночі або коли ми чимось відгороджені, бо зорова мова має силу тільки для ока. Так узагалі можна сказати, що інтелігенти послуговуються куди менше ґестикуляцією, ніж

---

[6]) Аристофан — атенський письменник комедій, найславніший між усіма грецькими творцями комедій; у своїх комедіях дуже часто віддає грецькими буквами „мову" звірят, н. пр., брекекекекс коакс коакс" (жаби — „с" на кінці у греків мусіло бути), ті ті рі, ті ті рі тітірітокс (птахи), гав (пес і т. д.)

[7]) афект, латинське слово — сильне почування, запал, нестяма, зворушливий стан, коли людина тратить владу над собою, н. пр., гнів, обурення й т. д.

[8]) Амвросій Метлинський, український поет (1814—1870), збирач і видавець українських народніх пісень.

[9]) такий, що не має своєї хати, бо йому його хату загарбали

[10]) царський назверхній одяг колишніх грецьких царів, — тут узагалі царський одяг

[11]) ідол, якому покланялася українська інтелігенція за часів Шевченка (російський цар)

[12]) дрібненький жучок, що поволі точить дерево (тут — українські пани з часів Шевченка

люди неосвічені. А з народів дуже часто нею користуються, н. пр., жиди, а мало — анґлійці.

Про перехід від ґестикуляційної до артикульованої мови вчить нас трохи порівняльне мовознавство. Ось, грецька мова, що має старші памятки від латинської, має дієслово: „δείκνυμι“ — „показувати“, (ґестикулювати); те саме дієслово в латинській мові dico (старше *deico) означає „говорити“, иншими словами, що людина первісно показувала, ґестикулювала, те саме відтак висказувала вже без ґестикуляції. З цього погляду показову, ґестикуляційну мову можна порівняти з німим кіном, а артикульовану мову — зі звуковим кіном. Артикульована мова має перевагу над ґестикуляцією, бо нею можна порозуміватися вдень і вночі. Та важніше — вона не томить людину так, як ґестикуляція. Вона є найдокладнішою формою висказувати наші думки та почування. Витвір артикульованої мови був велетенським поступом передісторичної людини. На артикульованій, передісторичній, усній мові оперлася відтак письменна, історична мова.

З короткого й поверхового перегляду поглядів про початок людської мови бачимо, що погляд про угоду в мові треба рішуче відкинути, а инші між собою комбінувати, сполучити, себто, що ніяка з них, сама про себе, не дає задовільної відповіді на наше питання, а щойно всі вони разом висвітлюють наше питання. Правда — відповідь на наше питання не вирішна, вона тільки вказує на ймовірність.

Найважніші наші висновки такі:

1) початок усної людської мови належить до передісторичних часів, тимто так важко про нього що сказати;

2) людська мова є культурно-громадський витвір, вона означає кожний назверхній знак наших духових станів, які бажаємо передати нашому оточенню;

3) мова звірят незмінна, вона обмежується тільки на афекти (зворушення); афективна звіряча мова вплинула сильно на розвиток первісної людської мови;

4) деякі назви первісна людина творила й підо впливом різних голосів, які чула в природі;

5) ґестикуляція мала на початках людської мови дуже велике помічне значіння;

6) згодом розвинулася артикульована мова й виперла майже цілком афективну й ґестикулятивну мову з життя сучасної людини;

7) тільки комбінуючи, сполучуючи всі ці погляди, можна висвітлити наше питання в імовірний спосіб;

8) історичні, літературні мови є артикульовані мови.

СЕРГІЙ ОВЧАРЕНКО.

ЗАПОВІДНИК ЧАПЛІ (АСКАНІЯ НОВА)

Серед широких степів північної Таврії, в долішній течві Дніпра, розкинувся славнозвісний на ввесь світ заповідник Чаплі. Це відновлена назва. Бо до 1920. р. звався він „Асканія Нова“. А Чаплі це стародавня народня назва. Є це зоольоґічний город, що тягнеться сотні кільометрів, а в ньому сила-силенна всяких тварин.

Довкола — степ, рівнина, якої не зрошує жадна річка, навіть струмочок, не перетинає жадний ярок або балочка, не прикрашує жадне деревце, чи кущик. А тільки де-не-де видко на обрії зарис якоїсь оселі-хуторочка та порозкидані могили або „камяні баби“[1]); все це мовчазні свідки минулих віків.

На таких степах було безліч усякого звіря, росла степова трава-тирса, але все це зникло. Тимто заповідник Чаплі якийсь час був і міг би бути й надалі єдиним памятником природи, який зберіг обличчя колишніх степів. Бо й повстав він — із тією метою. Він мав дати науці матеріял для пізнання і звірні й рістні минулих віків нашого краю.

*

Історія зоольоґічного парку досить цікава.

Коли Росія зруйнувала Січ 1775. р., та завоювала Крим (1783. р.), російські царі почали щедро роздавати всім, кому хотіли, наші степи. Роздавали їх своїм, російським вельможам, роздавали й чужоземним панам. За вельможами на дарові українські землі повалили всі, хто бажав: німці, чехи, балканські народи. Їм не тільки роздавали землю, а ще й давали різні привілеї. І це робилося саме тоді, коли наше українське населення та недобитки Січі силою закріпачували до чужих „панів“ на наших рідних землях...

Рослинність старої частини заповідника в місяці квітні (де ніщо не змінилося).

А в 1828. році цар Микола І. дав на півдні України герцогові Фердинандові Ангальт-Кетенському ґрафові Асканії, 46.262 га землі. Цей новий маєток герцоґ назвав „Асканія Нова“ на спогад

[1]) Є це камяні ставники з подобою людини (жінки), походять іще, здається, з ранньої княжої доби.

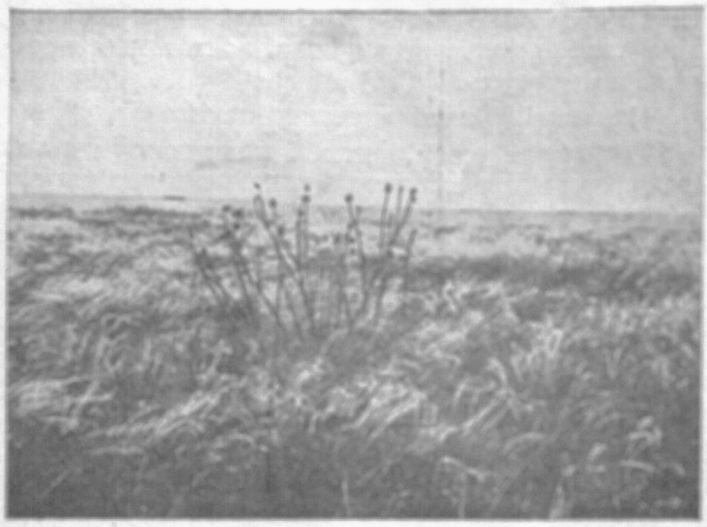

Ковиловий степ у заповіднику.

про свої родові маєтки в Німеччині. Але герцог не зміг утримати Асканії Нової.

Після 28 років невдатного господарювання, герцог у 1856. р. продав цей маєток за 525.000 талярів німецькому кольоністові Фальц-Файнові (Falz-Fein). Старий німець-кольоніст та його син Едвард швидко зрозуміли, що на цих широких, малолюдних та маловодяних степах можна з великим успіхом провадити вівчарство, — і незабаром цей маєток став відомий з плекання тонкорунних овець.

Але значіння Асканії Нової зросло за сина Едварда — Фридриха Фальц-Файна.

Це був уроджений природник, закоханий у природу чарівного таврійського степу, на якому він народився й виріс. Ще дитиною, більш душею, ніж розумом, дійшов до тієї думки, що треба рятувати для майбутніх нащадків хоч малесенький шматочок майже первісних степів із їх тваринним та пташачим населенням. Вже 11-літнім хлопчиною (1874—75. рр.) утворив клітку з першими місцевими птахами (дрохва, куріпка, куцик та інше), які сам ловив на своїх степах.

Коли закінчив природничий відділ дорпатського університету (Дорпат або Юріїв у теперішній Естонії), дістав як найстарший у родині цілий маєток (яких 23.000 га землі). Тоді дозріла в ньому сміліша думка заснувати у придніпрових степах

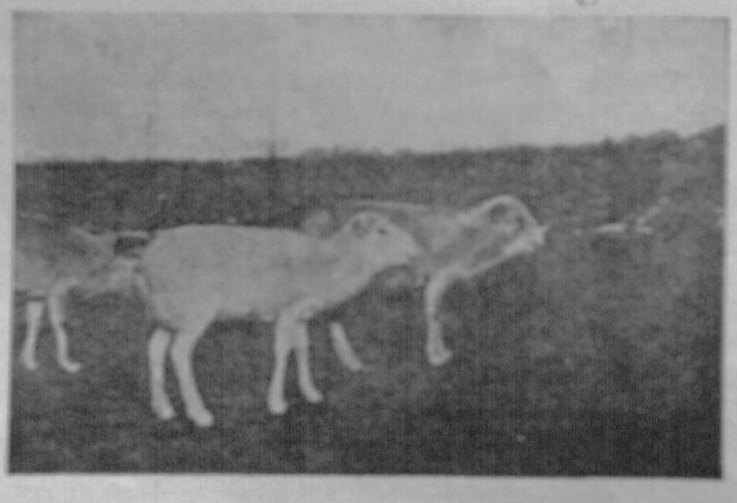

Сайгаки (спереду — альбінос) у зоопарку за станом.

акліматизаційний[1]) зоольогічний парк. У цьому парку мали проживати тварини з усіх країн світу й поволі привикати до нової батьківщини. Тут мали вони жити вільно, а то й у просторих клітках, не відчуваючи неволі.

Спершу Фальц-Файн поповняв свої клітки місцевими птахами та тваринами, пізніш почав мріяти про те, щоб у своїй Асканії зберегти, а то й відродити ті тварини цілого світу, що були вже почали вимирати. Отак у Асканії появився сайгак, порід антильопи, що живе ще в Середущій Азії, а в 1897. р. привезено з Монголії дикого коня (Equus Przewalsky). А потім із року на рік пташаче та тваринне населення Асканії раз-у-раз збільшувалося.

Пізніш огороджено яких 70 га цілини, де черідками вільно ходили, паслися та розмножувалися: антильопи, муфльони, олені, зебри, дикі кози, атлаські вівці, гриваті вівці, лями, кенгуру, сині гну, австралійські та африканські страуси і т. д. А побіч розкинувся на 30 га прекрасний сад-парк, як яка оаза серед рівних наддніпрових степів. А в парку вільно живуть та розмножуються різні тварини та птахи.

Американські страуси „Нанду", виведені в заповіднику.

Для пташні пороблено згодом у Новій Асканії штучні стави, котрі поповнюються водою із артезійських криниць[2]). В гарні теплі дні стави вкриті різними-прерізними водяними птахами; там білі, чорні та чорношиї лебеді, довгоногі фламінги й екзотичні[3]) качки та гуси, австралійські „курячі" гуси, африканські журавлі та інше.

А за маєтком на цілинах пасуться самиці зубрів та бізонів із своїми „телятами" (самців не випускають, бо дуже дикі), різні мішанці: зубробізони, верблюди, балканські й кавказькі буйволи й інше.

Всі тварини і птахи тут дуже добре себе почувають — не гірше, ніж на своїй батьківщині (більша половина з них родилася вже в Асканії).

---

[1]) акліматизація, латинське слово — пристосування, пристособлення тварин (і людини) до нового підсоння.

[2]) артезійська криниця — штучно проверчені щілини, при їх допомозі добувають воду зпід верстви землі, що вода не пропускає; назва від французької місцевости Артуа (Artois), де вперше такі криниці проверчувано.

[3]) екзотичний, грецьке слово — з далеких країв, чужоземний.

Не залишив без уваги Фр. Фальц-Файн і місцевої рістні. Щоб для історії й науки залишився хоч маленький клаптик первісного степу, він у 1898. р. виділив 700 га степу (цілини) і зробив із нього заповідник-резерват — його не смів ніхто орати, все мало залишатися недоторканим. У 1912. р. в Асканії утворено зоотехнічну станцію для вивчення звірні краю та для акліматизації та гібридизації (схрещування) тварин. Того самого року засновано тут метеорольогічну станцію, пізніш зорганізовано музей із багатими збірками: яєць, випханих звірят, кістяків, засушених ростин і т. д.

Таким чином, із невеличкої клітки з куликами та дрохвою — виросла єдина в Европі культурна установа з екзотичними тваринами та птахами, будівлями, ставками, парком, музеєм та іншими науковими влаштуваннями. Асканія Нова стала осередком, який мав велике культурне значіння для цілого світу.

*

Крім того, Асканія славилася ще своїм зразковим господарством. До світової війни (тай іще підчас війни) тут було до 40.000 тонкорунних овець, котрі випасалися на 11.000 га цілини, а на 4.500 га провадилося зернове господарство.

Про Асканію заговорив науковий світ. У різних наукових доповідях, викладах згадували про її культурне значіння, почали в різних виданнях місцевої та закордонної преси появлятися статті про неї. До світової війни вийшло більш ніж 200 назв різних брошур, статтей та розвідок про Асканію Нову найрізнішими мовами. Їх писали вчені з різних держав. Тисячі провідувачів та вчених приїжджало з різних кінців світу подивитися на цей культурний осередок та науково працювати в його установах.

*

Так виглядала Асканія Нова до перших стрілів та військових подій на Україні 1917—21 рр. Ці події не пройшли мимо Асканії. Революція та воєнні події за майже чотири роки на три четвертини знищили Асканію Нову. Бачила Асканія: червоні, московські й білі війська, бачила й німецькі, бо кожне з них, проходячи таврійськими степами, охоче завертало до багатого маєтку й жорстоко його руйнувало: забивали „заморську дичину" до

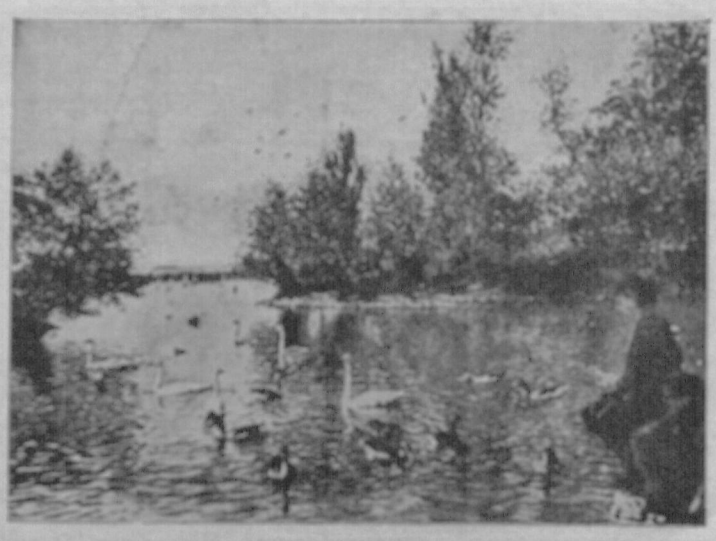

Пташня в заповіднику.

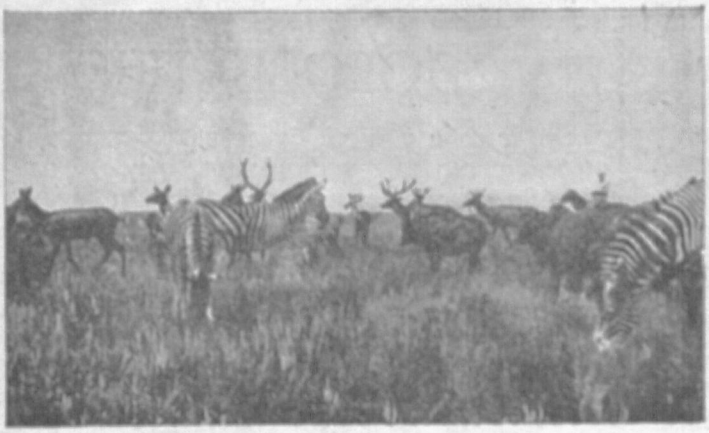

Дикі тварини на пасовиську в степу.

вояцької кухні, „для розваги" полювали на птахи та тварину, розламували паркани, а тварини розбігалися й гинули в степах. „Ми целой Расеї далі слабоду, так надо дать і здесь слабоду!" — кричали червоні „визвольники".

ТВАРИНИ			ПТАХИ	
рік	кількість відмін	штук	кількість відмін	штук
191	44 В ці відміни не враховано: 1) котрі в Асканії були як робітна худоба (верблюди, кавказькі буйволи). 2) мішанці, 3) котрі в Асканії добре розплоджуються. Так що цифра штук в дійсности вища.	207	175 Для деяких із цих відмін не ведено рахунку, бо вони вільно й безконтрольно розплоджувалися в Асканії.	928
1913	53 (Деяких відмін не враховано з поданих причин).	289	167 Також деякі відміни не враховані з вище згаданих причин.	1432
1921	29 В ці відміни, коли порівняти з 1913. р., у великій кількости входять мішанці; зате багато знищено тих тварин, які не розплоджувалися, або розплоджувалися дуже слабо в Асканії.	191	81 Із цих відмін деякі на волі, але з них багато винищено як напр. фазанів.	277

Із цієї таблички побачимо розвиток і упадок зоольогічного парку „Асканія Нова".

Тепер із Асканії Нової зробили державний заповідник. Але ж до того часу встигли зруйнувати культурну установу, перлину наших степів, яка мала не-аби-яке значіння не тільки для України, але й для цілого культурного світу.

Гірка доля спіткала й творця Асканії Нової — Фридриха Фальц-Файна. Коли Україну заняли московські большевики, він був змушений залишити рідну й дорогу йому Асканію, де він народився, де виріс та ціле своє життя працював, не шкодуючи грошей і труду. Залишивши Україну, відїхав до Німеччини, де й помер у Берліні 1921. року.

---

*) „Для розваги" в 1919. р. червоноармійці забили н. пр., кенгуру.

ФРАНЦ КОКОВСЬКИЙ

ДОГОВІР ПРО ДОЖИВАЛЬЩИНУ

На селі, а то й у місті, буває часто таке, що батько чи мати, що вже постарілися, дарують одній дитині більше майна, ніж иншим своїм дітям, а за це застерігають собі в обдарованої дитини доживальщину. Це значить, що обдарована дитина має їх до смерти годувати, обходити в недузі й лікувати, а по смерти справити їм похорони.

Часом знову буває так, що старші люди, які не мають своїх дітей, беруть собі когось із своєї рідні, а то й чужу людину „на приймака", та віддають йому ціле своє ґаздівство, а собі застерігають у цього приймака доживальщину.

Давніше робили все це договором даровизни, а для тих, що ґрунт дарували, застерігали в договорі „досмертне удержання та похорони як-слід". Біда була тільки в тому, що в такому договорі звичайно було застереження, що якби той, кому ґрунт дарували, показався невдячним супроти тих, що дарують, то такий договір можна судовим процесом уневажнити.

Із цього виходило безліч процесів, бо, ясна річ, між людьми, що сидять разом, легко приходить до сварки нераз через мариницю. Починаються суперечки, зневаги, а то й бійки, а ті, що ґрунт дарували, хочуть потому його відобрати. Бувало навіть таке, що тих, що дарували, підмовляли инші люди, такі, що самі хотіли на тому поживитися, до бійок, чи сварок, щоб мати для суду доказ, що обдаровані погано поводяться з тими, що дарували.

А хоч чимало таких процесів кінчалося програною тих, що хотіли землю відобрати, воно инших не відстрашувало, а процеси та кошти росли, мов ті гриби по дощі.

*

Новий закон про зобовязання, що має силу вже від 1. липня 1934. р., містить цілком инші постановн про доживальщину, аніж ті, що були в давньому, австрійському законі. Цей закон каже: „Коли хто взаміну за право власности, нерухомости (напр. господарство, ґрунт) зобовяжеться до смерти утримувати власника тієї нерухомости, то він має цього власника прияяти до домашньої спільноти та давати йому мешкання, поживу й одяг, і то такі, які мав той власник до часу, заки відступив нерухомість. Має також запевнити йому лікарську опіку та справити похорони, як велить місцевий звичай".

Такий договір мусить бути зроблений у нотаря, а то буде неважний. Люди, що роблять такі договори, повинні при цьому уважати, щоб усе, про що вони умовляються, було в договорі записане, а то ж новий закон виразно каже, що суд не сміє допустити доказу понад основу списаного нотарем договору, тобто нема доказу на те, що инакший був договір, а инакше його нотар написав, або не примістив у ньому чогось, про що сторони умовлялися.

Договір про доживальщину можна зробити і в користь инших осіб, отже чоловік може його зробити в користь жінки, або ближчих свояків. Може також той, що відступає нерухомість, накласти на того, що набуває ще й инші обовязки, напр. давати що року для захоронки умовлену кількість збіжжя, або давати що року на Службу Божу.

Той, що застерігає собі доживальщину, має обовязок працювати на господарстві тільки тоді, коли він виразно на це погодився, і в договорі це записано.

Приклад: Іван та його дружина Ганна беруть собі на приймака Миколу та записують йому договором, зробленим у нотаря, весь свій ґрунт і хату й собі застерігають доживальщину. У договорі помістив нотар, між иншим, що Іван зобовязався виконувати лекші роботи при господарстві. Тому, що про роботу Ганни нема згадки в написаному договорі, Микола не може від неї домагатися ніякої праці, але ж і не може тепер настоювати на тому, що договір списано неправдиво, бо вони збалакалися з Ганною, що й вона буде працювати, а нотар цього в договорі не записав. Оспорювати зміст написаного міг би Микола хиба тоді, коли б хотів доказати, що нотар не записав чогось у договорі зі злої волі, що був підкуплений, що поробив якісь зловживання.

Коли ті, що збалакалися, живуть у злагоді, тоді все в порядку. Але ж буває й таке, що люди ніяк не можуть погодитись між собою. Звичайна річ, нераз і найлінша людина може иншій зробити пакість. Починаються дома сварки, лайки, давні власники хозяйства хотіли б навіть зректися доживальщини, аби тільки дістати свою землю знову. Давніше — як ми вже попередньо казали — виходили з цього судові процеси, а через них марнували люди нераз своє добро. Теперішній закон розвязує цю справу инакше. Закон каже, що коли між доживальниками й тими, що дістали маєток, дійде до того, що від них годі вимагати, щоб вони разом жили, тоді суд може признати доживальникові відповідну ренту до кінця його життя. Ця рента може бути признана грошима або в инших предметах, отже збіжжям, городовиною, дровами й т. д.

Приклад: Іван та Ганна не можуть жити разом зі своїм приймаком, Миколою, бо його рідня збиткується над старими, зневажає їх, тощо. Суд не може домагатися від Миколи, щоб він прогнав свою рідню, але ж може на жадання Івана чи Ганни наказати Миколі, щоб він дав старим окрему кімнату на мешкання та ще всього, чого вони потребують на прожиток.

Як ми сказали, такий прожиток має бути відповідний, значить — він має заспокоювати потреби доживальників (у нашому прикладі Івана та Ганни). Але ж ізнову не можуть Іван та Ганна домагатися від свойого приймака (Миколи), щоб він заспокоював їх надзвичайні забаганки, отже щоб, н. пр., купував їм дорогі вина, ласощі, тощо, бо тоді рік такої доживальщини міг би коштувати більше, ніж варта записане приймакові майно.

Тільки в надзвичайних випадках суд може на бажання доживальників або приймака розвязати договір про доживальщину. Що саме буде вважатися надзвичайним випадком, залежатиме

від оцінки суду, в кожному разі суд буде вважати за такий надзвичайний випадок, як хтось настає на життя одного з договірників і т. п.

Доживальник не може переказати своїх прав із договору про доживальщину комусь третьому. А коли доживальників є двоє, то зі смертю одного розмір доживальщини відповідно зменшується.

Коли б приймак хотів позбутися майна, що його дістав за доживальщину, то доживальники можуть домагатися, щоб той, хто купує, платив їм до їх смерти грішми вартість того, що вони мали б діставати від приймака (ренту).

Договір про доживальщину може ще уневажнити суд тоді, коли доживальник зробив договір про доживальщину, й цим покривдив тих, кому за приписами закону має давати удержання так, що позбувся майна й уже цього удержання не має звідки давати.

Коли, н. пр., Іван зробив з Миколою договір про доживальщину й не подбав про те, щоб його дружина, чи безпомічні діти мали з чого жити, тоді вони можуть домагатися від суду, щоб він такий договір уневажнив.

БОҐДАН РОМАНЕНЧУК.

БОРОТЬБА ЗА КОБЗУ

Кілька років тому розгорілася була в Наддніпрянщині боротьба за кобзу. Сварилися противники кобзи з її прихильниками. Одні говорили, що кобза це „буржуазний пережиток", що вона пригадує давні часи, відроджує „замерзлу добу", що від кобзи відгонить „петлюрівщиною", „просвітянщиною" й т. д., тимто її треба „віддати до музею". Зате другі, несміливо, бо ж инакше не можна, брали цей струмент ув оборону, доказували, що він має свою мистецьку вартість, що за ним є гарне минуле, і що його можна ще й удосконалити. Та ці докази мало що помагали, на кобзу йшла далі нагінка.

Нам цікаво буде, з приводу цієї боротьби, придивитися до цього струменту та розказати дещо з його історії.

*

Кобза, це дуже давній струмент. Походить із далекого азійського сходу. Її знали давні половці ще в XII. віці. А половці, як відомо, були колись наші близькі сусіди й вороги. Вони сиділи побіч нас на землях від Чорного моря аж до Молдави. В инших народів тюркського походження, в татар та в турків, був теж музичний струмент такої назви.

На Україну прийшла кобза либонь від татар та й стала національним українським струментом. Спершу це був дуже примітивний, простенький, струмент, що мав кілька струн і скриньку, що на ній були натягнені струни. Але пізніш, за козацьких часів, її поліпшили, додали багато дечого.

Пізніш кобза змішалася з иншим дуже подібним до неї струментом — з бандурою.

Бандура теж замандрувала до нас із чужини. Походить вона з европейського Заходу. Винайшли її, кажуть, ув Англії десь у XVI. або з початком XVII. віку, де вона називалася „pandorra". Пізніш трохи цей струмент зявився в Еспанії — певно зайшов туди з Англії, але вже називається „bandurrio". Звідсіль помандрував до Італії, де прийняв назву „pandora", а з Італії через Польщу, на Україну. Можливо, що до Польщі занесли бандуру в середині XVII. в. італійські музики, які організували в Польщі королівські капелі (орхестри).

Бандура досить скоро виперла кобзу, бо це був струмент вже багато досконаліший. Вона мала більше струн, і цього вже було досить, щоб кобзу замінити на бандуру. Та ще до того, обидва струменти дуже подібні один до одного.

Та хоч і бандура виперла потрохи кобзу, то назва кобзи не пропала. Навпаки, слово „кобза" далі жило. І хоча пізніше струмент був один, то він мав у нас дві назви — кобза й бандура.

*

Ось, н. пр., учений історик О. Ріґельман[1]), — каже, що між українцями буває багато добрих музик, які грають на скрипку, цимбали — й на б а н д у р у, а сільські люди, казав, грають теж на скрипку, цимбали й на к о б з у. З цього можна здогадуватися, що бандура був спершу струмент, ніби інтеліґентський, або краще міський, а кобза — селянський, козацький струмент. І народ сам частіше вживав слова „кобза", навіть тоді, коли кобзу заступила бандура. І слово „кобзар" принялося на — бандуриста. І Шевченко першій своїй збірці творів дав назву „Кобзар", хоч уживає він і слова „бандурист", н. пр., так зве він українського історика й поета Миколу Маркевича[2]).

*

Кобзарі в житті України XVII.—XVIII. в. брали діяльну участь. Вони оспівували у своїх думах яскраві картини минулих історичних подій, недолю невольників, кривди поневолених, а одночасно освідомлювали людей із становищем, загрівали до боротьби за їх права! Вони бували часто післанцями, що перед повстанням і підчас повстання робили працю, якої не міг, крім них, ніхто виконати. Самі вони входили до складу повстанських загонів, без них не можна було обійтися. Маси дивилися на „божих старців", як на щось вище, дуже прислухалися до їх пісень та до порад.

Не диво, що кобзарів переслідували, судили, а то й убивали. В судових актах про гайдамаччину XVIII. в. в т. зв. „Коденській книзі"[3]) читаємо

---

[1]) Олександер Ріґельман, з роду німець (1720—1789), інжинер, розмежовував землі на Гетьманщині, будував укріплення коло Київщини, жив два роки між запорожцями, написав історію України.

[2]) Микола М а р к е в и ч, збирав іще й українські пісні, писав про народні звичаї й т. д.; жив він з початком XIX. в (1804—1860); найбільше вславився він своєю історією України

[3]) Кодня — містечко в житомирському повіті на Волині; там після упадку гайдамацького повстання 1768 переводили люту розправу над гайдамаками.

про засуд смерти на кобзаря Прокопа Скрягу з Остапівки за те, що він підмовляв на грабунки, на кобзаря Василя Ворченка зі Звенигородки, що ходив із ватажком Рептізою на Водяники, Колиярчки й Попужинці і грав на бандурі, на кобзаря Михайла Сокового за те, що грав гайдамакам.

*

Коли козаччина минулася, кобзарі пішли старцювати по ярмарках, співаючи про давне минуле, про давню козацьку славу. Згодом вони перетворилися в заводових співців, створили свою організацію, щось наче кобзарське товариство зі своїми звичаями.

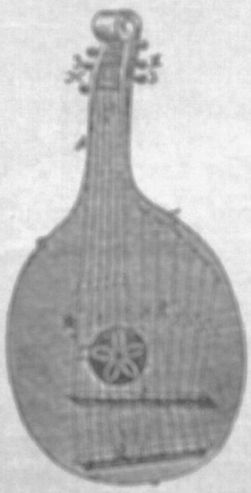

Але вже згодом кобзарі перестали цікавити молодше покоління, вони почали попадати в забуття, їх пісень не хотіли слухати.

Був час, коли думали, що кобзарство загине. Але на початках XX. ст. воно відживає, відгріб його з забуття інжинер Гнат Хоткевич, що сам вивчився грати на бандурі й зорганізував тих кобзарів, що ще жили та ховалися по закутках від ока московської поліції. А ховатися мусіли, бо уряд їх сильно переслідував за те, що співали історичні пісні й будили ними в народі згадки про славне минуле України. Заходами Хоткевича кобзарство відживає. У Києві, в Харкові, Одесі й Полтаві повстають кобзарські орхестри, що подорожують по Україні, влаштовують концерти, засновують кобзарські товариства і збирають слухачів. Зацікавлення старою історичною кобзарською піснею починає зростати. Починають думати про те, щоб бандуру удосконалити. Бандура стає струментом, що на ньому грають не тільки професіональні кобзарі, але ж і інтеліґенти. Багато з них виступає з грою на бандурі на концертах і здобуває великі оплески.

*

Так воно було до війни й якийсь час, коли вибухла революція. Так як завоювали Україну московські большевики й почали нищити все, що українське, звернули увагу й на українських кобзарів. Почалися знущання над ними, багато їх повбивали, тимто не диво, що незабаром не було про них і чутки. Хто мав ще в себе бандуру, ховав її як найдорожчий скарб, щоб не попалася в руки московських большевиків. Бо большевики вирішили, що бандура — націоналістична видумка, яку треба знищити. І нищили бандуру, нищили кобзарів.

За т. зв. українізації кобзарство трохи віджило. Тільки ж воно вже не було таке, як колись. Кобзарі дістали наказ, щоб співали большевицьких пісень та ширили між народом комуністичні думки, большевицьку пропаґанду. Таким чином замість колишніх історичних дум і пісень „червоні кобзарі" почали співати всякі „московські частушки", а то й московські на український лад перелицьовані пісні.

А далі то й зявилася згадана сварка. Її вислідом було вирішення вищого музичного комітету, який із музикою не мав ніколи нічого спільного, що, мовляв, бандуру й кобзарське мистецтво треба використати для виховання мас у дусі комунізму.

Так закінчилася сварка за кобзу: кобза правда, перемогла, але й перебрала на себе службу московської „гармошки".

Та, треба вірити, що бандура й кобзарі ще відживуть і далі будуть, як колись, сторожами національного сумління.

КИЇВСЬКІ ПЕРЕКУПКИ Й ШЕВЧЕНКО

Тарас Шевченко, скінчивши Малярську Академію в Петербурзі, завитав 1843. р. на Україну. Потім іще раз був на своїй рідній землі й на довший час спинився в Києві. Тут його знали всі, пани й міщани, а найбільше люди бідні, що їх Шевченко так гаряче любив. Нераз вийде було в полотняному убранні на базар, то вже загомонить на базарі радісними окликами перекупки: „Це той пан, що богів (образи) малює", „Це той, що про волю говорить" і т. д.

Бо треба знати, що Шевченко дуже часто ходив по базарах і потішав бідних надією на кращу долю.

Коли 1847. р. „пани украли" (як казали прості люди) Шевченка, то ніхто так не жалував за „білим паном", як київські перекупки. Вони ніяк не хотіли повірити, що Шевченка увязнено й вивезено на Сибір. Та минув рік, другий, десятий, а Шевченка не було. Посипались казки й оповідання про Шевченка: одна чула про „білого пана", таке, друга инше, одне слово, Шевченко виростав у напів надприроду постать...

Шевченко вернувся з неволі, приїхав 1859. р. до Києва. Довідалися про це перекупки, тай почали облягати дім, куди поет заїхав. Він вийшов, але ж уже не той, як колись, а сильно постарілий, з понурим обличчям, із величезними вусами та — з редькою в руці. Перекупки перехрестились: „Це не він, це якась підміна — пани когось иншого підставили за нього". І поросходились. Коли два роки пізніше Шевченко вмер, і тіло його похоронили над Дніпром, перекупки процесіями пустилися на Шевченкову могилу. Пішла така чутка, що хто на могилу пойде який недужий, то стане здоровим. І що Шевченкова могила помагає на деякі недуги, особливо на пропасницю. Пізніше московський уряд заборонив відвідувати перекупкам могилу й поставив на ній сторожу, щоб не пускала їх туди. Але перекупки поета таки не забули й досі. Розказують, що Шевченко їздить ночами по передмістях Києва на білому коні, й люди вже нераз його по смерти бачили...

Б. Р.

М. ДОЛЬНИЦЬКИЙ.

ЩЕ ДЕЩО ПРО МІСЯЦЬ

Докладніші досліди над Місяцем почато робити щойно в XVII. столітті, тоді то щойно почали зрисовувати перші мапи Місяця. Одна з найцікавіших перших мап Місяця це мапа астронома Гевеліюса, що мав свою обсерваторію[1]) в Данціґу, а перша подрібніша мапа Місяця походить аж із кінця XVIII. ст.; її автором був німецький астроном Маєр.

Великі заслуги для пізнання Місяця поклав славний англійський астроном Гершель і його учень Шретер. Гершель перший пробував докладніше зміряти висоту поодиноких місячних вершків[2]), а Шретер ціле своє життя присвятив вивчанню Місяця. Від 1785. р. аж до 1813. вивчав він поверхню Місяця й був тої думки, що на Місяці є життя. Досліди Шретера були для астрономів спонукою до докладнішого, поступневого змаповування цілої поверхні Місяця. За це діло взявся німецький астроном Медлер. Медлер зробив поміри яких 1000 поземельних форм Місяця й поміри висот яких 1100 місячних вершків. Вислідом цих його помірів була велика мапа Місяця, що появилася в р. 1834—36. Зараз після цього появилася теж перша докладніша наукова праця про Місяць узагалі. Медлерова мапа була дуже докладна, й тодішнім астрономам здавалося, що до неї нема вже чого більше додавати. Але постійне удосконалювання спостережничих засобів — астрономічного приладдя й головно ж, винахід фотографії й її використовування для астрономічних спостережень, переконали, що так воно не є. До того часу праця над зображенням місячної поверхні була тяжка, бо обмежувалася лише до зрисовування поміченого, тимто вона вимагала величезної кількости спостерігань, а отже й дуже великої докладности й довгого часу. Коли ж почато вживати тут фотографії, то цю тяжку працю заступила фотографічна картина, а через те й досліди стали лекші й висліди, ясна річ, точніші. Головною полегкістю було те, що — фотографія охоплює й більшу поверхню й більше подробиць, ніж це може зробити око спостережника.

Фотографічні знимки поверхні Місяця починаються вже з половини XIX. ст. фотографіями американського астронома Джона Дрепера. Найбільші заслуги при пізнанні і зображенні місячної поверхні має американський астроном Пікерінґ, що велику частину своєї астрономічно-дослідчої діяльности в рр. 1886—1927. присвятив саме вивчанню поверхні Місяця, сфотографовуючи її. Пікерінґ є теж першим автором фотографічного атлясу Місяця, що складений на основі вісімдесятьох фотографічних знимок. Це вже тепер не єдиний атляс, і астрономи-дослідники, використовуючи кожне найменше удосконалювання в розвитку сучасної фотографії і способів мапування при допомозі фотографічних світлин, вносять раз-у-раз якісь нові подробиці в пізнання поверхні Місяця, раз-у-раз виправляють дотеперішні місячні мапи.

Великі заслуги для розслідження поверхні Місяця поклали ще такі вчені як Бер, Льорман, Шмідт, Насмит, Вайнек, Лєві, Пюсо й ин.

*

Історія дослідів над поверхнею Місяця записала одну дуже цікаву річ, а саме одне наукове дурисвітство, яке викликало було свого часу дуже велике враження в цілому світі. Було це, здається, найбільше дурисвітство, яке коли у світі сталося.

Було це са́ме в тому часі, коли появилася була мапа Медлера. В серпні 1935. р. минуло саме сто років, як маловідомий часопис „Ню Йорк Сан" приніс опис „Великих астрономічних відкрить Сера Джона Гершеля на Розі Доброї Надії". Редакція часопису зазначувала, що подає цей опис за „Едінбурзьким Науковим Журналом". Опис подав часопис у кількох числах. Вже перша частина опису викликала величезне зацікавлення, і наклад часопису за кілька днів виріс із 2.000 на 50.000. Крім цього, видано ще 60.000 окремих відбиток.

Після високолетного вводу про те, що опис, який часопис несе у світ, це — вічний памятник для великого духа сучасної людини, що та людина заслуговує, щоб свої груди прикрасити найбільшими відзначеннями — правдивими зорями з неба — йде опис подорожі Джона Гершеля на Ріг Доброї Надії в Африці для астрономічних спостережень. Ці спостереження, як подавав далі опис, Гершель проводить, мовляв, за допомогою такого далековиду, якого ще досі не було. Його промір — понад сім метрів, спочиває, мовляв, на двох стовпах, 45 м. заввишки, важить — сім тон і кидає докладнісінький образ поверхні Місяця до темної комори. Те, що Гершель бачив на цьому образі, таке ясне, як ясний є для нас кожний предмет, коли на нього дивитися голим оком з віддалі яких 90—100 метрів... Опісля йшов дуже докладний опис цього образу: всі місячні гори — з чудових, ліскучих кришталів, а місячні долини вкриває багатою скатерту буйна ростинність. Величезні аметисти[4]), до 30 м. заввишки й казково червоні гори з жилами щирого золота в цілинах їх узбіч це — докази, що на Місяці заховані великі мінеральні багатства. Далі було видко, як зі стрімких гір котяться бурхливими водопадами чисті води рік, які відтак широкими течіями спливають до морів і океанів. Ще на инших місцях сягали під небо кратери вигаслих вулканів, окутані хмарами диму й пари. Між горами блищали численні широкі озера. За цим описом казкової природи йшов ще більш казковий опис місячної звірні й людини. Гершель, як подавав опис, бачив у кількох місцях Місяця величезні отари звірят, подібних до земних бізонів, то знову однорожців, диких кіз і т. п. Пощастило теж, мовляв, Гершелеві заглянути й мешканця Місяця, людину на цілого 1½ м. заввишки, вкриту рудим волоссям, з крилами з тонкої оболони. Одне слово — країна з казки!

---

[1]) пор. Ж. і Зн. III., ст. 346—347, VIII., ст. 322.

[2]) будівля для астрономічних і фізичних спостережень

[3]) Вигляд і висоту гір на місяці міриться при допомозі особливих помірів тіней, що їх ці гори кидають на поверхню Місяця.

[4]) напів-самоцвіт, прозорий кварц фіолетового або вишневого кольору

Не дивниця, що такий опис мусів викликати величезне вражіння спершу в цілій Америці, а за нею в цілому світі. Це дурисвітство тягнулося цілих два тижні; публика приймала його з запертим віддихом, а видавець часопису досягнув свого: зробив добрий інтерес, бо тільки й на інтерес розраховував сам дурисвіт, французький книгар Ніколе. Той Ніколе утратив був 1831. р. цілий свій маєток на біржі, виїхав із Парижу до Америки, щоб рятувати своє становище, і тут прийшов на думку обдурити світ. А щоб додати свому описові більшої ваги, він покликався на „Єдінбурзький Науковий Журнал".

І цей обдур удався. В тодішніх часах не було можна так скоро переконатися в правдивости опису; тимто треба було довшого часу, заки сам Сер Джон Гершель цьому всьому рішуче заперечив, і заки світ переконався, що його дурять... Але ще й після цього опис діждався кількох видань у Европі й находив собі вдячних читачів. Він бавив публику.

Але ціле це дурисвітство мало й одну добру сторінку. Воно викликало незвичайне зацікавлення Місяцем не лише між звичайними людьми, але й між ученими астрономами, які небагато розмірно присвячували йому уваги.

ІВАН КРИПЯКЕВИЧ.

ЩЕ ДЕЩО ПРО ПОБУТ КОЗАЦЬКОЇ СТАРШИНИ

XVIII. СТ.

(На основі записок Якова Марковича).

В 96. ч. „Ж. і Зн." у зшитку за вересень 1935. р. ми вже подали деякі цікаві риси з побуту козацької старшини XVIII. в. — і все це на основі записника-щоденника, який вів генеральний підскарбій Яків Маркович цілих сорок років 1717—1757. Цей записник — дуже цікаве джерело для пізнання життя на Гетьманщині в XVIII. в. Маркович був добрий господар, але як що до чого любив забавитися, любив музику, тощо. Політикою не займався, бо це були тяжкі часи, коли на наших людей спадали тяжкі кари від московського уряду. А проте свій край він любив, кохався у старосвітчині. Про все це й розповідає ця стаття. Добре було б, щоб, читаючи її, пригадати собі, що автор писав про записки Я. Марковича на 253—254. ст. „Ж. і Зн." за минулий рік. Там є й короткий життєпис Марковича. **Ред.**

Українська козацька старшина любила забавитися. Найбільша приємність того часу, були — домашні бенькети з нагоди всяких родинних свят і приїзду гостей. А свята були не на те, щоб перед гістьми ховати харчі та напитки, — господарі нічого не шкодували. Були навіть окремі вислови на те, як гості вживали напитків: „подпіяхом (пили) мало", „подпіяхом почасти", „подпіяхом злегка", „подпіяхом зіло" (дуже), „гаразд подпіяхом", „підпили до шуму" й т. д.

Але у звичайні дні залюбки пили чай або „кагве" (каву). А ввечір сиділи, балакали, слухали оповідань, оповідали сміховинки. Часом бував хтось, що вмів рисувати, то забавляв усіх малюнками. Часом „інспектор" (себто — домашній учитель) з дітьми „виправляв комедії", давав домашню сценічну виставу. Деколи заходили мандрівні комедіянти. В хаті бували різні струменти: лютні, бандури, а де в кого вже й новомодні струменти, як, клявікорд чи клявіцимбал, але грали на них небагато. Дехто мав свою капелю і тримав капельмайстра, що вчив хлопців грати на скрипку, на різні труби.

Коли були гості, або склалася вечірня забава, то грали у фанти, а часом забавлялися танком. Старші пробували своїх сил у шахах, але якось не дуже це йшло. Зате всі пропадали за картами. Як приходили зимові вечорі, то день-у-день сходилася завзята компанія. Ось назви ігор у карти: пікет, льомбар, памфіль, кабрилія, сенкилія. На першого квітня піддурювали знайомих листами.

*

Але не все сиділи в хаті. Часом любили поїхати з собаками на влови, взимі санками; часом і так, для приємности, пускалися „гринджолами" (саньми) по сніжній дорозі. По льоду ховзалися тільки діти. Навесну або влітку їздили оглядати свої маєтности, села, хутори, степи. Деколи вибиралися в дорогу з жінкою і дітьми. До подорожі брали не звичайну „тарадайку", а вигідну коляску або й „спальню", в якій можна було й проспатися. З заду тягнулася „палуба" з харчами. Подорож тривала кілька тижнів, головно в багачів, таких, як ось Маркович, що мав дуже багато маєтків у Полтавщині й Чернигівщині. Ось Маркович оглядав по хуторах свої стада, рахував, кілько є коров, овець, коней; розділяв дриґанти (оґери) від „їзджалих", призначав, котрі будуть верхові, котрі до роботи, любувався стрижаками й лошатами. Оглядав стоги сіна, провірював зібраний хліб, — давав розпорядки, де завести сад, тютюневу леваду, оцінював якість горілки, вказував, де ставити нові будинки, розглядав скарги підданих, нагороджував старостів за працю або карав за недбайливість. По дорозі відвідував ярмарки, допитувався за ціни, купував, що треба було до дому: то дорогі матерії для доньки й для жінки, то заліза в штабах до двора, то знову вина грецького, мігдалів, оливи. Всі свої видатки, все, що бачив і зробив, Маркович записував у свій щоденник.

*

Ці подорожі підтримували господарство, давали розвагу і вдоволення, але й добре впливали на здоровля. А як здоровля в чому не дописувало, то на це була домашня аптика, а в ній усякі ліки, масти. Бо Маркович лікувався по-старосвітськи. Що пару місяців пускав собі „зашкурну" кров пявками, парився муравлями, що-тижня заживав щедро всяких „пілуль" і „конфектів пуртуючих" (цукорків на прочищення). Ліки помагали. Хиба що

як слабість була дуже вперта, то вже посилали по лікаря-німця, до Ніженя, він знав лічити таксамо добре людей, як і коні. Бувало й таке, що допитувалися, чи є де добрий знахор, „у зіллях свідомий". Автім, як хто мав умерти, то й так умирав. Як заслабла на горло мала донечка Марковича, лікували її молоком, у якому варили ластівяче гніздо, фіялковий корінь і собачий кал, — але дитина таки вмерла...

*

Маркович був людина освічена, любив читати, любувався у книгах. Знав добре зі школи латинську мову, складав по-латині привитання і промови, читав німецькі книжки, вчився теж французької мови, а вчителем його був де Люкі, секретар гетьмана Апостола. Він купував охоче книжки, які де трапилися, чи церковні, чи наукові, чи модні календарі. Він зібрав собі велику бібліотеку й навіть у подорож брав собі книги читати. Часом, коли рука „свербіла", то писав вірші, набожного змісту, або „віншування" для дітей. Мав у себе атляс, глобб, барометер, довгі роки вів щоденно метеорольогічні записки, про погоду, дощ, тепло, зимно.

Гетьман Данило Апостол.

*

Маркович цікавився й різними проявами громадського життя. Записував пильно все, що незвичайного сталося: як московським воякам вирівали ніздря за кару, як „грошоробам", фальшівникам грошей, заливали горло міддю, як палили живцем паліїв, як якогось злодія, Мацапуру, що „тиранськи над людьми пастився (знущався) і мясо чоловіче їв", покарали так, що наперед повідрізували йому пальці на ногах і на руках, ніс та вуха, а потім живого ще посадили на палю...

Менше розписувався про те, що торкалося тодішнього державного життя Гетьманщини. Чи не цікавився тими справами, чи уважав небезпечним їх записувати? Москва поклала була тоді важку свою руку на Україну, мала скрізь своїх доносників, і траплялося, що несподівано арештували когось зі старшин та вивозили в невідомі сторони...

Всі тоді були обережні, мовчали... А все ж, хоч і короткими словами, а Маркович записує чутки про долю старшин, увязнених у Петербурзі разом із Полуботком, і дає вислів своїй радости, що їх звільнили. Записує вістку про те, що Україна має дістати давні права на основі статтей Богдана Хмельницького, що знову буде вибраний гетьман. Він широко описує раду, на якій гетьманську булаву вручено Данилові Апостолові[1]).

Але новий гетьман неприхильно відносився до Марковичів, відібрав їм уряди й маєтности. З обуренням, але обережно, пише Маркович про гордовитість гетьмана, про те, що навіть до гетьманської церкви був доступ за картами вступу. Але потім відносини якось наладнались, і Маркович нераз бував на гетьманських бенькетах, де „подпіяхом маленько".

Були й инші клопоти. Один необережно складений царський указ зворохобив був „поспольство" (простий нарід), що почало домагатися для себе козацьких прав. Багато заходів треба було вжити, щоб заспокоїти нарід. То знову Москва почала була висилати козацькі полки на роботи на „лінії", при укріпленнях на татарській границі, та на різні походи, навіть на Кавказ. Треба було добре заходитися коло московських полковників, щоб не дуже брали людей із земель старшини.

У своїому записнику Маркович докладно описав обряд похоронів гетьмана Апостола. Потім він знову чекав, чи Московщина дозволить вибрати нового гетьмана. Чекати довелося кільканацять років. Але Маркович дочекався ще виборів та скинення з гетьманування останнього гетьмана Кирила Розумовського. Цілих сорок років Маркович терпляче з дня на день продовжував свої сірі, а такі цікаві записки. Не закривав, не ховав нічого, не прибільшував нічого, не прикрашував, — дав у своїм щоденнику докладний образ того, що бачив і проживав, і себе змалював таким, яким справді був. В цьому велика ціна його записок.

---

[1]) чит. Ж. і Зн. 1934, ст. 2—4.

ЧИ МЕД МОЖЕ БУТИ ОТРУЙНИЙ?

Грецький письменник і історик із IV. в. до Хр. Ксенофонт зазначає, що одного разу грецьке військо затруїлося медом. Але наука цієї справи якось не рухала й не виясила. Та останні праці російських учених Павловського й Заріна не підтвердили отруйности соку квітів — такий вислід дали досліди лябораторійні, хоч і відомо, що деякі хемічні складники соку (нектару) квітів безперечно отруйні. Спостереження у природі дають суперечні висліди. Так Шванов твердить, що нібито на Кавказі населення не їсть першого меду (себто зібраного ранньої весни), бо знає, що він отруйний. Зате Санюк каже, що він ніде подібного звичаю не бачив. Безперечно мед деяких ос і бджіл, як бразилійської Vespa lecheguana — є отруйний, імовірно, може бути отруйний мед зібраний із квітів Kalmia, Andromeda, Rhododendron, Azalia й то скоріш через отруйність деяких складників нектару, а не через занечищення калом бджіл — як якийсь час пояснювали деякі дослідники.

Є. М.

ЮРІЙ КРОХМАЛЮК.

ДЕЩО ПРО ТОВЩІ

Товщі належать до найважніших складовин поживи людини, вони ж у першій мірі доставляють найпотрібніші річовини для доповнення спотребованого тепла й сили.

Усі товщі й олії походять то з тваринного, то з ростинного світу. Зелені ростини витворюють їх із неорґанічних складовин і збирають їх у насінні для відживи молоденьких ростин. Звірина побирає поживу і з неї витворює товщ, який переходить у припас, або в молоко до відживи молодого покоління.

Загально розрізняємо олії й товщі, залежно від їх стану — плинкого чи ціпкого. Не зважаючи на різні прикмети товщів, вони хемічно між собою дуже схожі і складаються з ґліцерини та товщевих кислин, сполучених між собою хемічно. Товщеві кислини це стеаринова, пальмітинова й олійна кислина, що у щоденному вжитку мають назви: стеарина, пальмітина олеїна. Коли стеарини, чи пальмітини в товщі більше, то товщ ціпкий, коли ж більше олеїни, то він стає рідиною, течивом, оліем.

Крім цих товщів, є ще инші, назверх скидаються на ростинні і тваринні, але хемічно від них різняться. Це олії, які одержують із земної роли, із сухого перегону камяного вуґілля, тощо. Ясна річ, що їх не можна вжити як поживи, а мають вони лише технічне значіння, головно, як мазила до машин і моторів.

Ростинні і тваринні товщі служать передусім до відживи людини. Крім цього, у промисловости їх уживають до виробу ґліцерини, мила, свічок, ліків і инших річовин.

Давніше, щоб одержати олій, розтирали олієдайні насіння у ступах, та в прасах витискали з них олій. Тепер роблять це у великих фабриках так, що насіння розтирають між залізними валками та прасують їх опісля під великими ґідравлічними (водяними) прасами[1]). Макухи роздрібнюють та ще раз прасують, щоб витиснути як-найбільше олію. У макухах залишається ще 5—7% товщу та багато білковини, тимто є вони добрі як пожива для худоби. Так виробляють такі олії, як: істинну оливу (з оливних овочів), сезамовий[2]) олій, маковий, соняшниковий, льняний, тощо. До їжі годиться олій із першого витиску, при звичайній температурі. Другий, а то і третій раз витискають звичайно при вищій температурі. З цими оліями переходить багато инших складників, тимто їх уживають лише у промисловости. Багато олію витискають із кокосових овочів (горіхів) та овочів пальми. І так виробляють кокосовий олій, що є ціпкою річовиною, та пальмовий олій, якого уживають виключно до виробу мила та свічок.

Є ще один спосіб добувати олії з насіння, а саме — витяг або екстракція. Роблять це так, що розтерте насіння піддають впливові річовин, що розпускають у собі товщі, себто таких, як: бензина, бензоль, етер і ин. Тепер найбільш уживають до цього бензолю, та хемічних річовин, які називають „трі" (три) і „тетра" (чотири). Вони витягають увесь товщ із насіння, так що осталі макухи не мають уже ніякої поживної вартости. Самі ж олії до їжі не годяться, не годяться тому, що в них залишаються останки бензолю, чи „трі", та різні побічні занечищення, що порозпускалися в цих рідинах. Тому ці олії мають лише значіння у промисловости. Одержані олії очищують (рафінують) хемічними кислинами, вибілюють і остаточно, так приготовані, дають у продаж.

Тваринні товщі витоплюють у фабриках, і таким чином одержують чистий товщ. Чим нижча температура топлення, тим товщ кращий. Останки, що залишилися після витопу, прасують у теплі й одержують таким робом товщ другого сорту.

Товщ першого сорту, званий з-французька „премер юс", є істинний, а також служить до виробу найкращих мил та свічок. На те огрівають його до яких 30° Ц. Тоді стеаринові й пальмітинові сполуки ще ціпкі а олеїнові — топляться. Їх відділюють, і перші йдуть до фабрик мила, а олеїнові, тзв. „олеомаґаринa" до фабрик маґарини, штучного масла. До найліпших тваринних товщів, які так перероблюють, належить смалець та кращі роди сала. В західньоевропейських промислових державах та в Америці є великі виробні, що займаються таким переробом. Так, пр., у місті Шікаго є виробня, де б'ють денно 22.000 рогатої худоби, 50.000 свиней і 37.000 овець.

Із різних товщів тваринного світу треба згадати ще кістяний олій, що його витягають із кісток та вживають до виробу мила. Тай і овеча вовна має в собі багато товщу, який одержують, чистячи цю вовну. З нього роблять дуже важний товщ, званий „ляноліном", його вживають до виробу ліків, мастей та в косметиці[3]). Сюди належить ще бджільний віск, з якого роблять мазило до підлоги й черевиків, тран, що його виробляють із кита та инші.

*

В новіших часах винайшли спосіб замінювати олії на ціпкі товщі, і то так, що хемічно, при помочі водню, замінюють олійну кислину в оліях на стеаринову. Через те олій стає ціпкий і подібний до лою, смальцю, тощо. Таким способом із льняного, пальмового, із транy і ин. олій, одержують товщі істинні, та товщі до виробу маргарини, мила, свічок, тощо.

До тваринних товщів належить ще масло, про яке тут не будемо довше писати. Масло скоро псується, але ж у краях, де хліборобство не є так поставлене, як у нас, його раз-у-раз не достає. Тимто воно там доволі дороге, і отже й не доступне для цілого населення. То й не дивно, що вже в половині минулого століття почали вчені міркувати

[1]) Ґідравлічна праса — прилад, що робить сильний тиск через помпування води

[2]) сезам — ростина, що росте в Індії та в Африці; олій із сезаму — істинний

[3]) косметика, грецьке слово — різні засоби, що зберігають і надають краси обличчю й загалом тілу

вати над тим, як би то виробляти штучне масло. Проби вдалися, й тепер ми вже знаємо таке штучне масло під назвою маргарини. Винахід її завдячуємо французькому цісареві Наполеонові III., що оголосив був нагороду за штучне масло. Тоді французьким хемікам удалося зробити маргарину зі згаданої вже олеомаргарини й молока. Тепер маргарину виробляють уже і з ростинних товщів, а саме — з кокосового та з пальмового олію. Мішанину цих оліїв розмішують із збираним молоком при 26° Ц. Молоко має надавати маргарині запах природного масла. Готову масу скоро охолоджують так, що вона твердне, як звичайне масло. Зайшок води відділюють, додають соли й жовтка, фарбують та опаковують до продажу.

Щоб маргарину відрізнити від звичайного масла, додають до маргарини невелику кількість хемічної нешкідливої річовини, по якій хеміки в урядах здоровля пізнають, чи звичайне масло не має часом домішки маргарини. А це часто роблять, і не тільки в нас, несовісні продавці.

У промисловости товщі використовують до виробу мила. Крім цього, товщі розкладають, щоб одержати ґліцерину й стеарину. Роблять це у двоякий спосіб: розкладають товщі при помочі сіркової кислини, або при помочі гашеного вапна. Цей другий спосіб новіший. Витворюється сполука вапу[4]) з кислинами, яку опісля розкладають сірковою кислиною. Таким способом одержують стеарину, яку очищують, та воду з ґліцерином. Стеарини зужитковують багато до виробу свічок, ґліцерину до виробу ліків, вибухових матеріялів, тощо.

[4]) вап або вапень (латинська: кальцій) — металь (CO_2), складовина вапна.

В. ВЕРНИВОЛЯ.

ШЕВЧЕНКО Й СЕМЕН АРТЕМОВСЬКИЙ ГУЛАК

У звязку з недавньою ювілейною виставою „Запорожця за Дунаєм" у нас появилося було доволі статтей про автора цієї музичної драми. Були статтейки і в нашому журналі. Правда, вони торкалися життя Артемовського мало—більше ми займалися самим „Запорожцем". А проте нас повинен зацікавити й життєпис цієї славної людини, тимто хочемо дещо зньо-го подати нашим читачам у звязку з Шевченковими днями.

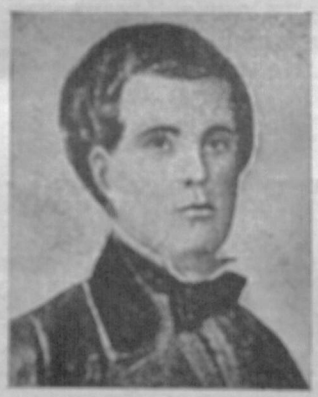

Семен Артемовський-Гулак.

Бо в нас, так узагалі, мало знають, що наш найбільший поет і автор „Запорожця" були — великі приятелі. Воно й не диво. Обидва вони були близькі земляки, були родом із Київщини. Артемовський народився в Городищі, що не дуже далеко від родинного Шевченкового села („Городище" згадує Шевченко, н. пр., у своїй „Наймичці"), обидвох доля занесла в далекий Петербург, обидва були великої міри мистці: Артемовський — співак царських театрів, Шевченко — маляр і поет; обидва почували себе на чужині чужими, тужили за Україною й ніяк не могли звикнути до Московщини[1]); в мові обидвох усе почувалася українська вимова: в Шевченковій польській мові було все „coś chłopskiego", Артемовському все закидала критика його російській мові „тверду" українську вимову...

Зазнайомилися обидва приятелі 1838. р., незабаром після того, як Шевченко вибився з кріпацтва і став студентом Академії Мистецтв у Петербурзі. Тоді вони часто бували разом, відвідували спільних знайомих, цікавилися мистецтвом, пробували разом у гурті земляків із України.

Коли ж Артемовський вернувся зза кордону і став співаком, Шевченко ніколи не минав нагоди, щоб не побувати на виставах, коли виступав Артемовський. Він щиро захоплювався і грою і співом свойого друга, на кожному кроці його відзначував й перед приятелями (в листах н. пр. до Григорія Тарновського[2]), й перед чужими. Коли Шевченко закінчив Академію й навідався на Україну, завитав і до рідного містечка Гулакового, і провідав там його стареньку матір.

А як на Шевченка спало заслання, Артемовський свойого приятеля не забув. Він допомагав Тарасові грошима, та робив усе це по-дружньому, що наче він йому не стає у пригоді, а просто, посилає за якийсь ніби то колись замовлений портрет, щоб поета не вразила ця допомога. Шевченко високо цінив цю високу, благородну рису в Артемовського. Відписуючи йому з подякою за допомогу, він звав Артемовського видумки „поезією", й його самого „талановитим поетом". Але ж коли Шевченкові справді треба було допомоги в виборі всяких малярських потреб у Петербурзі, він щиро звертався до Артемовського: він уважав, що хоч його приятель і не маляр, то з приятелювання з ним дечого з малярства навчився, і ні-

[1]) При цій нагоді подаємо те, що найважніше з життя Артемовського, бо в нас про це знають небагато, а то й сплутують поета Петра Артемовського-Гулака, теж із Городища, Семенового дядька (стрия), з самим Семеном, співаком і композитором.

Народився Семен Артемовський-Гулак 1813. р., вчився в Києві, і через чудовий голос попав у київський архиерейський хор. В 1838. р. російський композитор М. Глінка забрав його з собою до Петербургу, звідкіль його вислано за кордон на три роки вчитися співу (Париж, Фльоренція). Вернувшися до Петербургу 1842. р., виступав із великим успіхом у царських операх, де прослужив 22 роки й якийсь час він свою окрему школу співу. В 50. рр. почав компонувати українські співогри („Українське весілля", „Ніч під Івана Купала"), але ж усі ці твори попропадали. В 1863. р. склав слова й музику до „Запорожця" (вперше її виставлено 14. квітня 1863), що незабаром став улюбленим твором не тільки на Україні, але й у Росії. Умер 1873. року в Москві, звідкіля була родом його дружина.

[2]) Григорій Тарновський, український дідич, власник Качанівки на Чернигівщині, гостив у себе часто українських письменників, між ними і Шевченка, † 1853.

хто так добре орудки його не залагодить, як він. І справді Артемовський із щирого серця заходився все коло того, щоб і тут допомогти своєму найкращому й найліпшому приятелеві.

У Шевченковому „Щоденнику", який поет почав вести в Новопетровському форті (12. червня 1857) й вів його ще якийсь час на волі (до 13. липня 1888.), ми находимо дуже багато згадок, присвячених Артемовському. І всі вони — повні похвал для приятеля, для його веселої, трохи може легкодушної вдачі, для його доброго серця, для його голосу, мистецької гри, якою Шевченко все захоплювався. А подобався Шевченкові Семен Артемовський не тільки в російських операх[1]), але і в українських драматичних виставах. Бо ж треба знати, що Артемовський дуже радо виступав у драматичних образках Котляревського, в його „Наталці Полтавці" та в „Москалі Чарівнику", а роля Чупруна в цій останній комедійці була як для нього створена. За його гру в цій комедійці Шевченко назвав його „чарівним Семеном".

Коли Шевченко після неволі повернувся до Петербургу, зараз таки другої днини (28. березня 1858) навідався до свойого приятеля, й від того часу обидва вони майже не розлучались: не було дня, щоб не бачились, щоб не побували разом у театрі, на якійсь мистецькій виставі, у спільних приятелів, головно земляків із У'країни. Шевченко дуже часто бував гостем у свойого приятеля, прислухався до того, як Артемовський проводив у своїй школі лекції співу, а то вів дружні розмови з Гулаковою дружиною, яку дуже шанував (Артемовський одружився 1848. р.), або слухав її „чарівної гри" (як сам пише в „Щоденнику" під 20. травнем 1857. р.) на фортепіяні — звичайно пані Артемовська грала якісь уривки з італійських опер. Але що найбільше подобалося Шевченкові, то — її гра „на давно забутому струменті", на арфі. Таксамо радо прислухувався, як Артемовський співав, а дружина його супроводжала його спів грою на фортепіяні...

Ці гарні відносини між обома приятелями тяглися до самої смерти Шевченка. Як прийняв вістку про поетову смерть Артемовський-Гулак — можна собі уявити. Та документів про це не маємо, бо взагалі наш композитор не радо брався за перо, не дуже любив і листів писати, як це підмітив Шевченко, а не то, щоб писати спогади...

Думаємо, що спільне приятелювання не могло не вплинути на задум Артемовського написати свого безсмертного „Запорожця". Хто знає, чи й не вийшов він із спільних розмов із геніяльним поетом...

Та як не як, а Шевченкові вже не довелося бачити Артемовського співогри на сцені. Коли „Запорожець" почав оббігати театри У'країни й Росії, Кобзареве тіло від двох років спочивало вже на Чернечій Горі під Каневом...

[1]) опера — драматичний твір увесь співаний

ГР. БОБЯК

З ПРИВОДУ ОДНОГО ШЕВЧЕНКІВСЬКОГО СВЯТА ЗА УРАЛОМ

Світова заверюха загнала мене до Харкова: російські війська забрали мене з собою як цивільного полоненого до колишньої царської Росії, і мені довгий час довелося пробувати поза Галичиною. Якийсь час я, за порадою покійної поетки Христі Алчевської[2]) учителював у зорганізованій харківською „Просвітою" гімназії, але воєнні пореволюційні події закинули мене далеко, у Троїцьке, місто на західньому Сибірі, над рікою Уй (область Обу). Десять місяців 1917—1918 р. я сповняв обовязки секретаря та бібліотекаря „У'країнської Громади" цього міста. Тоді то й довелося організувати Шевченківське свято в цьому місті, хоч, признаюся, до таких справ я ніколи не мав ніякого хисту.

Свято відбулося в найбільшій салі міста Троїцького. Вона була вщерть забита публікою. Доходу принесла чисто 300 карб., за які тоді можна було купити 60 кг. масла... Реферат про думки Шевченка та його діяльність перебрав один галичанин. Цікаво, що його видрукували перед святом і продавали при касі разом із білетами[3]). Ціле свято відбулося тільки українськими силами, а лише на диригента орхестри запрошено полоненого німця, вчителя музичної школи в Вестфалії, що запізнався тоді з українською музикою („Вечерниці" Ніщинського) і з того часу зробився захопленим прихильником української музики. Всі точки хору й музики, виведені ним, викликали величезне захоплення серед слухачів. Пригадую собі, що було багато деклямацій — аж 11. Але ж для тамошньої громади і їх було за мало — так усі рвалися виголошувати Шевченкові твори. Виголошені вірші викликували все бурю оплесків. Я вже не пригадую собі ні прізвищ декляматорів, ні заголовків творів, але ж усі вони були виголошені з незвичайним чуттям та зрозумінням. Була „Розрита могила", був вірш „Мені тринадцятий минало", виголошений 14-літнім хлопцем-самоуком Вербою, що брався писати драми, була „Лілея", що її деклямувала дівчина-вигнанка з Холмщини. Колись я, гімназистом, на Шевченківському гімназійному святі у Станіславові 1894. р., виголошував „Кавказ". Але коли мій учень, парубчак із кустанайського повіту тургайської області своєю деклямацією вірша збрязу масу своїм прекрасним виголошенням, я побачив, що мені власне треба було б у нього брати лекції деклямації. При кінцевому уступі „Кавказу" в багатьох слухачів уже текли сльози з очей, та й я сховався за мурований стовп, бо соромно було показатися людям зі сльозами на очах. Тут згадалося все: відрізаність на тисячі кілометрів від родини та шістьох дрібних дітей, що жили недалеко кри-

[2]) Христя Алчевська, відома українська поетка (1882—1931); мати її, теж Христя, була відомою педагогічною діячкою

[3]) примірник находиться в Бібліотеці Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові

вавої Лисоні під Бережанами, і тургайці, для яких зроблено це свято, і близькість від Троїцького Орської кріпости, де мучився наш Пророк, і українська робота в цих краях, де, після прогнання оренбурзьких козаків, були вже панами большевики, а в місті Троїцькому, від якого пів року, сидів уже та працював большевицький головач Апфельбавм-Зіновієв. Знаю, що коли виголошувано „Мені однаково", я не міг уже над собою запанувати, мої сльози перейшли у хлипання.[3])

Я ворог нашої плаксивости. Тимто, сподіваючись сумного настрою, я поклав на закінчення програми свята „Марш зауральських українців", що їх співали на нуту „Hej, Slovane". Але ж я розумію, що бувають хвилини, коли сліз не спиниш. Так і моє мудрування людей не спинило. Зібрані численно на святі земляки, вигнанці із Холмщини, Підляшшя, Волині — всі голосили навздрид.[4]) Тарасова доля в їх уяві сплелася з долею їх самих, вигнаних війною з рідного краю...

При цій нагоді хочеться мені зазначити, що хоч який нестертий слід полишило на мені святкування памяти Великого Кобзаря на далекому Сибірі, хоч як воно до сліз зворушило й мене й моїх земляків, я б хотів, щоб такого сумного настрою Шевченкові свята не викликáли. Це для нації шкідливо, це вже перестарілість у часах радія, літаків та газів проливати сльози...

А проте того Шевченківського свята ніколи не забуду.

---

[3]) обширніші спомини з заслання я приготовляю для видань „Червоної Калини"

[4]) Вигнанці, що їх урядово називали „беженци", хоч москалі їх силою виганяли при відступі, масово гинули, по дорозі губилися члени родини. Рядом могил застелена їх дорога. У Троїцькому, між залізничою стацією й містом, застав я ліс хрестів та могил „біженців". Жили вони за містом, у земляних бараках. Мали призначені харчеві приділи, „пайки", але чиновництво збивало собі майно, жируючи на їх нужді. Сила їх пропало, але ті, що там залишилися або вернулись на Холмщину, Підляшшя, Волинь, є певно свідомішими одиницями. Хотів я вести для їх дітей школу у Громаді, але гроші, вислані до Києва, Катеринодару на букварі, евангелія, Лисенківські збірники народніх пісень — безслідно пропали.

МАРШ ЗАУРАЛЬСЬКИХ УКРАЇНЦІВ

На Шевченківському святі в місті Троїцькому на Сибірі[1]) місцевий хор відспівав, між иншим, і „Марш зауральських українців". Відспівав його на нуту відомої чеської пісні „Hej, Slovane", яка лягла і в основу польського національно-державного гимну „Jeszcze Polska nie zginęła". Музика до цієї чеської пісні була на Наддніпрянщині відома, бо на нуту „Hej, Slovane" співали там пісню, здається, на слова Грінченка. Та пісня починається словами:

На що нам чуже письменство і чужая мова,
Хай живе і процвітає українське слово і т. д.

Деякі кола української інтеліґенції бажали навіть із цієї пісні на цю нуту зробити національний гимн, але це так і не вдалося: „Ще не вмерла", та ще на нуту М. Вербицького, виперла всі инші спроби утворювати нові національні гимни.

Через те, що нута до „На що нам чуже письменство" була відома, то не тяжко було її підкласти під слова „Маршу" (може, і слова „Маршу" вже достроювали до відомої нути?).

Подаємо цей „Марш" на памятку тих бурхливих, славних днів, коли по цілій колишній Росії, не тільки по Україні, скрізь, де жили й невеличкими громадами українці, лунало безсмертне Шевченкове імя:

За Уралом, за далеким, наша пісня лунає —
Це Азійська Україна право добуває.

---

[1]) пор. ст. 90.

Урал, Алтай, Амур, Ферган[2]) і найбільше море[3]),
Знають добре українських кольоністів горе.
Катерина, суча дочка, московська царіця,
Зрабувала нашу землю, віддала чужинцям.
На Вкраїні нам не стало, ні кута, ні хати,
Ми покинули Край Рідний, пішли в світ блукати.
Україна всіх годує, лиш не свої діти,
Що марніють на чужині мов підтяті квіти.
Висміювали нашу мову, кров і мозок ссали,
У пустиню тайгу, тундру[4]) діток висилали.
Сірко і Тарас Шевченко, поет незабутий,
Тут страждали у Сибіру, щоб волю добути.
Ми купили собі право кровю і кістками
Жити тут, користуватись лісами, степями.
. . . . . .
Просвітитись дуже хочем, грітись в світлі сонця,
Щоби правда загаядала і в наші віконця.
. . . . . .
Ми доженем, переженем культурні народи[5]),
. . . . . .
За Уралом, за далеким, наша пісня лунає,
Бо азійська Україна своє право знає.
Мати наша, Україно, Божа ти дитино,
Благослов нас, Нене Рідна, на святеє діло!

---

[2]) Ферґана — країна в горішньому сточищі Сир-Дарії на Сибірі; Урал, Алтай — сибірські гори, Амур — сибірська ріка. Скрізь там є українські кольонії.

[3]) Найбільше море — Тихий Океан

[4]) Тайґа — сибірські шпилькові ліси, підмоклі; тундра — великі хвилясті сибірські рівнини замерзлі, безлісні

[5]) Виточкованих рядків не пригадує собі той, що цю пісню записав.

МІСЯЦЬ БЕРЕЗЕНЬ — ШЕВЧЕНКОВІ! НЕ ПОВИННО В НАС БУТИ СЕЛА, НЕ МОЖЕ БУТИ ЧИТАЛЬНІ, ДЕ Б НЕ ВІДБУЛОСЯ В БЕРЕЗНІ ШЕВЧЕНКІВСЬКЕ СВЯТО!

ВОЛОДИМИР ДОРОШЕНКО.

ПОВНЕ ВИДАННЯ ТВОРІВ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Український Науковий Інститут у Варшаві взяв на себе великоважну справу — видати повний збірник творів Шевченка. Це має бути справді повне і водночас загально-доступне видання. Розраховане воно на 16 томів і міститиме все, що Шевченко написав — поезії і прозу його, до найменшої дрібниці. І все це з широкими пояснювальними статтями-розвідками та коментарями (розясненнями окремих слів чи уступів). Крім того, окремі томи будуть присвячені малярській творчости Шевченка, збірці перекладів із „Кобзаря" на різні чужі мови, показникові писань Шевченка та про Шевченка, міститимуть його ширший життепис. А що видання це призначене для широкого загалу, то і твори Шевченкові, писані по російському, подає воно в українському перекладі. То на те, щоб ці твори пізнали ті, що російської мови не знають.

Видавництво веде сам директор Інституту, відомий український діяч, проф. Олександер Лотоцький, а редагує твори дуже досвідчений у Шевченкознавстві, винятковий у нас знавець Шевченка проф. Павло Зайцев.

Книжки виходять не том за томом, а всуміш, у міру підготови до друку. Покищо вийшло пять книжок: том II., III., VI., VII. та XI., а незабаром мають появитися XIV. та X. Видані досі книжки містять: Шевченкові поезії з 1837—42 рр. (т. II.); поезії з 1843—47 рр. (т. III.); повісти: „Художник" (чому не „Мистець"?), „Наймичка"; оповідання: „Варнак" (т. VII.); драму „Назар Стодоля"; російські поеми й різні дрібні писання, як дві автобіографії,[1]) археольогічні (з праісторії) замітки, тощо, а також „Букварь,[2]), що його зладив Шевченко перед смертю (т. VI.) й листи (т. XI.).

Всі ці твори докладно перевірені з опублікованими досі рукописами, виданнями самого Шевченка, при чому поезії друкує редактор не одну за одною в часовому порядку їх написання, як це досі робили, а в тому порядку, як їх видавав або задумував видавати сам Шевченко, та ще й під його ж таки наголовками (Кобзар, Чигиринський Кобзар та Гайдамаки; Три літа; Другий Кобзар; В казематі, тощо). Шевченко тільки перші свої збірки поезій назвав „Кобзарем", а коли, вернувшися з заслання, підготовляв до друку нове повніше видання своїх творів, то хотів назвати їх просто „Поезії", і тільки з цензурних причин видання вийшло під старою назвою „Кобзар". Так пояснює свій поділ редактор, і для цього є деяка підстава, хоч усе ж чимало є таких поезій, що їх не можна вбгати під ці заголовки, і редактор сам їх причіплює до котрось частини. Мабуть таки краще було б усі Шевченкові поетичні твори друкувати під остаточно вибраною ним самим назвою „Поезії", але в порядку хронольогічному, себто за часом, коли вони написані, а лише при кінці збірки зазначити у змісті, до котрого саме відділу належать ці, чи ті поезії.

Це одне, а ось ще друге. Редактор завдав собі багато труду, — особливо тяжкого в умовах теперішнього цілковитого відокремлення від Наддніпрянщини й недоступности її книгозборів та архівів, — щоб дати точний, зразковий текст (себто власні слова) Шевченкових поезій. І за це йому велика дяка. Тільки зовсім зайво було подавати всі варіянти,[3]) всі різниці тексту в різних рукописах і виданнях, саме в цьому популярному виданні. Досить було б, зазначивши загальні засади видання поезій, подати що найважніші відміни від прийнятого в нас досі тексту, а всю редакторську роботу відкласти до чисто-наукового видання, або хоч до окремого тому цього таки видання, бо ж усі ті варіянти й варіянтики цікаві тільки для вчених шевченкознавців, а не для широкого загалу. Пересічний читач ніколи не заглядатиме до цієї половини тому, а тимчасом через велику силу варіянтів у виданих досі томах поезій цілком відпали такі дуже потрібні — саме широкому читачеві, коментарі-пояснення менше зрозумілих окремих слів та уступів. Таксамо зайво було давати у збірку творів різні документи (прохання, зізнання, тощо), тим більше, що багато з того навіть і не Шевченкові писання. Це все слід було відкласти до тому з життеписом, як додаток до нього.

Далі ще одна заввага. Російські поеми Шевченка пущено в перетворі, російською мовою, хоч усі інші його російські твори, навіть такі інтимні[4]), як листи, поперекладано по-українському. Коли вже це зроблено, то варто б було й російські Шевченкові поезії дати в українському одягу. Розуміється, майбутнє чисто-наукове видання повинно дати нам усі Шевченкові твори тільки в перетворі, як це й почала була робити Українська Академія Наук у Києві, поки большевики не припинили цього її видання, і як цього вимагав іще свого часу Драгоманів.

Слід сподіватися, що, покінчивши отсе популярне видання, Інститут візьметься за наукове. Але поки воно буде, треба бажати, щоб широко пішло між люди те видання, що його оце розбираємо. Воно бо на це заслуговує більш, ніж котре з дотеперішніх: тут же і совісно опрацьований текст, і пояснювальні статті, що докладно виясняють різні справи, зв'язані з виникнем Шевченкових творів, та розясняють повну, зміст і значіння даного твору, чи громади творів. Ці пояснення на цілий зріст показують перед нами Шевченка, його незмірну духову велич, його широку освіту, чи пак самоосвіту, його геніяльне зглиблення минулого й розуміння сучасного України, його глибокий, вогненний патріотизм, що ним просякнута кожна

---

[1]) автобіографія, грецьке слово — життепис, який хтось сам собі виготовляє

[2]) див. Ж. і Зн., 1934, ст. 67.

[3]) варіянт, латинське слово — окремі слова, речення, а то й цілі розділи, які автор твору додає, чи викидає, коли свій твір закінчить

[4]) інтимний, французьке слово — дуже близький серцю, сердечний, не конче доступний для широкої громади

найменша його річ. Це тим важніша справа, що тепер під большевицькою владою Шевченка немилосерно калічать, намагаються зробити з нього чисто-московського діяча, якогось малороса-безбатченка, так би мовити — Івана Безрідного. А чей же Шевченко був, є й буде наш усенаціональний пророк, речник-співець незалежної від Московщини України. З усіх українських письменників Шевченко найближчий, найдорожчий українському читачеві за свій вогонь, за свою велику любов до України. Та ми нераз тільки несвідомо, чи підсвідомо, нераз тільки чуттям угадуємо його задум, його спрямування. Тепер же національне значіння Шевченка — не з назверхнього лише боку, але й із боку внутрішнього — кожного окремого твору, його заховану думку, свідомо вкладену поетом, його патріотичну настанову викривають долучені до кожного тому розвідки наших фахівців-Шевченкознавців. І з цього погляду розвідки ці правдива протиотрута до большевицького спотворення цілої постаті Шевченка як письменника українського. Бо ж теперішні московські червоні пани на Україні, не можучи попросту викинути Шевченкових творів із обігу, заборонити Шевченка, як позабороняли твори инших українських письменників, силкуються за всяку ціну затушувати національне значіння великого українського поета, притупити своїм фальшивим розясненням національну гостріть його поезії.

Певна річ, що намагання ці даремні, бо нема на світі сили, що змогла б знищити, чи хоч би притупити вибухову силу Кобзаря. Але ж, із другого боку, на національнім таборі лежить обовязок протиставитися цим негідним замахам, розяснити, розкрити правдиву вагу Шевченкової творчости, умисне затемнювану за Збручем сучасними „Кирпогнучкошиенками“[3]) знід пятикутної зірки. І це завдання власне з великим успіхом сповняє саме варшавське видання, доводячи до невимовної люті московських большевиків. На жаль, у нашому краю чогось байдуже ставляться до цього видання. А це несправедливо. Бо ж досить буде переглянути видання, щоб побачити, що текст повний, що в ньому нічого не пропущено, нічого не сфальшовано, що всі статті в виданні Українського Наукового Інституту в Варшаві мають високо патріотичний підхід до Шевченка. Слід іще з признанням піднести, що Інститут згуртував при праці над Шевченком усіх Шевченкознавців, що живуть тепер по цьому боці Збруча й на еміграції. Серед авторів поясняльних статтей, крім самого редактора, в виданих досі томах бачимо такі імена: Д. Антонович, Л. Білецький, І. Брик, В. і Д. Дорошенки, М. Кордуба, Є. Маланюк, М. Рудницький, Ст. Сірополко й Ст. Смаль-Стоцький.

Найбільше статтей, і вони чи не найважніші, належить самому таки редакторові. Він дав кілька статтей, що звязані з вивчанням тексту (текстольогічних), докладно розповів історію видання перших трьох „Кобзарів“, виклав справу редагування тексту Шевченкових поезій та пояснив свою редакторську роботу, а саме, чому бере ту, а не иншу редакцію тексту поезій (вводові статті II. і III-го тому). Крім того, редактор дав прегарні поясняльні статті до цілої низки поезій („Перебендя“, „Посланіє до Основяненка“, „Іван Підкова“, „Тарасова ніч“, „На смерть Котляревського“, „Посланіє до Маркевича“, „Гамалія“, „Маряна-Чернниця“) та обговорив автобіографії Шевченка (т. VI.) й його прозову творчість (т. VII.); Д. Антонович оповів про Шевченка як драматичного письменника (т. VI.); Л. Білецький про баляди[4]) Шевченкові й поему „Катерина“ (т. II.) та про повість „Наймичка“ (т. VII.); І. Брик про „Гайдамаки“ й „Єретика“ (т. II.) та про відношення Шевченка до освіти (т. VI.); Д. Дорошенко про „Історичні сюжети[5]) й мотиви[6]) в творчости Шевченка“ (т. III.) та про оповідання „Варнак“ (т. VII.); М. Кордуба про Шевченка як краєзнавця та археольога (т. VI.); Є. Маланюк змалював „раннього“ Шевченка (т. II.) та „Три літа“ (т. III.); М. Рудницький говорить про повість „Художник“ (т. VII.); Ст. Сірополко про Шевченків буквар (т. VI.), а Ст. Смаль-Стоцький про „Сон“, „Великий Льох“ та „Посланіє (т. III.).

Вже з цього переліку бачимо, яке це цікаве перед нами видання. Цікаве воно передовсім для молоді, особливо учнів вищих кляс середніх шкіл та студентів вищих шкіл, далі для вчителів, що дістають прекрасний поясняльний матеріял, а нарешті й для кожної освіченої людини, що хотіла б глибше й докладніше пізнати Шевченка як людину й як творця та зрозуміти джерела, спонуки й ціль його творчости. В великій пригоді стануть їм названі статті, що читаються з неослабною цікавістю, та окремі коментарі-пояснення; в виданих досі томах, особливо цінні коментарі до „Листування“. Коментарі до поезій появляться при кінці IV. т. поезій. Численні ілюстрації (портрети, автографи — власноручне писання — й малюнки Шевченкові), якими рясно прикрашені видані томи, ще збільшують вартість видання, про яке говоримо.

Західньо-українського читача трохи дивуватиме тільки правопис чужих слів на російський лад не лише у творах Шевченка, де ще це зрозуміле, а й у статтях наших Шевченкознавців, що вже зовсім недоречі. Хотілося б бачити і трохи кращу коректу. Але все це дрібниці, що не зменшують ваги видання, яке ми гаряче поручаємо нашим Читачам.

---

[3]) Так сам Шевченко назвав земляків із гнучкими шиями, що при тому вміють задирати ніс, кирпу гнути. Таких за часів Шевченка було багато, таких і тепер немало...

[4]) В дальших томах мають появитися статті ще таких фахівців, як Ф. Колесса, В. Сімович та ин.

[5]) баляда, італійське слово — вірш, лірично-описовий, зміст його — загадкові, часто грізні події, надприродні, всякі перемін, пор. Шевченкову „Тополю“, чи „Утоплену“, та инші.

НАЙБІЛЬШИЙ УСПІХ ЛЕТУНА НА БЕЗМОТОРОВОМУ ЛІТАКУ.

Людвік Гофман, учитель безмоторового літання із Мангайму (Баденщина, Німеччина), відбув на безмоторовому літаку лет на просторі 500 км. зі скорістю до 100 км. на годину. У своїому рекордовому (з найбільшим успіхом виконаному), безмоторовому леті осягнув Гофман висоту 2500 м.

Е. ЖАРСЬКИЙ.

IV. ЗИМОВІ ОЛІМПІЙСЬКІ ІГРИЩА

Від 1.—16. лютого ц. р. відбувалися в малому баварському містечку Ґарміш-Партенкірхен (у Німеччині) світові спортові змагання в зимових спортах. Була це зимова частина XI. олімпійських

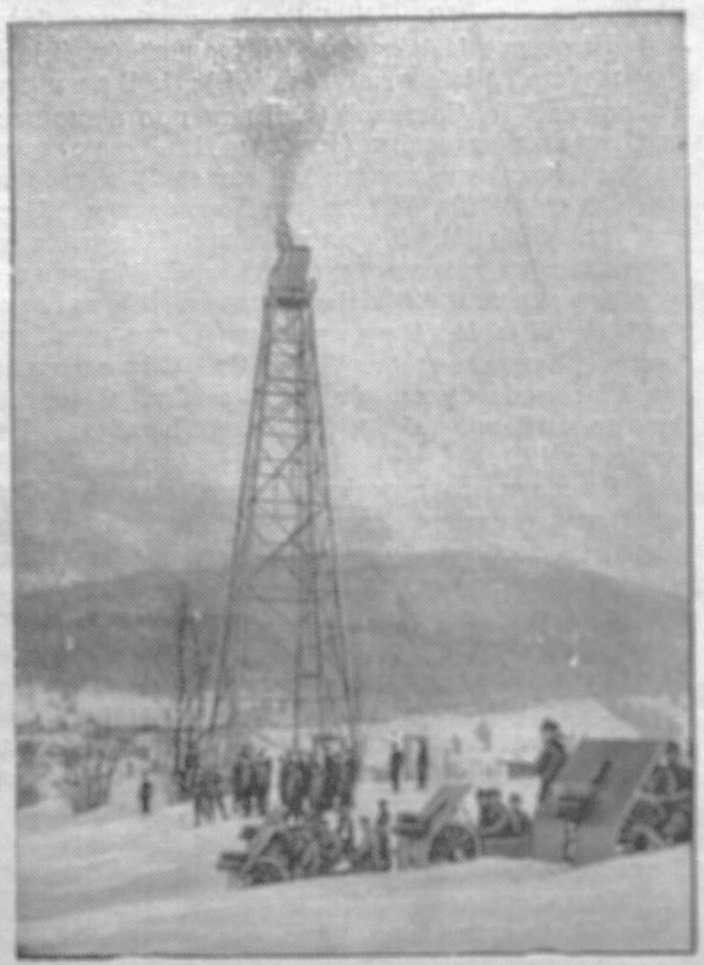

Олімпійський вогонь горить на високій вежі; під нею гарматчики дають раз-у-раз почесні стріли на знак, що ігрища почалися.

ігрищ, т. зв. „IV. зимові олімпійські ігрища", про які ми згадували в попередньому ч. Ж. і Зн.

За одну ніч змінилося це мале містечко у велике, багатомовне місто. В день відкриття ігрищ, тобто 6. лютого, зїхалося до Ґарміш-Партенкірхен поверх 100.000 людей, а в день закінчення було аж 200.000 глядачів!

До цих ігрищ станули майже всі народи світу. Заступлених було 28 держав із 1060 змагунами. Відкрив змагання німецький канцлер Гітлер, перед яким передтим відбувся святочний похід (дефіляда) представників держав. На переді йшли представники Греції, батьківщини олімпійських ігор, на самому заді — представники Німеччини, що гостила в себе змагунів. А так ішли представники инших держав за азбукою.

Коли відкрито ігрища, на високій вежі запалено олімпійський вогонь, що горів день та ніч цілий час ігрищ, на високу щоглу втягнено олімпійський прапор (пять огнив на білому тлі), і гарматчики віддали ряд стрілів. Опісля хоружі склали в імені всіх змагунів олімпійську присягу, що всі чесно будуть змагатися.

Після цього зараз сполудня почалися змагання в гаківці, до них зголосилося 15 держав. На кінці цих змагань залишилося чотири дружини, що вже між собою розгравали змагання за ймення мистців світу. Тут перемогу здобула Англія, що переборола Канаду (досі ще ніколи на ігрищах непереможену), Злучені Держави Півн. Америки й Чехословаччину. Ці змагання тяглися від 6. до 16. лютого.

В лещетарському бігу на 18 км. переміг швед, Лярсон. Зате в найбільше ціненому змагу, у т. зв. „норвезькій комбінації" (на неї складається біг на 18 км. і лещетарський скок) переміг норвежець Гаґен. У бігу на 50 км. переміг швед Віклюнд (цілий шлях, 50 км. проїхав він за 3 год. 30 хв. і 11 секунд).

У скоці переміг норвежець Рід, що скочив на 75 м. у військовій стежі на 25 км., у стрілянині перед узяли італійці перед фінляндцями. Німці перемогли в альпейських змаганнях, у т. зв. „альпейській комбінації", що на неї скла-

Норвежець Гаґен, переможець у „норвезькій комбінації" підчас бігу.

дається швидкий зїзд по узбіччі гори та крута їзда на визначеному прапорчиками шляху.

У совгах пописувалися норвежці; один із них Балянгрунд переміг аж тричі в бігу.

У штучній совговій їзді жінок пере-

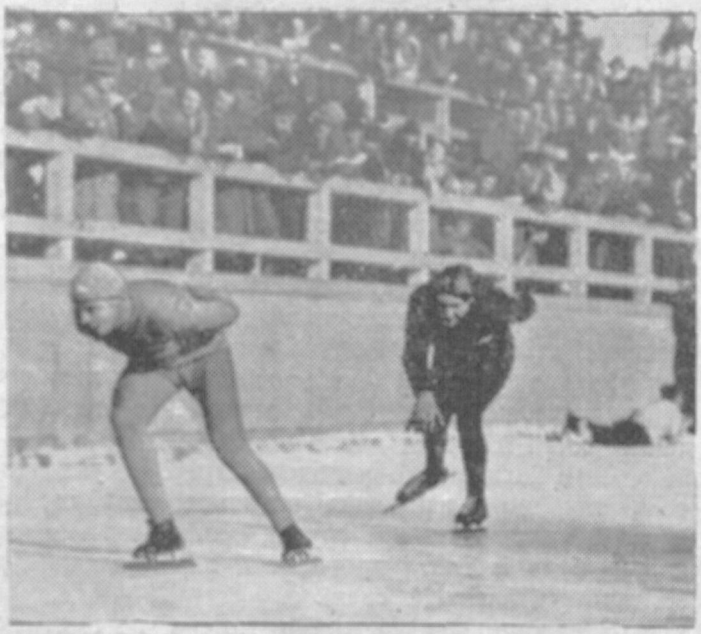

Мистець світу Балянгрунд, норвежець, перемагає у швидкому бігу всіх инших змагунів.

могла вже третій раз із черги норвежка Соня Геніе, та австріець Шефер. Слід згадати, що у штучній їзді чоловіків брав участь українець із Буковини, Турушанко (виступав під барвами Румунії). Він заняв 19. місце на 25 змагунів.

Крім того, відбулися змагання на т. зв. „бобслеях", тобто на санчатах із кермою. Тут перемогли — Швайцарія й Америка.

Такі в загальному найважніші висліди ігрищ.

Останнього дня ігрищ, у неділю 16. лютого, відбулася роздача переможцям олімпійських медаль та святочне закриття ігрищ. Медалі роздавав сам канцлер Гітлер, він і закрив ігрища. Із тою хвилиною зняли олімпійський прапор, погасили вогонь, щоб знову його запалити влітку, коли в Берліні відбудеться друга частина ігрищ: змагання в літніх спортах.

Золота медаля, що нею наділили переможців на IV. зимових олімпійських ігрищах.

При кінці слід додати, котра з держав осягнула найбільше золотих медаль за перше місце, срібних — за друге, бронзових — за третє. Отже найбільше перших місць здобула Норвегія; вона й надалі залишилася передовичкою в зимових спортах. За нею цим разом пішла Німеччина, а — далі Швеція, Фінляндія, Австрія й т. д.

НОВІ ДЖЕРЕЛА ВІТАМІНУ Ц.

Коли людина дістає їжу без вітаміну Ц, то занедужує на дуже прикру хоробу, що зветься гнильцем, инакше скорбутом або цингою.

Між иншим, як нам відомо, ця тяжка недуга дуже сильно мучила Шевченка на засланні... Довго не знали, що викликає цю недугу, аж тепер ізвязали її з браком вітаміну Ц...

Досі вважали найкращим джерелом вітаміну Ц цитрину. Та останніми часами досліди виказали, що в листках люцерни є вчетверо більше цього вітаміну, ніж у соку цитрини. Тому, що люцерна має, крім вітаміну Ц, ще й багато вітаміну А (чинник росту) й вітаміну Е (причинюється до розмножування тварин), і, крім того, ще й багато вапна й заліза, лікарі порадили вживати листків люцерни до нашої їжі, чи то в формі салати, чи шпінату, або в висушеній формі як — муки.

Одне погано, що листки люцерни не мають доброго смаку. Куди ліпше смакує напиток, приладжений із так званого японського або чайного грибка (званого також „kombucha"). По наших селах та містах цей грибок досить поширений. Напиток, що має смак дуже легкого, кисловатого вина, приладжують так, що роблять добре солоджений чай, остуджують і тоді вкладають туди грибок. По 2—3 тижнях чай має вже смак легенько-алькогольного квасу. Тоді його зливають до пляшки й пють або самий, або з чаєм, а грибок можна знову вжити до витвору винця. Народня медицина приписує цьому японському грибкові, чи власне витвореному ним кваскові багато цілющих прикмет: управильнення стільця, правильну переміну матерії, лік на звапнення й т. п.

З наукового боку японський або чайний грибок це грибкова спільнота із: bacterium xylinum, b. xylinoides, bacterium gluconicum і двох родів дріжджів. Останніми часами занялися японським грибком вітаміністи й дійшли до висновків, що народня медицина, як це вже нераз показалося, не така безосновна, як колись думали. Хоч досліди ще не цілком закінчені, то вже тепер, здається, можна буде приняти, що японський грибок витворює таку кислину, яка є першим ступнем у витворі вітаміну Ц.

Учені переводили досліди на морських свинках, які годували харчем, що не мав ані крихітки вітаміну Ц, але ж за те свинкам давали японського грибка. Виявилося, що морські свинки не мали ніяких хоробливих ознак, які виступають при харчах без вітаміну Ц.

—ів—

НЕЗНАНА ДОСІ РАСА НЕДОРОСТКІВ

У глибині Аннаму (королівство у східній частині Індійського півострову над Китайським морем) французький дослідник Преґу відкрив нову, незнану досі породу недоростків (карликів). Тубільці зловили, привели перед нього чоловіка й жінку, що належать до цієї породи недоростків. Вони були зросту приблизно на метер, добре збудовані, мали гарні риси обличчя, але при цьому були дуже боязькі. Міркують, що цей нарід стоїть іще на дуже низькому ступні культури.

С.

БІБЛІОҐРАФІЯ

Володислав Ковальчук, ІНСЦЕНІЗАЦІЇ ВИБРАНИХ ТВОРІВ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА, з 15 образками укладу сцени та 6 піснями в нотах, накладом Товариства „Просвіта", Львів, 1936, ст. 96.

Цим разом книжечка за березень та квітень (це книжечка — подвійна) вийшла перед лютовою книжечкою. Це тому, що Товариство хотіло дати нашим читальняним драматичним гурткам інсценізації для свят на честь Шевченка з нагоди сімдесятліття смерти великого українського Кобзаря.

В нас уже від кількох років ідуть по читальняних драматичних гуртках спроби таких інсценізацій, які робили собі місцеві режисери на власну руку. Не диво, що не всі вони стояли на відповідному рівні, тимто й не виповнювали свойого завдання як-слід. А ця книжечка має усунути ті недостачі, що їх виявляли такі інсценізації.

У книжечці поміщено інсценізації 12 Шевченкових поезій: „Ми в купочці" та „Мені тринацятий минало", „Сон" (На панщині пшеницю жала), „І досі сниться", „Відьма" (з нотами), „На великдень на соломі", „Садок вишневий коло хати", „Плач Ярославни", „У тієї Катерини", „Чернець", „За байраком байрак", „Ой, не пються пива, меди", „Розрита могила". Крім того, в додатку подано ще одну інсценізацію вірша „Мені тринацятий минало" — в иншому укладі. Це на те, щоб показати, що, власне, окремих приписів для інсценізації окремих творів не може бути, що можна їх укладати різно, але ж вимога до інсценізації така, щоб вона віддавала докладно думки поета.

Про все це находимо вказівки в уводі до книжечки (шість перших сторінок), де вказано на різницю між драматичним твором та інсценізацією й зазначено ті вимоги, які треба ставити до інсценізованого твору. У вводі є ще піднесене завдання рецитатора, як він повинен розуміти це завдання, та натякнено на велику відповідальність режисера. Докладно про ту вагу режисера та його завдання говорять окремі додаткові „Завваги для режисера", які подав сам укладач інсценізацій Володислав Ковальчук. І ввід і кінцеві завваги дуже придадуться нашим читальняним драматичним гурткам: вони розяснюють справу інсценізації й дають добрі вказівки для виконавців.

Самі інсценізації укладені гарно. А укладені вони так, що й найменша читальня, така, що не має ще практики в цій справі, може взятися за котрунебудь із них і провести її перед глядачами на своїй читальняній сцені.

Звичайно, що на вибір можна погодитися, або й ні. Бувають у цій книжечці інсценізації лекші, бувають і тяжчі. Але ж одне можна про них сказати, що укладач їх старався всі ті твори, які інсценізував, продумати докладно, при чому числився з усіма можливостями невеличкої й невибагливої сцени.

Нарешті додамо, що режисерові не треба буде розшукувати нот до пісень, таких потрібних для поеми „Відьма", бо укладену до Шевченкових слів музику Богдана Вахнянина він найде у книжечці в нотах.

На кінці, як звичайно, подані менше зрозумілі слова й вислови, при чому в уводі зазначено, що добре було б, щоб перед інсценізацією їх зібраній громаді пояснити.

Думаємо, що книжечка своє завдання виповнює, й ми гаряче поручаємо її нашим читальням і всім драматичним гурткам.

Вв.

НОВІ ЖУРНАЛИ ТА КНИЖКИ

ЖУРНАЛИ.

„Вістник", ч. 1—2, січень—березень, 1936.
„Літопис Червоної Калини", ч. 1, січень, 1936.
„Нова Хата", ч. 1—2, січень, ч. 3, лютий, 1936.
„Назустріч", ч. 1—4, січень—лютий, 1936.
„Дзвони", ч. 12, грудень, 1935.
„Рідна Школа", ч. 1—2, січень, 3—4, лютий, 1936.
„Шлях Нації", ч. 1—2, січень—лютий, 1936.
„Кооперативна Республика", ч. 1, січень, 1936.
„Український Тиждень", ч. 52, грудень, 1935, ч. 1—9, січень—березень, 1936.
„Торговля і Промисл", ч. 2, січень, 1936.
„Вісти Музею визвольної боротьби України", ч. 10.
„Господарсько-Кооперативний часопис", ч. 5, лютий, 1936.
„Світ Молоді", ч. 1, січень, Коломия, 1936.
„Учительський Голос", ч. 1—2, січень—лютий, Ужгород, 1936.
„Учительське Слово", ч. 2—3, лютий—березень, 1936.
„Шлях виховання і навчання", кн. 4, X—XII, 1935.
„Службовик", ч. 1—2, січень—лютий, 1936.
„Віра і Наука", ч. 1, січень, Коломия, 1936.
„До перемоги", ч. 1, Ужгород, грудень, 1935.
„Рідна Мова", ч. 1—2, січень—лютий, Варшава, 1936.
„Лікарський Вістник", ч. 1, січень, 1936.
„Вогні", ч. 5—6, січень—лютий, 1936.
„Мистецтво", ч. 1, 1936.
„На сліді", ч. 1, лютий, 1936.
„Обрії", ч. 1—2, січень—лютий, 1936.
„Наш Приятель", ч. 156, лютень, 1936.
„Український Сокіл", ч. 1—2, січень—лютий, Прага, 1936.
„[illegible]" — ч. 1—8, січень—лютий, Варшава, 1936.

КНИЖКИ.

Іван Филипчак, ДМИТРО ДЕДЬКО, Львів, 1935.
„УКРАЇНСЬКІ ПРОФЕСІОНАЛІСТИ В АМЕРИЦІ І В КАНАДІ 1935", Вінніпег, 1935.
„ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА", IV., Львів, січень, 1936, накл. Ів. Тиктора.
Володимир Калина, КУРІНЬ СМЕРТИ УСС", „Укр. Бібліотека", Львів, 1936.
Іван Филипчак, ІВАНКО БЕРЛАДНИК, Самбір, 1936.
Мирон Заклинський, ДМИТРО ВІТОВСЬКИЙ, Львів, 1936, „Русалка".
Антін Вартовий, У СУМЕРКАХ ВІКІВ, Львів, 1936.
Роман Смаль Стоцький, УКРАЇНСЬКА МОВА В СОВЄТСЬКІЙ УКРАЇНІ, Варшава, 1936, накладом Українського Наукового Інституту.
Б. Николин, ГЕТЬМАН МАЗЕПА, Львів, 1936, „Всесвіт".
П. Карманський, УКРАЇНСЬКА БОГЕМА, Львів, 1936.
Д. Донцов, ПАТРІОТИЗМ, Львів, 1936, „Квартальник Вістника".
М. Заклинський, „А МИ ТУЮ СТРІЛЕЦЬКУЮ СЛАВУ ЗБЕРЕЖЕМО", Львів, 1936, вид. „Всесвіт".

Запросини до передплати журналу

„ЖИТТЯ І ЗНАННЯ“

на рік 1936.

З першим січня журнал „Життя і Знання“ входить у **девятий** рік свого видання. Цілих вісім років місячник виповняв своє завдання, що зазначене в самій його назві: звертав увагу на **життя,** яким живемо й жили ми самі, яке кипить, чи кипіло довкола нас і далеко від нас, і на **знання**, таке потрібне для того, щоб ми могли як-найдогідніше, найкраще укласти своє власне життя.

З року на рік зростало число наших прихильників — співробітників і передплатників, із року на рік наш журнал добирався до чим раз дальших, і то найглухіших закутин нашого краю. З девятим роком „Життя і Знання“ стає перед Громадою з повною свідомістю того, що журнал зробив своє діло, що він вніс поважний вклад у скарбницю нашої культури.

Найближчий рік починаємо видавання „Життя і Знання“ **сотим числом.** Це подія для наших обставин неабияка. Звичайно такі наші видання завмирали після десятого випуску, і по них гинув і слух. Коли ж ми дійшли до такого поважного числа, то це знак, що журнал — діло добре, що він сповняв своє завдання як-слід.

А проте треба признати, що в нас його все ще **недоцінюють,** бо ж „Ж. і Зн.“ не має все ще **тільки** передплатників, як би журнал на це **заслуговував.** У нас усе ще є багато людей, що недоцінюють вагу такого єдиного в нас видання, і до них іде наш гарячий заклик, щоб і вони підтримали наш журнал, ставши його передплатниками. Бо ж

„Життя і Знання“ й надалі залишається єдиним популярно-науковим українським місячником;

„Життя і Знання“ й на далі виконуватиме свою програму, освідомлюватиме з життям, минулим і теперішнім, нашого народу й усіх народів світу;

„Життя і Знання“ й надалі нестиме найдоступнішим способом, простим складом, звичайними словами знання з усіх ділянок: старовинна історична й доісторична (археольогія), чужі краї й люди, визначні діячі свої й чужі, всесвіт, Земля й її будова, життя на світі, історія України й чужих народів, відкриття й винаходи, техніка, мова й мовознавство, народне господарство, громадознавство й т. д. й т. д.;

„Життя і Знання“ приноситиме все багатий образковий матеріял, карти, мапи, при чому, як і досі, додиватиметься, щоб читачі його довідувалися все в пору про те, що зацікавлює саме ввесь світ;

„Життя і Знання“, як і досі, матиме на увазі духові потреби читалень і передусім самоосвітні гуртки, які можуть користуватися матеріялом, поміщеним у журналі, для своєї мети;

„Життя і Знання“, як і досі, ставатиме у пригоді науковим гурткам нашої мо́лоді в середніх школах і в вищих клясах загальної школи; вони завсіди можуть черпати зі статтей те, що їм буде потрібне; Перший Український Педагогічний З'їзд у Львові (2.—3. листопаду), висловився з признанням про наш журнал, а Шкільна Кураторія здавна поручила його для читання в вечірніх курсах позашкільної освіти на другому ступні — замість окремих читанок;

„Життя і Знання“ й на далі буде в найтіснішому звязку зі своїми читачами і своїми співробітниками, що їх число з року на рік росте, досягши за останній рік числа поверх сотні;

„Життя і Знання“ повинна передплатити кожна читальня, кожна кооператива, кожна освітня установа, воно доповнить і поширить їм їх знання, скріпить їх погляд на світ, на життя, на людей;

„Життя і Знання“ це — багате й невичерпне джерело для самоосвіти, для викладів і читання на-голос по культурно-освітніх установах;

„Життя і Знання“ несе науку й освіту між найширші верстви народу, проводить виховні думки, щоб, таким чином, піднести нарід на вищий ступінь культури, тимто

„Життя і Знання“ мусить найтися в **кожній читальні** „Просвіти“, в кожному **касині,** в кожному українському **товаристві,** його повинні передплачувати **всі свідомі українські** люди: духовні, вчителі, інжинери, купці, промисловці, урядовці, й передусім усі ті, що займаються культурно-освітньою працею серед народу.

„Життя і Знання“ журнал, як на наші обставини, відповідно до того, що він **дає** — недорогий.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

Передплата його на рік: у краю та в Чехоєловаччині 18.— зл., на 6 місяців 9.— зл., на 3 місяці 5.— зл., поодиноке число 2.— зл. (Це не торкається осіб і, головно, читалень, які платять річну членську вкладку 25.— зл. і одержують усі видання „Просвіти“).

За кордоном: на рік 21.— зл., на 6 місяців 11.— зл., на 3 місяці 6.— зл., поодиноке число 2.— зл.

Комплети III., IV., VI., VII. і VIII. річників у брошурі можна замовляти по ціні 18.— зл., V. річник по ціні зл. 22.50, а за оправлений у півполотно з золотими витисками на переді й на хребті доплачується зл. 3.—.

Подаємо до відома, що маємо до продажу окладинки до I—VIII. річників журналу „Життя і Знання“ по ціні зл. 2.50, з пересилкою 3.—.

ПРОСИМО ПРИСИЛАТИ ПЕРЕДПЛАТУ!

ПРОСИМО ПРИЄДНУВАТИ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ!

Адреса Редакції й Адміністрації:

ЛЬВІВ, РИНОК 10, ТОВАРИСТВО „ПРОСВІТА“. — Société "Prosvita", Léopol, Rynok 10. Pologne.
Association „Prosvita", Lviv (Lemberg), Rynok 10, East. Galicia, Poland.

Поштове заплачено гуртом.
Opłatę pocztową opłacono ryczałtem.

ВЖЕ ВСІ ПЕРЕКОНАЛИСЯ

що до доброї і смачної кави годяться тільки

Цикорія „ЛУНА“

виробу кооперативної фабрики „СУСПІЛЬНИЙ ПРОМИСЛ“

ЛЬВІВ — БОГДАНІВКА.

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ

„ВІСТНИК“ на 1936 р.

під редакцією Д-ра Д. ДОНЦОВА.

Передплата на „ВІСТНИК“ у краю виносить річно 23 зл.; піврічно 12 зл., платна згори.

Ціна окремої книжки 2.20 зл.

Для заграниці річно 30 зл., або рівновартість у чужій валюті. Ціна окремої книжки 2.50 зл.

Адреса: ЛЬВІВ, ВУЛ. ЧАРНЕЦЬКОГО Ч. 26, м. 21.

Чекове конто П. К. О. 500371.

Коли Ви курите — то Ваш обовязок

курити ПАПЕРЦІ і ТУТКИ

повноватки

(150 шт. у коробці)

„КАЛИНА“

української фабрики кооп. фірми „Будучність“ у Тернополі.

фабричний склад — Львів, вул. Блюхарська ч. 11.

Надзвичайна знижка цін

української книжки в КНИГАРНЯХ „ПРОСВІТИ“, ЛЬВІВ, РУСЬКА ч. 1, „РІДНОЇ ШКОЛИ“, ЛЬВІВ, СИКСТУСЬКА ч. 20.

Наші культурно-освітні Централі „Просвіта“ й „Рідна Школа“ дають нашому Громадянству в місяці березні цього року рідку нагоду придбати добрі, вартісні та необхідні книжки та створити собі дешевим коштом комплєтні бібліотеки.

Катальог дешевих книжок цих книгарень, що обіймає яких 500 вартісних книжок по зниженій ціні від 30—50%, вислала „Просвіта“ й „Рідна Школа“ вже своїм членам разом зі своїми виданнями, а всіх инших Громадян, що не одержали ще цього катальогу, просимо зажадати його в наших книгарнях.

Крім цього, звертаємо увагу, що й усі книжки по зниженій ціні всіх инших книгарень і видавництв можна одержати в книгарні „Просвіти“ Львів, Руська ч. 1. та в книгарні „Рідної Школи“, Львів, вул. Сикстуська ч. 20.

Видає Т-во „Просвіта“. — За редакцію відповідає Д-р Ізак Брик. — З друкарні Вид. С-ки „Діло“, Львів, Ринок 10.

Ч. 4 (103). КВІТЕНЬ

1936

РІК IX.

ХРИСТОС ВОСКРЕС!

З нагоди Великодніх Свят бажаємо всім нашим Співробітникам, Передплатникам та Читачам щасливо провести Свята.

ЗМІСТ: О. Тит Войнаровський — вісімдесятлітник (порт.). — Я. М. Береза: Великодні образки (3 обр.). — В. Ковальчук: Що таке порадництво в справі вибору фаху. — М. Нижанківська: Народній одяг (8 обр.). — ів.: Затроєння качачими яйцями. — стр.: Наиду — дбайливий батько. — Ярослав Маланчук: Про гагілку „Зельман". — І. Костенко: Освіта й культура за Ярослава Мудрого. — д-к.: Свято вишні в Японії. — Михайло Рудницький: Лев Толстой (порт.). — Насіння „Народньої Торговлі". — С. Яблонська: Як роблять опій, як його курять і як від нього гинуть. — Л. Лясевич: Шифрова машина інжинера Криги (3 обр.). — Ярослав Пастернак: З історії купелі (3 обр.). — М. Сем.: Великодня писанка в поясненні українського проповідника XVII. ст. — хр. с.: Ювілей двох визначних діячок у Болгарії. — „Червона Калина" (3 обр.). — Володимир Січинський: Дещо про грецький стиль (2 рис.). — Л.: Мстивий слон. — Петро Подвірський: Токайське вино хатнім способом (2 рис.). — Василь Пачовський: Побратимство крови. — Степан Чарнецький: З минулого нашого театру. — С.: Нові археольогічні знахідки. — Ярослав Маланчук: Гагілки. — Пятнацятьліття українського спортового клюбу „Довбуш" у Чернівцях (2 обр.). Бібліографія. — Додаток: Павло Алепський: Подорож патріярха Макара (далі буде).

Від Адміністрації.

1. Просимо Шановних Передплатників: а) вирівняти передплату за 1935. рік (це до тих ш. передплатників, які ще не вирівняли) й поновити передплату на 1936. рік; б) відвідуючи „Бесіди", читальні, клюби, касина, каварні й инші публичні льокалі, вимагати, щоб наш журнал там був.
2. Подаємо до відома Шановних Передплатників, що реклямації на неодержані числа журналу треба вносити протягом одного місяця після виходу журналу до місцевого поштового уряду без поштової оплати, а не до видавництва. Місцева пошта провірює й пересилає реклямацію до видавництва. Тільки цей спосіб дає право передплатникові безплатно одержувати реклямоване число. Инші реклямації не будуть полагоджуватися, й на них ми не будемо відповідати, бо це потягає за собою великі поштові видатки.

ЩЕ Й У КВІТНІ ОБОВЯЗУЄ!

Надзвичайна знижка цін

української книжки в КНИГАРНЯХ „ПРОСВІТИ", ЛЬВІВ, РУСЬКА ч. 1, „РІДНОЇ ШКОЛИ", ЛЬВІВ, СИКСТУСЬКА ч. 20.

Наші культурно-освітні Централі „Просвіта" й „Рідна Школа" дають нашому Громадянству в місяці березні цього року рідку нагоду придбати добрі, вартісні та необхідні книжки та створити собі дешевим коштом комплєтні бібліотеки.

Катальог дешевих книжок цих книгарень, що обіймає яких 500 вартісних книжок по зниженій ціні від 20—50%, вислала „Просвіта" й „Рідна Школа" вже своїм членам разом із своїми виданнями, а всіх инших Громадян, що не одержали ще цього катальогу, просимо зажадати його в наших книгарнях.

Крім цього, звертаємо увагу, що й усі книжки по зниженій ціні всіх инших книгарень і видавництв можна одержати у книгарні „Просвіти" Львів, Руська ч. 1. та в книгарні „Рідної Школи", Львів, вул. Сикстуська ч. 20.

ЖИТТЯ І ЗНАННЯ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ПОПУЛЯРНО НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК

39022

РІК IX. КВІТЕНЬ, 1936. Ч. 4.

О. ТИТ ВОЙНАРОВСЬКИЙ

ВІСІМДЕСЯТЛІТНИК

Українська краєва господарська осередня „Сільський Господар" у Львові святкувала недавно неаби-яке свято: цього року пройшло двацять років, відколи керму цього такого важного товариства перебрав о. мітрат Тит Войнаровський. Це свято сполучено з вісімдесятліттям цього визначного діяча на господарському полі, та ще й з його 55-тим роком невсипущої священичої праці.

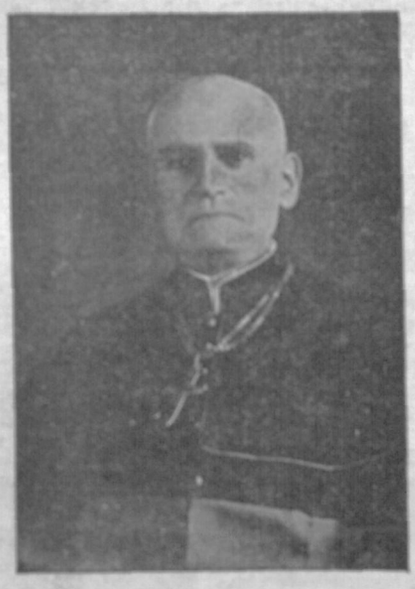

Все свідоме українське громадянство знає, що для українського народу за цей довший час зробив о. мітрат Т. Войнаровський. Сам незвичайно скромний, він, що ніколи не виставляв наперед своєї особи, посвятив себе тихій культурно-просвітній праці серед народу, а далі, політичній й нарешті й то головно — господарській.

Скрізь, де він пробував, зростали читальні, під його невсипущим оком селяни горнулися до освіти, селянські діти виходили в люди. Коли свого часу його вибрали були послом до австрійського парляменту, він сам, без нічиєї намови, чи просьби віддавав усі свої посольські доходи на потреби „Рідної Школи"...

У віденському парляменті, й так завсіди, стояв за поліпшення долі українського народу. Про політичне й господарське становище нашого народу понаписував він багато книжок українською й німецькою мовою, при чому, згідно із своєю природою, не виставляв ніде своєї особи, часто видавав ці свої твори без підпису, а то й під чужим прибраним імям.

Ціле своє життя найбільш цікавився господарськими справами нашого народу, який задушувався просто від того, що не мав землі. Тимто сам, із власного почину, без галасу, без крику, дуже зручно, розпарцелював поверх 37.000 моргів дідичівської землі між селян, так що 10.000 селянських родин дістало змогу як-так по-людськи жити. Своїх особистих впливів уживав на те, щоб селяни діставали дешевий кредит, щоб за поле не доводилося їм платити великих грошей, та щоб не дуже задовжувалися.

Крім того, де тільки треба було досвіду Ювілята, у справах господарських, де треба було його поради, він скрізь простягав свою помічну руку. Наші господарські установи багато йому завдячують, всяка нова думка, всякий новий почин находив у ньому великого прихильника, сам він у наші господарські товариства вносив той подих свіжости, від якого праця ширшає й набирає нового, живого змісту. Від двацятьох років о. мітрат Т. Войнаровський є головою „Сільського Господаря", нашої великої господарської установи, що зродилася колись, як одна з ділянок колишньої праці „Просвіти". За його заслуги на нашому господарському полі, за його наукові праці з ділянки народнього господарства Українська Господарська Академія в Подебрадах зробила його 1931. р. почесним доктором господарських наук.

Нарешті декілька слів про життя Вельмишановного Ювілята. Рід Войнаровських старий український козацький рід, що поселився був в XVIII. в. в Галичині, зберігаючи своє життя перед переслідуваннями московських царів (відомо, що полковник Войнаровський із того самого роду був найближчою людиною для гетьмана Мазепи). Народився о. мітрат 16. лютого 1856. р. в селі Ляцьке шляхоцьке в Товмаччині, сином священника. Гімназію кінчав у Станиславові, богословські науки у Львові; висвячений 1881. р., займав різні душпастирські місця в Станиславівщині, якийсь час працював при катедрі св. Юрія у Львові, від 1890—1910. був парохом Балинців під Коломиєю. Із Балинців зробив о. мітрат аразкове, свідоме село, без неграмотних, село, що видало багато інтелігенції. В 1910. р. переходить до Львова на крилошанина митрополичої консисторії та завідувача митрополитових дібр, і тут живе досі, діждавшися, за свої заслуги й на церковному полі, відзначень: апостольського протонотаря й мітрата.

Вісімдесятліття застає Шановного Ювілята в повному здоровлі, свіжим, бадьорим, людиною, що живо цікавиться всіма явищами нашого національного життя. Бажаємо Йому зі щирої душі зберегти ту свіжість, те зацікавлення враз з повним здоровлям ще довгі-довгі літа!

Я. М. БЕРЕЗА.

ВЕЛИКОДНІ ОБРАЗКИ

Народні звичаї переводяться. Покидають діти ті „зако́ни", що їх сотні років придержувалися батьки. А про внуків шкода говорити. Поки ще в скрині народньої традиції залишилося дещо з тих „зако́нів", видобудьмо їх на верх...

*

Як прийшла було „фе́дривиці"[1]), „баби"[2]) трохи не показилися. Збиралися: ті в коршмі, ті по хатах, горілки накупили, щоб „зуби виполокати" по скоромнім. Бідні „хло́пи" були того дня. Нема жартів із „бабами" та ще й з такими, що із чубів їм куриться. Тільки навинеться який бідолаха, а ті його за руки, за ноги й до хати. Не вирвешся, ні не вимолишся. А там у хаті чекала на неборака жінота. В одної в руках „бритва", довга, деревяна, у другої „ква́г" із „кла́ків" і мазило з води й саджі. Ледви привели, а вже кладуть на долівку, тримають, „милять" тією мазюкою та водять по пиці „бритвою", аж шкура терпне. Знай, мовляв, враже, нині жіноче право. Ледви вирвався чоловік із „бабських" рук, а ті: „плати" — кажуть — „за роботу!" І мусів викупитися — горілкою.

Зате, як піст прийшов, Господи, люди „съ ліпо́ти" діставали. Старші не брали в рот ні краплини молока. Про „скваре́ну" страву не говорити. Все пісне, або з оліем. Навіть діти, що ледви від землі відросли, мусіли постити разом із старими. Такий „зако́н" був.

*

„В Великодну Петроньку небо отворене — пекло заперте". Щасливий той, що покине цей світ того дня.

Старі діди й баби, як повечеряли ще в четвер, так істимуть аж свячене.

Малі хлопці-підлітки валять довбеньками в дошку, прибиту до двох смерічок, аж лоскіт іде по всему селі[3]). Що живе, йде до Гробу Божого. Несуть ґаздині лямпи, поналивані маслом, лоєм, воском, і ставлять коло плащаниці; господарі ж віддають своє „съвітло" старшому братові (свічки).

Похилились дівчата при віконцях. Писанки пишуть. Сплива́є віск золотою ниткою із „шиліжків"[4]). Виростають на білому яйці різні узори: і „жабі́чі о́чка" і „драбинки" й „кулъки". Треба на Провідну Неділю наготовити для парубків. А то до танцю не возьмуть.

*

Паска. Кілько турбот для господині вяжеться з отим словом: щоб часом не перекисла, а то не виросте, щоб не порозпадалася, а то „ділий съвіт" на язики возьме, щоб, як спечеться, не дай Боже, не запалася, бо тоді ґаздиня до року не дотягне — умре напевно.

Кілько клопотів тяжких, так зате яка то паска була! Не така, як нині, що й дитина під паху возьме: чвертку пшениці або жита мололи, як кому випало — на жорнах, у млині „на́раз" і „на питель". До тіста йшли родзинки, „гу́зьдзіки" (гвоздики), „бі́бки" й мука — „съвітлушка", звісно, як до паски.

У великій чвертці, вимазаній яйцями, росло тісто. В печі горіли патики — „са́мі добрі". А господиня, гей мука в окропі: „щоб добре напалилось, щоб тісто часом на холоднім, або затеплім не стояло, щоб „помело́" було під рукою ніч вимести, як вигорить, щоб лопата стояла на готівлі, і таке инше."

Піч напалена й виметена, гей хата на свято, щоб часом вутлики в паску не показазяли, бо паска „на черені". Все готове, тільки садити.

Спира́ють на припічку лопату таку, що й пів вола на ній положив би[5]). Дрижкою рукою бере ґаздиня чвертку з тістом, кид на лопату й до печі! Ледви протиснулось крізь „че́люсти"[6]).

В печі. Підскочила господиня з лопатою в гору раз, другий, третий.

— Гу, гу, гу! — гукнула тричі.

Від того паска буде висока...

*

В той час, коли в хаті метушня, ніч прийшла.

В церкві розмолені постаті бабусь. Где їх до долу і старість і голод (від четверга не їли). Прийшли до церкви на всю ніч.

Божий Гріб у Рясні Руській, повіт Львів.

В великодню суботу в саму глуху північ покидають душечки вічнозелені й сонящі левади неба-вирію. Розходяться по своїх селах поклонитися до Божого Гробу.

---

[1]) перший день посту

[2]) необразлива назва для замужніх жінок; жінки — „хлопи", молодь — дівчата й парубки.

[3]) Так водилося з Рясні руській, пов. Львів.

[4]) Старша назва — новіша: „хостка".

[5]) лопати на паску були колись направду великі: я сам бачив таку, що мала в обводі 2,30 м.

[6]) потому, як паска виросла в печі, треба було чвелюсти розвалювати, бо не можна було б витягнути.

Сидять бабуні, молитви шепчуть і виглядають душечок рідних.

Аж ось і йдуть: одна за одною, безшелесно, в довгому білому платті. Кланяються — відходять. Одні веселі — голіруч; у других дзбанки в руках: в кого один, в кого два — менші й більші. То сльози, що виплакали за ними тут на землі їх рідні. Ніодна з них не пропала. Всі мусять носити. Більше тих сліз — тяжче їм.

Не треба сліз виливати за покійними[7]).

*

Христос воскрес!

Гримлять моздіри. Земля дрижить. Христос воскрес між своїм людом, що наче барвисте квіття виповнив церкву, майдан, кладовище.

Довгим вужицем опоясали паски церкву. Порозвертались на білих, чистеньких скатертях, гей свахи за столом на весіллі. При кожній пасці всього, чого душа забажає: баби на жовтках із білої муки, яйця — „п а х о л я т а", писанки, ковба-

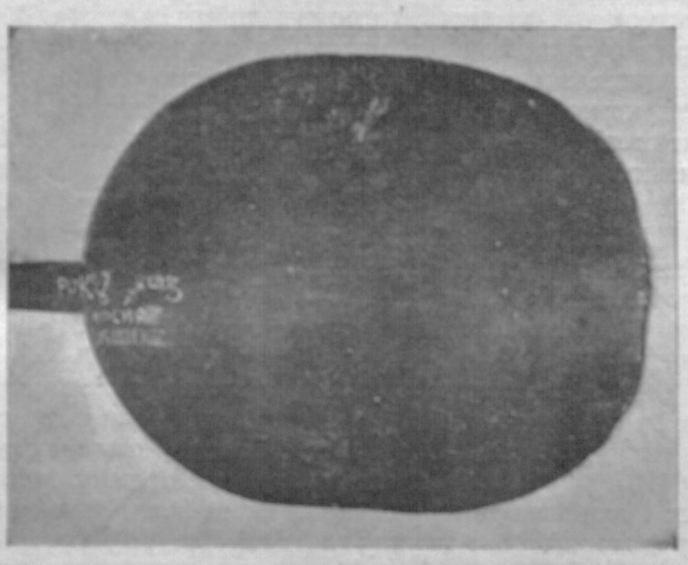

Стара лопата з села Поланок (підо Львовом) на великодні паски (з р. 1807.); тепер уже на ній не печуть таких пасок, бо треба б 25 кг. муки; лопата має в обводі 164 цм.

са, мясо, масло, сир, хрін і сіль. Навіть і оцет у плящині та ніж. До свяченого конче й ножа свяченого треба. Автім такий ніж цілий рік придасться в хаті. Все може чоловікові притрапитися: чи „р і ж а" (рожа), чи „в р о́ к и". Нема ножа свяченого в хаті — біда. А так, як „ріжа", то ножем П тим перехрестять та „спалять". Як „вро́ки", то знову цим ножем позішкрябують зі стін і дверей потрошки хрестиків (тих, що їх написали тістом, замішаним на „щедровечірній" воді), до води всиплють, ножем цим замішають і хорому дадуть випити. Тоді, як рукою здійме.

Хто різав свиню на свята, той ще й печінку варену кладе, щоб посвятити. Висушеною підкурюють тих, що в них „с ь л і п о́ т и", або й инакша „слабість" очей.

Тільки посвятять паски, так кожний свою хапає, — і що-духу до дому. Хто скоріше забіжить, до снідання забереться, той увесь рік скорий буде, скоро йтиме йому праця, скоро все поробить.

[7]) Звичай із Вишенки, пов. Городок.

Свячення пасок у Рясні Руській, повіт Львів.

Як поприбігають, не зараз у хату йдуть, ятися. А хто й не зїсть, не викидає шкаралуп, бо гатий дім".

В хаті вся сімя. Ділить господар усю „ч е́ л я д ь" свою яйцем свяченим та „віншує". Кільки б П не було, мусять усі одним яйцем поділитися. Така вже „у с т а н о́ в а". Хто хоче, той їсть свою частину разом із шкаралупою. Не буде громів боятися. А хто й не зїсть, не викидає шкаралуп, бо „то сьвічене". Автім на що викидати, коли пригодяться: викинуги на город на розсаду — капуста буде, вмитися в воді, що в ній шкаралупя, так тоді, щоб лице яке було з прищами — гладке стане, гей писанка. Навіть води, де яйця варилися, не „марнують" — обливають нею довкруги хату, щоб ропухи під підвалинами не загніздились.

По яйцях черга на паску. Зводять П, ножем свяченим хрестять і три маленькі цілушечки відрізують. І вони потрібні. Коли припаде пшеницю сіяти, чи льон, кладуть їх у насіння. Тоді пшениця гладка й повна буде, як та паска, льону ж „м у́ ш к а" не вчепиться.

Не викидають і окрушинок із паски, а збирають докупи і по городі розсівають. На тому місці виросте на другий рік зілля — „м а р у́ н а".

*

Великдень — свято радощів. Радіють навіть і старі, що їм вік довгий силу відібрав та хропуватою рукою постирав із лиця радість; навіть дитині малій, що ледви рученятами водить, писанку дадуть і вона має радість. А чого вже дівчата й парубки не повигадують — списати годі. І „к р у́ ц я в к у"[8]) собі построять і пісень заведуть і всяких витрибеньків, а все на сміх, на втіху.

Коли прийде той „обливаний понеділок", тож то крику, кілько сміху! Село ходором ходить. Парубки, гей ті мадяри по селі літають: у сивих капелюхах із павами й квітками, в білих вишиваних „ш п е н ц е́ р а х" та синіх камізельках, із двома рядами білих „рибічих" („перлових") гузиків і в штанах червоних, або синіх „у л а́ н ь с к и х"[9]. Кожний запережаний довгим ременем, вибиваним жовтими „мосюндзо́вими" гузичками і в чоботах

[8]) На вкопаний глибоко в землю стовп прибивають довгу, міцну поперечку на осі; на обидвох кінцях поперечки сідала, як при гойданці; одні сідають — другі чіпаються та крутять — це й „к р у́ ц я в к а".

„польских у вісім ка́нтів". Літають — тільки „гунцвотами"[9]) виблискують[10]).

Біда тій дівчині, що їм під руки навинеться. Зіллють її водою, що й рубця на ній сухого не найдеш. Иншу вхоплять за руки та до ріки. Котра „покірна", йде та щей проситься:

— Хоч чоботи позвольте скинути та „сто́нґу й квіти" повідпинати. Инша ніби йде та добре вважає. Коли вже беріг, як не вхопить якого та вріку з ним. Надбіжать посестри, почіпають решту і в воду. Самі за ними поскачуть, покладуть їх у воду та щей посідають на них. От тоді то сміху!

— Такі з вас парубки, — сміються люди, — що дівкам подавалися перехитрити.

*

А всі три дні — дзвони не перестають дзвонити. Довкола церкви йдуть гагілки.

Всі ці звичаї, крім тих, що окремо зазначені, походять із Поланок-Вороцева підо Львовом, городецького повіту.

[9]) такі строї носили парубки в Рясні руській, пов. повіту.

В. КОВАЛЬЧУК.

ЩО ТАКЕ ПОРАДНИЦТВО В СПРАВІ ВИБОРУ ФАХУ

Спершу дещо з історії. У 1903. р., на XIII міжнародньому конґресі (зїзді) гіґієни та демоґрафії[1]) у Брюсселі, впали такі слова: „Так узагалі, батьки не знають добре придатности своїх дітей до праці, хоч і всі вони розуміють, що існують такі фахи, котрі вимагають особливих здатностей, особливої придатности людини до того, щоб їх виконувати". І далі, мовляв, „є багато людей, що цієї чи тієї праці не можуть і не вміють виконувати, бо і з огляду на свої тілесні сили, і з огляду на духові нахили — до них не надаються". Так, наприклад, не всяк може бути маляром, поетом добрим учителем. Або — чоловік недужий на сухоти може працювати, але кожної праці виконувати не може: не може бути вчителем, бо вчительський фах швидко знищить його здоровля. А далі — він, хорий, поширить свою недугу й між дітьми. Зате, наприклад, такий чоловік може виконувати обовязки управителя кліматичної оселі.

У 1907. р., згаданий конґрес, XIV. з ряду, скликаний у Берліні, домагається, між иншим, „щоб кожний робітник виконував тільки таку працю, до якої він придатний", „щоб використовувати вроджені здібности кожної одиниці, спрямовуючи її до відповідної для неї праці".

У тому самому часі, в Америці, інжинер Тейльор, проголошує й переводить у практичному житті, новий спосіб орґанізації праці, спосіб, що мав на меті скоротити час праці та заощадити силу робітника. Цей спосіб, спирається на таких чотирьох засадах: 1. праця мусить бути орґанізована тільки на наукових засадах; 2. працівник не сміє виконувати праці, що переходила б його сили; 3. догляд і перевір кожного в його праці конечні; 4. працівник мусить мати фахову освіту.

В дусі цих вимог починається праця. У 1912. р. професор університету, німець Гуґо Мюнстерберґ, покидає свої виклади на університеті та посвячує ввесь свій час дослідам над створенням нових способів досліду трамваєвих рушійників, з метою зменшити, а то й усунути, велику кількість трамваєвих нещасть, що траплялися в Німеччині. На передодні всесвітньої війни в Америці почали розсліджувати армію, щоб пізнати кожного вояка, і приділити його до відповідної праці на фронті. Вже за всесвітньої війни, коли число летунських нещасть погрожувало руїною летунського матеріялу і в людях і у приладах, зустрічаємося з дослідами над придатністю людей до летунської праці. Вони дали за найближчі місяці, неймовірні наслідки: 70% летунських нещасть менше!

*

Цей короткий нарис порадництва у справі фаховости сам за себе вже говорить, що це таке порадництво, та чим воно важне.

Перегляд установ такого порадництва викаже, чим воно є, та які його завдання.

Майже рівночасно зустрічаємо в різних краях світу установи, що займаються цим порадництвом. І так, у Швайцарії, в місті Базелі закладають у 1907. р. бюро, що „дає батькам та дітям поради, як і який вибрати фах, де й як набрати фахової підготови". В Америці, в місті Бостоні, зустрічаємо в 1908. р. „бюро фахових порад", та централю суспільної опіки", що збирає потрібні для порадництва в справі вибору фаху відомости з ділянки запотребування ринку праці, нових можливостей праці, умов праці, висоти заробітку та справу вишколу нових фахівців для потреби американської промисловости. В 1909. році бельґійське педотехнічне[2]) товариство займається підготовою дітей та молоді до суспільного життя, опікою над термінаторами, посередництвом у підшукуванні праці для молодих робітників. Подібні установи повстають у Франції, Анґлії та в Німеччині.

У 1915. р. основують у Варшаві „патронат (опіку) над ремісничою та промисловою молодю", що орґанізує фахові школи, професійні курси, бурси та порадню для вибору фаху. У 1925. р. відкривають у Львові „Інститут психотехнічних дослідів", для розслідів придатности всіх фахівців, що викуповують патенти[3]), як от, шоферів. Неза-

[1]) демоґрафія, грецьке слово — наука, що вивчає склад населення за полом, віком, фахом і т. д. та його рух, себто, народини, смертність, переселення й т. д.

[2]) педотехніка, грецьке слово — спосіб досліджувати здатности й розвиток дітей при допомозі помірів, зіставлених розслідів і т. д.

[3]) патент, латинське слово — первісне значіння „відкритий" — посвідка уряду для виключного права користуватися якимсь винаходом.

баром повстає у Львові „жидівська порадня для вибору фаху" й нарешті „українська порадня для вибору звання" при вулиці Сикстуській 46. в 1932. році. В цілому культурному світі немає тепер ні одного більшого міста, де не було б такої установи. А то ще є міста, де є не одна, а кілька таких установ. Ось хоч би у Львові тепер є українська порадня, жидівська, польські: при вул. Бурлярда, при дирекції львівських трамваїв, летунська, є й гімназійні порадні при батьківських гуртках у деяких гімназіях.

*

Основне домагання такого порадництва є: щоб кожна людина виконувала відповідну для неї працю, таку працю, до якої вона надається відповідно до її духової й тілесної придатности. Цю придатність виявляють досліди душевних явищ у людини, лікарські досліди над виконуванням нею самої праці. Згідно з ними порадня стверджує, що не кожна праця підходить кожній людині. Люди мають різні таланти, різну здатність до цієї чи тієї праці, різні замилування, не можна теж легковажити здоровля людини, що працює, її вдоволення з праці, її видатности праці.

Установи такого порадництва є тим конечні, що батьки не мають ні часу, ні змоги, щоб науковим способом вирішувати справу майбутнього фаху своїх дітей. Не можна від них вимагати, щоб вони знали 35.000 фахів, і вибрали для своєї дитини саме відповідний. Вони теж не все мають змогу знати, які де є фахові школи, як довго в них триває наука, й яка вона, де її можна набратися, які її кошти. А далі — який є стан ринку праці, яке запотребування цих і не инших фахівців, які де заробітки, де краще виконувати яку працю і т. д.

А ми ж часто здибаємося з такими речами, що здібний співак учиться кравецтва, з людини, яка була б добрим лікарем, роблять духовника, з торговельного агента — шевця і т. д. До того буває в різних часах мода на деякі фахи, як ось недавно — на фармацію. Всі розраховували на доволі великий та швидкий заробіток після закінчення науки. Та мода, яку всі добре тямимо, покінчилася тим, що вже тепер є фармацевтів на 20 років наперед. Є це явище наскрізь нездорове. З одного боку, воно загальмовує природний приріст фахівців, з другого знову — доводить наукові установи до бездіяльности. Як же й твориться більша кількість фахівців, що не мають ні можливости, ні навіть виглядів на працю, — то громадянство тратить свою пружність. Бо висококваліфіковані люди, але без праці, були, є й будуть завжди найбільш розкладові в кожному суспільному організмі.

Тимто установи для порадництва в справі вибору — збирають потрібні матеріяли, опрацьовують їх і тим управильнюють цю важну ділянку. Постійні, безперервні звязки з усіма та всякими школами, з усіма виробництвами, з запотребуванням ринку праці, — дозволяє поборювати вже в початках усякі недомагання цілого господарського життя. Завдання такого порадництва є: прослідити уздібнення кожної одиниці, її придатність до якоїсь праці. Після означення придатности, — звернути увагу кожної одиниці: де може набрати підготови та освіти, потрібних для виконування праці, найбільш відповідної для неї; дати одиниці вказівки, як довго триває підготова, навчання чи практика даного фаху; які є кошти науки, які є можливости заробітку, в якій околиці, тощо...

Саме так поставлена справа вишколу всякого роду працівників — від найменш складних, аж до найбільше фахових, — може побороти передусім брак різних фахівців у нас; під теперішній час спинити т. зв. редукції[4]). Бо ж відомо, що добрих, кваліфікованих фахівців тяжче відсунути від праці, бо вони потрібні, навіть у найтяжчих часах. У наших часах скрути, отже в переходових часах, — це означає взагалі — зменшення безробіття.

Близько до цього питання, стоїть справа організування фахівців у групи, що, розуміючи вартість своєї праці на ринку праці, зуміють лекше і швидше виборoти собі заробіток, не тільки, згідно з їх талантами, але й згідно з вартістю своєї праці.

Нарешті, фахівці, що люблять свій фах, своєю працею зуміють піднести стан свойого фаху на вищий щабель, зроблять свою працю лекшою для себе і для инших, менше ускладненою, видатнішою та приємнішою. З другого боку, постійність звязків із фахівцями, з цілим господарським життям, з його потребами й недомаганнями, дає змогу установам порадництва запевнити всяким підприємствам здібних, придатних та фахово вишколених працівників.

А далі — всякі виробництва, організовані на основі засад такого порадництва, можуть виробляти і краще й дешевіше. Є це особливо важне в нас, нації, що починає йти до господарської самовистарчальности, в нас, хліборобської нації, що має перед собою великі, невикористані досі можливости економічного життя. Додати слід, що в нас, серед теперішніх умовин, треба звернути особливу увагу на те, щоб усі наші виробництва, мали на кожному становищі своїх власних фахівців. А тут же важне не тільки піднесення виробництва, а й його розбудова!

Для кого ж є це порадництво?

1. Для молоді, що кінчає вселюдні школи, щоб піти до промислу, торговлі, фахових шкіл;

2. для молоді, що кінчає фахові школи й хоче найти працю, або відкрити свої власні підприємства;

3. для молоді, що кінчає середні школи й хоче перейти до якоїсь вищої школи, чи на якісь фахові курси;

4. для молоді, що кінчає всякі вищі школи, шукає праці, або хоче закладати власні варстати праці.

5. Далеко менше праці має це порадництво з дорослими людьми. Дуже малий їх відсоток користає з них. Масово користають з нього тільки інваліди, каліки, ті, що залишились позаду в розвитку, рідкі фахи, як ось: летуни, радіотелеграфісти й т. ин.

6. А так: користають із нього всі школи, всі підприємства, виробництва, ввесь промисел, ціле господарське й виховно-освітнє життя.

---

[4]) редукція, латинське слово — скорочення платні, числа урядовців, службовиків, робітників через брак роботи, чи грошей.

М. НИЖАНКІВСЬКА.

НАРОДНІЙ ОДЯГ

І.

В дуже давніх часах на приналежність до якогось народу вказував насамперед його народній одяг. Це вбрання мало деякі своєрідности, властиві

Весілля в Лисятичах: за столом сваха, сват витається з батьком молодої.

тільки даному народові. Тепер різниці уборів затрачуються. Аж на деякі незначні відтінки в моді — тепер на всьому світі одяг однаковий. Причинилися до того головно розбудови фабрик і повстання що-раз більших осередків людности — великих міст. Вироби дешевих крамних матеріялів убили домашній промисел, і враз з цим дійшло до занепаду народнього одягу. Тільки дальше від великих міст, на відлюдді, головно в горах, тяжко доступних, народне убрання ще збереглося. Для порівняння дамо ось які приклади: тирольці в Альпах, поляки в Татрах, чехи на Моравії (ганаки), німці в деяких країнах у горах (Туринґія, ін. прик.), бретонці у Франції, словаки в Татрах, наші лемки, бойки і гуцули в Карпатах. Всі вони зберігають свій прикметний для них народній стрій. Але й тут подекуди в легше доступних місцях час робить свою. Нерідко стрічаємо гуцула в міських штанах. До того причиняється не так охота занехати народній одяг — як конечність і грошева скрута, збіднення населення. Народній стрій дорогий. Купний крам дешевий. Це мимоволі притягає увагу й наших людей, вони відвертаються від

Весілля в селі Лисятичах дружба закриває молоду.

коштовних народніх одягів і повертаються до дешевої міської тандити.

На щастя, наш нарід привязаний до свого народнього убору, й до занику народнього строю не так скоро прийде. Причиняється немало до цього наше сільське жіноцтво, яке не занехує виробу домашнього полотна, подекуди навіть тче ще власні матерії на убрання. Крім цього, в нас люблять вишивати, то й є надія, що народній стрій у нас збережеться. Подекуди народній стрій уже закинули, але носять його на свята, вбирають його на всякі святкування, тощо.

На Наддніпрянщині, під впливом міста та ще з инших причин, теж що раз більше закидали народній стрій. Але наслідком скрути, коли не то що не мали за що собі купити одяг, а й їсти не було чого, почався десь так 1925—1927. рр. поворот до народнього одягу. Але тепер це перевелося, бо там тепер запанувала мода на все совєтське, що його згори накидають.

ІІ.

В країнах, де національна свідомість грає небайдуку ролю, почали звертати особливу увагу на те, щоб використовувати народні вироби та народній одяг до щоденного життя. Це дало привід і українським жінкам до того, щоб використовувати українські вишивки до звичайного одягу інтеліґентів. Тепер ми вже бачимо багато не тільки вишиваних сукнок, але й цілих убрань. Тепер уже пішло в моду носити вишивані блюзки. На жаль, наше українське сільське жіноцтво мало з цього користає.

Поліський одяг.

Тут у нас інтеліґентні жінки пішли за Австрією, Німеччиною та Італією, хоч і не зважилися ще на все те, що вже давно є в моді в тих краях. Не забуваймо, що, наприклад, у Австрії інтеліґентні жінки віддавна дуже радо носять так. „дірндль", себто, дівочий народній одяг, легкий і дуже практичний, а чоловіки, наприклад, радо вдягаються в гірський одяг (тирольський, стирійський), із короткими штанцями й маленьким капелюхом із пером. У нас поки що використовують тільки вишивки для суконь. А тимчасом мені здається, що деякі народні одяги могли б, із малими змінами, носити й наші інтеліґентки. Маю на думці „рітлю", що її носять

наприклад, у Кіцмані на Буковині. Є це сполука корсетки і спідниці в одне ціле; це щось наче сукня без рукавів, з під неї виглядають рукави вишиваної сорочки, а з під спідниці — вишиваний рубець сорочки. Такий одяг дуже мальовничий, і його можна би використати по наших інтеліґент-

Гуцульський одяг.

ських домах для щоденного вжитку при домашній праці.

Та це справа майбутнього. Певне нею займуться наші жіночі журнали „Нова Хата" та „Жіноча Доля", які й без того дуже багацько зробили для використання вишивок до інтеліґентських суконь та видвигнули наверх зацікавлення для народнього одягу.

III.

Взагалі треба замітити, що останніми часами в нас, у Галичині, прокинулося зацікавлення до народнього одягу. До цього причинилися в великій мірі покази народнього одягу. Перший такий показ ми бачили на жіночому конґресі у Станиславові в червні 1935. р. Цей показ зробив ве-

Одяги з поодиноких околиць Бойківщини.

лике враження, і від того часу вже відбулися аж два такі покази у Львові, востаннє 12. лютого ц. р.

Про нього ми хочемо сказати декілька слів.

Великою несподіванкою цього свята, яке зібрало незвичайно велике число гостей, було те, що на ньому виступали селяни, у своїх питомих народніх одягах, з села Лисятич з і Стрийщини. Ми мусимо подивляти цих наших селян за те, як то в них бережуться давні звичаї, які ми бачили в їх виставі тамошнього весілля. Перед нами був справжній, не роблений образ цього нашого родинного обряду, виконаного таки самими селянами, зі збереженням усіх його подробиць. Піднести треба з великим признанням ту щиру правду, яка била від виступу лисятицьких селян. Вони не „грали" весілля, а просто дійсно його відтворювали, переживаючи до всіх подробиць усе, що дає той стародавній звичай. Глядачі бачили перед собою справжнє весілля, а не тільки виставу. Додати треба, що селяни з Лисятич виступали у своїх давніх строях, які вони ще зберігають у себе на памятку, але яких уже тепер не носять.

Покази стародавніх звичаїв і одягу мають для нас особливе значіння не тільки тому, що учать нас цінити своє власне, своє рідне, але ж учать нас пізнавати, яке глибоке почуття к р а с и нашого простого народу проявляється в тих одягах, таких дуже своєрідних та таких цікавих, що ними можна гордитися перед цілим світом.

Цей другий показ із лютого був трохи принагідний. Той, що хотів би пізнати за похотом увесь народній одяг бодай західньо-українських

Зразки народнього одягу з Покуття.

земель (з Буковини й Закарпаття не було), не міг мати якогось заокругленого образу. А проте були тут одяги з Бойківщини, Гуцульщини, Покуття, Поділля й т. ин., і вони робили на кожного глядача сильне, незабутнє враження. Може бути, що коли до таких показів прикладуть своїх рук і наукові дослідники, то такі покази будуть мати більше заокруглений характер. А то тут із одних частин краю, наприклад, із Бойківщини — було і до двацять різних одягів, а з инших околиць зовсім не було.

За покази назначувано нагороди та вирізнення. Нагороди признано три: за одяг з Полісся (старовинність), із села Серафинців городенського повіту (своєрідність), з Тишківців городенського повіту (мальовничість). Щодо вирізнень (їх було 15), то трудно сказати, котрий із вирізнених одягів був кращий, котрий своєрідніший, бо всі вони були дуже гарні, нашій душі дорогі, для ока милі. Дуже приємно було ствердити, що навіть одяги міщан (лемківські, угнівські й підлъвівські), хоч і не відбігають від загально-міщанських,

мають на собі дуже багацько українських питомих прикмет. Дуже приємно, що наш народ і по містах купним матеріялам дає своє забарвлення.

Одяг із Болехівщини (село Човгани).

Бажано було б, щоб на цих двох показах справа не покінчилася, щоб тих показів було як-найбільше, і то не тільки у Львові, але й по всіх більших та менших містах Галичини. Вони мають подвійне виховниче значіння: селян, які ті одяги починають закидати, вони вчать шанувати старовину, інтелігентів учать поважати й бути гордими на те почуття краси, яке виявляє народній одяг, і то без огляду на те, де той одяг носять. Бо, треба сказати, на славу нашому народові, що кращі народні одяги ледви чи можна найти де у світі. Тим ми не хочемо обезцінювати краси народніх строїв инших народів. Мають же й вони гарну та мальовничу одежу. Згадати б тільки, наприклад,

Народній одяг із Заліщик.

зі славян, сербів чи болгар, а з инших народів — еспанців, румунів чи італійців. Але ж тієї принади, тієї рівномірности в доборі барв, які так приємно вражають око, ви дешеде не найдете.

ЗАТРОЄННЯ КАЧАЧИМИ ЯЙЦЯМИ

Останніми роками помітили в Німеччині чимало затроєнь від качачих яець. Це затроєння подібне до затроєння рибами і проявляється бігункою, блювотами, болями голови й гарячкою. І в останках їжі, приправленої качачими яйцями, й у самих качачих яйцях можна було найти деколи бактерії, що викликують бігунку. Можна приняти дві можливости зараження яець бактеріями бігунки: або яйця випадково занечистяться тваринним або людським калом, або сама качка, що несе яйця, заразить їх бігунковою. Найімовірніша є друга можливість тому, що бактерії бігунки найдено часто в качок. Молоді каченята, що діставши бігунку, гинуть серед ознак дезинтерії, зате в дорослих качок, що заразяться бігунково, не виступають ніякі прояви недуги. Лікареві Таафові, що займався цією справою, вдалося перенести заразні бігунки з одної качки на другу. Таким чином удалося доказати, що бактерії бігунки можуть переноситися з одної дорослої качки на другу, як також, що бактерії бігунки можуть перейти з качки на яйця. Із яець, що їх знесли штучно заражені качки, 3,7% було зараженних усередині, а 20,7 відсотків також зверха. Деякі заражені качки несли яйця з бактеріями бігунки й видалювали їх із відходами 4½ місяця (так довго переводжено досліди). Так отже людина може заразитися бігункою від качок, не тільки споживаючи яйця й мясо заражених качок, а то й їх дотикаючись. Щоб не заразитися бігункою від качачих яець, треба їх варити бодай вісім хвилин. Варення шість хвилин не вбиває бактерій, вони не гинуть у яечні, ані як їх пекти на маслі. Найкраще брати качачі яйця від достанців, що мають здорові качки. —ів—

НАНДУ — ДБАЙЛИВИЙ БАТЬКО

На аргентивських степах-пампах живе американський струс, нанду. Цей птах, до півтора метра завдовшки, не літає, бо має заниділі крила. Живе невеликими стадами, до шісдесять штук, і частенько ходить разом із чередами худоби. З приходом весни (отже в Аргентині в жовтні) стада нанду розбиваються на родини, що складаються з одного самця і пятьох до сімох самиць; самець не допускає инших самців у свою околицю. Самички зносять в одне гніздо яких пядесят яець; крім того, кільканацять яець гублять вони недалеко від гнізда. Яйця висиджує самець, а самички тимчасом тримаються гуртом недалеко гнізда. Самчик сидить на яйцях уночі й ранками, поки не висохне роса. Опісля самець покидає гніздо під опіку сонящного тепла, а сам іде на жир. Коли виведуться молоді, самець водить їх і доглядає, яких пять тижднів, а самички долучуються до того гурту аж згодом. — Яйця, що їх самички позносили поза гніздом, це — немов окуп для лисів язара, щоб не неповоїли гнізда. Яйця, що їх не поїдять лиси й инші хижаки, самець розбиває тоді, як уже виведуться молоді. За той час ті яйця вже встигли попсуватися і привабляють до себе хмари різних комах, і молоді нанду мають доскочу чим годуватися. Стр.

ЯРОСЛАВ МАЛАНЧУК.

ПРО ГАГІЛКУ „ЗЕЛЬМАН“

Гагілка, в якій співають про Зельмана, або Жельмана, в нас дуже поширена. З нею звязана великодня забава, добре нам усім відома. Але ж ні забави самої, ні назви „Зельман“, чи „Жельман“ у нас не розуміють.

Досі звичайно думали, що назва Зельмана, звязана з імям якогось жида-арендаря, що за часів давньої Польщі забирав церкви в аренду і брав в поневірок визнавців нашої віри. Сам нарід дає нашій гагілці подібний початок, як про це каже народній переказ, записаний о. М. А. Орловським. Це оповідання таке:

„Церкви, що не приняли були унії, віддавали жидам в аренду; жиди мали право пекти просфори й пасхальні хліби. На спеченому хлібі жид ставив вуглем свій знак, і щойно тоді пан-отець благословив його. Але жид Зельман жив далеко; тимто в деяких селах хліб залишався не поблагословленим до його приїзду. Було вже пізно, а жида нема й нема. Накінець люди побачили, що Зельман їде, і з радости почали скакати коло церкви, викрикуючи: Зельман їде! Зельман їде!“.

На перший погляд, це оповідання видається правдивим. Але ж коли вглянути в основу самої гагілки, видко буде, що так воно не є. Гагілка „Зельман“, це невинна любовна забава, що зясовує, як дівчину видають замуж. Саме слово „Зельман“ не звязане з певною особою, а повторяється, як приспів, подібно, як це буває у инших обрядових піснях; н. пр., Лада, Купало, Дід і т. д. В забаві беруть участь самі дівчата (і звичайно одна замужня жінка), немає парубків, ніхто не перебирається за жида. Бо так у забавах буває звичай, що перебираються, пор. Маланку, Смерть на Різдво, Цигана з конем і ведмедем на Великдень і т. д. Автім ця гагілка знана не лише в Галичині (і на зазбручанському Поділлі), але й на Мазурах, а то й у Моравії, де костели ніколи не переходили в руки польських жидів.

А далі цікаво, що цю гагілку, майже єдину зпоміж усіх весняних пісень, співають з-польська. Очевидячки, ця гагілка „Зельман“ прийшла до нас із етнографічних польських земель і принялася підчас релігійного переслідування. Нарід звязав імя Зельмана з ненависними церковними арендарями.

Слова цієї гагілки були первісно такі:

Ponagabóg, Żelman! — Woco, woco, Żelman!
Ponagabóg, jego brat! — Woco, woco, jego brat!
Ponagabóg Żelmanowa rodzina! — Woco, woco, Żelmanowa rodzina

Bodaj zdrów, Żelman! — Wo panienki, Żelman! і т. д
Bodaj zdrów, jego brat! — Na jakij grunt, Żelman! і т. д
Bodaj zdrów, Żelmanowa rodzina! — Na chłopskij grunt, Żelman і т. д

Тепер уже бачимо в цій пісні багато змін: тепер уже панну сватають то на шляхотський ґрунт, то на попівський, то на дідівський, і нарешті — на королівський. В нас подекуди співають на початку: „Іде, Іде Зельман“. Такий заспів не має жадного звязку з дальшими словами, і його не найдете ні в моравських, ні в польських відмінах цієї пісні. Таксамо в нас замість „chłopskij“, „szlachockij“... співають: „вівсяний“, „гречаний“, „ячмінний“ ґрунт. На кінці гагілки додають іще подекуди: „oj, damy, oj, damy za pana Żelmana“.

Вже з цих слів пісні, що ми її навели, пізнати, що імя „Зельман“ не звязане з якоюсь певною особою.

Але що ж тоді означає слово „Зельман“?

Дехто вияснював його так, що вважав його за перекручене слово „женьман“, себто — жених. У це пояснення важко повірити.

Попробуємо сягнути глибше й подати инші здогади.

З основи нашої гагілки можна виснувати, що Зельман був якимсь давнім поганським божком, якого накликували дівчата, що хотіли вийти замуж. Цей здогад можуть підперти іранські й індійські вірування.

Індійці й іранці мали божка, що звуково потрохи сходиться з нашим „Зельманом“. Звався він Сома, або Гаома, або Оман. В індійців Сома був найсильнішим богом і батьком усіх богів (пор. „jego brat i Żelmanowa rodzina“). Іранський Оман був божком дівчат і жінок. Почитання бога Омана принялося десь коло VIII. віку перед Хр. Давніше знана була лише ростина „оман“ („сома“, „гаома“), з якої робили жертівний напиток для богів і духів. Напиток з оману був солодкий і мав похмільну силу; його звали святим, бо він давав, мовляв, силу й здоровля, оживляв і ущасливляв. Ростина ця була подібна до нашого винограду.

Ще й досі в Персії є звичай, народженій дитині втискати до уст гаому.

Одна наша гагілка згадує про таке зілля „оман“, лише, що нарід, не розуміючи первісного значіння, співає „Роман-зілля“, замісць „Оман-зілля“:

Коло млина кремена, — А дівочки пізнали,
Там дівчина ходила, — І в рученьки узяли:
Роман-зілля копала, — То це зілля кадило,
Понесла ж' го до ради, — Що по церкві ходило,
До дівочої громади, — Суса Христа водило.

Нарід не розуміючи, що ті останні слова означають, переміює їх часто так:

„А то зілля барвінок, барвінок,
Та паніночкам на вінок, на вінок“.

Замісць „Роман-зілля“, проспівують деякі гагілки:

Ой зілле, зілле, зілле румне і т. д.

Кінець цієї гагілки пригадує старовинний звичай іранців уживати оман-зілля при молитвах і богослужбах. Вони вірували, що боги й люди, напившись його, дістають силу.

Коли так підійти до справи, то в гагілці, де Зельман переплутаний із „роман-зіллям“, чи „оман-зіллям“, можна побачити відгомін давніх вірувань. Усі ці вірування з Азії перекочували до нас і збереглися в обрядових піснях, хоч імена так ізгодом сильно поперекручувалися, що зза того нового їх вигляду їх зовсім не пізнати.

А проте пісня живе й, розсліджена вченими, кидає жмуток світла на ті давні-прадавні часи...

І. КОСТЕНКО.

ОСВІТА Й КУЛЬТУРА ЗА ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Держава Ярослава Мудрого користувалась великою повагою в цілому тодішньому світі. Воно й не диво. Держава була велика, процвітав у ній лад, закон. До того — у ній високо стояла освіта, письменство, мистецтво.

Поширенню освіти найбільше сприяв сам володар України, який збирав коло себе вчених і письменників, що писали й перекладали з чужих мов книги, передусім — церковні. Сам Ярослав читав дуже багато й любив провадити розмови про науку з письменними людьми, що були довкола нього. Не даремно ж називають це оточення Ярослава першою українською Академією.

Як і скрізь, у тодішньому світі, головним опікуном і двигуном культури була Церква. Церкви й манастирі були тими осередками, коло котрих повставали перші школи, церковні діячі були першими вчителями, вченими й письменниками. Ті діячі були тоді тим, на що ми тепер кажемо „інтелігенція". Бо світські люди займалися війною, торговлею, хто ж хотів віддатися науковій або письменницькій роботі, той ішов до манастиря. Там мав він досить дозвілля, щоб присвятити себе культурній праці.

З початку, як тільки Україна прийняла християнську віру, всі священнослужителі були греки. Але згодом Церква все більше українізувалась, і тим самим ставала ближча до народу. Правда, голову української Церкви — митрополита — ще довго присилали з Візантії. Візантійський патріярх ніяк не хотів відмовитись від цього привілею, назначував від себе голову української Церкви, таким чином немовби зберігав він зверхність Візантії над Україною.

Тим більше варте уваги, що саме за Ярослава Україна вперше мала свого місцевого митрополита. Був ним Іларіон, один із найвидатніших мужів тодішньої України, гідний співробітник великого Ярослава, автор славного „Слова о законі і благодати", цього, як каже історик, „найвищого з літературного погляду твору староукраїнського письменства". Як каже переказ, „Слово" це виголосив був митрополит у церкві св. Софії в Києві, в присутности князя Ярослава. Присвятив Іларіон „Слово" памяті Володимира Великого. Воно ціле переповне гордою свідомістю приналежности його автора до могутньої української держави. Не в якійбудь худій і невідомій землі володарив Володимир" — каже Іларіон, — „а в руській, яку знають і про яку чутки йдуть по цілому світі".

Вже саме це „Слово" Іларіона свідчить про високий ступінь тодішньої української письменницької культури. Це вказує й на високу освіту тодішніх українців.

Ми не знаємо докладно, як виглядали тодішні школи. Чи були це школи в теперішньому розумінні, чи мали вони вигляд більш приватного навчання, докладно не знати. Але все ж наука на Україні відбувалась. Не даремно ж перший український історик Нестор Літописець, згадує, що св. Тодосія віддали в науку божих книг до одного з учителів. Знаємо теж, що в Новгороді, який тоді належав до держави Ярослава, князь силоміць послав на науку 300 дітей.

Тодішня освіта, як і скрізь, була, звичайно, не дуже складна: читання, писання, рахунки. Більше й не потребував тодішній пересічний громадянин, або навіть приналежний до нижчої церковної служби. Це не виключає, що були люди, ось як згадуваний уже митрополит Іларіон, дуже освічені. Багато було таких, що знали добре чужі мови, передовсім — грецьку.

Не менші заслуги, як на полі освіти, поклав Ярослав Мудрий для будівництва на Україні. Найславніша з будівельних памяток Ярославової доби, це без сумніву славна київська Софія. Ще в 1037 році Ярослав розпочав будову цього храму, що мав дорівняти своєю красою і величавістю славному на цілий світ храмові св. Софії в Царгороді. Майже тридцять років тривала будова св. Софії. Не менш величаво виглядала Софійська катедра в середині, де найліпші тодішні майстри прикрасили її чудовими оздобами. Не даремно ж у згаданому „Слові" митрополит Іларіон каже, що храм св. Софії „заслужив собі на подив у всіх довколишніх народів", та що „не найдеться для неї пара на всій півночі від сходу до заходу".

Поза св. Софією багатьма іншими гарними храмами прикрасився Київ і инші міста України за Ярослава Мудрого. Він же побудував при вході до Києва золоті ворота з церквою Благовіщення над ними.

Як бачимо, до якої ділянки тодішньої української культури не звернутися, ми скрізь знайдемо сліди Ярославової творчости. І переконаємось, що заслуги цього великого володаря на полі розбудови старої української культури не менші, як заслуги на полі державно-політичному.

СВЯТО ВИШНІ В ЯПОНІЇ

Заїстуном весни у краю Сходу Сонця, є квіт вишні, що ним укрита тепер уся Японія. Вишню японці дуже люблять, а її цвіт уважають за вершок краси. Коли зацвітає вишня, японці виходять громадою до вишневих гаїв і святкують радісно найкращий час весни. І як паломники в нас усе вертаються з памятками зі святих місць, так японці, старі й малі, чоловіки й жінки, вертаються додому з вязанками квітів вишні, щоб прикрасити ними свою хату. Квіт вишні відходить инакше, ніж инші квіти: він не вяне, а тільки опадає. Запашні біло-рожеві платочки вишневих квітів, як повіє вітер, літають немовби рій метеликів, потім вони опадають на землю або на воду і плинуть до моря, танцюючи на хвилях ніби на прощання найкращої пори року Японії. (Д-к.)

МИХАЙЛО РУДНИЦЬКИЙ.

ЛЕВ ТОЛСТОЙ

Недавно часописи пригадали, може трохи й запізно, 25-ліття смерти Льва Толстого. У Совєтах приготовляються до сотих роковин його народин і нових видань великого письменника, очевидячки, видань із відповідними замітками, як цього треба большевикам. Вони видадуть з цієї нагоди збірник статтей Леніна про Толстого, щоб доказати, що в боротьбі з царатом кращий шлях вибрав Ленін, ніж Толстой. Часто чути голоси, що саме такі письменники, як Толстой, підготовили большевизм. Але якби Толстой був дожив до теперішнього комунізму, то протестував би проти нього таксамо, як проти царської насили. Провідною думкою його життя і творів була саме боротьба за свободу совісти і свободу вчинків, боротьба проти грубої фізичної сили і проти переваги матеріяльного добра над духовим.

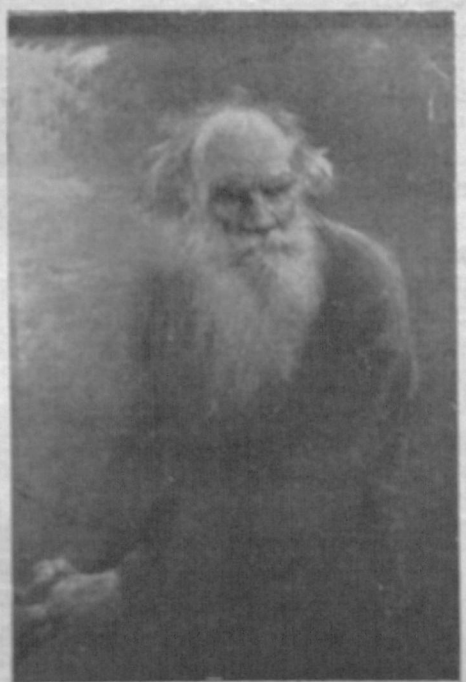

Лев Толстой (1828—1910).

*

Пригадаймо спершу його життя, що так тісно було звязане з його творами.

Лев Толстой був наймолодшим, пятим із черги, сином графа Миколи, великого дідича, власника Ясної Поляни, і княжни Марії Волконської, що повмирали, коли він мав два роки. Виховували його французькі „гувернери" й залишили йому на ціле життя нехіть до російської культури. Університет — казанський, що мав першорядних професорів німецької школи — цікавив його мало. У молодечих роках приваблювало його сильно товариське життя.

Знуджений ним, вступив добровольцем до артилерії й виїхав на Кавказ. У 1852. р. видрукував свій перший твір „Дитячі роки". У 1854. р. бере участь у виправі проти турків над Дунаєм і при облозі Севастополя. Вернувшись до Петербургу, після трилітнього безжурного життя, покинув військову службу. У 1860. р. виїхав за кордон. Европейська культура йому не подобалась. Після скасування панщини в Росії в 1861. р. його призначають урядовим посередником у спорах між землевласниками і селянами при поділі землі. Сам захоплений народньою освітою, засновує народню школу й видає педагогічний журнал. Та й це покидає хутко, бо перші життєві сумніви починають сильно захоплювати його душу. У 1862. жениться.

Від того часу живе в Ясній Поляні, виїжджаючи вряди-годи до Москви й до свого маєтку над Волгою. Земля і книжки приносять йому гарний дохід. Живе щасливо, родина його все збільшується — має 9 дітей. У цій добі свого життя він іде за голосом природи, повторяючи собі, що не треба бути розумнішим за неї, і треба яко мога жити для себе і для своєї рідні. Перші його твори змальовують із захопленням сильних людей, вірних природі, з недовірям до цивілізації. Повість „Війна і мир" (1866. р.), з часів Наполеона, закінчує цю добу.

Вже другий його твір „Анна Кареніна" — другий найкращий з усіх, — друкований в 1875—77. рр., вказує в останній частині на глибокі духові зміни, які переживав тоді Толстой. Думка про смерть непокоїть його що раз частіше, і він відчуває потребу змінити основно своє пусте життя. Спершу вернувся він до церковної віри, що давала спокій мільонам. Але само виконування обрядів не задовольняє його. Читаючи щораз уважніше Святе Письмо, він починає шукати справжніх євангельських правд, яким він хоче служити не так молитвою, як добрими вчинками. Врешті доходить він до висновку, що суть Христової науки міститься у словах про те, щоб не противитися злу. Це і стає основою його віри, що вироджується пізніше в секту („толстовці").

Видана Толстим у 1884. р. „Сповідь" змальовує стан його душі підчас цих літ змагань із самим собою. У тому самому часі написав він теж „Спомини божевільного", що вийшли аж після його смерти. Про те саме маємо ще два інші твори: „Смерть Івана Ілліча" і „Мистець і людина". В окремих популярних книжках, призначених для пропаганди („У що я вірю", „Св. Письмо коротко розяснене") виклав він свою віру у християнські правди, як він їх розумів. Його релігія звязана із нашими обовязками на землі супроти инших людей, яких треба любити, де треба боротись із приземними пристрастями, з усякою насилою, до якої примушують, мовляв, людину державні закони. Толстой виступає таксамо проти революційних засобів, коли вони користуються насилою і вироджують ненависть, як проти власности, проти всяких наркотиків (горілки, тютюну) і всіх вибагів культури, що відвертають нас від простого, скромного життя. А що не вірить він у можливість, щоб можна революцією змінити на краще суспільні умови й людей (тут Толстой бачив усе ясніше, ніж усі Леніни!), то наказував не противитися сучасному ладові, а попросту відвернутися від його безглуздої та діявольської машини.

Вплив релігійної науки Толстого не був аж такий великий, щоб царський уряд мусів був із ним боротись. Йому дозволяли підтримувати звязки з різними сектами (н. пр., духоборами), дозволяли

друкувати за кордоном брошури проти царського режиму й поширювати свої ідеї. Коли Синод, найвища церковна влада в Росії, його викляв, то це була тільки звичайна формальність, бо він уже раніше заявив прилюдно, що зриває всі звязки з Церквою.

•

Зате його популярність як письменника й людини, що бореться щиро за власну віру, була величезна в усьому світі. З найдальших закутин Америки, Китаю чи Індії, відвідували його прочани, щоб на нього подивитись.

В останній добі свого життя — яких 20 літ — Толстой прикладав у своїх творах ті нові думки, що відкрили перед ним „шлях спасення". Найбільший твір із них „Відродження" (1900), дає зворушливий, глибокий образ, як людина може відпокутувати свій гріх, коли зрозуміє свою провину. До тої самої громади творів належать: „Отець Сергій", „Фальшивий купон", „Гаджі-Мурат", „Крайцерова соната", „Чорт", драма „Живий труп" і ін.

•

Одним із найсильніших закидів, які робили Толстому, що він проповідує правди, суперечні з його власним життям, було те, що його жінка не дозволила йому зректися його великого маєтку й почала ним сама управляти, сама виховувала дітей, боронячи їх від впливу батькових думок, навіть брала величезні заплати за всі його твори, видані до 1880. р. Толстой жив у тому самому маєтку, вірний своєму гаслу „не супротивлятись злу", переодягнений як селянин, задоволений як-найскромнішою обстановою та своєю працею, яку переплітав звичайною роботою на ріллі. Щойно два тижні перед смертю він спромігся на рішучий крок, покинув дім і рідню, і втік набезбач, мабуть, передчуваючи свою останню хвилину.

•

Толстой належить до найбільших повістярів у світовій літературі. Все, що він написав, мало за собою глибокий особистий досвід; нічого він не „вигадував", нічого не прикрашав — писав не з думкою, щоб подобатись, переконувати кого, придбати славу, чи гроші. Виняткові обставини його життя склалися так, що він міг придбати величезний запас знання, жити з людьми різних клас і придивлятись до них. Природа дала йому надзвичайно сильне здоровля; майже до самої смерти він міг працювати усіма своїми силами, умово й фізично.

Твори Толстого змальовують нам живих людей — ми бачимо їх, вони залишаються в нашій памяті багато літ після прочитання. Кожний із тих людей, виведений з різними своїми прикметами й хибами, як у денному світлі, так наче б ми мали нагоду довго пізнавати його зблизька. Простота та ясність у творах Толстого такі природні, що ми не відчуваємо навіть мистецтва слова великого письменника — слухаємо його так, немов би ми слухали оповідання з уст людини, яка багато пережила й багато бачила.

Велика прикмета творів Толстого в тому, що він не потребує підшукувати для них якихось надзвичайних, небуденних історій, виняткових людей, які попали в виняткові обставини. Все те, що він зображує нам, належить до такого самого життя, в якому всі ми беремо участь. Є в цьому житті теж місце на високі думки, неосяжні мрії, великі ідеї. І Толстой показує, як можна до них зблизитись. Усе ніби просто, а при цьому незвичайно важко, коли почнає він волосок за волоском розбирати сумніви, бажання, спокуси. Кожна сторінка, яку він написав, дивилась на нього ніби з докором: „Навіщо писати, коли ти раніше не вирішив найважнішого питання для людини — як жити, щоб заслужити на цю назву »людина«, найважчу для кожного, хто думає про світ і відчуває те, що діється в душах інших людей".

НАСІННЯ „НАРОДНЬОЇ ТОРГОВЛІ"

Знову замаяли по наших містах і селах гарні колірові насінні плякати „Народньої Торговлі". Головно притягає очі прохожих — нове видання: чудовий плякат насіння городини і квіток.

Ці плякати це найкраща реклямa для наших кооператив.

Тисячами порозходилися по краю й цінники (катальоги) насіння „Народньої Торговлі".

Зазначуємо з приємністю, що цінники „Народньої Торговлі" в нічім не уступають чужим цінникам. Завдяки докладним поукам про культуру рослин — ті цінники є добрими і необхідними підручниками для городників і для селян.

На першій сторінці цінника „Народньої Торговлі" видрукована заява Дирекції, що „Народня Торговля" піддає працю в насінному відділі контролі представника хліборобства, себто Краєвого Господарського Товариства „Сільський Господар" у Львові та контролі Ревізійного Союзу Українських Кооператив у Львові. Відпоручники цих двох установ ствердили, що „Народня Торговля" має насіння тільки найдобріше, що вона дуже докладно провірює якість продаваного насіння, та що **„насіння »Народньої Торговлі« свіже й гарантує хліборобам, при вмілій, добрій управі, повний успіх із плекання польових, городових і квіткових рослин".**

Тимто й Редакція нашого часопису щиро поручає нашим Шановним Читачам **насіння „Народньої Торговлі".**

Передплачуйте нове видання

„ПРОСВІТА",

журнал-місячник освіти, виховання, культури, що виходить заходом матірного товариства від квітня цього року. Передплата 2.50 зл. на рік. Замовляти: Товариство „Просвіта", Львів, Ринок 10.

С. ЯБЛОНСЬКА.

ЯК РОБЛЯТЬ ОПІЙ, ЯК ЙОГО КУРЯТЬ І ЯК ВІД НЬОГО ГИНУТЬ

Опій це є один із найбільш одурманливих, але й рафінованих[1]) засобів, хоч виробляють його з невинної на око рослини — з маку. Не з зернят маку, бо з них можна в найліпшому випадку добути масну оливу й макух, — а з живого соку макового квіту. Його сіють тут, у Китаю, раньою весною та, як тільки простори макових піль зацвітуть білими, рожевими та чорними квітами, китайці йдуть надтинати зелені голівки маку й випускають із них білу їх кров. Краплину по краплині, що спливає з зеленої голівки долів, вони її збирають у крихітні черепці, що привязані під шийкою макового квіту. Цей липкий сік китайці ферментують, сушать і збивають у грудки, — при чім він чорніє і твердне як глина.

Приготування опію незвичайно складне, і вимагає правдивої китайської терплячости.

Коли опій у грудках має вже кілька місяців „віку", його розмочують у воді, розварюють у особливих кітлах, перетирають, додають води і кладуть, щоб вистоявся. Нарешті старанно фільтрують крізь окремі цідила, опісля ж ізнову варять, аж він згусне на чорну масу, подібну до розпущених сливкових повил.

Але новозготований опій іще не годиться для куріння. Він мусить ізнову ферментувати, при чому китайці дбають, щоб він не запліснів або не прокис. Перетримують його в незвичайно чистих горшках, в усталеній температурі і щоденно дбайливо перемішують. Щойно, як ферментування закінчиться, опій закопують у горшках у землю й чекають, щоб він трохи постарів.

Як вино — чим старший опій, тим він смашніший, і тим більшу має вартість. Я знаю китайця, що курить опій свого прадіда, як це лицює членові заможньої родини.

* * *

Хоч тут ще не кінець труднощам, — ще треба вміти курити опій, та передусім зготовляти люльки.

До цього теж потрібне особливе курильне приладдя: таця з лямпочкою, яку кладуть на тапчан (бо опій курять лежачи), щипці, голки, гачок, та нарешті сама довжезна люлька (дірява бамбусова тростина) з файкою, яку встромлюють майже під кінець бамбусу[2]). Над лямпочкою з заокругленим шклом, де є малий отвір, китаєць на двох довгих голках нагріває краплину по краплині опій та шкварить його, аж він цілком ствердне. Тоді заокруглює галушку і встромляє її в малий отвір у файці. Щойно цю файку нагрівають над вогником лямпочки і сильним духом тягнуть опій, що сичить і видає зі себе синій запашний дим.

На око це не складна річ, хоч приготовляти люльки це така делікатна робота, що треба мати до цього окремий талант та кількалітню практику, бо не кожний уміє приготовляти добрі люльки.

Не можна заперечити, що курити опій приємно, тим більше з самого початку... — загадка цієї отруї, привабливий настрій курильні (де лежать на колірових тапчанах при освітленні двох-трьох лямпіонів), та врешті гіркавий запах опію й його втихомирливий вплив, — все це примани опію, який рідко коли випускає того, хто вже раз попав у його зрадливі пута. Спершу опій втихомирює біль, жаль, страждання, та не розбуджує в людині жадних звірських, ні навіть жадних „людських" інстинктів. Розбуджує хиба тільки приємні примари та милі спомини.

Спершу здається, що він має самі добрі прикмети та жадних хиб, і це власне його найхитріша примана. Зате потім... Потім людина, щораз то більше привикає, мусить уживати його більше, вона затроює свій організм, і згодом уже не відчуває жадної приємности. Але вже за пізно покинути курити, — опій стає необхідною для організму отрусю, без якої, таксамо як і від якої, чекає смерть.

— Коли це правда, — питала мене якось у Європі одна моя знайома, — так яким же чудом китайці курять його вже від віків і ще досі від цього не вигинув їх рід?

Тут я хочу відповісти на це питання всім, кого це цікавить.

Передусім китайці не курять опію „від віків", а не більше як сто літ, від часу „війни за опій", коли англійці почали його вивозити з Індії. Потім, їх організм не реагує[3]) з такою силою на опій, як організм людини білої раси.

Автім не всі ж китайці курять опій. Жінки, наприклад, дуже рідко, — ця звичка могла би зменшити їх здібности материнства.

Звичайно китайці починають курити щойно під старість, коли вони сповнили всі свої родинні обовязки та залишили на своє місце нове покоління, коли їх життєві сили вичерпалися. Вони курять, щоб осолодити собі старість, несвідомо приспішують смерть, що „забере їх у сні і нездатних до життя віднесе у засвіт", як вони кажуть. Рідко коли трапляється, щоб китаєць у силі віку курив, (та тим більше тепер, відколи „заборонено опій у Китаї"...), хиба, що вживає його як „ліки" на якусь хоробу або на вроджену слабість. Але що майже в кожнім домі є дід і курильня, то, звичайно, можна мати враження, що всі китайці курять.

А над усе помилкова є думка, що від куріння опію скоро вмирають. Це справа довгих літ. Це непомильна, хоч найповільніша з отрут. Затроєння найскоріше приходить у нас, людей білої раси. Від трьох років мого побуту тут я вже втратила трьох моїх добрих знайомих, що повмирали від куріння опію в довгих муках, які могла вспокоїти тільки смерть.

Один із них, без огляду на свою колишню жвавість і бистроту ума, умер передчасним, без-

[1]) рафінований — хитрий

[2]) бамбус, бамбук — рівникова рослина, високий міцний очерет, з якого роблять мебіль

[3]) реагувати, лат. слово — відповідати на явища, протидіяти

силим дідом, збайдужілим до життя й до смерти. Пригадую собі його майже останні слова:

— Ні, не куріть! Опій не вартий того, щоб так страждати..., не вартий, щоб за нього вмирати..., хоч, скажіть мені, чи взагалі варто жити?

Це є питомий „світогляд" опійника, що спалив усю свою силу й віру в синьому димі опію.

Як я тільки приїхала на Далекий Схід, то один мій знайомий лікар дав мені дуже мудру раду. Він казав:

— Коли правда, що вас палить бажання пізнати „тайну опію", то вже краще відразу ковтніть добру його дозу[1]), від цього за кілька хвилин пізнаєте аж до кінця його страшну „тайну": спершу певну, розмірно велику насолоду, потім страшні муки, з яких визволить вас зовсім певна, хоч несамовита смерть. Це краще, ніж розділяти цю роботу на довгі роки, які з вас зроблять нездатну до життя людину, живим трупом.

Це була одна з найкращих рад, яку я колинебудь дістала від лікаря, бо він у час перестеріг мене перед небезпекою, яка, зрештою, йому самому грозила вже від кількох років.

Юнанфу (Юнан, Китай).

---

[1]) доза, порція на один раз (в. пр., ліків)

Л. ЛЯСЕВИЧ.

ШИФРОВА МАШИНА ІНЖИНЄРА КРИГИ

Є такі справи в політичному житті, що вимагають, щоб зберігати тайну, а то можуть вони не повестись, не вдатися. Головно важне тут листування, бо усно можна так полагодити справу, що ніхто може й не довідатися, а письмо — письмом.

Для того то і в політичному світі і в торговельному тепер користуються тайним письмом, або шифром. Тай тут найважніша річ, щоб могли його відчитати тільки ті, що їм треба, щоб ніхто не підловив його, не прочитав. А то ж є тепер люди, що виключно з того живуть, що відчитують таке тайне письмо...

До-недавна то треба було писати, чи друкувати таким письмом. Та тепер уже придумують до того окремі машини. Одну з таких машин, що здобула собі признання в цілому світі, видумав наш земляк, інжинер Олександер Кріга, і про неї ми хочемо дещо розповісти.

*

Насамперед — що це таке, докладно кажучи, шифр, шифрувати. Є це слово французьке, й означає дослівно „писати цифрами", числами (число по французьки — „шіфр"), себто, замість букв уживати цифри. Коли позначити букви абетки цифрами, то кожній букві відповідатиме якась цифра. Наприклад: А — 1, Б — 2, В — 3, Г — 4, Ґ — 5, ... Я — 32.

Це називається — ключ до відгадання букв. Але такий ключ не штука відчитати. Тимто вже давно пересували ці букви, н. пр., на одну наперед, так, що Я — 1, А — 2, Б — 3, В — 4, Г — 5, Ґ — 6 і т. д.

Але ж зашифроване письмо може бути і з букв, тільки ті букви будуть переставлювані. Звичайно буває два ряди букв: у горішньому є звичайні букви абетки, в долішньому — шифр, себто інші букви, яких уживаємо замість звичайних.

Цей спосіб шифрування дуже простий, і такий шифр дуже скоро можна скопати. Відомо, що деякі букви дуже часто повторяються. В шифрі вони теж будуть часто повторятися, чи не будуть числа, чи букви. Таку букву, відповідно до мови, треба виловити, і так можна скоро прийти до „ключа". Тимто треба способи ускладнювати, робити різні перестави, пересуви, одне слово — комбінувати. Можна б зробити так, наприклад: взяти першу букву звичайної абетки, пересунути опісля долішню абетку на одну букву вліво, взяти другу букву звичайної азбуки, і знову пересунути долішню абетку на одну букву вліво й т. д. Себто, першу букву абетки находимо після першого пересуву, другу — після другого й т. д. Та можна ще й инакше комбінувати, чим більше таких змін, комбінацій, тим тяжче пізнати шифр. А те, на основі чого можна розпізнати, це власне ключ, є це звичайна записка, яка каже, як укладений той шифр. Його мусить знати той, що пише лист, і той, що його дістає. А коли хтось третій той ключ пізнає, то нема иншої ради — треба його міняти.

Але й міняти не все помагає, бо й новий ключ можуть перехопити, коли його повсякчасно чи письмом, чи телеграфічно.

Тимто тут найкраще може помогти машина. Справа в тому, щоб було тут як-найбільше різних комбінацій, змін, щоб у тих комбінаціях позаплутувався той, що не знає ключа, й не відчитав шифрованого письма. А найбільше таких комбінацій може дати тільки машина.

А ось машина, про яку ми пишемо, машина інжинера Криги, дає за обчисленнями одного професора берлінської політехніки — 463 квадрильйонів (себто 463 з двадцятьма нулями!) усяких комбінацій.

Щоб це краще собі уявити, поясним цю справу так: на землі живе приблизно два мільярди людей; коли б кожна людина мала таку машину, то могла б сама перевести на машині Криги двісті білярдів усяких можливих комбінацій, инакшими словами, треба б і укладати двісті білярдів ключів, аби, як-що до чого, можна б попасти на такий самий ключ, що його має друга людина...

*

А тепер придивімся до самої машини.

Механізм уміщений у алюмінієвій коробці, 25 цм. завдовжки, 25 цм. завширшки, 10 цм. заввишки (див. мал. 1). У верхній покривці є вирізане півколо, крізь нього видко два концентричні півкола (з одним осередком, але з різними промінями). Кожне з них поділене на 26 переділів. Переділ зазначений буквою й числом. Ці півкола — це щось инше ті два ряди букв, що про них ми перше

згадували. Півколо назверхнє має письмо звичайне, внутрішнє письмо шифрове. Коли хочемо зашифрувати лист, то до його букв на назверхнім півколі добираємо на внутрішньому півколі букви шифру. Замість букв можна дібрати й самі цифри.

Через те, що звичайний пересув абетки не певний, то між назверхнє і внутрішнє півколо вкладено годинниковий механізм, що при зашифровуванні даної букви пересуває обидва кружки на певну означену віддаль. Віддаль ця не є для кожної букви однакова, а змінюється. Зміну цю назначує мале коліщатко *b* (див. мал. 2). Має воно на обводі зубці подібно, як це буває в годиннику. Але лише подібно. Бо в годиннику зубці рівномірно пороэміщувані на обводі, а тут громадками.

На мал. 2. бачимо відчинену й частинно розкладену машину: *a* — годинниковий механізм, *b* — вимінне зубчате коліщатко, *c* — кружок зі шифром. Головна річ, це коліщатко *b*. Має воно на обводі 15 громадок дрібнесеньких зубців. Під

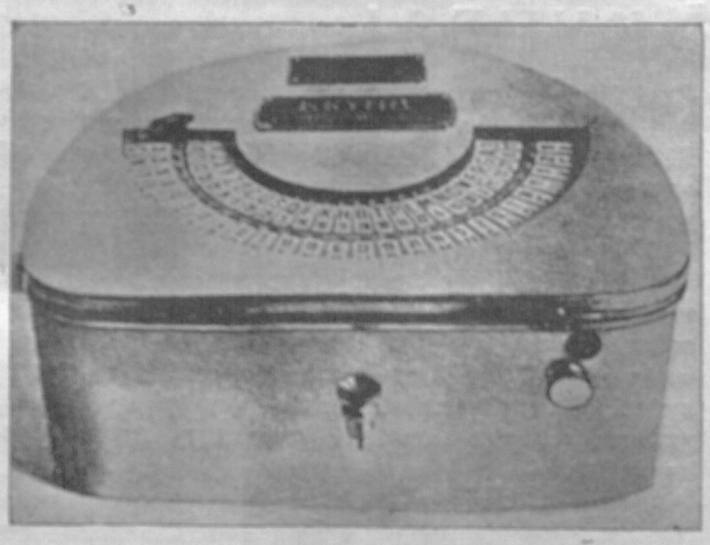

Мал. 1. Шифрова машина інж. Олександра Криги.

кожною громадкою є в площині коліщатка дірка або накладка. При ключі шифру (себто умові) є записочка, від котрої дірки при шифруванні починати. Це вже дає 15 різних ключів, бо коліщатко має на обводі 15 дірок. Крім цього, можна вкладати в машину більше таких коліщаток. Їх легко вкладати й виймати.

Тепер справджуємо, чи зубчате коліщатко й умовлена накладка, що від неї починаємо, стоять у точці нулі. Ліворуч маємо лист писаний звичайним письмом, праворуч — папір із олівцем. Накручуємо годинниковий механізм. Шукаємо першої букви листа на назверхньому півколі й находимо до неї букву на внутрішньому півколі: це наша вже шифрована буква. Потискаємо гудзик на передній стінці машини (див. мал. 1). Механізм починає йти: пересуває обидва півкола одне супроти одного на віддаль, на яку йому вказує зубчате коліщатко. Шукаємо другої букви на назверхньому півколі і знову до неї на внутрішньому півколі — шифри. І так буква за буквою, аж зашифруємо цілий лист. При кожній букві пересуви, очевидячки, зовсім инші. Збагнути тайну машини — неможливо.

При розшифруванні робимо навпаки. Але ж мусимо мати таку саму машину, чи, власне, такі самі зубчаті коліщата. То так, як ми мусимо мати такий самий ключ, щоб, наприклад, відомкнути ко-

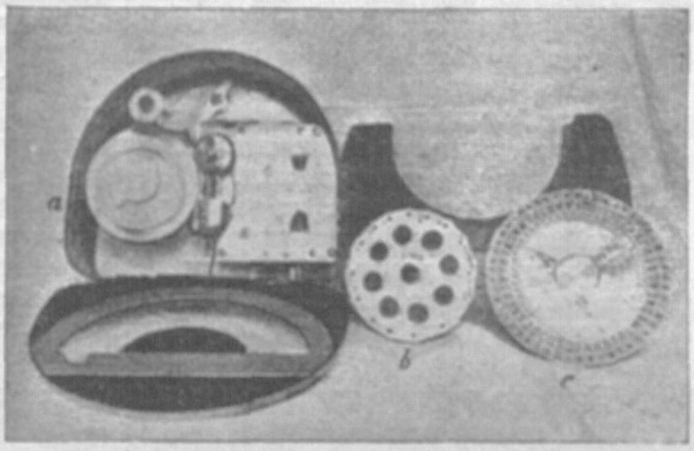

Мал. 2. Шифрова машина відчинена й частинно розкладена.

лодку. Справджуємо, чи коліщатко з умовленою до розпочинання накладкою стоїть на нулі й... їдемо. Шукаємо першої букви зашифрованого листа й до неї на назверхньому півколі — правдиву букву. Потискаємо гудзик, механізм іде, — маємо другу, третю букву й т. д.

*

Великі винаходи є все прості. Так воно й тут. Зовсім простенькими засобами наш земляк розвязав завдання, що над ним наймудріші люди ламали собі голови дуже довгі часи.

Але за довго воно було б писати олівцем і ручно букву за буквою. Тимто Крига пішов далі й винайшов таке владження: дві звичайні писальні машини, й між ними шифрова машина, обслуговувана електрикою (див. мал. 3). На одній писальній машині вибивається лист звичайним письмом. Відбивається він, очевидячки, на вкрученому до

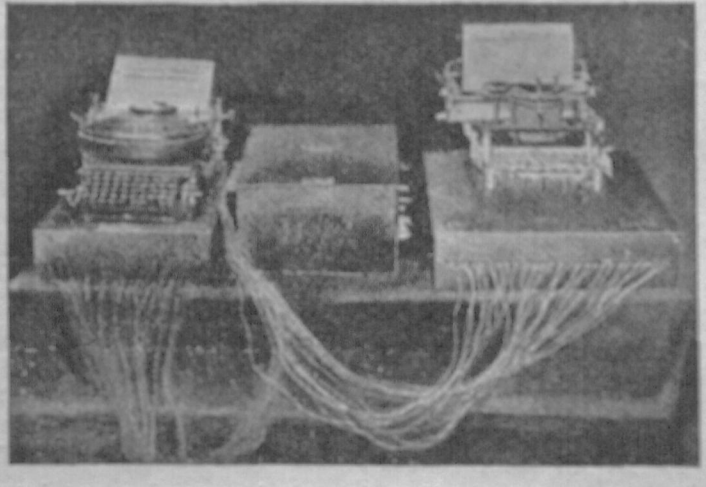

Мал. 3. Шифрова машина, сполучена електричним способом із писальними машинами.

машини папері. Та рівночасно получене з тією машиною електричне владження дає при кожному ударі черенки — відповідний імпульс (побуд) струму до шифрової машини. Тут цей імпульс переноситься на відповідну шифрову букву, а від неї до другої писальної.

Отак маємо дуже цікаве владження: на одній машині пишемо зовсім звичайними буквами, а на другій машині виходять якісь чудернацькі ряди букв.

Таксамо вдається справа навпаки. Хочемо розшифрувати лист. Пишемо незрозумілі для нас ряди букв на одній машині, а друга сама вистукує прегарні речення і слова, що їх ми вже розуміємо.

Вершок удумчивости осягнув інжинер Крига в тому, що ті штуки з обома писальними машинами виконує зовсім простенький собі електричний прилад. Ще більше: коли не потребуємо тих машин до шифрування, а хочемо на них так просто щось писати, то досить буде вийняти кілька невеликих частин цього електричного приладу, й обидві машини можемо вжити до звичайного писання.

*

Накінець варто згадати, що при шифруванні не пишуть словами, бо й тут можна здогадатися, яке слово найчастіше виступає. Довші слова впадали би в око довгим рядом букв. Тимто в обох півколах викидають букву „і". Там, де її треба, дають букву „і"; зате це „і" дають до відступів між словами, себто, між словами нема ніяких відступів, а ряд букв тягнеться безперервно. Щоб ще далі затерти сліди, той безконечний ряд „урізують" на громадки по пять, чи кілько там букв. Тоді вже таки не можна зовсім додуматися, що це таке.

*

Дуже приємно зазначити, що наш винахідник не то що скрізь признається до українства, а скрізь виступає тільки як українець, до того, як українець, що твердо вірить у гарне майбутнє рідного народу.

ЯРОСЛАВ ПАСТЕРНАК.

З ІСТОРІЇ КУПЕЛІ

Про купіль уже згадують єгипетські папіруси[1]), Святе Письмо, грецький поет Гомер (IX. ст. до Хр.) та вавилонські клинові написи. Але між старовинними народами щойно перси ввели її на царський двір.

До наших часів зберігся опис купелі царя Дарія (V. ст. до Хр.). Його купання було справжнім народнім святом, і все було сполучене з великим бенькетом. Коли цар купався, то збиралися всі його міністри та гості, що мали собі за велику честь бути при такому святі. Вони забавлялися від ранку до полудня, коли звичайно починалася купіль. Коли сонце показувало 12. годину, сурмачі трубили на знак, що цар готовий, і тоді гості вставали зза столів, щоб товаришити його царській милости до купелі. Царя несли на троні, в дорогім одягу і легко спускали разом із троном у заглибину з водою, змішаною з різними пахощами та оліями. Купальня була влаштована з великою, справді східньою розкішшю, якою захоплювався, коли ввійшов до Персії, македонський цар Александер Великий.

Перський цар Дарій купається разом із троном.

У купелі Дарій робив різні величні танкові рухи, на велике захоплення достойних гостей, які цей царський наче-танок витали оплесками й окликами радощів.

Одначе купатися в Персії це був лише привілей царя. Прості люди не купалися.

Инакше справа малася у грецькій державі спартанців. Ще спартанський законодавець Лікург (850—775 до Хр.), що бажав зробити свій народ фізично кріпким, наказував купатися всім воякам — раз на тиждень. І тоді 9.000 старшин і 90.000 вояків купалося — всі разом.

І в Персії й у Спарті купалися тільки в холодній воді. Але греки взагалі знали й теплу купіль, і звичай купатися в теплій воді перейшов від греків до римлян. Та були у греків і противники теплої купелі. Ось великий атенський мудрець Сократ уважав теплу купіль за „шкідливу звичку ледацюг".

*

У старовинних римлян купіль набрала величезного значіння. Вже Цезар уважав купіль за одну з „найбільших приємностей культурної людини", а цісар Август довго висиджував у гарячій воді, читаючи звичайно в купелі вірші.

Другий римський цісар, Тиберій (14—37), уславився тим, що перший вибудував у Римі велику лазню. І цісар Каракалля (211—217) був дуже за купіллю. Славний із свого переслідування християн Діоклеціян (285—305) вибудував найкращі лазні в Римі, їх руїни можна оглядати ще сьогодні.

Відомий із своєї розпусти цісар Калігуля (37—41) уславився тим, що винайшов загально вживаний тепер душ[2]). Цей винахід так його захопив, що він заборонив комубудь із звичайних громадян його уживати, а тих невільників, що допомагали йому переводити в життя винахід, покарав на горло, щоб вони не зрадили нікому тайни душу.

Лазні, побудовані Каракаллею, Діоклеціяном та Титом, були найкращі та найбільші не тільки в Римі, але й у цілому тодішньому культурному світі. Мали вони по 1.600, а то й по 3.200 місць для людей, що купалися. При лазнях були городи, май-

[1]) папірус — травяста рослина в Африці, з неї старовинні египтяни виробляли „папір"

[2]) душ, туш, французьке слово — скроплювання тіла водою ніби дощем

дани на забави, ювілерські крамниці та магазини з одягом. Скрізь видко було вигоду й розкіш.

Римський громадянин вибирався купатися майже на цілий день. Передусім входив до роздягальні, де роздягався. Звідтіль ішов до кімнати, де два раби натирали його тіло різними запашними олійками. Так вимазаний римлянин переходив до іншої кімнати, щоб трохи прохолонути та побалакати з іншими людьми. У лазнях Діоклеціяна були навіть окремі підвищення, звідкіль письменники відчитували свої твори. Там укладали й обговорювали навіть різні змови, то й дійшло до того, що уряд мусів держати там своїх довірених людей та шпигів.

Набалакавшись досхочу, римлянин ішов знову до дальшої кімнати, сідав там на мармуровій лаві та грівся приємним теплом, що йшло з огрівання під підлогою. Він усе ще не купався. Як був добре загартований, то йшов до сусідньої кімнати, де брав прилад загнений наче серп, зішкрябував ним із тіла бруд та піт (мила тоді ще не знали), натирав усю шкіру, що ставала червона — і щойно після цього йшов купатися.

Римські жінки дуже любили купатися в молоці. І так, Попея, друга жінка цісаря Нерона (54—68), того, що перший почав сильно переслідувати християн, купалася щодня в молоці ослиць. Купалися і в соку з троянд та інших квіток, і то не лише жінки, але й цісарі, н. пр., Теодосій (346—395).

Грецькі жінки купаються в купальнях на дві особи (малюнок на старовинній глиняній вазі).

*

Одначе, разом із римською державою, переживалися і славні римські купелі. Культурний доробок римлян поволі занікав, а з ним і купелі, які почали вважати за гріх. Сталося це тому, що за останніх римських часів чоловіки почали купатися разом із жінками. То й перші Отці Церкви почали виступати проти цього, а казали купатися тільки в недузі, і то лише тому, щоб бути чистим, приймаючи смерть, та „обмитися з усіх земних гріхів".

Тоді то не лише нарід почав уникати купелі, але і князі та королі вирікалися цієї „грішної приємности". Ото ж то еспанська королева Ізабеля була, наприклад, горда на те, що, як казала, купалася тільки двічі в житті: раз після народин, удруге — у передшлюбний вечір; третій раз її скупали щойно по смерти!

Пізніше, в середньовіччі, не лише духовенство виступало проти купелі, але й царі думали таксамо про неї й нераз суворо карали „винних". Наприклад, німецький цісар Фридрих Рудобородий (1155—1190) казав одного із своїх підданих просто зварити в воді за те, що він купався... У Шотляндії покарали були тоді за те саме одну цілу родину. Подібні випадки були й по других краях. Ще Кромвель (1599—1658), той, що завів був у Англії республику[2]), дозволив купатися тільки раз у рік перед Великоднем, і то в сорочці та без дзеркала в купальні, а за переступ цього наказу грозив в'язницею. Не ліпше воно було й у Польщі, де князь Свидригайло, брат короля Ягайла, мусів на купіль у неділю просити дозволу аж у папи Євгена IV. Та сам Ягайло купався двічі на тиждень.

Нутро римських термів (лазні) Каракаллі (рисункове відтворення колишнього вигляду).

*

Про перші лазні в нас, на Україні, подав відомість грецький історик Геродот (V. ст. до Хр.), описуючи звичаї скитів. Він каже, що скити водою ніколи не миються, а тільки входять до шатер, поприкриваних сіряками, там на камяній долівці горить вогонь, скити ллють на розпалене каміння воду, посипають каміння конопляним сімям і в парі цього всього вигріваються та одурманюються. Найважніша при цьому річ, було одурманювання випарами з конопляного сім'я, а сама чистота була, мовляв, річ побічна. Справа в тому, що парня не є прикметним явищем кочовиків, тимто є причина здогадуватися, що скити перебрали цей звичай від місцевих словян, бо в них він був прадавній.

У київському літописі під роком 907. читаємо, що князь Олег жадав для руських купців лазні

[2]) Кромвель був т. зв. пуританин, себто належав до секти дуже суворих обичаїв; ця секта зветься так тому, що старається ніби то „очистити (звідси й її назва) англійську Церкву від останків католицтва"

в Царгороді, а під роком 945. згадується, що княгиня Ольга казала деревлянським послам приготовити парню в деревяному домі, а потім казала його від дверей підпалити, щоб не можна було втекти. Арабський історик з тих часів, Аль Бекрі, описує, як виглядали тодішні простонародні парні в нас. Були це деревяні хати зі стінами, повишпаровуваними мохом, посередині було вогнище, викладене камінням, а у стрісі діра, куди виходив дим. Як вогнище досить розпалилося, тоді ті, що мали купатися, зачиняли двері, затикали діру в стрісі, лили на розпалене вогнище воду, потім галузками розганяли пару по цілій хаті, роздягалися й парились. „А доми ці" — каже арабський історик — „називаються аль-ітба" („ітба"=ізба, кімната, „аль" — родівник, як би в нас сказати, „той" чи „та"). Про любов до чистоти в вищих верстов народу згадано в київськім літописі щойно під роком 1090., коли переяславський митрополит Єфрем поставив велику парню з каменю, якої досі на цілій Руси не було.

*

Така коротка історія купелі в Европі. За грецьких та римських часів купіль була дуже улюблена, пізніш купатися було гріхом та тяжким проступком, і щойно французька революція, яка покасувала дуже багато пересудів, викинула з життя забобони щодо купелі. Тепер купаються всі, а є й такі, що на Йордан скачуть у сполонку, і тільки хибá в дуже глухих гірських закутинах можна ще стрінутися з висловом старих людей, що, мовляв, „встид світити голим грішним тілом".

Та згодом і це, певно, минеться.

М. СЕМ.

ВЕЛИКОДНЯ ПИСАНКА В ПОЯСНЕННІ УКРАЇНСЬКОГО ПРОПОВІДНИКА XVII. СТ.

Із святом Воскресення Христового тісно вяжеться звичай із великодніми писанками. Звичай той пояснюють різно[1]), звязують їх із дуже давніми часами.

Та нам цікаво буде, як у нас на цей звичай дивилися давніш, коли наука цією справою ще не займалася. Тимто хочемо зазнайомити читачів з поясненням великодніх писанок, яке подибуємо у збірнику проповідей одного з найкращих наших проповідників із XVII. століття, Антона Радивилівського, архидіякона чернигівської катедри, а згодом ігумена Київської Печерської Лаври та манастиря св. Миколи в Києві. Збірник цей має назву „Огородець Марії Богородиці" (Київ, 1686.).

Таке пояснення читаємо у другій проповіді на Великдень:

„...что бовім (що ж бо) лѣпше выражати может надѣю славы небесноі, вѣчноі, утоваленої мірові (світові) кровію Христовою обагреному і одкупленому, як червоное Воскресное ѣечко, которому подобіем есть округ (коло) міра обагренний кровію Христа Одкупителя... Немѣщій Воскресний подарок (яйце), который могл бил (міг був) імести з своей скорупи (шкаралупи) живих, малих птенцов (пташів), мающих прирожденіе (здібність) до літания — (виражает) — і ж як сам Христос із гроба ізшедши (вийшовши) на живот безмертний в тілі увелѣбленом (прославленім) на небо возшѣся, так тойже воскресший животодавец подает нам невонтляную (безсумнівну) надію, же і нас в общем (спільне) воскресеніе, ніби з скорупи з гробов наших возведет на живот новий..."

Далі Радивилівський робить порівняння між великоднім яйцем і розвитком людини, при чому все звертає увагу, як тоді був звичай, на побожне життя, на працю й на інші християнські чесноти, що їх повинна людина в собі плекати.

...З яйця, аби вийти могл (міг) птенец, три речі мают упереджати (попереджують це): имется час не малий яйце загрівати, внутра отмінити, а потом прелямитися в скорупі...

Отак і людина повинна б загріватись любовю до Бога та ближнього, вона

...іміянітися мает през (через) розніе труди і погордженіе сетосвѣтних речей..., потом скорупа тіла нашого в гробі яко (гейби) разорится (розпукнеться)... і окажется новим человіком...

Радивилівський уважає, що з усіх пожив людини найліпше й найздоровіше яйце. Бо

натура (природа) яйце яко муром якимсь скорупою так узброіла, же ані трутизною зараженим может, ані дотыкаючися нечистими руками зказати, ані от дому, ані от сякі згорѣти, ані пороху в себе пустити, ані от горшка смак свой природний утратити может;...

Всі ці свої міркування звязує він із великоднім яйцем, із писанкою:

Пурпуровом червоном ѣечко (червону крашанку) і ми тепер подчас Воскресніи Христова отроковичого нас, где частуєм на знак надѣі о приштой... славі небесной, стеречися нам рѣкше, абисмо його не опустили на землю, то ест абисмо надѣі нашей не утратили...

Ось таким чином Радивилівський пояснював значіння великодньої писанки.

[1]) пор. Ж. і Зв. 1935. ст. 108—109.

ЮВІЛЕЙ ДВОХ ВИЗНАЧНИХ ЖІНОК-ДІЯЧОК У БОЛГАРІЇ

З кінцем 1935. р. святкувала 75-ліття пані К. Каравелова, дружина визначного болгарського політика Петка Каравелова (1840—1903), сама організаторка жіночого руху, голова товариства „Болгарської жіночої ліги і свободи", тов-а болгарських письменниць і т. д. — Друга ювілятка, це — українка Лідія Шішманова, дочка Михайла Драгоманова, дружина болгарського вченого Івана Шішманова (1862—1928), відомого прихильника українців, — святкувала своє 70-ліття. Хоч українка, працювала багато над піднесенням болгарської культури, її дім був осередком культурного руху, вже замолоду брала участь у болгарському літературному житті. С.

„ЧЕРВОНА КАЛИНА“

Здається, немає в нас свідомої людини, що не чула б про „Червону Калину“ та не мала б у руках хоч одної книжки, виданої цією рухливою кооперативою. А книжок тих появилось поверх 50, і всі вони — дуже своєрідні. Здебільша, торкаються вони наших визвольних змагань 1917—1920., тут у нас і на Наддніпрянщині. Є це спогади учасників визвольної боротьби (Ст. Шухевич, О. Степанівна, Юра Шкрумеляк, М. Галаган, Всев. Петрів, А. Крезуб, І. Максимчук, Г. Кох і т. д.), а то й визначних діячів із тих часів (К. Левицький, Є. Чикаленко, А. Чайківський, Дм. Дорошенко, Ом. Попович, В. Приходько), і оповідання, чи повісти, написані на тлі тогочасних подій учасниками (Р. Купчинський, Ф. Дудко, М. Бриливський, М. Мельник-Матіїв, О. Бабій), а далі йдуть образки з повоєнного нашого лихоліття (В. Юрченко), історичні образки (Борщак) ітд.

Окладинка в рр. 1929, 1930 і 1931 (Е. Козак).

Цими книжками видавництво все наново звязує нас із тими памятними днями, коли державницька наша думка виливалася в діло, тимто всі вони мають велике виховниче значіння для народу. Книжки ці, змальовуючи ясні дні народнього зриву, не затаюють тих хиб, які в нас були при будуванні такого важкого діла, як будування своєї державности; та ще для нації, яка її була втратила. На помилках старшого — вчиться молоде покоління. Книжки ці творять для себе заокруглене ціле кожна, а всі разом — це дуже гарний матеріял для всіх, що цікавляться тою такою важною для нашої історії добою.

Окладинка в р. 1932. (М. Бутович)

Ясна річ, що матеріяли, позбирані в поодиноких книжках видання „Червоної Калини“, не можуть обхопити всіх явищ життя, того бурхливого життя. Є це, здебільша, матеріяли самих авторів, і вони можуть бути тільки дрібненькою частиною того, чого потребуватиме майбутній історик, щоб дати нам безсторонній образ із тих великих днів. Кожний учасник подій того часу переживав на свій спосіб ті події, на свій спосіб на них відгукувався. Крім того, бували такі картини, що губилися в загальних змаганнях народу. Але ж вони дуже важні для зрозуміння бажань того часу, для схоплення настроїв, для пізнання духа тієї доби. Головно — в людей, що не займали провідних місць, а робили свою роботу здисциплінованих рядовиків.

Окладинка в р. 1934. (Р. Чорній)

Ось, для такої мети, для того, щоб позбирати матеріяли, які всебічно освітлювали б ті часи, „Червона Калина“ вже восьмий рік, від 1929. року, видає окремий місячник „Літопис Червоної Калини“ під редакцією В. Софронова-Левицького.

„Літопис“ — багато ілюстрований. Кожна, й найменша з першого погляду дрібниця, що може кинути світло на тодішні події, находить у ньому своє місце. За цих сім років у „Літописі“ поміщено силу-силенну матеріялів із часів наших визвольних змагань. Тут найдете історію поодиноких бригад, образки рухів наших військ, спогади, воєнний побут, рух військ на полі й на морі (українська фльота й її історія), при чому дуже приємно вражає, що статті обхоплюють усі українські землі, куди доносився гук воєнних гармат, від Кубані до Закарпаття. Журнал містить і історичні військові статті, подає військові нариси, о-

повідання на тлі воєнних подій, давніх і недавніх, веде бібліографію (спис творів, статтей і т. д.) воєнних видань, дуже сумлінно ведену, на те, щоб майбутньому історикові стати у пригоді, влегчити йому його роботу з шуканням історичних джерел.

Замітимо, нарешті, що журнал редагований цікаво, що статті написані доступно. Викликують вони, мимоволі, пошану для тодішніх діячів і живо звязують тепершне з минулим.

Крім цих видань, слід звернути увагу на чудове видання „Українські Січові Стрільці" з безліччю фотографій і образків. Є це настільна памяткова книга, видана у двадцятьліття вимаршу „Січових Стрільців" на поле бою (1914—1934). Книжка виходить другим, доповненим виданням. Вона повинна найти місце в домі кожної свідомої людини, в кожній установі, в кожній читальні.

*

Наконець додамо, що осипували „Червону Калину" наші колишні військові, але ж між членами її є багато кооператив, читалень (140), а то й инших окремих людей.

ВОЛОДИМИР СІЧИНСЬКИЙ.

ДЕЩО ПРО ГРЕЦЬКИЙ СТИЛЬ

Прекрасна країна з поміркованим підсонням і сусідство з найстаршими осередками культур, створювали в давніх греків замилування до краси, гармонії (однозгідности) й барви.

Мистецтво старої Греції, що процвітало від VI. ст. аж до Р. Хр., мало величезне значіння для цілої культури Европи, грецькими зразками користуються й по сьогодні.

Грецькі будови, порівнюючи з єгипетськими[1]) та цілого Сходу, малі і скромні, але безперечно досконаліші у своїх пропорціях, вони гармонійні, і в загальних масах і в найменших подробицях. Особливої вишуканої краси досягає грецький храм, що править за приміщення для богів, а не для вірних. Грецький храм звичайно подовгастої форми, з портиком (ганком) на кольонах (стовпах) з одного чи з двох причілків, або й зі всіх 4 боків храму. Дах храму двоспадистий, так що з двох боків — із причілків залишаються трикутні фронтони[2]), де звичайно уміщують різьби з життя богів (рис. I.).

Крім храмів, греки будували театри, спортові і громадські будівлі та надмогильники. Також їх мешкальні будинки відзначалися великою погідністю та красою.

У грецькому будівництві особливого значіння набирає кольона, як конструктивний (спорудний) і декоративний (оздобний) чинник, себто як технічний спосіб будування й рівночасно як прикраса, що привабляє око. Розріжнюють три головні відміни цих кольон, що мають назву орденів або штибів чи стилів, — дорійський, йонський і коринтський (див. рис. II, рисунок кольон, де нарисовані лише горішні й долішні їх частини). Ці відміни стилів мають також назву класичних стилів (орденів), бо вживалися і в римському мистецтві, вони вражають своєю особливою видосконаленою пропорцією й вишуканою красою.

Дорійський штиб (див. рис. II.), найпростіший зі всіх відмін грецького стилю, він суворий і поважний (р. I. I). Тіло кольони покантоване жолобками (по гр. — канелюри — див. рис. II., буква ж). Капітель або головка кольони складається з т. зв. подушки (пд) і плінтуса (п). Балькування, чи антаблемент складається з простого архітраву (вязання), особливого фризу (пошевки) і гаймсу. Фриз прикрашений тригліфами (трійчаками — гл. рис. II., буква т), поміж котрими є метопи (межівниці — бук. м), звичайно прикрашені орнаментом або фігуровою різьбою. Розмальовували дорійську кольону звичайно в червоних і блакитних кольорах.

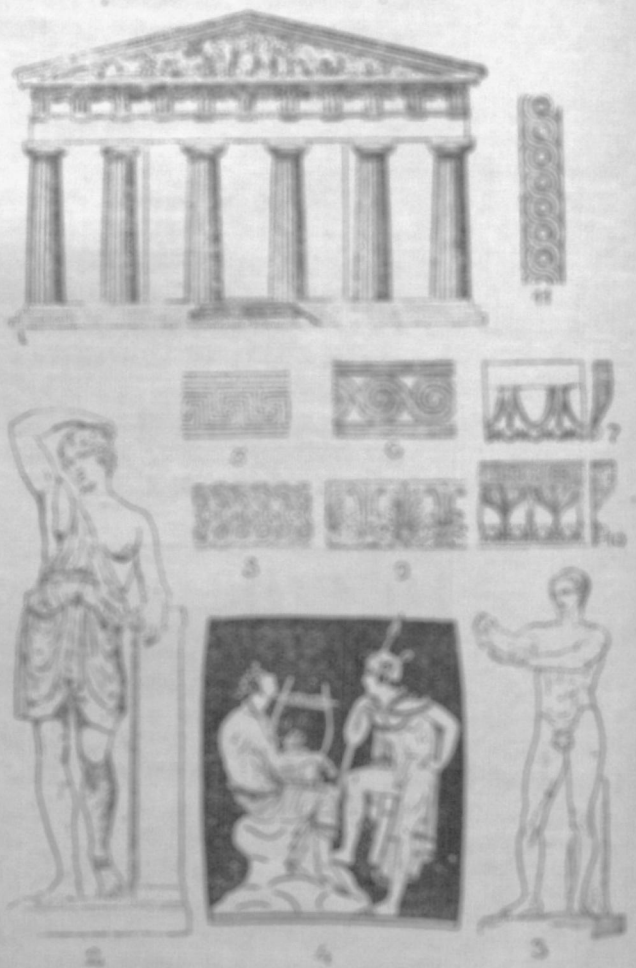

Рис. I.

Йонський штиб, значно легший, делікатніший, з дрібнішими частинами. Кольона тонша від дорійської, спочиває на базі (підставі — див. рис. II.); тіло кольони, подібно до дорійської, має жолобки, але иншої форми. Також капітель инакшої форми з т. зв. волютами чи спиралями

[1]) пор. Ж. і Зв. за лютий 1936., ст. 52.

[2]) фронтон, — французьке слово — чолова прикраса будинку, що має вигляд трикутника.

з двох боків. Йонський капітель має кілька відмін, а на нашому рисункові — атицький. Архітрав складається з трьох виступів і невеликого ґзимсу. База, капітель, архітрав, ґзимс та инші частини йонського штибу мають різні орнаментальні прикраси, серед яких особливо вживані т. зв. йоніки або воловi очка (рис. I, 7), хвильки (рис. I, 10), меандр або завиванці (рис. I, 5-6) та ин.

Рис. II.

Коринтський штиб (див. рис. II.) подібний до йонського, але кольона ще делікатніша від йонської й зовсім відмінний капітель, із невеликими слимаками і прикрасами з листків грецької ростини аканта („ведмежа лапа"). Також ґзимс складної форми, часто з зубцями і прикрасами над ґзимсом, що називаються акротеріями.

Крім кольон, уживали півкольон і т. зв. пілястрів (ґранчасті виступи), які виходили зі стіни й мали звичайно всі ті пропорції й форми, що і звичайні кольони. Замість кольон, уживали різьблених фіґур у вигляді чоловічих постатей (атляити) і жіночих постатей (каріятиди).

Не менше значіння мала грецька різьба статуй. Почитання (культ) богів, яких греки уявляли собі як досконало збудованих людей, далі плекання спорту (славні олімпійські ігрища)[3]) виробили у грецьких мистців добре знання пропорцій і краси людського, сильно збудованого тіла. З добре розвиненою мускулятурою (мязнею) різьблено не тільки постаті чоловіків (див. рис. I, 3 — атлет-силач після боротьби зішкрябує з тіла пісок і олій), але також жінок (рис. I, 2 — „Амазонка" — жінка-вояк). І хоч ці постаті різьблено натуралістично (природно, зі всіма подробицями живої фіґури), але кожна різьба давала удосконалений, середній тип людини, усуваючи випадкові, індивідуальні (питомі лише одній якійнебудь людині) риси. Цю удосконалену, середню мірку людини означували в старовині знаменитим висловом „золота середина". Природність грецької різьби виходила ще краще з того, що всі різьби були розмальовані.

Зразки малярства, що збереглися головно на мальованих возах, дають нам ті самі удосконалені, атлетично-збудовані постаті богів та змальовують оповідання з їх життя (рис. I, 4). Рисунки на возах малювали різними способами: чорні фіґури з ясним тлом, червоні фіґури з чорним тлом, чорні фіґури на білому тлі. Цілий рисунок виходив досить плескато, лише з головнішими обрисами чи, як кажуть, рисовано ґрафічним способом.

Орнамент завжди був добре приспособлений до матеріялу та вжиткових потреб того предмету, який прикрашував. Поруч із чисто ґеометричними зразками, наприклад, меандра (завиванця — рис. I., 5) та морської хвильки (кругластого завиванця — рис. I, 6), уживали також ростинних зразків перетворених (перероблених, переіначених) для прикраси. Для цього служили листочки єгипетського льотосу, пальма, згаданий акант і т. д. Дуже часто зустрічаються йоніки (рис. I, 7), лесбійська хвилька (рис. I, 10), плетенка (рис. I, 8. і 11) і зразки з пальмет і квітчастих чаш, зєднаних завитками (рис. I, 9).

[3]) пор. Ж. і Зн. за лютий, ст. 58.

МСТИВИЙ СЛОН

Відомо, що слони взагалі досить спокійні тварини. Вони можуть бути дуже слухняні, й коли людина до них ставиться добре, то і слони прив'язуються до них. Але коли хтось слона образить, то він дуже довго памятає цю образу й ніколи не омине нагоди помститися. Так, наприклад, у відомому німецькому звіринці Ґаґенбека під Ґамбургом трапилась така пригода. В одної зі слониць народилося мале слоненя. Це досить рідкий випадок, щоб слоненя народилося в неволі, тимто, як тільки воно могло стояти на ногах, його показували спільно з матірю глядачам. Перед кожним своїм виступом у цирку слони затримувались на деякий час у приміщенні, де стояли клітки зі звірятами. І ось мале слоненя засвоїло собі звичку шкрябати свою спину коло одної з кліток. Йому було цілком байдуже, що від цього клітки зрушувалися з місця, й нищився загальний лад. Але не було це байдуже для доглядача, і він одного разу не витримав і дав слоненяті доброго прочухана. Мале почало ревти, і стара слониця розлютувалася, кинулася на напасника, і він ледви врятувався від удару могутньої труби слониці.

Минуло багато часу. Доглядач покинув давно Ґаґенбека. І слонів продали до якогось иншого цирку. І ось за 10 років випадок хотів, що „вороги" зустрілися в иншому цирку. Коли доглядач підходив до слона, він, звичайно, й не думав, що має перед собою свого „ворога" зперед 10 років. Але за те слониця не забула за того, хто так тяжко образив її одинака. І як тільки доглядач підійшов до слониці, враз покотився на землю від удару трубою. Лише те, що слониця була прив'язана коротким ланцюгом, врятувало життя доглядачеві.

(Л.)

ПЕТРО ПОДВІРСЬКИЙ.

ТОКАЙСЬКЕ ВИНО ХАТНІМ СПОСОБОМ

Надходять святки. Хоч ми й воліли б, щоб вони обходилися без напитків, хоч уважаємо, що алькоголь — отрута, то все ж мусимо піднести, що рідко де проходять свята хоч би без чарочки вина. Краще, щоб і того не було. Але воно так є.

Тільки в нас витворився забобон, що тільки куповане, чуже вино, з винограду, добре, а доморобне, з наших овочів — погане. Причина цього відома. Українець, здебільша не розуміє смаку доброго вина, йому досить, щоб на пляшці був французький, чи який напис... А що воно „шахроване", що воно не з винограду, або не з чистого винограду, це нам байдуже. У Франції, чи Еспанії витворюють багато овочевих вин і навіть домішують їх до „правдивих", щоб поліпшити їх смак та барву. Добірне бургундське вино стає „правдивим" щойно з домішкою правдивих вишень та борівок. Дорогий портвайн закрашують чорними ягодами бузини, до маляґи додають вивар із фіґ, терпкі грецькі вина завдячують свій смак живиці та смолі...

Погану славу овочевому вину придбали безперечно наші господині, що до праці біля нього забираються так, наче до куховарської роботи. Вони вмивають руки й посуд лишень від бруду, хоч вино вимагає особливої охорони перед бактеріями, що опісля псують його смак. Крім того, вживають якихнебудь дріжджів, головно тих, що до хліба; не стежать за температурою й навіть не дивляться на термометер; потрібні речовини відмірюють „на око", послуговуються непровіреним родинним „переписом" та ще й иноді „щадять", даючи менш цукру чи овочів. Не дивно, що так зроблене вино згодом лякає гостя вже самою появою на столі: воно на вигляд гарне, але про смак нічого говорити.

Тепер, коли ще не тепло, кожний зможе за місяць приготовити собі добірне, гарне вино, що смаком (й хемічно) буде рівнятися справжньому токайському, хоч ціною вийде на 40 грошів за пляшку ($^3/_4$ л.). Але тут одна умова: всі приписи, подані нами, мусять бути совісно й терпляче виконані. Наведені нижче порції складовин відносяться до витвору 10 літрів напитку, коли хто виробляє иншу скількість, хай відповідно змінить величини.

Рис. 1. Слій із виновим мощем. Шийка посудини приткана корком з ферментаційною цівкою.

1) У дрогерійній крамниці купуємо пачечку расових винових дріжджів (поручаємо марку „Vinum" фірми „Spiss & Wasung"). На кожний сорт вина є окрема порода дріжджів, тимто в нашому випадку купуємо „токайські"; вони смаком найкраще відповідатимуть житньому мощеві, який послужить нам за сировину до виробу вина. Дріжджі слід купувати у кращій крамниці, щоб не були за старі (щойно після року) або недбайливо переховані. Ціна пачечки т. зв. сухих винових дріжджів, яких 80 грошів.

2) Зміст пачечки висипуємо на чисте місце (н. пр., на шматок білого паперу), оком ділимо на дві половини — й одну зараз ховаємо знов у торбинку. Порція пачечки призначена на 25 літрів напитку — таким чином заощадимо собі половину пачки на другий раз. Запасні дріжджі переховуємо в невогкому та незимному місці, далі від речовин, що можуть їх заразити квасовими бактеріями, від таких, як: оцет, квасне молоко, квашена капуста та огірки.

3) Чисту $^1/_4$ літрову пляшку промиваємо окропом (щоб знищити можливі бактерії), опісля наливаємо до неї перевареної води (н. пр., до половини) й затикаємо шматком чистої аптичної вати або корком з білої льняної платинки. Коли вода пристигне до кімнатної теплоти, тоді сиплемо у пляшку приготовлені дріжджі ($^1/_2$ пачечки). Затикаємо знову та ставимо на 3—4 дні в тепле місце з температурою не нижче 20° і не вище 30° С.

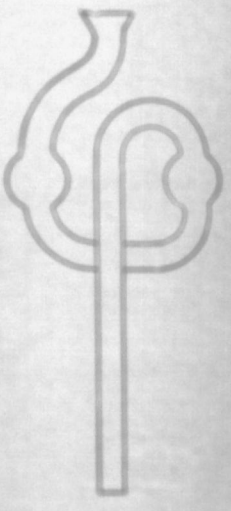

Рис. 2. Ферментаційна цівка (рурка); згори в колінце наливається трошки чистої води, щоб не пропускала повітря в нутро посудини.

Памятаймо завжди, що дріжджі — це живі єства (бактерії), тимто й обходімося з ними, як із живими. Працюймо чистими руками. Хоронімо дріжджі перед різкими змінами температури: усе зимою слід завинути пляшку в теплу обгортку (н. пр., вовняну шматку, фланельку і т. п.). Ніколи не класти безпосередньо на голу піч: висока температура (понад 30°) спинює розвиток дріжджів, ще вища їх убиває! Подібно й холод гальмує їх діяльність.

4) На другий день після намочення дріжджів досипуємо їм у пляшку 1 чайну ложечку цукру (т. зв. крупкового, ніколи не кісткового або з „голови"!). Дріжджі, що давніш були завмерлі в сухому стані, тепер віджили у воді й теплі. Цукор даємо їм на поживу: щоб скріпли та розмножились перед працею, яка їх чекає у виновому мощі.

5) По 3—4 днях мочення дріжджі вже готові до вжитку: пізнати по тім, що течиво скаламутніло й потемніло, а на поверхню вибігають „бульки" — газові баньки, особливо, коли порушити пляшку. А тоді беремо $1^1/_2$—2 літри дородного жита, перебираємо його зі сміття, сиплемо в широку миску, заливаємо перевареною, але холодною водою, вимішуємо чистою рукою й опісля зливаємо її геть разом із брудом. Таким робом прочищуємо збіжжя, вимиваючи з нього всякий порох, тощо. Оцю чинність повторюємо ще тричі, поки зливана вода не буде вже зовсім чистенька. Переливати треба не лише дбайливо, але й хутко, щоб вода не вимила з жита природних речовин, потрібних нашому вину. Хто має дійсно чисту, криничну воду, може промивати спершу звичайною зимною водою, й щойно накінець перевареною прохололою, — таким чином завдасть собі менше праці при варенні води.

Ясна річ, що ввесь посуд із водою, житом і т. п. слід завжди держати під чистими покришками (або тарілками), щоб їх забезпечити перед кухонним пилом та бактеріями.

Заздалегідь приготовлюємо собі скляний слій 10—12 л. поєму, по змозі з вузькою шийкою (див. рис. ч. 1.). Вимиваємо його зимною, згодом літньою, нарешті гарячою перевареною водою (ступнево огріваємо тому, щоб не тріс від наглої зміни температури!); так очищуємо посуд не тільки з бруду, але й можливих оцтових бактерій. У чистий слій сиплемо промите жито, посуду ж затикаємо аптичною ватою (льняною чистою платинкою) або натикаємо на шийку склянку верхи дном.

В окремій посудині (камяній або залізній емальованій) заварюємо 1 літер води з додатком 4—5 дека цитринового квасу. Коли пристигне до кімнатної теплоти, вливаємо її до слоя на жито та затикаємо знову шийку. Квас у майбутньому вині загострить нудкий із природи посмак напитку. Крім цього, він убиває бактерії, які ще могли залишитися в житі та слою, — на те слій залишаємо на кілька годин (5—6) у спокою.

Окремо заварюємо (теж у поливаному або камяному горшку — голий металь шкідливий) 4—5 л. води з 1 кг. звичайного крупкового (т. зв. „грисікового", иноді й жовтавого) цукру. Цукор кістковий або з „голови", вибілюваний у цукроварнях, для вина шкідливий. До цього додаємо ще 3—4 грами амонового фосфорану (продають дрогерії та аптики) або готового порошку, відомого у крамницях під назвою „secalum" — обидві речовини приспішують розвиток дріжджів, бо містять у собі такі відживні солі, яких саме не має в собі цукор. Цю заварену й прихололу (!) воду вливаємо до слою на жито, яке вже встигло кілька годин вимокнути в квасі. Нарешті вливаємо ще у слій дріжджі з пляшечки, затикаємо його ватою, потрясаємо посудиною, щоб усе вимішалося, і ставимо слій на теплому місці (20—25° С!). Поруч містимо термометер, щоб провірювати теплоту оточення. Взимі, а то й раньою весною обгортаємо слій із напитком теплими шматинами, кожушком, тощо. Слій хоронимо від безпосереднього сонячного проміння.

З цією хвилиною в мощі починається т. зв. ферментування, цебто живуща праця дріжджів, які множаться, зїдають цукор, витворюючи з кільограма фунт спирту (алькоголю) й фунт газу, що наче в пиві баньками біжить із течива на поверхню, яка вся покривається пінистим кожухом.

Вино буває тим сильніше, чим більше спирту завдано дріжджам до „перетравлення" на спирт. Та силу його можна ступінювати лишень до означеної межі: бо дріжджі витворюють найбільш 13% спирту (яких 130 грамів на 1 літр напитку), опісля ж вони самі гинуть у витвореному собою алькоголю й таким робом ферментування самочинно спиняється. Сказавши иншими словами, 13% це максимальний (найбільший) спиртаж (алькогольна сила) природного вина — а щоб його одержати, треба завдати мощеві подвійну порцію цукру (бо лишень половина його йде на спирт!), цебто 25%, що відповідає кількости 2½ кг. на 10 л. винного течива.

Щоб докладним рахунком відношень не морочити читача, скажемо тут загально: легке т. зв. настільне вино вимагає порції 2 кг., а важке десертне 2½ кг. цукру на 10 л. течива (мощу).

Слід ще замітити, що вразливі дріжджі треба поступнево призвичаювати до цукру, якого вони в більшому відсотку нараз не терплять — тимто дану кількість, 2 чи 2½ кг. цукру завдаємо частями, звичайно два рази, по половині. Спершу завдаємо мощеві 1 кг. заварений із фосфораном або „secalum" (див. вище!); решту додаємо щойно по 3 днях, очевидячки, теж заварену в воді, яку опісля простуджуємо і вливаємо в слій доповна (залишивши малий простір під шийкою, щоб піна не виливалась на зверх, а це суперечить засаді чистоти у винобродстві).

Ферментування вина проходить три стани. В перших кількох днях воно є бурхливе: тоді дріжджі сильно множаться, через те й течиво каламутніє та піниться дуже. Тоді держимо слій увесь час у температурі 20—25° С, яка пособляє розродові дріжджів. Коли піна трохи спаде (по 3—4 днях), доливаємо в слій по шийку перевареної (студеної!, горяч убиває дріжджі) води, бо тепер горою вона вже не перетече, а на верх наливаємо їстивного олію (оливи) на палець завгрубшки. Це охоронна верства: баньки газу свобідно крізь олій прориватимуться назверх, а шкідливі бактерії, що з позітрям могли б попасти у мощ, тратять, таким чином, доступ до нього. Хто хоче, може, замісць оливи, вжити т. зв. ферментаційної цівки (див. рис. ч. 2), яку натикає на корок і замикає ним слій. У рурку наливають трошки води, що стоїть там у кривому колінку, газ баньками втікає крізь неї (а то инакше розсадило би слій), а повітря знадвору не доходить. З оливою клопіт настільки, що опісля треба її наче сметану, збирати геть із вина.

Спокійнішу ферментацію, що проходить уже під охороною оливи, чи то ферментаційної цівки, звуть головною: вона триває яких 3 тижні, і за той час перетравлює ввесь цукор на спирт, наслідком чого мощ накінець цілком затрачує солодкість. У часі головного ферментування дріжджі вже не множаться, тому його температуру слід знизити на 15—20° С.

*

По 3—4 тижнях баньки перестають добуватися. Завмерлі дріжджі осідають на дні, а вино, каламутне давніш, починає прояснюватися. Тоді ліварем (ґумовою цівкою) спускаємо його у другу, меншу посудину (щоб повна була, й вино не стикалося з небезпечним йому повітрям) на довгочасне „дозрівання" (звуть його теж третім, тихим ферментуванням). Хто нетерплячий, хай спустить прямо в чисті пляшки, підбарвивши вино раніш на жовтаво паленим цукром (т. зв. кармель). Тоді теж до вподоби міняємо смак: хто любить квасні вина, хай доквасить його цитриновим квасом. А хто любить солодкі, посолодить собі напиток цукром, одночасно коротко заваривши вино, щоб повбивати всі бактерії й уникнути в майбутньому нового ферментування на доданому цукрі. Це можливе тільки в напитку з відсотком спирту, нижчим від максимального (13%).

Терпкого смаку завдаємо таніною.

ВАСИЛЬ ПАЧОВСЬКИЙ

ПОБРАТИМСТВО КРОВИ

Вірування про силу живої крови творяться серед усіх віків і народів. Дослідники цих вірувань ділять їх за подіями з життя, що зображують взаємини чоловіка до Бога, до людей живих і до померших та до матері землі. Первісні народи вірять, що у крові, яка творить життя, живе душа — тому, як хто приймає чиюсь кров, той дістає частину його душі. На основі цього вірування повстала, побіч жорстоких кривавих жертв, благородна думка побратимства, що вяже людей у досмертну приязнь через взаїмну сумішку крови.

В Єгипті між папірусами[1]) збереглося одне оповідання, яке говорить про жертву крови. Коли один лікар урятував життя недужій дівчині, її батько промовив до його: „Коли будеш потребувати допомоги, поклич мене, я тебе боронитиму й від двацятьох ворогів. Ти врятував життя моїй дитині, отже життя за життя! Я заявляю тобі, що я є твій побратим із крови". І вдарив себе кинджалом у руку і подав лікареві свою кров..

Греки послуговувалися звіриною кровою для заприсяження обітниці, яку складали, коли завязували союз. Одне місце у трагедії „Айсхіля[2]) „Сім проти Теб" малює нам такий обряд.

Але головно римляни підносили вартість збратання, через сумішку крови приятелів поміж собою. Там тільки кровю єднані приятелі уважалися за кревних (звідси назва „consanguineus", — спокровинений), — від якого походить слово „cousin", себто небіж.

Учасники змови Катиліни[3]) звернені проти римської республики, утвердили союз сумішкою крови, як це малює один образ у Фльоренції.

Союз вірменських королів описує Тацит[4]) так. Вірмени мали звичку, як тільки заключили союз, подавати собі взаїмно праву руку. Вмить звязували їм нитками великі пальці тих рук і стискали так, аж набігала кров. Тоді гострим вістрям пускали з них кров, і один випивав кров другого. Так, мовляв, твориться таємний союз освячений кровю.

Один грецький письменник оповідає про побратимство серед скитів на колишній Україні. Хто знайшов вірного й відважного товариша, той справляв із ним обряд побратимства: вони в чашу з вином накапували трохи крови зі своїх рук, купали в ньому свою зброю, і потім пили з тої чаші, обнявшися разом. Після цього вже уважалися рідніщими ніж брати. Такий один побратим дав вибрати собі одне око, щоб вихолити з неволі свого приятеля; а другий такий не ратував з пожежі своєї хати жінки, ні дитини, а тільки рівного побратима; мовляв, жінку ще можна мати другу, з дитини хто зна, чи будуть люди, а такого товариша другого не знайдеш!

Таке побратимство було звичаєм старогерманських племен і було нераз причиною кривавої помсти[5]), як це змальовує одна старовинна німецька поема „Пісня про дівчину Ґудрун".

Середньовічна книга різних оповідань „Gesta Romanorum" (Події римлян), змальовує зазив до союзу крови такими словами: „Кожен випусти кров із своєї правої руки: я буду пити твою, а ти мою кров, щоб ніхто не покинув нікого ні в щасті, ні в нещасті, а що один здобуде, це другому по половині належиться".

Такий звичай зберігся через княжі часи на Україні аж до козаччини й був загальною появою на Запорозькій Січі. Зразок такого побратимства на Січі змальовує наш письменник П. Куліш[6]) у своїй безсмертній повісти: „Чорна Рада" між Кирилом Туром і Богданом Чорногором.

Звичай заключувати побратимство кровю зберігся в первісних народів і досі. В Африці або на полінезійських островах є він сполучений із різними, найрізнороднішими обрядами. Звязаний побратимством крови в цих краях уважається приналежним до родини. Та не тільки до родини, але ж дружина одного з побратимів є рівночасно жінкою другого, і з цього приводу не то що не буває ніяких непорозумінь, але навпаки — в очах тамошніх людей виходило б на велику образу, коли б жінка одного з побратимів не вважалася рівночасно жінкою другого.

Був цей звичай, певно, колись куди більше поширений і на Сході. Ось, наприклад, дехто з учених уважає, що обрізання в семітських народів, яке зберегли в нас досі жиди, вказує теж на звязок крови, але ж не між самими людьми, а між людьми й вищими силами (в нас це звичайно пояснюють гігієнічними причинами).

Такий звязок із надприродними силами думала в середньовіччі одержати й чорна магія (чарівники). Ця чорна магія клала собі за завдання осягнути звязок із чортом-дияволом, коли людина запише йому кровю душу, щоб запевнити собі допомогу злої сили. На цій основі повстало оповідання про чарівника Твардовського в Польщі, на цій основі виробився переказ про генерального суддю гетьмана Мазепи Василя Думін-Борковського, який злому духові записав душу, щоб здобути собі булаву, й потім запався під Черниговом разом із четвериком коней на дно пекла. За пролиту матірної та сестриної крови карається, в народніх оповіданнях, до суду-віку наш Марко Проклятий, який, мовляв, що суботи вмирає, але ж його не приймає ні небо, ні пекло, ні земля...

*

В усіх культур, і в усіх народів, і повсякчасно, кров уважають вийняткового посолою (соком), що має в собі чародійну силу. Тимто кров у релігійних обрядах завсіди мала велику вагу, вона стояла в цілкому звязку з добром і лихом людей. Кровю

---

[1]) див. ст. 112.

[2]) Айсхіль — великий грецький (атенський) автор трагедій (драматичних творів, що сумно кінчаються), жив між 525. р. і 456. р. до Хр.

[3]) Катиліна — римський політичний діяч (108—62 р. до Хр.), кробив змову проти республики.

[4]) Корнелій Тацит — римський історик (55—117 р. по Хр.).

[5]) пор. Ж. і Зн. за 1936, ст. 37.

[6]) Пантелеймон Куліш (1819—1897), великий український письменник та історик, приятель Шевченка.

відкривали майбутність, охоронювали звірят і людей проти всіх нерозгадних недуг, розпалювали непереможну любов між хлопцем і дівчиною, висліджували стан чистоти в судженої, находили схов украдених речей, відкривали вбивців, одне слово — кровю творили з неможливого можливе.

Так через пролиту кров борців воскресали народи.

І коли до батька Максима Стефаниковоґо[7]) оповідання „Сини" приходить старший Андрій і каже: — „Тату тепер ідемо воювати за Україну!" — то батько питає: „За яку Україну?" А він підіймив шаблею грудку землі тай каже: — „О ц е Україна, а тут — і справив шаблею у груди — о т у т її к р о в! Дайте мені білу сорочку, дайте чистої води, аби-м обмився і бувайте здорові".

Підчас цієї заяви сина сповнилася велика тайна жертви крови для рідного краю. Тимто батько під блиск його шаблі імям рідної землі заявляє і свою готовість до ще більшої жертви: „Сину", — каже — „є ще в мене менший від тебе, Іван, бери і его на це діло; він дужий, най вас обох закопаю у цу нашу землю, аби воріг з цего коріня її не віторгав (вирвав) у свій бік..." А потім самсаміський, в пустій хаті, у білій сорочці клячучи каже до образа Матери Божої: „Ти дала сына одного, а я двох!... — на святу жертву крови.

Така велика вага в очах народу — кров.

[7]) Василь С т е ф а н и к, великий сучасний український письменник (*1870), видав збірку „Земля" 1926. р., де й є оповідання „Сини".

СТЕПАН ЧАРНЕЦЬКИЙ.

З МИНУЛОГО НАШОГО ТЕАТРУ

З блідих уже споминів, пожовклих листків, випадково врятованих памяток та розсіяних замітток і матеріялів доводиться відтворювати давне минуле нашого театру тут, на Галицькій землі.

Заснований 1864. р., український народній театер у Львові був 60. із черги постійним театром колишньої Австро-Угорщини.

Відкриття цього театру неслося голосною луною по всьому краю. Воно мало бути, як тоді думали, початком нової, більш розвитої доби в історії народу Галичини. Про те, з яким захопленням витала його львівська і провінціональна громада, яким святом була перша вистава, що зібрала всю львівську інтеліґенцію, ми писали деинде[1]). Білети порозкуплювано так скоро, що багато львівських родин відступало свої карти вступу приїзним з провінції, які не могли у Львові спинитися до другої вистави. Був це такий світлий день, якого, мабуть уже ніколи вдруге не довелося переживати українській сцені.

Рідною сценою радів увесь край. Тогочасна преса переповнена вістками про театер. Появлялися замітки про завдання театру, як його розуміли в тому часі. В одному дописі, зпід Львова, писалося таке:

„Український театер має показати те, що в народі гарне й добре; це, мовляв, треба скріплювати й удержувати, а те, що попсоване, того позбутися; театер має нам представити всі верстви українського народу з усім домашнім і родинним життям, ми в ньому, як у якому дзеркалі, придивлялися, хто ми є, які ми, які бути повинні, й які можем бути. Але не лише теперішністю займатися буде український театер, він загляне і в минулі роки, в нашу історію й картинами з неї покаже нам, яка була наша доля, як ми в ній держалися, яку вагу мали в історії, — на те, щоб зміркувати, яку нам іще доведеться колись мати. Нарешті український театер має причинитися до розвитку мови, до виробу смаку і здорової критики; а то театер має забавити публіку та її зацікавити. Одне слово — український театер повинен мати таку мету, яку має письменство взагалі, і ще більше, бо має причинятися до розвитку письменства".

Про театер думали тоді в цілому краю і жваво ним інтересувалися. Ось, наприклад, якийсь громадянин зпід Коломиї пише таке про свої враження з театру.

З яким захопленням ми тут, на окраїнній закутині галицької землі читаємо кожну статтейку про успіхи нашого народнього театру у Львові — ви й повірити не можете!

В тодішньому „Слові"[2]) це все поміщували. Поміщували помітки своїх людей із Галичини, Закарпаття, що тоді було в живих зносинах із Галичиною[3]), поміщували й думки чужих людей. Український театер мав гарячих прихильників серед найкращих світочів тодішньої нашої інтеліґенції, тішився ним митрополит Григорій Яхимович[4]), споминав його єпископ Спіридон Литвинович[5]), що бував часто на виставах в товаристві церковних достойників із св. Юра.

Треба зазначити, що наше тодішне духовенство взагалі вже в перших роках було найсильнішою підпорою театру. А це для наших обставин дуже цікаве. Бо ж відомо, що духовенство західньої Европи ніколи не було прихильне театрові, воювало з ним, відмовляло колись акторам, навіть таким, як великий Моліер[6]), похорону на свяченому кладовищі і т. п. А православне духовенство на Україні, підо впливом Москви, до революції, не сміло показуватися в театрі. А тимчасом у нас, у Галичині український театер зріс і довгі роки

[1]) пор. Степан Чарнецький, Нарис історії українського театру в Галичині, Львів, 1934, ст. 17—24; таксамо Ж. і Зн. 1934, ст. 70.

[2]) „Слово", часопис, що виходив у Львові (1861—1887), спершу двічі, пізніш тричі на тиждень, спершу редаґований у народньому дусі, пізніш — москвофільський.

[3]) На відкриття театру прислали відтіль таке привітання: „Ликуй (радій) і веселися руська Таліє" (Талія — грецька богиня театрального мистецтва, комедії).

[4]) Григорій Я х и м о в и ч, галицько-український церковний і громадський діяч (1792—1863), професор львівського університету, спершу перемиський єпископ, потім львівський митрополит (1860—1863), провідник галицьких українців від 1849. р.

[5]) Спіридон Л и т в и н о в и ч, український церковний діяч (1810—1869), спершу єпископ (1857), потім митрополит (1863).

[6]) Жан Батіст М о л і є р (справжнє ім'я Покелєн), французький автор комедій (1622—1673), найбільший комедіописець світу, був рівночасно й актором.

держався в переважній мірі працею і грішми духовенства. В касовій книжці театру, що її вели від 1863. року, усі сторінки позаписувані іменами священників, що складали жертви на існування укр. театру у Львові. Духовенство становить дуже значну частину театральної публики. Зі збережених записок театральних видно, наприклад, що в 1865. р. багато священників мало постійні абонементи[7]) в театрі.

Значна частина тодішніх авторів і композиторів у перших роках життя нашої сцени — це наше духовенство. Микола Устіянович і Озаркевич, ще перед заснуванням постійного театру, опісля — Іван Гушалевич, Ів. Наумович, В. Ільницький, О. Огоновський, С. Воробкевич, П. Бажанський, Йосип Барвінський, Рудольф Мох, Якимович, Іван Д. Зарицький, Т. К. Блонський, М. Вербицький, І. Лаврівський, Матюк[8]) — ось імена тих, що несли свій труд для добра української сцени, як автори й музики.

Згадуючи ті давні, все ж таки кращі часи, годі поминути ім'я Льва Трещаківського, що вже в 1849. р. на засіданні Головної Ради говорив про потребу великої салі і заснування українського театру[9]). Про ці потреби говорив він іще пізніше не раз, а його думки відбивалися луною й на сторінках тодішньої преси. Трещаківський залишився ціле життя щирим прихильником рідної сцени, яку спомагав морально й матеріяльно.

Як близько стояло духовенство до постійного театру, вказує й поезія з перших днів існування сцени, коли святоюрським крилошанам видався кінець Квітчиної „Марусі", переробленої на драму, надто сумним, і на їх домагання змінено закінчення твору так, що Маруся не вмирає, а подружує й вінчається з Василем. Про прихильність нашого духовенства до рідної сцени свідчить і голос росіянина-подорожника Кельсієва, що об'їздив Галичину, бував у театрі й завважив, що „на хід і існування театру мали вплив не шляхта, не поляки, а українське духовенство і поповичі", що, мовляв, „театер повний, а між глядачами дуже багато священників", що навіть до драматичних творів священники дороблюють музику. Він згадує, що музику до одного французького твору дописав Михайло Вербицький. І далі він говорить ось що про цього нашого композитора: „Мені показали його в партері. Стриженний і голений, в окулярах, на око людина яких 40 років — звичайний сільський панотець, і музика його, наскільки я визнаюся, не-абияка. Вона вся основана на українських мотивах[10]), але ж зовсім без невільничого наслідування їх". Та хоч цей російський подорожний був захоплений українським театром, то не ворожив йому світлої будучини. Справу цю він ізвязував із неприхильністю влади й незаможністю українського населення.

Побоювання Кельсієва незабаром справдилися. Вже перший сезон закінчився недобором. Правда, недобір появлюється видатками на влаштування сцени, видатками на інвентар, а нові вистави вимагали все нових і нових вкладів. Тимто, не важаючи на перші великі успіхи нашого театру в першому сезоні 1864. р., почали насуватися на овид — темні хмари різних недостатків. Не важаючи на поважні розміри жертви від своїх і чужих, покрити всіх видатків не вдавалося.

Та проте молодий театральний гурт виїхав у серпні 1864. р., повен рожевих надій, на прогінцію (Коломия, Чернівці, Станиславів), щоб нести українську пісню між довгими роками биге злидями українське громадянство.

---

[7]) абонамент, французьке слово — наперед оплачене право користувати з чогось якийсь певний час (н. пр., місця в театрі, їздити трамваєм, брати книжки з бібліотеки).

[8]) все це визначні люди тодішнього часу: Микола Устіянович — поет і повістяр (пор. Ж. і Зн., 1935, ст. 306.), Іван Озаркевич (1795—1854) — перший заходився коло українського театру в Коломиї, Іван Гушалевич (1823—1903), поет, писав драми; писав драми і поет Сидір Воробкевич (1838—1903), що укладав до них і свою музику, Омелян Огоновський (1833—1894), Рудольф Мох (1816—1891), Йосип Барвінський (1845—1899), Іван Наумович (1826—1891), пізніший політичний москвофільський діяч, одна із найкращих популяризаторів; визначні тодішні музики: Михайло Вербицький (1815—1870), Вікторо Матюк (1852—1912), Порфірій Бажанський (1836—1920), Іван Лаврівський (1822—1873) і т. д. Все це були священники і дуже близько стояли до українського народу.

[9]) Лев Трещаківський, визначний український громадський діяч 40. рр. XIX. ст. (1816—1874), член-основник „Народнього Дому" у Львові; про його промову дав. книжку „Нарис укр. театру в Галичині", ст. 11—13.

[10]) мотив — провідна мельодія (напів) якогось музичного твору.

НОВІ АРХЕОЛЬОҐІЧНІ ЗНАХОДИ

Останніми часами науково-археольоґічний вирвяд провадив розшуки на острові „Новес", „Острів смерти"), що лежить на півночі Европи в околицях Латвії. На цьому острові є так звані „Давнгальське городище", що його побудували в часі Різдва Христового тодішні мешканці „земгали". Це було велике торговельне місто, куди зїжджалися купці з різних сторін, між иншим і з України. В 1106. р. городище це було внаслідок боїв зруйноване і вже не відновилось. Торговий осередок перенісся до міста Риги. І ось тепер при розкопах найдено там незвичайно цікаві речі, що свідчать про взаємини з Україною і тодішній розвиток золотарства на Україні. А саме при розкопах, побіч зброї і грошей, візантійських та арабських, найдено хрести, емальовані (емаль — шклиця, шкловата річовина) великодні писанки, й знаменитої роботи срібні обручки київських золотників. Ці знаходи свідчать про велику рухливість тодішніх українських купців і про високий рівень і розвиток золотарства на Україні.

С.

1936. рік проголошений роком Шевченка. Хто ще не владив досі святкування, хай поспішає. Приготовляймося до святкування 25. річниці смерти І. Франка.

ЯРОСЛАВ МАЛАНЧУК.

ГАГІЛКИ

Кажуть у нас різно: гаївка, гагілка, ягілка, гагулка, галагівка, залагілка. Звичайно боронять назви „гаївки", і зводять її зі словом „гай". Але це слово вже пізніше, у старій формі назви цих пісень було: гаголки, яголки, галаголки.

Пісні ці, як відомо, звязані з почитанням Сонця, зі святом весни. Колись давно в ці свята, як і в инші на честь Сонця, палили вогні. Ще й тепер палять у нас вогні в великодню суботу. А одна гагілка згадує про вогні в Білу, себто, Квітну неділю.

Колись був звичай, що в місяці березні випихали опудало, що неби уявляло смерть або зиму, й вивозили з села, щоб його в річці втопити. А як вертались в село, то привозили літо або весну. Цей звичай привозити літо або весну зберігся, хоч і дуже вже перейнакшений супроти давнього.

Наші гагілки оспівують дуже часто воскресення весни. Знана на цілій Україні гагілка: „Ой вже весна воскресла, що ти нам принесла?" і т. д. Таксамо відома гагілка, що згадує про звичай „кликати весну" („Благослови, мати, весну закликати").

А звичай „кликати весну" пригадує инший звичай, що зберігся в декотрих сторонах (коло Самбора), а саме, „кликати Вородая", або „Воротая", як називається в сяніцькому повіті одна великодня забава. Вона відбувається так, що хлопці стають один одному на плечі, й так творять піраміду. Не розуміючи значіння слова[1]) „Вородай", на Поділлі перемінили його на „Володар". А ця гра відбувається там так, що дві дівчині беруть на руки малого хлопчика й обносять довкола церкви, приспівуючи пісні, де згадується „золоте дитятко", яке „золотим ножиком крає срібне яблучко". В инших сторонах нарід перемінив слово „Вородай" ще й на „Воротар", але й тут згадується про те таємне „краснее дитятенько, золотее зернятенько", себто — весну, що її, граючись, уводили наші поганські предки.

*

В наших гагілках часто співають про Ладу й Діда. „Дід", це — Сонце, що його внуками звали себе українці. А Ладу звуть наші гагілки матірю. Ця Лада звалася ще й Золотою Бабою, Золотою Панею, або просто тільки — Золотою. У нас дійшли до нині згадки про Бабу, як то вона з річки діти носить, як у горосі діти страшить і т. д.[2])

Здається, що на Великодні свята печемо „баби" саме на памятку тої богині. Великодні баби, це були жертівні хліби на честь богині Баби.

Лада була ще богинею любови, та праматірю людей. Її уявляли собі, що вона їде в золотому возі в товаристві трьох дівчат, на лоні тримає дитину, а тою дитиною може бути хлопчик із яблучком на голові, як читаємо в инших оповіданнях. Отак у весняній забаві „Вородай" піраміда уявляє собою богиню Ладу і хлопчика на її голові. Приспівка „по золоте дитятко", що крає „срібне яблучко", теж відноситься до цього хлопчика з яблучком. Привіз Весни до села пригадує знову той золотий віз, у якому возили цю богиню.

Здається, що й сама наша назва „Великдень" перейшла до нас з часів поганства. Свято гагілок припадало на той час, коли день що раз більшав. Польське слово „Wielkanoc" вже звязане з християнською Церквою.

*

Крім давніх гагілок, є ще багато новіших. Є, н. пр., гагілка про панщину:

Ой ти сива зазуленько,
Не кукай нам так раненько!
Чом тоди ти не кувала,
Як панщина дякувала?

Тепер гагівка нам мила,
Бо панщина ся вступила!
Тепер пішли тії в кути,
Що носили на нас прути,
Тепер гагівка і т. д.

Тепер нема на нас пана,
Ні жадного отамана,
Тепер гагівка і т. д.
Що кожушки забирали,
За горівку заставляли,
Тепер гагівка і т. д.
А цісар наш щоб панував,
Що панщину нам дарував —
Ой тепер ми вільні люди,
Що ми схочем то нам буде.

Новішими можна б назвати й ті гагілки, де дівчата хлопців, а хлопці дівчат передразнюють (у дужках слова на парубків), н. пр.:

А де ж ти їдеш, Романе?
— На торг до міста, мій пане. —
Що ти везеш, Романе?
— Самі паняночки (парубочки), мій пане. —
Та по чому ж то, Романе?
— По сто злотих (за крайцар), мій пане. —
Та чого ж так дорого (тано), Романе?
— Добрий (нездалий) товар, мій пане. —

Або:

Ой кривого танцю, танцю,
Та нема йому кінцю, кінцю —
А я молоденька
Все з тиченька
Наварила каші, каші,
А в тій каші три припраші.
Одна припраша — гусяча ніжка,
Хто ж її (її) буде їсти? — Панянки, панянки.
Друга припраша — куряча ніжка;
Хто ж її буде їсти? — Жіноньки, жіноньки.
Трета припраша — жабяча ніжка;
Хто ж її буде їсти? — Парубки, парубки.

(З тернопільського повіту).

До давнього обряду не важко скласти пісню. Однаково ж не можна й подумати, щоб самі обряди творилися в новіших часах. Вони, подібно, як і народні танці, занесені з Азії. Славяни взагалі, не тільки ми, українці, бережуть багато у своїх обрядах такого, чого не найдете в инших европейських народів.

---

[1]) Є така думка, що це слово вяжеться з весною, пор. лат. ver — весна, старе укр. яр, — але це справа непевна.

[2]) До вислову „баба" відносять і назву гори Babja góra в Татрах. Народній переказ каже, що на цій горі збираються різні чарівниці й духи. Здається, що слова „бабське літо" й „баба", що відбирає дитину", теж сюди належать.

15-ЛІТТЯ УКРАЇНСЬКОГО СПОРТОВОГО КЛЮБУ „ДОВБУШ" У ЧЕРНІВЦЯХ.

Довоєнне спортове життя українців гуртувалося і процвітало головно у Львові. Звідси щойно розходилися перші працівники, що скрізь закладали основи під буйне спортове життя. Із року на рік наш спортовий стан посідання збільшувався, кріпшала наша єдність та сила. Цьому живловому розгонові — стануда на перешкоді світова війна — вона знищила наш ціліий доробок. Усе треба було починати наново. У Львові відживають старі гуртки, майдани починають заростатися молодими спортовцями, у Галичині починається нове спортове життя.

Відпоручники відділів „Довбуша" на святочній академії, з нагоди 15-літнього існування товариства.

Не залишається позаду нас і сонячна Ужгородщина, де 1920. р. повстає український спортовий клюб „Русь", не засипляє й наша зелена Буковина, де вже в осени 1920. р., в Чернівцях вирнває нове українське спортове товариство „Довбуш". Тепер воно святкує ювілей свого 15-літнього існування.

Пятнацять літ тому зібралася мала жменька буковинських українців (головно студентів), запалених спортовців, що, маючи перед очима образ старовинних греків, бажали зробити спорт популярним серед найширших верстов буковинських громадян. Дня 5. вересня 1920. р. на загальних зборах у чернівському „Народньому Домі" рішено заснувати спортовий клюб, що його, на внесення Дмитра Губки-Безбородька, названо „Довбуш". Головою клюбу вибрали були тоді посла Костя Кракалію. На других загальних зборах, що відбулися чотири місяці пізніше, на чоло товариства стає др. Ф. Єнджейовський. Завдяки його енергії товариство починає розвиватися незвичайно швидко. Відділ копаного мяча, що найбільш находить тоді серед молоді прихильників, ставить свої перші кроки на зеленій мурави 14. квітня 1921. р. Два роки опісля, 23. вересня 1923. р., у кінцевих змаганнях за чашу міста Чернівців, — „Довбуш" виходить найкращим спортовим гуртом поміж усіма чернівськими гуртами та здобуває цю чашу!

Ці й чергові успіхи „Довбуша" — звертають на товариство увагу спортових кол Львова, що запрошують його 1925. р. на товариські змагання.

Того самого року твориться серед „Довбуша" відділи: плавання, під проводом дир. Колєски, та легкого дужання, під проводом о. Злепка. Старанням др. Єнджейовського клюб 1926 р. винаймив від міста Чернівців майдан на 15 років біля Шльосманового млина. Власний майдан дозволяє „Довбушеві" стати краще на ноги. І ось 1935. року „Довбуш" переміг усі гурти копаного мяча в Чернівцях і став осіннім мистцем копаного мяча на Буковині.

Та „Довбуш" не лише про себе дбає. За його почином і видатній його допомозі повстають інші українські спортові організації на Буковині. І так 1923. р. повстає спортове т-во „Воля" в Чернівцях, товариство „Довбуш" у Садагурі, „Кармелюк" у Кіцмані, та низка спортових гуртків по селах.

Крім відділу копаного мяча, 1927. р. вибивається відділ киданого мяча, що здобув першенство Буковини. Великим успіхом увінчалася також праця члена „Довбуша", Турушлюка, що у штучній їзді на совгунцях здобув друге місце на змаганнях за перше місце Румунії.

До розвитку Товариства за пятнацятьліття причинилися, крім згадуваного д-ра Єнджейовського, між иншими ще й др. Володимир Залозецький, Антін Ганицький, Яків Макогін та теперішній голова Степан Проць.

Своє ювілейне свято задумує „Довбуш" відсвяткувати дуже врочисто. В літку 1936. р. мають відбутися великі спортові ігрища при великому числі запрошених гостей. З кінцем минулого року відбулася лише перша частина свята в великій салі „Музичного Товариства" в Чернівцях. Свято відкрив голова „Довбуша" п. Степан Проць святочною промовою, де подав історію товариства, відчитав наспілі привіти, а опісля відбулися різні руханкові поиски, живі фігури, а на самий кінець

Відділ копаних українського спортового товариства „Довбуш" у Чернівцях.

виставлено живий образ. На цьому покінчилася перша частина свята.

Бажаючи Товариству як-найкращого розвитку, з цікавістю чекаємо другої частини його ювілейного свята.

БІБЛІОҐРАФІЯ

Омелян Терлецький, ІСТОРІЯ УКРАЇНИ, козацька доба, з 32 образками та 5 мапами, Львів, 1936, накладом Товариства „Просвіта", ст. 84, ціна ст. 180, ціна 1.90 зл.

Є це друга частина історії України, відомого нашого історика й заразом, трохи спізнена (треба було спершу видати для Шевченківських свят книжечку з інсценізаціями деяких творів Шевченка), місячна книжечка за лютий цього року. Обіймає вона другу добу української державности, змальовує повстання й упадок української козацької держави. Як і перша частина, друга книжечка, написана з великим популяризаторським хистом. Автор спиняється на найважніших хвилинах цієї частини української історії, та зате змальовує їх так ясно, що кожний і не дуже підготований читач зрозуміє всі дороги, незвичайно важкі дороги, які вибирали українські козацькі державні мужі, щоб збудувати наново українську державу. Як і в иншій книжечці, квартальній, що появилася в нас минулого року („Гетьманська Україна та Запорозька Січ"), Омелян Терлецький зазначує різницю між двома українськими державами від початку існування Запорозької Січи до зруйнування її та до упадку Гетьманщини. Як у першій частині, звертає увагу на політичний та суспільний устрій козацької України, змальовує культурні та освітні змагання всіх українських земель і зокрема зазначує всі ті вузли, якими була сполучена українська козацька держава з західньо-українськими землями. Одне слово, читач, прочитавши уважливо цю книжечку, буде мати цікавий образ українського життя тих часів скрізь, де жив український народ, розєднаний тоді кордонами. **Вв.**

„ПРОСВІТА", місячник освіти, виховання культури, ч. 1. за березень-квітень, 1936 р.

Під таким заголовком почало видавати матірне товариство журнал, посвячений позашкільній освіті. Він матиме, відповідно до завдань позашкільної освіти й народнього виховання — постійні відділи, що займатимуться освітньою й організаційною справою наших читалень: самоосвіта, бібліотека, театр-хор-музика, подаватиме поуки й поради, календарець праці на місяць, відомости з „Просвіти", оповістки Централі й т. д.

Цими днями появилося Ч. 1. журналу, що робить дуже корисне враження. Передовсім приємно вражає, що поодинокі відділи вяжуться одні з одними не тільки змістом, але й загальною думкою, яка тягнеться крізь увесь місячник: працюймо над собою, працюймо для других, організуймось, перевиховуймося!

В відділі „Читальня" маємо статті про „Чорне Море" та в додатку про „Шевченка і Просвіту", (І. Брика) — остання друкувалася в „Ж. і Зн. за березень. Обидві ці статті можна відчитати в Читальні, як реферати й над ними розвести цікаву, живу дискусію. Відділ „Самоосвіта" обіймає про працю над собою, про основування самоосвітніх гуртків при читальнях і, в допомогу гурткам, — гарний розподіл праці при науці рідної історії, на основі книжечки Ом. Терлецького, що її видало наше товариство (8 лекцій — київська держава). В відділі „Бібліотека" статейка „Бібліотека — школа життя" займається різницею між завданнями школи й бібліотеки; її доповняють гарненькі статейки: „Як читати" та „Що читати" (у звязку з лекціями науки історії обговорені книжки з часів київської держави). Відділ „Театр-хор-музика" указує на роботу театральних і співочих гуртків (хорів) по читальнях і подає практичні вказівки про святкування памяті Шевченка з нагоди 75-ліття смерти поета (цілий 1936. рік проголошений роком Шевченка!). Дуже важні й дуже потрібні для кожної читальні є поуки й поради (що треба знати з закону про товариства, справа читальняних площ і будинків), а календарик праці подає розклад праці в читальні в місяці квітні. Образок з життя „Просвіти". Враження з бібліотекарських курсів, забави й розваги, та листування, закінчують зміст цього нового видання „Просвіти".

Статті — короткі, цікаві, живі, і це — дуже гарна прикмета журналу. Для читалень він стане практичною школою праці. Передплата всього 2.50 зл. на рік. На них чей же спроможеться кожна читальня!

Ессад Бей, ЗМОВА ПРОТИ СВІТУ, Ґ. П. У., авторизований*) переклад із німецької, накладом видавничої кооперативи „Хортиця", Львів, 1936, ст. 180, ціна 1.90 зл.

Видавництво „Хортиця" стало вже відоме в нас, що видає гарні й передусім цікаві книжки. Недавно видало дуже гарну повість А. Чайківського „Полковчик Кричевський", а оце видає знову чергову, незвичайно цікаву книжку (це тільки перша її частина), цим разом перекладену з німецької мови. Книжка ця оповідає про страхіття панування московської Че-ка (думаємо, що всі наші люди знають, уже, що значить це страшне слово!), яка переродилася в неменше страшне Ґ. П. У. — від повстання цих установ до найновішої доби. Автор книжки, родом із колишньої Росії, докладно вивчив із джерел повстання їх і розвиток у цілій низці образків, легким і цікавим способом розповів про заходи, вчинки й задуми нової російської тайної поліції, що з її рук гинули й досі гинуть, а то караються на заслання і наші люди.

Є це тільки перша частина цієї цікавої історії, що обіймає час від повстання Че-ка, після того, як большевики в Росії здобули владу, і аж до того, як перетворене з Че-ка Ґ. П. У. почало свою нову діяльність. В 15 розділах, крім історії самої установи, яка насправді тепер кермує СССР, є цікаві образки з життя діячів Че-ка (Мойсей Уріцький, перший голова Че-ка), діяльности її членів (убивство німецького посла 1918. р. гр. Мірбаха) або її великих ворогів (Борис Савінков, Махно), а то й катів, що тисячами людей убивали, або масових страшних убивств та катувань (Че-ка на провінції). Від книжки не відірвешся, доки не прочитаеш її до кінця, хоч від деяких звірств стає волосся дубом, і вірити не хочеться, що щось таке могло й може бути в XX. ст. Та, на жаль, джерела, з яких черпав автор усі ці відомости, кажуть нам — вірити!

*) з дозволу видавництва чи автора.

ПОДОРОЖ ПАТРІЯРХА МАКАРА

В цьому місті було багато жидів і ляхів, котрим не вдалося втекти; ті з них, що похрестилися, ізбрали благую часть, а тих, що відмовилися, побили та відіслали на лоно Сатанаїла.

Повертаємось. Від південної сторони цього замку є озеро, велике як море, куди вливається багато річок. Тут росте сила білого та жовтого повного латаття. На озері довга гребля та дуже багато млинів; при початку греблі находиться потайний замковий водозбір. Біля нього стоїть деревяний дім; є це лазня для загального вжитку. Знадвору його є жолоб із довгої колоди, над ним стоїть чоловік і натягає в нього воду з річки штудерним приладом до мідяного кітла, де вона нагрівається. Чоловіки й жінки миються в лазні разом, без фартухів, але кожне бере від лазника щось наче віник із віття дерев і тим прикривають свою голість, це такий їх звичай. І диво! Як вийдуть було із лазні, як-стій пориняють та плавають у холодній ріці, що тече перед лазнею.

Повертаємось. Мешканці цього міста, священники й миряни вийшли, як звичайно, стрічати нас далеко за містом. Впровадили нас у велику, високу, величаву, нову церкву Преображення з недокінченими ще банями. Просто неї друга церква Різдва Богородиці. Дзвінниця висока та дуже гарна. Нас примістили в просторому домі, де ганки з дашками виходили на велике озеро й лазню. Тут ми пробули до понеділка рано.

РОЗІЛ II.

Прилука. Густинський манастир св. Трійці.

Потім ми поїхали на поклін до Густинського манастиря св. Трійці, недалеко міста (Кустині Троїца). Манастир належить до фундацій Василя, воєводи молдавського, а дім, де ми пробували, то заїзний дім цього манастиря. Протопіп післав попередити ігумена, і він негайно приїхав у своїй кареті та запросив нашого владику-патріярха; він дякував Богові та говорив: „Хвала Богові, що зробив нас гідними власними очима оглядати третього справжнього патріярха", — бо ж вони бачили єрусалимського патріярха Паісія й царгородського Атанаса Пателерія скиненого, що про нього ми згадували, що він утік був з Царгороду до Молдавії, а звідти виїхав перед нами в Московщину, по дорозі заїздив до цього манастиря, а відтак помер третього дня Великодня ц. р. недалеко столиці Хмеля, що зветься Чигирин (Хіжірині) — „так отже ми бачимо твою святість, блаженний кир Макаріо, патріярху Антіохії". Ми залишили в місті свої речі, коні, слуги, й повози, а в суботу відїхали з ігуменом, взявши свої ризи, щоб у манастирі відправити Службу Божу. Манастир віддаленний від міста на одну велику милю. Його блискучі бані видко на дальшу віддаль. Дорога до нього вузька, йде вділ густим лісом, що весь складається з горіхових дерев, вишень та слив. Біля нього великий став і млини; дорога на греблі вимощена прутям; нею тяжко їхати.

По дорозі, недалеко манастиря, ми минули праворуч гарну церкву св. Миколи. Там колись, як оповідали, був манастир; коли ж погорів, його перенесли й побудували на теперішньому місці. Він обведений двома деревяними стінами та двома ровами; над брамою гарна дзвінниця з великим, дуже дорогим годинником.

Тут наш владика-патріярх вийшов із карети. Архимандрит, священники й діякони у світлих ризах зі свічками, корогвами, хрестами та святими іконами вийшли його зустрічати. Ми ввійшли в манастир св. Трійці. Його подвіря велике та просторе. Церква має пять бань, поукладаних навхрест, середня більша від инших. Довкола церкви опасання з решіткою і трьома дверми, а над ними три бані, одна побіч другої. Ми ввійшли у святу церкву. Її іконостас викликує подив. Патріярх покропив усіх свяченою водою, й ми вийшли повні здивування, бо ні величавий іконостас св. Софії, ні печерський — не можуть рівнятися ані трохи щодо повної досконалости з цим іконостасом. Коли манастир погорів декілька років тому, — а тоді вже широко йшла слава про те, що молдавський господар Василь любить будувати церкви та манастирі, та що дає щедрі жертви — ігумен і чернці вибралися до Василя і просили в нього жертв та милостині, щоб він допоміг їм своєю щедрістю відбудувати для них манастир. Господар, як вони і сподівалися, дав золота, кілько вони просили, на будову манастиря. То ж вони вернулися й побудували манастир на цьому місці, бо казали: „Це місце краще для нас". Коли до вух богохранимого царя Олексія, государя божого города Москви, дійшла чутка про те, що зробив воєвода Василь, то й він теж післав їм 1500 золотих на розмальовання й позолочення іконостасу, на прикрашення його прекрасних ікон і збільшення його цінности. Так і зроблено. Тепер він кращий за всі инші, бо й ми досі не бачили ще гарнішої позолоти та малюнків.

А щодо бань святої церкви, то вони з блискучої бляхи, хрести позолочені, що промінням б'ють від них. Бані, всі пять, високі, розкладені навхрест, середня більша та вища від усіх инших чотирьох. Церква має трое дверей від середини та трое знадвору. Коли ввійти великими західніми дверми, то церква виглядає як хрест, на кінцях закругленний: притвір усередині, вівтар напроти, обидва крилоса, подібно як вівтар, у нішах. Кругом церкви йдуть углиблення для вірних. Обидва крилоса чотирикутні, з углубленнями у стінах, відділеними від инших; вони стоять посередині і довкола них два проходи. Архиерейське місце дуже гарне, воно біля правого крилоса, і також біля дверей, у притворі, є друге архиерейське місце, подібне до першого. По боках обох крилосів є ще два підвищення, а серед церкви восьмикутній поміст, укритий червоним сукном. Хори для співаків дуже високі, гарні, обгороджені решіткою.

Іконостас та ікони радують око та викликують подив у глядача. Досі ми не бачили подібних до них, ніхто не зможе описати цього іконостасу, його велич, висоту, багатство позолоті

та блиск. Він здіймається від землі до верхньої частини головної бані; ікони дуже великі, — вершок мистецтва; вони углиблені в нішах, щоб тим сильніше виступала їх краса, а позолотіть била як лиск дзеркала. Над ними чудова блискуча ряма, ніби сволок великих розмірів, а до неї привішені на бльоках лямпади. При прегарних іконах Христа та Богородиці є дуже великі, високі, грубі різьблені стовпи; вони складаються з двох половин, але, здається, що цілі повні, бо поспоювані дуже майстерно, не так, як стовпи у св. Софії, котрі ззаду порожні. Їх обвиває винна лоза; золоте віття з листям пнеться вгору; китяги одні — червоні, блищать, инші — недостиглі, зелені, звисають уділ, начеб це був справжній божий твір; тло гладке. Стовпи сягають від землі на ввесь ріст людини. Під іконою Христа є також Його образ (хай буде прославлене Його імя) і Його учеників, дуже докладної роботи; Він несе на плечах ягня, що відбилося від отари, за Ним велика отара овець, перед ними чабан, що входить у клітку загороди. Лівобіч цієї ікони, високі південні двері вівтаря, а на них образ св. архидіякона Степана, дуже великий, на ввесь ріст, у прегарному стихарі, зі золотою кадильницею у правій руці. Біля нього в тому самому ряді ікона св. Трійці: трапеза Авраама та Сари; під нею ікона Благовіщення, побіч неї ікона Успення, чудова, позолочена та нова. Ці три прегарні ікони є у правому ряді. Під ними намальовані апостоли, що зібралися, й дивляться дивуючись, на домовину Богородиці, що порожня, лише рубець покрову видко на краю мармурової труни зправа, а вони впялили на неї очі та підіймають руки до неба, наче би говорили: „Вона вознеслася". Під іконами цього ряду стоять чотиригранні позолочені, блискучі стовпи, а між ними образи архиєреїв, патріярхів і православні римські папи в ризах. В лівому ряді велика, прегарна ікона Богородиці, що осліплює своєю красою. Під нею образ Введення до храму; тут дівчата з позасвічуваними свічками. Біля цієї ікони північні двері вівтаря з образом св. Михайла та зараз біля неї рядом ікона св. преславного Миколи, прекрасна, велика, чудова, роботи дуже талановитого мистця, котрий розмалював ці образи так, що вони чудують глядача живістю облич, їх барвою та рисами, так, що нагадують малюнки кретських греків[100]). Побіч цієї святої ікони, стоїть ікона Антонія та Теодосія, між ними малюнок будови Печерського манастиря, а над ними Пречиста серед лісу в вогненному сяйві. Над цим рядом ікон чотиригранні золочені стовпи й образи мучеників і дияконів. Стовпи при великих іконах, їх десять, карбовані, кручені. Над ними другий ряд ікон і стовпів; 12 апостолів, Богородиця і Хреститель. Починається цей ряд над царськими вратами Нерукотворним Образом, а над ними Великий Четвер (Тайна Вечеря), ще вище Христос, сидить на троні, в мітрі та в дорогоцінному сакосі; кругом Нього янголи, св. Діва, Хреститель і обабіч від Нього апостоли: з правого боку — Петро з ключами, з лівого — Павло з мечем. Карбованих, позолочених стовпів по боках цих ікон 12, але вони тонші від долішніх. Над карнизом і над ними образи пророків. Над образом Христа образ св. Діви, що зветься Платітера: Син на Її лоні, вони в колі, серед соняшного проміння зі золота з гострими краями; проміння деревяне, але його ніяк не відрізниш від золотокованого. Правобіч і лівобіч Богородиці 12 пророків, що пророкували про Неї. Над Нею розпяття. На горі бані намальований Бог у Трійці, окружений янголами та святими. Над карнизом великих намісних образів є образи головних господських празників. Різьба царських врат на причуд гарна, позоліть роскішна; вони повирізьблювані з найбільшою майстерністю й нічим не відрізняються від кованих, сяють і вилискуються прекрасною позолітю, і вночі блискають наче ті блискавки. Довкола одвірків дияконі у стихарях і священники в фелонах. Висота цих дверей і двох инших — сім ліктів. Вівтар, божа трапеза й ризниця дуже просторі та чисті. Ризи й убори, що там переховують, прегарні. У вівтарі, в церкві та в бані 20 великих вікон з чудовими шибами.

Це ми, описали, що могли, лише деяку частину красоти цього іконостасу, переповіли для того, щоб дивувалися ті, що мають вуха, та насолоджувалися ті, що будуть про це розмовляти. Хай вони помоляться за того, що списав ці рядки з великим трудом і заходом, не для розваги та відпочинку, але в поті чола.

Ідальня довга та велика, з багатьома шибами в вікнах; у ній два столи по обох боках. Всередині великі двері з решітковими половинами, що всуваються в одвірні стіни; вони ведуть у гарну церкву, св. Богородиці, з багатьома шибами у вікнах. Ікони її незвичайно гарні, блискучі, настроюють побожно. І ця церква має бляшані бані. Її прегарний вівтар вилискується сяйвом.

Упереддень девятої неділі по Зелених Святах ударили в деревяні, залізні й мідяні клепала, та ми ввійшли в церкву. Перед читанням катизми з псалтирі прийшов, як у них водиться, молодий чернець, поставив посередині високий, гарний аналой, укритий шовковою скатертю, поклав на нього псалтирю — бо в них звичайно читають книги, великі, чи малі не инакше, як на аналою, — і почав читати псалом за псаломом, відступами, на переміну зі співаками на обох крилосах. Перед входом священники підходили по благословення (до патріярха), відтак парами вийшли в ризах, перейшли у притвір і відправили литію, а дияконі кадили з обох сторін, прочитуючи на переміну то один, то другий, „Спаси, Господи, люди Твої", але благословення пятьох хлібів не було.

Ми вийшли з церкви до ідальні. Наш владика-патріярх сів на покуті, ми лівобіч і правобіч, а всі инші манастирські отці, кінець стола. На стіл поставили жбанки пива та по парі солонців, як це бувае звичай у єрусалимських манастирях. Перед нами ставили на деякий час страви, потім їх збирали, передавали на кінець або забирали, а подавали нові й нові, і так аж до кінця. А щодо отців мана-

[100]) Алепський часто дае порівняння з кретським мистецтвом, яке відбилося від візантійського, бо острів Крета належав яких 400 років (1204—1669) до Венеції, тимто і в церковному мистецтві видко були італійські впливи. Це цікаво, що Алепський добачив тут схожість, бо й Україна виявляла тоді в малярстві, і взагалі в мистецтві західні впливи.

стиря, то перед кожним із них поставили по тарілці помащеної каші і більш нічого. Такий у них звичай. Ніхто не їсть вишуканих страв, крім гостей і прочан. Ченці безсумніву святі та живуть вони згідно з уставом св. Сави. На иншому столі подавали мясні страви для прочан і наших прислужників-мирян. Між столами станув чтець, поклав перед себе велику книгу на аналой і почав виразно читати. Коли прочитали молитву над їжею, наш владика-патріярх ударив тричі, як звичайно, в мале клепало, що стояло правобіч нього, й дав знак, щоб починати їсти. Ми попоїли досита, та випили так, що були цілком задоволені, а бідний чтець все ще читав із Патерика. Потім наш владика вдарив у клепало удруге, потім випив спершу сам, а ми встали, й потім кожний з нас випив чарку, що стояла перед ним. Нарешті патріярх ударив потрете на те, щоб ми всі встали від столу. Йому подали маленьку просфору на мисочці, себто Панагію на честь Богородиці. Він підняв її обома руками, на атонський звичай, і тричі викрикнув: „хай буде прославлене імя св. Трійці!" Після цього священник і єроманах підійшли до нього з відкритими головами, проспівали: „достойно єсть", і вклонилися до землі. Вони дістали від патріярха по частинці просфори, а решту він розділив між усіх приявних. Відтак принесли кошик, щоб позбирати кришки, і кожний скинув туди свої кришки, за прикладом Того, що благословив хліб. Зібрано всі кришки.

Відтак ударили у дзвін до молитви на сон грядущим. Ми пішли до церкви і стали всі, разом з иншими, у притворі, як це в них водиться. Наш владика-патріярх став на своє архиерейське місце біля дверей. Коли чтець скінчив канон і молитву, всі, парами, підходили та просили прощення в нашого владики-патріярха, всі били поклони до землі, геть усі чисто до останніх. Потім ми вийшли, щоб поспати, але ми не спали, бо блощиці й комарі, ще в більшому числі, ніж їх є міріяди в повітрі, не дали нам і очей приплющити; бо ж у цій країні їх тьма тьменна, наче те море, що переливається поза береги.

Нашого владику-патріярха запросили ще передтим відправити Службу, й ми готовилися до Служби Божої, але ж як його правити Службу, не спавши? В четвертій годині ночі вдарили в клепало, — бо всієї ночі було тільки 8 годин — і ми встали вопівночі. Автім, у цих святих янгольських манастирях є гарний звичай, що спершу бють довго в один дзвін окремими ударами та дають знати, щоб будитись та вставати і спроквола вдягатися; тут не так, як у молдавській або волоській землі, де входять до церкви разом із дзвоном. Ми пішли до церкви, і не здрімнувшись. Почали співати утреню, читали псальми і молитви, співаючи. Ми вийшли, коли засвитало й чули, як нам крутиться голова.

Потім задзвонили на Службу Божу. Ми ввійшли в церкву, повбиралися самі і вбрали в архиерейські ризи нашого владику-патріярха. На Службу поприходило багато з міста та инших людей. Після Служби ми пішли до їдальні, де за столом був той самий порядок, що вчора, і щодо читання молитов, і в подаванні страв та закусок. Під кінець дияком, що правив того дня, приніс диск, що його вживають при Службі Божій, покритий воздухом, і поклав його перед нашим владикою-патріярхом. Патріярх здійняв покровець, а під ним був другий диск, срібний, з такою самою накривкою і замочком. Патріярх відімкнув його. Там була іконка Богородиці Платитери й одна просфора, себто Панагія. Під усім цим була велика чаша з медом, замість вина. Наш владика — тричі підняв просфору, як це зробив учора, та після співу „достойно єсть", відламав частинку, потім передав иншим, а вони подавали одні одним, сидячи за столом. Також пили з чаші, він і всі инші. Ми встали від столу, попрощалися з ними та вернули до міста Прилуки, де були залишили свої клунки.

РОЗДІЛ III.

Україна. — Дальша дорога. — Кропивна, Красний, Корибутів. — Посвячення церкви. — Притулки для сиріт і дідів. — Вісти про те, що патріярха нетерпляче чекають у Москві.

Ми залишили це місто в понеділок, 17. липня вранці, зробили півтора милі й проїхали великим, добре загосподареним селом Вільшаною (Ольшана), з його садами та огородами, з пропливним ставом, що був наче яка річка. Проїхали ще одну милю й доїхали до другого цвітучого села з великим ставом. Зробили ще одну милю і приїхали в невеличке містечко з маленьким, гарним замком і з дуже великим озером. Воно зветься Івлиця (Яваніца); в ньому є прегарна церква св. Юрія. Все населення цих осель було в той час, від кінця червня й досі, зайняте жнивами. Звідсіля ми вибралися у вівторок вранці. Зробили півтретя милі та проїхали великим, добре загосподареним селом зі садами, зветься воно Кропивна; тут є церква Успення. Коли ми проїхали ще милю, нас зустрів сотник із прапором і великим відділом вояків. Вони їхали перед нами ще дві милі горами й долинами, вузькими, крутими та тяжкими дорогами, через греблі, мости та рогачки. Кілька разів нам доводилося в цій козацькій країні ламати рогачки на дорогах та деревяні засувки, бо наші певози були за широкі! Ми довго вистоювали на мостах, бо мости тут дуже вузькі, а підводи малі, а й багато цих мостів, бо води багато.

Місто, звідкіля приїхав сотник, було дуже близько, вліво від нас; але перед ним було велике, широке, довге, болотнисте озеро; тимто треба було накладати дороги миль зо дві, а то й більше. Потім нас привезли до міста Красного, з великими укріпленнями та цитаделею на краю гори, що звисає, ще вищій від тої, що на ній місто. Як звичайно, нас зустріли священники, духовенство та инший нарід, всі впровадили нас у церкву Різдва. Нас привитано трьома вистрілами з великих гармат. Тут є ще дві церкви, св. Трійці та нова св. Миколи. Біля цього міста є друге містечко з церквою Воскресення Господнього. Ми виїхали відсіля у середу, проїхали три милі та прибули до малого містечка Корибутова, з двома великими болотнистими ставами. Нас увели в прегарну, велику, високу церкву, новозбудовану, але неосвячену. Нашого владику-патріярха просили її посвятити.

(Далі буде).

Добру виплату за набіл
й молочні перетвори
забезпечите собі,
уліпшуючи їх якість,
збуваючи лишнє молоко
тільки через
РАЙОНОВІ МОЛОЧАРНІ „МАСЛОСОЮЗУ"
ведучи раціональну молоч. господарку
за вказівками —
„Маслосоюзу"

НА СВЯТА!
Відома зі своїх найкращих
і найсмачніших мясарських виробів
фірма
К. ЛІНТНЕР
поручає свої вироби:
шинки, ковбаси й ин.
ЛЬВІВ, РИНОК Ч. 9.

Усі знають, що фабрика
О. Левицька і С-ка
У ЛЬВОВІ
виробляє вже й люксусовий
крем до взуття в тубах
„ЕЛЄҐАНТ"
далеко кращий від таких загряничних
кремів, але ж значно дешевший.

Відомий іще з передвоєнних часів
РЕСТОРАН ФЛІСЕРА
місце сходин львівських українців,
пригадується й поручається львів-
ській Громаді та приїзним Гостям.
Снідання, обіди, вечері, знаменитий
буфет, добірні напитки й дуже
добре окоцімське пиво.
ЦІНИ ДЕШЕВІ.

Вашу будучність найкраще
й найпевніше забезпечить
„КАРПАТІЯ"
Т-во взаїмних забезпек на життя
Львів, Ринок ч. 38.
— Ч. телєфону 258-43. —

НА СВЯТКИ!
Найстарша фабрика
мясарських виробів
ОСИПА КОТОВИЧА
Львів, Ринок 25. і Жовківська 119.
поручає
СВОЇ ЗНАМЕНИТІ ВИРОБИ,
як: ШИНКИ, КОВБАСИ й ин.

Єдині у краю графічні заведення
„УНІЯ"
ЛЬВІВ, ВУЛ. МІЛКОВСЬКОГО Ч. 5.
Телефон 292-97.
(перша бічна вул. Козаковського)
виконують друкарські кліші на цинку, мосяжі й міді,
а також прецизійні літографічні друки, і то: мапи,
барвні образи, рекламові афіші, етикети й т. п.
Ціни конкуренційні.

НАСІННЯ
Огородове, квіткове й польове
з першорядних краєвих та за-
кордонних плянтацій, з найбіль-
шою силою кільчення
ПОРУЧАЄ
ЕДМУНД РІДЛЬ
СКЛАД НАСІННЯ
ЛЬВІВ, РУТОВСЬКОГО 1/3.
— Подрібні цінники на бажання висилається. —

Поштове заплачено гуртом.
Opłatę pocztową opłacono ryczałtem.

Земельний Банк Гіпотечний

АКЦІЙНА СПІЛКА

Централя: Львів, ул. Словацького 14. Філія: Станислав'в, ул. Собеського 11.
Тел. ч. 203-82, 252-92. — Телеграфічна адреса: ЗЕМЛЕБАНК — ЛЬВІВ.
Конто в П. К. О. (Варшава) ч. 149.000. Конто в П. К. О. (Львів) ч. 500.170.
Жировий рахунок у Банку Польському у Львові.
Акційний капітал зл. 5.000.000. — Власна кількість.

ВИКОНУЄ всякі банкові чинности.
КУПУЄ І ПРОДАЄ цінні папери, девізи, валюти за курсом дня на найкорисніших умовах.
ПЕРЕВОДИТЬ гроші в усіх місцевостях у краю й на чужині.
ПОЛАГОДЖУЄ перекази за границю до всіх місцевостей світу.
ПРИЙМАЄ Й ВИПЛАЧУЄ вклади у злотих і у злотих у золоті, та долари на біжучий рахунок.

У ВСІХ КРАЯХ ЕВРОПИ Й АМЕРИКИ ВЛАСНІ КОРЕСПОНДЕНТИ.

Коли Ви курите —
то Ваш обовязок

КУРИТИ
ПАПЕРЦІ
І
ТУТКИ
повноватки
(150 шт. у коробці)

„КАЛИНА"

українські фабрики вид. фірми „Будучність" у Тернополі.
Фабричний склад — Львів, пул. Бандерії ч. 11.

ВЖЕ ВСІ ПЕРЕКОНАЛИСЯ

що до доброї і смачної кави годиться тільки
Цикорія „ЛУНА"
виробу кооперативної фабрики
„СУСПІЛЬНИЙ ПРОМИСЛ"
ЛЬВІВ — БОГДАНІВКА.

„ЦЕНТРОСОЮЗ"

ЛЬВІВ, ЗІМОРОВИЧА Ч. 20/22.

ПРОДУКЦІЯ:

Фабрика мила, виробляє мило до прання й миття з хапаном (картон) — мило туалетове (тропічний формат) — мило до голення.

Нафтова ятка.

Масарня: кастат, ул. Теросимча ч. 3. Міські крамниці: Ринок ч. 2. — Личаківська ч. 53. — Жовківська ч. 173. — На Байках ч. 8. — Заблоцького ч. 7. — Вся м'ясна й сирова вироблює, тепатина, смальцова й тонші подоби сала.

ЕКСПОРТ:

всіх, свиней, яловичі і збіжжя за границю.

Сільсько-господарський відділ: Штучні погноєння, насіння, господарські машини і приладдя.

Добрі відсотки
Найбільшу певність
Інтратний інтерес
Своєчасну готівку
Трівке опродентування
Естетичну книжечку
Рентеру на старість

будете мати, складаючи свої ощадности в
Кооперативному Банку „Дністер",
Львів, ул. Руська ч. 10.

Найбільша українська кооперативна друкарня
„ДІЛО"
Львів, Ринок, ч. 10, І. пов. — Тел. 229-26.

приймає замовлення на всякого роду друки, як: запрошення, афіші, меттінки, візитівки, брошури, книжки, то-що — по найдешевших цінах
— УСЕ ШВИДКО, СОЛІДНО І ШВИДКО. —

Видає Т-во „Просвіта". — За редакцію відповідає Д-р Іван Брик. — З друкарні Вид. С-ки „Діло", Львів, Ринок 10.

Ч. 5 (104). ТРАВЕНЬ

1936

РІК IX.

ЗМІСТ: Богдан І. Антонич: Франко (вірш, портрет із 1896. р. і власноручний підпис поета). — Двадцять років (з нагоди 20-ліття смерти Франка). — Володимир Дорошенко: Павло Савка. Пастораль (з нагоди десятиліття смерти, порт.) — Йосиф Застирець: З мого спомину про Великого Поета (дещо про релігійність Івана Франка, з автографом із поезії Франкової „Лісова пісня“). — М. Возняк: Хто спричинив арештування Франка й товаришів в 1877. р.? — Франц Кокорський: Процесса в Сяноцкім (з нагоди 85. рокови скасування панщини в Галичині 15. V. 1848. р.). — Дм. Бенедиктовський: Народні вірування в Самбірщині в звязку зі святом св. Юрія. — Й. Застирець: З подорожніх, або яке поняття творів Ів. Франка (3 обр.). — Х. С.: „Сподівай“ сов. — Танас Фітоль: Від механічної праці до мистецької шоровпрядки — прохід каблевим відділом фабрики А. Е. С. в Берліні (4 обр.). — З. К. Федькович: Право азилю та політичні злочини. — С. Жарський: 923 метри під водою (1 обр.). — Василь Гнатюк: Про народини та хрестини на Покутті. — Й. Б.: Із вечорниць святок у селі Поляна-Вирішів, горлицького повіту. — Е. Кран: Вільна камера (6 обр.). — С.: Шостий український конгрес лікарів (2 обр.). — Й. Дольницький: Як повстала найбільша пустиня світу. — Петро Бізанос: До походження назви городи в IV.—XII. ст. по Хр. — Ст. Р-ак: Непал (1 карта і 2 обр.). — С. Мадяр: Із історії середньої віки. — Василь Сімович: Іван Франко в Черкасах 1915. р. — В. Д.: Живий пам'ятник С. Петлюрі. — Василь Пачовський: Золоті Ворота й український переклад про Михайла Семенка. — Бібліографія. — Ті, що від нас відійшли (о. Атанас Лечинський). — Нові журнали та книжки.

Від Адміністрації.

1. З цим числом посилаємо складанки ПКО і просимо Шановних Передплатників, які залягають із передплатою або яким передплата скінчиться з днем 30. червня ц. р., вирівняти залеглости й поповнити передплату.
2. Подаємо до відома Шановних Передплатників, що рекламації на неодержані числа журналу треба вносити протягом одного місяця після виходу журналу до місцевого поштового уряду без поштової оплати, а не до видавництва. Місцева пошта провірює й пересилає рекламацію до видавництва. Тільки цей спосіб дає право передплатникові безплатно одержати реклямоване число. Инші рекламації не будуть полагоджуватися, й на них ми не будемо відповідати, бо це потягає за собою великі поштові видатки.

Народнє Музичне Видавництво Т-ва „Просвіта“ у Львові.

ХОРИ МІШАНІ A CAPELLA.

		Музика:	Слова:
Інвенційні пісні			
1. Заповіт	0·60	С. Людкевича	Т. Шевченка
2. За рідний край	0·25	Б. Кудрика	Куліковського
3. Наша слава Україна	0·25	„	Б. Самійленка
4. У перстню зоріла	0·50	Б. Вахнянина	Т. Шевченка
5. Пою вам	0·25	„ „	Фельдшерчук
6. Садок вишневий	0·50	Б. Вахнянина	Т. Шевченка
7. Лечу в вишні	0·75	Д. Січинського	„
8. Дніпро реве	0·50	„	В. Чайченка
9. Калина	0·25	М. Лисенка	Т. Шевченка
10. Ой діброво	0·50	„	„
11. Оріонів ти моя ясно	0·50	„	„
12. Радуйся ясно	0·25	„	„
13. Шевченкова хата	0·50	В. Барвінська	Б. Лепкого
14. Засніжайко	0·50	Сидір Воробкевич	
15. Дерева пісня	0·50	Д. Січинського	І. Франка
16. Непроглядною корбою	0·50	„	„
17. Наш отаман Гамалія (муж. хор)	0·50	М. Лисенка	Т. Шевченка
18. Встає зоря зі сходу	0·75	„	„
19. Гамалія	0·25	„	„
Народні пісні:			
1. Біду собі купила / Закурилась Україна	·50	Опр. Б. Кудрик „ Б. Вахнянин	
2. Лящина-ляшина	0.25	„ С. Людкевич	

Весняні:			
1. Зелену	0·50	Опр. Б. Кудрик	
2. Через Дунай (забобон)	0·50	„	„
3. Ой, ішов Ілляшик	0·75	„	„
Гаївки:			
1. Зелена	0·50	„	Б. Кудрика
Колядки:			
1. В Вифлеємі граді	0·50	„	Б. Кудрика
Стрілецькі пісні:			
1. Знялася хмаронька / Засуджій приїхав	0·25		Роман Купчинський
2. Кладовна	0·25		
3. Ми в рай дамо знати	0·25		Б. Вахнянин
4. Ой чого ж ти зажурився	0·25		

Дальші випуски в друці.

Ноти замовляти в книгарні „Просвіта“

Львів, ул. Руська ч. 1.

ЖИТТЯ І ЗНАННЯ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ПОПУЛЯРНО-НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК

39022

РІК IX. ТРАВЕНЬ, 1936. Ч. 5.

Др. Іван Франко.

БОГДАН І. АНТОНИЧ.

ФРАНКО

(28. V. 1916 — 28. V. 1936).

НЕ ЛЕГКО ВІДІЙТИ В КРАЇНУ ВІЧНОСТИ НІМУ,
ХОЧА ЯКА БУЛА Б ДОРОГА ДНІВ ТРУДНА І СІРА.
НА СТО ВУЗЛІВ СПЛЕЛИСЬ ДУМКИ З ЗЕМЛЕЮ,
Й АЖ
ЙОМУ
ЖИТТЯ З ДОЛОНІ ВИПАЛО, НЕМОВ РОЗБИТА ЛІРА.

УЧИТЕЛЬ І ПОЕТ, ВИХОВНИК, БУДІВНИЧИЙ, ЩО
БУЛО ДЛЯ НЬОГО КОЖНЕ СЛОВО ЧИНОМ, КОЖНЕ
ДІЛОМ,
НЕ МУЗАМ ДАНЬ СКЛАДАВ І НЕ СОБІ СПІВАВ,
А
ЩОБ
ШЛЯХИ МАЙБУТНЬОГО В МЕТУ СПРЯМОВУВАТИ
СМІЛО.

ПІДВІВСЯ І, ВІДКЛАВШИ ПІСНЮ, МОВ ГРЕБЕЦЬ ВЕСЛО,
ДО ГНІВНИХ ЗІР ВІЙНИ МОЛИВСЯ ВІЩО В НІЧ
ВЕСІННЮ
І З ЛОЖА СМЕРТИ СЛАВ ДУМКИ НА ШЛЯХ,
ЩО
НИМ
ІШЛО
ЙОГО НАДХНЕННЯМ ВИХОВАНЕ ДНІВ ТИХ ПОКОЛІННЯ.

ДВАЦЯТЬ РОКІВ...

Це вже у дваците вкривається з весною зеленню Його могила. А недавно над Його втомленим тілом виросла велика скеля гранітова. І бронзовий каміняр молотом скелю розбиває.

У могилі, заколисаний до вічного сну, спочиває Каменяр долі нашого народу. Задум памятника вікопомного Великого Поета. Немає нічого для нього приметнішого й не може бути. Каменяр долі народу ввесь свій вік уважав себе за звичайну, пересічну людину, за робітника, що роздроблює граніт тяжкого національного життя для кращого майбутнього грядучих поколінь. Своєю працею відроблював ті шаги, що йшли на те, щоб вивести Його на вершини, де світить сонце — і відробив.

Сорок років ішла невсипуща Франкова праця. Була вона така різноманітна, як різноманітне життя народу, як різноманітні його інтереси. Скрізь затикав діри, що їх повижолоблювали протягом довгого життя народу тучі-громовії, і коли Йому не стало часу, щоб усі їх повтикати, то за ним ішли ті, що його слухали й за показом Учителя його працю доповнили.

*

Двацять років минає, як не стало між нами Івана Франка. Багато від того часу зайшло змін у житті нашого народу. Був такий час, що „проклядався всі з отупіння німого", що „з номадів (кочовників) лінивих творився люд героїв". Але ж той час дуже незабаром пройшов, почалася сіра буденщина, як колись. І як коли, то саме тепер, нам треба перед очима мати великі слова поета як пораду для народу: „безкастанна праця", „почуття обовязку", „памятай, що живеш", „лиш боротись, значить жить!"

Двацять років принесло зміни і щодо розуміння ваги поета. Був такий час, що навіть чужа влада на Наддніпрянщині, під впливом великого національного зриву, визнала Франка державним поетом, згодилася на повне видання його творів. Та коли появилося тридцять томів його писань тільки з ділянки гарного письменства, коли громада почала вчитуватися у твори поета, видання припинено, а редакторів — заслано. Тільки, оглядаючись на велику популярність Франкову, ця чужа влада не важилася поповнити пів ще крок далі... У нас місяць травень проголошено — місяцем Франка. Тільки ж треба, щоб той місяць використовувати г і д н о для памяті великого поета. Гідне ж буде святкування його памяті, коли ми докладно зазнайомимося з усією діяльністю поета, пізнаємо глибокі його думки, і зрозуміємо все те, для чого він страждав і трудився.

Коли, може, в нас цього досі не було, то треба, щоб хоч після двацятьох років, як слід повести такі святкування. Не можна допустити, щоб такі глибокі вислови, як „каменяр", як „український Мойсей", вислови, для Франка такі приємні — стали пустими словами!

ВОЛ. ДОРОШЕНКО.

ПАМЯТІ СИМОНА ПЕТЛЮРИ

(З нагоди десятьліття смерти).

Хто не чув про Петлюру? Мабуть, немає на широкій українській землі людини, що не знала б тепер цього прізвища. Та не тільки на Україні — й геть на чужині знане це імя. В історії новітнього українського відродження не гурт таких дівчів, що їх імя так щільно поєдналося б із справою народнього визволення, як саме імя Петлюри. Шевченко — пророк і співець визволення; Грушевський — літописець українського минулого, що розповідав нам, „хто ми, чиї ми діти, яких батьків, ким, за що закуті", клав наукові підвалини під український рух; Франко — підготовляв цілі покоління для боротьби за волю; Петлюра — з мечем у руці переводив у життя думки всіх трьох, не правдивий вождь Нової України. Не дурно так однаково зажерто зненавиділи вороги України ці імена. Бо ж були вони втіленням українського руху, прапором українського визволення. Красне письменство українське в очах наших ворогів звязане «дино з Шевченком, почасти — з Франком, наука — з Грушевським („мова Грушевського"), а вся новітня визвольна боротьба наша — з Петлюрою: „петлюрівці", „петлюрівщина". І недурно постигла трьох із них однакова доля — впасти на становищі від руки ворога. Шевченка замучив царат, Грушевський згинув на большевицькому засланні, а Петлюру вбив большевицький наймант.

Отся люта ненависть ворогів — це міра їх заслуг перед Україною. В силі віку згубила Москва вождя України, боячися його завзяття, його сили волі й хотіння, його самозабуття на вибраному шляху та звязаного з цим впливу на широкі українські маси. Але даремні московські надії, що із смертю Петлюри загине справа визволення України. Ні, він живе в серцях сучасників і житиме він-но в ділах українського народу. Імя Петлюри у слушний час буде гаслом нової боротьби за визволення, боротьби остаточної. І гасло це, сказане словами Франкового „Гімну", буде чути скрізь:

По хатах хатах мужицьких,
По шахтах рокітницьких,
По місях медні й сіль,
І де лиш воно родиться,
Шелесть сльози, сум жниться,
Сила зродиться й завзяття,
Не рядить, а здобувати!

„Не рядить, а здобувати" — це справді завсіди було гаслом покійного Отамана Петлюри. Скромний і лагідний від природи, був він завзятий

і послідовний до кінця, твердий і сміливий у переводженні в життя думки всебічного визволу України. Вийшовши, як Шевченко і Франко, з самої гущі народньої, змалку спізнав Петлюра ввесь тягар московського гнету, що подвійною вагою спадав на Україну — давив її національно й суспільно. Він усвідомив собі в юнацьких роках усю недолю українського народу і став на шлях боротьби з ворогом України — Москвою, спершу як член Революційної Української Партії, а нарешті як Голова Української Народньої Республики й Головний Отаман її війська.

Як воно сталося, побачимо з короткого нарису його життя.

*

Симон Петлюра народився 10. V. 1879. р. в Полтаві, в убогій семї візника (фіякра). Батько, хоч який був бідний, поклав собі за всяку ціну — дати своїм дітям освіту. Найдешевша й найдоступніша для цього була — духовна школа. І от малий Симон попадає до так зв. „бурси", чи то пак нижчої духовної школи, звідки переходить до семинарії (середня духовна школа), де вже батька нічого не коштує, бо заробляє на себе сам — учить малих школярів. У семинарії прокидається в юнака українська національна й політична свідомість. Бачучи, і в школі, і поза школою, біду та гніт національний, він переймається вільнодумними поглядами й пристає до Полтавської Громади РУП. (Революційної Української Партії). Вигнаний р. 1901. з п'ятої кляси семинарії, майже напередодні закінчення школи, разом із гуртом своїх товаришів, за ширення української свідомости між семинаристами, Петлюра подається, в пошукуванні заробітку, на Кубань. Тут, у столиці Кубані, в Катеринодарі, з допомогою місцевих українських діячів, дістає заробіток, спершу як учитель міської школи, а опісля р. 1903. як помічник проф. Щербини[1]) при розроблюванні козацького архіву, а рівночасно бере участь у Катеринодарській Громаді РУП. Переслідуваний за свою політичну діяльність, мусить кидати межі царської Росії, восени 1904. р. переходить до Львова, де працює в закордонному комітеті РУП. На життя заробляє літературною роботою, дописами до газет на Наддніпрянщині про місцеве життя, розвідками про кубанських козаків у наукових часописах у Львові та в Києві, тощо. Після так зв. першої російської революції 1905. р. він вертається на Україну, де бере живу участь в українській соціяльно-демократичній партії, в яку перетворилася РУП. Спершу співробітничає в петербурзькому партійному журналі „Вільна Україна" 1906. р. По розгоні 1. Державної Думи та припиненні „Вільної України" переїздить до Києва, де заробляє на життя як секретар української щоденної газети „Рада". Але незабаром кидає „Раду" і працює як співредактор у партійному тижневику „Слово". Восени 1908. р. переїздить для заробітку до Петербургу, звідки в 1911. р. переноситься до Москви та працює в асекураційному товаристві. Рівночасно бере живу участь у житті місцевої української громади. В Москві він, між иншим, стає спершу за співредактора, а опісля й за редактора поважного українського місячника російською мовою „Украинская Жизнь" („Українське Життя"), призначеного для познайомлення російського громадянства з українською справою. За війни, щоб не йти до російського війська, працює від р. 1915. урядовцем Земського Союзу на північно-західньому фронті, звідки в 1917. р. прибуває до Києва на перший Всеукраїнський Військовий Зїзд як представник вояків-українців. Від того часу Петлюра на чолі української справи, як голова українського військового генерального комітету та як генеральний секретар військових справ. Підчас першої большевицької навали організує „Слобідський Кіш", бється на його чолі на Лівобережжі, потім, закликаний до Києва, здобуває від большевиків арсенал. З приходом німців усувається від політики і в квітні 1918. р. стає на чолі київського губерніяльного земства, а далі Всеукраїнської Земської Спілки, яку сам організує. За гетьманату попадає в липні 1918. р. до вязниці за протест проти німецького господарювання. Випущений 11. листопаду, був вибраний Українським Національним Союзом у члени Директорії і, як Головний Отаман її військ, став на чолі повстання проти гетьмана. З того часу аж до примусового переходу через Збруч 20. XI. 1920. р. стоїть він на чолі й війська й української держави, по виїзді в початку 1919 р. иших членів Директорії за кордон, невтомно бореться з московським наїзником і в травні 1920. р. вступає переможцем до Києва. Та незабаром під натиском численнішого й сильнішого ворога мусить покинути рідну землю. Проживши пару літ у Варшаві, 1924. р. переїздить до Парижу.

Та, пробуваючи й на еміграції, Петлюра не кидає державницької роботи, зокрема військової справи. Справам цим присвячує, між иншим, низку статтей у тодішній пресі. Серед цієї невтомної праці падає 25. травня 1926. р. від куль Шварцбарта.

[1]) Федір Щербина, відомий український статистик (* 1849), дійсний член Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, тепер, на еміграції, професорує в українськім університеті у Празі.

ЙОСИФ ЗАСТИРЕЦЬ

З МОЇХ СПОМИНІВ ПРО ВЕЛИКОГО ПОЕТА

(Дещо про релігійність Івана Франка).

З Іваном Франком я познайомився в домі проф. Грушевського, куди, вивчаючи історію, я часто заходив. Було це 1903. р. Почалася розмова. Саме тоді вийшов мій популярний „Підручник історії укр. літератури", де я згадав, що поет молодим „служив до Служби Божої". Пішла про це розмова, але її перервав проф. Грушевський, що вийшов до роботні. Поет був для мене незвичайно чемний. Я розказав йому, між иншим, що справу про те, що він служив до Служби Божої я взяв із Огоновського, який і зазначив у своїй „Історії літератури", що він „співав до Служби Божої".

Мене, признатися, все вражав закид, що, мовляв, Франко нерелігійний, що ширить нерелігійність. Я не можу з тим погодитися, щоб великий чоловік, поет, міг бути нерелігійний. Про це я особисто старався вивідатися в самого поета й подаю тут коротко про це в цих своїх спогадах.

В 1908. р. на звістку про тяжку недугу поета та те, що він поїхав лікуватись до Хорватії, я написав туди до нього лист. Тут, як священик, я потішав поета з релігійного погляду, висловляв надію, що Господь Бог поверне йому здоровля. Я згадав тоді, що його слова: „Піде томія волі і т. д." з його вводу до „Мойсея" я помістив на величезнім, кільканадцять метрів високому пам'ятнику св. Володимира, якій мобми заходами збудовано на високій горі під селом Наконечною, бібрського повіту[1]).

Поет, тяжко хорий, не сам, а через свойого сина Петра, відписав мені „з подякою за ласкавість і прихильність". Вістки про недугу Франка, що приходили до Тернополя, де я тоді постійно жив, були тривожні.

На св. Ілії, 2. серпня 1908. р. я проїжджав через Львів до купелів. Я поклав собі відвідати поета в санаторії. Та, довідавшись, що він уже дома, пішов до його хати. Була перша година. Поет наглянув мене й вийшов проти мене зі сімей східцями: був босий, мав на собі грубу сорочку, поверх камізолю, був підперезаний ремінцем, що його кінець звисав. Подав мені руку, та я... не мав за що взяти, бо всі пальці обох рук були стиснуті параліжем у кулак[2]). Мною стрясло: він не міг ні дверей відчинити, ні взяти щонебудь у руки. Я сам відчинив двері до його робітні.

— Як ся маєте, пане докторе, — почав я, — здоровіші?

Поет відповів:

— От вернувся я зі санаторії. Не було спокою... Приходили все мене фотографувати. Гадали, що я божевільний. Я не дався фотографувати. Тепер, Богу дякувати, мені ліпше, може дасть Бог, що увільнять ме-

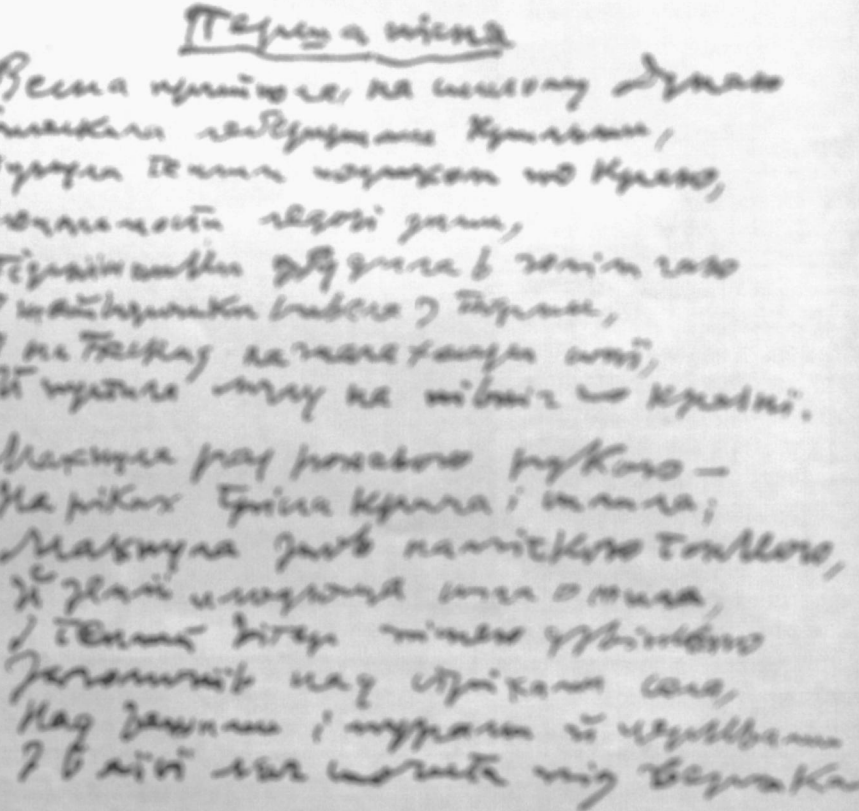

Пісня вічна

Весна цвітом сяє, на цілому Дніпрі
Сплигали гебрущани Купала,
Дружба течія чолнами по Кралю,
Закоханої ходять пари,
Під'їжджають будяка в гості гаю
І найкращого вибрав з Парнасу,
І на Вербах начальство сущих зійшлось,
І музика грає на цілий голос.

Маєстра рад рожевого вина —
На ріках Трійка Крилат і Пальма;
Маєстра знов палітрою тонкою,
І ясний ілюзіон створила,
І тепла Вітер тінею чудовною
Заколишуй над стріхами села,
Над ланами і муравлі й чернівами
І в лій лиш чорніє між безлистями.

Автограф Івана Франка з поезії „Лісова ідилія", пор. пов. 4, ст. 133.

---

[1]) підчас війни гарматами розбили пам'ятник, і він ще й досі не відбудований

[2]) фотографію тої вищасної правої руки я маю в себе

Коли я відходив, поет хотів обдарувати мене рукописом „Мойсея". Підійшов до шафи в сінях і почав бити нещасною рукою об її двері. Видко про лист мій до нього не забув. Відчинив шафу я. Поет не міг знайти „Мойсея", то й казав, щоб я собі взяв рукопис поеми, що починалася словами: „Весна прийшла, на синьому Дунаю"[1]). Я подякував, і поет мене відпровадив аж до хвіртки. Я втішився, що з поетом не так погано, як люди говорили.

За рік, чи за два, я був знову у Франка. Привіз йому пляшку тернопільського питного меду з бажанням, щоб „бодай тепер на старість життя поетові спливало солодко, як мід". Поет подякував, попросив сісти обіч і почав:

— От бачите, ще руки мої не розвязалися. Диктую часом синові або студентові. Видаю тепер незнану часть „Дзядів"[2]) Міцкевича. Рукопис походить зі св. Юра, з бібліотеки небіщика крилошанина Лаврівського[3]). Не зрозуміло мені, що в цій „Утраті" папа викликає поляків!

Я, як історик, пояснив, що підклад для цього є, бо на жадання російського уряду, чи царя Миколи І., Святіший Отець осудив польське повстання. Польське духовенство мусіло осудження це проголошувати з проповідниці, а нарід висповідав собі, що папа викликає. І, навязуючи до релігійної справи, я запитав поета:

— Пане докторе, звідки взялося у вас упередження до релігії?

— Бачите, — відповів Франко, — це ще зі школи. Може, Ви про це й читали?

Я нагадав собі його оповідання про дрогобицьку школу ОО. Василіян.

— Але, пане докторе, наше духовенство заслужилося найбільш для народу! Всі бурси, організації, літературу, часописи, політику, все це, хоч само бідне, підтримує й розвиває духовенство!

— Так, — відповів він, — о. Торонський усе мене підозрівав. Дивуюся дуже, бо він знав мою душу. Я в нього, як у катехита, сповідався.

— Це були — казав я, — сімдесяті роки, коли влада і в духовній семинарії робила ревізії. Катехити відповідали за все. Але чому, пане докторе, у ваших творах якось слідно нерелігійність?

— Хто може мене посудити за нерелігійність? — скрикнув поет.

— А ось цієї весни, — кажу я — видрукував один часопис ваше оповідання п. з. „Кожух і фелон". Воно нас, священників, дуже прикро вразило.

— Я скажу вам таке, — відповів поет: — я священничого життя не знаю. Я знаю світогляд і життя селянина. Я дав у оповіданні висліб тому, що міркує селянин. Я говорив і з митрополитом Шептицьким. Я нашій суспільности зроблю велику несподіванку з цього погляду.

Ці слова поет сильно зазначив. Я їх зрозумів так, що він привязання до Церкви чимось проявить.

З тієї гостини я вертався вельми зворушений. Я нагадував собі численні вірші поета з останньої доби, котрі він писав до слів і висловів зі Св. Письма, та передмову до другого видання „Мойсея", де він проф. Я. Яремі[4]) відповів коротко: „Прочитайте ту, а ту главу зі Св. Письма. Я звідтам взяв мою тему". Мені пригадалася оборона нашого духовенства, яку поет виголосив на зїзді української університетської молоді у Львові. Я нагадував собі, як то поет, будучи в гостинах у священників по селах, ходив до церкви й на Службі Божій читав „Апостола". Ні, великий, народній поет не може бути нерелігійний!

Франко був один раз, чи не в 1912. р., гостем у Тернополі, де читав свойого „Мойсея". Не заїхав до мене, хоч я до нього вислав запросини. Він пояснив мені, що почти тоді два дні не читав. В ресторані, після відчиту, поета вбирали й розбирали з верхнього одягу, син подавав йому страви до уст. Тоді в розмові зі мною поет дуже хвалив повість о. Юрія Кміта[5]) з життя сотрудника, яка вийшла в „Вістнику".

Останні роки життя Франка мали признаки релігійности. Його сильно вразила смерть сина[6]), відтак приятеля юних днів Мих. Павлика[7]), що теж помер не відчуженний від Церкви. З 1914—15. рр. я маю його рукописи про церкву Спаса в Василеві, про щедрість і доброту св. Володимира, про хрещення Києва й усієї Руси, 180-стійкову поему „Похід Володимира на Корсунь", „Хрещення св. Володимира", про місіонаря Брунона з Кверфурта. Всі ці поеми напизані релігійністю.

Пізнавши так Франка, я, як священник, ні трохи не завагався і з кінцем 1915. р. відкликався до духовенства і світської інтеліґенції, щоб підперли мої змагання в справі наділення поета

) Є це перша пісня довшої поеми „Лісова ідилля", що її поет присвятив поетові Миколі Воровому (1871, живе на Наддніпрянщині, тепер большевиками з України висланий) і помістив у чудовій своїй збірці „Semper tiro" (завжди новик, учень) на ст. 13—54, що появилася у Львові, 1907. р. **Ред.**

*) Справа з незнаною частиною „Dziad-ів" польського письменника Міцкевича малася так: поет відшукав якийсь старий рукопис п. з. „Wielka utrata" і приписав той рукопис Міцкевичеві. Це вже було в часі хороби, коли Франкове вухо, як він сам казав, стало доступне для розмови з духами. Хоч жадного доказу на те, щоб це був твір Міцкевича, не було, поет доказував, що це йому сам дух Міцкевича говорив. Щоб Франка в його хоробі не образити, Наукове Товариство ім. Шевченка видало цей твір, але ж наклад, хлібівського, знищило. На ті примірники, що їх заслано до редакцій польських журналів, появилися дуже їдкі замітки. Очевидячки, ці редакції не знали, що поет недужий. Голослов глузували собі з передмови, де поет цілком поважно говорив про розмови з духами. **Ред.**

*) здається, поет має на думці Івана Лаврівського, грекo-катол. священника й діяча (1773—1846), одного із пробудників у Галичині

*) відомо, що проф. Яким Ярема (колись професор Педагогічного Інституту у Празі, тепер учитель гімназії в Тернополі) написав був цілу розвідку про Франкову поему „Мойсей"

) Юрій Кміт, гал.-український письменник (1872), грекo-катол. священник, видав декілька збірок оповідань з бойківського життя, займається зборами слів із Бойківщини, видає проповіді і т. д.; повість про яку тут говориться має наголовок „Сотрудник", і друкувалася в „Літературно-Науковому Вістнику" за рік 1911. у тт. LV, стор. 141—162, LVI, стор. 110—125 і 273—284. — **Ред.**

*) улюблений син Івана Франка — Андрій, помер наглою смертю на удар серця в ночі з 21. на 22. IV. 1913. р.

**) про Павлика дивись Ж. і Зн. 1935. ст. 27—29

нагородою Нобля[11]). „Українське Слово" оголосило мій заклик, инші часописи промовчали, хоч тоді була незвичайно корисна пора — не було жадного кандидата з поетів. Професори віденського університету заявили мені готовість тут допомогти, тим більше, що Франко, як вони мені казали, у Відні робив докторський іспит. Та тільки вони зажадали, щоб у цій справі сказали своє слово українські посли, бо ану ж вони не бажають нагороди Нобля для Франка. Президія устами президента Ю. Романчука[12]) заявила мені, що... „ще не пора". Я нагадав собі тоді вірш поета, як то земляки на нараді постановили перше поета вбити, а потім поставити йому памятник... Для мене було цікаво, що поет похвалив тоді в „Укр. Слові" діяльність священника у своїм ріднім селі, в Нагуєвичах...

У листопаді 1915. р. я написав до поета з Відня лист. Висловив, між иншим, радість, що поет перебув у здоровлі часи російської займанщини, побажав здоровля та щоб він решту життя посвятив поезії, бо наукові праці „звичайно старіються", а поезія — вічна! Вже 21. листопаду дістав я від нього дуже цікавий лист. Йому трохи „розвязалися" в тому часі руки. Він писав:

„Високоповажаний Отче Докторе! Я перевів той останній рік у тяжкій недузі, в якій, пережив усі страхи смерти.. Представте собі житє, при якім не можна ні спати, ні лежати, ні сидіти, ні стояти, ні їсти того, що їдять хорі, ні пити. Розумієть ся і за се Богу дякувати, та треба ж знати, за що. Даєте мені раду, аби я нічого не писав, крім віршів. Ювілейний Комітет добачив у мене лише одно „невсипуче перо" і побажав зібрати для мене стілько, аби я міг дожити віку „не роблячи нічого", а капітал зложив в „Дністрі" з порученєм не виплачувати мені з него нічого без дозволу трьох панів. Хто може знати, що я можу ще дати свому народови, або другим. Адже я дав Полякам незрівнаний доси невідомий твір Міцкевича[13]). Посилаю Вам один автограф з останніх днів[14]). „Мойсея" віднайшов та передам з пачкою инших у бібліотеку „Наук. Тов. ім. Шевченка". Шлю Вам надто щире поздоровлене. І. Ф."

З листу цього віє гірким глумом і жалем до суспільности, яка поетові не дала того, чого йому недоставало. Передові люди не зближалися до нього, якось трималися збоку. Звідси — незрозуміння поета, відсуджування його від релігійности й через те огірчення поета на євангельського „свого ближнього", звідки походила нераз у нього критика навіть „фелона", який він усе ж таки й високо цінив.

Нехай молоде покоління й наша культурна суспільність вчиться на долі поета, який перед смертю бажав сповіді у священника-українця, — як-слід поступати з великими людьми, щоб облекшувати їх труд, а не кидати каменюкою у плідну деревину, котрої не доглядали, а котра сама мусіла „терном рости".

Похорон поета провадив о. В. Гургула у Львові, а в Києві відправив за Його душу панахиду наш Високопреосвященний Митрополит.

[11]) Альфред Нобель, відомий норвезький інжинер-хемік, (1833—1896), утворив фонд із яких 8 з половиною міліона долярів для нагороди за особливі заслуги в письменстві, хемії, медицині і т. д. (5 щорічних нагород по 140.000 норв. корон)

[12]) Юліян Романчук, політичний провідник галицьких українців перед війною (1842—1932), почесний член „Просвіти"

[13]) дивись пом. 5.

[14]) дивись стор. 132.

М. ВОЗНЯК.

ХТО СПРИЧИНИВ АРЕШТУВАННЯ ФРАНКА Й ТОВАРИШІВ 1877. Р.?

По смерти Остапа Терлецького[1]) надрукував Іван Франко в L т. „Записок Наукового Товариства ім. Шевченка" статтю про нього п. з. „Др. Остап Терлецький. Спомини і матеріяли", де в пятому розділі зачепив справу арештування свого й товаришів у 1877. р. та відгомону арештувань у краю. Ось-що писав Франко:

„В маю 1877. р. приїхав до Львова молодий поляк, що замельдувався в готелі як Станіслав Барабаш. Він прибув із Женеви, мав зі собою велику паку книжок переважно російських, а також рекомендаційні листи від ріжних заграничних революціонерів до ріжних осіб, поляків і русинів. Він познайомився тут з Б. Лімановським, польським письменником, що, емігрувавши з Росії, жив у Львові, тут видав пару книжок соціялістичного змісту, далі з Августом Скерлем, провідником робітницького товариства „Gwiazda". Пробуваючи два тижні у Львові, Ст. Барабаш бував у робітницьких польських товариствах „Gwiazda" і „Ognisko" (товариство друкарів), але ані книжок привезених ізза границі, ані листів адресованих до деяких руських студентів не віддав. Тим часом львівська поліція, стривожена звісткою „Сонц"-у про розширену в східній Галичині соціялістичну пропаганду та звістками львівських польських газет про московських агентів, які буцім то їздять по краю (тоді йшла війна між Росією і Турцією, і галицькі поляки боялися, щоб російська армія, йдучи поуз галицької границі, по дорозі не захопила й Галичину, або бодай не викликала тут „гайдамаччини"), пильнувала кожного приїжжого й від першої хвилі мала на оці й Барабаша, і скоро тільки він почав готовитися до відїзду, зробила в нього ревізію, забрала книжки й листи й арештувала його. На поліції він признався, що не називається Ст. Барабаш, але Михайло Котурніцький, родом із Варшави, був довший час у Швайцарії, але за той час під чужими пашпортами кілька разів їздив до Росії. Признав також, що він з переконання соціяліст і займається соціялістичною пропагандою, але лише в Росії, не в Галичині. Далі признав, що бажав також і серед львівської академічної молодіжі ширити книги та часописи соціялістичного змісту. Знайдені при нім листи Драгоманова одержав буцім то не від нього самого, бо його не знає особисто, а від якогось знайомого в Женеві, і не безпосередньо для адресатів[2])-русинів, із яких не знає нікого, а для якоїсь третьої особи, якої не хотів назвати. Це толкування було

[1]) Остап Терлецький, галицько-український громадський діяч (1850—1902), один із провідників української молоді 70. рр. XIX. ст., що працювала в дусі Драгоманова (про Драгоманова див. Ж. і Зн. 1935, ст. 161—163, 167), в р. 1877. був заарештований разом із Франком, пізніше адвокатував у Львові.

[2]) адресат, французьке слово, — особа, якій щось посилають (лист, посилка, гроші), або до якої звертаються в якійсь справі.

неправдиве; при Котурніцькім знайдено рекомендаційний лист Драгоманова, в якім цей говорить про віддавця: »Сей лист вручить вам чоловік, якого тутешні мої приятелі вважають певним. Він належить до кружка російських соціялістів, а родом поляк, вихований на російськім письменстві і російській літературі«. Переходячи до плянів Котурніцького, Драгоманов писав там далі: »Тільки тепер разом з иншими він забирається заводити те саме й між поляками, яким прийдеться зачепити також за Галичину і тут розпочати роботу. Тимто вони й нас доторкаються ближче; я тут сказав і йому й иншим, що поперед усього, коли вони поставлять соціяльне питання перед поляками, треба буде покласти й той принцип: польський соціялізм у Польщі, руський на Руси, щоб ні в кого не було й тіні сумніву, немов би вони хотіли поновити Польщу з р. 1772., хочби й соціялістичну«.

„В листах Драгоманова, знайдених при Котурніцькім, а призначених для декого з руських студентів університету (в першій лінії для Ів. Мандичевського[3]) та М. Павлика[4]), звичаєм російських конспіраторів[5]) були повиписувані не лише численні назви знайомих, але говорилося також про ріжні пляни й надії Драгоманова, що були в смішній диспропорції[6]) до сил і здібностей адресатів та до тої роботи, яку вони повинні були робити наразі й поперед усього[7]). І так автор отсих рядків[8]) мав їхати по щось до Сигота, познайомитися там з ґімназіяльною молодіжжю, відтам до Мункача, а як би можна, то й до Унґвару[9]); остерігано його при тім, щоб їхав обережно, не мав при собі нічого такого, що моглоб скомпромітувати, і щоб старався приєднувати молодіж. Ні передтим, ні потім між Драгомановим і мною не було згадки про таку місію[10]), до якої я, зрештою, тоді, необзнайомлений ані з політикою, ані з історією, ані з економією, молодий слухач клясичної фільольоґії[11]), був зовсім нездібний. Іван Мандичевський мав їхати до Києва направити якесь лихо, якого наробили кияни. Цей мав бачитися з тим, той писати до иншого, між львівськими й віденськими »приятелями« мав удержуватися тісніший, ніж досі, звязок і т. и. Цього тільки й треба було поліції. Почалися домашні ревізії, спершу у тих львівських русинів, які були згадані в листах Драгоманова, а далі на підставі знайдених у них хочби й найневинніших листів, нотаток[12]) або видобутих від них зізнань у всіх їх знайомих, де вони бували, в бюрах, де служили. Це давало матеріял до нових пошукувань і арештів. Перших арештовано Мандичевського, мене, Павлика, теольоґа Заячківського, далі Леоніда Заклинського, Ів. Белея[13]). Побігли телеґрами до Відня. Тут арештовано Богу духа винного Барабаша, що дав був Котурніцькому свій пашпорт для їзди в Росію, і ще одного поляка Березінського. Далі по доконанню численних ревізій у Січі[14]) й її членів, арештовано січовиків Остапа[15]) й Сельського і привезено в кайданах до Львова."

Потім Франко спиняється над трусами на провінції, актом обвинувачення та процесом, висловлює декілька уваг із приводу того процесу щодо постанов австрійських законів, згадує пару статтей польської преси, наводить думку львівського „Dziennika Polsk"-ого про дилетантизм[16]), безпляновість і непослідовність Драгоманова на конспіративному полі й навязує до цих думок польського часопису таке своє дальше оповідання:

„Розуміється, Драгоманов ніколи не мав претенсії дорівнювати польським конспіраторам. Цікаво, що польська часопись не знаходила досить „słów potępienia niesumienności genewskiego sportsmena socyalizmu", а не пробувала застановитися над ролею, яку в цілім тім процесі відіграв польський конспіратор М. Котурніцький. Ця роля вже тоді була декому неясна. Які були відносини між Котурніцьким і Драгомановим, я не знаю; пізніше в своїх листах до мене Драгоманов про Котурніцького ніколи не згадував. А Котурніцький, відсидівши 3 місяці, на які був засуджений у Львові, був видалений із границь Австрії з забороною вертати сюди колибудь назад. Та проте вже 1879. р. ми бачили його у Львові, де в ту пору бачив його й комісар поліції, той сам, що арештував його в 1877. р., та проте цим разом його не арештовано. Пізніше він приїжджав іще кілька разів до Львова, де в 1884. р. видав навіть під псевдонімом[17]) „Michałko" окремою брошурою кілька віршів українською мовою й латинкою, навіяних гарячими й дружніми розмовами з одеськими українофілами[18]). На що потрібна була йому ця брошура, й куди поділось її видання, яке, мабуть, зовсім не було пущене в продаж, цього я не знаю. В р. 1885., чи 1886. Котурніцький уже під новою назвою „Borkowski" виступає в варшавськім „Głosie" з просторою статтею про польсько-руську кольонію Адамполь, положену недалеко Скутарі на березі Малої Азії. В тім самім часі він прислав мені з Кракова свою статтю „Mickiewicz i Puszkin pod pomnikiem Piotra Wielkiego", що була друкована в „Nowej Reformie" й відбита окремою брошурою, і де протестовано проти угодових поглядів Спасовича[19]). Ще пізніше я довідався,

---

[3]) Іван Мандичевський, галицько-український громадський діяч (1854—1925), адвокатував у Станиславові, замолоду належав до гуртка Франка й Павлика, листувався з Драгомановим

[4]) про Михайла Павлика читайте Ж. і Зн. за січень 1935. р., ст. 27—28

[5]) конспіратор, латинське слово — змовник, член таємної організації; конспіративний — таємний, належний до змови

[6]) диспропорція, латинське слово — нерозмірність, невідповідність між поодинокими частинами, між частинами й цілістю

[7]) наразі = покищо, поперед усього = насамперед, передусім

[8]) себто — Франко

[9]) є це давні мадярські назви; на Закарпатті привернули по війні українські назви: Мукачево, Ужгород

[10]) компромітувати, французьке слово — знеславляти, завдавати комусь сорому, шкодити; місія, латинське слово — післанництво, доручення, завдання

[11]) клясична фільольоґія — культура, мова, історія письменство старовинних греків та римлян (клясичних народів); Франко, як відомо, скінчивши ґімназію, записався був на львівському університеті на латинську та грецьку мову та ще й на українську (у проф. О. Огоновського)

[12]) нотатка, латинське слово — помітка, примітка, записка

[13]) Леонід Заклинський, галицько-український громадський діяч (1850—1890), учитель ґімназії, в 70. рр. XIX. ст. освітній і політичний діяч Станиславівщини

Іван Белей, український журналіст і письменник (1856—1921), видавав із Франком 1881—1882 журнал „Світ", редаґував „Діло" 1883—1902

[14]) „Січ", найстарше українське студентське товариство в Відні, засноване 1868. р., відіграло визначну ролю в українському відродженні колишньої Австрії, головно 1872—1877 рр.

[15]) розуміється — Терлецького; Щасний Сельський, галицько-український громадський діяч (1852—1920), лікар, товариш Франка й Павлика, автор багатьох наукових медичних праць

[16]) дилентантизм, італійське слово — нефаховість, нефахова обізнаність із якоюсь справою, поверховість, поверхове відношення до якоїсь справи

[17]) псевдонім, грецьке слово — прибране імя (дослівно — фальшиве імя)

[18]) українофіл — прихильник українства, українського національного руху; в 70. рр. українофілами звали вороги українського руху (москалі) всіх свідомих українців

[19]) Володимир Спасович, польський правник, журналіст і історик літератури (1829—1906), з білоруського роду, професор університету, стояв за згоду поляків із Москвою

що Котурніцький - Борковський за порученням котрогось російського міністра дістав при якійсь залізниці посаду, яку ми назвали б синекурою[10]), прочитувати ґазети й закреслювати в них усе, що пишуть про цю залізницю та її управу."

Про Михайла Котурніцького у львівському соціялістичному процесі 1878. р. пишуть по нинішній день, не зважаючи на те, що в фейлетонах краківського „Naprzod"-у й у відбитці з 1933. р. покійного його редактора Еміля Геккера п. з. „Historja socjalizmu w Galicji i na Śląsku" розкритий цей конспіративний псевдонім, який австрійські суди приняли за правдиве прізвище.

*

Справжнє прізвище Котурніцького — Еразм Кобилянський. Він мав іще двох братів, Людвіка, слюсаря, й Казимира, робітника, обидвох у Варшаві. Усі три зазначилися в історії польського соціялістичного руху. Еразм був студент технольоґічного інституту в Петербурзі, звідки тамошній соціялістичний гурток вислав його 1877. р. до Львова, щоб він навязав звязки з польськими, українськими й російськими соціялістами за кордоном, а головно ж, щоб уладив у Галичині догідний перевіз книжок, заборонених російською цензурою. Еразм Кобилянський був у Женеві й у Цюріху, увійшов у зносини з Михайлом Драгомановим і російськими соціялістами, привіз із собою до Львова значне число російських книжок і видань Драгоманова, що передав через нього лист до Павлика. Він приїхав до Львова за фальшивим пашпортом як Михайло Котурніцький, але зголосився в готелі під прізвищем Станіслава Барабаша, учня академії мистецтва в Відні. На думку Геккера, це для нього було безпечніше. Треба ж мати на увазі, що Барабаш був галичанин, австрійський громадянин. Але Кобилянський

„у Львові він не встиг відшукати Павлика й віддати йому лист Драгоманова, бо ж Павлик лежав саме недужий у шпиталі. Кобилянський занявся виповненням свого другого, далеко труднішого завдання. Правда, найшлися пачкарі, що за гроші зобовязались переносити книги через кордон, одначе жадали давати їх їм малими пачками. Отже Кобилянський мав багато праці, а це тим більше, що закупив у Львові значне число польських книжок. Замкнувшись у готелевій кімнаті, він розділяв книжки й укладав їх у пачки, які обшивав полотном. Часто ходив до Лімановського, бо на його адресу одержував листування. Готелевий послугач підглянув, що робить Кобилянський, і доніс про це поліції, вона впала до готелю, приневолила Кобилянського відчинити двері, зробила в нього трус і заарештувала його. Це діялося з початком червня 1877. р.".

Між паперами Кобилянського найшла поліція декілька коверт із адресою Лімановського, тимто зробила в останнього трус, забрала його листування, папери й значне число брошур і книг, а його самого заарештувала. І, найшовши лист Драгоманова до Павлика, негайно арештувала й Павлика. Знайдені в паперах Кобилянського, Лімановського й Павлика прізвища викликали дальші труси й арештування, а папери свіжих арештованих значно поширили число трусів.

[10]) синекура, латинське слово — посада, не все викликана потребою, але ж добре оплачувана, хоч не забирає багато часу та праці

На розправі Кобилянського засудили на три місяці суворої вязниці й видалення як чужинця з меж Австрії. Засуджений як Михайло Котурніцький і видалений з Австрії, Еразм Кобилянський вернувся незабаром до неї й під прізвищем Станіслава Кремера займавсь у Кракові перепачковуванням польської соціялістичної літератури до Польського Королівства. У Львові зазнайомив його Лімановський із друкарем Шиєвським, що знову познайомив його в Кракові з книгарем Валеріяном Хаберським. Отже на адресу книгарні Хаберського приходили посилки брошур, які Кобилянський пересилав потім до Королівства за допомогою директора університетської друкарні Костянтина Маньковського. За кордон пересилали брошури через пачкарів, яких винаймав за допомогою пропінатора Ґрінберґа з прикордонного села Зельонки. У Кракові арештували Кобилянського разом із иншими тамошніми соціялістами, й він став одним із учасників краківського соціялістичного процесу, знову під назвою Котурніцького, бо в Кракові швидко ствердили, що Кремер це той самий Котурніцький, якого рік тому у Львові судили.

Між трицятьпятьма обвинуваченими краківського соціялістичного процесу Еразм Кобилянський виступив у акті обвинувачення як Михайло Котурніцький із фальшивими прізвищами: Станіслав Кремер, Конопацький, Келлер і Людвік Міхаловський, названий „банкиром", родом із Варшави, 23 років. Котурніцький (Кобилянський) признався в суді, що фальшиво записався Кремером, що, видалений з Австрії, приїхав до Галичини. У Кракові спроваджував книги на адресу Хаберського й перепачковував їх до Королівства. В часі арештування поліція обійшлася з ним не по-людському, бо відмовився назвати своє прізвище: його били і жмутами виривали йому волосся з голови та з бороди, а потому повалили на підлогу й били. Збитого повели його „під телеграф".

Краківський процес закінчився увільненням усіх обвинувачених. Судді присяжні потвердили лиш одноголосно питання щодо недозволеного повороту Котурніцького (Кобилянського). Трибунал засудив його на місяць арешту й видалення з меж Австрії. Коли відсидів свою кару його вивезли до Швайцарії. Одначе Кобилянський — пише Геккер —

„не перестав вертатися до Галичини під різними прізвищами, щоб перепачковувати соціялістичну літературу до Польщі: зловленого ще раз краківською поліцією, два роки по великому краківському процесі, не пізнали, бо він відповідно перебрався. В кайданах його відвезли до Львова, але й тут поліція не пізнала в ньому двічі видаленого Котурніцького, тимто його пустили на волю. По поках він зайшов із руху й осів у Петербурзі як цілком уже спокійний урядовець".

Франко написав, що бачив Котурніцького 1879. р. у Львові, себто тоді, коли Кобилянський проживав у Кракові як Кремер. Твердження Франка про збірку українських віршів Котурніцького (Кобилянського), виданих у Львові 1884. р. під прибраним імям „Michałko" (властиво „Mychałko") не відповідає дійсности. Це вірші одеського українофіла Михайла Ґрекк-Слуґоцького.

ФРАНЦ КОКОВСЬКИЙ.

ПРОВЕСНА В СЯНІЧЧИНІ

(З нагоди 88. роковин скасування панщини в Галичині 15. V. 1848. р.).

Становище нашого народу в Галичині [а ще більше на Лемківщині], що після розбору Польщі опинився під владою Австрії, було з кожного погляду страшне. Панщизняний примус, що його використовували дідичі, наказуючи селянинові робити часто й по 5 днів на тиждень, нераз і в найбільші свята, не вважаючи на ніякі приписи, руйнували майно народу. Недостача освіти, брак шкіл — винищували нарід морально. Такий стан тривав довгі-довгі часи, а змінити його не було кому.

Від часів утрати нашої держави й незалежности та приєднання наших земель до Польщі та Мадярщини, ще від XIV. століття, починаємо тратити ту частину нашого народу, що могла його підсилити. Вельможі й бояри покидали для користи та ласк свій народ, свою віру і, як воно нераз буває, часто ставали для народу ще гірші, ніж чужинці.

Потонули в чужому морі власники великих маєтків, що обіймали нераз і кільканацять сіл, пропали на Лемківщині такі знатні роди як Смолицькі, Пельвельські, Чашинські й инші. За вельможами й шляхтою пішло наше міщанство, що славно колись трималося своєї віри й народности. Залишилися при свойому народі, як дехто глумливо казав, лише — „хлоп" та „поп"...

Селяни, ця бідна, сіра, закріпощена маса, гарувала на своїх панів, а коли навіть що своєю працею було ощадили, то примусово пропивали в панських корчмах. Треба додати ще й те, що на Лемківщині було багато королівських маєтків, що їх королі роздавали своїм посесорам, а посесори господарили на них не так, як на своїм: тягли, що тільки й доки далося, не дбаючи про нарід.

Священики мало в чому відрізнялися від селянської маси. Їх не вважали за рівних духовникам римокатолицької Церкви. І нашу Церкву вважали за щось гірше від римокатолицької. У старих документах часто пишуть про наші церкви, як про „руські божниці", зате римокатолицькі називають усе — святинями. Нашого священика звуть ці документи „поп", „батько". Цих священиків часто понижували, гонили на панщину, нарівні з селянином.

Становище нашого селянина й пан-отця за панщини описав у своїй чудовій поемі „Панські жарти" наш великий Іван Франко. Коли читати цю поему, то просто вірити не хочеться, що таке могло діятися, а отже воно — правда. От недавно мені довелося найти в музеї „Лемківщина", що є в Сяноці, старі документи, а в них написано про те, якто війт села Биківці, Кардаш, гонив тамошнього священика робити панщину, а дідич цього села, Урбанський, писав уже до австрійського уряду, щоб у його селі, замісць направляти церкву, побудувати корчму, бо з цього буде користь, а селяни можуть молитися і в костелі...

Не диво, що хто міг, старався не пускати своїх дітей учитися на пан-отців. Священичий стан на Лемківщині, як скрізь, упадав, біднів, тратив усяке значіння. Нижчі священики ще в перших початках XIX. ст. не мали потрібної освіти, вміли хибá те, що читати, підписуватися та трохи молитов. А вище духовенство, нпр., перемиські єпископи, національної свідомости не мали. Всі письма, всі припоручення й завваги для своїх підвладних священиків писали вони мовою польською, чи німецькою або латинською, а тільки часами вплітали у свої писання слова зо Святого Письма по церковнославянськи... Діти священиків та кандидати на майбутніх пан-отців часто не вміли ані читати ані писати по-українському, й за це перемиський єпископ картав духовників своєї єпархії, хоч сам писав по польськи або по-латині.

Дуже погано стояло в тому часі й народне шкільництво на Лемківщині. Шкіл було дуже мало, не було кому читати, не було ніяких підручників. І хоч австрійська влада натискала на церковну, що в її руках було тоді в переважній частині народне шкільництво, щоб ця влада старалася про розвиток шкіл, то це небагато помагало.

*

Такий безвиглядний стан тривав до 1848. року. В тому році, в „році свободи", в році скасування панщини (15. травня), все почало змінятися на ліпше. Національне відродження, започатковане „Головною Руською Радою"[1]) у Львові, поширюється на Лемківщину, і передусім на Сяніччину. Починає рухатись наше нижче духовенство, організує народню ґвардію[2]), що мала бути свідком, що „ми стоїмо на сторожі та що виступимо силою проти кожного, що хотів би ширити поміж нами роздор".

Журба за майбутнє пробивається в письмі одного з духовників сяніцької землі до „Головної Руської Ради" у Львові, воно находиться в сяніцькому музеї „Лемківщина". Ось частина з цього листа:

„Чесна Головна Радо Народна! Тутешня сяніцька Руська Рада, получена з вільховецькою, поздоровляє вас, всечесних русинів, братів і членів Головної Ради. Правда, ми із „Зорі Галицької"[3]) знаємо, що з нашим містом (себто

---

[1]) Головна Руська Рада, перша політична організація галицьких українців, основана у Львові 2. травня 1848. р., стояла на ґрунті самостійности українського народу й його окремішности від поляків і москалів, домагалася від Австрії для українців окремого краю, себто поділу Галичини на польську й українську; вона зорганізувала на провінції — Окружні Руські Ради.

[2]) „Народня ґвардія" — військові відділи, які дозволив творити австрійський уряд 1848. р. для оборони конституційного ладу; в Галичині закопили цю організацію у свої руки поляки, та тільки декуди були українські народні ґвардії; зате українська була „Народня Самооборона", що її зорганізувала австрійська влада проти мадярського повстання, вона обіймала гірські округи: Сянік, Самбір, Стрий, Станиславів, Коломия; в ній було зорганізованих поверх 17.000 людей.

[3]) „Зоря Галицька", перший український часопис на всіх українських землях, виходила спершу як орган „Головної Руської Ради" у Львові (1848—1857); перше число вийшло 15. травня 1848. р.

Львовом) цього місяця сталося, але що з нашими русинами ще станеться, це знає Бог, в Бога все можливе. Досі ми маємо добру надію, а наші противники засумують. Ми, русини в сяніцькім окрузі, глибоко від вас віддалені, як сусіди угорської границі, найбільше маємо боятися неприємностей від поляків та мадярів..."

Щоб не допустити до якоїнебудь небезпеки, цей священик радить занятися дуже пильно формуванням національної ґвардії, бо, як каже, через виступ нашої ґвардії забезпечимо наші національні права і причинимося до утворення уряду нашого власного ґубернатора[4])".

Дуже цікаві погляди на творення ґвардії:

„В кожнім окрузі мають скликати народні збори, що повинні вибрати комісію, а ця комісія в порозумінні з цивільною та військовою владою має організувати ґвардію. В такій комісії потрібний офіцир, з роду українець, а де б такого не було, підофіцир. Однострої покищо непотрібні, досить відзнаки: на блакитному тлі жовті або золоті нашивки й прапор із блакитної матерії, а на ньому вишитий жовтий лев, або цісарський орел. Той українець, що вступить до ґвардії, буде держати зброю на славу українського імени, на оборону невинних та наших конституційних прав."

Отакі думки загрівають та підтримують наше духовенство в сорокових роках. Бачимо з них, як це духовенство, хоч занедбане, в біді та нужді, дбає про народнє добро, про свою батьківщину, про її славу, старається найти способи, щоб піддержати нарід, хоч зо всіх сторін грозить небезпека.

В документах музею „Лемківщина" збереглися згадки про таких діяльних священиків, а між ними на перше місце вибивається вільховецький парох о. Дмитро Зибликевич. Завдяки його заходам духовенство Сяніччини влаштувало дня 16. серпня 1848. свято в честь Радецького з нагоди перемоги над італійцями[5]), а він сам виголосив святочну промову на святі в память перемоги Австрії над мадярами. Це свято відбулося при великому здвизі народу, при участи влади військової та цивільної. Співав на ньому хор питомців із Перемишля, були вистріли з моздірів, а закінчили його промови, українська й німецька, що їх виголосив о. Зибликевич. Була це перша прилюдна промова українською мовою на Лемківщині, а дописувач „Зорі Галицької", який писав про це свято, радів, що „в сяніцькім окрузі, в такім куті, русини славно держаться". Була це неначе спроба демонстрації проти поляків, що — як відомо — спочували з мадярами, а навіть воювали проти Австрії в мадярському війську.

Здавалося б, що започаткований так народній рух піде вже своїми природними шляхами, що ніщо вже не здержить розбуджених українців від дальшої боротьби за свої права, від дальшої праці над собою, тим більше, що все це діялось за допомогою влади. Але влада підпомагала українців доти, доки їй треба було висунути їх чи проти поляків, що мріяли про відбудову своєї держави, чи проти мадярів, що не хотіли мати над собою володарями Габсбурґів. Коли ж ці небезпеки для Австрії проминули, вона дуже легко відштовхнула українців, побоюючись, щоб і вони не почали боротися за свої справедливі права. Здушивши повстання мадяр, Австрія відкликала дозвіл на творення ґвардій, а дня 10. січня 1849. р. ґен. Гаммерштайн проголосив стан облоги й почав здушувати подихи провесни на Лемківщині та в цілій Галичині...

---

[4]) тоді на чолі Галичини стояв ґубернатор

[5]) Йозеф Венцель Радецький (Radetzky), австрійський маршалок (1766—1858), визначний полководець, 1848. р. побив італійські (сардинські) війська під Кустоцою (в півн. Італії), 1849. під Новарою (теж у півн. Італії) й відобрав для Австрії Венецію.

НАРОДНІ ВІРУВАННЯ В САМБІРЩИНІ

В ЗВЯЗКУ ЗІ СВЯТОМ СВ. ЮРІЯ.

Крім Великодня, важним весняним святом є свято св. Юра. З ним тутешній народ звязує багато вірувань. Передусім нарід уявляє собі св. Юрія як завзятущого борця й переможця всіх нечистих сил, що загрожують життю людини. Тимто впереддень свята всі стережуться тих усяких „чарівниць" або „впириць", себто жінок, що нібито записалися чортові й мають силу зміняти свою подобу, щоб шкодити людям, передусім — відбирають у коров молоко. Отак на ніч під св. Юрія лягають коло дверей стайні й чатують на чарівниць. Нераз буває, що заснуть; тоді ранком дивляться на двері, і якщо вони полупані, то це знак, що чарівниця була між коровами... Таксамо тої самої ночі господині підкурюють корови свяченим зіллям „бо тодийка (тоді) чирівниці (чарівниця) не має доступу", таксамо для такої мети ліплять святойорданські хрестики. В сам день святого Юрія зрана переконуються, котра чарівниця відобрала молоко: вони прижуть сметану на ясному вогні, чарівницю цей вогонь дуже пече „під серцьом", вона мусить прийти до хати. Коли під цей час яка сусідка зявиться в хаті, хатні беруться лаяти нещасну жінку, а буває таке, що й „рахують її кости".

Старі люди розказують, що чарівниця має силу перемінятися в жабу, в кажана (лилика), а то й у кусник деревяного поліна, і в якійсь такій подобі мандрує в глуху північ перед св. Юрієм до стайні. Тимто й тяжко таку чарівницю пізнати. Та ще розказують (їм, мовляв, ще старіші розказували), що їх батьки на св. Юрія нераз ловили чарівницю й так довго її били, поки вона не перемінилася в жінку (а це завсіди була та сама жінка, що її підозрівали, що вона чарівниця).

В день св. Юрія не вільно нічого позичати, бо, мовляв, це „зичат на чари". Таксамо не вільно ходити по чужих городах та зривати квітів у чужому городі. Все це люди звязують із чарівницями та з чарами.

Дм. Бандрівський.

ЙОСИФ ЗАСТИРЕЦЬ.

З НЕДРУКОВАНИХ АБО МАЛО ЗНАНИХ ТВОРІВ ІВ. ФРАНКА

З нагоди 20. роковин смерти Івана Франка подаю зі своєї збірки дещо з недрукованих творів Івана Франка та рідку, цікаву фотографію поета: робив цю фотографію п. В. Якібюк у Криворівні

Іван Франко диктує у Криворівні вчителеві Завадовичеві переклад твору Я. Каро на українську мову (зі збірки о. д-ра Й. Застирця).

влітку 1912. р., коли поет диктував учителеві п. Завадовичеві переклад на українську мову оповідання „Беата й Гальшка"[1]). Замітний на фотографії бідний, скручений параліжем кулак правої руки поета, якою Франко кільканацять років перед смертю не володів. При кінці життя зміг уже якось тримати перо й писав, ніби друкуючи. На фотографії видко дуже цікаву, прикметну, гарну голову поета, сильний карк і міцні плечі.

*

Щодо недрукованих творів поета, то я подаю тут із рукопису „З Панасових оповідань І. — Москаль у диму". Цей вірш, повен гумору, вірш, що добре характеризує салдатів російської армії з великої війни, переслав мені поет враз із дуже цікавим листом, з датою 21. листопаду 1915. р. до Відня[2]).

Ось цей вірш: З Панасових оповідань. І. Москаль у диму.

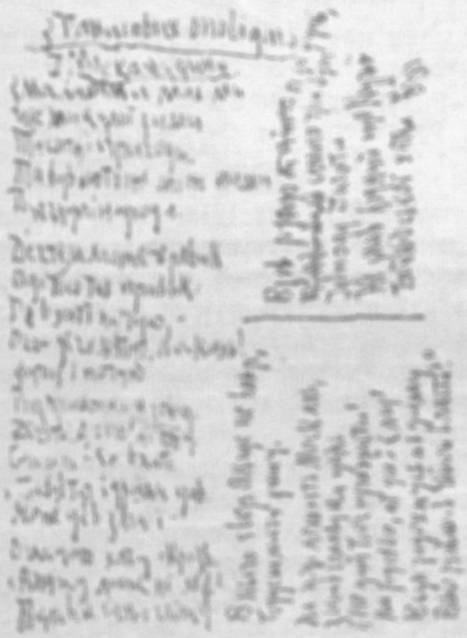

Рукопис вірша Франка „Москаль у диму" (зі збірки о. д-ра Й. Застирця).

З Москалями мали ми
Ще минулої зими
Тисячні пригоди.
Та бувають же між ними
Преглупі народи.

Дегтем маже черевик.
Я до того так привик:
Де в хаті почую, —
Ого деготь! Тут Москаль!
Зараз і почую.

Раз приходжу на обід, —
Деготь! А його ні слід.
Сама жінка в хаті,
— „Та був тут і драла дав,
Може де в загаті!"

Оглядаю хату скрізь.
— „А на від лише не лізь!
Там він, сама гляну,
В нього гвер, як ще не вмер,
Будеш мати рану!"

Хата різьбаря Василя Якібюка у Криворівні, де все влітку проживав Іван Франко. Перед хатою родина Якібюка.

---

[1]) Переклад друкувало „Діло" з 1912. р. від 16. серпня до 12. вересня в 17 фейлетонах. Повний його заголовок: Яков Каро, Беата й Гальшка, історичне оповідання із XVI. в., з німецької мови переклав Іван Франко. Оповідання обіймає 6 частин і передмову Франка — **Рер.**

[2]) Про цей лист я згадую у своїх „Споминах про Івана Франка", які я видав у „Звідомленні укр. учит. семинарії у Відні", де був управителем. „Спомини" ці, надруковані в 1916/17 рр., це перші друковані спогади про поета. На жаль, бібліографи (вчені, що списують усі твори якогось поета, їх видання й т. ин.), чи біографи, життєписці поета, мабуть, помилково не подають їх у звязку з Франком.

На полі лежить Москаль,
Звісив голову на цаль.
„Не дай Бог пропасти!
Ні ружьо, атдай ему!
Ведь задохнусь я в дыму
Всьо равно в чьой власті!"

Взяв „ружьо" я за дуло,
А самого тра було
Із поду стягати —
Не знав, бідний, ще курної
Бойківської хати.

Цей вірш має дату 5. XI., очевидячки, 1915. р., бо поет, посилаючи його мені з листом із 21. листопаду 1915. р. пише: „Посилаю Вам автограф (власноручний рукопис) і з останніх днів".

*

Ще взимі 1913. на 1914. рік я звернувся був до поета, щоб він дав нам переклад старого нашого літопису. Я завважував, що переклад найбільшого нашого збірника старої культури на живу нашу мову піднесе наші національні почування на 80%. Автім це сором, що нашого Нестора мають поляки, німці й т. д., а тільки ми його не маємо в теперішній мові.

Яке було моє здивування, коли пізніше я дістав рукописи поета і найшов переклад із літопису, але — віршем. Франко подібно, як Куліш і инші поети, хотів дати народові віршовану історію. Життєписцям Франка, мабуть, не відомо (я не читав, а може й не добачив), що переклад той робив Франко мало не цілий 1914. рік — бо ж у 1915. р. займався нашими давніми, між иншим, історичними піснями.

Подаю для прикладу з рукопису, що є в мене, один виїмок.

XXXV. ХРЕЩЕННЯ ВОЛОДИМИРА.

Іще Володимир не збувся гріха,
Як його постигла пригода лиха:
Безсонно проводив він довгі дні й ночі,
Вкінці заболіла небезпечно на очі.
У своїй палаті лежав він, сліпий,
І біль його мучив і остраг тупий.
Почула про тее грекиня-царица
І стала з сльозами до Бога молиться:
„Явн, мені Боже, сюпу Свою волю!
Спаси женика мого з лютого болю".
Була їй у сні благодатна обява,
І стала вона для князя вже легкоє.
І зараз до нього післала писъмо:
„Христися, з очей твоїх зійде більмо.
А як з хрестом ще отьмаєся будеш.
Слівбти своєй до віку не збудеш!"
Коли Володимир слова ці почув,
Останне вагання своє відкинув
І мовив: „Коли се справдиться на мні,
Воздам славу Божу в своїй стороні".
Повзявши в душі сію думку святу,
Велів повровадить себе до хрсту.
Корсунські попи його тоди вочнли,
Царичині теж його благословили;
Корсунський єпископ сам його христив,
А як лиш на нього руку положив,
Відняв Бог від нього глибокую тьму.
Провидів очі слпій болю.
Це вперше прозріння Владимир почув
І з серця його уступила тривога.
З великою радістю він воскликнув:
„Тепер я побачив правдивого Бога".
Не бачучи, многі з дружини його
Христилися тут по приміру його.
Єпископ же як лиш христити скінчив,
То грецьку царицю з князем обручив.

Писано 24. квітня, 1914.

Переспів, як бачимо, гарний. Такі самі й инші його переспіви з літопису.

*

Кортить мене додати тут іще один дуже цікавий і повчальний для земляків віршик Франка, котрий він 3. лютого 1916. р. вписав був до записника Вп. п-ни Сові Юзичинської. За її згодою я видрукував його у своїм „Календарі на 1919. р. і початок 1920. р.", що видав його у Львові. Але цей календар вийшов дуже малеським накладом, нікому тепер не доступний, і немає його по бібліотеках (боюсь, щоб не запратився). Ось і він, цей вірш:

Не мовчи, коли, гордо пишаючись,
Велеглясно брехня гомонить,
Коли, горем чужим утішаючись,
Заздість нече оса та бренить,
І сичить клевета, моя гадина в корчі —
Не мовчи!
Говори, коли серце твоє піднімається
Нетерплячою правди й добра!
Говори, най слів Тобіх рожевих жалиться
Сляпонерість, бездарність стара!
Хочби вупав глупим до ніжої гори... —
Говори!

Цей вірш, написаний три місяці перед смертю, можна б уважати, коли не заповітом поета, то сильною пересторогою для земляків перед „гіршими чеснотами".

*

Ці рядки й неважні, а такі гарні вірші Франка подав я на просьбу Хв. Редакції „Ж. і Зн." в тому переконанні, що до всіх инших поетів повинні ми в житті зближатись, їм у їх творчости бодай добрим словом помагати, й то без упереджень, а тоді їх хвилинні, помилкові нераз погляди проясняться. Адже ж світогляд і в поета змінюється.

„СОЛОДКИЙ" СОН

Директор відділу психольогії (науки про дослід душевних явищ) колюмбійського (Colgate) університету у Злучених Державах Північної Америки перевів із др. Кімом із свідморського університету спроби з годуванням солодощами. Виявилося, що цукор инакше впливає на сон у хлопців, ніж у дівчат. І так студентам, які діставали для їхі солодкі речі, треба було наставляти як двічі будильник, поки вони пробудилися зі сну. Зате студентки прокидувалися свіжі й веселі, вже після першого дзвінка, й їх сон на 15% був лішший, ніж у хлопців. Головно ті дівчата, що діставали багато цукру й вуглегідратів у каві, в тортах і т. д., спали глибоко, твердо, спокійно, не мовчи нінок спиць. А це вже доказано рік, що вуглегідрати доставляють утомленим мязам найскорше кровний цукор, який для мязів дуже добрий „доживний" засіб.

Х. С.

ТАНАС ФІГОЛЬ.

ВІД МЕТАЛЕВОЇ БРИЛИ ДО МЕТАЛЕВОЇ ШОВКОПРЯДКИ.

(Прохід каблевим відділом фабрики A. E. G.*) в Берліні).

Цілий сучасний світ обплетений дротяною сіткою величезних розмірів. Села й міста, краї й цілі частини світу посполучувані тепер дротами: телефон, телеграф... На кожному кроці стрічається людина з його різнородним використовуванням. А проте хоч яке велике його значіння, тільки не багато людей знає, як повстає дріт, а з нього дальші похідні вироби, передовсім — електричний кабель.

В першій добі обробу металю повстав дріт через звичайне виковування його на ковалі. Та чим більш поширювалися можливости його приспособлювання, тим дошкульніше відчувалася потреба нових уліпшених способів виробу дроту. Виковуваний дріт був передовсім дуже нерівномірний у своїм прорізі, тимто не надавався до речей, які вимагали щораз більшої докладности. Так люди перейшли від виковування дроту до витягання. Перші такі верстати, відомі як „дротяні млини", повстали в XIV. ст. в Німеччині, і то 1350. р. в Авґсбурґу (Augsburg), 1360. р. в Нірнберґу (Nürnberg).

Проріз телефонічного каблю.

Перший спосіб витягати дріт із великої металевої брили ще дуже простий. Але так узагалі ним користуються ще й у сучасних, новітніх вальцівнях і фабриках дроту й каблів. Металь кували в довгу штабу й протягали її через низку що раз то менших отворів. При цьому послуговувалися силою рук. Загострений кінець штаби пропихали крізь перший отвір і, схопивши його цупко кліщами, які просували з допомогою дуже простого механізму здовж поля чи то лавки, переміновали у грубий дріт. Пропускаючи його таким чином через низку щораз менших отворів, можна було осягнути — в деяких границях — дріт бажаної грубости. Цей спосіб дозволяв виробляти дріт, що його довжінь і проріз хиталися в дуже вузьких границях. Не диво, що незабаром „дротяні мельники" уліпшили свою методу, впроваджуючи на місце рухомих кліщів відповідно вміщений оборотовий вал. На нього, в міру потреби, можна було навивати дріт довжини до кількасот метрів. Отвори, крізь які протягували металь, робили спершу у твердих сталевих пластинках. Значно пізніше, вже в добі машин, помічуємо перехід

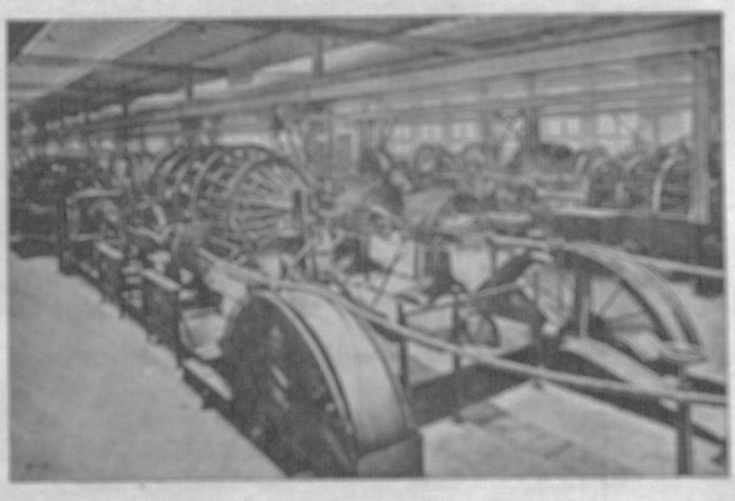

Сала машин у каблевому відділі A. E. G.

до отворів у самоцвітах, передовсім у діямантї. Вони твердші, тимто зуживаються куди повільніше.

*

Такі були перші початки виробу дроту. Згодом почав дріт набирати що раз то більшої ваги в усіх ділянках людського життя. Особливо величезне його значіння в ділянці електричности. Виявилася потреба не тільки удосконалити хід його виробу щодо якости, але передовсім приспішити виробництво, щоб заспокоїти запотребування ринку, яке скоро зростало. Людські руки й невибагливі тогочасні машини не були у спромозі цьому зарадити. Повстали нові машини, нові фабрики, які вдосконалювали свої технічні влаштування, й перемінювалися згодом у сучасні новітні «середки виробу цього такого скромного й непомітного у щоденному житті предмету, яким є дріт — у всіх його можливих формах.

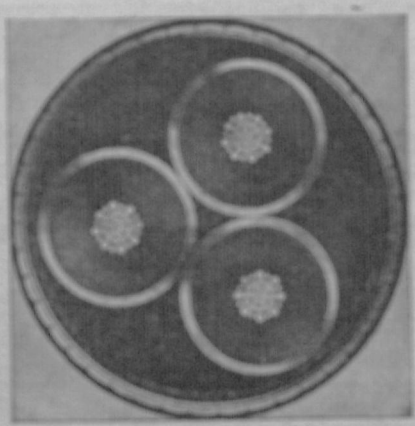

Проріз каблю електричного струму високої напруги.

Для людини, без особливої технічної освіти, важко уявити собі, як ці ускладнені машинерії, створені людською винахідливістю, перетворюють у одному, сливе безперервному, бігу, металеву брилу в металеву, кількадесят тисяч метрів завдовжки, нитку з прорізом шовкової пряжі...

Сировина в формі кількасот кільограмів важкої брили, — це може бути мідь, залізо, алюміній тощо, — розкладається до гриві в призначених для цього печах. Звідсіля вона мандрує т. зв. „рядом стрічок" із незвичайною швидкістю, немов та червона гадюка, що з кожною хвилиною та-

*) A. E. G. — це початкові букви назви світової слави підприємства „Allgemeine Elektricitäts-Gesellschaft", себто, „Загальне товариство для електричности" — основаного 1883. р.

довжується, через цілу низку машин, з яких виходить як півфабрикат у формі дроту 6 мм. завгрубшки. Опісля починається його дальша мандрівка безліччю приладдя, хемічних купелів, машин, поки не спиниться на кінці своєї мандрівки — извинений на відповідні шпулі, готовий виріб, призначений до дальших цілей.

Особливого значіння набирає дріт у будові каблів для електричного струму високої напруги й телефонічних проводів. Найпростіший рід каблю — це проводи електричного світла, з якими ми

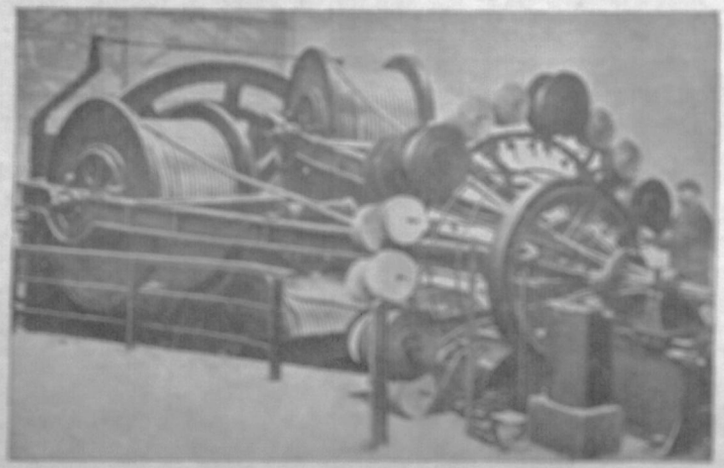

Машина, що сплітає в одну лінву три жили каблю.

стрічаємося в наших мешканнях. Це два ізольовані дроти — себто дуже докладно обведені, кожний зосібна, верствою гуми або якоюсь сировини, яка не проводить електричного струму,— сплетені разом і покриті відповідним охоронним покрівцем. Виріб цього каблю ще не такий дуже ускладнений. Зате коли проходити в місті побіч електричних станцій (залізні замкнені будки на вулицях), де збігаються й розгалужуються каблі телефонічних проводів, то навіть нікому не приходить на думку, що це одна із чудових осягів сучасної техніки.

*

Перед очима глядача, що проходить крізь кабльовий відділ фабрики A. E. G., розгортається захоплива картина незвичайно докладної (прецизної) праці машин від зальцювання й витягання дроту, через сплітання його в металеві лінви, обплітання найрізнороднішим ізоляційним матеріялом, як ось — папір, каучук, азбест, деревна вовна, шовк і т. д., накладання оловяного плашця, аж до навивання на величезні валки, призначені до вивозу в найдальші частини світу.

Докладність, з якою витворюють тепер електричні каблі, можна осягнути тільки з допомогою машин. Усе, що тут діється, від розжарення мідяної бриля починаючи, робить технічно досконала машина. Вона має ту силу, якої не має людина, вона працює незвичайно докладно й рівномірно, і передовсім — осягає швидкість, якої не осягає людина силою своїх рук. Вона плете металеві лінви, обплітає й ізолює дроти, сплітає поодинокі частини каблю, кладе рівномірно верству на верству, поки в останньому бігу не виконає із себе готового виробу.

Прохід крізь цехи фабрики A. E. G. незвичайно повчальний, він залишає незатерте враження могутности й великих осягів сучасної техніки.

З. Я. ФЕДЬКІВ.

ПРАВО АЗИЛЮ ТА ПОЛІТИЧНІ ЗЛОЧИНИ

Часто читаємо по часописах, що тому й тому чоловікові держава відмовила права „азилю", що його видалила зі своїх меж і віддала державі, звідки він утік. Через те, що цю справу в нас різно розвивають, ми хочемо з нею зазнайомити читачів Ж. Зн., як із нею річ мається з правного боку.

Чуже, грецьке слово „ἄσυλον", означає місце, де злочинець може заховатися перед переслідуваннями державної влади та карою. Таким місцем, захистом і притулком для злочинця, чи переступника, були в старовині святі гаї, храми, деколи й цілі міста. У теперішніх часах азилем бувають чужі держави, супроти яких злочинець-утікач не провинився.

Але ж із можливости знайти захист на чужій землі, себто з права азилю, можуть користати тільки деякі роди злочинів, м. іншим, і політичні злочинства. А політичним злочинством, чи переступом є кожне діло, звернене проти внутрішньої та позакраєвої безпеки держави — проти її незалежности, цілости, державного устрою та найвищої влади. Інші роди переступників звичайно не мають права азилю, бо одна держава видає їх на жадання другій державі, яка має право пошукувати їх та карати. Як бачимо, при політичних переступах право азилю конкурує, суперечає з противежною установою карного права, з т. зв. екстрадицією або видачею злочинців.

Управільнювання становищ політичних злочинців починається щойно від часів великої французької революції (1789. р.). Французький уряд не видавав тоді чужих політичних переступників, бо ж їх учинки звертались проти самодержавних монархій, ворожих тодішній революційній Франції. За прикладом Франції пішли незабаром інші культурні держави. Причиною того, що політичних злочинців не видають, є принятий такий погляд, що вони допускаються переступів із вищих, некористолюбних спонук, наприклад, із любови до батьківщини, до свободи, тощо.

1856. року Бельгія ввела до своїх законів постанову, взяту від того часу бельгійським застереженням (belgische Attentatklausel). Нею ця держава обмежила право азилю. Бельгійське застереження каже: замах на життя чужого монарха або члена чужого панівного дому не є політичним злочином. Таких злочинців право азилю не торкається, за них, як за звичайні переступи — видають. Причиною уведення бельгійського застереження був

замах на французького цісаря Наполеона III.[1]). В теперішніх часах, коли на чолі держав стоять не лише монархи, але, й то найчастіше, президенти, бельгійське застереження торкається всіх голов держав, а часто й членів їх родин. І то без уваги на те, чи замах удався, чи ні. Бельгійське застереження прийняли пізніше й інші держави, не має його досі, м. ин., Англія.

З права азилю не можуть користати анархісти, люди, що не признають жадного державного ладу та його поборюють. А не можуть тому, що вони поборюють не якусь певну державу, а кожну, отже й ту, де шукають для себе рятунку.

У практиці, при видачі чи невидачі злочинців, має вагу те, які взаємини панують між відповідними державами. Найкращий приклад на це дасть подія з недавніх літ. Італія не видала Франції хорватських терористів Павеліча та Кватерніка, заплутаних у марсельський замах, що в ньому згинули югославянський король Александер II. (бельгійська клявзуля!) та французький міністер Барту. Свій крок Італія виправдувала м. ин. і тим, що Франція раніше не видала їй наважників на італійського короля й Муссоліні. Були тут ще й інші, може, найважніші, не правні причини. В Італії є табор хорватської терористичної організації „Усташа". Італійський уряд не хотів цієї неясної справи виводити на денне світло...

Де шукати правних приписів про право азилю для політичних злочинців? Держави заключують між собою договори про видачу переступників. Є це т. зв. міжнародні екстрадиційні (видавальні) договори, що докладно управильнюють, кого, коли й яким способом видавати. В екстрадиційних договорах завжди знайдемо вилучення політичних переступників зпоміж тих, що підлягають видачі (екстрадиції). Коли такого договору немає, видача, чи невидача залежить від багатьох не правних, але наспрaвжніх річей, таких, як — відношення дійсних сил відповідних держав, потреби політичного становища, врешті — добра воля. Бо право азилю досі, це не — о б о в ' я з о к дати переступникові захист, а — м о ж л и в і с т ь дати такий захист. Держава з цієї можливости може, але — не мусить скористати.

Для докладности подамо, що право азилю торкається і дрібних-маловартних переступів, а далі — скарбових і військових.

[1]) Шарль Луї Наполеон, цісар французів, обраний на цісаря 1852 р., після війни з Німеччиною 1870. р. скинений із престолу.

В. ЖАРСЬКИЙ.

923 МЕТРИ ПІД ВОДОЮ

Минулого року подавало Ж. і Зн. (1935, ст. 23) про те, що американський учений, др. Вілліям Біб (Beebe), директор відділу підрівникових досліджень нюйоркського тваринознавчого товариства, спустився в море на глибину 762 м. Це був величезний осяг, бо досі ніхто ще нижче до моря не дістався.

Колись наука була горда на те, що вчені дібралися були на 100 м. у глиб моря й розслідили морське життя в цій глибині. Та це тепер нікого не вдоволяє, і др. Біб поклав собі за мету свого життя добиратися що раз глибше в море. І так 1930. р. він дійшов уже до 240 м., того самого року спустився ще раз до 435 м., в 1932. р. — до 762 м., а 15. серпня 1934. р. добився у глибину 923 м. — річ, про яку людям давніше й не снилося, в яку колись ніхто був би й не повірив.

Яким же чином відбував Біб свою подорож у глибінь моря? І яким способом досліджував він життя морських тварин і загалом життя в морі?

Спершу йшов він шляхом своїх попередників. Вибираючись у море, вбирав на голову мідяний шолом, який мав зперед шкло. Крізь це шкло можна було дивитися, як собі живуть безжурно в морі всякі тварини. Для віддихання Біб ужинав гумової цівки. На дно моря сходив по шнуровій драбині та спускався переважно до глибини 10—12 м. Сáме на таких глибинах можна найкраще оглядати життя морських тварин — красунь-коралів. Записував свої спостереження та рисунки робив на цинковій таблиці. Бувало таке, що на тих глибинах Біб малював і олійними фарбами. Коли хотів зловити якісь цікаві риби, вживав динамітових стрілен, що оглушували ці тваринки. Тоді сіткою згортав оглушені риби і збирав їх для наукових дослідів.

Але ж для більших глибин такий спосіб не годився. Правда, вирці спускаються на глибоке дно в окремих одягах[1]), але ці одяги важкі, важуть до 300 кг. а то й більше, для наукових досліджень непрактичні, бо вони обмежують сильно рух рук. Тимто Біб задумав піти слідами проф. Пікарда[2]), що піднісся високо вгору, у стратосферу, в металевій, щільно замкненій кулі.

І сáме подібну кулю, пристосовлену до морських обставин, збудував собі Біб. Стіни цієї кулі, що була всього півтора метра завширшки, були тонкі, на 3 цм. загрубшки. Сама куля важила поверх 300 кг. У кількох місцях були віконця з кварцу, крізь які можна було все дуже добре бачити. Біб „входив" усередину кулі так, що вступався крізь вузький отвір, що його сильно і щільно закручували. Кулю спускали у глибину на сталевому шнурі загрубшки на 2 цм.

Всередині такої „кулі смерти" було різне приладдя, що дозволяло вільно дихати, тощо. Був там теж і великий рефлєктор, відбивач світла, що освічував темні глибинні простори, так що можна було фотографувати й фільмувати риби й інші тварини, що пропливали повз кулю.

У такій кулі спустився Біб і останнім разом, коли добився 923 м. глибини. Тут натиск води на кулю (Біб назвав її „батосферою", пор. грецьке

[1]) пор. Ж. і Зн. 1935, ст. 20—23.

[2]) пор. Ж. і Зн. р. IV., ст. 289, р. V., ст. 253., р. VII., ст. 119.

слово „βαθύς" = глибокий) незвичайно великий: на цілу кулю натискало поверх 7.000 тон, на кожний 1 цм.² майже 100 кг., а вікна видержували тягар 19 тон!

*

Вислід цієї останньої, такої відважної „подорожі" на дно моря незвичайно цікавий. Біб переконався, що тут живе таки дуже велика кіль-

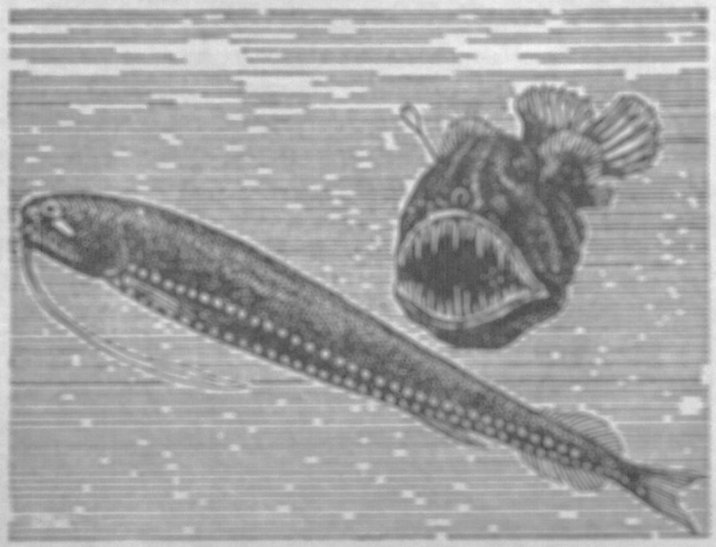

Морські глибинні риби, що живуть 1000 м. під рівнем моря: вгорі праворуч — широкорот, удолині — долозуб із двома рядами світильних точок по боках тіла.

кість морських тварин, головно риб (досі думали, що їх там небагато).

Риби в тих глибинах мають якийсь дивний вигляд (як це видко на нашому образку). Тому, що, починаючи вже від 500 м., у морі панує безоглядна темнота, всі риби мають на своєму тілі різне світляне приладдя, що розпорошує темноту моря. В одних риб світить ціла шкіра, в інших лише деякі місця, а ще інші мають на своєму тілі такі сильні джерела світла, що їх сміло можна порівняти із малими рефлекторами. Яку ще вагу мають ці світла, того покищо ще не виявлено.

Всі ці глибокоморські тварини виглядають зовсім инакше, ніж звірята наших вод. Декотрі сліпі, бо в такій темноті позаникали їм уже очі.

У глибинах, де нема світла, немає теж зовсім зелених рослин. Ростуть там якісь такі рослини, що живуть із останків гнійних матерій. Доземні морські течії приносять із горішніх шарів води лише останки тварин та обмаль кисню, тимто й життя цих морських тварин дуже важке.

Звірята, що пробувають у глибинах, не можуть відразу передістатися до мілкіших вод. Запримічено, що коли витягнути було з глибокого моря рибку, то її нутрощі виходили до рота. Вияснюють це так, що великий стовп води тисне на поверхню тіла, а течива й гази тиснуть від середини з такою самою силою. Тимто й коли витягнути рибу на поверхню, тоді внутрішнього тиску не може зрівноважити назверний, і наслідком цього нутрощі виходять наверх.

*

Багато ще тайн ховають у собі глибини океанів. Видерти від них ці тайни — й є завдання вчених. Тимто й у всіх країнах повстали окремі установи, що зліпшеними приладдям поступово пізнають життя морських глибин.

ВАСИЛЬ ТКАЧУК.

ПРО НАРОДИНИ ТА ХРИСТИНИ НА ПОКУТТІ[1])

Коли ближче приглянутися покутському селянинові, то можна помітити, що в його житті велику вагу мають давні звичаї, яких він цілко тримається. Взяти б хоч би народини, чи христини. З ними звязані окремі звичаї, які певне будуть цікаві кожному читачеві.

*

Народини. Ще перед народженням дитини приводять сільську „бабу". Вона приходить, сідає коло породіллі (полізниці) і приговорює:

— Господоньку, дай добру справу.

Породілля лежить на постелі, заслонена білим (звичайно новим) згрібним полотном, що звисає із жердки[2]) на землю; то на те, щоб народжений дитині ціле життя така чиста й ясна дорога стелилася.

Як уже „Бог дав добру справу", тоді баба наказує татові й мамі поплювати, щоб, мовляв, „не дай Господи уроки[3]) не впали". Потім вяже дитині пуп шнуром й купає в теплій воді. А ще передтим свяченою водою зливає хрест на голові й питає, яке імя собі батьки бажають. Звичайно буває так, що дають імя: хлопчикові — дідове, дівчинці — бабине, а то аж прабабине.

При купанні баба кидає зілля в воду, та приговорює:

— Аби-с пахнючий (-а) та „любезний" (-а) був (-ла) усім дівчатам (хлопцям).

А як уже повиває в „пеліжки" (пеленки), то вже тепер татові й мамі каже цілувати три рази те, що „Бог дав" — дитину.

На відході баба бажає батькам, щоб діждалися йому (-ій) вінця й „красної пари".

За свою працю баба дістає „справи" (мука, товщ, хліб, те, що селянин сам собі придбає, що можна зїсти).

Тоді вже приходить сусіда, та не з „голими" руками; приносить звичайно кісточку цукру, чи

[1]) записано в Іллінцях, снятинського повіту

[2]) довга, обтесана лата, що висить під стелею і грають на зіщало

[3]) Це така недуга, що людина блює, їй дуже все кісно. На Покутті повідають собі цю недугу тим, що хтось кусів у когось дуже вдягнеться, тобто дуже полюбити дану особу, инакше словами — „лиз" її. Время стараються включити так, що „гасить коговь", „злизують вох" або кількою сечою мають обличчя. „Лизуном" також бувають цигарка або звичайна собі солянка

булку. То на те, щоб дитина злодієм-рабівником і лакомим не була.

Розпитують, „що Бог дав", попльовують тричі та примовляють:

— Рости здоров (-а), аби-с дужий (-а) був (-ла), та фортунний (-на)[4]).

А породіллі бажають, щоб швидко поздоровіла.

*

Христини. Дитину стараються охристити як-найшвидше. Тоді скликують кумів. Звичайно просять три пари. На перших беруть сестру татову й брата маминого, або навпаки. На других і третіх просять таксамо своїків, а то й зовсім чужих.

Куми приходять з книжками[5]), бо якби не принесли, то фін, чи фіна[6]) до смерти дрантиві ходили б.

До церкви обовязково виряджає всіх баба, і то так: бере дитину, каже собі дати пару хліба й топку солі, а потім разом із дитиною подає батькам, щоб цілували. Заки приступить до батьків, то каже:

— Слава Ісусу Христу!

— Навіки слава Богу! — відвічають батьки.

Потім дитину дає першим кумам. Куми кладуть коло дитини хустку, в кінчик хустки завязують грудку цукру або шматок хліба, щоб фіна ціле життя „мала того подостатком".

По охрещенню дитини відбувається гостина, подібна до весілля, а тільки що (здебільша) без музики.

А два тижні потім породілля йде до церкви „очиститися", щоб священик увів її у здоровий стан."

---

[4]) щасливий.

[5]) біде полотно дитині на сорочечку

[6]) фін, фіна, румунські вислови, по-нашому — похресник, похресниця.

ІЗ ВЕСНЯНИХ ЗВИЧАЇВ

у селі Полянки-Вороцеві, городецького повіту.

Перший день праці. Витягає господар плуг, коні запрягає. Набрав господар у криниці води, свіжої, чистої і на „полицю"[1]) хлюп: раз, другий, третій. Скоро злітає вода по гладкому залізі.

— Дай Боже, щоб весна так скоро й легко злетіла, гей та вода по плузі.

Виходить і господиня з хати, обходить тричі господаря, плуг, коні та обсипує їх на дорогу всяким збіжжям, скропленим свяченою водицею[2]).

Поле. Станув господар, перехрестився тричі й поблагословив „бране".

— Господи Боже, допоможи весну обробити, живо, в здоровлю, щоби сі (ся) чоловікови не навкучило...

Кладеться скиба при скибі рівно. Угорі жайворонок. Як піде високо, тільки голос чути — добрий знак для господаря. Як підлетить і зараз на землю впаде, то цілий рік буде неврожайний. Не добром віщує, як і зозуля на „голий" ліс закує. І тоді рік буде „пустий" — голодний.

Коли тільки земля „пустить", сіють десь „о Гамані" (перед жидівським святом Гамана) горох, уважаючи, щоб посіяти сáме в той день, коли восени впав перший сніг. Упав у четвер — у четвер сіяти, упав у суботу — в суботу. Тоді горох буде гарний, білий, гей той сніг. Як прийдуть на поле, скидають наперед насіння — горох, потому борони. А то горох був би такий твердий, як залізо.

По горосі черга на овес. І овес любить, щоб його кидати скоро в землю. Як вилежиться довго, зерно буде тверде-ваговите. Автім і сам овес каже: „Кидай мене в болото — будеш збирав золото".

Тоді, коли овес, сіють і „ярицю" (яре жито). Потому черга на яру пшеницю, ячмінь, льон, коноплі, гречку. Перед висівом усе треба покропити свяченою водою[3]).

---

[1]) „полиця" — залізна частина плуга.

[2]) кропить також і самою свяченою водою.

[3]) не кропить тільки вівса

Не кожне збіжжя можна сіяти в один день. Одне треба сіяти „на він", друге „на вона": овес, ячмінь, льон у понеділок, вівторок, четвер; пшеницю, гречку — „на вона": в середу, пятницю, суботу. Автім пшеницю можна сіяти тільки „по півповні", щоб не було одночасно сонця й місяця на небі. А то сніть усю її зожере. Щоб гречка зародила, треба вважати, яка погода на св. Юрія. Як цілий день ясно, сонячно, так коли б і не посіяв, то буде. Як ранком сонце, то сіяти „рану" гречку, як у полудне — середню, як під вечір — пізню. Як того дня бодай на хвилину не блисне сонце, краще гречки не сіяти — не вдасться.

Коноплі треба висівати, як верба „кýрить-ся", щоб „раз-два курилисі і раз-два були". До льону-насіння слід довласти перед висівом четверо вещь, щоб „гладкий був".

Хоч кожному господареві відомо, що — яка погода перед Різдвом, така й „до Пéтра", яка по Різдві, така й „по Пéтрі", хоч десь там „баби" перед Різдвом ще вирахували, яка буде погода на кожний місяць у новому році, то це ще не все. Повним турботи оком слідкує господар за погодою й на весну. Та ж „конопелосі працю в землю, конопелосі надію". Не зародить, хоч зуби поклади на полицю на цілий рік.

„Як гримит на леди, — то будут гради". І коли справді загримить, як ще „зáморозь" надворі, так кожного під серцем заскобоче.

— Коби хоч моє поле минуло.

Коли й „на леди" не загримить, господар добре вважає на перші громи. Від того погода залежить. Як загримить уперше на полудне — найкраще; як на заході — буде слітно; на півночі — гради; на сході — посуха.

І тоді ще, коли „на святого Юра сконалісі в житі кура", коли очі господареві радіють пишною зеленню розкішних нив, не сходить турбота з його серця.

— ...щоб Господь дав дочекати в здоровлю-щастю до жнив і щасливо пожбирати. Я. Б.

Е. КРАН.

ВІЛЬНА КАМЕРА

Сучасному кіновому бувальцеві часто доводиться бачити в фільмі т. зв. пересувну знимку: нараз картина наче виломлюється з прямокутньої рямки полотна й „відпливає" в далечінь ізперед наших очей, або навпаки — виринає з глибини екрану й біжить назустріч глядачеві. Заразом міняються на картині розміри предметів та простір грища, цебто поле кінових дій (акції): і так, коли, н. пр., знимка віддаляється, тоді предмети на ній меншають, зате більшає поле бачення (круговид) — спершу, бачимо, скажім, стіл під вікном, згодом цілу мебльовану кімнату; або спершу покажуть нам, н. пр., якогось ватажка, опісля ж так „відсунуть" картину, що побачимо біля нього й юрбу, якою він проводить. Инакше воно нам вийде, коли знимка суне в протилежному напрямі, цебто наближається до глядача. Тоді поступнево грище звужується, зате більшають предмети, розростаючись иноді до велетенських розмірів. Знимка дерева може так підійти до нас, що згодом побачимо лишень один листок, зате — на сяжень завбільшки. Инколи буває й таке, що пересувна картина не міняє своєї віддалі, не „втікає" й не наближається, а пересувається боком, згори вдолину, або зліва направо. Тоді бачимо, наприклад, спершу підмурок камяниці, згодом стіни, накінець сам дах та шпилі димарів. Тут уже міняються більше самі речі, ніж їх розміри та простір грища: на прямокутньому „овиді" екрану появляються й щезають що раз то нові предмети, які досі не містилися на полотні, знаходилися десь, так би сказати, поза його рямками...

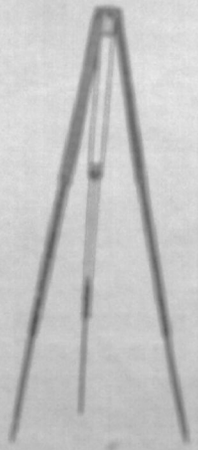

Рис. ч. 1. Триніжок, де вміщають фотографічний, чи власне кінематографічний апарат.

Технічна тайна пересувних знимок простенька у своїй основі. Кінокамеру (так звуть знимальний фільмовий апарат) рушають із її звичайного стійкого становища й на ходу фотографують нею людей та предмети. Звичайна річ, що опісля, при показі фільму, камери ніколи на екрані не видко, тимто й рухів її не бачимо, зате помічуємо пересув цілої картини, дивимося з насолодою, як вона пливе на полотні „музичною річкою", за висловом Тичини.[1]) Подібно бачимо сповидний рух залізничої стації, коли дивимося на неї крізь вікно поїзду: вона „втікає" від нас, або підбігає до нас, залежно від напрямку їзди. Трохи инакше, боком, „бігтимуть" біля нас телеграфічні стовпи, хоч вони не живі, та ще й до того глибоко вкопані в землю...

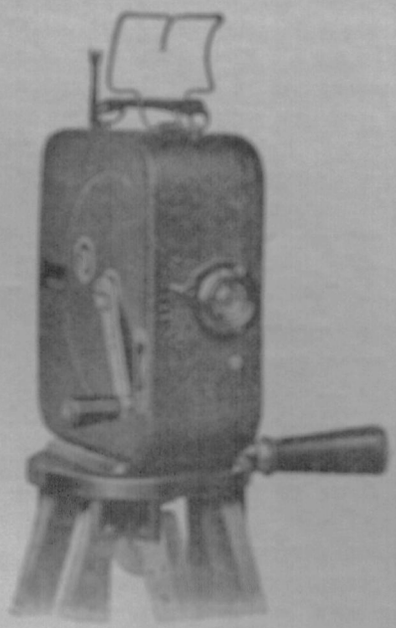

Рис. ч. 2. Триніжок із ручкою, якою поземо обертають апарат направо та наліво.

Пересувні знимки можна поділити на два роди, відповідно до того, чи камера при фільмуванні рухається точками, чи теж лініями. В першому випадку апарат стоїть на місці, а лишень сочкою, наче людина головою, виконує звороти в напрямках поземому (правобіч та лівобіч), або доземому (вгору й надолину та наскіс). При „лінійному" руху апарат увесь „їде" наперед або назад, просто або криво, скорше або повільніш. Часто доводиться бачити сполуку обох рухів: камера на подобу живого єства суне крізь простір і сочкою, наче яким шкляним оком, звертається на всі боки, раз бачить те, то знов друге, що раз то нові речі хапає на стрічку та по черзі показує глядачеві всю різноманітність своїх „спостережень".

*

Довоєнна кінематографія не знала пересувних картин. Тоді кіновим апаратом здіймали так, як звичайним фотографічним — з одного місця, в непорушній поставі „на позір". Камеру прикручували до міцного деревяного триніжка (див. рис. ч. 1), звертали його сочкою в напрямі кінового грища й так фільмували цілу знимку. Опісля на картині ворушилися лишень предмети — вона ж сама стійко держалася на полотні, наче той малюнок маляра, справлений у золочену рямку...

Рис. ч. 3. Триніжок із шрубовим механізмом до поруху апарату.

Так тодішні фільмарі працювали способом звичайного фотографа, який не сміє рушити апарату в часі знимання, щоб на фотографії не замазалися обриси рисунку. Цієї небезпеки нічого боятися кінокамері, що, замісць однієї фотографії, цілу їх низку (16—24) світлить миттю в секунді. Тут кожна фотографійка проскакує під сочкою раніш, ніж обриси картини встигнуть замазатися від поруху апарату. Про цю прикмету кінокамери давно вже знали фахівці, та не знали на думку використати її для своєрідних мистецьких цілей. Кінову дію здіймали вони, правда, кіновим апаратом, а проте способом звичайного фотографа...

Перший вилім із цього способу зроблено ще перед війною. В тодішньому кіні, поруч Франції, верховодила Італія. Користуючись памятками своєї бувальщини та пишним краєвидом, Італія залюбки виробляла т. зв. „монументальні" істо-

[1]) Павло Тичина, визначний український сучасний поет (*1891), співець української революції, на жаль, тепер талант його затемнився, він оспівує тепер усе те, про що кажуть співати московські большевики на Україні...

ричні фільми з величавими будинками та тисячною юрбою. Ясна річ, що такі великі простором грища не містилися на знимці, хоч апарат ставили доволі далеко. Ще більший відступ камери був би дав надто дрібненьку картину, без ніякої величности. Тоді саме потреба стала матірю цікавого винаходу: на тринїжку під апаратом хтось прикріпив ручку (див. рис. ч. 2), нею можна було викручувати кінокамеру вправо та вліво й обіймати, таким чином, поступнево навіть цілий круговид (т. зв. „панорамна знимка"). Згодом примістили ще на тринїжку шрубу з корбою (див. рис. ч. 3), або півкрутле гніздо (див. рис. ч. 4), щоб апарат дався вихиляти ще вгору та вдолину. Таким робом, „прикована" досі камера стала хоч частинно свобідна, відтоді можна було виконувати нею „точкові" рухи в усіх напрямах. Називають їх тепер теж „стежними", бо тепер фільмарі вихилюють апаратом головно тоді, коли „стежать" за рухливим предметом, щоб не „спустити його з ока". Здіймаючи літак у підлеті з землі, оператор (так зветься фаховий кінофотограф) вихилює поступнево апарат сочкою вгору; за відїздним поїздом звертає поволі його в бік; лещетар чи самохід ніколи не вибіжить поза край знимки, коли зручним зворотом камери наставимо сочку у відповідному напрямі.

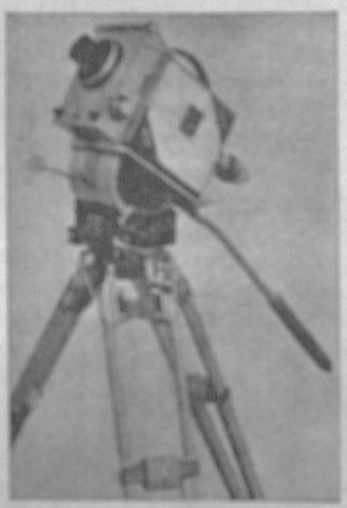

Рис. ч. 4. Апарат у вихиленій поставі; на тринїжку видко півкруглі сапочки: за апаратом торчить держак, яким кермують апарат.

„Лінійний" рух, себто, посув цілого апарату крізь простір кінового грища, поширився щойно в останніх роках „німого" фільму, це був його останній мистецький здобуток на передодні т. зв. звукової „революції". Фільмарі вже давніш послуговувалися ним, але ж тільки принагідно й несвідомо: так, н. пр., А. Ґанс (A. Gance), працюючи в 1920. рр. над „Колесом", славетним фільмом із життя залізничого машиніста, був приневолений раз-у-раз ставити камеру на паровіз. Коли машина рушала в дорогу, стійкий досі апарат нараз ставав пересувним: назустріч йому „бігли" рейки, „скакали" телеграфічні стовпи, „плили" доми та оселі. Мертві речі оживали, а екран чарував глядача розмашною поезією руху.

*

В історії мистецького фільму останні роки „німого" фільму записані золотими буквами. Кінематографія добула собі тоді рівень „цирого мистецтва. Вірна своїй назві,[5]) вона завжди любувалася руховими явищами, була поетковою швидкости, мінливости, гону. Давніш вона вдоволялася невибагливими проявами руху: тішила глядачів бійками та погонями, казала акторові більш махати руками, ніж грати нервами обличчя (т. зв. італійська акторська школа). Згодом мистецький смак фільмарів значно поліпшився: тоді бійки й пригоди уступили місця „спокійним" явам, де показували душу людини на нервах та мязах акторських облич. Тому й деяка мертвечина діставалася на екран: не стало місця на руховість, — це найщиріше живило кіна. Навіть швидка зміна картин (т. зв. монтажний ритм)[6]) не могла його заступити.

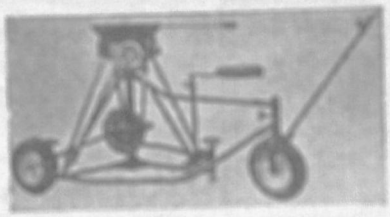

Рис. ч. 5. Кінознимальний візок; на передні видко платформу на апарат, позаду сідало для оператора (кінофотографа).

Щойно режисер Дюпон (Dupont), фільмуючи коло 1924. року „Варієтé", впав на щасливу розвязку цієї пекучої справи: він клав апарат на окремий візок (див. рис. ч. 5), то на вінду або гойданку і так почав здіймати кінові яви. Актори далі природно та спокійно грали кутками уст, морщками чола та лиском очей, а картини відзискували давню свою рухливість, бо предмети почали плисти по екрані, наче ті дараби по річному плесі...

З такого способу Дюпон свідомо утворив окрему методу (спосіб) знимання. За його прикладом пішли незабаром усі. Найбільшу рухливість осягла кінокамера в „Пікаділлі", останньому німовику того самого режисера: там апарат майже ні разу не стояв на місці, а лишень постійно їздив по грищі. Звукове кіно спершу знову обезрухомило апарат: розмова, звичайно, мусіла гуртувати акторів на одному місці, в „огнищі дії", до якого приковано і свобідну досі камеру, бо ставили її зараз поруч мікрофону, себто звукоприймального приладу. Та прийшов час, що глядачі затужили за рухливістю колишнього німовика, й фільмарі усвідомили собі, що лишень „дзвоновухо" (мікрофон) мусить стояти близько акторів, щоб виразно довити звуки, а „дзвоноко" (камера) може собі гуляти по давньому. Незабаром і пересувна знимка вернулася на полотно в усій своїй первісній красі.

*

Тепер кінокамера їздить майже на всьому. Її ставлять у поїзд, щоб знати поля, що „тікають". Инодї жене вона автом разом із кінотом до атаки на ворога. Її причіплюють до дзьоба корабля, щоб бачила, як піняться розбиті хвилі. Деколи апарат привязують до грудей танцівниці. Тоді сочка кружляє разом із нею, показує нам те, що й людина бачить у танку: стіни, що мелькають.

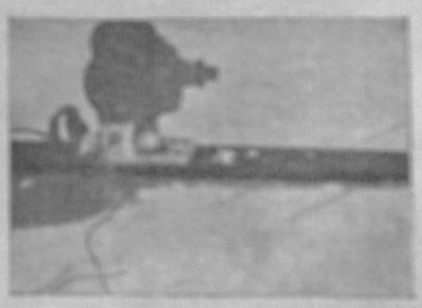

Рис. ч. 6. Малий кіноапарат на лещетах; апарат має годинниковий механізм, що фільмує в часі їзди лещетаря.

---

[5]) κίνέω рухаю, порушую; γράφω — пишу, записую; кінематограф — „записувач рухів".

[6]) пор. Ж. і Ра. 1935, ст. 296 і 352

безліч плям, що літають у безладі*). Рисунок ч. 6 показує малу камеру (з пружинним погоном), прикріплену до лещет: вона здійме картину з „жабячої перспективи" (з приземного рівня) та покаже нам, як носи лещет урізуються в сніг, розбивають його в пух і стрілою несуться в білу далечінь.

Останніми часами намагаються оптичним (світловим) способом заступити рух камери: так н. пр. ставлять перед сочкою своєрідний далековид (т. зв. трансформатор), що поступово „наближує" або „віддалює" картину. Та це покищо тільки спроби.

*) так звано танок актора Можухіна в фільмі „Кін" (Ков) і в „Анні Карєніні" в американському виконанню.

ВИСТАВА УКРАЇНСЬКИХ ПРОМИСЛОВИХ ВИРОБІВ

Дня 4 березня ц. р. заходом кооперативи студентів високих шкіл „Торговельник", і під опікою „Союзу українських купців і промисловців" та „Центросоюзу" відкрито виставу — показ укр. промислових виробів у Нар. Домі у Львові.

В цій першій, на більшу вже міру зорганізованій виставі досьогочасних надбань рідного про-

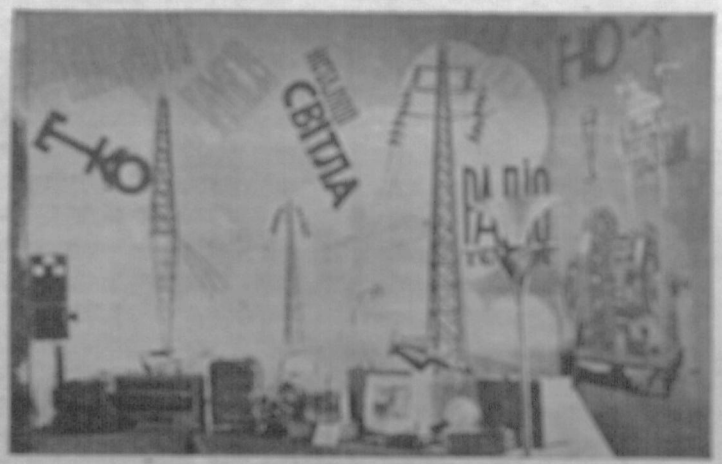

Стійло фірм „Кір" та „Еко" (рисунки укладу П. Кожуха) на виставі українських промислових виробів.

мислу взяло участь яких 60 різних українських промислових фірм із різних ділянок. А саме: фірми: „Око" (керамічні вироби), „Елегант" (паста), „Керос" (свічки), „Гуцульщина" (мистецькі килими й дереворізьби), „Атом" (хемічні порошки), „Атра" (чорнило), „Етан" (лак, крейдки), „Фамоза" (мила до голення), „Сільва" (течива й паста чистити метал), „Веселка" (вишивальні нитки), „Декоро" (фабрика картонових виробів), „Гар" (галянтерія, гребені, дзеркальця), „Комета" (полотна, рушники, сукна), „Мак" (комплюхи, рукавиці), „Альое" (пудри, креми, паста до зубів), „Ергон" (радіоприймачі) „Те-га" (шкіряні вироби, машинові паси, батоги), „О. Дудин" (щіткарські вироби), „Механічний Верстат" Райтарівського, „Карпати" (паперові торбинки), „Лендра" (шевські кілки), „Верховина" (тканьми килимів), „Хром" (футра), „Міка" (муштарда), „Бібльос" (паперові вироби), „Пасічницька спілка" (пасічницьке приладдя, мед), „Кір" (плями церков, домів), „Еко" (електрична кооператива), „Пласт" (спортове приладдя), фірма Хамули (доріжки, килими), фірма М. Галина (доріжки, килими), „Калина" (папериці, тутки), „Рій" (пасічницьке приладдя), „Суспільний Промисл" (цикорія „Луна" й кава „Пражівь"), „Центросоюз" (мило), „Титан" (оцет), „Артистична робітня М. Бумби" зі Сколього — мист. різьблені вироби, „Індохіна" (чай, какао), „Фортуна Нова" (цукорки, чекоряди), „Ароза" (порошки до печива), „Маслосоюз" (масло, набій, дріб), „Золотий Колос" (печиво), „Ас" (печиво), „Народня Торговля" (насіння, вина, кольоніяльні товари), „Продукція" (мармеляди, соки), „Астрон" (церк. свічки), „Кераміка" (скляні вироби), „Достава" (церковні речі), „Відливарня дзвонів" Ерлицького, „Союзний Базар" (листи, чорнила), „Українська Культура" (портрети, образи, нар. пісні).

В цілому виставa зробила на всіх, що її оглянули, незабутнє враження. Це ж був великий показ здобутків у тій ділянці, що її дуже важко здобути. Всі продукти були порозміщувані на мистецько-виконаних стійлах. Гостей було на виставі все дуже багато, головно ж на відкритті та на закритті. Вироби поодиноких фірм можна було набувати на місці, або замовляти. Кожна фірма мала свою обслугу, що давала гостям відповідні пояснення. Деякі вироби можна було діставати на спробу, щоб

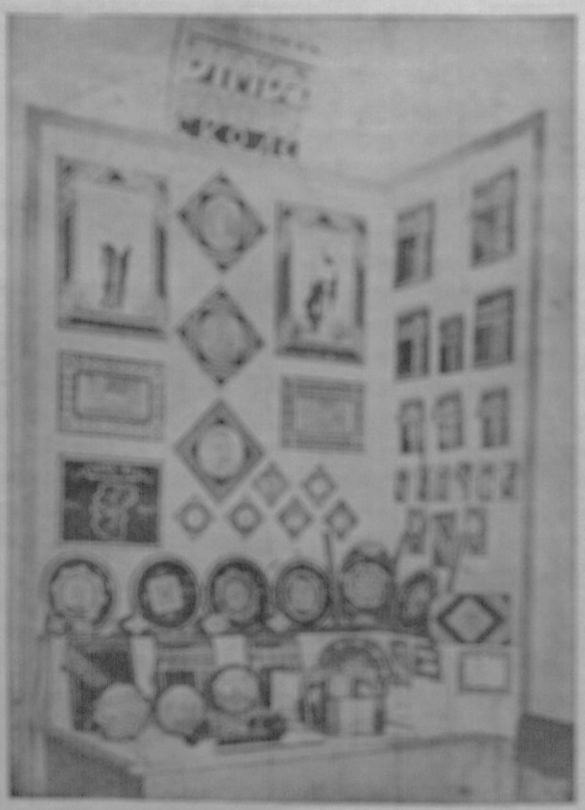

Стійло артистичної робітні М. Бумби зі Сколього.

переконатися про їх якість. Наприклад, усі гості мали нагоду випробувати добрий смак „Пражівь", надолужівні кави, виробу „Суспільного Промислу".

Виставу закрито 14. березня. Деякі фірми дістало нагороду за мистецькі стійла та за гарне розміщення виробів. — С.

М. ДОЛЬНИЦЬКИЙ

ЯК ПОВСТАЛА НАЙБІЛЬША ПУСТИНЯ СВІТУ

Усі більші теперішні пустині на поверхні Землі займають величезну площінь — 11.800.000 км², себто, творять разом простір більший за цілу Европу. Є це 7.25% усієї площіні суходолу Землі. Ці пустині розподілені на частинах світу дуже неоднаково. І так, в Европі немає тепер зовсім пустинь, а найбільше їх — у Африці, бо аж 6,75 мільона км², себто 19,2% цілого африканського суходолу — пустиня. За Африкою йде Азія з 3,1 міл. км² пустині, себто 8,2% всієї площіні, за нею Австралія з 1,59 міл. км², або 10,6% всієї площіні, відтак Північна Америка з якими 250.000 км² пустинь і наконець Південна Америка, де пустині займають усього до 117.000 км² площіні.

Усі ці пустині розкладені на Землі так, що тут не має значіння ані безоглядна (абсолютна, себто від рівня моря міряна) висота, де вони лежать, ані близькість, чи віддаленість від моря, ані різьба поземелля. Наприклад, частина південноамериканської пустині Атаками лежить на висоті більшій, ніж 3000 м, а західня частина арабської пустині лежить сáме над Червоним морем, майже над самим його рівнем. Є теж пустині, наприклад, у Середній Азії, дуже далекі від моря. Деякі пустині відділені від моря горами, инші знову від моря зовсім не відокремлені. З цього видко, що на повстання пустинь ці географічні чинники не мають ніякого впливу, що пустині повстали з якихось инших природних причин.

Щоб повстала й існувала справжня пустиня, потрібна постійна сухість повітря й сильне освітлювання й нагрівання поверхні Землі. Колишня думка, що, мовляв, причина, чому в пустинях немає ростинности — неродючість її ґрунтів, теж неправдива, бо виявилося, що коли їх як-слід зрошувати, то ґрунти пустині стають навіть дуже родючі. І так, н. пр., французи в Альжирі штучним зрошуванням добилися того, що на місці мертвої пустелі, на місці сипких пісків появилися розкішні пальмові сади й врожайні плянтації[1]). Недаром бедуїни[2]) приводили з пустині свої діти поклонитися цим „могутнім білим чарівникам" — французам.

*

Найбільша пустиня світу це — Сагара. Ось що читаємо про неї в Українській Загальній Енциклопедії (III. том, ст. 5):

Сагара тягнеться впоперек північної Африки й займає площу 6,200.000 км². Сагара побіч низин та заточин має й гори (напр. Тібесті, над 3.400 м.); але її посушність робить її одноманітною, місцями пісковою, місцями кам'яною пустинею. Вода є лише в небагатьох місцях, під ґрунтом і часом виступає джерелами. Немає хмар, тому велике денне хитання теплоти — від + 50° удень до нижче 0° вночі. Ростинний і тваринний світ дуже бідний. Населення здебільшого бербери й араби з виключною домішкою негрів і арабів... Частина їх осіла по оазах, частина кочівничі. Політично належить більша частина Сагари до Франції, до Еспанії, до Італії і до Великої Британії...

Як же повстала ця найбільша пустиня світу?

За поглядами деяких учених, як ось, наприклад, відомого німецького дослідника пустель Вальтера — Сагара була все пустинею. Та є деякі докази на те, що, н. пр., окрайні частини Сагари були ще в недавніх геольоґічних добах багато вогкіші, ніж тепер. Багато таких доказів навів недавно др. В. Кнохе з Мадриду. Між цими доказами найцікавіші ті, які подав у мадридській академії наук Г. Обермаєр. І так, він указує на те, що — ще в молодшій камяній добі жили по Сагарі, в місцях тепер зовсім пустинних, люди і звірята, на які люди полювали. Були це звірята, що живуть у вогкіших степах, і які опісля перейшли з Сагари далеко на південь.

Далі ми нині вже напевно знаємо, що ще старовинні картаґінці[3]) ловили слонів в околиці Дерíду, отже в місцях, де тепер справжня пустиня. Є теж багато доказів зі старих єгипетських джерел на те, що ще перед двома тисячами років ловили слонів на Сагарі там, де нині вже простягається дика, непривітна пустиня. Це вказує на те, що в тих часах мусіли на Сагарі бути ще великі лісові простори, бо слон це ж звіря лісове.

Що ж сталося, що за такий короткий історичний час трависті степи й теплі ліси поперемінювалися в камяну й піскову пустелю?

Др. Кнохе каже, що до цього спричинилися к о з и. Наші звичайні, найзвичайніші кози!

На багатьох скалах Сагари найшов др. Кнохе й инші дослідники рисунки, що залишилися і збереглися досі по тамошньому населенню зперед двох тисяч літ. На всіх цих візерунках видко козу, з нашийником і якимось святковим щитом між рогами. Др. Кнохе й инші дослідники приймають, що в часах, коли ще північні й південні окраїни Сагари були вкриті лісами, а всередині Сагари розтягалися трависті степи, примандрували сюди з Азії якісь кочівники з великими стадами кіз. Загнав їх туди, здається, зріст азійських пустинь, що крок за кроком забирав їм пасовища для їх стад.

Ми всі добре знаємо, як коза вміє нищити ростинність. То й не диво, що коли кози сильно порозмножувалися, то могли знищити швидко й величезні простори сагарської рістві. А з таких малих початків росте пустиня вже сама від себе! Бо як тільки земля задень сильно нагрівається, як її не хоронить покрівля рістві, повстають у таких місцях місцеві гарячі вітри, які опісля ще далі нищать ростинність сусідніх просторів, і пустиня поволі, але невпинно, поширюється, зростає. Велику вагу мають тут іще й т. зв. торнада, себто вітрові вири, які є частим природним явищем гарячих пустинних країн. Вони всисають у себе частинки висохлої землі, несуть угору, вітри розносять їх по всіх довколишніх просторах і пісками присипають ті останки ростин, що тут іще досі животіли. В деяких місцях приходить зчасом до накопичення більших мас такого піску, творяться цілі його масиви.

---

[1]) земля, вжита під управу промислових ростин.

[2]) бедуїни — назва кочівних арабських племен.

[3]) Картаґіна, фінікійське місто, засноване в IX. в. перед Христом на північному побережжі Африки.

кучугури, що відтак далі мандрують і засипають усе довкруги себе, ба навіть найродючіші країни. По всіх краях на межах пустинь існують серед людности перекази про засипані піском оселі й цілі міста. І справді деякі такі оселі й міста, позасипувані піском, вже найдено, як, н. пр., місто Кара-Хото в Середній Азії, в пустині Ґобі. І в нас старі піскові кучугури — з часів, коли й на українських землях були справжні піскуваті пустині — нерідко коять багато лиха після того, як вирубано ліси. Цілі села з їх полями заносять сипкі, неродючі піски. Відомі два приклади таких наших сіл у Ковельському повіті: Колодниця й Зайчівка, де 1901. р. хати засипало піском по самі вікна, вулицями не можна було їздити, ані ходити, а поля зовсім загинули...

Тимто бережіть рістию, бережіть деревину, не переорюйте нерозважно лук та сіножатей!

Пустині були колись і на Україні. Було це за давніх геольоґічних часів, коли тут панувало инше підсоння, ніж тепер. Такі пустині були колись, н. пр., і в нас, у Галичині.

ПЕТРО БІЛАНЮК.

ДЕ ПОДІЛИСЯ КОЧІВНІ НАРОДИ

З IV.—XII. В. ПО ХР.

Неодному приходить на думку, де поділися давні кочівні народи, що непокоїли нашу державу від самих початків її існування. Що сталося з тими багатьома народами, що то мов із рогу щедрости висипалися були з Азії через т. зв. браму народів на українську державу й сотні років ослаблювали її своїми грабіжницькими нападами. Правда, багато з них винародовилося, правда, багато пропало в нерівному бою з українцями або в боротьбі з новими народами, що наступали їм на пяти з далеких степів Азії.

Але ж якось мимохіть виринає сумнів, що усе це попропадало, що з давніх тяжких ворогів українського народу не залишилося і сліду.

Цій справі здавна вчені присвячували свою увагу. А оце недавно вчений американський географ Ердман Д. Бейнон (Erdman D. Beynon) подав деякі цікаві відомости про ті давні народи, на основі докладного вивчення — Мадярщини. Цей учений відкрив, що багато з тих народів, які колись були такі грізні для України, не пропало й до нині, що деякі встигли зберегти й досі свою расову окремішність. А збереглися ці народи досі, як ми вже сказали, в Мадярщині. Ердман Бейнон[1]) доказує, що мадяри не є суцільним народом, що досі на Мадярщині вдержалося аж девять племен немадярського походження. Між тими племенами, що й досі зберегли свою расову окремішність, свої звичаї, обичаї, він вичисляє аварів[2]), печенігів, половців, татар, секелів і т. д. — саме всі ці народи, що ордами своїми нищили наші землі.

Про печенігів він каже, що вони втратили вже свою первісну назву, і що тепер вони називають себе саркезами, що по-українському значило би „болотяники". Завдяки болотам, що ними вони були відокремлені від справжніх мадяр, колишні печеніги зберегли не тільки свої звичаї й обичаї, але й свій окремий говір і свій окремий одяг. Цікаво, що дівчата мають звичай носити на собі багато спідниць (від 13—17) так, що в неділю вистроєна так красуня ледви може пролізти крізь церковні двері до церкви...

На західній границі Мадярщини, головно там, де до Мадярщини доходять Альпи, живуть досі т. зв. гетиші або гиці (Göcz) що є мішаниною давніх аварів і печенігів. Їх мова так сильно відрізняється від мадярської, що мадярські вчені вважають її за зовсім окремішню мову.

Щодо половців, то їх тепер у Мадярщині 150.000. На підставі документів із часів польського короля Жиґмонта I. подає автор, що половці ще у XV. столітті не знали мадярської мови. Від мадяр половці різняться малою й незугарною будовою тіла, справжні мадяри їх висміюють і називають блазнями або недоростками.

Окрему племінну громаду творять у Мадярщині племена чикело (Csökelo) і матьо (Matyo). Одні і другі мають свої окремі говори, звичаї й одяг. В перших є звичай, що дівчина дуже рано виходить заміж, рідко коли трапляється, щоб 14-літня дівчина була ще незаміжня. Племя матьо горде на свої вишивки, що справді здобули собі славу за границею, та більше на свою мову, котру навіть самі мадярські вчені вважають за цілком окрему мову.

Коли додати, що мадярський народ творився не тільки із згаданих племен, але ще й із багатьох инших, таких, як секели, які вважають себе за потомків гунів і досі зберегли свою окремішність, коли згадати, що ще й давні авари досі не злилися геть-чисто з мадярським народом, то стане нам ясно, що мадярський народ ще й по сьогоднішній день не є народом суцільним. Багато народів, яким доля судила жити на одній землі разом із правдивим мадярським народом, не тільки що й досі зберегли свою племінну окремішність, але й одідичену по предках расову ненависть до славян (сербів, українців), з якими в давній давнині вели вічні війни. Ця ненависть віджила в них інстинктово у світовій війні й сильно далася відчути головно нам, українцям...

---

[1]) Праця цього вченого появилася в „Географічному журналі" („Geografical Review"), 1927. п. з. „Відокремлені расові групи Мадярщини" (Isolated racial groups of Hungary).

[2]) Авари кочували в VI. в. по Хр. на Україні, через Україну й Угорщину дійшли аж до Німеччини, де їх з кінцем VIII. ст. розгромили; печеніги відомі вже були в IX. ст., жили на українських степах від Дону по Дунай, в X. ст. непокоять Україну, 1036. р. їх розгромив Ярослав Мудрий, тоді вони перейшли на Мадярщину й Балкан; половці (кумани) перейшли на наші степи після печенігів, від 2. половини XI. ст. руйнують нападами наші землі, в XIII. ст., розгромлені татарами, порозходилися по цілому Сході, частина попала на Угорщину; секели — нащадки гунів, які в IV. в. по Хр. творили сильну державу з осередком між Дунаєм і Тисою.

НЕПАЛЬ

Під велетенськими Гімалайськими горами, на на пограниччі між Тибетом та Індією, розклалася цікава країна — Непаль. Вона займає простір 140 тис. км² і має 6 мільонів населення. Через те, що до неї тяжко дібратися, країна зберегла свою незалежність. Непаль — наче королівство, але ко-

Мапка країни Непаль.

роль це тільки релігійний начальник, а вся влада в руках премієра[1]), що має тут титул магараджі.

Цікавий Непаль із різних причин: величавий краєвид Гімаляїв, дуже прикметні будівельні памятки й особлива якась мішанина Сходу й европейської цивілізації: по вулицях столиці вганяють авта, в місті є електрика й водопроводи, зате ж заборонене кіно (щоб не псувало населення!), і в десятій годині ввечір, на голос дзвона, всі громадяни мусять поспішати додому, бо кого зловлять на вулиці, то попросять доночувати в арешті. Пятниця й усякі ігри теж недозволені.

1. Пагоди (буддійські храми) у Бхатгаві.

На пограниччі між Індією й Непалем тягнуться густі, непрохідні праліси-джунглі, звані „тараї", що від квітня до жовтня недоступні через малярію, болотяну прапасницю. В джунглях живе багато тигрів і носорожців.

Населення Непалю належить до двох рас. Індоєвропейці[2]), „гуркга", панівна раса, войовники й організатори, нащадки індійського племени, що втекло в гори перед наїздом магометан у XIV. столітті. В горах зростала їх могутність, у другій половині XVIII. століття вони захопили владу в Непалі й з допомогою своєї знаменитої армії держать її й досі. Монгольські тубільці „невар", заманрували сюди з Тибету ще в доісторичних часах, займаються хліборобством і ремеслом та

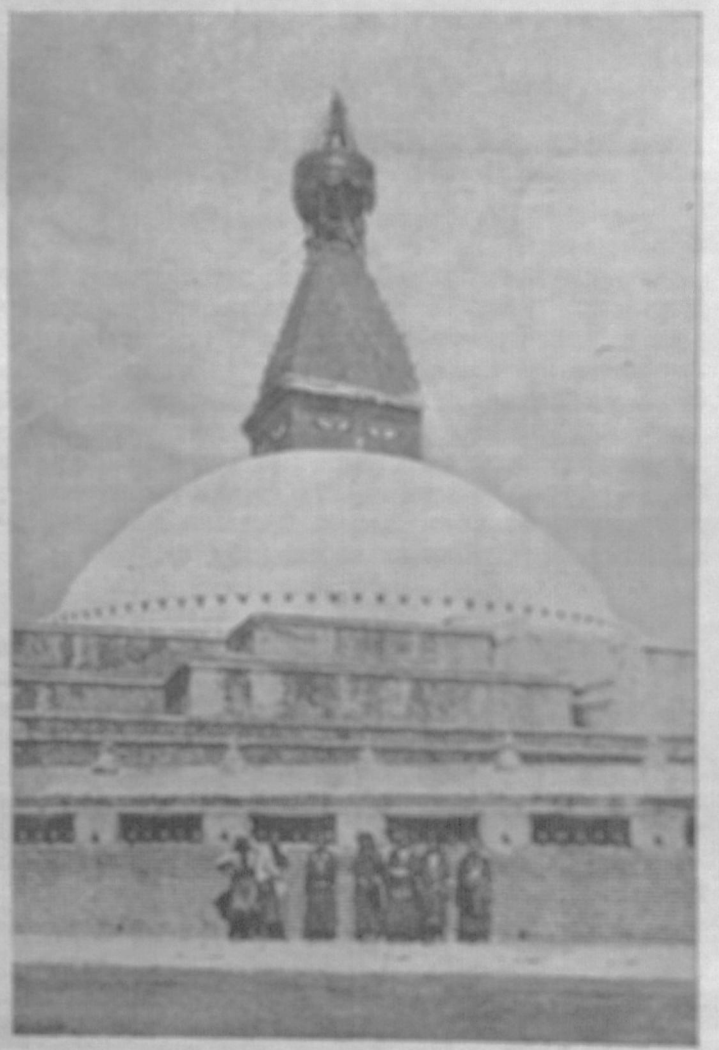

2. Буддійська святиня в Катманду.

мають силою розвинений хист до декоративного[3]) мистецтва.

В Непалі є дві релігії: індійська (брагманська)

[1]) премієр — перший міністер, голова міністрів; магараджа, старовідійське слово, дослівно — великий цар, у Індії є це титул володарів

[2]) індоєвропейські народи (звуться теж і індогерманськими) живуть майже в усій Европі, південно-західній Азії, північній половині Індії, сюди належать: індійці, перси, греки, романці, германці, слявяни, кельти

[3]) декоративний, лат. слово — що творить взаємну красу, окрасу

в народу гуркга й буддизм[4]) у неварців. Та релігійної боротьби тут немає, часто одне і друге плем'я почитає тих самих богів.

У будівництві храмів у Непалі сильні китайські впливи. Вони проявляються в більшеповерхових дахах із підігнутим догори окапом,

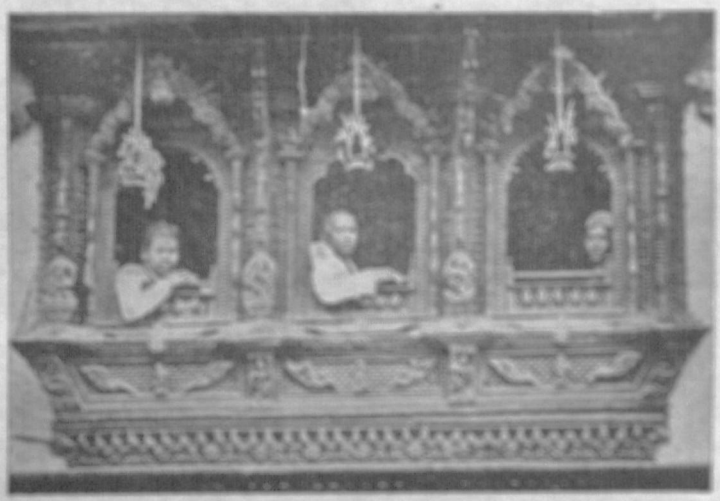

3. Різьблені вікна, різьба в дереві.

підпертим багаторізьбленими підпорами пагоди, (пор. обр. 1). Індійський вплив проявляється в будові вищих храмів, т. зв. ступ. Є це звичайно чотирикутні будівлі з круглим дахом, на якому є досить висока вежа, чотирикутна і ступінчаста. На чотирикутній підставі вежі намальовані очі, що звернені на чотири сторони світу; вони означають — усевидючість (обр. 2). Дахи звичайно вкриті золоченою бляхою. Місцевий вплив проявляється в настінних різьбах на дереві (обр. 3).

*

Доступ до Непалю тяжкий. З Індії веде до Непалю залізниця, але кінчиться перед джунглями. Через джунглі йдуть досить добрі шляхи, придатні навіть до їзди цугами. Зате в горах ніяких доріг немає, а переїжджають туди на конях, або в лектиках[5]). Малі тибетанські конйки дуже витривалі і зручно йдуть гірськими стежками.

За першим гірським хребтом розкладася котловина, де лежить столиця Катманду[6]), і скупчується все господарське й культурне життя. А в котловині звозу є добрі дороги, — авта переносять сюди через гори на плечах. В котловині процвітає хліборобство. Сіють тут тільки такі рослини, що правлять людині за корм. Не вільно садити чаю, тютюну й бавовни. Зате тут сіють рис, гречку й гірчицю. Хліборобством займаються неварці, вони теж дуже добрі огородники. Кожний придатний кусок ґрунту використаний. Овець і худоби мало, бо нема пасовищ, а тільки рілля. Жнива двічі на рік. Крім хліборобства, процвітає тут і ганчарство.

В Катманду, побіч маєвничих храмів, стоять новіші будівлі. Частина міста, заселена племенем гуркга, має зовсім європейський вигляд: є тут школи, шпиталі, касарні, вязниці, електричне освітлення, водопроводи. Інше місто Патан, це місце святинь: пагарні пагоди густо пообвішувані драперіями[7]) з матерії, горшками, або дзвінками. Дзвони та дзвінки мають велике значіння в непальському будівництві. Їх чіпляють над дверима, на стінах і під окапами дахів. Ці останні зроблені так, що дзвонять від подуву вітру (обр. 4). Найкраща

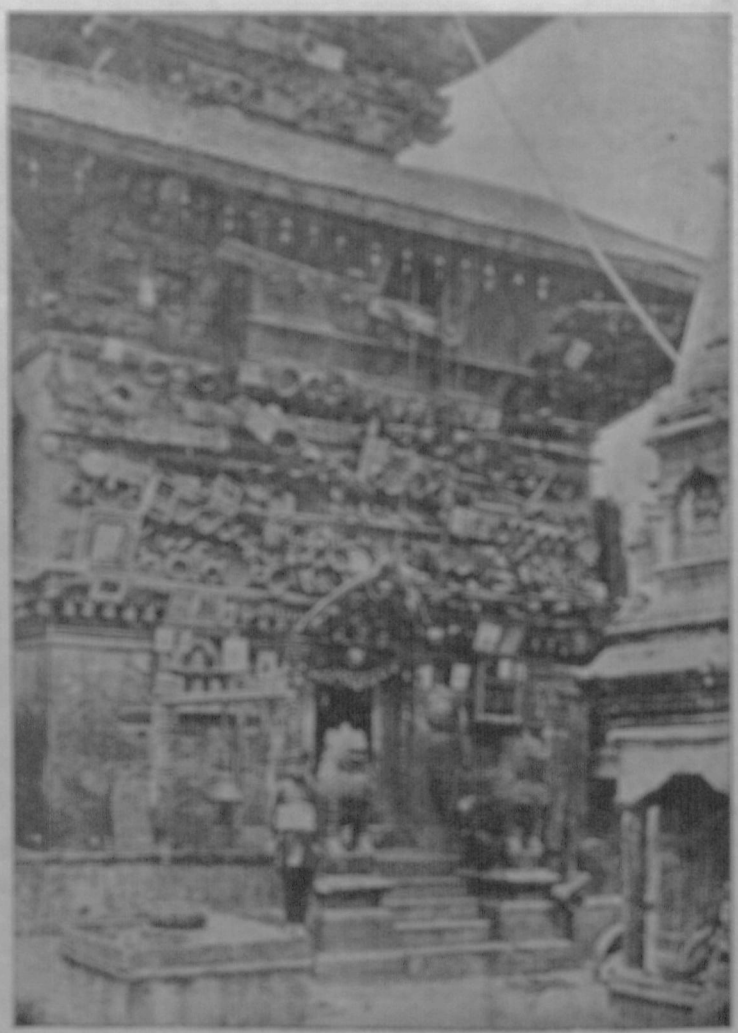

4. Буддійський храм у Патані, обвішаний дзвінками та горшками, перед входом статуї двох львів.

святиня, одна з найкращих будівель на Сході взагалі, це святиня в Бхатгаоні (обр. 5) на пятиповерховій підставі, що має 55 вікон. Вона була збудована в 1702 році. Її будував король Бхупатіндра Малла. Вона присвячена богині Нарасінгі. Ще й тепер можна бачити на ній сліди пожежі, що знищила її в 1934 році. Вона була відбудована в 1936 році.

[4]) брагмани — вищий ступінь брагманської віри; брагмани вірять у переселення душ, для цієї віри приналежний розподіл на касти (суспільні класи): жерці (брагманів — найвища каста), воїнів, купців, ремісників, хліборобів, парій (найнижча каста, з якою не мають інші касти ніяких зносин); назва „брагман" від слова „брагма" — найвищі божество, що стоїть над усіма богами; буддисти — вижанці буддійської віри; буддисти вірять у жандрівку душ, за яку життя вважають „мірвану", перехід у ніщо, відкидають поділ на касти

[5]) лектика, латинське слово — ноші з накриттям

[6]) Столиця Катманду, як видно з мапи, лежить у східній частині держави над річкою Багматі, що вливається в Індії до ріки Ганґу; легенда цього головного міста розвинулася міцні, про які згадує стаття. Місто Патан — напроти Катманду, на лівому березі річки Багматі (Катманду — на правому березі). Місто Бхатгаон лежить на схід від Катманду; містечко Пашпаті — на північний схід, над річкою Багматі; Сваямбхунат — на північний захід. Цих маленьких міст ми не зазначали на мапі, щоб вони не заплутали надто занадто. — Ред.

[7]) драперія, французьке слово — завіси із жорсткими

ступневому чотирикутньому плінтусі*), стоїть легенький, привабний храм, із пятиповерховим дахом, закінчений бронзовим дзвоном; до нього провадять сходи із статуями богів і тварин. Святе місто Непалю це П а ш п а т і, присвячене божеству Сіва. Тут палять тіла побожних брагманців, а попіл висипають у воду святої річки Багматі. В місті дуже багато храмів. Найбільша й найсвятіша на ввесь Непаль це святиня Пашпатінат. Прочани, що приходять сюди, купаються в водах річки Багматі. Будгійське святе місто це С в а я м б у н а т із святинею, що походить із III. століття по Христі. Коло святинь є багато статуй, деякі доволі дивні, зображують головою Буддгу*) й будгійських богів, хоч не бракує теж брагманських божеств, зображених деколи у тваринній подобі. Всередині святині темні (без вікон), не мають нічого цікавого; звичайно на стелі є образ божества, що йому присвячена святиня.

*

Непальські селяни веселі й привітні, одягаються в бавовняний одяг, що його спроваджують з Індії та з Японії. Жінки й дівчата носять намисто. Всі запережуються широкими поясами-хустками. Войовники носять широкий кинджал за ремінним поясом. Так узагалі народ спокійний, привітний та приязний.

Хоч обведений із усіх боків горами, мало доступний, Непаль не відрізаний від европейської культури, як про це ми вже згадували.

---

*) плінтус, грецьке слово — долішня частина колюмни (стовпа)

*) Буддга — основник буддгизму, ім'я в староіндійській мові означає: пробуджений, освічений; жив у VI. в. перед Христом.

5. Храм у Бгатгаонї, одна з найкращих будівель на Сході з XVIII. ст.; на сходах статуї звірят та богів.

Є. МАЛИК.

ІЗ ІСТОРІЇ ПЕРЕЛЕТУ ПТАХІВ

Рік-у-рік кожний із нас бачить, як увосени зникають деякі наші птахи, а навесну знову в нас появляються. Всі ми до цього явища звикли й кажемо, що восени птахи відлетіли в вирій, а навесну з вирію повернулися. А де той вирій? Чи далеко він? Про це є тільки байки, і є вони не тільки в нас, а й у народів куди культурніших та освіченіших за нас, ба навіть і люди освічені часом говорять дуже неймовірні річі. Так, на початку цього віку в Німеччині казали, що великі птахи при перелетах несуть на своїх плечах — малі. Ця байка повстала через невважливі спостереження і мало чим різниться від поглядів великого грецького вченого А р і с т о т е л я, що жив у IV. в. пер. Хр., і що його вважають першим ученим природником (і не дарма!). А Арістотель писав, що деякі птахи, щоб уникнути холоду й голоду, відлітають на південь, а деякі, як ось, кіс, чорногуз (бузько), ластівка, горлиця — перезимовують так, як земноводяні (жаби, тощо), себто, зариваються в землю й там собі сплять усю зиму.

Погляди Арістотеля вдержалися аж до XII. віку. В XII. віці лишень цісар Фридрих II. у своїй книжці про птахи вже про це не говорить. Зате його сучасник, дуже поважаний ученый Альбертус Магнус у своїй праці: „Про тварини" пише, що журавлі на відпочинку виставляють варту, а варта, щоб не заснути, бере камінь до ноги; коли вартовий птах засне, камінь упаде й вартового збудить; а при летї ліпші летуни, щоб занадто не випереджати останніх, обтяжають ніби то себе камінням... Такі й подібні байки зустрічаємо аж до XVI. сторіччя.

Перші книжки про птахи, де не було байок, написали: швайцарець Конрад Геснер та француз Бельон ді Манс. Але вивчення птахів ще довго було невпорядковане, не було навіть розподілу птахів. Аж знаменитий шведський ученый XVIII. ст. Карль Л і н н е й (Linné, Linnaeus) перший розподілив птахи, і його розподіл у головних рисах залишається й досі. Цей Лінней у 1750. році перший почав спостереження над явищем перелету птахів таким чином, що знайшов у різних місцях Швеції людей, які забивали птахів підчас перелету та повідомляли Ліннея про те, де, коли й котрого птаха забили. Цей спосіб досліду називається методою авіофенольогії (себто, вбивання птахів). На підставі зібраних відомостей Лінней написав першу пра-

цю про перелет птахів, що спиралася на спостереженнях (Dissertatio academica migrationes avium sistens).

За прикладом Ліннея почали досліджувати перелет птахів учені Скандинавії, Франції, Швайцарії й інших країв. І цей спосіб досліду птахів, стріляниям, убиванням, приніс досить багато відомостей про перелет птахів. Властиво все, що було знане в XIX. віці, досліджено сáме цим способом. Бо щойно самий кінець XIX. віку приніс новий спосіб, а сáме — влаштовування орнітольогічних станцій для спостерігання перелету та взагалі життя птахів. Першу таку станцію заснували десь так у році 1907.—1908. на німецькім острові Гельголянді. Але на думку заснувати таку станцію прийшов маляр красвидів Генріх Ґетке, що ще в 1891. році надрукував був дуже цікаві спостереження про перелет птахів, які він поробив на тому самому острові, на Гельголянді, місці відпочинку птахів підчас їх перелету через море. Відомости його були такі цікаві, й думка така корисна, що зараз після смерти Гетке заклали там державну станцію для спостерігання життя птахів. За німцями пішли инші держави.

Праці цих станцій у нашому віці дуже допомагає ще одна щаслива думка данського вченого птахознавця — Мартензена. В 1899. р. він завів спосіб обручкування[1]) птахів, себто особливого значкування птахів. Правда, й перед ним пробували значкувати птахи, щоб довідатися, куди вони відлітають: фарбували, прив'язували записки (це робив на Україні, наприклад, Фальц Файн[2]), але ці способи були недосконалі. А спосіб обручок виявився дуже корисний, він дає змогу ближче пізнати таємницю життя птахів. Полягає він у тому, що на ногу птаха накладають обручку різної величини, залежно від величини птаха, та обручка лежить на нозі вільно, не може згубитися, а при тому вона дуже легка, з алюмінію, птахові зовсім не заважає. Обручки ці тяжкі від 0,05 гр. до 3 гр., бувають 4—21 мм. завширшки. Ці обручки можна давати птахам іще у гнізді. На кожній обручці вирізують: назву товариства, чи орнітольогічної станції, що дала обручку, число й державу. Кожна станція, чи товариство, веде записник, куди вписує під числом обручки докладну назву (наукову) птаха, день, місяць і рік обручкування, а крім того різні спостереження (наприклад, час відлету) й одержані про птаха відомости.

Цей спосіб добрий ось чим: на поміч вченому приходить кожний культурний стрілець (мисливець), бо він має післати обручку на адресу, що на обручці, з повідомленням, коли птаха застрелено, чи де його знайдено мертвого. Через те, що обручку накладає на станції дослідник, чи член товариства, що докладно визначили вид (породу) птаха, то виключені помилки, які трапляться через незнання стрільців. Місце відлету птаха знане (записане в записнику), а через це знаний і напрямок — дорога перелету (раніше про це можна було говорити приблизно). Наприклад: декілька чорногузів обручкували в Києві. Одного з них застрелили в Африці, другого на Балкані, третього в Галичині. З цього пізнаємо шлях, котрим летять чорногузи з Києва на зимівлю в вирій. А що знаємо й день відлету (правда, не завжди, це цілком зрозуміло), пізнаємо й те, кільки часу потребує птах на перелет.

Як набереться досить відомостей, можна вирахувати і швидкість перелету й вияснити низку инших справ. Цим птахознавство дістає в руки докладні дані, так би мовити, документи, а не перекази, здогади, а часто й незвичайні помилкові спостереження. Адже нема такої кількости знавців, щоб їх можна було розіслати на невідомі ще всі місця перелету птахів. А докладно, науково, визначити вид (породу) птаха, може тільки фаховець.

Закидали цьому способові те, що нібито через нього винищать багато птахів. Та досвід показав, що це страх непотрібний. Бо відомостей надходить не так то й багато, всього пересічно від 0,8 до 2%. Крім того, орнітольогічні станції, що тепер є вже в багатьох державах, і не потребують забивати птахів. Вони мають такі сітки й улаштування, що, як водяних птахів, так і сухоземних, можуть ловити, провірити або накласти свої обручки й без ушкодження пустити їх знову на волю. Особливо це практикують у Німеччині на згаданім острові Гельголянді, на орнітольогічній станції Россітен, у Чехословаччині на деяких озерах і в инших державах. А птахів на перелеті однаково стріляють стрільці, ловлять сітками (в Італії), чи на їжу, чи для того, щоб у хаті тримати. Тепер із таких птахів можна використати бодай обручку.

Птахів у Европі дійсно меншає, та не тільки в Европі, але й в Америці. Та причини цьому инші. Вируб лісів, висушування болот, залізниці, регуляція річок та потоків, поширення площині орної землі — ось де причини зменшення кількости птахів. Птах не має тихого місця, догідного для гніздовища. Річки мають кам'яні береги, ліси одну породу дерев, без підросту й кущів. А кільки їх гине підчас сінокосу, особливо — яєць та малих! Це, та ще стріляння для потіхи підчас перелету, нищить птахів. Правда, в багатьох державах тепер є закони на охорону птахів, улаштовують так звані заповідники, де зовсім заборонено губити не тільки птахів, але й инші тварини й рослини, але все ще не скрізь і не в такій кількости, в якій іще тепер нищать. Адже Італія й досі є могилою птаства, як про це кажуть усі птахознавці[3]). Через Італію перелітає дуже багато птахів, і там найбільше їх ловлять сітками, на клей, до особливих пасток, та стріляють. А закони на охорону птахів, не зважаючи на те, що до уряду звертались різні вчені з різних країв — і досі там не видали...

Ще треба згадати про винищення гнізд, що так радо провадять і наші хлопці. Як у кожному селі вибере з десяток хлопців по пару гнізд, то ще велика втрата. Бо з десяток складаються сотні й тисячі на цілий край...

---

[1]) пор. Ж. і Зв. за 1935. р., ст. 273.

[2]) про Фальц-Файна чит. Ж. і Зв. 1936. за березень, ст. 80—81.

[3]) пор. про це згадану статтю М. Бакалуха в Ж. і Зв. за 1935. р., ст. 273.

ВАСИЛЬ СІМОВИЧ

ІВАН ФРАНКО В ЧЕРНІВЦЯХ 1913 Р.

Було це 1913. року навесну.

Той рік, 1913. рік, рік великої господарської кризи, рік балканської війни — був для національного і громадського життя українців на Буковині одним із найважчих років у передвоєнній добі. Над нашим життям нависала тяжка хмара непорозумінь, внутрішніх сварів, невідповідальної розпеченості, якоїсь повної дезорганізованості.

Назверха було наче все гаразд. По часописах ішли звістки про рух по селах. Збори, віча, наради. Зборів тих сила-силенна. Громади іменували почесними членами всіх, що мав політичну силу або щойно добився влади. Але між інтеліґенцією — розклад, наростало що раз глибше провалля, непрохідне провалля.

Нещастя, що спало через господарську кризу на союз хліборобських спілок, на „Селянську Касу", використовували зручно ті, що здавна ховали притаєну ненависть до провідника буковинських українців, до проф. Ст. Смаль Стоцького. Почалося погане цькування. Гидь збирає, коли переглядаєш тодішню т. зв. офіційну („Нова Буковина", „Народний Голос"), чи півофіційну („Православна Буковина"), а то й москвофільську („Русская Правда") пресу. Просто по тілу роках вірити не хочеться, щоб щось таке було в нас можливе. Ніякі вияснення, спростування — не помагали. Використовувано кожну й найдрібнішу нагоду, щоб очорнити людину, яка наш народ на Буковині на ноги поставила. І не було ніякого стриму для тої повені мерзотних лайок, які спадали на чоловіка, перед яким іще рік тому хилилися ті, що тепер лаялися, прибираючи собі різні імена „Правдолюбів" і т. д. Не було стриму, бо ті, що в їх руки перейшов був провід, не тільки на все це дозволяли, але ще й нишком затирали руки з успіху. Мовляв — перемогли таки ми... Їм же скрізь ухвалювали безмежне довіря, а тому, що всіх їх повиводив на верх, погорду й такі нищі слова, з якими в нас звичайно не рахуються...

Ввесь край був розполітикований. Не було враження, щоб ішла якась плянова національна праця. Правда, дуже гарно розвивалася Січова орґанізація, що мала в червні 1913. Краєвий Зїзд. І видко було змагання, щоб у краю перевести політичну орґанізацію. Але ж так узагалі панувала якась задуха, від якої робилося млісно. Дуже знаменна для тих часів коротесенька замітка в „Новій Буковині" з 5. лютого 1913.: „З жалем можна зауважити в послідних роках упадок патріотичного життя серед нашої суспільности. Дійшло до сего, що нема у нас кому урядити Шевченківське свято..." Замітка дуже присмітна й... болюча.

З малими виїмками, від усього того розполітикування осторонь стояла тодішня молодь. Вона займалася своїми справами, в так званій політиці, з деяких внутрішніх причин, брала участи небагато.

І тій молоді треба було завдячити, що до Чернівців приїхав Франко. Його приїзд був на той час чимось ясним на захмареним нашім овиді. Бодай на якийсь часочок можна було забути про домашню гризню.

На думку, щоб попросити найбільшого тодішнього поета до столиці Буковини, впало студентське товариство „Січ". Але ж запрошувала його вся університетська молодь, що гуртувалася тоді в чотирьох товариствах. І витали його — від усієї студентської молоді.

Але ж у загальній радости з приїзду Франкового до Чернівців брала участь — і середньошкільна молодь, усі ті ученики й учениці вчительської семинарії, ґімназії, реальної та хліборобської школи.

Франкові твори виховували нашу тодішню молодь, мало чи не на рівні з Кобзарем. Учителі народніх шкіл, ті самі, що недавно ще, як учні вчительської семинарії, майже кожний шкільний рік кінчали святом на честь Франка — вони не випадково охрестили свій орган „Каменярі". А в 1913. р. цей часопис виходив уже пятий рік. До слів Франкових „Каменярів" уклав навіть музику один із них (І. Карбулицький), і перед війною скрізь виконували цей твір на Буковині.

Ні, наша молодь дуже любила Франка, й високо його шанувала.

*

Це було навесну.

Був вівторок, 6. травня, св. Юрія, православне свято — день від науки вільний.

В „Новій Буковині" в переддень приїзду появилася гарна й тепла стаття. Заповідала, що „черновецькі Українці витатимуть у себе дорогого гостя, гордість українського народа", що на Буковину приїжджає „людина, по заслузі (з фаху) найбільший сучасний український письменник, по значінню найбільший топір української національної думки й української національної культури, каменярь поступу українського народа"... й навіть зазначувала, що „ми достойно привитаємо у себе великого і дорогого Гостя у Єго ювилейнім році".

Привитання було справді незвичайно гарне, тепле, хоч, і як на буковинські звичаї — скромне, без „хліба-соли" й без тих тріюмфальних брам, без яких не обходилися офіціяльні святкування. А вийшло воно тому так, що витала в Чернівцях Франка молодь, а не — офіціяльні тодішні провідники.

На жаль, із сіл було мало. За пізно дали часописи знати. Про приїзд появилася тільки невеличка замітка в „Новій Буковині" 3. травня. А проте вже давно „Народній Дім" не бачив так багато людей. Від самого долу до першого поверха залягли гості сходи, в салі ніде голки пропустити. І це вже десь коло 4. години заполудня, бо свято заповіджено на 5. годину.

Ціле передобіддя лило як з цебра. В ½3. приходив поїзд зі Львова. Цілий двірець запрудила молодь, що прибула витати дорогого Гостя: студенти, студентки, ґімназисти, учні й ученицї вчительської семинарії, багато молодших учителів із чернівських та підчернівських шкіл, трохи старшої інтеліґенції, що не боялася дощу. Захоплення не було міри, коли з вагону вийшов поет у товаристві

Своєї дочки Ганни. Молодь хотіла відпрягати коні від воза, сама збираючись тягти його до самого міста. Та з огляду на страшну зливу мусіла відмовитися від своєї гарячої постанови. Треба ж було Поетові скоріш бути на місці, щоб трохи відпочити по дорозі.

Коли поет у назначений час увійшов на салю — бурхливим оплескам кінця не було. А він сам, маленький, низький, усе ще з великим болем на обличчі по недавній смерти улюбленого сина Андрія (помер нагло вночі з 21. на 22. квітня 1913. у 26. році життя), в довгому чорному сурдуті, стояв напереді, збоку столика, дивився на людей, що його витали, хитав злегка головою і зі сльозами радощів на зболілих від праці очах усміхався.

Підходили знайомі. Устиск рук. Гарячий, милий. Поцілунки. Тиха розмова.

А в салі... Відколи вона стояла відновлена — вона ще такої тиші не зазнала. Здається, чути було віддих кожного, що прийшов сюди й вигрібущим оком дивився в невеличку постать Поета, якого собі, знаючи Його тільки з творів та з гарних портретів, уявляв певне велетнем, із широкими грудьми й руками силача...

Дзвінок. Студент Заклинський витає дорогого Гостя. Всі вислухують привитання настоячки. Слів не багато, але ж теплі вони, щирі, глибокі. Скінчив, і знов вибух оплесків. Поволеньки Поет підходить на підвищення, перед ним на підставці його — „Мойсей". А збоку студент Василь Мороз. Він буде перегортати Поетові листки Його великого твору.

І знов тиша. І тільки впереду лунає спокійний, одноманітний голос Поета. І знов слухачі наче ніяковіють. Думали, почують сильний, повен переливів, із різними переміками, то високий, то низький, живий голос — а то легко, спокійно плине слово, як та подільська річка. Слухачі, що привикли до гучних деклямацій, поволі звикають. Це ж не декляматор перед ними, не той, що завчив чужу поему, а творець сам, той, що виносив свого „Мойсея" під серцем, що цілого себе вклав у нього, це ж він сам той Мойсей, народній провідник, що дивиться вже позад себе, має за собою сорок років важкої народньої праці і спокійно, зрівноважений, перед зібраною громадою про неї розповідає...

Саля починає поволі розуміти, в чому справа, й зі стриманим віддихом стежить за кожним словом Поета. Читання тяглося, здається, дві години. Спершу — поема, пізніш увід до неї. Ніхто не ворухнувся. І як Поет скінчив, спершу не хотілося вірити, що вже кінець. Поет устав. Бурливі оплески. Оплескам нема кінця. І найважніше — ніхто не йде. Плещуть і дивляться в обличчя Поетове. А він стоїть — скромний, усміхнений, уста наче хотять щось вимовити, та зі зворушення не вимовлять слова.

Голова закриває збори.

Поета ще раз обступає гурт знайомих.

У повітрі чується велику вдячність за те, що Франко приїхав і розвіяв хоч на один день тяжкий, придушений настрій серед нашої громади в Чернівцях.

*

А після викладу — мала гутірка в домі проф. Смаль Стоцького, що гостив у себе Поета. Дочка годує недужого Батька. А він — розбалакався, живавий, веселий. І не хочеться вірити, що маєш перед собою тяжко недужу людину, без рук. Розмова — наукова. Присутній на гостині покійний професор Калужницький із дива не виходить: Франко з памяті проголошує цілі довгі уступи з якоїсь давньої церковно-слов'янської памятки. І все знає, за що зайшла розмова: історія, письменство, культура, політика. І які розумні думки, які глибокі, які своєрідні, цікаві. І — нічого про себе... Той вечір так і залишиться на ввесь вік незабутнім. І вечір і цілий день. День 6. травня 1913. р. в Чернівцях.

*

Пробув тоді на Буковині Поет недовго. Здається днів зо два. Ввесь час із проф. Стоцьким обговорював усякі справи — наукові, громадські, культурні. І тільки злегенька, раз чи двічі, пробалакався про свій тодішній стан.

А коли відїжджав до Львова — молодь везла Його на двірець, запряглася сама до воза. Тоді можна було, бо був гарний весінний день. Світило сонце.

А в нас залишався жаль, що Поет відїжджає, хоч і як важко було дивитися на нього, як та дитина, безпомічного.

ЖИВИЙ ПАМЯТНИК С. ПЕТЛЮРІ

Заходом української еміграції повстав у Парижі своєрідний памятник незабутньому Головному Отаманові — Українська бібліотека й Музей його імени. Завдання цієї установи — сприяти вивченню України, задовольняти духові потреби наших людей у Франції та репрезентувати (представляти) на чужині український народ, його скарби й надбання. В Музеї ім. Петлюри, в окремій кімнаті, зберігається вся обстанова кімнати, де жив Петлюра, й переховуються взагалі всякі памятки з його життя й діяльности, а також його посмертна маска, рукописи, фотографії, писання його та про нього.

Колись, у слушний час, усе це перевезеться на Україну, а в Парижі лишиться лише сама українознавча книгозбірня, така потрібна для належного знайомлення чужини про Україну. Бібліотеку й музей відкрито р. 1929. Досі придбалася бібліотека повад 12.000 книжок, з них більша половина українських. Займає бібліотека пять кімнат, але цього приміщення вже не вистачає. Крім головної книгозбірні в Парижі, є кілька філій на провінції, в різних кутках Франції, де скупчена українська еміграція. Є ще дуже важна установа, й українське громадянство повинно її підпирати. День 25. травня, день смерти бл. памяти Головного Отамана, повинен бути днем загальних зборів, жертв на уставову його імени.

В. Л.

ВАСИЛЬ ПАЧОВСЬКИЙ.

ЗОЛОТІ ВОРОТА Й УКРАЇНСЬКИЙ ПЕРЕКАЗ ПРО МИХАЙЛА СЕМИЛІТКА

Цього року припадає 900-ліття повстання одноцільної української держави під рукою Ярослава Мудрого, що по смерти лівобережного князя Мстислава 1036. р. переняв його землю і став монархом цілої нашої держави. В тому самому році прийшла орда під Київ, орда печенігів, яка від 968. року непокоїла наші землі зі сходу. Ярослава не було тоді в Києві, йому подали вістку до Новгороду, що печеніги „без числа" стоять під Києвом. Тоді Ярослав зібрав багато варягів і новгородців і прийшов до Києва. Він уставив ціле військо за мурами Києва так: варяг дав у середину, на правому крилі — киян, на лівому — новгородців. Обидва війська зударилися на тому місці, де тепер св. Софія, а тоді це було поле за містом. В лютій січі переміг Ярослав, а ввечір печенігів побито: хто з них потонув, хто втік у світ за очі, — вони зникли з нашої держави.

На місці цієї битви Ярослав заклав великий Київ, на який складалися: церква св. Софії, манастирі св. Юрія й Ірини, і передовсім там Ярослав поставив Золоті Ворота з церквою Благовіщення над брамою, за прикладом столиці грецької держави, щоб за Києвом піддержати славу суперника Царгороду. Слава цих Золотих Воріт гомоніла в цілій Европі, бо Ярослав приймав на свойому дворі багато чужинців.

Та для нас цікаві Золоті Ворота тим, що дали основу до утворення національного переказу про Михайла Семилітка, оборонця Києва перед татарами. Переказ цей записали з уст нашого народу різні вчені, українці й не-українці. Із українців назвемо Володимира Менчиця[1]), Миколу Костомарова[2]), Панька Куліша, В. Лянскоронського[3]), Якова Новицького[4]), Л. Добровольського[5]), з поляків — М. Ґрабовського[6]), з москалів — Ревякіна. Усіх відмін цього переказу намічують — 16.

Найширший та найстарший запис цього переказу Менчиця, він оповідає таке:

Великий князь Володимир має малого сина Михайлика, з якого за думкою знахорів має вийти такий вояк, якого світ не бачив. Почув про це татарський хан тай обступив військом Київ, щоб Володимир дав йому Михайлика за зятя. Князь скликав громаду, й вона придумала віддати малого. Але Михайлик потішає батька, що журитися нема чого, бо він їх переможе і каже:

„Мечу, ти мій мечу, ти на татарове!"

Поблагословив його Володимир, сів він на свого багатирського коня, перехрестив татарське військо мечем, тай по обидві сторони не стало, ліворуч його — як вогнем спалило, праворуч — як солому виклав. Михайлик рушає в світи, та прийшлось йому їхати через Золоті Ворота, то він до одного стремена взяв на ноги одну половину, а на другу ногу до другого стремена взяв другу половину Золотих Воріт і поїхав у якісь гори і став жити. Тай досі, каже, живий!

У инших відмінах уже не згадується про Володимира й його відносини до Михайлика:

Київ обступають татари, але поки Михайлик є в Києві, вони не здобудуть його. Він багатир такий, що стрілить, то все влучить у страву хана на тарілку. А раз привязав до стріли картку, де пише до хана: „Простояв ти сім літ, іще будеш стояти стільки, а нас не візьмеш, поки я буду!" Це змушує хана прохати киян видати Михайлика за ціну відступу від облоги.

Запис Куліша подає потайну змову киян так:

„От кияни, шу-шу! — і радяться: „А що ж оддаймо!" А Михайлик каже: „Як оддасте мене, то останній раз будете бачить Золоті Ворота". Тай, сівши на коня, обернувсь до них тай промовив:

— Ой, кияни, кияни, панове-громада,
Погана ваша рада,
Якби ви Михайлика не оддавали,
Поки світ сонця, вороги б Києва не достали.

Да взяв на ратище Ворота, так як от свій святого жита візьмеш, дай поїхав у Цариград через татарське військо. А татари його й не бачать. От як одкрив Ворота, то чужоземці ввалились у Київ, та й пішли потопком.

А лицар Михайлик і досі живе в Цариграді. Перед їм склянка води і проскурка лежить; більш нічого не їсть. І Золоті Ворота стоять у Цариграді. І буде, кажуть, колись таке время (час), що Михайлик вернеться в Київ і поставить ворота на своє місце. І як, ідучи хто мимо, скаже: „О Золоті Ворота! стоять вам ізнов там, де стояли", — то золото так і засяє. А як не скаже, або не подумає: „Ні вже не буть вам у Києві!" — то золото так і поверкне".

А відміна М. Ґрабовського висловлює цю думку так:

„Коли хто в думці скаже: „О Золоті Ворота, ви знову повернетеся на старе місце!" — золоті мури блищать і світяться мов сонце". Бо повернуться до Києва й Золоті Ворота й багатир. Сього вже недовго ждати..."

Переказ про майбутній поворот Золотих Воріт із Царгороду до Києва жив на Україні і в другій половині XVII. стол. На доказ цього подають історики (н. пр., російський історик Соловйов) відомість про віру в це з XVII. ст. Оповідали, що 1672. р. запорожці вибралися в похід під проводом Вдовиченка, який називав себе пророком і рушив із військом на Крим, щоб його зруйнувати, а в Царгороді взяти Золоті Ворота та поставити в Києві на давньому місці. Похід на Крим не вдався, бо Вдовиченко не казав брати ніяких гармат, а опісля ховався перед стрілами. Його зловили, відібрали йому булаву й бунчук та передали начальникові московських військ Ромодановському.

*

Окрім українських записів, маємо й старий московський книжний запис билини, що збереглася в рукописі зпочатку XVIII. ст. В цьому записі дванацятьлітній Михайлик Данилович кладе на голову золотий вінець і побиває татар за Володими-

---

[1]) Володимир Менчиць, український громадський діяч, книгар, збирач народньої творчости (1837—1916), працював у Петербурзі в 60. рр. XIX. ст. і в Ялисаветі в 80. рр.

[2]) див. Ж. і Зн. за квітень 1935. р., ст. 97

[3]) Василь Лянскоронський, український історик (1859—1928)

[4]) Яків Новицький, український народознавець (1847—1925), збирач українських пісень та переказів

[5]) Леонід Добровольський, український історик (1867—1929), знавець старого Києва

[6]) Міхал Ґрабовський, польський письменник і критик, знавець народньої поезії, приятель П. Куліша (1805—1863)

ра. Російський учений Веселовський[7]) наводить ще грецький переказ про Золоті Ворота в Царгороді й царя Михайла, що побиває біблійний народ ізмаїлітян, стає царем Єрусалиму та вкінці віддає свій царський вінець на хрест, що спуститься з неба, а Михайло засне навіки.

Візантійський переказ міг сполучитися з українським, та тільки кінець про безсмертність Михайлика дороблено у Візантії. Але сам переказ повстав на Україні. В добі занепаду Києва ми маємо кілька князів з ім'ям Михайла, які борються з татарами. Золоті Ворота — зображують святий знак української держави, яка захищалась від натиском татар. Але молоде покоління зберігає в пам'яті думку української державности в переказі про Золоті Ворота, що сполучували два світи, дві культури, Сходу й Заходу, в столиці української держави. Це молоде покоління уявляє собою — лицар Михайлик, що став безсмертним сторожем Золотих Воріт у Царгороді, від якого залежить велич і розвій колишньої й майбутньої української держави, бо Царгород має ключ до Чорного моря.

*

Як зібрати всі записи українські й московські, то маємо дві головні думки про малолітнього оборонця Києва. Перша з них: старий Данило, батько Михайлика, оборонець Києва, йде в манастир, але залишає підлітка, який побиває невірного царя й займає місце батька. Це московська відміна. Українська відміна переказу така: невірний цар облогою Києва добивається, щоб йому видали оборонця, громада ухвалює його видати та змушує його йти до ворожого табору. Але лицар, забравши Золоті Ворота, проходить непримітно через табор невірних і ховає Золоті Ворота, щоб, як прийде слушний час, вернутися з ними до Києва.

В цих двох відмінах малюється ціла історія українського народу. Переказ про Золоті Ворота, збережений у київській традиції (передачі), став підставою до основної суперечки українських і московських учених про те, хто перший жив у старому Києві, українці, чи москалі, і придався до виясснення українського походження київських билин, старовинних княжих народніх дум, що збереглися на півночі в Московщині. Коли вчений Веселовський, на основі переказу про Михайлика, доводив українське походження билин — то инші московські вчені, Халанський[8]) та Міллер[9]), старалися звязати оповідання про Золоті Ворота з північними подіями, щоб нас, українців, позбавити державницької традиції.

Ці вчені старались підшукати московський корінь цього переказу в суперечці кн. Михайла Юрієвича з громадою міста Володимира над Клязмою 1175. року. Там громада, мовляв, вбила хороброго й любленого народом князя з міста, про це повстала пісня, що її перевезли на Україну прочани, й вона дала почин переказові про Михайлика, що його оголосили українські вчені (Куліш, Драгоманів і т. д.). Але ж та відміна переказу, що її записав Вол. Мончиць, дає безсумнівний доказ українського його походження. Московські вчені спираються найбільше на йменні Михайла. Але ж наші княжі літописи знають багато Михайлів. Ось кн. Святополк II. Ізяславич (1093—1113), що разом із Володимиром Мономахом воював половців, називається Михайло, він засновує Золотоверхий манастир св. Михайла. В цьому манастирі відбувалася нарада за часів Мономаха в справі походів на орду, в ньому король Данило молиться перед гостиною в татарського хана Батия, а св. Михайло був покровителем Києва. Проти московського погляду, що, мовляв, Михайло Юрієвич дав основу до переказу про Михайлика, можемо навести те, що цього князя, правда, йменував суздальський князь Андрій Боголюбський київським князем, але він у Києві ніколи не сидів, а тільки на Пороссі в 1172. р., а потім перейшов у Московщину.

Але, здається, ім'я лицареві з нашого переказу про Золоті Ворота дав український князь Михайло Всеволодич, з роду Ольговичів, що сидів у Києві 1239. р., коли татари підступили вперше під Київ і дивом дивувалися його красі. Татари пробували намовити Михайла й київ піддатися, але Михайло не послухав і не піддався. Татари зійшли з Києва завернулися, а Михайло втік на Угорщину, де його син Ростислав одружився з королівною. Після татарської руїни Києва Михайло вернувся, але застав Київ занятий Олександром, сином суздальського князя Ярослава, тимто і вибрався 1246. р. з Чернигова до хана. Але там 20. IX. 1246. р. наклав головою, не згодившись поклонитися татарським божкам.

Міркуємо, що цей князь міг дати ім'я лицареві переказу про Золоті Ворота. Він же не віддав Києва татарам, він мав зв'язки з Данилом, він виїхав із Києва по тім нападі, на другий рік татари забрали Київ, князь Михайло вже не вернувся, а серед татар загинув. На цей здогад наводить нас московська відміна переказу, де Михайлик, син Данила, гине, а Данило, як черниць, ховає його серед великого смутку.

*

Збираючи докупи всі події й погляди, оцінюємо як-слід велике значіння цього національного переказу. Переказ про Золоті Ворота та про безсмертного Михайлика, який стереже їх такі довгі роки в Царгороді, є виявом народньої віри в вічну обнову історії та воскресення української держави. Через те, що записано його в різних сторонах України і стверджено віру в нього за козацьких часів — цей переказ став одним із популярніших доказів на те, що українське населення в старому Києві — тубільне, корінне, а не зайшле, як це старалася показати вперед московська наука.

---

[7]) Олександер Веселовський, визначний російський історик порівнального літературознавства (1838—1903), дуже добрий знавець літератури середньовіччя; писав про середньовічні повісти, легенди (оповідання про святих), духовні вірші, коляди й т. д.; твір про повстання билин так і зветься „Южнорусские былины" (українські билини)

[8]) Михайло Халанський, російський народознавець (етнограф) і історик літератури (* 1857), відомі його праці про билини, думи, про південнослов'янські епопеї (епічні) пісні

[9]) Всеволод Міллер, російський історик літератури й етнограф (1848—1913), — праці про билини, про Слово о полку Ігоревім і т. д.

А те, що переказ повстав у Києві та зберігався цілі століття, не вважаючи на нові бурливі події часів козаччини, кидає наявне світло, що всі билини з часів Володимира й перед ним — це є витвір української творчости, хоч вони збереглися на півночі, куди їх занесли виселенці з України за татарщини.

І ще один із цього висновок — ці билини треба нам собі засвоїти, бо вони наші, як наша історія княжих часів!

БІБЛІОҐРАФІЯ

Василь Сімович, ІВАН ФРАНКО, життя й діяльність, із нагоди 20-ліття смерти, з 26 образками, накладом Товариства „Просвіта", Львів, 1936, ст. 64.

Цього року минає вже двацять літ, як не стало нашого великого письменника й діяча, Івана Франка. Дозріває вже нове покоління, що народилося по його смерти. А ті молоді люди, що знали Франка живим, що бачили його діяльність, уже самі доходять його віку. Отож найвищий час, щоб бодай на тіснішій батьківщині поета, в рідній Галичині, помянули його земляки в цю річницю незлим-тихим словом, нагадали теперішньому молодому поколінню про життя й діла незабутнього Покійника, про великі його заслуги перед рідним краєм і народом. На жаль, не бачимо ми ніяких заходів у громадянстві для відзначення двацятьлітніх роковин Франкової смерти. Тільки — сама-по „Просвіта" не забула за цю річницю й видала окрему книжечку, присвячену життю й діяльности свого Почесного Члена.

Книжечку цю написав др. Василь Сімович, що вже дав себе пізнати як добрий знавець і Франкового життя і Франкової творчости*).

І в цій книжечці, що отсе перед нами, він коротко, але з повним знанням річі та з живою й теплою любовю, розповідає нам про великого Вчителя. Крок за кроком веде нас автор крізь життя Франкове, через усі його події, знайомить по дорозі з обставинами, в яких жив і працював Франко, та розповідає, як вони відбивалися на Франковому житті і творчости. І, оповідаючи про письменницьку діяльність Франкову, автор, щоб краще змалювати її, щоб яскравіше показати нам думки й погляди Франкові, переспав свою мову уривками з поетичних його творів.

Книжечка вийшла через усе це й дуже прозора й цікава, а заразом вона дуже приступна для найширших кол нашої читацької громади. Видано її дуже дбайливо, з багатьома портретами Франка та иншими образками. Тимто гаряче поручаємо це нове видання „Просвіти" всім нашим читачам.

Вол. Дорошенко.

Євген Храпливий, СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ, „Науково-популярна бібліотека товариства „Прэсвіта", накладом фонду „Учітеся, брати мої", Львів, 1936., ст. 354, з 229 таблицями, 17 діяграмами та 3 мапами.

Подвійна книжка, що її отримають передплатники видань „Просвіти" за цей рік (як останню книжечку за минулий рік — одержать І. том поезій Шевченка), а так узагалі є це вже 20. книжка видана Фондом „Учітеся, брати мої". Книжка цікава своїм змістом і дуже повчальна. Обіймає вона 12 розділів і займається всіма питаннями, зязаними з сучасною хліборобською справою на наших землях, що входять у склад Польщі. Вона обговорює підсоння й природні господарські смуги, розподіл ужиткової площіні в нас, обріб ріллі та плекання ростин, займається нашими сіножатями та пасовиськами, садами та огородами, розбиває всякі ґрунти на наших землях, підносить справу плекання сільсько-господарських тварин, згадує про пасічництво й рибальство та змальовує теперішній земельний устрій. Усі ці частини унаглядновують таблиці, з числами про поодинокі ділянки нашого сільського господарства. Для людини, що вміє читати такі таблиці, числа — все скажуть. Тим більше, що скрізь вони подають стан поодиноких ділянок нашого хліборобства в порівнянні зі станом цих ділянок у цілій Польщі, а то й у иншіх хліборобських країнах Европи та, як що до чого, й иншіх частин світу (Америки, и. пр.). А хто чисел не любить і від них тікає, для того автор дає дуже докладні пояснення.

З книжки можна багато навчитися. Бо мета її — виказати, що, коли ми господаримо погано, то це відбивається на загальному становищі нашого народу, бо ми народ хліборобський. Тимто в великому суперництві з сучасною торговлею, промисловістю, в суперництві з містом — ми можемо ще встоятися, коли ми будемо господарити р а ц і о н а л ь н о, себто, так, щоб використати як-найбільше й як-найліпше наші ґрунти, наші домашні тварини, птаху й т. д. Автор на кожному кроці вказує на дотеперішні хиби в нашому господарюванні й показує на кожному кроці, як ми ще м о ж е м о й як д у ж е ще таки можемо використати й ріллю, і тварину, й сади й т. д. З цього погляду книжка принесе неоцінену користь.

Написана книжка легко, доступно, з великим знанням справи, з використанням усіх матеріялів, які можна було використати. Та найважніше — вона написана тепло, бо написана з серця, з гарячим бажанням допомогти нашому хліборобству стати на ноги.

Вл.

---

*) Року 1920. видав він у Берліні в „Українській Накладні" велике, багато доповнене видання Франкової збірки „З вершин і низин", із широкою передмовою, і там розповів про життя та громадську й письменницьку роботу Франка; крім цього, в тому самому Берліні, видав такі Франкові повісти: „Захар Беркут", „Основи суспільности", „Перехресні стежки" з поясненнями та вступами. — В. Д.

Місяць травень — Франкові. Влаштовуйте свята в честь Поета, з нагоди 20-ліття Його смерти. Не повинно б бути ні одної місцевости в краю, де не було б цього року у травні с в я т а Ф р а н к а.

ТІ, ЩО ВІД НАС ВІДІЙШЛИ

О. Атанас Левинський, парох Болехова, упокоївся дня 8. березня, 1936. р. в сімдесятпятому році життя.

Покійний належав до тих священників старшого покоління, що дуже гарно вміли погоджувати обовязки свойого стану з громадською роботою. Ще богословом (у Відні) зазнайомлював віденські кола з українською справою, а потім молодим священником бере жваву участь у тодішньому національному житті. Переконаний, що тільки освіта на народній мові принесе нашому народові добро, він від наймолодших літ виступав свідомим українцем, у цьому дусі він свій Дім і виховував довгий час молоде покоління, як професор гр.-кат. релігії, спершу в народніх школах, опісля в гімназії в Чернівцях. Цілих тридять років залишався Покійний на цьому становищі, й тоді весь час допильновував того, щоб його учні не німеччились (на Буковині була до війни урядова мова — німецька, школи були довго німецькі, багато людей із інтелігенції німечилось), щоб виростали на свідомих українських громадян. Багато відомих пізніщих українських дівчів завдячувало свойому Катехитові те, що він засіяв у них зерно національної свідомости. Крім цього, опікувався матеріяльними справами своїх учнів і довгий час працював у товаристві „Шкільна Поміч".

За часів російської займанщини залишався в Чернівцях, тут його застала й революція 1917. р.; тоді то в його домі часто сходилися українські наддніпрянські дівчі, й нераз тут ішли наради та повставали нові пляни.

Спенсіонований передчасно, покійний о. Левинський покидає Чернівці й перебирається 1920. р. до Болехова на пароха. Хоч уже немолодий, береться до роботи: добудовує церкву, основує кооперативу на передмісті Довжка, цікавиться просвітнім рухом, укладає пляни будови дому „Просвіти", бере, хоч і уже недужий, участь у ювілеї філії болехівської „Просвіти" 1935. р.

Зразок послідовности, свідомий громадянин, повен віри в наше краще майбутнє, Покійний тішився великою прихильністю серед усіх, що його знали. Доказом цього був величавий похорон, що відбувся 12. березня. До вічного відпочинку супроводжали його великі лави народу й інтелігенції.

Вічна Йому память!

НОВІ ЖУРНАЛИ ТА КНИЖКИ

Журнали.

„ВІСТНИК", кн. 4, квітень, 1936.
„НАЗУСТРІЧ", ч. 5—6, березень, 1936.
„НОВА ХАТА", ч. 5, березень, 1936.
„ДЗВОНИ", ч. 1—2, *січень—лютий*, 1936.
„ОБРІЙ", ч. 5, Львів, 1936.
„СЛУЖБОВИК", ч. 3, березень, 1936.
„УЧИТЕЛЬСЬКИЙ ГОЛОС", ч. 3, *Ужгород*, березень, 1936.
„УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖДЕНЬ", ч. 13, березень, *Прага*, 1936.
„НАШ ПРИЯТЕЛЬ", ч. 157; березень, *Женева*, 1936.
„ДО ПЕРЕМОГИ", ч. 1—3, *січень—березень*, *Ужгород*, 1936.
„КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА", ч. 3, березень, 1936.
„ВІСТИ МУЗЕЮ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНИ", ч. II, *Прага*, лютий, 1936.
„СОКІЛЬСЬКІ ВІСТИ", ч. 3, березень, 1936.
„УКРАЇНСЬКЕ ЮНАЦТВО", ч. 3, 1936.
„НА СЛІД", ч. 2, березень, 1936.
„НАША ШКОЛА", ч. 2, *Мукачево*, лютий, 1936.
„КООПЕРАТИВНА РОДИНА", ч. 3, березень, 1936.
„УКРАЇНСЬКИЙ СОКІЛ", ч. 3, березень, 1936.
„ВІРА І НАУКА", ч. 3, березень, *Коломия*, 1936.
„BIULETYN POLSKO-UKRAIŃSKI", ч. 9—12, березень, *Варшава*, 1936.

Книжки.

Роман Могитич, ЮЗМ. СОЛТИС, Львів, 1935, „Рекорд".
О. Кобилянська, ЗА СИТУАЦІЯМИ, Львів, 1936, „Українська Бібліотека".
Др. Петро Білинок, ДОБРІ Й ЛИХІ ДІТИ, Львів, 1936; „Рідна Школа".
Др. Петро Білинок, ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ВИХОВАННЯ, Львів, 1936, „Рідна Школа".
Франц Кіновський, НАШІ СОКОЛЯТА, Львів, 1936, „Світ Дитини".
Іван Петренко, БУРСАКИ, Львів, 1936, „Рідна Школа".
Юрій Липа, НОТАТНИК, 1936, „Народній Стяг".
Ервін Бей, ЗМОВА ПРОТИ СВІТУ, Г. П. У., переклад з німецької, Львів, 1936, „Хортиця".

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ НОВИЙ МІСЯЧНИК.

Від квітня цього року виходить накладом Товариства „Просвіта" у Львові нове видання

„П Р О С В І Т А"

МІСЯЧНИК ОСВІТИ, ВИХОВАННЯ, КУЛЬТУРИ.

Зміст дуже різнородний. Місячник має постійні відділи: Читання, Самоосвіта, Бібліотека, Театр — хор — музика, Науки й поради, Календарець праці, З життя „Просвіти", Забави й розваги — містить усе, що потрібне освітянові, читальняному робітникові. Цена двома виходиться зошиток за травень.

Передплата до кінця б. р. 2.50 зл. Окреме число — 30 гр. Присилайте передплату на адресу: „ПРОСВІТА", Львів, Ринок 10.

Справляна помилка: У „Житті і Знанні" за квітень б. р. трапилась не з вини Редакції прикра помилка у статті Я. М. Березні. А саме на стор. 98, у правому стовпці, перші три рядки згори мають звучати так: Як попробувати, як зерно у хату йдуть, в трачі її з насіння обладнять, щоб і „хлібі був і богатий дім".

Запросини до передплати журналу

„ЖИТТЯ І ЗНАННЯ“

на рік 1936.

З першим січня журнал „Життя і Знання“ входить у **девятий** рік свого видання. Цілих вісім років місячник виповняв своє завдання, що зазначене в самій його назві: звертав увагу на **життя**, яким живемо й жили ми самі, яке кипить, чи кипіло довкола нас і далеко від нас, і на **знання**, таке потрібне для того, щоб ми могли як-найдогідніше, найкраще укласти своє власне життя.

З року на рік зростало число наших прихильників — співробітників і передплатників, із року на рік наш журнал добирався до чим раз дальших, і то найглухіших закутин нашого краю. З девятим роком „Життя і Знання“ стає перед Громадою з повною свідомістю того, що журнал зробив своє діло, що він вніс поважний вклад у скарбницю нашої культури.

Найближчий рік починаємо виданням „Життя і Знання“ **сотим числом.** Це подія для наших обставин незвичайна. Звичайно такі наші видання завмирали після десятого випуску, і по них гинув і слух. Коли ж ми дійшли до такого поважного числа, то це знак, що журнал — діло добре, що він сповняв своє завдання як-слід.

А проте треба признати, що в нас його все ще **недоцінюють,** бо ж „Ж. і Зн.“ не має все ще **тільки** передплатників; як би журнал на це **заслуговував.** У нас усе ще є багато людей, що недоцінюють вагу такого єдиного в нас видання, і до них іде наш гарячий заклик, щоб і вони підтримали наш журнал, ставши його передплатниками. Бо ж

„Життя і Знання“ й надалі залишається єдиним популярно-науковим українським місячником;

„Життя і Знання“ й на далі виконуватиме свою програму, освідомлюватиме з життям минулим і теперішнім, нашого народу й усіх народів світу;

„Життя і Знання“ й надалі нестиме найдоступніщим способом, простим складом, звичайними словами знання з усіх ділянок: стародавня історична й доісторична (археольогія), чужі краї й люди, визначні діячі свої й чужі, всесвіт, Земля й її будова, життя на світі, історія України й чужих народів, відкриття й винаходи, техніка, мова й мовознавство, народне господарство, громадознавство й т. д. й т. д.;

„Життя і Знання“ приноситиме все багатий образковий матеріял, карти, мапи, при чому, як і досі, додиляти-меться, щоб читачі його довідувалися все в пору про те, що зацікавлює саме ввесь світ;

„Життя і Знання“, як і досі, матиме на увазі духові потреби читалень і передусім самоосвітні гуртки, які можуть користуватися матеріялом, поміщеним у журналі, для своєї мети;

„Життя і Знання“, як і досі, ставатиме у пригоді науковим гурткам нашої мо́лоді в середніх школах і в вищих клясах загальної школи; вони завсіди можуть черпати зі статтей те, що їм буде потрібне; Перший Український Педагогічний Зїзд у Львові (2.—3. листопаду), висловився з признанням про наш журнал, а Шкільна Кураторія здавна поручила його для читання в вечірніх курсах позашкільної освіти на другому ступні — замість окремих читанок;

„Життя і Знання“ й на далі буде в найтіснішому звязку зі своїми читачами і своїми співробітниками, що їх число з року на рік росте, досягши за останній рік числа поверх сотні;

„Життя і Знання“ повинна передплатити кожна читальня, кожна кооператива, кожна освітня установа, вони доповнить і поширить їм їх знання, скріпить їх погляд на світ, на життя, на людей;

„Життя і Знання“ це — багате й незичерпне джерело для самоосвіти, для викладів і читання на-голос по культурно-освітніх установах;

„Життя і Знання“ несе науку й освіту між найширші верстви народу, проводить виховні думки, щоб, таким чином, піднести нарід на вищий ступінь культури, тимто

„Життя і Знання“ мусить найтися в кожній читальні „Просвіти“, в кожному кясині, в кожному українському **товаристві,** його повинні передплачувати **всі свідомі українські люди:** духовні, вчителі, інженєри, купці, промисловці, урядовці, й передусім усі ті, що займаються культурно-освітньою працею серед народу.

„Життя і Знання“ журнал, як на наші обставини, відповідно до того, що він дає — недорогий.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

Передплата його на рік: у краю та в Чехословаччині 18.— зл., на 6 місяців 9.— зл., на 3 місяці 5.— зл., поодиноке число 2.— зл. (Ще не торкається осіб і, головно, читалень, які платять річну членську вкладку 25.— зл. і одержують усі видання „Просвіти“).

За кордоном: на рік 21.— зл., на 6 місяців 11.— зл., на 3 місяці 6.— зл., поодиноке число 2.— зл.

Комплєти III., IV., VI., VII. і VIII. річників у брошурі можна замовляти по ціні 18.— зл., V. річник по ціні зл. 22.50, а за оправленій у півполотно з золотими витисками на передї й на хребті доплачується зл. 3.—.

Подаємо до відома, що вимо до продажу складаємся до I—VIII. річників журналу „Життя і Знання“ по ціні зл. 2.50, з пересилкою 3.—.

ПРОСИМО ПРИСИЛАТИ ПЕРЕДПЛАТУ!

ПРОСИМО ПРИЄДНУВАТИ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ!

Адреса Редакції й Адміністрації:

ЛЬВІВ, РИНОК 10, ТОВАРИСТВО „ПРОСВІТА“. — Société "Prosvita", Léopol, Rynok 10. Pologne. Association „Prosvita", Lviv (Lemberg), Rynok 10, East. Galicia, Poland.

Поштове заплачено гуртом.
Opłatę pocztową opłacono ryczałtem.

ВЖЕ ВСІ ПЕРЕКОНАЛИСЯ

що до доброї і смаченої
кави годиться тільки
Цикорія „ЛУНА"
виробу кооперативної фабрики
„СУСПІЛЬНИЙ ПРОМИСЛ"
ЛЬВІВ — БОГДАНІВКА.

Чи Ви вже стали передплатником повного видання творів

ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

у 16 томах — видання Українського Наукового Інституту в Варшаві.

Щоб полегшити сплату рат за передплату на це повне видання творів Т. Шевченка та уможливити цим передплату як найширшим колам, Інститут випускає по одній книжці що три місяці, а саме 1. лютого, 1. травня, 1. серпня, 1. листопаду. — Вже вийшли томи II., III., VI., VII., XI. та XIV.

Умови передплати за 16 томів:

у книгарському продажу: зл. 64.—, у передплаті зл. 40.—, по 2 зл. 50 гр. за том брошурований. Хто заплатить у 4 ратах по 10 зл., дістанетеме книжки в паперовій оправі.

Чекове конто П. К. О. в Варшаві 18.670.

Коли Ви курите —
то Ваш обовязок

КУРИТИ
ПАПЕРЦІ
І
ТУТКИ
повноватки
(150 шт. у коробці)

„КАЛИНА"

української фабрики кооп. фірми „Будучність" у Тернополі
фабричний склад — Львів, вул. Бінцарська ч. 11.

НАСІННЯ

вічнозелені, квітучі й осінні з перших рядових крайових та закордонних плантацій, найбільше своєчасні поручає

Едмунд Рідль

СКЛАД НАСІННЯ
Львів, ул. Рутовського ч. 1/3.

Подробні цінники на бажання висилаються.

Першорядний бар і ресторан

Рогера й Зайделя

поручається українській громаді міста Львова

Снідання, обіди, вечері, знаменитий, багато засоблений буфет, добірні напитки і славні пива львівських бровариів.

Львів, ул. Третього Мая, ч. 5.

Загально відомий із передвоєнних часів

Ресторан А. Шковрона

при вул. Коперника ч. 3.

тепер під управою фахівця
ІВАНА РУДКА

поручає: буфет зимний і гарячий, знамениту кухню (страви на маслі). Снідання, обіди й вечері. Пива: пільзенське, оксімське, львівське. — Ввечір музика без підвищення цін.

Висилаємо відбиток календаря „Просвіта" на 1936. р., які ще не заплатили належності за нього в сумі 1·50 — негайно заплатити і не чекати окремих пригадок.

Видає Т-во „Просвіта". — За редакцію відповідає Д-р Іван Брик. — З друкарні Вид. С-ки „Діло", Львів, Ринок 18.

Ч. 6 (105). ЧЕРВЕНЬ

1936

РІК IX.

ЗМІСТ: Назустріч 11. червневі (з приводу 47. загальних зборів „Просвіти“). — Василь Вербицький: Свій! Воробкевич, з нагоди 60-ліття народин (з портр.). — І. Рубак: Кропива. — С. Воробкевич: „Хто радо нову і звичаї не любить“ (вірш). — Микола Андрусяк: Лілієнна Старонтів, з приводу її шестилітнього ювілею (3 обр.). — а ф: Сонце, вода, повітря. — Володимир Січинський: Дещо про рясний плід (1 обр.). — Борис Кудрик: Свій! Воробкевич-музик. — С.: Рутинна гостина. — Михайло Семенівський: Горацій — з нагоди двотисячліття народин великого римського поета (вірш. і 1 обр.). — З нової Горація (переклади М. Зерова та Св. Гординського. — Медицина у 2.000 році. — Лев Яхненко: Виконані мрії знаходи стародавнього світу (3 обр.). — † Ігор Лоський: Україна у XVIII. віці у споминах сучасника. — Стр.: Де людей не болить зуби. — Й. М. Береза: Будні і свята пасічника (3 обр.). — М. О.: Опера Тоні й півострів Горгора. — Ян: Про хасти в Індії (4 обр.). — М. С.: 60-ліття сумної пам'яті указу з 1876. року. — Микола Бажалук: Серник (1 обр.). — ік.: Бджоли, що не кусають. — Франц Конопніцький: Не нищ бережи тайну. — Стр.: Слива — забезпечка перед пропасницею. — Ярина Сімович: При перегодованню дітей (2 обр.). — Ол. Цинкаловський: Стара волоська хата (1 обр.). — С. Жарський: Кавдрівка хвоєм (1 обр.). — Стр.: Леви на людські голови в Індонезії. — Ті, що від нас відійшли (пор. Лоський). — Дилетант: П. Аленський: Подорож патріярха Мазепи (кінець буде). — Нові книжки й журнали.

Від Адміністрації.

1. З числом 5/104 вислано складанки ПКО, просимо Шановних Передплатників, які залягають із передплатою або яким передплата скінчиться з днем 30. червня ц. р., вирівняти залеглости й поповнити передплату.
2. Подаємо до відома Шановних Передплатників, що рекламації на неодержані числа журналу треба вносити протягом одного місяця після виходу журналу до місцевого поштового уряду без поштової оплати, а не до видавництва. Місцева пошта провірює й пересилає рекламацію до видавництва. Тільки цей спосіб дає право передплатникові безплатно одержувати реклямоване число. Инші рекламації не будуть полагоджуватися, й на них ми не будемо відповідати, бо це потягає за собою великі поштові видатки.

Ноти Нар. Муз. Видавництва Т-ва „Просвіта“ у Львові.

1. **День Шевченка:** на мішаний хор — І. Заповіт (С. Людкевича), 0.60 зл.; 2. Лину я нивой (Д. Січинського), 0.75 зл.; 3. Ой сяяв же ти, мій ненько (М. Лисенка), 0.30 зл.; 4. Радуйся ниво (М. Лисенка), 0.75 зл.; 5. Калина (М. Лисенка), 0.25 зл.; 6. Ой, добрий (М. Лисенка), 0.50 зл.; 7. Сердюк вишневий (Б. Вознюка), 0.50; 8. Шевченкова хата (Б. Лепкого - В. Барвінського), 0.50 зл.; на чоловічий хор — 9. Встає хмара від лісочку (М. Лисенка), 0.75 зл.; 10. Наш отаман Гамалія (М. Лисенка), 0.50 зл.; 11. Гамалія (мішаний хоровід — М. Лисенка), 0.25 зл.

2. **День Франка:** на мішаний і чоловічий хор — 1. Дарунок пісні (Д. Січинського), 0.50 зл.; 2. Непогребованою зробою (Д. Січинського), 0.50 зл.

3. **День Петлюри:** на мішаний хор — 1. Дніпрове (Б. Грінченка - Д. Січинського), 0.50 зл.; 2. За рідний край (Р. Купчинського - Б. Кудрика), 0.25 зл.; 3. Наша слава Україна (В. Свойдзінка - Б. Кудрика), 0.25 зл.; 4. Зі співанням (С. Воробкевича), 0.50 зл.; на чоловічий хор — 5. Встає хмара від лісочку (Т. Шевченка - М. Лисенка), 0.75 зл.

4. **День Матері:** на мішаний хор — 1. Садок вишневий коло хати (Т. Шевченка - Б. Вознюка), 0.50 зл.; 2. Калина (Т. Шевченка - М. Лисенка), 0.25 зл.; 3. Наша слава Україна (В. Свойдзінка - Б. Кудрика), 0.25 зл.

5. **День Весни:** на мішаний хор — Весняна в укладі Б. Кудрика: 1. Зимно, 0.50 зл.; 2. Через Дунай глибокий, 0.50 зл.; 3. Ой, дав Біндюк, 0.75 зл.; 4. Одна я та моя нива (Т. Шевченка - М. Лисенка), 0.50 зл.; 5. Ой добрий (Т. Шевченка - М. Лисенка), 0.50 зл.; 6. Заспівайко (К. Воробкевича), 0.50 зл.

6. **День Весни:** Мішані пісні ч. 4., 5. і 6. пісні з Дня Весни, а крім того: 1. Зелений (укр. нар. Б. Кудрика), 0.50 зл.; 2. Радійте ниві (Т. Шевченка - М. Лисенка), 0.75 зл.; 3. За рідний край (Р. Купчинський - Б. Кудрика), 0.25 зл.

7. **День Пісні:** на мішаний хор — 1. Ой, добрий (Т. Шевченка - М. Лисенка), 0.50 зл.; 2. У перевіз коні (Т. Шевченка - Б. Вознюка), 0.50 зл.; 3. Пше коні (О. Фельдмана, старо-галицькі пісні в обробці Св. Людкевича), 0.25 зл.; 4. Дівчино-вишнева (народна пісня С. Людкевича), 0.25 зл.; 5. Відіграй (Б. Кудрика) і Заповіт України (Б. Вознюка), 0.50 зл.; Вокальне: 6. Звенигора; 7. Через Дунай глибокий, 8. Ой, дав Біндюк і 9. Заспівайко (С. Воробкевича), 0.50 зл.

8. **Стрілецька Пісня:** на мішаний хор — 1. Заквітчали дівчатонька і Засурмів трембіта (Р. Купчинського - Б. Вознюка), 0.25 зл.; 2. Колядниця (Р. Купчинського - Б. Вознюка), 0.25 зл.; 3. Мак в ріллі дзвінчинах (Р. Купчинського - Б. Вознюка), 0.25 зл.; 4. Ой, чого ж то закурився (Р. Купчинського - Б. Вознюка), 0.25 зл.

Всі ці ноти (30 у 29 випусках) коштують поодиноко 13.50 зл., але хто їх купує разом — платить лише 10.50 зл.

НОТИ ЗАМОВЛЯТИ Й КУПУВАТИ ЛИШЕ У КНИГАРНІ „ПРОСВІТИ“, ЛЬВІВ, РУСЬКА 1.

ЖИТТЯ І ЗНАННЯ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ПОПУЛЯРНО-НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК

РІК IX. ЧЕРВЕНЬ, 1936. Ч. 6.

39022

НАЗУСТРІЧ 11. ЧЕРВНЕВІ

Перед нами нова місячна, червнева, книжечка Товариства: „Просвіта в рр. 1933—1935". Книжка — більшенька, що переходить обсяг місячного видання Товариства „Просвіта".

Так і треба: з нею в руці ми ввійдемо на наради сьогорічних загальних зборів найстаршої української установи в Галичині. Це будуть уже 47. збори, відколи в нашому краю почала працювати „Просвіта". Роботи за три роки зроблено багато. І на неї вказують подекуди тільки сухі числа у книжечці. Та числа ті відразу відживають, коли обняти ту широку, різноманітну працю, яку „Просвіта" робила, та коли ті числа, як порівняти їх із числами з попередніх років, виявлять таку дійсність, від якої серце радіє й душа сповнюється як-найкращими надіями.

Бо й як не радіти, коли читаєш, що читальняна думка зросла, що з року на рік більшає кількість читалень, що коли десятки читалень завмирають від бездіяльности, або, не розуміючи як-слід своїх завдань, дозволяють їм занепадати, то зате втрое більше їх виростає! Як можна допускати зневіру до серця, коли бачиш, що з дня на день, наче самі від себе, повстають усе нові й нові самоосвітні гуртки, як творяться нові й нові форми зорганізованої освітньої праці, що театральні гуртки удосконалюються, що будиться зацікавлення до рідної пісні, що змагання драматичних і співочих гуртків дають як-найкращі наслідки. Число виголошених викладів, доповідей, відчитів указує на те, що наше сучасне покоління чує велику спрагу знання, як усі ми відчуваємо потребу благодатного дощу, коли від посухи тріскає земля. І самі ми ростемо перед собою, коли подумати, що вся ця праця в теперішніх часах починає, цілком природно, переходити на молоде покоління, на ту „Молоду Просвіту", якої давніше ми не знали... Підучена до організованої, систематичної освітньої праці в усіх її формах, ця „Молода Просвіта" поведе, треба думати, її ще краще, ніж її ведено досі.

Читача червневої книжечки дуже мило зачепить — відновлена видавнича діяльність „Просвіти". Приємно вразить його те, що читальняні бібліотеки зростають, що вони заповнюються виданнями Матірного Товариства, що бібліотеки ті що далі, тим більш набирають привмет організованих як-слід книгозбірень, що чим раз більше набирає ваги думка — сполучувати дрібні бібліотеки в одну, більшу, що видавництва „Просвіти" розраховані передусім на — своїх членів, дають підставу до творення родинних бібліотек у хаті кожного свідомого громадянина. Велике зацікавлення книжкою, що зросло за ці три роки, також сповнить кожного радістю, як важке немало суму згадка, що боротьба з неписьменністю, не вважаючи на всі заходи „Просвіти", не може виказати таких успіхів, як ми того всі собі бажали.

Але ж не тільки це притьмарить нам нашу радість 11. червня. І знов — числа. Та тільки числа, що пречисто змальовують грошевий стан „Просвіти". Той стан — дуже невідрадний, і тут робиться й боляче, й сором. Боляче — бо ж „Просвіта" могла б утрое більше зробити, коли б... А сором, що причиною всього цього стану є ми: читальні, філії, члени. Це ми не даємо нашому товариству розправити на цілу ширінь своїх крил, бо не виповнюємо своїх зобовязань супроти „Просвіти", ми винуємо їй уже здавна грубі тисячі, і хоч маємо гроші на позички для своїх членів — не віддаємо товариству винних їй грошей. Це для нас велика пляма. Це доказ, що ми все ще не розуміємо як-слід ваги праці „Просвіти", ми все ще, як колись давно, вважаємо, що ми маємо право розпоряджатися громадським майном, як собі хочемо, що для нас свої власна користь важніша, ніж зобовязання, яке на нас лежить. Тут треба буде вже раз рішуче до цієї справи поставитись, і всі балачки для її поправи — перевести рішуче в діло.

Не можна ж, нарешті, дозволити на те, щоб здорова у своїому корінні, повна сил, енергії, запалу „Просвіта" — шкандибала. Треба, щоб вона йшла вперед, ішла живим сильним кроком, із ясним полумям освіти в руках.

З такими думками введе учасників 47. загальних зборів „Просвіти" — на салю зборів червнева місячна книжечка Товариства. Міркуємо, що вийдуть усі вони зі зборів із чистими, погідними чолами, без найменшої тіні смутку на обличчі...

ВАСИЛЬ ВЕРНИВОЛЯ.

СИДІР ВОРОБКЕВИЧ

з нагоди століття народин.

Чи є тепер хоч одна людина, що не знала б віршика „Мово рідна, слово рідне"? Хто з нас, із старшого покоління, й досі не памятає зі шкільних читанок таких легких і гладких віршів, як ось: „Звізди гаснуть, сонце сходить", або „Кожда птичка, хоч маленька", „Ті наші високі Карпати" або „Сонце ся сховало за високі гори"? Буковинські українці й досі виспівують „Чом красна Буковина звенить від гучних нут", пісню, укладену 1869. р. з нагоди відкриття першого українського товариства „Руська Бесіда" в Чернівцях[1]). А всі ми й досі співаємо й „Над Прутом у лузі" й „Заграй ми, цигане, старий" і „Як би-м була я зозулев". Ці ж пісні поробилися вже наче народніми. І досі ми співаємо скрізь бадьору пісню „Задзвенімо разом, браття" („Гей, брати, воскресну пісню"[2]).

Автором усіх цих віршів та співанок є відомий свого часу буковинський поет і композитор, Сидір Воробкевич, що століття його народин припадало на 5. травня цього року.

*

Сидір Воробкевич (1836—1902).

Початок письменницької діяльности Сидора Воробкевича й його брата Григорія (Наум Шрам) припадає на 60. рр. XIX. ст. (почав писати в 1863. р.). Тоді Буковина спала ще „сном блаженних", а в Галичині верховодив у письменстві Богдан Дідицький, визначний москвофільський діяч, що видавав часопис „Слово" й нагинав його що раз більше в московський бік. Правда, на Галичину впало вже було благодатне слово Шевченка і збудило молоде покоління до життя. Появилися народні часописи („Вечерниці", „Мета" й т. д.), відізвалися нові письменники, що привернули пошану для рідного слова, яке від смерти Маркіяна Шашкевича (1843) чим раз більше попадало в занедбання. Але ж були це люди, хоч і дуже запальні, та талантами не сильні. Тимто й новий напрямок поволі промощував собі шлях серед громади. Та саме тоді до цього гурту пристали буковинські поети, Федькович і брати Воробкевичі. Почалися живі зносини між молодим галицьким поколінням і буковинськими співцями, що своїми творами підсилювали новий народній рух.

Тоді Воробкевича (як і Федьковича) краще знали в Галичині, ніж на Буковині. Там людей було небагато, національна робота йшла дуже поволі, треба було з початку починати, своїх співців Буковина тоді зрозуміти ще не могла.

А проте Воробкевич таки був більше відомий на Буковині, ніж Федькович. Справа в тому, що він був людина дуже товариська, стояв близько до „Руської Бесіди", до своїх віршів укладав музику, яка всім подобалася, й через музику вже громада пізнавала й Воробкевичеву поезію.

Хоч із старої української родини Оробків, добре відомої на Буковині, Воробкевич української мови ніколи не вчився, мало коли замолоду нею говорив, бо ж інтелігенція тоді балакала як не по-німецьки, то по-волоськи. Але ж знав він рідну мову з села і з творів визначних українських письменників, Шевченка, Квітки, Марка Вовчка, Куліша, тощо. В його творах скрізь найдете впливи всіх цих письменників, і передусім, і то в віршах — народньої пісні. Вірш Воробкевича легкий, пливе рівно, але ж склад його наскрізь народній, будова вірша — невибаглива. Над мовою працював Воробкевич довго і вперто: виписував собі слова, вислови, речення й потім використовував усе це у своїх писаннях. На той час, на 60.—70. рр. він знав українську мову краще, ніж инші письменники в Галичині. Тимто його дуже високо поважали, шанували нарівні майже з Юр. Федьковичем. За заслуги для письменства став він почесним членом „Просвіти".

Воробкевич — письменник дуже плодовитий. Писав він вірші й оповідання, твори для молоді, драматичні твори, легенькі насмішливі оповіданнячка до календарів, переробляв для народу твори чужих письменників (н. пр., „Безглуздів" і „Темносвітки"). Його поезія — або дрібні чутливі вірші, легкі, співні, для музики аж просяться[3]), або — довші поеми, здебільша, історичні. Треба знати, що рідну історію поет пізнав теж самотужки, здебільша, з чужих (німецьких) книжок, і дуже нею захоплювався, головно — козацькою добою. Із козацької доби склав він і декілька поем („Никифір і Ганна", „Мурашка", „Ничай"), оповідань („Турецькі бранці") та драматичних творів (н. пр., про Мазепу). А з оповідань дуже цікаві ті, де Воробкевич оповідає про життя поодиноких верств населення Буковини (н. пр., „Панич Леонід", з життя дрібної буковинської шляхти).

Писав Воробкевич багато й писав усе своє життя — цілих 40 років. За життя друкував він свої твори скрізь, але збірного видання своїх писань не діждався. То щойно кілька років перед війною вийшов невеличкий збірник його поезій „Над Прутом" за редакцією Івана Франка, і „Просвіта" видала (за редакцією Й. Маковея) в „Українській Письменности" двома томами вибір із його поезій і оповідань. А багато його творів, головно драматичних, так і пропропадало.

Писав він іще дещо по-німецьки і по-волось-

---

[1]) Пісня (і слова) складена, здається, на зразок румунської пісні „Deteptate te, Romane" (прокинься, волоху), що її волохи на Буковині співали, як національний гимн. І музика до цієї пісні трохи нагадує цю волоську пісню.

[2]) Її й перевидало для наших просвітянських хорів „Музичне Народне Видавництво Просвіти".

[3]) Воробкевич був визначний композитор, писав багато (налічують 195 його композицій) й до своїх слів. Тоді він писав: слова — Данила Млака (таке його прибране імя), музика — Сидора Воробкевича.

ки. Та, крім цього, він був визначний композитор — але про це ми подаємо на иншому місці.

В історії українського письменства 60. рр. XIX. ст. Воробкевич займає дуже поважне місце. А й так узагалі в українському письменстві він усе залишиться гарним ліриком і добрим оповідачем.

*

Нарешті декілька слів про життя Сидора Воробкевича.

Народився він 5. травня 1836. р. в Чернівцях, де й покінчив усі школи (німецькі), від народньої до богословських наук. Опісля був православним священиком, спершу в селі Давиденах, потім у горах, у Руській Молдавиці (до 1867. р.). Склавши музичний іспит у Відні (1868), став професором музики й співу для богословів у Чернівцях, а від 1875. р., коли заснували університет у Чернівцях,— професором богословського виділу університету. Ввесь час цікавився українським театром, і від 1872. р. обдаровував його своїми творами. Але поведінка дирекції театру з його творами так його знеохотила, що він відтягнувся від громадського життя, й хоч 1887. р. буковинські українці вшанували його ювілейним святом — до громадської праці вже не приставав. А все ж пера він не кидав, писав, доки мав силу. На старість утратив зір, 1902. р. почав поважно нездужати й 19. вересня 1903. р. помер. Спочиває на чернівському кладовищі в родинній грібниці.

Щороку під Зелені Свята чернівська громада провідує могилу поета й складає на ній вінки.

З нагоди століття народин на Буковині почали память поета вшановувати святкуваннями. Не так давно відбувся концерт у Вашківцях над Черемошем, а тепер збирається до великого свята в Чернівцях „Буковинський Кобзар" та „Мужеський Хор".

Г. БОБЯК.

КРОПИВА

На українських землях ростуть два роди кропиви: кропива велика і кропива-жигавка. Обидві є корисні ростини, дарма що ростуть тільки як буряни.

Тепер, коли бавовняні полотна, матерії так поширилися, а на мішки вживають головно східньо-індійської юти, люди забувають, що і кропива дає із свого била волокно. Тільки ще у Франції роблять із кропивяного волокна дуже гарний, сильний папір, а в південній Німеччині волосся для ляльок.

Молодих гонів уживають ще й тепер у нас у посіченому вигляді як додатку до корму свиней, гусей, курок. У теплу пору пересилають сирове мясо, рибу та раки, обложені свіжою кропивою, щоб не псувалися по дорозі. Та мало хто знає, що в цій ростині є ще й инші цінности.

Вивар із свіжих гонів, а ще більше сировий їх сік, є ліком проти з а с л и з н е н н я л е г е н і в, проти к р и в а в л е н н я л е г е н і в і м а т к и (родниці), проти г е м о р о я (почечуя), ж о в т і л ь н и ц і та в о д я н к и. Таксамо можна б уживати й засушену назелено кропиву, хоч і з меншим успіхом. Є це лік тим цінніший, що більша кількість цього ліку не шкідлива, бо кропива є також і поживою. Молоді гони, доки ще не здеревіли та не витворили тугих волокон, можна вживати до страв як натину (шпінат), додаток до юшок (зуп), галушок (книдлів). Такі страви добрі для н е д о к р о в н и х, особливо ранньою весною, коли свіжої городовини не можна ще докупитися. Як додати кропиви до січки, то це спричинює, з макухом і висівками, прибуток молока в рогатої худоби.

Як насіння кропиви додавати ложечками до корму коней, то коні дістають гарну шерсть, блискучу, а кури від нього скорше взимі несуться! Корняки й насіння кропиви дають поміч при послабі (розвільненні) та проти глист. Крім цього, вивар коріння помічний при водянці, та як спиниться сеча (моч).

На порплі та на в и п а д в о л о с с я, радять натирати голову раз на день наніч виваром коріння.

Цей вивар роблять так, що 20 декаграмів порізаного коріння заливають літрою води й півлітрою оцту та варять так, щоб усе це разом кипіло пів години. Наливанка із спирту на свіжу кропиву дає лік на оклади при ужаленнях бджолами, осами, шершенями.

Дехто радить у початках гостцю, чи ревматизму тріпати болючі місця свіжою кропивою. Та це коняче лікування, хоч вислід його не гірший за натирання муравлячим спиртом. Бо ж головна складовина соку кропивяних волосків і є муравляча кислина.

Хто рідну мову і звичаї
не любить і чужим
богам лиш служить, той народу
є зрадником лихим.
Як Каїн, на чолі він носить
гріха тавро гидке,
чужий полин йому є — медом,
а все своє — гірке.

Хто зрікся прадідної крови,
забув, і де родивсь,
і звуки ті, якими Богу
дитиною молився,
нехай той вічно блудом ходить,
як грішний Агасвєр[1]*),*
нехай його гризе сумління,
до суду щоб не вмер!

С. Воробкевич.

[1]) чит. „Ж. Зн." 1935, ст. 153.

МИКОЛА АНДРУСЯК.

ЛЬВІВСЬКА СТАВРОПИГІЯ

(З приводу її цьогорічного ювілею).

Своїми початками львівська Ставропигія сягає ще XV. століття. При церкві св. Успення Богородиці у Львові повстало братство, що спершу своїми завданнями не різнилося нічим від инших церковних братств. Успенську церкву вибудували львівські міщани в початках XV. ст. на місці деревяної церковці Трьох Святих. Здається, незабаром після того й оснували наші львівські міщани при ній церковне братство. Воно існувало вже, як довідуємося з першої згадки про львівську міську церкву, 1439. р.

Діяльність цього братства у XV. і XVI. ст., з винятком останніх 15. років, обмежувалася виключно опікою над своєю церквою та обороною прав українських міщан у Львові. Після великої пожежі Львова в 1527. р., коли стіни церкви перепалилися, й мурована церква Успення хилилася до розпаду, братство занялося будовою нової церкви. Збудовано її в рр. 1559—66., за щедрою допомогою тодішнього молдавського воєводи (господаря) Олександра Лопушанина й його жінки Роксандри. За цю поміч воєводи-волошанина[1]) братство так і назвало свою церкву „Волоською". Та цю церкву знищила знову пожежа в 1571. р. Відбудова її тривала 59 років, а довершило її братство з допомогою молдавського панівного роду Могил у часі, коли воно вже було ставропигією та, через свою друкарню та школу, стало важним культурно-освітнім осередком на Україні.

Успенська („волоська") церква у Львові.

Саме цього року минає 350 літ від часу, коли антіохійський патріярх Йоаким поширив права львівського успенського братства. Дня 10. січня 1586. р. він затвердив статут братства, признав йому право старшинства над иншими братствами, право нагляду над світськими й духовними людьми та заборонив місцевому (львівському) єпископові встрявати у братські справи. Ці постанови антіохійського патріярха затвердив дня 10. грудня 1587. р. царгородський патріярх Єремія II. Цей патріярх згодом (1593. р.) надав Успенській церкві й її братству права ставропигії, себто — звільнив братство від влади київського митрополита й місцевого єпископа. Від того часу братство мало підлягати безпосередньо самому патріярхові, тільки до патріярха належали такі справи: зміна братського статуту та суд і нагляд над братством.

Тоді братство мало славу на всіх українських землях. В 1585. р. братство купило, разом з тодішнім львівським єпископом Гедеоном Балабаном, від жида Ізраїля Якубовича заставлену в нього друкарню Івана Федоровича[2]). Незабаром друкарня почала дуже жваво працювати як слід і своїми книжками засилити цілі два століття всі українські землі. Лише за час від рр. 1591.—1722. з цієї друкарні вийшло понад 138 назв книжок, більше ніж 160.000 примірників. Ставропигійська друкарня підготовила в себе й одного з перших київських друкарів, Памву Беринду[3]), що працював у друкарні Києво-Печерської Лаври в 1617—1632. рр.

Викупивши друкарню, львівське братство рішило оснувати свою школу для навчання грецької та церковно-славянської мови. Ця мова була мовою церкви, крім того в тому часі була підставою для тодішньої книжної (української) мови. Нав-

[1]) Хоч це два різні краї, Молдавія й Волощина, але в нас тоді часто сплутували ті назви. Справа в тому, що волохи й молдавани говорять тою самою мовою, ту мову в нас називають раз „молдавською", то знов „волоською", а й досі на Буковині всіх румунів, де б вони не жили, звуть — волохами.

[2]) Іван Федорович (властиво — Федоров), був спершу московським друкарем і видав у 1564. р. першу в Московщині книгу „Апостол". Але в 1564 р. підбурена чоловіками-переписувачами книг, що боялися суперництва, юрба знищила його друкарню, й він сам ледви спасся з життя. Він на якийсь час сховався під опіку литовського гетьмана Ходкевича в Заблудові на Підляшші, де видрукував 1569—70. рр. „Євангеліє учительноє" і „Псалтир". Відтак переселився він до Львова й тут в 1574. р. видрукував „Апостола"; в 1575—81. рр. був на службі князя Костянтина-Василя Острозького та видрукував в Острові в 1580—1. рр. „Біблію" та „Псалтирю" і „Новий Завіт". Помер у Львові, 15. грудня 1583. р.

[3]) Памва Беринда був теж вихованцем львівської братської школи та опісля трохи вчителював. Був автором славного словника церковно-славянсько-українського (1627).

чання в братській школі почалося в червні 1586. р. Першим її вчителем був грек, архієпископ Арсеній, а його наслідником був Кирило Транквіліон Ставровецький[6]), що згодом перейшов до Вильна, тоді головного культурного білоруського осередку. З цієї львівської ставропигійської школи вийшли й перейшли до Києва такі визначні українські діячі, як, митрополити Йов Борецький[7]) і Сильвестер Косів[8]), учитель київської колегії (вищої школи) Петра Могили Ісая Трофимович Козловський, згаданий нами вже Памва Берында та Лаврентій Зизаній Тустановський[9]).

Через те львівська братська школа й друкарня були від кінця XVI. до кінця XVIII. ст. культурно-освітніми розсадниками не тільки для цілої України, але і для Білоруси. Тимто й не диво, що львівську Ставропигію в початках її існування підтримував у другій половині XVI. і з початком XVII. ст., опікун і провідник культурно-національного й релігійного руху на Україні й Білоруси князь Костянтин-Василь Острозький[10]). Памятав про львівську Ставропигію і гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний[11]), що у своєму заповіті призначив на братську школу 250 талярів. В другій половині XVII. ст. стали членами Ставропигії українські гетьмани Іван Виговський та Павло Тетеря[12]). Всі чільні представники нашого народу в XVII.—XVIII. ст. були у зв'язках з львівською Ставропигією. Братство боронило українських національних справ та часто встрявало і в церковні справи, наслідком чого доходило до непорозумінь між ним і епископами, н. пр., Арсенієм і Ґедеоном Балабанами[13]) та Йосифом Шумлянським[14]).

*

Ставропигійська друкарня обслуговувала своїми виданнями вірних львівської дієцезії доти, доки вона була православна. Але від 1700. р. це завдання у львівській, уже уніятській єпархії, мала виконувати львівська василіянська друкарня. Через те й доходи Ставропигії з розпродажу книжок почали меншати. Щоб виєднати в епископа Шумлянського скасування конкуренційної василіянської друкарні, Ставропигія приняла в 1708. р. церковну унію, але застерегла собі безпосередню залежність від римського престолу.

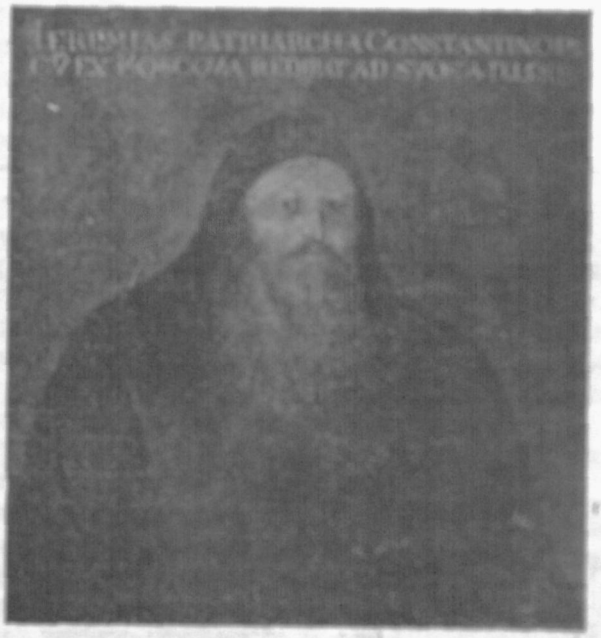

Царгородський патріярх Єремія II.

Ця безпосередня залежність львівської Ставропигії від Риму викликала в 20. і 30-их рр. XVIII. ст. знову непорозуміння між нею і львівським епископом Атанасієм Шептицьким[15]). Це непорозуміння зайшло головно з тієї причини, що Ставропигія покликувалася на свою незалежність від епископа й не хотіла навіть згодитися на епископську апробату (одобрення) тих її видань, що були призначені для богослужбового вжитку. Цей спір між Ставропигією й епископом-митрополитом, а згодом і василіянськими друкарнями в Почаєві та в Уневі, розглядала папська Нунціятура[16]) з допомогою покликаних у цій справі комісій, зложених із польських римо-католицьких церковних достойників. Вирішено, що Ставропигія не сміє без дозволу львівського епископа друкувати церковних книг, але зате Нунціятура признала їй виключне право друкувати книги, а заборонила їх друкувати почаївському й унівському монастиреві.

*

Коли Галичина, після першого розбору Польщі, припала Австрії (1772. р.), цісар Йосиф II., що переводив у своїй державі основні церковні реформи, замінив 1788. р. Ставропигійське братство на „Ставропигійський Інститут", членам його надав назву „старшин і батьків руського народу". В цьому переломовому для львівської Ставропигії часі заслужився для збереження її стану посідання

---

[6]) Написав богословський підручник „Зерцало богословія", „Євангеліе учительное" (1619) та „Перло многоцінное" (збірка поук і вірша); 1626. р. прийняв унію, помер у 1646. р., як чернігівський архимандрит.

[7]) Йов Борецький, родом з Бірчі, вчився у львівській братській школі, опісля був її ректором (1604), згодом ректором богоявленської школи в Києві (1615—16), 1620—31. київським митрополитом.

[8]) Сильвестер Косів, київський митрополит у 1647—57. рр. та письменник; він урочисто зустрічав гетьмана Богдана Хмельницького 1649. р. при його вїзді до Києва. Після переяславської умови 1654. р., не бажаючи підлягати московському патріархові, не склав присяги цареві.

[9]) Лаврентій Зизаній-Тустановський був автором першого церковно-славянсько-українського словника та граматики (1596) та „Катехизиса" (1626).

[10]) Кн. Кост.-Василь Острозький (1526—1608) основав школи в Турові та Володимирі та академію в Острозі, де заклав також друкарню; мав вирішений голос серед православного громадянства на Україні й Білоруси.

[11]) Петро Конашевич Сагайдачний, був, як відомо, родом із Галичини.

[12]) Павло Тетеря був правобічним гетьманом у 1663—1665. рр., опісля брацлавським та ніжинським старостою.

[13]) Арсеній Балабан був львівським епископом у 1549—1565. рр., Ґедеон у 1569—1607. рр.

[14]) Йосиф Шумлянський був львівським, спершу від 1667. р. православним, опісля від 1700. р. уніятським епископом. У 1671—75. рр. посередничив у переговорах між українським гетьманом Петром Дорошенком і королем Яном Собеським; помер у 1708. р.

[15]) Атанасій Шептицький був львівським епископом у 1715—1746. рр.; від 1729. р. був одночасно уніятським митрополитом київським.

[16]) Нунціятура — постійне папське посольство в чужих державах.

її парох (1779—1806) о. Іван Горбачевський, що був і членом старшини Ставропигійського Інституту. Він кермував друкарнею та продажем книг, відновив ставропигійську і парохіяльну бібліотеку, що разом із його власною розбуджували народне почуття і свідомість серед нашої львівської інтелігенції й міщанства. Він відновив і Ставропигійський архів[14]).

У другій половині 40. рр. XIX. ст. члени Ставропигії заходилися видавати у Львові часопис українською мовою. Після довших нарад Інститут вніс дня 1. березня 1848. р. прохання до галицької губернії[15]) у справі дозволу на видавання літературного тижневика „Галицкая Пчела". Але поки одержано цей дозвіл, в Австрії прийшло до революції, настала свобода преси. Тоді члени Ставропигії рішили видавати часопис для національного освідомлення народу та для піднесення культури й добробуту народу. Той часопис під назвою „Зоря Галицька" появився у Львові дня 15. травня 1848. р. під редакцією члена Ставропигії, Антона Павенцького.

З розвитком українського національного культурного й політичного життя в Галичині від 1848. р. повставали нові українські культурно-освітні й політичні установи й організації, що почали служити народові, відповідно до потреб часу. Через те й культурно-освітня, а то й політична роля Ставропигії поменшала, її діяльність обмежилася веденням бурси, друкарні, палітурні, а якийсь час і літографії[17]) й книгарні, власного видавництва, та врешті музею, основаного в 1889. р. завдяки галицьким історикам, о. Антонові Петрушевичеві[18]) та проф. Ізидорові Шараневичеві, сеніорові (старшому) Ставропигії[19]).

Ізидор Шараневич.

І ця обмежена діяльність львівської Ставропигії була б корисна для українського народу, якби вона, згідно із своєю світлою традицією, працювала для всього українського народу. На жаль, від часу розриву між українським національним табором і москвофілами в Галичині, москвофіли зробили зі Ставропигії свою твердиню. Через те і Ставропигія не служить тепер інтересам нашого народу та його культурно-освітнім цілям, як це було колись. Навпаки, в виданнях і в бурсі Ставропигійського Інституту поширюють думку про якийсь один „русский" народ, що його частиною ніби то мали б бути галицькі українці. Там викохують такі погляди, що наш народ повинен би закинути свою рідну, українську мову та приняти за свою — чужу російську (московську). Спираючись на допомогу ворожих українському національному розвиткові чинників, старшина Ставропигійського Інституту вже поверх 50 років протиставить себе українському загалові. Був якийсь час, що Ставропигія дісталася була в руки українців. Але ж після 1920. р. її захопили знову москвофіли, і тепер робили ювілей цієї найстаршої української культурної установи. Замісць цілого народу, святкувала цей ювілей — з нагоди затвердження статуту Успенського братства (10. І. 1586.) — дня 19. квітня ц. р. жмінка москвофільських недобитків.

Цікаве, що оповістки про ці свята ці люди, на глум та на сором, подали — московською мовою... Крім цього, на Академії 19. квітня ц. р. в салі „Народнього Дому" виконувано всі концертові твори, навіть такі, як „Отче наш" і „Христос воскресе", з московською вимовою. Українська мова удостоїлася тільки на цьому концерті-академії одної гагілки „Вже весна воскресла", композиції Філярета Колесси...

---

[14]) архів — збірка грамот і актів, що мають історично-правне значіння, та місце, де їх переховують.

[15]) найвища краєва адміністраційна влада в Галичині в тому часі, згодом назву „губернія" замінено назвою „намісництво".

[17]) літографія, грецьке слово — відбиває рисунки і друки на камяній плиті; з неї, з допомогою друкарської преси, переноситься рисунки на папір.

[18]) Антін Петрушевич, історик, археольог та етнограф (1821—1913), крилошанин львівської гр.-кат. капітули, один із визначніших москвофільських діячів.

[19]) Ізидор Шараневич, історик і археольог (1829—1901), був професором львівського університету та довголітнім сеніором львівської Ставропигії (1883—1901).

СОНЦЕ, ВОДА, ПОВІТРЯ

Якось не так давно відкрито в виставових приміщеннях на Кайзердамі в Берліні велику виставу водяного й повітряного спорту. У входовій салі були спортові човни, стійла спортових товариств і організацій, діяграми, знимки, книжки. В дальшій салі можна було бачити цілу низку полиць із прегарними, сучасною технікою випосаженими моторовими човнами, вітрильниками, каюками, яхтами прерізних форм, будови, матеріялу, з усім можливим причандаллям.

Вистава була замітна не тільки тим, що має силу різних виставових предметів, але з неї так і видко нові думки, шляхи для розвитку спорту. Передовсім впадає це ясно в очі в відділі спортового летунства. На вступі — почесна саля, присвячена першим борцям летунства й летунам Німеччини, що згинули у світовій війні. Опісля починається саля — повна цікавих зразків безмоторних літаків, т. зв. ширяків. Звертає на себе увагу прегарний зразок „ширяка", що його розпростерті, біля кадовба заламані, крила нагадують великого журавля. Напроти нього старий, знищений війною літак славного німецького летуна з часів світової війни Ріхтгофена. Так і видко, що стоять одне побіч одного — милуле й майбутнє, а між ними лежить величезний і скорий розвій німецького летунства. Попід стінами тягнеться цілий ряд стійл різних фірм і підприємств, а по середині, при верстатах, німецька молодь будує спортові літаки.

Все це робить враження на провідувача. аф.

ВОЛОДИМИР СІЧИНСЬКИЙ.

ДЕЩО ПРО РИМСЬКИЙ СТИЛЬ

Римське мистецтво (300. р. до Хр. — 330. р. по Хр.) творилося під впливом грецького мистецтва. Від нього воно запозичало окремі зразки, зокрема в будівництві вживало всіх трьох грецьких стилів — дорійського, йонського й коринтського[1]).

Але, вдосконалюючи здобутки греків та використовуючи різні технічні засоби при будовах, римляни створили відмінний стиль. До одних із найбільш яскравих ознак цього стилю належить сполука склепіння й лука півокруглої форми (спадщина етруського мистецтва) з кольонами, що дали прекрасний будівляний мотив себто, головну думку в будівництві (рис. 1—2), яку бачимо ще й у теперішніх будовах. В будівництві найбільшого значіння набирає громадське будівництво, не зв'язане з релігією: театри, лазні, базиліки[2]), тріюмфальні брами (святочні брами з нагоди перемог — рис. 1), палати, мости, кольони. Хоч храми не мали такого значіння, що у Греції, але й вони більш різноманітної форми — округлі, еліпсові та різних складних форм. Римські будови значно більших розмірів, ніж грецькі, з пишним і багатим прибраннням (рис. 3—4).

Яка різниця поміж римським і грецьким стилем — свідчать приклади. З грецького дорійського стилю створено римсько-дорійський, або тосканський, з гладкими кольонами без жолобкування, зі складнішою формою капітелю і гзимсу (див. рис. кольон, Ж. і Зи. ст. 116). З грецького коринтського стилю створено т. зв. композиційний стиль з пишною формою капітелю (рис. 3).

Різьба не мала такої великої ваги, як у Греції. Вона мала завдання головно прославляти римських цісарів та різні великі вчинки римлян. Тимто постаті — в урочистих, пишних позах (положеннях), часто в військовому одягу (рис. 5). Розвинулася також портретова різьба, що зображала погруддя цісарів та ин. з рисами властивими кожній особі (т. зв. портретова індивідуалізація). Дуже поширена плоскорізьба, що зображала переважно боротьбу римського війська з різними „варварськими", себто нерімськими й негрецькими народами.

У малярстві великого значіння набирає декоративне малярство с. т. розмальовування стін, коли наслідували вигляд дорогого облицьовування стін мармуром та иншим камінням, або змальовували на стінах частини будов і цілі будови, краєвиди, різні архітектурні прикраси, попереплітані ростинними мотивами, гірляндами (вінками з квітів і листя), тощо. За часовими відмінами розрізняють різні форми римського декоративного малярства, називаючи їх стилями — першим, другим, третім і четвертим. На долученому рис. 6. маємо частину мальовил „третього стилю". Крім цього, було розвинене т. зв. мозаїкове малярство — викладання стін або й долівок різнокольоровими камінчиками. Такі рисунки були переважно з військових подій та різні зображення з тваринного й ростинного світу. У'сі римські мальовила дуже реалістичні (природні) з т. зв. перспективою, що давала враження випуклости (тілесности, тримірности) нарисованих предметів, людських та иших постав. Відомі були й мальовані вази та инший посуд з образками з життя римлян, де нерідко зустрічаються зовсім голі жінки (рис. 7), що в Греції було лише в останній, т. зв. гелєністичній добі.

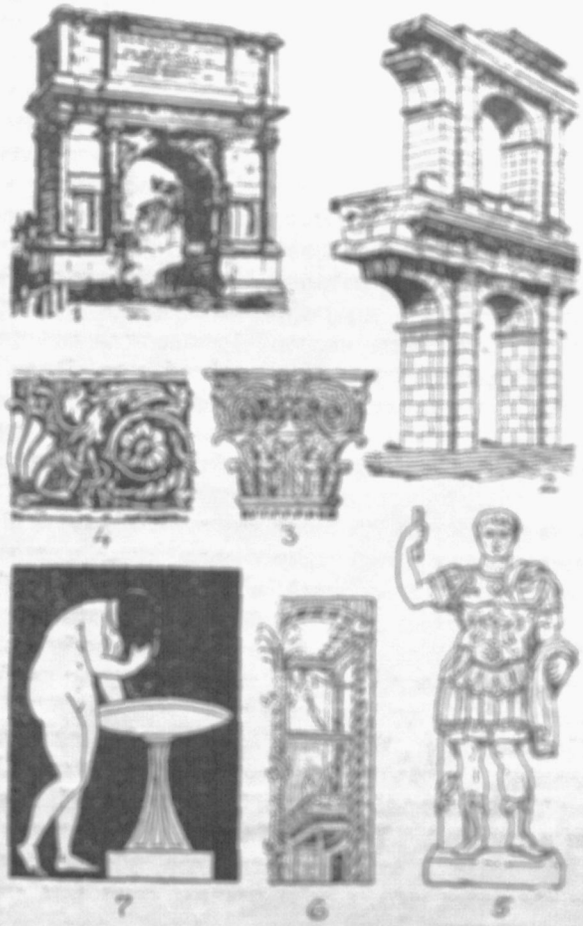

Зразки стилю у римському мистецтві

Орнамент, і в архітектурі, і в дуже поширених виробах домашнього вжитку (мебль, ювелірські вироби, посуд), був часто-оздобний і мав за мету зробити кожну річ багатішою й міжнішою. Подібно до грецьких орнаментів, були дуже поширені різні акантові (рис. 4) та ин. ростинні мотиви, які звичайно різьбили у випуклих формах або малювали з тінями так, що вони надавалися випуклими. Уживані також і звіриті мотиви, особливо в меблях і ювелірських виробах, як голови й лапи львів, цапів, грифів (звірі з крилами) та різні сполуки звіриних частин із людськими постатями, на зразок єгипетських сфінксів, тощо.

---

[1]) пор. Ж. і Зи., за квітень, ст. 116 і 117.

[2]) базиліка — критий будинок на стовпах, місце торгівлі, суду, чи нарад.

БОРИС КУДРИК.

СИДІР ВОРОБКЕВИЧ — МУЗИК

Музична творчість Воробкевича, звичаєм усіх тодішніх західньо-українських композиторів, повертається головно довкола хорової музики, і світської і церковної, зі сильною чисельною перевагою чоловічого хору над мішаним, а далі — театральної, цебто народніх оперет[1]), нарешті сольової пісні на один голос із достроєм фортепіяну. Кільканацять інструментальних творів, це — коломийки та кадрилі[2]) з українських народніх пісень на фортепіян і одна, чи дві фантазії[3]), теж на народні теми, на фортепіян і скрипку — твори, що свого часу виповнювали прогалину в нашій інструментальній літературі. Для нас цікава передусім та ділянка Воробкевичевої творчости, що залишила слід в історії нашої музики. Це, розуміється, його вокальна, цебто — до співу призначена музика.

Найбільш знана галузь його вокальної творчости, це безперечно — чоловічий хор. Вона панує над усіма иншими — і не дивниця! В тодішніх Чернівцях, що були під сильним німецьким впливом, найбільше плекали чоловічі хори. Зійдеться, бувало, веселе товариство студентів, і давай співати всяких пісень, найчастіше жартівливих! У таких товариствах наш композитор дуже часто бував; веселий, жартівливий, він був душею забави й мов із рукава, при кожній нагоді, сипав безліч хорових пісень, то жартівливого, то побутового, а то й журливого, чи й патріотичного змісту, і найчастіше — до власних слів.

Деякі з цих пісень, це справжні перлини нашої давнішої музики. Маємо на думці таке „Над Прутом", „Ви дівочі сині очі", „Зазвенімо", „Як би була я зазулев", „Там де Татран", і неодне таке, навіть незнане й недруковане, що збереглося по старих писаних нотах між нашим старшим співочим поколінням.

Вже куди не такі є його твори до слів Шевченка. Тут композитор чогось не встиг достроїтися вповні до духа Кобзаревого слова. Писав він і численні церковні твори. Та з них лише ще „Со святими" збереглося в репертуарі наших хорів. Численні народні оперети, грані на львівській та чернівській сцені, скоро попали в забуття, — ніодна поодинока пісенька з котроїнебудь із них не запамяталася. Таксамо позабувалися й сольові пісні.

*

Можна сказати, що з усієї такої багатої спадщини Воробкевича залишилася для нинішнього покоління тільки маленька частина — менша навіть, ніж із творчости Вербицького[4]), в додатку не такої багатої, як Воробкевичева. Причина цього в тому, що композитор, музична душа всіх чернівських товариств і гуртків, де лише який склався, засипував їх масами принагідних пісень, чи на один голос, чи на хор. До того ж він, як учитель церковного хору, мусів писати безліч церковної музики. Театер знову вимагав від нього нераз і поспішної писанини сценічних творів. А там іще його багата письменницька праця займала в нього багато часу. Отже зібравши все це до купи, зрозуміємо, що при такій великій, нераз і поспішній праці, і найкращий талант не може створити чогось великого, вартісного. Нема часу як-слід усе продумати, викінчити кожний поодинокий твір. А таких непродуманих до кінця й не викінчених творів у Воробкевича найдемо — неодин.

*

Накінець варто кинути таке питання: чи Воробкевича треба вже вважати за пережитого, відслуженого? В найновішу добу, не вважаючи на різні нові появи й течії, саме наші музичні верхи (як др. Людкевич) працюють над відродженням старогалицької музики. Вербицький та Лаврівський[5]) тепер для нас стали живучіші і ближчі, ніж у передвоєнних часах — то й слід сподіватися, що ми ще навернемося й до нашого буковинського музики. Правда, дещо, може, так і загине, але ж найдеться ще багато цінного, гідного відродження — й тут мусять узятися до діла наші молоді музикознавчі сили. Вони мусять як-слід прослідити як мога все, що зі спадщини композитора[6]) лише доступне, задуматися над обставинами, серед яких він творив, порівняти його твори з творами наших композиторів тодішньої доби й давніших діб, а то й із творами чужих композиторів, що могли мати на Воробкевича який вплив — одне слово, — зробити все, щоб виробити для нашого музикального загалу правдиве мірило оцінки Воробкевичевої творчости. За дослідчою працею піде пізніш видавнича праця — одна з другою на спілку мусять дати такий духовий образ композитора, на який він заслуговує.

---

[1]) оперета, італійське слово — драматичний твір, звичайно веселого змісту, напів говорений, напів співаний.

[2]) кадриль, французька назва танцю, попільного, проходового, його виконувало в фігурах парами багато людей.

[3]) фантазія — рід музичного твору, що до устаткованих форм не підходить.

[4]) чит. „Ж. і Зн." 1934, ст. 247

[5]) Іван Лаврівський, український композитор (1822—1873), писав хорові пісні, світські й церковні, музику до оперети „Оман очей".

[6]) багато музичних творів Воробкевича зберігав колись український театер у Галичині; дещо притував композитор Н. Нижанківський.

РУХАНКА РОСТИН.

Два американські природознавці-професори Бордж і Віквзер зробили недавно цікаве відкриття. А саме, опираючись на тому, що людські і звірячі мязи скріплюються через вправи, перевели такий досвід: на листок мімози (дуже тендітної ростини) повісили тягарець, що важив одну десятину грама. Під цим тягаром листок мімози спершу похилився і щойно по пятнацятьох хвилинах піднісся — але вже з тягарцем. Після того професори почали рівномірно збільшувати вагу тягарця й дійшли до того, що листок, який при перших досвідах швидко „томився", підносив без труднощів пів грама. По місяці таких спроб з одним листком учені перевели порівняльні спроби листка, що „робив руханку", з листком звичайним. Виявилось, що видержливість першого листка була на 40% більша ніж другого.

С.

МИХАЙЛО СОНЕВИЦЬКИЙ.

ГОРАЦІЙ

(З нагоди двотисячеліття народин великого римського поета).

Дві тисячки літ — великий шмат історії. Великий, коли згадати, що й ми й наші ближчі сусіди ледви до половини того часу сягнути можемо памяттю у свою бувальщину, що ледви перед одною тисячкою літ ми зявилися на овиді історії. А тут ювілей письменника таких далеких часів.

І диво! Ювілей цей святкує не лише батьківщина поета, Італія, не лише культурні народи Европи й Америки, але й ті закутини світу, що не мають майже нічого спільного з европейським світоглядом, побудованим на підвалинах грецько-латинської культури. Читаємо, наприклад, що в Китаю пекінський університет шанує память Горація окремими ювілейними книгами!

Справжній поет — невмирущий. Коли його слова промовляють до людського серця після сотень-тисячок років, коли ще нині є люди, що можуть відчувати його радощі і смутки, розуміти силу його думки і слова, то мусимо признати, що поет мав право сказати про себе: „Ні, ввесь я не умру!" (Non omnis moriar). „Памятник я збудував, що тривкіший від криці"[1]). А власне через десятки поколінь до сьогодні промовляють до людства пісні — Горація.

З якого ж середовища вийшов поет?

В році 65. до Різдва Христового (знаємо навіть докладно день!) дня 8. грудня, на півдні Італії, в Венузії, у глухому гірському містечку країни Апулії, де шуміли діброви на горі Ґарґані, де з диких скель котила свої бистрі води річка Авфід, прийшло на світ хлопя:

Quintus Horatius Flaccus.

Окрім батьків, ніхто й не помітив цієї події, бо кого могло цікавити життя в хатині визволенця-лібертина? Адже батько хлопця недавно піднявся з найнижчого суспільного щабля. Всі ще памятали, як він був невольником-рабом, а це становище більше принижувало людину, ніж колишнє кріпацтво на Україні.

Горацій.

В заранні дитячих літ умерла Квінтові мати. Але добрий батько щиро опікувався сином — він бажав дати йому ширшу освіту. Не було тоді державних шкіл (як не було їх і перед сотнею років на Україні), то батько посилав хлопця до приватного вчителя, Флявія. З табличкою на лівому плечі, з камінчиками до числення йшов хлопчина до школи. Та гірке було життя дитини в школі. Насміхалися з малого Квінто товариші, як бувало насміхається шляхта з мужика. Автім яка там шляхта була в Венузії! Горацій згадує про синків центуріонів (ми б сказали: булавних, фельдфебелів), що сильно йому дошкулювали.

Не міг дивитися на ці насміхи батько, що надто любив сина. Він покинув свої бідні нивки й перебрався до Риму, де найшов собі місце урядовця при ліцитаціях. І тішився, що в великому місті, де не знали нічого про його походження, ніхто дитини не зневажав. Але і свого римського вчителя Орбілія поет згадував як людину „прикрої вдачі", що не щадив бука при науці.

Памятник Горація в його родинному місті Венузії.

А як Квінт виріс на юнака, вислав його батько на вищу науку (ми сказали б тепер — на університет) до Атен, столиці Греції, де молодий Горацій учився фільософії, науки мудрости, як доходити до життєвих правд.

Але недовго довелося працювати для науки. В римській державі настали бурхливі часи. Йшла завзята боротьба між прихильниками давнього республиканського ладу і свіжої диктатури[2]*). В р. 44 пер. Хр. республиканці вбили в Римі диктатора Цезаря (від нього й назва: цісар чи цар). Але ж швидко виявилося, що вони не мали за собою народу. Тоді провідник республиканців Брут, один із убийників Цезаря, прибув до Греції й тут збирав військо проти прихильників цісарства. Римська молодь, що вчилася в Атенах, захопилася закликами Брута й лавами вступала під прапори республиканців. Тоді то і двацятьлітній Горацій вступив до республиканської армії і згодом став навіть трибуном леґіону (полковником).

Але воєнного досвіду в цих людей не було. Тимто й не диво що по дволітній війні залізні пол-

---

[1]) пор. вірш „До Мельпомени", ст. 172.

[2]*) Диктатура, латинське слово — нічим не обмежена влада одної людини, чи кількох людей, чи групи, навіть партії; влада ця спирається на силу, здебільша, військову

ки монархістів розбили геть-чисто республиканську армію в бою під містечком Філіппі в Македонії, що на північ від Греції.

Горацій скористав із амнестії[1]) й вернувся до Риму, але принижений, „із підтятими крилами", як сам каже. Та ще й не застав уже живим батька, та й батьківське майно загарбали вояки з армії переможців. Багато тоді натерпівся Горацій, поки найшов собі шматок хліба: примістився в канцелярії скарбового уряду як писар квестора (урядовця, що стягав податки, скарбника).

Одначе праця в уряді не йшла до душі юнакові, що в тому часі вже мріяв про службу Музам, себто богиням поезії. І ласкава доля звела його з гуртом письменників, що зацікавилися молодим талантом. Вони ввели Горація до палат великого римлянина Мецената, що гаряче опікувався мистцями й поетами[2]).

*

Може читачі помітили, як нам молодість великого римського поета живо нагадує молоді літа нашого Тараса. Але далі починається новий розділ у житті Горація, зовсім уже неподібний до недолі нашого Кобзаря. Правда, й Шевченків талант оцінили в час великі люди, свої й чужі (Гребінка, Жуковський, Брюлов і ин.) й викупили його з кріпацтва, але ж виступ проти царського режиму мусів наш поет відпокутувати 10-літнім засланням. А римському поетові не тільки забули його збройний виступ проти цісарства, але те саме цісарство дало йому все, що державна нація могла дати свому поетові. Легковажений досі син визволенця не лише входить у сальони Мецената, але й находить признання самого цісаря Августа.

Решту життя Горацій міг провести супокійно, в вигоді, чи в Римі, чи в купелевих місцевинах Італії, чи серед чарівних сабінських гір, у долині потоку Діґенції, на власному хуторі, що його дістав у подарунку від Мецената.

Згодом і сам поет зрозумів що справа, яку він захищав у молодих роках, пропаща, що республика в Римі пережилася й сама себе затопила в калюжах крови власних громадян, а навпаки — панування цісаря Августа для римської держави благодійне. Настрої поета зміняються, й він щиро прославляє у своїх піснях нову, світлішу добу.

Горацій помер у р. 8. перед Хр., два місяці після смерти свого щирого друга й опікуна Мецената.

Серед таких обставин жив поет, що був властивим творцем с а т и р и, для якої раз на завжди промостив шлях „жартом казати правду" („ridentem dicere verum"), що писав жартівливі, инколи поважні, а то й їдкі е п о д и, що дав світові життєвою мудрістю забарвлені, ядерними висловами поперетикані л и с т и, що захоплює й досі своїми л і р и ч н и м и (чутливими) п і с н я м и („одами"), де найдете, поруч неглибоко пережитих, а проте дивним чаром оповитих, любовних віршів (власне — більше про любощі, ніж про любов), поважні релігійні гимни, похвальні пісні, в переломовій хвилині творені патріотичні поеми, щирі слова до приятелів, особливо до Мецената, легкі пісні до чарки.

*

Думки-пісні поета про вартість людського життя, прибрані у блискучі шати поетичних образів і порівнянь завжди ворушили людські серця.

Розгорнімо ж пожовклі карти, киньмо оком бодай на деякі з них.

Наче страшна примара стоїть перед людиною смерть. „Гей Постуме, Постуме[3]), стрілою мчаться літа... Хочби ти що-дня три сотні волів складав Плютонові (богові того світу) в жертву, то ти його не перемовиш!" „Кинути доведеться цей світ, і ґрунти, й хутори, й дружину, заглянути треба в чорні води Кокиту[4]), що лінивою течією котяться по підземному царстві". „Так, ми всі туди ж спішимо". „Розтануть іще сніги, вернуться трави деваді, листя покриє знов дерева, та хто з нас зійде в царство Плютона, того ніяка сила звідтіль не поверне".

„Не все той сам чар весняної квітки та й не все місяць одним лицем сяє... Летить наша юність, краса пропадає, сивина буйний волос припорошить..."

Але буває, поет стрепенеться: „Ні, не завжди дощі з неба ллються, не завжди бура лютує на морі, не на завжди ріки закуті льодами... Кинь, друже, марні скиглінни!" „Як тепер тобі не гаразд, не так буде завтра".

Тим цінніше життя, що не довге.

„Ти не питай халдейських звіздарів, що Завтра принесе... Сьогоднішню днину ти використай (carpe diem!), не довіряючи Завтру". А тоді „кожна нова хвилина, що її ти не ждав, радощами буде". Автім „на богів здавайся..."

І доля людська непевна. Адже „бог може змінити все до основ... Що сьогодні вдолині, завтра зверху буде... З цього Доля стягає тіяру[5]), щоб другому на голову вкласти".

Тимто „тим собі, мій Делію[6]*) — каже Горацій до приятеля, — що слід зберігати рівновагу духа не тільки в щасті, але і в недолі..." (aequam memento rebus in arduis servare mentem). „Серед незгодин будь сильний, бадьорий... І мудро стягни вітрила тоді, як надто надме їх вітер попутній".

А инколи скаже поет із усмішкою: „До глузду долий хоч каплину безглуздя! Як любо дуріти в пору..."

Не слід людині через край привязуватися до багатств-маєтків: лише розумний ужиток дає їм ціну. „Не має ляску срібло закопане в землю... Для того ж лавр, для того ж діядем[7]), хто байдужим оком дивитися вміє на найбільші скарби".

---

[1]) амнестія, грецьке слово — дарування або зменшення кари за якийсь злочин із наказу найвищої влади в країні

[2]) ще й досі імя „мецената" означає у світі опікунів мистецтва й поезії; в Польщі ж від давніх часів називали „меценатами" адвокатів

[3]) один із Горацієвих приятелів

[4]) Кокит — річка в підземеллі, як собі уявляли старовинні греки й римляни

[5]) тіяра, грецьке слово — царська шапка, вгорі зубчаста, внизу зі синьою й білою смужкою

[6]*) пор. вірш „До Делія", ст. 171.

[7]) лавр (листок з лаврового дерева), діядема (перевязка на чолі) — ознаки в старовинних греків та римлян для переможців

„Спокою духа прагне людина... Та його не купиш ні за золото, ні за багряницю, ні за самоцвіти". Ні скарби, ні почести не відвернуть смутку. „Щасливо живе, хто малим вдоволяється". Автім „ніхто не зазнав іще повного щастя" (Nihil est ab omni parte beatum).

„Не пускайся на глибінь, Ліцинію[8]), але й не тримайся тривожно берега... Щасливо проживе, хто золоту середину полюбить... Громи бють у вершки гір".

*

Великий вплив на творчість Горація мала епікурейська[9]) фільософія, що вчила шукати спокою життя, втечі від терпіння. Одначе поет не любив триматися надто цупко одного напрямку думки, не любив, як каже, „присягати на слова вчителя". Як тільки на його кітарі забренять струни громадянської пісні, тоді він захоплюється непохитністю стоїчного фільософа[10]). Обличчя поета зміняється, коли він промовляє до молодих поколінь, зневірившися в сучасниках. „Ненавиджу байдужу юрбу — хай геть іде від мене! А ви замовкніть, насторожте вуха, я заспіваю пісню давно вже нечуту!" — звертається до юнацтва.

І в цих піснях, т. зв. „римських одах" ставить поет перед очі давні римські чесноти, що піднесли колись Рим на вершини могутности, картає зледащіння, що втискалося всіма щілинами в римську суспільність із підбитих країн Сходу.

„Нехай юнак привчається терпіти злидні й невигоди, хай живе в таборі, серед зброї й воєнного гамору!" „Як солодко, почесно за рідний край умирати".

„Незломного мужа з могутнім гартом духа не захитає в чесній постанові ні рев юрби, що кличе до гріха, ні грізний погляд лютого тирана[11]). Нехай лютує буревій на морі, нехай рокочуть громи довкруги, нехай увесь валиться світ, він без тривоги впаде серед звалищ".

[8]) Ліциній брав участь у змові проти цісаря Августа

[9]) Епікур, грецький фільософ (341—270 до Хр.)

[10]) Стоїки, грецька школа фільософів, заснована Зеноном із Кітіону (340—265 до Хр.), звертали увагу на плекання чесноти

[11]) тиран, грецьке слово — самовладець, необмежений володар, звичайно жорстокий, що силою захопив владу.

З ПОЕЗІЙ ГОРАЦІЯ

По наших школах Горацій усе зазнавав великої пошани. На зразок латинського поета в Київській Академії студенти (спудеї) творили оди (привітальні пісні) на честь високопоставлених осіб. А коли відродилося з Котляревським українське письменство, українські письменники почали Горація переспівувати. І так уже з початком XIX. ст. поет Петро Артемовський-Гулак дав декілька поетичних перерібок поезій великого римлянина („До Пархома", „Розкаяння Охрима", „До Грицька", „До Терешка" і т. д.).

На жаль, ми досі не спромоглися ще на збірне видання Горацієвих творів українською мовою. Але ж перекладів зроблено вже досить. Перекладали Горація і Ів. Франко, і В. Щурат, — а в новіщих часах (дуже багато) М. Зеров. Принагідні переклади робив Св. Гординський.

Франко перекладав Горація ще ґімназистом. Дещо з тих перекладів, трохи перероблених, появилося в шкільній читанці для V. кл. ґімн., що її видав був др. Константин Лучаківський 1894. р. (3 оди, 2 сатири, 1 лист). Потім ці переклади попередруковували в збірному виданні творів Франка, що вийшло у Харкові. Поет перекладав Горацієві оди, здебільша, в тому розмірі, що їх писав сам Горацій. Але ж від того часу й розвиток нашої мови пішов сильно наперед, і розуміння поетичного розміру, віршування, в нас инакше, тимто ці переклади не можуть уже вдоволити сучасного читача.

В розмірі первотвору перекладав Горація й В. Щурат. Його переклади появилися у звідомленні української ґімназії в Перемишлі за 1901. р., й пізніш — окремою відбиткою („Вибрані оди Горація"). Критика (А. Кримський) приняла ці переклади не дуже прихильно — й то передусім через те, що перекладач зберігав розмір Горацієвих од, — а від того сильно потерпів зміст.

Видання Щуратових перекладів цінне тим, що воно має багато поміток і пояснень.

Нові перекладачі не додивлюються дуже до розміру первотвору, а силкуються приблизно підійти до нього, так, щоб той розмір (ритм) годився з духом теперішнього українського віршування. Такі є переклади М. Зерова і Св. Гординського.

М. Зеров видав свої переклади в Києві у двох збірках „Антологія" (Київ, 1920) і „Камена" (Київ, 1924). Крім творів Горація, містяться в цих збірках переклади із инших латинських поетів (Катуль, Овідій, Верґілій, Марціяль і т. д.). Переклади дуже гарні й поетичні.

Подаємо тут читачам для зразка два переклади М. Зерова й один Св. Гординського, який він зробив для „Життя і Знання".

ДО ДЕЛІЯ[1]).

В годину розпачу умій себе стримати
І в хвилі радости заховуй супокій
І знай: однаково прийдеться умирати,
О, Делію коханий мій, —

Чи ввесь свій довгий вік провадитимеш в тузі,
Чи, лежачи в траві, прикрашений вінком,
Рої понурих дум на затишному лузі,
Фалерським[2]) гнатимеш вином...

Для чого ж нам сосна й тополя білокора
Прослали по землі гостинний холодок?
По що на лузі нам наспівує прозорий
І гомонить давінкий струмок?

[1]) Делій — один із Горацієвих приятелів, кидався від одного політичного табору до другого, легкодушний, незрівноважений; Горацій радить йому зберегти рівновагу духа

[2]) Фалерн — місцевина у провінції Кампанії, на кордоні з провінцією Latium де був Рим; у Фалерні вироблали добрі вина

Вина і пахощів і ясних рож без краю —
Короткочасний цвіт! — несіть туди, несіть,
І хай дзвенить бенькéт, поки́ль твій вік буде,
І невблага́нна Парка[a]) спить.

Бо прийде, прийде час: покинеш поле й луки,
І віллю, і сади, де Тибр[b]) тече мутний,
І на усі скарби пожа́дливі руки
Наложить спадкоємець твій.

І чи в достатку жив, а чи не мавши дому
Тяжким шляхо́м тобі судилося пройти,
Кінець однаковий — Плютонові[c]) грізному
Роковани́й на жертву ти.

І всі ми будем там. Надійде мить остання,
І в човен[d]) кине нас, як діждемо черги,
І хмуро стрінуть нас доічного ва́гання[e])
Понурі береги.

Переклав **Микола Зеров.**

ДО КОРАБЛЯ[f]).

Кора́бле, знов несе тебе в моря безкра!
Прибій? Що чуєш! Завертай у порт,
Скоріш! Не бачиш ти: немов
Уже гребця твій борт?[g])

Вітри із Африки вже щоглу надтрощали,
Скриплочуть снасти, шнури розвело,
І кадовб твій їгн безсилий
Прибоки напролом!

Полéтниця ві́трил твоїх не цілі висять,
Твоїх статуй святих ти не вволив.
Хоч ти сосна понти́йська[h]), пишна
Дочка густих борів —

[a]) Старовинні греки й римляни вірили, що доля людини держали у своїх руках богині Парки: вони пряли нитку людського життя — одна з них тримала клубок, друга сукала з нього нитку, третя її втинала

[b]) Тибр — ріка, над якою — Рим; мутний, бо має глинкувате річище

[c]) Плютон — бог підземелля, куди сходили по смерти тіні (душі) померлих; роковани́й — призначений, бо старовинні римляни та греки вірили у призначення (мойра)

[d]) човен — бо була така віра, що в підземеллі є ріка, через яку перевозить туди душі померлих перевізник Харон

[e]) доічне ва́гання — підземелля, ад (смерть)

[f]) Корабель, це — держава; Рим був тоді в великій небезпеці — шаліла громадянська війна між майбутнім цісарем Октавіяном Августом і Антонієм, що пробував у Єгипті в цариці Клеопатри

[g]) борт, німецьке слово — облавок, бік корабля

[h]) Понт — царство в північній Азії над Чорним морем; понти́йська сосна — корабель, збудований зі сосни з Понту, де був найліпший, найміцніший матеріял на кораблі; тут — дуже сильна держава

Дарма своє ім'я прославлюєш невпинно:
У міць твоїх розкришених боязнь
Морець не вірить. Як зайгнуть
Не хочеш — бережись!

Тривогою мене ти знову непокоїш,
В журбі важкій тобі шукаю рад:
Щоб ти минув морські прибої
Крутом стрімких Цикляд[i]).

Переклав **Святослав Гординський.**

ДО МЕЛЬПОМЕНИ[j]).

Май пам'ятник стоїть, тривалíший від міді,
Підня́вся він чолом над царські пірамі́ди[k]).
Його не сточить дощ убивний, гризький,
Не зва́лить палючий північний буревій,

Ні рóків довгий ряд, ні ча́су лет невпинний.
Я не умру цілком: естá моєї частина
Пережине мене, і від людських сердець
Прийма́тиму хвалу, поки понти́фік-жрець[l]

Ще підійметься в високий Капіто́лій...[m])
І де шумить Ауфі́д[n]) в шестримлий свистолі,
І де казковий Да́ун[o]) пахарський люд судив,
Скрізь говоритимуть, що, пра́отих син батьків,

Я перший положив на італійську міру[p])
Геллади давній спів. Не кри́йся же від міру
І лавром, що зростив святий Дельфійський гай[q]),
О, Мельпомено, ти чоло моє зві́нчай!

Переклав **Микола Зеров.**

[i]) Цикляди — острови на Егейському морі; натяк на бій, що його можна було сподіватись між Августом і Антонієм

[j]) *Мельпомена* — богиня (Муза) лірично́ї (чутливої) поезії; цей вірш, де говориться про безсмертність поезій, наслідувало багато поетів інших народів (н. пр., російський поет Пушкін); за цією Горацієвою поемою ми часто кажемо на людину, що чинність здобула собі велику славу, що „дома збудувала собі тривалий пам'ятник".

[k]) пірамі́ди, гробниці для єгипетських царів, були дуже високі; н. пр., піраміда Хеопса має 146 метрів висоти.

[l]) понти́фік-жрець — найстарший жрець найвищого римського бога Юпітера (голова колегії)

[m]) Капіто́лій — старинний замок у Римі з храмом Юпітера, Юнони й Мінерви; тудя ходив молитися за добро держави голова колегії.

[n]) Ауфі́д — бистра ріка в Апулії; на південь від неї лежало родинне місто Горація, Венузія

[o]) Да́ун — казковий цар Апулії; пахар — хлібороб; простих син батьків, пор. життєпис Горація ст. 169.

[p]) вищими словами: я перший переніс із Греції до Італії грецький віршовий склад

[q]) Дельфійський гай — гай бога Аполльона (бога поезії і всього мистецтва) в містечку Дельфах; вінчати дельфійським лавром — відзначити когось за мистецтво.

МЕДИЦИНА У 2.000 РОЦІ

Один еспанський учений, Маранон, так собі уявляє життя людства в 2-тисячному році: заразливі недуги (тиф, шкарлятина, дифтерія і т. п.) поцезають зовсім і будуть такою рідкістю, як н. пр. проказа. Буде це заслуга серотерапії (лікування сироватками) і суспільної гігієни. Але це не зменшить числа смертности, навпаки — будуть зужива́тися нерви, надто працюватиме серце, й люди скоро вмиратимуть. Відповідно до цього перетвориться теж медицина. Вона менше лікуватиме недуги, а більше буде старатися не допускати до них, і передовсім берегтиме перед недугами — нерви й серце. Тимто й лікарі опікуватимуться більше здоровими людьми, ніж недужими. Здорові будуть під постійним лікарським доглядом. У всіх державах постворюють окремі державні контролі здоровля громадян. Кожна держава вестиме „реєстер здоровля", що обійматиме всіх громадян. Кожний громадянин буде мати свою карту, де будуть докладні записки про стан його здоровля. На основі цих указівок можна буде визначувати громадські завдання одиниць, користь, яку вона може принести державі і т. п.

ЛЕВ ЯЦКЕВИЧ

ВИЗНАЧНІ ВИНАХОДИ СТАРОВИННОГО СВІТУ

Щоденно читаємо на сторінках часописів про що раз нові й нові винаходи, відкриття, й нам так здається, що то наш XX. вік доконує „чудес", про які і не снилося старовинному світові. А тимчасом багато річей та винаходів, що ще й сьогодні дивують нас своїми задумами, практичністю, вже були відомі у старовині.

Візьмім, наприклад, хочби автомати: кинеш кілька грошів у відповідну дірку, і зі середини вилітають: чоколяда, цукорок, хлібчик з шинкою, чи лист. На перший погляд, винахід ніби новий, складний. А отже люди вживали його 100 років до народин Христа. Винахідником цього старовинного автомату є Герон із міста Александрії в Єгипті. Свій „патент"[1]) продав він єгипетським жерцям, що вмонтували[2]) той автомат у святині Ізиди[3]). Не був він, правда, такий загальний, як наші теперішні автомати, а проте працював справно й довгий час побирав оплату за свячену воду. Побожні єгиптяни вкидали крізь отвір 5 драхм[4]), гроші падали на малу підойму в посудині й перехиляли її своїм тягаром. Тоді другий кінець підойми підносився догори й відслоновав дірку, з якої випливала свячена вода.

*

Неодин із нас їхав автом-таксівкою й мав нагоду приглянутися, як за кожним кільометром в таксометрі (прилад, що мірить проїхану дорогу) вискакувало нове число. Думав би хто — новий винахід. А тимчасом таксометри знані були вже в старовині. В Британському Музеї зберігається цікавий документ — папірус, де старовинний єгипетський інжинер Вітрувій описує дуже подрібно будову такого таксометру. Збудований він так, що на осі є заклинований зубате колесо з одним зубом, це колесо стикалося з зазубленим кружком. Коли колесо воза мало чотири стопи, то на один оборот колеса віз проїздив 12½ стопи. За кожним оборотом колеса зуб на осі пересував назублений кружок теж на один зуб. Кружок мав 400 зубів. Рух той переносився з допомогою цілої низки стрижнів на стрілку, що показувала на поділці пробуту дорогу.

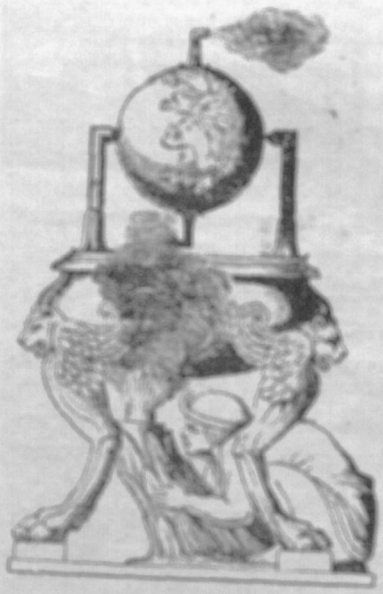

„Еолопіля" Герона (перша парова турбіна), ст. 175.

Найцікавіша річ, як такий таксометер сигналізував (давав знак) кожну проїхану милю дороги. На поземому кружку була для цього ціла низка дірок, а в кожній дірці камінчик. Кружок обертався так, як інші, але в означеному часі отвір із камінчиком сходився з мідяною рурою, крізь яку вилітав камінчик до мідяної посудини й дзенькотом давав знак про кожну проїхану милю.

*

І наші пожежники не дуже велике враження викликали б у пожежників старовинного світу, що як-стій зявлялися на перші удари дзвонів зі своїм пожежним смоком споруди Ктесибія.

Кілька таких смоків у зовсім доброму стані знайшли в Етрурії[5]), зроблені вони з бронзу (стопи цини й міді) й мають дуже докладно доспособле-

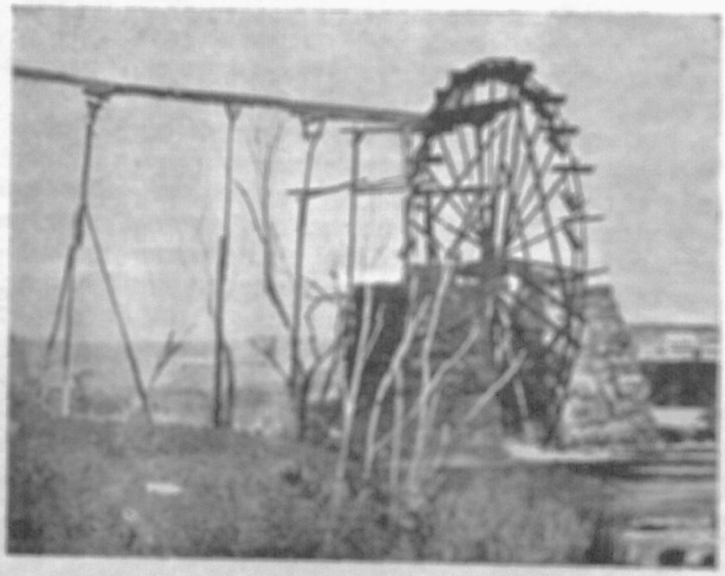

Водяний черпак із Сирії; переводини вода.

ні толоки, вимазані оливою (!). Сама робота (лиття) та викінчення викликує тільки подив, коли пригадаємо собі, що вони перетривали чотирн тисячі років і вийшли з простецької фабрики в Александрії. Як виточили в них так дуже докладно циліндри та яким пристосуванням їх робили, це залишилося й досі тайною. А те, що толоки вимазували оливою (як виходить із опису) говорить про знання законів тертя.

Той самий Ктесибій був би тепер, може, поважним суперником для найкращих годинникарських фірм. Правда, його годинник не був такий тендітний, як сучасні годинники, за те „накручувався" тільки раз на рік та ще й до цього водою. Тимто й називають такі годинники водяними годинниками.

Такий годинник складався з двох фігурок: рухомої й непорушної. Рухома фігурка показувала бучком годину на одній з кількинадцятьох поді-

---

[1]) патент, латинське слово — свідоцтво на право виробництва

[2]) монтувати, французьке слово — складати машину з частин, уставляти на місце

[3]) Ізида — єгипетська богиня сонця, місяця, природи, мистецтв, мати всіх богів

[4]) драхма — старогрецька срібна монета, важила 4.36 грами

[5]) Етрурія — західня частина Італії між річками Тибром, Арном та горами Апенінами

лок. Поділки ці були одна над одною. Вода, що її наливали до цього годинника, протікала крізь маленькі отвори в очах непорушної фігури й підносила підставу рухомої фігури, а бучок показував що раз иншу поділку крім цього, та рухома фігурка порушалася довкруги годинника раз на рік. За 24 години вся вода перетікала крізь очі цієї фігурки, й тоді починав працювати ливар, одним кінцем понурений у посудині з водою, а другим спрямований на колесо маленької водяної турбінки. Турбінка та оберталася на якусь частину обводу й своїм рухом обертала („накручувала") годинник. Відповідний уклад зубатих коліс обертав той годинник (власне — середній стовбчик із рухомою фігуркою) раз на 366 днів.

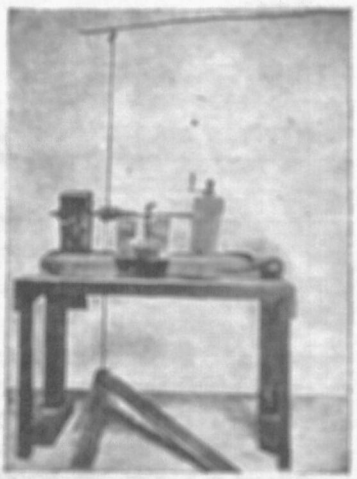

Єгипетська точильня.

Спорудник цього годинника, Ктесибій, знав, що докладність годинника залежатиме в першій мірі від кількости води, що протікала крізь очі непорушної фігурки. Ото ж, щоб краплі води не побільшили тих маленьких дірок, непорушна фігурка мала в очах вправлене дорогоцінне каміння, що було витривалише на силу води, ніж бронз або який инший металь.

Були в старовину і будильники: такого будильника вказував, наприклад — Платон*). Він складався з трьох посудин; з горішньої посудини вода

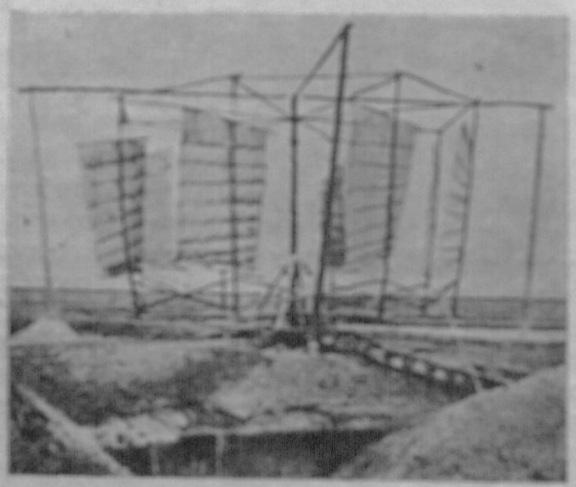

Китайський ланцюговий сюк (помпа) з вітрильним рушієм.

протікала до долішньої, пустої посудини, що ставала повна по якомусь означеному згори часі. Коли рівень води найшовся в означеному поземі, во-

*) Платон, грецький фільософ (427—347 до Хр.), учень Сократа, творець фільософічної школи, що звалася від гаю Академа, де вчив Платон — академією. Платон учив, що мета людського життя — стати фільософом, що держава є вихована установа, на чолі якої стоять фільософи (під ними стоять — воїни, ще нижче — хлібороби й ремісники і т. д.

да крізь ливар почивала переливатися до третьої посудини. Повітря з тої посудини, втікаючи крізь отвір, сполучений зі свистаком, будило в означеному часі Платона й давало знати його учням, що час уже починати працю.

*

Коли перед війною Сер Гірам Максім показував у Відні свій скоростріл і вибив на стрільничому кружку буквн „F. J." — старенький австрійський цісар, Франц Йосиф, був такий зворушений, що не міг промовити ні слова. А тимчасом, коли переглядати старі грецькі книжки, то можна натрапити на незвичайно цікаву зброю, що мимохіть нагадує нам той вихвалюваний усіма скоростріл Максіма. Маємо на думці автоматичний лук Фільона, що служив старовинним грекам до „бомбардування" мурів облиганого міста. Головною складовиною цього лука був барабан із двома вижолобленими рівчаками. Один із тих рівчаків допроваджував стрілу до тятиви, що викидала її саме в тій хвилині, коли другий рівчак, стрінувши отвір коша — сагайдака, усиоктував звідсіль чергову стрілу. Досить було лише крутити корбою, щоб що пів обороту на ворогів, сама від себе, автоматично падала стріла.

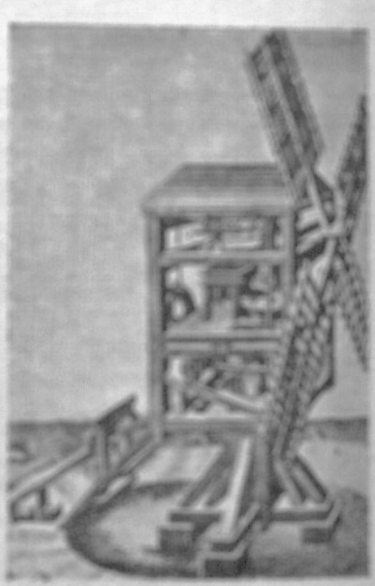

Старовинський вітрильний млин.

*

Герон із Александрії, про якого ми вже згадували, в своїому творі „Пневматіка" згадує про цілу низку инших практичних винаходів, а саме, про вітрильні й водяні млини, що скрізь були розсіяні на побережжях Малої Азії, Перейї й Китаю. Вітру, чи як тепер кажуть „блакитного вутіля", вживали китайці, крім цього, до погону сюків, що ними наводнювали свої ряжові поля. Такий вітровий рушій складався з кількох вітрил, примощованих на обводі колеса, що через ланцюгову передачу переносили свій рух на головковий сюк (помпу).

Він згадує також про перші бусолі, що їх ужівали фенікійці й инші народи сходу. Така бусоль (прилад визначувати сторони світа) складалася з куска магнету, прикленого до корка. Корок той плював у посудині з водою і досить докладно показував північ.

Цікавий також опис парової турбіни в тому самому творі Герона. Сила її виявлялася в тому, що пара з малого казанчика, що в формі кулі висів над вогнищем, виплітала крізь дві закривлені стрічно до обводу рурки й надавала кулі оборотовий рух у протилежному напрямі. „Коліпіля" Герона (бо так її він у цьому творі називає) є справжньою реакційною, себто протидійною турбіною, вона випередила сучасні протидійні турбіни на яких 2000 літ.

Навіть наш старий „дідусь", ковальський міх, не є „арійцем"[7]) чистої крови, бо народився десь під рівником, у муринському краалю (селі). Инша відміна цього ковальського міха народилася в Єгипті. Цього ковальського міха вживали деякі муринські племена середньої Африки витоплюючи залізо. Складався він з двох бамбусових обручів, обтягнених шкірою і напнятих чимось наче тятивою. Під натиском ноги стиснуте повітря підсичувало полумя. Відтак той мішок підносився сам догори, насмоктуючи повітря крізь відслонену ногою дірку.

*

Варто згадати ще про дуже цікавий спосіб перевозу води в Сирії. В обмурованому річищі річки оберталося велетенське колесо, що мало на цілім обводі кількадесят деревяних коробок. Вода, що мала певний спад, била в ті коробки, наповняла їх і рівночасно обертала колесо. Нагорі була побіч нього деревяна ринва, в яку виливалася вода з коробок, що найшлися на самій горі — ринвою відпливала вода до місця призначення, нераз десятки кільометрів. Хоч споруда дуже простенька, але треба признати, що ціле владження дуже дотепно подумане.

*

Можнаб так без ліку вичисляти цікаві задуми та винаходи старовинного світу.

Мимоволі може виринути питання, чому ж усе це не мало тривкости, чому треба було все придумувати наново. Справа в тому, що ціла наука старовинних людей складалася з уривків і спостережень, що не були повязані між собою в одне певне ціле, в систему, де одна справа виходилаб із другої. Люди тоді не вміли сполучувати явищ у причинові звязки. Бачили щось, якесь явище, але не вміли підглянути причин, що явища викликували. Все, чого не розуміли, клали на рахунок надприродних сил. Перші греки почали над цією справою задумуватися, але вони більше розумували, не ламали собі голов, як би що зробити. Та ще одне. Дешевий і покірний невольник виконував цілу низку тяжких робіт, і люди не потребували й не шукали способів заступити руки невольників машинами. А проте всі ці приклади, що ми їх подали, доказують, що багато задумів, які ми приписуємо новим часам, уже були добре відомі в старовині.

[7]) „арійцями" звуть звичайно групу індоевропейських народів, відріжняючи їх, н. пр., від семітів (жидів, арабів і т. д.).

† ІГОР ЛОСЬКИЙ.

УКРАЇНА У XVIII. ВІЦІ У СПОМИНАХ СУЧАСНИКА

Серед споминів про давні часи на Україні звертає на себе нашу увагу книжка Григорія Винського „Мої часи". Написана вона, правда, російською мовою, але на кожному кроці ми стрічаємо українські слова. Автор її походив із родини дрібного козацького старшини з теперішньої північної Чернигівщини. Жив Винський у другій половині XVIII. віку, отже в добі, коли московський уряд нищив рештки козацької державности.

Винському за молодих років довелося їхати шукати долі на далекій півночі. Але долі тої він не найшов. Без грошей, полишений на себе супроти спокус великого міста, молодий, — той не диво, що Винський схибив із шляху й навіть опинивсь у вязниці за борги. Пізніше він устаткувався, одружився, але наслідки колишніх гріхів дали себе відчути. Винського, в цьому випадку, здається, навіть безвинно, притягнуто до справи грошових злочинців і заслано на поселення у глибину Московщини, на кордон із Азією. У таких „ведмежих" закутках, як Уфа й Оренбурґ, Винський провів решту свого життя, бідуючи і з сумом згадуючи свою дорогу батьківщину — Україну. Як на свої часи, Винський був дуже освічена людина, у своїх споминах зумів він дуже гарно й цікаво змалювати тогочасне життя й відносини. Хоч більша частина споминів Винського відноситься до побуту на Московщині, але є місця, присвячені Україні. З них промовляє великий український патріот.

*

Згадує він про тодішню ш к о л у на Україні. А наука його, як тоді звичайно бувало, почалася в дяка.

„Згадую я, що будинок, де ми жили, лежав насупроти церкви св. Миколи (у містечку Баклань, тепер Мглинського повіту на Чернигівщині); що школа, яка належала до цієї церкви, знаходилась через дорогу; що в цій школі жив дяк, до котрого мене провадили в науку. Одначе, як і чого вчив він мене, я собі не пригадую, зате, що цей дяк часто й боляче сік мене, особливо суботами, це я собі пригадую."

А далі описує Винський, як відбувалася ця суботня „екзекуція", що звалася „субіткою".

„Після вечірні в суботу всі учні збирались до школи й, не сідаючи на місця, а стоячи, очікували дяка. При вході його до школи, ми всі витали його в один голос: »Мир тобі, благий учителю наш!« На це дяк відповідав: »Треба сікти вас«, і зараз-таки починав екзекуцію, приговорюючи при цьому »вчись, не пустуй, памятай субітку«. Але дяк не був справедливий, бо тих учнів, що їх матері присилали дякові часто млинці, буханці, паляниці і т. ин., бив він по одягу; зате бідаки, або ті, що їх матері були скучі, мусіли розплачуватися »голими задами«."

Після дяка вчили Винського вчителі дома, а вже в десятому році послали його до колеґії (середня школа) у Чернигові, а пізніше до Київської Академії.

Після закінчення науки в академії Винський ще вступив до приватного французького пансіону (виховничий інститут) у Стародубі, щоб удосконалити свої знання цієї мови. Бачимо з цього, як високо в тих часах (мова йде про 1760. роки) стояла освіта на Україні. Не даремно ж Винський не раз і не два з вдячністю згадує у своїх споминах „українське виховання", якому він завдячує любов до книжки.

*

Окремий розділ своїх споминів Винський присвячує описові в д а ч і тогочасних українців.

„В тих часах українці жили лише поміж собою; окрім греків і поляків, чужинці були їм цілком невідомі, навіть з москалями майже не мали вони ніяких зносин, тимто ніхто не мав впливу на їх вдачу. Злочини такі, як убивства, розбій, грабунок, тощо, траплялись серед українців дуже рідко. Пияцтво було загальною поширене, бо не лише чоловіки, але й жінки з найліпших родин пили горілку, наливку і т. п., але впитись до забуття вважалося гидотою, і до справжніх пияниць усі відносилися з презирством. Скупість, ця рідна сестра розрахованости, родичка ощадности, свояцька господарности, була в моїх земляків досить поширена, але ж зате здирство було їм чуже. Любов до бешкетів була досить поширена, і то найголовніше поміж шляхтою. Сварки й бійки поміж простолюдом траплялись, але ж не затяжні й не жорстокі, бо ж далі чубів справа не йшла; забійства бували рідко. Нашому розпусту суворо карали; залицяння ж, наскільки б так назвати жеманяння, терпіли у простому народі, але ж це залицяння ніколи майже не доходило до чогось поганого і, здебільша, мало на меті женячку".

Вичерпавши всі, на погляд Виського, відємні прикмети українців, він, щоб бути справедливим, згадує і добрі риси української вдачі. До них належала передівсім висока моральність. Їй сприяло особливо те, що в тогочасних українців існувала вже громадська думка. До кожного злочинця, навіть свавільця, всі й кожний зокрема ставилися зогидно. Діти були в повній покірливости супроти батьків. Ця покірливість ішла так далеко, що ані вік, ані становище не звільняли від неї. Після смерти батьків покірливість зобовязувала супроти старших родичів. Молоді люди мусіли шанувати взагалі всіх старших. Таких засад по виїзді з України (тобто на Московщині) Виський ніде не зустрічав, те, що їх не було в москалів, його дивувало й обурювало.

Гостинність у цілій Україні була дуже поширена. Подружні відносини були тривкі, їм не можна було нічого закинути. Цю тривкість українського подружжя Виський уважає за карту тим більшої похвали, що жінки користувались повною свободою, й у веденні свого господарства, і в особистій поведінці. Українцям властиві були щирість і дружні відносини до всіх. Всі вони любили святкувати, веселитись, співати, гуляти, любили музику й розумілися на ній. Зодягатися пишно любили всі. Тут зараз-таки Виський підносить чистоту й охайність української хати. Щодо жінок, то вони, як і скрізь, любили прикрашати себе, але підроблених приврас не терпіли: жінку, яка вживала білила й румянила, всі оминали як яку розпусницю...

Нарешті Виський підносить релігійність українців. Спричинилась до цього висока освіта українського духовенства.

Цікаво ще буде навести враження Виського від його переїзду на Московщину. Вже під час подорожі Московщина вразила Виського погано. Всі міста й сама Москва не зробили на нього ніякогісенького враження. Причиною цього було хиба те, що, живши в Києві, він бачив там великі й величаві будівлі, і з ними порівнював ті, що бачив тепер на Московщині. Це порівняння не виходило на користь цій останній. Славна в москалів дзвіниця Івана Великого, порівнюючи з дзвіницею Київської Лаври, видалась Виському „стовбчиком".

Найсумніших вражінь зазнав Виський після першої особистої зустрічі з москалями. Він же приїхав до російської столиці Петербургу, щоб, як робило тоді багато молодих українців, вступити офіцером до війська. Бути офіцерами тоді могли самі шляхтичі, чи як на Московщині казали — „дворяни". У тих часах на Московщині освіта стояла дуже низько. Більшість молодих шляхтичів ледви вміла підписати власне імя. Але ж щоб бути офіцером — треба було й тоді дещо знати. Тимто при полках були окремі школи, де вчилися читати, писати й рахувати ці дворянські недоуки, чи як їх називали „недоросле" (недоростки). Дали до такої школи й Виського. Вже те саме, що його, недавнього студента Київської Академії, який говорив вільно кількома мовами, прочитав багато книжок, змусили слухати „науки" напівписьменного підстаршини, вже це саме зробило на молодого українця прикре враження. А ще гірше почував він себе, коли почув від своїх нових товаришів лайку: „дурний хахол".

Вже тоді Виський почав розмірковувати над вдачею москалів. Головно ж над тим, чому вони з такою погордою відносяться до інших народів, зокрема до українців. І він прийшов до висновку, що всі москалі, не виключаючи найбільших панів, дуже неосвічені. „Навіть ті, яких виховали чужинці, дуже обмежені в знаннях, особливо щодо письменства". Це неуцтво й лежить у корені „самохвальби москалів", якої вже не вдасться в них, на погляд Виського, викорінити.

Пізніші роки пробування серед москалів не змінили погляду Виського на них. Московські дворянські доми на все залишилися в його очах „вертепами". Він не находить слів для осуду жорстокости, з якою московські пани ставляться до своїх слуг-кріпаків.

Взагалі москалів, навіть і після кількох десятків років життя серед них, цей освічений українець не міг уважати за щось вище, як за жорстоких, неосвічених варварів, дикунів.

Стр.

ДЕ ЛЮДЕЙ НЕ БОЛЯТЬ ЗУБИ

Є на південному Атлантійському океані острівчик Трістан да Кунія, де живе всього 163 мешканців. Вони такі здорові, що аж англійці зацікавилися ними. Виявилось, що ніде на світі люди не мають таких здорових зубів, як саме тут. Прослідкано 156 мешканців, і в них усіх разом браковало лише 119 зубів і 75 зубів було надсаджених. Мешканці острову годуються картоплею, рибами, яйцями й молоком. Хліба, мучних страв не їдять, бо в них збіжжя не родиться. Солі й цукру теж не вживають. Острівець лежить осторонь від шляхів, бо туди припливає корабель найбільше раз у рік.

Я. М. БЕРЕЗА.

БУДНІ І СВЯТА ПАСТУХІВ

Подивитися тепер на пастуха — не знати, чи сміятися, чи сумувати. Вийде вам „парубок", чи „дівка" — рівно корові по коліна. Чистий „з а́ в о р і т ь"[1]). Дрібоче тендітними, порепаними ноженятами, дрібоче, аж задихалось. Не знати, чи воно жене корову, чи корова тягне його за собою...

Давніше не так було. Не мав хлопчисько десять років, пасти не пускали, хиба́ за „гусіри" (= гусяра) за гусьми, й то недалеко хати. Колись великі пастухи були. Нераз бувало парубок „із кляс вийшов"[1*]), а ще за худобою ходить.

Коли прийшла було Цвітна Неділя, й весна була рання, виганяли перший раз худобу на пашу. Тільки поверталися люди з церкви з лозою, тільки пообідали і трохи відпочили, а вже кожна господиня лозу свячену в одну руку, „с к і п е́ ц", або й миску у другу — і до стайні. По дорозі клала в стайні перед порогом ключі від скрині, сама ж увіходила всередину. Покропить свяченою водою худобу (звісно — свячене від усього лиха боронить), „поспуска́є" й давай виганяти свяченою лозою. Виходить корова одна за одною, а кожна через ключі переступає. Переступить, так уже на все літо забезпечена, замкнена для чарівниць, як та скриня для злодіїв. Надворі вже пастух чекає. Тільки худоба вийшла, а він від господині лозу свячену в руки й чим-дуж за худобою. Тією лозою буде навертати худобу аж до вечора, щоб вона все літо купи трималася, не розбігалася.

Навесну пасовище широке. „До Юра", куди глянеш, там і паси, тільки поля обсіяного не займай. А „по Юрі" так уже на пасовище забирайся.

*

Рано починався день у пастухів. Ще на світ божий не благословилося, а вже худоба йшла пастися. Пастухи — самі лепські хлопці. Хоч одяг — не дуже... Бувало хлопцеві пятнацять минуло, а в нього тільки одягу, що довга сорочка, підперезана шнурочком, на голові великий, соломяний капелюх. Як зимно потягнуло, так ще бувало накинуть йому на хребет кавалок „шпенцерини", або „кожушини", щоб не змерз. У штанах ходили лише старші. Дівчат пасло небагато. Хиба́, що трапилася хата, де не було хлопців.

Худоба добре вже попаслася „по росі", як на небо було викотиться сонце. Час снідати. Посідають пастухи вкупі. Добувають хліб: хлопці — з торбинок, дівчата — з хустин розвивають. В декого сир, або кусочок „свинини" (солонини), в кого, як прийде той час, за пазухою зелений горох, „ягоди", мак, садовина. Їдять і міняються хлібом, сиром, свининою й усім. В кого хліб черствий, або свинина, той позичає ножика-„жидика" (як не має свого), щоб покраяти. Зате мусить дати власникові „ножове́" — скибку хліба, або „свинини" за те, що ножа позичив. Хто приніс із собою горох зелений, того пообступають усі: і цьому дай, і тому дай. Не відженешся. А той не відразу дасть, а трохи дразниться. Витягне зза пазухи один стручок, отак на спокусу. Хоче хто гороху, так каже до нього: „Пан госьць".

Той йому з повагою відвічає: „Єго́мосць" — і питає: „На кілько? (кілько зерен гороху в стручку?)

Той, що гороху хоче, згадує: пять, шість. Відкривають стручок. Вгадав — дістане гороху, не вгадав, мусить „проситисі" й випросить[2]).

Заки скінчили снідати, сонце вже трохи піднялося. Потепліло. І пастухи троха віджили, повеселішали.

Гей, вулани, вулани,
А я піду з вами.
Най сі зиливіє (= зеленіється)
Трава під ногами.

Село Вороців—Полянки: пастухи грають „в свинки".

Дівчата пісень заведуть. Хлопці теж не дармують: бавляться: то у „свинки", то „в пікурі", то „в ко́ла", то „в ко́рінї", „стодоли", „кички", „гаре́ґи"[3]). Не в смак їм, так є ще в чому вибирати: „кре́лі", „гусак", або „віл", „петру́шка", „по цига́ни їдуть"[4]), „цепки" й карти[4]). Не підходить і те, так „ска́кавку" владять, або „гітавку". Як „па́молодь"[5]) випустить на кострубатих головах верб перші листки, тоді „сьвістачків" і „трубо́к" нароблять і репіт підіймуть, аж до села чути. Минеться верба, так „пищавки" роблять із „смикавки" запашної (татарського зілля), потому „деркачів" з ліщини, потому... і не злічиш. На пасовищі нудьги нема.

*

[1]) за́воріть — недорода

[1*]) вийшов із бранки

[2]) І так цілу весну, літо й осінь пастухи все підшукують собі на полі щось їсти і „вивчу капусту", і соку з берези вточать, напечуть колосків, напрямуть бобу, гороху, наловлять по „за́берегах" у річці раків і риб, у лісі навбирають ягід і грибів, принесуть маку, кукурудзи, опочів, то що.

[3]) гри й забави із села Вороців — Полянки

[4]) гри й забави зперед 40 років із Рясни Руської, підо Львовом

[5]) Рудно, пов. Львів

[6]) па́молодь — молоді галузки

Як дома для дітей батьки, так для пастуха на пасовиську „старший пастух". Всі його мусять слухати. Ніхто його не вибирає. Старший, розумніший за всіх, то його всі слухаються; міцніший, то й — одному поза вуха, другому, й тоді такий також „старший". Попробуй не послухати, буханців обірвеш, що й відхочеться.

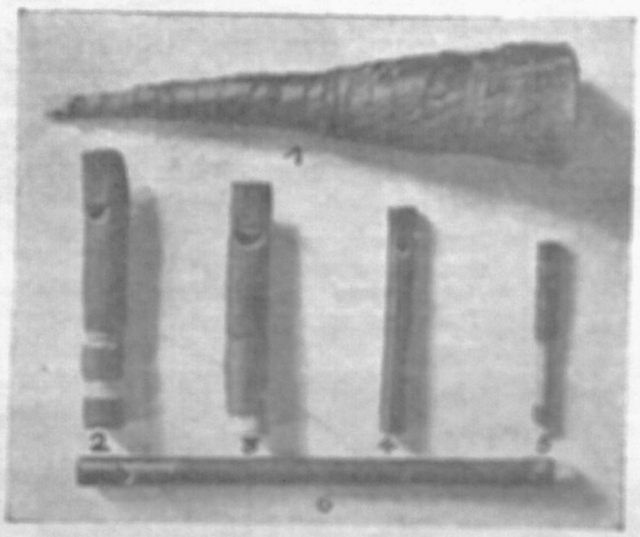

Село Воронів—Поляниця: трубка (1) і сьістачки (2, 3, 4, 5, 6), що їх роблять пастухи з вербової кори.

Коли „старший пастух" справді розумний, усім пастухам добре. „Не здіваісі"[1]) над ними, дбає, щоб і худоба була все напашена й пастухам не було кривди. Одні пильнують худоби, другі відпочивають: „пта́шків" і „шишок" із дерева роблять, „буду" будують із галузок, щоб від дощу можна було сховатися, тощо. Ті ж, що грошей потребують, плетуть „плетінки" на капелюхи з житньої або пшеничної соломи. Хто виплете 24 сажні, є гроші: 4 „шустки" за житню, 6 „шусток" за пшеничну плетінку (ціна зперед 40 років). Молодші хатки будують зі землі та перкан, копають криниці й виплітають із „шітнику" гостро закінчені шапки. „Старший пастух" покурює та „байку" їм оповідає. Потомляться ті, що при худобі, то йдуть відпочивати, а ті, що відпочили, біжать на зміну.

Як „старший пастух" поганий, то й пастухам погано. Лежить він тобі трохи не ввесь день на пасовиську й верховодить. Тоді меншим біда. Пантрує ними всі кути, гей помелом. Ті, що в ласці — коло нього. Лежить собі та „суди судить". Хто не послухає його, того каже своїм поплечникам бити. Немає такого, що не хотів би тієї ласки. То кожний, хоч яйце в хаті вкраде, продасть і „бáтяра" (такі папіроси) йому купить, хоч їжу свою віддасть, хоч кілька „запашених" грейцарів, а все, — щоб ласки не втратити. Ті, що в особливих ласках, бють байдики цілий день. От залізе „їх милість" ногами в бодяки, покладеться і хропе. Вони ж йому колючки з ніг витягають і в пяти скобочуть, щоб краще спалося. Виспиться — жовну пости вигадує.

*

Війна. Пастухи з одного села живуть із собою звичайно в згоді. За те, не дай Боже, щоб стрінулися із пастухами з другого села. Як доберуться до цього ще й „кру́ли" задиркувати — зараз бійка. Поставють одні напроти других і давай дразнити одні одних.

А Рісєньці[2]) — клинці,
Пекли дітьки в ринці,
А я каку, то — терниця,
Вони кажуть, то — свиниця.

Другі починають:

А в Поляниках[3]) вежа віц (вічого),
Їмо квасту́ бобу,
Полянковскі парубоньки
Зїли би хоробу...

Отак раз одні, раз другі (а „їх милости" до бою загрівають), аж до палички дійде. Хто кому більше синяків набє, той переможець.

*

Були в пастухів свої турботи. Зайде худоба „в шкоду", а „зáйнуть" — хоч до дому не показуйся. Повиходить „татусьо"[4]) вийт і „татусьо" присяжний, походять, поглянуть на шкоду й постають. Поколупа́ють іще трохи паличками землю, „отаксу́ють" шкоду. Господар, що його худоба наробила шкоди, зараз-таки при них божиться, що зідре „джу́сові"[5]) поганому шкуру, ще й половою ячмінною посипле. Як же тепер іти пастухові додому?...

Є й інші клопоти. Коли корова „на зазу́", вважай, небоже, щоб із другими коровами не кололася, бо теля „скине". Пропаде тоді й „фостове"[6]) і вибють іще, аж шкура злізе. Перелетить ластівка коровi попід черево, так зараз де не візьметься кров у молоці. Не скаже заранця дома —

Село Воронів—Поляниця: „молинок".

біда. Видоїть одну корову до скінця та йдуть до тої, аж у неї в молоці кров. Тоді все молоко на гній, пастуховi буханці, чому не сказав...

[1]) здіватісі — знущатися

[2]) назви подані для прикладу

[3]) після Львовом старші чоловіки „татусі", жінки — „матусі"

[4]) джус, джумаль — пустій

[5]) як купець купував корову, або теля, чи що інше, кусів пастуховi дати кілька „грейцарів" — „фостового"

Найгірший ворог пастухів — „пан пóльний". Пригріє ранком сонце так любо, аж очі самі злипаються. Неодин ізрана „нагибсі"[12]), бо „дідня" часом холодом тягне, сонце пригріє — здрімнеться. „Залетить" худоба у шкоду, а „польний" гей яструб, уже є: впаде на бідолаху, вибє, що й дві неділі не сяде. Тимто й у кожного пастуха на польового лють у серці й жадоба помсти. Часом і трапиться нагода, найчастіше на Зелені святки.

Зелені святки — святки пастухів. Дві-три неділі „запускають" кусник пасовиська, щоб тоді, як справлятимуть „зеленюхá", худоба спокійно паслася, щоб не розбігалася. День перед святками копають у мураві „стіл": два рівнобіжні, неширокі рівці (якраз такі, щоб, сівши на мураві, можна було вигідно спустити ноги). Посередині — подовгуватий стіл. На ньому посередині вирізаний хрестик і дірка на пляшку й чарку. Вранці на Зелені святки маять „стіл" „мáєм", застелюють хустиною та сідають. Добувають з торбинок усе, що дома понадавали: і сир, і хліб, і масло, і пиріг печений. Є що їсти, бо ніодна мати, чи господиня, не пустить того дня пастуха лише з сухим хлібом. Є що й випити, бо кожному пастухові відомо, що нема „зеленюха" без меду-горілки. То ж заранні вже грошей наскладали, купили одне й друге. В той час, як при „столі" гостяться, худоба спокійно пасеться на „запущенім" куснику пасовиська. Поїдять собі пастухи, попють трохи, й кожний стає такий веселий, хоч на сто коней його саджай. Позакурюють собі, навіть і молодші — „шýлики", правдивий тютюн покурюють, бо так у будні мусять нераз кінськими лайняками вдоволитися. Радість, сміх, пасовисько ходором ходить.

В калиновім лесі,
Дітько бабу несі,
Посадив на кшаку,
Седзь, старий штурпаку!

Отак „витрибéньків" усяких виспівують і вигулюють, доки горла не похрипнуть і ноги не помліють.

Бувало, що в той день мякло й серце „пана польного". Звісно, добра нагода горло полоскати. Вийде, ніби так від нехочу, на пасовисько, — пастухи його просять до гурту. Отягається спершу, потому „тільки так на хвильку" присяде, бо що ж діяти, як „джусмалі" попричіпалися. Сяде, впється, а пастухи його паличками, паличками, вимолотять, як те буре просо, за всі свої кривди. Потому шукай, „пане польний", вітру в полі...

*

Друге свято пастухів — це „Пéтра". І „Пéтра" справляють подібно, як „зеленюха", хибá, що „стіл" копають прямокутн'й (так, що можна сідати довкруги) й не замаюють його галузками. І тоді попють собі й погуляють, але не так уже, як на Зелені святки.

Скоро минає літо. Куриться пасовисько димами. Картоплю печуть. Хочуть — діляться печеною картоплею по рівній частині, не хочуть — „грабý"[13]) роблять. Радість і жарти не вгавають.

Як прийде осінь і заснує по золотих стерниськах білу основу „бабиного літа", щоб мала зима на чому ткати білу свою скатертину, пастухи розбиваються на малі гуртки по два, по три, й пасуть по полях, доки ще тепла трохи. Тимчасом зима надходить поволі. Треба на піч вертатися і ждати другої весни[14]).

[12]) нагибсі — намерзся

[13]) як пастухи попечуть картоплі на пасовиську, а не хочуть ділитись, так кидаються на вогнище й розхапують бараболю — роблять „грабу"

[14]) Всі звичаї, крім вичислених, із Поланок.

ОЗЕРО ТСАНА Й ПІВОСТРІВ ҐОРҐОРА

Недавно Абісинію забрала Італія. Італійський король зве себе уже абісинським цісарем. Але не все ще тут покінчене. Є напруження між Італією й Анґлією, а причина його, між иншим, озеро Тсана[1]).

Цікаво познайомитися нам із деякими подробицями про це озеро.

Озеро Тсана важливе тим, що з нього випливає ріка Блакитний Ніль. При випливі Нілю з озера до нього вливається ще яких шісдесят малих річок і струмків. Це той сам Ніль, що раз на рік розливається по пустелі Єгипту й робить ці землі родючими. Озеро Тсана находиться на височині 1800 м. понад рівнем моря. Либонь це старовинний кратер вулькану. Озеро має довкола 240 км. Із того яких іще пядесят км. гористої землі, решта — рівнина. З півночі на південь озеро має 50 км., а зі сходу на захід 60 км. Глибина його невідома. Та думають, що воно не глибше як на 100 м.

З озера виринають острови та скелі. Немає там крокодилів. Щоб переплисти озеро від одного берега до другого, вживають малих човнів, (танґва) з очеретини. Коли озеро хвилює, цими човнами важко перепливати.

Понад озеро широченною смугою тягнеться зелень. Тут є цілі ліси — в дикому стані — кавового дерева. Найбільше цих лісів коло двох місцевин: Квората і Тдзеґіє — два осередки великих базарів вовни, мережок, а також городини, скоту, масла, шкур.

В озеро Тсана втинається півострів Ґорґорá. Важний він тим, що на ньому є головний базар кави. Цей півострівець має гарні церкви. Є там місто Льората, славне з того, що живе там багато духовенства. Це місто все так і поринає у зелені дерев — кави та кедрів.

М. О.

[1]) Про значіння цього озера див. книжку О. Бочковського „Абісинія й абісинська справа", видання „Просвіти" за листопад 1935, ст. 8; на ст. 9. є мапа Абісинії. Крім того, мапка Абісинії є й у Ж. і Зн. 1935, ст. 136.

Яв.

ПРО КАСТИ В ІНДІЇ

Почуття національної єдности, цей найкращий вицвіт сучасної суспільности, не всім народам світу однаково зване. Треба було праці довгих віків, поки з багатьох племен, н. пр., повстав один німецький народ. Та не ліпше воно було з італійцями, чи французами, чи старовинними греками. Та все це ніщо в порівнянні з відносинами, які панують з цього погляду в Індії.

Непоборною перепоною, щоб зціпити 320 міліонів індійців у один свідомий своєї національної єдности нарід, є, попри девять різних їх вір, ще й те, що вони діляться на більше, ніж 3000 найрізніших суспільних груп, так зв. каст, які стисло одна від одної відокремлені. Дещо про ці касти, коротко було вже у „Житті і Знанні" у зшитку за травень (ст. 152, пом. 4.). Але ж тепер хочемо сказати про все це докладніше.

Безконечне число окремих індійських каст виводять їх святі книги з первісних чотирьох, які мали повстати з тіла їх бога Брагми, і то: „брагмани" або священики з — його голови, „раджпути" або боєвики — з його рамен, „вайшаї" або купці — з його тулуба, а „шудри" або невільники — з його ніг. За цими святими книгами члени перших трьох каст є „двічінароджені", тимто вони мають право підперізуватися святим шнуром, а брагмани є навіть — „богами землі". Зате „шудри" — вроджені слуги вищих каст, і на це, мовляв, нема вже ніякої ради. Хто б учив їх святого письма, той піде до пекла, бо лише членам вищих каст можна читати та вчитися святого письма.

У кожній із цих чотирьох головних каст є ще сотні дрібніших. Різниці між ними повстали, наприклад, із того, що одні орють одним волом, другі — двома, одні миються лівою рукою, другі — правою. Усі вони, згідно з індійським божим законом, строго відмежовуються одні від одних, а провини в цьому напрямі числяться за найтяжчі гріхи.

Прикметне для строгої кастової окремішности в Індії є те, що члени поодиноких каст не сміють разом їсти, ані одні другим варити страву, ані навіть жити під одним дахом. Та вже найбільшим гріхом є — приналежним одної касти, женитися з приналежними до другої. Ті, що заключають таке „мішане" подружжя, належать від хвилини, коли одружаться, до найбільш погорджуваної з усіх каст, до тих, що їх навіть доторкнутися не можна, до — парій. Та до цих нещасних попадають і ті, що відважаться їсти коровяче мясо, бо корови у Індії святі, як у країні Сіям святі, н. пр., слони, а у старовинних єгиптян святий був чорний бик із білою плямою на чолі, „апіс".

Молодий брагманин їде верхи до шлюбу.

Сумна доля чекає такого винуватого з касти та всю його родину. Жадна инша каста його не приймає, він не може дістати жадної почесної роботи, а його донька не найде собі ніколи жениха. Він і всі його потомки стають паріями.

При менших провинах старшина касти скликує суд і суворо судить винуватника. Він мусить платити грошеву кару, ходити до різних храмів та приносити жертви святим коровам, і нарешті, як найпевніший спосіб, щоб очиститися від „проступку", випити мішанину, що зладжена з відходів святої корови. Взагалі в індійському місті Бенарес можна нераз бачити парій, як бігають за святими коровами, збирають у жменї їх сечу (мочу) й змащують собі нею обличчя, а то й ціле тіло, — щасливі, що їм удалося, може, відкупитувати частину своїх провин.

Святково прибрані жінки з купецької касти (вайшаїв) у Індії.

І як корова — свята тварина, так осел між звірятами є тим, чим між людьми нечистий парій. Коли хто вбє осла перед хатою індійця, то той мусить її як-стій покинути, ще заки застигне ослятча кров, а то він і вся його родина стають паріями.

Коли хто парія доторкнеться, з ним заговорить, напється його води, або з такої криниці, що парія висопав, коли хто їсть страву, якої парія діткнувся, чи хоч з денної віддалі на неї поглянув, той мусить негайно піддатися обрядові основного очищення.

Християни, мусулмани, буддисти та взагалі всі инновірці в очах брагмана теж є парії. Це тому, що всі вони їдять волове мясо, правовірний брагманин бере їм усім за зле навіть те, що в них підошви з воловної шкіри...

У південній Індії, коли парія зближується до шляху, мусить оком зміряти віддаль від нього.

Оселя бідних парій в Індії.

Коли вона менша ніж 200 кроків, він мусить покласти на землю зелений листок та обтяжити його купкою піску. Це на знак, що „недоторкальний" є так близько, що може занечистити своєю присутністю члена вищої касти. І коли хто випадково надійде тою самою дорогою, погляне на листок і зараз кричить на нещасного парія, щоб утікав. І бідний парія мусить як-стій утікати. А як уже відбіжить досить далеко, кличе: „Я вже завдалеки більше, ніж на 200 кроків, будь ласка проходьте!"

Коли „шудра" стріне брагмана на дорозі, мусить кинутись перед ним на коліна з окликом „достойний пане!" Брагман кладе йому ногу на карк і відповідає „благословлю тебе!"

Хоч що-року в якійсь частині Індії є голод, який забирає багато людей на той світ, член вищої касти ніколи не візьме води на своє висохле поле із криниці парія. Брагманин, чи раджпута, що гине з голоду, все викине страву як занечищену, коли на неї впаде хочби лише тінь парія, що повз проходить.

У деяких околицях Індії бідні парії сміють ставити собі хати лише здалека від міст і сіл, у тяжко доступних місцях. До міста, чи до села вільно їм заходити лише в саме полудне, коли проміння сонця паде прямовісно, а то вранці, чи ввечір тінь парія може впасти на чию хату й її „опоганити", „занечистити"...

*

Невідрадне становище викинутих поза дужки суспільности парій може, згідно з їх релігійними віруваннями, поправитися щойно по смерти, на тому світі. Зате брагмани заздалегідь, повставляши фальшиві слова у святі книги, встигли забезпечити собі місце „земних богів" та панування над иншими кастами. „Усе на землі належить до нас" — кажуть брагмани, і цим держать цупко в руках індійське населення. Кожний індієць мусить віддавати їм десятину з усіх своїх доходів і від свойого народження аж до смерти живити цих „земних богів".

І так, коли прийде на світ дитина, треба брагманові щось дати, а то дитина не буде добре рости. По 16 днях він дістає знову щось, щоб „очистити" новороджка. Незабаром дитина дістає ім'я, й тоді брагманові знову щось належиться. І пізніше, коли малому стрижуть уперше волосся (по трьох місяцях), коли починають давати щось твердше їсти (по півроці), коли дитина починає вже ходити, коли прийде перша річниця народин — усе і все треба брагманові давати. Потім знову коштує початок шкільної науки, коли малому мине вже сім років. Заможніші дають своїм дітям золоті писальця, а писальця залишаються вже потім брагманам.

Коли дівчину заручують у першому, сьомому, чи девятому році життя, або коли хлопець має вже півтора чи два роки — брагманові знову щось належиться. При цьому є звичай, що як дівчина до девятого року життя не найде собі ще женишка, то її заручують навіть хоч би з якою деревиною, аби лише не стала „старою дівкою". Ясна річ, що як прийде весілля, то брагман знову своє дістане. Тоді сходяться спершу посередники, які торгуються за висоту окупу за дівчину та за кількість весільних дарунків. Після виплати приданого йдуть заручини, й тоді брагмани ворожать із зірок, означують день весілля та відправляють молитви за душі померлих предків. Урочистий хоровід приводить наречену до хати нареченого, і тоді роблять уже весілля.

*

Відрадним явищем у житті Індії є основування там в останньому десятьлітті різних товариств із метою — покасувати окремі касти між населенням та привернути всім, без виїмку, рівні права вільної людини. На жаль, усі вони не можуть похвалитися поважнішими успіхами. Одне добре, що, крім кастово порізнених 220 мільонів брагманістів, живе ще в Індії 70 мільонів магометан, які не признають кастових різниць, та 13 мільонів буддгистів, що їх віра відкидає зовсім кастовість, тоб-то різниці щодо того, хто чим народився.

Основником цієї людяної віри буддгистів, до якої признається сьогодні яких 580 мільонів людей на цілому світі, головно в Азії, є індійський князь Сіддгатта Ґватама, з пізнішим церковним іменем Буддга (= освічений). Його батько мав своє невелике царство, недалеко міста Бенарес, під Гімалайськими горами, коло 400. року до Хр. Він хотів бачити свого улюбленого сина все щасливим та веселим і дав тому наказ ховати перед ним усе, що його могло б засмутити. Тимто сина окружували все лише молоді, здорові люди, які не випускали його поза межі княжої палати. Та згодом молодий Ґватама забажав побачити таки ще й инше життя, иших людей і казав своїому візникові повезти себе раз рамком до міста. Усе, що він там бачив, дуже його цікавило. Аж на одній вулиці догнав він нараз людину, що сперлася на мур і важко стогнала. Ґватама поспитав за причину цього й довідався, що це якийсь недужий, і це його дуже здивувало. Ще більше зацікавив його инший чо-

Бідні парії в Індії.

ловік, що, сильно згорблений, ішов дуже поволі та часто кашляв. Вісник пояснив Ґватамі знов, що ця людина за дуже довге життя сильно постарілася. Княжич спершу зовсім не розумів того, що це таке старість, і запитав, чи всі люди мусять старітися. Коли дізнався, що так, казав чим-дуж завернути додому. Але по дорозі стрінув ще похорон і знов довідався, що кожний мусить також і умерти...

Сильно прибитий, вернувся Ґватама до своєї палати та пішов у найдальшу закутину свого саду роздумувати над усім тим, про що несподівано довідався: люди нездужають, старіються, мусять навіть умирати. Якже ж можуть вони бути щасливі, коли в них є свідомість, що з кожною хвилиною старіються, можуть колибудь занедужати, й нарешті мусять умерти? Молодий княжич постановив собі винайти спосіб, щоб їх вирятувати від цього та проголосити той спосіб відтак усім своїм піддавним. Він зібрав приписи своєї нової науки в десять заповідей і з ними цілих шістдесят років ходив з місця на місце та проповідував усім охочим слухати, доки не вмер підчас цієї мандрівки на 80. році життя.

Приписи його науки були такі:

1) шануй життя, не вбивай,

2) не кради, не грабуй, а помагай кожному споживати овочі своєї праці,

3) здержуйся від всякої нечистоти, веди скромне життя,

4) не говори неправди, а правду кажи відважно, як буде цього треба,

5) не обмовляй сам і не повторюй чужих наклепів,

6) не божися,

7) не трать часу на пусту бесіду, говори до речі або мовчи,

8) не будь захланний, ані завидливий і тішся добробутом твойого ближнього,

9) бережи своє серце перед гнівом і не ховай у ньому ненависти до своїх ворогів, а з любовю відносися до всіх.

10) увільнися від невірства і старайся пізнати правду.

Ясна річ, що хто хоч трохи придержувався цих приписів, опертих на любови ближнього, той не міг уже вірити у вродженну вищість одних людей над другими, не міг стояти за поділ народу на вищі й нижчі касти, і тимто й бідні парії мають тепер у буддистів своїх щирих прихильників. Очевидячки, за покасування цієї касти „опоганених людей" побивається сильно і націоналний провідник теперішніх індійців, відомий — Магатма Ґанді.

60-ЛІТТЯ СУМНОЇ ПАМЯТІ УКАЗУ З 1876. РОКУ

Відколи Україна звязалася з Москвою (1654. року в Переяславі за Б. Хмельницького), Москва раз-у-раз обмежувала права та розвиток нашої мови. Ці обмежування почалися в XVIII. ст., з початком XIX. в. якись час московський уряд на цю справу мало звертав уваги. Але ж у 60 рр. XIX. в. московський міністер Валуєв проголосив, що української „мови немає, не було й бути не може", а далі нашу мову заборонили в межах колишньої царської Росії. Цю ганебну заборону введено царським указом із 17. трання ст. ст. (26. трання) 1876. року, отже рівно тому 60 років. В Росії панував цар Александер II., і він то, за намовою одного з найбільших переслідувачів українського слова, міністра М. Юзефовича, підписав у німецькому купелевому містечку Емс, де він саме тоді пробував из лікуванні (там є соляні й залізні води), той ганебний тайний розпорядок („Емський указ").

На основі цього розпорядку: 1) не вільно було допускати в межі російського царства якихнебудь українських книжок, виданих за границею; 2) заборонено в межах російського царства друкувати українською мовою не тільки українські книжки й переклади на українську мову, але навіть слова під музичними нотами; правда, допускали друк творів українського гарного письменства (белетристики: повісти, оповідання, вірші й т. д), але з тим, що правопис у них мав бути російський — і то дозвіл на друк передтим мусіла дати цензура; таксамо можна було друкувати українські історичні памятки, але ж не можна було їх переписувати українським правописом; 3) не вільно влаштовувати українською мовою якінебудь концерти, вистави, відчити, тощо. Перші наслідки такого нечуваного в історії указу були жахливі. Цілому великому народові вираз замкнено уста. Проти указу зачинався крик, проти нього протестував як-найгарячіше М. Драгоманів. Під впливом цих протестів указ трохи злагіднено, головно, щодо пісні та театру.

А проте до 1905. р. цей указ мав силу й наробив величезної шкоди для нас. В Наддніпрянщині наше слово починає ховатися по домах свідомих людей, живе ще на селі та в... театрі. Письменники з Наддніпрянщини друкують свої твори в Галичині й на Буковині, українські наддніпрянські культурні діячі допомагають галицьким українцям творити культурні й наукові осередки (н. пр., Наукове Т-во ім. Шевченка у Львові) у нас.

Москва думала своїм указом убити українство, та грубо помилилася. Як настало трохи волі — українське слово відродило, а як упав царат, воно зацвіло буйним цвітом. Воно й не дивно, бо живої душі вбити не можна, не можна її скувати жадними указами.

Коли ми тепер по 60 роках пишемо про той ганебний царський розпорядок, то це тільки на те, щоб показати, яких засобів, диких і гидких, уживала Москва, щоб нас убити.

Та історія повторюється. Україну захопили тепер московські большевики. Спершу вібито дали волю розвиткові української мови, повели навіть т. зв. українізацію. Але від 1930. р. пішли переслідування української мови, що дуже нагадують ганебний указ із 1876. р.

Та пережили ми старий, емський указ, переживем і друге його, большевицьке, видання. **М. С.**

МИКОЛА БАЖАЛУК.

С Е Р П И К

Пізньою весною й ранім літом уганяють із криком „зрі, зрі“ довкруги церковних веж і високих мурів по містах птахи, зовсім подібні до ластівок. І люди загально думають, що це ластівки. Але, як ближче їм придивитися, навіть у льоту, то зараз-таки видко, що вони більші від ластівок, знід споду чорні, крила їх довші й літають вони бистріше та сміліше, ніж ластівки. Ніхто не бачив, щоб вони коли сідали на покрівлю хати або на телеграфічний дріт, як це роблять ластівки.

Ці пташки то — серпики.

Серпики (Cypsellus apus) не можуть ходити по землі, не можуть сидіти на галузках. Вони можуть тільки причіплятися чотирма пальчиками, звернеими наперед, до пнів дерев, до мурів або скель. Цілими днями від самого досвіта, коли ластівки ще сплять у своїх гніздах, до смерку ганяють вони по воздухах, женуть стрілою вперед, спускаються з розпростертими крильцями вниз або летять угору. В льоту ловлять собі поживу широкими своїми дзюбиками й ротиками, розтятими аж під самі очі. На землю самохіть ніколи не сходять, бо мають ноги за короткі й за слабі, непридатні до того, щоб ходити і скакати по землі. Вони все тільки літають і в льоту навіть хапають матеріяли будувати гніздо — стебельця, пір'я, волоски, шматочки — й вистелюють собі всім цим гніздечка, потім зліплюють усе це своєю липкою слиною — в дуплах дерев, у дірах скель або мурів.

Гніздяться громадами, але за діри на гніздо зводять між собою нераз криваві бої. Кольонії серпиків находяться в дуплах дерев по лісах, дубових і соснових, але рідко коли у великому числі. Бо серпики то первісні мешканці гір, де будують собі гніздо у щілинах і скалубинах стрімких скель. У нас можна їх бачити, н. пр., на скелях у Дубині над річкою Опором. З гір перенеслись вони до людських осель, де гніздяться на високих будинках, на церковних вежах, у щілинах старих мурів, під покрівлями і в инших подібних місцях.

В їх гніздах находиться з кінцем травня або в червні звичайно 3, рідше 2, а дуже рідко 4 білі, як сніг, ячка. На ячках сидить самичка, а молодих годують обоє. До гніздз летять серпики все з криком „зрі, зрі“, а ті крики ще більшають, коли молоді вилетять. Молодий серпик, як упаде на землю, то пропаде, коли його добра людина не підійме й не кине в повітря, бо сам немає сили підлетіти догори. Старі птиці самі догори злетіти потрапляють, помагаючи собі при цьому крилами. Пізно ввечір серпики вдаються на спочинок до своїх закутків, відки ще і вночі чути їх різкі голосочки.

Серпики це — завзяті пташки, геть проганяють воробців від своїх гнізд, а навіть мають відвагу нападати на шпаків, хоча шпаки далеко більші й сильніші від них, а в боротьбі вживають своїх сильних пазурів, якими нераз завдають шпакам болючі рани.

Коли молоді підростуть і вже добре літають, тоді, зі старими або таки наперед самі, вдаються в дорогу на південь, і то вже в останніх днях липня, а найпізніше з початком серпня. Отже серпики пробувають в Европі тільки три місяці.

Серпики живуть у цілій Европі; доходять аж до підбігунового кола. Живуть на Сибірі аж поза Байкал, та до Камчатки не доходять.

А відлітають ці пташки до південної Африки.

БДЖОЛИ, ЩО НЕ КУСАЮТЬ

Пасічництво стало б одним із найміліших занять, коли б удалося виплекати таку породу бджіл, що... не жалили б. Болючі вкуси відстрашують не одного від пасіки. Не диво, що в різних частинах світу пасічники роблять спроби, щоб виплекати таку породу бджіл, що або мало жалили б, або зовсім не кусали б. Недавно подали наукові журнали вістку, що щось таке вдалося осягнути в Англії. А саме в кліфмовському зоольогічному саді англійського міста Брістолю вдалося розвести рій (пень) бджіл, що його робітниці кусають лише тоді, коли їх дуже сильно роздратувати. А так вони ніколи не жалять. Цей рій походить від особливо „освоєної“ матки. Дослідники мають надію, що із цього пня-освоєного пня вдасться їм розвести бджолині рої, що, хоч матимуть жала, то не вживатимуть їх до своєї оборони...

-ів-

ФРАНЦ КОКОВСЬКИЙ.

ЯК ЗАКОН БЕРЕЖЕ ТАЙНУ

Закон береже тайну не тільки тоді, коли сам наказує її зберігати, от як, наприклад, тайне голосування в часі виборів. Він зберігає тайну кожної людини в її особистих справах, що не торкаються публичного життя.

Цю приватну тайну людини боронить закон так, що на людину, яка цю тайну нарушує, або її зраджує, суд може на домагання покривдженого накласти кару до двох років вязниці.

Закон каже, що нарушує тайну иншої людини той, хто відкриває закритий лист, призначений для когось иншого, присвоює собі або нищить чуже листування, заки воно дійде до рук того, кому воно призначене, або хто підступом дістає телефоном або телєграфом якісь вісти, для нього не призначені.

Ясна річ, що того не покарають, хто має дозвіл адресата (людини, що до неї адресоване письмо), або хто на підставі приписів закону має право відкрити чужі листи.

Закон каже виразно, що до відкривання чужих листів, чи иншіх писем треба мати дозвіл адресата.

Приклад: Іван є чоловік Оксани. Але це не дає ще йому права відкривати її листів, ані їх читати без її дозволу, а коли б вона домагалася покарання свого чоловіка за те, що він відкриває та читає без її дозволу листи, тоді суд мусить того чоловіка покарати. Таксамо брат не може відкривати сестриних листів.

Бувають випадки, що закон дозволяє иншій людині без дозволу адресата відкривати та читати його листи. Діється це тоді, коли адресат арештований. Тоді на основі приписів закону листування та всякі поштові пересилки пошта видає судові, і тільки суддя або прокуратор має право їх відкрити та прочитати, а то й не доручити тому, до кого вони писані. Діється це тому, щоб не утруднювати судовій владі слідства, бо ж у такому листі, чи поштовій посилці, можуть бути поміщені відомости, з котрих обвинуваченій може вимірковати, як має боронитися, що говорити в слідстві, тощо.

Другий приклад: Іван зголошується при телєфоні, викликує Миколу, та не каже, що це говорить він, Іван, а підшивається під ім'я Остапа та видістає від Миколи важні вістки, призначені для Остапа.

Або нарешті Іван видає себе поштовому післанцеві за Миколу та відбирає телєграму, призначену для Миколи, відкриває її й відчитує вістку, призначену для Миколи.

Все це буде нарушення приватної тайни иншої людини, а за таке нарушення суд карає так, як це ми вище писали.

Закон карає не тільки тих, що тайну зраджують, але й тих, що цю тайну вигадують, або розголошують, коли вони знали, яким чином довідався про тайну той, хто її зрадив.

Але ж може бути ще инше нарушення приватної тайни.

Коли хто виявляє комусь иншому чужу тайну, що її довідався у звязку зі своїм заняттям, то того суд покарає теж карою до 2 років вязниці.

Приклад: До лікаря зголошується Остап і просить у нього лікарської поради. Лікар бачить, що Остап зараженій якоюсь гидкою недугою. Про це лікар не сміє нікому розказувати, бо це було б зрадженням приватної тайни Остапа, і за це суд лікаря покарав би. Але ж у тому випадку, коли б ця недуга Остапа була заразлива, лікар може повідомити тих, що з Остапом разом живуть, щоб вони берегли себе перед зараженням.

Другий приклад: Суддя, чи иншій урядовець переводив ревізію у Дмитра, що був підозрілий у протидержавній агітації. При цій ревізії суддя найшов теж приватні любовні листи, що їх до Дмитра писала дружина його приятеля. Суддя, чи иншій урядовець, не сміє про ці листи нікому розказувати, бо це приватна тайна Дмитра та тої жінки, що листи до нього писала, а в цих листах нема нічого, що мало б якийсь звязок із заходами, які роблять Дмитрові.

Як лікареві не слід зраджувати чужої тайни, так і священикові не можна виявляти того, про що він довідався при сповіді, так і адвокатові не слід переказувати того, що він довідався від того, кого він заступає.

Але ж і тут бувають вийнятки, що дозволяють зрадити чужу приватну тайну.

Постанови закона про карне поступовання кажуть: „Хто має обовязок задержати тайну при собі, не має права виявити її нікому, хиба що існує противежний обовязок виявити цю тайну".

Найкраще пояснити собі цей припис на прикладі. Лікаря кличуть до недужої дівчини. Виявляється, що вона була вагітна, та за допомогою якусь акушерки спричинила передчасний порід і смерть дитини. (У законі називається воно: „згін плоду"). Що якась дівчина була вагітна, це її приватна тайна, цього лікареві не слід зраджувати нікому. Але ж „згін плоду" закон карає, й у цьому випадку лікар мусить це довести до відома влади, бо тут саме є його обовязок виявити тайну про злочин, який закон карає з уряду.

У такому випадку дівчина не може домагатися покарання лікаря за зрадження її приватної тайни, бо ж він сповнив тільки обовязок, який на нього накладає закон.

СВИНЯ — ЗАБЕЗПЕКА ПЕРЕД ПРОПАСНИЦЕЮ.

В пропасницьких околицях Італії випадково відкрили новий спосіб забезпечуватися проти малярії (пропасниці). Виявилося, що де є більше худоби, там менше недужають на малярію. Італійські дослідники звернули увагу на це явище й переконалися, що худоба, й особливо свині, стягають на себе пропасницьких комарів, які тоді дають людям спокій. За дослідами д-ра Фермі комарі залюбки кусають свині, далеко більше, ніж коні й рогату худобу. Тепер почали годувати багато свиней у малярійних околицях, щоб таким способом хоронитися перед малярією. **Стр.**

ЯРИНА СІМОВИЧ

ПРО ПЕРЕГОДОВУВАННЯ ДІТЕЙ

Неодна мати, що годує своє немовля, дає йому дуже багато їсти, й дитина, замість розвиватися, марніє, худне й нарешті вмирає. Ще буває й таке: дитина плаче, щось їй бракує. Мати думає, що воно голодне, дає й дає їсти, перегодує дитину, й готове лихо. Бо ж шлунок дитини може тільки деяку означену кількість поживи стравити, тоді дитина росте, розвивається, надмір — шкодить. Спочатку можна й не помітити шкідливого впливу. Але згодом дитина чогось бліднє, стає неспокійна, не спить, постогнує, плаче, приходить послаб (розвільнення), гарячка, а далі, як запустити, то і — смерть.

Початок недуги проявляється так, що м'язи і шкіра вянуть, підшкірний товщ никне, шкіра стає бліда й суха, діти слабнуть, не можуть тримати вслід голови, не можуть сидіти, вони якісь сумні, неспокійні, не сплять, а тільки подрімують. Вага паде. Такий стан може тягтися місяцями — дитині ні ліпше, ні гірше. Теплота тіла хитається тоді коло 37°, віддих правильний. Але столець збитий, має вигляд шклярського кітту, послаб трапляється рідко.

Коли цей стан злегковажити, коли дитини не лікувати — а лічення легке — то стане гірше. Тоді появляється послаб (розвільнення), живіт робиться надутий, у кишках багато газів, переливання; столець — водянистий, барви кави зі звурдженою сметанкою, може теж синій, а то й зелений; в калі багато нестравлених страв. Є це — другий ступінь недуги.

Третій ступінь уже — дуже тяжкий стан. Що дитині подати, все шкодить. Вага тіла страшне спадає, дитина худне, старіється, шкіра морщиться, очі западаються, уста розтягаються, обличчя дитини робить вражіння обличчя діда: воно якесь сіре, а то й синяве, уста червоніють, червоніють слизні оболони, шкіра біліє. Часами в кишках витворюються болячки, що кривавлять. Тоді столець чорний, як смола. Віддих стає нерівний, раз глибший, то знову не такий глибокий, поверховний. Живчик виявляє 60 ударів на хвилину (у дітей правильно є 110 до 120 і більше).

*

Такі діти не всі однаково зносять поживу: досить добре травлять цукор, муку (вуглеводні), та на товщ дуже вразливі: спершу їм можна давати сметанку, рициновий олій, тран у невеликій кількости; пізніше й найменша кількість товщу шкодить. А далі починає шкодити й цукор, що досі ще не шкодив. Доходить до того, що хиба вибирати смерть із голоду, а то загодовування зажене одинаково дитину у гріб.

Так виглядає дитина перегодована в перших початках недуги.

Перегодовані діти западають легко на всякі згадливі недуги — не мають проти них відпорности. Найбільш занедужують на такі недуги діти в перших двох-трьох місяцях, бо як тоді вони найслабші, тоді вони, ослаблені нестравностями, масово гинуть. Згодом вони кріпшають (по 5 місяцях життя), стають відпірніші, і смертність із нестравности меншає. Недоношені немовлята гинуть із нестравности за 4—5 днів. Старші до 3 місяців умирають по 2—3 тижнях, ще старші можуть тягнути й 4 місяці...

Вигляд дитини, що недужала на нестравність, в останній, третій добі її недуги.

Усі ці описані явища вказують на затяжну недугу, що тягнеться якийсь час (хронічна недуга). Але є й раптовий перебіг її, гострий (холерина). Тоді гарячка висока до 40°, і вище, а то часто і скоче. Вага раптом спадає, по 100—200 гр. денно, дитина дістає бігунку, столець водянистий зі слизом, сон її глибокий, віддих прискішений, глибокий, як у зайця, за котрим гонять. Вигляд її у сні, як би в непритомних, на обличчі — страшна мука. На кінці шкіра може так стверднути, що її не можна скласти у зморшки, ціла наче напнята, як папір бліда...

Буває й таке, що всі ці явища згодом пропадають, а лишиться тільки одне — непомірний спад ваги, що неминуче веде до смерти.

*

Коли так дивитися на цю найгрізнішу дитячу недугу, то мусимо відразу сказати, що тут найважніша справа — як її годувати.

Коли давати дво-місячній дитині 100 гр. молока матері (у пляшечці, щоб можна було докладно виміряти) на один кільограм ваги (дитині, що важить 4 кільограми 400 грамів), то вага тіла не буде ні рости, ні падати; коли подано — менше, то вага зараз паде. Це найменше (мінімум потреби

поживи), що можемо дитині давати. Але коли дамо яких 150 гр. на 1 кг., то вага буде йти вгору — знак правильного розвитку організму, (оптімум потреби поживи). А як будемо кількість поживи ще прибільшувати й дійдемо до яких 220 гр. на кільограм, то вага дитини вже не росте, при ще більших кількостях — почне падати. Таким чином, 220 гр. на кг. ваги тіла, це є границя, поза яку нам не слід іти (границя толеранції, себто границя, на яку дозволяє, яку зносить організм дитини).

Та дитина різні корми зносить різно. Найліпше вона зносить корм матері, молоко матері або мамки, гірше вже молоко корови. І не всі діти однаково зносять корм. У декотрих, особливо трохи слабших, при найменшій хибі в поживі, як до того є спека, появиться нестравність, іншим знову зовсім невідповідна пожива не пошкодить.

Велика небезпека є все для дитини — штучне годування. Молока мами можна дитині дати й 70 гр. на кг. ваги більше, як правильно потрібно, і дитина не занедужає. А тимчасом коровячого молока, розпущеного на третину (1 частина молока на 2 частини води), навіть 25 гр. на кг. ваги не можна давати, бо зараз буде нестравність.

*

Що ж у коровячому молоці може шкодити дитині? Чи білко? Ні, білко зменшує шумування (ферментацію) в кишках, збільшує кількість соків шлункових, таких дуже потрібних до правильного травлення. То, може, брак якоїсь складовини, що є в молоці мами, а немає її в коровячому молоці? Дуже це можливе. Цю справу тепер досліджують, і найближча будучність дасть на це відповідь. Ще може бути причина така, що коровяче молоко, як людському організмові чуже, ушкоджує клітини. І це можливе. Та покищо знаємо тільки одне, що діти, годовані коровячим молоком, далеко скорше западають на нестравність, що вони слабші, ніж годовані грудьми — молоком мами, чи мамки.

*

А на недугу цю — одна рада, один лік: відповідна їжа, дієта. Але це лік найліпший. Бо коли організм має хоч тіохи життєвої сили, то цей лік дає найкращі й найпевніші висліди.

Лікування починається голодівкою 6—8 годинною, а то й довшою, та не довшою — пова 24 год. Даємо тільки чай із сахаринкою (без молока), ложечками. По скінченні голодівки даємо кілька днів клейк, а потім найкраще — молоко мами, із пляшечки, щоб могти довладніше обрахувати, кількість дачі. І тут знов треба все робити обережно, щоб знов не переступити границі! Вже в першому тижні буде поправа, а де далі, все буде ліпше, нестравність зникає, більшає вага.

Як нема молока матері, треба давати білкове[1]) молоко, докладно відміряне, відповідно до ваги тіла дитини. Що кілька днів кількість корму підносимо на яких 50 гр.; таксамо підносимо додаток цукру до 7% на літру. Корм мусимо подавати обережно, докладно відміряти, бо найменша хиба може цілу недугу завернути — тоді треба починати знову голодівкою. А довго голодівки теж не можна приписувати.

---

[1]) До літра молока даємо глет (купленій у аптиці), відціджуємо сироватку; сир перетираємо через найгустіше сито 3—4 рази, додаємо ½ літра води й ½ літра масляюк, цукруємо (3 гр. на літру) й перевариємо. Вся ця суміш має мати вигляд правдивого молока.

ОЛ. ЦИНКАЛОВСЬКИЙ.

СТАРА ВОЛИНСЬКА ХАТА

Комасація на Волині цілком змінила вигляд волинського села. Куди тільки гляне око, скрізь бачимо порозкидані хутори. Одні з них повстали ще перед війною, коли після реформи російського міністра Столипіна почали комасувати сільські грунти, руйнуючи старі села; та люди виходять на хутори ще й тепер.

Зразок старої волинської хати.

За якийсь недовгий час зникнуть із лиця землі останні волинські села, а з ними пропаде всяке уявлення про їх назверхній вигляд.

Вже й тепер на місці, де було колись село, видніє лише ряд горбків із цегли і глини, а з будинків залишилася тільки церква та попівщина (парохіяльна загорода). Коли грунти розмірені, селяни за одне літо встигають розібрати старі будинки: хату, стодолу, хліви, шпихлір, і перенесять усе це в поле.

Звичайно на новому місці будують доми й господарські будівлі, але вже відмінні від старих, а то й зовсім новітні.

Підчас такої руїни старого села гине багато волинської господарської старовини, як ось, старі рала, мережані ярма, мальовані скрині, коновки, ручні млини, тканські верстати, що переховувалися у старих будівлях. Але найголовніше — гине старий вигляд сільської садиби, пристосованої до самого села. Ніколи не повстане вже окрема вулиця стоділ і гумнів, від яких майже в кожному селі була назва урочища „загуменки". Ніколи не повернеться вже старий зразок волинської хати з маленькими вікнами, з соломяним ліпленим гли-

ною „бовдуром" і деревяним комином. Ніколи вже ті, що люблять старовину, не бачитимуть тих будівель, що вказують на великий мистецький хист нашого народу.

*

А вже зовсім рідко, навіть у старому селі, можна побачити тепер такий зразок хати, як двонк із ґанком. На нових місцях, у полі вже не бувае тепер ніде відомих здавна закладчин хати, про які оповідають старі люди. А виглядали ті закладчини так: коли були готові підвали під хату, закладали під один ріг підвалин гроші, під другий — шматку, під третій — хліб, під четвертий — сіль або мед. Посередині майбутньої хати клали стіл зі стравою й горілкою та частували родичів, сусідів і майстрів. Коли ж ця церемонія була скінчена, майстри, бажаючи щасливого життя в хаті, починали зводити стіни, над стінами крокви й, закінчивши свою роботу, „чіпляли квітку" на вершку кроквів. Це означало — що робота теслів скінчена, і господар мусить ставити могорич.

Хату пошивав снігками сам господар, а помагали йому в цьому сусіди.

Піч ставили з „сирівки", яку робили баби на громадських „глинищах". Через такої печі „набивали" з черенків глиняних горщків.

Дим із печі виходив до сіней, де ставили „бовдур", заплетений із соломи й обмазаний глиною. Бовдур той звужувався до верху й закінчувався деревяним двосхилим комином-дашком.

Старі люди памятають, що вікна в хатах затягали колись воловими пухирями; вони заступали скло.

Старі печі мали пічурки на лучину, на стінах були деревяні гаки робити шнурки. У стіни вплювали жердки на річі.

Коли така хата була вибілчена, то до неї вносили спершу скибку хліба й сіль, щоб постояла через ніч, і запалювали в печі.

На другий день вносили річі й запрошували священика святити; після цього переходила туди жити ціла родина.

Е. ЖАРСЬКИЙ.

МАНДРІВКА КАЮКОМ

Мандрівництво, це — новітній спосіб співжиття людини з природою.

Мандрування гірськими плаями, лісом, полонинами, мандрівка серед рік і озер — це чари, що їх опісля так швидко не забувається. Зокрема мандрівка водяними шляхами має ще й ту прикмету, що привчає боротися й поборювати таке грізне живло яким є — вода. Наш преславний Дніпро, наче Чорне море так привчили козаків до водяного живла, так їх загартували й виховали — що вони нікого не боялися. У своїх водяних походах козаки послуговувалися к а ю к а м и, що стали тепер важним приладдям спортовців у їх мандрівках.

Прикмети каюка, як мандрівницької чайки — незвичайно цінні. Каюки доволі дешеві, та можна їх зробити й самому — не багато заплативши за матеріял. Незвичайна простота будови, доволі просте веслування, завидність — спричинилися до того,

Каюкар перепливає на каюку перешкоду, уставлену на дорозі його мандрівки.

що це спортове приладдя сильно поширилося. Тепер уже скрізь їх побачиш.

*

Каюків уживали здавен-давна. Ще у бронзовій добі робили човни з плетінок, що в них щілинки були відповідно позатикані приладженою глиною. На наших землях веслярство розвинулося довго перед заведенням Христової віри. В нас каюки робили з дерева. В тні дерева видовбували відповідне заглиблення, де могло поміститися кілька осіб. Були це човни, або, як їх звали греки, „моноксилі". У половині X. ст. на Дніпрі було багато таких човнів. Грецький цісар Костянтин Багрянородний оповідає, що „кривичі, лучани й інші славянські племена вирубують узимі дерево на човни, обробляють їх, і як прийде час, спускають їх у вузькі озера, приходять до Києва та продають їх Руси. А Русь купує самі кадовби, розбиває давні однодеревні, бере з них весла, уключини до весел та инший припас і споряджує нові".

Козаки, як це ми знаємо з наших козацьких літописів, робили свої чайки теж з однородного пня й на них пускалися аж під Царгород!

*

Веслярське мистецтво будови човнів посунулося тепер доволі вперед. А проте на далекій півночі живуть іще народи, що послуговуються доволі первісними, простенькими, хоч і дуже практичними в їх житті — каюками. Маємо на думці ескімосів, що будують каюки з найдених випадково кусків дерева, з остей риб, із їх ребер, тощо. Із цих твердих речей вони вироблюють кістяк малої чайки та обтягають його шкірою морських псів. На таких каюках пливуть вони нераз тисячі кільометрів, шукаючи для себе поживи на Льодовому океані!

Такі каюкові прогульки відомі були в північних народів уже дуже давно. В Едді, старій збірці скандинавських казок та оповідань, згадується про чудесний човен, т. зв. „Скідбладнір", що його Одін (германський бог війни й перемоги) міг скласти та „сховати до кишені". А треба знати, що розкладений такий човен міг помістити нараз усіх богів (а їх було, як це буває в поган, — дуже багато!).

В теперішніх часах багато торговельних підприємств будує такі каюки, що даються розкладати і складати так, що їх легко може одна особа перенести на плечах. Крім цього, на Заході вже майже кожний міщух має свій каюк — користується ним для спорту.

А як спорт, каюк не дуже ще давня річ, це „винахід" щойно 60. рр. XIX. ст. Першим каюковим мандрівником був англієць Мек Грегор, що саме в 60. рр. минулого століття обплив багато англійських островів та західню Европу. Тільки в той час мало він найшов наслідників.

Щойно описи великого норвезького вченого й подорожника Фрітйофа Нансена (1861—1929) спопулярнизували каюки. У своїй подорожі на лещетах і в каюках через Ґренландію — Нансен мав змогу приглянутися великому майстерству ескімосів в орудуванні каюком. Ескімос, що сидить у малому човенці, прикритому зверху хвартухом, не боїться води, вона не може навіть политися в нутро човенця. Ескімос може в цьому човенці перевернутися на бік, сховатися під водою, обернутися й повернутись на поверхню води з другого боку, і — нічого.

Від часів Нансена, в 90. рр. XIX. ст. каюки почали применшувати мандрівників, і згодом каюкарство перетворилося у своєрідний спорт, що тепер ним займаються широкі маси цілого світу.

У нас, крім жменьки людей, мало хто цікавиться цим дуже корисним спортом. А шкода. Бо каюкарство має незвичайно виховну вартість: їзда каюком вимагає великої починности (ініціятиви), постійної уваги, швидкої й доцільної орґанізації. Крім цього, каюкар вчиться любити природу, в мандрівці виробляє собі бистрий зір, добрий слух, виробляє зручність, меткість, притомність ума, рішучість і т. д. А всі ці прикмети потрібні у щоденному житті. Мандрівники каюком у великій мірі спричиняються до створення сильної, енергічної людини, яка вміє порадити собі в житті.

Ми, українці, хоч і живемо над річками, над озерами — не опанували ще як-слід водяного живла. А пізнати його й опанувати його тайни — потрібно. Це дасть нам каюкарство. І тепер, коли надходить саме час мандрівок, не забуваймо про той наш давній засіб мандрування, ставаймо каюкарями!

ЛОВЦІ НА ЛЮДСЬКІ ГОЛОВИ В ІНДОНЕЗІЇ

На островах Борнео й Суматрі і Новій Ґвінеї був недавно дуже поширений звичай здобувати для себе людські голови. Тепер він заборонений, а проте існує ще в недоступних околицях, серед племени ланкін. За людськими головами вибираються юнаки, щоб таким способом запевнити собі... любов у дівчини. Чим більше хто здобуде голов, тим більшою пошаною тішиться серед своїх співплемінників. Молоді данки цілими тижнями чатують у лісах на свою жертву, а коли нарешті її найдуть, убивають її списом, голову відтинають особливим ножем і чим-дуж утікають із головою до села. В селі їх зустрічають дуже врочисто, при тому відбуваються різні осоружні обряди, здоб переблагати душі збитих: в уста вливають їм рижеву горілку, впихають шматки мяса, а „переможців" покроплюють свинячою та курячою кровю. „Свята" на честь „переможців" тривають нераз тижнями. Потім окремі до того люди чистять і справляють голови: здирають шкіру та мязи, видовбують очі й вибирають мозок. Очищені черепи вудять і висушують, опісля малюють на біло й червоно. Індонезиці вірять, що приправлені таким чином черепи мають чародійну силу, що вони приносять щастя, що ніби то вони далі служать як селище для душі збитого, яка тепер помагає своєму новому власникові...

Стр.

ТІ, ЩО ВІД НАС ВІДІЙШЛИ

Наш зшиток за червень був уже на друкарській машині, коли до нас дійшла сумна вістка, що 27. травня, у загальному львівському шпиталі, після довгої недуги, закінчив своє життя, довголітній наш співробітник,

д-р ІГОР ЛОСЬКИЙ.

Покійний був із фаху історик, цікавився культурними зв'язками України з Заходом Европи, вивчав політичні рухи на Україні в XIX. ст., але ж займався передусім побутом і культурою Гетьманської України. З цієї ділянки помістив він у нашому журналі низку цікавих статтей, що всі визначалися великим знанням предмету й загально-доступним викладом. І цей зшиток приносить одну таку картинку, списану небіщиком тоді, коли вже не міг покинути ліжка...

Бо д-р Ігор Лоський був людина дуже працьовита, літературною працею, в тяжких умовах політичного емігранта, тяжко пробивався крізь життя. У поведінці милий і попередливий, майже все з погідним обличчям, тішився великою прихильністю всіх, що його знали. Вчив французької й німецької мови в Малій Семинарії, співробітничав, крім „Життя і Знання", в усіх майже львівських часописах, писав критики на книжки, що його цікавили, якийсь час редагував культурний відділ часопису „Хліборобський Шлях", помагав у редагуванні „Рідної Школи", брав участь і в товариському житті.

Народився Покійний 15. грудня 1900. р. в Любліні, де його батько, відомий український діяч на Холмщині й за Центральної Ради, на еміграції професор українського університету у Празі († 1933) — був російським урядовцем. Молоді роки прожив на Холмщині (вчився між иншим, у Грубешеві, пізніш у Кельцах), з вибухом війни подався з батьками до Петербургу, де продовжував свою науку, а 1917. р. бачимо його вже на Україні, де, як учень першої в Києві української гімназії, бере участь у бою під Крутами й кінчає середню освіту (1918. р.). Високу освіту закінчив уже на еміграції, в Німеччині, пізніш у Чехословаччині, спершу в Подебрадській Академії, пізніш на українському університеті у Празі, де 1927. р. одержав ступінь доктора фільософії. Від 1927—1932 працював при Українському Науковому Інституті в Берліні, а від 1932. року проживав у Львові.

Похорон Покійного, що відбувся 29. травня, зібрав багато людей. Були промови від „Товариства допомоги емігрантам із Наддніпрянщини", від „Товариства українських журналістів і письменників", від учителів і учнів Малої Семинарії, від політичних однодумців Покійного й т. д. Глибоке враження зробила на всіх промова ред. Голубця від „Товариства українських журналістів і письменників". Було в його промові багато терпких, але ж — правдивих слів на адресу нашого громадянства...

Учасники сумного обряду довго не розходилися, хоч давно пролунали похоронні співи й закінчилися промови.

Смерть д-ра Лоського викликала щирий жаль у львівської громади. Покійний осиротив дружину й доньку, що тепер залишилися без ніяких засобів до життя.

Земля Йому пером і вічна Йому пам'ять!

НОВІ ЖУРНАЛИ ТА КНИЖКИ

Журнали:

„ВІСТНИК", ч. 5, травень, 1936.
„НАЗУСТРІЧ", ч. 9—10, травень, 1936.
„ШЛЯХ НАЦІЇ", ч. 3—4, березень—квітень, 1936.
„РІДНА МОВА", ч. 6, червень, Варшава, 1936.
„СЛУЖБОВИК", ч. 4—5, квітень—травень, 1936.
„ШЛЯХ МОЛОДІ", ч. 4, травень, 1936.
„ДЗВІНОЧОК", ч. 54, квітень, 1936.
„ВІРА І НАУКА", ч. 4, квітень, Коломия, 1936.
„УЧИТЕЛЬСЬКИЙ ГОЛОС", ч. 4—5, Ужгород, 1936.
„ВІДРОДЖЕННЯ", ч. 5—6, травень—червень, 1936.
„НАША ШКОЛА", ч. 3, березень, Ужгород, 1936.
„НА СЛІДІ", ч. 3—4, квітень—травень, 1936.
„ВОГНІ", ч. 7—8, березень—квітень, 1936.
„КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА", ч. 4—5, квітень—травень, 1936.
„ТРИЗУБ", ч. 14, Париж, 1936.
„УКРАЇНСЬКЕ ЮНАЦТВО", ч. 4, квітень, 1936.
„ШЛЯХ МОЛАДЗІ", ч. 3, Вільно, 1936.
„ОБРІЇ", ч. 13—14, травень, 1936.
„РІДНА ШКОЛА", ч. 7—8, квітень, 9—10, травень, 1936.
„СВІТЛО Й ТІНЬ", ч. 4, квітень, 1936.
„УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖДЕНЬ", ч. 17—22, квітень—травень, Прага, 1936.
„ЖІНКА", ч. 7—8, квітень—травень, 1936.
„УКРАЇНСЬКИЙ СОКІЛ", ч. 5, травень, Прага, 1936.
„ЖІНОЧА ДОЛЯ", ч. 9—10, травень, Коломия, 1936.
„ВІСТІ УКР. ТЕХН.-ГОСП. ІНСТИТУТУ ПОЗАОЧНОГО НАВЧАННЯ В ПОДЄБРАДАХ" (Ч. С. Р.), ч. 14—15, Подебради, 1936.
„НОВА ХАТА", ч. 9—10, травень, 1936.
„СВІТЛО", ч. 1, травень, Мукачів, 1936.
„ГОЛОС З НАД БУГА", ч. 1, травень, Сокаль, 1936.
„КАТОЛИЦЬКА АКЦІЯ", ч. 2, квітень—червень, 1936.
„УЧИТЕЛЬСЬКЕ СЛОВО", ч. 6, червень, 1936.

Книжки:

Іван Филипчак, ШКОЛА В СТРІЛЬБИЧАХ, Львів, 1936, накл. Т-ва „Взаїмна поміч українського вчительства".

о. д-р Г. Костельник, НАСТЯ ВОЛОШИНА, Львів, 1936.

Улас Самчук, ВІДНАЙДЕНИЙ РАЙ, Львів, 1936, „Бібліотека Діла", ч. 1.

Ірина Нарізна, НАСТРОЇ, Прага, 1936, В-во „Дніпрові пороги".

Остап Цюк, ЛЕБІДКА, драма на 5 дій, Львів, накладом Миколи Матвійчука.

Улас Самчук, ВОЛИНЬ, І. 2. виданнє, Львів, 1936, накладом „Дзвонів".

Володимир Лопушинський, САДОК ВИШНЕВИЙ КОЛО ХАТИ", І. пєса на 1 дію, Львів, 1936, „Українська культура".

Юліян Тарнович, ІЛЮСТРОВАНА ІСТОРІЯ ЛЕМКІВЩИНИ, Львів, 1936, „Бібліотека Лемківщини".

В. Кравоніс, МИКОЛА ХВИЛЬОВИЙ, Львів, 1936, „Дзвони".

Софія Яблонська, З КРАЇНИ РІЗКУ ТА ОПІШО, Львів, 1936, „Бібліотека Діла", ч. 2.

Р. Борис, ЧОМУ КРУТИВ, Львів, 1936, „Легіонова книжка".

Микола Вергун, БОЛЬШЕВИЗМ І СЕЛЯНСТВО, Львів, 1936, „Легіонова книжка".

ПОДОРОЖ ПАТРІЯРХА МАКАРА

Він відправив у ній водосвяття й посвятив її: покропив вівтар знадвору та зсередини і, прочитавши приписані молитви, посвятив престіл і вівтар божественним миром, церкву назвав він на честь св. Миколи. Звичайно, при посвяченні кожної церкви нашим владикою-патріярхом, брали від нього грамоту з його підписом і печаткою на доказ, що він її святив, щоб їх архиереї поняв віру, що вона посвячена, й не дорікав їм.

Треба знати, що в козацькому краю в кожному місті та кожному селі є побудовані доми для бідних і сиріт, там, де кінчаться мости або в селі, там вони можуть знайти пристановище; на них висить знадвору багато образів. Хто туди заходить, дає їм милостиню, — не так, як у молдавському або волоському краю, де вони юрбами ходять по церквах і не дають людям молитися. В козацькому краю бідних так багато, що один Бог їх знає. Є це, здебільша, діти-сироти, голі, а коли глянути на них, то в усякого рветься серце, хоч би воно було й з каменя. Всяк раз, коли ми до них зближалися, вони обступали нас юрбою і просили милостині. Нашому владиці-патріярхові дуже було їх шкода. Нас дуже дивувало, що вони так бідують, хоч живуть за часів Хмеля, коли панує право і справедливість; як же ж то вони мусіли бідувати за ляхів, що брали від кожної душі по 10 грошів на місяць! А тепер і чужинці їм помагають, хай буде благословенний Бог!

Треба знати, що цей Корибутів крайня межа козацького краю, і що за ним немає жадних осель, а лише пусті землі, руїни та тяжить облогом необроблене поле. Відси до Путивля шість великих миль.

КНИГА XII.

РОЗДІЛ XVI.

Дорога Україною[121]). Ярмарок у Прилуці. Збли-жаємося до Києва. Радість подорожніх.

Ми виїхали з Путивля на підводах, в товаристві 10 їздців і драгоманів[122]), як цар повелів. Коли ми підїжджали до Корибутова, ще далеко до того міста, виїхав нам назустріч сотник зі своїм відділом і прапорами, бо як казали, гетьман наказав, щоб усі його підлеглі міста скрізь виходили зустрічати нашого владику-патріярха й супроводжали його від міста до міста, і це завдно діялося. Так ми прибули (16. червня, 1656. р.) до Корибутова. Тут нас кинули (московські) підводи, їздці та драгомани й вернулися з гостинцями від нас за їх труди. Ними ми післали листи з подякою цареві та патріярхові.

Тепер козаки почали нас далі везти на своїх підводах від міста до міста, доки ми не приїхали до Прилуки, відкіля назустріч нам вийшов пішки полковник, що там стояв[123]). Ми зупинилися там, де були минулого разу, та милувалися, дивлячись на великий ярмарок, що буває тут на святого Івана Христителя. На ярмарок приїжджає багато грецьких купців із Румелії й Караманії[124]) зі шовками, шалями, перськими килимами, білими габами (аба) й иншим добром. В козацькій країні ярмарки відбуваються безнастанно, від початку до кінця року, в кожне свято, в кожну пору року буває ярмарок у цьому чи тому місті, як це було заведено ще за часів панування ляхів. Ми купили на ярмарку кілька коней. Четвертої неділі по Зелених Святках, на запросини ігумена, ми подалися в Густинський манастир, що про нього ми раніше згадували, та відправили там Службу Божу. Нам товаришила велика юрба греків.

У вівторок ми виїхали з Прилуки. Полковник проводжав нас пішки, перед ним йшли музики та грали на польських флетах, а духовенство йшло коутом карети. В пятницю ввечір ми дійшли до берега ріки Дніпра, прямо Печерського манастиря й дали знати про наш приїзд до Києва. Ми мали з собою лист царя до воєводів. В ньому цар наказав звернути як-найбільшу увагу на нашого владику-патріярха та скрізь його зустрічати. Цієї ночі ми спали на бе́резі ріки, зівсім задоволені та спокійні, бо від тої хвилини, коли ми лише зочили Печерську Лавру, що здалека виблискувалася своїми банями, та як лише до нас донеслися премилі пахощі цих цвітучих земель, наші душі затремтіли з радощів та втіхи, серця наші порозкривались, і ми розливалися в подяках Господеві Богові. Цілі два роки в Москві колодка висіла на наших серцях, а розум був геть-чисто стиснутий і придушений, бо в тій країні ніхто не може себе почувати хоч трохи свобідним і задоволеним, хибá лише ті люди, що там зросли, а всі инші, от хоч би ми, навіть ставши паном цілої країни, ніколи не перестануть бентежитись та відчувати в серці неспокій. Зате козацька країна була для нас начеби наш власний рідний край, а її мешканці були нашими добрими приятелями та людьми, ниче ми самі[125]).

РОЗДІЛ XVII.

Київ — Святочна зустріч. Софійський собор. Грамоти з розрішеннями. Натовпи народу. Патріях у митрополита. Портрети патріярхів у його покоях. Золотоверхий Михайлівський манастир. Мощі св. Варвари. Печерська Лавра. Провідний Микольський манастир. Видубецький манастир. Відїзд.

Рано, в суботу 28. червня, ми сіли в човни, але щойно зполудня зблизилися до Києва, бо Дніпро від сильного вітру хвилював, і нам доводилося плисти проти течії. Коли ми підпливали, воєводи вислали в човні одного з бояр, щоб зустрів нашого владику-патріярха, поклонився йому від них та передав привіті привітання. Коли ми повисідали, нас зустрів митрополит міста Києва, в митрі, з усіма ігуменами, священиками, дияконами та всім міським народом, разом із воєводами[126]) та всім царським військом, що тут стояло, з їх прапорами і зброєю — і всі з великою парадою попровадили нас до церкви, де відправлено звичайну Службу, а наш владика-патріярх покропив присяних водою. Потім нас відпровадили до великого та розкішного дому, примістили нас у ньому, потім попрощалися з нами й відійшли. Пятої неділі по Зелених

Святках, що припадали на свято апостолів (Петра та Павла), митрополит прислав свою карету по нашого владику-патріярха, щоб він приїхав до церкви св. Софії. Тут, у одній із її частин, в честь св. Петра та Павла, ми були на літургії, а потім з митрополитом пішли на обід та ввечір поїхали до міста. В середу прийшов ігумен Богоявленського монастиря, що здіймається всередині міста, та запросив нашого владику - патріярха відправити Службу Божу на свято чудотворного образа Пречистої, що його принесли з країни ляхів. Ми подалися туди та відправили Службу Божу у присутності всього міського народу, а потім пішли на обід. Шостої неділі по Зелених Святках ми були на літургії в головній міській церкві (Успення), званій собором, а в понеділок 6. (7) липня приготовилися в дорогу. Під звук усіх дзвонів наш владика-патріярх поїхав у своїй кареті в собор помолитися в ньому на прощання. Сюди позбігалися всі мешканці міста, а він прочитав над ними молитви на розгрішення, благословив їх, бо ж тут усі мають велику віру до патріярхів і до їх грамот на розгрішення. І ніхто з них, ні вельможі, ні світські священники, ні ченці, ні молодиці, ні бабусі, ні дівчата, ні навіть маленькі хлопці, ніхто не пропустив того, щоб не прийти до нашого владики-патріярха за розгрішенням, щоб він над ними помолився та поблагословив їх, та щоб від нього дістати грамоту на розгрішення. Ми сильно подивляли їх побожність, пошану для нас і покору. Декотрі жінки, що мали чоловіків п'яниць і недовірків, піклувалися про їх душі та брали грамоти на розгрішення не лише для себе, але і для своїх чоловіків, бо вважали такий подарунок за дуже великий і дуже цінний. Що ж може бути більше від цих чудових релігійних почувань, що властиві не тільки київським мешканцям, але, правду кажу, панують скрізь, в кожному місті й селі, де живуть козаки. Ми не думали баритися серед них, але не могли инакше, бо вони супули до нас юрбами й загатили не лише покої та подвір'я дому, де ми жили, але й вулиці коло нього, супули зранку де вечора, без устанку, й не відходили так, що ми не мали часу навіть вкусити хліба.

Нарешті під гомін усіх дзвонів нас провели за місто, й ми подалися відвідати митрополита Святої Софії. Ми розгостилися в його покоях, де висять портрети чотирьох попередніх патріярхів, змальованих на весь зріст на полотні. В цій країні був усе такий звичай, що, коли приїжджав сюди патріярх, з нього робили портрет, і то достеменнісько таким, як бачили його в себе, щоб на все мати в себе його подобу. Всі чотири патріярхи в ризах, із посохами та панагіями і в митрах. Перший з них, на наше здивування, був Йоаким, антіохійський патріярх, прозваний Дав (Свят), барва його лиця дуже темна, борода сивава, гостроківчаста. На його портрегі виписане його ім'я по-грецьки, а з дати ми вирахували, що від того часу минуло 72 роки. Біля нього Мелетій, олександрійський патріярх, з довгою сивою бородою; поруч Єремія, царгородський патріярх, із гарним обличчям і бородою, й побіч — Теофан, єрусалимський патріярх, із довгою чорною бородою. Всі чотири приїжджали до цього краю майже в той сам час, один слідком по другому[147]).

В вівторок уранці ми попрощалися з митрополитом і на запрошення архимандрита подалися в монастир св. Михайла, званий своєю золоченою банею[148]). Тут ми були на Службі Божій в відділі св. Варвари Баальбейської (Ліонолійської), бо вони свякують її того дня, себ-то 9. (8) липня, на памятку перенесення її мощів із Царгороду до цього міста, коли цар Василь Македонський прислав їх із своєю сестрою в дарунку Володимирові, київському та руському володареві[149]). Коли ми

Мапка подорожі по Україні патріярха Макарія.

вперше цілували мощі цієї святої, ми думали, що це одна з нових московських святих, але коли почули тепер, як читали її синаксар[150]), ми познайомилися з її життям і зрозуміли, що вона є саме св. Варвара, мученица Баальбейська[151]). Ми знову цілували її тіло, тіло молодої дівчини з маленькими ніжками та ручками. Недавно для неї зробили дуже гарну домовинку з чорного дерева та оббили її сріблом. На прохання нашого владики-патріярха архимандрит дав йому шматочок із її ребра, і ми зберегли його в себе.

Після обіду, під вечір, ми приїхали до славного Печерського монастиря, у супроводі багатьох стрільців, що їх дав нам київський воєвода. Його мешканці зустріли нас з великою парадою, в повному складі, під звук дзвонів.

В середу ми вибралися до монастиря св. Миколи, на особливі запросини його архимандрита, бо ж ми раніше в ньому не були. Він находиться з тої сторони мурів Печерського монастиря, що звернена до Києва, й обведений деревляною стіною. Просто його воріт на дорозі з Києва до Печерського монастиря, стоїть стовп із білого каменю, а на ньому золотий образ св. Миколая — знак монастиря. До монастиря треба спускатися глибоким яром, наче яким вузьким входом до льоху, той яр — у глибокій горі, покритій густим лісом. Він має деревляну церкву великих розмірів; в ній

ми вистояли Службу Божу, а потім перейшли в їдальню. Відтам пішли ми оглядати манастир. На цьому місці був давніше густий ліс, його вирубали, й тоді поклали підвалини під цю прегарну будівлю. Всередині там бє водограй, вода збігає згори та трискає високим струмком. Крутом, з усіх боків, горби та горби, покриті високими деревами. Ріка Дніпро протікає від східньої сторони манастиря, але в цьому місці його береги дуже вузькі та круті. Коли ми попрощалися з чеңцями, нас повели в манастирські льохи з вином, вони є за манастирською брамою. Льохи ці зроблені наче гарні склеплені будівлі, вхід до них освічений не скісними льоховими вікнами, а гарними банями. Потім ми вернулися до Печерської Лаври.

Того вечора відбулося велике свято, на памятку смерти св. Антона основника манастиря. Задзвонили в дзвони та відправили всеночне, і ми були на ньому з чеңцями, а малу вечірню відправили в церкві, що на хорах, на горі. В четвер рано, 11. липня, наш владика-патріярх відправив Службу Божу, на особливе прохання чеңців, у приявї всіх мешканців міста; при цьому він висвятив священника й дїякона. В пятницю ми правили літургію в манастирі черниць.

В суботу вранці нас запросив ігумен манастиря Михайла Архангела, що находиться так зо три верстви на південь від Печерського манастиря[111]). До нього ведуть дві дороги: одна берегом ріки Дніпра для їздців, та вона дуже крута; друга йде, вючись, догори верхами, через гаї дуже гарних овочевих дерев, як ось, яблунь, горіхів і ин. Насправді, це благословенні гори, подібні, як ними казали, до верхів Святої Гори своєю привмністю і самітністю. Вони самі дають поживу пустельникам і подвижникам; а їх, як кажуть, тут дуже багато, й годуються вони овочами цих дерев. Цей манастир теж стоїть на березі ріки Дніпра й тимто дорога до нього йде стрімко в долину, глибоким яром. Крутом нього кручі, порослі дикими овочевими деревами, серед них багато джерел, і церква його скидається на церкву Архангела, бо, як нам казали, обидві церкви будував той сам майстер. Але зі старости, та це й від того, що підвалини вівтарів заложені на березі ріки Дніпра, дуже високому та крутому, ту сторону церкви, що обернена до ріки, вирвало, й течія занесла її на середину ріки. Тимто манастир довго стояв пусткою, аж 17 років тому теперішній його ігумен узявся за відновку церкви. Він поставив вівтарі ближче до середини церкви, вирівняв мури, добудував горішню частину церкви з дерева, вправив вапном, і так вийшла дуже гарна будівля, під гарним іменем, а саме, на честь св. Архангела Михайла, що його святкуємо 6. вересня[112]). Ми вислухали тут Службу Божу, а коли встали зза обіду, пішли подивитися на беріг ріки; насправді страшно було поглянути вдолину — такий він високий: ніхто не може глянути туди, щоб не стрепенутися.

Ввечір ми повернулися до Печерського манастиря, були тут у неділю на літургії, на ній був і київський воєвода. В понеділок (14. VII.) ми попрощалися з чеңцями; вони відпровадили нас і розійшлися з нами на березі ріки Дніпра за вище згаданим манастирем. Тут ми вдруге переїхали човном ріку, простуючи до Хмеля, до міста Чигирина.

(Кінець буде).

---

[111]) Всю подорож до Московщини ми, вслід річ, пропускаємо (вона займає майже всю V. книгу — розділ 4—18, VI—XV). Дня 20. липня 1654. р. подорожні були вже в Путивлі, приїхали до Москви 30. січня 1655. р., пробули тут більше ніж рік (до 29. травня 1656. р.), і вже 12. червня 1656. р. були на московсько-українському кордоні. Відтіля ми даємо дальший переклад і ще раз поміщуємо мапу подорожі, що була в нас у „Ж. і Зн." 1935. р., стор. 169. На ній стрілками (туди й назад) замічена вся дорога. Шлях туди йшов на Правобережжя, назад — Лівобережною Україною, подорожні в Черкасах переправилися через Дніпро, звідтіль навідалися до гетьманської столиці, до Чигирина. Мапа все докладно змальовує

[112]) драгоман, арабське слово — товмач, перекладач (звичайно при європейських посольствах на Сході)

[113]) той половинник, то — Якко Ворончейко

[114]) Румелія — європейська провінція Туреччини, обіймає південно-східню частину Балкану; Карамонія — південно-східня частина Малої Азії

[115]) Взагалі пізнати, що Аленському москалі сильно не подобались. Його вражало те, що чужинцям вони не довіряють, що „всі вони, від великого до малого, мають пятий темперамент, а саме — лукавство"; всі вони, мовляв, „від великого до малого лукаві, чужинцям нічого не скажуть" (Книга VI., розділ 14). „Жарти та сміх стали нам вісім чужі, бо лукаві москвини підглядали нас і про все доносили. Бог хай спасе нас і звільнить від них" (Книга VII., розділ 1). „Життя москвинів дуже лихе, та ніхто з чужинців не може зносити цього, і людині все здається, будьто він у вязниці". (Книга VII., розділ 6)

[116]) воєводами в Києві були Ан. Бутурлін і Вас. Герасімов

[117]) патріярх Йосиф був на Україні 1866, Єремія 1588, Теофан 1620. р.; Мелетій набирався, але не приїхав

[118]) на дзвоні напис: „року 1655. при Богдані Хмельницькім, гетьмані Війська Запорожського, покрив відно і вплатив верх церкви"

[119]) звону стара повість, див. пом. 19, „Ж. і Зн.", 1935., ст. 160

[120]) книга з описами життя святих

[121]) отже єврейська

[122]) Видубицький манастир

[123]) терміну відновлено 1636. р. за П. Могили.

ЛИСТУВАННЯ РЕДАКЦІЇ.

Вп. др. П-н, Тернопіль: Дуже дякуємо за присилає. Рівночасно просимо вибачення за те, що статейка не вийшла до цього числа. Вона вже була зложена, але, з непередбачених причин, мусіла уступити місця статейці іншого автора. Піде в найближчому.

Вп. мр. Зен. Ф-ів, Кривенькі: Статейку дістали — дякуємо. Піде в найближчих числах.

Вп. М. Б-к, Свіс: Посилку дістали — дякуємо, що не забуваєте. Все використаємо. У відомій Вам справі говорили, чогось іде важко.

Вп. О. Б-ий, Прага: Напевне Вам вислано за Вашими вказівками. Просимо нас не забувати. Про сучасну Палестину піде в найближчому числі.

ПОЯСНЕННЯ.

В попередньому числі Ж. і Зн. з 5. поміщ. ст. 133. зайшла прикра помилка: тайр „Wisła Ustie" видав Фрашо своїм коштом. Наукове Товариство не мало з цим нічого більше спільного, навіть списало його, як могло.

Запросини до передплати журналу

„ЖИТТЯ І ЗНАННЯ“

на рік 1936.

З першим січня журнал „Життя і Знання“ входить у **девятий** рік свого видання. Цілих вісім років місячник виповняв своє завданя, що зазначене в самій його назві: звертав увагу на **життя**, яким живемо й жили ми сами, яке кипить, чи кипіло довкола нас і далеко від нас, і на **знання**, таке потрібне для того, щоб ми могли як-найдогідніше, найкраще укласти своє власне життя.

З року на рік зростало число наших прихильників — співробітників і передплатників, із року на рік наш журнал добирався до чим раз дальших, і то найглухіших закутин нашого краю. З девятим роком „Життя і Знання“ стає перед Громадою з повною свідомістю того, що журнал зробив своє діло, що він вніс поважний вклад у скарбницю нашої культури.

Найближчий рік починаємо видавання „Життя і Знання“ **сотим числом.** Це подія для наших обставин неабияка. Звичайно такі наші видання завмирали після десятого випуску, і по них гинув і слух. Коли ж ми дійшли до такого поважного числа, то це знак, що журнал — діло добре, що він сповняв своє завдання як-слід.

А проте треба признати, що в нас його все ще **недоцінюють,** бо ж „Ж. і Зн.“ не має все ще **тілько** передплатників, як би журнал на це **заслуговував.** У нас усе ще є багато людей, що недоцінюють вагу такого єдиного в нас видання, і до них іде наш гарячий заклик, щоб і вони підтримали наш журнал, ставши його передплатниками. Бо ж

„Життя і Знання“ й надалі залишається єдиним популярно-науковим українським місячником;

„Життя і Знання“ й на далі виконуватиме свою програму, освідомлюватиме з життям, минулим і теперішнім, нашого народу й усіх народів світу;

„Життя і Знання“ й надалі нестиме найдоступнішим способом, простим складом, звичайними словами знання з усіх ділянок: старовинна історична й доісторична (археольогія), чужі краї й люди, визначні діячі свої й чужі, всесвіт, Земля й її будова, життя на світі, історія України й чужих народів, відкриття й винаходи, техніка, мова й мовознавство, народне господарство, громадознавство й т. д. й т. д.;

„Життя і Знання“ приноситиме все багатий образковий матеріял, карти, мапи, при чому, як і досі, додивлятиметься, щоб читачі його довідувалися все в пору про те, що зацікавлює саме ввесь світ;

„Життя і Знання“, як і досі, матиме на увазі духові потреби читалень і передусім самоосвітні гуртки, які можуть користуватися матеріялом, поміщеним у журналі, для своєї мети;

„Життя і Знання“, як і досі, ставатиме у пригоді науковим гурткам нашої молоді в середніх школах і в вищих клясах загальної школи; вони завсіди можуть черпати зі статтей те, що їм буде потрібне; Перший Український Педагогічний Зїзд у Львові (2.—3. листопаду), висловився з признанням про наш журнал, а Шкільна Кураторія здавна поручила його для читання в вечірніх курсах позашкільної освіти на другому ступні — замісць окремих читанок;

„Життя і Знання“ й на далі буде в найтіснішому звязку зі своїми читачами і своїми співробітниками, що їх число з року на рік росте, досягши за останній рік числа поверх сотні;

„Життя і Знання“ повинна передплатити кожна читальня, кожна кооператива, кожна освітня установа, воно доповнить і поширить їм їх знання, скріпить їх погляд на світ, на життя, на людей;

„Життя і Знання“ це — багате й невичерпне джерело для самоосвіти, для викладів і читання на-голос по культурно-освітніх установах;

„Життя і Знання“ несе науку й освіту між найширші верстви народу, проводить виховні думки, щоб, таким чином, піднести нарід на вищий ступінь культури, тимто

„Життя і Знання“ мусить найтися в кожній читальні „Просвіти“, в кожному касині, в кожному українському товаристві, його повинні передплачувати всі свідомі українські люди: духовні, вчителі, інжинери, купці, промисловці, урядовці, й передусім усі ті, що займаються культурно-освітньою працею серед народу.

„Життя і Знання“ журнал, як на наші обставини, відповідно до того, що він **дає** — недорогий.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

Передплата його на рік: у краю та в Чехословаччині 18.— зл., на 6 місяців 9.— зл., на 3 місяці 5.— зл., поодиноке число 2.— зл. (Це не торкається осіб і, головно, читалень, які платять річну членську вкладку 25.— зл. і одержують усі видання „Просвіти“).

За кордоном: на рік 21.— зл., на 6 місяців 11.— зл., на 3 місяці 6.— зл., поодиноке число 2.— зл.

Комплети III., IV., VI., VII. і VIII. річників у брошурі можна замовляти по ціні 18.— зл., V. річник по ціні зл. 22.50, а за оправлений у півполотно з золотими витисками на переді й на хребті доплачується зл. 3.—.

Подаємо до відома, що маємо до продажу окладинки до I—VIII. річників журналу „Життя і Знання“ по ціні зл. 2.50, з пересилкою 3.—.

ПРОСИМО ПРИСИЛАТИ ПЕРЕДПЛАТУ!

ПРОСИМО ПРИЄДНУВАТИ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ!

Адреса Редакції й Адміністрації:

ЛЬВІВ, РИНОК 10, ТОВАРИСТВО „ПРОСВІТА“. — Société "Prosvita", Léopol, Rynok 10. Pologne.
Association „Prosvita“, Lviv (Lemberg), Rynok 10, East. Galicia, Poland.

Поштове заплачено гурт м.
Opłatę pocztową opłacono ryczałtem.

ВЖЕ ВСІ ПЕРЕКОНАЛИСЯ

що до доброї і смачної
кави годиться тільки
Цикорія „ЛУНА“
виробу кооперативної фабрики
„СУСПІЛЬНИЙ ПРОМИСЛ“
ЛЬВІВ — БОГДАНІВКА.

Чи Ви вже стали передплатником повного видання творів

ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

у 16 томах — видання Українського Наукового Інституту в Варшаві.

Щоб полегчити сплату рат за передплату на це повне видання творів Т. Шевченка та уможливити цим передплату як-найширшим колам, Інститут випускає по одній книжці що три місяці, а саме І. двотоге, І. травня, І. серпня, І. листопаду. — Вже вийшли томи II., III., VI., VII., XI. та XIV.

Умови передплати за 16 томів:

у книгарському продажу: зл. 64.—, у передплаті: зл. 48.—, по 2 зл. 50 гр. за том брошурований. Хто забажатиме у 4 ратах по 10 зл., дістанетьме книжки в паперовій оправі.

Чекове конто П. К. О. в Варшаві 28.039.

Коли Ви курите —
то Ваш обовязок

курити
ПАПЕРЦІ
і
ТУТКИ
повноватки
(150 шт. у коробці)

„КАЛИНА“

українська фабрика сигарет фірми „Здруженє“ у Перемишлі
фабричний склад — Львів, вул. Вінцлєровська ч. 11.

КУПУЙТЕ КНИЖКУ:

ІСТОРІЯ „ПРОСВІТИ“

С. ТЕРСЬКОГО.

Ця велика книжка (на 268 стор. із 147 образками) знайомить нас не тільки з історією Т-ва „Просвіта“, але дає й коротий перегляд усієї національної праці, в якій чільну ролю відіграла „Просвіта“.

Історія „Просвіти“ є незвичайно цінним і потрібним відручником передусім для кожного просвітянина — вона повинна бути в бібліотеці кожного свідомого українця. Читальні й Філії Т-ва „Просвіта“ мусять мати її кожній хвилині під рукою. Не вважаючи на великий обем та дорогі образки, ціна примірника лише 2.50 зл. з пересилкою.

Книжку висилаємо тільки за попереднім надісланням грошей на адресу: Товариство „Просвіта“, Львів, Ринок 10.

„ЖІНКА“

двотижневик

орган Центрального Українського Жіночого Т-ва „Союз Українок“, видає Жіноча Видавнича Кооперативка „Союз Українок“ у Львові.

Єдиний український жіночий ілюстрований журнал, що виходить, з погляду української громадянки, всі сторінки нашого національного життя. Крім статей на суспільні теми, містить твори гарного письменства та дає належне місце мистецтву в усіх його родах. Служить справою організації всього українського жіноцтва та інформує про жіночий рух, його течії та події з цілого краю.

Передплата: місячно зл. 1, піврічно зл. 5, річно зл. 10.

Редакція й Адміністрація двотижневика „Жінка“, Львів, вул. Сикстуська, ч. 44.

„НОВА ХАТА“

єдиний журнал для плекання домашньої культури, виходить на 1936. рік:

Огляд укр. кухонь й посуднин — Вол. Січинський;
З дочинка вишольних звичаїв — спомини з чотирьох кутиків смерек;
Мамо в косметиці — Ст. Гаврилишин;
Господарський порадник — Ольга Лящинська;
Із пробним добрего тону — Улас;
Багатий відділ мод — Ормяк;
Ручні роботи — українські народні мотиви;
Шість кольорових таблиць узорів.

Поодиноке число коштує 80 гр. — Річна передплата 16.— зл., піврічна 8.50 зл., квартальна 4.50 зл.

Адреса Адміністрації: Львів, Ринок 38.

Жадайте оказових чисел!

Від квітня цього року виходить накладом Т-ва „Просвіта“ у Львові нове видання

„ПРОСВІТА“

місячник освіти, виховання, культури.

Зміст дуже різнородний. Місячник має постійні відділи: Читання, Самоосвіта, Бібліотека, Театр — хор — музика, Науки й поради, Календарик праці, З життя „Просвіти“, Забави й розваги. Він містить усе, що потрібне освітянові, читальняному роботникові. Передплата до кінця 6. р. 2.50 зл. Окреме число — 30 гр. Передплату присилати на адресу: „Просвіта“, Львів, Ринок 10.

Видає Т-во „Просвіта“. — За редакцію відповідає Д-р Іван Брик. — З друкарні Вид. С-ки „Діло“, Львів, Ринок 10.

Ч. 7-8 (106-107). ЛИПЕНЬ-СЕРПЕНЬ

1936

РІК IX.

ЗМІСТ: Володимир Дорошенко: Олександер Кониський — з нагоди сторіччя смерти (1 порт.) — А. Летоцький: Острів тисячі мотузків (4 обр.). — Олександер Кониський: Ой, поле, ви, поле! (ноти). — Гр. Бобяк: Сенешаль. — І. Вербицький: Кілька поглядів на повстання матки і робітниць бджіл. — Володимир Барагура: Дитячі ігри та забави. — Я. М. Береза: „Чуйся, господар, в ігрі“ — обжинкові звичаї з села Вороцева-Подзамок (3 обр.). — О. І. Бочковський: Палестина й жиди — про сіоніям та національне відродження Ізраеля (1 мапа і 5 обр.). — Ярослав Рудницький: Українські відособлені географічні назви. — Василь Пачовський: Князь волзьких чужинців-приятель? (2 обр.). — Мусій Кононенко: Заповіт Ярослава Мудрого (ноти) — Ярослав Гординський: Українська повість на совєтській Україні (7 порт.). — О. Лохманський: Кавфера та шельдеід. — Василь Пастушин: Про індоєвропейські мови та індоєвропейську прабатьківщину. — Юрій Крохмалюк: Радіокерування на літаді. — Вв.: Десятиліття „Просвіти“ в Харбіні (1 мапа і 1 обр.). — Д-р Антін Гербачевський — вісімдесятилітник. — Л. Лисенич: Кілько коштує грім (1 обр.) — С.: Про народини та смерть людей. — М. Возняк: Олександер Кониський і Гнат Онищкевич (до листів Кониського з Буковини). — со: „Тутеш еко“ — В. Р.: Звідки виявся сторінь. — дв.: Успішний дім на попечення та поправення — С.: Спосіб на налогових пчіл. — Кадістрат Добрянський: Дайте паспорти в українських народніх віруваннях (1 обр.). — В. Кок.: Дещо про японську молодь. — Володимир Січинський: Дещо про мистецтво азійських народів (2 обр.). — В. Г-ий: Дешеві хати на одну сім'ю (7 обр.). — Іван Черсан: Довголіткові явища в ростині (4 обр.) — Стр.: Цукор із жолудів (дайб, георгіїв). — Іван Мірчук: Старі дерева (1 обр.). — О. Цинкаловський: Водяські перлинтверднві (2 обр.). — Франц Конопський: Рибальство в скіфському політі (8 обр.). — Е. Жарський: Х'ї. Олімпійські ігрища (1 обр.). — Додаток: Павло Аделянський: Подорож Патріярха Мелетія (кінець). — Нові журнали та книжки.

Від Адміністрації.

1. З числом 5/104 вислано складанки ПКО. просимо Шановних Передплатників, які залягають із передплатою або, яким передплата скінчилася з днем 30. червня ц. р., вирівняти залеглости й поповнити передплату.
2. Подаємо до відома Шановних Передплатників, що рекламації на недержані числа журналу треба вносити протягом одного місяця після виходу журналу до місцевого поштового уряду без поштової оплати, а не до видавництва. Місцева пошта провірює й пересилає рекламацію до видавництва. Тільки цей спосіб дає право передплатникові безплатно одержувати рекламоване число. Инші рекламації не будуть полагоджуватися, й на них ми не будемо відповідати, бо це потягає за собою великі поштові видатки.

Ноти Нар. Муз. Видавництва Т-ва „Просвіта“ у Львові.

1. **День Шевченка:** на мішаний хор — 1. Заповіт (С. Людкевича), 0.60 зл.; 2. Дуб в степу (Д. Січинського), 0.75 зл.; 3. Орися ж ти, моя нене (М. Лисенка), 0.50 зл.; 4. Радуйся нене (М. Лисенка), 0.75 зл.; 5. Калина (М. Лисенка), 0.25 зл.; 6. Ой, дібрано (М. Лисенка), 0.50 зл.; 7. Садок вишневий (Б. Вахнянина), 0.50; 8. Шевченкова хата (Б. Лепкого - В. Барвінського), 0.50 зл.; на чоловічий хор — 9. Встав хохол зза лиману (М. Лисенка), 0.75 зл.; 10. Инші отамани Гамалія (М. Лисенка), 0.50 зл.; 11. Гамалія (мельодія команди — М. Лисенка), 0.25 зл.

2. **День Франка:** на мішаний і чоловічий хор — 1. Дрогобицькі пісні (Д. Січинського), 0.50 зл.; 2. Непереливною кров'ю (Д. Січинського), 0.50 зл.

3. **День Петлюри:** на мішаний хор — 1. Дніпро реве (Б. Грінченка - Д. Січинського), 0.50 зл.; 2. За рідний край (Р. Купчинського - Б. Кудрика), 0.25 зл.; 3. Наша слава Україна (В. Свідзінка - Б. Кудрика), 0.25 зл.; 4. Заспівайко (С. Воробкевича), 0.50 зл., на чоловічий хор — 5. Встав хохол зза лиману (Т. Шевченка - М. Лисенка), 0.75 зл.

4. **День Матері:** на мішаний хор — 1. Садок вишневий коло хати (Т. Шевченка - Б. Вахнянина), 0.50 зл.; 2. Калина (Т. Шевченка - М. Лисенка), 0.25 зл.; 3. Наша слава Україна (В. Свідзінка - Б. Кудрика), 0.25 зл.

5. **День Весни:** на мішаний хор — Весняна в укладі Б. Кудрика: 1. Закую, 0.50 зл.; 2. Через Дунай гибокий, 0.30 зл.; 3. Ой, див Білодуб, 0.75 зл.; а далі: 4. Орися ж ти моя нене (Т. Шевченка - М. Лисенка), 0.50 зл.; 5. Ой добрано (Т. Шевченка - М. Лисенка), 0.50 зл.; 6. Заспівайко (С. Воробкевича), 0.50 зл.

6. **День Волі:** Мішаний співарт 4., 5. і 6. пісню з Дня Весни, а крім того: 1. Зельман (пісня Б. Кудрика), 0.50 зл.; 2. Радуйся нене (Т. Шевченка - М. Лисенка), 0.75 зл.; 3. Зелений край (Р. Купчинського - Б. Кудрика), 0.25 зл.

7. **День Пісні:** на мішаний хор — 1. Ой, дібрано (Т. Шевченка - М. Лисенка), 0.50 зл.; 2. У перелику хлопці (Т. Шевченка - Б. Вахнянина), 0.50 зл.; 3. Пісня чумацька (Ю. Фельдманівна, старо-галицька пісня в обробці Ст. Людкевича), 0.25 зл.; 4. Лицко-мицко (народна пісня С. Людкевича), 0.25 зл.; 5. Беру собі кухарку (Б. Кудрика) і Завдякуймо Україні (Б. Вахнянина), 0.50 зл.; Вислано: 6. Закую; 7. Через Дунай гибокий, 8. Ой, див Білодуб і 9. Заспівайко (С. Воробкевича), 0.50 зл.

8. **Стрілецька Пісня:** на мішаний хор — 1. Знаєчадо дівчинонька і Засумує громівко (Р. Купчинського - Б. Вахнянина), 0.25 зл.; 2. Ключочка (Р. Купчинського - Б. Вахнянина), 0.25 зл.; 3. Мав я раз дівчинонку (Р. Купчинського - Б. Вахнянина), 0.25 зл.; 4. Ой, чого ж ти зажурився (Р. Купчинського - Б. Вахнянина), 0.25 зл.

Всі ці ноти (51 у 29 випусках) коштують поодиноко 13.05 зл., але хто їх купує разом — платить **лише 10.50 зл.**

НОТИ ЗАМОВЛЯТИ Й КУПУВАТИ ЛИШЕ У КНИГАРНІ „ПРОСВІТИ“, ЛЬВІВ РУСЬКА 1.

ЖИТТЯ І ЗНАННЯ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ПОПУЛЯРНО-НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК

РІК IX. ЛИПЕНЬ-СЕРПЕНЬ 1936. Ч. 7—8.

39022

ВОЛ. ДОРОШЕНКО.

ОЛЕКСАНДЕР КОНИСЬКИЙ

(З НАГОДИ СТОЛІТТЯ НАРОДИН).

Дня 18. серпня ц. р. минає сто літ, як народився визначний український діяч, Олександер Кониський, почесний член Товариства „Просвіта",[1]) член багатьох українських товариств у Галичині й на Буковині, один із тих колись небагатьох діячів, що були справжніми всеукраїнцями. На таке почесне імя заслужив собі він із усякого погляду.

Ледви хто тепер знає, що рід Кониських походить із Галичини, на початку XVII. ст. перенісся на Чернигівщину й тут осів. З цього роду вийшов і Олександер Кониський, що прийшов на світ у с. Переходівці борзенського повіту. Сім'я Кониських була незаможна. Дід був священиком, батько полупанком. Жили вони по-старосвітському, додержуючи всіх народніх звичаїв. Тимто не диво, що молодий Олександер виніс із дому любов до рідного народу, до його мови та зробився опісля українським письменником і діячем. Уже на шкільній лавці прокинувся в ньому письменницький хист. В нижчій гімназії він захопився Шевченковим „Кобзарем" та під його впливом і сам почав складати українські вірші. Дізналося про це начальство, й 13-літнього хлопця викидають із гімназії. Перейшов він до иншої школи, але через хоробу очей та бідність школи не скінчив, а пішов на службу до суду в місті Прилуці, звідки перейшов до Полтави.

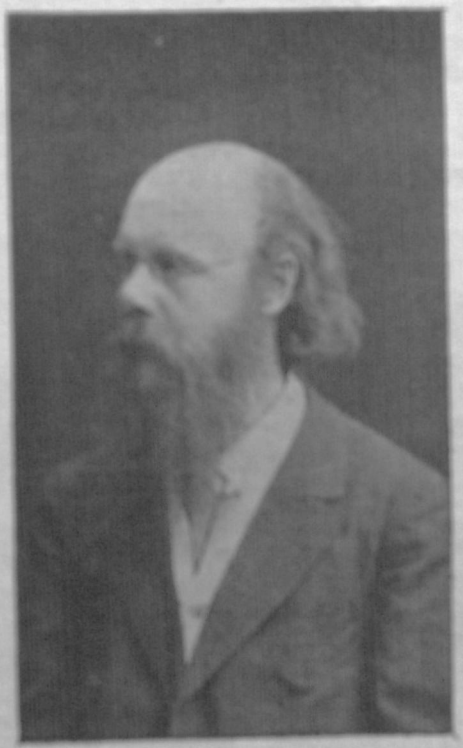

Олександер Кониський
(1836—1900)

Тут Кониський зійшовся із цілим гуртом видатних українських діячів і з запалом кинувся до громадської роботи. Тоді українці засновували недільні школи, вчили в них, складали для них підручники. Вчив Кониський у Полтаві в одних таких школах, у других був за бібліотекаря, або за господаря, а то й укладав українські підручники для цих шкіл.[2]) Рівночасно він пише багато, друкує в „Чернигівському Листку", що його видавав відомий український байкар Леонід Глібов, то в петербурзькій „Основі", а крім того в тодішній галицькій пресі. Але в 1863. р. появляється відомий обіжник міністра внутрішніх справ Валуєва, що спинив був популярну літературу, а швидко потім упали переслідування й на самих українських діячів. Не минула лиха доля й Кониського. За „українську працю" 9. січня 1863. його арештували й заслали під поліційний догляд аж до Вологди, а звідти по році ще далі, в глухе містечко Тотьму. Жив тут Кониський у великій біді, бо не вільно було йому ніде заробляти, а уряд видавав йому всього по 6 рублів на місяць. Крім того, страшенно докучали засланцеві причіпки й знущання місцевої поліції, що раз-у-раз переводила ревізії, перечитувала листи, цензурувала книжки, тощо.

Кониський тяжко захорував і був би згинув, якби не притулила його купецька сім'я Пестерів із сусіднього містечка. Заходом старого Пестера, що не побоявся віддати свою доньку за бідного засланця, Кониський дістав дозвіл переїхати на життя до Воронежа, а опісля в р. 1865. навіть виїхав за кордон лікуватися. Кониський скористав із того, щоб побувати в Галичині. З початком 1866. р. він був у Львові, де навязав зносини з місцевими українськими діячами. Але львівська поліція занюхала в нім московського агента й наказала чим швидче забиратися геть із краю. Побувавши в Німеччині, Кониський повернувся на Україну й за дозволом міністерства внутрішніх справ оселився на Херсонщині в містечку Бобринці, — пізніш у Катеринославі, де він занявся ад-

[1]) Між иншим, „Просвіта" видала 1901. р. книжечку Ів. Франка „Про життя і діяльність Олександра Кониського", в рік після смерти свого почесного члена, щоб широкі верстви нашого народу зазнайомилися з працею тієї дуже визначної людини. — Ред.

[2]) цензура дозволила тільки два — „Українські Приписі" (1862) та „Арифметику" (1863).

вокатурою та літературною діяльністю. В 1872. р. знято нарешті з нього поліційний догляд і дозволено жити, де хоче. Кониський негайно перенісся до Києва, де й жив до самої своєї смерти.

Київ був тоді огнищем українського руху, там тоді жила і працювала ціла громада видатних українських діячів. Кониський радо пристав до їх гурту. Та, не бачучи в Росії досить простору для українського слова, він піддав думку заснувати товариство для розвитку української літератури й науки поза межами російської держави. Так повстало у Львові в 1873. р. літературне „Товариство ім. Шевченка", котре в р. 1892., теж заходом Кониського, перемінено на наукове. Указ 1876. р. виправдав передбачливість Кониського. Рівночасно, в міру того, як на Наддніпрянській Україні що раз звужувалися рямці української роботи, звертається Кониський до Галичини, куди промостив собі шлях іще 1862. р. Тут аж до останку днів його проходить його літературна діяльність, так що властиво був він швидче галицьким, ніж наддніпрянським письменником. Всі українські часописи до самої його смерти повні його творів — віршів, оповідань; романів, дописів, розвідок, тощо. Це його була думка видавати в Галичині „Українську Історичну Бібліотеку", де видано в українських перекладах (чи самого Кониського, чи инших, головно наддніпрянських земляків) низку важних праць із української історії.

Кониський старався при помочі Ол. Барвінського, відомого галицько-українського діяча, з яким він був у тісних зносинах, довести до зміни польської політики в Галичині на користь українців (так звана „нова ера"). В наслідку їх заходів осягнено кілька поважних здобутків на культурному полі, між ин., і на науковому. Крім грошевої підмоги для Наукового Т-ва здобуто тоді (1894. р.) катедру української історії на львівському університеті. На неї покликано приятеля Кониського, молодого українського вченого, Михайла Грушевського.

За великі заслуги для Наукового Товариства ім. Шевченка — товариство займенувало було Кониського своїм почесним членом.

Взагалі Кониський близько брав до серця справи української Галичини, він надавав велике значіння успішному розвиткові її для українського національного руху на Наддніпрянщині. І з цього погляду його можна порівняти з Драгомановим, а опісля з Грушевським. Звязки Наддніпрянщини з Галичиною бували й перед ним, але Кониський зробив ці звязки постійними й систематичними, а через те й міцними. Щоб піддержувати ці звязки, Кониський не жалував свого труду ні засобів.

Та він не обмежувався тільки до листування з галичанами та співробітництва в галицькій пресі. Ні, він дуже часто відвідував Галичину, жив не лише у Львові, але побував і на провінції, знайомився з місцевими діячами й відносинами. А не треба забувати, що в тих часах такі відвідини вимагали від російського громадянина незбиякої відваги, бо стягали на нього підозріння уряду. А тут іще галицькі москвофіли не переставали доносити, що Кониський тягне до Австрії, хоче відірвати Україну від Росії. За це доводилося Кониському дуже багато терпіти так, що навіть на нього приходила якийсь час думка осісти в Галичині. А все ж його таки тягло до Києва, й тут далі працювати для української справи.

Але цензура українських книжок не пропускала. Заходи Кониського видавати український журнал не повелися. Треба було витрачати енергію на писання статтей про українські справи й потреби до російських газет та журналів, на подавання до уряду пропамятних записок про потребу скасування окремої цензури на українське слово, тощо. Єдиним ширшим полем для вияву його громадської енергії була участь у київській міській раді й адвокатська діяльність. А так лишалося живим словом впливати на людей у приватних розмовах на одиниці, чи в гуртках — і Кониський широко використовував свої взаємини з людьми, зокрема молоддю, для ширення серед них української національної свідомости. Тут заслуги Кониського незвичайно великі. В його домі, як оповідають його вихованці, пізніші визначні українські діячі, зароджувалися нові думки, повставали важні діла, тут неодин із молодих людей находив пораду, підмогу й заохоту до праці. І це було не тільки з київською молоддю. До Кониського приїжджали часто делегати від гуртків молоді з провінції, які в домі Кониського почували себе живою частиною загальноукраїнського національного руху. Безперечно Кониський був один із тих небагатьох старших українців, що живим словом будили серед молодого покоління правдиво-національну свідомість. І Кониський силкувався обєднати розпорошені українські сили в одній політичній організації. Він був одним із основників т. зв. Всеукраїнської Загальної Організації, заснованої 1897. р. для гуртової боротьби за національні права українського народу.

Крім того, годиться зазначити почин Кониського в заснуванні видавничого т-ва „Вік", що в 90. рр. XIX. ст. так багато зробило для української справи, ожививши український видавничий рух.

*

Кониський полишив велику літературну спадщину. На жаль, вона й досі не зібрана докупи. За життя тільки небагато річей його вийшло окремими виданнями, більшість полишилася порозкидана по давно забутих часописах. Правда, деякі його повісти вийшли за нашого часу новими виданнями, а також видав у р. 1927. акад. Єфремов вибір оповідань Кониського, але цього мало, щоб пізнати його дуже широку й багату письменницьку працю. А писання Кониського й досі не втратили своєї ваги, як малюнки давно минулої доби. Кониський близько стояв до українського життя — народнього й інтелігенського й відбив у численних своїх оповіданнях та повістях життя України після скасування кріпацтва. Він уважно приглядається змінам у народньому побуті підо впливом нових господарських умов, і все це змальовує у своїх творах. Є це, здебіль-

ша, короткі нариси, правдиві світлини з природи, які поширені були тоді в російському красному письменстві. Тільки убрані вони в щироукраїнські шати, писані прегарною народньою мовою, що нею так гарно володів Кониський. Більші речі, повісти й романи Кониського, присвячені життю інтелігенції й тим суспільним питанням, що її захоплювали. Це: „Перед світом", „Семен Жук і його родичі", „Юрій Горовенко", „В гостях добре, а дома ліпше", „Непримирённа", „Грішники". Сюди також можна віднести автобіографічну повість „Молодий вік Максима Одинця". На жаль, вони вже не вдались Кониському так, як його дуже гарні дрібні оповідання. Розкидаючися на різну роботу, спішачись відгукнутися на всякі болячки дня, він не мав ні часу, ні змоги як-слід обробити навіть менші речі, не то більші. Але цікаві вони вже самим ставленням питань, що хвилювали тоді українську інтелігенцію.

Багато писав Кониський і поезій, теж у дусі народницько-демократичному, в обороні люду, правди й добра, національних прав і т. инше. Більшість їх полишилася по часописах від 1858. р. почавши[3]). А це шкода, бо є між ними й такі, що й досі можуть подобатися своїм щирим чуттям і дзвінкою формою. Свойого часу мали вони в Галичині велике значіння і своїм змістом і своєю формою, такими живими й свіжими в порівнянні з творами місцевих письменників.

Нарешті слід відзначити ще одну велику заслугу Кониського на полі українського письменства — це його працю над Шевченком. Він дуже давно звертав увагу української громади на потребу й повного і критичного видання Шевченкових творів і путящої його біографії, та кінець-кінцем узявся сам до цього. Протягом 90. рр. XIX. ст. галицько-українські часописи („Правда", „Зоря", „Записки" НТШ.) повні його розвідок про Шевченка та перекладів російських творів Шевченкових. Плодом цієї безнастанної праці була його велика двотомова біографія Шевченка, яку видало Наукове Товариство (т. І. 1898., т. II. 1901).

Помер Кониський 29. листопаду, 1900. р.

[3]) Окремо вийшли тільки „Поривні струни" — припадкова збірка поезій та „Вибір поем".

А. ЛОТОЦЬКИЙ

ОСТРІВ ТИСЯЧІ МОТУЗЯРІВ

На Середземному морі здіймається, найбільший із еспанських Балеарських островів, Мальорка або Майорка — „острів тисячі мотузярів". Славний цей острів своїми стрімкими горами, славиться добре наводненими та дбайливо управлюваними долинами, славиться чарівним підсонням, а місцями й буйною рістнею. Але ж найславніший він — мотузярами.

Вигляд на „поле праці" мотузярів у Пальмі; у глибині праворуч — жури старовинних твердинь.

Теперішні мешканці Мальорки говорять говором катальонської мови[1]). Цей острів вони дістали, так сказати, у спадщині від маврів[2]) Коли маври більш тисячі років тому здобули Мальор-

Первісне деревяне махове колесо, яке крутить малі хлопці; вправною рукою майстра це колесо перемінює придано на мотузи.

[1]) катальонська мова — самостійна романська (як ось: еспанська, французька, італійська й т. д.) мова мешканців південно-східньої Еспанії й островів на захід від Еспанії; говорить нею 2½ мільйона людей

[2]) маври — народ півд.-зах. Африки, мішанці арабських, семітських і берберійських племен, були панами Еспанії 711—1492. рр.

ку, цей острів був іще неродючим пустарем. Аж маври, що були славними городниками, дали основи для сьогоднішнього „острова тисячі мотузярів". Вони зробили землю родючою, покопали колодязі, побудували вітряки. Подекуди ще й досі видко останки старих твердинь, що маври пообкладали свою дорогоцінну „лозу землю". Це вони саме створили той чарівний, благословенний краєвид, що його сучасний мандрівник, побачивши, не забуде ніколи.

Розумні маври скоро пізнали, що земля й підсоння острова вельми пригожі для управи конопель і, як добрі хлібороби та знамениті торговельники, як-стій почали обробляти цю рослину. Еспетевські простори країни почали засівати конопляними, й на Мальорці почався новий промисел — мотузярство.

Вироби мальорських мотузярів мали великий відбут — вони доставляли всій воюючій і торговельній арабській фльоті добрі линви. Навіть у християнській Європі знамениті мальорські линви здобули собі чималу славу. Звідсіля й назва, що її придбала ця країна — „острів тисячі мотузярів", вона збереглася до наших часів. Коли ж з острова Мальорки маврів прогнали, іспанці зібрали плоди арабської культури й арабської роботячости — добре загосподарований, родючий острів, благословенство праці маврів, а разом із ними — мотузярство перебрали місцеві люди.

Тепер уже тих мотузярів багато тисяч. І, на їх щастя, мальорське мотузярство далі втішається тією самою доброю славою, як колись іще за маврів.

Цікаво, що теперішні мотузяри на Мальорці роблять свої линви тими самими первісними засобами, первісними способами, без машин, як колись їх робили мавральні попередники перед більш, ніж тисячу роками. Під мурами колишньої твердині Пальми сучуть вони день-у-день свої славні линви старим, первісним знаряддям, обмотані конопляним пряслом на сотні метрів. Опісля їх товар іде в широкий світ, його знавці-жуйки у портових містах і доставляють навіть на кеті[*]) американських мільонерів. Все це ширить далі добру славу линви з „Острова тисячі мотузярів", славу, що її вони мали ще на кораблях мавританської воєнної та торговельної фльоти.

Коли сучуть товсте мотузяки з товстіше, хлопець крутить тринити мотуз, прикріплений до його пояса й сильно напнутий.

Хлопець вже вміло допомагає собі правицею, а лівою він виймає потрібні сухорлі мотуз.

[*]) кеч, англійське слово — легке вітрильне судно.

ОЛЕКСАНДЕР КОНІСЬКИЙ

ОЙ, ПОЛЯ, ВИ, ПОЛЯ!

Ой, поля, ви, поля!
Мати — рідна земля!
Скільки крові і сліз
Що вас вітер розвіє!
Він розвіяв кругом,
І Дніпром, і Дністром,
В Чорне море хлюпа,
Босфор кров'ю залив —
Аж Кавказ та Кубань,
Вона Себе, аж Есмань,
По траві, по степах,
У яруг, у горах.
І на листі з листа
Блищить вічно роса
Наша рідна сльоза,
Наша тяжка біда —

І блищить, і горить,
Жалем серце стогне:
Та сльози людські
Лунко чуло вічне.
Синій Дніпр — Дніпро!
Скіль води дано
Ти всі хвилі підняв,
Скіль сліз ти набрав.
І в Дністер, і у Прут
З гір не води течуть —
То не вовіки будь,
Що воля зелені:
Не видно кінця
Дніпрову вам час. —
То з народів ці сліз
Ворог розливають...

СОНЯШНИКИ

Є більше родів соняшника, а всі вони американського походження. У нас більше знані є два: соняшник великий або звичайний (Helianthus annuus) та соняшник бульвистий або топінамбур, чи просто — бульва (Helianthus tuberosus). З них більш поширений у нас є звичайний соняшник, але тільки через насіння, що дає дуже гарний, смачний і здоровий олій, а облускане — їдять (дзьобають) сирове. Соняшник бульвистий водиться рідше. Вважають його в нас буряном, бо це тривала рослина, зимує в нас дуже добре, ніколи не дається так викопати, щоб із останків бульв або тонших підземних гонів не виростали знову нові підземні рослини. Бульва в нас звичайно не цвіте, хіба тоді, коли є довга тепла осінь. А вже насіння в нас ніколи не доходить.

Досі захвалювали бульву тільки як пашну рослину. Заводу потребує вона менше, ніж картопля (бараболя). Росте в таких закутинах при плотах, поза будинками, де з картоплі нічого не буде. Видаток відсотних бульв більший, ніж із картоплі, а коні цього листя є також дуже доброю пашею, особливо для овець та кіз. Треба тільки знати, що бульва виколана восени погано переховується, доживши зіймка зідхає її тоді нерадо. Зате бульва викопана навесну, має інший хемічний склад і є добрим кормом для свиней, коней, рогового скоту, а навіть для людей. Від кількох родів у Львові навесну повно бульви на ринку, де купують її та заготовляють замість цибарків, як цінну городовину не тільки для здорових, але і для недужих на цукрову недугу.

До дуже поширених недуг належить малярія (пропасниця, лихоманка, фебра), і то у всіх частинах земної кулі. За майже єдиний лік на неї вважають кору південно-американських родів рослини хіна й таксамо її перерібки.

Та кожний край, кожне підсоння повинні вишукувати в себе ліки на всякі недуги. Тепер уже всі знають, що багато рослин міняє свій вигляд, свій хемічний склад, свою трійливість, чи свою цілющу силу, коли їх перенести до инших країв, хочби вони підсоннєм від матірного краю рослини замітно й не різнилися. Щось подібне діється також із звірятами й навіть із людьми. Наша петрушка гонить у Новій Зеляндії на кілька метрів угору, і таксамо і в землю, тимто її не можна вжити як городовину. Кріляк став у західній Австралії грізнішим ворогом, як миші або щурі, бджола, перенесена туди, не хоче працювати на людину, бо не робить зимових запасів із меду. Навіть европеєць у Африці (крім північної частини й південної кінчини), наскільки не гине від недуг нездорового для нього африканського підсоння, стає жорстоким, кровожадним звіром, як це виказали передвоєнні процеси за зловживання урядовців у німецьких кольоніях. Мабуть, і соняшник у нас трохи зміниться, коли щойно в Европі звернено увагу, що свіжі жовті пелюстки корони його квіту, свіже листя та свіжий стрижень билля є в нас певним ліком проти малярії. Заливають його 70% спиртом, а як довше постоїть, то його заживають каплями або чарками.

Має Америка проти малярії хіну, Австралія — евкаліптове листя, є ще і в нас, крім засвоєного в нас соняшника, — правда, слабші — засоби в таких рослинах, як: квіт чорної бузини (Sambucus nigra) арніки (Arnica montana), кореняки лепеха, чи шувару (татарське зілля, татарщина — Acorus calamus), свічурника (Gentiana), перстача лісового (Potentilla silvestris) та зілля деревію-кривавника (Achillea millefolium).

ГР. БОБИК

НОВІ ПОГЛЯДИ НА ПОВСТАВАННЯ МАТОК І РОБІТНИЦЬ БДЖІЛ

Бджоли-робітниці й матки розвиваються з яєчок запліднених, а трутні-самці із незапліднених.

Про те знову, чи із запліднього яєчка розвинеться матка чи робітниця, вирішує пожива, що її подають малим червачкам робітниці-годівальки. І черв маточний і черв бджільний до 3½ дня життя дістає молочковату рідину поживу (пасічники називають її „молочком"). Як це виказали вчені Шімонц і Цандер, молочко є витвором особих залоз, що містяться в голові бджіл-робітниць. Воно є незвичайно поживне, легко стравне і складається з білковин, тонщів і цукру. Від тієї хвилини (3½ доби) дістає більша частина черви мішану поживу, що її лекше роздобути (це мішанка, звана „кашкою", складається з перги — пилок квітів — меду, води й молочка). Із усіх, так кормленої черви розвиваються пізніше робітниці. Маточна черва дістає далі тільки молочко.

Досі думали, що саме ця зміна поживи вирішує, чи із запліднього черви мають вийти робітниці, чи матки.

Нові досліди німця Вільгельма фон Райна (Rhein) кажуть нам змінити цей погляд. Райн годував бджолину черву (що з неї розвиваються робітниці) і поза час зміни поживи (3½ доби) кашкою. Майже всі так годовані червачки погинули, ще заки перемінилися в куклу (лялечку). Як Райн узяв дво- або триденні бджільні червачки та вкладав їх до маточних комірок і годував їх від тієї пори молочком, що його дістає маточна черва, то з них розвинулися майже правильні робітниці. Як він годував приблизно дводенну черву маточників (що ще не важила 20 міліграмів) кашкою із комірок бджільної черви, то з неї виходили виключно самі робітниці. Як почато годувати маточну черву, що мала більше, ніж 20 міліграмів, кашкою, що нею годують робітниці бджільну черву, то з неї виходили самі матки.

Із цього Райн висновує, що, не вважаючи на кашку для трутової черви, у бджолиному вулику маємо трояко роду поживу для запліднених черв: 1) кашку для робітної (бджолиної) черви, 2) молочко для маточної черви, що важить менше ніж 20 міліграмів і 3) молочко для маточної черви, що важить більше ніж 20 міліграмів. Отак те, чи з черви маточника вийде матка, чи ні, вирішується ще перед часом зміни поживи.

Подав І. Вербицький.

ВОЛОДИМИР БАРАГУРА

ДИТЯЧІ ГРИ ТА ЗАБАВИ

Перше місце в житті дитини займають забави, гри. У передшкільному віці вони забирають майже цілий час у дитини. На вулицях, на майданах великих міст, містечок, сіл, у кімнатах, на подвір'ях і т. д., і т. д., скрізь бачимо громадки дітей, що граються. Живуть вони своїми грами цілком, ні на кого й ні на що не звертаючи уваги. Вони в часі забави забувають про дійсність. Дитина, що виступає в забаві купцем, пан-отцем, учителем, уявляє собі, що вона дійсно купець, пан-отець, учитель. Таксамо бажає й вимагає від довкілля, щоб і воно вірило в цю переміну. Один дослідник оповідає, що дві дівчинки бавилися у крамничку. Мати врадувалась, що діти так гарно граються, поцілувала ту дівчинку, що була „купцем". Дівчинка розплакалася. На запит матері, чого плаче, вона поважно відповіла: „Адже ти ніколи у крамниці купця не цілуєш"[*]).

Здорові діти граються все, ніколи не відчувають утоми. Дитина, що не грається — або недужа, або ненормальна, незвичайна. Бо ж гра, забава, притома всім вищим творінням. Граються маленькі звірятка, головно вищі ссавці, граються діти й дорослі люди.

Тільки на перше око здається, що гра „забиває тільки час", що вона не приносить користи, що гратися безглуздя. Бо ж дитина, граючись, розвиває свої тілесні й духові сили, й рівночасно уникає багато небезпек, з котрими зіткнулася б, коли б хотіла ці сили розвивати в дійсному житті. Вона переноситься з дійсного світу, що ховає для неї багато небезпек, до світу уяви, фантазії. Предмет її забави все сплетений із дійсности і з уяви, при чому перевагу має уява. Дійсність сплітається з вигадкою. Дитина й не силкується пізнати дійсности підчас гри. Вона, хоч і знає, що деревний кінь не живий, підчас забави він для неї — живий. Без перетвору дійсности — забава була б неможлива. Тимто перехід дитини від поважної роботи до забави й навпаки — дуже легкий.

Гін до забави — загальний, але дитина часто не знає, в що їй гратися. Тимто, коли побачимо, що дитина хоче бавитися, а не знає, в що й як, треба їй прийти з допомогою, підсунути їй забаву. Але спершу треба обережно поступати, вміло клаштовувати гри. Хай діти тут мають самі повну волю, для них досить указівок там, де вони конечно потрібні (напр., при новій грі). Треба їм підшукати відповідне місце, де не грозила б їм небезпека; до того дітям потрібні ще різні помічні речі, як: пісок, патички, вода, дерево і т. п. Все це — справа важна.

*

Наука різно дивиться на походження й суть гри. Є тут кілька поглядів. Найкращу думку в цій справі висунув німецький педагог Гросс, і доповнив її француз (швайцарець) Клапаред. Ця думка здобула собі загальне признання. Але ж варта зазнайомитися і з давнішими поглядами в цій справі.

Найстарший погляд, що теорія **відпочинку** вченого Лазаруса; мовляв, забава дає відпочинок утомленому тілу. Але цей погляд нас не вдоволяє, бо діти граються й тоді, коли не є втомлені.

Інша теорія каже, що забава є наслідом надміру енергії, сили. Праця навіть дорослої людини не забирає їй усієї сили. Але й цей погляд помилковий, бо навіть діти-недужинки, що не можуть мати ще надміру сили після перебутої недуги, радо граються. Цей погляд називається теорією **надміру енергії**. Думку цю кинув перший великий німецький поет Шіллер[*]), а науково старався її доказати вчений Спенсер[*]).

Ще інша теорія каже, що забава — це остатки чинностей минулих поколінь, що збереглися в дітей. Цю теорію **атавістичну**, спадщинну, побудував Стенлей Голь (Hall). Дитина грається спершу, лазячи по деревах, вибираючи гнізда птахок, ховаючись і т. п. Це все має, на думку Голя, зв'язок із минулим. Згодом дитина „виростає" з таких забав, починає бавитися так, що ті забави, розвиваючи прикмети корисні для розвою одиниці.

Після цього виступив **Гросс** зі своєю теорією **підготовних вправ**. Він каже, що забава має підготовити людину, чи взагалі сотворіння, до поважних життєвих завдань і занять у майбутньому. Різні прикладдя у вищих ссавців і в людини не є ще відразу такі добре розвинені, щоб сповняли свою працю. Їх треба до цього запрактикувати. А це належить до гри. Треба довго бути маленьким чоловічком, щоб колись стати добрим великим. Тимто Гросс каже, що творіння граються не тому, що є вони молоді, а тому молоді, щоб гратися. Свої думки Гросс доказує прикладами з життя звірят і людей. Малий котик грається тому, щоб собі направити потрібні йому рухи — довгий хвіст. Маленька дитина виявляє ручками й ніжками. Колись ці руки будуть їй потрібні до ходу й до праці. Однак усі вищі творіння мають уроджений гін до гри. Це великий життєвий чин-

---

*) Недавно часописи доносили про дві такі страшні забавки. Діти почули оповідання про те, як стрільці лисів в ліс, й на другий день, як батько не було, кладли подушки в хаті й застрілили дитину, що була „лисом" і сховалася була під ліжком. А на більші діти, наслухавшись, як батьки різали свиню, крили на покуття, клали в бочку, солили — зробили те саме, коли батьки пішли з дому на прогулку, з малою дитиною в колисці, що в їх забаві була „свинкою". Приклад такої жорстокої забави дає оповідання Іх. Черняк „Експозиція", що друкувалося в збірнику „Ми", кн. IV., з 1935. р.

Найважніше, що при тих грах, жертви забави зовсім не противилися тому, як на них полювали, стріляли, зішкварили. Все це діти брали за дійсну правду... **Ред.**

---

*) Фрідріх Шіллер (Schiller), найбільший, поруч Гете, німецький поет і драматичний письменник (1759—1805)

*) Герберт Спенсер (Spencer), англійський філософ і соціальний (суспільствознавець), основник теорії розвитку (1820—1903)

ник, що підготовлює людину до майбутнього життя*).

Теорію Ґросса доповнив перший Карр. Він каже, що забава доставляє тілу змогу рости й розвиватися. Коли дитина грається, вона розвиває своє тіло, всі члени тіла. Карр приписує забаві ще значіння чистільне (катартичне). Гра має очистити нас із різних уроджених звичок, що в суспільному житті невідповідні, а то і шкідливі.

Инший учений Лянґс, приписує грі ще добру прикмету, що вона побуджує до життя такі дії, котрих дійсне життя не створює, вона неначе заступає дійсність, дає творінню те, в чому йому відмовляє дійсність. Цю теорію називають теорією вирівняння, бо її завдання — вирівняти недостатки щоденного життя і привернути духову рівновагу. Вона справджується головно в забавах дорослих людей.

Кляпаред найкраще доповнив теорію Ґросса. Завдання забави полягає в тому, що вона дає змогу людині розвинути свою особовість, викликати в ній зацікавлення тоді, коли його не дає поважне заняття. Тимто гра заступає поважну працю, й вона має вагу тоді, коли людина 1) не здібна ще до поважної праці, бо ще не як-слід розвинена, 2) коли обставини укладаються так, що поважної праці виконувати не можна.

Те саме бачимо в мистців, у поетів: вони втікають у видуманий світ тоді, коли дійсність не заспокоює їх бажань, їх потреб. При забаві людина стає тим, чим хотіла б бути, а бути не може. Тимто малий хлопчина так радо хоче бути, граючись, царем, проводирем розбишак і т. п.

Забава має ще инші завдання, другорядні: 1) заспокоює безділля, 2) дає відпочинок, 3) піддержує й виробляє в дитини суспільні нахили і 4) передає думки й погляди покоління в покоління (байки, казки, танці, обходи і т. п.).

*

Ґросс поділяє гри на дві великі громади: перша обіймає забави, де важний тілесний розвій одиниці, — це забави одинцеві; друга — це забави соціяльні, суспільні, громадські. Їх ціль виробити в дітей хист до соціяльного, громадського життя.

Перша громада має кілька форм, видів:

1) забави функціональні, себто такі, де дитина сповняє якусь працю, нпр., рухові гри, кидання камінням, рухи рук, ніг і т. д.;

2) забави фікційні, уявні, де дитина грає ролю якоїсь видуманої особи, нпр., царя, вождя і т. п.;

3) забави схопливі, з-латинська рецепційні, або відборчі, нпр., коли дитина слухає казки, оглядає образки й т. д.;

4) забави конструкційні, спорудні, коли проявляється творчий, спорудний хист у дитини, нпр., ліплення з глини, сипання з піску, уставлювання патичків і т. д., і т. д.

Перші два роди забав виступають дуже рано, вже в 2. і 3. році життя, два инші в 3. і 4.

*) Свої погляди Ґросс виклав у двох великих працях: „Забави звірят" і „Забави людей"

Деякі забави мають своє джерело в спадщинности, в уроджених і в насліджених по предках інстинктах, нпр., хованка, лапанка, полювання, лаження по деревах; инші є випливом хисту наслідування: хлопці граються радо в індіян підо впливом прочитаних книжок.

Є ще т. зв. забави змислові або чуттєві, такі, що причиняються до розвитку вразливости змислів: зору, слуху, дотику, нпр., забава кольоровими паперцями, тарахкалами. Гострі звуки, крикливі барви справляють дітям приємність. Вони зуміють продовжувати такі забави в безконечність, не нудяться цим і не мучать.

Забави рухові (моторичні) вправляють мязи, мовні прилади, нпр., скору вимову деяких важких слів, чи речень.

Розумові забави (інтелектуальні) розвивають здібність думати, нпр., доміно, варцаби, шахи, загадки, шаради. Є ще гри (у старших дітей), що причиняються до зміцнення сили волі, нпр., діти здержують себе довше, щоб не заплющувати очей, коли хто дмухає, здержують себе від сміху й т. д.

Змагові гри (нпр., мяч) і забави суспільні (гуртки, прогулянки) мають за мету розвивати громадські почування, вчити здисциплінованости, співжиття, ладу й порядку у громаді.

Зокрема велику вагу мають суспільні гри — з ровесниками, а то і старшими. Тут дитина старається ввійти в чужий світ, пізнати нові громадські відносини. Ці забави дозволяють дітям у людські обставини вжитися й пізнати багатство життя. Дитина засвоює собі мову „громади", думки, стремління, взагалі все, чим „громада" живе. Очевидячки, всього цього докладно вона собі не засвоїть, але бодай приблизно все пізнає. Вона вживається в чужий їй світ не розумом, а чуттям (нпр., коли діти бавляться в батьків), решту доповняє її уява. На вагу гри для суспільствознавства, для громадознавства (соціольоґічне знання) вказав російський учений Василь Зіньковський*).

Через те, що гра має за мету підготовити дитину до майбутнього життя й зазнайомити її з ним, їй приписують цілеву, метову (телеольоґічну) вагу.

*

Забава — це перший учитель дитини. Вона відкриває перед нею нові речі, нові явища, вона джерело нових винаходів і відкрить. Приймаючи це підготовне завдання гри, Фребель[1]) зробив забаву підставою для передшкільного виховання. А Декролі придумав навіть цілу низку „виховних забав", яка має завдання відповідно вести дитину, що ще не ходить у школу.

Коли взяти під увагу цю важну й нічим не за-

) Василь Зіньковський (1882), з роду українець, був за Скоропадського (1918) міністром віросповідань; колись був професором хабаського університету (1912—1919), тепер професор у Белграді, в Югославії. Важний його твір „Психольоґія дитячого віку"

[1]) Фрідріх Фребель (Fröbel), німецький педагог (1782—1852), творець дитячих садків (від нього знаних „Фреблівками")

ступну ролю забави в житті й розвитку дитини, то можна прийти до переконання, що суттьої різниці між працею й забавою в дітей нема. Праця й забава мають заспокоїти потреби, здійснити бажання. Завдання їх те саме. Дитина в забаві все доходить до якихось висліддів. Дійсний світ для неї тут не може бути закритий. Кусок дерева, що пливає по воді, може для дитини бути кораблем, але не буде кораблем — камінь. В забаві і при праці дитина мусить підпорядкуватися вимогам дійсности. Тимто завданням школи повинно бути продовжувати дитячий вік, або бодай зберігати його прикмети, а не усувати їх на шкоду дитині. Не можна ж дитини втискати в форми дорослої людини, а треба дати їй те, що є для неї питоме. Працю у школі треба так вести, щоб вона не вбивала в дитині притаманних їй прикмет. Гра повинна крок за кроком переходити у планову працю. Семилітня дитина, що вперше прийшла до школи, мусить мати перехід від гри до науки.

Гри змінюються залежно від віку, одні забави займають місце другим. Граються радо й дорослі й духом вони розвиваються. Недавне наукове відкриття завдячуємо грі. Недурно сказав великий Шіллер, що, мовляв, „людина тоді виступає в цілій повні, коли бавиться".

*

У звязку з грами є забавки. Вони найкраще спонукують дітей до забави, найкраще її підтримують. Найбільше вдоволення дають ті забавки, що дитина зробить їх собі сама, хоч вони і дуже прості, зроблені найпростішим способом, з патика, із гапчірки, й т. п. Дівчатка найкраще граються лялькою, хлопці — оловяними вояками, конем...

Куповані й складні забавки знуджують швидко дітей, бо не дозволяють як-слід взяватися їх творчій уяві. Тимто найбільш виховне значіння мають ті забавки, що лишають як-найширше поле до повису дитячій уяві.

Діти люблять зміни в забавках і скоро знуджуються ними. Тимто не добре давати дітям відразу багато забавок. Краще змінити їх що якийсь час, бо тоді дитина тішиться нима. Добре давати навіть що якийсь час ті самі забавки. Автім це залежить від дитини: одна чудиться багатьома забавками, іншій досить однієї, ще инша взагалі забавок не любить.

Я. М. БЕРЕЗА

„ЧУЙСЯ, ГОСПОДАР, В ПІРЮ"[1])

(Обжинкові звичаї з села Вороцева-Полинок).

Тільки на світ божий поблагословилося, а вже жінці в господаря на подвірі. Посідають, горілки випють по „келешку" (щоб сили було більше), господар їх на поле веде. Дівчата з парубками на переді, господар із „бабами" й „хлопами" позаду. Звісно, молоді жвавіші, то й скоріше йдуть.

Ось і поле. Вирівняється одна з дівчат (дівчата все жвавіші за всіх) і що-духу біжить на поле. Прибіжить, перехреститься тричі й „поблагословить":

— Дай Боже, щасливо зачати і скінчати.

„Поблагословить" — жати починає скоріше за всіх, щоб так скоро, як вона до роботи забралася, жнива зійшли господареві, й щоб вона всі жнива була така жвава, як нині. Добрий це знак для неї і для господаря. Коли поприходить решта жінців, вона вже шматок вижала. Поприходять, поперехрещуються і стають жати: по двоє на нужчий, по троє на — ширший загін.

Господар походжує та поглядає, як робота йде. Не встиг ще добре сюди-туди поглянути, а вже в кожного сніп готовий в руках. Покладають жінці свої снопи й що сили до господаря. Поприбігають, снопами його пообставляють, а та, що перша жати забралася, перекидує господаря в половині перевеслом. Господар вибі троха сердиться та отягається, але — такий „закон", нема ради. Та, що перевязала, „вінчує":

— Вінчую вас, пане господарю, тим повним хлібом, щоб ви скоро обжали, другого року дочекали.

Дякує господар. Тій, що „повінчувала", грошей дасть, иншим почастує з „камінки" (пляшка з випаленою глини) по „келешкові" горілки, і знову праця кипить. Сам господар додому йде, щоб підполудонок жінцям винести й подбати, щоб на час обід вимели, коли поле від села далеко.

*

Серед широких лавів збіжжя, ярко відрізняються барвисті спідниці дівчат: то червоніють, як маки, то синіють синіми волошками, то знову зеленіють зеленою рутою. Потоками ллється піт із жінців. Жалко вріжуться серпи в золото-жовту гущу, сичать, як гадюки, виблискують, гей срібло. Як перепели підлітають у вправних руках жмути зжатого збіжжя, підлітають і спадають на „лясербета" (купки зжатого збіжжя сімс такі, що вистануть на один сніп). Соромливо сховалася втома десь за кущиками терпких, що густо порозсідалися по межах. Летить полевим пісня, як вітер зачудованій поховує лісову ватро й ледачі, не поспішаючись, приколіся на поле послухати. Жнуть жінці, старші розмову заведуть, молодші, дивно, пісню, витребеньків. Одні одним приспівують. Починають дівчата на парубків. Звичайно — народ задиркуватий. Кожному дитку прочіпляють.

Чий то парубчина,
На бакир пивчина?
Жадна би не пішла
За него дівчина.

Ще не встигли парубки відгризтися, а вже знову, як із рукава:

---

[1]) фотографії з Кіровчини, пов. Городок. Я. М. Б.

Парубонько, як дубонька,
Аж до землі гнеся.
Як не видиш дівчинонька,
Мало не встечеся.

Отак приспівують спершу одному, потому всіх парубків „гавять":

Чом парубки не співають,
Голосу не мають?
Найлися стоколосу (трава)
Тай не дотягнуть.

Недобрі парубки, доки якої пісні самі не придумають. Придумають, так зараз тій, що найбільше глузувала собі з парубочого роду:

Щоби ти (— ночі) то заспівала
Яка добра дівка,
А то крива і горбата,
Слива, як жидівка.

Отак сміються, жартують, аж до обіду.

*

Перейшло вже половину своєї дороги, перейшло і другу почало. Почала поволі кінчитися і праця жнець. Плине полями пісня більше сумна, ніж весела. Кожний так і відчуває, що вже до осени хилиться. Жалко жницям „перепелоньки".

Перепелонько жала,
Де ж ти будеш ночувала,
Бо ми жито викосимо —
Тебе виженемо.

Та „перепеловці" до жура-суму далеко.

Де-м літо літувала,
Там буду зимувала:
В ярій-пшениці,
В сивій пшениченьці.

На сум є лік: витребеньки. Заведуть-заспівають молоді веселик, аж усім на душі лекше стане. Починають господаря свого хвалити:

Там дома на будинку
Запилонька цибеч;
Запилонька цибеч
Свого господаря кличе:
„Стовий, господарю, стовий,
На новоньку ся збирай".
Наш господар рано встає,
Новоньку обкладе,
А сусідський ленивий,
Його жито на ниві.

Добрий господар, то й похвалити варто:

Наш господар молоденький,
Під ним кінь вороненький.
Виїхав на новоньку
В цілому годиноньку.
Що ся за новонька діє,
Колосок ся не фіє.
Стоїть копиця виявить,
Коноплянка рахувати.
Добра новонька була
Сто кіп жита накосила.
І щоси похвалили:
Коноплянку причинила.

Хилиться сонце до заходу, кінчиться нива. Що раз більш звиваються жниці, щоб не довелося докінчувати на другий день.

Кінець. Опали помилі руки, затихли серця. Радіють жниці, що труд їх скінчився.

Слава к Тобі, Боженьку,
Обжали-сьмо новоньку,
Обжали, обробали,
До кононьки зложали.

Та до „кононьок" ще далеко. Треба снопи позносити та щойно починати класти. Гарне вдалося збіжжя, гарні-великі копи будуть:

Запрягайте, сиві воли,
Поїдемо до діброви
Підворонькя рубати,
Кононьки підпирати.

Поможуть дівчата й „баби" позносити парубкам і „хлопам" снопи, а самі навибирають щонайкращого колосся на вінок для господаря. На-

Копи поскладали...

збирають, так ставють гуртом, а якась старша — звичайно молодиця, починає плести вінок:

Кінець загонд, кінець,
Будемо плести вінець —

— радіють дівчата й жінки й в Бога помочі просять, щоб вінок вдався на славу.

Допоможи, Божинько,
Вінонька заплітати,
А Ти, Божа Мати,
Будеш нам помагати...

За той час чоловіки копи поскладали й поприходили до гурту. Починають парубки своє.

Тимчасом небагато лишилося плести. Незадовго вінок буде готовий.

Плетися, вінку, гладко,
Як те червоненьке ябко (— яблуко),
Ябко ся ручиться,
А вінец ся животіє... (— життя)

Як вінок буде готовий, треба „княгиню" набрати, щоб вінок занесла господареві, і дві „дружки" та поробити їм китиці з колосся. „Княгиню" вибирають звичайно дочку господаря, а як немає в нього дочки, то дають вінок нести дочці найближчого сусіда.

Скінчили. Гарний вінок. Звісно, добрі руки вплели і вправні. Здіймають „княгині" хустину з голови й коси розплітають:

Дай, Ганусю, головоньку
Прикрити вінонько,
Чи великій, чи маленькій,
Щоби був серединький...

Та так тільки в пісні співають. Вінок уже давно примріяли. Накладають „княгині" вінок на голову. „дружки" її попід пахи беруть та ведуть із поля додому. За „княгинею" жінці, всі зі серпами, пообвиваними колоссям.

Жінці забираються додому; одна з дружок накладає на голову „княгині" вінок із житнього колосся.

На темне небо випливе місяць.

Місяцю, променьку,
Сяйни нам дороженьку,
Щоби ми не збилися
І вінонька не згубили...

— просять жінці місяця. Слухає місяць прохання і срібними потоками мостить жінцям дорогу.

Плине полями й розливається в білій ночі пісня повільні, поважно. Так колись наші предки співали. Тоді духи їх працурів кидали свої гаї і з ними святкували свято жнив...

Ідуть жінці з вінцем, хваляться-гордяться.

Рости вінонько, рости,
Високо ти (— тебе) нести,
Іще вище плота,
Іще краще від хлопа...

Аж ось і село й хата господарева недалеко. Радісну вістку несуть господареві:

Чуйся, господар, з пір'я,
Продай корову гіру
І з курятки квочку,
Постав горілки бочку,
Бо ми такого роду:
Пем горілку, як воду...

Заки все переспівали, стали під воротами. Тепер від господаря черга.

Наша господиня пишна,
За бриженьку вийшла,
Ключами забрячила (— забренчала),
Богу ся помолила:
„Слава Тобі Божинько,
Обкидав-єсмо вівсонько,
Обкидав, обробив,
До кописька зложив..."

Та господиня не вийшла. Вона в хаті. Від праці аж зіпріла: треба ж було всього наготовити жінцям на вечерю, щоб лиха сила по сей не пішла. Та жінці господиню кличуть.

Вийди, вийди до нас,
Винуз ся (— собі) хміль у нас.
Вийди, вийди з кожуха,
В червоних обуйках (— обуйках)...

По прохання йдуть і домочорі:

Чи ви нас не видите,
Що до нас не вийдете?
Бо ми люди з дороженьки,
Болят же нас ноженьки.
Пустіт же нас до хати,
Каміт сяпок посідати...

Заки скінчили, стали вже перед порогом. Виходить господиня, за нею господар — і стають на порозі. Перед ними співається „княгиня" з „дружками" й „вінцує" (за нею решта жінців стоїть):

Принесли ми вам вінок
Зі всіх сторонок:
З гір-підгір,
На ваше подвір'я.
А з подвір'я до стодоли,
Зі стодоли до комори,
З комори на піч
В щасливу годину.
Дай вам, Боже, сито-рядно,
А нам молодоньким поклону вбирати.

Бере господиня вінок від „княгині" й „букети" (китиці) від „дружок" і дякує.

— Дякую вам за той вінець, що ви мені принесли. Дай, Боже, щоб до року вам зелені вінці на голови позакладати. Дає „княгині" і „дружкам" гроші і просить усіх на вечерю до хати. Заки всі підідять собі та погостяться, вже музики під хатою. І їх просить у хату, погостить, а потому...

Гей, як не вдарять музики коломийки, ноги самі до танцю рвуть. Потому „дитвора", „на вихорі", „дівка", „грабулівка". Навіть старі не видержать. Вийде вам стара бабуся, плесне руками, під боки візьметься, притупне трохи й як не піде в танець — довбе, гей дівчина. Потому за співом — всі до столу кладуться:

Кінець вінця господині вінок.

Як я була малою,
Таки-м була не дуже,
А тепер, як підросла,
На конопку прилася...

Про молодих і не говорять. Їх до забави просити не треба. Забавляються вряд до пізньої ночі. Вранці жнива йдуть, а ввечір забава.

*

Отак колись обжинки проводили. Тепер хлібці ще пісень заведуть і вінок виплетуть, і то не всюди забули б, коли б старі не пригадали...

О. І. БОЧКОВСЬКИЙ

ПАЛЕСТИНА Й ЖИДИ

(Про сіонізм та національне відродження Ізраеля).

Від двох-трьох місяців часописи приносять нові й нові звістки про неспокої, а то й великі заворушення в Палестині. Від двох-трьох місяців ллється серед цих заворушень кров, вязниці наповнюються все новими й новими людьми. Теперішня більшість населення Палестини, араби, все кривим оком дивилися на те, що до їх краю з року на рік напливають жиди, що жиди загосподарують країну й поволі здобувають собі в ній чим раз більший вплив. Ненависть арабів звертається тепер однаково і проти жидів, і проти англійців, що після світової війни стали властивими панами Палестини й, на думку арабів, потурають жидам. Араби домагаються, щоб англійці зовсім припинили жидівську іміграцію (наплив, вїзд) до Палестини, й англійці роблять труднощі напливові жидів, а проте спинити її не можуть, бо ті жиди, які приїжджають туди на поселення, стараються виповнювати всі домагання, які ставить до іміграції англійський уряд.

Сучасне становище жидів у Палестині, початки їх переселенського руху і всю їх працю в Палестині розяснює ця стаття, яку подаємо нашим Читачам. — **Ред.**

Понад дві тисячі років були жиди розпорошені по цілому світі. Були народом Богом і долею проклятим, засудженим на поталу. Паріями[1]) серед чужих народів. Вічними вигнанцями й еміґрантами[2]). Скрізь безправними та переслідуваними, скрізь таврованими та висміваними. Не вільно їм було жити поруч із місцевим населенням. В кожному місті мали вони свої окремі частини — „ґетто". Вони були виключені з громадського життя загалу, серед якого пробували. Заборонені їм були всі заняття, крім деяких ремесел, і головно — торговлі та лихви. Так багато століть калічилася вдача жидівського населення на вигнанні. Виховувався й виростав зразок жида-крутаря, визискувача або нашого — корчмаря. Вічний еміґрант — жид, засвоював собі всі відемні ознаки людини без ґрунту, відірваної від рідної землі. Жид став безбатченком. Тільки віра звязувала його з народом, з якого він походив. Віра нагадувала йому втрачену стару батьківщину. В Єрусалимі біля „муру плачу" жиди-вигнанці плакали над своєю долею.

Щойно на початку минулого століття в західній Европі (головно в Анґлії та Франції) становище жидівського населення покращало. Покасовано вийняткові протижидівські запорядки, впало — „ґетто". Жиди стали там громадянами. Для них відкрилися можливости нової праці. Головно у т. зв. „вільних професіях", у науці, мистецтві, в журналістиці, в адвокатурі, в медицині, а далі, за давнім звичаєм, залишилася для них відкрита ділянка грошевих справ, посередництва, а тепер — і промислових підприємств. Річ зрозуміла, що, внаслідок історичної долі, жидівство перемінилося. Занепали в ньому найбільш творчі шари, передовсім — селянство. Народ без землі утрачає своє селянство, яке скрізь є підвалиною нації. Еміґрант не має змоги розвинути всіх своїх творчих сил, бо питоме населення, серед якого він живе, нерадо бачить чужинця на впливових місцях і нерадо допускає його до звичайних своїх занять.

Жидівська інтеліґенція почала на Заході швидко винародовлюватися, асимілюватися[3]), збайдужнівши до віри батьків, що була її єдиною й останньою національною ознакою. На Сході Европи, в колишній царській Росії, головно ж на Україні, в Литві, на Білорусі та в Польщі, жиди, не маючи права жити на селі та переселюватися до осередньої, властивої Росії, творили кількамільйонову масу, переважно бідну, ремісничу й робітничу, здебільша, дуже релігійну, що говорила власною мовою жидівською т. зв. „jiddisch", яку дехто зве жарґоном[4]). Ці східні жиди не винародовлювалися. Царська протижидівська політика не сприяла цьому, а навіть усякими способами гальмувала й внеможливлювала масову асиміляцію жидів.

Сучасна Палестина.

І в цій задусі безнастанних переслідувань жидів зародився новожидівський національний рух, почалося національне самовизначення жидів, зявилася думка сіонізму, цебто думка про поворот жидів до старої батьківщини, до Палестини. Зародився сіонізм у 80. рр. минулого століття — батьком його був Теодор Герцль[5]) — і від того часу ця думка, що раз більше зростала, що раз ширшала, міцнішала, нею захопилася жидівська інтеліґентська молодь — і поволі-поволі цю думку почали переводити в діло.

Сіоністи добре зрозуміли, що жиди мусять сісти на рідну землю, вернутися до хліборобства, щоб жидівський народ залікував свої національні рани, заподіяні вічним мандруванням і пробуванням на чужині.

*

---

[1]) пор. Ж. і Зв., за червень, ст. 180

[2]) еміґрант, латинське слово — людина, що виселилася з батьківщини до чужого краю

[3]) асимілюватися, латинське слово — зливатися з іншим народом

[4]) жарґон, французьке слово — властиво, мова якоїсь професії, чи групи людей, а далі — мова-мішанина, що складається з різних перевів; жарґоном звуть у нас сучасну розмовну мову жидів, жидівську мову; є це середньонімецький говір, який перебрали жиди, живучи між німцями, складається він із багатьох єврейських (гебрайських), славянських і інших слів; із жидівських говорів Польщі й Білорусі виробилася сучасна літературна жидівська мова („jiddisch").

[5]) Теодор Герцль (1860—1904), був редактором віденського часопису „Neue Freie Presse", то він перший домагався створення для жидів самостійної Палестини, яку забезпечували б міжнародні договори

Головне завдання і власне передумова для розбудови Палестини, це — придбати землю для жидівської кольонізації. Пляново ця справа ведеться від 1901. р., коли повстав тзв. „Керен Каємет Леізраель", цебто „Жидівський національний фонд". Завдання цього товариства — збирати гроші серед жидівства цілого світу на закупівлю землі в Палестині для потреб жидівського народу. За 30 років (1901—1931) цей фонд придбав понад 3 міліони англійських фунтів і придбав 311.000 дунам (дунам — 990 м²) землі. К. К. Л. є найбільшим власником жидівської землі в Палестині. Суспільне його завдання є — витворити в цій країні жидівське селянство, складовину, що її в будові жидівської нації немає. Треба ствердити, що ця праця йде успішно та жваво. Особливо ж

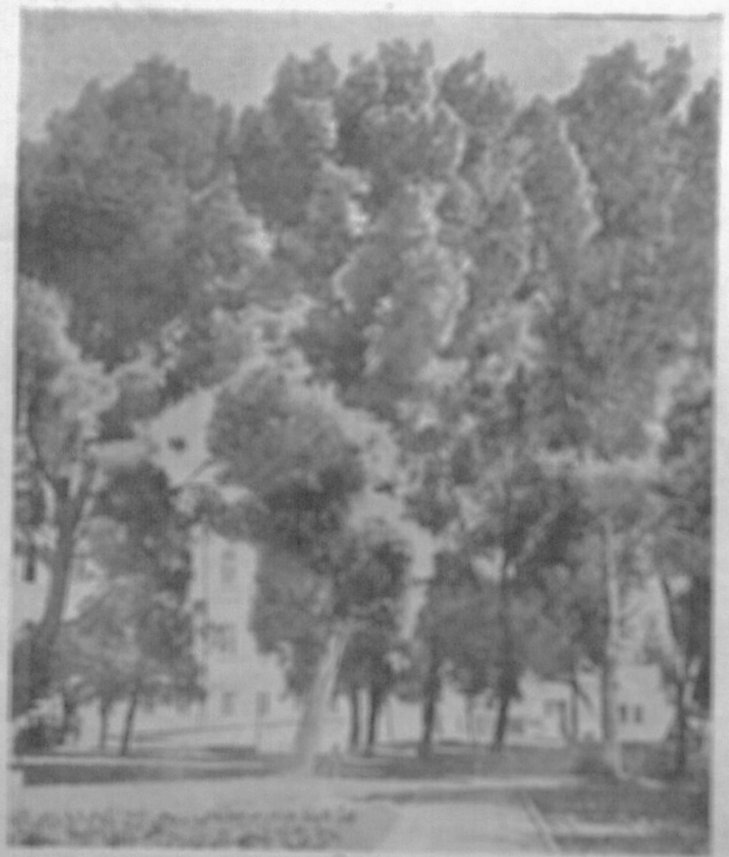

Один із гаїв, що їх виплекали в Палестині заходом і за гроші Керен Каємет Леізраель.

після світової війни, коли Палестина, завдяки допомозі Англії, стала „національною домівкою" жидівського народу. Бо ж Англія, як відомо, дістала мандат*) над Палестиною, й під її протекторатом почалася вже дуже жвава сіоністична праця в цій країні.

*

Тут ми подаємо деякі статистичні дані про Палестину. Є це розмірно невелика країна, що займає простір 66.330 км², отже не дуже більша за Галичину (майже 56.000 км²), а буде більш-менш така велика, як Латвія (66.000 км²). Річка Йордан ділить Палестину на дві нерівні частини: більшу, східню — тзв. Зайордання (площінь 40.000 км²), заселену арабською людністю, головно кочівними племенами бедуїнів, куди заборонене жидівське переселення, — й меншу, західню (площінь 26.330 км²), країну, де сіоністи будують свою нову батьківщину, свій Ерец Ізраель. За даними останнього перепису населення (з 1931. р.) в цій західній Палестині було всього 1,035.154 людности. З цього мусулманів, себто арабів — 759.952 (73.4%), жидів — 175.006 (16.9%), християн 90.607 (8.8%), инших вір — 9.589 (0.9%).

Дренажні роботи — осушування ґрунту.

Як бачимо, жиди в Палестині є національною меншиною. Бо більшість творять — араби. Звідси й арабсько-жидівське напруження. Араби рішуче противляться масовій кольонізації Палестини жидами, бо це загрожує їх дотеперішньому станові посідання. Англія, для якої арабське питання має першорядне політичне значіння, числиться з настроями арабів і обмежує жидівську кольонізацію в Палестині. А проте і всупереч цим перешкодам жидівське населення тут наявно зростає. Перед світовою війною було в Ерец Ізраелі кругло 100.000 жидів. Війна тяжко відбилася на них і переполовинила жидівську людність. Залишилось її не більше, як 50.000. Але за переписом 1922. р. вона збільшилася до 83.794, а в 1931. р. нараховувала кругло 175.000 людей. Коли б не урядові заборони й непримиренний спротив арабів, жидів могло б бути вже в Палестині не менше, як пів міліона. Особливо ж, після опанування Німеччини Гітлером, що розпочав протижидівську війну, під впливом якої велика сила німецьких жидів мусіла втекти кудись за кордони Німеччини.

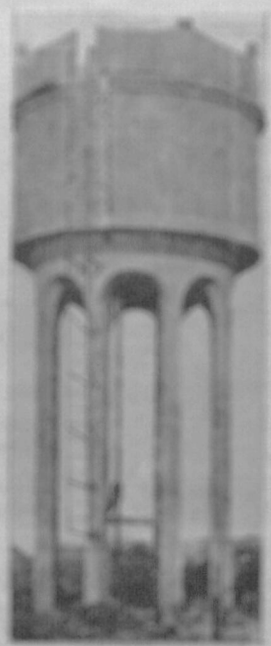

Водозбірня в одній із жидівських кольоній у Палестині.

В 1932. р. можна помітити збільшену еміграцію жидів до Палестини. Швидко зростає й жидівське селянство в Ерец Ізраелі. В 1899. р. було в цій країні всього 22 жидівські села, з 5.000 населення й 200.000 дунам землі; в 1914. — 43 села, 12.000 людности й 400.000 дунам землі, в 1922. — 73 жидівські села, 15.172 людей із 600.000 дунам землі, а в 1930. — 107 сіл, 45.000 людей, що обробляли майже цілий міліон дунам землі. У Палестині жид перестає бути міською людиною, крамарем, він перероджується,

*) мандат, латинське слово — доручення управляти якимось краєм

стає чимось зовсім иншим, ніж був досі на чужій йому землі, на вигнанні.

У хліборобській праці сіоністичний „халуцім" є каменярем і вже впливовим чинником. Хоч жидівське населення в цій країні творить 16.9%, жидівська хліборобська продукція обчислюється на 22% загальної вартости. Щодо якости вона найкраща і, звичайно, перевищує арабську. Жиди-кольоністи велику вагу присвячують поширові овочевих культур у Палестині. Вони виплекали нову відміну помаранч без кісток, тзв. „яффа". А далі поширюють плекання „грейп"-овочів і близьких їм „помело", з породи цитрин. Вони розводять виноградники й довели, що в Палестині можна виховувати й банани. Так узагалі жидівська хліборобська продукція в Палестині дуже різноманітна. Тут плекають усе в межах місцевого підсоння і властивостей тамошнього ґрунту.

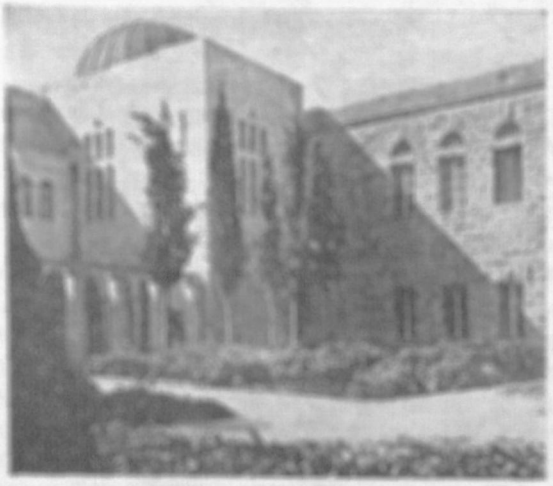

Жидівський університет у Єрусалимі.

*

Перед сіоністами в Ерец Ізраелі стоїть велике завдання — повернути цю напів пустелю до колишнього стану, про який оповідає Біблія. Виявляється, що плянова й систематична праця є найкращим шляхом до цього. А сіоністичним „халуцім" (каменярам) не бракує захоплення й віри у свою справу. Та їм бракує потрібного числа людей — через обмеження жидівської кольонізації в Палестині, проти чого раз-у-раз бореться сіоністична управа, тзв. „Гангала", в Єрусалимі.

Слід ствердити, що ця каменярська сіоністична праця йде дуже успішно, що вона перемагає всі перепони й обмеження на свойому шляху. Жидівська Палестина це, мабуть, єдина країна, яку оминула світова господарська криза. Це єдина країна, що не знає безробіття, але терпить від „безлюддя". За не цілих 20 років вона змінилася не до пізнання. Навкруги Мертвого моря виросла значна жидівська промисловість. Країна, досі немов яка пустеля, крок за кроком заліснюється. Заходами Керен Каємет Леїзраель за 30 років його діяльности в Ерец Ізраелі засаджено поверх 1 міліон дерев. Завдання цих лісів — впливати на підсоння, злагіднювати його. Палестина заводнюється. Виявляється, що найти там воду й утримати нетяжко. Там будують водозбірні, проводять дренажі й за пару років на пісках зявляються овочеві сади, живі й веселі хутори, тзв. „мошави", чи кооперативні спілчанські господарства, котрі називаються „квуца" й можуть бути прикладами добровільного комунізму, а не примусового, зпід батога, як ось совєтські „колхози".

На пісках повстало на березі моря перед півстоліттям нове жидівське місто „Тель-Авів" (себто, „весняний горбок"), що має 50.000 мешканців. Це місто наскрізь европейське, нове. А крім нього, є ще Єрусалим — старожидівське „вчора", ця стара традиція жидівська, й порт Гайфа — його „завтра", що приваблює увагу каменярів і будівничих сучасного сіонізму. Цікаво, що в Єрусалимі жиди збудували свій університет, у Гайфі — свою політехніку. Обидві ці школи мають на увазі не дипльоми, не різних „докторів" та „інжинерів", а — свідомих будівничих і керманичів відродження Палестини, як старо-нової батьківщини жидівського народу.

*

По цілому світі є розпорошених 10 міліонів жидів. Не всі вони національно вже прокинулися, не всі позривали з себе пута національної байдужости. Багато все ще поклоняється идолові асиміляції. Треба було, щоб прийшов Гітлер і почав свою політичну „дисиміляцію"[1]), щоб жиди на вигнанні зрозуміли, що вони є й будуть чужинцями серед иншого народу, навіть, коли б вони з ним геть-чисто злилися!

Звичайно, не всі жиди, навіть коли б вони того забажали, могли б переселитися до Палестини. Адже ж це мала країна, що в найкращому випадку, коли б жидам і пощастило згодом одержати дозвіл на кольонізацію мало заселеного Зайордання, не вмістила б більше, ніж 1/4—1/3 жидівства цілого світу. Але сіоністична Палестина, без огляду на це, є й де далі більше має бути духовою батьківщиною всесвітнього жидівства.

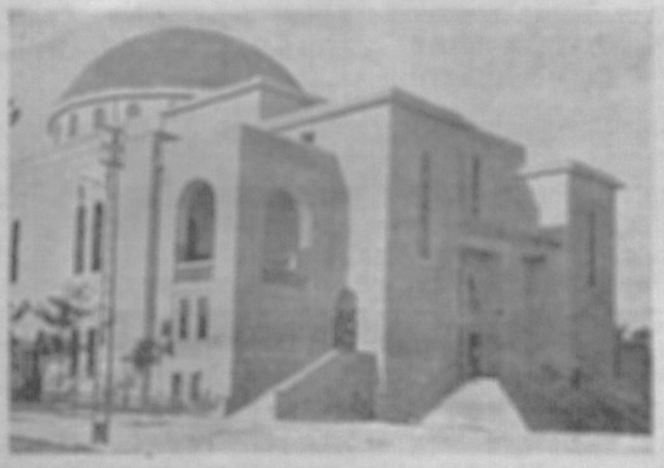

Божниця (синагога) в місті Тель Авів.

Ерец-Ізраель — це домівка національного переродження й воскресення всього жидівського народу. Там єврейська мова[2]), котра перетривала

---

[1]) як „асиміляція" — приподібнення до чужого народу, злиття з ним, так „дисиміляція" — відподібнення, почуття, що ти серед чужого народу — чужий

[2]) єврейську мову зве ще дехто „старожидівською", але це не правдиво; є це переклад московського вислову „древнеєврейскій" — „старожидівський", бо, як відомо, мо-

двотисячне лихоліття жидівського народу, як мова вже тільки релігійна, воскресла й стала знову мовою культури, науки, мовою урядовою, викладовою та навіть розмовною у щоденному житті. До цієї мови має повернутися й решта жидівства, як цього приклади ми бачимо вже на Закарпатті, де жиди мають свою гімназію в Мукачеві з єврейською мовою навчання, або в Вільні, де існує і працює жидівський Науковий Інститут.

Сіоністична розбудова Палестини, котру пляново проводить тепер головно товариство „Керен Гаесод" — це в історії національних рухів майже найвищий приклад практичного самовизначування на основі засади „Власними силами", в дусі відомого гасла „Народ собі". Бож власними коштами, зі збірок, жиди утримують у Палестині обидві свої високі школи й понад 300 шкіл середніх і початкових, де вчиться поверх 30.000 слухачів і школярів! Так узагалі культурне жидівське життя в Палестині дуже живе. Свідчить про це видавнича діяльність та преса. В 1930 р. в Палестині вийшло 339 єврейських книг при загальному числі — 425; з них підручників було — 25, наукових видань — 37, релігійних — 40, дитячих — 59, з красного письменства — 85 і т. д. Часописів у згаданому році виходило в Палестині — 60, з них єврейських було — 42, а з них 3 щоденники, 10 тижневиків, 6 — місячників, 4 — дитячі, 15 — фахових, 2 — літературні. Палестина має 3 єврейські театри, а один із них, „Габіма", мандрував по Европі перед кількома роками, і критика писала про його виступи з великим признанням.

Нова Палестина будує школи, шпиталі, робітничі доми, одне слово — виявляє дуже живу працю у всіх ділянках громадського життя. Без сіоністичної праці в Палестині не можна собі подумати національного відродження жидівського народу та відбудови Палестини. Але поряд цієї праці стрічається з дуже великими труднощами, жидам у Палестині доводиться поборювати не тільки труднощі з довголітнім занедбанням землі, але ж і закріплюватися на цій землі, заселеній арабським більшістю.

тепер звуть жидів „євреями", їх мову „єврейською", а щоб відрізнити теперішню жидівську мову від давньої, той, що нею жиди колись говорили й писали за часів політичної самостійности жидівського народу, від єврейської або гебрайської, від мови Біблії і Старого Заповіту — звуть цю європейську мову „древньоєврейською".

ЯРОСЛАВ РУДНИЦЬКИЙ

УКРАЇНСЬКІ ВІДОСОБОВІ ҐЕОҐРАФІЧНІ НАЗВИ

В статті під з. „Земля до нас говорить, дещо про наші географічні назви" в 100 ч. „Ж. і Зн."*) ми торкнулися загально наших географічних назв і відрізнили серед них два основні роди: назви топографічні, тобто такі, що говорять про ґрунт, поверхню, напр., Холм, Гай, Річка, Ставниця і т. д., та назви від осіб, які в давній околиці проживали, як Львів, Борислав, Самбір і т. д. Тепер хочемо розглянути ближче назви другого роду, себто відособові назви.

*

Вийдім від буденної мови. Коли кажемо: „батьків капелюх", „чиряча палиця", чи „Галине намисто", то ним ясно, що словами „батьків", „чиряча", „Галине" — хочемо визначити власність цих осіб: батька, чиряя, Галі, власників капелюха, палиці, намиста. На тій самій основі про „церковне поле" кажемо, що це „поле приналежне до церкви", так, як „дівський дім" це такий „дім, що його власником пан". Не важко зрозуміти, що такі назви наших міст і сіл, як ось: Романове Село (Тернопільщина), Якубова Воля (Дрогобиччина), Комарева Водиця (= мала вода, вільха, Христинопільщина), Кавчин Кут (Стрийщина) й ін. визначають те, що село було власністю (якогось ближче невідомого) Романа, що „воля" (= оселя, звільнена на якийсь час від податків, яких загосподарюється) належала до (якогось ближче невідомого) Якуба, чи Комаря, а „Кут" (= оселя не при дорозі, здалеки від комунікації) — колишня власність (якогось) Кавки, що про нього тепер, по кількасот роках слід загинув. Таксамо не важко буде відгадати, що село Королівське Поле (Коломийщина) це „поле" (= давне означення не дуже то заселеної осілі), яке належить до короля. І ось такі назви місцевих, що вказують на свою приналежність до когось, творять один ряд географічних назв, що їх у науці зовуть присвійними.

Теперішні присвійні назви відрізняються від давніх тим, що вони вже тепер — одне слово, напр. Львів (а не — Львів город, город Льва), Харків (а не „Харків город"), Ярослав[ль] (а не „Ярославів город") і т. д. Та на основі таких небагатьох назв, як Романове Село й ін. треба думати, що й інші присвійні назви — тепер одне слово, — були давніш, тобто, що вони мали колись своє загальне означення: город, місто, село, дворище, поле, кут, воля, свобода, лан, тощо. Вказують на це історичні документи. Ось теперішня Янькова (лісського повіту) в XV. ст. називалася „Янькова Воля"; те саме з селами Стефкова, Устіянова, Станкова (все з лісського повіту), що їх тоді знали як „Стефкова Воля", „Устіянова Воля", „Станкова Воля" і т. д.

Відособові присвійні назви укладаються в такі основні громади:

1) Назви, що -ів, -ова, -ове; коли відкинути ці закінчення, одержимо першу особову назву, н. пр.: Германів (Германи — Львівщина), Дмитрів (Дмитро — Рогатинщина), Маркова (Марко — Підгаєчина), Мартинів (Мартин — Галичина), Семенів (Семен — Теребовлянщина) й ін. Особові назви часом такі, що їх тепер уже нема, вони замерли вдавнину разом із людьми, що їх мали. Та, на основі таких назв, як Добро-

---

*) пор. Ж. і Зн. за січень, ст. 15—16.

гостів (Дрогобиччина), Труханів (Стрийщина), Унів (Перемишлянщина) й ин., можемо відтворити такі давні особові назви, як „Доброгост", Трухан", „Унь" і ин., — їх можна часом подибати у старовинних документах, або живуть вони ще в инших словах[1]).

2) Друга громада присвойних географічних назв, це назви на -ин, -ина, -ине, н. пр.: Ганунин (Гануня — Радехівщина), Олесин (Олеся — Золочівщина), Бабина (Баба — Рудеччина), Хотин („хоть" = жінка) й ин. Тут теж натрапимо на такі особові ймення, що їх тепер уже немає, н. пр., Милятин — „Милята" (Бужчина), Рогатин — „Рогата", Гусятин — „Гусята", Славятин — „Славята" (Підгаєччина), Туркотин — „Туркота" (Львівщина), Богутин — „Богута" (Перемишлянщина) й ин.

3) На основі мовознавчого розсліду до відособових присвойних назв треба залічити ще такі, як Черче — чернець (Рогатинщина), Білогоша — „Білогост" (Львівщина)[2]), Павелче — „Павелко" (Галиччина), Іване — Іван (Радивилівщина), Тустань — „Тустан" (Галиччина)[3]), Княже (Золочівщина), Скомороше (Копичинеччина) й ин. Сюди влічимо й Ярослав (колишнє — Ярославль), Борислав (колишнє — Бориславль), Самбір (колишнє — Самборь) і ин. До присвойних назв треба теж залічити такі, як Князівське, Церківна (Долинщина) й ин.

*

Та, крім присвойних, є ще инші відособові географічні назви.

Частенько траплялося, що за назву оселі правила сама назва людей, що в ній жили. Замісць сказати: „я йду в село, де живуть Скоморохи, Бужани, Ярославичі" тощо, почали говорити: „йду до Скоморохів, до Бужан, до Ярославичів" і т. п., тобто, замісць місцевої назви вживали людської; згодом така назва приросла до оселі і стала за назву для неї. Байдуже, що люди з їх назвою повимирали, чи попереселювалися, вона залишилася як свідок того, що вони були, жили вдавнину. Такі географічні назви можна назвати відособовими замінними, й їх знову теж можна поділити на кілька громад.

1) Найчастіша в нас громада замінних назв, це — т. зв. патронімічні назви (від батька), як Лисятичі, Кульчичі, Дідушичі, Коваленки, Короленки й ин. Щоб їх зрозуміти як-слід, треба знову виходити з буденної мови.

Такі слова, як: „панич", „попович", „короленко", „князенко" й ин. визначають, що якась людина з походження — „син пана", „син попа, короля, чи князя", тобто вони вказують на батьків, на походження. Неважко тепер зрозуміти, що Ярославичі (Зборівщина), це люди якогось Ярослава, Бориничі (Самбірщина), це сини якогось Борині, Максимовичі (там-таки) потомки Максима, Чайковичі (там-таки) — Чайки, Кульчичі (там-таки) — Кульки, Княжичі (Перемищина) — князя й т. д. Варто підмітити, що назви на -ичі це, здебільша, західньо-українські назви. На східньо-українських землях їм відповідають назви на -енки, н. пр., Короленки, Петренки, Кузьменки й т. п.

В горах Карпатах таких патронімічних назв від батька, немає зовсім.

І на основі цих назв можемо довідатися цікавих річей про давні ймення наших предків. Ось назва Батятичі (Каменеччина) свідчить про давню назву „Батята", Мужиловичі (як і село Мужилів — Яворівщина) — Мужило, Дубаневичі (Самбірщина) — Дубань і ин.[4]).

2) Инші замінні назви будуть на -яни або на -ці, н. пр.: Поморяни (Перемишлянщина) — люди, що потерпіли від „помору", Бережани — люди, що живуть над берегом (ставу), Перемишляни — перешельці з Перемишля (?), Поточани (Зборівщина) — люди над потоком, Підгайці, Загайці — люди під або за гаєм (лісом), Підгородці (Стрийщина) — люди, що жили під городом (городищем), Охримівці (Збаражчина) — люди якогось Охрима, Воскресінці (Коломийщина) — люди, що святкують храм на Воскресення й т. д.

3) Родові назви, це такі, як Адами (Брідщина), Ісаї (Дрогобиччина), Попелі (там-таки), Стрілки (Самбірщина), Чолгани (Стрийщина), що є назвами давніх родів. Тут треба відмітити назви, що є властиво прозвами, як, н. пр., Сторонибаби (Бужчина), Чешибіси (Єзупіль), Болизуби (Збаражчина), Печихвости (Каменеччина, Передриміхи (Жовківщина) й ин.

4) Назви від праці мешканців оселі: Тенетники (Галиччина) — виробляли тенета, Блюдники (там-таки) — виробляли „блюда" (посуду), Рудники (теж) — копали руду, Псяри (Бережанщина) — доглядали княжої псярні, Бортники (Брідщина) — займалися бджільництвом, Винники (Львівщина) — доглядали княжих садів-виноградів, а Сокільники (там-таки) — соколів.

5) Є нарешті громада відособових назв, що їх можна б назвати поселенецькими, бо вони визначають поселенців добровільних, а то й невольників, звичайно — полонених. Це будуть такі назви, як: Пруси (Самбірщина), Татари (там-таки), Угерці (теж), Ятвяги (теж), Чеокаси (Львівщина), Волохи (Брідщина), Чехи (теж), Шльонзаки (Бужчина), Дуліби (Стрийщина) й ин.

*

Оце взагальному важніші роди відособових географічних назв на наших землях. Ми подали їх

---

[1]) Попробуйте відтворити особові назви від таких чесль: Дідилів (Бужчина), Русилів (там-таки), Невирів (Львівщина), Ходорів (там-таки), Дорогів (Галиччина) й ин.

[2]) з цією назвою пор. назву Доброгостів

[3]) пор. назву від цього ймення Тустановичі (Дрогобиччина)

[4]) Попробуйте відтворити перші особові ймення на основі таких географічних назв, як: Глібовичі (Львівщина), Милошовичі (теж), Кожичі (теж), Пикуловичі (теж), Городиславичі (теж) і ин.

тільки загально, і це тому, що: 1) подробиці могли б затемнити їх перегляд і зрозуміння, 2) деякі відособові назви не завжди можна відразу вияснити, а треба за ними пошукати в старих паперах, бо вони тепер змінені, а далі — 3) годі було всі назви тут вилічувати.

Але вже з того, що тут подане, можна попробувати самостійно вияснювати назви деяких осель. Коли б кого ця справа зацікавила, а коли кому назва його села не дуже то ясна, то нехай напише по її пояснення до редакції „Життя і Знання".

ВАСИЛЬ ПАЧОВСЬКИЙ.

КНЯЗЬ-ВОЇВНИК ЧИ КНЯЗЬ-ПРАВИТЕЛЬ?

Історія нашого народу виказує два зразки володарів держави, які давали напрям нашому державному життю. Один, це воївники, як ось: Святослав Хоробрий, Мстислав Хоробрий, Василько Теребовельський, Лев Данилович; другий — правителі і воївники, як ось Ярослав Мудрий, Ярослав Осьмомисл, Мстислав Великий, король Данило або Юрій І. Львович, які доводили до розцвіту захитану війнами державу. Та є в нашій історії зразок того, як два князі — один воївник, другий — більш правитель подали собі руки і створили українську великодержаву. Є це Ярослав Мудрий і Мстислав.

Про Мстислава каже наш літопис, що він був — кріпкий тілом, червонолиций, з великими очима, що був хоробрий у боях, ласкавий, дуже любив дружину, нікому нічого з майна свого не жалував. Лицарською вдачею пригадував свого діда Святослава Хороброго, оспіваного лицарськими піснями. Колискою його слави була далека Тьмуторокань, відірвана від Руси печенізькими ордами. Туди він 1022. року подався на касогів (черкесів), і як війська зійшлися, касозький князь Редедя подав думку, порішити бій двобоєм. Мстислав згодився, і хоч Редедя був велетень, наш князь ударив ним перед військом об землю й убив його, здобуваючи таким чином, на основі умови, касозьку землю. Цей випадок з його життя згадує й наше славне „Слово о полку Ігоревім".

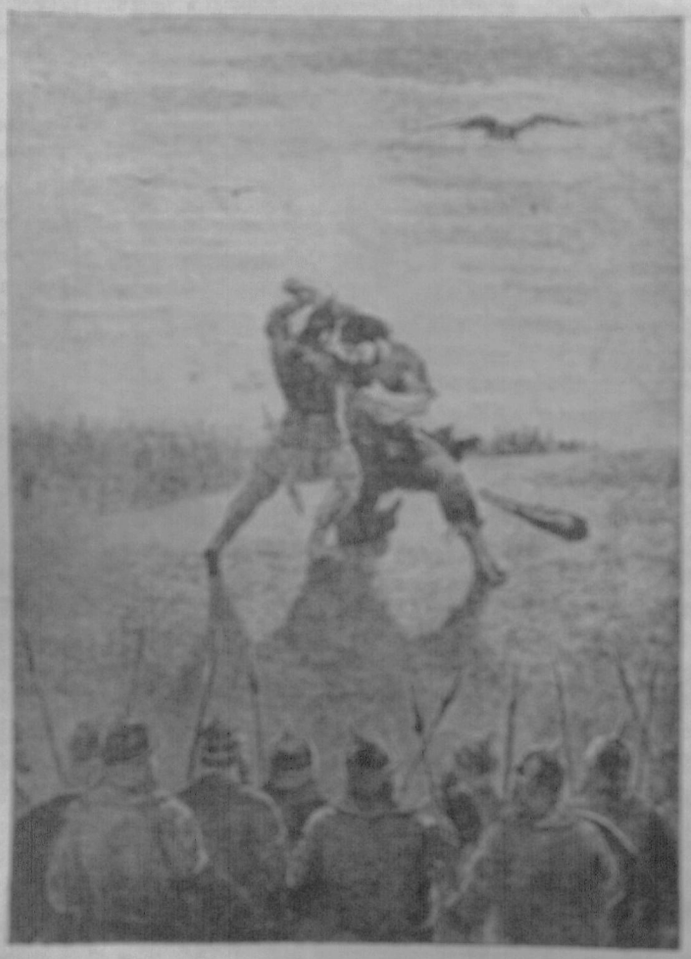

Боротьба кн. Мстислава з Редедею.

Коли Ярослав переміг Святополка в боротьбі за київський престіл 1018. р., подався на північ, де були розрухи з приводу неврожаю. Тоді Мстислав зібрав свою дружину, вдарив на Київ, здобув його, та за той час вернувся Ярослав, і між братами почався бій, який покінчився поразкою Ярослава.

Та Мстислав не думав брати для себе Києва. Він рішився поділитись державою, дати Ярославові Правобережжя з Києвом, а собі залишити Лівобережжя з Черниговом столицею. Тільки Ярослав відразу на угоду не пристав. Як обережний і досвідний володар, зібрав 1026. р. своє військо і став до згоди з братом Мстиславом — як рівний із рівним. Тоді обидва брати зійшлися коло Городка під Києвом і списали умову, на основі пляну Мстислава — на велике щастя й на добро цілої української держави. Від того часу жили вони в згоді, братолюбові, і був спокій і мир на українській землі. Обидва брати, різні вдачами, доповняли один одного: з великим організатором військової сили, з Мстиславом, злучився першорядний правитель держави й воївник, яким був Ярослав Мудрий, обидва одним духом вели нашу державу до найбільшої світлости та могутности. Ярослав ходив разом із Мстиславом здобувати землі, які захопили були сусіди або відірвали від нашої держави, він привернув на сході ясів (осетинів) для Мстислава, а Мстислав йому поміг привернути Червенські городи, які забрав йому, вертаючись із Києва, польський князь Болеслав Хоробрий, що підпирав свого зятя Святополка на київський престіл[1]).

Ярослав Мудрий, у згоді з братом Мстиславом, міг походами обновити цілу велич батькової держави й рівночасно вести корисну закордонну і внутрішню політику. Він навязав зносини з сусідніми державами, поміг польському володареві Казимирові Відновникові відбудувати розсипану тоді польську державу, посвоячився з королями: скандинавським, французьким, угорським, князями німецькими, та після походу на Царгород, з грецьким ці-

[1]) Ярослав оснував на памятку цього спільного походу над Сяном город Ярослав, який стоїть і досі більш-менш на етнографічній границі між українцями й поляками

царем Костянтином Мономахом через сина Всеволода[2]). Найкращим наслідом братньої єдности Ярослава і Мстислава була — перемога над печенігами, під Києвом 1036. р., яких — саме девятьсот років тому, — знищено зовсім і цим очищено південну границю від руйнного сусіда. Коли того року, після смерти єдиного сина, помер Мстислав, у руках Ярослава найшлася велика держава, готова до того, щоб прийняти і ті всі культурні надбання, якими наділив її Ярослав Мудрий.

Сам же Ярослав, за славою свого брата-воїна, «підносив культуру цілої держави, як правитель. Він полишив невмірущі памятки свого панування, які є доказом великої культури нашої держави й досі („Правда Руська", церква св. Софії, Золоті Ворота в Києві). Про всі ці заслуги писало вже „Ж. і Зн."[3]). Наш літописець, хоч і не описує постаті Ярослава, високо цінить усі ці його заходи коло книжности й освіти. Він вписує за Володимиром почин, але довершення цього великого діла приписує геть-чисто Ярославові: „Як то воно буває, що один зоре землю, другі засіють, а инші пожнуть, їдять багаті плоди, так воно й тут: батько Ярослава зорав і зробив землю мякою, просвітивши її хрестом, а Ярослав, Володимирів син, засіяв книжними словами серця вірних, ми ж — пожинаємо, користуючи з книжної науки".

Отже коли прирівняємо діла обох братів, Мстислава й Ярослава — то пізнаємо, що славна воєнна вчинами постать Мстислава мусить уступити перед велетенською значінням Ярослава Мудрого, який, як ватрикалий і свідомий та великий правитель, підняв нашу державу на ступінь найбільшої слави і світлости, так що вона могла мірятися з наймогутнішими тодішніми державами, а її столиця, великий Київ, міг стати тоді до суперництва з найкращим містом тогочасної Европи, з Царгородом.

Кн. Ярослав Мудрий (образ Ол. Новаківського).

[2]) пор. Ж. і Зн. за січень, ст. 8—9
[3]) Ж. і Зн. за квітень, ст. 106.

МУСІЙ КОНОНЕНКО.

ЗАПОВІТ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Умираючи, князь Ярослав
Заповіт свойм дітям покинув,
Щоб Україно-Русь, край наш любий-святий,
У руках у синів не загинув.
В заповіті тому нашого Ярослава
Коротенько та мудрое слово:
— „Ви любітеся, діточки мої,
Та шануйте один ви одного:
Та щоб згоди між вами було,
— Вас бо нищить одна породила —
І тоді вас ніщо не здолає,
Й не підпа вас ворожая сила.
Коли ж буде незгода у вас,
То загинете ви, мої діти,
Та загубите й край дорогий, —
Буде лихо тяжке він терпіти."

Порозділи сини свого князя-отця
Та й Вкраїною правити стали;
Але батьків святий заповіт
Залишили вони, занедбали.
А Україно-Русь, наша Мати Свята,
Повилася у тугу та горе:
Розлилася по ній хвильонька ворог,
Моя хвилясте, несите море —
Брат на рата війною пішов,
Сполучившись з чужою ордою,
І знялися Русь, застогнала кругом,
Полилася недоля рікою...

Проминули ті смутні часи,
За одвіками біглі одвіки, —
Відхилилось усе, тільки той заповіт
Не змінивсь аж до нашої днини...
Ми читаєм його, звучить його,
Та нема і тепер у нас згоди,
І панують над нами знову,
То одні, то другії народи...

ЯРОСЛАВ ГОРДИНСЬКИЙ

УКРАЇНСЬКА ПОВІСТЬ НА СОВЄТСЬКІЙ УКРАЇНІ

Звичайно числять почини повісти на Совєтській Україні від 1919. р., бо тоді молодий письменник Гнат Михайличенко (1892—1919) написав свій „Блакитний роман", де розповів про важкі душевні переживання у звязку з большевицьким наступом. Але Михайличенків твір і малий, і він не мав впливу на дальших письменників. Тимто початок української совєтської повісти пересувають аж на 1923. рік, коли в Харкові почав виходити місячник „Червоний Шлях".

Микола Хвильовий (1893—1933).

Одначе таке штучне відділювання української совєтської повісти не має основ — ця повість вяжеться з повістями давніших часів. У совєтських українських повістярів стрінете часто твори на лад давніх українських письменників, чи Івана Левицького й Панаса Мирного, чи ще давніших: Марка Вовчка, не кажучи про Михайла Коцюбинського, чи Володимира Винниченка. Совєтська дійсність радше спиняла, як побачимо, ніж спомагала розмах української повісти.

Автім не треба забувати, що на зріст українського письменства, і зокрема української повісти, мала вирішний вплив велика світова війна та її наслідки: революція й головно — визвольна боротьба та створення власної української держави. Вони поширили **українську мову** на всі ділянки домашнього, прилюдного й державного життя. А розвиток мови повів за собою й розвиток **письменства**. Українські письменники не могли вже вдоволятись тими доволі скромними рямцями, що в них замикалося довоєнне українське письменство. Саме життя (якийсь час повне, державне) виводило його на просторіші шляхи. Українське письменство цікавиться вже не тільки Україною, але й цілим світом. Велика література вимагає й великих форм (видів). І ось в українській післявоєнній літературі бачимо виразне бажання: створити великий вид розповідного, прозового письменства — **повість та роман**[*]). Це бажання виступає вже й на західніх українських землях, але особливо сильно виявилося воно на Совєтській Україні. За 13 років там появилося 310 українських повістей і романів!

*

Хто ж є **автори** тих повістей? Найчастіше це приблизно 42-, звичайно 32-літні, а й молодші люди, мало коли старші. Літературну працю починали вони, здебільша, молодими юнаками ще за часів української держави, або вже після загарбання України московськими большевиками. Є це сини незаможних селян, робітників, часто чорноробів та ремісників. Дуже винятково буває письменник із інтелігентної сім'ї, здебільша, з учительської. Багато між тими письменниками не вийшло поза початкову школу, але встигло здобути собі поважну освіту залізною працею над собою. Одначе є й такі, що вчились у гімназії, а то й у вищій школі.

Та не тільки шлях розвитку українських совєтських повістярів (і загалом письменників) був, здебільша, тернистий. Ще важча була й є боротьба їх за право — жити. Бо большевицька дійсність вимагає тільки одного: спрямувати всі сили для вдержання при владі московської комуністичної верхівки (чи, як вони називають, диктатури пролетаріяту). Тій вимозі мусить підпорядкуватись письменство. Тому московський большевицький уряд на Україні проголосив як єдиний напрям у письменстві: **соціялістичний реалізм**, тобто: пристособлення всього письменства до будови комуністичної влади (колись Ленін, тепер — Сталін).

Аркадій Любченко (* 1886).

Цю вимогу переводять із безоглядною жорстокістю на Україні. Коли письменник не повертається в вузьких межах, визначених йому московським большевицьким урядом, його ждуть найстрогіші кари аж до вязниці, заслання й розстрілу. Критика літературних творів переміняється часто на справжню московську політичну жандармерію: вона розбирає докладно не тільки вислів письменника, але й намагається видобути з нього найтайніші гадки, скрізь підозріває „контрреволюцію", „український націоналізм", „будівниче шкідництво" й под., та накликує до повного знищення здогадного „ворога".

*

В **тематиці** (змісті) та випрацюванні української совєтської повісти треба виразно відрізнити дві верстви (часто в тому самому творі): одну — накинену згори урядом і другу, — що є виявом справжньої творчости письменника. Перша, урядова, здавалось би, перемагає. Вона встигла спутати творчість українських письменників, спинити її розмах, здавити у великій мірі найбільші її цінности:

Іван Ле (* 1895).

---

[*]) Письменник може розповідати про одну подію, пригоду... й тоді його розповідь називається **оповіданням** (новелею, нариском...); коли ж кілька пригод (але не дуже багато) сполучається в одну розповідь — то повстає **повість**, а як пригод дуже багато, й вони поплутані між собою — то твориться роман. Отже повість, це властиво малий **роман**.

посаду, емоціональність (силу почувань) та динамічність (силу дії), притомнити її ідейність (цінні гадки), а завести на їх місце: дуже прикрі й негідні для людської гідности поклони для московської комуністичної партії й уряду, величезну похвалу „комуністичному будівництву" та перебільшений пожах його ніби-то великих осягів. Усе це веде за собою: безмежну нуду й убивчу одноманітність. Цей стан погіршився передусім від 1932. р., коли совєтським письменникам просто продиктували, що й як вони в повістях мають писати (історія фабрик та ин.). Доходить до того, що розповідь, дію майже зовсім усувають із повісти (н. пр., Валеріяна Поліщука „Повість металу і вугілля" ще з 1931. р.), або замість письменницького твору мають неприхильну агітаційну брошуру (н. пр., Костя Гордієнка „Повість про кому").

Олесь Досвітній (* 1891).

або романи перевантажують чисто газетними, нудними описами „соціялістичного" будівництва (н. пр., Гордія Коцюби „Нові береги" — надто невдалений роман про Дніпрельстан").

Одначе талант українських повістярів виявляється, на щастя, в багатьох випадках сильніший, ніж заходи московського большевицького уряду на Україні. Українські письменники не хотіли — деколи зовсім свідомо, деколи може й неможіть — позбутись двох цінностей: вродженої любови до України й вину свого власного „я". І ось ми є свідками одної з найважніших в історії людського духа подій після світової війни: невдиної, впертої, лицарської боротьби українського духа за право виявити себе придушеним словом. Це величний образ, як українська повість зберігає й обороняє своє обличчя супроти переможного наступу московського урядового комунізму, що пустив проти неї всю свою державну машину на те, щоб нарешті побачити — великі проміни у своєму наступі. То українська гадка заховалася під маску символізму (зображення світа різними видуманими образами), то вона набуває в критиці сучасних відносин, то спинається у глибокій задумі над тим, що діється, то вона яскраво виводить правду, то потребує створити нову сильну людину... І тут вона досягає вершків мистецтва. На тому тлі вирізнюється найбільший письменник післяжовтневої України — Микола Хвильовий (1893—1933), що у своїх новелях та повістях („Повість про санаторійну зону", романі „Вальдшнепи") зважився кинути Москві просто в лице протест і обвинувачення в здушенні України та вказати шлях до виходу через Західню Европу, зірвавши з Москвою. Що свою відвагу переплатив він — смертю. Він чекав від себе рухи, не можучи погодитись на повне потоптання своїх думок. Його „Вальдшнепи"[1]), де він творить постать новітньої, сильної української жінки в образі ніби-то росіянки, викликали таку лють у большевиків, що вони вели авторові знищити другу частину того роману. Своїми творами мав Хвильовий великий вплив на українське письменство, створивши цілий напрям, що зветься „хвильовізмом" (спосіб писати привковими словами й реченнями, щоб схопити хвилинні події, символізм у гарячій любови до України...).

Але Микола Хвильовий захоплювався спершу большевицькою революцією — і це революційне захоплення стрічається в початкових совєтських українських письменників загалом. Вони зривають із минулим і хочуть писати тільки про теперішню дійсність. Їх думка радо спиняється на недавніх боях, що їх зводили большевики з різними своїми противниками. Між иншим, залюбки дають вони сатиричні (насміщливі) образки різних українських протибольшевицьких організацій (Юрій Смолич, „Фальшива Мельпомена", Петро Панч, „Голубі ешелони"), або виводять постаті селян, що жорстоко розправляються з большевицькою владою, коли вона відбирає їм насильно землю (П. Панч, „Білий вовк"). Зате не часто сягають українські автори до часів світової війни (Гео Шкурупій, „Жанна Батальйонерка"). Давніше минуле виступає в них тільки виняткове. Правда, дехто з них повертає ще гадкою до минулого, але воно виступає в них звичайно як щось далеке, вже перебореве, як ось та жінка з повісти Григорія Епіка „Без ґрунту", що безповоротно загибає серед нових большевицьких відносин. Совєтські повістярі хочуть бути як-найсучасніші, вони хочуть знати, як згадано, тільки сучасність. Минуле для них не існує, а як коли вони його торкаються, то дають йому зовсім фальшиве насвітлення (н. пр., цікавий роман із XVIII. ст. В. Таля „Незвичайні пригоди бурсаків", створений непотрібно принціпіяльною протирелігійною пропагандою; італійка, що спричинює бунт на ворожому большевикам совєтському кораблі — Володимир Кузьма, „Італійка з Маджєнто"). Але ж у тому, що ця українська повість для нам мало не повний образ сумної сучасности на Україні, хоч і як її ідейний московський большевизм намагається вирівняти — її заслуга дуже велика. Отже ці українські повісти загалом стверджують, що родинне життя розбите, навіть і без

Олекса Слісаренко (* 1891).

Андрій Головко (* 1897).

[1]) Так називається велика підмоскворічна стація на нижній течії Дніпра, біля Запорожжя, виникла з рештки промислового та ин. установиш, пор. Ж. і Зм., 1933, ст. 320—324, 1934, ст. 76.

[2]) тобто: бариччина-крем'яшки, бовкси (рід птахів).

більшевицького впливу (Семен Скляренко, „Тиха пристань", Гордій Брасюк „Донна Анна"). Причина цього: змагання чоловіків до свобіднішого життя і змагання до визволу жінки із звязків родинного, релігійного та морального життя (Олександра Копиленко, „Визволення", Євген Кротевич, „Звільнення жінки", Н. Яворовська, „Дарка Безфамильна"). Із тривогою дивляться українські повістярі на цей розвал сімї. Він дає може короткотривале самозабуття, але доводить надто часто чоловіка до дуже прикрих життєвих зударів, а для жінки є просто страшним нещастям, яке дає їй не визвіл, але втрату життєвої основи. Найгірше на цьому виходить дитина. Вона видіс- зво й гине марне без батьківської та материнської опіки, чи ще гірше: падає в безвихідну безодню моурального багна. Виводячи такі примірні події і злочинні одиниці, українські повістярі сповняють велику громадянську службу, — вони раді б ратувати основу нації — сімю. Перед нами інтелігентка інженерка, що вносить час працює з самопосвятою при будові великої фабрики, занедбуючи свою дитину, що гине без відповідної опіки (Наталя Забіла, „Тракторобуд"). То знову гарна сільська дівчина кидається у вир розпусти, попадає в важку недугу, якийсь большевицький дівч витягає її з болота та одружується з нею (Іван Ле, „Юним Купри"). Вуличка дівчина бажає зажити родинним життям, але коли їй докорюють тим, чим вона була колись, вона, образжена, вертається знову на вулицю (Аркадій Любченко, „Образа")...

Валеріян Підмогильний (* 1901).

Жіноче питання поставлене в українській совєтській повісти дуже цікаво й повчально. Передусім замітне щире бажання: промостити жінці, яка скотилась на дно, шлях до повороту між корисних громадян. Правда, новітня жінка на Совєтщині не має вже вищої опори в релігії, бо релігію совєтський уряд строго заборонює, але вона хоч пробує оглушити себе діяльною участю в усіх державних і громадянських справах...

І молодь тепер інша на Совєтській Україні, ніж була колись. Уже малі діти, позбавлені часто рідного дому, тиняються по дитячих притулках, захистках, т. зв. виховних домах... Опіку над такими дітьми ніби то забезпечує сама держава, але насправді ця опіка зорганізована ще дуже недостатньо (згадані романи Кротевича й Яворовської). Та гірше те, що тисячі дітвори по більших містах (н. пр., Одеса) живе безпритульно, тинється з місця на місце, краде, живе розбоєм, серед крайньої деморалізації просякає всілякою злобою, набирається жахливих злочинних звичок (майстерні образки з життя таких „дурнаїзів" дав Іван Микитенко в повісти „Вурнаїзи" та в романі „Ранок"). Дійшовши до юнацьких літ, молодь вступає в комсомол (комуністичний союз молоді), де хлопці й дівчата живуть разом і ніби-то готуються до громадсько-державної праці. Що тут є нова нагода до деморалізації, це признають самі автори комсомольських повістей (Іван Кириленко, „Кучеряві дні", Леонід Первомайський, „Плями на сонці"). Правда, є спроби боротись із цим лихом: молодь кидають у вир безжалісної праці — але ж деморалізація свое корінця запустила...

Починається „соціялістичне будівництво". На жаль, рука уряду лягла тут також важким каменем на українських повістярів, що ми не можемо жати вірного образу цього життя. Бо звичайно читаємо про людей, що тільки й думають над тим, як би то культурний світ „дігнати й перегнати" (найбільше в машинобудівництві). Такі люди немов життя позбавлені, вони — немов ті бездушні машини, вони томлять читача безнастанною балакатнею про комуністичне „будівництво" та несмачною його похвалою. Але видно, що в тому „будівництві" не все весело, коли майже в кожному такому творі виступають його вороги і шкідники, яких не можна переконати про доцільність того „будівництва". Їх називають „контрреволюціонерами", вони ніби то все на службі ворожих большевикам сил та держав. Але читач дуже собі таки сам про те „будівництво". Однак той дивіщо, що власне на тлі цього „будівництва" вирісе один із найкращих українських романів загалом — Івана Ле „Роман Міжгір'я", перекладений уже й на чужі мови (російську, чеську).

В цьому романі „будівництво" (колонізація пустинного степу) відбувається не на Україні, але в Азії, між узбеками, що їх колись звали сартами. І без сумніву, узбецькі постаті, сценічні дуже гарно, краєвиди, побутові картини, звичаєві живо й дуже цікаво. Загалом азіятський світ причинився до створення в українській повістевій літературі деяких дуже замітних творів (Володимир Гжицький, „Чорне Озеро" — з життя алтайців, Олесь Досвітній, „Гюлле" — з життя туркменів, „Алай" — з життя азіятських гірників, „Американці" — дія відбувається головно в Японії, Філіпінах та ін., нема новель, згучна в дні роману п. з. „Тюнуй" — про китайців, Олесь Донченко, „Морі відступає" — про добування нафти в Баку).

Ще в одному напрямі шукають українські повістярі ширшого відділу. Наслідившись не тільки українських авторів та російських, але й європейських та американських, вони заволіли гадати створити цікаву повість на зразок світових пригодницьких та кримінальних романів. Тут для передусім цінні речі Олекса Сліпченка („Злодюжий гнат", „Чорний Ангел", „Бунт", „Плантації"), а Юрій Смолич став майстром українського кримінального роману з пригодницько-таємничою дією („Господарство доктора Гальванеску", „Четверта причина", „Пятора годинник", „Останній Ейлінгут"), при чому автор використовує найновіші здобутки науки.

Ось використання найновіших технічних здобуткі створило українських авантюрний роман (Володимир Кузьмич, „Крила" — про авіятеку, „Турбіна"), де попадаються досить вдалі картини сучасних технічних змагань, н. пр., боротьба літаків.

Серед тих обставин село відступає на дальший плян. Автім уряд і не дозволяє на правдивий образ сучасного українського села. Коли, н. пр., Андрій Головко хотів дати в низці романів історію українського села й видав уже перший роман п. н. „Мати“ (про події з 1905. р.), то мусів тепер свою працю переробити та видати в жахливо спотвореному виді. І про місто не вільно писати так, як хотів би автор, Валеріяна Підмогильного, що видав роман „Місто“ (про Київ), засудили як небезпечного контрреволюціонера. Зате вийшла недавно повість п. н. „Київ“ Натана Рибака (здається, жид), але вона ще для нас недоступна. Замітне, що про життя робітників є властиво тільки один роман: М. Ледянка „На горá“ (з життя донецьких вуглярів), бо робітництво, змальоване в инших повістях у боротьбі за „соціялістичне будівництво“, це радше всім уже тепер остогидлі агітатори, що бездушно товчуть одні й ті самі, несмачні вигуки... Зате різнородніший є образ інтелігенції, хоч і тут автори дуже звязані наглядом московської большевицької цензури, що скрізь дошукується замаху на большевицьку владу.

Назагал українська совєтська повість — це замітне явище в нашому письменстві. Придушені страшним большевицьким натиском, українські повістярі встигли виявити багато творчої сили й таланту, їх твори стають тривкою окрасою й української й европейської літератури. Бо коли відкинути ввесь комуністичний намул, який і так згодом розпливеться, то лишиться багато здорового і гарного.

О. ЛОКШИНСЬКИЙ

КАМФОРА ТА ЦЕЛЮЛЬОЇД

Природна камфора — тверда біла річовина з прикметним їй запахом. Донедавна її вживали переважно в медицині як ліку. Вона впливає на нервову систему й на серце. В більшій кількости камфора викликує спершу ослаб, потім заворот голови, болі голови, загальне знечулення й нарешті — параліж. Камфора вбиває всякі бактерії, тимто її вживають як відзаразняльного (дезинфекційного) засобу. Камфора помагає при сухотах. Тепер камфора має величезне промислове значіння, і то тому, що тільки вона утворює з нітроцелюльозою[1]) кольоїдний[2]) розчин, який має надзвичайні пластичні[3]) прикмети, й який називають целюльоїдом.

Ще в році 1900. майже 70% всієї камфори вживали в медицині, але тепер 80% її йде до виробу целюльоїду. В році 1914. спотребовано камфори на 9000 тон, з того припадало на Европу 6000 тон, на Японію 2000 тон і на Індію 1000 тон.

Природним джерелом для одержання камфори служить камфорове дерево (Laurus camphora), що величезними лісами покриває Японію, особливо острів Формозу. Ця дорогоцінна річовина зосереджена в камфоровому дереві в особливих клітинах, у вигляді крапель розчину камфори в етеровому[4]) олійку. Цей розчин так і називають камфоровим олієм. Дістають камфору тільки зі старших віком дерев, починаючи від шісдесятлітніх, коли кількість камфорового олію в них уже така велика, що варто починати переріб. Найбільше камфори дають столітні дерева. Дерево зрубують, ріжуть на дрібні куснички й добувають камфору, прочищуючи її водяною парою.

Найбільше камфори витворює Японія, котра в році 1907. р. зробила цей промисел державною монополією[5]). В Японії разом із островом Формозою є 2 міл. гектарів лісів камфорового дерева. Річний виріб камфори в Японії дає 5000 тон і тільки само — камфорового олію. Але старі ліси Формози вже майже повирубувані, й від 1930. року Японія приневолена користати з молодшого лісу, а це вже не буде так оплачуватись.

З другого боку, після світової війни в самій Японії сильно розвинувся виріб целюльоїду, і цим збільшилось запотребування на камфору в самому краю, а тим самим зменшився вивіз її за кордон. Такий стан сильно загрожує целюльоїдній промисловости, яка останніми часами сильно розвивається.

Обмаль природної камфори змушує шукати, з одного боку, річовин, котрі змогли би її надолужити, а з другого боку, змушує хеміків шукати способів виробляти штучну камфору. Вже є багато способів виробу штучної камфори. Продуктом, з якого виходять при виробі штучної камфори, є терпентина, що її дістають із соснової живиці.

Та є три великі перешкоди, що не дозволили досі як-слід розвинутись цій галузі промислу:

1. дуже велика ускладненість хемічних реакцій[6]) і розмірно невеликий вихід штучної камфори (60%);

2. неустійненість цін на саму терпентину та велика кількість побічних продуктів, які одержуються при цьому виробі, а яких нема де продати;

3. боротьба з природною камфорою; — виріб штучної камфори є прибутковий тільки тоді, коли собівартість її не перевищить 5 франків золотом за кільограм.

Підчас російсько-японської війни ціна камфори сильно підскочила вгору, і здавалося, що виріб

---

[1]) нітроцелюльоза, грецько-латинське слово — проміра, спорошкована маса, продукт обробу бавовни, льоне, тощо

[2]) кольоїди, лат. слово — річовина, що не кристалізує й не проникає через тканини (білок, крохмаль і т. д.)

[3]) пластичний, грецьке слово — мякий, що може приберати різні форми

[4]) етер, грецьке слово — легка рідина, що повстає від сполуки кваску з алькоголем

[5]) монополія (монополь), грецьке слово — виключне право виробу, продажу, вивозу й т. д.

[6]) хемічна реакція — хід зміни річовин, що виникають у них від сполуки з иншими річовинами.

штучної камфори виплатиться. Англія, Німеччина та Франція почали на ширшу міру виробляти штучну камфору. Японія, побачивши тут загрозу для власного камфорового монополю, знизила нараз ціну нижче собівартости і так довго її тримала, аж усі фабрики штучної камфори мусіли звинути виробництво.

Підчас світової війни ціна камфори підскочила до 120 фр. за кільограм, і на цьому добре заробила Японія, — вона покривала всі втрати, які її спричинила попередня знижка цін.

В цьому часі Европа знову почала виріб камфори. Тоді Японія знизила ціну до 25 фр. за кільограм, та водночас сама почала виробляти штучну камфору. Тільки ж у виробництві штучної камфори Японія не могла зрівнятися з европейськими суперниками, бо не мала відповідної кількости своєї терпентини. Як відомо, для штучного виробу камфори служить виключно терпентина французька та американська.

Але, не зважаючи на це, Франція й Америка ще й досі не можуть похвалитися добрими вислідами власної камфорової промисловости, хоч Франція, маючи до цього всі дані, хотіла б унезалежнитись від природної камфори, бо ж камфора потрібна й до виробу бездимного пороху.

Як сказано раніш, виріб целюльоїду основується на прикметі камфори утворювати з нітроцелюльозою кольоїдні пластичні галярети (студенини), котрі дуже легко укладати в форми і прасувати. Ці гнучкі й дуже міцні річовини тепер дуже сильно використовують. Їх фарбують майже у всі барви, вони надзвичайно легкі, можуть бути прозорі, як шкло, і дуже легко дають оброблятися.

Целюльоїд виробляють так: у кітлі з розмішальним приладом уміщують: 100 кг. нітроцелюльози, 50 кг. 90° спирту та 30 кг. камфори, й суміш перемішують при 60—68° Ц. Потім відганяють спирт при зменшеному тиску. Кількість камфори змінюється в залежности від того, якої якости має бути целюльоїд. Для ліпших сорт дають її більше, для гірших, як наприклад, при виробі штучної черепахи — менше.

По виході з кітла масу вальцюють і прасують. Потім ріжуть на аркуші й поволі просушують. З цих аркушів вирізують найрізноманітніші предмети, відповідно до форм. Досі не можуть нічим заступити ні камфори, ні целюльоїду.

Слід пригадати тут, що майже 76% усього бездимного пороху одержують за допомогою камфори, і це власне теж каже кожній державі забезпечувати себе на випадок війни й унезалежнюватись від чужих ринків, які не завше можуть бути доступні для воєнної сторони.

ВАСИЛЬ ПАСТУШИН.

ПРО ІНДОЕВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

ТА ІНДОЕВРОПЕЙСЬКУ ПРАБАТЬКІВЩИНУ.

Індоевропейські мови, чи як їх іще звуть, індоґерманські, це громада мов, що між собою більше, чи менше споріднені. Назва „індоевропейські мови" від того, що майже ціла Европа говорить одною з тих мов, а в Азії — в Індії. Назва „індоґерманські мови" (її вживають здебільша, німці) від того, що вони обіймають простір від заходу, де найдальше висунені — ґерманські народи, до індів — на сході.

Індоевропейські мови діляться на такі мови:

1. а) староіндійська мова, з найстаршими памятками з половини другого тисячеліття перед Христом; б) староперська мова — з першим літературними памятками з VI. століття перед Христом; обидві ці мови називають іще — арійськими або індоіранськими;

2. вірменська мова; її література починається від V. століття по Христі;

3. трацько-фриґійська ґрупа мов; ними говорили в старовині трацькі племена, де тепер Румунія й Болгарія, та споріднені з цими племенами фриґійці в Малій Азії;

4. грецька мова, — її найстарші літературні памятки, „Іліяда" й „Одисея", відносяться до VIII. або VII. ст. перед Христом;

5. романські мови такі як: французька, італійська, румунська, еспанська, портуґальська, провансальська — всі вони повстали з латинської мови; різні написи латинською мовою сягають III. віку перед Христом;

6. ілірійська громада, — до них зачисляють мову старовинних македонців, месанійців і венетів; ця громада мов знана нам з власних імен на різних написах;

7. кельтицькі мови (ірляндці, шкоти) — найстарші сліди в кельтицьких іменах у грецьких і римських письменників;

8. ґерманські мови (німці, голяндці, анґлійці, данці, шведи, норвежці); найстарша літературна памятка цих мов це переклад Біблії Вульфіля на ґотицьку мову (IV. вік по Христі);

9. балтські мови, куди зачисляємо такі мови: литовська, латиська й вимерла в XVIII. в. старопруська мова*); найстарший памятник литовської мови походить із XVI. століття;

10. славянські мови, куди належать: українська, польська, московська (російська), чеська, словацька, сербо-хорватська, словінська, болгарська, найстарші славянські памятники це староболгарський переклад церковних книг св. Кирила і Методія з IX. віку по Христі;

11. альбанська мова, яка виступила в літературі щойно в XVII. столітті по Христі.

Мовознавчі досліди XX. століття поширили межі індоевропейських мов, зачисливши до цієї сімї ще токарську і гетицьку громаду мов. Батьківщина токарів була в країні Турфан (східня частина теперішнього Туркестану); вривки токар-

*) не має нічого спільного з мовою теперішніх пруськів, що говорять по-німецьки

ської мови провірили й зачислили до індоєвропейських мов учені Зіґ (Sieg) та Зіґлінґ (Siegling). Та ще важливим відкриттям XX. століття є гетицька громада мов, яку знали давніше з написів у незрозумілій азбуці й образовому письмі, що було подібне до єгипетського образового письма (гієроґліфи). Єнсен (Jensen) під кінець XIX. століття визнав ці написи за індоєвропейські, але не міг переконати про це інших учених. Та в 1906.—1907. рр. учені Г. Вінклер (H. Winckler) й О. Пухштайн (O. Puchstein) відкрили в Богташкі (Boghazköi), колишній столиці гетитів (біля теперішньої турецької столиці Анґори), багато документів гетицьких королів. Вони написані не образовим письмом, а клиновим, яким писали колись асирійці. Їх відчитав учений чех Ф. Грозні (F. Hrozný), і тепер уже не було сумніву, що мова гетицької громади — індоєвропейська.

*

Найстаршими літературними індоєвропейськими мовами є азійські індоєвропейські громади мов. До найстарших індоєвропейських мов у Европі належать: грецька й латинська мова, до пізніших — слов'янські мови, до найпізніших (щодо пам'яток) — литовська й албанська мова.

Спільність зачислених індоєвропейських мов виявляється в тому, що ті мови мають відміну (відміна імен, себто іменників, прикметників, займенників, числівників і — дієслів), та що єднають їх деякі звукові закони та закони складні. Крім цього в цих мовах є спільний найдавніший словницький матеріял.

З погляду на ближчу спокість індоєвропейські мови розпадаються на дві громади: а) кентумова громада мов [грецька, латинська, кельтицькі, германські, ілірійська, тохарська й гетицька], назва походить від того, як звучить числівник 100 (кентум) у латинській мові [так подібно, з „к" напочатку, звучить він у наведених мовах]; б) сатемова громада мов [індоіранська, балтські мови, слов'янські мови, албанська, вірменська, трако-фрігійська], від назви числівника 100 (сатем) в індоіранській групі мов.

Та на цьому не кінець. Більше спорідненні між собою є балтські і слов'янські мови, мови індоіранської громади, мови трако-фрігійської групи й т. д.

Давно вчені думали, що індоєвропейські мови розвивалися окремо, кожна для себе. Щойно порівняльне мовознавство, що його творцем є німець Франц Бопп (1791—1867), показало, що всі індоєвропейські мови є між собою подібні, та що вони спорідненні між собою будовою.

*

Джерелом, з якого вийшли всі індоєвропейські мови, є прамова індоєвропейців, себто та мова, якою вони всі говорили, коли ще всі жили разом. Виявилося, що чим далі посуватися в минуле індоєвропейських мов, тим більше вони подібні одна до другої. І навпаки, вони тим більше між собою різняться, чим далі збліжаємося від початків до новійших часів цих мов. Учені старалися всі індоєвропейські мови звести в деяких найстарших формах до одної підставової форми й утворити мову, що нею могли говорити колись усі індоєвропейці.

Цікава є справа, як повстали всі ці індоєвропейські мови з одної прамови. На це питання старався відповісти перший Шлейхер (Schleicher). Його погляд називається „теорія родового дерева" (Stammbaumtheorie). Як, мовляв, із пня дерева розростаються гіляки, а з тих гіляк менші галузки, а з них — вітки, так зі спільної індоєвропейської прамови витворилися індоєвропейські мови. Та виявилося, що життя мов не йде таково дорогово. Тимто проти думки Шлейхера виступив Й. Шмідт (Schmidt) і поставив на її місце так звану „теорію хвиль" (Wellentheorie). Він підніс, що мовні явища розходяться з одного або кількох місць на всі сторони так, як розходяться хвилі на поверхні спокійної води, куди кинуто камінь. Звідсіль і назва його теорії. Так мали б повстати індоєвропейські мови з індоєвропейської прамови. Ще інші вчені вказали на інші чинники розвитку мов. Ось Кречмер (Kretschmer) зазначив, що велику вагу мають інші справи, звязані з прикметами поодиноких народів, а Гірт (Hirt) підніс, що антропольогічні різниці (різниці щодо походження, раси й т. д.) серед індоєвропейських народів у передісторичних часах нам не цілком ясні, іншими словами, що тут та там могла мати вагу й мішанина мов і рас різного походження. З того виходить, що ні одна теорія не може нас задовольнити, та щойно всі вони разом можуть трохи вияснити нам повстання індоєвропейських мов.

Можемо таке сказати: праіндоєвропейці вийшли зі спільної батьківщини чи з недостачі місця, чи шукаючи поживи, чи під напором довкільних ворогів і т. д. і поприходилися в різні сторони. Живучи довгими сотнями років у інших сторонах, серед інших народів і рас, в інших умовах підсоння й т. д. витворили згодом окремішні мови, відрубні культури й дали початок окремим індоєвропейським націям. Все це відбувося в передісторичних часах. Отак і індоєвропейська прамова не є історична, а тимсамим, коли ми говоримо про індоєвропейський народ, про його мову, то все це — з погляду вимог науки.

*

З прамовою індоєвропейців тісно звязана їх первісна батьківщина й первісна культура. А то ж кожний народ займає якусь землю, він має і свою культуру. Давніша наука шукала прабатьківщини індоєвропейців у різних сторонах Азії. Сучасна шукає її в різних околицях Европи. Та справа ця ще не вирішена, бо ані давніша, ані сучасна наука не дали досі таких певних доказів, що промовляли би за те, щоб прийняти одну теорію й відкинути другу.

Тому, що в індоєвропейських мовах нема спільних назв на означення металів, наука робить такий висновок, що праіндоєвропейський народ не знав ще металів узагалі. А що металева доба появляється в Европі коло 1500. року перед Христом, то можна думати, що поділ індоєвропейської прамови на поодинокі індоєвропейські мови міг відбутися в кожному випадку перед цим часом, а не після нього. Іншими словами, поділ мусів на-

ступити в так званій новокамянній (неолітичній) добі людської культури.

До пізнання первісної культури індоєвропейців ми не маємо безпосередніх джерел, бо ж народ цей і його мова, як ми сказали, належить до передісторичних часів, до таких часів, про які не маємо ніяких записок. Посереднє джерело, як ось порівняльне мовознавство — не багате. З нього черпати багато не можна, бо запас поодиноких слів, навіть найстарших індоєвропейських мов, не сягає так далеко в минуле, яке ми маємо на думці. А проте порівняльне мовознавство дозволяє нам до деякого ступеня відтворити прамову й пракультуру індоєвропейців. Послуговується воно такими способами: наскільки якась назва повторяється в усіх найстарших індоєвропейських мовах, то це ймовірний доказ, що ця назва і предмет, який відповідає цій назві, дуже старі, походять, імовірно, з індоєвропейської прамови.

У практиці це виглядає так: праіндоєвропейська назва *jugóm[2]) — ярмо є реконструкцією, відтворенням, вона спирається на таких словних зрівняннях: назва староіндійська — „yugám", грецька назва — „ζυγόν", латинська — „iugum", готицька — „juk", староболгарська — „иго" („jigo"). Ці зрівняння доказують, що індоєвропейська прамова могла знати не тільки назву „*jugóm", але і предмет, який відповідає цій назві, цебто ярмо, бо сама назва без предмету в мові не існує.

Але на цьому не кінець! Такі зрівняння говорять нам іще щось більше, а саме, що праіндоєвропейці знали домашні звірята, а то ярмо не було б їм потрібне, а далі, що вони знали хліборобство, бо ярмо це хліборобський предмет. Таких словних зрівнянь можна б більше навести, і з їх допомогою можна б відтворити не тільки словник індоєвропейської прамови, але робити висновки про цілу культуру, яка тому словникові відповідає.

Правда, є випадки, що часом недостає нам словних зрівнянь на означення якогось предмету в індоєвропейській прамові. Це може означати, що даний предмет узагалі не був тоді знаний, або знаний був, та тільки назва не ввійшла до пізнішої письменницької мови, як то часом буває і в наших часах: народня, говорена мова вживає нераз таких слів, що до літератури не ввійшли. Наскільки в поодиноких індоєвропейських мовах стрічаємо різні назви на означення того самого предмету, а таких назв ніяк не можна звести до одної підставової праформи, то це доказ, що ці назви ймовірно повстали вже після поділу індоєвропейської прамови на поодинокі індоєвропейські мови.

Слід іще додати, що з мовознавчими дослідами йдуть у парі й досліди деяких сучасних праісториків (археольогів) і істориків. І коли ці науки спільними силами йтимуть до тої самої мети далі, то може негодна сьогодні ще сумнівна справа щодо батьківщини й культури праіндоєвропейців дочекається своєї однозгідної розвязки.

---

[2]) зірка перед словом указує на те, що таке слово ніде не здибається в документах, а що воно наново відтворене, реконструоване; можна думати, що воно таке було

ЮРІЙ КРОХМАЛЮК

РАДІОКЕРМУВАННЯ НА ВІДДАЛЬ

До найцікавіших, і безперечно найменш відомих добутків на полі електро-магнетних хвиль, належить кермування авт, кораблів та літаків на віддаль. Ця думка не нова. Ще в 1899. р. були винахідники, яким удавалося на малу віддаль кермувати малими човнами та моделями (малими зразками) авт. В 1913. р. збудовано навіть мале судно й переведено успішні спроби, кермуючи його позафіялковим промінням[1]). Думка ця розвивалася далі й уже незабаром Христоф Вірт з допомогою електро-магнетних хвиль кермує добре човном, запалює міни та вистрілює з кріса. Того самого року відомий винахідник моторових кораблів Флетнер оголошує патент[2]) на кермування радіохвилями. Спершу робили спроби кермувати кіньми — але це не дало доброго висліду. Коні не піддавалися так добре, як людській руці. Справою зацікавився граф Цепелін[3]), який хотів прикласти винахід до кермування своїх бальонів, та обстрілювання з них противника. В 1915. р. Флетнер збудував військовий танк, кермований на віддаль, що сам від себе протинав колючі дроти. Та німецька військова влада не зацікавилася ближче цим винаходом, і він залишився невикористаний. Після війни в усіх краях почалися праці над цією справою, головно — для того, щоб використати її в військових цілях. Тепер осяги є задовільні — і хоч мало, але все ж деякі вістки проходять до ширшого відома.

З Англії подають, що хтось доказав, начебто Німеччина мала підводні човни, кермовані зі суші, або з літака. Ці човни можуть торпедувати[4]) кораблі та виконувати всі такі чинности, як кожне підводне човно з обслугою. Як саме відбувається це кермування, досі невідомо.

Зате докладніше відомі італійські досвіди над кермуванням кораблями на основі плянів винахідника Фіямме. В передній частині находиться апаратура[5]) з сімома селекторами[6]), які приймають надавані хвилі. По боках уставлено акумулятори з 40 вольтами та в сумі 400 амперогодин для моторів і

---

[1]) Позафіялкове (ультрафіялкове) проміння лежить у совзнішному спектрі (смузі веселкових барв) за фіялковими променями, вони не дають ні особливого світла, ні тепла, а мають хемічні й електричні особливости.

[2]) пор. Ж. і Зн., за червень, ст. 173, пом. 1

[3]) Фердинанд Цеппелін (Zeppelin), німецький генерал (1838—1917), винахідник кермівних повітрекланів (перший 1908. р.)

[4]) торпедувати — висаджувати в повітря торпедами (торпеда — стрільно, яке вистрілюють із корабля при допомозі стиснутого повітря)

[5]) апаратура, латинське слово — все приладдя (в технічному значінні)

[6]) селектор, латинське слово — прилад, що виловлює бажані радіові хвилі

кермування. В італійських військових колах придають винаходові велике значіння.

Зате в Америці особливу увагу звертають на радіокермування літаками. При помочі селенових приладів (пересилання образів на віддаль з допомогою радіохвиль) інжинер чи старшина на землі зможе бачити все, що бачив би з літака. Він бачить ворожі краї, кермує літаком у відповідних напрямах, скидає бомби, бачить ворожі літаки, що зближаються до кермованого радіохвилями літака, та обстрілює їх із скорострілів.

Чотири роки тому в Філядельфії кермували літаком на віддаль 400 кільометрів. Літак пролетів цей простір без випадку й лагідно осів; по дорозі літак скидав почту над указаними містами.

Тепер у Франції, Італії й Англії літаки без обслуги є покищо на послугах пошти. В Німеччині ці практичні спроби були заборонені, але, нічого казати, й Німеччина не стоїть тут позаду инших держав.

В 1928. р. у Франції кермовано підводним човном із вежі Айфля[1]). Спроба вдалася напричуд, і тепер будують уже підводні човни, призначені особливо до радіокермування.

Очевидячки, з року на рік, і з дня на день, праця поступає вперед. Та все це окутане тайною так, що тепер про практичний стан у тій ділянці годі щонебудь певне сказати. Нова війна принесе нам щойно вістки про ці винаходи, та певне є те, що ще не одним ґеніяльним винаходом задивує світ.

[1]) Алесандр Ґюстав Айфель (Eiffel), французький інжинер (1832—1923), побудував у Парижі вежу з заліза, на 300 м. заввишки.

ДЕСЯТЬЛІТТЯ „ПРОСВІТИ“ В ХАРБІНІ

Дня 14. липня ц. р. минає десять років, відколи на далекому Сході, в столиці нової держави, Манджу-Куо (Манджурія), в Харбіні, повстало українське освітнє товариство „Січ“, яке 30. грудня 1928. р. приняло назву „Просвіта“, й від 14. липня 1930. р. вважається філією львівського матірного Товариства.

Це подія для нашого національного життя дуже цікава, а для наших еміґрантів, що їм доводиться проживати далеко від рідного краю — незвичайно важна.

Манджурія, Амур, Зелений Клин — слова, які тепер часто стрічаються по наших часописах. Але ж чи всі ми уявляємо собі, куди занесла життєва хвиля наших людей, як далеко сягнуло вже наше, українське слово?! Подумати, що сам Сибір — це ж простір, що від цілої Европи куди більший — а українці встигли поселитися вже скрізь у південній частині Сибіру, здовж граничної лінії, що відділяє Сибір від посілостей перських, китайських... Гляньте, будь ласка, на „Карту України й суміжних країв“, карту, що її уклали й видали В. Кубійович і М. Кулицький. У правому кутку цієї карти вгорі, намальовані довгою лінією від Каспійського моря по Тихий Океан землі, що їх заняла українська кольонізація — на них своєю сильною рукою працює в поті чола український хлібороб, там скрізь лунає українське слово!

*

Почали переселюватися наші люди на далекий Схід з початком 80. рр. XIX. ст., й за час 1883—1928 перейшло їх туди поверх пів міліона. Були це, здебільша, українці-селяни з Лівобережжя. Найбільш їх осідало над Амуром. Цю країну назвали „Зеленим Клином“, а дехто звав її ще й „Зеленою Україною“. Той „Зелений Клин“ має 1½ міліона км² простору, на якому проживає поверх міліона людей, а з них 48% українців. Є округи, де українців є поверх 50%, а так буває їх скрізь дуже великий відсоток. Займається там українське населення здебільша хліборобством, пасічництвом, рибальством, городництвом. До війни були там свої організації (театер), але 1914. московська влада їх порозвязувала. Зате після революції 1917. р. закипіло тут національне життя. Появилося багацько товариств, повстала своя преса, школа, утворюється своя окрема політична організація. В допомогу місцевому населенню стають

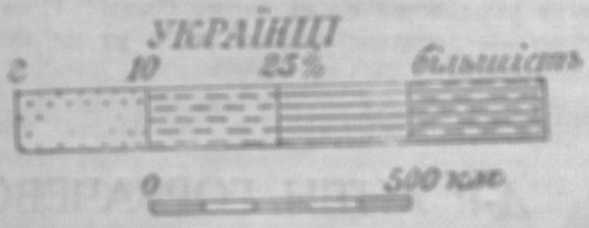

Зелений Клин і Манджурія.

галицькі й буковинські українці, що пробували тут на засланні або в полоні.

Та коли 1923. р. тут владу захопили московські большевики, українські організації наче мітлою змело... Большевики заповіли були 1932. р. українізацію українських округ, почали навіть видавати український часопис, але властиво тут жит-

тя завмерло. Українських діячів большевицька влада винищила. Та дехто з них найшов притулок у сусідній Манджурії, здебільша, в Харбіні, де й так проживало доволі українців, тих, що служили при колишній російсько-китайській залізниці.

*

В Харбіні живе тепер до 30.000 українців. Не всі вони свідомі. Багато тягне московську руку, ще більше таких, що, мовляв, „моя хата з краю". Тут перехрищувалися раз-у-раз впливи білих і червоних москалів, і ці впливи некорисно відбивалися на місцевому українстві. Відповідно до того, як китайський уряд ставився до „білих" чи „червоних" москалів, трактували й українців, та на всякий спосіб — неприхильно. Ось мали, наприклад, українці в Харбіні величавий „Народний Дім", де була від 1917. р. українська середня школа — та китайці 1923. р. українцям його забрали. Тим більша заслуга тої громадки людей, що не залякалася московських і китайських переслідувань і створила десять років тому, під американським прапором, „Січ".

Український „Народній Дім" у Харбіні.

Зорганізували це товариство колишні українські військові, — але ж завдання товариства були культурно-освітні. Тимто два роки пізніше основники й перемінили назву „Січ" на „Просвіту". А в статуті вже виразно говорилося, що Товариство має „всіма засобами, моральними й матеріяльними працювати на національному ґрунті для розвитку української культури та в першу чергу для просвіти українства на далекому Сході". Є це товариство — загально-українське, й на це вказує вже й сама рада товариства, що складається з українців-еміґрантів із різних українських земель: голова — Іван Паславський, галичанин із Дрогобиччини, колишній Український Січовий Стрілець, секретар — Іван Світ (із Лівобережжя), скарбник — Павло Яхно — з Правобережжя. В цьому дусі йде ціла робота товариства, в цьому дусі виходять видання товариства, в цьому дусі редаґують часописи (зпершу „Листи з Далекого Сходу", тепер „Маньджурський Вістник", що виходить під редакцією Івана Світа вже від 1933. р.). А праця „Просвіти" взагалі дуже різнородна: просвітні сходини, курси, школа й т. д.

Ясна річ, що висліди цієї праці були різні, відповідно до того, яке взагалі було становище українців у Харбіні, вони були то кращі, то гірші. Та з утворенням самостійної Манджурії (1931) праця пішла скоро вперед. Нова влада віддала українцям „Народний Дім", де помістилися всі українські орґанізації й товариства, між иншим і „Просвіта", українці відібрали свою церкву від москалів, почала працювати політична орґанізація „Прометей" і т. д.

Відітхнула теж і „Просвіта", що сильно звернула тепер свою увагу на м о л о д ь, для якої зорґанізувала „недільну школу" та на орґанізацію ж і н о ц т в а. Немає ділянки культурно-освітньої праці, де б не проявила своєї діяльности харбінська „Просвіта", від 1930. р. — філія нашої львівської „Просвіти", якій вона сама, добровільно підпорядкувалася, визнаючи велику вагу нашого товариства й розуміючи, в дусі своїх основників-військових, яке велике значіння має здисциплінованість і в культурно-освітній справі!

Коли мати на увазі десятьлітню працю товариства, зложеного з невеликого гуртка людей, для яких віра в краще майбутнє народу є в с і м — то вона, як на невеликі сили, велика: 250 сходин, 31 культурно-національних свят, 250 рефератів, 4 курси українознавства, 1 курс бібліотекарства, не говорячи вже про те, що ми навели вгорі.

З десятліттям харбінської „Просвіти" бажаємо їй як-найкращих успіхів у праці, а всім тамошнім просвітнім діячам із щирої душі бажаємо, щоб у них ніколи не погасала та віра, з якою станули вони до праці, та, щоб той вогонь, з яким вони працюють, обхопив усю загнану в Манджурію українську еміґрацію й перекинувся на Зелений Клин, що стогне під большевицьким ярмом, та щоб освічував усі українські землі!

Д-Р АНТІН ГОРБАЧЕВСЬКИЙ — ВІСІМДЕСЯТЛІТНИК

На своїх загальних зборах дня 11. червня 1936. р. „Просвіта" займенувала др. Антона Горбачевського, орґанізатора Чорткінщини, довголітнього посла до сенату, визначного українського громадського, політичного й освітнього діяча — своїм почесним членом, відзнака, яка дістається небагатьом українським діячам. Це відзначення збігається з вісімдесятліттям цього визначного чоловіка — його відсвяткувало з кінцем червня українське громадянство. Про діяльність дра А. Горбачевського, у звязку зі святом його вісімдесятліття, скажемо докладніше в вересневому числі Ж. і Зн., а покищо складаємо ВПоважаному Ювілятові свої найщиріші бажання.

Л. ЛЯКЕВИЧ.

КІЛЬКО КОШТУЄ ГРІМ

Спершу — для кращого зрозуміння — трохи рахунку. Бо він придасться нам у домашній господарці. Отож коли звичайна електрична жарівка горить, наприклад, під напругою 110 вольтів і перепливає через неї струм із натугою $^1/_4$ ампера, тоді кажемо, що це є 55-ватівка. Множимо 110 вольтів рази $^1/_4$ ампера й одержуємо 55 ватів. Це вже такий закон електротехніки.

Заокруглім цю вартість на 50 ватів. Коли така 50-ватівка горить годину, тоді кажемо, що вона висвітила 50 ватогодин. На рахунках електрівні зазначені кільоватогодини. Кільо, це тисяча (н. пр., кільометер — це тисяча метрів) — отже кільоватогодина, це тисяча ватогодин. Щоб висвітити одну кільоватогодину, треба, щоб 50-ватівка горіла 20 годин. Одна кільоватогодина коштує пересічно 50 грошів. Таким чином бідний підмешканець може обчислити, чи його „пан" не числить йому за багато за світло й навпаки: бідна „паня" може обчислити, кілько сама висвічує, а кілько її підмешканець. Слід тільки записувати час, коли світиться, від котрої до котрої години світили, додати ті всі години при кінці місяця й помножити їх на кількість ватів, що є звичайно виписана на жарівці (н. пр., 25 ватів, 40 ватів і т. д.).

Тепер, після цієї рахункової підготови, загляньмо до книг небесної електрівні та почислім небесне світло. Напруги громів величезні: від 20 до 400 міліонів вольтів!! Натуга струму: від 20 до 100 тисяч амперів. Хоча час тривання грому незвичайно короткий, кошти цих „фаєрверків неба" дуже поважні. На це вказує таке зіставлення: 1 кільоватогодина рівняється 1000 ватам × 1 година, себто:

Буває, що грім складається з двох відгалужень: одного, а, що раз поцілює землю, і другого, б, що ним кілька разів спливає електрика в землю.

1000 вольтам × 1 ампер × 1 година. Нам можна збільшити один чинник коштом другого, а добуток не зміниться, — це знає кожний учень. Отже: 1 кільоватогодина рівняється 3,600.000 вольтів × 1 ампер × 1 секунда. (Замісць: 1 година можна ж нам написати 60 хвилин × 60 секунд = 3.600 секунд; щоб дістати кількість енергії в секунді, помножили ми числом 3.600 число 1000 вольтів). Але що грім триває не цілу секунду, а незвичайно коротко, бо одну соту частину секунди, то можемо також сказати: 1 кільоватогодина це — 36,000.000 вольтів × 10 амперів × одна сота секунди. Ця

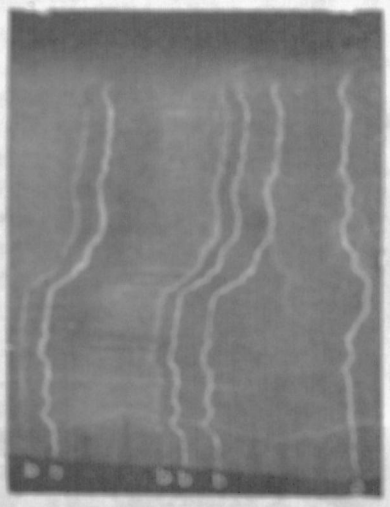

У часі фотографування обертаємо апарат, н. пр., зправа наліво; тоді виладування, що в дійсности слідують часово одне після другого, одержуємо на фотографії простірно одне за другим.

вартість уже зближена до грому, тільки що при громі є не 10 амперів, а що-найменше 20.000 амперів, отже 2.000 разів більше. А що одна кільоватогодина коштує 50 грошів, то 2.000 разів тільки коштувало би — 1.000 злотих!

Є це „кошт" найслабшого грому. Коли возьмемо, н. пр., пятнацять разів сильніший грім, себто помножимо напругу 5 разів, натугу ж 3 рази, то дістанемо: 180 міліонів вольтів × 60 тисяч амперів × одна сота секунди. Цей грім коштуватиме 15.000 зл.!!

Ці вартости є зовсім правдиві. Натугу 60 тисяч амперів стверджено, коли грім ударив у один фабричний комин, де мідяна линва громовідтяжника з 12 дротів стопилася на ніщо... Та грім складається з кількох виладувань, що неймовірно скоро йдуть одне по одному. Ми обчислили кошти поодинокого виладування. Так отже електрівня небес „видає" підчас одної бурі добрі тисячі, а як би зчислити громи всієї Землі, то вийшли би страшні гроші!

От і ще один доказ, яка могутня, яка величава ця щедра природа, що золотом між землею й небесами сипле, що, створюючи перед віками людину, не жалувала їй талантів на ту величаву мізкову комірку, якій — ще заки було Світло — судилось доходити вічних і таємних законів Вселенни.

ПРО НАРОДИНИ ТА СМЕРТЬ ЛЮДЕЙ.

На Землі живе яких 2 міліярди людей. На мінуту родиться пересічно 100 осіб, денно — 145.000, а вмирає на мінуту 63 особи, а денно 90.411 людей. Одна четвертина вмирає перед 7. р. життя, половина перед 17., а на 100 людей лише один доходить до 60. р.; $^1/_4$ людей умирає зі старости, а $^3/_4$ — через недуги. С.

МИХАЙЛО ВОЗНЯК

ОЛЕКСАНДЕР КОНИСЬКИЙ І ГНАТ ОНИШКЕВИЧ

(До зв'язків Кониського з Буковиною).

Найдавніше друковане ствердження зв'язків Олександра Кониського з Гнатом Онишкевичем маємо у статейці Кониського „З моїх споминок — Микола Костомаров"[1]), у фейлетоні „Діла" за 1885. р. В ч. 52 Кониський писав, що з кінцем 1878. р. проф. Гнат Онишкевич звернувся з Чернівців до нього із проханням, щоб він переслав йому для його „Руської Бібліотеки" життєписні звістки про Боровиковського, Тополю, Гребінку[2]) й інших. Кониський приготовляв і зібрав багато літературного та життєписного матеріялу, але указ із 1876. р. проти українського слова не дав сповнитися замірам Кониського. Бажаючи зібрати більше, ніж те, що було в нього, він звернувся до Миколи Костомарова з проханням написати йому те, що він знав про Тополю й інших.

Коли Кониський згадував про своє листування з Онишкевичем, минуло вже два роки від смерти останнього. Онишкевич помер по довгій недузі й після операції на рака в Відні 26. березня 1883. р. (народився в Утвині 1847. р.). В часі листування з Кониським він уже викладав українську мову й літературу на чернівецькому університеті. Катедру обняв у березні 1877. р., а іменування наступило з кінцем 1876. р. в часі його вчительювання в німецькій гімназії у Львові (від 1873. р.). Передтим був сотрудником — бо вчився на теології у Відні, при чому слухав у проф. Міклошіча[3]) славянської фільольогії[4]). В його дописі „Изъ Вѣдня (Поляки образователи русского языка")[5]) в 99 ч. „Слова" за 1870. р., підписаному буквою Д. і звернутому головно проти Павлина Свенціцького[6]), маємо безсумнівний доказ його тодішньої приналежности до москвофільського табору.

У Львові „твердий" Онишкевич трохи „змяк", як показує його редакційно-наукова участь у виданні тодішньої нашої мёлоді — що його І. том вийшов у Львові 1877. р. п. з. „Онишкевича Руска Бе[с]ѣдтека. Т. І. Писания И. П. Котляревского, В. А. Гоголя, П. П. Артемовского-Гулака". Усією душею віддавний розвиткові українського слова, Кониський довідався про „Руську Бібліотеку" й 22. (10.) квітня 1878. р. написав до Онишкевича такий лист:

„Высокоповажаный Пане (Професоре!

Довідався я, — не знаю, чи правда, чи ні, — що Ви приймаєтеся за діло дуже добре і вельми потрібне, за видання руської бібліотеки. До сього діла дано тягне моє і серцем і душею: позаторік узявся було й я за його, зібрав доволі матеріялів і зложив перший том, але наші обставини і наші порядки урядової цензури не дали мені виконати сього діла. Так воно й лишається як досі.

Ви, Добродію, стоїте в інших умовах: цісарська цензура не заборонить Вам вести діло руської бібліотеки і дай, Боже, щоб Ви скінчили його на користь руського народу[7]).

Міркуючи, що, може, Ви покористуєтесь дечим з моїх гадок, я виложу Вам, як я думав спорядити свої хрестоматії (читанки). Перш усього не слід ділити письменства на „українське і галицьке", бо се не-від-ьний шкарлюшок[8]), вигодний тим, котрі не можуть віддалити політики від письменства. Хай би руський нарід був не то що від двоюх, але хай би й від чотирох державних, то все ж він вивжди був, є і буде одним народом, одна нація, з одним письменством. Тимто й треба творити руських писателів не давати ні в яким нищім, як у строго хронольогічнім строї[9]): за Котляревським іде Шашкевич, потім Боровиковський, далі Гребінка, Бодянський, Устіянович, Максимович, Головацький[10]) і т. д.

Нема слова про те, що найкраще б було видати усі твори кожного письменника, з критичним і життєвим оглядом, але такі видання вимагають вельми багацько часу і концу; тимто я міркував, що з кожного письменника дати що ві есть кращі у його в кожного ряду його писанє; але до кожного письменника додать хоч коротку, да правдиву його життєпись, бо такі тільки, як поробив Барвінський у своїй Читанці. Далі змість передвсім написати історично-критичний огляд усього нашого письменства, починаючи з „Слова о Полку Игоревѣ".

Такі хрестоматії стали б класичними[11]) і показали б і людям і нам самим, щб в нас є і чого нема, і що чим треба. Видимо річ, що у нас в Росії тепер сього нічого виконати не можна вже через одно те, що у нас заборонено писати цілком по-нашому. Але, Добродію, труд — велике діло, і як ми вільнемося з тутешнім пригнетом, то воно що своє письменне діло поставимо на ті міри підвалини, з котрих вже не зверне його ніяка сила.

Дак от коли подобаєте мою раду, так вдоволіть до мене, може й я виведу яку нитку задля Вашої оповіді. Що

---

[1]) чит. Ж. і Зм. за квітень, 1885., ст. 97—98.

[2]) Лев Боровиковський, український письменник із початку XIX. ст. (1811—1889), байкар („Байки і приказочки"); Карпо Тополя, укр. письменник-драматург із початків XIX. ст., відомий його драматичний образ „Чари"; Євген Гребінка, відомий український байкар (1812—1848), видав 1841. р. в Петербурзі літературний збірник „Ластівка", писав і по-російськи (поезії й повісти з українського життя)

[3]) Франц Міклошіч (Miklošič), найвизначніший славянський новознавець XIX. в. (1813—1891), професор віденського університету, перший науково і всебічно довів, що українська мова для себе самостійна

[4]) фільольогія, грецьке слово — в кузькому розумінні: граматичний розклад мови, в ширшому — розклад культури якогось народу: мови, письменства, звичаїв, усної словесности й т. д.

[5]) Павлин Свенціцький, прибране ім'я „Павло Свій", український письменник, зроду поляк із Надднїпрянщини (1841—1876), жив і творив у Галичині

[6]) Кониський уважав наших предків, поки вважали тоді всі українці в Галичині й на Буковині. Дальші слова свідчать на москвофільськість Кониського, як це вияснено і у вступній статті, ст. 193

[7]) вимовлено, грецьке слово — помилка щодо часу, нашої, чи попередньої, — найвідповідніший виразник даного часу

[8]) хронольогічний, грецьке слово — розкладений за роками, відповідно до того, як щось відбувалося; строй — лад

[9]) Йосип Бодянський, український історик, археольог (етнограф), фільольог (1808—1878) та поет („Вісті української камени"), уславився виданням наших історичних пам'яток; про Миколу Устіяновича, чит. Ж. і Зм. за листопад, 1935. р., ст. 336—337; Михайло Максимович, український учений і письменник (1804—1873), уславився виданням українських народніх пісень (1827), доказував галичанам, що їм треба писати народньою мовою, доводив неприхильність погляду московських учених (Погодін), що Київ перед нападом татар був заселений москалями; Головацький — розумієься: Яків, член „Руської Трійці"

[10]) хрестоматія, грецьке слово — вибір із творів письменників; класичний — зразковий, бездоганний, найкращий

жаю і чим зможу, завжди стану з щирою охотою запомагати Вашому ділу. Коли будете писати, так відпишіть і свій погляд і свій програм на видавання руської бібліотеки.

Тим часом бувайте здорові! Щасти Вам, Боже.

Щиро прихильний і поважаючий Вас

О. Я. Кониський.

P. S. Коли вже Ви видали яку частку бібліотеки, і коли ласка — дак перешліть до мене на показ."

Що відписав Онишкевич Кониському, можна тільки здогадуватись на підставі його другого листу, бо про листи Онишкевича до Кониського досі ніхто не подав звістки. Дня 17. (5.) червня 1878. р. писав Кониський до Онишкевича ось-що:

„Високоповажний Добродію!

Учора одержав я Ваш лист і І. т. Р. Б., й за те й за друге посилаю Вам щиру подяку і всім серцем зичу, щоб вдалося Вам довести до кінця таке важне і таке корисне діло, як видання Р(уської) Б(ібліотеки).

Щодо мене — дак я й серцем і душею і ділом і словом рад помагати Вам, аби швидше і повній ішла Р. Б. Жалко, що тепер трудно, вельми трудно, добути дозволення на привіз в Росію наших книжок, печатаних за кордоном; але що трудно, дак ще не значить, що вкінець не можна. Я гадаю, що як запитати нашу цензуру в Спб.[15]), то певно, що вона дозволить продавать в Росії ті томи Р. Б., в котрих не буде нічого такого, чого у нас не можна печатати. Хай лишень я про се діло розпитаюсь і напишу до Вас. Одначе ж дарма ярма, аби коли були! Чого не можна сьогодні, те можна буде завтра, як цензура попустить трохи, оце раз — а друге те, що Р. Б. буде тим дорогим матеріялом, без котрого не можна написати історії нашого письменства. У нас не добудеш творів галицьких писателів, а особливо життєписей, а в Галичині — наших. А як доведете до кінця Р. Б., тоді виложити історію легко буде. Працюйте ж з Божою помочию.

Жаль ще, що у Вас не фонетична правопись, да в сім ділі я цілком гонуся з Вами[16]). От тілько стережіться брать матеріяли, особливо біографічні, із Читанок Барвінського, бо там велика сила брехні. Нашвидку я написав і посилаю Вам коротенький покажчик, а якім хронольогічнім порядку повинні йти один за другим наші письмаки[17]) до 1862. р., і покажіть, де і коли чиї твори були надруковані. Біля кожного писателя стоїть +, то се значить, що про його я можу подати Вам факти задля життєписей; а може роздобуду і про инших. Тижнів через два я перешлю до Вас життєписі Боровиковського, Бодянського і Гребінки. Але не знаю, чи зберу усі твори їх. Бодянський окрім „Наських казок" нічого по-укр. не печатав, напишіть, чи є у Вас: „Ластівка", „Сніп"[18]), байки Боровиковського, Чари і V. том творів Гребінки? Се все цінні речі, котрі безпримінно повинні бути в Р. Б. Погано, як немає їх у Вас, бо печатних не роздобуду, щоб купити, а переписувати довга річ, та й трудно пересилати переписане — одначе старатимуся про все, що треба, аби швидше йшла Р. Б.

Як роздобуду Квітчині повісті і листи, так перешлю, тілько навряд вірші, що вони єсть у Харкові; я напишу й туди.

Попробую переговорити з тутешніми книгарями, може, й згодиться хто з їх послати до Вас збірники, які можна знайти. Тілько бачте тепер у нас і Основа[19]) і старі збірники стали бібліографічною рідкостю, так що позаторік я вже не міг роздобути задля себе Вовчкових оповіданій. Ще трудній, навіть не можна цілком без дозволення цензури нашим книгарям продавати книжки на українській мові, печатані за кордоном, от через що й не згодяться вони.

В августі[20]), як зберусь коштом, дак може буду уві Львові, то певно заверну і до Черновець.

Мені здається, що цілком треба виділити і не вводити в Р. Б. такого сміття, як приміром, твори Бублія, Крутоярченка, Дідицького, Карпенків[21]) і инших, або вже на самім кінці особним томом видать сміттє, щоб не поганити їм Р. Б.

Над словарем працюють люди; я добре знаю, що не далі як через рік буде напечатано невеличкий словар (тисяч до 40 слів), але разом ведеться і великий історичний словар, котрий скінчиться років через три. А як буде словар і Р. Б., тоді граматика і історія письменства легко являться на світ божий.

Зі Львова до мене майже що цілком не доходять вісти; чудні там люди!

Про Вашу Р. Б. довідався я аж з Парижа.

Не забувайте ж і дальш про щиро прихильного до Вас Перебендю."[22])

Після того вийшов і другий том Бібліотеки Онишкевича, що містить „Писаня Г. Ф. Квітки"[23]) (Львів, 1878., сс. XXIV+613+4). Відгомін одержання тієї книги слідний у такому третьому листі Кониського до Онишкевича з 14. (2.) грудня 1878. р.:

„Високоповажний Добродію!

Вибачте мені, що я трохи запізнився з своєю одповіддю; треба було списати байки, а їх доволі за день не спишеш. Посилаю їх усі. Стихи і життєпись Боровиковського Ви вже маєте від мене. От і все, що він написав. У життєписі треба додати, що байки його мали велику вагу в свій час; бо кожна байка була тоді сатирою на кого-либо[24]) з його товариства: вони були осиним жалом, котре однаково кололо і вбогого й багатого, і знатного і незнатного.

Спасибі Вам за Квітку, я одержав його впору. Поможи, Боже, швидше скінчити III. т., так от-що, Добродію! Печатаючи, не переміняйте нічого: в таких виданнях, як Ваше, треба печатати так, як ви(й)шло що зпід пера автора; або вже коли охота єсть додавати варіянти[25]), так треба вказувати, відкіля їх взято. А то в Котляревського дуже багато перемін; єсть такі вирази, котрих Котляревський ніколи не міг вживати. А се шкодить. Чимало шкодитиме у нас на Україні оте „поясненик", що Ви додаєте в кінці томів, бо инде єсть так, що українські слова пояснюєте московськими.

Усе, що треба Вам, і що можна буде дістати, коли чого нема у мене, я дістану і пошлю до Вас. Оце сяду за Гребінчину життєпись. А поки Шевченко, напишіть, що у Вас єсть і чого нема з того, що маєте вложити в III. т.? Я послав Вам покажчика, дак Ви з його й випишіть, чого нема у Вас. От навряд чи добудемо що про Тополю, чи з його життєписі?

Ще одна рада, може послухаєте нашого голосу. Видання Ваше певно затягнеться на кілька років, а добре б було швидше його скінчити: чи не зробили б Ви так, щоб

---

[15]) себто — в Петербурзі (по-московському звався урядово: Санкпетербург)

[16]) певно, Онишкевич писав Кониському, що в тому часі (70. рр. XIX. ст.) не було б порадно в Галичині вживати фонетичного (себто, такого, як ми ним тепер пишемо) правопису, бо люди не купували б книжки, надрукованої цим правописом — і Кониський на це погоджувався

[17]) письмаки — письменники; тоді ще не було утворюючого одного слова „письменник", якого ми вживаємо тепер; тимто й у цих листах Кониський пише то „писатель" (старе слово), то „письмаки" (грубе слово)..

[18]) „Сніп", український літературний збірник (альманах), зладжений і виданий у Харкові 1841. р. Олександром Корсуном; про „Ластівку" пор. прим. 2 (Євген Гребінка)

[19]) „Основа", український журнал, що виходив у Петербурзі 1861—1862 під редакцією Василя Білозерського, а власне — Пантелеймона Куліша

[20]) август = серпень

[21]) все це незначні письменники, що про них уже й память загинула (цього Карпенка не сплутувати з Карпенком Карим!); Богдан Дідицький, відомий редактор москвофільського „Слова" (1827—1908), писав і вірші мовною мішаниною; про нього читайте Ж. і Зв. 1934. р. царини М. Андрусяка про москвофільських діячів — є про це й його книжечка, видана „Просвітою"

[22]) Перебендя — прибране імя О. Кониського

[23]) кого-либо — когонебудь

[24]) варіянт, латинське слово — окремі слова, речення, а то й цілі розділи, що їх автор, закінчивши свій твір, додає до нього, чи викидає (... зв. відміна тексту)

подібні бібліотеки і разом з III. т. почали видавати письменство новіше, починаючи з 1861. року; от би воно йшло двома ходами; а тим часом я сиджусь де з ким з своїх вельміських земляків, то може б і грошенятами Вам зарекомендував б толику — невелику. Таким строєм можна б за два роки видати усю бібліотеку, — скажіть, як Ви про се мізкуєте? Пісень Головацького[28]) у Києві дістати не можна. А Максимовича коштує 8 р. усе видання.

Будайте здорові. Данилові Млаці[29]) і землякам привіт сердечний. Ваш щирий Перебенда.

Привіт Данилові Млаці = Сидорові Воробкевичеві й чернівським землякам указує, що Кониський завитав був, як обіцяв, до Чернівців, отже особисто познайомився з Онишкевичем і визначними чернівськими громадянами. До листу додана власноручна копія (відпис) Кониського п. з. „Байки й Прибаютки до дітей", і життєпис „Євген Гребінка" пера Кониського до такого останнього його листу до Онишкевича з 13. (1.) лютого 1879. р.:

„Високоповажний Добродію!

Як раз сьогодні два м(ісяці), я(к) послав я до Вас у Чернівці рекомендованим листом у с і байки Боровиковського і питав Вас: що Вам треба, чого у Вас нема з Гребінчиних творів? Дуже прикро мені, що ось так довго від Вас ані-ані слова: чи дійшов до Вас той лист, чи ні? Не знаючи, що треба Вам з Гребінки, я посилаю його життепись тільки. Тим часом звертаю Вашу увагу ось на що: як дійде черга до Шевченка, дак не друкуйте його; бо я довідався, що се псевдонім одного з Писаревських[30]), котрого твори треба печатати після Костомарова і про життє котрого я збираю факти і подам Вам. Зараз коло Гребінки і Бодянського треба печатати. Тополю; він написав тільки Чарів. Ся оперета була вперше надрукована в Москві 1837. р. мною коло і вдовою свого батька, але вона тепер бібліографічна рідкість і варто обновити її.

Одповідайте, будьте ласкові, швидше, щоб знати, що Вам подавати і не гаяти часу.

Ваш Перебенда."

Нема ніяких даних, щоб стверджати, чи Онишкевич завдячував щось Кониському в томі з писаннями Квітки. З нашого матеріялу, який надіслав йому Кониський, він не скористав, просто тому, що для третього тому своєї бібліотеки призначив писання Марківця Шашкевича, Івана Вагилевича та Якова Головацького, встигши за свого життя надрукувати лише писання Марківця Шашкевича. Вийшов він 1884. р. з науковим апаратом[31]) Володимира Кощовського.

Безпосередньо, чи посередньо треба приписати Конискому теплу згадку про „Бібліотеку" Онишкевича в ч. 16. з 1881. р. одеського часопису „Пчелка", передрукованому в ч. 53. „Діла" з того року. Згідно з тією згадкою, Онишкевич, „дуже симпатична й роботяща людина, підняся дуже пожиточного видання". Згадавши про вихід двох томів „Руської Бібліотеки", кореспондент підносив, що Онишкевич „задумує далі видавати »Р. Бібліотеку«, хоч мусить багато жертвувати з своєї власної скупої пенсії, й закликував російську публіку підтримати те видавництво, закуповуючи два видані томи.

Матеріяли з наддніпрянського письменства, призначені для дальшого тому „Руської Бібліотеки", збереглися (здається, в частині) в рукописному відділі Бібліотеки Наукового Товариства ім. Шевченка (ч. 119). Тут зберігся й чотири листи Кониського, подані вище в наближеному до сьогоднішнього правописі. Зі збереженої тут чорнетки статті Онишкевича, надрукованої п. з. „Поглядъ на творы Макаровского"[32]) в чч. 1—3 чернівського „Родимого Листка" за 1879. р. виходить, що його мова чистіша в чорнетці, ніж у друкованому тексті. На неповну згоду з „Родимим Листком" і його редактором, москвофілом Миколою Огоновським[33]), указує неприхильна замітка Огоновського на Онишкевичеву рецензію на „Исторію славянских литератур" Пипіна й Спасовича[34]) в IV. т. „Archiv für slavische Philologie" з 1879. р., надрукована в 4 ч. „Родимого Листка" за 1880. р., — ця замітка викликала відповідь Онишкевича в ч. 6. того часопису. Правда, без підпису, але все ж він для стилю і для ч. 6. львівського „Світу"[35]) Белея і Франка з 1881. р. Можна з певністю твердити, що на шляху від москвофільства до національної свідомости Гната Онишкевича заплутало й його листування з Конискими.

---

[28]) „Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси", зібрані Яковом Головацким, видав Лесю Бодянський у Москві 1878. р.

[29]) Данило Млака — Сидір Воробкевич, пор. Ж. і Зн., за червень ц. р., ст. 162—163

[30]) псевдонім, грецьке слово — прибране (досить — неправдиве) ім'я; під ім'ям „Степан Шепетюк" писав Степан Писаревський, український письменник із початку XIX. ст. († 1849); це його слова до пісні „Де ти бродиш, мій друг"

[31]) науковий апарат (латинське слово) — підручники, джерела, що ними користується у своїй праці вчений

[32]) Михайло Макаровський, український поет із початку XIX. ст. (1785—1849), найбільш відомі були його поеми „Наталя" й „Гарасько"

[33]) Микола Огоновський, москвофільський діяч у Галичині (1836—1907), гр.-кат. священик, рідний брат славних Огоновських, відомих українських діячів і вчених, видавця у Чернівцях (1879—1882) „Родимий Листок"

[34]) Александер Пипін, російський історик літератури (1833—1904), відомий учений, член російської Академії Наук і Наукового Товариства ім. Шевченка, написав разом (і окремо) із польським учених, Володимиром Спасовичем (Спасовіч), що був родом білорус, (1829—1906), історію літератур усіх славянських народів (ж. ин. — і української літератури)

[35]) чит. жіночу книжечку „Проліски", за травень 1936. р. („Іван Франко, його життя й діяльність"), ст. 16. і 19.

„ТРЕТЄ ОКО".

Відомий інжинер Бенно Адлер зголосив патент (див. Ж. і Зн., ст. 173, пом. 1) на „окуляри, що світять", прилад, який винахідник назвав „третім оком". Є це окуляри — до їх оправи на переніссі прикріплена невеличка електрична жарівка з рефлектором. Через особливу споруду ця жарівка, хоч і дуже невелика розміром, дає дуже сильне світло, яке проходить тонюсіньким жмутком крізь дрібненький перед ним отвір. Жарівка сполучена електричним проводом із кишеньковою батерійкою. Це „третє око" дозволяє людині ходити вільно в темноті: промінь світла падає завжди на те місце, куди око звернене. Цей прилад дає змогу читати в темноті, розділюватися від жінок підчас маніпуляцій і т. д.

ев.

Б. Р.

ЗВІДКИ ВЗЯЛИСЯ СІРНИКИ?

Колись люди не знали вогню. За віруваннями, його мали тільки небесні боги, тимто й вогонь люди вважали за святий. Та був у греків добрий бог Прометей, що полюбив людей на землі й ніби вкрав у богів искорку святого вогню тай його подарував людям. За те його боги жорстоко покарали: прикували його до скелі, де, як каже Шевченко, „орел що день божий довбе йому ребра й випиває кров".

Так каже переказ. Та люди колись таки не знали вогню, але пізніш навчилися його добувати.

Спершу вчилися користати з „готового" вогню, тобто з блискавки. Але це було дуже непевне, бо не завжди були блискавки, коли треба було вогню. Крім блискавки, люди „позичали" вогонь від вульканічної лави, що спливала після вибуху. Але ж не скрізь були вулькани, й вибухи не були такі часті. Потім люди добували вогонь, тручи сухі кусники дерева один об один. Цей спосіб добувати вогонь був уже доступний усім людям, але ж і так добувати його було дуже тяжко. Тимто люди берегли вогонь, день і ніч сторожачи, щоб ніколи не згасав. Цей звичай добувати вогонь відомий і досі диким, а то й недиким народам. Бідні люди, що не мають за що купити собі сірників, чи не мають де позичити вогню, добувають його саме так і, добувши його, пильнують його, як того ока в голові. У старовинних народів були окремі люди, призначені до того, щоб пильнувати вічного вогню. Це бачимо і в наших гуцулів, що пасуть вівці в полонинах. Вони запалюють вогонь на весні, як виганяють вівці в полонину; цей вогонь не сміє згаснути ні на хвилинку аж до останнього дня побуту в полонині. Тому його пильнує один із пастухів, що називається „кнузарь".

*

Пізніш навчилися люди добувати вогонь, ударяючи кресалом, чи залізом об кремінь; з цього повставали искри, які падали на суху губку й запалювали її. Цей спосіб добувати вогонь нині ще дуже поширений по наших селах, бо це дешево, губка і кремінь усе найдеться. На цьому основані теперішні запальнички.

А вже зовсім недавно, може зо сто років тому, люди навчились робити сірники. Та не треба думати, що перші сірники виглядали таксамо, як тепер. Не було ні зручної коробочки, ні отої т. зв. тертиці, до чого потирають сірники, ні самих сірників, таких, як їх маємо тепер.

Ми навіть добре не знаємо, хто був перший винахідник сірників. Дехто думає, що сірники видумав один австрійський хемік Стефан Ірінй. А ось инші знизують їх із імам московського полковника Грановського. В його домі в Петербурзі жив якийсь чужинець, що продавав у маленьких пляшечках якусь хемічну складовину, яка з допомогою сірчаного патичка (шпички) скоро запалювала свічку. Може це були перші сірники, які опісля видосконалив француз Шанцель. Оці Шанцелеві сірники вже були трохи инакші. Це були вже тоненькі патички, замочені в сірку і зверху покриті клеєм: т. зв. Бертолєтовою сіллю[1]). Коли такий сірник замочити було у згущену сірчану кислину, то він запалювався. Нічого й казати, це було дуже незручно, тимто й десятки людей працювали над поліпшенням якости сірників.

За деякий час зявились т. зв. фосфорові сірники, що мали фосфор у складовині своєї запальної маси. Тільки ж такі сірники були дуже небезпечні, — вони запалювалися самі скоро вже від невеликого тертя. А, крім цього, пара фосфору дуже шкідливо впливала на робітників.

Тимто люди не переставали думати над тим, щоб сірники ще більше вдосконалити. Шведський інжинер Люндстром змінив трохи вигляд сірників, зробив для них зручну маленьку коробочку, а инші шведські хеміки та техніки — Коммерер і Ботгерт, звичайний фосфор замінили т. зв. некристалевим фосфором, а замісць сірки дали парафіну[2]). Тільки ж некристалевий фосфор оці шведські винахідники вмістили не на головці сірника, а на коробочці. Тоді сірник отакий треба було потерти об коробку, причім запалювалися спершу маленькі зернятка фосфору на коробочці, а потім від нього головка сірника. Такі сірники почали називати „шведськими".

Перші фабрики сірників повстали, очевидячки, у Швеції, а опісля й по инших краях. На Україні такі фабрики повстають уже в 1840. рр.

Та, як перші сірникові фабрики почали виробляти сірники, робота була ще ручна, бо машин спершу не знали. Тимто сірники тоді коштували дуже дорого. Ними могли послуговуватись тільки багачі. Подешевшали вони аж потім, коли люди повинаходили машини до сірникового виробу, тоді вони стали доступні всім людям.

*

Якже виробляють тепер сірники?

Зрубують вільхові, або соснові дерева й колодами звозять на фабрики сірників. Тут розпилюють ці великі колоди на менші, а потім саджають до великої напаленої печі, де від гарячої пари колоди поширяються, — тоді легче їх обробляти.

Опісля ці гарячі колоди окремі машини розрізують на тонкі дошки, які потім розколюють на патики. Ці патики пізніш кладуть до иншої машини, що січе ці патики, як січе січкарня січку, на т. зв. соломку. Як уже такої „соломки" багато, накидають її звичайними вилами до начиння, подібного до решета у млинках-віялках. Ці решета трясуться, а внаслідок цього кожна соломка, або инакше, сірниковий патичок, влазить до дірочок цих решіт. Тільки ж ці патички не випадають з решіт, а залишаються в дірочках, після чого ці дірочки сильно затягають так, що повстає щось наче велика щітка. Ці щітки мандрують до окремого відділу фабрики, просуваються над гарячою піччю, підсихають і пе-

---

[1]) Бертолєтова сіль — вибухова річовина, вживається в медицині й техніці

[2]) парафіна — земний віск

реходять до рук робітника, що вмочує цю щітку в густу рідину, яка і пристає до кінців цих патичків, підсихає, і так сірник уже готовий. Пізніше ці щітки кладуть у шафи, щоб підсихали, після чого витягають патички з решіт і вкладають до коробок.

*

Ще кілька слів про виріб коробок. Із тих гарячих колод дерева машина вирізує не тільки тонкі дошки, з яких роблять потім сірникові патички, але й ще тонші дощечки, з яких виробляють коробки. Як уже нарізали багато таких тоненьких дощинок, машина розрізує їх на лиштвочки, на коробку завширшки, а в місцях, де повинен бути згин, роблять невеличкі поперечні надрізи. Пізніш оці лиштвочки складають одну на одну, й вони йдуть до машини, що робить із них коробки, обклеюючи папером. Після цього ці коробки сушать, а пізніш набивають їх сірниками. Тільки ж заки вони помандрують до нашої кишені, переходять іще одну машину, що накладає на обидва боки коробки хемічну сполуку — оту тертицю, об яку потираємо сірники. Це й робить окрема машина. Довгою стежкою, одна за одною, посуваються безперестанно коробки по рейках, проходять попри оборотні круглі щітки, що крутяться в протилежному напрямку, як посуваються коробки. Ці щітки вмочуються в рідину й обмазують із обох боків коробки вже з сірниками. Далі обмазані коробки посуваються і проходять між окремими трубами з гарячою парою й помалу просушуються. Після цього коробки пакують і висилають у світ.

УСПІШНИЙ ЛІК НА ПОПЕЧЕННЯ ТА ПОПАРЕННЯ

(гарбарський квас і чай).

У шпиталі Генрі Форда в Дітройт, у Злучених Державах, доводилося д-рові Дейвідсонові (Davidson) нераз лікувати попечених робітників. І перед ним ставав усе старий образ: коли лікуванець не вмирав незабаром від нервового удару, то за якийсь час ставало йому лекше; зате пізніше, коли попечення заняло третину поверхні тіла, то людина однаково вмирала. Д-р Дейвідсон пригадав собі про досвіди, які переводив колись німецький дослідник Герман Пфайфер (Pfeifer) на кріликах. Він стриг їх, заморював, а тоді попарював їх так, що вони гинули. При секції (як пороли) показувалось, що печінки кріликів та нирки дивно змінились. Попарення змінило шкіру в отруту, так, що коли вкласти було до такої попареної шкіри здорового крілика, то він гинув, як від попарення окропом. Коли ж додати було до цієї отруйної матерії двохльораку ртути, — отруя зникала. Дейвідсон обговорив цю справу із иншим лікарем, д-ром Мейсоном, а він порадив йому попробувати вжити гарбарського квасу.

У травні 1924. р. привезли до шпиталю сімох попечених. На одного з них надії вже не було, бо попечення заняло 1/3 шкіри. Дейвідсон дав йому морфіни для злагіднення болю, приклав до ран борової масти, як звичайно, і тільки на найтяжче попечену руку дав обклад, намочений у 5-процентовому розчині гарбарського квасу. Третього дня борові оклади треба було поволі й обережно здіймати, як звичайно. Але намочений у гарбарському квасі обклад знято легенько й без болю — а рану вкрив темний упругий, наче пергамент, покрівець. По часі покрівець почав скручуватись на краях, його можна було легко віддирати, а під ним показалася нова здорова шкіра. Цей покрівець не тільки вбивав біль і не допускав до затроєння, а беріг також перед зараженням і не давав творитися шрамам. Від того часу почали вживати на попечення гарбарського квасу, і коли перше на 100 тяжко попечених умирало 60, то тепер — тільки 16.

Після цього д-р Дейвідсон говорив із иншим лікарем, д-ром Пенберті, з дитячого шпиталю держави (стейту) Мішіґен, про попечених та попарених дітей (із них 45 на 100 припадало на діти нижче 6. року життя). Їх теж почали лікувати гарбарським квасом. Давши дитині морфіни, скоро обчищували міхурі. Тоді дітей клали на колиску, укриту простиралом і огрівану зі споду електричним світлом і скроплювали лікарським скроплювачем, де був розчин гарбарського квасу, рани, доки вони не стали темно-брунатні. Запускали теж сільний розчин у тіло, щоб зменшити втрату води, яка йде в парі з тяжким попеченням або попаренням. Виявилося, що після такого лікування від тяжкого попарення вмирає вже не 58 дітей на 100, а тільки 17.

Та найбільше значіння гарбарського квасу в тому, що ним можна врятувати попечену, чи попарену людину, особливо ж діти, дома, а лікарі можуть вилікувати ним поступнево навіть дуже глибокі рани. Коли нема стерилізованих (відзаразних) струментів під рукою, то й не конечно випускати міхурці. Треба тільки чистого полотна та стерилізованого перевязу (бандажу). Тоді дати до шклянки води 4—8 чайних ложечок порошкованого гарбарського квасу, щоб стало його що кілька хвилин прикладати намочене в цьому розчині полотно, доки шкіра не стане темно-брунатна. Це не допустить до небезпечного нервового удару, заки прийде лікар. Порошкований гарбарський квас треба мати під рукою, бо розчин мусить бути свіжий. Як що до чого його може заступити сильний чай, що, свіжо запарений і охолоджений, має в собі досить гарбарського квасу, щоб утворити охоронний покрівець на попеченій, чи попареній шкірі.

Д-в.

СПОСІБ НА НАЛОГОВИХ ПЯНИЦЬ.

Два американські лікарі, др. Лев Дж. Робітсен і др. Сідні Селеслік, дійшли дослідами до того, що налогових пяниць можна відучити від пиятства: треба накласти на обличчя маску до наркотизування (присипляння) й на неї налити мішанину, зложену з кисню (90%) і двоокису вугля (10%); такий спосіб дає гарні висліди.

С.

КАЛІСТРАТ ДОБРЯНСЬКИЙ.

ЦВІТ ПАПОРОТІ В УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНІХ ВІРУВАННЯХ

В українських народніх віруваннях виступає багато ростин. Одна з найцікавіших з них, це — папороть. Папороть, кажуть, хоронить від гаддя, вона має охоронну силу перед чортом, коли її викопати перед св. Іваном, засушити без сонця і застромити в стіну, то хата буде забезпечена від громів, від чарів. Дівчата варять папороть, і в виварі показується їм їх милий.

Та не так велику вагу має сама ростина, як — її цвіт. Властиво папороть не цвіте так, як инші ростини, н. пр., груша, яблінка, троянда і т. д. — ніхто такого цвіту не бачив. Але в народній уяві такий цвіт є, і з ним звязані різні чудодійні прикмети. А зацвітає, мовляв, папороть на хвилинку, вопівночі у святойванську ніч, зацвітає вогняним цвітом... Кажуть, що людина, яка здобула папоротин цвіт, стає всевідуча (напр. знає, хто відьма, злодій, хто коли вмре, кілько в кого буде дітей, хто коли та з ким одружиться і т. п.), чує й розуміє, що говорять між собою всякі звірята, ростини і трави, чує, як вони розказують, до яких недуг котра з них годиться. З такими людьми розмовлятимуть і всякі неживі речі, такі люди знають не тільки теперішність, але й минуле й майбутнє, можуть бути невидні. Вони теж можуть бачити заховані в землі скарби, що їх бережуть злі духи. Ці скарби відкриваються перед ними, що можуть їх легко забрати. Так само відмикаються перед ними всякі замки — взагалі земля стає для них тоді прозора, як той кристал. Насіння папороті замінюється в дукати, замінює залізо в золото. Хто має цвіт папороті, той не матиме ніяких терпінь, не знатиме недуг, він навіть забезпечений від смерти, може стати знахором-характерником, зможе таке зробити, що в ньому закохається дівчина, яка його досі ненавиділа. А жінка, здобувши цвіт папороті, стає ворожкою, буде в чудодійний спосіб лікувати людей. Взагалі папоротин цвіт приносить щастя й успіх. Нарешті, коли власник папоротиного цвіту стрілятиме, то його кулі, мовляв, ніколи не схибнуть, а на св. Якова й Пилипа, або на Різдво він може черпати вино з річок та з криниць.

Папороть
(Dryopteris filix mas., або Aspidium filix mas. L., або Tripteridium filix mas.).

Отакі вірування в народу про папоротин цвіт.

Ці чудодійні прикмети папоротиного цвіту притягали завжди й досі притягають багато людей, що бажають здобути його для себе. Але це не така легка річ. Бо нечиста сила пильнує папоротиного цвіту й не допускає, щоб хто його собі здобув. Коли хто хоче здобути той цвіт, мусить бути дуже відважний, мусить бути приготований на всякі найгірші несподіванки. Але ж передусім мусить знати, як поборювати всі заходи нечистої сили і взагалі знати, як здобувати папоротин цвіт.

Народ оповідає, що така людина мусить піти ввечір під свято св. Івана Христителя сама одна до ліса, в таке місце, де є великий корч папороті, але так далеко, щоб не доходив туди голос півня. При собі повинна вона мати тоді чорнобиль і святойванське зілля, що бережуть від злої сили, а далі — взяти із собою кусок „артосу", цебто свяченої великодньої бабки, свячену на Великдень свічку разом із великоднім печивом і свячену крейду. На голові треба мати макітру, чи залізний моздір, чи взагалі якийсь чародійний одяг, треба йти цілком голому, а то можна зблудити. По дорозі не можна оглядатися, ані відгукуватися, коли хто кликатиме. Відшукавши в лісі корч папороті, треба обійти його тричі, відвернутись від корча, і числити з запереченням від 1 до 9 так: ні 1, ні 2, ні 9, потім потягнути довкола корча коло куском артосу, роговим ножем і крейдою, що їх святили в церкві 7, або 12 великодніх неділь, а треба в руці тримати хрестик і ножик. Відтак це коло слід покропити свяченою водою, а біля корча розкласти обрус (настільник), що на ньому 12 разів свячено великоднє печиво, або шовкову плахту. Щойно тепер треба ввійти в це зарисоване навколо корча папороті коло, стати при корчі, звернутися лицем до сходу сонця і, тримаючи в руці свячену великодню свічку, дивитися тільки на корч папороті й відмовляти різні молитви, як „Живий помощ", або „Отче наш", але з запереченням, а саме: „ні Отче наш", „ні іже єси..." і т. д. Так треба чекати до півночі, поки папоротин цвіт не зацвіте. Ввесь цей час усякі нечисті сили, як чорти, відьми, чарівниці, вовкулаки, небіжчики, годованці і т. п. будуть страшити і грозити на всякі лади, щоб не дати здобути папоротиного цвіту, щоб той, що його шукає, настрашився і втік. Отак, напр., їхатиме прямо на нього повіз із великим гуком, доїде до зарисованого кола і зникне; а то бігтимуть до нього з великим криком люди з колами і погрожуватимуть смертю, добіжать до кола і щезнуть; прибігатимуть різні дикі звірята, як льви, вовки, ведмеді, скреготатимуть зубами з тим, щоб пожерти сміливця, а то прилітатимуть усякі несамовиті птахи, як сови, пугачі і т. п., кричатимуть над головою різними пташачими голосами, або нарешті приповзатиме різне гаддя, що забиратиметься кусати... Та ще нечиста сила кидатиме камінням, сточуватиме дерева, а то і стрілятиме. Може бути таке, що розшалісться над тим місцем велика буря, буде падати зливний дощ, буде сильно блискати — всього цього не слід боятися, бо нечиста сила не може переступити зарисованого кола. Тільки ввесь той час не вільно оглядатися позад себе, ані навіть порушитись...

Коли прийде північна година, дається чути незвичайний тріск, щось наче вистріл, і тоді зацвітає на одну мить дрібний рожево-жовтий вогняний папоротин цвіт. Але він як-стій обсипається, загорить

як той сірничок і зараз згасне. Блиску цього очі видержати не можуть. Рівночасно з цим гримить, чути якісь дикі голоси, верески, вистріли. Як тільки заблищить цвіт, його як-стій треба відтяти посвяченим ножем так, щоб він упав на підстелену скатертину. Тоді треба його скоро згорнути і сховати за пазуху, або ще ліпше схопити його лівою рукою, роздягти шкіру на мізинному пальці лівої руки й чим-дуж його туди вкласти так, що цвіт у тіло вросте. Після цього треба найшвидше втікати з того місця додому. По дорозі треба ввесь час не вгавaючи шептати молитви; не вільно оглядатись позад себе, не вільно приставати хоч би на хвилину, не вільно промовити ні до кого словечка й нарешті не вільно плювати, а то — цвіт зникне...

Коли людина із здобутим папоротиним цвітом утікає додому, нечисті сили все ще не уступають і з подвійною силою силкуються всякими штучками цвіт вирвати. Вони гонять за нею з несамовитими криками, вересками, погрозами, кидають за нею вирваними з корінням пеньками дерев, або камінням і підставляють ноги, щоб упала, бо тоді міг би цвіт зразу пазухи випасти. При цьому б'ють громи, лискавки осліплюють очі, але потоками дощ. Нарешті нечиста сила прибирає на себе постать когось найближчого з родини, старається власника цвіту спинити, заговорити до нього. Бо як тільки він відізветься словечком, або спиниться на хвилинку, чудодійна сила цвіту пропадає. Навіть коли він нарешті добіжить щасливо до дому, то й там нечиста сила не дає спокою, цілу ніч докучає криками, вересками, стукінням у стіни дому і т. п. Все це може повторятися довший час, щоб лише власника цвіту довести до крайности, щоб йому сам цвіт остогид.

Як бачимо, не всяк може здобути папоротин цвіт, бо не всяк усе це витримає. Кажуть, що тільки чоловік щасливий у Бога може здобути папоротин цвіт. Але кажуть і таке, що такий чоловік не матиме спокою ні на цьому й на тому світі. Та ще є таке повір'я, що лише тоді можна здобути папоротин цвіт, коли покажеться комета...

*

Ще оповідають, що можна здобути папоротин цвіт мимоволі, цілковито несвідомо. Ось іде хтось у святоіванську ніч опівночі лісом попри корч папороті саме тоді, коли папороть зацвіла, то й цвіт упаде йому несподівано, що він не бачив, до обуви, й там ноги його притопче. Тоді нечиста сила при помочі різних підступів силкується відобрати цвіт від несвідомого власника. Вона прибирає постать пана, чи жида й заходиться купити від нього його обуву й тим самим і притоптати у ній цвіт. Буває й таке, що береться заміняти його обуву за свої гарні чоботи, або вимагає, щоб скинув з ніг узуття. Нераз прибирає подобу когось із найближчої родини й тоді намовляє, щоб скинув обуву, щоб мив ноги і т. п. в тій думці, щоб лише випав папоротин цвіт.

*

В умі народу сила злого на світі така могутня, що ніяк не допустить чоловіка здобути папоротин цвіт. Коли папоротин цвіт зацвіте, він як-стій обсипається й западається на 30 м. у землю. Народ вірить, що в папороті сидять закляті дівчата і хлопці, незарящені, що їх пірвали злі духи, а в ролях тому білі папороті бачить навіть рисунок обличчя. На Гуцульщині часто ніщать у лісі й по полях папороть, б'ючи по ній навхрест буковими колами. Потім ще місце посвячують три роки рік за роком, кажуть, що тоді папороть зникне. Роблять це з тою метою, щоб ніхто не знайшов папоротинного цвіту.

Кажуть, що червоний папоротин цвіт повстав із краплин крови, коли відтяли голову св. Іванові Христителеві.

*

Вірування, зв'язані з папоротю та її цвітом, відомі не тільки в нас, але й у всіх народів, у німців, англійців, та найбільш у славян і литовців. Колись віра в чудодійні прикмети папоротинного цвіту була дуже й дуже поширена, і з нею сильно доводилось Церкві боротися, а навіть на Синоді в Ферарі — заказали збирати папороть.

ДЕЩО ПРО ЯПОНСЬКУ МОЛОДЬ

Японська молодь розвивається раніш, ніж молодь инших рас. Тай так вона инакша, ніж європейська. Найкращище в ній це те, що вона легко вміє сполучувати умовий (абстрактий) спрам, філософічні питання (щучаним приводи). Вміння це проявляється вже з початком юнацтва, і тут учень японської середньої школи стоїть багато вище від свого європейського ровесника.

Цікаво, що японська молодь працює періодично, навороткма, час-до-часу. Вона то здатна до величезних зусиль, то знову якось вмить зневіриться у свої власні сили й перестає працювати.

Думання японського учня середньої школи, а то й вищої, не зв'язане, як ось, напр., у німців, із чимось практичним. Японська молодь, як і всі японці, податлива на впливи оточення, вона сильно підпадає сугестій, хтось другий дуже легко може молодому японцеві навіяти якусь думку, якусь бажання, молодь ця дуже скильна до наслідування. Тимто й повелось, що японці за такий короткий розмірно час, як яку четвертину століття, з незначної дрібної країни встигли зробитися державою, з якою цілий світ рахується.

Та це наслідування чужої культури в японській молоді, головно в ділянці техніки — не є поверховне. Тут уже молоді помагає та прикмета, про яку ми згадали — нахил до думання, до поглиблювання всього. Японська молодь перебирає від європейців усе, що їй здається добрим, але переробляє на своє й поглиблює.

Цікаво порівняти японську молодь із китайською. Досліди вчених виявили, що китайська молодь дорівнює японській щодо таланту, але таланти ці инакші. Китайці мають талант до мов, до музики, японці лише — до математики, до думання. До того китайська молодь мало податлива на вплив учителів, зате японський учень уже цілком прислухається до голосу свого вчителя... **В. Ков.**

ВОЛОДИМИР СІЧИНСЬКИЙ

ДЕЩО ПРО МИСТЕЦТВО АЗІЙСЬКИХ НАРОДІВ

Азійські народи мають свою старовинну питому культуру, мають вони і свій окремий будівничий стиль, мають і своє власне, цікаве мистецтво.

Ми тут звернемо увагу на індійське мистецтво та на китайсько-японський стиль.

Властивим **індійським** мистецтвом, що має свій стиль, уважають мистецтво часів буддгійської і брагманської віри[1]) (коло V. ст. до Хр. — X. ст. по Хр.).

Будівництво індійське зовсім відмінне від європейського, в ньому занадто багато різних прикрас, зайвих оздобних додатків, дрібних різьб, орнаментів, котрі роблять цілу будову ніби помережаною, неспокійною й фантастичною (казковою). Найстарші храми — т. зв. ступи з дивовижними брамами густо прикрашеними мереживом різьби з тваринними мотивами (рис. 1). Крім того, відомі величезні храми, повидовбувані у скелях і зі скель (храми-моноліти). Найхарактеристичніші храми-пагоди з пірамідальним перекриттям і вежами, що закінчуються цибулястими макіяками (на рис. 2 — перекрій пагоди).

Різьба, а особливо плоскорізьба, дуже поширена, бо всі стінки, кольони, тощо, індійці прикрашали фантастичною й густою різьбою з людськими і звірячими головами й пишною ростинною орнаментикою. Різьба на статуях для нас дивовижна з дуже заокругленими формами й неприродними руками: Буддга та инші боги, фантастичні люди з багатьома руками, люди-звірі, тощо.

Малярство мало розвинене.

В орнаментах геометричні мотиви зустрічаються рідко, частіше мотиви з індійської ростинности (рис. 3); нерідко сполуки людських і звірячих фігур (слони, льви, коні, бики, птахи), що сплітаються в одну хвилясту масу. Дуже поширена орнаментика була також у металевих виробах, зокрема замітне т. зв. „бідрі" — викладання на металевій дошці золотими, срібними та ин. дротиками та пластинками.

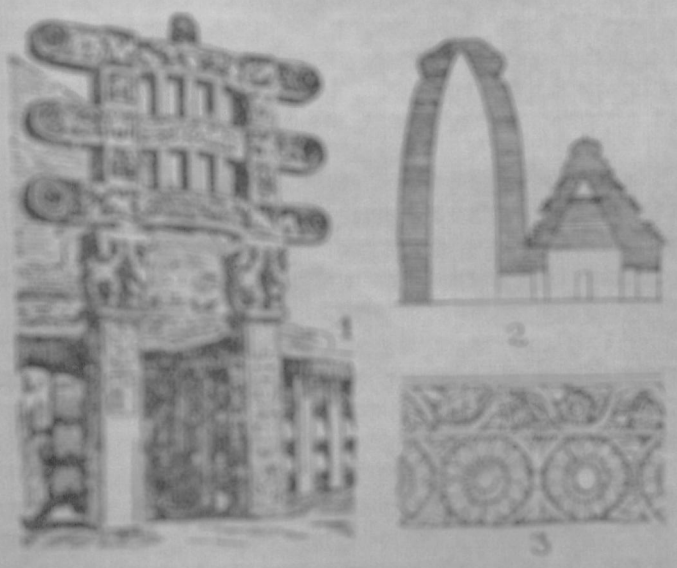

Індійський стиль.

[1]) пор. Ж. і Зв. за тривень, ст. 152, прим. 4, за червень, ст. 180—182.

Японсько-китайське мистецтво.

*

До **Китаю** (Хін) мистецтво прийшло головно з Індії. Культура Китаю сягає 3.000 р. перед Хр., але мистецькі памятки ми маємо щойно з VIII.—III. ст. до Хр.

Японське мистецтво є природним продовженням китайського (починаючи з VII. ст. по Хр.), але з кращим розумінням природи й делікатним, витонченим смаком мистців. Порівнюючи з індійським, китайсько-японське мистецтво — це штука дрібних виробів, малої різьби, дрібних рисунків і невеликих будов.

В будівництві панують зразки індійських пагод і веж зі ступіньчасто-пірамідальною формою (рис. 2). Загалом відповідно до умов життя (ча-

сті землетруси) будинки малі, деревяні та з легких матеріялів (глина, кахлі, бамбус, матерія). Дах покритий дахівкою, стінки переставні з очерету та плетеної трави. Все це надає будовам легкого й мальовничого вигляду (рис. 3). Стовпи поприкрашувані різьбою й головами смоків та ин. фантастичних тварин; ціла будова помальована яскравими ляками.

Різьба зображала головно статую Буддги (на рис. 4 — частина: голова) в Японії величезного розміру, — подібної форми до індійських, але різьблена більш натуралістично (природно) з прикметним обличчям китайсько-японським. А так поширена дрібна різьба в виробах із бронзи, різних твердих пород каміння, кости та ин.

У малярстві поширені невеликі рисунки на шовкових і паперових звитках, мальовані водяними фарбами і т. зв. дереворити (відбитки на папері роблені з деревяних вирізьблених дощок-клішів). Рисунки роблені звичайно плоско, лише головнішими обрисами предметів (т. зв. контурний рисунок), без тіней, з лініями дуже виразними, делікатними, що знаменито передають кожну форму предмету й постаті (рис. 1, 4—5). Малюнки сильно кольоровані з допомогою воно зазначених окремих плям, що одна побіч одної дають приємні сполуки різних кольорів. З великим натуралізмом (природністю) позмальовувані звірі, птахи й різні комахи.

Орнаментика така розвинена, що дала японцям славу „перших орнаментистів у світі". Особливо вживають її на різних виробах мистецького промислу з дерева, слонової кости, бронзи, твердого каміння, порцеляни. Мотиви бувають геометричні, (н. пр., меандер — рис. 6 і знак свастики — рис. 7) та ростинні з тваринними додатками. Особливо улюблені мотиви: смоки, однороги, олені, слони, птахи, фенікси, комахи, морські тварини; з квітів — хризантеми, піонії, троянди. Рисунок орнаменту дуже складний, але окремі частини розміщені дуже дотепно, зручно, вони створюють прекрасну цілість. Автім усі вироби мистецького промислу з гарними взорами, здебільша, не мають ніякого практичного призначення, а правлять лише за прикрасу дому або забавку.

В. Г—НП.

ДЕШЕВІ ХАТИ НА ОДНУ СІМЮ

Загально відомо, що українське будівництво, зокрема міське, поступає пиняво наперед. Наше громадянство міст і містечок поголовно комірничає під чужою стріхою. Хоч забудова підміських смуг могла б українським обручем окружити осередки, хоч власна хатина цупко вяже людину з рідною землею, підтримує життєву самовпевненість та дає вдоволення, — ми часто відмовляємося від думок про власне помешкання, переконані, що здійснити їх може тільки засібніша кишеня.

Наші малі хатки (бо лишень на партерову домівку може спромогтися наша „сіра", безгрішна людина), які скрізь подибуємо, все ще в нас будують на старосвітський зразок та розмірно високим коштом. Обширно розбудовані, займають вони багато місця. Надто довгі надвірні стіни (грубші з теплових оглядів) проконтують багато будівельного матеріялу, таксамо й велика розміром покрівля. Проте їх середина буває завжди тісна для мешканців, що не можуть його як-слід використати, а то часто й не вміють. Кімнати величиною звичайно не відповідні до своєї мети (спальні і світлиці за великі — коштом мешкальних та робітних кімнат, недостача веранд і купалень) та не розчислені „на міру" меблів, які в них мають стояти. Їх розміщення щодо сторін світу буває довільне, в нас мало беруть на увагу сонячне насвітлення. Поруч будівничих, грішать і самі мешканці: меблі розкладають звичайно так, щоб вони займали багацько місця й боронили мітлі доступу до пороху по закутинах домівки.

Рис. 1.

*

Новітнє будівництво на Заході намагається як-найдешевшим коштом забезпечити загал у невеличкі однородинні хатки, при чому воно придержується таких напрямних:

1) Розбудову хаток ведеться на підміських полях (дешевий грунт, здорове повітря) та здовж комунікаційних (лучбових) шляхів, щоб улекшити щоденний доїзд до праці в місті (залізницею, колесом, автобусом, трамваєм).

2) Обрисам хати дають форму більш-менш квадратову. Забудова площі у квадрат корисна, бо дає як-найбільше мешкального простору, а як-найменше обводу, цебто — довжини надвірних мурів. Квадратова форма дозволяє на різноманітніший розподіл кімнат усередині, ніж подовгастий будинок, де кімнати „гусаком" ідуть одна по одній і сусідують одна з одною лишень парами, тимто й переходи між ними далекі й невигідні. Найменше розбудова малих хат у довжину, зате на вузькій ширині, дає на кінцях будови дуже холодні кімна-

ти з трьома надвірніми стінами (квадратова форма допускає тільки дві).

3) Частину приміщень переносять на піддашшя (мансард), що дозволяє ще більш поменшити розміри дому в обрисі. Крім цього, в будівельних

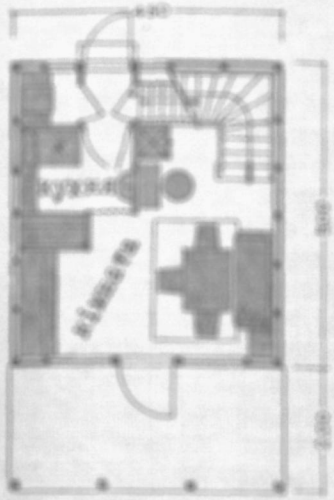

Рис. 2.

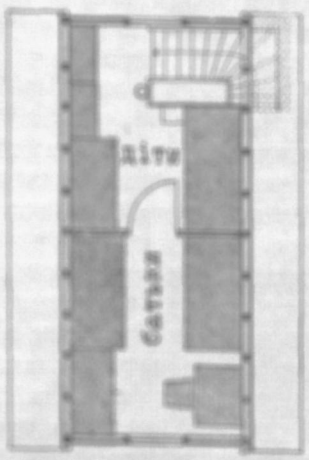

Рис. 3.

коштах піддашшя виходить дешево з огляду на лекшу споруду (конструкцію) від поверхової та через спільний із партером фундамент, дах і площу. Такою ощадністю на ґрунті ще й побільшиться квітничок, чи городчик.

4) Задержуючи, з огляду на тепло, повну грубість надвірніх стін, внутрішні (поділові) ставлять дуже тонкі, або вбудовують у них на тривко шафи, полиці, вішала, тощо. Таким чином ощаджують на мешкальному просторі та водночас на меблях. У стіні вміщають бібліотеку, посуд, одяг і т. п. в відкритих заглибинах, або критих дверцями, чи завісами.

5) Кімнатам дають найменшу допускальну висоту (2.50 м. на партері, 2.20 на піддашші), і цим ощаджують на висоті надвірніх мурів. Низькі кімнати привітливіші від високих, та тепліші взимі (огріте повітря завжди підіймається під стелю). Деяку недостачу простору винагороджують великі, ясні вікна, які дозволяють до того вигідно провітрювати кімнату (головно взимі).

6) Середину хати розподілюють на приміщення різні щодо величини (давніш усім кімнатам давали більш-менш однакові, „пересічні" розміри), зате доспособлені до свойого призначення. Кімнат, на все пригожих, тут уже немає. Мешкальня, де сімя ввесь день проводить, дістає найбільші розміри й найбільше вікон. Спальня — мала, з ліжками иноді поверхово побудованими одне понад другим (як у спальному ваґоні або в корабельній каюті), зате з сусідньою кімнатою сполучена вона проходом без дверей (замісць них завіса), щоб тому, що спить, залишити багацько повітря в часі нічного відпочинку. Світлиці, що покутувала по давніх мешканнях та множила павуків, місяцями даремне чекаючи гостя — в новітньому домі нема. Замісць святкових кімнат, ставлять приміщення,

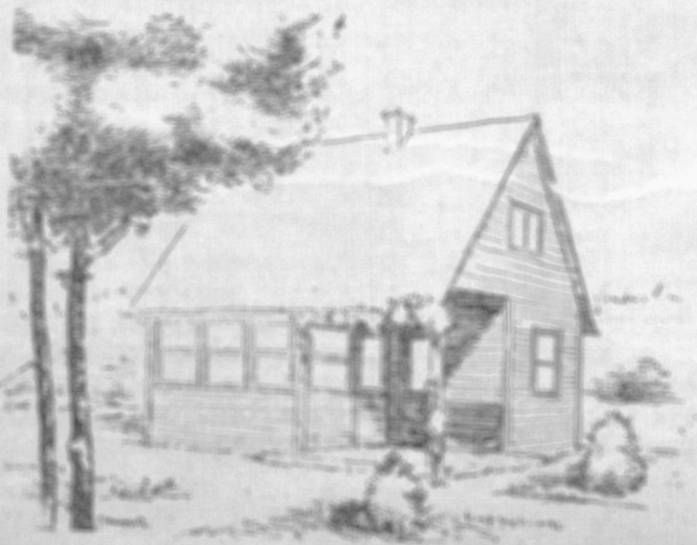

Рис. 5.

потрібні на щодень культурній людині: купальню, веранду, кабінет, чи то верстат для домашньої праці голови сімї, духової, чи пак тілесної.

*

Середина кімнат у такому маленькому домі нагадує подекуди залізничі спальні вози та корабельні каюти. Маленький, зате ясний, сонячний простір, меблі то повставлювані в стіни (шафи, полички), то так побудовані, що служать для двоякої мети (пр. тапчан, цебто канапа з постіллю захованою вдень усередині; вніч править вона за ліжко). Ніодніеї зайвої речі. Відсутність різьб цяцьок і т. п., що стають згодом маґазинами пороху. Прикраси скромні, зате влучно дібрані. Поверхні предметів гладкі, щоб легко їх чистити.

На рис. 1. зясовано назверхній вигляд малої хатчини (тут деревяної), а поруч на рис. 2 і 3. два пляни: партеру й піддашшя, де зазначено ще й розклад меблів (обрисом). Вся хатка завбільшки 7×4.50 м. (в нашому краю трохи буде більше, бо надвірні стіни мусять бути удвоє грубші від тих, що на рисунку); зпереду двометрову заглибину під стовпами займає веранда (краще зашклена, щоб не заносило її снігом, а мешкання щоб мало захист від холодних вітрів). З неї крізь двері між парою вікон веде вхід до просторої їдальні, яка зпереду має креденс (мисник), стіл, крісла й ка-

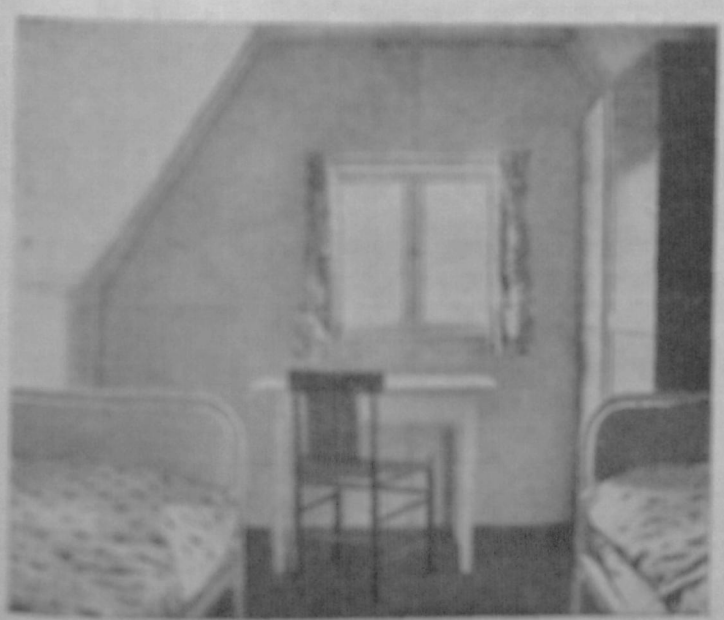

Рис. 4.

напу (чи тапчан), а позаду праворуч велику нішу (заглибину), де окремо стоїть невеличкий писальний столик із ослінчиком, із книжками і т. п., та звідкіля біжать сходи на піддашшя. Решта простору забудована малою кухнею (в ній хрестиком зазначено вогнище, поруч нього столик та шафа на посуд, вбудована задом у їдальню) та відхідником (кльозетом), напроти якого йдуть сходи до льоху, що дотепно побудовані під головними сходами (на піддашшя), зогляду на ощадність місця. Піддашшя (розбудоване як-мога найширше, тимто стеля в нього по боках скісно заломана, (відповідно до схилу даху) містить дві спальні для батьків та дітей, 4 ліжка, шафи, стіл із ослінчиком, умивальню, тощо. Скісний залім стелі голові не завадить, коли поприміщувано там ліжка, які займаємо лишень, лежачи. На рис. 4. показано вигляд такої маленької спальні; хоч скромна, але мила для ока. А ще миліша буде тому, хто матиме її за власну, поставивши хату коштом 2—4 тисяч злотих, а то й менче.

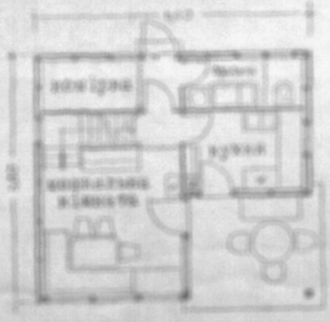

Рис. 6.

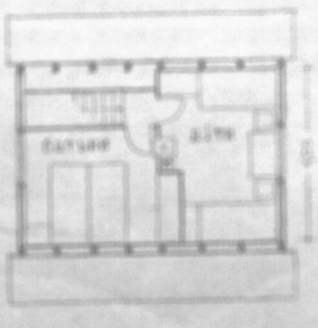

Рис. 7.

Инший дімок, лишень трохи більший розмірами, але значно вигідніший у розподілі середини, зясовує рис. ч. 5. (назверхній вигляд) та 6. і 7. (плян партеру й піддашшя). На просторі 5.80×6.40 м. (чи трохи більшому через грубші надвірні стіни) вміщено тут 7 приміщень: 5 надолині і 2 на піддашші! Головний вхід веде на веранду (по змозі зашклену!), звідтіль дверми ліворуч у їдальню, чи мешкальню, розяснену аж 4 вікнами у двох сумежних стінах; праворуч є двері до кухні — там вогнище, умивальня на посуд, стіл із полицями під вікном, довгий на все приміщення. З їдальні біжать ламані сходи (в заломі стоїть мисник) на піддашшя, під ними приміщені другі до льоху. Позаду ліворуч — комора, праворуч — купальня (чи пральня) та відхідник за завісою. Піддашшя обіймає дві просторі кімнати із спільною піччю. Сходи на піддашші кінчаться перед дверми кімнат (в рис. ч. 3. входять просто до кімнати). Усі приміщення вигідно доступні зсередини хати. На плянах хвиляста лінія означає завісу, а чвертьколом зазначено, як далеко сягатимуть двері, коли їх відчиняти.

Такі малі хатки забезпечують свойому мешканцеві повну вигоду й життя в культурній обстанові і в місті, і на селі. Ясна річ — із одною умовою: що в тісних кімнатах буде завжди лад. Бо лишень тоді малі приміщення не видаються за малі; а це оплатиться, коли подумати, як дешево мала хата коштує, як легко впорядити та огріти взимі невеличкі кімнати.

ІВАН ЧЕРСАК.

ВОДОПРОВОДНІ ВЛАДЖЕННЯ В РОСТИН

Мабуть, це річ усім уже відома, що ростини, щоб жити, потребують конечно води. Ввесь час життя ростини через її тіло має перепливати безперервний струм води. Залежно від пори року, вогкости довкілля, надвірньої теплоти та сили насвітлення сонця цей струм змінюється, — міцнішає, чи слабне. Вже коротка перерва або хвилинний застій у круженні води викликує хоробливі явища в тілі ростини, нпр., вине листя. А як такий стан тягнеться довше — ростина пропадає.

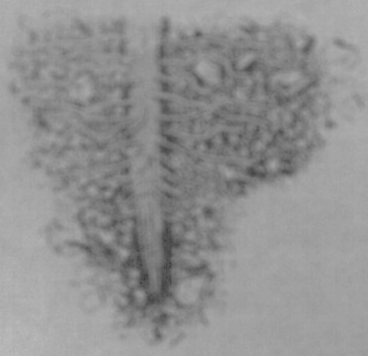

Рис. 1.

Кінчик корінчика сильно побільшений; волосинки присталися сильно до грудочок землі, щоб висмоктати з них останні краплини води й розпущені в ній мінеральні сполуки.

Воду, і враз із водою й розпущені в ній різні поживні мінеральні сполуки (мінеральні соли), ростина побирає із землі своїм особливим знаряддям. Те знаряддя має вигляд тонесеньких волосків, тимто його й назвали — волосинками. Ті волосинки густо, мов той оксамит, обростають кінці ростинних корінчиків. Довжина волосинок різна. В одних ростин вона має ледви яку частину міліметра, в инших доходить до трьох міліметрів. Зате грубість волосинок хитається між тисячними й сотими частинами міліметра.

Здавалося б, що билини, зілля, трави, кущі, дерева — поприкріплювані корінням до землі, що вони не мають змоги ні пересувати цього коріння, ні переходити з місця на місце, тимто вони в цій справі, у справі допроваджування конечно потрібної їм води — стоять наче безрадно, віддані на ласку й неласку назверхніх умов. А тимчасом, коли стежити за життям і побутом ростин, можна помітити в них уладження, що дозволяють їм спрямовувати дощеву воду в ті місця, де в них є волосинки.

Майже на всіх наших листових деревах, — липах, березах, грушах, яблунях, осиках, тополях, вільхах — листки укладаються-нахиляються так назверх скісно вдолину, і в такому ладі, одні під одними, що дощеві каплі не падуть просто з листка, а лише по листках спливають скісно на боки. Таким способом після дощу суха місце коло землі, що під верховіттям дерева, окружене перснем сильно змоченої землі. Коли розкопати там землю, можна переконатися, що саме до того місця протиснулися бічні корінці дерева, вкриті волосинками. У мо-

лодих деревець, що їх корінчики з волосинками не далеко ще відбилися від материного пня, верхо-

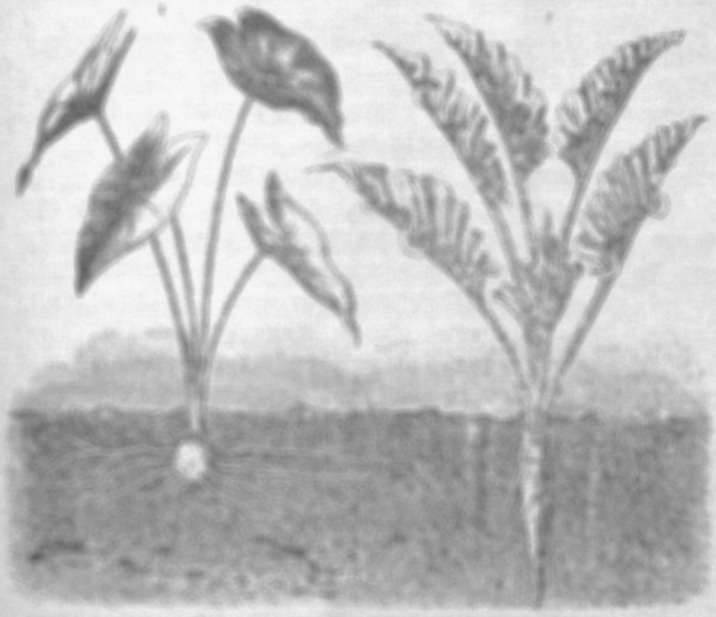

Рис. 2.

1. Відповідне спрямування дощової води у клещицях; 2. доцільне спрямування дощової води в розетці.

вітця заволіклось меншим простір. Щодня в міру розросту верховіття поширюються-розростаються корінчики, пускаючи волоски. У зв'язку з цим є звичай обтинати верховіття (галузок) і коріння дерев, призначених до пересаджування. При цьому жнець на увазі саме те, що слід однаково скорочувати, обтинати рознагужене верховіття й коріння, щоб волосинки, котрі мають розвинутися, попали в склад молодого верховіття (корони).

Рис. 3.

Доцільне спрямування дощової води в ростіні центральних.

Деякі билини, зілля й кущі особливо штудерно спрямовують дощову воду в ті місця, де є їх волосинки. Оглядаючи можна це на ростіні клещицю (див. рис. 2. обр. 1.).

Коли розглядатимемо корінці цієї ростіни в городі, то кінці її бічних корінчиків із волосинками в-одно находитимемо в простій лінії під закінченнями її великих, скісно назверх наложених листків, з котрих стружками сплива дощова вода.

Наприклад, в дуже вирізній протилежности укладають свої листки й корінці ростіни цибульки-конвалії або ростіни з вертикальним корінем, що їх бічні корінчики з волосинками не розходяться на боки, а дещо спрямлять у глибину в напрямі осі ростіни. Цю наглядну протилежність бачимо в ростіни на рис. 2., обр. 2. Плоскими листками звернені на рис. 2., обр. 2. Плоскими листками звернені й наложені доцентрично. Їх увігнуті, поверхні верхом покрита низкою рівчиків. Цими рівчиками спливає дощева вода доосередньо просто до того місця землі, де пороземіщувані корінчики з волосинками. Коли листки таких ростін мають довгі спинки (напр. фіялка, цавій), тоді ще й на спинку найдемо виразний рівчик. Ним із листків спливає вода в сторону пня й осі веретенястого корня.

Дуже гарно, шрубовато-крученою дорогою спливає дощева вода здовж била декотрих осетуватих ростин (див. рис. 3.). Каплі дощу можна в цьому випадку заступити малими оловяними кульками шроту. Така кулька, поставлена на горішній листок, котитиметься рівчиком іздовж головної жилки листка, вдарившись у вісь била, завернє вбік і з прилистка, що в цьому місці обіймає било, завжди скотиться сáме на середину наступного нижчого листка. Скочуючись далі, впаде на другий, потім на третій листок, і так по черзі все далі вдолину, щоб нарешті упасти на землю коло самого била. Такою самою крученою лінією спливають і каплі дощу, з тою хибá різницею, що по дорозі вони збирають нові каплі водиці, і чим ближче землі, тим більше води прибуває.

Рис. 4.

Водопроводне владження в дійсній величині.

Трохи нижче, але з таким самим кінцевим висідом, спливає дощева вода по дійсній звичайній (див. рис. ч. 4.). На рисунку бачимо, що середні листки на білі цієї ростини в їх горішній третій частині згинаються назверх скісно вдолину. Та хоч каплі дощу, що падуть на цю частину листка, не спливають доосередньо в сторону осі ростини, а — відосередньо, то проте вони падуть завжди на середину наступного нижчого листка, отже на таке його місце, що вже нахилене доосередньо до осі ростини. Наслідком такого владження вся дощева вода таки нарешті спливає на землю сáме біля пня ростини.

Попри ці такі виразно наглядні, назверхні, водопроводні владження — життя витворило в ростин іще й різні инші, що служать до того, щоб у придбанні та доставі води використовувати всі можливі нагоди і спрямовувати воду туди, де життьові потреби цього вимагають.

ЦУКОР ІЗ ЖОРЖИН (ДАЛІЙ, ГЕОРГІНІЙ)

За дослідами американських дослідників Вітербі і Рігера жоржини мають у своїх бульках досить багато левулози, цукру, трохи солодкого від бурякового цукру й нешкідливого для недужих на цукрівницю. Цукор із далій можна добувати таким самим способом, як і з буряків. Тому, що далії видають майже тільки само цукру, що й буряки, як їх посіяти на такому самому кусникові поля, то в Каліфорнії почали садити далії на велику міру.

Стр.

ІВАН МАРКУС.

СТАРІ ДЕРЕВА

По багатьох наших селах зберігається чимало різних памяток із давніх часів. На жаль, люди не дуже звертають на них увагу, не дуже ними цікавляться. Не кажемо вже про давні образи, сільські фігури та инші памятки мистецтва, а просто про

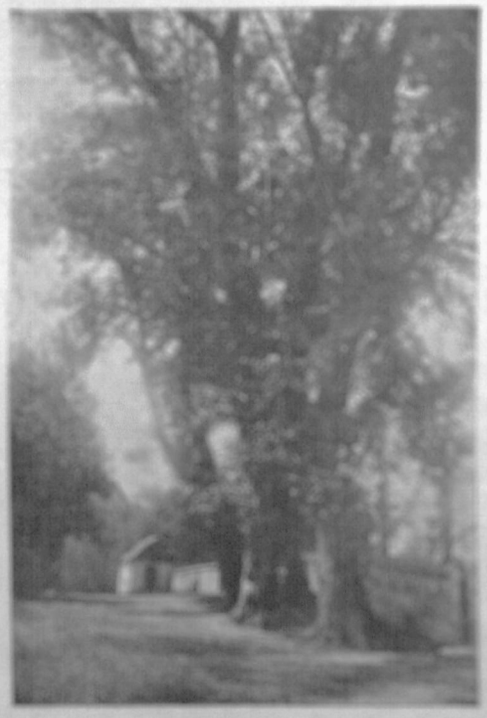

Старі липи в с. Жулині, стрийського повіту.

предмети, що село здавна прикрашували, н. пр., — старі дерева. По инших краях, от хочби в Німеччині, такі старі дерева, що бачили давні часи, люди шанують, доглядають їх, не дають їм розпастися. Воно не диво, бо німці люблять свою старовину й шанують усе, що на ту старовину вказує. А в нас такого зрозуміння зовсім немає, тимто все, що звязане зі старовиною, марно пропадає...

Але приємно згадати, коли де люди з пошаною відносяться до памяток із давнини, оточують їх дбайливістю. Ми маємо тут на думці старі вікові липи, що збереглися в селі Жулині коло Стрия. Вже здалека, кілька кільометрів від села, можна помітити дві великі громади тих високих старих дерев. Перша, менша — коло церкви, друга, більша — творить алею (вулиця, обсаджена з обох боків деревами) до фільварку, а від фільварку тягнеться аж до границі сусіднього села Семишнова. Правда, багато з цих лип знищив уже час, а проте вони й досі є великою оздобою села. Тепер залишилося ще коло 40 старих дерев.

Як приглянутися тим липам у алеї, то видко, що їх колись садили за пляном. Це була, здається, робота дідичів, а садили ці дерева наші люди, дідичівські панщизняки. На жаль, не можна знати, коли їх засадили. Але ж з розмірів дерев можна б зробити такий висновок, що цим липам бодай яких 300 років. Найгрубші зпоміж них мають у обводі 4.92 м. Правда, таких грубих є всього декілька штук.

На цих липах є грубі нарости. Про повстання цих наростів є в селі такий переказ, що в часі нападів татар туди стріляли кулями, до яких були причеплені ланцюги. Ті кулі, летячи, обдирали кору, й на цих місцях потворилися ті грубі нарости.

І в сусідніх селах, у Лукавиці Горішній та в Гірному, є кілька таких грубих лип, що своїми розмірами дуже подібні до жулинських та, ймовірно, походять із тих самих часів.

О. ЦИНКАЛОВСЬКИЙ.

ВОЛИНСЬКІ ЦЕРКВИ-ТВЕРДИНІ

В неспокійних часах на Україні виникала потреба будувати оборонні місця, так зв. городи, що за їх валами і стінами пересиджувала підчас війни довколишня людність. Але завдання оборонних місць припадало не тільки городам. Ще в дуже давніх часах, положені далеко від городів, манастирі будували в місцях природно недоступних і обводили валами, деревяними й мурованими стінами, з високими вежами. І досі на Волині подибуємо урочища, що звуться „манастир", „манастирище". В урочищах цих здіймаються часто землині вали й високі насипи — сліди колишніх укріплень, що ними був оточений манастир.

Деякі з таких старих манастирів-твердинь достояли й до цього часу.

Манастирі ці, як, наприклад, Зименський Святогорський під Володимиром, який згадується ще в XI. ст., і Дерманський — обведені високими мурованими стінами з вежами. В цих стінах і вежах пороблені т. зв. „амбразури" або стрільниці, через які з гармат і рушниць можна було відстрілюватися від ворога, що облягав манастир. Але не тільки за стінами такого манастиря-твердині знаходили собі захист довколишні люди й чеці. Бувало так, що й сама церква такого манастиря була побудована так, що становила твердиню.

Ми не знаємо докладно, як були з цього погляду уладжені наші муровані церкви з княжих часів, але в літописах маємо звістки, що підчас облоги, коли ворог, знищивши стіни, вдирався до міста, нарід ховався до церков, замикався там, як у твердині, і часто рятувався так від неминучої смерти. Таке бачимо підчас упадку Києва, коли люди боронилися в Десятинній церкві, і в Володимирі, коли замкнулися були в Успенській катедрі.

Цю оборонну прикмету зберегли церкви і в XV—XVI. ст. Одна така церква-твердиня, побудована десь в XV. в. в с. Сутківцях*) на Поділлі,

*) пор. Ж. і Зв., 1935, ст. 35.

достояла до наших часів. Є це мурована, поверхова церква, зі стрільницями й вузькими вікнами, пороблениими високо над землею.

На Волині також маємо церкви-твердині, незалежно від того, чи були вони колись оточені оборонними валами і стінами. Церкви такі будували так, що підчас облоги або нападу не тільки можна було там сховатися, позамикавши двері, але й успішно відбиватися.

Такою церквою-твердинею на Волині є церква в селі Загайцях у кременецькому повіті. Побудована вона в 1626. році українською шляхтянкою Яриною Боговитиновою-Козерад-Ярмолинською за часів київського митрополита Петра Могили. В 1637. р. повстає тут манастир на честь св. Йона Милостивого. Манастир той обдарувала ця культурна шляхтянка, як це видко з запису — ставом, млином, полями, лісом і сіножатями, але одночасно наслідників своїх зобовязала вічно дбати про той манастир. Другим заповітом, який зроблено у приняві свящ. Йона Заліза, вона жертвує на цей манастир 1000 злотих. Син Ярини надав манастиреві грунти — Дворище і Замчище. Манастирське село, в відміну до с. Загайців, дістало назву Малі Загайці.

З кінцем XVIII. ст. й на початку XVIII. мананастир часто нищили перехідні війська, які вимагали, щоб манастир прогодовував вояків і коні. Такі військові відділи часто починали правдиві

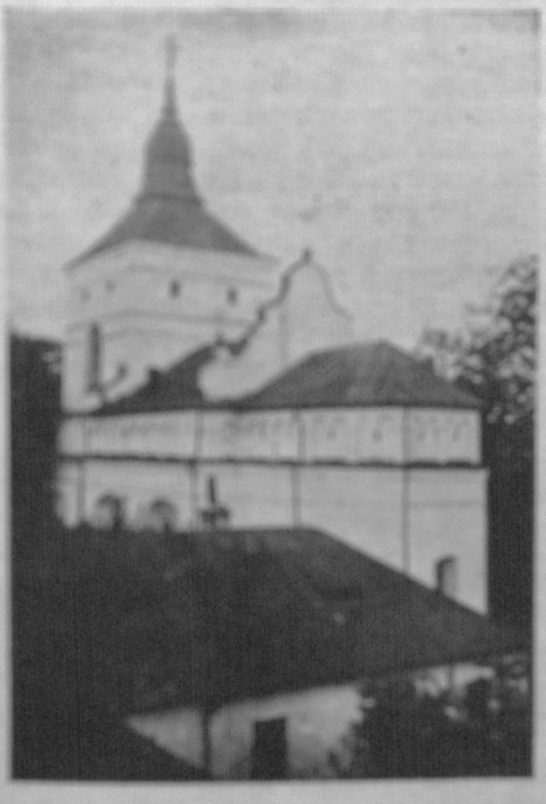

Церква-твердиня (св. Івана Милостивого) в селі Загайцях на Кременеччині.

бої між собою. Один з таких боїв відбувся на початку XVIII. ст., коли литовський гетьман Сапіга обложив манастир, обстрілюючи його з гармат і рушниць і, здобувши, сильно його пограбував. З початком XVIII. ст. манастир тратить свої землі й цілком убожіє, і тільки з переходом до чину ОО. Василіян починає знову багатіти, коли то безправно забрані від манастиря землі знов йому повертають.

В сорокових роках XIX. ст. російський уряд сконфіскував заповітні землі...

Церква-твердиня (св. Трійці) в селі Тростянці, луцького повіту.

Сама церква Загаєцького манастиря — це велика триподільна, барокова[2]) будівля з дуже грубими стінами. Над бабинцем здіймається дзвіниця-вежа, де понад бальками для дзвонів є ще поверх, а в стінах пороблені вікна для оборони.

Церква збудована так, що поверх церковних склепінь виведені стіни ще вище та пороблені в них 24 амбразури для стріляння з рушниць.

Недалеко від церкви видніють манастирські будинки, одноповерхові, муровані доми, далі — садок, а за ним манастирський фільварок.

До світової війни в Загаєцькому манастирі переховувався великий і дуже цінний архів із документів XVI. і XVII. ст., а також велика бібліотека, яка могла похвалитися Острозькою Біблією з 1581. року.[3])

Другою оборонною церквою-твердинею, дуже подібною до церкви Загаєцької, є церква св. Трійці в селі Тростянці луцького повіту, побудована в 1650. році, невідомо ким. Ця церква мурована, триподільна, з дуже грубими стінами й вікнами, високо від землі.

Над середньою частиною церкви вже пізніше прибудовано підбанник і баню. Вище склепінь зведено стіни ще на два метри і в них пороблено десять стрільниць. Над бабинцем осібна кімната з круглими вікнами для стріляння. Вхід до тієї кімнати й на поверх зі стрільницями провадить стрімкими й вузькими сходами. В кімнаті на поверсі є чудотворний образ Матері Божої. Недалеко від церкви є сліди якоїсь великої мурованої будівлі.

---

[2]) спосіб будування в XVII—XVIII. ст. з багатьома прикрасами на чолових стінах будинків

[3]) Острозька Біблія, дуже важна церковно-словянська пам'ятка в українській редакції; є це збірна праця українських учених, що гуртувалися при Острозькій Академії, закінчилася друком 1581. р., заходами Івана Федоровича (пор. Ж. і Зн., за червень, ст. 164, пом. 2), а вийшла накладом Костянтина кн. Острозького в Острозі

ФРАНЦ КОКОВСЬКИЙ

РИБАЛЬСТВО В СЯНІЦЬКОМУ ПОВІТІ*)

Головне місце рибальства в сяніцькому повіті, це — ріка Сян, на просторі між селами Заславям і Доброю Шляхотською. Побічна околиця — Ославиця, починаючи від Прилук аж до Загіря, де вона вливається до Сяну, та ще гірські потічки, що вливаються до Сяну, Ослави, чи Сянічка. В потоках та горішній Ославі ловлять яльці, меринки та пструги. В Ославі трапляються й инші риби, такі як у Сяні. Пструги ловлять на вудки, або руками, рибу в Ославі ловлять деколи сітками, неводами.

Право рибальчати в Сяні та в його притоках належить державі. Від неї виарендувало його „Рибальське Товариство" в Сяноці, що має кількадесят членів, переважно інтелігентів. Вони ловлять рибу переважно на вудки для розваги, або для своєї потреби. Товариство наймає ще дійсних рибалок, що раз або двічі на тиждень ловлять рибу в більшій кількости на продаж. Зловлену рибалками рибу купує „Товариство Рибальське" (по 40—50 гр. за 1 кг.), а потім продає її по 1 зл. за 1 кг.

Обсяг сяніцького рибальства ділиться на три частині. Перша, починаючи від південного сходу,

Запускають „сіть".

це — простір від залізничого мосту в Заславі аж до мосту „вільховецького", що лучить Сянік із с. Вільхівці. На цьому відтинку працює 4 рідні рибалок, переважно українці (Боднарі, Присташі). Другий відтинок — від „вільховецького" мосту по містечко Мриголод. На цьому відтинку працюють головно рибалки з Межиброддя (Мазур, Вайцович) — українці та ще з Теребчі, але цих мало. На третьому відтинку працюють рибалки із Мриголоду, Лодини та Доброї. Рибу ловлять або пливучи на човнах, що їх називають „крипа", або „бродом", цебто йдучи водою. Це залежить від висоти води.

В Сяні, або його припливах, трапляється така риба: кусениця (дунька), мерина, меринка, клець (яльчик), окунь, чернуга, ментус, підуства, слезь, плитка (плітка), головач, ковбель, щука, карася (карась), лин, вюн (піскур), угор, оклея, голий окунь (язгар); рідше стрічається — болень, короп, судак, раз навіть заблукався лосось. У гірських потоках живе пструг (в мулистих потічках бувають раки).

Рибу ловлять різними способами: у сітки, на вудку, на вудисько, руками. Недозволені способи рибальства — це трутка та ловлення „на востки", але їх також уживають.

Сіток є 8 родів, а саме: 1. сітка звичайна, 2. черпак, 3. бігун та бігунець, 4. шофата стойова,

„Бігунець" і „шофата стойова".

5. шофата поїздова, 6. плахтинка, 7. вінцьорок шнуровий, 8. вінцьорок лозовий.

*

Сітки вживають рибалки дуже рідко, бо з нею багато заходу, а й дно Сяну нерівне. Роблять „сіть" із конопляних посторонків, а обтяжують її валком, щоб досягала дна. Сіткою ловлять рибу звичайно взимі на глибокій воді. Взимі риба ховається в глибинах, бо там вода тепліша та спокійніша. На такій глибині вода згори замерзає у кригу. До ловлі треба двох крип, сіти довгої на 100 або більше метрів та 6—8 рибалок. Вони приміщуються у двох крипах, заїжджають ними поза кригу й розпускають сітку здовж країв криги. Примоцьований валок тягне сітку вдолину, на дно. Обвівши кригу сіткою, рибалки обломлюють потрохи кригу та пускають її поверх сітки з водою, а саму сітку затягають (стісняють) що раз більше, поки не стягнуть її з рибою до берега. Давніше ловили таким чином 3—4 сотнари риби (кусениця, клець, щука); тепер, коли риби в Сяні стало менше, ловлять 1—2 сотнари за один раз.

Бігун, це сітка 4—6 м. завдовжки, на двох дрючках „нашторц" (сторчма). Широка вона на 1½ м. Сподом від сітки йде підлога, цебто дальша частина сітки, зігнута та краями зішита. На краях підлоги примоцьоване олово (тягарці), що тримає підлогу при дні ріки. Два рибалки, що

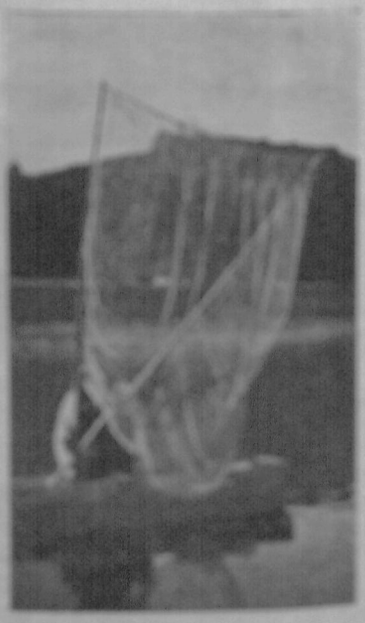

„Шофата поїздова".

*) Праця з Музею „Лемківщина".

сидять у двох крипах тягнуть бігун, при чому стукають о дно жердками, що до них примоцьований бігун. Настрашена риба тікає, поки не опиниться

„Черпак".

в „підлозі". Бігуном ловлять („імають") рибу на глибоких водах, йдучи з водою.

Бігунець, це — така сама сітка, як бігун, тільки трошки менша. „Імають" нею рибу не з крип, а йдучи в воді по найбільше бистрих водах.

Шофата стойова, це — сітка, що нею ловлять рибу, стоячи в воді. Складається вона з двох дрючків, зложених один на одному, в переріз у формі букви „Х", так, що творять дві сполучені одні з одними вилки. До долішніх вилок причіплена сітка (звуть її „полотно"), що вгору звужується. Сам кінець сітки називають „кіш". Цей кіш придержує рибалка ногами. Щоб сітка добре трималася долішніх вилок, (звуть їх „крижованці"), причіплена шнуркова поперечка. Рамена горішніх вилок не є рівні. Довше тримає рибалка рукою, коротше пускають вільно.

Шофата поїздова зроблена таксамо, як шофата стойова, тільки не має „коша". Нею ловлять рибу із крипи.

Плахтинка або **плахта** — це два дрючки, до них почіплене „полотно" так свобідно, щоб творило матню. „Полотно" обтяжене посередині оловом. Ловлять плахтинкою рибу по старих Синицях (давні річища Сяну), де є пруття, чи інший „берліг". До ловлі треба двоє людей. Йдуть вони в воді, кожний із них тримає і притискає до дна дрючок від плахтинки, а дрючком другим, що його тримає в другій руці, „жигає" з пруття й так наганяє рибу до плахтинки.

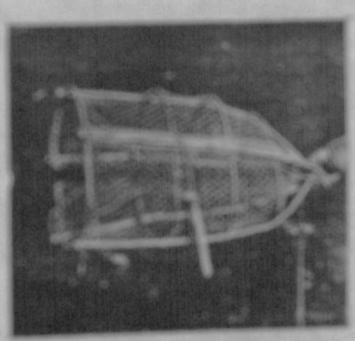

Сітковий вінцьорок.

Черпаків є три роди: великий, малий та з матнею („півздовжний"). Великий черпак — це чотиригранна сітка, що її розпинають на двох скрещених обручах. Обручі примоцьовані на дрючку. Такий черпак запускають у воду, а потім підтягають із рибою вгору. „Полотно" (сітка) звисає вдолину і творить щось наче матню, де зісипується риба з цілої сітки. Дрючок буває до 3 м. завдовжки. Великим черпаком ловлять рибу з човна.

Малий черпак різниться від великого тільки меншими розмірами та довшим (до 6 м.) дрючком. Цим черпаком ловлять рибу з берега.

Черпак із матнею або **„півздовжний"** (звуть його також **„пригортачка"**) подібний до попередніх, тільки, що „полотно" в ньому ще більше, й воно звисає ніби справжня матня в сітку. Дрючок довгий на яких 6 м. Ловлять ним рибу в великій, каламутній воді. Там, де сподіваються риби, запускають у воду пригортачку та притягають із рибою на беріг.

Вінцьорки бувають або сіткові або лозові. Є це рід кошів, що до них заманюють рибу макухом. Сітковий вінцьорок роблять так: до 5 повздовжних прутів із лозини або ліщини (називають їх „розпірками"), почіпляють усередині чотири півперечні „облучки" з ялиці або смереки. На ці облучки натягають сітку. Всередині сітки зроблене „гирло", що привязане 4 шнурками до 3. з кінця облучки. Ціла сітка („полотно") має бути натягнена ніби струна. На кінець сітки (всередині) чіпляють „сіменний макух" (макух із сімя), а сам вінцьорок примоцьовують до дна ріки так, що до його кінця чіпають великий камінь, який тримає вінцьорок у воді. Щоб можна було пізнати, де находиться вінцьорок, до одної верхньої „розпірки" силяють шнурок на 6—8 м. завдовжки, на кінці того шнурка чіпляють „сплавок", цебто, кавальчик мякого дерева, що плаває по верху й показує, де вінцьорка шукати. Вінцьорок приміщують так, що гирло йде за водою, а хвіст проти води. Не кладуть ніколи вінцьорка під воду, ані півперек води. Заманена макухом риба, що звичайно пливе під воду, запливає гирлом усередину вінцьорка й уже не може відтіль виплисти.

Ловлять „на востку" бродом.

Вінцьорок лозовий зроблений таксамо, як сітковий, тільки що замісць „полотна" має сітку сплетену із дрібних галузок лозини з дуже маленькими дірками, які пропускають воду. Його тепер майже не вживають.

Ловлять також рибу на „вудку", „ґрунтівку" та „вудицю".

Вудку роблять із нитки (часом також із кінського волосіння плетеного в 4—8 волосів), на

кінці чіплявть куповаий гачок, а перед гачком дають дрібку олова, щоб гачок із приманою пішов у спід. У висоті, залежній від глибини, причіплюють „поплавок" із гусячого пера, або кори з липи, — це показує, коли „риба бере". Як приманн вживають мух, глисти, хрущів, деколи ловлять яльці на черешню.

Ловлять „на востку" з човна.

Грунтівка це — щось наче вудка, тільки що вона міцніша та не має поплавка. Гачок теж куповаий, подвійний, виглядає як якір. За обтяження вживають більшого кавалка олова, щоб тримав грунтівку на місці („на грунті"). За приманту вживають хрущів, пільних комашів, глисти та живої рибки, -сеєя, комбінка, або окліво („живець").

Вудиця це — шнурок 10—12 м. завдовжки, а на ньому почіпляні у віддалі ½—1 м. гачки з приманою. Приманн вживають такої, як на „грунтівку", а особливо хробаків імід вільшини та ліщини. Вудицю закладають на ніч півперек річки, а причіплюють вудицю шнурами, — їх називають „поворусець". На вудицю ловлять переважно яльці, мінтуси та угрі, рідше меренн та підуствя. Ловити риби на вудицю заборонено.

Заборонено також ловити рибу „на востку". „Востка" це щось наче вила з загостреними кінцями, вони примоцьовані на дрючку. Ловлять нею рибу вночі, при світлі каганця. Рибу, що вночі спочиває у глибині, рибалки вишукують при помочі світла та вбивають її або приголомшують ударом „востки". На востки ловлять також багато риби тоді, „коли риба треться", бо тоді вона звичайно дуже мало дбає про свою безпеку. „На востку" ловлять рибу, або раки з човна, або бродячи в річці.

При помочі світла ловлять також рибу шофатами, а називають це „страшіддо". Роблять це так: згори ріки йде одна частина рибалок зі світлом та полошить рибу, а внизу, на яких 50 м. стоять інші рибалки із шофатами, що в них попадає риба.

Таксамо ловили давніше рибу „волочком". Це щось наче „плахтинка", тільки менша від звичайної. Тепер цього способу не вживають.

Не ловлять тепер риби в „ліску"). Останню „ліску" заложено коло 1912. р. Була вона плетена з лозини, на 4 м. завдовжки, а 1 м. завширшки й 1 м. заввишки. На її кінці був примощений „кіш", цебто сітка з дроту, довга й широка — по 75 цм. Зробили „ліску" 1 км. вище села Заславя, по середині Сяну на мілкій воді. Від сітки йшли два вали, укладені з каміння проти води. Течія води в „ліску" була сильна й не пускала риби втекти із „ліски" вгору, а риба мусіла опинитися в коші. „Ліску" розібрали на дерученнн влади в 1922. р.

На путку ловлять рибу тайком. Кусники ловлять так, що більші глисти мочать у спирті до палення, а потім кидають їх у те місце, де сходяться риби. Риба, що їсть таку глисту, задурманюється й випливає поверх води, а тоді її ловлять руками. Інакше ловлять яльців. Купленні в крамничках „бобики" (зерна подібні до насіння люцерни) мелють і „набивають" шкіри хрущів, що їм попідрізали передтим голови та крила. Ці хрущі кидають у воду, де риба їх їсть та затроюється. Мерену й мережку затроюють так: молоду конюшину крають дуже дрібненько, мішають її із житньою мукою й місять із цього тісто. Таке тісто кидають дрібними кусничками в воду.

Інших способів троєння не вживають.

*

Човна (криїв) та сітки роблять рибалки самі. Сітки роблять „глицю" (це більша деревина голка) або „гличку" (менша деревина голка) та валком. Роблять сітки з конопляної прилі, котру купують, бо коноплі в околиці Сянока не вдаються. До роботи сітки з грубшої прилі вживають глицю, з тоншої — гличок. Для перехоплювання риб уживають кошів плетених із лозини. Є два роди кошів. Один, менший, — із ручкою та шнурком зачіпати на шию, бере рибалка із собою, вибираючись ловити рибу. В нього складає всю злапану рибу. Більший кіш, що його деколи звуть „садзка", призначений на те, щоб переховувати рибу. Він цілий плетений теж із лозини, має отвір замкнений дверцятами, куди впускають злапану рибу. Такий кіш, коли в нього є риба, замикають і причіплюють у воді до каміння, щоб риба була жива.

Хлопець із кошем на рибу.

---

[1]) Свої цей описок проф. Т. Сулімірський у своїй статті „Рибальство на горішньому Сяні" („Lud", II, с. XI, з. 3 1902 р.)

XI. ОЛІМПІЙСЬКІ ІГРИЩА

Від 1. до 16. серпня 1936. р. відбуватиметься в Берлінї друга, літня частина світових спортових змагань — „XI. Олімпійських ігриць"[1]). Ввесь світ неспокійно слідкуватиме й найменших відгомонів найбільших змагань. Бо ж там змагатиметься найкращий змагунський цвіт, вибранці народів світа. Очі й вуха всіх звернуться у сторону Берлїна, щоб почути звідтіля вістку: котрий змагун, котра нація перемогла! Одна перемога на Олімпійських ігрищах може викликати у світовій політиці успіхи, що рівняються важким працям дипльоматів, а то й ії перевищають.

Тимто й кожна держава старається, щоб ії змагуни добули як-найбільше перемог на спортових змаганнях. Фінляндія, край тисячі озер і 3 мілїонів населення, в великій мірі завдячує свою популярність у світі тому, що видала таких славних спортовців, як світової слави бігун Нурмі (за одну годину перебіг 19.221 м., на Олімпійських ігрищах здобув кількадесят дуже цінних нагород), велику кількість змагунів (між ними Еріянна, що кинув рапицею на віддаль 76,66 м.!) і ин. Кажуть, що цими перемогам Фінляндія завдячує велику поживку, що ії дістала в Америці. Спершу старався добути ії фінляндський міністер, а коли якось не вийшло, держава вислала до Америки свойого змагуна Нурмі, й той... відбив цілу Америку своїми нечуваними бігами на спортових грищах.

Можна б навести таких прикладів більше — які вони являють на те, що і спорт має тепер велике політичне значіння.

Коли Німеччина добилася права влаштувати у себе Олімпійські ігрища, то передусім доклала всіх зусиль, щоб ці змагання відбулися як-найкраще, щоб у цілому світі заговорили про ці ігрища в Берлїні як-найлїпше.

І вже ті звістки та фотографії, які доходять до нас, дають надію, що Німеччина притьмарить усі дотеперішні ігрища. Сам канцлер Німеччини, Гітлер, дуже цікавиться ігрищами та пильно доглядає праць, зв'язаних із підготовою до ігриць.

На цих ігрищах відбудуться змагання в таких спортах: легкоатлетиці (біги, скоки, метки), змаги в душанї, сучасному пятизмагу (біг, плавання, шерм, кінна їзда верхи, стрілянє), підводнім тягарїв, у шермі, гнилиці на траві, копаному мячі, полю (мячева гра, коли змагуни їздять на конях), парусництві (човна з вітрилами), стрілянні, порванці, шиколесництві, канюкарстві, плаванні, в кошівці, важкоатлетиці (бокс), кінній їзді верхи, веслуванні і в рухливих змаганнях (вправи вільноруч, вправи на коні, поручнях і ин.). Ті всі змаги відбудуться на величезному майдані т. зв. „Reichssportfeld" (Державний спортовий майдан) — там може приглядатися змаганням поверх 100.000 глядачів. Круговим стадіону (площі на змаги) побудовано різні инші площі до всяких вправ. При вході на стадіон, на високій мачі, повісили велетенський дзвін, на його обводі написані цікаві слова: „Я скликую молодь світу".

*

Для змагунів, що прийдуть на змагання (їх буде яких 5.000!), побудовано недалеко Берлїну окремі приміщення. Буде це своєрідне село — його вже й назвали „Олімпійським селом". Має воно вже свою окрему пошту! Для кожної держави там

Державний спортовий майдан (Reichssportfeld) у Берлїні. 1. Олімпійський стадіон; 2. стадіон для плекання; 3. майдан для привіт; 4. тепральний майдан під голим небом; 5—6. входи на стадіон; 7. майдан для їзди верхи (гіпподром); 8. площа для спектаклів; 9. „Дім німецького спорту"; 10. будинки для рухливих змагань; 11. арена плавальни; 12. німецька школа рухливих; 13, 14. дім студентів; 15. головна гостинниця; P — місце для авт; S, U — залізничі дорогі — S надземної залізниці, U — підземної залізниці.

збудували окремі доми і приміщення з усіма вигодами. Там збудовано окремі спортові майдани, величаву їдальню, тощо. Все це переростає навіть американців, що 1932. р. влаштовували в місті Льос Анджельос X. Олімпійські ігрища!

Німеччина сподівається, що на час ігриць прибудуть у її межі мілїони мандрівців-туристів. Для них будуть різні знижки на залізницях чи в готелях, для них роблять різні виставки по музеях і театрах і т. п. Бо ж чужинець хоче бути не тільки на спортових змаганнях, але й захоче ще дещо побачити! А що за все це треба платити (не згадуймо про те, що й за мешкання й харч треба ж платити!) — то виходить, що спорт має й деяке господарське значіння для держави. Коли покінчаться ігрища, всі будуть числити не лише те, котра держава найбільше вивезла нагород за перемогу, але й те, хто найбільше привіз до Німеччини грошей...

---

[1]) нар. Ж. і Зь., 1936, за лютий, ст. 56—58, за березень, ст. 94—95.

ПАВЛО АЛЕПСЬКИЙ.

ПОДОРОЖ ПАТРІЯРХА МАКАРА

(Кінець).

РОЗДІЛ XVIII.

Україна. — Бориспіль. Історія св. Бориса та Гліба. Переяслав. Церква Успення. Черкаси. Приїзд до Чигирина. Опис міста. Манастир св. Трійці. Побачення з гетьманом. Суботів. Удова Тимоша Хмельниченка. Лисянка. Посвячення церкви в манастирі. Посвячення козацького табору. Небезпечна дорога на границі. Рашків над Дністром.

У вівторок ми проїхали пять миль і в полудне приїхали до містечка зі замком та укріпленнями; містечко зветься Бориспіль, себто — місто Бориса, сина володаря Володимира. Як оповідають, тут була велика старовинна камяна церква, на честь мученика Гліба, другого сина володаря Володимира; її зруйнували ляхи, камінь, дерево та залізо повивозили в Київ, де з цього всього побудували велику нову церкву, що ми про неї раніше згадували, — але з нею їм не поталанило. Ми вже казали, що володар Володимир мав дванацять синів, що всі вони визнавали християнську віру з вийнятком одного, що був поганин і ворогував зі своїми братами. Він запросив до себе до дому двох з них, Гліба й Бориса, названих при христі Романом і Давидом, йому вдалося хитрощами вбити їх власною рукою. Так вони стали мучениками, а русичі й москвини святкують їх память і будують церкви на їх честь. Їх образи знані усім; є це два брати, що стоять один побіч одного, в царськім одягу і в шапках на голові[114]).

Повертаємось до оповідання. Це місто дуже гарне, має безліч садів, при кожному домі є сад, а також криничка погожої води, що її черпають колесом. Дерева, здебільша — вишні, себто червоні вишневі дерева. В місті дві церкви: Різдва Богородиці та св. Миколи, а на передмісті є третя — св. Миколи. Ми побули тут недовгий час і повернулись трохи на північ, проїхали більше, ніж шість миль, і прибули до великого міста, що своєю величавістю може мірятися з Києвом, воно відоме в цій країні як столиця, де жив колись король. Зветься воно Переяслав. Воно обведене багатьома земними валами, має три брами в укріплених стінах: одна виходить на суходіл, а дві инші на мости, перекинуті через великий став, що тягнеться кругом міста і що повстав із річки, що до нього вливається. Став замкнутий штучними берегами, що творять гаті для млинів і укріплення для гармат. Це місто — столиця й метрополія всіх козацьких міст і земель, по цей бік Дніпра. Ляхів було в ньому дуже небагато, самі урядовці. Тимто й міста, як оповідають, ніколи від коли його основано, ніхто не підбив, ні не добув збройною силою, переходило воно на власність шляхом договорів, бо, правду сказати, воно недобутне. Коли перед ним зявився Хміль, козаки, що були в ньому, повбивали польських начальників і заволоділи містом без бою і сварів.

Коли ми зблизилися до міста, нам назустріч вийшов полковник[115]) з царським прапором, з бубнами та польськими флєтами, а також духовенство та всі міщани з короєвами, процесією і з великою парадою провели нас до великої нової церкви Успення Богородиці, побудованої з дерева. Будова ще не скінчена, але викликує подив глядача своєю хитро-мудрою формою, висотою, симетрією і своїми пятьма банями. Вона має подобу хреста, себто складається з чотирьох великих арк на всі чотири сторони світа, й на кожній арці ще є дві менші арки дуже гарні, з боків, так що всіх арк — дванацять. Великий вівтар відмежований головною аркою і двома бічними. В церкві чотири вівтарі: вдолині Покрови та Чесного Хреста, а над ними, на хорах два: один Похвали Богородиці та другий Петра й Павла. Ця церква має двоє хорів; одні, як звичайно, над західніми дверми для співаків, а поверх них — другий ряд хорів, що йде кругом великої бані, достеменнісінько подібних до хорів святої Софії і своєю будовою і стовпами; вони захоплюють очі глядача та, хоч деревині, виглядають наче марморові. Знадвору церква оштукатурена довкола смугами та дугами. Вся ця будівля нова, ще не викінчена, всередині стоїть іще причандалля, що ним підтягають матеріяли липами. Знадвору йде довкола велика ґалерія, що охоплює всі вісім вуглів церкви, при чому поруччя ґалерії точені. В місті є ще чотири церкви: Воскресення, Спаса, Трійці та Миколи. Перше була ще церква, що належала ляхам; тепер її перемінили на манастир Покрови Богородиці. Протопіп цього міста, як він сам сказав, має владу над двісті священиками.

Вертаємось до оповідання. Коли ми виходили з церкви, на знак великої радости, вистріляли з гармат, що аж земля затряслася. В неділю, що тоді зійшлася зі святом св. Іллі пророка, а нам минуло саме чотири роки від нашого виїзду з Алеппо, наш владика-патріярх після Служби Божої посвятив воду й покропив нею ввесь нарід. Мешканці цього міста мають велику віру у грамоти з розгрішеннями. Полковник, що гостив нашого владику-патріярха у свойому домі, розповів йому, що його влада поширюється на девять міст і більше ніж пятьсот селищ, і що під його рукою є сорок тисяч вояків, та ще додав, що як що до чого він може виставити сто тисяч війська.

В вівторок 22. липня ми виїхали з цього міста, при чому полковник і ввесь нарід з бубнами та флєтами, а духовенство з піснями, проводили нас досить далеко. Ми проїхали чотири милі і приїхали до містечка зі замком, укріпленнями та ставом, що зветься Гельмазів. В ньому є церква Успення Богородиці. Потім проїхали ще чотири милі та приїхали до містечка, подібного до попереднього, зветься воно Золотоноша, воно має дві церкві, одна з них Успення Богородиці. Ми зробили ще три милі, станули над рікою Дніпром, переправились через неї й нарешті приїхали до міста, що зветься Черкаси, місце, звідкіля виводяться козаки[116]). Тут вони лаштують свої човни, що ними ходять на Чорне море, бо ріка Дніпро тече під самим містом. Тут народився Хміль і тут

умерше появлялось козаки. Мешканці подібні до диких звірів[107]).

Далі ми проїхали ще сім миль і приїхали до міста, де постійно пробуває Хміль, а зветься місто Чигирин. Після того, як ми переправилися через Дніпро, ми всю дорогу, по обох боках бачили море піску, — такі вже береги цієї ріки, на велику просторінь — а вже з тої хвилини, коли ми збливалися до згаданого міста, то піски були у глиб у чоловіка, і наші коні падали від утоми. І всі околиці цього міста піски та піски. Писар, себто секретар Хмеля, вийшов нам назустріч із великим відділом козаків і провів нас до міста головною дорогою, що скидалася на велику ріку піску. Замок своєю висотою і щодо будови нагадує замок у Альшпо, видно його здалека. Коли ми підїхали до міста, молодий гетьманенко вийшов нам назустріч із процесією і духовенством, і нас провели до старої деревяної церкви Успіння Богородиці, що стоїть біля гетьманської палати. Тут у неділю, на прохання гетьманка, ми відправили Службу Божу з одним єпископом, що недавно прибув послом від деспіт[108]). Після Служби Божої ми пішли до гетьманка на обід.

В понеділок нас повезли в монастир за містом, він зветься Троїцький. Тут ми вистояли Службу Божу, а після неї пішли на обід до писаря[109]), бо він основник монастиря. Церква його на честь св. Івана Богослова. Потім ми верулися до міста. В ньому є ще чотири церкви, крім згаданої. Його замок не має собі рівні на всю козацьку землю щодо своєї висоти та високості гори, де збудований, щодо свойого простору та великих вод і болот, що круг нього. Тимто він дуже сильний, але під теперішній час він — у руїні. Всередині його багато круч. Деякі замкові гармати дуже гарні, вони тієї вони, вилискуються, наче те золото. Їх усі попривозив гетьман із людської землі, на них усіх є написи, герби й інші знаки. До міста веде лише один шлях. А що воно лежить удолині серед моря піску, то в ньому дуже гаряче. Ми питалися, чому гетьман не живе у кращому місті ніж це, і нам відповіли, що гетьман вибрав його на свою столицю тому, що воно лежить на татарській границі, що між татарами та козацькою країною безлюдні та дикі поля — на пять або шість днів дороги. Це місто має острелне положення, і до Дніпра від нього всього дві милі. Нам тут оповідали, що під цю добу ця країна виставляє 300.000 кінних, кожний зі своєю зброєю.

У суботу 2. серпня Хміль прибув провідати нашого владику-патріярха, й після цього ми виїхали з міста. Ми дробили пу кожо й підїхали до великого мосту, що тягнеться над ставом, болотом, островами та великими ріками — їхали ми вже більше ніж півтора години. Цей міст іде поміж чигиринським замком і ведо тамтим місцем, що відроблений від них як здригається від жаху. Проїхавши міст, ми добилися в село Суботів, де знайшли жінок небіжчик. Тимбіш, гетьманенко. Мешканці вийшли нам назустріч із процесією і повели нас до великої нової церкви св. Михайла. В ній поховані тіла сходи вірменських царів, що їх перебувів був і зруйнував поляний Тимбіш у Сучаві, молдавському місті, про котре ми згадували раніше багато разів[110]). В цій церкві є гробниця Тимоша. Дружина його, донька Василя, господаря Молдавії, провідувала декілька разів нашого владику-патріярха; вона була вбрана цілком як черкеська невільниця, в суконній шапці, обшитій хутром, її товаришили черкеські й молдавські дівчата, повбирані, як і вона, наче ті невольниці. В неділю рано, після утрені, ми відправили в приві її панахиду по її чоловіці; над його гробницею, як воно у них звичай — висить велика корогва, а на ній змальований дуже подібний портрет героя верхи на коні, з мечем у правій і з булавою в лівій руці, а перед ним — карта Молдавії, країни, що її він вибрався завоювати. Ця картина витиснула сльози з очей глядачів. Його бідна дружина говорить чотирма мовами: волоською, грецькою, турецькою й руською; на неї витратив її батько цілі маєтки, щоб визволити її з Царгороду — а тепер вона, далеко від свойого батька, матері, братів, народу та батьківщини, живе між чужими в палаці свойого дружини. Палац він обвів стінами й окопами, а гетьман, його батько, щоб палац був величавіший, будує саме біля нього на горі кам'яну церкву на честь св. пророка Іллі. Ми помітили в її будові кілька велетенських каменюк брил, що дуже здивували нас своєю величиною. На наші запити відповіли, що це камінюка привезли з міста, що належить до татар, пять миль ізвідсіля, там вони мали великий мечет[111]). Гетьман зруйнував його й забрав камінюка, щоб із нього побудувати цю церкву. По Службі Божій ми виїхали відсіль, їхали нерівною й тяжкою дорогою і приїхали до містечка, що зветься Медведівка. З наказу гетьмана сотники раз-у-раз виходили зі своїми сотнями, із прапорами нам назустріч і проводили нас від міста до міста.

Ми проїхали ще три милі і приїхали до торговельного містечка, що зветься Жаботин, а звідсіля до другого, що зветься Смїла. зробивши десять миль. Відси ще миля, і ми приїхали до містечка, звапого Балаклея, а ще за милю до містечка, що зветься Орловець; відсіля дві милі до Вязовка, а відтак півтора — до Вільчанки. Ця вся дорога та ці всі містечка це границя з татарською землею. Зі згаданого міста їхали ми півтора милі та приїхали до Тарасівки, а звідсіля ще дві милі, і в четвер 7. серпня приїхали до Лисянки.

В суботу ввечір сотник цього міста просив нас посвятити новий монастир, що його він побудував на передмісті, тимто ми туди й чодалися. Монастир стоїть на верху невисокого горба, обведений деревяними стінами й укріплений валом із гарматами, серед ставів, озер і болот. Монастир цей збудований на честь св. Трійці, має гарну церкву св. Ігнатія. В ній ми слухали утрені від півночі до рамку, приготовляли все, що треба для посвячення, одягли ризи, й наш владика вийшов і посвятив церкву, як каже звичай. Як Служба Божа скінчилася, сотник наказав стріляти з усіх самопалів, щоб виявити свою велику радість, потому провів нас до міста й уладив бенкет у себе дома.

Ми виїхали по обіді, зробили чотири милі і приїхали до торгового містечка Буки, звідсіля ще чотири милі, і в неділю ввечір приїхали до Гумяня. Тут нас зустрів полковник, і ми спинили-

ся в його домі[111]). У вівторок ми з ним попрощалися й виїхали до міста, де був табор або кіш козаків, бо цими днями до них дійшла вістка, що хан сів на коня й виступив проти них, тимто вони з великою радістю і втіхою готовилися його зустрічати. Коли ми приїхали в табор, і наш владика-патріярх усіх поблагословив та прочитав над ними молитву, вони вистріляли з усіх своїх самопалів, а коли нас проводили та прощали, то тричі підіймали коні горою, вони вірили, що це забезпечує їм здоровля й безпеку. Для нашої охорони вони виряділи дві корогви війська, й ми проїхали ці міста, що їх минулого року попалили та поруйнували ляхи на спілку з татарами.[112]) Через те й дороги дуже страшні й небезпечні, особливо останній день подорожі, коли дібешся до ріки Дністра, бо ж тут, як у погранічному місці, можна стрінути великі банди молдавських і инших розбишак.[113]) В пятницю 15. серпня ми приїхали до Рашкова і дякували Богові за те, що щасливо доїхали. Тут ми втішилися всяким добром, перед нами стояла приємність попоїсти винограду з молдавських садів-виноградів та полакувати молдавських кавунів і инших овочів, що їх ми не бачили від самої Молдавії, і що за ними ми заєдно зітхали. На Успення Богородиці тут буває ярмарок, себто торг для купівлі та продажу. В понеділок (18. серпня) ми відтіль виїхали, попрощалися з козаками, що проводили нас і на прощання вистріляли з самопалів.

Переклав *Володимир Охотницький.*

---

[111]) Побивник Бориса та Гліба, Святополк, не був потвою, а стояв близько католиків, був зятем польського короля Болеслава Хороброго.

[112]) Це був Павло Тетеря, пізнійший правобережний гетьман.

[113]) Початки козацтва звязані з окрайним містом Черкасами, так що часто козаків називали черкасами.

[114]) Чому саме мешканці цього міста „подібні до диких звірів", тяжко вгадати; може це яка помилка перекладчика.

[115]) Хмельницький писав до царя „Як Казимир прислав Деонісія Балабана, православного духовного владику, запрошуючи нас на переговори, але ми з ним нічого злідів робити не будемо" (Грушевський, Історія т. IX., ст. 1237).

[116]) До Івана Вигівського.

[117]) Аліяський говорить багато про Тимоша та Сучаву в II. книзі, де описана молдавська кампанія й нарешті на вістку про його смерть каже: „Ох, горе! Я сумую по ньому, по його відвазі, по його своях, що ми скажи нашому владиці, коли прибуде упорще до Молдавії. я приїхав не лише для того, щоб відновити престіл мойого тесть, але щоб спасти Волику Церкву від поганих рук». (Книга II. розділ 23). Отже Аліяський хотів у Тимоші бачити борця за визволення Великої Церкви — вселенського патріярха.

[118]) мечет — магометанський храм.

[119]) Як виходить із листу семигородського посла Шебені, що рівночасно майже перебував через Гумань, це був полковник Хмелько.

[120]) Польський історик Кубали так описує це руйнування Брацлавщини: „Брацлавщина стала пустинею. Коли в липні (1652), після відводу Монгол-Гірея, 50 міст і 1000 церков лягло в руїні й попелі, а 100.000 людей загнано в Крим, то в березні спалено та пограбовано що-найменше 60 міст, а 200.000 забрано в ясир, не рахуючи подушного нечовляг і тих, що полягли від польської шаблі в Бучі, Ободівці, Балинівці і по рівних містах, слободах і селах, щих 100.000, а також і тих, що дощухли в битвах, з голоду та від погонь. Із цієї землі, з того раю, що купався в молоці та меді, втекло колишнє сонячне життя. Ліщ весняного снігу та болота 1655. р. висувалися недогарки та нечоловічий труп. Як сповідь по пізнім бурі настала голод і пошесть, їх наслідки пусти — злокісний привід майбутнього. А ціла країна була оповита непроглядною тугою, як та імла, широка та непроглядна."

[121]) Шебені пише: „від Рашкова вже порубіжжине, через що пустиво йде татарська дорога, скрізь боязко та небезпечно" (Грушевський, Історія, т. IX. ст. 1330).

НОВІ ЖУРНАЛИ ТА КНИЖКИ

Журнали.

„ВІСТНИК", ч. 6, червень, 1936.
„ХЛОПСЬКА РЕСПУБЛІКА", ч. 6, червень, 1936.
„РАДІОФОНІЧНИЙ БЮЛЕТЕНЬ", ч. 25, червень, Варшава, 1936.
„РІДНА ШКОЛА", ч. 11, червень, 1936.
„НАШ ПРИЯТЕЛЬ", ч. 160, червень, 1936.
„СПОРТ", ч. 6—7, червень—липень, 1936.
„УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖДЕНЬ", ч. 23—24, червень, Прага, 1936.
„СВІТАНОК", двотижневик молодої державної гімназії з українською мовою навчання у Львові, ч. 3, червень, 1936.
„ЖІНОЧА ДОЛЯ", ч. 11—12, червень, Коломия, 1936.
„УКРАЇНСЬКЕ ЮНАЦТВО", ч. 6, червень, 1936.
„СОКІЛЬСЬКІ ВІСТІ", ч. 6, червень, 1936.
„ПРОБОЄМ", ч. 4—5, квітень—травень, Прага, 1936.
„НА СЛІД", ч. 5, червень, 1936.
„ВІРА І НАУКА", ч. 6—7, червень—липень, Коломия, 1936.
„НАША ШКОЛА", ч. 5, травень, Ужгород, 1936.
„ВОГНІ", ч. 9—10, травень—червень, 1936.
„СТУДЕНТСЬКИЙ ВІСТНИК", червень, 1936.
„ШЛЯХ МОЛОДІ", ч. 5, травень, Вільно, 1936.
„НОВА ХАТА", ч. 11—12, червень, 1936.
„ЛІКАРСЬКІЙ ВІСТНИК", ч. 3, травень, 1936.
„ЖІНКА", ч. 11—12, червень, 1936.
„ДА ЗДРАСТВУЄ", ч. 5—6, травень—червень, Вільно, 1936.
„СЛУЖБОВИК", ч. 6, червень 1936.
„ХЛІБОРОБСЬКА МОЛОДЬ", ч. 6, червень, 1936.
„ПЛАСТОВІ ВІСТІ", ч. 5, травень, 1936.
„СВІТЛО І ТІНЬ", ч. 6, червень, 1936.
„ОБРІЙ", ч. 17—18, червень, 1936.
„БЮЛЕТЕНЬ РОЛЬНО-СКЛАДНИЙ", ч. 22-23, червень, Варшава, 1936.

Книжки.

Юрій Липа, УКРАЇНСЬКА ДОБА, Варшава, 1936, „Народній Стяг".
ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА, IX, Львів, 1936, накладом Ів. Тиктора.
Василь Бобринич, ХРИСТИЯНСЬКІЙ ШЛЯХ, Львів, 1936, „Українська Бібліотека".
Іван Бутеря, УКРАЇНСЬКЕ ВЕСІЛЛЯ НА ЛЕМКІВЩИНІ, Львів, 1936, „Бібліотека Лемківщини".
Звіт з діяльности Земського Банку Іпотечного за діловий рік 1935, Львів, 1936.
Др. Юліян Богачевський, ТРИ КЛАСИЧНІ ПРОБЛЕМИ ГЕОМЕТРІЇ, Яворів, 1936, накладом автора.
ВОЛИНЬ ПЕТЛЮРІ, збірник, 1936.
Роман Петрівка, Матеріяли до українських національних танців, які війшли в програму „Інструкторського курсу" улаштованого повітовим кружком „Рідної Школи" в Сяноці в 1935. р., Сяноцький, 1936; на правах рукопису.
ЗВІДКИ ВЗЯЛАСЬ І ЩО Є «ВАНГЕЛЬСЬКА ВІРА, Коломия, 1936.
В. Ярошів, РОСЛИННА ТА Її ЖИТТЯ, Львів, 1936, накладом „Самосвіти".
М. Гордій, ГЕНЕРАЛ ТАРНАВСЬКИЙ, Львів, 1936, „Вісник".

Запросини до передплати журналу

„ЖИТТЯ І ЗНАННЯ“

на рік 1936.

З першим сього журнал „Життя і Знання“ входить у **девятий** рік свого видання. Цілих вісім років місячник виповнив своє завдання, що записане в самій його назві: звернув увагу на **життя**, якого кожного й кожних, чи свідомо довколо нас і далеко від нас, і на **знання**, таке потрібне для того, щоб ми могли як-найдосконаліше, найкраще уладити своє власне життя.

З року на рік просякло число наших прихильників — співробітників і передплатників, із року на рік наш журнал добирався до чим раз дальших, і то найглухіших закутин нашого краю. З девятим роком „Життя і Знання“ стає перед Громадою в повному свідомстві того, що журнал зробив свою діло, що він вніс поважний вклад у скарбницю нашої культури.

Найближчий рік починаємо виданням „Життя і Знання“ **сотим числом**. Це подія для наших обставин незвичайна. Значайно такі наші видання знаходили після десятого випуску, і по них гинув і слух. Коли ж ми дійшли до такого поважного числа, то це вже, що журнал — діло добре, що він сповнив своє завдання як слід.

А проте треба признати, що з нас його все ще **недооцінюють**, бо в „Ж. і Зн.“ не вже все що **тільки** передплатників, як би журнал на що **заслуговував**. У нас усе ще є багато людей, що недооцінюють вагу такого єдиного в нас видання, і до них йде наш гарячий заклик, щоб і вони підтримали наш журнал, ставши його передплатниками. Бо ж

„Життя і Знання“ й надалі займатиметься єдиним популярно-науковим українським місячником;

„Життя і Знання“ й на далі виконуватиме свою програму, освідомлюючи з життя, минуле і теперішнє, нашого народу й усіх народів світу;

„Життя і Знання“ й надалі подаватиме найдоступнішим способом, простою складнею, вичищеною словом знання в рідній формі: старовинна історична й достовірна (правдива), чужі краї й люди, звичаї дітей своїх й чужі, всесвіт, Земля й її будова, життя на світі, історія України й чужих народів, відкриття й винаходи, техніка, мова й мовознавство, народне господарство, громадознавство й т. д. й т. д.;

„Життя і Знання“ приноситиме все багатий образковий матеріял, карти, мапи, при чому, як і досі, дбатиметься, щоб читачі його довідувалися все в тому про те, що найкраще світ вись світ;

„Життя і Знання“, як і досі, матиме на увазі духові потреби читальень і передусім самоосвітні гуртки, які можуть користуватися матеріялом, поміщеним у журналі, для своєї мети;

„Життя і Знання“, як і досі, ставатиме у пригоді науковим гурткам нашої мо́лоді в середніх школах і в вищих класах загальної школи; вони завсіди можуть черпати зі статтей те, що їм буде потрібне; Перший Український Педагогічний Зїзд у Львові (2.—3. листопаду), висловився з признанням про наш журнал, а Шкільна Кураторія здавна поручала його для читання в вечірніх курсах позашкільної освіти на другому ступні — замість окремих читанок;

„Життя і Знання“ й на далі буде в найтіснішому зв'язку зі своїми читачами і своїми співробітниками, що їх число з року на рік росте, досягши за останній рік числа поверх сотні;

„Життя і Знання“ повинна передплатити кожна читальня, кожна кооператива, кожна освітня установа, воно доповнить і поширить їм їх знання, скріпить їх погляд на світ, на життя, на людей;

„Життя і Знання“ це — багате й незвичайне джерело для самоосвіти, для викладів і читання на-голос по культурно-освітніх установах;

„Життя і Знання“ несе науку й освіту між найширші верстви народу, проводить національні думки, щоб, таким чином, піднести нарід на вищий ступінь культури, тимто

„Життя і Знання“ мусить найтися в кожній читальні „Просвіти“, в кожному **касині**, в кожному українському **товаристві**, його повинні передплачувати всі свідомі **українські** люде: духовні, вчителі, інженєри, купці, промисловці, урядовці, й передусім усі ті, що займаються культурно-освітньою працею серед народу.

„Життя і Знання“ журнал, як на наші обставини, відповідно до того, що він **дає** — недорогий.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

Передплата його на рік: у краю та в Чехословаччині 18.— зл., на 6 місяців 9.— зл., на 3 місяці 5.— зл., поодиноке число 2.— зл. (Ще не тракться осіб і, головно, читалень, які платять річну членську вкладку 25.— зл. і одержують усі видання „Просвіти“).

За кордоном: на рік 21.— зл., на 6 місяців 11.— зл., на 3 місяці 6.— зл., поодиноке число 2.— зл.

Комплєти III., IV., VI., VII. і VIII. річників у брошурі можна замовляти по ціні 18.— зл., V. річник по ціні зл. 22.50, а за оправленій у півполотно з золотими витисками на передній й на хребті доплачується зл. 3.—.

Подаємо до відома, що маємо до продажу складників до I—VIII. річників журналу „Життя і Знання“ по ціні зл. 2.50, з пересилкою 3.—.

ПРОСИМО ПРИСИЛАТИ ПЕРЕДПЛАТУ!

ПРОСИМО ПРИЄДНУВАТИ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ!

Адреса Редакції й Адміністрації:

ЛЬВІВ, РИНОК 10, ТОВАРИСТВО „ПРОСВІТА“. — Société "Prosvita". Léopol, Rynok 10. Pologne. Association „Prosvita". Lviv (Lemberg), Rynok 10, East. Galicia, Poland.

Поштове заплачено гуртом.
Opłatę pocztową uiszczono ryczałtem.

Подаємо до відома Шановних Передплатників, що з кінцем серпня 1936. року вийде з друку і буде розісланий 57. річник

Календаря „Просвіти"

на 1937 рік

Просимо замовляти!

Просимо замовляти!

Чи Ви вже стали передплатником повного видання творів

ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

у 16 томах — видання Українського Наукового Інституту в Варшаві.

Щоб полегшити сплату рат за передплату на це нове видання творів Т. Шевченка та уможливити цим передплату усім-найширшим колам, Інститут випускає по одній книзі що три місяці, а саме І. лютого, І. травня, І. серпня, І. листопаду. — Вже вийшли томи II., III., VI., VII., XI. та XIV.

Умови передплати за 16 томів:

у книгарському продажу: зл. 60.—, у передплаті: за 40.—, по 2 зл. 50 гр. за том брошурований. Хто заплатить у 4 ратах по 10 зл., дістанетеся книжки в паперовій оправі.

Чекове конто П.К.О. в Варшаві 29.870.

ВЖЕ ВСІ ПЕРЕКОНАЛИСЯ

що до доброї і смачної кави годиться тільки

Цикорія „ЛУНА"

виробу кооперативної фабрики „СУСПІЛЬНИЙ ПРОМИСЛ"

ЛЬВІВ — БОГДАНІВКА

Коли Ви курите —
то Ваш обовязок

КУРИТИ
ПАПЕРЦІ
І
ТУТКИ

повноватки

(150 шт. у коробці)

„КАЛИНА"

української фабрики кооп. «Ком. Спілка» у Перемишлі

Фабричний склад — Львів, вул. Бляхарська ч. 11.

КУПУЙТЕ КНИЖКУ:

ІСТОРІЯ „ПРОСВІТИ"

Є. ЛЕВИЦЬКОГО.

Ця велика книжка (ок. 260 сторін із 147 образків, знімків та ін. ілюстрацій) подає не тільки історію Т-ва „Просвіта", але дає й короткий перегляд усієї національної праці, в якій чимало ролю відіграла „Просвіта".

Історія „Просвіти" є водночас цінним і потрібним підручником передусім для членів-просвітян — вона повинна бути в бібліотеці кожного свідомого українця. Читаючи її, Ви дізнаєтесь, коли і як Т-во „Просвіта" постало і якими змінами під рукою. Ви знайдете в ній повний образ та дорогі образки, дані цифрові дані і т.д. з переломових.

Книжка коштує тільки зл. 5.50 з пересилкою. Замовлення з провінції висилати негайно, бо видання вичерпується. Адреса: Товариство „Просвіта", Львів, Ринок 10.

Від часу цього року виходить місячник Т-ва „Просвіта" у Львові під назвою

„ПРОСВІТА"

місячник освіти, виховання, культури.

Виходить двічі число на місяць, приносить цікаву, різнобічну освітню.

Зміст цього журналу: Історія, що потрібно знати. Читання. Сільське життя. Бібліотека. Театр. — Спорт. — Хроніка. Шахи і спорт. Календарик праці. З життя „Просвіти". Забави й розваги. Що потрібно знати. Що потрібно мати. Господарські поради. Справи та книги. Різне. Оголошення. Ціна числа 50 гр. Передплата на один рік 10 зл. Окремі числа — 5 гр. Передплату приймає адміністрація „Просвіта", Львів, Ринок 10.

Видає Т-во „Просвіта". — За редакцію відповідає Др Іван Крип. — З друкарні Акц. Т-ва „Діло", Львів, Ринок 10.

ч. 9 (108). ВЕРЕСЕНЬ

1936

РІК IX.

ЗМІСТ: Пять років... — З нагоди пятиліття смерти Михайла Галущинського (1 порт.). — Мирон Заклинський: Як Японія стала великодержавою? (1 мапа). — -ів-: Нова австралійська людська порода. — Іван Крип'якевич: Як переходили українці в українській державі (з часів Ярослава Мудрого). — Андрій Ластовецький: Великий експериментатор (у 250-ліття смерти Отто фон Герике 1 порт. і 2 обр.). — (Чер.): Кілько тепла дає Сонце Землі? — Стр.: Курча сапсеть, як вживати недостачі вітаміну „А" в поживі. — В. С.: Український зор Дніпра Котка (1 обр.). — Євген Жадан: Куди відлітають птахи та як поводиться підчас перельоту (2 малю). — -ів-: Наслідник Франції емігрант. — Організатор Чортовщини (з приводу відвідування сев. дра Антона Горбачевського — 1 порт.). — Микола Бажанюк: Білотка (1 обр.). — -ів-: Виділовий цукор проти дитячого запору з ротя. — Володимир Січинський: Про візантійське мистецтво (1 обр.). — Володимир Савченко: Українська Станиця в Калісі (1 обр.). — (р.): Кілько живе на світі. — Як.: Незвичай Канал (3 обр.). — (С.): Як подорожують тепер через Сагару. — З. Я. Федьків: Видача ключиків або екстраплянів. — Микола Андрусяк: Наукове Товариство ім. Шевченка (його історія, завдання й теперішній стан). — (-ів-): Качалкові стежи на висоті 1.300 метрів. — Ярина Сімович: Дещо про зарозумілі недуги та про те, як наше тіло з ними борється (2 обр.). — Франц Коковський: Музей „Левіяфана" в Сапоті (6 обр.). — Едвард Жаревський: Кангур українських степів (1 обр.). — Василь Верховода: Дитячі виставки у Львові (1 обр.). — Сергій Овчаренко: Тварина, що звичайно або звичайно (3 обр.). Ст. Р-ак: Тутейра — відгук праховості часів (1 обр.). — В. Ковальчук: Творець американського виховання — Джон Дьой (1 обр.). — Де Атлантійський океан найглибший. — Е. Жарський: Ювілей спортових організацій. — (С.): Передісторичне місто. — Бібліографія. — (Чер.): Риба по не їсть цілий день. — Нові журнали та книжки.

Від Адміністрації.

1. Просимо Шановних Передплатників, які залягають із передплатою або, яким передплата скінчилася з днем 30. вересня ц. р., вирівняти залеглости й поповнити передплату.
2. Подаємо до відома Шановних Передплатників, що рекламації на недержані числа журналу треба вносити протягом одного місяця після виходу журналу до місцевого поштового уряду без поштової оплати, а не до видавництва. Місцева пошта провірює й пересилає рекламацію до видавництва. Тільки цей спосіб дає право передплатникові безплатно одержувати реклямоване число. Інші реклямації не будуть полагоджуватися, й на них ми не будемо відповідати, бо це потягає за собою великі поштові видатки.

ЗАПРОСИНИ ДО ПЕРЕДПЛАТИ ЖУРНАЛУ

„Життя і Знання"

НА РІК 1936.

З днем 1. січня 1936. р. починається 8. рік видання єдиного в нас популярно-наукового місячника „ЖИТТЯ І ЗНАННЯ". На рік вийде 12 чисел, кожне число на 32 стор., багато ілюстроване.

„Життя і Знання" подає всебічний погляд на всі ділянки науки й знання, власний доступним способом вияві питання й таким чином творить багате джерело для доповнення й поширення знання, для самоосвіти, для викладів і читань на голос по читальнях і в кооперативах. Згадаємо ще, що він містить дуже багато образків, які оживляють статті та роблять їх краще зрозумілими.

Наш журнал поручує Шкільна Кураторія у Львові для читання на вечірніх курсах позашкільної освіти як другому стулові замість читанок.

„Життя і Знання" повинно бути в кожній українській хаті, кожній читальні, кооперативі й культурно-освітній установі.

Його повинні передплачувати всі, що займаються культурно-освітньою роботою в народі, передовсім наше вчительство й духовенство, а також адвокати, лікарі, інженери, промисловці, купці, кооператори, приватні й державні урядовці. Не треба доводити, що всі Філії й Читальні „Просвіти" повинні передплачувати його обов'язково.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

Передплата на рік у краю та в Чехословаччині виносить 14 зл., на 6 місяців 8 зл., на 3 місяці 5 зл., поодиноке число коштує 2 зл.

В Румунії передплату приймають: 1. Українська Книгарня Ю. Главки і С-ка, Чернівці, вул. Петровичі ч. 4. і 2. п. Дмитро Гординський, Sir-ria Dalea Vecke, 65. Bucuresti IV; вона виносить там на 3 місяці 130 леїв, на 6 місяців 250 леїв і на рік лише 480 леїв.

За кордоном на рік 21 зл., на 6 місяців 11 зл., на 3 місяці 6 зл., поодиноке число 2 зл.

Комплєти 3, 4, 6 і 7 річників у брошурі можна замовляти по ціні 18 зл., 5 річ. по ціні 22.50 зл., а за оправою у півполотно зі золотими написами на фронті і хребті доплачується 3 зл.

При кожночасній зміні адреси необхідно подавати давню адресу.

Адреса Редакції й Адміністрації:

ТОВАРИСТВО „ПРОСВІТА" ЛЬВІВ, РИНОК Ч. 10. І-ий ПОВ.

Société „Prosvita", Léopol Rynok 10. Pologne. — Association „Prosvita", Lviv (Lemberg), Rynok 10. East. Galicia. Poland.

ЖИТТЯ І ЗНАННЯ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ПОПУЛЯРНО-НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК

РІК IX. ВЕРЕСЕНЬ, 1936. Ч. 9.

39022

ПЯТЬ РОКІВ...

(З нагоди пятиліття смерти Михайла Галущинського).

Дня 25. вересня ц. р. минає пять років, як не стало Михайла Галущинського. Смерть забрала його, вістару ще людину, серед розгару праці. Посійний, голова й почесний член „Просвіти", тільки тим і жив, що „Просвітою". Тільки праця для „Просвіти" тримала його на ногах. Бо від років його тіло підточувала зрадлива недуга, від якої ліку немає й путала його руки. Та Михайла Галущинського не могла вона спинити в праці. Вона могла його хибá зламати. І вона його років тому пять зламала.

З Михайлом Галущинським звязана поважна частина історії „Просвіти". Бо то ж він пооббивав дошками розхитаний війною й народнім лихоліттям корабель „Просвіти", то він залатував, де бачив його дірки, то він направив його щогли, щоб просто держався корабель серед розгойданих хвиль нашого повоєнного народнього життя. А його заложі, просвітянським дівчам, раз-у-раз давав указівки, як не лише утримати корабель у рівновазі, але й пуститися з ним на супротивні хвилі.

Михайло Галущинський (1878—1931.)

Михайло Галущинський, перший у „Просвіті" голова, що просвітній роботі старався дати науковий підклад, поставити її на тому рівні, на якому справа позашкільної освіти найшлася на заході Европи, в народів, що їм доля краще сприяла, ніж нам. Викинути з цієї роботи випадковість, безплановість і на їх місце завести — систематичність, плановість, надіяти всю працю любовю до діла, крок за кроком доходити до вершин, де ясніє світло — ось яка була мета Галущинського. І скрізь видко ці його змагання. Гарний промовець, він проводить свої думки на зборах читалень, на читальняних вічах. Його педагогічний хист указує йому все шляхи, які для цієї роботи вибирати. Упертий у своїй праці, він ніколи не зражувався хвилинними невдачами. Бо ж така праця вимагає довшого часу. Висліди її відразу не побачиш. Редактор різних видань „Просвіти" („Аматорський Театер", „Народня Просвіта", „Бібліотечний Порадник"), Галущинський використовує всі, можливі в нас, роди освітньої праці, щоб їх оживити, наткнути свіжим змістом. Перед його очима стоїв майбутній самостійний, освічений український громадянин, що знає, чого хоче. А такого громадянина мала виховати, тяжкою, впертою, невсипущою, плановою працею „Просвіта".

Хто стежить за життям, хто цікавиться „Просвітою", її працею, той не міг не замітити, як поволеньки, але ж певно тягне вже просвітянський віз, і тягне він не впорожні, а — з досить важким уже вантажем національної праці. Свого діла Галущинський не забрав у могилу. Діло це живе, воно розвивається й дає чимраз кращі висліди. Вже за пять років, відколи його не стало, висліди ці поважні. Досить переглянути звідомлення з загальних зборів „Просвіти" за 1933—1935. рік. „Просвіта" вросласа сильно вглиб народнього тіла, вона розрослася і вшир. Ростуть, розвиваються й нові творяться форми освітньої праці. Мало вже таких закутин у нашому краю, де не було б іще читальні „Просвіти". І коли висліди цієї праці ще не такі, як би ми собі цього бажали, то на це складається багато причин, які ми всі знаємо. Небіжчик Галущинський мріяв про „Освітній Інститут". Та його мрія ще не здійснилася. Але ж вона на шляху до того, щоб її здійснити. Та той, що так гаряче бажав собі, щоб „Просвіта" осягувала той Інститут, Михайло Галущинський — він не був би не вдоволений із вислідів праці „Просвіти", коли б був тепер між нами...

Михайло Галущинський був основником нашого журналу. Він для розвитку його присвятив багато праці, вкладав у неї все своє знання, все уміння. Різні часи переживало „Життя і Знання". І вже за життя покійного його основника. Був час, і то після смерти Галущинського, що журналові грозила — смерть. Але ж ця небезпека щасливо минулася. „Життя і Знання" стало на свої ноги, воно гідно виповняє те завдання, яке йому визначив його батько-основник. Воно вийшло вже в девятий рік свойого існування.

Пять років минає, як помер Михайло Галущинський. Час недовгий, але зміни — великі. І зміни на краще. Із великою вдячністю згадує наш журнал свого основника. З нагоди пиятиліття його смерти схиляє свою голову над його могилою й редакція, й її співробітники, й читачі. Вони ніколи не забудуть того, хто покликав до життя наш журнал.

МИРОН ЗАКЛИНСЬКИЙ.

ЯК ЯПОНІЯ СТАЛА ВЕЛИКОДЕРЖАВОЮ?

Японія — тепер одна з наймогутніших держав у світі. Але ж не всяк зясовує собі, як вона дійшла до такої могутности, що від неї тепер залежить дальша доля Азії. Всю цю справу зясовує ця стаття.

До половини XIX. ст. чужинці доступу до Японії не мали. Аж 1854. року до її берегів приплила американська воєнна фльота і примусила японську владу відкрити кілька пристаней для торгівлі з чужинцями. Та це японці відчули, як образу й упокорення — з одного боку, з другого — це викликало відпір та збудило гаряче бажання по-

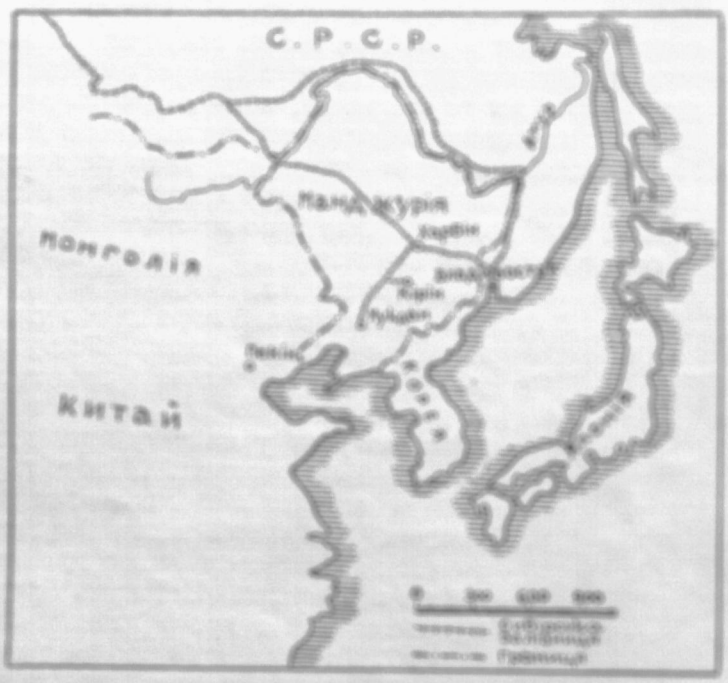

мірятися з Европою. Для цього був шлях один — дорівняти Европі культурою і Японія пішла на цей шлях.

Почалася гарячка праці. Поволенно перестарілий феодальний устрій*) (1868), японці почали вчитися в Европі й Америці військовости, вивчали промисловість Европи, торговлю, шкільництво й інше, й усе це вивчене прикладали до свойого життя. В 1889. р. японський цісар дав конституцію, відділ собі сойм, зложеному з двох палат, право видавати закони. Незабаром Японія почала суперничати в торгівлі на Далекому Сході з европейськими державами й поширювати свої впливи на азійському суходолі.

Японцям здавна було тісно на їх гористих, невеликих островах, щорічний приріст їх населення доходив до пів мільона людей — вони потребували кольоній. Тимто вони звернули свою увагу на найближчу до них Корею. Та зверхником Кореї — між иншим вона кореянця збавляла до шкільної

*) Феодальний устрій або лєнний, представничий лад володіння землею: зверхність (сюзерен) віддавав землю в дідичне володіння підлеглому (васалові), зберігаючи для себе верхову (сюзеренну) власність, а „васаль" міг її давати далі в „лєно" (або право взяти такі землі в заміну за деякі обовязкові внески і т. д.) від них вже суперти своїх зверхників обовязком бути зброєю і їм служити

— був Китай, через те 1894. р. між Японією й Китаєм дійшло до непорозумінняя, а ці непорозуміння довели до війни між обома державами.

Японія ставила до цієї війни з новозбудованою воєнною фльотою і зорганізованою на европейський лад армією. Тимто не дивно, що японці Китай перемогли: одна японська армія розбила на Кореї китайців і за два тижні зайняла цілу Корею; друга армія, під проводом маршала Оями, висіла з корабликів на півострові Ляотунґ, на захід від Кореї, й теж за 10 годин здобула укріплення важної китайської пристані та твердині Порт Артурас; третя — висіла в китайській пристані Вей-гай-вей і в січні 1895. р. дійшла до китайської столиці Пекіну; у двох морських битвах Японія зовсім знищила китайську фльоту.

В мировых переговорах зрікся Китай впливу на Корею, відступив Японії острів Формозу й частину півострова Ляотунґ із пристанню Порт Артуром та зобовязався заплатити велике воєнне відшкодування.

Европейськи держави цей за великий розріст Японії, був не на руку. Тимто вони примусили її незабаром зректися півострова Ляотунґ із пристанню Порт Артуром. Найбільше наставала на це Росія, бо Японія ставала тепер її суперником на Далекому Сході.

*

Ще в рр. 1858. і 1860. Росія дістала була від Китаю край над рікою Амуром і морське побережжя, де осунала дві пристані: Владивосток і Николаєвськ. Таким чином вона дістала доступ до Тихого океану. Згодом, у 1891. р. вона почала будувати за французькі гроші сибірську залізницю — з тією самою метою: щоб сполучитися з Тихим океаном. Користаючи зі слабости Китаю, вона виведала ще й від нього дозвіл провести залізницю через Манджурію до Владивостоку, а відгалуження до Мукдену й далі — до Порт Артура. І Франція, Англія й Німеччина виносили від китайської влади дозвіл на будову залізниць і на використування копалень у Китаю та випасли важних пристаней. Китайська влада, не маючи сили спротивитись, вступала на все годящим. Особлива цим Росія заняла військом пристань Порт Артур і Талієн-Ван та примусила Китай виключити їй ці дві пристані (1897. р.). Так дістала Росія над Тихим океаном тепло-водні пристані і ставила тут твердині могутн. Таким чином користь з японської перемоги над Китаєм зібрала не Японія, а — Росія.

Все це відчула Японія як велике упокорення для себе. Думаючи над тим, як би його зі себе змазати, вона не вгавала у своїй дальшій праці, щоб стати великодержавою. Для того вироблено 1896. р. плян: збільшити армію і фльоту, розбудувати залізничу мережу, переведену реформу шкільництва, з европейськими державами заключити цілу договорів.

В Кореї на місці китайсько-японського суперництва виросло тепер російсько-японське. Корейська влада й населення хилилися на бік Московщини. Обидві держави згодилися в окремому договорі, що Корея буде незалежна.

*

Та незабаром, у 1900. році в Китаю трапилися події, що спонукали європейські держави знову вмішатися до китайських справ. Китайські таємні товариства озлоблені на чужинців, зірвали проти них повстання. Китайська влада сприяла спершу цьому рухові. Повстанці [їх європейці назвали „боксерами"], ввійшли до столиці Пекіну й проголосили чужинцям смерть. Чужинці поховалися до будинків посольств, а повстанці облягали їх там та обстрілювали. Чимало європейців, головно місіонарів, повисло тоді в північному Китаю з рук юрби смерти. Тоді європейські держави й Японія повисилали до Пекіну військо, що здобуло столицю, обсадило північний Китай, здушило повстання і кривавo помстилося над китайцями.

Бунт боксерів поширився аж до російського кордону, і з цього скористали москалі. Вони ввійшли до Манджурії, заняли її і станули над границею Корей. Японію вони собі легковажили — і думки не допускали, щоб вона зважилася на війну з ними. Ще більше, почали вже підготовлювати плян залізниці через Корею. Японія зрозуміла, хто її найбільший ворог у тому, щоб стати великодержавою. Вона почала з переговорів. Щоб запевнити для себе Корею, Японія дораджувала Росії, щоб обмежила смугу своїх впливів до Манджурії. Та з цього нічого не вийшло, бо Москва вимагала ще й частини Корей. З початком 1904. р. Японія зробила ще останню спробу в Петербурзі, щоб задержати для себе Корею мирним шляхом. Та коли й вона не вдалася, вона зірвала переговори й негайно, дня 9. лютого 1904. р. почала з Росією війну: японська фльота обстріляла тієї днини російські воєнні кораблі в Порт Артурі та замкнула їм вихід. Після того японці перевезли без перешкод свою армію на Корею, розбили там невеликі російські відділи й, занявши цей край, перенесли війну до Манджурії.

Виявилося, що Росія до війни не була підготовлена. Вона поволі стягала військо сибірською залізницею і щойно за три місяці від початку війни почалися в Манджурії бої [російською армією проводив генерал Куропаткін]. А тимчасом японці почали правильну облогу Порт Артура. Російська армія, що в липні 1904. р. дорівнювала вже числом японській, старалася прийти з допомогою обложеним, та, замість того, під японським натиском мусіла відступати щораз далі.

Укріплення Порт Артура боронила його залога дуже завзято. Душею оборони був українець зроду, генерал Кондратенко. Японці дуже поволі із великими жертвами здобували поодинокі укріплення. Та коли згинув на становищі той славний генерал, що так хоробро боровся „не за Україну, а за її ката", незабаром впала і ця твердиня 1. січня 1905. р.*).

Порт Артур облягала 70-тисячна японська армія. Тепер японці вислали її на зміцнення тієї армії, що стояла на становищах у Манджурії й мала вже за собою кілька перемог. Незабаром вони взяли столицю Манджурії Мукден — московські війська на суходолі були розгромлені.

Лишилася ще одна сила, що могла рятувати честь Росії як великодержави — балтійська фльота. Її виряджено в дорогу на Тихий океан ще в вересні 1904. р. Та Англія лише частину цієї фльоти пустила через Суезький канал, решта мусіла їхати довкола Африки, тимто і зявилася на японських водах аж у квітні 1905. р. Це була велика фльота: числом і величиною кораблів дорівнювала японській. Командант японської фльоти, адмірал Того, чатував на неї в одній затоці [Цушімі] та в великій морській битві знищив її зівсім. Двацять російських кораблів пішло на дно, пять узяли японці в неволю.

Ця битва припечатала воєнну невдачу Росії. Але ж і Японія була вже зівсім виснажена, тимто обидві сторони приняли мирове посередництво Злучених Держав і незабаром замирилися. Росія зреклася всяких прав до Корей, віддала Японії половину острова Сахаліну та зобовязалася забрати своє військо з Манджурії. Таксамо віддала їй манджурську залізницю на південь від Харбіну.

*

Ця війна мала велике світове значіння. Японія починала її обережно, з журбою, але ж вела з рішучістю й великим патріотизмом нації, що загрожена в своїому бутті. Вона виказала в цій війні найкращі прикмети великої культурної нації, що має неабияку моральну силу й відразу станула в ряді найвизначніших великодержав світу. А щодо Росії, то вона багато втратила зі свойого значіння: світ переконався, що це велетень на глиняних ногах.

Війна виказала нездарність проводу російської армії і фльоти, хабарництво й невміння зорганізувати якслід постачання для армії, великі недостатки в вирязі й озброєнні армії, низький культурний рівень вояків — одне слово: відсталість і некультурність Московщини. Наслідком тієї війни були великі страйки й революція в Московщині й на Україні 1905. р.

А революція 1905. р. була особливо важна для наших земель. Вони пробудилися вперше від козацьких часів до нового життя. Впав потоптаний відновленим життям ганебний указ з 1876. р.*), що 40 років сковував наше друковане слово, появились перші наші часописи, книжки, все це пішло в маси, почувся голос про відзискання волі для України. Хоча Московщина відібрала згодом майже всі свободи, добуті в революції, наш рух лишився сильний і в черговій революції, що почалася 1917. р., підніс сміливе гасло: державної незалежности.

*) пор. Ж. і Зн. за червень, ст. 182.

*) японці, що шанують память лицарів навіть ворожої сторони, збудували ген. Кондратенкові біля Порт Артура гарний памятник.

НОВА АВСТРАЛІЙСЬКА ЛЮДСЬКА ПОРОДА.

В непрослідженій досі південно-західній частині округи Папуа в Австралії, вирядї дослідника Гайда відкрив нову людську породу. Люди цієї породи є малого росту, мають ясно-бурувату барву шкіри. Живуть вони в родючій долині, окруженій з усіх боків високими горами. Людей цієї непрослідженої досі породи має бути до 200.000. Від інших тубільних племен Австралії ново-відкрита порода сильно різниться, мова цих людей не подібна до нідякого досі знаного австралійського говору, ані до говорів океанічних островів. -ів-

ІВАН КРИПЯКЕВИЧ

ЯК ПЕРЕМОГЛИ УКРАЇНЦІ В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ

(З часів Ярослава Мудрого)

Сороклітнє володіння Ярослава Мудрого в кн. Івській державі, це — часи довголітнього миру, ладу й добробуту. Тоді на Україні все устійнилося, прийняло такі форми, які утримались потім уже пару століть. Бачимо це насамперед в управі держави. По всіх значніших городах осідають князі, і вони кермують усією владою. Військо пристосовується до потреб України, за головну мету приймає оборону границі від степових орд. Приймається скрізь те саме право, що його Ярослав списав у „Руській Правді". Зростає незвичайно культура, ширшає мережа шкіл, появляються перші письменники, мистецтво доходить до високого рівня. Що Володимир Великий засіяв, це вже без труду збирало покоління Ярослава Мудрого. Це справді — золотий вік нашої історії.

*

Серед різних перемін, що настали тоді в нашій землі, одна може була найважніша, а це те, що місцеве населення остаточно дійшло до проводу в державі.

Воно може нам видається дивним. Як це так? Українці в українській державі не мали проводу? Але воно досі справді так було. Як творилася наша князя держава, то в її організації головну вагу мали варяги. Це були приходні із скандинавського півострова, зі Швеції. Вони прибували до нас із Балтійського моря великими човнами. Назва „варяги" означала заприсяжену дружину. Воїнники, що належали до одної ватаги, складали обіт, що будуть вірні собі аж до життя та смерть. Називали їх також норманами, тобто людьми півночі, або вікінгами — войовниками. Зі своєї холодної, мало родючої батьківщини, вони пускалися на море, до різних країн, а найбільше до східної Европи. Мета їх походів була — добич. Вони нападали на слабші племена, грабували все, що тільки мало яку ціну й добуте майно вивозили та перепродували по інших країнах.

Варяги опанували спершу північні країни над Балтійським морем і заклали собі державу в Новгороді Великому. Потім вони почали промощувати собі шлях на Україну. Плили вони великими ріками, а як де треба було переправитися на іншу ріку, перетягали свої човни суходолом. До Києва, за давнім переказом, перші дійшли два добичники — Аскольд і Дір. У Києві перше була своя держава, яку заснували були три князові брати: Кий, Щек і Хорив. Їх рід княжив тут якийсь час. Але потім ця держава підупала, і над Києвом запанували хозари, що прийшли знад Каспійського моря. Варяги прогнали хозар. І самі почали жити на Україні. З варязького роду мав бути також княжий дім (династія) Рюриковичів, що забрали собі Київ за столицю, а самі князі: Олег, Ігор, Святослав, предки Володимира Великого й Ярослава Мудрого.

Так про початок київської держави оповідає найдавніший наш літописець. Чи це оповідання цілком вірне, про це різно можна думати. Але на кожний випадок варяги відограли визначну ролю на Україні на початку княжих часів. На це маємо певні докази в документах перших київських князів.

І так, коли князь Олег під Царгородом 907. р. висилав був до грецького царя послів, то їх імена звучать по-чужому — Карл, Фарл, Вельмуд, Рулав, Стемид. У 912. р. в договорі Олега з греками виступають ті самі люди, а поруч них ще — Інгелд, Карн, Фрелав, Труан і инші. В умові князя Ігоря 945. р. згадані знов імена Вуефаст, Акун, Шебрид, Алдан, Туримерн і инші подібні. Все це чужинці, скандинавці. Можемо здогадуватися, що тоді весь княжий двір у Києві був норманський, що всі провідні місця займали ці варязькі вигнанці, що й називали себе „великими і світлими князями".

Але ці чужі приходні не могли довго утриматися серед місцевого населення. Їх було розмірно небагато, й серед місцевих славян вони творили дуже незначну меншину. Хоч уся влада була в їх руках, вони не мали сили в чомусь змінити славянських звичаїв, а вже цілком немислимо було їм накинути славянам чужу мову. Навпаки — варяги мусіли вчитися славянської мови, входили у близькі зв'язки й подружжя із славянами, і так поволі самі славянщилися, украинщилися.

*

Яким шляхом це йшло, це бачимо по самій княжій родині. За Олега нема ще сліду слави на княжому дворі. Але в Ігоря вже инакше: дружина князя, Ольга, була вже місцевого роду, казали навіть, що ніби була вона звичайною селянкою, що вона човном перевозила князя через ріку й полонила його серце. Син Ігоря й Ольги вже вже славянське, українське ім'я — Святослав. У найближчому оточенні княгині бачимо вже місцевих людей. Якесь значне місце займав Малко Любчанин, із Любеча над Дніпром. Його донька, Малуша, була „ключницею" Ольги, тобто управляла її двором. Вона так була сподобалася Святославові, що він узяв її собі за жінку, — була вона матірю Володимира Великого. Так помалу українське життя проникало у княжий двір.

Але варяги ще далі залишалися на визначних місцях. Святославовими воєводами були Ікор і Сфенкел — обидва чужинці. Коли Володимир Великий мусів вести війну з братом, подався сам до Швеції і спровадив собі загони варягів. Вони й допомогли йому добути Київ. Але незабаром чужоземне військо показалося невигідне для князя. Коли варяги здобули Київ, накладали для себе великого окупу, — казали що город повинен належати їм. Володимир ніби погодився, але насправді приготовив собі инше військо, й варягам не дав нічого. Як добичники побачили, що князь їх перехитрив, попросили, щоб він дозволив їм їхати до

Греції. Таким чином князь позбувся небезпечних помічників. Ця пригода вплинула, мабуть, на Володимира, що він почав шукати опори в місцевому громадянстві. Головне місце заняв тепер воєвода Добриня, Володимирів дядько, син Малка Любчанина, а другим воєводою став — Путята, теж місцева людина.

*

Ярослав Мудрий у перших часах свого князювання теж іще користувався варязькою допомогою. Він кілька разів покликав собі варягів: уперше 1015. р., коли хотів забезпечити собі Новгород, вдруге 1017. р. — проти польського князя Болеслава; утрете — 1024. р. проти брата Мстислава; і нарешті останній раз, 1036. р. — на оборону Києва проти печенігів. Але це вже й останні звістки про варягів у наших літописах.

За Ярослава варяги приходять уже тільки як наймане військо, за грошевою платою, на короткий час, — вже й сліду нема, щоб вони займали якінебудь визначні місця в управі держави. Провід узяли вже у свої руки самі місцеві „луччі люди" або бояри, великі землевласники, що були справжніми представниками українського громадянства. З імени знаємо найвизначніших із них і так, нпр., Вишата й Іван Творимирич стояли на чолі походу на Царгород; Коснячко, Переніг, Микифор Киянин, Чюдин і Микула були дорадниками синів Ярослава — вони постійно засідають у княжій раді і з князем „думають" про всякі державні справи.

Так українське живло остаточно перебороло чужинців у своїй державі, і саме взяло на себе відповідальність за дальшу долю Батьківщини.

АНДРІЙ ЛАСТОВЕЦЬКИЙ.

ВЕЛИКИЙ ЕКСПЕРИМЕНТАТОР

(У 250-ліття смерти Отта фон Ґеріке).

Замісць слова „експериментатор"[1]) ми могли б ужити в заголовку з однаковим правом слів: фізик, астроном, метеорольоґ, інжинер, а навіть... дипльомат[2]). І заголовок „великий бурмістер" був би цілком добрий. З трохи меншим правом ми могли б назвати Ґеріке істориком, хоч він і вславився історичним твором: „Історія облоги і здобуття Маґдебурґа".

Про вибір заголовка „експериментатор" рішила цитата[3]), яку ми взяли з Ґерікового твору „Experimenta nova" („Нові досвіди"), що появився 1672. р. в Амстердамі в Голяндії. Там ми читаємо:

„Там, де є щось дійсне, факти, не треба ніяких слів. Хто не признає намацальних і видних явищ, з тим не можна ні сперечатись, ні боротись. Така людина, нехай потоне враз із картицями в темноті"... „Зручність диспутувати[4]) не має ніякого значіння у природознавстві"... „Те, що виказав експеримент або обсервація (спостереження), слід цінити вище за всі сильоґізми[5]), хочби вони були не знати які ймовірні й гарні".

Не тільки словами боровся фон Ґеріке (до 1666. р., себто, до часу, заки дістав шляхоцтво — тільки Ґеріке) з духом середньовічньої схолястики[6]). Своїми численними експериментами став пропаґатором[7]) дослідів, які спиралися на експериментуванні. І тільки великі мистці зпоміж тогочасних дослідників дорівнювали йому в мистецтві експериментування. Були це: Ґалілеї й Торічеллі[8]) в Італії, Паскаль[9]) у Франції, Бойль і Нютон[10]) у Анґлії.

Ось один зразок невтомної й невдячної праці експериментатора: Ґеріке наповнив водою бочку і в долішній частині бочки примістив мосяжний смок (помпу). Вона була подібна до смоків, яких тоді вживали підчас пожеж. Толок цього смоку виконали дуже докладно і щільно. Три здоровенні хлопці висмоктували невсипущо воду з цієї бочки, але ж вушка та залізні шруби, якими смок був прикріплений до бочки, прорвалися. Коли взяли міцніші шруби, хлопці змогли усунути з бочки тільки небагато води. Підчас цього чути було в усіх частинах бочки такий шум, якби вода дуже нагально варилася. Ґеріке пояснив це явище зовсім як-слід: до бочки вдерлося крізь шпари повітря. Одначе й цьому Ґеріке запобіг. Бочку з водою примістив у більшій бочці, до якої теж казав налити води так, щоб повітря не мало ходу до меншої бочки, з якої тепер почали знов від початку висмоктувати воду. Воду

Отто фон Ґеріке.

---

[1]) експериментатор, латинське слово — той, що робить експеримент, себто, досвіди, спроби

[2]) дипльомат, грецьке слово — уповноважена людина, що від свойого уряду веде переспрани з иншими державами

[3]) цитата, латинське слово — докладно наведені слова якогось письменника з його твору

[4]) диспутувати, латинське слово — розправляти, розмовляти, про якусь справу, при чому кожний висловлює на неї свій погляд

[5]) сильоґізм, грецьке слово — вивід, висновок, складається з трьох судів (присудів) так, що третій є висновком із двох перших

[6]) схолястика, латинське слово — середньовічна наука, що приймала деякі справи вже за устійнені, і з цього становища все виясняла; тимто тепер часто всяку мертвеччину звемо схолястикою

[7]) пропаґатор, латинське слово — той, що поширює якісь думки з тим, щоб зєднати собі для них прихильників

[8]) пор. Ж. і Зн., 1935, ст. 322, пом. 1; про Торічеллі, пор. Ж. і Зн., 1935, ст. 328—329

[9]) Блез Паскаль (Pascal), французький математик і фізик (1623—1662), відкрив важні геометричні й фізичні закони, перший перевірив, що тиск повітря меншає з висотою

[10]) Роберт Бойль (Boyle), анґлійський фізик (1627—1691), відкрив закон, що добуток із тиску й обєму газу є при рівній температурі постійною величиною.

Ісаак Нютон (Newton), анґлійський математик, фізик і астроном (1643—1727), відкрив багато фізичних законів (притягання, телескоп, веселка, приплив і відплив моря й ин.)

з меншої бочки вдалося видобути, й на її місці постала порожнеча. Та коли після цілоденної важкої праці все довкола втихло, чути було час-від-часу уривчастий звук, який нагадував тихий щебіт птахів. Так було три дні. Коли відчинили меншу бочку, найшли в ній багато повітря й води. Всі були здивовані, що вода дісталася до бочки, що дуже дбайливо з усіх сторін була позатикана.

Та правдивий експериментатор, яким Геріке без сумніву був, не зneохотився невдачею цього експерименту. Він докладно знав, що причиною

Спроби з висмоктуванням повітря: двоє людей випомповує (висмоктує) смоком (помпою) повітря з мідної кулі.

невдачі була дірчастість (поруватість) дерева, тимто казав згадити кулю з міді. Ця куля мала згорі мосяжний курок, здолини була сполучена щільно зі смоком. Як іно почали помпувати цю нову кулю, толок смоку дуже легко порушувався. Та згодом, поступово рух толока ставав щораз важчий, і два чоловіки з великою бідою могли його витягнути. „Нараз металеву кулю здушило з великим гуком так, як мається в пальцях хустинка". І після цієї невдачі Геріке не кинув експериментів, а старався поліпшити все приладдя: зовсім округла куля не далася здушити після випомпування. Вислідом усіх тих експериментів була пневматична помпа[*], яку Геріке згадав приблизно коло 1660. р. З трьох помп, які Геріке зробив, одна переховується тепер у фізикальнім інституті лондонського університету у Швеції, друга — в „Німецькому Музеї" в Мюнхені, третя — в місті Брауншвайгу в Німеччині.

Найбільш відомий експеримент Геріке це експеримент із магдебурзькими півкулями. Тепер виявилося, що ця спроба відбулась не, як думали доведавна, 1654. р. в місті Регенсбурґу, а щойно три роки пізніше в Магдебурґу. Пригадуємо, що підчас цього показу 16 коней не мало сили розірвати двох сполучених металевих півкуль, що з них із-середини випомпували повітря.

*

Новозгаданою помпою Геріке перевів цілу низку спроб, які зовсім виразно виказали існування тиску повітря. Напр., підчас однієї спроби 40 чоловіків не могло відтягати толока, котрий втискало згори повітря до середини вальця, з якого здолини висмоктала повітря помпою. Ця спроба має велике значіння ще й тому, що порожнеча під толоком дала привід для розвитку парової машини. Безпосередня дорога до винаходу парової машини веде від Геріке через Гойгенса[**]) (вибуховий мотор у Парижі, 1673), Папена[***]) (парова машина, 1690), Ньюкомена[****]) до Джемса Ватта[*****]), якого 200-ліття народин святкувалося саме цього року.

*

Геріке є також першим метеорольогом - науковцем. При помочі сконструйованого ним великого водяного барометру, що стояв від землі аж до підданшя його дому, Геріке передсказував погоду (сусіди пояснювали собі це змовою Геріке з чортом). А саме 9. грудня 1660. р. Геріке передсказав, на основі нагого зниження рівня води в барометрі бурю, яка дійсно настала кілька годин пізніше й наробила великої шкоди.

З інших спроб Геріке треба згадати те, що звук розходиться з допомогою повітря (ми не чуємо дзвінка, зміненого всередині кулі, звідкіля випомпували повітря) та, що повітря відбиває горіння.

Імовірно, коло 1660. р. фон Геріке винайшов першу електростатичну машину. Була це куля з сірки, що обертакася на залізній, поземій осі. Ця куля електризувалася, коли її потирали підчас обороту сухими руками. Цією машиною Геріке виказав, що натерта сірка спершу притягає, а відтак відпихає легкі тіла. Геріке добачив також [*****]) вплив наелектризованої сірковоі кулі. Підчас потирання кулі в темноті бачив уже Геріке слабенькі електричні искри.

Крім спроб з ділянки порожнечі та електричности, Геріке займався також і астрономією. Був прихильником погляду Коперніка[******]) й першій висловив погляд, що час повороту комет можна обчислити.

Коли б ми хотіли сказати коротко, хто такий Геріке як експериментатор, ми хусіли б передовсім відзначити його всебічність та велику інтуїцію[*******]). Серед дуже діяльного й бурливого життя він займався експериментальною стороною найрізнішої фізикальних питань, а сам з ділянки механіки,

---

[*]) пневматична (грецьке слово пнеа — повітряна помпа, що нагнає або витягає повітря з якоїсь посудини, дуже щільно закритої

[**]) Христіян Гойгенс (Huygens), голяндський математик і фізик (1629—1695), відкрив закони доцентрової сили й подав закони фізичного маятника

[***]) Дені Папен (Papin), французький математик і фізик (1647—1710), винайшов ч. ін., котел, щільно закритий, до якого серпи воду понад 100°

[****]) Томас Ньюкомен (Newcomen), англійський механік, винахідник парової машини (1705)

[*****]) Джемс Ватт (Watt), англійський механік і винахідник (1736—1819), власний винахідник парової машини, конденсатора, забіточних клапанів і т. д.

[******]) Інтуїція — розбиття молекули (найдрібнішої частки) повітря (як мало газу) на йони (йони — молекули рівнень, які мають електричну напругу)

[*******]) Микола Коперник (Copernicus, Kopernik), — славний астроном, польського роду (1473—1543), творець геліоцентричного погляду про те, що Сонце в середині, довкола якого крутяться всі планети разом із Землею

[*******]) інтуїція, латинське слово — безпосереднє пізнання, шось ніби відчування наперед правди

акустики (наука, що вивчає звуки), тепла й електричности. Притім завсіди вмів, на основі цих спроб, дійти до дуже влучних висновків. З цього боку Ґеріке пригадує нам Леонарда да Вінчі[29]).

Найбільша заслуга Ґеріке по всі часи, це — винахід пневматичної помпи. Тільки завдяки цьому винаходові Ґеріке міг виказати, що відомий забобон: „страх перед порожнечою" („horror vacui*) не має найменших основ, і що причиною явищ, приписуваних цьому „страхові", є тиск повітря. Значно уліпшену Ґерікову помпу як найширше використовують у техніці й у новочасній науці. Тепер ми не можемо собі й уявити майже жадної ділянки промисловости без помп. Для прикладу згадаємо тільки про виріб цукру та жарівок, холодільні, кесони[30]) та пневматичну помпу.

*

Наківець подаємо декілька подробиць із життя Ґеріке. Народився він 20. листопаду 1602. р. в Магдебурґу і п'ятнацятьлітнім хлопцем вступив на університет у Лайпцігу. Математичні і правничі науки проходив далі в Гельмстедт, Єні та Лейдені, бував у Франції й Англії. Відтак став інжинером у Ерфурті, трохи пізніше — радним міста Магдебурґа. Разом із шведським комендантом Фалькенбергом боронив Магдебурґа перед найздом Тіллі[31]). По упадку родинного міста, втік із Магдебурґа й довго жив у великій нужді[32]). Коли вернувся до Магдебурґа, його вибрали бурмістром. Як бурмістер їздив у дипльоматичних справах до Оснабріку й Мінстера[33]). Відвідав Праги та на сойм у Реґенсбурґу (1654). Тільки коротко міг він посвятитись експериментальним дослідам. Зате ці всі експерименти він виконував публично незвичайно врочисто завдяки засобам, які дістав із уряду, та знайомости з багатими дворами. Ці прилюдні покази причинилися дуже до поширення фізикального знання. Ґеріке вславився на цілу Европу. До Магдебурґа зіжджалися з усіх країв, щоб побачити великого експериментатора. 1681. р. Ґеріке покинув Магдебурґ перед заразою, поїхав до свойого сина

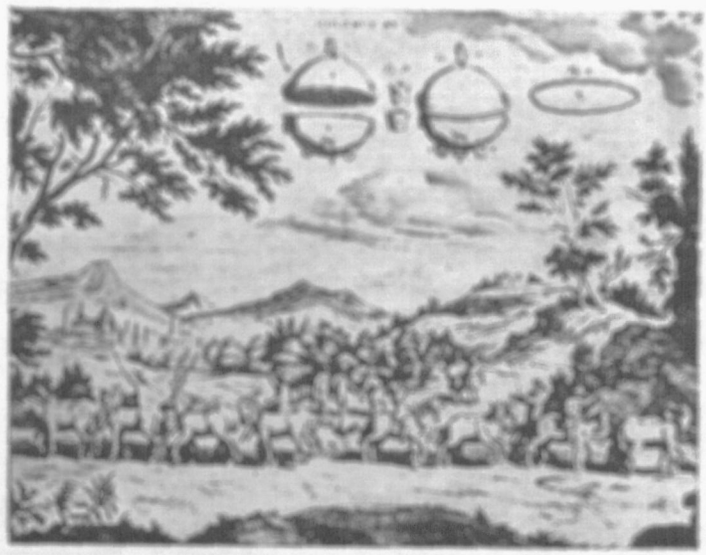

Шістнадцять коней (вісім із одного, вісім — із другого боку) не може розірвати магдебурзьких куль.

в Гамбурґу, й тут закінчив своє життя 11. травня 1686. року.

Німецьке громадянство вшанувало його память, поставивши в його родинному місті гарний памятник.

---

[29]) Леонардо да Вінчі, великий італійський маляр, різьбар, будівничий, інжинер (1452—1519)

[30]) кесон, французьке слово — залізна або дерев'яна скриня, закрита звеху, зі споду відкрита, її спускають на дно річки, чи моря, щоб переводити підводні роботи, пор. Ж. і Зв., 1935, ст. 290—292

[31]) Йоган Тіллі (Tilly), німецький полководець (1559—1632), у тридцятьлітній війні боровся по боці католиків, був начальником військ католицької Ліги проти протестантської Унії, в р. 1631. здобув Магдебурґ, який був у руках протестантів і у співучі зі шведами (шведський король Ґустав Адольф привів свої війська до Німеччини)

[32]) Як сам оповідає, експериментаторський талант виратував його одного дня від голодової смерти: за направу „здобутого" годинника одержав від якогось офіцера цілого дуката

[33]) Оснабрік і Мінстер — міста в Вестфалії в Німеччині, відомі з переговорів у справі миру, який закінчив (1648) тридцятьлітню війну

[34]) Реґенсбурґ — місто у східній Баварії, одне з найстарших німецьких міст, осідок німецьких соймів у XVI—XVII. ст., від 1663—1806. вони відбувалися тільки в Реґенсбурґу.

КІЛЬКО ТЕПЛА ДАЄ СОНЦЕ ЗЕМЛІ?

Сонце, це, як відомо, величезна вогнява куля, що частинкою свого тепла огріває Землю. Земля теж має своє власне тепло, але ж без сонячного тепла Земля мусіла би стати вимерлою планетою, бо вся була б тільки льодовим пустарем. З усього сонячного тепла, що його випромінює Сонце, на Землю попадає ледви 0.000.000.000.042 частина всієї кількости тепла. Не вважаючи на те, що тільки така невеличка частинка тепла доходить до нашої Землі, цієї частиночки досить для того, щоб перетопити льодовий покрівець 35 цм. завгрубшки, що є довкола всієї поверхні земної кулі. А тимчасом власне тепло нашої планети, що частинно захований в Землі, частинно витворене не радіоактивними річовинами, могло б стопити льодовий покрівець тільки всього — на 0.74 цм. завгрубшки. **(Чер.).**

КУРЯЧА СЛІПОТА, ЯК НАСЛІДОК НЕДОСТАЧІ ВІТАМІНУ „А" В ПОЖИВІ.

Досі думали, що вітамін А спричинює тільки ріст і правильний розвиток костей. Та досліди, переведені в Бостоні, доказали, що цей вітамін дуже важний для — бачення. В перівщі ока вітамін А служить до витвору очної пурпури, річовини, що вразлива на світло. Коли немає вітаміну А в поживі людини, то не можуть витворюватися світлочутливі річовини в оці, й тим самим людина дістає курячу сліпоту. Отже не недоїдання, як думали досі, спричинює курячу сліпоту, а — недостача вітаміну А. Це повсякчас, чому наші селяни дістають курячу сліпоту на передвісну; вони годуються тоді поживою, дуже убогою на вітаміни: звичайно самою картоплею, не вживаючи до неї цілої молодої городини. **Стр.**

В. С.

УКРАЇНСЬКИЙ ХОР ДМИТРА КОТКА

Недавно наші часописи подали коротку звістку, що відомий у нас організатор хорів і диригент, тепер учитель співу „Малої Семинарії", п. Дмитро Котко вибирається з новим своїм хором (25 людей), цим разом — чоловічим, на обїздку по Галичині, а десь із початком вересня подається з ним за кордон. Учасники свята в честь Головного Отамана С. Петлюри, 2. червня ц. р. у Львові мали нагоду почути той хор. Усіх, хто любить музику, хто її розуміє, мусіло відразу вразити, що той чоловічий хор сильно відрізняється від інших наших хорів: співаки себепевні, ввесь час стежать за рухами свого провідника, що спокійно водить паличкою й рухами обличчя й очей тримає співаків у руках. Груди співаків рівно підносяться, рівно спадають. Чується однозгідність (гармонію) у співі, поодиноких голосів не відрізняєш. І так воно повинно бути з добрим хором, що творить одне ціле. А треба знати, що хор той у червні був щойно в початках своєї праці. День-у-день — проби, день-у-день вигладжування нерівности, хор „зіспівувався" — і вся ця праця мусіла принести добрі наслідки, коли Котків хор уже збирає заслужене признання слухачів, коли далі на його концертах уцерть позаповнювані, коли ці концерти приносять, як кажуть, і моральний (більший) і матеріяльний (уже менший) зиск. Досі хор побував у Кам'янці Струмиловій, у Радехові, в Сокалі, в Раві Руській, у Жовкві, у Стрию, у Гребенові, у Скольому, в Делятині й т. д.

Новий хор Д. Котка в повному складі, а бічу портрет диригента.

Програма Коткових хорів різноманітна й багата. Там і народні пісня в обробі М. Лисенка, Ф. Колесси, О. Кошиця, М. Леонтовича, К. Стеценка, й самого диригента Д. Котка, і стрілецька пісня (С. Людкевич, М. Гайворонський), і псальми Дм. Бортнянського, й власні композиції М. Лисенка, С. Воробкевича, О. Нижанківського, О. Роздольського до слів відомих наших поетів, а то й чужі автори (Шуберт, Чайковський).

*

При цій нагоді скажемо дещо слів про життя диригента та його дотеперішню діяльність.

Дмитро Котко народився 1892. р. у станиці Балках на Таврії (Наддніпрянщина). Вчився в духовній семинарії (середня духовна школа) на Кавказі (в терській області), пізніш у торговельній вищій школі („Комерційний Інститут") в Москві, де рівночасно побирав науку скрипки в консерваторії. Та з вибухом світової війни довелося науку покинути — Котко пішов на війну. Потім прийшла наша визвольна боротьба, упадок нашої державности над Дніпром, Котко, як український військовий, опинився за дротами в Польщі. Тут виросла в нього думка зорганізувати хор, спершу, щоб ним розважати інтернованих, а потім податися поза таборові дроти й нести культуру української пісні.

Бо Котко вже вдруге збирає свій хор. Уперше зорганізував він його з інтернованих старшин і козаків, 1920. р. Хор цей виступав спершу в таборах (Ланьцут, Стшалково, Каліш), а далі об'їхав цілий захід Польщі: Познань, Торунь, Бидгощ, Інофроцлав і ін. Варто читати тодішню польську пресу, щоб переконатися з яким признанням вітали скрізь Д. Котка з його хором. В цих містах, здається, вперше українська пісня лунала.

В 1923. р. Котка звільняють їзда дротів, і він організує вже загальний український хор, хор, що живе з пісні (професіональний), хор міщанський, і обїздить із ним цілу Польщу, Німеччину. Тоді вперше почули його й тут у Галичині, і згадка про його виступи живе ще й досі. Цілих сім років тинявся Котко зі своїми співаками, заполонюючи і своїх і чужих українською піснею, передаючи красу її дуже вдалим виконанням. Та ця семилітня блукання сильно відбилися на здоровлі Котка, хор незабаром розпався, а диригент опинився у Львові.

Дмитро Котко з початком 1936. року береться знову за організацію хору, набирає молодих добрих співаків. Теперішній його хор складається з 6 перших тенорів, із 6 — других, із 5 — баритонів (перших басів) і 6 других басів. Усі хористи виступають у національних одягах.

ЄВГЕН МАЛИК

КУДИ ВІДЛІТАЮТЬ ПТАХИ ТА ЯК ПОВОДЯТЬСЯ ПІДЧАС ПЕРЕЛЕТУ

Довгодавна в нас думали, що птахи відлітають на південь. Але ж виявилося що не всі птахи летять на південь, деякі летять на захід, на південний захід, а деякі й на схід. Наприклад мишоїд зимняк (Buteo lagopus) із шведської Ляплянді зимує в Німеччині, в Австрії, на Мадярщині й на

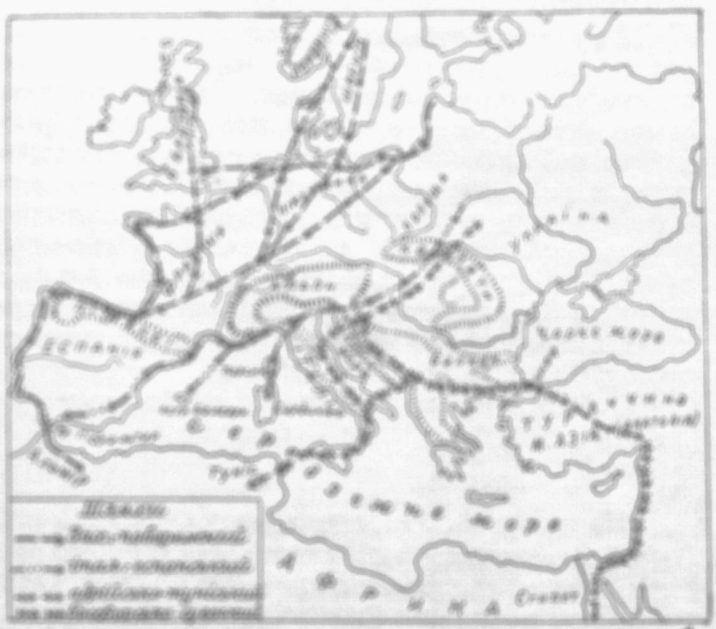

1.

Україні. А ось слухи з околиць Ленінграду перезимовують у Південній Франції, в Істрії і в Голяндії (Остенде).

Цікаво теж, якими шляхами пролітають птахи. Дослідники установили тепер такі чотири шляхи: 1. західній побережний; 2. італійсько-еспанський; 3. шлях адрійсько-туніський і 4. босфорсько-суецький.

Перший шлях іде здовж побережжя Німеччини, Голяндії, Бельгії, Франції, Еспанії через Гібральтар до Альжіру. Цим шляхом летять птахи восени з південної Росії, Фінляндії, Швеції, Норвегії та Англії. Та цей шлях розділюється, бо частина птахів із Росії зимує вже в Англії, частина може збочати й летіти через Німеччину до Франції. З Північної Росії йде ще другий шлях, що веде через Татри, Північну Італію, через Еспанію до Альжіру — з двома відхилами — на острови Балеарські, Корсику й Сардинію, через Італію або Адрійське море або — Італію, Сицилію до Туніcу. Цим шляхом летять птахи з Галичини. Четвертий шлях веде через Балканський півострів, Босфор, Малу Азію, Суецький канал до Африки.

Цікаво, що не всі породи птахів відлітають тими самими шляхами й долітають до тих самих місць. Ось, н. пр., чорногузи (бузьки) на захід від ріки Везер у Німеччині, відлітають шляхом західньо-побережним, увесь час тримаються берега моря й зимують у Альжірі; зате ті самі птахи на схід і південь від ріки Везер летять шляхом босфорсько-суецьким і зимують десь у Туніcі, а то й бувають такі — що долітають аж до півдня Африки. Качки з півночі Европи зимують одні вже в Середній Европі, инші летять далі на південь.

Є такі птахи, що їх інстинкт веде на північ. Так, мартини звичайні з півдня Німеччини та з півночі Чехії відлітають на північ із тим, щоб прилучитися до північних птахів і разом летіти західньо-побережним шляхом. Зате мартини з півночі Німеччини летять просто на південь на Моравію й далі.

На Україні перелет птахів і шляхи його вивчали вчені Шарлеманъ та Бравнер. На підставі їх спостережень та спостережень деяких російських учених, можна установити такі шляхи перелету для України: 1. західньо-европейський — з Німеччини, між Карпатами й Балтійським морем; це — птахи Галичини, частини Полісся, Волині, Поділля й Київщини [цікаво, що чорногуз білий на Київщину прилітає цим шляхом, а на південь і схід України летить шляхом иншим — чорноморським]; 2. чорноморський шлях — його можна поділити на: а) балканський — здовж західнього берега Чорного моря, б) кримсько-анатолійський — з Босфору й Малої Азії до Криму і в) кавказький — із Малої Азії здовж східнього берега Чорного моря.

Зокрема балканський шлях розділяється на: 1) приморську або Добруджо-Дністрову дорогу, здовж берега моря на Добруджу, гирло Дунаю, Дністер і почасти Дніпро; 2) дунайсько-басарабську. Птахи попавши на Дунай у Добруджі, де Дунай круто повертає на північ, летять долиною Прута, озера Катул, Ялпух, річкою Ялпух — все це ніби

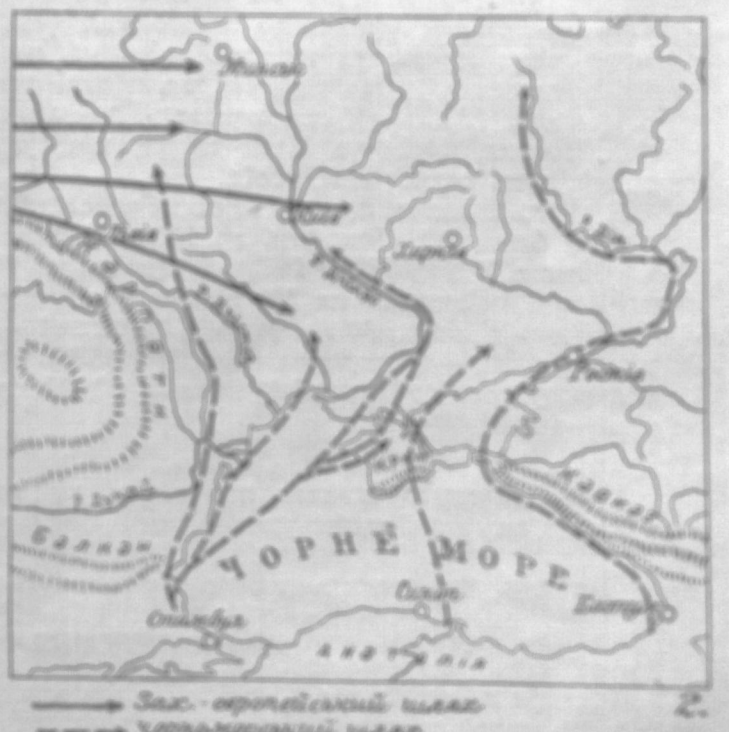

2.

продовження Дунаю [цією дорогою наше Полісся дістає чорногуза чорного й журавля сірого].

Галичина дістає, ймовірно, своїх птахів із заходу, й туди вони, мабуть, і відлітають.

Шляхи осіннього відлету і прилету навесну не мусять бути все ті самі. Та це справа не така ще ясна. На Україні прилет помітніший, ніж на заході Европи, тимто його й ліпше вивчено. Тут осінні шляхи бувають часто довші, весняні, здається, коротші. Пояснюють це тим, що птах поспішає на гніздовиська, що його жене інстинкт розмножування. Вчені помітили, що деякі птахи, які не розмножуються в тому році, залишаються й на літо й наступну зиму в теплих краях, і там також не розмножуються.

*

Ми вже згадували, що різні птахи відлітають у різні краї, то ближчі то дальші. Отак північні пташки зимують уже в Німеччині, в Західній Европі, на англійських островах. Це такі птахи: мартин звичайний, чайка звичайна, шпак звичайний, слухва, боривітер звичайний, мишоїд (каня) великий, кропивянка, сокіл мандрівний або сапсан.

В околицях Середземного моря: щедрик, жайворонок, вівчарик весняний, кобилочка-цвіркун, кропивянка моторна, кропивянка рябогруда, дрозди, вільшанка, бугай водяний, гуска дика, гуменник польовий, гуменник малий, сова болотяна, шуліка рудий, орел-скигляк менший.

Від Середземного моря до підрівникових частин Африки: пікавка лісова (щеврик лісовий), пікавка лучна, плиска біла, плиска-жовтобрюшка, квак, чапля жовта, журавель звичайний, перепелиця, лунь польовий.

В рівниковій Африці зимують: вівчарик жовтобровий, берестянка, кропивянка чорноголова, соловей західній, соловей східній, одуд, чапля руда, чапля (чепура) мала, шуліка чорний.

Від рівникової Африки до самого півдня цієї частини світу: сорокопуд терновий, вівчарик весняний, очеретянка, кропивянка садова, обидві ластівки (садова й міська), серпокрилець, дрімлюга, крячок, зозуля, чорногуз білий та чорний, лунь степовий, лунь очеретяний, осоїд.

З цього ж видко, що шлях деяких перелетних птахів не близький. Доходить до 2000—8000 км., а то й більше. У Phalaropus fulicarius (належить до слуков), що гніздиться на 82° північної ширини, а зимує аж в південній Америці в Патагонії — 52° півден. шир. — шлях перелету налічує 15.000 км. І цю дорогу птах робить двічі, себто — 30.000 км. за рік...

*

Наківець варто згадати про швидкість лету птахів, яку вчені визначують окремим приладдям. І так, ворони летять 50 км. на годину, галка — 62 км., боривітер звичайний — 59 км., шпак — 74 км., а альбатрос — 150—180 км. за годину. За яких 6—8 годин лету птах пролетить 300—500 км., та ще йому залишається час на відпочинок та на те, щоб попойсти. Звичайно птахи, перелітаючи, летять ізранку десь до полудня, а потім або аж на другий день, або від другої години. Це все ті, що летять удень. Деякі ж, як: гуси, журавлі, тощо, летять уночі [при цьому кричать, а ось шпаки та инші співаки летять мовчки].

При таких перелетах птах не знесилюється, хоч перелет для нього не така легка річ: часто доводиться поборювати супротивний вітер, часто заскакує його буря. Особливо перелет через море в бурю небезпечний, бо птах невстигає перелетіти море за ті 6—8 годин звичайного денного лету й мусить напружувати всі сили, щоб не загинути. Мабуть, спостереження птахів підчас відпочинку привело деяких учених [н. пр., і відомого Альфреда Брема*)], до помилкового висновку, що, мовляв, птахи підчас своєї мандрівки на зимівку, частину дороги біжать, а не летять. Новіші спостереження цього підтвердити не змогли. Всі, навіть погані летуни — перелітають, а не — біжать.

*

На якій висоті летять птахи?

Спостереження в цій справі доказали, що звичайно птахи летять на висоті 250—300 м. Один раз за три роки спостережень побачили табун ластівок на висоті 2200 м., а проф. Сірінг (Süring) побачив раз ворони на висоті 1400 м. Така висота випадкова. Здебільша, птахи летять на висоті, яку ми подали. Навіть коли приневолені перелітати гори (але вони це уникають), і там ця висота над землею та сама — до 300 м. Птахи, як виявилося, все мусять бачити землю. Коли їх випустили з літака понад хмарами, вони не хотіли відлітати, поки не розірвалися хмари і тоді птахи побачили землю й пірнули в отвір. Проти високого лету говорить і зниження температури та розрідження повітря. Адже на висоті 3000 м. в Европі маємо середню температуру — 7° Ц., на висоті 4000 м. — 13° Ц., 5000 — 18° Ц., і значне зниження тиску повітря, як показали досліди проф. П. Берта і з спокою, себто коли спокійно сидіти, а що казати про лет, котрий вимагає напруги мязів...

*) Альфред Едмунд Брем (Brehm), відомий німецький дослідник життя тварин (1829—1884), написав 13-томовий твір „Життя тварин".

НАСЕЛЕННЯ ФРАНЦІЇ ВИМИРАЄ

Франція належала ще до війни до тих країн, де більше людей вмирало, ніж родилося. Французи впровадили в себе (по містах) моду по двоє дітей в подружжі не тому, що не мали чим своїх дітей прогодувати (Франція належала й належить до найбагатших країн на світі), але просто тому, що багато дітей дає батькам багато клопотів і для дітей вони мусять вирікатися різних вигод і розваг. Був час по війні, що число народин у Франції сильно зросло й перевищало число смертних випадків. Ще в 1934. році на 677.365 народин припадало 634.525 випадків смерти, отже надвишка була 42.840. Та в 1935. р. народилося вже тільки 638.881 дітей, а рівночасно вмерло 658.357 людей — отже не стало майже 20.000 людей. Водночас у тому самому році в Німеччині надвишка народжених над умерлими дійшла до 480.000! Тимто й не дивно, чому французи мають такий страх перед німцями.

— Ів —

ОРҐАНІЗАТОР ЧОРТКІВЩИНИ

(З приводу вісімдесятліття сен. д-ра Антона Горбачевського).

В неділю, дня 28. червня ц. р., Чортківщина святкувала ювілей свойого орґанізатора і провідника: в січні ц. р. др. Антін Горбачевський закінчив 80. рік свойого життя, — народився 27. січня 1856. р. в селі Зарубинцях у Збаражчині — й українське громадянство цієї частини Поділля, владило на його честь скромне, але ж дуже гарне, свято. Що воно відбулося пять місяців пізніше, то причина, здається, в тому, що ювілят, сам незвичайно скромна людина, довго від нього відпрошувався, і щойно треба було доказу, що це свято потрібне і для громади, щоб він нарешті дав на нього свою згоду.

У святі взяли участь не тільки громадяни чортківського повіту, але й сумежна Гусятинщина й Заліщиччина, бо ж др. Антін Горбачевський, хоч адвокатує в Чорткові і працює головно в Чортківщині, знаний скрізь і поза межами чортківського повіту. Витало ювілята політичне українське представництво, витали його всі краєві українські установи, представник „Просвіти" вручив йому грамоту почесного членства, що йому його надали сьогорічні загальні збори товариства дня 11. червня, з усіх сторін краю посипалися привітальні листи та телеграми, й від поодиноких осіб, і від орґанізацій.

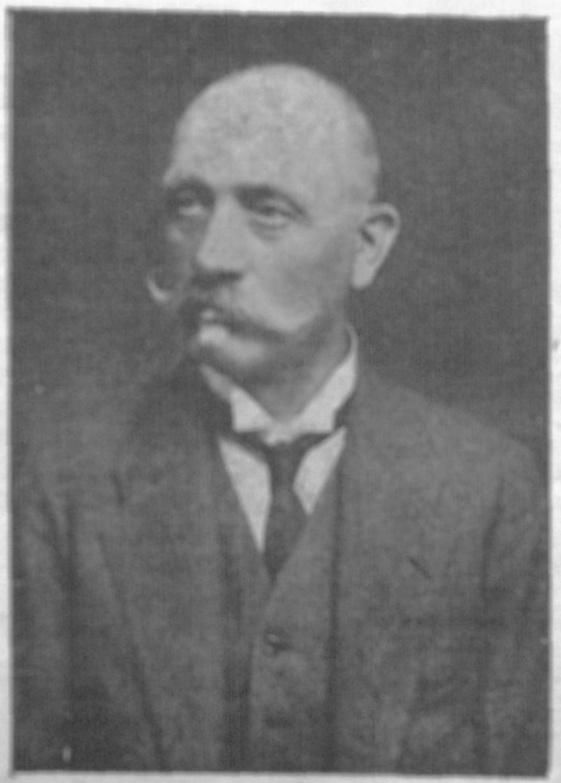

Др. Антін Горбачевський.

Вісімдесятліття д-ра Антона Горбачевського збігається майже з 60-літньою його національною працею. Почав він працювати ще за студентських часів, коли, покинувши ґімназію (1874. р.), перейшов на львівський університет і брав жваву участь у тодішнім українськім студентськім житті. Більшість тодішньої університетської молоді належала до москвофільського табору — та Антін Горбачевський і його двома роками старший брат Іван, відомий український учений, професор університету у Празі, були вже переконаними українцями, ходили в козацьких одягах, і приєднували для українства молодь. Свідомість цю винесли вони з тернопільської ґімназії, зі славної ґімназійної громади. Свідома частина молоді шукала собі тоді незалежних становищ, і правники вибирали — адвокатуру, щоб можна було працювати для національної справи. Всі вони вважали свій фах за щось побічне, — головна ж річ для них була праця для народу і то в усіх формах, на всіх ділянках. Горбачевський освідомлює народ політично, боронить його прав, орґанізує читальні „Просвіти", бере участь у зїздах та вічах — одне слово, кидається скрізь, де цього вимагала справа. Коли 1883. р. помер редактор першого українського політичного часопису „Діло", А. Горбачевський стає його редактором — і ввесь час зберігає свою прихильність для „Діла", залишаючись і досі великим приятелем і самого часопису й кожноразової його редакції.

Діяльність А. Горбачевського в Чортківщині почалася в 90. рр. XIX. ст. За сорок років своєї невсипущої праці в цій частині нашого краю встиг він підховати цілий ряд орґанізаторів і народніх робітників, що працювали під його вмілою рукою. Сам сильно здисциплінований, вимагав він тієї здисциплінованости й від своїх найближчих співробітників. Всю його працю визначало все велике почуття обовязку. Що бувало на себе перебрав, чи що поклала на нього громада, виконував дуже докладно. Того самого почуття обовязку навчав і молодше покоління, що з ним працювало. В народній праці прикладав усе велику вагу до однозгідности, солідарности, сам завжди підпорядковував свою волю волі громади й до цього накликав усе своїх однодумців. На його погляд, тільки сильно зсолідаризоване суспільство, що єднається, а не поборює себе взаїмно — може лічити на великий успіх у своїй національній праці.

Все життя скромний, людина, що сама ніколи не висувалася наперед — А. Горбачевський займав і у свойому повіті, і взагалі серед українського суспільства визначні становища. За австрійських часів був членом ширшого Народнього Комітету, був послом до галицького сойму (1913.), як визначний правник став членом найвищого державного трибуналу в Відні (1912.), за часів української державности був членом Української Національної Ради в Станиславові — і на всіх місцях зазнавав великої пошани. Не диво, що коли наша державність у Галичині заламалася, коли настали инші часи, коли треба було, серед нових обставин, будувати національне життя, громадянство провід політичного життя (1919) доручило А. Горбачевському. Від 1928. р. він засідає в польському Сенаті.

Вісімдесятий рік життя застає нашого визначного громадянина в повному здоровлі, бадьорим, як завсіди, зрівноваженим, повним віри у краще майбутнє нашого народу. Бажаємо йому зберегти цей настрій на все і зберегти й довгі довгі роки це хрінке здоровля, яким тішиться тепер — на добро рідної нації.

МИКОЛА БАЖАЛУК.

БІЛОТКА

Якщо з вас був хто коли в Альпах, у Тиролі, чи в Зальцбурзі, то певно мав нагоду купити собі, десь на залізничому дворці, від альпейського верховинця китичку дивних квіток, які звуть там „Edelweiss" та якими закосичують собі тамошні люди капелюшки. Або коли був із вас хто в Татрах, то можливо, що десь приступив до вас якийсь

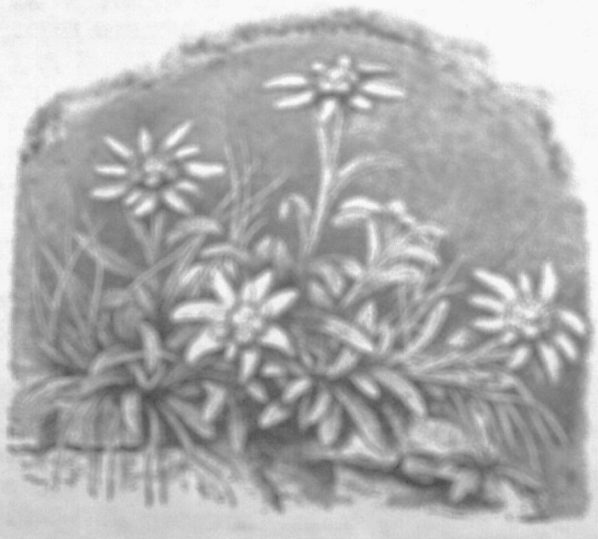

Білотка альпейська (Gnaphalium Leontopodium).

„гураль", обережно оглянувся довкола себе й нарешті витяг зпід сердака китичку „цвяточок", щоб її вам продати. В Татрах не вільно тих квіток зривати, ані продавати, бо їх там уже і так дуже небагато, геть їх люди вже повинищували.

Ви певно думаєте, що в нашому краю таких квіток немає, бо ж у нас нема таких високих гір, як Альпи або Татри? Отже ні — і в нас такі рослини теж ростуть, і саме в наших буковинських Карпатах, коло села Плоскої, недалеко містечка Сельтина. Буковинські гуцули звуть їх „білотками". Що назву „білотка" найдете в ботаніці Верхратського, а в Шафера (Rośliny polskie, стор. 612), вичитаєте, що білотка (Leontopodium alpinum) росте також на Свидівці, в наших Горганах. Цікаве, що наша буковинська білотка дійсно — біла, а татрянська „цвяточка" — сіра.

*

Білотка росте високо на полонинах і то на стрімких вапнякових скалах, перед на підставі такій, як долоня, як під прикрицю вічного снігу, там, де вічно сильні вітри, що все висушують, там, де вліті вдень сильно пече сонце. Але наша рослинка не дається підсонню високих гір, бо густі і грубі волоски, які покривають її бильця й листочки, хоронять їх гаразд перед утратою води, перед напрасними змінами температури й перед чекрами сонячним світлом.

Білотка належить до родини зложених або кошичкоцвітих, до тієї великої родини, до якої належить і наш ромен, соняшник, бодяк і дуже багато наших рослин. Квітка білотки, яку бачимо, це не є одна квітка, це т. зв. квітостан, що складається з багатьох дрібненьких квіточок. Ті дрібненькі квіточки позбирані в т. зв. окружки, які впадають в очі через те, що їх окружає вінчок білих волохатих горішніх листочків. Таким чином повстає гарна зірка, яку хибно називаємо „квіткою" цієї рослини.

Насіння білотки дуже дрібненьке, з волоскамя, як, н. пр., у бодяків; розсіває його вітер. Як таке насінинко впаде десь на пригожі місце, то там кільчиться й дає життя новій рослинці.

Білотка, це билина, яка відростає що року з підземного корінця. Цвіте від липня до вересня. Як її пересадити з гір на долину, то вона тратить свої густі білі чи сірі волосочки, від яких пішла її назва.

ВАНІЛІНОВИЙ ЦУКОР ПРОТИ ПОГАНОГО ЗАПАХУ З РОТА

Не одному з вас довелося з прикрістю слухати людини, яка нам приємна й мила, але як їй із рота було чути. На той поганий запах не помагає ні чистити зуби, ні що инше. В останніх часі д-р В. Герцог радить уживати проти поганого запаху з рота ваніліновий цукор. Ваніліа це — знаний корінь, що його кождають до смітанкового морозива, до французьких тісточок і иншого добірного, солодкого печива. Крім того із ванілі виробляють дуже гарні парфуми. Ваніліа це — стручки мексиканської орхідеї-пядича, що її плекають у гарячих країнах. Хемікам удалося добути із стручків ванілі чисту річовину, що зветься ваніліна. Цю ваніліну виробляють тепер на велику міру штучно, бо попит на ваніліо дуже великий.

Спорошковний цукор із ваніліною продають під назвою: „ваніліовий або ваніліновий цукор" до печива в паперових торбинках. І саме цей ваніліновий цукор радить д-р В. Герцог на поганий запах із рота. Його треба в таких випадках взяти до рота й розтирати кінцем до піднібіння, слизної оболони ротової ями й зубів. Ваніліновий цукор розпускає також зубний камінь. Д-р Герцог дав хорим ваніліновий цукор із найкращим успіхом. Люди, що їм чуть з рота, почувають себе з ваніліновим цукром у кишені — скрізь певно. Розуміється, що, вживаючи ваніліновий цукор, не вилікуємо себе від причин того, чому з рота чуть. Крім цього, треба дати себе оглянути лікареві, щоб знати звідкля цей поганий запах (зіпсовані зуби, хороби шлунка) і взятися лікувати те, що його спричинює.

— Вирінюйте передплату за журнал —
„ЖИТТЯ І ЗНАННЯ"
— на 1936. рік. —

ВОЛОДИМИР СВІЯНСЬКИЙ

ПРО ВІЗАНТІЙСЬКЕ МИСТЕЦТВО

Першим виразним стилем християнських часів був візантійський, що відзначався великою своєрідністю та питомою красою. Повстав він у візантійській державі, з осередком у Царгороді, після 395 р. й поширився на великих просторах східньої й південної Європи в VIII—XII. ст., а в деяких країнах, зокрема у славян, проіснував і в пізніших часах. Візантійський стиль повстав під впливом старовинної грецької спадщини, старохристиянського мистецтва й різних мистецьких течій Сходу, але творився свобідно й незалежно, він має в історії мистецтва своє окреме місце.

В будівництві візантійський стиль виробив зовсім нові технічні засади, перекриваючи великі простори величезними, легкими склепіннями й банями. Це давало багато вільного простору в середині храмів, що вже не заповнювалися стовпами, чи іншими підпорами, як це було в інших стилях. Крім того, назверхній вигляд строго відповідав внутрішнім формам, та кожна частина будови мала якусь певне конструктивне, спорудне значіння, с. т. будовельні форми вироблялися згідно з технічно-будовельними потребами, а не лише як декорація, оздоби чи порожня прикраса. Найбільше храмів будували за планом центрального, осередьового зразка — у формі рівнораменного „грецького" хреста. Найкращим зразком візантійського храму є знаменита св. Софія в Царгороді з VI. ст. по Хр. (рис. 1). Інші храми — т. зв. базиліки будували за зразком старохристиянських будов, вони звичайно поперділювані кольонами на луках (напр. будови Равенни в Італії — рис. 2). З окремих архітектурних форм, крім згаданих бань, часто вживали підсіння й галерейки на кольонах і луках, подвійні і потрійні вікна з півкольними вікружжями. Своєрідні форми мали й капітелі (рис. 3—5, останній капітель із Софійської катедри в Києві).

Різьба статуярна (окремі постаті, що стоять) не була поширена через релігійні приписи, а також тому, що не відповідала візантійським будовам.

Зате незвичайного розцвіту досягнуло монументальне (настінне) малярство — зовсім відмінне від усіх інших стилів. Дуже гарне було також мініятурне малярство (дрібні рисунки в рукописних книжках). Настінні мальовила, таксамо як і різьблена декорація, були строго підпорядковані архітектурі й займали певне місце в будові, не порушуючи ясних і виразних обрисів архітектурних форм та не заслоняючи конструкцій (споруд). Мальовила не давали вражіння випуклости предметів і фігур, вони не „продіравлювали" самих мурів обманливою перспективою, а були завжди плоскі, притримувалися площі стін. Такий спосіб мальованя повстав і тому, що в образах святих вбачали не як старовинні греки, звичайних людей, але вищі неземні, хоч і подібні до людей істоти. У постатях віддавали скоріш лише думку людини, ніж саму людину, взірець людини, а не її образ. Рисунок мальовил виконаний мозаїковою технікою і фресковою (малюється фарбами на мокрому ще тинку) був, як кажуть, схематичний, с. т. лише з головнішими обрисами, без подробиць, що ясно й докладно віддавав зразок людини з прикметними рисами обличчя для кожного святого (див. рис. 6 — мозаїки св. Василя Великого та Івана Золотоустого, Софійської катедри в Києві). До того ще постаті рисували переважно на золотому тлі або якимнебудь одним невиразним тоном барви;

Візантійське мистецтво.

тимто постаті стоять в просторові без означеного місця й часу — ніби у вічности, без початку й без кінця. Яркі, сильні й густі барви мозаїк, що складалися з різнокольорових камінчиків, як-найкраще відповідали своїому призначенню декорувати стіни простірних візантійських будов та створювали незвичайну цілість поміж архітектурою і малярством, яка в інших стилях незнана.

Цей спосіб, як кажуть, абстрактного малярства (подуманого малярства, яке не відповідає точно дійсности і природі) зі стилізованими фігурами, має деяку вищість над натуралістичним малярством, що мусить по-невольничому йти за „дійсністю" і „природою", все лише наслідує й переймає, але не творить. Зате візантійський маляр мав у руках багато можливостей — піднести деяке

мальовниче враження, звернути увагу глядача на деякі прикметні риси фігури, підпорядкувати окремі образи загальній думці, загальному задумові.

Орнамент дуже різноманітний, мальовничий і трактований плоско. Переважно геометричний, а коли буває рослинний, то сильно стилізований (рис. 7—8), с. т. рослини перетворюються в "геометричні фігури. Дуже часто вживали аканту, подібного до грецького[1]), але з гострими кутами і „долочої" форми (рис. 3—4); також різноманітна плетінка, дотепно і штудерно позакручувана в різні форми. З інших мотивів часто зустрічається різнораменний хрест, часами птахи (голуби, пави) та ін. тварини, виноградна лоза і т. д. (рис. 8). Плетінка разом із тваринними мотивами найбільше зустрічається у прикрасах книг. А так орнамент робили на стінах (мозаїка і фреска) та на виробах дуже поширеного мистецького промислу — з кості, металів, на тканинах-матеріях, ювелірських виробах і особливо на т. зв. емайлях. Спосіб виготовки емайлі полягає в тому, що на металевих платках роблять рисунок із допомогою привповажених дротиків, а простір поміж цими дротиками (по. між перегородками) заливається фарбованою масою, подібною до скла. Такі кольорові „перегородчасті" емайлі визначалися незвичайним багатством і великою красою і в рисунку і в кольорах.

*

В добу візантійського мистецтва повстало багато визначних пам'яток архітектури, малярства й різьби на Україні, що своїми мистецькими засобами переймували пам'ятки тої самої доби, не тільки цілого сходу Европи, але й Середньої Европи. На Україні в X—XIII. ст. візантійський стиль набрав деяких відмін, він має свої власні, своєрідні риси, відмінні від візантійських зразків інших країн, наприклад, Болгарії, Вірменії, Греції, Московщини, Сербії.

[1]) пор. Ж. і Зн., ст. 167 (рис. 4); взагалі, коли б було деякому непрочитні деякі вислови в цій статті, то пояснення найдете ст. 116—117, 167, 227

ВОЛОДИМИР САВЧЕНКО.

УКРАЇНСЬКА СТАНИЦЯ В КАЛІШІ

Дня 21. листопаду 1920. р., під натиском переважливих сил московських большевиків, армія Української Народньої Республики була примушена перейти р. Збруч і передати зброю польській владі. Воєнство позбавлено свободи рухів і інтерновано в кількох таборах у Польщі. В 1922. р. табори поступово ліквідували, воєнство розпорошилося майже по всьому світові, й тільки незначний відсоток його відправлено до каліського табору. Та нарешті 31. липня 1924. р. й цей табор зліквідовано. Заходами еміґрантського опікунства вдалося врятувати частину колишнього табору в Каліші, й тут утворено притулок для хорих, старих та тих військових, що їм ніде подітися.

*

Три км. від міста Каліша, а 1 км. від каліської станції, на горбку над Калішем, тягнеться 7 морґів землі, огороджених колючим дротом. За дротами видко кілька величезних бараків, один маленький і електрівню. Від будинків ніс старовинно. В багатьох місцях толь[1]) на дахах і стінах потріскався, а в деяких місцях відірвався. Не в усіх вікнах є шиба. Бараки ці побудували вмісці ще за світової війни для полонених. З року на рік вони все глибше та глибше западаються в землю. Деякі з них уже небезпечні для мешканців. А проте в них живуть люди, які через брак засобів не можуть покинути цих жахливих притулків... На даху одного з бараків видко невелику баню і кілька золочених хрестів — то церква. Замість дзвонів — кілька кусників рейок, повішених з лівого боку від входових дверей.

В різних напрямках, майже вздовж усієї оселі тягнеться широка виполюшена доріжка, обсаджена молодими деревами. Коло головної брами стоїть будка, де вдень і день сторожить вартовий.

На майдані біля церкви стоїть памятник на спомин провідця каліського табору [в квітні 1921 р.] пок. Головного Отамана С. Петлюри. Довкола памятника — квіти.

Оселя має своєрідний вигляд: вона не подібна ні до міста ні до села. Бараки [деревяні] лежать скупчені, близько один коло одного, вся оселя потопає в зелені. Серед — дерева, садили їх станичники. Перед вікнами квітники. Навкруги Станиці тягнуться городи: над ними працюють станичники, це їх матеріяльна підпора, це їх відпочинок і розвага.

Ця оселя й є „Українська Станиця". Вона народилась 1. серпня 1924. р. і з того дня знято польську охорону. Воєнство, що майже чотири роки було під пильним доглядом польської адміністрації (без її дозволу не можна було вийти на хвилину вийти за браму), вийшло нарешті вільним життям.

Станицею керує управа, що складається з голови, його приявників Української Центральної Комітет у Варшаві, з представника т-ва колишніх армії У. Н. Р. та з представника від „Спілки українських воєнних інвалідів" (останніх двох затверджує теж Українській Центральний Комітет). Тепер у Станиці живе до 500 людей — з них половина жінки й діти.

Життя станичників, здебільша, незабезпечене. Правда, всі мають свій-такий дах над головою, вищі старшини дістають невелику суперпуту (вислужкову), частина старшин і козацтва — одержує 7—8 зл. місячно [хто хоче, той не бере грошей, а дістає харч із спільної кухні] — але ж і тільки всього. Тимто мешканці Станиці радять собі, як можуть: винайняють і обробляють

[1]) толь, трошки слово — жовта вкрима, насичена камяновугільною смолою, яка робить її непромокальною, а посипана піском (проти полкам); в нас ще це кажуть „гонта папка" (з-німецька)

городи [звичайно 2—3 м²], малюють образи[2]), виробляють соломяні прикраси (рямці на портрети, пуделка), вишивають...

*

Станиця майже під кожним оглядом самовистачальна: є тут три споживчі крамниці: одна з них — „Спілки інвалідів", друга — станичної громади, третя — приватна. Від табору залишились електріння й лазня, але від двох років вони не чинні. Коло Станиці видніє водозбір, що постачає воду до Станиці [ще від табору]; але ж тепер викопано ще криницю на випадок, коли б водозбір зіпсувався. Є тут теж своя пожежна сторожа, що має все потрібне пожежне приладдя. Вже багато разів у Станиці вибухала пожежа, але ні разу не приносила великої шкоди, — мешканці її все вирятували від вогню.

Станиця творить самостійну православну парохію, що обслуговує релігійні потреби цілого каліського осередку. Церкву дістала Станиця у спадщині від колишнього тутешнього табору, але тепер вона дістала баню, має тепер чепурний затишний вигляд, вся ховається в зелені. Ввійдеш усередину, то відразу пізнаєш, що це церква українська. Скрізь золото і блакить, скрізь видніють тризуби. В церкві багато образів з різними надписями. Це дарунки вояцьких землятств, н. пр., св. Архистратиг Михайло, намальований внуком Тараса Шевченка — дарунок київського землятства, св. Йов почаївський — дарунок полтавців, чернигівці подарували образ св. Теодосія.

Служба Божа правиться тут українською мовою, співає досить добре мішаний хор.

Кілька років тому була в Станиці українська мішана гімназія й початкова школа ім. С. Петлюри. Тепер є тільки 7-клясова школа, а для малих дітей — дитячий садок.

Станиця має ще власну театральну салю. Як і скрізь, де є українці, так і в каліському еміґрантському осередку, є досить артистів-аматорів, співаків та музикантів. Станичники люблять театральні вистави й час-від-часу виставляють поважніші драматичні твори, а то й опери.

*

З малими винятками майже всі дорослі мешканці Станиці беруть діяльну участь у громадському житті не тільки Станиці, а і взагалі в каліському еміґрантському осередку[3]). Тут є такі орґанізації: „Т-во вояків армії У. Н. Р.", „Т-во „Самопоміч", „Спілка українських воєнних інвалідів", „Відділ У. Ц. К.", „Т-во допомоги еміґрантам із України" й инші.

В Станиці панує патріотичний дух: тут живуть військові традиції. Що-року святкують тут державні та національні свята, крім цього, кожна дивізія — має ще і своє дивізійне свято. В ці урочисті дні збирається еміґрація до Станиці з усього

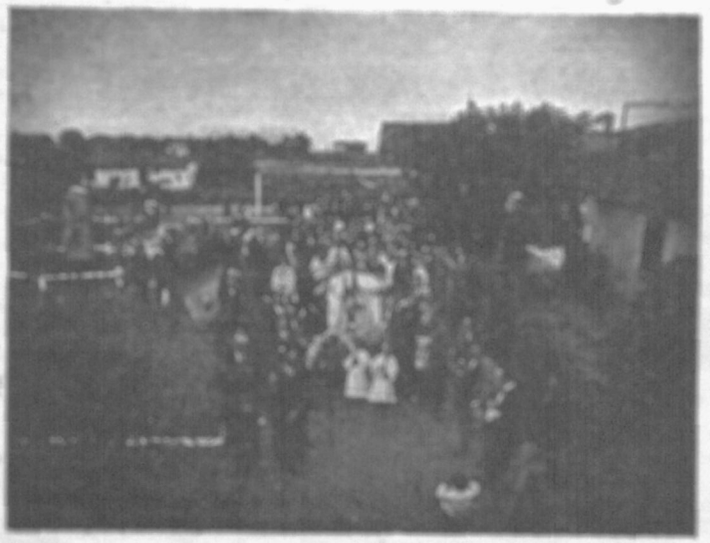

Загальний вигляд Української Станиці в Каліші.

каліського осередку. Національні й державні свята відбуваються в станичному театрі, а військові — в салі „Т-ва вояків" або у станичному старшинському клюбі.

Станиця має три бібліотеки: станичну, „Т-ва вояків" та ґімназіяльну. Для розваги є радіо в „Т-ві вояків", та є воно і в окремих мешканців. Опріч цього, є ще й инші розваги.

*

Не треба забувати, що це останнє пристановище нашого вояцтва, що це єдине місце, де скупчена жива рештка борців за наше визволення, і то майже із усіх військових частин армії У. Н. Р. Ці люди не шкодували життя свого для Батьківщини, й тепер належалася б їм пошана та життя в достатку. Та... яке тяжке й суворе було їх життя на фронті, таке нелегке воно й незабезпечене для переважної більшости з них ще й тепер.

На жаль, і цей куток не наша власність: бараки належать польській військовій владі, а земля — селянам. Станиця її лише арендує...

[2]) Образи каліських еміґрантів напевно можна знайти скрізь по заможніших домах у Галичині й у цілій Польщі; розводять їх комісіонери (торговельні посередники) — це вже упривілейована верства. Каліш дав видатні одиниці в малярстві, що дістали згодом фахову освіту й стали мистцями-малярами (В. Дядюнюк).

[3]) себто — в Каліші й його околицях, як: Скальмержице, Щепюрно й инш. В цьому еміґрантському осередку поза Українською Станицею живе більше українців, ніж у Станиці.

КІЛЬКО ЖИДІВ НА СВІТІ

За найновішими обліченнями жиди від 1800. р. розмножилися в шестеро. В тому році на світі було всього 2½ міліона жидів, у 1935. р. їх число збільшилося на 16,291.000. Докладніше про розміщення жидів на цілому світі, кажуть такі цифри: В Европі їх живе 9,736.000 на 480 міліонів усього населення; в Африці є 560.000 жидів на всього населення понад 140 міліонів; Америка має 5,037.000 жидів на 206.800.000 населення; Азія налічує 936.000 жидів на понад 1. міліярд усього населення; в Австралії й на Океанії живе 28.000 жидів на понад 9,585.000 усього населення. (р.).

НЕЗНАНИЙ КАВКАЗ

До найкращих околиць на українських землях належить Кавказ, який, не вважаючи на багато дослідів, усе ще у своєму нутрі майже незнаний. Кажуть-же, що ще кілька років тому відкрили якийсь народ амазонок (войовничих жінок), що про них досі ніхто нічого не знав. Краще вже знані кавказькі цілющі джерела, головно в Кисловодську. Туди їздили всі, що не хотіли їхати за границю лікуватися. Коли б у Совєтах були инші відносини, коли б справа подорожування була краще налагоджена, то Кавказ міг би легко розвинутися для мандрівців в один із найцікавіших країв у світі.

А так...

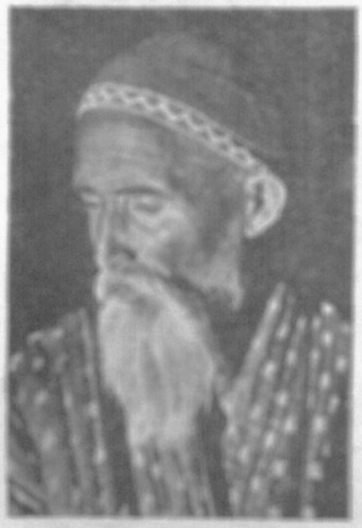

Старий кавказець.

*

Ланцюг кавказьких гір, що за ними хоронеться казкова країна Кольхіда старовинної Греції, творить природну границю між Европою й Малою Азією. Найвогутніше виглядають ці гори між своїми обома найвищими шпилями: Азбеком 5040 м. заввишки й Ельбрусом високим на 5630 м.[1])

У самому серці краю, що називається Закавказзя, лежить головне його місто Тифліс. Це місто із сильним східнім тавром, нагадує Царгород.

Гостинність населення Тифлісу вийшла була свого часу у приповідку, і досі говорять про тифліську гостинність, наскільки на неї теперішні обставини дозволяють. Колись запрошували гостя за прастарим звичаєм до розкішних купецьких палаців, де бенкетували з ним, гостей купали й натирали запашними олійками... Все це минулося.

*

Особливою красою відзначується південна закавказька околиця на самій перській границі. Зокрема дивна там одна мала бідна країна, Мегрі, на яку дуже горді вірмени, бо вони вважають її за найкультурнішій край із цілого Кавказу. Країна Мегрі лежить у кумедному провалі серед високих гір і тягнеться кількадесять кільометрів. В долині є буйні сади, на узбіччях гір доріжає виноград. Мешканці Мегрі живуть головно з виноградництва, бо тут майже жадної ріллі нема, немає й жадного товару.

Саме місто Мегрі незвичайно цікаве. Воно побудоване простовисно, доми частинно повиковувані у скелях і стоять у трьох поверхах один над одним, так що кожний дах є до деякої міри балькоиом (майданчиком) для другого дому, що лежить над ним. У Мегрі немає й жадних доріг, а з одного ряду домів виходять у другий, горішній, стрімкими сходами. Над містом, у яке чужинець лише з тяжкою бідою може дістатися — тубільці дуже бороняться проти того, щоб до них хто заходив — панують рудіи старовірської твердині з часу Сасанідів[2]), яка теж частинно виконана у скелі.

*

Населення Кавказу — це знов окрема справа. Є їх тут поверх сотні всяких племен, а кожне говорить своєю окремою мовою, як, напр., грузини, мінгрелі, сванн, лезгіни, черкеси, авари і т. д. Усі вони живуть у окремих домах, побудованих на лад твердинь з пласкатими дахами, часом поскупчуваних у малі села, які нераз виглядають мов ті ластівчі гнізда, попримощувані до безлюдних, стрімких, тяжко доступних скель.

Одна з долин Закавказзя.

Ці горді сини гір зберегли ще свої народні звичаї. Ловецтво та бої все ще є їх улюблене щоденне заняття. Великого кавказького розбійника Селіма Хана, який до війни нападав із сотнею своїх очайдухів на кавказькі міста, згадують і досі кавказці як свойого великого лицаря. Це був розбійник, що одного разу цілісінький був опосвідчений по всіх часописях одного з кошиків[3]) начальником до чесного двобою, і то, щоб підсотні його людей боролися проти підсотньох козаків. Розбійник вийшов переможцем із дуже завзятого бою й після того пограбував скарбницю міста, де відбувалася боротьба, та з багатою добичею втік у недоступні гори.

З вибухом світової війни російський уряд пообіцяв розбійничим горцям цілковиту свою ласку, коли згодяться до війська. Це їм сподобалося, й вони створили опісля т. зв. „дику кавказьку дивізію", що визначалася великою очайдушністю й погордою смерти. Після війни недобитки цієї дивізії зорганізували зомість правильні

---

[1]) Варто пригадати, що найвищий у Чорногорі шпиль Говерли має лиш 2058 м., а найвища гора в Европі, Монт Блан, всього 4800 м. заввишки.

[2]) Сасанідів — перська династія, весь свій рід від короля Артаксеркса I, 226. р. по Хр.

[3]) на Кавказі дуже багацько кошиків, одні з них були — московські, другі — українські (зубівці).

розбишацькі напади по цілому краю, використовуючи при цьому добре свій воєнний досвід.

*

Та в цьому краю є ще більше різного дива. Ось, напр., в одній долині, в самому осередку Закавказзя, живуть ще й досі безпосередні нащадки хрестоносців із своєю середньовічною культурою. Коли султан Єгипту й Сирії Салядин у 1187. р. розбив військо хрестоносців і занив Єрусалим — так каже їх переказ — почали вони втікати з Палестини. Переслідувані магометанами, перейшли вони вздовж сирійську пустиню й по дуже тяжких пригодах дістались в незнану гористу країну. Але й тут сарацини (араби, магометани) не дали їм спокою. Тоді вони мусіли шукати рятунку аж на самих засніжених верхах кавказьких гір. З великої висоти лицарі побачили нараз вузьку стежку, що вела у край вічної весни. Перед ними була чудова закавказька країна, снігова лавина, що нараз почала котитися, спинила сарацинів, і хрестоносці спокійно зійшли вздовж. Там вони змішалися з місцевим населенням, яке жило щасливим життям далеко від цілого світу, і ще й досі живуть їх нащадки — у краю Гевзурії.

Десять місяців у році до цієї долини ніяк не можна дістатись, й тільки протягом двох місяців можна вийти в цю країну — по одній крутій стежці. Її мешканці побудували собі тут укріплені села, й їх майже ніколи не залишають.

Одяг у цих мешканців наскрізь середньовічний, довгий, на одежі повишитовувані хрести лицарів. Стара січна зброя, ще з часу хрестових походів, прикрашена латинськими написами, переходить здавна у спадщині із батька на сина. Палькової зброї в них зовсім немає.

Ще й досі відбуваються між ними лицарські змагання-турніри*) в честь їх жінок. Перед боєм клянуть нащадки колишніх лицарів перед вибраними свойого серця й дістають від них хустину як талісман**). Її прикріплюють відтак до щиту — і двобій починається.

Релігія цього дивного народу — це мішанина християнської й магометанської віри. Неділю святкують дуже врочисто, хоча цілий тиждень у гевзурів це одне свято, бо ці нащадки хрестоносців мають мало праці. З магометанської віри вони перебрали передусім багатоженство, хоч жінка в них не є рабинею, а навпаки часом має більші права від свого чоловіка. Може, напр., жадати, коли захоче, розводу й має при цьому ще право висміювати власного чоловіка перед другими.

Фетиші, порозвішувані над криницями, щоб відстрашувати злих духів.

Чоловіки мають звичайно різні прозвиська, як воно є і в нас на селі, і то — різних звірят. Теля, орел, лошак — це гарні імена у гевзурів, але віл, осел, собака — це вже в них лайка. Церкви в гевзурів окружені високими оборонними мурами та відчинені лишень підчас Служби Божої. Дивне роблять вражіння величезні бочки з пивом, що їх держать по церквах, може тому, що пиво вважають за божий дар.

„Чоловік, що має на совісті вбивство, відстрашує собою злих духів" — кажуть гевзури. А у злих духів вони сильно вірять, як зрештою і всі інші народи Кавказу. Тимто нераз можна стрінути там біля криниці понавішувані на дрючку різні предмети (фетиші) на оборону води від злих духів.

*) Ж. і Зв., 1934., ст. 117
**) Ж. і Зв., 1935., ст. 221.

ЯК ПОДОРОЖУЮТЬ ТЕПЕР ЧЕРЕЗ САГАРУ

Подорож через Сагару верблюдами відбувається тепер не так часто, як колись. Недавно відкрито автобусову лінію, що сполучує Альжір із Нігерією, себто простір на 3000 км. завдовжки.

Цікаво знати, як така подорож виглядає з погляду технічного. Щоб проїхати ці простори, на це треба кількох днів часу. Автобуси всі помальовані на-біло, всередині влаштовані з вигодами, вони мають подвійні скельні вікна, що охоронюють перед дуже сильним блеском сонця. Їдуть вони валками (як наші чумаки), зложеними з кількох возів, при чому перший віз має завдання, з допомогою важких залізних пересів, усувати каміння та вирівнювати дорогу. Кожний віз може помістити в собі місце шістьох подорожніх, бо ж багато місця забирає: 340 літрів води, 200 літрів бензини, і пожива на 8 днів. Сама дорога — це чудо сучасної техніки: на кожному 150-кільометровому відтинку є окрема стація бензинова, назверха подібна до морських ліхтарень, збудована на подобу вежі. В долішній частині такої вежі, вночі освітленої, забезпеченої радіостацією, є збірники води, бензини й різних мазил, потрібних для автобусу. На вершку вежі побудовано окремі рефлектори і світлокиди, що вночі освічують автобусам шлях. Здовж дороги побудовано гарні готелі-гостинниці; тут подорожні можуть собі відпочити і провідувати звідсіля різні місцевости. (С.)

З. Я. ФЕЛЬКІВ.

ВИДАЧА ЗЛОЧИНЦІВ АБО ЕКСТРАДИЦІЯ

У статті „Право азилю та політичні злочини"*), ми згадали коротенько про екстрадицію. Тому, що зі словом „екстрадиція" стрічаємося досить часто в житті та по часописах, хочемо розказати про неї докладніше, звєсувати її суть та головні основи.

Карне правосуддя в сучасній державі є виключним правом і обовязком держави. Але судова й прокураторська влада можуть діяти тільки в границях власної держави. Насувається питання: що ж робити з проступником, який утікає перед карною відповідальністю до иншої держави? Щоб не творити безкарности для такого проступника, новітні держави запевнюють собі взаємну поміч, утворивши правну установу, звану — видачею злочинців або з-латинська „екстрадицією".

Міжнародня правна поміч у карних справах полягає на тому, що загрянична влада переводить деякі процесові чинности (переслухує свідків, довершує оглядин і т. д.) та екстрадицію. Французький правник Більо (Billot) визначує екстрадицію як акт, силою якого одна держава видає обвинуваченого або вже й засудженого другій державі, що жадає видачі й має право судити його та карати. Як бачимо, видача злочинців є одним із явищ міжнародньої солідарности, однозгідности в ділянці побороювання злочинности.

Джерелом постанов про видачу злочинців є окремі міжнародні умови, які звуться екстрадиційними (видавальними). В цих умовах знаходимо цілу низку особливих видавальних постанов або инакше — засад. Найважніші засади тут такі:

Европейські держави, окрім Англії, не видають своїх власних громадян, вони видають тільки чужих злочинців. Англія й усі англо-американські краї видають усіх без розбору.

Видача проступників горжається тільки тяжких злочинів. Кількість тих злочинів, які можуть бути основою видачі, є звороткопропорціональна до віддалі відповідних держав, себто чим віддаль більша, тим злочинів, за які може наступити видача, менше, і навпаки.

Зпоміж тяжких злочинів не підлягають видачі політичні злочини — ці злочинці користають на чужій землі з права азилю (захисту). Виняткоми у цій засаді є, як ми писали, т. зв. бельгійське застереження, замах на життя голов держав і їх родин — уважається простим злочином, а не — політичним. Та й політичний злочин може мати ознаки звичайного злочину, наприклад: коли вбити президента якоїсь держави задля грабіжництва, то це буде звичайний, кримінальний злочин, а не політичний.

Справа, з якою вяжеться видача (екстрадиція), мусить бути карогідна не тільки згідно з законами держави, що жадає видачі, але й тої, що має видати.

Видана особа відповідає тільки за той злочин, що спричинив видачу, за инші ж тоді, коли вона сама на це згодиться, або держава, яка її видала, додатково на це дозволить.

Видача злочинців є установою, пятомою не лише для карного права, але і для права народів, для т. зв. міжнароднього права. Бо ж міжнародніми правом називаємо загал правних постанов, які управильнюють взаємини між державами, що належать до т. зв. міжнародньої спільноти. А екстрадиція виходить із міждержавних взаємин, вона — одна з основних засад права народів, засада взаємности. А ця засада каже: коли б держава А не видала якогось злочинця державі Б, хоч на основі загальних видавальних засад повинна б видати, то держава Б може віддячитися державі А тим самим.

*) пор. Ж. і Зм. за травень ц. р., ст. 142

МИКОЛА АНДРУСЯК.

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ

(Його історія, завдання й теперішній стан).

Звичайно у нас згадують про заслужену нашу установу чи товариство з приводу ювілею. Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові в цьому році ніякого свого ювілею не святкує. Та коли ми пригадуємо його існування українському громадянству, то робимо це тому, що робота, яку це Товариство має вести, а саме — плекати й розвивати українською мовою науку, є, була і все буде потрібна для української нації, а під теперішній час — вона просто пекуча.

*

Перші завдання Наукового Товариства були скромні. Наддніпрянські українці, яким царський уряд заборонив видавати рідною мовою навіть підручники й популярні книжки для народу, поклали собі основувати поза межами колишньої російської держави установу, що піклувалася б розвитком українського слова. Кількох наддніпрянських діячів, у порозумінні з провідниками тодішніх галицьких українців, закупили 1873. р. друкарню для цієї майбутньої установи, а статут задуманого літературного „Товариства ім. Шевченка" у Львові, підтвердний деяким галицькими чільними діячами, галицьке намісництво затвердило дня 11. грудня 1873. р. Перші загальні збори „Товариства ім. Шевченка" відбулися дня 4. червня 1874. р. Завданням цього нового Товариства за статутом було — „сповягати розвиток української словесности", а для того Товариство мало видавати своїм коштом книжки, літературні й наукові часописи, роздавати нагороди письменникам, підтоваряти різні видавництва й таке инше.

Як таке літературне, проіснувало „Товариство ім. Шевченка" до 1892. р. За той час, хоч воно мало довги за куплені друкарські машини, то все ж видало в 1880. р. свої досліди з ділянки української мови д-ра Омеляна Огоновського, який у своїй праці виказував окремішність нашої мови від усіх инших.

З початком 1885. р. Товариство ім. Шевченка перебрало від Омеляна Партицького[3]) видавання літературно-наукового часопису „Зоря", що появлявся двічі в місяць й видавало її до кінця 1897. року. Тут поміщували свої твори письменники наддніпрянські, галицькі й буковинські, а з наукових праць друкувалися в ній не тільки дрібні розвідки й статті, але й велика історія української літератури Омеляна Огоновського, що вийшла опісля відбиткою в чотирьох томах і шістьох книжках.

Але ж що далі, тим більше українські чільні діячі, наддніпрянські й галицькі, почали відчувати потребу мати чистонаукове огнище, тим то й рішили, щоб Товариство ім. Шевченка, що вже мало за собою невелику науково-видавничу діяльність, перемінилося на виключно наукову установу.

Вже пяті загальні збори Товариства дня 7. квітня 1890. р. розбирали справу зміни статуту, що її подав Олександер Барвінський[4]), і доручили новому виділові скликати в справі зміни статуту нові загальні збори. Дня 13. березня 1892. р. шості загальні збори Товариства вирішили переміну установи на „Наукове Товариство ім. Шевченка" й, відповідно до його наукового завдання, зміну статуту. Змінений статут затвердило галицьке намісництво дня 16. листопаду 1892. р. Перші загальні збори, на основі нового статуту, відбулися дня 11. травня 1893. р.

*

У переформованому Товаристві утворено для організації наукової роботи три секції: фільольоґічну (для розслідів мови й письменства), історично-фільософічну й математично-природописно-лікарську, а виділові Товариства — залишено справи адміністраційні. Хибою статуту Наукового Товариства ім. Шевченка з 1892. р. було те, що в ньому не було зазначено наукового рівня членів секцій. Тимто й кожний член Товариства, що заплатив свою членську вкладку, міг бути членом котройнебудь секції й рішати в наукових справах, хоч би наукою зовсім і не цікавився. Щоб усунути цю неправильність, проф. Михайло Грушевський, що був головою в 1897—1913. рр., перевів 1898. р. зміну статуту Товариства в тому напрямі, що членів поділено на: 1) дійсних, якими можуть бути тільки наукові дослідники й яких вибирають секції за їх наукову працю; 2) звичайних, якими можуть бути ті українські громадяни, що вплатять членську вкладку[5]); 3) членів-основників, іменованих на основі давніших статутів Т-ва; та 4) почесних членів, якими можуть бути люди, що заслужилися для науки, мистецтва, письменства, або для самого Товариства, їх на внесення виділу іменують загальні збори Товариства. Цей статут із 1898. р. з деякими малими доповненнями з 1904. і 1909. рр. залишився до сьогодні.

Всі члени мають право рішати в адміністраційних справах Товариства (на загальних зборах) та право активного й пасивного вибору до виділу (можуть самі вибирати й їх можуть вибирати) та контрольної і адміністраційних комісій, але в наукових справах на засіданнях секцій мають право рішати тільки виключно дійсні члени; за те на них тяжить обовязок своїми самостійними працями розвивати українську науку і брати визначну участь у видавництвах Товариства. Дійсними членами можуть бути й неукраїнці. Та з них вибирають секції таких учених, що їх праці торкаються українознавства, або що прихильно відносяться до української нації й української науки. Дійсні члени мають право для дослідів різних наукових питань творити при секції окремі комісії, а туди секція може запросити й таких фахівців, що не є членами Товариства[6]). Провідником комісії мусить бути дійсний член Товариства. Кожна секція має свою президію, зложену з директора, його заступника й секретаря секції. Назверх Наукове Товариство ім. Шевченка заступає голова й секретар виділу, якими можуть бути тільки дійсні члени Товариства; але ж у склад виділу можуть входити і звичайні члени.

Перші вибори дійсних членів переведено в 1899. р. Ввійшло, тоді до історично-фільософічної секції — 12 членів, до фільольоґічної — 10, до математично-природописно-лікарської також — 10. Тепер історично-фільософічна секція налічує — 50 членів-українців і 3 членів-чужинців [померло 29 членів]; фільольоґічна секція має тепер 34 членів-українців і 28 членів-чужинців [померло 34 члени]; математично-природописно-лікарська секція має 46 членів-українців і 24 членів-чужинців [померло 24 члени]. Із почесних членів Товариства померло 10, залишився тільки один; з членів-основників померло 5, залишилося — 2.

*

Від 1892. р. Наукове Товариство ім. Шевченка почало видавати свій науковий орган „Записки", що містили розвідки з ділянки різних наук та ознайомлювали з біжучим станом Товариства. Та побіч цього Товариство взялося видавати твори Т. Шевченка й від приватних видавців від 1894. р. перебрало видавання „Руської Історичної Бібліотеки", де кожний том містив у собі окрему історичну працю про одного діяча або одне історичне питання, та чвертьрічника з правничими статтями „Часопись Правнича". Так було до того часу, коли в Товаристві почав працювати проф. Михайло Грушевський.

Грушевський, що став у Львові 1894. р. професором української історії (власне — Східньої Европи), обняв з початком 1895. р. редакцію „Записок"; у тому році видав їх 4 книжки, а від 1896. р. почав їх видавати по 6 книжок на рік. Під його редакцією (1895—1913) вийшло 110 томів (книжок) „Записок НТШ." (тт. 5—98 і 101—116).

---

[3]) Ом. Партицький, український граматик, історик і педагог (1840—1896), редагував „Газету Шкільну", укладав шкільні підручники та написав наукові розвідки; був редактором перших книжечок „Просвіти".

[4]) Ол. Барвінський (1847—1927), український педагог, політик та громадський діяч, був у 90. рр. XIX. ст. послом до австрійського парляменту й галицького сойму; своєю угодовою політикою осягнув від уряду деякі здобутки для українців в ділянці шкільництва; в 1893—97. рр. був головою Наукового Т-ва ім. Шевченка, в 1917—18. — членом австрійської палати панів, 1918. — державним секретарем віроісповідань Західньо-Української Народньої Республіки.

[5]) Тепер одноразове вписове — 2 зл., річна вкладка — 10 зл.

[6]) Звичайно в таких наукових комісіях гуртуються молоді дослідники, що не мають ще за собою таких наукових праць, за які можна б їх було вибрати дійсними членами, але що своїми науковими зацікавленнями дають надію, що стануть науковими дослідниками.

Від 1897. р. почали „Записки" містити в собі розвідки тільки з ділянки історично-фільольоґічних наук, бо в тому році повстало окреме видавництво для розвідок із ділянки наук математичних і природознавчих: „Збірник Математично - природописно-лікарської секції НТШ". Для великих історичних праць Грушевський почав видавати від 1898. р. „Збірник Історично-фільософічної Секції", де друкував поодинокими томами свою велику „Історію України-Руси". Для великих праць із ділянки мовознавства й письменства, почало НТШ в тому році видавати „Збірник Фільольоґічної Секції". Для видавання історичних матеріялів основав Грушевський окремі видавництва історично-фільософічної секції „Жерела до історії України-Руси" (від 1895.) і „Українсько-руський Архів" (від 1906.). Для старих українських літературних творів появилося також окреме видавництво „Памятки українсько-руської мови і літератури" (від 1896. р.). Для народописних матеріялів Наукове Товариство почало видавати „Етноґрафічний Збірник" (від 1895. р.) та „Матеріяли до українсько-руської етнольоґії" (від 1899. р.). Для правничих і економічних розвідок видавано „Часопись правничу і економічну" (від 1900), а для більших правничих праць появилася „Правнича Бібліотека" (від 1901. р.). Для праць із ділянки суспільних наук і статистики, почато друкувати окреме видавництво „Студії з поля суспільних наук і статистики" (від 1909), нарешті окреме видавництво „Матеріяли до української бібліоґрафії" (від 1909). Із станом Товариства зазнайомлювала Хроніка Наукового Товариства, що почала виходити від 1900. р. українською й німецькою мовою. Замість „Зорі", Наукове Т-во ім. Шевченка видавало в 1898—1906. рр. „Літературно-Науковий Вістник", який згодом переняло інше видавництво „Укр.-руська Видавнича Спілка".

*

Після своєї переміни на наукове, Товариство почало орґанізувати своє б і б л і о т е к у. Спершу зростала вона дуже поволі й 1894. р. було в ній усього 600 томів.

Та тепер кількість книжок у Бібліотеці НТШ доходить до чверть мільона (250.000) книг, без неї не може обійтися ніякий дослідник з якоїнебудь ділянки українознавства[*]).

М у з е й Наукового Товариства ім. Шевченка почато орґанізувати також уже в 1892. р., але святочне його відкриття відбулося щойно в 1921. р. Цей Музей у 1927. р. поділено на два окремі музеї: Музей матеріяльної культури та Природознавчий музей. Обидва вони влекшують досліди нашим археольоґам (що займаються передісторією), етноґрафам (народописцям) і природознавцям.

Слід відмітити, що при Музею матеріяльної культури відкривають цього літа окремий відділ памяток українських вишкільних змагань.

Для піддержання наукової роботи Товариство веде власні підприємства: друкарню (від 1873. р.), книгарню (від 1892. р.) і переплетню (від 1904. р.).

На жаль, у післявоєнних часах, через загальну господарську скруту, Наукове Товариство ім. Шевченка не може далі продовжувати видавання своїх наукових видавництв, які започаткувало було за часів головування в ньому Грушевського; не можуть появлятися як колись правильно навіть „Записки НТШ", „Збірник Математично-природописно-лікарської Секції" й інші видавництва, що до світової війни появлялися або що два місяці, або чвертьрічно.

А періодичне наукове видавництво для важних ділянок українознавства необхідне, коли ми хочемо перед світом обґрунтувати своє право до сімї культурних націй. До того без окремих розвідок не може обійтися ніяка велика наукова праця. Ось, н. пр., історичні й історично-літературні розвідки (причинки), що появилися в передвоєнних виданнях Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові та Українського Наукового Товариства у Києві промостили Грушевському шлях до того, що він міг довести велику „Історію України" до часів Хмельниччини, а Грушевському й М. Вознякові допомогли дати основний огляд історії старого українського письменства.

Розслідити основно історію України від Хмельниччини до наших часів, нову добу українського письменства, українську мову в її історичному розвитку й її сучасну будову, українську культуру, господарські відносини на Україні, багатства української природи — зможуть українські дослідники тільки тоді, коли їх праці появлятимуться друком. Це дасть змогу одним дослідникам запізнатися з досягами інших, що їх досліди вони продовжуватимуть. А наладнати науково-видавничу працю в теперішніх часах Науковому Товариству ім. Шевченка може й обовязок має — українське громадянство.

[*]) Про бібліотеку Н. Т. Ш. див. Ж. і Зв. за 1935. р., ст. 229—231.

КАЧАЛКОВІ СХОДИ НА ВИСОТІ 1000 МЕТРІВ.

Давно вже техніка думає над рухомими хідниками, головно на стрімких вулицях великих міст, — вони допомагали б мешканцям легше ходити на великих просторах. Кільо десятків кільометрів мусять робити день-у-день листоноші й інші різні посланці, що їм доводиться ходити по кількаповерхових камяницях. Статистика виказала, що не один із них мусить робити денно 40—50 і більше км. Є чимало прегарних гірських шпилів, куда не можуть дістатися старші люди тому, що вийти на них для старших людей за стрімко. Одною із розв'язок цієї справи є качалкові сходи, що складаються з рухомих качалок, які крутяться кожна довкола своєї осі. Хто стане на такі качалкові сходи, мусить їхати вперед. Єдине зусилля є тут — удержати рівновагу. Придумливі американці поставили такі рухомі качалкові сходи в місті Пенсильванія — на шпиль гори Монтмарт. Досі могли видряпатися на цю стрімку гору тільки дуже вправні мандрівці. Велика різниця між містом і шпилем гори є поділена на 16 відтинків, кожний із них відноситься на 100 метрів вгору. Поодинокі відтинки сполучені малими площинками-терасами. Не треба додавати що закладовий капітал для такої споруди був великий, але підприємці мають певну надію, що охочі мандрівці незабаром покриють їх видатки та ще придбають їм чимало зиску. -ів-

ЯРИНА СІМОВИЧ

ДЕЩО ПРО ЗАРАЗЛИВІ НЕДУГИ, ТА ПРО ТЕ, ЯК НАШЕ ТІЛО З НИМИ БОРЕТЬСЯ

Заразливі недуги повстають так, що маленькі животинки [мікроорґанізми] дістаються, чи зі стравами, чи з повітрям, до нашого тіла, там розмножуються й витворюють отруї. Проти цих отруй наш орґанізм бореться гарячкою, висипкою, болем голови. Ті животинки звуться заразні тому, що переходять із одної людини на другу — людина заражується. Ці малесенькі животинки, це або малі тваринки, як у малярії, заразливій жовтачці, поворотному тифі або ростинки, як у тифі, в запаленні легенів, у шкарлятині й инших недугах. Одні заразні ми вже знаємо, инші нам ще невідомі. Ось ми, наприклад, не знаємо ще, як виглядає заразень віспи, хоч і знаємо лік на неї. Не знаємо ще заразня кору й багатьох инших недуг.

Заразні дістаються до нашого тіла, здебільша, через мігдалки і лімфатичні залози, частинно, як ми вже сказали, зі стравами або з повітрям до легенів. І ранами заразні дістаються до орґанізму, наприклад заразні прямця (тетанос), рожі, сифілісу (правців) і ин.

Заразні не викликують відразу недуги. Вони мусять щойно розмножитися, витворити отруї, а на це треба деякого часу. Розмножуються заразні в різних часах: одні потребують на це день-два, а то й пять, инші тиждень і довше, иноді навіть кілька місяців (скаженина). Та є й такі, що потребують на розмноження ледви кілька годин (шкарлятина).

Та хоч заразні в тілі розмножуються, то знову не так дуже, щоб орґанізм не міг собі з ними дати ради. Він їх і нищить, але з їх трупів витворюється отруя, ендотоксина[1]), що затроює орґанізм. На токсину відповідає орґанізм гарячкою й иншими хоробливими проявами. Деякі животинки витворюють отруї ще живучи, є це т. зв. екзотоксини (є їх чотири: дифтерит, прямець, ботулізм себто отруя в ковбасах і червінка (і то не кожна).

В орґанізмі людини мікроорґанізми людини, поводяться різно. Одні дістаються до крови; є це різні коки, кулистої форми, що викликують затроєння крови (сепсіс), сюди належать, між иншим, і заразні тифу. Инші заразні залишаються там, де дістались і звідтіля висилають до крови отруї, токсини. Сильні токсини вбивають людину (дифтерія, прямець), слабі викликують місцеві занедужання.

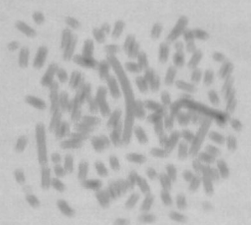

Тифові палочки (бацилі).

На всі ці отруї орґанізм відповідає тим, що творить протирічовини, які роблять отруї нешкідливими, як кажуть, їх вяжуть (є це т. зв. аґлютиніни), або помагають білим тільцям крови (лєвкоцитам) пожирати бактерії (опсоніни), або й зовсім розпускають бактерії (бактеріолізини) або розпускають червоні тільця крови, чужі для орґанізму (гемолізини)[2]).

Та всі ці протирічовини є тільки для одного роду бактерій[3]). Протирічовини для тифу будуть робити нешкідливими тільки заразні тифу, а ніякі инші. Протитифові аґлютиніни зліплюють тільки бактерії тифу — є це дуже важна проява, по якій розпізнати тиф. Вона слідна у другому тижні недуги; є це так звана реакція Відаля.

*

З досвіду знаємо, що коли хто захворів на яку заразну недугу, то вдруге вже не так легко її набереться. Рідко коли чувати, щоб хто двічі нездужав на шкарлятину, на дифтерію, чи тиф.

Люди, що перехорували на таку недугу, набрали відпорности проти хороби, вони можуть ходити між недужими, й самі не хворіють. На їх шкірі, в горлі, може бути міліон заразнів, а вони самі не захворіють. Та зате вони можуть переносити недугу з однієї хати до другої, з одного міста до другого, хоч і самі не хворіють.

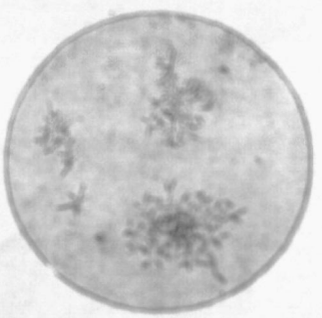

Реакція Відаля. Аґлютинація заразнів тифу.

Але ж є такі недуги, як ось: запалення легенів, рожа, гостре запалення суглобів, — ці недуги не залишають в орґанізмі людини відпорности. Навпаки, здається, що людина, яка хворіла на одну з таких недуг, лекше може заразитися вдруге й занедужати на неї знов.

Недуги, що витворюють в орґанізмі антитоксини, протиотруї, як, ось: дифтерія, ботулізм, і т. д. лікують сироватками. Щоб дістати сироватку, годують бактерії у шкляних рурочках на відповідних поживах. Коли вони витворять досить отруй, їх забивають, а отрую впорскують тварині, звичайно — коневі або волові. Спершу маленьку дрібку, далі що дня побільшуємо кількість тієї отруї (відразу не можна — бо тварина згинула б). Коли вже у крові тварини витворяться антитоксини, протиотруї, спускають кров тварини, відділюють сироватку від тілець крови, мірять, дають до посудини, щільно її затикають і сироватка готова. Є різні сироватки: проти дифтерії, проти прямця (тетанос), на отрую, що в ковбасах (ботулізм), на червінку. Віспу щеплять на телятах.

Але ж із сироватками треба берегтися. Коли хто вже дістав сироватку, нпр., з коня, а йому по

---

[1]) ендо-, грецький приросток у зложених словах, означає: а, всередині, таксамо як екзо- означає поза, не всередині тіла, а в самій животині, коли вона ще жива

[2]) червоні тільця крови чужого роду, н. пр., пса, чи иншої тварини, є отруєю для людини. І ще більше: не всі люди мають однакову кров, кров одного може бути отруєю для другого

[3]) бактерії, грецьке слово — манюсенькі одноклітинні ростинки, що викликують різні недуги в тілі людей і звірят, мають різні назви, залежно від форми, як це кулечки, то звуться — коки, як палички — бацилі, а то просто бактерії — видовжені кульки і т. д.

якімсь часі знов її дадуть, то важко захворіє. Після першого застрику в такої людини витворюється стан, що його звуть надразливістю — (анафілякси). По другім застрику, коли не вважати, може недужий навіть померти і то до кількох годин. Тимто лікар, який дасть застрик, завжди питається недужого, чи він уже коли діставав сироватку, та яку. Коли діставав, тоді впорскує сироватку так, що спершу дає під скіру 1 частину, пізніше до мязів решту, — себто 9 частин.

ФРАНЦ КОКОВСЬКИЙ.

МУЗЕЙ „ЛЕМКІВЩИНА" В СЯНОЦІ

Лемківщина — це та частина колишньої держави наших князів, що обмежена зі сходу річкою Ославою, а заходу — річкою Попрадом. Вона найраніш із усіх українських княжих земель опинилася під владою польських королів. Вже в п'ядесятих роках XIV. ст. володів нею польський король Казимир, син Володислава Локетка.

Лемківщина, тепер вузький пасок прибескидського Підгір'я, колись, наприкінці XII. століття, сягала куди далі на захід. Не дурно ж тодішній римський папа писав у своїй булі[1]), що, мовляв, „межі Руси сягають аж під Краків".

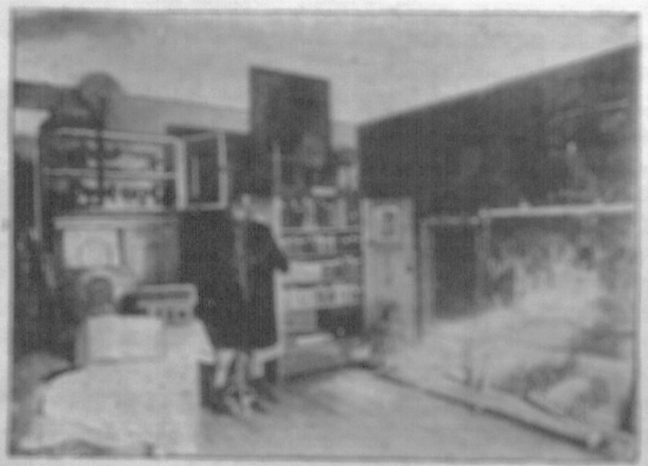

Загальний вигляд музею „Лемківщина" (середина).

На ці землі йшов натиск із боку польської держави. Польські королі, перебравши княжу землю, роздаровували її своїм найближчим прихильникам, та кольонізували її німцями та волохами. З кольоністами, особливо — німецькими, приходила на лемківську землю вища культура, поставали містечка, оборонні замки, зростало ремесло. Але водночас, із цими добутками культури український стан посідання почав корчитися. Наші люди, особливо бояри, тобто міщани, почали поволі переходити в чужий табор. Дійшло до того, що ми втратили на Лемківщині наше боярство (шляхту), а з міщанства залишилися нечисленні

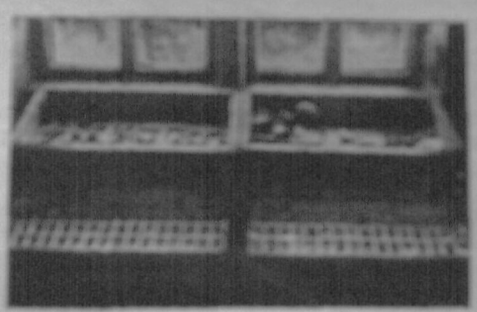

Скриня зі селянської (гібльової) — вгорі: хрести, прадідні знаходи, лемківські писанки.

жменьки... Нам залишилися тільки селяни та священики, що мало тоді різнилися від селян. Такий стан тривав аж до т. зв. „весни народів" у 1848. р., коли перші пробудники національної української свідомости, спричинилися й до розбудження лемків[2]).

Прийшли потім роки, коли австрійський уряд почав шукати собі прихильників у иншому місці, а це кинуло велику частину нашої інтелігенції в обійми москвофільства, що довгі роки держалося на Лемківщині, не допускаючи туди справжньої, національної думки.

Світова війна й часи після неї змінили сильно світогляд лемків, зблизили цю відірвану вітку нашого народу до материного пня. І тепер, хоч іще не всі лемки національно свідомі, хоч між ними йде ще далі москвофільське баламутство, ми можемо сміло сказати, що значна частина Лемківщини вийшла вже на правдивий шлях.

*

Важка доля судилася Лемківщині та проте вона не загинула. Напакощено, те, що досі з Лемківщини залишилося, треба назвати здоровим, соковитим зерном, що не скоро зотліється, а що раз кріпшає, твердне. Та хоч як важка була доля Лемківщини, вона жила своїм культурним життям, зберегла свої типові прикмети.

Розпяття з Ризалиту в Горличині з XV. в. (із збірок музею „Лемківщина").

Зберегти проміння цієї культури, цього власного життя, зберегти для майбутніх поколінь пам'ятки нашої давнини на Лемківщині, поклала собі за мету жменька людей, що в лютому 1931. р. основала в Сяноці музейне товариство: „Лемківщина". Основниками товариства були: др. В. Бавваньский, Олена Видячівська, о. С. Вегравович, Лев Гец, Соня Коссовська, др. Ф. Коковський, о. Е. Константинович, В. Чайківський, І. Флюнт.

Почалася невгавана праця над придбанням експонатів до музею. Громадянство, як

[1]) Була, латинське слово, перекл. — печатка, далі — документ із печаткою; в середньовіччі назвали „булами" власні папські або королівські документи.

[2]) Читай про це статтю „Пронози в Сяноччині", Ж. Т. Зв., ч. 3. за 1938. р., стор. 132—138.

вово звичайно буває, віднеслося до цього культурного почину спершу дуже холодно, потім, із зростом музею, почало ним чим раз більше цікавитися.

Основники розподілили між себе працю так, що мистець-маляр Л. Геца (голова товариства від осипування аж по нинішній день) перебрав на себе мистецьку частину, проф. І. Флоріт — історичну, др. Коковський — етнографічну (народознавчу) та пропаганду*). Інші члени помагали в праці відповідно до своїх сил. Багато причинилося до розвитку музею чотири священики, а саме: о. Е. Константинович, що безплатно відступив домівку на музей, о. Венгринович, та пізніші члени старшини — о. Герасим та о. Білинський.

За пять років свого існування музей „Лемківщина" дуже гарно розвинувся. Тепер є в ньому повид 6500 чисел різних експонатів*), нераз дуже вартісних, а ціла Лемківщина може з гордістю дивитися на цю скарбницю своєї давньої культури.

*

Розглядати поодинокі експонати, що тепер зберігаються в музею „Лемківщина" в нашій малій статті годі. А проте, щоб дати бодай невеличкий образ того, що є в музею, приглянемося йому ближче.

Музей поділяється на такі відділи: а) археольогічний, — в ньому містяться находи передісторичних та старо історичних часів, такі, як кам'яне знаряддя, зброя, відлівки посудин; б) відділ старо церковного мистецтва, де є чудові ікони (святі образи) з XV., XVI. та XVII. ст., між ними найкращі „Розпяття", „Ісус", „св. Миколай", „Матір Божа", „Хуста св. Вероніки", а далі — деревині та шклині чаші, деревині монстранції та панухи, тощо; в) історичний відділ має оригінальні документи, або їх удостовірені відписи, починаючи з другої половини XVI. ст., між ними багато актів, що торкаються історії процесу громадян Просіка з орендарями королівських земель; цей процес почався 1553. р. й покінчився як 1832. р., отже тривав майже 300 ро-

Гріш із римських часів (напис: М. Аврел. Ант. (ін) з (ві) у музею „Лемківщина".

ків; крім актів та книг є тим також стара колишня гармата з часів Хмельниччини; г) етнографічний відділ має багато народніх лемківських строїв, вишивок, писанок, образків давнього хліборобського знаряддя; ґ) бібліотечний відділ має багато рукописних церковних книг, між ними дуже цікаве рукописне „Учительне Євангеліє" з села Радошиць; замітне воно тим, що частинно писане лемківським говором, отже дає нам пізнати, як з початком XVII. століття (бо з того

Відділ народнього лемківського одягу в музею „Лемківщина".

часу походить це євангеліє), виглядав лемківський говір.

Крім цих книг, музей має гарну підручну наукову бібліотеку, а тепер почав збирати книги та друки, що в них коли писали про Лемківщину.

Дуже цікавий та повчальний є відділ документів із часів 1918—1919. рр. Є тут накази, письма, документи, паспорти Української Народньої Республики та особливо цікаві документи т. зв. „Команчанської Республики". Бо треба знати, що майже 30 сіл сяніцького повіту в листопаді 1918. р. проголосило було постанову получитися із Східньою Галичиною, а з нею із усією Україною, а тому, що вони не могли добитися сполуки із Східньою Галичиною, то створили свою місцеву управу та самі собою управляли.

Ці вичислені відділи та ще инші, дрібніші, складаються на те, що музей „Лемківщина", це один із перших наших місцевих музеїв. Головна заслуга в цьому проф. Л. Геца, що цілою душею пять довгих років працює в цій установі.

*

Наші читачі знають, що крім „Лемківщини", є ще наш найкращий, найбагатший місцевий музей „Бойківщина" в Самборі — про його писав проф. І. Филипчак у 11 (98) ч. нашого журналу за 1935. р., ст. 310—311.

Але ж, крім цих двох, є ще в нас такі місцеві музеї: „Стривігор" у Перемишлі, „Яворівщина" в Яворові, „Народній музей ім. Кобринського" в Коломиї, та ще музеї, або музейні відділи в Стрию, в Сокалі, в Раві Руській, в Тернополі, в Бережанах та в Рогатині. Усі ці музеї зєдинені під проводом вибраного що року комітету місцевих українських музеїв, усі музеї відбувають що року зїзди своїх представників, щоб прослідити свою працю за минулий рік та обговорити напрям праці на майбутнє.

Саме такий зїзд, четвертий з черги, відбувся в Снятині дня 31. травня та 1. червня 1936. р. На зїзд прибули представники всіх майже наших міс-

*) експонат, латинське слово — предмет виставлений на показ

*) пропаганда — планомірне поширення між народніми думок; тут — знання про музей та музейництво.

Зїзд представників українських місцевих музеїв у Сяноці. В першому ряді здолини зліва стоять: Кобринський, Гец, Кобільник, Шпитковський, Букатович, в другому ряді: Кордуба, Пронь, Коковський, Драган, Кульчицька, Фільц; в третьому ряді: Бартків, Флонт, Савчак, о. Венгринович, Бажалук, Орловський, о. Константинович.

цевих музеїв, та представник „Богословського Музею" у Львові, др. Драган. Наради представників, під проводом д-ра Кобільника зі Самбора, тривали ціле пополудне першого дня зїзду*).

На другий день представники музеїв та дехто з сяніцького громадянства поїхали до руїн старого замчища на Мимоні, недалеко села Боська, сяніцько-ло повіту. Місцеве населення, що зрозуміло вагу та значіння музейної праці, помагало радо приїжжим, приносило та давало для музею свої находи, що їх виорюють на місці замчища. І саме те, що культурно-освітніми справами починає цікавитися в нас уже навіть наше селянство, яке вже розуміє вагу та значіння таких культурних станиць, як музеї — є для нас більш радісне, бо показує, що наше село розвивається, розуміє вагу просвіти та всяких культурних установ, що воно пробудилося з культурного занепаду в якому проживало довгі роки.

*) По нарадах др. Коковський мав для членів зїзду та місцевої громади відчит п. з. „Над джерелами Ослави — нарис матеріяльної культури з пограниччя Лемківщини"

ЕДВАРД ЖАРСЬКИЙ.

КАНҐУР УКРАЇНСЬКИХ СТЕПІВ

Канґур на українських степах?

Як же це воно? Адже канґури (кенґуру) живуть тільки в Австралії, на Україні їх немає!

Воно правда. На українських степах канґури не водяться. Правда, в заповіднику Чаплі чи „Асканія Нова"*) живуть собі свобідно на степу австралійські канґури. А проте й наші степи мають своєрідного канґура, що хоч із справжнім, австралійським канґуром не споріднений, то все ж нагадує його своєю поставою, своїми руками. Цей „канґур" українських степів це — скакун.

Звірятко це — невеличке, завбільшки білинки (вивірка). Зате має дуже довгий хвіст (26—30 цм. завдовжки), при кінці пушисто закінчений. На гарній головці світяться очі та видніють довгі уха. На писочку — довгі вусики.

*

Чим же ж заслужило собі це звірятко на назву „канґура"?

Своїми ногами.

Його передні ніжки дуже маленькі, зате задні, в порівнянні з передніми — довжезні! І саме ця прикмета нагадує австралійського канґура, що теж має задні ноги дуже довгі. Правда, — канґур куди більша тварина. Але коли простежити за скоками нашого „канґура", то мимохіть згадується канґур.

Коли заскочить його яка небезпека — втікає так швидко, що й конем його не здоженеш. Тоді він відбивається лише задніми ногами й помагає собі довгим хвостом. Коли втікає, біжить зикзаками, і цим сильно втомлює свого напасника.

Скакун живе виключно в степу. На Україні живе він тільки на Лівобережжі (на Правобережжі його нема), на степах між Дніпром, Доном і Волгою та на Криму. Батьківщина скакуна є Азія. Поширений він на Україні на півночі по ріку Десну, поза 52 ступінь північної ширини не переходить.

Живе гуртом, пробуває у норах, щось як наші польові миші, чи ховрашки (суслики). Живиться ростинами, хоч ніколи не відмовиться від того, щоб собі випити вечка жайворонків. Його передні зуби, сікачі, трохи довші, клів не має подібно, як заєць. Тимто й зачисляємо його до гризунів. Коли приходить зимова пора, скакун западає в зимовий сон.

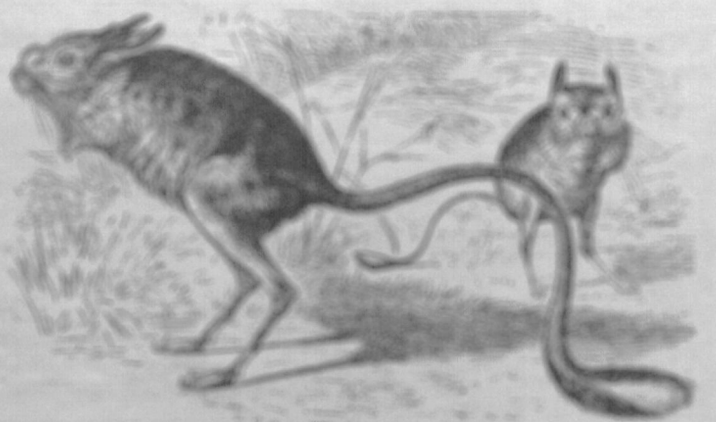

Скакун — український „канґур" (Sciurus jaculus) ¾ величини.

Кочовики монгольських степів люблять дуже його мясо й завзято полюють на нього. Деколи ловлять його та тримають у неволі, яку скакун легко переходить.

*) пор. Ж. і Зн. за 1936. ст. 79—81.

Присилайте замовлення на ілюстрований
КАЛЄНДАР Т-ВА „ПРОСВІТА"
— на 1937 рік. —
Замовляти: Т-во „Просвіта", Львів, Ринок 10/1.

ВАСИЛЬ ПЕРЕВОЛЯ

ДИТЯЧІ ВИСТАВИ У ЛЬВОВІ

Минулого шкільного року відбулося у Львові декілька публічних вистав, що їх вивели учні наших шкіл, а то філія української гімназії („Лісова пісня" Л. Українки), то дівоча школа Т. Шевченка („Лис Микита" — перерібка з Франкової поеми), то знову мішана школа ім. кн. Льва („В чужім пірі", Марійки Підгірянки, „Живі ляльки" Миколи Шуткевського), то инші. Всі ці вистави пройшли з великим успіхом. Міські театри, де вони відбувалися („Великий Театер" — „Лісова пісня" й „Театер різномаїтостей" — всі инші), були по береги повапповнювані й дітьми, й їх батьками, й посторонньою публікою, що нагороджували виконавців рясними оплесками.

І було за що. Нераз було таке враження, що ще грають — не діти, не — молодь, а — фахові артисти. Виявилося, що ми маємо до діла з талантами, справжніми талантами (Темницька, Голобродська, Луциківна, Тисовський, Квасниця й ин.). Вони поводилися на сцені цілком свобідно, немовби в себе дома або у школі, коли лекція добре вивчена, й нічого боятися... Крім цього, всі виконавці добре знали ролі — не все такі й легкі (н. пр., з „Лісової пісні"); до того вони виголошували їх цілком природно, не помітно було того школярського способу, що його відразу чути в школі в кожного пересічного учня, чи учениці. Це тим приємніше вражало, що виконавці мали до діла, здебільша, з віршевою поезією, яку треба так виголошувати, щоб і вірш було чути, і щоб той вірш звучав природно, як яка розмова, чи оповідання, з тим, що голос підносить ті слова, які важніші.

Діти школи ім. кн. Льва, що виступали у виставі твору „Живі ляльки" М. Шуткевського (посередині в-ні І. Пологовa).

Зокрема треба зазначити, що в усі ці вистави вкладено дуже багато праці, й тут велика заслуга тих, що приготовляли молодь, а саме пань: Л. Кривицької („Лісова пісня", „Лис Микита"), М. Свірської („Лис Микита"), Іванни Пологовой („В чужім пірі", „Живі ляльки"), при чому остання найбільше мала мороки, бо працювала з маленькими дітьми. В усіх виставах були такси, які теж дуже гарно пройшли. А тут уже заслуга пань: О. Суховерської та Т. Пінчевської.

Щодо вибору творів, які ставлено, то про „Лісову пісню" нічого й говорити. Сама гра доказала, що цей, не такий легкий для вистави, твір Лесі Українки, для старших учнів гімназії зовсім підходить. Як узагалі кожний великий твір (а таким великим твором є „Лісова пісня") і „Лісову пісню" кожний вік може розуміти по-своєму, відповідно до розвитку. І глядачі твору Лесі Українки сприймали його по-своєму, діти — инакше, инакше — старші. Але що недотягів, незручностей було небагато, то й на сей видко було велике задоволення в усіх.

Виведені школою кн. Льва образки — нічого собі, вони зовсім добре прикроєні до вимог малої дітвори. Зате драматизовану перерібку „Лиса Микити" не можна назвати щасливою. В ній Микита зовсім не такий, як його вивів у своїй безсмертній поемі Франко. До того вклади про кооперацію й т. д. псують цілість. Дайте ж уже раз спокій дітям із тими вічними проповідями, бо врешті вони стануть для них пустими словами! А до того кінцевий монольог (одна особа говорить до себе) зовсім уже ні при чім. Узагалі монольогів треба уникати, бо ж вони неприродні, й нова драматична поезія їх уже не знає. Хотівши дороблювати щось до поетичного твору, та ще достроюватись до віршів поета, до його вислову, до його сполук слів (фраз) і т. д. — треба самому бути поетом. А то в дорібках вірш сильно — шкандибав, дітям треба було багато наломлювати язика, коли вони вчилися їх напамять. Але коли вистава пройшла з успіхом, то це заслуга дітвори й тих, що її вчив...

*

Згадуючи про всі ці дитячі гарні вистави, ми хочемо докинути з приводу їх декілька загальних завваг.

Що наша молодь, та вже так рано, береться до драматичних вистав, то це, взагалі сказати, — добре. Діти ж набирають самопевности, відваги, сміливости в виступах перед громадою — і це річ дуже потрібна. Вже замолоду треба до всього цього заправлятися. А далі — для самої науки мови, це має велику вагу. Бо ж мова на сцені — має бути мова зразкова, мова чисто письменницька, без зайвих місцевих форм, чи слів. Тимто для дитячих вистав треба вибирати твори з погляду мови — зразкові! Сцена привчає нас усіх до поправної мови, а молодь — і поготів, бо ж молодь усе скоріше сприймає й у молоді скоріш усі літературні (книжкові, письменницькі) вислови стають звичкою...

Крім цього, такі вистави виявляють, у кого з дітей може бути талант для сцени. Виховники, чи батьки можуть уже зміркувати, яким шляхом

могла б піти їх дитина, коли далі буде в цьому напрямі працювати[1]).

Але ж, із другого боку такі вистави ховають у собі для самих дітей деяку небезпеку. Розхвалений виступ дитини може викликати в ній зарозумілість, що вона щось більше та краще за своїх ровесниць — а це дуже погано може відбитися на її поведінці, на вдачі (характері). А ще не дай Боже, як котра вбє собі в голову, що вона — „талант", що той талант дає їй право дома вередувати, дивитися на своїх товаришів „згори", а в школі не виконувати своїх обовязків — тоді вже від того „таланту" дитину треба відучувати. Талант є дар божий, і як кожний такий дар вимагає, щоб із ним заходитися як-слід, а то він може перед часом і змарнуватися на шкоду дитини, що той талант має й батьків, що ним уже тішилися. Тут треба дуже великої обережности. І батьки, й учителі, й ті, що вивчають із дітьми драматичні твори, мусять сильно вважати, щоб душа дитини з искоркою таланту не скривилася.

Діти, що грають, повинні собі усвідомити, що вони грають не тому, щоб пописуватися, а своїми виступами вони сповняють один із своїх шкільних обовязків (школа ж дає виставу?), бо ж театральні вистави — це один із дуже цінних виховних засобів. Шкільні театральні вистави знала наука виховання вже давно, на них усе звертали велику увагу і на заході, й у нас. Молодь повинна усвідомити собі, що ті, що грають, і самі вчаться, і вчать тих, що на їх гру дивляться. Не всі ж можуть грати, не всі до того мають хист... Коли так брати справу, то не буде небезпеки, що діти попсуються... Сказане про дитячі театри й виступи у них дітей (молоді) — можна живцем прикласти й до наших просвітянських театрів.

[1]) Був би гріх непрощенний, коли б батьки названих угорі дітей не звернули уваги на зародень, їх акторського, а як ні, то хоч декляматорського таланту — і того таланту в них не розвивали.

СЕРГІЙ ОВЧАРЕНКО.

ТВАРИНИ, ЩО ВИМЕРЛИ АБО ВИМИРАЮТЬ

Загально відомо, що техніка йде вперед, що людина проникає в усі кутки земної кулі, але ж уводночас винищує тварини, винищує саме — з допомогою техніки. Авта, моторові човни, літаки, новітні рушниці є тепер звичайними засобами при полюванні в Америці, Африці, Австралії, Індії, Монголії й т. п. Особисті мисливські здібности тепер уже не мають тієї ваги, що колись, бо їх замінили найновіші винаходи, що дають тваринам мало виглядів на те, щоб зберегти життя. Одне

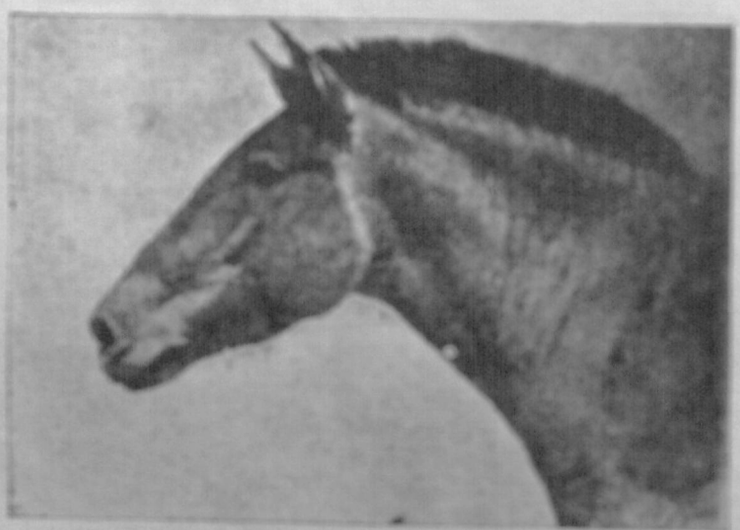

Голова дикого коня (Equus Przewalski).

слово техніка розвивається — природа гине. І темпа їх — протилежно однакові. Вже ті тварини, які ще не так давно були поширені по всьому світі, яких нараховували міліонами — тепер засуджені на загин. Деякі із них уже безповоротно згинули, з деяких позалишалися одиниці.

Пригадаймо собі тура (Bos primigenius), що загинув розмірно не так давно. А була це тварина поширена й на наших землях з давніх часів. „Два тура метали мя на розіх і с конем", писав наш князь Володимир Мономах. Крім України, жив він у південній та середній Европі, у східній частині Московщини, в Китаю та в північній Африці.

Назверхнім виглядом тур нагадував (домашнього бика, був трохи більший від бугая української сірої породи. Родився він каштануватим і самиці такими залишалися на ціле життя, але самці вже десь по шістьох місяцях ставали чорніші з білою смугою поздовж спини. Вік тура був — 15—20 років.

Тур утримався в Европі аж до XVII. століття. Найдовше жив він у Польщі. Як видко з польських архівів, за Вжесньовським (Wrześniowskim), тури найдовше затрималися в парку Якторівці (Jaktorówka) 55 км. на захід від Варшави, хоч уже й тоді вони були рідкісні тварини. Ці тварини бачив і описав німець Жигмонд із Герберштайну (Herberstein), коли мандрував по тих краях як цісарський висланець. В 1564. році було ще 8 турів, 22 старих туриць, 3 молодих турів-бичків та 5 туриць-ялівок. У 1589. р. вже було всього тільки 24 такі звірята, 1602. р. — 4, 1620. р. була лише одна туриця, яка й згинула в 1627. р. Але є відомости (Helzheimer), що в кенігсберзькому звіринці був тур іще в 1669. р.

Найближчі нащадки тура в сучасну добу є напівдика велика рогата худоба, яка водиться в дуже обмеженій кількости в англійських садах-парках. Але про ці тварини думки вчених розходяться. Одні припускають, що ці тварини щось наче вироджені тури. Другі, що ці тварини — здичавілі домашні звірята. Та здається мабуть ця рогата худоба англійських парків є переходовою худобою між туром та сучасними породами великої рогатої худоби. Тепер ця напівдика худоба збереглася лише в трьох англійських парках: у чилінгемськім, який належить льордові Теркенвілеві, в Нортумберлянді; цих тварин тут до 70; існують вони тут від 1220. р. У гамільтонському, чи гадзовському парку, який належить князеві Гамільтонові, в Лямарку, є цих тварин так до 40; в 1866. ці тва-

рини хорів на чуму, багато із них загинуло, залишилося було всього 13 голів. У третьому парку, в Чартлі, що належить лордові Ферресові, в Страфорді, є таких 40 волів; стадо існує від 1248. р.

Крім цього, тура вважають прабатьком роду більшої частини європейських порід рогатої худоби. Найчистішими нащадками тура є наша українська сіра худоба та близька до неї подільсько-угорська. Ці дві породи великої рогатої худоби поширені тепер майже на всіх українських землях.

*

Не можна не згадати другої тварини, яка теж зникла із земної кулі. Це дикі коні — тарпани (*Equus gmelini* Ant.). — Тарпани для нас, українців, цікаві тим, що останній представник їх згинув не так давно, якихось 50—60 років тому, саме на наших українських степах, та ще й тим, що тарпани були найпізнішими дикими предками наших українських коней.

Дикі коні тарпани були поширені на українських степах аж до XIX. ст. В описі України французького інж. Боплана[1]) 1630. р. зазначено: „дикі коні по степах українських ходять табунами 50 до 60 штук".

Ще в XVIII. ст. тарпани водилися на Полтавщині здовж річки Орелі, але найдовше вони зберігалися на Херсонщині та Таврії.

Після зруйнування Січі, коли російська влада почала кольонізувати Степову Україну, а відтак розорювати степові цілинні простори, тарпанам вже тяжко було ховатися від людського ока. Не вважаючи на небезпеку, тарпани мусіли підходити на водопій до річок і озер, де на них робили засідки, і тим багато з них гинуло (татари й запорозькі козаки не полювали на тарпанів).

І вже в половині XIX. ст. тарпани були рідкістю, їх можна було подибати тільки одиницями. Кольоністи Степової України цілком винищили ці тварини. В 1856. р. ще бачили їх 40 верстов від м. Миколаєва біля села Новий Буг; а другий табунчик

Зубр у Біловіській Пущі (із кінця минулого століття).

тримався ще довший час біля села Нове Воронцове (60 верстов від Херсона). Останнього тарпана вбито 1876. р. у Таврії в Агайманському „лові".

[1]) Гійом Боплан (Beauplan) був на Україні 1631—1648, будуючи у Польщі кріпости, між иншим, Кодак (проти запорожців), видав три карти України 1650, 1660) й опис України 1648. р.

Табунчик американських бізонів (із минулого століття).

(ложбина). А в 1880. р. загинув і останній на світі тарпан у зоольогічному парку у Москві.

Тарпан є предком східньої породи коней, а також степових коней, зокрема, українських та коней т. зв. „гуцуликів". Ці коні відомі на західніх українських землях і досі. На Україні можна було ще до війни здибати невеличкого кремезного коника дивної масти: темно-сивої, як миша, з густою шерстю, як та щітка грива. Трапляється, що у смирної кобили, яка звикла покірно возити селянина, вродиться таке буйне лоша, що собі тяжко з ним раду дати. Це в ньому грає дика кров тарпана.

Така доля чекає і близького родича тарпана, другого дикого коня — кертака (*Equus Przewalski*), який ще до цього часу водиться в Азії в Джунгарії (Монголія) біля озера Лоб-Нор. Цих коней можна часто бачити по європейських зоольогічних парках та по звіринцях. Але доставці цих коней для європейських зоольогічних установ, розвинули останніми часами жваву торговлю цими тваринами, та коли взяти під увагу, що цих тварин при ловлі та перевозі багато гине, то треба сумніватися, щоб ці тварини довго ще утримались. Мабуть, і кертака спіткає така сумна доля, як його близького родича — тарпана.

*

А ось ще тварина, яку теж чекає сумна доля; це зубр (*Bison europeus*). — наше покоління є свідками загину цієї цікавої тварини. Схоронити зубра вже не зможуть, він вироджується. І раніше зубри не відзначувалися своєю плідністю (самиці зубрів родять раз на три роки), а тепер зовсім утратили здібність родити, не пройде яких 25 літ,

коли від зубра залишиться лише кістяк та випхане опудало в музеях.

Зубри раніше водилися по всій Європі й майже по всій Азії. А потім почали хутко зменшуватися: з одного боку, нищила їх людина, з другого — вони почали самі вироджуватися. Ще до світової війни зубри жили в Біловізькій Пущі (у Городенщині), на Кавказі та над озером Куку-Нор у Середній Азії. В Біловізькій Пущі до світової війни було яких 500—600 зубрів, а по війні (1918. р.) вже не залишилось ані одного. Вигинули теж зубри кавказькі. Тепер залишилося їх (1926. р.) на земній кулі до 69, і то переважно в зоольогічних парках.

*

Дуже сумно вигинули близькі родичі зубра — **бізони** (Bison americanus). Зубр живе в лісах, бізон — є мешканцем широких американських степів (прерій). Ще в минулому столітті величезні табуни бізонів укривали рівнини широкої ріки Міссісіпі у Злучених Державах Півн. Америки. Коли бізони переходили з одного місця на друге, то часом цілі поїзди мусіли спинятися й то на кілька годин. Але зявилися „догадливі комерсанти", побачили, що „на бізонові можна заробити". Почалося нещадне нищення беззахисних тварин, які так довірчиво відносилися до людей. Забивали десятки тисяч штук на день. Зараз же на місці з бізона здирали шкуру, а все инше відкидали на боку воло в степах... Бізони танули, наче сніг на весні...

Влада, під натиском учених та гуртків охорони природи спохопилася і взяла рештки бізонів під охорону, але на жаль, це було вже за пізно. В 1922. році бізонів під охороною владів залишилося лише — 200 штук.

*

А що зацікавило від цікавої тварини, т. зв. **вилкової антильопи** (називається так за її вилкувато розділеними рогами), яка водиться в Америці? Коли й тут влада Злучених Державах Північної Америки спохопилася, то вже по цілій Америці зосталося... 2 жалі антильопи.

Або ось — природа створила дуже розумну істоту — слона, що є нащадком тих величезних тварин (мамутів), які колись заселяли землю. Здавалося, що людина мусіла б із величезною пошаною ставитись до слона. Але ні!... Слона нещадно переслідують ради його кля, яких уживають для виробу всяких дрібненьких річей.

А смутаста зебра, а легка газеля, чи жирафа, або недавно відкритий окапі, а носоріг, а гіпотам? І їх чекає сумна доля.

Час уже представникам культурного світу потурбуватися, щоб захоронити беззахисні тварини. Потрібна світова опіка над тваринами. Бо ж тварини світу мають значіння не для одніеї країни, чи держави, а — для цілого людства.

ТУАТАРА — ВІДГУК ПРАДАВНІХ ЧАСІВ.

На кількох острівцях недалеко Нової Зеландії, незаселених і тяжко доступних, живе туатара, плазун, подібний до ящірки, але ж своїм походженням він сягає ще часів, коли на Землі творилися *перші вугляні поклади*. Цей останній свідок прадавніх діб історії нашої планети, найшов пригожі умови для себе на Новій Зеландії. Але коли прийшли білі люди, змінили там життєві умови й мимохіть спричинилися майже повний занік туатари.

Туатара (Sphenodon punctatus Gray), відома теж як Hatteria punctata, це на око доволі вайлувата тварина, на ½ м. завдовжки, оливково-зелена, з білими й жовтими плямками. На голові, хребті й на хвості має гребінь з рогової луски. Голова велика, чотирикутна, хвіст майже завдовжки тулуба, він легко відпадає й відростає, подібно, як у ящірок. Будовою свого тіла туатара щось посередне між ящірками й черепахами. На голові має т. зв. „третє око"[1]; серед розети з дрібної луски є прозірчаста більша луска, а під нею якийсь такий орган (член тіла), що своєю будовою нагадує око; має сітчатку з барвником і сочку; до сітчатки веде нерв"). Невідомо, до чого служить це „третє око" туатарі. Мозок у туатари дуже маленький, менший, ніж її око (це приємне для вожуків із пра-прадавніх часів).

Їсть туатара хробаків, хрущі, комашки та инші комахи, на жир виходить увечі. Живе в норах, де гніздиться вона. Звичайно вхід до такої нори спільний, а далі нора ділиться на двоє, і в одній із них гніздиться вона, в другій — туатара, обидві живуть у найкращій згоді. Туатара несе яйця на досить певних місцях і пририває їх землею. Молоді вилуплюються як по році.

Колись туатара жила в цілій Новій Зеландії; тепер є лише на безлюдних острівцях, на північному побережжі північного острова. На цих острівцях створено заповідники (резервати).

На великих островах туатару загубили свині, пси та коти, що їх привезли сюди білі люди із собою. Крім цього, багато їх повищено, випалюючи гущавини під пасовиська для овець. Туатара, не вважаючи на законну охорону, зовсім загине, бо вона не пристосована до нових обставин.

Ст. Р-як.

Туатара.

[1] Слід. „третього ока" є в деяких ящірок, але тих нема уже живих; у тварин, що жили в дуже давніх добах, те „третє око" було добре розвинене.

В. КОВАЛЬЧУК.

ТВОРЕЦЬ АМЕРИКАНСЬКОГО ВИХОВАННЯ ДЖОН ДЮЙ

Америка — молода держава. Історія її починається щойно з 1776. роком, коли проголошено незалежність Злучених Держав. Не дивно, що до того часу ми не бачимо там спроб організації шкільництва, все ще було наслідування Європи. Майже до початків XX. ст. начебто й не цікавилися там цими справами.

Щойно тоді починає Америка творити власні, дуже цікаві та цінні вартости в ділянці освітньо-виховній. Творцем її є Джон Дюй (John Dewey). Сам професор університету в Шікагу, основує він 1896. р. свою дослідну школу з метою — вирівняти прірву, яка дано існувала між школою і громадянством. Давня американська школа накидувала дитині освіту. А Дюй кладе в основу виховання й освіти — діяльність самої дитини, її власну працю. Тимто таку школу й називають школою праці, трудовою. Навчання в такій школі таке, які є зацікавлення в дитини. Спершу вони повертаються довкола праці рук, а в міру зросту дитини вони поширюються. Дюй звернув увагу на ці зацікавлення. Він дійшов до такої думки, що розвиток зацікавлення у дитини є такий, як був розвиток людства, та тільки він скорочений. Тимто навчання так би треба укласти, щоб як-найбільше збліжатися до поодиноких ступнів розвитку людства.

У своїй школі він звів це навчання до трьох занять: ткацтво, обріб металю та праця в кухні. Навчання ткацтва виглядало в нього так, що діти діставали сире волокно й мали самі, самостійно відшукати спосіб, щоб розділювати й чесати його. Відповідно до того треба було споруджувати відповідне приладдя. Підчас цієї роботи дитина зазнайомлювалася з тим, як ростуть коноплі, льон, як їх плекати, а далі йшла вже наука техніки: як люди вдосконалювали всяке приладдя, які переміни викликували в житті людей прилади та машини, як розвивалися ремісничі верстати, як повстали фабрики, де є осередки сировини, де осередки тканської промисловости, де відбувається торговля тканськими виробами, тощо.

Зацікавлення при такій науці не є штучне, а зовсім природне, й виходить воно з діяльности, з праці дитини, і воно з тією працею лучиться.

Подібно йшла наука з обробом металів. Тут уже дитина виходить помалі у світ, у якому живе. Бо металь є в цілому сучасному житті. Тут є і цвях, і граблі, і залізниця, і зброя, і годинник, і літак — одне слово все те, з чим зустрічається дитина на кожному кроці. При цій науці вона почуває, що не стоїть збоку, а що вона сама вже є учасницею розвитку людської думки в ділянці техніки, що вона переживає цей розвиток.

Праця в кухні подумана так, що вона творить продовження родинного життя, звязує дім ізо школою. Праця в кухні повязана тут з різними такими науками, як ось ростинництво (ботаніка), хемія, тваринництво (зоольогія), городництво і т. п.

При такому навчанню школа праці мусить бути инакше подумана, ніж усі давні школи. Передусім вона не має кляс, а має робітні, майстерні (лябораторії).

Поданий рисунок, хоч один тільки, показує наглядно, як розміщена така школа.

*

Наука в Дюя повязана з працею у школі. Бо Д. Дюй дбає не тільки за природний ріст зацікавлень дитини, а додивляється до того, щоб перед дитиною розкривалася вартість праці. Він доводив до того, що дитина сама бачила велетенські осяги людської праці: бачила культуру, яку людство творить збірним зусиллям усіх людей. А що діти працюють *самі й самі творять*, н. пр., із сировини продукт, як ось із волокна нитки, — то в них родиться свідомість, що вони самі є учасниками творби дійсности на одному відтинку життя.

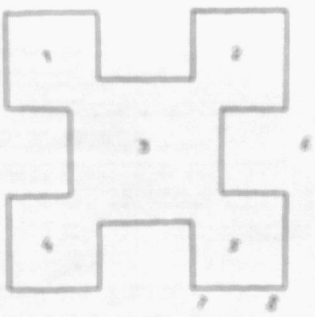

План школи:

1 — верстат; 2 — тканський промисел; 3 — бібліотека; 4 — їдальня; 5 — кухня; 6 — дім; 7 — огород і сад; 8 — село.

Дітям казав Дюй працювати — громадками. Це не тільки викликує в них громадськість, суспільний змисл, але й виробляє в них почуття солідарности та більшої відповідальности за працю. І то не тільки одиничної, але і збірної відповідальности.

Така праця виховно-освітня не є відірвана від життя. Вона з ним звязана. Вона витворює нову людину, що вміє працювати і знає вартість праці. Вона на кожному кроці ставить дитині перед очі, що вона член суспільности, що вона збірно творить культурні вартости.

На це Дюй звернув увагу, головно маючи на увазі — змінити на краще життя американців. „Ніщо, тільки виховання довершує зміни", — казав він, — „зміни одиниці, цілого довкілля, а з ним цілого суспільного життя. Тільки виховання може створити таку суспільність, де кожна людина має таку працю, яка робить життя співгромадян вартіснішим, звязує людей міцніше, вирівнює прірви, що між людьми існують. Воно творить таке життя, де кожний без примусу, із свідомим зацікавленням, робить свою роботу, й робота ця відповідає його талантові, дає йому вдоволення та причиняється до загального добра".

ДЕ АТЛЯНТІЙСЬКИЙ ОКЕАН НАЙГЛИБШИЙ.

Недавній виряд американських дослідників моря під проводом д-ра П. Барча дослідив, що найбільша глибінь Атлянтійського океану — в західній його частині, коло Антилів, на північному сході від острова Порторіко. Тут глибінь доходить до 13.500 м.; досі в північній частині Атлянтійського океану глибінь мала 8526 м, у південній — 8264 м.

Е. ЖАРСЬКИЙ

ЮВІЛЕЙ СПОРТОВИХ ОРҐАНІЗАЦІЙ

Багато з нас, певне, пригадує собі тих дівчат та хлопців у зелених одностроях, із наплечниками на плечах, що, із співом на устах, із ясною, веселою усмішкою мандрували верхами Карпат, проходили рівнини Волині, провідували болота Полісся... Скрізь їх було повно, всюди, куди приходили, заражували всіх сміхом, помагали селянам, як треба було, в роботі, співали, тішилися з ними.

Це були — наші пластуни.

Коли б тепер існував іще їх провід: „Верховна Пластова Рада", тоді вони, певно, цього року святкували б величаво свій чвертьвіковий ювілей. Бо справді ця організація існувала б уже 25 років... А якось і не хочеться й вірити...

Це, здається, тому, що немає в нас кому пригадати нашому громадянству про цей справді гарний ювілей. То лише на чужині, в Чехословаччині, де ще й досі живе й розвивається українська пластова організація, відбувся ряд свят із нагоди 25-ліття й пригадали нам історію наших пластунів.

А історія нашого пласту цікава.

Українське пластунство зародилося в 1911. р. на зразок англійського „скавтінгу", організації молоді, організації, обдуманої і створеної за планами англійського ген. Бойден-Повела (Baden Powell). Пробувати серед природи, пізнати її тайни й закони, набути самовпевности, життєздатности, зарадности — прикмет, таких потрібних у житті! — підготуватися — подекуди — до військової служби — оце були в загальному цілі ген. Бойден-Повела, коли він створював цю, таку хосенну для англійської імперії, організацію хлопців.

Перші скромні спроби ген. Бойден-Повела в цьому напрямі почалися в 1884. р. Та як підчас бурської війни в Південній Африці (1899. р.) виявилося, що такі „скавти" для головного команданта дуже корисна річ. І від того часу ген. Бойден-Повел цілим серцем займається справою створення таких скавтових гуртків у цілій Англії. Він пише підручник для пластунів, а той підручник незабаром появляється в кількадесятьох накладах і в перекладах на всі майже мови! За кілька років скавтінг зростається в Англії у могутню організацію. А за нею по цілому світі, в усіх народів, творяться подібні організації.

*

У нас довгий час не звертали уваги на що для виховання молоді таку корисну організацію. Аж прийшов нарешті 1911. рік. Тоді в нас, у Галичині, повстають різні організації для фізичного виховання, всі що раз більше цікавляться гаслом „назад до природи". Тоді повстає перше студентське спортове Товариство „Україна", що цього року, 13—14. червня святкувало свій 25-літній ювілей, зволічений участю трьох інших спортових товариств: „Сян" (Перемишль), „Поділля" (Тернопіль), „Пролом" (Станиславів). З нагоди цього ювілею Товариство видало свій альманах, де описано історію Товариства.

В тому самому році повстає також перший таємний пластовий гурток, зложений із старших учнів української гімназії, — основав його теперішній інженер Петро Франко, син великого нашого поета. Ці учні сходилися тайкома, далеко від людей та привчувалися пластових — бо в нас на слово „скавт" є своє слово „пластун", а пластуни були козаки, що стежили за рухами ворогів — „таїли". Згодом пластовою думкою захоплюються юнаки інших шкіл. В 1912. р. повстають таємні гуртки в семінарії Рідної Школи й Філії української гімназії, та й при львівській „Січі". Нарешті заходом д-ра Олександра Тисовського вдається заснувати явний пластовий гурток в українській гімназії у Львові — він стає вже властивим заводієм українського пластового уладу.

Поволі пластова думка находить собі гарячих прихильників у цілому краю. Скрізь творяться гуртки, й виринає потреба створити якусь організаційну верху. По двох з'їздах усіх представників пластових гуртків, Галичини й Буковини, повстає 1914. р. „Осередня Пластова Управа". Вершком довоєнної праці був виступ молодих пластунів на Сокільському й Січовому Здвиві з кінцем червня 1914. р. Із довгими палицями в руках — одна чета з деревцями крісами на плечах — пластуни пройшли перед численно зібраними глядачами і збирали рясні оплески.

Дуже гарний розвиток пластунства припинила війна. Правда, після відступу московських військ пластові гуртки почали творитися наново, але не було кому повести як-слід їх працю. Вони брали участь у різних святкуваннях і святах, між иншим, відпровадили на вічний спочинок найбільшого Сина Галицької Землі І. Франка, і т. д. Але на тому й кінчалася діяльність пласту.

Справжнє відродження пластової думки припадає щойно на 1921. й черговий роки. У Львові появляється пластовий часопис „Молоде Життя", виходить пластовий підручник О. Тисовського „Життя у Пласті", творяться перші жіночі відділи, скрізь у цілому краю заговорили про пласт, пластунство, пластунів, пластунок. Прогулянки по цілому краю, різні табори серед природи — приманюють молодь до пластових рядів, і поволі творять із них нове, сильне покоління. Кількасот тисяч молодого покоління визивало вже пластові засади в Галичині, на Закарпатті й на далекій чужині. І була б далі розвивалася ця корисна організація, коли б не непригожі обставини: влада розв'язала „Пласт" і не дозволила основувати нових гуртків. Спроби чільних громадян відновити „Пласт", не увінчалися досі успіхом.

Пластові традиції зберігає і продовжує молодь на Закарпатті й у Празі. І заходами й відбувся недавно 25-літній ювілей українського пласту. Та він, на жаль, не міг відбутися в таких рамцях, як цього вимагала б пластова думка.

ПЕРЕДІСТОРИЧНЕ МІСТО.

Шведський археологічний науковий (для вивчення прістарій) виряд, відкрив у Греції останки славного передісторичного міста Проссуса. Досі відкопали 30 неушкоджених могил, знайдені відобули дуже цінні для археології пам'ятки. (С.)

БІБЛІОГРАФІЯ

„ПРОСВІТА" ГУЦУЛЬЩИНІ, заходом Товариства „Просвіта", Львів, 1936, ст. 24, з 17 обр. і мапою Гуцульщини, ціна 0.50 зл.

Гарний зошиток, на перше око нагадує наш журнал, бо назвою цілою такий самий вигляд, такий і формат, і друкований увесь у двох стовпцях. Образок на обгортці — (гуцул на коні, коло нього дівчина) міг би бути кращий, — це єдине, що разить у цій збірці, що її видало Матірне Товариство з нагоди свят Гуцульщини, що мали відбутися в нас і — не відбулися.

А на зміст збірки складається все, що кожному слід би знати про гуцулів і про Гуцульщину: і те, якої вони породи (раси), й де живуть, і які народи живуть між гуцулами, і яка їх мова, й чим займаються та ще до чого могли б узятися, щоб долю свою поправити, тощо. Бо хоч, як у збірці змальовано, гуцули великі мистці, чудові будівничі, мають незвичайно гарний одяг, що самі собі роблять, а вишиванкою, писанками й різними виробами світ цілий дивують, таке то все гарне — живеться їм погано, їх чим раз більше витискають у гори, якщо справи їх не поправляться, то чекає їх ще більше горе. До того останніми часами стараються гуцулам кривити їх душі. Та ця збірка виказує научово, що гуцули кість від кости — українське плем'я, що їх мова українська, культура українська, що колись вони всі належали до галицько-волинської держави, а що йно по упадку її, розділили їх між себе інші держави, тай тепер одна частина їх — під Польщею (в Галичині), друга — під Румунією (на Буковині), третя — під Чехословаччиною (на Закарпатті).

Гуцульщиною з давна цікавилися українські вчені. Вони й доказали, що це чисто українське плем'я. Цікавилися ними й наші великі (й чужі) письменники, й у збірці, поміж статті, повплітано вибірки з їх творів (з О. Ю. Федьковича, Ів. Франка, М. Коцюбинського, О. Кобилянської, Марка Черемшини й інших).

У збірці змальований просвітній стан на Гуцульщині й участь гуцульського населення в нашій визвольній війні. Багато з них служило в Українських Січових Стрільцях, де була своя окрема „Гуцульська Сотня", а пізніш уже Українській Галицькій Армії, де вони творили свій „Гуцульський Курінь".

Збірка видана дуже дбайливо, образки повиходили гарно (здебільша, гуцульські краєвиди), друк чистий, дуже чіткий. Ціна — дуже низька, всього 0.50 зл. Вона дає змогу кожній Читальні набути цю цінну, цікаву збірочку.

Юліян Тарнович: ІЛЮСТРОВАНА ІСТОРІЯ ЛЕМКІВЩИНИ, з 3 мапами та 100 образками. „Бібліотека Лемківщини", ч. 1, накладом видавництва „На сторожі", Львів, 1936, ст. 288, ціна 3 зл.

Книжка написана з великою любов'ю до краю й до людей, що ту країну заселюють. Так і чуєш із кожного рядка бажання, щоб Лемківщина, найдалі на захід висунена частина українських земель, цілою душею злилася з українським національним рухом. Бо лемка, що твердо тримається свого, донедавна баламутили москвофіли, люди, що втратили віру в силу власного народу. І він, збаламучений, стратив перед собою ясний шлях. А це знову використовує хтось третій...

Книжка Тарновича доводить, що Лемківщина зпоконвіку українська земля. Автор подає теперішні границі лемківського племени на заході, на півдні (на Закарпатті) й на сході, змальовує долю цієї країни за часів українських князів, за Польщі, в часах Богдана Хмельницького, за Австрії, вичислює визначних українських діячів, що були родом із Лемківщини, згадує про участь лемків в українських змаганнях, про становище лемків до народнього зриву 1918. р. й докладно спиняється на діяльности „Просвіти" на Лемківщині, бо ж, праця „Просвіти" найбільше заважила на тому, що Лемківщина почала приставати до національного українського руху.

Написана книжка доступно. Автор використав для неї й українські й чужі джерела. Правда, це перша спроба такої книжки, то й не могло тут обійтися без недосказів, недоглядів. Хиба ї найбільша в тому, що написала її одна людина, а одна людина не може бути фахівцем у всіх справах, що торкаються цілого життя всього лемківського племени. Звідсіля дещо вийшло поверховне, дещо не так, як треба. Така праця повинна бути збірна! Але ж так узагалі вона робить гарне враження. Видана дбайливо, друк гарний, образки (лемківські околиці, одяг, мистецькі памятки, церкви, і т. д.), вийшли теж добре (а є їх 100!) — три мапи показують де живуть наші лемки, на кінці є спис усіх лемківських місцевостей, на жаль, не всі з такими назвами, як у місцевих людей. Одне слово — книжка цінна, й хоч ціна її трохи висока, вона повинна найтися в кожній Читальні і взагалі в кожній українській установі.

Ва.

„ПРОСВІТА", МІСЯЧНИК ОСВІТИ-ВИХОВАННЯ-КУЛЬТУРИ, **видає Товариство „Просвіта" у Львові, 1936, рік І., чч. 1—5.**

Появу першого числа цього нового видання, наш журнал привітав теплою згадкою ще у квітні ц. р. (ст. 125). Але від того часу вийшло вже пять чисел „Просвіти" (у чотирьох зошитках, разом 120 сторінок друку), й вони дали стільки гарного, цінного, потрібного та до часу пристосованого матеріялу, що годиться про цей журнальчик писати ще раз. Бо коли вже перше число цього місячника мало гарні прикмети, то наступні числа одне від одного ще краще, ще цікавіше та й змістом своїм ще цінніше, а останнє таки дуже гарне.

Кожне число цього місячника має своєрідне обличчя, кожне число подає дуже дбайливо підібраний матеріял, а всі разом вяжуться між собою в одну доцільно й заздалегідь упляновану цілість. Кожне число починає відділ „Читання" — короткі освітньо-виховні статті (на яких 10 хвилин) для найширших кол громадянства, досі десять: із нагоди роковин Шевченка, Франка, Петлюри, Воробкевича, Конисього, Ярослава Мудрого; з инших справ — про наше море, стрілецьку пісню, день національної праці та про те, що „не тільки світа, що в вікні". За дуже важний відділ ми уважаємо той, що розгортає справу вихо-

вання „Молодої Просвіти", (наймолодших членів „Просвіти" від 14. року життя); тут ми маємо докладні вказівки, як молодь нашу організувати, як розбуджувати її цікавість, як заставляти її до праці над собою, щó їй давати читати, як виховувати її на добрих громадян-українців. Відділ цей дуже живий і головно — цікавий.

Справі поглиблення освіти присвячений знов окремий відділ — „Самоосвіта". Досі в 15 лекціях оброблено княжу добу з історії України. Є це велике улекшення праці для окремих самоосвітників і самоосвітніх гуртків; на основі цих указівок, вони можуть уже скрізь із успіхом працювати. Відділ „Бібліотека", що всеціло присвячений бібліотечним справам, містить іще огляди (досі 40) книжок, що м. и. становитимуть основу наших читальняних бібліотек. Багатий відділ — „Театер, хор, музика" — що має за мету підносити що раз вище мистецький рівень прилюдних виступів, крім багатьох фахових указівок, подає лекції науки нот. Погляд на різні важні справи, що їх повинні знати передусім Виділи Читалень і провідники нашого зорганізованого життя — подають „Поуки й поради". Про те, що та як у Читальні робити, подає знов дуже дбайливо опрацьований „Календарець праці" на кожен наступний місяць. Там маємо загальний, але пляновий перегляд праці в усіх читальняних ділянках і вказки найконечнішої, приступної літератури для деяких важніших питань. Найкращі висліди тієї праці, їх описи находять своє місце у відділі „З життя Просвіти". Нарешті, дуже гарно поставлений відділ „Забави й розваги" (досі десять), „Загадки й вигадки" (досі девять), а всі вони мають чимале виховне значіння, головно для молоді, що досі здебільша поза танцями (й то не своїми, не рідними) — инших розваг не знала.

Ми вмисне трохи довше спинилися над журнальчиком „Просвіта", щоб звернути увагу на нього наших Читачів, бо він на це цілком заслуговує. Є це не тільки наш погляд, а й погляд усіх наших часописів, що про нього досі заговорили, і заговорили з великим признанням (ці голоси „Просвіта" в витягах друкує). Отже треба, щоб усі тямучі громадяни морально й матеріяльно його підтримали.

—а-ий.

РИБА, ЩО НЕ ЇСТЬ ЦІЛИЙ РІК.

Цікаво порівняти мало знані прикмети деяких риб. Ось, наприклад, найменша це т. зв. риба Леонова, що живе недалеко Філіпінських островів; вона всього 15 мм завдовжки. Найскоріша риба, це — пструг, що може плисти зі скорістю особового поїзду, себто 35 км. на годину. Зате ж лосось дуже добре скаче. Щоб виминути перешкоди, чи втекти перед небезпекою, лосось скаче на 4 а то 6 м заввишки. З другого боку, це риба, що може дуже довго не їсти. Підчас своєї „пошлюбної подорожі", подорозі він може обійтися без їжі — цілий рік. Тоді його шлунок і кишки зовсім висихають. Коли ж зложить икру, дістає голод і тоді їсть так багато, що йому тут не дорівняє ні одна риба.

(Чер.)

НОВІ КНИЖКИ ТА ЖУРНАЛИ

Журнали.

„ВІСТНИК", ч. 9, вересень, 1936.
„НАЗУСТРІЧ", ч. 13—16, липень—серпень, 1936.
„РІДНА ШКОЛА", ч. 12—16, червень—серпень, 1936.
„РІДНА МОВА", ч. 7—8, липень—серпень, Варшава, 1936.
„ВІДРОДЖЕННЯ", ч. 7—8, липень—серпень, 1936.
„ДЗВОНИ", ч. 5, травень, 1936.
„УЧИТЕЛЬСЬКИЙ ГОЛОС", ч. 6, червень, Ужгород, 1936.
„УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖДЕНЬ", ч. 26—28, червень—липень, Прага, 1936.
„КООПЕРАТИВНА РОДИНА", ч. 6—7, червень—липень, 1936.
„ДЗВІНОЧОК", ч. 57—58, липень—серпень, 1936.
„ГОСПОДАРСЬКО-КООПЕРАТИВНИЙ ЧАСОПИС", ч. 26—28, 1936.
„СПОРТ", ч. 8—9, червень—серпень, 1936.
„КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА", ч. 7—8, липень—серпень, 1936.
„СОКІЛЬСЬКІ ВІСТИ", ч. 7—8, липень—серпень, 1936.
„ГУРТУЙМОСЯ", ч. 1—2, січень—червень, Прага 1936.
„ПРОБОЄМ", ч. 6—7, червень—липень, Прага, 1936.
„ЖІНКА", ч. 13—16, липень—серпень, 1936.
„ОБРІЇ", ч. 19—22, 1936.
„ГОЛОС З НАД БУГА", ч. 5—6, липень—серпень, Сокаль, 1936.
„УКРАЇНСЬКИЙ ЕМІГРАНТ", ч. 2, червень, 1936.
„ТЕХНІЧНІ ВІСТИ", квітень—червень, 1936.
„ЖІНОЧА ДОЛЯ", ч. 14—16, липень—серпень, Коломия, 1936.
„НАШ СВІТ", ч. 6, червень, Луцьк, 1936.
„ШЛЯХ МОЛОДІ", ч. 7—10 липень—серпень, 1936.
„СЛУЖБОВИК", ч. 7—8, липень—серпень, 1936.
„НА СЛІДІ", ч. 6—7, липень—серпень, 1936.
„НАША ШКОЛА", ч. 6, червень, Ужгород, 1936.
„ДРУЖЕСТВЕННЫЙ ВѢСТНИК", ч. 16, серпень, Ужгород, 1936.
„УКРАЇНСЬКЕ ЮНАЦТВО", ч. 8 (40), серпень, 1936.
„ЛИЦАРСТВО ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ", ч. 1—2, липень—серпень, 1936.
„КАЛОСЬСЕ", кн. 3, Вильно, 1936.
„ШЛЯХ МОЛАДЗІ", ч. 6, червень, Вильно, 1936.
„РАДІОФОНІЧНИЙ БЮЛЕТЕНЬ", ч. 2, червень, Варшава, 1936.
„MŁODA WIEŚ" — „МОЛОДЕ СЕЛО", ч. 12, червень, Луцьк, 1936.
„BULETYN POLSKO-UKRAIŃSKI" ч. 26—34, Варшава, 1936.

Книжки.

Яків Косовський, ОЙ ТРИ ШЛЯХИ ШИРОКІЇ, драма в 4 діях, Львів, 1936.
М. Гордій, ГЕНЕРАЛ ТАРНАВСЬКИЙ, Львів, 1936, „Всесвіт".
ЗВІДОМЛЕННЯ УПРАВИ ПРИВАТНОЇ КОЕДУКАЦІЙНОЇ ГІМНАЗІЇ ІМ. О. МАКОВЕЯ „РІДНОЇ ШКОЛИ" УПТ В ЯВОРОВІ, Яворів, 1936.
о. Роман Лукань ЧСВВ, ВАСИЛІЯНИ — РИМСЬКІ ПАПИ, Львів, 1936, відбитка з „Нової Зорі", ч. 27—28, 1936.
Дмитро Николишин, ІРОД ВЕЛИКИЙ, Коломия, 1936, накл. „Заг. Книгозбірні".
о. Роман Лукань ЧСВВ, СПИС КНИЖОК В-ВА ЧСВВ В ЖОВКВІ, ЖОВКВА, 1936.
Богдан Гаваїчук, КАРТЕЛІ, Львів, 1936. Відбитка з „Кооперативної Республики" за травень і червень, 1936.
Р. Рій-Рівченко, ПІД ОБУХОМ ЧЕРВОНОГО КАТА, Львів, 1936, „Всесвіт".
М. М. Мельник, СЛОВО ПРО ПОЗІД ІГОРЯ, Львів, 1936, накладом „Рідної Школи".

Запросини до передплати журналу

„ЖИТТЯ І ЗНАННЯ“

на рік 1936.

З першим сим журнал „Життя і Знання“ входить у **дев'ятий** рік свого видання. Цілих вісім років місячник виповнив свої завдання, що записане в самій його назві: звернув увагу на **життя**, нове життю й жили ми сами, яке життя, чи воно добре нам і далеко від нас, і на **знання**, яке потрібне для того, щоб ми могли як-найдоцільніше, найкраще уладити своє власне життя.

З року на рік зростало число наших прихильників — співробітників і передплатників, із року на рік наш журнал добирався до чим раз більших, із року на рік наш журнал добивався більшого кругозору, і то найгрубших закутин нашого краю. З дев'ятим роком „Життя і Знання“ стає перед Громадою з повною свідомістю того, що журнал зробив своє діло, що він вніс поважний вклад у скарбницю нашої культури.

Найбільший рік почнемо виданням „Життя і Знання“ сього числом. Це тоді для наших обставин незвичайно тяжкі наші видання виникали після десятого випуску, і по них гинув і слід. Коли ж ми дійшли до такого поважного числа, то це вже, що журнал — діло добре, що він сповнив свій завдання як-слід.

А проче треба признати, що в нас його все ще **потрібність**, бо ж „Ж. і Зн.“ не має все ще **свого** передплатника, як би журнал на це **заслуговував**. У нас усе ще є багато людей, що недоцінюють ану такого єдиного в нас видання, і до них ще наш гарячий **заклик**, щоб і вони підтримали наш журнал, ставши його передплатниками. Бо ж

„Життя і Знання“ й надалі лишиться єдиним популярно-научним українським місячником;

„Життя і Знання“ й на далі виконуватиме свою програму, повідомляючи з життя, минулим і теперішнім, нашого народу й усіх народів світу;

„Життя і Знання“ й надалі містимо найдоступнішим способом, простим складом, звичайними словами наших в усіх галузях: старовинна історична й достоярична (археологія), чужі краї й люди, звичаї діячі своїх й чужі, космос, Земля й її будова, життя на світі, історія України й чужих народів, відкриття й винаходи, техніка, мова й мовознавство, народне господарство, громадознавство й т. д. й т. д.;

„Життя і Знання“ приноситиме всі багатий образковий матеріял, карти, малюнки, при чому, як і досі, дбатиметься, щоб читачі його доводилися все в пору про те, що найбільше свого часу;

„Життя і Знання“, як і досі, братиме до уваги духові потреби читачів і передусім самоосвітні гуртки, які можуть користуватися матеріялом, поміщеним у журналі, для своєї мети;

„Життя і Знання“, як і досі, ставатиме у пригоді науковим гурткам нашої молоді в середніх школах і в вищих класах загальної школи; вони завсіди можуть черпати зі статей те, що їм буде потрібне; Перший Український Педагогічний Зїзд у Львові (2.—3. листопаду), висловився з признанням про наш журнал, а Шкільна Кураторія краєва поручала його для читання в вечірніх курсах повшкільної освіти на другому ступні — замість окремих читанок;

„Життя і Знання“ й на далі буде в найтіснішому зв'язку зі своїми читачами і своїми співробітниками, що їх число з року на рік росте, досягши за останній рік числа поверх сотні;

„Життя і Знання“ повинна передплатити кожна читальня, кожна кооператива, кожна освітня установа, воно доповнить і поширить їм їх знання, скріпить їх погляд на світ, на життя, на людей;

„Життя і Знання“ це — багате й невичерпне джерело для самоосвіти, для викладів і читання на-голос по культурно-освітніх установах;

„Життя і Знання“ несе науку й освіту між найширші верстви народу, проводить виховні думки, щоб, таким чином, підвести нарід на вищий ступінь культури, тимто

„Життя і Знання“ мусить найтися в кожній читальні „Просвіти“, в кожному касині, в кожному українському товаристві, його повинні передплачувати всі свідомі українські люди: духовні, вчителі, інженери, купці, промисловці, урядовці, й передусім усі ті, що займаються культурно-освітньою працею серед народу.

„Життя і Знання“ журнал, як на наші обставини, відповідно до того, що він дає — недорогий.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

Передплата його на рік: у краю та в Чехословаччині 18.— зл., на 6 місяців 9.— зл., на 3 місяці 5.— зл., поодиноке число 2.— зл. (Ще не тракується осіб і, головно, читалень, які платять річну членську вкладку 25.— зл. і одержують усі видання „Просвіти“).

За кордоном: на рік 21.— зл., на 6 місяців 11.— зл., на 3 місяці 6.— зл., поодиноке число 2.— зл.

Комплєти III., IV., VI., VII. і VIII. річників у брошурі можна замовляти по ціні 18.— зл., V. річник по ціні зл. 22.50, а за оправленій у півполотно з золотими витисками на передні й на хребті доплачується зл. 3.—.

Подаємо до відома, що маємо до продажу окладинки до I—VIII. річників журналу „Життя і Знання“ по ціні зл. 2.50, з пересилкою 3.—.

ПРОСИМО ПРИСИЛАТИ ПЕРЕДПЛАТУ!

ПРОСИМО ПРИЄДНУВАТИ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ!

Адреса Редакції й Адміністрації:

ЛЬВІВ, РИНОК 10, ТОВАРИСТВО „ПРОСВІТА“. — Société "Prosvita", Léopol, Rynok 10. Pologne.
Association „Prosvita“. Lviv (Lemberg), Rynok 10. East. Galicia, Poland.

Поштове заплачено гуртом.
Opłatę pocztową opłacono ryczałtem.

Подаємо до відома Шановних Передплатників, що 15. вересня 1936. року вийде з друку і буде розісланий 57. річник

„Календаря Просвіти"

Просимо замовляти! на 1937 рік Просимо замовляти!

Чи Ви вже стали передплатником повного видання творів

ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

у 16 томах — видання Українського Наукового Інституту в Варшаві.

Щоб полегчити сплату рат за передплату на це славне видання творів Т. Шевченка та уможливити цим передплату як-найширшим колам, Інститут випускає по одній книжці що три місяці, а саме 1. лютого, 1. травня, 1. серпня, 1. листопаду. — Вже вийшли томи II., III., VI., VII., VIII., XI. та XIV.

Умови передплати за 16 томів:

у книгарському продажу: зл. 64·—, у передплаті: зл. 40·—, по 2 зл. 50 гр. за том брошурований. Хто заплатить у 4 ратах по 10 зл., дістанетьме книжки в паперовій оправі.

Чекове конто П.К.О. в Варшаві 28.670.

ВЖЕ ВСІ ПЕРЕКОНАЛИСЯ

що до доброї і смачної кави годиться тільки

Цикорія „ЛУНА"

виробу кооперативної фабрики

„СУСПІЛЬНИЙ ПРОМИСЛ"

ЛЬВІВ — БОГДАНІВКА.

Коли Ви курите —

то Ваш обовязок

КУРИТИ ПАПЕРЦІ І ТУТКИ повноватки

(150 шт. у коробці)

„КАЛИНА"

української фабрики кон. фірми „Аудитель" у Тернополі

Фабричний склад — Львів, вул. Бінцарська ч. 11.

КУПУЙТЕ КНИЖКУ:

ІСТОРІЯ „ПРОСВІТИ"

С. ПЕРСЬКОГО.

Це велика книжка (на 268 стор. із 147 образками), знайомить нас не тільки з історією Т-ва „Просвіта", але дає й короткий перегляд усієї національної праці, в якій чолову ролю відіграла „Просвіта".

Історія „Просвіти" є незвичайно цінним і потрібним підручником передусім для сільського просвітянина — вона повинна бути в бібліотеці кожного свідомого українця. Читальні й Філії Т-ва „Просвіта" мусять мати її кожній хвилині під рукою. Не вважаючи на великий обсяг та дорогі обрізки, ціна примірника лише 2.50 зл. з пересилкою.

Книжку висилаємо тільки за попередньою висилкою грошей на адресу: Товариство „Просвіта", Львів, Ринок 10.

Від квітня цього року виходить місячник Т-ва „Просвіта" у Львові під назвою

„ПРОСВІТА"

місячник освіти, виховання, культури.

Виходить двоє чисел за квітень, травень, червень, липень-серпень.

Зміст дуже різнорідний. Кожному вже постійні відділи: "Читання, Самоосвіта, Бібліотека, Театр — хор — музика, Поради й поради, Календарець праці, З життя „Просвіти". Забави й розваги. Все життєве, що потрібне освіченому, читальняному робітникові. Передплата до кінця 1936 р. 2.50 зл. Окреме число — 50 гр. Передплату присилати на адресу: „Просвіта", Львів, Ринок 10.

Видає Т-во „Просвіта". — За редакцію відповідає Д-р Іван Крип. — З друкарні Вид. С-ки „Діло", Львів, Ринок 10.

ч. 10 (109). ЖОВТЕНЬ

1936

РІК IX.

ЗМІСТ: Богдан І. Антонич: Книжка (з приводу „Свята книжки" — вірш). — Петро Зленко: Книга в житті великих людей. — Антін Лотоцький: Там, де молиться мільйони (6 обр.). — Н. Дорошенко-Савченкова: Перші ластівки вишколу бібліотекарів по наших філіях (4 обр.). — Яр. Антоневич: Дещо про часописні телеграфічні агенції (з приводу девядесятліття першої агенції). — І. Крипякевич: 300-ліття середньої школи у Львові (1 порт. і 2 обр.). — Роман Крохмалюк: Летунство на послугах науки (6 обр.). — Федір Дудко: Історія картоплі на Україні (з нагоди 200 років появи її на наших землях). — ів.: Золото з Дунаю. — Олександер Цинкаловський: Волинські надмогильні хрести (6 обр.). — Мирослав Семчишин: Як давні українські письменники уявляли собі світ. — Ярослав Пастернак: З покутської старовини (2 обр.). — С.: Дещо про японську сіню. — Володимир Барагура: Українські цигани (3 обр.). — Ярослав Рудницький: Чи не за багато в нас [illegible] та [illegible]. — Юліян Соневицький: Багата наша Волинь. — (С.): Звір перед 25 мільйонів літ. — Г. Бобяк: Про деякі цілющі рослини. — -ів.-: Як дикий крілик став домашньою твариною. — (с.): Книжка про циганів. — Е. Краш: Домашнє кіно (10 обр.) — Франц Коковський: Карна відповідальність малолітніх. — -ів.-: Зацікавлені коти — пошесть Австралії. — Е. Жарський: Кінець і висліди XI. олімпійських ігрищ у Берліні (3 обр.). — -ів-: Новий лік на чорну неміч (епілепсію). — Бібліографія. — Листування Редакції. — Нові журнали та книжки.

Від Адміністрації.

1. Просимо всіх **післяплатників** журналу вирівняти передплату по 31-го грудня ц. р. — Не примушуйте нас висилати пригадки і ще й на це витрачувати гроші.
2. Хвальні Виділи Читалень, Кооператив і ин. Установ, які ще не заплатили повної членської вкладки в сумі 25·— зл. за біжучий рік, просимо **негайно її вирівняти**; тим самим буде заплачена передплата за журнал по 31-го грудня ц. р.
3. Просимо Шановних Передплатників і Прихильників нашого журналу

   а) відвідуючи Бесіди, Читальні, Клюби, Касина, Каварні й инші публичні льокалі, **вимагати**, щоб журнал „ЖИТТЯ і ЗНАННЯ" там був;

   б) вжити заходів, щоб усі середні й вищі початкові школи стали нашими передплатниками, бо ж Шкільна Кураторія здавна поручила наш журнал для читання.
4. Подаємо до відома Шановних Передплатників, що рекламації на неодержані числа журналу треба вносити протягом одного місяця після виходу журналу до місцевого поштового уряду, без поштової оплати, а не до видавництва. Місцева пошта провірює й пересилає рекламацію до видавництва. Тільки цей спосіб дає право передплатникові безплатно одержувати рекламоване число. Инші рекламації не будуть полагоджуватися, й на них ми не будемо відповідати, бо це потягає за собою великі поштові видатки.

ЗАПРОСИНИ ДО ПЕРЕДПЛАТИ ЖУРНАЛУ

„Життя і Знання"

НА РІК 1936.

З днем 1. січня 1936. р. почався 9. рік видання єдиного в нас популярно-наукового місячника „ЖИТТЯ І ЗНАННЯ".

„Життя і Знання подає всебічний погляд на всі ділянки науки й знання, виясняє доступним способом важні питання й таким чином творить багате джерело для доповнювання й поширювання знання, для самоосвіти, для викладів і читання на голос по читальнях і в кооперативах. Згадаємо ще, що містить дуже багато образків, які оживляють статті та роблять їх краще зрозумілими.

Наш журнал поручає Шкільна Кураторія у Львові для читання на вечірніх курсах позашкільної освіти на другому ступні замісць читанок.

„Життя і Знання" повинно бути в кожній українській хаті, кожній читальні, кооперативі й культурно-освітній установі.

Його повинні передплачувати всі, що займаються культурно-освітньою роботою в народі, передовсім наше вчительство й духовенство, а також адвокати, лікарі, інженери, промисловці, купці, кооператори, приватні й державні урядовці. Не треба додавати, що всі Філії й Читальні „Просвіти" повинні передплачувати його обовязково.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

Передплата на рік у краю та в Чехословаччині виносить 18 зл., на 6 місяців 9 зл., на 3 місяці 5 зл., поодиноке число коштує 2 зл.

За кордоном на рік 21 зл., на 6 місяців 11 зл., на 3 місяці 6 зл., поодиноке число 2 зл.

При кожночасній зміні адреси необхідно подавати давню адресу.

Адреса Редакції й Адміністрації:

ТОВАРИСТВО „ПРОСВІТА" ЛЬВІВ, РИНОК Ч. 10. І-ий пов.

Societé „Prosvita", Léopol Rynok 10. Pologne. — Association „Prosvita", Lviv (Lemberg), Rynok 10. East Galicia. Poland.

ЖИТТЯ І ЗНАННЯ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ПОПУЛЯРНО-НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК

РІК IX. ЖОВТЕНЬ, 1936. 39022 Ч. 10.

БОГДАН І. АНТОНИЧ.

КНИЖКА

(З ПРИВОДУ „СВЯТА КНИЖКИ").

Ось вони: одна в обгортці сірій,
а инша чепурненька, наче нова.
І різний зміст: ця цікра, повна віри
і серця повна, писана горінням,
і кров'ю писана, а та важка
надумою і правд насінням,
хоча нераз буває і така,
що в гарний одяг... вбрала зміст луканий.

Чи журишся, радіеш, чи то хріщ
про краще Завтра, чи шукаєш слова
науки у непевності й незнанні,
чи слів потіхи у журбі й ваганні,
чи теж коли переливається по вінця
сталь кпацька, бійка, холода,
чи журишся, радіеш, чи то жариш —
це завжди вірний, помочі готовий,
наш друг, це наша радість, це товариш
хвилин дозвілля і хвилин трудів.
Пробудник надокучний, що з дрімоти
нас кличе, сонноші й нудьгу ганяє,
це лік на ялове неробство наше
і на недачість нашу, на турботи,
це лік, але й — суддя, що нас картає.
Це теж скарбниця, що у ній складаєм
не мій, не твій, а — скарб усіх нас спільний,
горіння, пражування, волю збірну
збірноти, що в ній суджено нам жити,
народу мудрість і надхнення квітки.
Це теж скарбниця, що у ній знаходим
по наших предках свідок віри й праці.
Це теж посол, що нас охоче вводить
у терени надбання инших націй.

* * *

Шукрем і житрі-землі лісковій
складся талор життя, що за коротке
здається завжди нам, щоб наші справи
і наші думи в дійсність перелить,
за довге звов, щоб талору не чути,
шумке й гомінке, неповисне й солодке.
Усі відійдемо натрудженні,
лиш слово наше й вакить наших вчинків,
горіння і скорботи вічний слід,
у ній записані й осуджені,
тривтимуть у невідомість літ!

ПЕТРО ЗЛЕНКО

КНИГА В ЖИТТІ ВЕЛИКИХ ЛЮДЕЙ

Книгу порівнюють із найліпшим приятелем, що ніколи не зрадить, що все добрий товариш, учасник радощів пізнання, джерело приязбираного від віків знання. Літератури культурних народів дають багато дуже гарних порівнянь, що унаглядюють те велике значіння, що його має добра книга. Чимало таких порівнянь є і в нашій літературі.

Вже наш письменник XVII—XVIII ст. Степан Яворський[1]) писав колись про виховне значіння книг, „од котрих прилежного (=пильного) чтенія большую людіе почерпають мудрость, нежели од школ".

А ось як писав український письменник наших днів — Андрій Ніковський [передмова до перекладу твору Меріме[2]) „Коломба"]: „Книга — це одне з найбільших чудес людського генія; і коли б до нас прибули висланці з іншої планети й казали б нам чимнебудь своїм похвалитись..., людина з любовію в серці до роду людського винесла б книжку, — цей претарний засіб людського спілкування, ліпший за очі, вуха, ліпший від братерських обіймів..."

Життя багатьох великих людей дає приклади на те, як книга помогла їм стати великими, як вона обогатила їх знанням — цією найліпшою зброєю в життєвій боротьбі.

Так, наприклад, Фарадей[3]) був зобов'язаний книзі пані Марсе тим, що вона пробудила в нього цікавість до хемії та до досвідних наук узагалі. Знаний експериментатор Лібіх, основник агрономічної хемії — сам признавався, що свої успіхи завдячує не школі, яку мусів навіть покинути за неуспіхи, а популярним книгам з хемії.

Архімедові[4]) книги дали напрям праці Галілея[5]). Едісон[6]) із дитячих своїх років зачитувався у книжках та тільки через них придбав початки свого знання. Стефенсон[7]) свій розвиток завдячує лише книгам. Швець у юнацьких роках, він кожний збережений гріш витрачав на книги.

Лінней[8]) радів, як міг змогу купити книжку й був дуже вдячний баронетові Гансові Слоунові, що міг користати з його бібліотеки.

Яку велику вагу мала книжка для Шевченка, це знаємо ми всі. В неволі книги були єдиною його розрадою (м. пр., Біблія). Македонський король Александер Великий зачитувався в Гомері і спав із Іліядою[9]) під подушкою, щоб уранці, пробудившись, можна було її читати. Ця книга була для нього зразком того, як набиратися воєнного духа. Французький поет Віктор Гюго[10]) сформував свої соціяльні переконання під впливом книги Лямене[11]). Дідро[12]) вніс свій розвиток приписував книзі. Ряд бідних селянських, чи міщанських хлопців самотужки, з допомогою книг, ставали освіченими людьми та відомими політиками. Назвати б хочби Т. Г. Масарика, англійських сучасних політиків Рамзая Макдональда та Давіда Ллойда Джорджа.

Можна було б назвати сотні імен визначних людей, що їм книга була на все життя за найліпшого приятеля, порадника й доброго вчителя. Але ж тут спинимося лише на двох із них.

*

В малому словацькому селі хлопчик з бідної родини копав картоплю на городі одної вдовиці. Цим він віддячувався своїй першій вчительці, що

---

[1]) Степан Яворський, родом із Галичини (дійсне ім'я „Семюл, український церковний діяч (1658—1722), був професором київської Академії, пізніш перейшов до Москви, де реформував словенсько-грецько-латинську школу, від 1702 р. був „містоблюстителем" московського патріярхату, 1721 президентом Св. Синоду, найвищої церковної влади в Росії, писав проповіді, богословські твори, складав великою бібліотеку.

[2]) Андрій Ніковський, український політичний діяч і письменник (* 1886), редагував різні українські часописи в Києві й Одесі, 1918 р. був головою Українського Національного Союзу, що боронив Україну перед московськими за Скоропадського, міністром закордонних справ УНР, 1920 р. заслужений большевиками на 10 років вязниці у процесі „Спілки визволення України".

Проспер Меріме (Мериме) французький письменник (1803—1870), писав повісти, оповідання, драми, займався історією (вік вопік, вищою критикою), археологією (праісторією); багато з його творів перекладено й на українську мову.

[3]) Майкель Фарадей (Гемфрі), англійський фізик і хемік (1791—1867), відкрив багато явищ у ділянці електрики (електричні індукція, електроліз, явище між електричністю і світлом) і хемії (скраплив двоокис вуглю й інші гази).

[4]) Архімед із Сіракуз на Сицилії — найбільший грецький математик (287—212 р. до Хр.), займався астрономією, механікою, про життя Архімеда див. Ж. і Зн. 1933, стор. 138.

[5]) Галілео Галілей (Galileo), великий італійський фізик і астроном (1564—1642), винахідник далекоміру, відкрив гори на Місяці, плями на Сонці, багато явищ фізичних і т. д.

[6]) Томас Альва Едісон (Edison), американський винахідник (1847—1931): фонограф, карбон електричної лямпи, мікрофон, телеграфічний апарат, що друкує й т. д. В одному з найближчих чисел Ж. і Зн. подамо про його статтю.

[7]) Джордж Стефенсон (Джордж Стівенсон, англійський техник (1781—1848), збудував 1825 р. першу залізницю.

[8]) див. Ж. і Зн. 1935, ст. 47

[9]) Як відомо, твір „Іліяда" (український переклад С. Руданського; частини перекладали П. Нищинський, В. Самійленко, Кс. Климкович) розповідає про бої греків із троянцями під містом Троєю в Малій Азії; його приписують Гомерові (1000 р. до Хр.)

[10]) Віктор Гюго (Віктор, найбільший поет Франції (1802—1885), спершу прихильник короля, потім — республіканець, у своїх творах (а їх до 100 томів) умів дуже легко, але ж із великою силою передавати суспільно-політичні думки своєї доби; із його великих повістей славні: „Мізерні", „Людина, що сміється", „Собор паризької Богородиці" й ін.

[11]) Фелісіте Робер Ламенне (Ламенне), французький письменник (1782—1882), священик, спершу ревний католик, потім повернув католицькому Церкву; його „Слова віруючого", перекладені на всі європейські мови, мали вплив на багатьох письменників, між іншим, на Кастомарова, це видно з його твору „Книги битія українського народу" (пор. Ж. і Зн. 1935, ст. 98)

[12]) Дені Дідро (Дідеро) — французький письменник (1713—1784), автор з своїх творів сповідних, драмат, з критичних статтей) думки французьких т. зв. енциклопедистів-філософів із XVIII. в.

навчила його трохи читати. Цей хлопець, як ходив із худобою на пасовисько, все носив за пазухою книжку й вичитував у ній багато-багато дечого нового, такого, що навчало находити у світі силу-силенну цікавих річей. Не багато книг на малому словацькому селі. Але для вважливого читача, то і старий календар приносить багато цікавого.

І ось цей уважливий 14-літній читач уже глибоко задумується над прочитаним, робить свої власні висновки. Як слюсарський учень, він уночі, коли товариші спали, прочитує книжки, які має. Коли один із його товаришів, теж слюсарський учень, украв йому книжки та продав їх, покривдженому стало так сумно, що він утік додому до своїх батьків. Зокрема дуже шкода було йому атласу, бо з ним він що-вечора гарно мандрував цілим світом...

В часі своєї гімназійної науки й на університеті, в чужому місті Відні, його увагу притягають книгарні, вони будять цікавість, „що то написано в тих книгах", які привабливо порозкладані в виставових вікнах.

Чим більше він читає, тим ширше його зацікавлення літературами словянськими, німецькою, французькою, англійською, італійською, скандинавськими, еспанською. І ці книжки різних народів з їх глибокими висновками, з багатством думок, стають на все життя порадником колишньому бідному селянському хлопчикові, потім — великому вченому, історикові, фільософові й соціольогові-громадознавцеві. У книзі знаходить він і початок чарівної казки про визволення рідного народу зпід чужої влади, знаходить силу, як перевести в життя цю сміливу думку. І приходить час, що колишній хлопчина-пастух стає на чолі свого народу в його самостійній державі. — Був це Т. Г. Масарик.

Нині в нього — в першого президента Чехословацької Республіки, одна з найбільших чеських бібліотек. Книжки з усіх ділянок знання невідступні приятелі Т. Г. Масарика. Сам він признається, що був ціле своє життя пильний, відданий читач та уважливий спостерігач. Значінню книги так вірить, що каже: „Скажи мені, що ти читаєш, а я тобі скажу, хто ти!" Для Масарика книга це „звязок із найліпшими людьми цілого світу й усіх діб"; тимто й не диво, коли він ставить вимогу для кожної інтеліґентної людини: шанувати й мати книгу. „Інтеліґент, що не купує книги — зовсім неосвічена людина", каже Т. Г. Масарик.

*

Сімнацятьлітній підпоручник артилерійного полку в Оксоні (Auxonne) у Франції не може похвалитися багатством. У маленькій кімнаточці в касарні жив він із молодшим своїм братом, що забрав його із собою до Франції, щоб хоч цим допомогти бідній своїй родині на острові Корсиці. Платня невелика, ледви стає її, щоб так-сяк звести кінці з кінцями. Молодий старшина живе самітником, відлюдком, мало коли виходить до міста, його їжа часто-густо обмежується сухим хлібом, всю домашню працю робить сам. Але є і щось ясне в його вбогій кімнаті, є над чим забути про біду, можна заглибитися в багаті думки, є з чим проводити години, що проминають як хвилини, є багато дуже добрих і вірних приятелів — книг.

Це на них ідуть усі невеличкі збереження молодого підпоручника. Виписки з прочитаного що день зростають, збільшуються матеріяли до задуманої молодим старшиною „Історії Корсики".

Минають роки. Бурхливі хвилі французької революції багацько змінили в житті Франції, ще більше змінили вони в житті підпоручника. Він уже ґенерал. І аж тепер сповняється мрія його молодости: він уже може скласти собі бібліотеку, що з року на рік збільшується. Книжки з неї супроводжають його в усіх бурхливих обставинах життя; і в рідній Франції, і в казковім Єгипті, і в засніжених полях далекої Росії.

Пізніший консуль, на своїому замку Мальмезоні має вже в роскішних шафах із червоного дерева з бронзовими прикрасами 5—6000 книг у шкіряних, багато оздоблених палітурках. Окремий бібліотекар опікується книгозбірнею...

Консуль стає цісарем і в його палацах у різних місцевостях — скрізь книги. Він і на походи, підчас війни, бере книги з собою. Подорожню бібліотеку возять з наказу цісаря в особливих скринях, ба, ще більше — для неї друкують окремі книги на гарному папері, добрими черенками. Особливо багату збірку мап, підліплену на шовку, возять у 23 скринях. Серед книг знаходимо славний твір німецького поета Й. В. Ґете „Страждання молодого Вертера"[13]). Його власник книги раз-у-раз читає. Та є там і наша перелицьована „Енеїда" Ів. Котляревського — її вивезли з Росії 1812. р.

Цей славний цісар-книголюб, це — Наполеон.

Наполеон зберіг любов до книги і коли був артилерійним підпоручником, і французьким цісарем, і вигнанцем із рідної землі.

На засланні в Портоферрано (головному місті острова Ельби) нових книг чекали завжди з великою нетерплячістю. Сюди привезено на бажання інтернованого цісаря кількасот книг із бібліотеки в Тріяноні[14]): Тацит, Плютарх, Полібій, Корнейль, Расін, Вольтер, Моліер[15]), — ці вірні друзі полегчували заслання колишньому володареві світу. Наполеон на вигнанні часто читав на-голос, робив собі виписки з книг та помітки.

Як уважливо ставився він до книг, хай послужить один такий випадок. Позичені в дрезденській бібліотеці книжки, що находилися з Наполеоном у Москві, в часі відомої пожежі там згоріли. Наполеон, повернувшися з Росії, наказав закупити такі самі книжки та повернув їх туди, звідки їх позичено...

На жаль, не всяк так робить!

---

[13]) Є й український переклад цього твору найбільшого німецького поета, Йоґана Вольфґанґа Ґете (1749—1832)

[14]) Тріянон — два палаци в парку в Версалі (під Парижем)

[15]) Тацит (Cornelius Tacitus), найбільший римський історик із часів цісарства (* к. 55 р. — † к. 120 р. по Хр.). Плютарх, грецький фільософ і історик (46—120), його твори відомі були на Україні XVII—XVIII. в.; Полібій, визначний грецький історик (к. 205—123 до Хр.); П. Корнейль (Corneille, 1606—1684), Расін (Racine,1639—1699) — французькі драматурґи (трагедії); Вольтер (Voltaire, 1694—1778), французький фільософ і історик; Моліер (Molière, 1622—1673), найбільший французький (і світовий) автор комедій

АНТІН ЛОТОЦЬКИЙ.

ТАМ, ДЕ МОЛЯТЬСЯ МІЛІОНИ

З вір Европи тільки християнсько-католицька має головний осередок, до якого звертаються серця всіх віруючих. Цей осередок, це Рим, столиця Христового намісника, папи римського, чи власне тепер Ватикан[1]), частина Риму, яка є тепер окремою державою. Ця держава найменша у світі щодо простору й числа населення, але ж — наймогутніша духовою зброєю всіх католиків світу. Рік-річно відбуваються до Ватикану прощі, щоб дістати благословенство від наслідника св. Петра, голови Христової Церкви на землі та поклонитися святим місцям у Римі.

Церква св. Петра в Римі, праворуч — Ватикан.

Інші християнські віри, як ось — православна, чи протестантська, таких осередків не мають. Для православних був таким осередком давніше Царгород, та тепер він стратив уже те значіння. А протестанти й усякі християнські секти загалом не мали й не мають таких осередків. Хибá що за християнський осередок уважали (і для католиків і для некатоликів) уважати Святу Землю з Єрусалимом, Вифлеємом і іншими святими місцями.

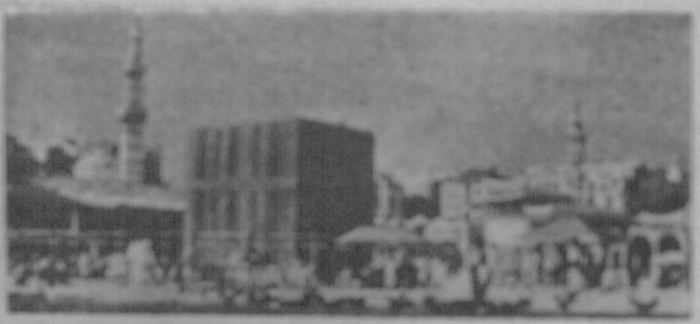

Кааба, найбільша святість магометан у Мецці.

Та там не зосереджене життя всіх християн так, як життя християн-католиків у Римі. Християни-католики й некатолики спішать тудя тільки, щоб поклонитися місцям, памятним з життя й діяльности Ісуса Христа.

Крім цього, Палестина є осередком і для жидів усього світа, та це тепер уже більше в національному значінні, ніж у релігійному. Відомо ж, що жиди змагають до того, щоб у Палестині відбудувати жидівську державу[2]).

*

У протилежности до европейських вір (з винятком, як сказано, християнсько-католицької) віри Сходу мають свої головні осередки, свої понадціональні місця, що про них вірні не забувають у своїх молитвах. Ті місця — це ціль гарячої туги віруючих, які бажають хоч раз у житті, нехай із великою втратою майна, відвідати їх, щоб добитися нагороди на тому світі.

Так ось магометани в одній і тій самій годині — геть-чисто всі: від західнього побережжя Африки, аж до островів Південного моря — звертають свої очі до Мекки[3]) й, молячись, нахиляються аж до землі. Моляться вони так скрізь ще й тепер, навіть у Царгороді та в Анґорі[4]), без огляду на европейські реформи Кемаля Ататурка[5]) в сучасній Туреччині.

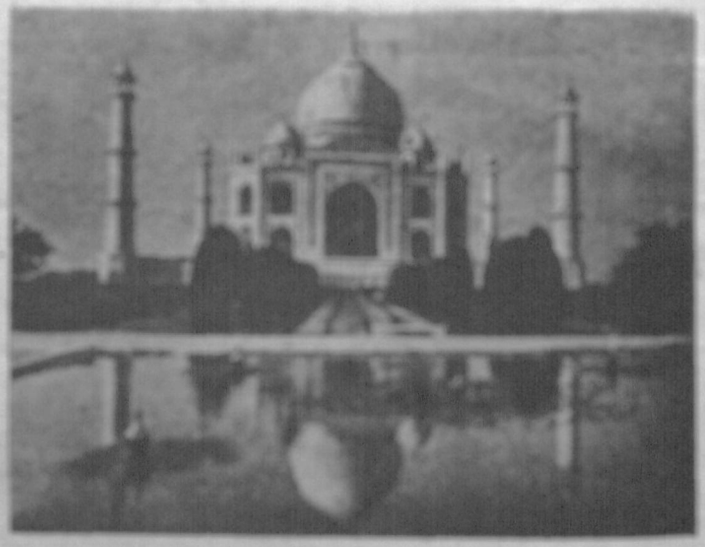

Таї-Магаль, магометанська мошея.

Задушевне бажання кожного мослєма[6]) — побачити хоч раз у житті Мекку, мету мільонів прочан, хоч раз стати ногою на подвірї великої

---

[1]) Ватикан — палац папи в Римі, сполучений з церквою св. Петра. Будову палацу почали в VI. ст. по Хр., він має 20 подвір і 11.000 кімнат. Є там багато мальовниць, славна бібліотека, зразкі з музей мистецтва старинного й нового.

[2]) чит. Ж. і Зм. до листу—спрощ. ц. р., ст. 205—206.

[3]) Мекка — столиця королівства Гедяазу (в Арабії над Червоним морем), має 40.000 мешканців; у Мецці народився Магомет, основник магометанської віри.

[4]) Анґора, старинна Анкира, місто в Малій Азії, 40.000 мешканців, тепер столиця нової Туреччини.

[5]) Кемаль Ататурк, або як він донедавна звався Кемаль Паша (* 1881), теперішній президент турецької держави (від 1925. р.) й її реформатор за европейському духу.

[6]) Мослєм, муслім, дослівно „віддавший Богові", вірний магометанської віри.

мошеї[7]), де всередині стоїть Кааба, простий, чотирикутній будинок, без прикрас, що замикає в собі Гаджар або — святий чорний камінь. Кааба,

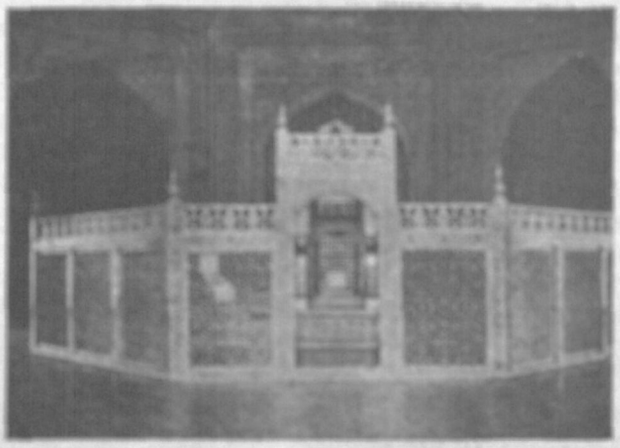

Гроби індійських пророків у місті Агрі.

це „кібля", або точка, куди спрямовуються молитви всіх магометан. На цій будові, що має всього чотири квадратові метри, схрещуються погляди всіх магометан на всьому світі. Кааба ще до Магомета була національною святістю, а Магомет втягнув її у святощі своєї науки віри.

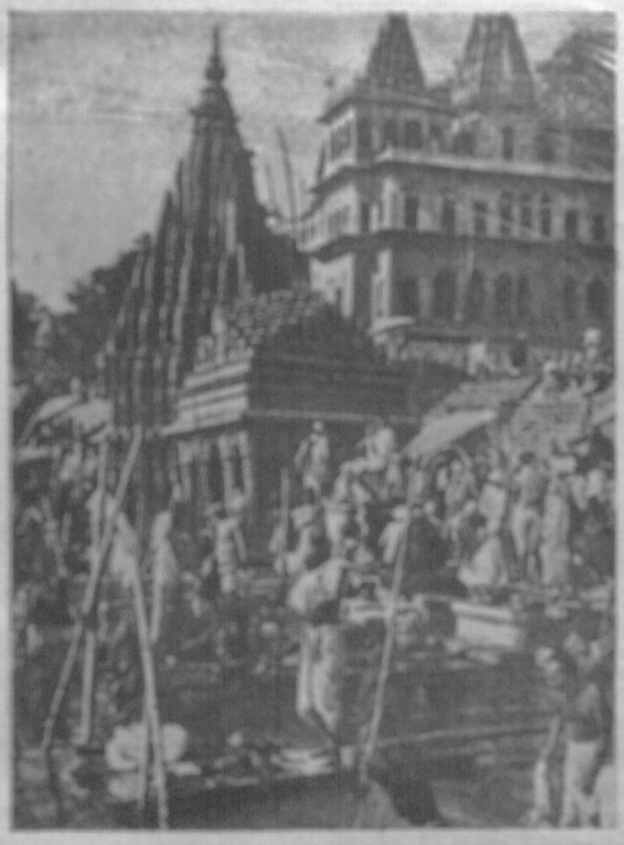

Храм індів у місті Бенарес — туди побожні інди ходять на прощу.

Ще більше значіння для життя й віри східніх народів мають буддгійські святощі, осередки прочанства індійських, китайських і японських буддгистів[8]). Бронзовий Буддга з Камакури й Буддга з Нари[9]) є предметами почитання далеко поза межами Японії. Буддга з Камакури стоїть під голим небом посеред гаю, а Буддга з Нари сидить на престолі в велетенській святині.

На острові Цейльоні, що висить при вусі індійського суходолу мов яка перлина в виді каплі роси, й де буддгаїзм ізберігся ще в первісній чистоті, лежить велика святість усіх буддгистів, Канді[10]) зо святинею святого зуба. До тієї святої місцевости зїжджаються вірні, а також цікаві з усього світа.

Шлях туди веде правдивим райським краєвидом і пралісом, який миготить усіма барвами,

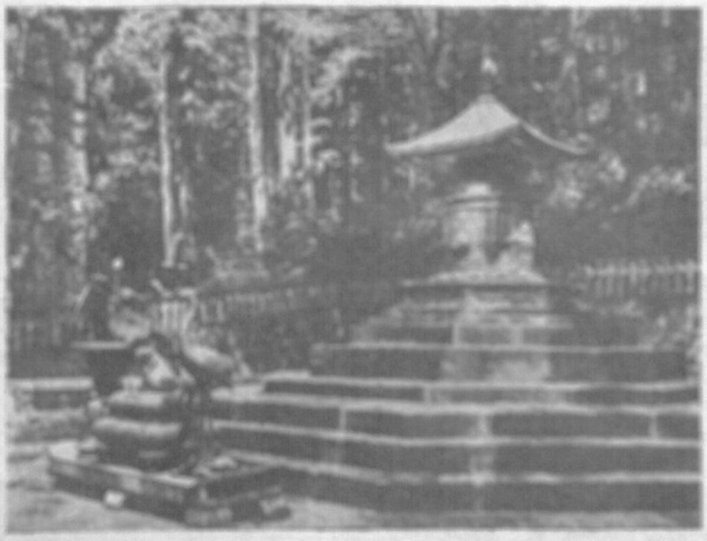

Японська святість — могила Іенсу.

а який має зовсім невдатну назву „Ботанічного Городу". Звідтіль доходить раз-у-раз шум крил папуг і вереск цілих черед малп, що колишуться на гиллі дерев. Коли ліс рідшає, ліворуч і праворуч можна побачити вирізки індійського життя, що тут збереглося без змін від століть, а може й тисячеліть — білі воли перед плугом і бороною, стрункі, рослі індійці й індійки кавової барви шкіри, що їдуть на возах із великими топтальними колесами наводнювати поля, у ставах видко чоловіків і жінки, що купаються, а як пощастить, то й великого слона, що його привели купати.

Святиня Маліґава стоїть посеред струнких пальм над озером чарівної краси. Кажуть, що кість, яку тут зберігають і почитають, це зуб Буддги.

У Бенарес[11]), над Ґанґом, святим містом індів, ніколи не стоять пусто тераси[12]) ріки. Тисячі вірних стоять там, затоплені в молитвах, по пояс у воді й миються, як приписує їм їх обряд.

---

[7]) Мошея, слово, перероблене з арабської мови, властиво „мешджід" — „місце молитви", магометанська святиня, те саме, що мечет.

[8]) пор. Ж. і Зн. за травень, ст. 151—153, чит. пом. 9.

[9]) Камакура — старовинне місто в Японії; Нара — місто в Японії, давніше осідок японського цісаря, має славні музеї та святині Буддги.

[10]) Канді — укріплене місто на острові Цейльоні, невподалік Параденія, т. зв. „Ботанічний Город".

[11]) Бенарес — місто в Індії над р. Ґанґом, найсвятіше місто індів.

[12]) Тераси Ґангу — Ґанґ, головна ріка Передньої Індії, свята ріка індів, спадає коло Бенаресу терасами, себто немов по сходах.

А треба знати, що хоча англійський уряд (не забуваймо, що Індія належить до Англії!) видає суворі заборони та гостро карає, завжди ще повище терас Ґанґу палять мерців.

*

Серед скель і лісів повміщували японці свої святощі. Всі вони присвячені сливе виключно великим народнім діячам, героям. Первісна релігія японців це шінтоїзм. Від приверження цісарства 1867., коли Японія заразом почала європеїзуватися[11]), проголошено шінтоїзм державною релігією. Шінтоїзм, це — почитання Камі, себто духових божих істот, яких є безконечна кількість. Їм, мовляв, світ завдячує свій початок, — а найвища між ними богиня сонця, Аматеразу, її вважають теж праматірю цісарського дому. І душі цісарів і дуже заслужених мужів залічують японці до Камі. Шінтоїзм має девять сект.

Крім цього, в Японії має чимало прихильників буддаїзм, а то й наука Конфуція[12]). Від XVI. ст. ширяться там і християнство, хоч до 1876. р. його забороняли й переслідували[13]). А проте перевагу має таки державна віра, шінтоїзм, який має двісті тисяч святинь (мія). Скрізь і скрізь там моляться мільони у глибокій чистій вірі.

Автім за такою глибокою чистою вірою не треба їхати аж до Індії та Японії. Є у Франції місцевість Люрд із капличкою Пречистої Діви, куди ходять рік-річно мільони прочан. Та є в Европі й чимало инших таких місць, є й у нас, у Галичині, наша славна Зарваниця, є на Буковині — Сучава, а до Києва перед війною сходилося ввесь рік сила народу з цілої України.

---

[11]) чит. про Японію статтю в попередньому числі Ж. і Зн., ст. 242.

[12]) Конфуцій (Кун-Фу-Тзе), китайський мислитель і реформатор (551—478. до Хр.), основник релігії, заснованої виключно на моралі (здоровий розум, загальна користь, любов до людей і т. д.).

[13]) Тепер є в Японії понад 200.000 християн.

Н. ДОРОШЕНКО-САВЧЕНКОВА.

ПЕРШІ ЛАСТІВКИ ВИШКОЛУ БІБЛІОТЕКАРІВ ПО НАШИХ ФІЛІЯХ

Культ (пошанування) книги почався в нас 1924. р., коли загальні збори „Просвіти" проголосили жовтень місяцем книжки. Відтоді рік-річно влаштовують свята книжки, і то не тільки просвітні кліпини, а й инші товариства.

Та ця думка прищеплювалася поволі. Воно й не диво. Бо ж читальні поволі приходили до себе після воєнного лихоліття. В клопотах відновки організаційного життя, будови, а то й направи домівок книжка й бібліотека чекали свого часу. І він прийшов. Кинуте зерно не пропало, простало у свідомість, міцніло й почало сходити: бібліотеки зростають, їх поповнюють, обновляють. Ця обнова зазначилася масово особливо в останніх трьох роках. А далі вирнула потреба фахового проводу, а для філій нове завдання: вишкіл бібліотекарів по читальнях.

Це завдання поставлено на порядок денний в останніх роках, і філії, одна за другою, почали зголошувати організацію бібліотекарських курсів по своїх районах.

Бажаючи полегчити їм працю та узгіднити її в цілому краю, Головний Виділ „Просвіти" виробив зразкову програму, плян і інструкцію з указівками: як курси організувати та їх провадити для бібліотекарів. Курси ці покищо короткотривалі, розраховані на 21 годину. У програму входять такі предмети:

1. бібліотекознавство з практичною вправою при бібліотеці	14 год.
2. красне письменство, його жанрини в літературі твори в бібліотеці	2 „
3. історія (у зв'язку з історичною літературою)	2 „
4. вправа в читанню письма, згідно з бібліотекарськими вимогами	2 „
5. як правно і природно читати	1 „

На час тривання курсу скрізь мають улаштовувати виставки книг при більшій бібліотеці та організувати провізним зразково поставлену місцеву бібліотеку, якщо є така бібліотека на місці. На закінчення курсу — спільні сходини слухачів і викладачів, для обміни думок, для дискусій

Бібліотечний курс „Просвіти" в Радехові
30. травня — 1. червня 1935. р.

Учасники бібліотекарського курсу в Рогатині
15—17. лютого 1935. р.

і т. ин. Мета сходин — переконатися, чи все на курсі засвоєне, чи всі зрозуміли все як-слід. Ясна річ, що цю програму можна як що до чого доповнювати иншими предметами, і її й доповнювано.

*

Провадити курси й узяти предмети бібліотекознавства довелося мені, як делегатці від Головного Виділу. Почалася праця. Перші такі курси влаштувала рогатинська філія (15. II.—17. II. 1935. року), що виступила з власною програмою (бібліотекознавство, з окремим пред-

Виставка „української історичної повісти" на бібліотечному курсі в Радехові, 1. червня 1935. р.

метом — історія книжки й бібліотеки, історія, історія письменства, історія української драми; в вечірніх годинах, заходами Т-ва „Відродження", відбувалися ще виклади про боротьбу з алкоголем, про гігієну — з висвітлюванням образків). Усіх учасників було 43. Ті, що прибули з дальших сіл, дістали при філії нічліг і дещо харчів. Слідом за рогатинською пішли инші філії. І так, у половині того самого 1935. року, відбулися такі курси: 2. філія пов. Львів (від 2. V.—4. V., 20 учасників), при чому справедливість вимагає піднести, що ця філія взагалі перша започаткувала бібліотекарські курси, ще 1928. р., а оце вже відбула треті з черги; 3. Белз (17. V.—19. V., учасників 28); 4. Радехів (30. V.—1. VI., учасн. 25); 5. Городок Ягайл. (6. VI.—8. VI., 14 учасн.); 6. Буськ (26. XI.—29. XI. 1935, учасн. 26); 7. Журавно (5. XII.—7. XII. 1935, учасн. 37); 8. Зборів (10. XII—12. XII. 1935, учасн. 27); 9. Снятин, 14. II.—16. II. 1936, учасн. 54); 10. Городенка (18. II.—21. II. 1936, учасн. 26); 11. Самбір (22. VI.—25. VI. 1936, учасн. 27). В цих філіях курс уже проведено за програмою, виготовленою Головним Виділом, правда, з деякими відмінами й додатками. Так, н. пр., у Белзі долучено такі предмети: закон про товариства (таксамо в Городку), гігієна, боротьба з алкоголем; в Радехові: участь жінки в читальняній праці та співпраця з иншими товариствами. В Радехові пощастило влаштувати виставу книжки — українська історична повість, при допомозі пань із кружка „Союзу Українок".

Склад слухачів курсу — здебільша, молоді хлопці, від літ 17 (були й по 15), а то й господарі, освіта — переважно чотири кляси народньої школи, зрідка кілька кляс гімназії або матура, ще менше студенти вищих шкіл. Крім самих бібліотекарів, прибули в значній кількости на курс і кандидати на майбутніх бібліотекарів. Курси прислужилися не тільки нашим просвітянським клітинам; скористали з них і инші товариства, як кружки „Рідної Школи", „Союзу Українок", т-ва „Сокіл", „Українська Бесіда", а то і приватні особи.

Можна було думати, що коли в курсах братимуть участь припадкові люди, чи можлива буде поважна праця в такому короткому часі (три дні). Але вже курс у Рогатині приємно міг нас розчарувати: слухачі були цілком свідомі, досить розвинені, щоб приймати всі предмети (звичайно, в приступному викладі), загал слухачів поважно забрався до праці, серед них найшлося багато талановитих одиниць. Те саме виявилося й по инших філіях. А не треба забувати, що учасники були селяни, які кинули дома роботу, і що дня пішки міряли всю дорогу (нераз до 40 км.). Правда, майже скрізь філії старалися забезпечувати помешканням у місті або по близьких селах тих, що були здалека, але тільки частина користала з цього. Инші ж воліли ходити далеко, аніж кидати без догляду й праці господарство. А коли додати що, н. пр., у травні 1935. р. перепадали часто дощі, які нераз переходили у зливи, то треба таки великого завзяття, щоб ходити здалека болотом, нищити чоботи й одяг і все це — для громадських обовязків. Це вже незвичайна посвята[1]).

Бібліотечний курс „Просвіти" у Львові 2—4. травня 1935. р. для читальняних бібліотекарів повіту Львів — Філія ім. М. Шашкевича

Сама праця на курсах не була жартом: виклади призначено від 8. рано до 6. зполудня,

[1]) Були ще повнажніші випадки посвяти та громадської дисципліни. Так, напр., у Радехові один селянин кинув дома тяжко хору жінку, а таки приїхав на курс, — пропустив тільки один день. Приїхав, бо „жінку" — казав — „заступити його, а не можна ж, щоб із їх села ніхто не вивчився на бібліотекаря". Другий цікавий випадок трапився в Белзі. Хлопці побачили, що не встигнуть за три дні пройти всієї програми. Зібралися ми на нараду, й вони вирішили лишитися ще на один день, бо приїхали на неділю. Постановили не вертатися на ніч додому, щоб не спізнитися, або щоб не перешкодив дощ (вечора була страшна злива), піти на ранню Службу Божу і з 9. год. взятися вже за роботу...

з двогодинною перервою на обід і 5 хвилин між годинами. Та насправді виходило більше: слухачі самі двогодинну перерву скоротили на 1 годину, а малих перерв узагалі не було. Звичайно засиджувалися всі довше, ніж до 6. год., часом і до 7. Вся увага була спрямована на те, щоб усе пройти, що належало до програми.

Всього на курсах одержало бібліотекарську освіту 327 осіб.

Курси виявили багато цікавого. Вони відкрили, як багато цінних людей на селах, яка вдячна з цими праця та яка вона потрібна. На жаль, довелося стверднти, що по школах, як видно, підупадає наука писання українською мовою...

Те, що такі курси відбуваються, та ще з почину філій, які владжують їх власним коштом, явище дуже відрадне. Воно вказує, що гасло „Книжка й бібліотека на перше місце в читальняній роботі" найшло серед провідників просвітньої праці філій і серед громадянства належне признання і зрозуміння.

ЯР. АНТОНЕВИЧ.

ДЕЩО ПРО ЧАСОПИСНІ ТЕЛЄГРАФІЧНІ АҐЕНЦІЇ

(З приводу девядесятліття першої агенції).

В 1936. році минає повних 90 літ від часу, коли зорганізовано першу часописну агенцію. З цієї нагоди варто ближче зайнайомитися з цими установами: що воно таке часописна телеграфічна агенція, звідкіля вона взялася, й який її розвиток.

З історії старовинних народів, напр., з історії єгиптян, вавилонців, греків чи римлян знаємо, що їх володарі мали добре зорґанізовану розвідчу службу в усіх країнах відомого тоді світу. Ці „очі й вуха землі", як їх тоді називали, це були звичайно розставні кінні гінці, що їх завдання було негайно доносити державній владі про всякі події в цій чи тій країні.

За Юлія Цезара в Римі установлено вже загально доступну довідкову установу. За невелику заплату згори діставали „передплатники" (головно римські визначні мужі) різні вісти зі світу.

В пізніших часах, н. пр., у середньовіччі головні новини з різних країв подавали звичайно мандрівні співаки, що віршами сповіщали князів про все важніше у світі.

Перші довідкові (інформаційні) бюра влаштували в себе великі торговельні підприємства, що в XVI. столітті почали організувати їх із практичних, купецьких потреб: треба ж було купцеві, чи підприємцеві скоро знати, де легко і краще збути якийсь товар, які де відносини (чи війна, чи мир) і т. п.

Але ж така довідкова служба, що користувалася кінними посланцями, не була дуже швидка. Ось, напр., читачі берлінських часописів довідувалися в XVIII. ст. про події в Парижі щойно через тиждень. Вістка про землетрус у столиці Португалії, в Лізабоні, з 1. XI. 1755. р. дійшла до Відня щойно місяць пізніше...

Скоріш почали звідомлення доходити з винаходом телеграфу. Вперше вжила до часописної служби телеграфу в 1849. р. в німецькому часописі „Kölnische Zeitung". Від того часу телеграфічний дріт сполучав усі частини світу поміж собою.

В 1846. р. паризький купець Шарль Авас (Charles Havas) зорганізував між Лондоном, Брюсселем і Парижем щоденну післанцеву службу й осунав для неї відповідні бюра дописувачів на місцях. Це й була перша в сучасному розумінні „пресова агенція", що подавала нові вістки у світі не тільки редакціям часописів, але й французьким урядовим колам. Ця агенція існує до сьогодні й загально знана як „Агенція Авасса".

Три роки пізніше німецький накладник і журналіст Бернард Вольф (Bernard Wolff) осунув у Берлині другу велику агенцію, а сёме відоме сьогодні велике „Бюро Вольфа".

Третя пресова агенція повстала в Ахені (Німеччина) заходом Павля Ройтера (Paul Reuter) у 1850. р., але він уже рік опісля перенісся з нею до Льондону, де вона є й досі як „Агенція Ройтера".

Вслід за цими повставали що раз то нові агенції, напр., італійська „Агенція Стефані" (Stefani), „Телеграфічно-кореспонденційне бюро" в Відні, „Пресова Асоціація" в Америці та багацько менших, менших. Тепер є вже й українські пресові бюра, як напр. у Льондоні.

Річ ясна, що між цими агенціями пішла незабаром боротьба. Одна хотіла наперед другої дістати раніше вістки, одна старалася другу перехитрити. Особливо гострий спір повстав між „Агенцією Ройтера" і „Бюром Вольфа", й він довів до розподілу праці й країв поміж поодинокі агенції. Майже всі вони заключили відповідні умови (остання в швайцарському Берні 1924. р.), й тепер уже не входить одна одній у дорогу. Ось так, напр., довідкова служба про східньо-европейські події була до світової війни поділена між агенції Ройтера й Авасса.

З поступом техніки агенції довідкову службу поставили на високому рівні. Тепер усі вістки йдуть телеграфом або радіотелеграфом, менше важні — телефоном. Тепер уже одне бюро може перебрати й передати до часописів яких 20—30 тисяч слів денно різних цікавих політичних, торговельних та інших вісток. Окремі редактори бюра мусять цей матеріял негайно переглядати й передавати до важніх редакцій.

Крім цих загальних агенцій, є ще й державні пресові агенції в поодиноких державах, та є багато і приватних пресових агенцій на поодиноких землях, чи на різних ділянках часописної праці. Деякі з цих агенцій видають для часописів окремі „Пресові бюлетини" з цікавим новим редакційним матеріялом.

Тільки ж треба знати, що пресові агенції важливі головно для подописників. Тижневики, місячники ними майже не послуговуються.

І. КРИПЯКЕВИЧ

350-ЛІТТЯ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ У ЛЬВОВІ

Дня 17. жовтня ц. р. минає 350 років від часу, як почалося навчання в гімназії Ставропигійського Братства у Львові, 350 років від заснування першої української середньої школи у столиці Галицької Землі.

Народні школи у Львові були від непамятних часів при численних міських церквах, але ті школи давали тільки початкову освіту, вчили читати й писати. Львівські міщани й не відчували спершу потреби середньої школи. — Ніде в нас не було вищих шкіл, і всяк, хто хотів добути собі більше знання, мусів сам на власну руку шукати собі вчителів та книжок. Аж у XVI. столітті прийшов на Україну живіший подих культури з Заходу, де буйно розцвіло було вивчання давнього римського й грецького письменства. Тоді князь Костянтин Острозький заснував ув Острозі академію, тоді і Львів почав організувати свою середню школу.

*

Почин до засновин нової школи дало братство при церкві Успення, при Руській вулиці. Наша міщанська громада в мурах міста була невелика, але складалася з заможних людей, що за купецькими справами їздили далеко на схід, на захід[1]), пізнавали культуру инших народів і для своїх дітей бажали вищої освіти. До відкриття школи немало причинився тодішній львівський владика Гедеон Балабан, що порушив шкільну справу на

Львівський епископ Гедеон Балабан (1560—1607).

соборі духовенства й дав доручення, щоб священики по своїх громадах організували збірки на школу. По довгій підготові відкрили школу 17. жовтня 1586. р. у братському домі при Руській вулиці.

Львівську школу звали грецькою або грецько-славянською школою, а також гімназією. Вона лучила в собі два ступні науки: нижчий і вищий. На нижчому відділі головним предметом була

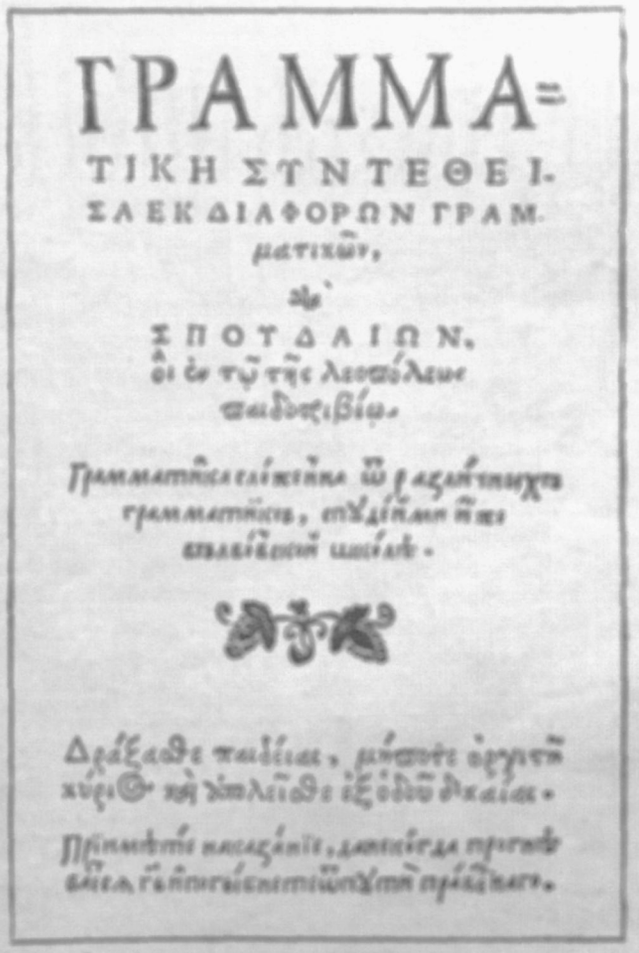
ГРАММА-
ТІКН ΣΥΝΤΕΘΕΙ-
ΣΑ ΕΚ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΓΡΑΜ-
ματικῶν,
ΣΠΟΥΔΑΙΩΝ,
τοῖς ἐν τῇ τῆς λεοπόλεως
παιδευτηρίῳ.

Заголовний листок словенсько-грецької граматики, укладеної учнями львівської братської школи 1591. р.

славянська, себто церковно-славянська мова. Її ж учили на трьох ступенях, як про це читаємо в „Порядку школи", тобто у програмі навчання: „У школі дітей мають розділити на троє, — одні будуть учитися пізнавати і складати слова; другі вчитимуться читати й на-память різних речей; треті будуть читане викладати, розважати й розуміти". За підручники правили здавна церковні книги, Часослов і Псалтир, тимто братство й надрукувало для навчання дешеві „шкільні часословички". Один із учителів львівської школи, відомий письменник Лаврентій Зизаній, видав першу граматику п. з. „Наука ку читанию і розумінию письма словенского", 1596. р., а пізніше появився також „буквар языка словенського" 1612. р.

Середня школа обіймала науку грецької й латинської мови та вищі ступені літературної освіти — поетику й реторику[2]).

[1]) Читайте про це дуже цікаву книжечку І. Горинського „Власними силами"; її видала 1954. р. „Просвіта", як місячну книжечку за вересень-жовтень (подвійна)

[2]) Поетика, грецьке слово — наука про те, як складати вірші, як повинна викладати поетична мова (поетичні образи, порівняння, числова й т. д.); реторика, грецьке слово — наука про те, як укладати промови

Грецька мова була спершу найважнішим предметом науки, тимто і школу називали грецькою. Братство поставило навчання її на високому рівні. Першим учителем її був грек Арсеній, єпископ елассонський, із Тессалії. Із допомогою своїх учнів він склав першу граматику для потреб школи, п. з. „Адельфотес" (Юнак), яку братство надрукувало 1591. р. Наука грецької мови мала тоді практичне значіння, бо наші купці нераз подавалися до Греції торгувати. Крім цього, грецька мова звязувала Україну з давнім джерелом нашої культури, з Візантією.

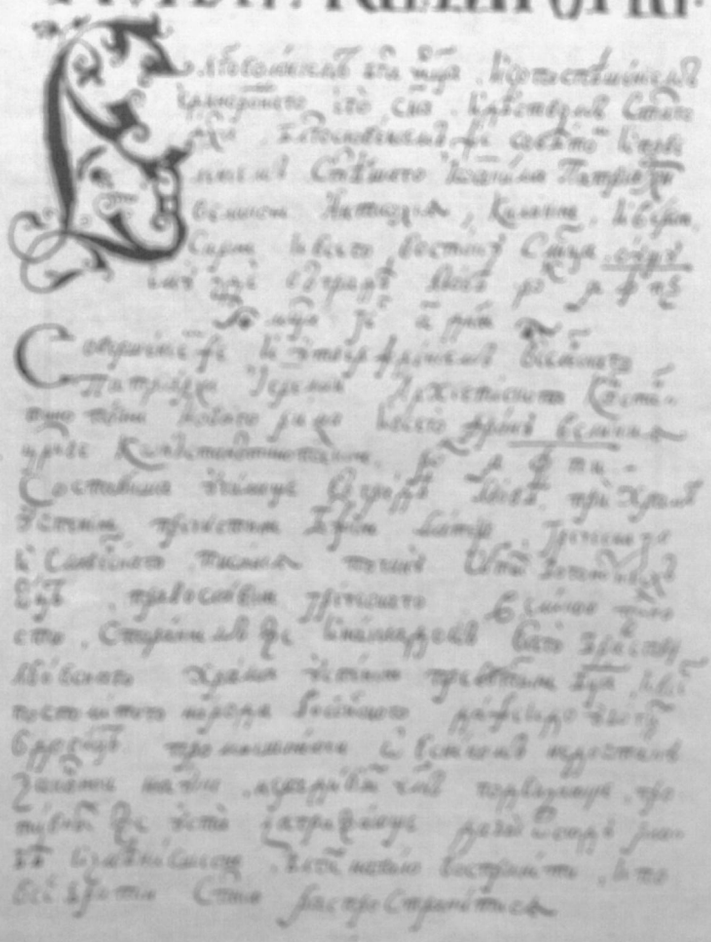
ПОРЯДОКЪ ШКОЛЫ.

Рукопис „Порядку" (львівської школи) — знищений — зберігається у Ставропігійському Інституті у Львові

Знання грецької мови стояло тоді у Львові так високо, що учні вільно говорили по-грецьки, а то пробували навіть складати грецькі вірші. В 1622. р. гетьман Петро Конашевич Сагайдачний записав частину свого майна на львівську школу „на утримання учевого магістра, досвідного у грецькому письмі" — так дуже він цінив цю науку. Пізніше відносини змінилися, більш потрібна стала латинська мова, і на неї звертали більше уваги, ніж на грецьку.

При науці обох цих мов учні добували загальну літературну освіту. Бібліотека братства мала значний запас грецьких і латинських авторів і граматичних підручників для потреб школи. У „Порядку школи" читаємо: „Повинен буде дидаскал (учитель) учити й на письмі подавати (науку) їм (учням) із евангелія, з апостольських книг, із пророків усіх, із отців святих, з фільософів, з поетів, з істориків і инших". Особливу увагу звертали на те, щоб учні вміли складати гарним складом (стилем) промови і привітання, а також і на те, щоб у потребі знали укласти гладку віршу. З тих часів дійшли до нас різні ода, панегірики[1]) й инші привітні вірші, які писали вчителі й учні школи. Заголовки їх звичайно грецькі, бо так казала тодішня мода, напр., Προσφωνεμα, Εωδία, Χριστος πασχων і ин.

З инших наук учили у школі трохи математики, рахунків, початків астрономії, потрібних для розуміння календаря, багато співу й музики, а також трохи рисунків.

Братство звертало увагу не тільки на науку, але, і то ще більше, на виховання молоді. Це були тяжкі часи, — українські міщани вели безнастанну боротьбу за свої права, часто на них спадали всякі переслідування, — треба було виховати людей певних, заправлених до труду і праці.

Школа ставила великі вимоги до особи учителя. „Дидаскал або учитель цієї школи має бути благочестивий, розумний, смиренномудрий, лагідний, не пяниця, не розпусник, не хабарник, не срібнолюбець, не гнівливий, не заздрісник, не сміхун, не сороміпник, не чародій, не байкар, не прихильник єресей, — а має бути підмогою благочестю, образом добра у всьому". Братство сильно зазначувало відповідальність, яка чекає вчителя за виховання дитини: „Дидаскал, взявши дорогому йому дитину, має її учити з провислом доброї науки, за непослух карати, але не тиранськи[2]), а по вчительськи, — щоб недбальство своєю, чи заздрість, чи лукавством не залишився винним ні за одного перед Богом Вседержителем і перед батьками його, і перед ним самим"... У школі з усіма учнями поводилися однаково: „багатий над бідним вічим не має бути вищий, тільки самою наукою, — тілом усі рівні... Учитель має вчити й любити всі діти однаково, чи сини багатих, чи сиріт убогих, чи тих, що ходять вулицями пожива просити..."[3].

Такими благородними думками просякнутий увесь „Порядок школи", у часах перевороту й панування сильних над слабими братство виступало з незвичайно демократичними, гуманітарними (людяними) думками. Це свідчить про високу культуру тодішнього нашого міщанства, — рідко хто і в західній Европі висловлював тоді такі погляди.

Ставропігійська школа процвітала до початків XIX. в. Вона проходила різні ступені розвитку, — доколи стояла на дуже високому рівні, то знову занепадала в тяжких роках — але для українського Львова вона все була вогнищем освіти і громадянського духа.

---

[1]) ода, грецьке слово — вірш на честь якоїсь високоставленої особи (церкви) — вірш, складений для співу; панегірик — вітальний (привітальний похвальний) вірш на честь (церкви — приводин, прикмета, де визначається якусь людину або підкреслює національні прикмети)

[2]) тиран, грецьке слово — володар, необмежений пан, володар, тимр — жорстока людина, насильник.

РОМАН КРОХМАЛЮК

ЛЕТУНСТВО НА ПОСЛУГАХ НАУКИ

Летунство останніми часами що раз більше використовують для наукових дослідів. Наука послуговується, залежно від потреби, то бальонами, то дирижаблями (повітреплавами), то літаками.

Літаки найновішого зразка осягають у разі потреби неймовірну скорість — 400—700 км. на годину. Дирижаблі, як, наприклад, цепеліни, мають, правда, меншу скорість (100—130 км. на год.), зате ж вони можуть помістити більше число людей, більше харчів та наукового приладдя.

Летунство приспособляють до різнородних ділянок науки.

Метеорольоґічні стації, що займаються прослідкуванням обставин у повітрі на нашій планеті, випускають день-у-день малі бальони до висоти кількасот метрів. За їх допомогою вчені до-

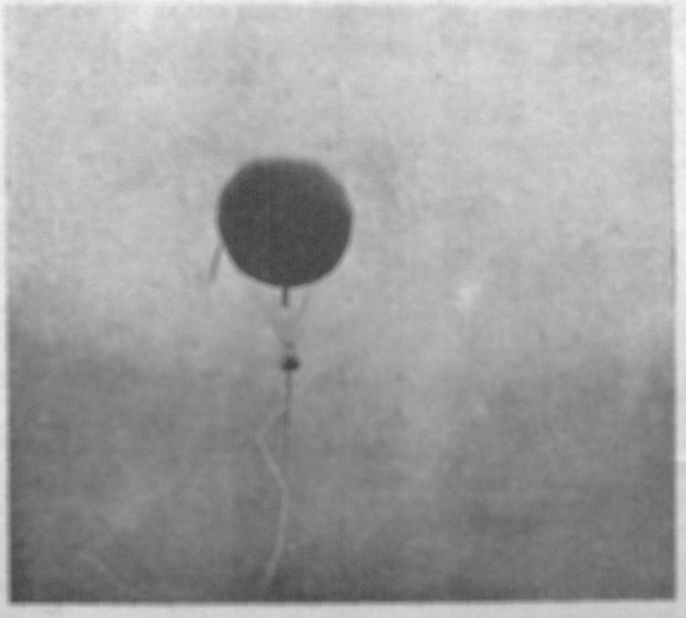

„Між небом і землею". Бальон завішений на ланці у висоті кількасот метрів; у його коші сидять метеорольоґи, що роблять атмосферичні досліди.

сліджують атмосферичні, повітряні явища, мірять висоту температури, тиск повітря, його вогкість, напрям та скорість вітрів. На підставі таких дослідів учені передбачують, яка буде в найближчому часі погода. А ці досліди придаються передусім летунам.

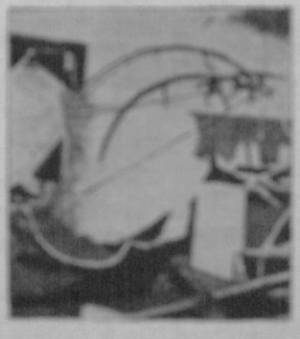

Технічні досліди із стратосферичною кулею проф. Пікара: на образку видко металеву кулю, що не витримала технічних спроб та луснула наслідком внутрішнього тиску повітря.

На підставі „карти погоди", що її постачає метеорольоґічна стація, летун визначує собі висоту та напрям лету. Таким чином він оминає мряковаті околиці, бурі та сильні вітри.

Для прослідкування найвищих верстов атмосфери вчені послуговуються окремими реґістраційними, записними бальонами, що доходять до висоти 30.000 м. Приладдя, що на них находиться, записує, як воно і що діється в повітрі. Но-

Американський летун Віллі Повст випробовує стратосферичний одяг.

віші реґістраційні бальони мають зі собою посильну радієву стацію, яка у відповідній висоті проголошує те, що показує приладдя.

Відомі лети у стратосферу[1]) професора Пікара та инших мали за мету прослідити, що діється у високих верствах нашої атмосфери. Головне завдання лету проф. Пікара у стратосферу було науково дослідити космічні промені[2]). Професор Пікар послуговувався у своїх летах особливо спорудженим бальоном. А ось американський летун Віллі Повст відбував свої „подорожі" у стратосферу літаком. Для нього важно було відповісти на питання: чи можливо завести постійну летунську комунікацію (лучбу) у стратосферичних

---

[1]) Стратосферою зовемо розріджені верстви повітря, що починаються в віддаленні 10.000 м. від поверхні землі, пор. Ж. і Зн. V, ст. 251, VII, ст. 119.

[2]) Космічні промені приходять на землю із міжпланетарних просторів. Вони проходять крізь грубі металеві плити. Їх прикмети покищо не прослідкені.

просторах? Бо ж, відомо, що чим вище віддалюватися від Землі, тим повітря стає рідше. Рівночасно меншає його опір. Учені обчислили, що у стратосфері опір повітря такий малий, що літаки легко можуть осягнути неймовірну скорість, тисячу, а то й більше кільометрів на годину. І так, щоб перелетіти з Ню-Йорку до Львова, стратосферичний літак потребував би всього яких сім годин часу...

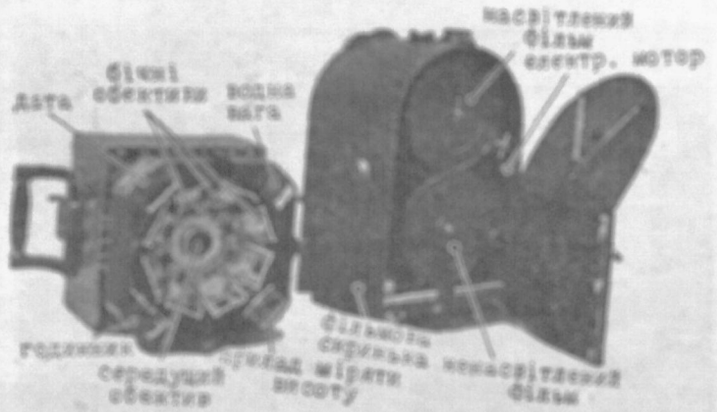

Так виглядає фотографічний прилад для картографічних цілей. Навкруги головного обективу бачимо вісім скісних обективів, що нахилені й можуть схопити на фільмову плівку великі простори. В рогах є дальші чотири обективи, що зазначують рівночасно висоту лету, нахилення приладу, тощо.

У практиці треба було числитися із сильним розрідженням повітря, в якому людина не може жити. Тимто проф. Пікар і відбував свої лети у щільно позамиканій кулі з алюмінію. Всередині кулі був нормальний, як звичайно, тиск повітря, та назверх значно менший, залежно від висоти, в якій находився бальон. Летун Віллі Повст та инші вживали окремого ущільненого одягу, до якого раз-у-раз доводили свіжий кисень. Таким чином — опанувати розріджені верстви повітря для людини не менше тяжко, як зійти в найглибші безодні океанів.

Крім стратосфери, люди стараються використати й нижчі верстви повітря для комунікаційних (лучбових) цілей. Останні лети понад північним бігуном мали за мету прослідити можливости постійної летунської сполуки між Льондоном та Токіо. Бо ж кожна географічна мапа зараз покаже,

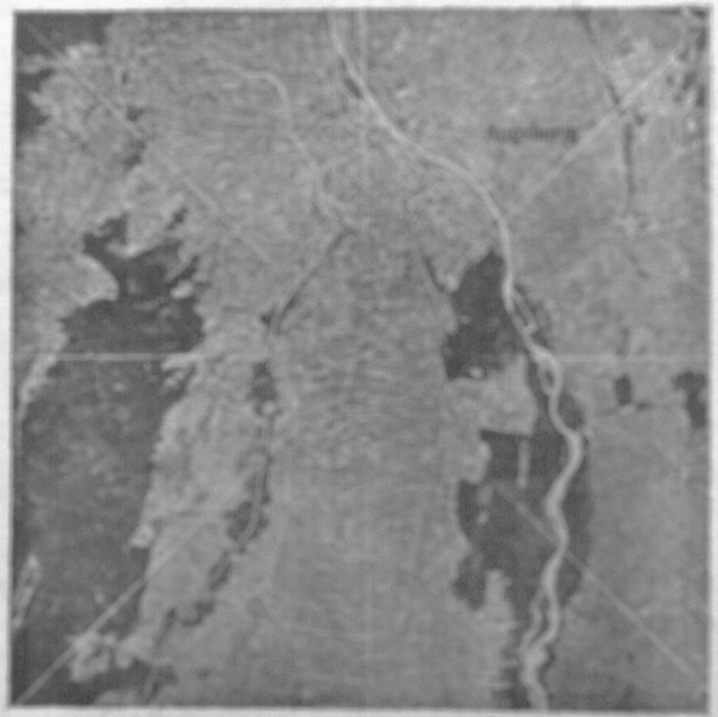

Поодинокі фотографії з фотограмометричного приладу складають разом та фотографують окремим способом знову.

що найкоротша дорога між обома містами провадить саме через північний бігун. Вона на 11.000 км. коротша від дороги, яку досі треба було відбувати кораблем...

З розвитком фотографічної техніки почали люди використовувати фотографування й у летунстві.

В часі світової війни летуни здіймали країни, де стояли ворожі війська, де були склади зброї, здіймали промислові осередки, тощо. Фотографування з літаків та бальонів використовували по війні до картографічних цілей*).

Наука, що займається вірним відтворюванням географічних картин із фотографічних картин, зветься фотограмометрією. З допомогою фотограмометрії можна одержати скоро докладні мапи околиць, що їх через недоступність люди не могли прослідити. Нею починають сильно користуватися. Ось останніми роками вислано до Америки й Азії декілька наукових експедицій, вирядів, із метою — зняти на фільмову стрічку деякі непросліджені околиці обох частин Землі. В 1931. році німецька наукова експедиція відбула лет цепеліном до північного бігуна. На основі фотографій, що їх привезли члени виряду, скла-

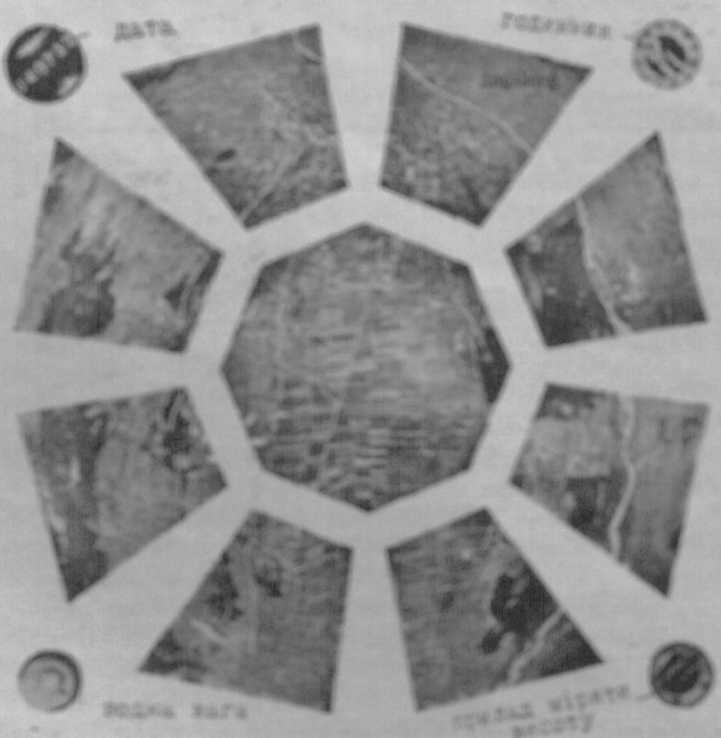

Околиці німецького міста Аагсбургу, зняті з літака; по середині фотографія з головного обективу, навкруги неї вісім фотографій із бічних обектів.

*) Картографія, це наука, як зрисовувати поодинокі частини нашої Землі.

дено першу вірну мапу околиць північного бігуна. Взагалі фотограмометрія спричинилася в великій мірі до поширення географічного знання людини. З її допомогою можна здіймати цілі держави, а то й частини світу. Досі виконано мапи з багатьох держав. Тепер саме англійські експедиції здіймають Австралію.

*

Не менш важні прислуги віддає летунство археольогії. У світовій війні стверджено, що з літака можна розпізнати підводні човни, коли вони находилися кільканацять, а то й більше метрів під верхнею моря. Цей досвід використали опісля для археольогічних дослідів. Отак недавно відшайдено кілька давно затоплених надморських осель. Між иншим, летуни віднайшли затоплені останки мурів знаного в старовині міста Картаґіни*) у віддалі 150 м. від берега моря. У пралісах середущої Америки відкайдено випадково останки старовинних будівель казкового народу маїв, що мали колись, у давній давнині, високо розвинену культуру.

Летуни, що пролітали над американською пустелею, помітили глибоко в лісах білі плями. Були це храми, вежі, а то й цілі міста, що їх колись побудував та жив у них народ маїв.

*

Останніми роками висилають окремі летунські виряди, щоб при помочі фільму пізнати життя тварин та ростин. Із літаків фільмують лети птахів, мандри риб, наприклад, оселедців та таке инше.

Багато тварин та ростин із південних країн не видержує розмірно довгого перевозу кораблями. Тимто їх перевозять до Европи літаками та уміщують у зоольоґічних, чи ботанічних городах. Таким чином люди мають змогу побачити та вивчати на місці життя ростин та звірят далеких країн. Недавно тому цепеліном перевезено із східньої Африки до Берліну муху тсе-тсе, що, як відомо, є розсадником страшної недуги — сплячки. І в бактеріольоґічному інституті в Берліні лікарі стараються тепер винайти лік на цю покищо невилічну недугу.

Про користи, що їх приносить тепер летунство, можна писати цілі книжки. Праця летунів, що стоять на послугах науки, часто дуже небезпечна. Але ж хто дійсно вміє і любить працювати для добра людства, той цих небезпек не боїться!

*) Картаґіна — (властиво Картада), колишнє місто на побережжі Африки, основане в IX. в. до Хр. фенікійцями, 146. р. до Хр. зруйноване римлянами

ФЕДІР ДУДКО.

ІСТОРІЯ КАРТОПЛІ НА УКРАЇНІ

(З нагоди 200 років появи її на наших землях).

Кожний із нас знає, яку велику вагу для прохарчування нашого народу має картопля (бараболя, мандибурка, бульба). Та рідко хто тепер завдасть собі питання, відколи цю ростину в нас садять, як вона до нас дісталася і звідки. Отож слід нам усім знати, що прийшла вона до нас із заморських країв і розмірно не так то вже й дуже давно, що був час, коли привезену вже з чужини картоплю не хотіли наші люди садити „ані за гріх", що звали її „чортовим зіллям" і иншими призирливими назвами. Та було це не тільки в нас. Воюдаром деяких країв, напр., Німеччини й Росії, доводилося вживати сили, щоб примусити людей плекати цю, таку тепер дорогоцінну в нашому житті городовину! І було це не зовсім так і давно. Минуло всього двісті років, як цей приятель багатих і (особливо) бідних — картопля стала просто необхідна. Цим 200-літнім (більш-менш) роковинам появи картоплі в нас ми і присвячуємо ці рядки.

*

Картопля — ростина американська. Батьківщиною її є південна частина Чілі (в Південній Америці), де її ще до відкриття Нового Світу європейцями тамошні люди плекали по городах. Із Чілі плекання цієї ростини перейшло до инших американських країв, головно ж — до Перу. Ще й досі в Перу можна подибати бараболю в дикому стані. Є це ростина з дуже запашними квітами, але з маленькими, незадалими до вжитку бульбочками. Тоді, коли Америку завоювали європейці, картопля загального поширення там іще не мала. Наприклад, тогочасні мехіканці зовсім тоді бараболі не знали.

Перші привезли картоплю з Америки до Европи еспанці. Було це після того, як вони завоювали Перу, десь коло 1565. р. (між рр. 1560. і 1570). Звідтіль, із Еспанії, її, як рідку новинку, почали розвозити по своїх краях мореплавці Еспанії, Голяндії, Італії й инших країв. Але великого захоплення поява картоплі серед европейських народів не викликала. Навпаки, більшість народів Европи приняла цю новинку досить недовірчиво, а подекуди навіть неохоче й (на сході) зовсім вороже. Треба було часу, щоб у цій американській гості поволі засмакували незвичні до неї народи старого світу.

Перші краї, де бараболя приялася досить скоро, були Еспанія й за нею Італія. До Ірляндії попала картопля десь коло 1565. р., туди привіз її торговець невільниками Гавкінс, в Англії почали її плекати після 1623. р., коли вже втрете привезено її з Америки, й коли вона в Еспанії й Італії була вже добре відома. Там вона дістала назву „tartufoli", звідки пізніше німці почали її називати „картофлями", а ми за ними — картоплями. Оповідають, що коли подали вперше картоплю на стіл англійського короля, він її спробував і скривився. Нічого дивного: королеві подали картоплю... сирову!

Властиво картоплю широко почали садити в инших краях Европи аж у XVIII. ст. Із німецьких країв у Прусії населення ще з початком XVIII.

ст. не дуже похочувало садити бараболю, й королям Фридрихові Вільгельмові I. (1713—1740) й Фридрихові Великому (1740—1786) довелося силою приневолювати до того недовірчивих селян. Зате в Саксонії вже 1717. р. почали в широких розмірах садити картоплю. У Швеції її почато садити вже широко від 1726. р., у Шотляндії від 1728. р., на Угорщині й у Чехії — коло 1770. р., у Франції — від 1783. р. В XVIII. ст. почали англійці переносити її культуру до своїх кольоній. Таким чином картопля появилася тоді на Каплянді, в Індії, в Австралії, Тасманії, в Новій Зеляндії, — а далі вже в Китаю й т. д.

В Росії картоплю побачили вперше за Петра I. (1682—1725), який силою (хоч і даремно) змушував уживати її. Та за царици Анни Іванівни (1730—1740) бараболю успішно розводили вже по городах під Петербургом чужинці, хоч поширення її в народніх московських масах ішло дуже пиняво. Енергійно за її поширення взялася царица Катерина II., що хотіла прохарчувати нею голодне населення в деяких місцевостях Росії. З її наказу скрізь по Росії розіслали насіння бараболі й поуки, як її розводити й садити. Та в деяких місцевостях населення зустріло царицин наказ ворожо, й були випадки т. зв. явних „картопляних бунтів", які доводилося здушувати військовою силою. Щойно за Миколи I. (1825—1855) російський уряд сам почав плекати бараболю в Росії з огляду на великий недорід у деяких губерніях. В 1840., а потім удруге в 1842. рр. царський розпорядок наказував: 1) заводити скрізь на державних землях громадські засіви картоплі й насіння з цього врожаю роздавати селянам; 2) видати поуку про те, як плекати, зберігати й уживати картоплю; 3) давати нагороди господарям, що візьмуться дбало й енергійно розводити бараболю. Але ці заходи уряду Миколи I. в багатьох місцевостях викликали теж упертий спротив населення. Так, напр., у Пермщині вибух 1842. р. великий „картопляний бунт", доходило до того, що вбивали сільську владу. Треба було посилати на здушення бунту військо. Було багато жертв серед повстанців. І тільки кривава розправа з тяжкими пересудами й народньою відразою до нового „зілля" поклала край неохоті в масах садити картоплю. Вже в 1843. р. вони слухняно плекали цю городовину...

*

Час появи бараболі на Україні докладно невідомий. В середині XVII. ст. її на наших землях певне ще не було. Французький інжинер Боплян[*], що досить широко оповідає в своїй опису України про нашу рістню в тому часі, напевне був би подав і про картоплю, коли б вона на Україні тоді була. Треба думати, що вона попала до нас десь за гетьманування Ів. Мазепи, коли не раніше, за часів І. Самойловича, як рідка городовина на стіл гетьманів, що любили заводити все, що було нове в Европі, й у себе. Майже з певністю можна сказати, що з кінцем гетьманування Мазепи картопля вже не була великою рідкістю на Україні. Досить велике число німців на військовій службі в козацьких полках того часу, з одного боку, і прихід на Україну шведів, з другого боку, могли б промовляти за те, що ця рослина бодай серед козацької верхівки була вже знана. Що в 30—40 рр. XVIII. ст. вона вже була сильно поширена, на це маємо вказівки в польській мемуаристиці[*].

І так, у II. томі опису польського побуту за короля Августа III., зробленого Котовичем[*], читаємо:

„Картопля в Польщі... появилася за Августа III., спершу в королівських оповідях, що їх обслуговували свої вівці-саксонці, які для своєї вигоди привезли з собою ту рослину з Саксонії і поширили її в Польщі. Довго пани бридилися бараболею, вважаючи її за поживу для худоби... Але згодом злиднарі в оповідях почали набувати її від німців, і від них вона поширилася й між сусідами. Нарешті, коли картопля стала вже знайома по „вільчах" гданських, по „bollendach" великопольських і литовських, коли до Великопольщі прийшло кількасот родин шлеських, коли деякі пани, а саме на Познані, випорши давніх селян польських, пообсаджували ні свої села — то її прищепили, привчені у своїх краях жити майже самою картоплею, додали до неї свою польську селянку, а через неї і дівчат. Вже з кінцем панування Августа III. бараболя була відома скрізь у Польщі, на Литві й на Руси".

І Котович до цього додає:

„Люде не знали картоплі, вживали бульби, овочу, подібного до картоплі, з тою тільки різницею, що є він більший... і смак має той самий, що картопля, але запах від неї тяжкий, подібний, як від блощиць. З поширенням картоплі бульбу занедбали".

Отже в Галичині й на Правобережній Україні картопля вийшла в загальний ужиток у середині XVIII. віку (час панування короля Августа III.: 1733—1763), а звідтіль широко перейшла, у приблизно тому самому часі, й на Лівобережжя.

*

Тепер ця рослина поширена по всій землі, від 70° північної ширини до Нової Зеляндії. Там, де не може рости через низьку температуру ніяк зближся, бараболя дає свою-таки урожай. Через різні умови підсоння й ґрунтів, де росте картопля, вона має тепер силу відмін, їх начислюють понад тисячу. Вдається картопля в краях із низькою температурою (при + 4° Ц.), а доходить, як вже сказали, і до 70° 40' північної ширини — але ж далеко на південь вона не заходить. Вже, напр., підсоння південної Італії вона не зносить.

---

*) Як відомо, французький інжинер Гійом Ле-Вассер Боплян був 1638—1648. на Україні (будував польські кріпости, м. пр., Кодак), видав опис України (1648) та 3 мапи її з тих часів.

*) мемуарист, латинське слово — письменник, що пише спогади.

*) X. Котовіч. Opis obyczajów i zwyczajów za panowania Augusta III., Lwów, 1883, II, ст. 201—202.

ЗОЛОТО З ДУНАЮ.

В останніх десятиліттях уже не добували золота з пісків Дунаю, хоч історія вказує, що Дунай давав колись поважні кількости золотого піску. Щойно в останньому часі почали у пристані міста Братіслави (столиця Словаччини) добувати золото з дунайського піску. Добувають його великими багерними машинами (ці машини чистять і поглиблюють дно ріки), що за одну годину можуть видістати 100 м³ піску з Дунаю. **ів.**

ОЛЕКСАНДЕР ЦИПКАЛОВСЬКИЙ

ВОЛИНСЬКІ НАДМОГИЛЬНІ ХРЕСТИ

Кому довелося бувати в найдальших закутинах Волині та волинського Полісся й зайти на старі сільські цвинтарі, той не міг не помітити маленьких деревяних хрестів, цілком відмінної форми від теперішніх. Хрести ці трапляються не на кожному цвинтарі, де тепер переважно ставлять звичайні двораменні „хрижі" західніх зразків. Лише на деяких старих цвинтарях і то в найглухіших закутинах збереглися різані з одного кусника дерева хрести старовинної форми, як свідки українського народнього мистецтва. Нема тепер майже ніодного цвинтаря, де б були тільки такі хрести. Звичайно находимо їх по кілька, тай то в найстаршій частині цвинтаря. Багато з них уже попадало, багато догниває у високій траві та по корчах...

Надмогильні хрести, про які тут мова, вирізували з одного кусника дерева. Вони не більше 2 м. заввишки, а найменші такі малі, що ледви можна бачити їх у високій траві, якою обросла могила. Не можуть бути вони й дуже старі, бо ж дерево хутко гине, може простояти лише яких 30—40 років. Але ж своєю формою вони дуже старовинні, такі хрести, в різних їх відмінах, давно були знані на Україні.

Український народ, прийнявши християнство, не міг відразу позбутися свого старого світогляду, своїх старих звичок, тимто в християнство вливав свої власні мистецькі форми. Так воно сталося з хрестом, символом (знаком) християнства. На могилі близької, часом дорогої людини ставили останній дар — хрест, а той, хто виконував його, і хто його ставив, вкладав у нього цілий свій хист, щоб був він даром справді гарним.

Не задовольняла наших предків звичайна форма двораменного хреста, тимто вони не тільки змінили форму самих рамен, поширюючи їх кінці, але і збільшили число самих рамен, доводили хрести до багатораменного й різнораменного, часто годі сказати, чи ми бачимо перед собою хрест, чи якусь різану з дерева лілію.

Старовинний хрест у селі Сварині, сарненського повіту.

Хрести ці тепер звичайно дуже ушкоджені, за пару років вони цілком позникають із наших цвинтарів і таким чином навіки загинуть ці надзвичайно цікаві зразки нашого народнього мистецтва.

*

Та, крім деревяних хрестів, що подибуються на волинських цвинтарях, звертають на себе увагу і хрести, висічені з каміння. Хрести ці на волинських цвинтарях поширені нерівномірно, а форма їх залежить від матеріялу, який у даній околиці виступає. Так, наприклад, у західній частині Во-

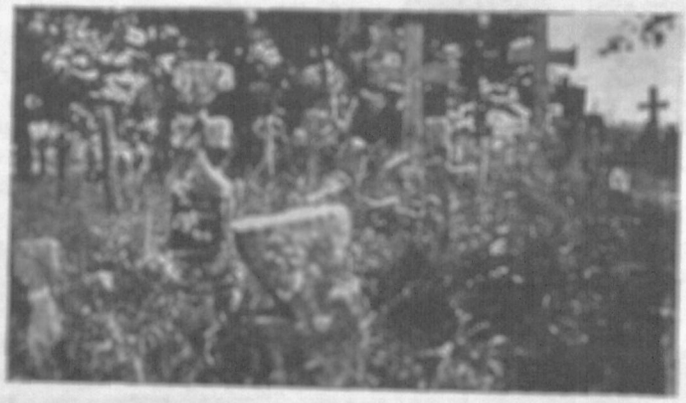

Хрести в селі Серахівчах на Ковельщині.

лині, де (поминаючи повіти дубенський і кремінецький) каміння зовсім немає, дуже рідко можна побачити камяний хрест, особливо на сільському цвинтарі. Тільки заможна людина могла собі дозволити привезти камяний хрест із далекої місцевости.

Через те саме в цих західніх повітах звертає на себе увагу камяний великий хрест на могилі воєводи кн. Данила Клима Христинича, поставлений 1213. р. Другий такий дуже цікавий хрест є в с. Загорові на цвинтарі манастиря, що тут колись був. В північно-західній частині Волині, на так зв. волинському Поліссі, де льодовик залишив велике каміння, його використовують на нагробні камені, вибиваючи на них хрести, або стараючись зблизити їх до форми хреста (оббивають із боків, так, що такий хрест нагадує скоріш великий гриб, н. пр., у с. Качині камінь-коширського повіту).

Досліджуючи цвинтарі в луцькому повіті, можемо вже досить часто натрапити на камяні хрести. Такі хрести мають звичайно розширені до країв кінці і своєю формою нагадують наші деревяні хрестики, про які була вже мова.

Такий витесаний з великої камяної плити хрест бачимо на старому цвинтарі в с. Садові. Хрест цей так зо 2-м. заввишки, як, і видко з напису на ньому, поставлений у XIX. ст. Та формою своєю він нагадує старо-грецькі й наші подільські та галицькі хрести з XVII. в.

В повітах кремінецькому й сарненському, де є пригідний для витісування хрестів матеріял, ці-

лі цвинтарі позаставлювані виключно камяними хрестами. На них дуже часто повиковувані написи, які збереглися до наших часів. Але ж написи ці, здебільша, позатиралися, й відчитати їх тепер уже важко.

Хрест на старому цвинтарі в с. Садові, луцького повіту.

В окрему громаду треба виділити придорожні хрести.

Звичай ставити хрести при дорогах на Україні дуже давній (знаємо, що печерського ченця Євстафія розпяли в XI. ст. в степу на хресті). Подільські придорожні хрести датовані XV. і XVII. ст. На Волині звуть придорожні хрести звичайно „крижами" і ставлять їх на перехресті доріг, коло сіл, криниць і на границях сільських меж. Ставили „крижі" з приводу якогось нещастя або хороби, що навістила була село, в память скасування кріпацтва, або просто „во здравіє і спасеніє" таких і таких людей. На такі хрести кожний прохожий мусить звернути увагу, тимто той, хто їх ставить, старається зробити їх величавими й гарними. Придорожні хрести дуже високі, нераз досягають і 10 метрів. Прикрашують їх звичайно розпяттям, намальованим на блясі, копіями, молотком, кліщами, драбинкою, табличкою з вирізьбленими трицятьма срібняками, а на вершок хреста кладуть півня.

Хрест із с. Качина, ка-нань-коширського повіту.

Ставлять іще й малі хрести на полях у день св. Юрія та прикрашують часто їх стрічками та хвартушками. Таксамо на придорожних хрестах вішають образки, хрестики, намисто і шматки полотна з повишиваними хрестиками.

Старих хрестів, що завершують бані церков, каплиць і дзвіниць, майже вже зовсім немає на Волині. Майже всі старі церкви або цілком поперебудовувані або на їх місці повибудовувано нові церкви московського зразка. Збереглися хрести зі старих церков або на церковних горищах, або у цвинтарних капличках, куди їх попереносили. Хрести зі старих церков ковані звичайно з заліза і своєю формою відрізняються від того московського зразка хрестів, що завершують бані теперішніх волинських церков, побудованих за московськими взірцями.

Думка повторювати хрест на старому хресті дуже виразна. Рамена такого хреста мають додаткові перехрещення, які знову перехрещуються. Самі рамена теж закінчуються маленькими хрестиками. Перехрещують навіть проміжки від хреста і місяць під хрестом.

Найстаровиннішої форми надцерковний хрест знайдено в старій церкві в с. Смидині на Ковельщині.

*

Ручні хрести бувають подібні до виносних і нагадують гуцульські різьблені хрести. Натільних хрестиків місцевої роботи на Волині вже давно немає. Їх привозять тепер з різних манастирських робітень і продають на ярмарках і в парохіяльних канцеляріях так, що можемо лише говорити про ті старі натільні хрестики, які знаходять припадково при земляних роботах. На цілій Волині надибують один зразок старого натільного хрестика, це так зв. „енколпіон". Є це мідяний, або

Придорожний хрест із села Селищ на Ковельщині.

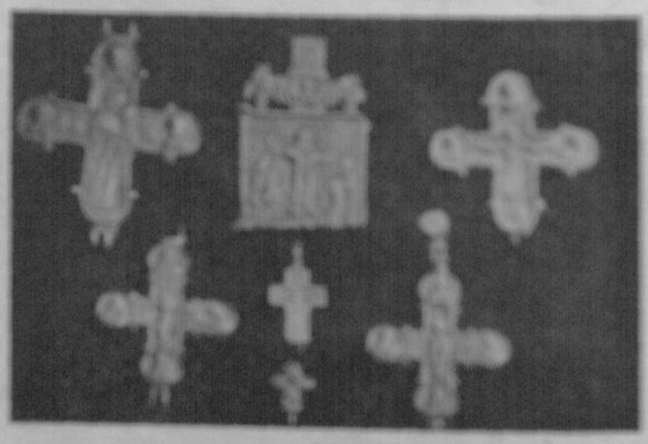

Енколпіони.

бронзовий рівнораменний хрестик, який складається з двох половинок, зєднаних між собою в вушку так, що він може відкриватися, а в заглиблення, що є між двома половинками, вкладали частинки мощів, часом молитву або імя того, хто його но-

сив. Хрестики ці сягають нашої княжої доби, й їх надибують на старо-княжих оселях.

*

Крім усіх цих хрестів, бачимо часто на Волині хрести, вирізьблені на корі дерев, на камінні, на глиняних узбіччях доріг, на дверях домів і господарських будинків. На Волині роблять знаки хреста на шпіхлірах зі збіжжям, на бочках, а також на хлібі.

На жаль, до цього часу майже ніхто не цікавився цією галуззю українського різьбарства, немає й відповідно зібраного матеріялу. А тимчасом є кому цим занятися: могли б це зробити сільські вчителі, чи пан-отці, а то й інтеліґенти, що живуть по селах.

МИРОСЛАВ СЕМЧИШИН

ЯК ДАВНІ УКРАЇНСЬКІ ПИСЬМЕННИКИ УЯВЛЯЛИ СОБІ СВІТ

Зпоміж багатьох різних-прерізних питань, звязаних з життям наших предків, насувається нераз питання: як то наші предки уявляли собі цей світ, як собі уявляли Землю.

Ясна річ, що такі справи не були колись доступні ширшому загалові. Ними займалася жмінка вчених, письменних людей, що принагідно у своїх писаннях висказували свою гадку про те, як вони собі цей світ уявляють, та як він, на їх думку, збудований. Їх погляди спирались на різні відомости, одідичені по різних старовинних народах, що цими справами цікавилися.

Про все це хочемо коротко тут розповісти.

*

До XV. в. джерелом усіх відомостей про світ була Біблія, в її рямці вкладали тоді всі знання історичні та природознавчі. Докладнішим і обширнішим поясненням тієї частини Біблії, де є мова про сотворення світу, була книжка »Шестоднев«. Тут оповідалося за Біблією, як Бог у шістьох днях сотворив світ, а далі йшли вже різні оповідання про повстання світу так, як про це розповідали в себе різні старовинні народи, римляни, греки, тощо, але ж найбільше — народи середньовіччя. Джерелом ґеоґрафічних та астрономічних знань на давній Україні був твір візантійського письменника з VI. століття по Хр. Кузьми Індикоплова: Книга глаголемая »Христіянська топоґрафія[1])«. Індикоплов був купець з міста Александрії, сучасник візантійського цісаря Юстиніяна I. (527—565)[2]). Як купець, він часто подорожував, між иншим, відбув декілька подорожей до Арабії та східньої Африки. З кінцем життя постригся в ченці, а тоді задумав написати твір, що був би викладом астрономічних і ґеоґрафічних знань про світ та водночас противагою до Птолемеєвої[3]) системи, що вважала Землю за кулю, довкола якої обертаються всі небесні тіла. Цей твір, як багато инших творів візантійського письменства, дістався до Болгарії, а звідтіль і на Україну, і тут сильно поширився.

Цей твір складається з дванацятьох частин. За апокрифами (тайні твори, що доповнювали або пояснили Св. Письмо) Індикоплов розказує, що Земля це велетенська площина, збудована на подобу ковчегу Ноя та старозавітньої скинії Мойсея. Площина ця має форму чотирикутника, що є окружений із усіх боків океаном. По краях Землі здіймається велетенська стіна, що вгорі сходиться з небом, яке творить наче б то надземне склепіння. Сонце кружляє довкола Землі, а на ніч заходить за високу гору на півночі. Всіма рухами Сонця, Місяця, зір та взагалі всіма небесними тілами кермують окремо для цього призначені янголи, що їх Бог до тієї служби покликав четвертого дня створення світу. Все це вони робитимуть до кінця світу, поки зорі не поспадають із неба — і тоді прийде кінець світа. Крім цього, в цій книзі є ще багато инших дуже цікавих оповідань про світ, але всіх їх тут подати не можемо. Всі вони прикметні для умовости тодішніх людей та їх поглядів на світ.

Багато казкового щодо будови світу читаємо в творах наших проповідників із XVII. століття, н. пр., Йоанікія Ґалятовського († 1688), одного з найчільніших і найбільш освічених людей того часу. У збірці його проповідей під наголовком »Ключ розуміння«, а власне у другій проповіді на Благовіщення Пресв. Богородиці, находимо таку цікаву згадку про існування одинацятьох небес, що порозміщувані на небесних тілах: 1) небо, на якому находиться Місяць, воно дає людині ріст; 2) небо, де є Меркурій[4]), дає людям гарні речі; 3) небо Венери[5]) — робить людей милосерними; 4) небо Сонця — дає людям розум і почування; 5) небо Марса[6]) — дає людям хоробрість; 6) небо Юпітера[7]) — дає людям силу; 7) небо Сатурна[8]) — дає людям могутність; 8) небо

---

[1]) Топоґрафія, грецьке слово — частина науки про вигляд і розміри Землі (геодезії). Її завдання виміряти невеликі простори Землі (до 35.000 га), що їх проєкції, чи мети (образ довжини на другій довжині, коли з кінців даної довжини повести прямовисні лінії на другу довжину) можна вважати за плоскі; ще називають топоґрафією ґеометричний опис місцевости з зазначенням шляхів, гір, лісів, мостів, залізниць і т. д.; тут просто — наука про Землю

[2]) того самого, що зібрав римське право (Codex infinitinus) та побудував у Царгороді церкву св. Софії

[3]) Птолемей Клявдій, грецький математик, астроном і ґеоґраф із II. в. по Хр. (коло 100—178)

[4]) Меркурій — планета (назва від римського бога Меркурія, опікуна торгу, бога щастя), її видко 1½ год. перед сходом або заходом Сонця

[5]) Венера — планета (назва від римської богині любови Венери), найясніше світить на зоряному небі, сходить перед сходом Сонця („рання зоря", „денниця") або по його заході („вечірня зоря")

[6]) Марс — найближча до Землі (80 міліонів км.) планета, світить жовто-червоним світлом (назва від римського бога Марса)

[7]) Юпітер — планета, віддалена від Сонця 778 міліонів кільометрів (назва від римського найвищого бога Юпітера)

[8]) Сатурн — планета, що її видко з Землі, як зорю першої величини, віддалена від Сонця 1418.09 міліонів км. (назва теж від римського бога Сатурна)

Тверді — де находяться; 9) прозоре, хрустальне небо; 10) небо, що ворушиться й обертає всі инші небеса; 11) небо емпірейське, де є божий престіл.

Розуміється, всього того Галятовський не придумав сам, а повичитував у середньовічних чужих письменників, що про це писали. Ця справа, як небо виглядає, цікавила сильно всіх людей середньовіччя. Про це ходило між народами Заходу багато оповідань, де були посплутувачі християнські первні то з місцевими, то грецькими, то римськими. Відомо ж, що на основі таких оповідань і повстала славна „Божа комедія" великого італійського поета Данте Аліґієрі*). Галятовський у своїх творах усе зазначував, звідкіля брав такі свої описи.

Дуже цікаві думки Галятовського про затьміння Сонця, Місяця, про вітри (що вилизують з підземних скель і печер, а потім знову туди вертаються), про бурі, громи і т. д.

Инший проповідник того часу Кирило Транквіліон-Ставровецький († 1649), у своєму творі п. н. »Зеркало богословія« поділяє світ на дві частини: на видний і невидний. Невидний це янголи й демони (злі духи); видний складається з чотирьох стихій, живлів: повітря, води, землі й вогню. Небесна твердь, на його думку, непромочна, суха, легка матерія, в яку вставлене Сонце, Місяць і зорі. Над твердю (небесним склепінням) розлита вода, що береже її від пекучого сонячного проміння. Земля округла. Вона й море мають своїх янголів-хранителів. Ясна річ, що всі ці погляди теж узяті з середньовічних європейських письменників.

Під кінець XVII. ст. у творі инщого українського проповідника Симеона Полоцького (1629—1680) п. н. »Вінець віри« находимо теж цікаві погляди на світ. На думку Полоцького є троє неб: 1) найвище — рухоме; 2) хрустальне, що обертається зі страшною швидкістю; 3) твердь, з двома поясами, непорушним поясом зір і поясом планет. Планетний пояс розділений за числом планет на сім кругів. Від Землі до тверді є 800.000 миль, а від верху Землі до найвищого неба так далеко, що коли б хто хотів туди їхати зі швидкістю 80 миль на годину, то його дорога тривала б 50 тисяч років. Планети й зорі кружляють тими самими дорогами. Сонце 166 разів більше від Землі. Воно посувається на годину 717 миль (коли б людина хотіла їх пройти, потребувала б на одну милю дві години часу). Земля округла, холодна, важка. Вона — осередок усієї вселенної. У її середині є пекло (ад). Землетруси повстають через рух злих духів у пеклі.

Коли згадати, що всі ці відомости про світ ширили найбільші наші тогочасні вчені, й що це діялось у XVII. ст., коли вже у світі знали науку Коперніка**) — вони нас трохи дивують. Але ж відомо, що в нас наука трохи спізнилася в порівнянні з західньо-европейською. Тай і дивуватися тут нічого. На Заході здавна люди мали високі школи, в нас треба було їх здобувати тяжкими зусиллями. До того ж це був час, коли наш народ боровся за своє існування, час великих козацьких боїв, коли вся українська земля сплівала кровю в боях за незалежність...

Спинимося ще на одному цікавому памятнику з XVIII. в., що повстав у глухій закутині української землі, на Закарпатті. Маємо на думці »Тишівську Александрію«. Тут поруч основного оповідання про вчинки македонського царя Александра Великого подибуємо відомости про світ:

„Вся Земля є у кругі, а море обливає її довкола. Земля є в осередку неба так, як у яйцу вірнята, або в яйці жовток. Земля придержує небо зверху, зі споду і з усіх боків, а цьогочасний видний круг обертається так, як млинове колесо. Бливотне небо, що його бачимо, двигне на собі світ, двигне й Сонце, Місяць і зорі, й називається твердь. Оберти небесні обертаються, як точило, чи як колесо зі Сонця, Місяця, зірниця і планетами небесними, цього проба знати, що коли в нас день, то під нами ніч і навпаки. Так, обертаючись, світове коло творить дні, тижні, місяці й роки.

Неб є одинадцять. Дванадцять з них окремо, а окремо триперелійне видне небо, що розділене на три частини. На третьому переділі поставив Бог Сонце, бо як би воно було на найвищому, своєю гарячою спекою б усе спалило, попалило б і повисушувало б моря та ріки. Але й так Сонце, коли йде над океянське море, випиває його вологу своїм промінням, тимто й океянські моря приносять всі ріки й води Землі. А в морі є таки риби, створив Богом на початку світу, що лежать головою від Сонця. Вона огорнула своїм тілом цілі океянські моря, а свій хвіст притулила до голови й ширини ших її. Ці риби, водяна худоба, називаються Левіятан. Крім того, в океянському морі є двадцять вісім (морів), що сягають як до його дна. Море переділює пісок, що відділює воду від всесвітніх глибин. В тому піску є вікна (12), а коло них 12 кінів, що живуть там від початку світу. Коли в більшу кількість ці риби вступають від вікон, вся океянська вода вливається в підвісні глибини, тому вітри всі ріки й озера висушують, — коли ж своїм тілом приложить їх, ріки знову наповняться водою. І як би кінь відступила на кілька місців від вікон, вся вода вийшла б у глибини й на світі запанувала б страшна посуха. І навпаки. Як би задовго лежали біля вікон, вода не мала б куди подіти і затопила б, як за часів Ноя, все земле. Власне тоді Бог, щоб покарати людей за гріхи, вони кінми не затулявсь, і потопа затопила світ. Але коли надійде останній день світу, Бог не затопить його водою, а тільки вищле страшний вогонь, що спалить усе. Це буде вогнина потопа, гори попропадуться й постопляться, ніяке то олово, а люди знову вогнем зле все, й буде вічному кінець".

Ясна річ, що тепер на такі казки кожна й не дуже освічена людина буде знизувати плечима. Але для XVII—XVIII. ст., коли людям не було звідки набратися кращого знання про світ — усі ці оповідання заспокоювали їх цікавість і жадобу знання, й вони радо читали такі книжки. І коли ми про це тепер пишемо, то тільки тому, щоб наш читач перенісся думкою в ті часи й постарався зрозуміти духовий стан наших предків із тих часів.

---

*) Данте Аліґієрі — найбільший італійський поет, один із найбільших поетів світа (1265—1321).

**) Миколай Коперник, визначний астроном (1473—1543), з польського роду, творець науки про геліоцентричну будову (Сонце стоїть, а всі небесні тіла кружляють довкола нього) небесного світу.

ЯРОСЛАВ ПАСТЕРНАК

З ПОКУТСЬКОЇ СТАРОВИНИ

Тепер настали такі часи, що треба нераз зовсім поважно доказувати приналежність окремих частин українського народу до одної нерозривної цілости. Це тому, бо, наприклад, на Буковині румуни кажуть, що тамошнє українське населення, це поукраїнщені давні румуни, на Закарпатській Україні чехи нас мають за якихось „тамтейших" русняків, щось посередне між українцями й москалями, тай у нас теж різно буває. Між иншим, тепер іде сильне змагання відірвати й наших рідних гуцулів від українського народу, частину від нерозривної цілости, усякими способами беруться доказувати, що гуцули все инше, а тільки не українці.

Самозрозуміла річ, що проти таких дуже й дуже дивних зазіхань нам треба рішуче боронитися та збирати як-найбільше добре обґрунтованих чаукових доказів на те, що всі ми, хоч і поділені різними межами, творимо зпоконвіку одне нерозривне ціле, один свідомий своєї окремішности український народ.

Докази ці можуть бути різні: антропольоґічні (як людина збудована), мовні, етнольоґічні (народознавчі), історичні, але всі вони можуть обіймати ще найбільше останнє тисячеліття. Коли ж тепер виринає питання, як воно було ще давніше, що передтим було, тоді відповідь на все це зможе дати передусім археольоґія, наука про доісторичні часи. І чим більше праці та дослідів буде на цьому полі, тим відповідь ця буде ясніша, певніша, більше зближена до повної правди.

Велику вагу археольоґії в цій справі зрозуміли перші німці. Їх великий учений, проф. Коссінна, видав зараз після світової війни цінну працю п. з. „Німецька археольоґія як важна національна наука". Цією працею хотів він піднести на дусі своїх земляків, які програли війну, вказала нею безперервний народній та культуровий розвиток німецького народу від кам'яної доби, доказав, що колись він значно більше був поширений.

Після того наші сусіди старалися доказати, за допомогою археольоґії, свої старші права до Поморя, потім судетські німці (у Чехословаччині) боролись таким шляхом проти чехів. І нам треба вхопити за ту саму зброю, — наукою доказати, що воно так, а не инакше. І то передусім щодо Гуцульщини та Лемківщини. Якого висліду можна при цьому сподіватися, хочемо на прикладі показати, ось, н. пр., на розкопах у сумежному з Гуцульщиною Покутті, в найближчій околиці Коломиї.

*

Розкопи роблено в селі Корничі[1]). Там прослідженo передусім просторе селище з культурою мальованої кераміки (2500—2000 до Хр.) на природно укріпленому місці „Коренів". У короткому часі найшлися остатки трьох хат-ліпянок, що їх стіни були колись не з прутя чи з инших круглих патиків, а вже з якихось дощок, грубо повимащуваних глиною. На це вказують тепер великі шматки цієї помазки, випалені на цеглу при пожежі хати, а на них широкі плескаті, не півокруглі відтиски будівельного матеріялу.

У одній із цих хат мусів жити колись мельник, бо тепер на її звалищах найшлося аж четверо камінних жорен-зернотерок. У тій самій хаті було в куті досить велике огнище, викладене трьома верствами камінних плиток, при чому кожна з них підмащена тонкою верствою жовтої глини.

Камінна підлога в одній із землянок на „Кореневі" в Корничі, пов. Коломия. Ліворуч видко купу черепів з мальованої кераміки та цілу зернотерку.

У другій хаті найшовся цілий поміст, викладений такими плитками, на ньому багато грубого черепя на одній купі, ціла зернотерка та два кремінні ножики, а недалеко досить велика відпадкова яма: у ній багато черепя, до 80 штук кремяного знаряддя та різних відлупків (між ними лише одна стрілка) та кілька кінських зубів і инших звірячих костей.

Ця культура мальованої кераміки прийшла до нас із Наддніпрянщини, й деякі українські вчені-археольоґи вважають її вже праславянською, себто найстаршою славянською культурою. На це вказувало б, між иншим, те, що вона була наскрізь хліборобська. І справді — в Корничі найшлося багато зернотерок, між кремяним знаряддям була лише одна стрілка, значить: ловецтвом ця людність майже не займалася, а також глина — вимащувати стіни ліпянок — була змішана з половою, і тепер у випалених її шматках находиться спалене зерно, мабуть — ячменю[2]).

На тому самому „Кореневі" найшлася тепер при розкопах одна землянка з самого кінця бронзової, а власне — вже з початку залізної доби, а недалеко того місця добули кілька років тому, корчуючи дерева, 18 бронзових сокирок із того самого часу (1000—800 до Хр.). Видко, вже тоді на Гуцульщині процвітав бронзівничий промисел, але він був тоді ще в руках закарпатського народу даків, у яких місцеве, може, вже славянське населення могло навчитися цієї штуки.

---

[1]) Розкопи провадив автор статті. **Ред.**

[2]) У Більчу Золотому та в Неполоських найдено свого часу на черепках мальованої кераміки відтиски полотна, що теж указує на хліборобський спосіб життя цього народу.

У двох місцях, на „Пасічнім" та в „Дебрі" досліджувано тепер тілопальні могили з пізньої римської доби (III—IV. ст.). Такі самі могили знані в Коломийщині з Дебеславців, Мишина та Семиківців[3]). У „Житті і Знанні" вже минулого року (ч. 5) писалось, що в культурі цих могил можна вже з великою ймовірністю бачити також і східніх славян, бо вона виказує багато спільних рис із тодішньою культурою Наддніпрянщини, яка вже мусіла бути заселена нашими предками. З дотеперішніх розкопів виходить, що народ цих пізньоримських тілопальних могил заселював досить густо сучасну Гуцульщину та Покуття.

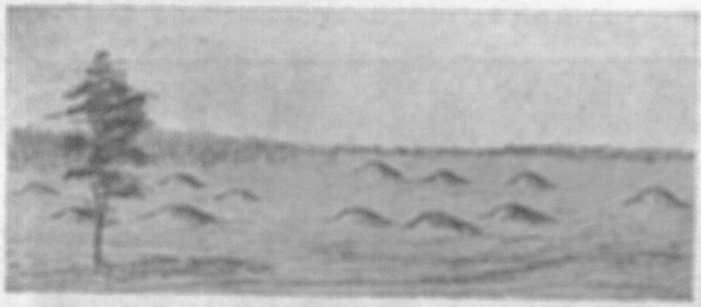

План пізньоримських тілопальних могил у Корничі на „Пасічному". (Краєвид, як він повинен би виглядати в тих часах).

Нарешті тепер роблено ще пробні розкопи на полі „Козина", де находяться вривки кераміки, прикрашеної вже хвилястим славянським орнаментом, ритим з допомогою гребеня. Деякі з цих черепків походять іще, мабуть, із доби мандрівок народів, одначе більшість нагадує вже раншо славянську кераміку, глина її має вже вмисну домішку піску.

І так, при дослідах у одному лише покутському селі Корничі найшлися докази на те, що там уже від чотирьох тисяч літ жили з різними перервами мабуть славяни. Так воно було, певне, із горами, де тепер живуть наші гуцули. Перерви ці дадуться певно виповнити дальшими археольоґічними розкопами, може дасться означити кожночасну народність находів, і щойно тоді, прослідивши докладно всі старовинні памятки теперішнього Покуття й Гуцульщини, можна буде дістати від археольоґії ясну відповідь на різні закиди щодо походження теперішніх мешканців східніх Карпат.

Усі матеріяли із сьогорічних розкопів, — кошти їх покривав Музей „Гуцульщина" в Коломиї й його щирі прихильники в Корничі, — перейшли до збірок цього музею, і туди треба зголошувати всі старовинні могили, селища, городища та всякі инші находи. Там заслужений орґанізатор Музею, радник Володимир Кобринський, їх списує та приготовляє до започаткованих цього року дослідів над доісторичними та ранне-історичними часами Покуття й Гуцульщини, над їх історією та культурою.

[3]) Їх копав проф. Сулімірський та др. Смішко; в Наддніпрянщині я найшов їх у Грабівці, Камінній, Перерісі та в Цуцилові.

ДЕЩО ПРО ЯПОНСЬКУ СІМЮ

Японія — країна, що має багато своєрідних рис, відмінних від европейських. В ч. за липень-серпень, ми сказали дещо про японську молодь (Ж. і Зн., ст. 226), тепер розкажемо дещо про японську сімю, що й досі зберегла багато прадавніх звичаїв.

В японській сімї влада батька переходить на сина. Голова родини обовязаний помагати вбогим своякам, а майном може завідувати як спільною власністю цілого роду.

Звичайно найстарший син стає тим, чим був батько: такий звичай існує головно в сімях хліборобських, ремісничих та акторських. Але ж великий розвиток промисловости, що закопив теж Японію, змінив потрохи цей звичай. Члени рідні що раз частіше шукають собі иншого заняття і в погоні за працею залишають край і мандрують у далекі краї. Таксамо інтеліґентна молодь, вихована по різних школах, чим раз більше занехує старовинні родинні звичаї, вважаючи їх за щось непотрібне. В японському домі жінка мусить безоглядно слухати передовсім батька, потім чоловіка, а після його смерти — найстаршого сина.

І взагалі в японській сімї чоловіки мають куди більше прав і поважання, аніж жінки. І так, наприклад, жінці не вільно кидати мешкання тоді, коли є дома голова сімї. Коли ж голова дому забарився де до пізньої години, дружина його терпляче чекає його повороту, не кладеться спати.

Особисте майно жінки, її віно, належить до чоловіка, він ним орудує по своїй волі, беручи під увагу добро цілої сімї. Жінка без відома чоловіка не може нічого вчинити. На найменшу купівлю мусить мати його згоду.

Вибрати школу для дітей, отже — майбутній їх фах, це теж обовязок лише батька. У японській сімї чоловік їсть обід сам, або з найстаршим сином, а жінка подає і споживає страви з рештою членів сімї щойно тоді, коли батько відійде від стола. В товариському житті жінка теж не бере участи. Коли господаря дому відвідують приятелі, тоді вона їх витає, але до стола з ними не сідає.

В родинному вогнищі японській жінці прислуговує право робити ощадности на чорну годину тільки з грошей, що їх дає голова сімї. Крім того, вона може робити невеличкі гостинці знайомим, і то лише з заощаджених грошей. Иншими грішми вона орудувати не має права.

Щодо подружжя, то в Японії родина вирішує про те, чи двоє людей можуть піти під вінець, чи ні. Особливо дівчина піддається цілком волі батьків. Тут сильно допомагають свати. Є навіть окрема орґанізація сватів, що провірюють родинні відносини молодих, їх здоровля, здатність до подружжя й т. д.

В домашньому вогнищі кожної сімї є вівтарик, і перед ним члени сімї у свята та на новий рік складають поклін памяті предків. Цей звичай дуже давній. Він має за мету виховати молоде покоління в пошанівку предків, піддержувати їх добре імя.

С.

ВОЛОДИМИР БАРАГУРА.

УКРАЇНСЬКІ ЦИГАНИ

Всякому з нас цікаво дізнатися, звідкіля на нашій землі взялися цигани. Бо ж неодному з нас вони надоїли. Коли буває заїдуть у село, то людям пропаде то свитина, то кожух, а то й коника. А словом „циган", „циганити" ми обкладаємо кожного, хто вміє другого обдурити, перехитрити, або вимануги від другого щось підступом.

Отож у цій статті, хочемо розказати, звідки забрели у наш край цигани.

*

Довго в Европі думали, що цигани походять з Єгипту. Декотрі народи навіть називали їх нащадками египтян, напр., у Англії називали їх „гупсі", мадяри прозвали їх „фарао", а й на Україні люди називають їх деколи „хвараони". Таку думку про себе поширюють, горді зі свойого походження, й самі цигани.

Та наука вже давно виказала, що батьківщина циганів не Єгипет, а — Індія. Вони походять від індійської касти[1]), що називалася „дом". Ця каста ще й досі нагадує своїм способом життя наших циганів: кочує з місця на місце, виробляє різні предмети з дерева та з заліза, танцює, співає і — краде. Колись цигани займали на панських дворах у Індії місце „мистців". Пани тримали їх у себе як співунів, музик і танцюристів. Цей їх фах переходить з роду в род так, що згодом цигани зовсім відвичаються працювати.

„Та коли на Індію почали наїздити магометани й винищувати й руйнувати панські двори, тоді цигани не могли вже жити з головного свойого заняття. А що вже відвикли працювати, й ця неохота до праці проела їм у кости і кров, вони почали тинятися з місце на місце, спершу по Азії, а згодом через Царгород і взагалі Грецію дісталися до Европи. Отже цигани — це кочовники, але їх кочівництво не природне, а набуте. Через те

Кочові українські цигани коло свого шатра.

вони можуть вештатися лише серед народів культурних, що живуть осілим життям.

Коли цигани прийшли вперше до Европи, їх сильно переслідували і цькували наче яку дику звірину. В деяких державах появились окремі закони з метою зовсім знищити циганів. У Німеччині, напр., у XVI. в. казали їх убивати, а жінкам і дітям до 18. року відтинати вуха, катувати й ви-

Старі українські цигани.

селювати поза межі держави. Та згодом звикли до їх способу життя й залишили їх у спокою.

*

Коли цигани прийшли на Україну — не знаємо. А зайшли вони до нас з Балканів через Польщу й Білорусь. Їх тепер на Україні яких 14.000.

Головне заняття українських циганів це торговля кіньми й заміна коней. Циганський фах — „міняти та й годі". Так кажуть вони самі. При цьому часто вони всіх обдріхують. Таксамо займаються вони й лікуванням коней (коновальством). Дуже давній циганський промисел — це ковальство. У них слово „бути" значить і „працю" і „ковальство". Побіч цього, вони направляють посуд, слюсарюють, роблять сита, решета, вироби з лози й дерева, але з таких циганів глузують собі цигани-ковалі.

Ходять теж цигани з ведмедями по ярмарках, хоч цю штуку занесли на Україну румунські цигани. Місцеві її не знають. Ведмідь танцює, показує, як баби йдуть на ярмарок, як дівчата соромляться і т. п. Декотрі цигани навіть „лікували ведмедем", цебто ведмідь топтав хвору людину й так „виганяв із неї хворобу".

Дуже поширене в циганів музичне мистецтво (скрипка). Головно живуть із нього цигани на Угорщині, їх навіть уважають там творцями національної музики. На українських землях із музики живуть курські цигани й подекуди осілі цигани на Буковині (найславніші в селі Глиниці, кіцманського повіту). Деякі цигани їздять теж із ведужими.

Дуже поширене між циганами жебрання і старцювання. Старцюють виключно жінки й діти. Циганки вчаться цього змалку, а деякі з них просто — майстри у своїм фаху. Жінки займаються й ворожінням. Темнота й забобони серед народу причинилися до того, що це заняття має великий успіх, хоч самі циганки з нього сміються.

[1]) чит. Ж. і Зн. за червень н. р., ст. 180.

У своїх піснях цигани оспівують крадіж, вязницю і свої циганські злидні.

Коли циган їде в дорогу, бере із собою все своє добро: віз, казани, миски, сковорідки (пательні) й т. ин. Влітку, а то й узимі живуть у шатрах.

Циганські дівчата з околиць Старого Осколу.

Українські цигани одягаються звичайно так, як українські селяни; та жінки мають ще свій окремий стрій. Говорять вони між собою по-українському. Циганську мову (один із індійських говорів) знають кочові цигани, або ті, що недавно лише приїхали на Україну.

За своїх дітей дбають мало. Носять їх на руках, або за плечима. Діти сплять на землі. Немовлят не сповивають, годують їх чимнебудь. Через те смертність у циганів велика. Зате ті, що викохаються, здорові й кремезні.

Цигани взагалі талановиті, здібні та тільки дуже ледачі. Коли не займаються своїм звичайним фахом, то лежать цілий день десь у холодку. Ледарство дуже поширене, головно серед чоловіків. Цигани гостинні, люблять приймати гостей, але звичайно лише своїх. З чужими дуже обережні й небалакучі.

Багато циганів покинули вже своє кочівниче життя й осіли. Вони займаються хліборобством і поволі відвикають від свойого давнього способу життя. Звикають що раз більше до свойого довкілля, зливаються з ним, стають згодом українцями. Помічено це на Буковині, де, н. пр., глиницькі цигани (майже ціле село, тепер селяни — колишні цигани), або цигани в горах почувають себе українцями й ніякої иншої мови, крім української, не знають. Таксамо воно сталось і на Наддніпрянщині. Там, зі зміною суспільного устрою, цигани покинули своє давнє „кінське ремесло" (торговлю кіньми) й почали братися за працю на ріллі та на фабриках. А почувають вони себе українцями, говорять по-українському, хоч свого циганського роду не заперечують.

ЯРОСЛАВ РУДНИЦЬКИЙ

ЧИ НЕ ЗА БАГАТО В НАС -ННЯ ТА -ТТЯ

Читаємо по наших часописах таке: такий і такий зїзд був першим кроком „у приготуваннях до святкування трицятьліття існування заведення"; „бюджет узасаднював комісар конечністю побільшення чисельности армії"; „суддя приїхав у цілі переведення слідства", „робляться старання в ціли узискання концесії на провадження школи" й т. д. Малу-по-малу такий спосіб говорити втискається вже й на село, що досі таких висловів не знало. Ось нам пишуть: „Високоповажаний Пане Редакторе! Прошу о прислання мені..."

Це все страшне!

Усі наведені речення разять, як незвичні для складні нашої мови. Посидьте, будь ласка, цілий день у крамниці сільської кооперативи; ви ніколи не почуєте, щоб хтось із покупців сказав: „прошу о дання мені перцю, соли, хліба...". Не почуєте, бо це не наш спосіб вислову, а чужий, та тепер на нього... запанувала мода, чи може й пошесть.

Якже ж його заступити такі вислови? Виступила проти них яких десять років тому українська вчена Олена Курило й у своїх „Увагах до сучасної української літературної мови" подала такі способи заступати віддієслівні йменники на -ння, -ття в відповідних сполуках:

а) Зворот із дієйменником; замісць „його прислано для перевірення правильности дослідів" треба казати: „його прислали перевірити правильність дослідів";

б) Зворот із дієприслівником; замісць: „до дослідженню (після дослідження) цього питання" треба — „дослідивши це питання" (краще — цю справу);

в) Зворот із окремим реченням; замісць: „Не допустити вівсюг до розсіювання ним свого насіння" треба: „Не допустити вівсюга, щоб він розсіяв своє насіння".

З цього погляду й наведені на початку нашої статті виписки з часописів треба б замінити такими правдиво українськими: „такий зїзд це був перший крок для того, щоб підготовити свято трицятьліття заведення"; „комісар узасаднював бюджет конечністю побільшити чисельність армії"; „суддя приїхав, щоб перевести слідство" (або саме: перевести слідство!); „роблять заходи, щоб дістати дозвіл вести школу".

А вже ніяк не можна „прохати о поміщення, о присланнє" й т. д., треба „прохати, просити" сполучувати з відповідним дієсловом, як ось: „прохаю помістити" або, коли хто хоче виразніш зазначити особу, що до неї звертаються, то треба казати: „прохаю, щоб ви*) помістили, прислали" и т. п.

*) В українській мові складня дієслова „просити", чи „прохати", коли треба предмету, така: — просити в когось чогось (прошу в тебе хліба, просити в кого відповіді листом, просити слова в голови зборів, прохати в кого вибачення й т. д.). Коли предмету немає, дієслово „просити" сполучується з дієйменником (прошу відповісти, прохати написати й т. д.). Подібну сполуку мають дієслова: благати в когось чогось, молити чогось у когось і т. ин. — Ред.

Коли говорити инакше, то це все буде відгонити чужим (*prowizg o przysłanie*, це вислів — польський).

Новітнє мовознавство стверджує, що мова, як щось одне ціле із своїми законами, із своєю будовою (системою), змінюється тільки тоді, коли змінюються її тенденції, себто загальні мовні нахили, а не відірвані слова, себто її словниковий засіб. Тимто нам більше треба присвячувати уваги тому, щоб зберігати „духа" мови, тобто всі способи її вислову, ніж щоб не вживати якогось, цього чи того слова. Перевантажувати мову різними віддієслівними йменниками, такими, як ось: „приготування до святкування трицятьліття існування заведення" — це значить: іти проти духа нашої мови, проти основних законів її складні.

Отак нам треба вистерігатися таких висловів, як ті, що ми їх навели, та вживати їх у мірі у, тоді, коли ніяк уже без них не обійдешся.[6])

[6]) Про цю справу ми ще колись напишемо докладніше. — Ред.

ВОЛОДИМИР СОСНИЦЬКИЙ.

БАГАТА НАША ВОЛИНЬ...

Скарби нашої волинської землі — неоцінені! Головно здовж теперішнього большевицького пограниччя. Ось у костопільському повіті над річкою Случем відкрили недавно в селі Мочулянка величезні поклади граніту, і тут уже його добувають: денно працює тут яких 700 робітників. У селі Дермянка найдено поклади каоліну[1]) — яких 600.000 м³, стане на 200 років; тут уже пущено фабрику в рух. З Рокітна волинського (за Сарнами) до Мочулянки 50 км. іде вузькошляхова залізничка, її мають продовжити до Дермянки.

В околиці Дермянки, 8 км. від неї, лежить славне село Губків, над берегами торговельної річки Случ. Тут є старенька 330-літня церква і звалища старинного замку з XIV. віку (родини Семашків). Над річкою здіймається козацька могила з каменим хрестом. У підніжжя замку є величезні поклади чорного лискучого граніту — придатного до всяких виробів, на дорогу, тощо. Тягнуться вони на кільометер; а власність усе це — громади села Губків. Громада дуже радо відступила б частину тієї землі в аренду українському промисловцеві для добування граніту за тисячу злотих на пять років. Як би хто найшовся, мав би добрі гроші, й місцеві люди заробили би здорово!

Недаличко Губкова є села Стара Гута й Поташня: тут залишилися сліди залізних гут зперед 300 років. Ще й тепер добули тут 4000 тон залізної руди й вивезли до гут на Шлезьку. У Старій Гуті є поклади каміння, подібного до нашого галицького алябастру; у Бронеславці — поклади каолінового каміння — є тут кварцит і шпат у більшій кількости, такий матеріял постачала досі тільки Швеція.

В Яновій долині, 10 км. від Костополя, є держанні поклади граніту, тут працює постійно 3000 робітників із цілого світу. В околиці на 200 км² довкола, в селах Шубків, Александрія, Янова Долина, Гутвин, Стидинь, Рудавка й Вапниця — стверджено поклади міді; таксамо під Горинґородом і в Антонівці коло Костополя відкрито два місця, що мають у собі магнетні особливости. У Карпилівці коло Сарнів відкрито поклади граніту, таксамо здовж річки Корчик, у місті Корець, над самим большевицьким кордоном.

І виринає тепер питання: хто почне добувати ці багаті скарби волинської землі?! Як звичайно — найдуться чужі люди, що загорнуть народне добро у свої руки, а місцеві далі будуть нарікати на кризу... А праці можна тут мати безліку. Згадаймо тільки, що в костопільському повіті всі майже дороги незрегульовані: дорога з Губкова через містечко Людвіпіль (Селища) до Межиріччя 26 км. — не має битого шляху, а тимчасом околиця Губкова така принадна, що стягнула б не одного цікавого, навіть із найдальших околиць краю. Тут у Губкові є гряниця, де ще росте азалея (драпоштан) з татарських[2]) часів — єдина ростина, що збереглася в лісах з тих часів тільки в повіті костопільському. Через Губків до Городниці (це вже на большевицькому боці — славна фабрика порцеляни) йшов т. зв. татарський шлях. У селі Усті, над самим кордоном, досі ще є татарські могили з доби Хмельниччини. В одній татарській могилі при розкопах жінка одного поміщика найшла татарську шаблю, вкриту золотом.

В околиці Губкова збереглися ще досі цікаві народні перекази про те, як затопилася панська карета 400 років тому.

Багата, дуже багата наша Волинь. Великі багатства ховає вона у своїому лоні!

[1]) каолін — головна складонина білої глини

[2]) Про азалею чит. Ж. і Зв. з 1933. ст. 183.

ЗВІР ЗПЕРЕД 25 МІЛІОНІВ ЛІТ.

У природознавчому музею Нового Йорку мають небаром виставити на показ найбільшого ссавця Землі, що жив на ній тому 25 міліонів літ. Цю велетенську тварину вчені склали з поодиноких частин — їх було до 200, а викопали їх у піскаx пустині Гоби в середущій Азії, де жив колись той звір. Звуть його „baluchpetium". Складали всі ці частини кілька років, щоб можна було мати ввесь кістяк. Тварина ця, як здогадуються вчені, ссавець, жила на Гобі тоді, коли була це не безлюдна, засипана пісками пустеля, а родюча країна, де росла буйна рістя, де виплескували води дуже гарних озер. Будова кістяка, що його вчені по важких і довгих працях склали, вказує на те, що „baluchpetium" був удвоє вищий від жирафи й від слона. Своїм виглядом цей звір скидався на одинорога. (С.)

Г. БОБЯК.

ПРО ДЕЯКІ ЦІЛЮЩІ РОСТИНИ

1. ЖИВОКІСТ.

Гавяз-живокіст є загально знана ростина, бо росте скрізь над ровами, потоками та по вогких луках. Велике, шерстке листя дає здоровий корм головно для свиней. А так, усіх частин листя, бурячкових квітів, а найбільше коріння вживають як ліків.

Сама назва вказує на те, що живокостові приписують цілющу силу в якихось недомаганнях костей. І дійсно, вивар його коріння, або смаженину його на маслі прикладають у місцях, де зломилася, або ушкодилася кістка в орґанізмі. Ці ліки побуджують окістя й кістку до того, що вони скорше зростаються та гояться. Таксамо має він деякий вплив при занепаді кістяної річовини, н. пр., при туберкульозі костей.

Хто не може спекатися довгої, сильної хрипки, хай спробує кілька днів пити сильний, вистоялий вивар коріння. Це коріння стягає, до того кремневі складовини його гоять рани, навіть у легенях, коли хто плює кровю. Благодатно діє також на чиряки в жолудку.

По книжках згадують про цей корінь у випадках послабу (розвільнення)[1]).

Корінь копають пізно восени або ранньою весною, коли щойно починають показуватися вершки листків. Зараз треба його виполоскати, просушити на сонці або на продувному місці, аж поморщиться. Тоді можна його порізати на дрібні кусники й досушувати в гарячому, чи теплому місці. Перед варенням корінь наливають окропом, а варити його треба, аж як постоїть шість годин. Вивар повинен бути після проціджения густий.

2. ЛОПУХИ.

Колись більше цікавилися в нас лопухами. Бо колись лопухи, таксамо як чорнобиль, наші поганські предки вважали за святі ростини. І досі залишився в нас звичай маїти ними стріхи на свято св. Івана Христителя.

Корінь лопуха ще й досі найдете в наших аптиках. А беруть його з землі восени, і то з тих ростин, що ще не цвіли, або навесну з таких, котрі щойно в дотичному році будуть цвісти. Корінь таких лопухів, що вже цвіли, не має сили, бо лопух живе тільки два роки, а цвіте другого року. По розквіті корінь миршавіє.

Головна сила коріння лопуха в тому, що він чистить кров, бо частину хоробливих творив виводить із тіла з потом, а частину з сеччю (моччю). Пють його вивар при шкірних висипках, ревматизмі, гістці, золотусі (скрофулах), а навіть ті, що лікувалися на пранці (сифіліс), додаючи до нього ще зілля сестричок, листя волоського горіха, корняків перію та піскової осоки й миляного коріння.

Сильний вивар лопухового коріння, шишок хмелю й мила, а таксамо вивар мішанини коріння лопуха, кропиви й зілля хвоща (сосонки) польового побуджує волосові цибульки. Роблять змивання цим виваром частіше тоді, коли після якогось ослаблення орґанізму починає випадати волосся з голови. До зливань уживають вивару коріння самого лопуха на порплі або на лишаї. Свіжі листки, добре вимиті, можна прикладати до чиряків. Вони теж цілющі, хоч менше, ніж коріння.

[1]) Оповідав мені побережник Тіцький із Лісників під Бережанами, що за світової війни він лікував себе живокостом при війську в Альбанії на криваву дезинтерію (червінку), правда, він держався при цьому строгої дієти. Важна це річ тепер у нас, коли червінка лютує на великих просторах, а нема під рукою лікаря, або збідніле населення не може спромогтися на більші видатки.

ЯК ДИКИЙ КРІЛИК СТАВ ДОМАШНЬОЮ ТВАРИНОЮ

Крілик це єдина домашня тварина, що про неї можна виробити собі образ, як вона з дикої ставала домашньою. Первісною батьківщиною дикого крілика є південно-західня Европа, передовсім Еспанія. Перші спроби освоїти дикого крілика зробили в III. в. до Хр. римляни, що пізнали його, здобувши Еспанію (слово „Еспанія" означає „кріличу країну").

Та правдиве освоєння припадає на кінець старо- й початок середньовіччя. Занялися цим манастирі, що змінили спосіб життя дикого крілика, тримали його в заперті, примушували класти гніздо не в землі, а над землею, старалися відібрати йому його природну дикість. Коли в половині XII. ст. перші крілики прийшли до Німеччини, вони були вже освоєні.

Ціле середньовіччя плекали кріликів виключно на мясо, але вже від XVI. ст. почато звертати увагу на кріличі шкірки на кожушки. Від того часу годівельники кріликів почали думати про творення пород кріликів, але ж ця справа йшла дуже повільно. Ще коло 1856. року розрізняли всього чотири породи, і щойно в XIX. ст. починають витворювати нові раси, коли плекання кріликів стає спортом. До 1900. року число пород уже переступає десяток. Початок XX. століття й дальші роки збільшують число кріличих рас до пів сотні.

—із—

КНИЖКА ПРО ЦИГАНІВ

Німецький учений др. Мартін Бльок видав у Ляйпціґу книжку під заголовком: „Цигани, їх життя й душа". Заки автор написав цю книжку, проживав довгий час між циганами, підглядав їх життя і все, що цікавого підмітив, докладно собі записував. У згаданому творі др. Бльок займається національним питанням циганів, змальовує їх побут, обичаї, звичаї, тощо. В книжці є до сто малюнків із циганського життя. (с.)

Ю. КРАЇ

ДОМАШНЄ КІНО

В житті народу, а то й кожної людини бувають події, що іноді своєю важливістю заслуговують на те, щоб їх увіковічнити на памятку, власну, чи грядучих поколінь: збори, віча, вистави, ювілеї, народні свята, прогулянки, весілля, похорони, тощо. Все це закріпляють у нас у памяті звичайно письмом, рисунком, чи малюнком, а то й фотографією. Деінде часто послуговуються ще й кіном: воно ж найвірніший записувач подій, воно віддає всякий рух. Українцеві досить якось дивитися на чужинецькі фільми, сам до цієї справи не візьметься, та ще вірить спліткам про дорожнечу кінового приладдя, про потребу фахового вишколу для обслуги приладу та виробу кінофільмів і т. д. А тимчасом сучасність утікає в історію, хоч нераз коштом кількох здотих (дослівно!) можна би схопити кінознимку, за яку нащадки заплатили би нам мільйоновою подякою цілого народу...

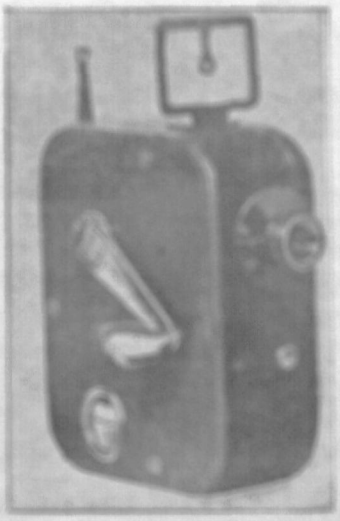

ч. 1. Аматорська кінокамера. На бічній стінці видно корбку, якою „крутять" фільм, й годинникову стрілку, що самочинно показує довжину стрічки в метрах. Вигоди „лопатки" — цибко „мушка", якою „прицілюються" до знімного предмету. На передній стінці — точка в оправі.

Сучасна кінотехніка, поруч дорогого приладдя, призначеного для фахівців, що працюють по кінофабриках, — випустила у продаж низку т. зв. аматорських, домашніх апаратів призначених для всякого, хто цікавиться фільмуванням. Оці поменшені струменти не гірші від приладдя для фахівців — їх виробляють тільки в великій кількости, вони простіші в будові, тимто дешевші та в обслузі вигідні. Користується ними мистець, послуговується ними вчений, що фільмує явища природи, вживає їх репортер (звітовик, що скоплює на кінострічку важні події дня), заробляє ними виробник реклямових фільмів і грається звичайний смертник, що хоче зафільмувати себе й сімю, щоб колись, по роках, воскресити собі на кіноекрані минуле.

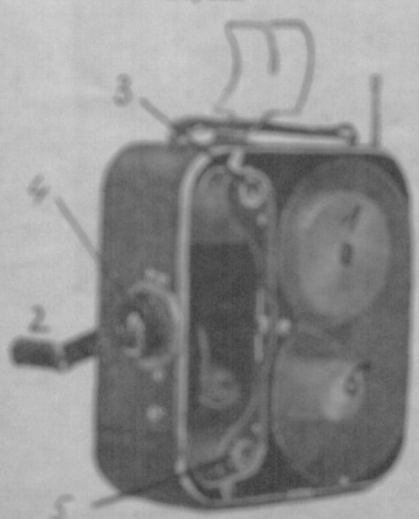

ч. 2. Нутро аматорської кінокамери. Знято бічну стінку апарату та вічко касети. Числа означають: 1. горішній мотик „сирової" стрічки, 2. корбка на ручний порух механізму; 3. розширювач (валок, що натягає стрічку з горішнього мотика); 4. фотографічна точка; 5. вікно; 6. долішній мотик із навинутою вже стрічкою.

*

Домашнє, чи, як його ще зовуть „аматорське", кіно буває ціною не дорожче від звичайного фотографічного приладдя, до того ним зуміє працювати всяк, хто хоч трохи зазнайомлений із світлинством. Лишень одне обовязує власника

ч. 3. Кіноаматорське знімання. Порівняй величину камери з розміром жіночої руки!

такого кіноапарату: пошанівок приладдя та чистота, як у якій аптиці, головно в хемічнім обробі кінострічки. Сама ж праця з апаратом всеклад-на: купну кінострічку (фільмовий „сирівець") закладають у знимальну „камеру" кількома хопами пальців, світлять фільм, порушуючи механізм руч-

ч. 4. Касета на аматорський кінофільм 9½ мм. Шматок стрічки вістрею крізь щілину виходить назверх. Перфорація (діркування) біжить не по боках стрічки, як у „дорожньому" фільмі, а серединою між поодинокими фотографіями.

кою, корбкою, або пружиною, що вбудована в середину та накручується, як той годинник. Насвітлену стрічку „виявляють", „закріплюють", та „інвертують" (вивертають) у кількох хемічних купелях, як звичайну собі фотографічну платівку. Таксамо виполіскують її водою, сушать — опісля ж закладають у показовий апарат („проектор")

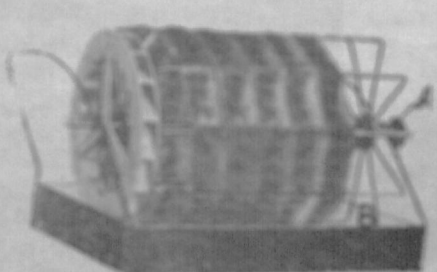

ч. 5. Барабан із коритцем, обмотаний стрічкою.

та пускають „живі картини" на екран — дома запрошеним гостям, у читальні — членам, у школі — учням, тощо.

Щоб саме фільмування вийшло по змозі дешево, кінотехніки, зуживаючи фільмовий матеріял, почали на два способи щадити. Передусім вони звузили ширину стрічки: поруч „нормальної" стрічки на 35 мм. завширшки, домашнє кіно користується ще й 17.5, 16, 9½, та 8-міліметровими т. зв. „вузькофільмами". Далі, придумали фільм, що відразу в купелях дає готові картини, готові до показу („інверсійний" фільм), — таким чином відпала подвійна робота та кошти подвійної стрічки, звязані з відбиванням „негативу" на „позитив", — річ добре відома кожному, що займається фотографуванням.

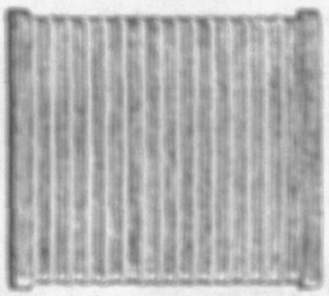

6. Дерев'яна рамка з навинутою фільмовою стрічкою.

Щоб переконати читача, яке нескладне, яке дешеве кіноаматорське приладдя, містимо тут декілька рисунків та кілька заміток про цінні струменітів та способи домашнього виробу деяких дрібніших речей, потрібних у праці, але — у крамниці дорогих.

На рисунку ч. 1. показано знімальну камеру „Бебі", виробу французької фірми „Пате" („Pathé-Baby"). Є це один із найдешевших апаратів, а апарат добрий, призначений на вузькофільм 9½ мм. завширшки. Новий коштує він 150 зл., за половину цієї ціни можна купити вживаний, — продають більші фотографічні крамниці. Камера вайстрий легенька, невеличка: її вигідно можна тягати в кишені.

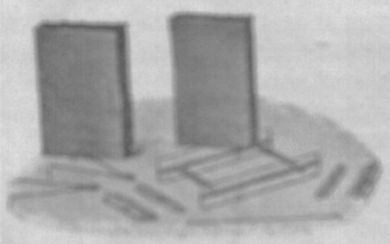

7. Металевий типок. Поруч лежить пуста металева рамка.

Середину домашнього знімального апарату (безбічного вічка) зясовує рис. ч. 2. Нечувана простота будови, наглядно видній на рисунку, хай сама перекочує охо-

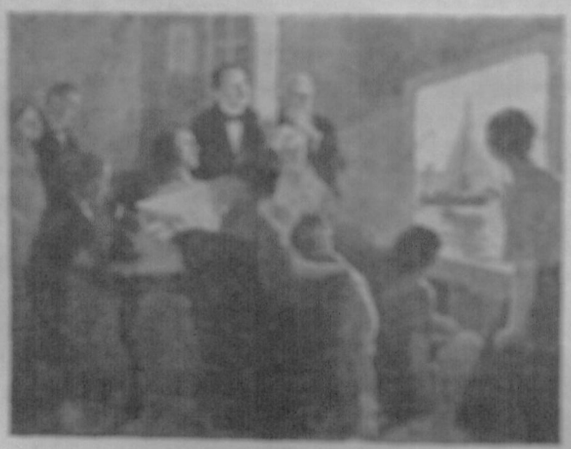

8. Домашнє кіно.

чих фільмувати, що таки справді „не святі горшки ліплять". Плівку (цебто кушку „сирову" кінострічку), навинену на горішньому мотку 1, за оборотом коробки 2 тягнуть зубці валка 3 під сочку 4; там стрічка насвітлюється картинками й опісля по зубцях валка 5 збігає на долішній моток 6. Як проходить саме фільмування — бачимо на малюнку ч. 3.: кіноапаратиком, що ютиться на триніжку, дівка фільмує свою малу „Лотіку". Яка це памятка буде ця „жива світлина" для батьків та сина по 20, 30 роках!

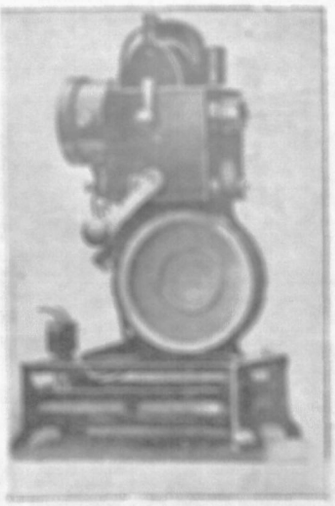

9. Домашній кінопроектор. Видно коробку до поручу, вибиту скелю із сочком на екрані та знімковий кружок, на якому навинається фільм із горішнього мотка, що міститься на верху апарату

Зявивши картину, виймають стрічку з камери (там її вкладають у світлохоронній блящанній коробці, так зв. „касеті", див. рис. ч. 4!), несуть її в темну комірку з червоною лямпою, там виймають фільм із касети, навивають на барабан (див. рис. ч. 5) та ручкою А обертають його над коритцем В, куди налито фотографічної рідини: таким чином стрічка мокне в купелі та піддається бажаним хемічним змінам („вияв", „закріплення", „інверсія"). Замість барабана вживають іще простішого приладу — рамки (див. рис. ч. 6): опоставши її стріч-

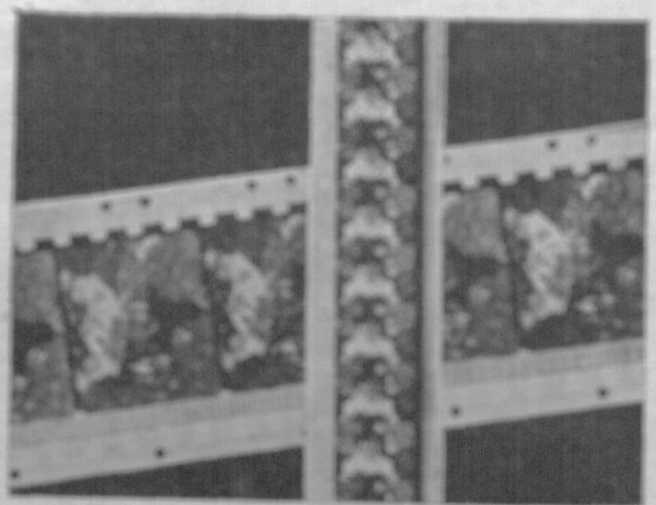

10. Дві стрічки: „нормальна" (35 мм) і „вузька" (16 мм) у природній величині. Обидві вже зроблені: видно ледве картки більш вузенька про дорівка, повна дрібних чорних рисок, що в дотепному апараті змінюються на музику й на голос...

кою, загортають насторч у тазок (ч. 7), цебто глибоку вузьку посудину з відповідною рідинкою. Викупавши стрічку в тих самих речовинах, що і звичайну фотографічну платівку, сполискують її водою, сушать — і фільм уже готовий до показу на полотні-екрані, чи то в родинному гуртку (див. рис. ч. 8), чи в культурній якій установі (читальні) громадянам на науку та розвагу...

До показу стрічки потрібний окремий прилад, т. зв. проктор. І тут найдешевший є апарат

„Кід" фірми „Патє" („Pathé-Kid"), що новий коштує 95 зл., а вживаний — половину тільки. Призначений на стрічку 9½ міліметрову, дає картини, правда, невеликі (90 цм.×80 цм.), зате й дитина зможе його обслужити. Читальням краще відповідає проектор „Патє-Бебі" (див. рис. ч. 9), що кидає на екран картини 1.50 м.×1 м. Годиться зазначити, що фабрики Европи й Америки продають тепер уже десятки різних аматорських кіноапаратів; є й такі, які коштують тисячі — справжні звукові кіна і проектори, що з вузькофільму, на нещільній цм. завширшки, дають картини 5-метрового розміру.

*

Чи дорого припаде кіновий спорт українській кишені? На те сказати можна: коли хто розумно йому віддається — не дорого! Бо тільки 3 речі зпоміж готових фабрикатів треба буде купити: камеру з касетою, проектор і фільмовий сирівець. Решту можна дешево спорудити собі домашнім способом, заощаджуючи гроші на додаткове причандалля. Деревяний триніжок власної роботи краще послужить від фабричного металевого, бо апарат на ньому не здригнеться в часі знимання. Барабин можна зробити з дроту, рамку й танк із дощечок, облявши їх топленим воском або парафіною, щоб не промокали рідиною. Хемічні речовини до купелів, куповані в мальованих, гарних коробках, бувають дуже дорогі. Та такі самі на вагу продасть вам дешево кожна аптека або дрогерійна крамниця! Червона лямпа в „темничці" матиме тільки куповане шкло — саму її ми зробимо собі із старої коробки, де укладемо звичайну домашню лямпу. За екран правитиме біла стіна, полотно або папір: коли його ще посріблити алюміновим порошком (продають склади фарб), то він буде виглядати наче справжній кіновий і ласть дуже ясні картини. Неважко теж буде створити собі самому електричну „стацію" до проектора (всі вони світять електричним струмом): хто не живе в місті, той допоможе собі батеріями із звичайної кишеневої ліхтарки, або сам дешево збудує собі моцну батерію, заглянувши в якийнебудь підручник фізики, де вона й описана.

А моральна користь для одиниці й народу — велика! Нащадки матимуть живу памятку по нашій дійсности: вона воскресне перед ними на екрані тільки разів, кілько разів пробіжить фільм крізь апарат. Сини, внуки побачать працю, радощі, чи болі своїх предків, чи пращурів. Подумаймо лише самі: кілько дали б ми тепер за кінову стрічку з доби Святославових походів, з часів Козаччини, а то й із недавніх років „бурі й надій?...

Українське домашне кіно могло би стануги до міжнародніх мистецьких конкурсів, що постійно відбуваються, але — без нас... Українські домашні фільми могли би показатися на світовім екрані, бо закордонні фільми радо купують та дорого платять за кращі знимки. Накінець: українське вузькострічкове кіно могло би з освітньою метою, з освітніми завданнями рушити на село — кіно рідне, невеличке й вигізне до мандрувань, просте в обслузі, нарешті — дешеве.

Можливости великі. Потрібно лишень: доброї волі й таланту...

ФРАНЦ КОКОВСЬКИЙ

КАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ МАЛОЛІТНІХ

За малолітнього вважає закон кожного, хто не скінчив 21. року життя, а до малолітніх прикладає, коли вони допустяться злочину, чи провини, трохи змінені приписи карного закону, не такі, як до тих, що покінчили 21. рік життя.

Коли хочемо розглянути справу відповідальности малолітніх, мусимо попереду усього зясувати собі, що закон розрізнює два роди проступків, а саме — злочин та провину, бо між ними є велика різниця.

Карний закон, який тепер обовязує, каже, що карну відповідальність несе той, хто допускається вчинку, заборонюваного законом під загрозою кари. Це значить, що покарати можна людину тільки за те, коли вона зробить щось таке, що закон заказує.

За злочин приписує закон кару смерти, або вязницю поверх 5 років.

За провину приписує закон кару до 5 років вязниці, або арешту понад 3 місяці, або грошеву кару поверх 3000 зл. Між арештом і вязницею знову є та різниця, що вязні, засуджені на арешт, мають деякі полегкости у вязничному житті, яких не мають засуджені на кару вязниці. А ще між злочином і провиною є та різниця, що злочин можна сповнити тільки навмисне, а провину й ненароком, через недбальство.

Закон розрізнює три ступені малолітности.

Перший ступінь триває до покінчення 13. року життя. Малолітній у тому віці, хочби сповнив і найтяжчий злочин, не буде покараний, судля може його тільки напімнути, віддати під відповідальний догляд батька, особі назначеному опікунові (кураторові), або нарешті примістити його в окремому виховному заведенні. Инша справа, що батьків чи опікунів малолітнього потягнуть до відповідальности за недогляд над ним.

Другий ступінь малолітности триває від кінця 13. року до покінчення 17 літ. Тут є вже инші приписи закону. Судля мусить спершу прослідити, чи такий малолітній був уже умово та морально такий розвинутий, щоб міг розпізнати значіння того, що робить, та кермувати своїми поступками.

Коли судля набере переконання, що малолітній від початку 14. до скінчення 17. року життя сповнив якийсь злочин чи провину, а не був іще умово та морально (душево) такий розвинутий, щоб міг розпізнати значіння того, що робить, та кермувати своїми поступками, тоді прикладає до нього приписи такі, як до малолітнього до кін-

ця 13. року життя. Коли ж знову суддя набере переконання, що малолітній здає собі докладно справу із свойого поступку, тоді винівника засуджує на приміщення в поправному заведенні.

Приклад. Ширення протидержавних метеликів[1]) закон забороняє, за це суд засуджує на вязницю. Коли хтось у місті дасть 15-літньому хлопцеві, що навіть не вміє читати, пачку таких метеликів та заплатить йому за те, щоб він ці метелики порозкидав по селі, і хлопця на цьому зловлять, то суддя, розглянувши обставини, серед яких це сталося, що хлопець не вміє читати, що він не має потрібної освіти і т. д. — може набрати переконання, що він не засвоював собі значіння свойого вчинку, та поступить із ним як із малолітнім, таким, що не покінчив 13. року життя. Коли ж ізнову такі метелики розкидатиме 15-літній гімназійний учень, то суддя певно набере переконання, що він знав вагу свого вчинку, й покарає його приміщенням у публичному заведенні.

Але суддя не мусить таких малолітніх конечно засуджувати на приміщення в поправному заведенні. Коли він бачить, що приміщення малолітнього в такому заведенні могло би зопсувати, або коли набере переконання, що малолітній може ще легко поправитися, то може його тільки напімнути, чи віддати під відповідальний догляд батьків, чи опікуна. Але суддя може і припинити малолітньому кару, може приміщення в поправному заведенні відсунути на 3 роки, і коли малолітній за ці три роки поводиться бездоганно, йому кару дарують.

У поправному заведенні малолітній має пробувати до кінця 21. року життя, але на внесення управи цього заведення, або з власної волі суд може звільнити малолітнього, коли він пробув у заведенні 6 місяців. Це буде тільки умовне звільнення, бо коли б малолітній погано поводився, не слухав своїх батьків, чи опікуна, чи далі допускався яких злочинів, суд може відкликати це звільнення.

Може трапитися й таке, що малолітній, який покінчив 13 років, а не покінчив 17 літ життя, сповнив якийсь злочин, але перед судом стане за це, щойно скінчивши 17 літ життя. Тоді це все залежить від оцінки судді, чи він призвіе поміщення такого малолітнього в поправному заведенні за доцільне. Коли так, то засуджує його на це приміщення; коли ж ні, то засуджує його на кару вязниці, але кару злагіднює.

Приклад. Іван, що мав шіснадцять і пів року, стріляв навмисне до якогось свого ворога. За це карає суд вязницею до 10 років. Але ж Іван має при сповненні злочину тільки 16 і пів року, то суд повинен би за кару примістити його тільки в поправному заведенні. Слідство в цій справі тривало 8 місяців, і, коли Іван ставив перед судом, мав уже скінчених 17 років. Суддя міг би його покарати приміщенням у поправному заведенні, але з огляду на різні обставини, а головно з огляду на те, що Іван міг би попсувати своїх товаришів у поправному заведенні, вважає, що така кара для нього мала. Тимто суддя засуджує Івана на вязницю. Але при цьому суддя має обовязок прикласти прописи про надзвичайне злагіднення кари та замість на 10 років вязниці може засудити Івана на 2 роки арешту, та ще навіть може припинити виконання кари на кілька років[2]).

Третій ступінь малолітности триває від 17. до 21. року життя. В тому віці суд прикладає такі самі прописи закону, як до повнолітніх, але кару злагіднює.

[1]) У нас звичайно кажуть і пишуть із-московська: „летючки", але в нас є на це здавна свое власне слово „метелики".

[2]) Про припинення виконання кари читай статтю у 6. числі нашого журналу за 1935. рік, ст. 160.

НОВА ПОШЕСТЬ АВСТРАЛІЇ — ЗДИЧАВІЛІ КОТИ

Страшною пошестю Австралії є дикі кріляки, що їх завезли європейці, щоб мати смачну їжу. Та смачна їжа стала прокляттям, бо вивезені з Европи дикі кріляки, не маючи природних ворогів, розмножилися так сильно, що роблять величезні шкоди, й усі засоби боротьби з ними — безуспішні. Уряд розписав нагороду — 2 мільони фунтів штерлінгів — для такого, що винайде спосіб, як із ними боротися, але досі такого щасливого нема.

Та до тої страшної пошести долучується нова. До Австралії вивезли дуже багато домашніх котів. (Треба пригадати, що, крім торбунів, перед приїздом европейців не було тут ніяких вищих ссавців, крім дикого пса, що його завезли австралійці із азійських островів). Багато з цих котів утекло на волю і здичавіло. Здичавілі коти сильно розмножуються (не мають своїх природних ворогів, що їх винищували б і не давали б їм за сильно розмножуватися) і починають десятькувати дрібні звіряткa, головно птаство, які звичайно винищують різну комашню, що вищить рістню. Ще лише папуги можуть оборонитися перед котами-хижаками. А треба знати, що здичавілі австралійські коти сильніше розвинені, ніж їх предки — домашні коти. Подорожник Джон Айдріес оповідає так:

„В подорожі з Хайсленду до озер Ер (Eyre) — найбільше слане озеро в Південній Австралії, що має 9500 кв². його називають „Мертвим морем" Австралії — я бачив на просторі 2500 кв. миль-тисячі цих здичавілих котів. При одному водопої барлінги між собою до нездихнення здичавілих котів, а потім присилаються з дерев, як цього чи того розірвали на шматки".

На диких кріляках і здичавілих котах в Австралії, а на пожежених щурах в Европі можна бачити, що як людина почне поправляти природу, то воно не виходить їй на здоровля... —із—

МІСЯЦЬ ЖОВТЕНЬ — МІСЯЦЬ КНИГИ. НЕХАЙ НЕ БУДЕ СЕЛА, ДЕ Б НЕ ВІДБУЛОСЯ СВЯТО, ПРИСВЯЧЕНЕ КНИЗІ. ЗІ СВЯТОМ СПОЛУЧУЙТЕ ВИСТАВИ КНИЖОК ВАШОЇ БІБЛІОТЕКИ. ВЛАШТОВУЙТЕ Й ЯК-НАЙКРАЩЕ ПРИЧЕПУРЮЙТЕ ВАШУ КНИГОЗБІРНЮ. ЦИМ ВИЯВИТЕ ПОШАНУ ВАШОМУ НАЙБЛЬШОМУ ПРИЯТЕЛЕВІ — К Н И З І!

КІНЕЦЬ І ВИСЛІДИ 11. ОЛІМПІЙСЬКИХ ІГРИЩ У БЕРЛІНІ

Рік 1936. — рік олімпійських ігрищ. Бо ж цього року відбулися в Німеччині найбільші спортові змагання — XI. олімпійські ігрища. Про зимову частину цих ігрищ ми вже писали в лютовому й березневому числі Ж. і Зн. (ст. 58—59, 94—96); таксамо, як писали про початок літніх у 7—8. чч. нашого журналу (ст. 237). А про значіння їх та про кінцеві висліди хочемо сказати тепер.

Бо ж треба знати, що повні два тижні (1—16. серпня) цілий світ не говорив ні про що инше, а тільки про змагання у Берліні. Здавалося, що земна вісь пересунулася до Берліну, й ціла Земля крутиться довкола столиці Німеччини. Цілі стовпці всіх часописів світу були посвячені XI. олімпійським ігрищам, а власне — їх літній частині. Всіх обхопила якась невідома спортова гарячка, що тяглася повні два тижні, при чому теплота піднеслася високо вгору! Навіть той, що мало займався спортом, рідко коли чув слово „рекорд" — мусів зацікавитися цими змаганнями, бо ніяково, мовляв, було перед громадою виходити неуком у цих справах... А коли вже хто раз зацікавився тими змаганнями, — то вже ввесь час пильно слідкував день за днем за вислідами ігрищ. Кожного кортіло довідатися, хто переміг: Німеччина чи Америка, Англія чи Фінляндія, чи яка инша держава.

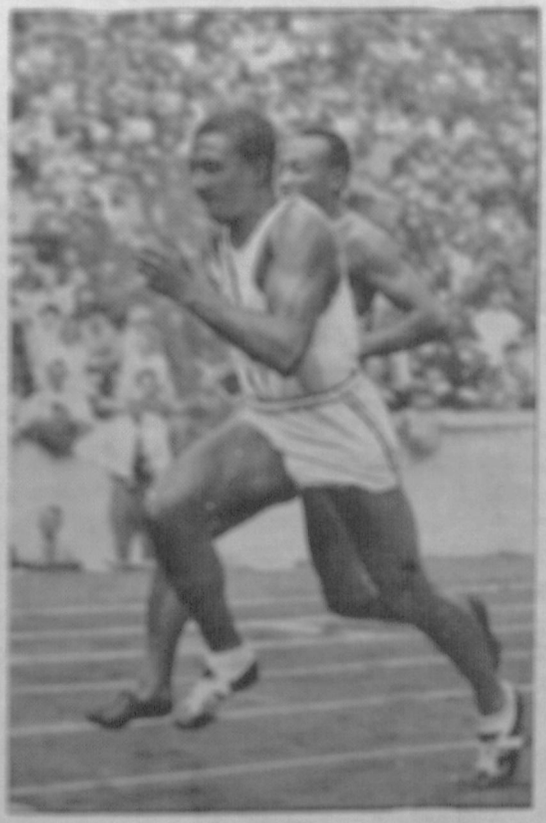

Мурин Оннс, передає палицю естафетного бігу гінців 4×100 м.

І сіме в цих перемогах — найбільша тайна ігрищ. Коли в маратонському бігу (42,2 км. завдовжки, переміг несподівано не фінляндець, чи англієць, а невеличкий ростом японець Сон і на олімпійській щоглі високо замаяв японський національний прапор під звуки японського національного гимну, — тоді цілий майдан (стадіон), виповнений 100.000 глядачами, стрепенувся, а на декого спав сполох: коли японці зробили такий велетенський крок вперед, що перемагають

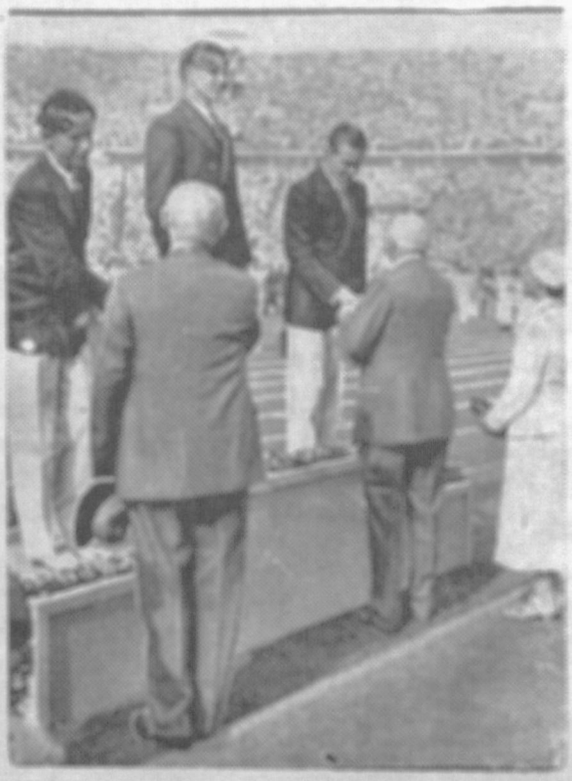

Врочиста хвилина, коли переможців вінчають лавровим вінцем.

у бігу, чи у скоку здавна відомих світових мистців, то як же ж далеко, певне, вони поступили наперед у воєнному вишколі своєї молоді?...

Бо ж тепер утотожнюють перемогу на ігрищах із загальною перемогою нації, — і в цьому найбільше значіння перемоги: цілий світ цікавиться тою державою, що перемогла на ігрищах. Тимто в усіх державах тепер звертають таку велику увагу на фізичне, тілесне виховання, на спорт, на руханку. Тепер це злочин — занедбувати таку важну справу, як виховання молоді на сильних тілесно, а з тим і духово, характерних громадян! Бо ж вихованням тіла, чи мязів молоді скрізь стараються виховати духа. А руханка, чи змаги мають скріпити слабе тіло молоді, мають додати йому тугости, сили, гнучкости, звинкости, а змагання ж мають навчити тіло й духа боротися аж до перемоги! Хто хоче перемогти, — той мусить навчитися цієї штуки! А олімпійські ігрища дали нам доказ, що щоби перемогти, то не досить бути мистцем у меті, у скоку, чи бігу: треба ще хотіти перемогти. На останній олімпіяді в Берліні цю штуку показали німці. Перемагали вони в таких ділянках, що цілий світ цього не сподівався. Вони мліли після безмежних зусиль, але ж мліли зі свідомістю, що все це зробили вони для перемоги

— батьківщини. Вони ж знали, що тут важно показати перед світом, до чого дійшла переможена в війні Німеччина, що XI. олімпійські ігрища мають виявити силу і здоровля німецького народу, німецьку орґанізованість, німецьку точність, німецьку здисциплінованість. І вони осягнули те, чого бажали: цілий світ заговорив про німецьких змагунів і при цьому про німецьку націю. Представники 53 держав, що зїхалися з цілого світа на змагання до Берліну, могли переконатися, що переможена у світовій війні Німеччина станула вже на ноги.

Мурашина праця німецької, чи японської нації на спортовому полі повинна навчити й нас, українців, неодного. Сумлінною й витривалою працею українська молодь повинна й мусить дійти до тих вершин, на яких опирається нині японська, чи німецька молодь.

*

Осяги останніх олімпійських ігрищ були дуже великі й незвичайно цікаві. У легких змаганнях (легкоатлетиці) мурин Овенс (Зєдинені Держави Північної Америки) пробіг 100 м. у рекордовому часі 10,2 секунд! Він переміг іще й у бігу 200 м. в часі 20,7 секунд, а у скоку в довжінь осягнув 8,06 м.! Американські бігуни осягнули в гінцях 4×100 м. надзвичайний осяг — 39,8 секунд! Японець Сон, як ми вже згадували, переміг у маратонському бігу (42,2 км.) в часі 2 год. 29 хвилин 19,2 секунд. У ході 50 км. переміг анґлієць Вайтльок у часі 4 год. 30 хв. 41 сек. З инших вислідів згадаймо про скок у височінь: 2,03 м. — Джонсон (Злучені Держави Півн. Америки); трискок — 16 м. — Таїма (Японія); скок жердкою: 4,35 м. — Мідовс (Зл. Держ. Півн. Америки); мет ратищем: 74,84 м. — Штек (Німеччина); мет диском: 50,48 м. — Карпентер (З. Д. П. А.); стусан кулею: 16,20 м. — Вельке (Німеччина); мет молотом: 56,49 м. — Гайн (Німеччина). Змагалися теж жінки, що в бігу на 100 м. осягнули час 11,5 сек. (Стіфенс — Ам.), у скоку у височінь 1,60 м. (Чак — Угорщина) і т. д. Німці здобули 33 золоті медалі!

Новозеляндець др. Льовльок перемагає в бігу 1500 м.; осягнув він новий світовий рекорд 3 хвилини 47,8 сек.!

Висліди з усіх олімпійських змагань заняли би повні дві сторінки, тимто всього помістити не можемо. Згадаймо лише, що відбулися ще змагання у плаванні, руханці, в дужанні, в павкулачництві, наколесництві, стрілянні, копаному мячі і в инших спортах.

В ігрищах брали участь і деякі українці, але ж виступали вони, на жаль, не як українці, а як — американці, латиші, чи румуни. Бо ж відомо, що, за статутом олімпійських ігрищ, можуть у них брати участь представники держав, чи автономічних одиниць, а не — представники націй...

НОВИЙ ЛІК НА ЧОРНУ НЕМІЧ (ЕПІЛЄПСІЮ)

Часописи доносять, що німецький професор др. Штавдер із Мінхену, винайшов новий лік на чорну неміч (падачку, епілепсію). Є ним один із складників нирки, який знижує тиск крови. Коли хорому впорскнуть цю річовину до кровоносних посудин, то вона через зниження тиску крови спинює корчі (конвульсію). Цей лік виявився особливо добрий тоді, коли були вже знаки, що напад почнеться. Ото ж коли в таких випадках впорскнути недужому той лік із нирок, то вже певне нападу епілепсії не буде.

—ів—

БІБЛІОҐРАФІЯ

НАРОДНІЙ ІЛЮСТРОВАНИЙ КАЛЄНДАР „ПРОСВІТИ" на звичайний рік 1937, річник 57, накладом Товариства „Просвіта" у Львові, ст. 160, ціна 1.50 зл.

Серед повені календарів, що від двох місяців появляються у продажу, треба відмітити календар „Просвіти". Відрізняється він від усіх календарів тим, що від початку до кінця крізь нього проходить одна думка — справа народнього виховання. Чи це буде наукова статистика, чи оповідання (Стефаникова „Марійка"), чи вірш, чи поради (а є їх у календарі багатенько: податковий, гігієнічний, ветеринарійний, господарський і т. д.) — завдання їх виходить ясне: вони мають читача примусити задуматися над собою, над тим, що й як робити, щоб стати свідомим і потрібним громадянином. Зокрема календар звертає увагу на громадську працю читальняного робітника, розкладає її за місяцями („Календарець праці"), підносить вагу традиції в житті народу, зв'язує сучасність із минулим, при чому вказує на ряд ювілеїв, які припадають на 1937., із тим, що свідомі просвітяни повинні б їх відзначити окремими святами: 750-ліття смерти Ярослава Осмомисла, 100-ліття поезії „Русалки Дністрової", двадцятьліття російської революції й ин. Головно останній, такій важній для нашого народу події присвячено більше статтей, чи спогадів, що освітлюють той цікавий час та участь у революційних подіях і українців. Зокрема згадати треба ще й статті з життя „Просвіти".

Статті календаря — короткі, ясні, загально доступні. Друк виразний. В тексті багато ілюстрацій. Хто любить читати погляди різних великих людей, своїх і чужих, на світ, на людей, на науку, той найде їх у великій кількости в календарі. Ціна календаря невелика — 1.50 зл. Треба поспішати з замовленнями, бо наклад невеликий. Читальні й читальняні установи повинні обов'язково собі його придбати.

Омелян Терлецький, **Історія України** від 1782. до 1917. р., з 50 образками та 3 мапами, Львів, 1936, накладом Товариства „Просвіта", ст. 104.

Є ще третя частина початої цього року історії України відомого нашого популяризатора й рівночасно подвійна книжечка за місяць серпень —вересень. Починається вона часами від скасування автономії Гетьманської України й доходить до світової війни й революції в Росії, з якою Наддніпрянщина (автор уживає терміну „Велика Україна") після довгих років неволі прокинулася до державного життя. Як і в попередніх частинах, так і тут, ціла історія написана з державницького погляду. Таксамо обхоплює автор у цій книжечці, як і в попередніх частинах, усі землі, де проживав і суцільною масою проживає український народ, як народ у цих поодиноких землях зрозумів державницьку думку, як її перевів у життя, та звертає пильну увагу на причини, чому ця думка в деяких часах занепадала, і знов воскресала. Зокрема дуже цікаво змальовує різницю між політичними поглядами народніх мас і їх провідників у поодиноких землях і розяснює причини, чому такі різниці були (н. пр., в Галичині й Буковині, з одного боку, та в Наддніпрянщині — з другого). Та книжечка займається не тільки політичним життям нашого народу в тих часах, але й культурою, письменством, мистецтвом, і важній тій ділянці присвячує короткий (воно й не можливо инакше в такій невеличкій розмірно книжечці), але ж цілком ясний огляд. Прочитавши третю частину „Історії України" О. Терлецького, читачі матимуть загальний образ життя нашого народу в часі, про який пише автор.

Як і попередні частини, і ця книжечка написана доступно, ясно, з великим популяризаторським хистом. Вона збагачує нашу популярну літературу, й ми думаємо, що доведеться незабаром готовити другий її наклад (перша частина „Історії України" О. Терлецького вже давно розхоплена вся!). Зачуваємо, що цього року вийде ще четверта й остання її частина, що її появи нетерпляче чекаємо (вона має бути доведена до найновіших часів).

Книжечка видана чепурно, має 50 образків (крім образка на окладинці — з життя Українських Січових Стрільців), та 3 мапи (на жаль, деякі образки, вийшли невдалі, н. пр., ст. 61, 64). На кінці, як завсіди, поміщено редакційні примітки до книжки (цим разом їх вийшло — на 6 сторінках — 67). Це влегчить читачам зрозуміння книжки. **Ва.**

Літературний і громадсько-політичний Календар-Альманах „ДНІПРО", присвячений 20-літтю української революції, на звичайний рік 1937, за редакцією Вол. Дорошенка, Львів, 1936, ст. 148, ціна 1.80 зл.

Рухливе „Українське Товариство допомоги еміґрантам із Наддніпрянщини" у Львові від 14 років видає щороку календар „Дніпро", який придбав собі вже велике признання серед наших читачів. Усі календарі були досі цікаві, авторами статтей, були здебільша, наші політичні еміґранти з Наддніпрянщини, чистий дохід із них був усе призначений на допомогу еміґрантам. Так воно і з календарем на 1937. рік. Та цей календар, як уже показує його заголовок, трохи відрізняється від попередніх тим, що зміст його майже ввесь присвячений подіям, що відбулися на Україні 20 років тому, й людям, які брали в них участь. То в формі оповідань, то споминів, то знов у віршах, чи у статтях — змальовано той ясний час, коли, з вибухом революції в Росії, на Україні почало творитися нове життя, повне надій, життя, яке заповідало велике майбутнє нашому народові. Щоб віддати тодішні настрої і сподівання, в календарі передруковано деякі відомі вірші Тичини та статтю Грушевського „В огні й бурі", статтю, яка й дала назву цілому альманахові. В календарі читач найде оцінку вчинків українських діячів із 1917. р., критику тодішніх починань, але ж із усіх статтей так і б'є переконання, що хоч

1917. рік закінчився для нас так сумно, ніяких причин для чорних думок про наше майбутнє немає й не повинно в нас бути!

Календар виданий гарно, з гарною як усе окладинкою, що її виготовив відомий наш мистець М. Бутович. Можна сподіватися, що цей календар, як усі попередні, скоро розійдеться. Тим більше, що ціль цього видання така гарна: допомога політичним емігрантам із Наддніпрянщини.

Т. Шевченко, **Повне видання творів, т. X., „ЖУРНАЛ"** (Щоденні записки), за редакцією Павла Зайцева, видання Українського Наукового Інституту в Варшаві, Варшава — Львів, 1936, ст. 364.

Шевченків „Журнал" появлявся в нас уже в декількох українських виданнях, але ж так узагалі можна сказати, що цей такий важний для знання Шевченкової душі, для пізнання його поглядів і розуміння його творчости твір — все ще мало відомий нашій широкій громаді. Може, причина була в тому, що переклади були не дуже гладкі, що все ще мало було приміток до нього. З цього погляду це нове видання „Щоденних записок", у новому перекладі Л. Білецького (не забуваймо, що свій „Журнал" Шевченко написав своєрідною, для самого поета приємною, але ж — російською мовою), дуже сумлінно провіреному, виглядженому редакторами, відомим, зрештою, Шевченкознавцем, — повинно вдовольняти кожного нашого читача. Після приміток і пояснень П. Зайцева не може вже залишатися для нього нічого незрозумілого.

В книжці є декілька портретів і малюнків Шевченка, що відносяться до тих часів, коли Шевченко пробував у новопетровському форті. Слід звернути увагу на дуже цікаву статтю Дм. Чижевського про „Шевченка й релігію" — а то в нас панують у цій справі дуже різні, нераз сильно суперечні погляди.

Видання цього тому, як і кожного попереднього, — дуже гарне.

ЛИСТУВАННЯ РЕДАКЦІЇ

Вп. М. Дань., Прага. Дивує нас, що досі не маємо відповіді на лист із 5. серпня. Коли не дістали — повідоміть. Текст його дуже цікавий. Чекаємо вперіщки до „Ж. і Зл.", дуже сердечно вдячні.

Вп. Гр. Бєб., Березняки. Присилне йде в цьому числі. Вчо. Хр. Альк. не забуваємо, йде в березневому числі 1937. р., у зв'язку з двадцятьліттям рев-революції.

Вп. В. Сн., Рахів. Кінець Вашої статейки появиться в найближчому числі; статтю про Рог. йде в найближчих числах нового року; дуже прошемо нас не забувати, чекаємо листа.

Вп. Ол. Цинк., Володимир. Пішло в цьому числі. Прошемо дуже вимагати справу кіні в. др. А. Рев., від якого дістали не справедливі докори.

Вп. М. Бан., Синь. Дуже дякуємо за гостинець. Справа ручничку вирішиться пізніше, як буде нарада в справі видань на найближчий рік. Статейки підуть за порядком. Прошу нас не забувати.

НОВІ КНИЖКИ ТА ЖУРНАЛИ

КНИЖКИ.

25-ЛІТНІЙ ЮВІЛЕЙ (1911—1936) ЧИТАЛЬНІ Т-ВА „ПРОСВІТА" в Лежк, повіт Ярослав, Ярослав, 1936.

Сильвестер Калинець, ДРУЖИНА З ПРАСЕМЕЙ, картина на 3 дії, Куратива, 1936, В-во „Пороги".

Михайло Рудницький: ВІД МЕРЕЖИ ДО ХРЕСТА, Львів, 1936.

ЗАПИСКИ ЧИНУ СВ. ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО, том. VI., вип. 1—2, Львів, 1935.

ІЛЮСТРОВАНИЙ КАЛЕНДАР-АЛЬМАНАХ „Червоної Калини" на 1937. рік, Львів 1936, накладом вид. кооп. „Червона Калина".

КАЛЕНДАР-АЛЬМАНАХ „ДНІПРО" на 1937. р., Львів, 1936. Накладом Укр. Т-ва допомоги емігрантам з України.

Іван Прокопів, АЛЬКОГОЛІЗМ І НАРОДНЕ ГОСПОДАРСТВО, Львів, 1936. Накладом „Відродження".

ПОВНЕ ВИДАННЯ ТВОРІВ Тараса Шевченка, том X.: Журнал (Щоденні записки), Варшава — Львів, 1936, накладом Українського Наукового Інституту в Варшаві, за редакцією Павла Зайцева.

Silvestre Kalinets: Tarasenkivtsi-lisko, ein stück aus dem, Cuxhn, 1936, Edition ukraina „Pomin".

ЖУРНАЛИ.

„ВІСТНИК", ч. 10, жовтень, 1936.

„НАДДНІСТРЯ", ч. 19, жовтень, 1936.

„ЖНИВА", ч. 17—19, вересень—жовтень, 1936.

„РІДНА МОВА", ч. 9, вересень, Варшава, 1936.

„РІДНА ШКОЛА", ч. 17—18, вересень, 1936.

„КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА", ч. 9, вересень, 1936.

„ЗЕЛЕНА ДОЛЯ", ч. 17—18, вересень, Коломия, 1936.

„УКРАЇНСЬКИЙ ШЛЯХ", ч. 1—2, серпень—вересень, Лібрець, 1936.

„УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖДЕНЬ", ч. 29—33, Прага, 1936.

„ШЛЯХ МОЛОДІ", ч. 11, вересень, 1936.

„НАШ ПРИЯТЕЛЬ", ч. 2, (102), жовтень, 1936.

„ПРАЦЯ І НАУКА", ч. 9, вересень, Коломия, 1936.

„УЧИТЕЛЬСЬКЕ СЛОВО", ч. 7—8, вересень, 1936.

„ШЛЯХ ВИХОВАННЯ І НАВЧАННЯ", ч. 2, липень—вересень, 1936.

„НОВА ХАТА", ч. 10, вересень, 1936.

„ДЗВОНИ", ч. 6—7, червень—липень, 1936.

„СОКІЛЬСЬКІ ВІСТІ", ч. 9, вересень, 1936.

„НА СЛІДІ", ч. 8, вересень, 1936.

„СПОРТ", ч. 10—11, вересень, 1936.

„ВІДРОДЖЕННЯ", ч. 9, вересень, 1936.

„СУЧАСНІ КЛІРИ", ч. 4, серпень, Нью-Йорк, 1936.

„КООПЕРАТИВНА РОДИНА", ч. 5, вересень, 1936.

„ШЛЯХ МОЛОДІ", ч. 9, вересень, Вільно, 1936.

ВІСНИК РОЛЬНО-СВЯЗКОВИЙ, ч. 37—38, Варшава, 1936.

Вписи до господарсько-садівничої школи Товариства „Просвіта“ в Милованні.

Дня 20. січня 1937. р. починається новий **11-місячний сільсько-господарський курс,** що буде тривати до дня 20-го грудня 1937. року.

Наука у школі відбувається на основі програми навчання, затвердженої Міністерством Освіти; програма ця обовязує в державних сільсько-господарських школах.

Навчання в школі є теоретичне і практичне, воно обіймає всі ділянки сільського господарства та підготовляє учнів не лише до праці на власному господарстві, але й до праці у хліборобських і кооперативних організаціях (на контрольорів молочности, кооперативних діловодів і т. п.).

При школі є зароднева обора молочної худоби, зразкові курники, шкілки овочевих дерев, продукція насіння, пасіка, все це приспособлене до практичного навчання на курсах.

Школа має ремісничі варстати, де учні мають нагоду навчитися робити ті прилади потрібні для господарства, які кожний господар може сам собі зробити.

У школі працюють фахові вчителі-спеціялісти та інструктори для практичного навчання.

1. На курс приймають чоловіків у віці 15—24 літ, що покінчили найменше народню школу.

2. Кожний принятий учень мусить мати два одяги (між ними один до праці при виконуванні практичних вправ у шкільному господарстві), крім одягів — 4 пари білизни, 4 ручники, 2 простирала, подушку, покрівець, сінник та посуд на їжу (тарілку, мисочку, пів-літрове поливане горня, ложку, вилки й ніж).

3. Учні платять одноразово при зголошенні на курс 10 зл. вписового.

Крім вписового учні платять місячно 3 зл. за науку, 4 зл. за приміщення у захисті, опал і світло.

Учні харчуються в кооперативній харчівні, яку самі ведуть; прохарчування одного учня в кооперативній харчівні коштує 18 зл. місячно.

В часі курсу користають із 50% знижки при переїзді залізницею.

4. До зголошення на курс треба долучити:

а) шкільне свідоцтво;

б) посвідку батьків, потверджену парохіяльним або громадським урядом, нею батьки зобовязуються платити правильно кожного місяця належну оплату за учня у школі; коли учень має підмогу від установи, тоді треба до зголошення на курс долучити заяву від установи, що вона буде правильно що місяця платити оплати за свойого кандидата;

в) почтову марку за 55 гр. на відповідь; крім цього, треба

г) вислати почтовим переказом вписове 10 злотих.

5. Про приняття й день приїзду до школи управа школи повідомить по 1. грудня 1936 р. Непринятим до школи повернуть документи і вписове.

6. Зголошення приймає управа школи до дня 1. грудня 1936. р.

Школа за 25 років свойого існування показала великі заслуги, ширячи сільсько-господарську культуру. Це найкращий доказ на те, що збільшення числа молоді саме під цю пору тим більше вказане.

7. Зголошення слати на адресу: **Господарська школа Т-ва „Просвіта“ в Милованні, пошта Стриганці (Stryhańce) над Дністром.**

Нові книжки.

Місяць жовтень — кінець польових робіт і початок збільшеної праці по Читальнях. Найважніша праця в Читальні це — поширення національної свідомости й освіти. Цю працю можна добре виконати з допомогою книжки. Тимто в місяці жовтні, місяці друкованого слова, треба звернути найбільшу увагу на придбання, чи поповнення читальняних бібліотек книжками, щоб було чим цілу зиму працювати. Добрий початок — половина роботи.

ЧИТАЛЬНІ! У Книгарні „Просвіти“ можна набути цілі бібліотеки на сплату ратами протягом 5 років. Можна поповнювати бібліотеки всіма книжками, які є в продажу.

Т-во „Просвіта“ видало багато нових книжок і нот, а Книгарня „Просвіти“ має всі новинки, які досі вийшли в краю. Подаємо деякі з новинок:

Бабій О., Дві сестри, повість	0.95
Ессад Бей, Змова проти світу	1.90
Вільде Ір., Химерне серце, оповідання	1.50
Липа Юр., Нотатник, новелі в 2 тт.	3.90
Мачульський М., Опалена мрака, оповід.	2.00
Самчук Ул., Волинь у 2 томах, повість	8.80
Самчук Ул., Віднайдений рай, оповідання	2.—
Сімович Вас., Іван Франко, життя і діяльність	0.60
Филипчак Ів., Будівничий держави, істор. повість	1.65
Филипчак Ів., Іванко Берладник, іст. пов.	1.50
Филипчак Ів., Дмитро Дедько, іст. повість	0.95

ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ:

Горліс-Горський: Клянемося могилами героїв, 6 відсл.	2.00
Ковальчук Вол. Інсценізація вибр. творів Шевченка	0.90
Коковський Ф., Ой три шляхи широкії, драма на 4 дії	1.50
Лопушанський В., Встоятись не було сили, драма на 3 дії	1.60
Лужницький Гр., Дума про Нечая, на 4 дії	1.50
Николишин Дм., Ірод Великий, іст. драма	2.00
Пирятинський, На широких степах України, драма на 4 дії	1.50

ДИТЯЧІ:

Бачинський, Жахливі володарі нетрів	0.70
Бей Антін, Юнак Тако	0.75
Грицай, Щуролов з Гамельн	0.40
Королів-Старий, Зух-Клапоух	0.75
Лотоцький А., Козак Байда	0.70
Лотоцький А., Роксоляна	1.00

НОТИ:

Воробкевич Із., Заспіваймо, на міш хор	0.50
Колесса Ф., Веснівка, на міш. хор	0.50
Лисенко М., Боже великий єдиний, міш. хор	0.50
Лисенко М., Встає хмара зза Лиману, чолов. хор	0.50
Лисенко М., Наш отаман Гамалія, чолов. хор	0.50

ЖАДАЙТЕ КАТАЛЬОГІВ. — ЗАМОВЛЕННЯ ПОСИЛАЙТЕ НА АДРЕСУ:
—— КНИГАРНЯ „ПРОСВІТИ“, ЛЬВІВ, РУСЬКА 1. ——

Поштове заплачено гуртом.
Opłatę pocztową uiszczono ryczałtem.

Подаємо до відома Шановних Передплатників, що вже вийшов з друку й розісланий

ЦІНА 1·50 зл.

Календар „Просвіти"

Хто не одержав, просимо замовляти!

на 1937 рік

Хто одержав, просимо заплатити!

Чи Ви вже стали передплатником повного видання творів

ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

у 16 томах — видання Українського Наукового Інституту в Варшаві.

Щоб полегшити спосіб дістати на передплату на це повне видання творів Т. Шевченка та уможливити цим передплату не-найзаможним колам, Інститут випускає по одній книжці що три місяці, а саме І. дотепер, І. правда, І. серпня, І. листопаду. — Вже вийшли томи II., III., VI., VII., VIII., X., XI. та XIV.

Умови передплати за 16 томів:

у книгарському продажу: зл. 65·—, у передплаті зл. 40·—, по 2 зл. 50 гр. за том примірковий. Хто сплатить у 4 ратах по 10 зл., дістане повне видання в паперовій оправі.

Членські книжки Т-ва „Просвіта" в Варшаві 28.627.

ВЖЕ ВСІ ПЕРЕКОНАЛИСЯ

що до доброї і смачної кави годиться тільки

Цикорія „ЛУНА"

виробу кооперативної фабрики „СУСПІЛЬНИЙ ПРОМИСЛ"

ЛЬВІВ — БОГДАНІВКА.

Коли Ви курите — то Ваш обовязок

КУРИТИ ПАПЕРЦІ І ТУТКИ повноватки (150 шт. у коробці)

„КАЛИНА"

української фабрики конс. фірми „Бадрічєль" у Тернополі

фабричний склад — Львів, вул. Бандінеллі ч. 11.

Новинка для аматорських гуртків!

Актуальна п'єса Юрія Гарліц-Горського

„Калинова могилами героїв!"

написана на основі повісти «Отаман Хмара». Пригоди дворнях і мешканців до революції — — розгортся на тлі на основі цієї — —

— Ціна 2 зл., з пересилкою 2·20 зл. —

Групи, що замовлять для приміщення — платять з пересилкою 3 зл. 30 гр. за обидва. — Виконавці тільки за попередньою заплатою належності. Комісарам, які зробить замовлення й надішлють гроші за 5 примірників — платять тільки 2 зл. з пересилкою.

Замовлення реєстрованою бандеролею (реєстрація ч. 250) до книгарської крамниці:

Видавництво Ю. Лісовського

Львів, Сапєгівська 33.

Від цього року виходить місячник Т-ва „Просвіта" у Львові нове видання

„ПРОСВІТА"

місячник освіти, виховання, культури.

Вийшли дотепер числа за квітень, травень, червень, липень-серпень, вересень-жовтень.

Зміст дуже різнорідний. Місячник має постійні відділи: Читання. Самоосвіта. Бібліотека. Театр — кіно — музика. Перше й перше. Календарна праця. З життя „Просвіти". Забави й розвага. Все можете ви, що потрібне кожному, читальницькому робітникові. Передплата до кінця р. р. 2·50 зл. Окреме число — 30 гр. Передплату приймати за адресою: „Просвіта", Львів, Ринок 10.

Видає Т-во „Просвіта". — За редакцію відповідає Д-р Іван Боднарук. — З друкарні Вид. С-ки „Діло", Львів, Ринок 10.

ч. 11 (110). ЛИСТОПАД

1936

РІК IX.

ЗМІСТ:

С. Орлюк: Як колись... (вірш, із приводу І. листопаду). — Володимир Дорошенко: Тимофій Бордулак (з приводу смерти письменника — 1 порт.). — Ф. Дако: Червоний прапор як емблема (стаття). — (К.): Самоїд, кермований з допомогою радія. — Лев Яцкевич: Чудотворець із Менло-Парку (з нагоди пятиліття смерти Т. А. Едісона — 2 портрети і 5 обр.). — Богдан Газабчук: Катьонок й катьонці (1 вірш, 1 обр.). — (С.): Найлекше дерево. — Хр. Сімейдз: Чай (із нагоди 3000-ліття вони чаю в Европі — 1 обр.) — Франко Коковський: Село Теребча (1 образок). — Д.: Кілько де живність вина. — Гасло нашої доби на Україні. — В. Подвірський: Як закріпощено жінку (картина з історії жіноцтва). — С.: Бляшані вози. — Вл.: Пропам'ятні прапори (7 обр.). — І. Витановяч: Що дітвора в світі з грішми (дещо про дитяможство). — Володимир Січинський: Дещо про математичний (і маґнетичний) стяг (1 обр.) — Д.: Шини по возі. — Г. Бобяк: Про вербу та про дуба — як вільно ростуть. — ъ.: Новий спосіб проти гемороїдів. — Калістрат Добрянський: Знахарство у Старосамбірщині. — Новий спосіб пересотчення волосу. — Михайло Островерха: На місці багнищ — поле й нові міста (7 обр.). — Михайло Соневицький: До джерел сучасної культури. — Венедикт Стасів: Наступ тварин на людину (1 обр.). — Як: Покорена непогорящь. — М. Бажалук: Дещо про хрестаків (2 обр.). — Ів. Вер-ний: Як довго птахи живуть годувати. — Д.: 400-ліття шовкових панчіх. — Ті, що від нас відійшли (Ф. Щербина, Ол. Поповичі). — Бібліографія. Листування Редакції. — Нові журнали та книжки.

Від Адміністрації.

1. **В місяці жовтні ц. р. ми вислали на адреси ШАНОВНИХ ПІСЛЯПЛАТНИКІВ картки-пригадки, де зазначена сума залеглости на день 31. грудня ц. р.**
   Обовязок кожного післяплатника, ЗАЛЕГЛУ СУМУ ВИРІВНЯТИ НЕГАЙНО, а то ми будемо примушені здержати найближче 12/III число журналу „Життя і Знання".
2. **Звертаємося ДО ШАНОВНИХ ПІСЛЯПЛАТНИКІВ, що живуть поза межами краю, і що до них ми карток-пригадок не висилали, та просимо СПОВНИТИ СВІЙ ОБОВЯЗОК і в місяці листопаді ц. р. вирівняти залеглість за 1936. рік.**
3. **Хвальні Виділи Читалень, Кооператив і ин. Установ, які ще не заплатили повної членської вкладки в сумі 25·— зл. за біжучий рік, просимо негайно її вирівнятиц тим самим буде заплачена передплата за журнал по 31-го грудня ц. р.**
4. **Просимо Шановних Передплатників і Прихильників нашого журналу**
   г) відвідуючи Бесіди, Читальні, Клюби, Касина, Кавярні й инші публичні льокалі, вимагати, щоб журнал „ЖИТТЯ І ЗНАННЯ" там був;
   б) вжити заходів, щоб усі середні й вищі початкові школи стали нашими передплатниками, бо ж Шкільна Кураторія здавна поручила наш журнал для читання.
5. **Подаємо до відома Шановних Передплатників, що реклямації на неодержані числа журналу треба вносити протягом одного місяця після виходу журналу до місцевого поштового уряду, без поштової оплати, а не до видавництва. Місцева пошта проїрює й пересилає реклямацію до видавництва. Тільки цей спосіб дає право передплатникові безплатно одержувати реклямоване число. Инші реклямації не будуть полагоджуватися, й на них ми не будемо відповідати, бо це потягає за собою великі поштові видатки.**

ЗАПРОСИНИ ДО ПЕРЕДПЛАТИ ЖУРНАЛУ

„Життя і Знання"

НА РІК 1936.

З днем 1. січня 1936. р. почався 5. рік видання єдиного в нас популярно-наукового місячника „ЖИТТЯ І ЗНАННЯ".

„Життя і Знання подає всебічний погляд на всі ділянки науки й знання, виконує доступним способом важкі питання й тільки таким чином творить багате джерело для доповнювання й поширювання знання, для самоосвіти, для викладів і читання як голос по читальнях і в конференціях. Згадаймо ще, що містить дуже багато образків, які оказалюють статті та роблять їх краще зрозумілими.

Наш журнал поручає Шкільна Кураторія у Львові для читання на вечірніх курсах позашкільної освіти на другому ступні замість читанок.

„Життя і Знання" повинно бути в кожній українській хаті, кожній читальні, кооперативі й культурно-освітній установі.

Його повинні передплачувати всі, що займаються культурно-освітньою роботою в народі, передовсім шкільництво й духовництво, а також членкині, діячі, інженери, промисловці, купці, кооператори, урядові й державні громадяни. Не треба доводити, що всі Філії й Читальні „Просвіти" повинні передплачувати його обовязково.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

Передплата на рік у краю та в Чехословаччині виносить 14 зл., на 6 місяців 8 зл., на 3 місяці 5 зл., поодиноке число коштує 2 зл.

За кордоном на рік 21 зл., на 6 місяців 11 зл., на 3 місяці 6 зл., поодиноке число 2 зл.

При кожночасній зміні адреси необхідно подавати попередню адресу.

Адреса Редакції й Адміністрації:

ТОВАРИСТВО „ПРОСВІТА" ЛЬВІВ, РИНОК Ч. 10. І-ий ПОВ.

Société „Prosvita", Léopol Rynok 10., Pologne. — Association „Prosvita", Lviv (Lemberg), Rynok 10. East Galicia, Poland.

ЖИТТЯ І ЗНАННЯ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ПОПУЛЯРНО-НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК

РІК IX. ЛИСТОПАД, 1936. 39022 Ч. 11.

С. ОРЛЮК.

ЯК КОЛИСЬ...

(З приводу 1. листопаду)

...Як колись. Перший день листопаду.
Сині тіні, і вітер ряучкий
Розвіває по місті безладно
Днів минулих пожовклі листки.

Вийдеш ти, упиваючись синню
І повітрям осіннім різьким,
Давній спомин прокинеться тінню
І зустрине на серці твоїм.

І щось ніжне, ясне, несміляне,
Те, що в серці струною тремтить,
Затривожить твій спокій, і станеш
У задумі деінебудь ти жить:

Листя — жовте, а небо — блакитне,
Понад містом розвіяний стяг;
До майбутніх, вимріяних квітнів
Ти закувало руки простяг.

О, та осінь, що стала весною,
Що ясним усміхнувся днем,
Що серця замість жалю
І кривавого квіття вогнем!

Не тривожся: ще їй вогневіти
У нових, буйнорадісних днях;
Подивись: задумані діти
Йдуть із поглядом дивним в очах:

В них бажання тягнеться безкраї,
Смілі мисли, нечувані сни,
Світла гордість веселкою сяє
На їх чолах високих, ясних.

І прижмуриш ти вій з утіхи,
Вибється радістю серце твоє,
Хай гуде над просторами вихор,
Хай у груди повіжено бє,

Та росте холоде, нездоляне,
Мов причаєна буря ліще,
Що вогнем спалахне полум'яним
І серця поривання струсне, —

Хай чорніють навколо узгір'я,
Хижий вітер хай далі жене, —
Але знаєш ти це: не гнівіра,
А щось инше у серці росте!

ВОЛОДИМИР ДОРОШЕНКО.

ТИМОТЕЙ БОРДУЛЯК

(З приводу смерти письменника).

У другій половині жовтня часописи принесли сумну вістку про смерть Тимотея Бордуляка. У своїх посмертних звістках вони звертали, здебільша, увагу на небіжчика як на громадського та церковного діяча. А тимчасом Тимотей Бордуляк здобув собі ім'я серед українського народу передовсім як письменник, і то письменник не малої міри. Правда, як письменник він давно вмер, бо після виходу у світ збірки своїх оповідань (1899) він дуже мало що друкував[1]), але ж оповідання ці мають велику вартість, тимто хоч Бордуляк писав мало, але ж той його невеликий вклад у наше письменство робить його ім'я незабутнім.

Бордуляк був родом із селян і, вивчившися, знову вернувся до села, ставши сільським священником. Ця його власна доля і проказала йому і зміст його оповідань. Він писав майже виключно про село, яке так близько знав. Твори його писані гарною народньою мовою, з великою любовю до села, спокійно, — і з усіх них так і бє спокійна, лагідна вдача Бордулякова. Збірка його оповідань це — правдива історія галицько-українського села 90. рр. минулого віку, села — прибитого нуждою („Гаврило Чорній", „Галилеїаський віїт" та инші оповідання), визискуваного різними пявками („Страшний сон"), села, що стогнало від безземелля („Самітна инвка" та ин.), що вгиналося під тягаром податків („Михалкові радощі" та ин.), села, ще не свідомого національно й політично, села, що, не вміючи боротися за свою долю тут, тікало світ за очі, за далеке море („Ось куди ми підемо, небого", „Бузьки"), але й там попадало в лапурі хижаків-визискувачів („Іван Бразилієць"). Одне слово — невеселу картину списав нам у своїх оповіданнях покійний письменник, але й серед цього гіркого, злиденного життя добачав він та зумів показати і дрібні, але які значні для своїх осіб, що про них пише, — радощі („Дай, Боже, здоровля корові", „Михалкові радощі"), й високо шляхетні пориви та вчинки, що свідчать про гарну вдачу наших людей („Дядько Федюсь", „Для хорого Федя", „Мати", „Бідний жидок Ратиця", „Дід Макар", „Перший раз").

І робить це він так просто, без зайвої сльозливости й чутливости, властивої його попередникам на письменницькій ниві, що вийшли з панської, чи священичої сім'ї. Цей такий природний для селянського сина спосіб писання, свідчив уже про новий підхід до письменства, нову, кажучи по-вченому, манеру, оповідання, про новий стиль (спосіб), отже й про нову добу, чи пак період у нашому письменстві. Бачите, ви в Бордуляка вже не знайдете ширших побутових описів, рис низчого народнього життя. Він звертає увагу на внутрішнє життя людини, на світ почувань і думок селянина, а не на його побут. З цього боку варто, мя мушно визнати Бордулякові твори за перехідові від давніших побутових до пізніших, уже сучасних, або, взявши визначніших представників обох напрямків чи шкіл, — від Івана Нечуя-Левицького[2]) до Коцюбинського[3]). На творчости Бордуляка видко виразний вплив французького письменника, Мопасана[4]), що вславився також оповіданнями. Не дурно, бувши на університеті, наш автор вивчав французьку мову й літературу — це, як бачимо, згодом йому дуже придалося. Отож і під оглядом форми цікаві для нас твори покійного, як одного з передніх новітнього оповідання, де вакі — душевні переживання людей.

Цим означується й місце Бордуляка в історії української літератури, як письменника з своїм власним обличчям. Та, гарно почавши, недовго втішав нас Бордуляк своїми писаннями. Повне клопотів і праці життя серед невідрадних обставин мало сприяло літературній творчости. Не було наперед спокою для неї — ні відповідного середовища, що цінило б письменника й підтримувало б у ньому творчий вогонь, ні належного відгуку в громадянстві та в пресі. Ми знаємо, як розходиться в нас і досі література твори, а що ж було 35—40 років тому? Та й літературна критика в нас пізно народжувалася. Отож письменник був свідомий, що нема рід. зовсім не сприяло творчости[5]). А друге — спостереження ув одноманітному сільському житті було не багато, тимто теми (головні думки, особи й т. д.)

---

[1]) Появилося ще сім оповіданнячок у різних часописях та по різних инших виданнях. Кажуть, що в посмертній спадщині письменника находяться ще деякі твори.

[2]) Іван Нечуй-Левицький, український повістяр 70. і 80. рр. XIX. ст. (1837—1909), помимо свого „Проекти" писав повісті з селянського (Дві московки, Кайдашева сім'я, Микола Джеря, Бурлачка, й т. д.) і священичого життя (Причепа, Старосвітські батюшки й матушки), та з життя української інтелігенції (Хмари, Над Чорним морем).

[3]) Михайло Коцюбинський, визначний український письменник 90. рр. XIX. ст. (1864—1913), писав оповідання європейського значіння, одне, між иншим, і з життя гуцулів („Тіні забутих предків").

[4]) Ги де Мопасан (Guy de Maupassant), визначний французький письменник, (1850—1893), мистець-оповідник — перекладений і на український язик.

[5]) Згадаймо, як колись Шевченко бажав, щоб його твори приймали на Україні й нарікли (на жаль!), що не були би ніколи, якщо не як для людей „Кобзарі".

вичерпувалися, повторятися не хотілося, заохоти ні звідки не було, тимто й Бордуляк і замовк, як замовкли були на довший час і сильніші за нього таланти — Стефаник і Черемшина[6]).

Та ми знаємо, що загалом письменники, які писали самі-но оповідання з селянського побуту, не багато їх понаписували. А на довшу повість не дозволили не так, може, й особисті прикмети вдачі або хисту наших письменників, як нерухливість саме тодішнього життя селянського і в Галичині і на Наддніпрянщині. Тільки письменник, що не був прикований до своєї сільської оселі, міг малювати ширші полотна. Тимто в Галичині тільки письменники, що жили по містах, спромоглися на більші речі, маючи ширший овид (передовсім Франко, а далі А. Чайковський, опісля Мартович). Треба було аж великої, а пізніш польсько-української війни, щоб молодші за Бордуляка, Стефаник і Черемшина, взялися знову за перо, щоб нові сильні й яскраві враження та спостереження убрати в низку гарних оповіданнячок. Старший 10 роками за них Бордуляк уже не спроміся на це.

А проте ми вдячні йому й за те, що він зробив. А полишив він нам усе ж таки 30 оповідань, що друкувалися 1891—1914. рр., головно в „Ділі". Два з них появилися в календарях „Просвіти", одне („Майстер Федь Триндик") у книжечках „Просвіти" (1907), два в бібліотеці колишньої „Батьківщини"[7]), по одному в „Літературно-Науковому Вістнику", в газетах „Основа", „Подільський Голос" та в ювілейному збірнику на честь Франка. Крім того, Бордуляк друкував і вірші, головно в „Зорі", та це малої вартости речі — поет із Бордуляка був невеликий. Пробував він також перекладати поезії з німецьких поетів та оповідання російських, польських, мадярських, німецьких, французьких письменників. Перша (й єдина) збірка Бордулякових оповідань появилася р. 1899. в тодішній бібліотеці „Діла" п. н. „Ближні", після того, як Маковей із великими похвалами висловився про його писання в ширшій статті про нього в „Літературно-Науковому Вістнику" (1898. р., кн. VIII—IX). На Наддніпрянщині більше цінили твори галицького земляка. Там виходили збірки його оповідань кілька разів: спершу в 1903. р. у Києві, заходом видавництва „Вік", а по революції двічі у видавництві: „Книгоспілка" (1927. і 1929), та двічі вибір у Державному Видавництві (1929. і 1930. р.). Крім цього, кращі оповідання повиходили й окремо.

Життєвий шлях покійного письменника такий. Народився він 2. лютого 1863. р. у Брідщині над Стиром, під сільською стріхою, в с. Ветлина, яке заснував його предок. До народньої школи ходив у сусідньому містечку Станіславчику, віддаленому три чверти милі від рідного села. Гімназію й університет скінчив у Львові. Хотів було вчитися на гімназійного вчителя, але, не маючи засобів, записався на богословіє, дуже запопадливо працюючи над своєю освітою. Висвятившись, став за священника в с. Утіховичах у Перемишлянщині (1889. р.), потім перейшов до Голгіч у Підгаєччині, на весну 1893. р. став парохом у Городищі, тернопільського повіту, а помер 16. жовтня 1936. р. вислуженим деканом у Ходачкові Великім.

Вічна память заслуженому Небіжчикові! Пером Йому рідна земля, яку так сильно любив і про яку так гарно писав.

---

[6]) Василь Стефаник (* 1871) і Марко Черемшина, властиво — Іван Семанюк (1874—1927), визначні письменники, автори дуже гарних оповідань із життя наших селян, перший — з життя покутян, другий — гуцулів.

[7]) „Батьківщина" — народній часопис (тижневик), оснований Юліяном Романчуком, виходив у рр. 1879—1896.

ЧЕРВОНИЙ ПРАПОР ЯК ЕМБЛЄМА (ОЗНАКА)

Червоного прапору здавен-давна вживали у Франції підчас різних заворушень — ним сповіщали населення про те, що вводять воєнний стан, або попереджуючи про стрілянину. Дня 10. серпня 1792. року червоний прапор став революційним символом (знаком), що проголошував »введення воєнного стану у Франції проти бунтівників виконавчої влади народу«. З Франції він перейшов як назверхня емблема революції й до инших країв. Та, крім цього, червоні прапорці мають скрізь і не революційне значіння. Червоний колір добре падає в очі, тимто червоних прапорчиків уживають, даючи знаки, н. пр., на залізницях, на кораблях і т. д.

На Україні червоний колір був здавна барвою жалоби й до недавніх іще часів він відомий був при похоронах людей („червоною китайкою личенько прикрито"). На Чернігівщині й на Полтавщині, де зберігся до останніх часів (до 1917. р.) стан українських козаків, можна було бачити ще перед революцією 1917. р. на сільських кладовищах маленькі червоні прапорці, привішені до хрестів померших козаків. Та останніми часами наші історичні традиції зовсім зникли, відколи червоний прапор завів у себе СССР і завів його й на совєтській Україні.

Крім ознаки жалоби, червоний прапор відомий був на Україні і при весільних обрядах. Високу тичку з червоним прапором вивішували на хаті, чи коло брами двору, звідки була молода, на знак того, що вона зберегла свій дівочий вінець до шлюбної постелі. Це було великою гордістю і для самої молодої, й для її батьків, що доховали дівча в чистоті до того часу, як її голову мав покрити жіночий очіпок. Навпаки, великою ганьбою для молодої й її дому було те, коли виявилося, що вона втратила дівочість. Тоді замість червоного прапору вивішували на весільній хаті тичку з соломою, а ворота того двору обмазували дьогтем... Звичаї ці зберігалися на Лівобережній Україні ще до революційних часів 1917. р. **Ф. Д-ко.**

САМОХІД КЕРМОВАНИЙ З ДОПОМОГОЮ РАДІЯ.

Фабрики Форда перевели цікаву спробу на вулицях Ню-Йорку. Пустили на вулицю самохід без шофера, але ж цей самохід мав у собі радіоапарат, що був сполучений із иншим самоходом, віддаленим на 10 м., який ним при помочі радія кермував. Самохід цей їздив вулицями міста й жадного нещастя не заподіяв. **(С.)**

ЛЕВ ЯЦКЕВИЧ

ЧУДОТВОРЕЦЬ ІЗ МЕНЛЬО-ПАРКУ

(З нагоди пятиліття смерти Т. А. Едісона).

Так називають найбільшого винахідника Америки — Едісона, що у своїй лябораторії (робітні) в Менльо-Парку зробив понад тисячу різних винаходів, які позміняли вигляд міст, країв, опоясали їх сталевими рейками електричних залізниць та срібним мереживом дротів. Його винаходи визволили з довговічної неволі коні, що кількасот літ сліпли та душилися від метану в копальнях та проривали собі мязи на шкіряних кайданах трамваєвого запрягу.

Немає тепер майже ні одної хати, де не стрінули б ми творчого духа Едісона: електрика, цемент, телеграф, телефон, фотограф, грамофон, динамомашина, виріб дроту, телеграф без дроту на малі віддалі, електрика безпосередньо з вугілля, фотографічний телеграф, прилад до магнетичного відділювання металевих руд, ніклевий акумулятор, прилад визначувати глибину моря і т. д., і т. д. — цілої книжки треба б, щоб списати лише самі заголовки Едісонових винаходів, є їх кілька тисяч. А проте за найбільший уважаємо електричну жарівку, що дійсно стала добродієм цілого людства й посунула нашу культуру на кілька тисяч років уперед.

Т. А. Едісон у віці 14 років.

Правда, німці вважають винахідником жарівки свойого земляка Гайнріха Ґебеля[1]), еміґранта в Америці, кажуть, що він перший у Ню-Йорку освітив для реклями свою годинникарську виставу електричною жарівкою. Але ж таке саме право має Англія назвати винахідником жарівки свого Деві,

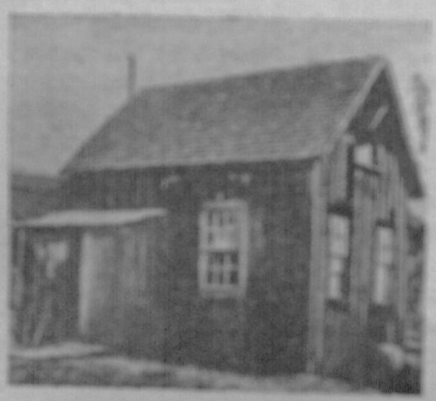

Робітня Едісона, де 1879 р. висвітилася його перша жарівка.

бо ж це він розжарив іще 1802 р. електричним струмом тонкий плятиновий дротик. То так сам задум не є власністю Едісона, а все ж йому припала ціла слава винаходу жарівки, бо ж це він перший увів у практику електричне освітлення, він придумав тривалу електричну жарівку та тисяч різних приладів, потрібних до того, щоб розпроваджувати електричний струм. Тимто, коли він уперше освітив Менльо-Парк під Ню-Йорком електричними жарівками, люди влаштовували просто прощі до його робітні, щоб тільки побачити ту чародійну жарівку та її творця.

А треба знати, що справа не була така дуже легка. Від задуму до здійснення провадила довжезна дорога зусиль та ціла низка досвідів над відповідним матеріялом, над волоконцем, дротиком, що, розжарений у шкляній грушці електричним струмом, мав давати світло. Треба було, щоб жарівка світила як-мога найдовше. З тою метою Едісон випомповував із шкляної грушки повітря, щоб волоконце не спалилося — і робив досвіди з різними волоконцями, від металевих аж до ростинних та тваринних. Найкращим показалося звуглене волоконце японського бамбусу. Тепер вуглині волоконця виперли зовсім тоненькі дротики з вольфрамового стопу[2]). А проте назверхня форма жарівки й досі майже не змінилася, і хоч техніка незвичайно від часів Едісона розвинулася, тоді вона була найбільшим криком техніки.

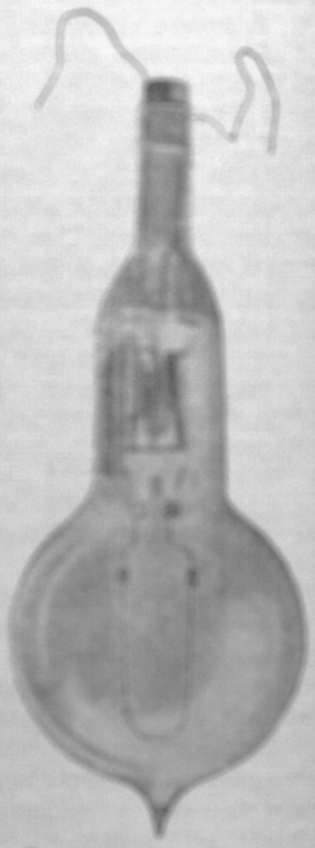

Давня жарівка Едісона.

Хто був Едісон, про те знає вже майже кожний, бо ж про нього раз-у-раз пишуть що року всі календарі. Там можна все прочитати, як Едісон продавав часописи, як голодував, як улаштовував у кожному кутку хемічну робітню, а то й редаґував і друкував у поїзді свій часопис і нарешті по різних довгих, більше й менше цікавих пригодах, добився слави. Тимто ми й не будемо тут усього цього повторяти. Скажемо лише, що Едісон мав щастя, народившися в Америці, а не деинде, ось хоч би в Галичині... Бо ж у нас зовсім іще застарілі погляди на працю, в нас батьки з інтеліґентної родини ніколи не дозволяли б свому 10-літньому синкові продавати часописи. А тимчасом старий Едісон, розмірно багата людина (мав власну фабрику паркетів і ґонт, крім цього — велику фарму), згодився, малий Едісон дістав у вантажному вагоні місце і примістився там із своїми ґазетами, що їх на кожній стації розпродував. А в місті Детройті все ще находив кілька годин вільного часу, щоб читати наукові твори у прилюдній читальні.

Маючи концесію (дозвіл) на розпродаж часописів на залізничій лінії Порт Гарон—Детройт,

[1]) пор. Ж. і Зн. 1935, ст. 54—55.

[2]) вольфрам — метал, топиться при дуже високій температурі (3100°), дуже твердий, крик шкло.

Едісон підібрав собі до помочі кількох товаришів, що провадили йому часописні кіоски (будки), де можна було також купити городовину. Бо треба знати, що малий „Аль" (так називали хлопці Едісона) не вдовольнився продажем часописів, але що дня вранці тягав із собою до вагону кілька кошів городовини з батькової фарми й розділював її по дорозі між свої „кіоски", відбираючи від них масло й сир, що вони для нього по селах скуповували.

Як бачимо, Едісон уже змалку мав „жидівську голову" й доробився б певно скоро майна, як би не його замилування до хемії. У вільних хвилинах, між одною і другою стацією, коли поїзд вистукував такти своїми стомлевними чобітьми, малий Аль, позабиравши з дому різних кислин у пляшках, робив хемічні досвіди. По якімось часі невеличкий переділ у вантажному вагоні був просто завалений книжками, пляшками, горшками, городовиною та часописами. На полицях Едісон поукладав, у хемічній черговости, сірку, потас, залізо, фосфор і инші первні, що їх по дорозі роздобував.

Електричний трамвай Едісона в Менльо-Парку 1888. р.

Раз якось підчас таких його досвідів, машина, зіжджаючи, штовхнула трохи за сильно вантажний вагон, кусник фосфору (що має прикмету при ударі запалюватися) злетів із полиці і спричинив пожежу. Ні нащо не здалися зусилля малого „Аля" — язикате полумя почало лизати вже стіни, чорний дим стелився по вагоні. На щастя подорожніх і цілого людства, зявився на час кермань поїзду, погасив вогонь, збив Едісона на „квасне яблуко" (від тих побоїв він майже був оглух), а на найближчій стації повилітали, як із пращі, недопалені щоденники й журнали, побиті пляшки, кошi з цибулею, тощо... Едісон залишився в чистому полі з досадою в серці й синяками на тілі.

А проте Едісон, розказуючи пізніше про свої пригоди розпродувача газет, приємно згадував той час і поважно висловлював таку думку, що Америка повинна б поставити памятник тому кондукторові, що так його перетрінав. Бо від того часу він забрався як-слід до винаходів і здобув собі ім'я чудотворця XX. віку.

Свої часописи Едісон продавав на стаціях і між подорожніми. Та найбільше він лип до багатих подорожніх, себто, з південної частини Злучених Держав, де панувало ще тоді невольництво (його скасували 1863. р.). Раз (про це говорив сам Едісон) до переділу всів такий багатий панок, з мурином, увесь у білому, на голові мав білий шолом від сонця, на оці монокль (шкло на одно око), увесь час бубнив пальцями по шибі й дивився крізь вікно. Едісон підступив до нього з часописами, панок казав собі дати всі 107 примірників, викинув їх крізь вікно, а своєму муринові казав виплатити Едісонові 22 доляри і 15 центів. Тоді Едісон побіг чим-дуж до своєї „святая-святих" у вантажному вагоні, приніс цілий припас нових, давніших газет і подав, серед реготу подорожніх, панкові. Білий пан узяв ізнову всі газети, казав заплатити 44 і пів доляра й викинув усі крізь вікно. Едісон зрозумів, що щойно тепер йому трапляється нагода, на яку ждав цілими місяцями, побіг мерщій до своєї „робітні" в вантажному вагоні та приніс два великі коші, навантажені всякою всячиною. За хвилину коші вилетіли через вікно, а мурин виплатив Едісонові 103 доляри. Подорожні качалися від сміху, та „Аль" голови не тратив: скинув зі себе все, залишившися тільки у штанцятах, які підтримував рукою, що трусилась зі зворушення. Коли останні частини його одягу найшлися за віконом, пан у моноклі спитав, чи він іще чого не має. „Продавати" не було чого, але ж і без того Едісон почував себе, як який переможець.

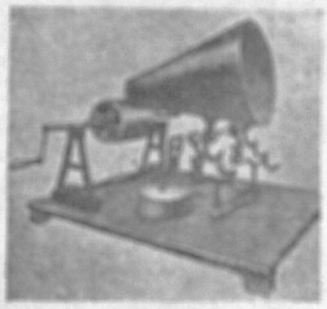

Так виглядав „попередник" фонографу.

По нещасливому випадку з пожежею Едісон не вернувся додому, він рішив самостійно пробиватися крізь життя. По якімось часі стає помічником телеграфіста й уперше зазнайомлюється зблизька з тою чародійною силою, що пливе телеграфічними дротами, співаючи турботну пісню в тихі осінні вечорі. Незабаром стає телеграфістом і робить різні уліпшення в телеграфі — т. зв. почвірний телеграф, що дозволяє пересилати одним проводом чотири телеграми рівночасно, є саме винаходом Едісона. Одержавши гроші за той винахід, Едісон покидає телеграфічний уряд і улаштовує собі маленьку робітню в Ню-Джерсі. Тут працює вдень і вночі, докидаючи до низки своїх винаходів що раз то новий винахід. Його конто в банку більшає, але часу вживати ті гроші для своєї приємности він не має. Тим більше, що за той час він уже в душі носить великий задум — записувати машиною людський голос.

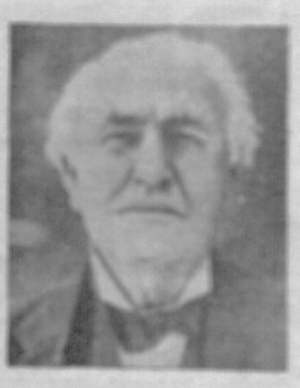

Едісон як старі роки.

Попав він на це зовсім випадково, коли робив досвіди із своїм почвірним телеграфом. Змінивши скорість кружка із записним папером, він почув, що залізне рильце за кожним разом видає

звук, такий, як камертон. Це навело Едісона на думку спорудити мембрану, себто, бляшку, закінчену рильцем, що своїм виглядом нагадувала вухо. Потім потягнув пасок паперу парафіною, крикнув до мембрани „гу-гу-гу" й, потягнувши пасок паперу у протилежному напрямі, почув у відповідь, як мембрана відповіла йому тихенько — „гу-гу-гу"... Отак світ дістав найкращу від народин Землі забавку — „ґрамофон".

Ювілейна марка Зєдинених Держав Півн. Америки з нагоди 50-ліття винаходу жарівки Едісоном (1879—1921).

Едісон мав дві жінки — перша лишила йому троє дітей, тілько само дала йому друга. Та родина не зазнала родинного тепла від батька: місяцями не показувався дома, працював до перевтоми, не знаючи ні сну, ні відпочинку ні вдень, ні вночі. А коли сон його таки перемагав, кидався на землю й засипляв на поржавілих рурах, підклавши собі під голову кілька книжок. Помер пять років тому, посвятивши останні свої роки досвідам над штучним кавчуком, що його американська автомобілева промисловість спотребовує у великих кількостях. На жаль, смерть підкосила творчий задум найбільшого винахідника, і він не встиг довести до кінця своїх досвідів.

Правда, в нас, у курних наших хатах, довго ще ждатимуть золотої жарівки й машини, що говорить і співає, а все ж, коли наші очі зайдуть сльозами від свічки, а молочна каша відгонитиме нафтою, пригадаймо собі, що десь там далеко, на американській землі, жив Тома Альва Едісон (1847—1931), що посвятив ціле своє життя, щоб бідному селянинові дати штучне сонце...

Чит. ще Ж. і Зн. III, ст. 40; V, ст. 52.

БОГДАН ГАЛАЙЧУК.

КАТАЛЬОНІЯ Й КАТАЛЬОНЦІ

Від кількох місяців кипить громадянська війна в Еспанії. За нею стежить увесь світ. Від висліду цієї війни залежить багато. У звязку з цією війною всі почали цікавитися й Катальонією. Майже щодня читаємо у пресі про катальонський уряд т. зв. хенералідад та про його армію, що самостійно боронить дуже довгий відтинок еспанського червоного фронту — араґонський. З цього приводу хочемо зазнайомити наших читачів із Катальонією й катальонським питанням.

Катальонією зветься тепер урядово автономна провінція Еспанії, своїм простором більше менше на половину менша від Східньої Галичини (2.144.000 населення на 32.195 км²). Вона творить лише частину земель, де говорять по-катальонськи. Бо по-катальонськи говорять у другій еспанській країні, в Валенсії, в малій республіці в Піренеях — Андорі, на Балеарських островах, та у Франції, в країні Русільон. Та населення цих останніх країн не проявило досі ще достатньої національної свідомости, щоб домагатися обєднання з автономною Катальонією. Разом говорить по-катальонськи — 4,693.000 людей.

Катальонія — це найбагатша країна Еспанії. Сама Еспанія складається, здебільша, з окружних горами високорівнів, половину її верхні творять пустарі. Зате Катальонія, із своїм лагідним, вогким середземноморським підсонням, розвинула в себе високо хліборобство, тут процвітає торговля та промисловість. Тут, у Катальонії зосередилася більша частина еспанського промислу текстильного (прядильно-ткацького), паперового, а далі — хемічного, деревяного й т. д., в Катальонії находяться найбільша еспанська пристань Барсельона, рівночасно — найбільший фінансовий (грошевий) осередок Еспанії.

Столиця Катальонії — Барсельона: частина пристані.

Для поневоленого народу природні багатства його землі часто є прокляттям. Це ми бачимо на

прикладі України. Та в Каталонії ця справа була вже складніша. Передусім промисловість витворила в Каталонії велику армію робітництва, що, при нездорових еспанських суспільних умовах, стала армією революції. У звязку з цим комунізм і анархізм (безвладдя) розпаношилися в Каталонії більше, ніж у инших частинах Еспанії. З другого боку, каталонські підприємці мусіли запобігати ласки еспанського уряду, що хоронив їх фабрики високими митами. Таким чином Каталонія звязана з господарського погляду з Еспанією. Промислова Каталонія різко відрізняється від хліборобсько-скотарської Еспанії, і це саме приковує її до Еспанії: без еспанського ринку каталонська торговля, промисловість і фінанси зникли б, зокрема в теперішніх часах, коли є такі великі митні й девізові обмеження.

На прикладі Каталонії бачимо, як заважує господарська ділянка в державницьких справах, як вона може злити один народ із другим, хоч він зовсім окремішний, самостійний.

А каталонці — народ для себе окремішний. Передовсім вони різняться від решти населення Еспанії мовою, яка куди більше подібна до провансальської мови, що нею говорять на півдні Франції, ніж до еспанської. Ця мова має славні традиції. Від раннього середньовіччя розвинулася багата література тією мовою. Каталонія, разом зі сусіднім і мовою спорідненим Провансом, була батьківщиною „трубадурів", мандрівних поетів-співаків, що витворили прегарну лицарську й любовну поезію. Пізніші часи приносять Каталонії великих поетів (Авзіяс Марш, Яваме Роїґ, Бернат Метхе).

Але ж Еспанія, приєднавши (1479) Каталонію, почала накидувати їй свою мову, що виробилася з кастилійського говору, говору Кастилії[1]), осередньої частини сучасної Еспанії, каталонське письменство в XV. в. паде й відроджується щойно в XIX. ст. (Рубіо і Орс, Баляґер, Вердаґер та инші поети й письменники). Тепер каталонська література має багато славних письменників (Сольдевіля, Піко, Ґуансе, Ґассоль, Рібальта, Д'Ольвер, Ґарсес та ин.). Каталонська драма, що видала в XIV—XV. ст. кілька гарних творів, також відродилась у XIX. ст. Каталонська наука має також гарні традиції і продовжувала їх безперервно до наших днів. Крім дослідів над власною культурою (мова, історія, народознавство, літературознавство), працювали каталонські вчені зокрема над правом і природознавством. У мистецькій ділянці каталонці поставили високо малярство, музику та архітектуру (будівництво).

*

Яким способом цей старий культурний народ попав тепер у ряди борців комуністичної революції, це виясняє його історія.

Коли араби (маври) заняли південну Еспанію (711. р.), в Піренейських та Кантабрійських горах повстала низка дрібних християнських держав, що згодом зросли чи тим, що лучилися одна з одною, чи займали мавританські землі. Найдалі на схід висунена з цих держав була Каталонія. Увільнивши свою землю від арабів, вона піднеслася на високий рівень під культурним, господарським та політичним оглядом. Та 1410. р. Каталонія сполучилася з Араґонією, яка знову 1479. р. обєдналася з Кастилією. Згодом Кастилія здобуває верх над рештою еспанських країв і починає їх немилосерно утискати. Каталонці пробували боронити своїх прав ізо зброєю в руках, але програли й мусіли приглядатися тому, як у XVIII. і XIX. вв. Мадрид топче останки їх політичних вольностей.

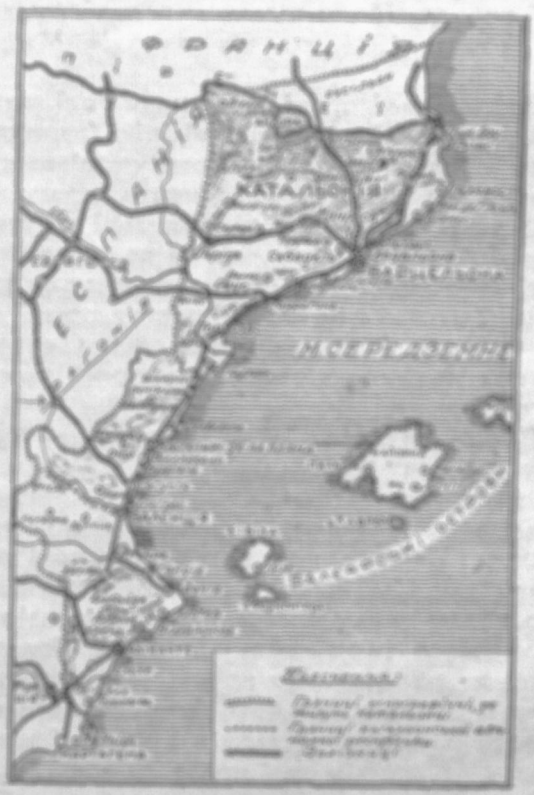

Мапа Каталонії й земель, де живуть каталонці.

У першій половині XIX. ст. прокидається в Каталонії культурний рух, який у 60. рр. минулого століття набирає політичного змісту. В 1892. р. „Каталонська унія" складає проект самоврядного статуту Каталонії, і з того часу каталонський народ бореться за його здійснення. В 1913. р. Каталонія дістає досить куценьку автономію під назвою „манкомуніти". Вона використовує її, як може, для політичної й культурної розбудови й далі бореться за більші вольности. Тимчасом 1923. р. тодішній диктатор[2]) Прімо де Рівера касує „манкомуніту" та кидається переслідувати каталонські установи. Обурені на це каталонці заключують улітку 1930. р. з еспанськими лівими партіями, ворогами диктатури, т. зв. „Сан-себастіянську[3]) умову", що запевнює їм політичні вольности.

Коли Еспанія стала республикою, становище каталонців трохи покращало. Але й між республиканцями вони стрінули завзятих ворогів. Замість автономної держави, каталонці дістали лише краєву автономію, яку вони почали з запалом розбудовувати. У Барселюні, столиці Каталонії,

---

[1]) Кастилія й Араґонія (північно-східня частина Еспанії) дали звязок сучасної еспанської держави.

[2]) диктатор, латинське слово — особа, що „диктує", що має необмежену владу, як ось, н. пр., Муссоліні в Італії, Сталін у СССР і т. д.

[3]) Сан-Себастіян — місто в Еспанії.

повстав каталюнський уряд („женералідад"), під проводом заслуженого борця за волю Каталюнії, Маніі. Та лихо не спить.

Після передостанніх виборів кортеси, себто еспанський парлямент, помітно пересунувся направо: до нього ввійшли консервативніші люди, люди ворожі до нового, прихильні до старого ладу. Вони хотіли піднести Еспанію з безладдя революції, при чому думали, що й меншинні автономії спричиняють теж те безладдя. Каталюнський уряд, що його головою був тоді вже Компаніс, пробував охоронитися від загрози з боку нового уряду Еспанії революційним шляхом: перед двома роками, в жовтні 1934. р., він виповів Мадридові послух.

Каталюнські провідники мали тоді лише потано вишколену й озброєну міліцію (народне військо) та службу безпеки. Вони сподівалися, що ця їх збройна сила зможе спинити еспанські війська до того часу, доки добровольці не створять поважнішої армії. Та сподіванки не справдилися: збройні сили женералідаду не витримали першої еспанської атаки, сам він у повному складі дістався до вязниці. Пропала каталюнська автономія. Владу над країною дістав еспанський генерал із диктаторськими уповноваженнями.

Щойно на весну 1936. р., коли велику більшість у кортесах здобули ліві партії, лівиця, в Мадриді вернулася децентралізація*). Каталюнські державні мужі вийшли на волю, відносини між Мадридом і Барсельоною покращали, нові кортеси ухвалили для Каталюнії знову автономічний статут, до влади знову повернувся „женералідад" із більш-менше з тими самими людьми. Правда, каталюнці не вдоволялися новою автономією, вони вважали її занадто вузькою. А проте рішили співпрацювати з новим осереднім урядом і поширювати крок за кроком свої права.

Нагода до цього прийшла незабаром. Під новою владою Еспанія йшла що раз то більше наліво, безладдя ширилося, влада вислизалася урядові з рук. Очевидячки — і влада над Каталюнією. Прийшло літо. Праві, національно настроєні еспанці зірвали повстання проти мандридського уряду. Той уряд із трудом латає фронти розагітованою, нездисциплінованою міліцією, з неменшим трудом сяк-так панує над краєм, де влада переходить до комуністичних, анархістичних (безвладників, що не визнають ніякої влади) і т. п. місцевих організацій. Хибаж може він тоді тримати руку на далекій Каталюнії, що лучиться з його володіннями лише вузькою смугою між Середземним морем і південною Араґонією, якою заволоділи повстанці? Серед таких умов Каталюнія, залишена на власні сили, виступає супроти Мадриду більше як союзник, ніж як підвладна частина краю. Вона має власну армію, що борється в Араґонії з національними еспанськими військами, які наступають далі Ебром, вона сама управляє своїм краєм. Є такі навіть думки, що Каталюнія прямує до повної незалежности, що вона залишиться незалежною державою, коли національні еспанські війська займуть усю Еспанію.

Та дійсність щось не дуже потверджує такі здогади. „Женералідад" мало залежний від мадридського уряду, але місцеві чинники влади не багато більше залежні від женералідаду. В обороні перед повстанцями „женералідад" дав зброю вулиці — і тепер вона, вулиця, панує. Панує, поутворювавши на московський лад усякі совєти, комісії безпеки, виконавчі комітети лівих партій і т. д. В їх руках — адміністрація (управа), служба безпеки, судівництво, навіть військо. Женералідад робить, що може, щоб оберегти населення від насилля, культуру від знищення, та щоб стати паном краю: крок за кроком вищерть революційні форми й заступає їх правильними: військові частини, які досі підлягали верхівкам поодиноких лівих партій, підпорядкував спільному командуванню, місцеві революційні комітети заступив звичайними міськими радами й т. д.

Немає змоги провірити, наскільки ці всі зусилля вінчаються успіхами. З поодиноких вісток, які через закордонну пресу дістаються з Барсельони, можна зробити висновок, що країна зруйнована, що попала в безладдя. Не можна сказати, що каталюнські незалежники взяли у свої руки владу, що закріпленість незалежність, використовуючи братовбивчу війну в лоні панівної, еспанської нації. Бо ж праві каталюнці вступають в ряди еспанської національної армії, владу ж захопили ліво настроєні люди та вулиця. Свою теперішню незалежність Каталюнія завдячує виключно хвилинній слабости осереднього еспанського уряду. Вона її утратить, як лише Мадрид сконсолідується, обезсилиться, збереться в силу, — байдуже чи під червоним, комуністичним, чи під червоно-золотим, себто національно-еспанським прапором.

І ця її доля виразно нагадує нам думки про подібність теперішнього становища Каталюнії й України з рр. 1919—1920...

*) централізація — скупчення цілої влади в центрі, себто в осередку, як от, н. пр., теперішня Москва зосереджує в собі владу цілого СССР, як колись російські царі зосереджували всю владу великої російської держави в Петербурзі; децентралізація, відосередження — визволення поодиноких країв від влади центру, осередка

НАЙЛЕКШЕ ДЕРЕВО

В середній Америці й на островах західньої Індії росте дерево, що зветься „бальза", — й постачає найлегший деревний матеріял. Бальза росте дуже скоро. За пять років доходить до 15 м. висоти, промір його має 30 цм., листя буває на 75 цм. завдовжки. Це дерево удвоє легше за корок, при тому гнучке й сильне. Вживають його до виробу дараб, повсіх безпеки й узагалі тих, де треба заступити корок. Свою незвичайну легкість завдячує бальза тому, що наповнені повітрям комірки його стрижня досить великі й мають тонкі стіни.

(С.)

ШАНОВНИХ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ПРОСИМО І ЗВЕРТАЄМО УВАГУ НА ЗАКЛИК ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ, НАДРУКОВАНИЙ НА 2. СТОРІНЦІ ОКЛАДИНКИ.

ХР. СІМЗІЛЬ

Ч А Й

(З нагоди 300-ліття появи чаю в Європі).

Цього року минає 300 літ, відколи вперше появився чай в Європі: привезли його з Китаю до Парижу, як лік. Пізніше чай почав поширятися в Європі, спершу в Еспанії та Англії, а звідсіль у Німеччині (1657 р.), в Голяндії й по инших европейських країнах. Згодом він став дуже улюбленим напитком у цілій Европі та в Америці.

Батьківщиною цієї ростини є південно-китайський острів Гайнан і сусідня північно-індійська країна Асам, де чай досі росте в дикому стані. Із своєї прабатьківщини ця ростина дісталася до Китаю та до Японії, а згодом до Індії, до середущої Азії й далі до Америки. В Китаю знаний чай уже від яких 3.000 літ до Христа. Коли Росія у своїх завоюваннях дійшла до границь східніх азійських держав, то й перебрала від них чай, який і тут, як і в Китаю й Японії, став наче національним питвом. Із Росії звичай уживати чаю перейшов і на Україну.

Перийна назва чаю це „те", й під цею назвою ця ростина дісталася і до Европи: „герба теа" (herba thea), звідкіля утворилася польська назва — „гербата". Але ж у північному Китаю цю ростину звуть „че", звідкіля утворилася російська назва „чай", яку перебрали майже всі славяни (крім поляків): чехи, болгари, серби та ми — українці. Араби звуть чай — „ша", німці — Тее, французи — thé, англійці thea і т. п.

Про появу цієї, тепер такої відомої ростини, оповідають китайські казки-легенди, що сягають VI. ст. до Хр. осьщо: якийсь буддійський святий зробив обітницю, що буде день і ніч хвалити Буддгу*) молитвами, тимто хоче здержатися від спання. Але що сон таки його переломлював, то він, щоб тільки не спати, відтяв собі повіки й кинув їх геть. На тому місці, куди ті повіки впали, виросла ростинка з чудотворними листочками: вони оживляють людей і прогашюють утому та сон.

В теперішніх часах чай плекають у Китаю, в Індії, на островах Цейльон, Суматрі, Яві, в Японії, в Бразилії та в середущій Америці. В Европі сіють його для домашнього вжитку на Закавказзі та в деяких країнах над Середземним морем, а в Азії ще й у Туркестані.

Росте чай не великими а малими громадами, але ж не сам, а поміж иншими полями, де сухо й багато сонця, але й де за воду не тяжко. Звичайно чай садять на підвищених місцях, на горбах, все звернених до півдня, дуже часто — між рижовими полями. Викохують його з насіння й по першім році розсаджують малі ростинки у віддалі 1.25 м. одну від одної, у третім році стрижуть кущики, щоб не були вищі за 60 цм. (чай дуже скоро росте, доходячи й до 15 м. висоти). Два рази до року, від квітня до вересня, відбуваються „чаєві жнива", себто тоді збирають листочки. Листочки ті, блідозелені, подовгуваті, доходять до 10 цм. довжини і 2 цм. ширини, з боків зубчасті. Квіти чаю подібні на перше око до квітів нашої яблуні або груші, вони білі або рожеві. З квітів утворюється малий, округлий, сухий овоч, що має троє зерняток.

До напитку вживають уже зовсім молоденьких листочків, які щойно вискочили з бруньок. Та такі листочки в розпродаж не йдуть, їх уживають тільки власники чаєвих піль та дуже великі багачі. Ті наймолодші листочки приправляють водяною парою, швидко сушать, а часами ще

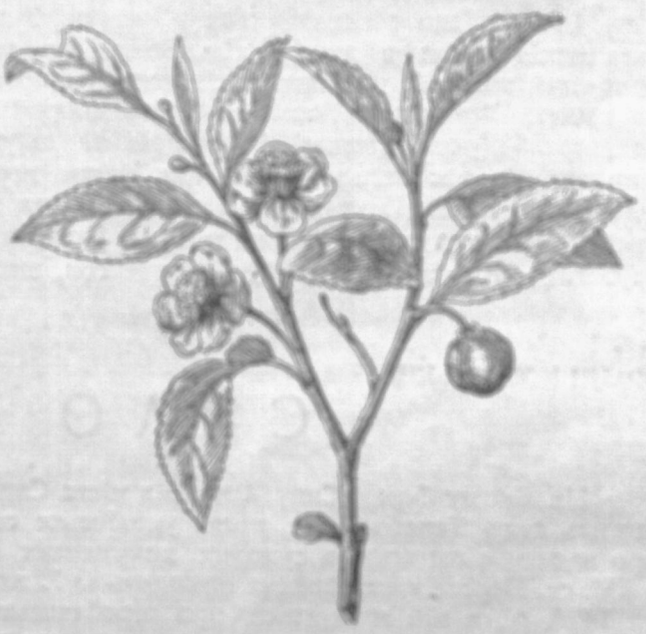

Галузка чаєвого куща (Thea chinensis) — помешена удом.

й забарвлюють. Це є так званий білий чай. Для торговлі зривають листочки із трилітніх чи чотирилітніх ростинок. Коли ж ростинка має вже сім років, то її листочки твердшуть, до напитку вже не годяться, тимто по 7. році чаєві кущики вирівнюють або стинають до кореня, щоб із кореня знов виходили нові парости.

Трилітні листки дуже сочні. Свіжими вони не мають ані смаку, ані запаху. Їх розкладають на рогіжках, часто перевертають, а як зівянуть, скидають на купу, щоб трохи прикисли. Щойно тоді вони набирають смаку й дістають запах. Тепер їх сушать (давніше сушили на окремих сковородах або як у нас кажуть „пательнях", тепер — машинами), пражать, перетрушують, розкладають, потім сушать на сонці та повітрі і знову пражать. Все це відбувається тричі. Після того їх провівають і щойно тоді сортують і пакують. Назва цього чаю — чорний чай. Білий чай виробляють тільки в Японії, а Китаю виробляють білий і чорний, а по инших названих країнах — виключно чорний. Він і знаний у нас, під назвою — російський чай.

*) пор. Ж. і Зн. за травень, ст. 151—153, прим. 9 і за жовтень, ст. 276—278

Є ще т. зв. зелений чай: свіжі листки сушать на легкому вогні і в окремих печах, до того приспособлених, тоді листочки не чорніють, а зберігають свою зелену барву. Для того, щоб чай був зелений, додають часто різних приправ. Такий чай звуть іще англійським.

В Росії продавали колись ще чай у цеголках. Його виробляють із зіпсованого старого листя або з відпадків, що залишаються при виробі чорного й зеленого чаю. Ті відпадки мелють, мішають із кровю овець і з тої мішанини роблять цеголки. Ще й досі такого чаю вживає бідне населення північної Европи й СССР.

В листочках чаю є різні складовини: гарбовинний або дубильний квас (13—18%), т. зв. теїна (1.5—2.4%), запашний (етеричний) олійок, білковини і т. д. Складовини ці розпускаються в 29—45% у пареному чаю. З мінералів переважає в чаю вапень (калій), що розпускається в окропі. З цих складників теїна в малих кількостях викликує приємний настрій, у більших кількостях шкодить на серце. Гарбовинний квас є навіть добрий лік на послаб (розвільнення) і загалом на шлунок і кишки. А так загалом чай подражнює нерви, відсвіжує людину, коли вона перепрацьована, додає бистроти думкам. Тільки ж коли його пити за багато, то він шкідливий, відбирає сон, викликує втому, почуття неспокою, страху, деколи руки й ноги починають тристися, наступає заворот голови і т. ин. При цьому треба зазначити, що такі погані наслідки викликує частіше зелений чай, ніж чорний.

Японці пють чай без ніяких додатків. В Европі додають до нього цукру, руму, цитрини, а в нас і в Росії ще й заварива (конфітурів). Звичайно недужим на шлунок дають чай гіркий. Нервовим і дітям — чай із молоком. Азійські народи приправляють його і з сіллю, з молоком, з маслом, із усяким корінням, а подекуди їдять парені зужиті вже листочки.

Чай найкраще тільки парити свіжим окропом і то в загрітій порцеляновій посудині, — а не заварювати, а потім — покласти, щоб 3—4 хвилини „натягав". Щоб він зберігав свій запах і силу, то не слід його тримати в вогкому місці, а на сухому і найкраще у шкляній посудині, щільно замкненій (китайці тримають у ликових скриньках). Таксамо недобре, щоб він стояв поміж цибулею, коло оселедців, сира й т. д.

Найбільше чаю вивозить Китай (300,000 тон), потім Британська Індія (165,000 тон), Цейльон (100,000), Ява й инші острови голяндської Індії (61,000), Японія (38,000) і т. д. Світовий добуток чаю — до 670,000 тон річно.

ФРАНЦ КОКОВСЬКИЙ.

СЕЛО ТЕРЕБЧА

На лівому березі Сяну, 4 км. від міста Сянока лежить село Теребча. Це старе українське село, про нього є записки в судових документах іще з XV. ст. Перша така записка походить із 7. жовтня 1424. р., в ній згадується про теребчанського кмета Кисіля, що перед судом дає поруку за кмета Гриця з Юркович (теперішні — Юрівці).

Хто й коли оснував це село, не знати. Та певне те, що воно існувало вже на початку XV. ст., що в початках свойого існування судилося українським правом (бо ж польське право завели в Галичині 1435. р.), а з цього виходить, що це було українське село. А ще й прізвища та імена селян, що їх подибуємо в судових записках — от хочби прізвище Кисіль — показують, що в селі жило українське населення.

Від чого взяло свою назву село — не знати. Народній переказ, записаний у церковній хроніці (літописі), подає джерело походження тої назви: У давнину, за панування польських королів, повиш сусідніх сіл Чертежа й Писарівців, були стави. В них було багато всілякої риби. Кілька разів на рік спускали воду зо ставу в сторону Чертежа до тамошніх ставів. Із Чертежа спускали знову воду у сторону присілка Заболотців, — тут вода розливалася, меншала, й там ловили рибу. Зловлену рибу везли до річки Сянічка, де тепер село Теребча. Там рибу „теребили", полоскали у свіжій воді, а потім возили до Кракова на королівський двір. Відсіль і назва „Теребча".

Це було б одне пояснення назви села, хоч воно не таке влучне, коли пригадати, що Теребча існувала ще перед завоюванням наших земель польськими королями. Можна б цю назву пояснити ще так, що оселю оснували там, де передтим в и т е р е б и л и л і с и. Таким чином дістали свою назву сусідні села Чертеж („ч е р т е ж е м" називають на Лемківщині місце, що його в лісі вирубали та вичистили під нову оселю) та Кустарівці (місце, де перше був „к у с т а р", кущі).

*

Теребча, хоч село мале, мало колись своє значіння для околиці, бо там був млин. А відомо, що не в кожному селі був у давнину млин, а ще треба знати, що селянам-панщизникам не вільно було в кожному млині молоти збіжжя. Вони мусіли молоти в тому млині, що до нього їх призначували, бо це давало великі прибутки власникові млина, а був ним усе дідич. Тимто частенько в судових записках, що про них згадуємо, читаємо про те, як власники млина продають або заставляють млин, а ціна його під той час була велика.

Не знаємо, коли побудували в Теребчі церкву, бо у згаданих судових записках нема про це звістки. Можливо, що спершу була недалеко села церква ченців, оо. Василіян, бо на горбі, побіч Теребчі, були ще до недавніх часів румовища Василіянського манастиря. Первісна церква в Теребчі — подібно, як майже всі церкви на Лемківщині — була деревина, вона і згоріла в 1803. р. Довгий час не було в Теребчі церкви, аж нарешті австрійський уряд, на прохання о. Івана Демковича-Добрянського, що був парохом у Теребчі від 1765. до 1809. р., подарував теребчанам на церкву давню капличку

аріян[1]), які поселилися були в XVII. ст. в Теребчі. Капличку поширили так, що давня капличка творить престольну частину, а головну частину, бабинець та дзвінницю добудували за часів о. Єроніма Борковського, що був парохом у Теребчі від 1865. до 1889. р. Перед ним, крім згаданого вже Добрянського, були парохами о. Іван Желехівський (1809—1857) та о. Теофіль Підляшецький (1862—1864).

*

Теребча належала колись до українських князів, подібно як і Синік. З переходом державної влади в руки польських королів вона стала їх власністю, а по розборі Польщі належала до австрійських коронних дібр („камеральні добра"). Від австрійської влади відкупив її 1827. р. на ліцитації Іван Козма, колишній „земський писар" у Тернополі, за марні гроші. Цей Козма, зроду мадяр, пив-ничив та бешкетував, аж накінець дійшло до того, що його у Сяноці застрілив мандатор Чемеринський за те, що Козма обезславив його дружину.

Про цього Козму читаємо таке оповідання в церковній хроніці:

Одного разу запросив він до себе в гості 12 урядовців та шляхтичів із Сянока. Тому, що зо своєю дружиною він жив так погано, що вона від нього втекла, Козма попросив о. Желехівського, щоб він гостину влаштував у себе. О. Желехівський погодився та прилагодив гостину, та, на біду, гості не приїхали. Розлючений цим Козма примусив о. Желехівського загрозою, що як-стій його застрелить зісти всю юшку з волового мяса, яка була приготовлена для 12 осіб. Инша річ, що потім довелося довгий час Козмі тікати та ховатися перед синами о. Желехівського, що погрожувалися вбити Козму за цю наругу над їх батьком.

Сам Козма та його син, Юліян, так гуляли, що село опинилося незабаром у чужих руках.

Із замітних памяток у Теребчі треба згадати панцизняний хрест, поставлений 1848. р. Він стоїть і досі.

Теперішня Теребча — це звичайне підміське село, що забуло всі батьківські звичаї, одяг та забуває навіть свою мову, а з міста придбало собі хибá всі його хиби. Колись воно славилося тим, що в селі не було ні крадежей, ні бійки. Тепер усе змінилося на гірше. Живуть там люди трохи з рілі, трохи із заробітків у місті, живуть бідно, одягаються в міську тандиту, свою мову калічать „з-панська". Мали основати в селі читальню „Просвіти", та, підо впливом двора, перший той, хто забігався її основати, підписав потому статути москвофільської читальні. Але й ця читальня, хоч в її члени вписався навіть „сам дідич", не зробила нічого для освідомлення населення. Йому досить покищо шиночка на селі та близьких корчем у місті. Читальня зовсім притихла, не дає людям нічого. Та міркуємо, так довго не буде. Молоде покоління мусить струснути селом та його оживити!

Церква в Теребчі.

[1]) Аріяни — релігійна секта, що її основав александрійський священник Арій у IV. віці по Христі. Арій учив, що Ісус Христос є сотворінням Бога Отця. Науку Арія осудив никийський собор 325. р.

СКІЛЬКИ ДЕ ВЖИВАЮТЬ МИЛА

Віддання кількістю вживаного мила мірили, між иншим, і культурність краю, нації. Тимто цікаво буде знати, кілько де вживають мила в европейських краях (за англійським статистичним бюром). Дорогого мила до тіла, так званого тоалетового, або мильця (в нас за поляками кажуть „мидлице"), уживає найбільше Данія, а саме — 682 грами на кожного мешканця річно. У Франції, що славиться найкращими перфумовими (перфума — пахощі) виробами, вживають такого мила менше, — 368 грамів на 1 мешканця на рік. Щодо простого мила, т. зв. „марсельського", то на першому місці в Европі стоїть Голяндія — вживає пересічно по 14 кг. на мешканця на рік; за Голяндією йдуть: Данія, Бельгія, Франція, Англія, Німеччина, Австрія, Італія, Угорщина, Польща й деякі балканські краї. Відомостей про те, кілько вживають мила в СССР нема. Та т. зв. „миляний" голод у большевиків каже нам робити такий висновок, що в Советах вживають мила дуже мало.

Все це сказане показує, як різко змінилися справи по великій війні. Колись був такий погляд, що Німеччина стоїть на першому місці щодо чистоти мешканців, а Франція належала до найбруднішних країв. Та зі сказаного виходить, що щодо видатности мила Франція перевищає тепер не тільки Англію, а й Німеччину. Д.

ГНІДИЙ (БРУНАТНИЙ) ВУГІЛЬ НА УКРАЇНІ.

Московський часопис „Правда" подає, що Український Геольоґічний Трест винайшов поклади гнідого вугля на Одещині, Київщині й на Дніпропетровщині. Приблизно цього вугілля обчислюють на 5 мілярдів тон.

В. ПОДВІРСЬКИЙ

ЯК ЗАКРІПОЩЕНО ЖІНКУ.

(Картина з історії жіноцтва).

Історію жіноцтва та його визвольницьких змагань можна схопити у три окремі доби, замітні різним відношенням обох полів до себе. Спершу жінка, несвідома своїх прав, терпляче займає супроти мужчини залежне становище, „віддана" (звідтіль і суспільне розуміння старовинного вислову „віддаватися" заміж) звичаєм, законом та віруванням під владу батька, чоловіка, брата, а то й сина. В дальшій добі жінка відважується звести з мужчиною борню за свою рівноправність. До цієї розправи схиляє її освідомлення, честилюбство та порив до чину (в освічених, багатших суспільних верствах) або приневолюють недостатки, які самітню й незаможну жінку заганяють на фабрику, до крамниці, до верстату, чи до бюра, де щойно треба було відвоювати від мужчин право на „бабську" працю та на заробіток. У третій, сучасній нам добі, жіноцтво, добувши собі рівноправність, дружно співпрацює з „сильнішим" полом у всіх ділянках громадського життя. Правда — не скрізь і не завжди: в декотрих справах (н. пр. особистого життя людини) насмішка та сплітка показалися сильнішими від державних законів, які таки не остоялися й пішли на уступки під натиском жіночого руху. Дехто й тепер посміхається, дивлячись на поліціянтку, або обмовляє жінку за те саме, чим мужчини звикли явно чванитися.

Суттєвою прапричиною пізнішого обезволення жінки було материнство, що його, як найвищий обовязок, дала жіноцтву сама природа. Воно вже в доісторичних часах (ловецька доба людства) прикувало жінку до місця осідку, так, як і досі привязує пташку до гнізда з малими, як приковує вовчицю до ями вовченят. Первісна жінка мала однакові з мужчиною прикмети (сила мязів, сміливість) і хиби (брак якихнебудь проявів „жіночости"), — поки вони спільно ходили на лови по наживу. Усе добро вони здобували спільно й однаковим трудом — і такий зразково рівний розподіл праці для прожитку не давав одному полові переваги над другим.

Народини нащадка, ясна річ, мусіли порушити цю рівновагу полів. Чоловік далі ходив на лови, виправи, жінка ж, двигаючи дитину й піклуючись нею, тратила волю, а далі й незалежність. Давніш вона живилася власними харчами, добутими нею враз із чоловіком, у спільних виправах. Тепер вона разом із дитиною вже була полишена на ласку чоловіка й мимохіть мусіла користуватися плодами його виключної праці. Цікавим складом обставин ця прапричина жіночого поневолення стала водночас зародием моралі, в обох полів поступнево складається розуміння обовязку: матері — супроти дитини та чоловіка — супроти родильниці. На цьому ж згодом і збудувавсь увесь суспільний лад людства: сімя та суспільство.

Та недовго жінка годувалася „ласкавим хлібом" чоловіка. Прикута надалі до дітвори й домашнього огнища, вона зуміла вишукати собі працю зараз-таки біля нього. Конечність приневолює її до винахідництва. Не маючи „дома" змоги використати силу своїх мязів, жінка мізкує над поправою умов життя. У довгому часі неприсутности чоловіка-ловця вона не лише береже цінного вогню перед вигасом, але й поліпшує, поширює мешкальну печеру, чи шатро, намагається неїстивні останки добичі переробити в щось корисне (н. пр. домашнє й ловецьке приладдя з костей), винаходить гончарство, ткацтво, вишукує корисні плоди дикої рістні, накінець — навчається засівати дещо коло житла й таким робом дає почин до хліборобства, до осілого життя й культури. Чоловік, вертаючись із ловів, заєдно заставає „дома" зміни на краще, тимто й жінка в його очах почала рости в ціні.

В ціні — але в купецькому значінні того слова. Започаткований материнством розподіл праці залишився вже на завжди. Сказавши по теперішньому: відтоді обидва поли у своїй діяльности притримуватися засади „спеціялізації", всі позадомашні роботи стають виключно ділянкою чоловіка, жінці ж залишаються — всі хатні обовязки.

Споконвічний розподіл праці, що переходив із батьків на синів, викликав згодом великі тілесні та духові різниці між обома полами, звідсіль і пішла пізніша незрозумілість одної половини людського роду для другої. Воєнне ремесло, політичні справи, призивні, фахові праці ще більш виробили в чоловіці тілесну силу, думку, сміливість та самопевність. Тимчасом ті самі прикмети первісної жінки почали в неї нидіти серед дрібничкової, хоч і всебічної домашньої праці. Зате в неї водночас виробилися инші властивости, невідомі чоловікам: витривалість, терплячість, що згодом стала „запорукою домашнього щастя" (бо жіноча сторона без борні зрікалася своїх прав), але й віддала жінку в неволю чоловіка на цілі тисячеліття.

Жінку цінили й надалі, але — як зручну робітницю (в первісному подружжі не відданиця вносила віно, а навпаки, — за неї платили викуп, сліди його залишилися й досі у весільних обрядах), як родильницю спадщинників для батька, а вояків для держави. Такий погляд мав, н. пр., старовинний Рим, який вінчав молодят виключно для того, щоб „родили дітей" (liberorum procreandorum causa). Накінець за жінкою побивалися, як за гарною іграшкою. Отак, н. пр., магометани посилали на далекі виправи купувати, а то й загарбувати красуні, але ж рівночасно у своїх віруваннях відмовляли жінці всякої душі...

Багато часу проминуло, заки світ навчився цінити в жінці й — людину...

БЛАКИТНІ ВІВЦІ.

Науковий виряд, що прослідкував околиці в горішній течії ріки Янтсе (в Китаю), відкрив у горах, недалеко міста Батану, новий рід вівці, що її вовна має блакитне забарвлення. Цьому вирядові вдалося схопити 12 штук таких овець, які відіслано до зоольоґічних городів Европи. С.

ПРОСВІТЯНСЬКІ ПРАПОРИ

У житті нашої просвітянської орґанізації зарисувалося цього року дуже відрадне, повчальне й виховне явище: наші Філії починають справляти свої прапори. Досі їх посвятили дві Філії: 23. серпня 1936. р. Філія в Жовкві і 4. жовтня ц. р. Філія в Любачеві. Думаємо, що за цими Філіями підуть инші Філії, а за Філіями підуть згодом окремі Читальні.

Явище дуже відрадне, вже хоч би тому, бо думка справити назверхній знак праці Філії, справити прапор — вирнула сама від самих Філій. Люди відчули потребу відзначити якось довголітню працю Філії й вибрали для того — прапор. Жовква сполучила з посвятою свого філіяльного прапору свято трицятьлітнього існування своєї Філії, Любачів — сороклітньої. І це теж дуже відрадна річ. Звичайно так бувало колись (у братських орґанізаціях), та ще буває й тепер, що орґанізації справляють свої прапори, не встигши ще розвинути своєї діяльности, що мають уже собі прапори, заки почали свою працю. Тут сталося навпаки. І саме так, як і повинно бути. Прапор — це є вже щось наче відзнака за роботу. Він кличе, щоб під нього горнулися всі ті, що через

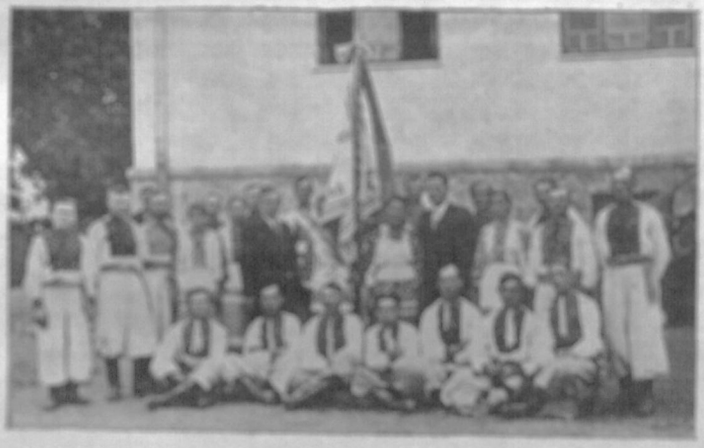

Прапоровий почет із прапором Філії „Просвіти" в Жовкві з освітнім орґанізатором Філії, Володимиром Татомиром.

недовіря, чи з недбальства стояли одалік від роботи. Він указує на пройдений уже шлях роботи, на осяги її. І він має вже п р а в о кликати недовірків, чи недбайливих ставати в ряди тих, що святкують свято своєї роботи!

Як так розуміти прапор наших двох перших Філій, то від того їх задуму серцю стає відрадно. Ті, що мають уже свій прапор, наче звязані присягою, що не заплямують його, що понесуть його чистим у дальші покоління, що праці своєї не кинуть. У цю присягу слід вірити. Бо коли праця була до того часу, без присяги, без прапору, то тим кращим річищем попливе вона далі. Сторожем цієї праці все буде — прапор!

Але ж із придбанням прапору звязано багато дечого иншого. Таксамо як із його посвятою лучиться багато добрих і гарних справ.

Не можна ж забувати, що свято посвяти прапору стягає силу довкільного народу. Що той народ має нагоду бачити наслідки довголітньої вперто праці, побачити ту силу, яка зростає в нас зі зростом просвітньої справи й найважніше — додає охоти до боротьби, збуджує віру в краще майбутне.

Хто на любачівському святі бачив у поході 6.000 зорґанізованих членів Читалень, хто в Жов-

Прапоровий почет у поході в Жовкві 23. серпня 1936. р.

кві приглядався походові 10.000 свідомих громадян, а в обидвох місцевостях дихав духом непроглядної юрби учасників на академії з приводу посвяти прапорів — той мусить викинути з душі останню тінь якоїсь зневіри щодо корисности вперто праці. І вже з цього погляду свята посвяти прапорів мають величезну вагу. Так — прапор збирає, прапор обединює!

І ще одне, важне зокрема для нашого народу. Через різні обставини та умови ми звикли часто відчувати в себе якусь безсильність, нас нераз непокоїть почуття нашої меншевартности в порівнянні з сусідніми народами. Таке почуття сильно зава́жує в національній праці, воно — нам

Голова Матірнього Товариства, др. Іван Брик, передає прапор голові Філії „Просвіти" в Жовкві, д-рові Іванові Романикову.

дуже шкодить. А тимчасом такі свята, де прапор указує на пройдену роботу, де вони вже наче завершують частину, хоч і як невеличку частину нашої історії, вбивають в нас це почуття менше-

вартности. Ми відчуваємо, що стаємо на власні ноги, і це зроджує в нас гордощі. А це в національній праці має велику вагу. Молоде покоління, та „Молода Просвіта", що бере участь у святі, що бачить розяснілі обличчя у присутних на святі, зовсім инакші викохує в себе почування, для неї не буде вже місця на почуття — безсильности, меншевартности. Вона братиметься до роботи в тій свідомости, що ми маємо вже бути на що горді, що за нами є вже довший шлях роботи, що на тій роботі збудована тривка вже будівля.

Відпоручник Матірного Товариства, заступник голови, проф. Омелян Терлецький, передає прапор голові любачівської Філії, о. Гірникові.

Так треба розуміти просвітянські прапори, таку вагу мають свята з приводу їх посвяти. Коли б наші Філії, чи Читальні що теж колись схочуть справляти собі прапори) мали инакше на них дивитися, коли б мали справляти прапори тільки на те, щоб, мовляв, „і в них була своя фана", коли б мали робити свято, бо так воно, мовляв, годиться, бо як ось, мовляв, инші люди мають, то й ми не хочемо позаду лишатися — то краще і прапорів не робити й не ламати собі голови над тим, як би то „відбути свято" посвяти прапору.

Іще одне — про сам прапор. Не в тому річ, щоб прапор був, але куди важніше, — щоб той прапор був гідний просвітянської праці, щоб він був справжнім назверхнім знаком того громадянського духа, який викохує, чи повинна викохувати просвітянська установа. Ясна річ, що він повинен бути м и с т е ц ь к и й, мило вражати око кожного, і фігури на ньому, й написи, й сам матеріял — усе до подробиць, повинно бути продумане, та крім того, все повинно бути п р и к м е т н е для тої Філії, чи Читальні, що прапор справляє. І сама нагода, з якої прапор повстає, повинна бути на ньому зазначена. До того ж не можна забувати, що той прапор робить п р о с в і т я н с ь к а організація — це якось теж укладчики повинні на ньому відзначити. Прапору любачівської Філії нам іще не довелося бачити, ще не подано до загального відома його опису. Зате жовківська Філія прислала докладний опис свойого прапора, й ми з опису і з фотографій самого прапора можемо зробити собі такий образ, що той прапор відповідає вимогам, які можна ставити до прапора просвітянської організації, що справляє трицятьлітній ювілей своєї установи (вишивала прапор пані М. Пеленська). Кинеш оком і відразу пізнаєш, що прапор справили свідомі своєї тисячлітньої історії громадяни (образ св. Володимира), що праця організації йшла трицять років (відповідний напис), що прапор справив осередок, де йшла та праця (спис усіх Читалень Філії), що установа — просвітня (розгорнена книжка з написом „Учітеся, брати мої), що вона українська й т. д. Все це справа немалонажна. Її треба мати на увазі всім тим Філіям і Читальням, що забиратимуться і собі справляти свої прапори.

Частина Читалень Любачівщини відчає академії з приводу посвяти прапору.

Прапор Філії „Просвіти" в Жовкві з чолового боку (посередині вишитий св. Володимир Великий, у кутиках — герби українських земель, по краях — наша Читалень, належних до Філії).

Зі свята посвяти прапору Філії „Просвіти" в Жовкві 23. серпня 1936. р. (дівочі гуртки Читалень Філії відтворюють обжинки).

І. ВИТАНОВИЧ

ЩО ДІЄТЬСЯ У СВІТІ З ГРІШМИ?

(Дещо про девалюацію).

Колись, до війни, гроші були більше постійним мірилом вартости. Вартість, виявлена в грошах — ц і н и на господарські добра в усіх краях світа, не хитались так сильно, як тепер.

Тепер ціни в якомунебудь краю кажуть трохи більше, ніж про саму вартість господарських дібр у тому краю. Вони бувають мірилом політичних, суспільних відносин, вони дають знати про спокій, чи небезпеку, лад чи безладдя у громадянстві. Тимто і гроші, той посередник у обміні господарськими добрами, загально признаний у світі платний засіб, мірило цінности, міняють своє значіння, свою господарську силу — залежно від різних обставин господарських, політичних, чи инших.

До війни більшість держав світу приймала за підставу своїх грошей з о л о т о й хоч для вигоди, безпеки і з инших причин послуговувалася паперовими білетами, то проте запевнювала виміну паперових грошей на дзвінку, золоту монету. Золото, рідкий, дорогий, благородний металь приймали як основну дійсну вартість, до якої прирівнювали вартість инших дібр. Тимто можна назагал сказати, що поодинокі держави мали тілько грошей, кілько золота, чи власне на кілько ставало їм золота, що його на бажання власників паперових банкнотів треба було мати в поготові до виміни.

Війна захитала цей грошевий лад. Великі воєнні видатки приневолили держави надужити довіря своїх громадян до паперових грошей, і вони почали їх друкувати що раз більше, покидали зобовязання вимінювати їх на золото, якого, в порівнянні до кількости банкнотів, було дуже мало. Це й була т. зв. і н ф л я ц і я.

Після війни держави старалися завернутися до того, щоб правильніше господарювати. Треба було якось устаткувати гроші — в а л ю т у, що в часі війни й у перших роках по війні утратила в деяких краях зовсім майже свою вартість, чи власне — силу бути платним засобом і посередником у господарськім обміні. Без устаткованої валюти ніяк було відповісти державі за свої зобовязання супроти инших держав і своїх громадян і громадянам супроти держави (платити податки, оплати і т. д.).

Держави почали заводити тверді валюти й визначувати, кілько монетних одиниць вибивати з 1 кг. золота. Вони приймали якесь постійне відношення своєї монетної одиниці до 1 кг. золота і таксамо до чужих монетних одиниць, що спиралися на постійному відношенні до 1 кг. золота (т. зв. золотий паритет[1]).

*

Деякі держави, що мали великі запаси золота, привернули в себе довоєнний стан і зобовязувалися вимінювати кожний банкнот на золото. Правда, инші такого зобовязання супроти власників випущених паперових банкнотів приняти не могли, бо за мало до того мали засобів, але брали на себе зобовязання, подібне де в чому до безреченцевого векселя: що держава, або уповажнений нею банк зобовязується (колись) до сплати певної суми дзвінкої монети власникам паперових банкнотів.

На подібній підставі спираються инші европейські повоєнні валюти, що устаткувалися між 1922—27. роками.

Практично це виглядає так. Держава сама, або через уповажнений емісійний банк[2]) випускає паперові гроші. Законом надає їм примусовий курс, без обовязку вимінювати їх на дзвінку монету, але встановляє межу, поза яку більше паперових грошей випускати не буде.

Наприклад, у Польщі Польський Банк може друкувати паперових грошей лише тілько, наскільки на них має законну забезпеку. На ці начебто векселі, що їх дає він громадянству, він мусить мати 30% (на кожних 100 зл. — 30) золота, решту 70% забезпечує чужою валютою, закордонними векселями (девізами), дрібною, розмінною монетою (якої не може більше карбувати як до висоти 5% усіх випущених банкнотів), заставними позичками, деякими процентовими паперами й безпроцентовим довгом, запозиченим у державному скарбі — найбільше до висоти 100 міліонів зл.

Тимчасом десь від 1929. р. почали меншати прибутки до державних кас із податків і оплат, — почалася криза, зменшилися прибутки громадян. Раніше, коли знищені край відбудовувалися, коли був рух у промисловости, в державній господарці можна було помагати собі закордонними позичками, їх із багатіших держав радо давали біднішим державам. Та в часі кризи позички припинилися, бо віритслі не мали певности, чи довжники зможуть виповнити як-слід свої зобовязання.

Почала підупадати велика промисловість, що в повоєнних роках занадто розігналася була в погоні за зиском, зросли ряди безробітних. Що ж було тоді почати урядам держав? Чи знов, як у часах війни, почати друк грошей поза межу — інфляцію? Ні, це легко робити в часі війни, коли з патріотизму громадянство лекше піддається примусові. В мирі може це грозити не лише господарським безладдям й руїною, а й суспільною революцією.

Тимто всі майже держави взялися за инший спосіб. Вони силкуються всіма силами зберегти непорушність валюти, не збільшувати а як мога — зменшувати державні видатки, хоч і як воно тяжко. Вони натискають на зниження цін, знижують платні урядовцям, пенсії, ренти, хоч у такому самому відношенні не знижують зобовязань громадян супроти держави, і все це з метою — скріпити у громадянстві довіря до валюти. А далі йде гасло щадити, щоб, замість закордонних позичок, держава, самоуправи, промисловість, могли мати

[1]) Вартість 1 кг. монетного золота рівняється коло 5332 польських злотих.

[2]) Емісійний банк — банк, що випускає банкноти, „друкує гроші".

кредит із внутрішньої капіталізації. Така валютова політика, коли грошей паперових не побільшують, це — дефляція[3]).

Прихильники дефляції сподіваються, що вона скріпить довіря громадян до держави, до її розважної господарности, що внутрішня капіталізація, що ощадність підсилять розбудову господарства, що повстануть нові підприємства, що приховані капітали, з повним довірям до певної власної валюти, підуть спокійно на розбудову, бо, мовляв, є надія на добру рентовність. Всі вони сподіваються, що дефляцією можна побороти кризу.

Які ж висліди дефляції?

Ціни дійсно значно падають, особливо на сільсько-господарські продукти, — велика промисловість борониться картелями, змовами, а селянство скрізь слабо зорґанізоване й не вміє як-слід боронити однодушно своїх господарських інтересів, — та не зменшуються так дуже податки, оплати, монополі (сірники, тютюн, і т. д.), прислабає купівна сила споживачів і сільсько-господарських і промислових виробів, а ощадности, замісць до кас і на поміч господарській розбудові, втікають до сховів, а то й за границю. Втечу капіталів за границю спиняють багато девізові заборони (заборона купувати чужу валюту, вивозити власну за границю, платити чужі векслі, чеки, перекази, без урядового дозволу). Але дефляція не спинила, як виявилося, зросту безробіття, а навіть у деяких краях його збільшила. Та ця політика не всім каже рівномірно притягати ремінь, тимто відповідно до того, як у якому краю, більше чи менше рівномірно знижують приходи й ціни та зобовязання, буває більший, чи менший спокій, а то на цьому полі трапляються що раз частіше суспільні заворушення.

Через те в останніх роках чуємо що раз частіше нову пораду на кризу — її імя: девалюація.

*

Що таке девалюація?

Девалюація це — зменшення золотої забезпеки в дотеперішній валюті, чи відмова вимінювати банкноти на дзвінку монету й поменшення золотої підстави, одне слово — втеча від золота, знижування вартости своїх грошей. Воно не дивно, що це роблять ті держави, які мають мало золота. Але дивніше, що почали девалюацію ті, яким зовсім золота не бракувало, які на забезпеку своєї валюти мали його подостатком у панцирних льохах. Чому? А тому, що сподіваються, вчинивши свій гріш трохи дешевішим, збільшити купівну силу своїх громадян, які при дефляції з дня на день, з місяця на місяць мали менше грошей і безнадійно дивилися в майбутнє, поробилися аж занадто ощадними, починали менше їсти, гірше вдягатися. А тимчасом девалюація мала б оживити торговлю, а за нею і промисел, бо піднесла би трохи виробничі ціни, хоч заробітні платні не треба було б у цій мірі підносити. Крім цього, вона, мовляв, облекшить трохи зобовязання, податковий тягар, і державний скарб скоріше дістане свої залеглости. А то можна буде вивабити трохи грошей із приватних сховів, бо їх власники перестрашаться дальшої знижки вартости грошей та пустять їх у кругоборот. Далі — державний скарб, мовляв, облекшить теж трохи тягар і своїх зобовязань, здешевіння валюти може скріпити вивіз із краю.

Ціни трохи зростуть у паперових грошах, але будуть падати в золоті. Звільнену частину золотової забезпеки можна буде вжити на громадські роботи, заняти ними безробітних, одне слово — для всіх створиться надія на краще.

Але ж девалюація ховає в собі великі небезпеки. Бо як лише почнуть говорити про зниження вартости грошей, заки ще її законно переведуть, повстає страх, чи не буде інфляції, як у часі війни, люди позбуваються грошей, спекулянти підбивають ціни вгору, ощадники йдуть приступом на банки, які не можуть усіх нараз заспокоїти, стає тяжко за кредит.

*

Подивімся, які держави й як досі переводили в себе девалюацію. Не скрізь викликали її ті самі причини, не скрізь вона має й однакові наслідки.

Почалося в Анґлії. В 1931. р. Анґлія понизила на 40% вартість свойого фунта штерлінґа, який майже триста років був непорушний, і відійшла від т. зв. золотого стандарду, себто, від обовязку вимінювати кожночасно свої паперові гроші на золото. Анґлії тяжко було по війні вдержувати свою валюту на довоєнному золотому рівні (паритеті). Вона, банкир світу, розпозичала гроші біднішим державам, які в часі кризи не могли своїх довгів сплачувати.

Самий анґлійський державний скарб був довжником власного громадянства і старався сповняти свої зобовязання, тримався, як міг, дефляції, але ж через те число безробітних зростало і то робітників, які звикли до не-аби-яких заробітків. Через те, що анґлійська валюта, в порівнянні з иншими (перед девалюацією 1 фунт = 43.38 зл., по девалюації 1 фунт = 27 зл.) була дуже дорога, то вивіз за границю був трудний. Тепер, після девалюації, кажуть, господарські відносини там поправилися, полекшало трохи державному скарбові, вивіз оживився, передовсім помітно оживилася купівна сила громадянства на внутрішньому ринку, хоч ціни змінилися дуже мало. Взагалі в Анґлії девалюація пройшла спокійно, бо державний скарб має великий запас золота й дуже пильнує, щоб як що до чого, коли б зрушений із своєї підстави гріш хотів далі котитися надолину, можна було його підперти.

За Анґлією подібним шляхом пішли Зєдинені Держави Північної Америки. Америка мала меншу за Анґлію потребу зменшати вартість свого доляра. А проте вона 1933. р. зменшає майже на половину (50%) золота в долярі. Таким чином вона хоче збільшити покупівну силу своїх громадян і в дальшій послідовности розбудити промисел, дати роботу безробітним і т. д. Так хочуть Зєдинені Держави полекшити тягар задовжених своїх промисловців і хліборобів, що в часах сприятливої конюнктури[4]) поза-

[3]) Про інфляцію й дефляцію чит. „Життя і Знання", річн. VI, 1933, ст. 41—43.

[4]) Конюнктура, латинське слово — збіг різних господарських, політичних і инших обставин, що впливають на попит товарів, їх збут, ціну, незалежно від волі окремої людини.

тягали зобовязання. Дещо з того президентові Злученних Держав Рузвельтові дійсно вдалося. Число безробітних зменшилося на одну третину, збільшилося на 29% виробництво, виробничі ціни підскочили на яких 30%, споживчі на 15% (не забуваймо: все підвищується в погіршеній валюті, знижується в золоті).

За цими двома державами пішла Чехословаччина, зниживши свою корону на 16%. Мала вона передовсім на оці, таким подешевінням свойого гроша, краще приспособити своє промисловe виробництво до вивозу, щоб могти краще конкурувати з иншими сусідами, теж промисловими краями, що рахують на вивіз. Рівночасно вона підготовила всі заходи, щоб від того зниження вартости гроша не підскочили занадто споживчі ціни в краю. Із цією метою і впровадила — хлібний монополь.

З подібною метою провела в себе девалюацію й Бельгія, знижуючи вартість свойого франка на 28%.

Довший час після тих перших перегонів тримався т. званий золотий блюк держав на чолі з Францією; до нього належала Швайцарія, Голяндія й зближалася Польща. Всі вони обстоювали залежність валюти від золотої підстави та її сили.

Франція, яка мала багаті запаси золота, довго могла зі всіма конкурувати своєю валютою, своїм золотим франком. Але й тут роздуті за добрих часів державні буджети і платні нелегко тепер скоротити; до того ж треба що раз більше зброїтися, через високу валюту що раз тяжче конкурувати в вивозі за кордон. Через свою неспокійну політику французька держава викликає недовіря у своїх громадян і в чужинців. Свої ховають що раз частіше золото у схови, чужинці кажуть собі платити за все золотом, тимто французька золота підстава захиталася, й Франція теж не витримала. Попереднього місяця вона порозумілася з Англією й Америкою, знизила вартість свого франка на яких 30% й відмовилася виміновати банкноти на золото. За Францією пішла Швайцарія й Голяндія. Знизила теж вартість свойого ліра Італія до 40%.

Може тепер порозуміються держави й установлять якийсь новий паритет, тобто підставу золотового відношення між своїми грошима, бо старий захитаний зовсім. Щось говорять про нове міжнародне валютове порозуміння, про більшу свободу в товаровому обміні між державами й т. д., бо виявилося, що й велика кількість золота й міцна валюта не є ще достатньою забезпекою перед господарським і суспільним неладом, що добробут і суспільний мир залежать від багатьох причин, моральних і матеріяльних. Перегони у зброєнні, в валютовій і митній політиці погано відбиваються на всіх.

Господарство любить більш устатковані відносини. Для нього не пригожий ні гострий лад, наказ, ні ризикована капіталістична гра наосліп.

Якже ж тепер бути польській валюті? Відчувається неспокій. Ціни скачуть угору, уряд з цим явищем бореться. Спекулянти ширять острах, нагадують воєнні й повоєнні часи. Коли б не девізові заборони, гріш утікав би за границю, перемінявся б у чужу вартісну валюту, чи в щире золото. А так годі... Земля пішла сильно вгору, доми теж. Чути голоси, що Польщі треба піти слідами західньо-европейських держав і знизити вартість злотого, а то вивіз за границю ослабне, а це підірве внутрішні господарські відносини й державний скарб. Та є й такі голоси, що знижувати курсу злотого немає потреби, що треба витримати, бо ж, правду сказати, в Польщі останніми роками були вже незамітні девалюації. В 1926. р., коли Польський Банк мусів видати багато із золотої підстави валюти (долярів) через бюджетні дефіцити (недобори), грозила інфляція злотого, і справу поряднено, установивши новий паритет: замість 1 доляр = 5.19 зл., знижено вартість злотого в відношенні 1 доляр = 8.91.

Удруге трохи прислаб злотий тоді, коли в Америці знижено вартість доляра (1933. р.), — долярова валюта заступала в великій мірі в Польському Банку золоту підставу, тай у краю це була неначе друга валюта — тоді на її зниженні багато людей у нас потратило.

Облекшення довгів хліборобства й перечислювання (конверзія) державних позичок теж зближені до девалюаційних засобів.

Тимто деякі польські фінансисти, знавці грошевої справи, вважають, що злотий і так уже ослаблений і в порівнянні з валютою тих держав, куди Польща вивозить (до Англії, Німеччини, Франції, Скандинавських держав) польська валюта не надто дорога. А зниженням її вартости можна підірвати до неї довіря, на рятунок її, коли б підо впливом паніки (сліпий жах) почала котитися надолину, відповідних фондів нема. А далі — можна, мовляв, зруйнувати моральну підставу для внутрішньої капіталізації, вкладів дрібних ощадностей і т. д.

Деякі кажуть, що можна „промишляти" тимчасом дозволеною в статуті Польського Банку знижкою злотової підстави. Але ж — без законної ухвали не можна знизити вартости валюти, хоч назверхні випадки можуть до того грунт підготовити.

Нічого певного згори передбачити докладно не можна. Покищо уряд старається не допустити до паніки, бореться із спекуляцією, проголосив заяву про незмінність вартости злотого.

Хто має гроші й нагоду купує поле. Це найліпша, кажуть, льоката, себто, вміщення капіталу (а треба стерегтися спекулянтів!). Кажуть, що жиди по 10—20 складаються й будують спільно по містах камениці. І це може бути правда, бо жиди дуже солідарні, між собою згідливі. Автім вони мають гроші, здебільша, в товарах.

Що ж у таких часах робити тому, хто щадив дрібні заробітки? Передовсім — щадити все у своїх установах і бути їх діяльним членом, а наші щадничі кооперативи мусять усе дбати, щоб дрібного ощадника берегти, так уміщувати дрібні ощаджувані капітали, щоб вони не втратили своєї дійсної вартости.

Бо, бачимо, грошева політика, як хтось сказав, наче те коротке накривало: потягнеш до голови — в ноги буде зимно, закутаєш ноги— на голову не стане...

ВОЛОДИМИР СІЧИНСЬКИЙ

ДЕЩО ПРО МАГОМЕТАНСЬКИЙ (І МАВРИТАНСЬКИЙ) СТИЛЬ

Магометанське мистецтво почало поширятися тоді, коли кочових арабів зєднала в велику державу релігія Магомета (570—632) й коли араби завоювали великі простори землі від Індії до Еспанії, включаючи сюди Персію, Арабію, Сирію, Єгипет, Північну Африку й Туреччину. Це мистецтво розвивалося головно в часах VIII—XVI. ст.

Через релігійні приписи магометанської віри в магометан різьба й малярство не розвинулися. Зате в будівництві ми бачимо тут своєрідні форми у прикрасах і оздобах; саму ж техніку, спосіб виконання та форми будівництва, магометани переймали звичайно з инших стилів, передовсім з візантійського. У малярстві творять виїнятoк перські мініятури (дрібні рисунки в книжках) XVI—XVIII. ст. дуже тонкого й делікатного рисунку (див. рис. 9).

Магометанські храми-мечети відзначаються своїми мінаретами — стрункими високими вежами (рис. 2 — мечет у Персії, рис. 1 — в місті Адріянополі в Туреччині). Великої різнородности досягають форми луків: т. зв. стрільчасті (рис. 2), зубчасті (рис. 3), підковчасті (рис. 4), кілеві (у формі кіля човна) та ин. Не менше різноманітні, густо покарбовані капітелі (рис. 5—6) на тоненьких кольонах. Таке багатство форм окремих частин будови й густе мереживо орнаментів, робили будови всередині попросту казковими й незвичайно роскішними.

Особливо багаті й роскішні будови збереглися в північній Африці й особливо в Еспанії, де вони творять відміну стилю під назвою „мавританського" стилю (рис. 3—4). Як відомо, в південній Еспанії панували маври, себто, мішанці хамітських і семітських племен, що перебрали арабську культуру, яких 700 років (711—1492) і тут залишили дуже гарні памятки свойого мистецтва.

Орнамент, що його творила багата уява арабів, досягав нечуваної різноманітности форм і барв і має назву „арабесок". Є це ґеометричні і сильно стилізовані ростинні мотиви, що сплітаються в дуже придумчасті і штудерні ґеометричні взори, які підпорядковані певному математичному розрахункові (рис. 3—5, 7—8). Таким орнаментом магометани густо вкривали будови (рис. 3—4) та різні вироби мистецького промислу — на тканинах, на кахлях, на посуді, на металевих виробах. Свого часу особливо славилися: сарацинський[1]) шовк у сицилійському місті Палермо, фаянсовий (глиняний, у середині дірчастий) посуд на острові Майорка в Еспанії (т. зв. майоліка) і в Нікеї в Туреччині (в північно-західній Малій Азії), перські й турецькі килими та инші ткацькі вироби.

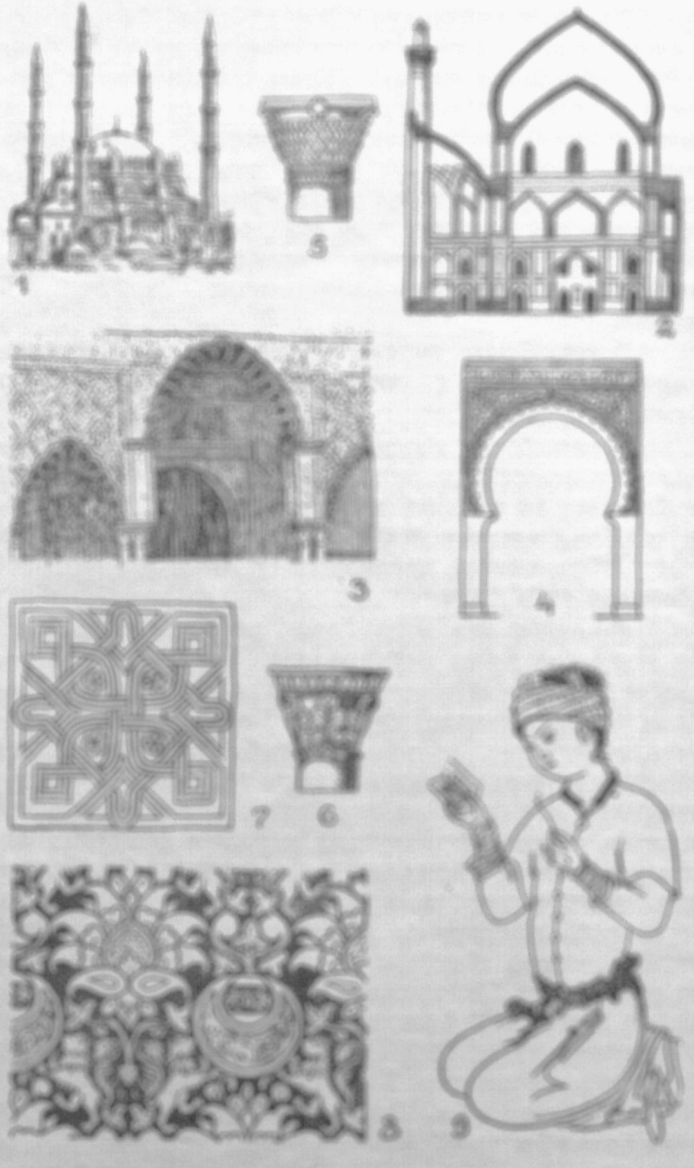

Зразок магометанського (мавританського) мистецтва.

Деякі форми магометанського будівництва (і орнаментики) Персії та Індії, зокрема цибулясті, сильно пукаті бані приняли в московському будівництві.

[1]) сарацини — старе кочове племя в Арабії; в середньовіччі звали сарацинами арабів узагалі, а то й — усіх магометан.

ПІШКИ ПО МОРІ

Англійський винахідник М. Маркус придумав непромочний одяг й пару чобіт, які тримають людину на воді. Свій винахід М. Маркус недавно сам випробовував на морі в Савтенді. Хоч море було того дня досить бурхливе, Маркус без великих труднощів перейшов верхнею води кілька кільометрів. Підчас проби вода доходила Маркусові иноді до колін, але рухи його ввесь час були цілком свобідні: він повернувся на беріг без великої втоми. Громада, що стежила на суші за його прогулянкою, зустріла винахідника з захопленням. Тепер Маркус збирається на довшу прогулянку на морі. Звичайно, за ним буде плисти моторовий човен, що забере його, коли буде йому загрожувати яка небезпека.

Д.

Г. БОБЯК.

ПРО ВЕРБУ ТА ПРО ДУБА — ЯК ЦІЛЮЩІ РОСТИНИ

ВЕРБА.

На просторах української землі росте двадцять кілька родів верби, крім мішанців між ними. Із усіх їх кору вживають, як ліку, без огляду, чи не дерева, як ось біла (Salix alba), або крихка (Salix fragilis) — верба, чи кущі, як ось лоза (Salix viminalis). — Кору стягають із 2- до 4-літніх галузок, гладку, непорепану, найкраще тоді, коли нема на вербі листя, себто від осени до весни.

Був час, коли і в аптиках уживали вербової кори замість — хінової. Головний дієвий її складень є саліцина, з якої можна хемічно добути саліцилеву кислину, що виявується почасти і в людському тілі, коли зажити саліцини або вивару вербової кори. Тепер є вже кращі, доцільніщі ліки, та все ж не слід вербою погорджувати, бодай у недостачі чогось ліпшого, бо ж верба по всіх українських землях є під рукою.

Вивар вербової кори є слабо дезинфекційний засіб, знезаразливий (нищить заразні речовини), крім цього, він — стягає. Звідси може дати деяку поміч при послабі (розвільненні), при внутрішніх кровотоках та коли хто плює кров'ю. Як хінове приладдя, може деколи заступити в лихорадці (пропасниця, фебра, малярія) хінову кору. Як саліцилева кислина та її соли, робить своє такий вивар у випадках ревматичних болів у крижах і клубах.

Те саме, що кора, робить і листя верби, хоч слабше.

ДУБ.

З дуба вживають у лічництві листя, кори й овочів (жолуді). Всі ці частини сильно стягають, бо мають дубильну кислину, та дезинфекційні. Коли в людини жолудева кава або вивар кори, чи листя повздержує різачку (дезинтерію), а навіть може спричинити запір, то деякі звірята, як ось гуси, свині, кози, корови можна жолуддю вгодовувати, аж до затовщення, і то без ніяких хоробливих змін у їх тілі.

Жолудева кава є багатобічний і поживний лік. Поручають її також, коли хто має кваси у шлунку, не має апетиту, боїться, що має всі хороби (гіпохондрія), в кого раптово змінюється настрій (істерія), на кровотоки, при пороні, на лихорадку, на білі сплави, золотуху (жовна, скрофули), коли діти немічні, виснажені. Коли вона робить запір, то треба зменшити її порцію або й понехати. А брати треба до неї дозрілу жолудь: облупити з кори, покраяти, висушити в печі, а припалити її тільки на буру, а не на чорну барву. Замість молоти, треба жолудь товкти на ще дрібніші кусні. Варити в кам'яній (глиняній) посудині, бо в металевій вона дуже змінюється.

Спершу треба давати на день на особу 4 грами; опісля що день побільшувати, доки не дійдемо до 30 грамів (три декаграми) жолуді на дорослу особу. Досить її на півтора, до двох шклянок кави разом із молоком.

Кору треба брати як у верби. Вивар робиться із чотирьох декаграмів на літру води, теж у неметалевій посудині. Назверх дають його на окладки на гемороїдні нарости, на згрубіння, на чиряки, ґанґренові рани, відморожені місця, на вола, пропукляни, купають у ньому при золотусі, сифілісі (пранцях) та промивають при білих сплавах. А пють, що дві години столову ложку, проти різачки (дезинтерії), кривавлення шлунка й кишок, проти сухіт кишок, катару дишиці (бронхіт), кишок і сечевого міхура, на лихорадку, гостець (грець, подагра), проти сильних місячних сплавів, та як хто плює кров'ю. Цей напій може поступнево відзвичаїти від алкоголів.

Вивар кори в молоці помагає, коли його вчас ужити, на затроєння грибами тоєю (Aconitum), пізноцвітом (Colchicum), наперстницею (Digitalis) та отровницею (вовчою ягодою, Atropa Belladona). — Дубове листя робить те саме, що й кора, тільки далеко слабше.

НОВИЙ ЗАСІБ ПРОТИ ГЕМОФІЛІЇ

Гемофілія це страшна хороба, що з нею до недавна не вміла собі порадити медицина. Люди недужі на гемофілію не сміють поранити себе, бо з найменшої ранки може сплисти їм уся кров, що не хоче ціпеніти. Таким недужим небезпечно рвати зуби, бо від спливу крови вони можуть загинути. В гемофілії дивне є те, що на неї нездужають тільки чоловіки; доньки тих чоловіків самі не хорію́ть на неї, але переносять цю страшну хоробу на своїх синів. Тимто деякі лікарі догадувалися, що, видко, в жіночім орґанізмі кружляють якісь річовини, що спричиновують ціпеніння крови на повітрі. Отож у Відні почали лікувати кривавлення гемофіліків (недужих на гемофілію) так, що прикладали до ран вату, намочену у свіжому жіночому молоці. Недавно німецьким ученим удалося добути новий засіб на гемофілію — з яблук. В соку м'ясистої садовини є деякі річовини, близькі до драгливатих сполук, — називаються вони пектини (пектини подибуємо, крім садовини, ще в буряках). Вони не кристалізують, не мають ніякого смаку, ані запаху. Від цих ново відкритих сполук, що є в яблуках, скорше ціпенів кров. І саме із яблучної пектини добуто новий засіб на гемофілію, його назвали — сангостоп (sanguis, лат. слово — кров, stop = по англійськи спиновати). Цей засіб випробували у вірцбурській університетській клініці (Німеччина): недужому на гемофілію, якому кров мала зціпеніти за 14 хвилин, вона зціпеніла, після того, як йому впорскнули сангостопу по — 2 хвилинах. -is-

---

КАЛІСТРАТ ДОБРЯНСЬКИЙ

ЗНАХАРСТВО У СТАРОСАМБІРЩИНІ

В околиці Старого Самбора є кілька знахарів, котрим прості люди майже загально вірять і вважають за таких, що „щось знають".

Відразу треба зазначити, що мішати знахаря з ворожбитом не можна, бо знахар „щось знає" й узагалі помагає людям, а ворожбит лише „відгадує" й часто може людям пошкодити.

В селі Созані, самбірського повіту, живе знахар П. В. Є це старший селянин, бойко, письменний. Знахарює віддавна. Знахарем став таким чином, що якийсь знахар, умираючи, передав йому знахарство й наклав на нього обовязок відмовляти певні молитви й відбувати означені пости, а то він — не буде помічним знахарем. Людина це побожна, свідома вартости своєї знахарської штуки.

Коли приходять до нього у справі недужого (найкраще, коли може прийти сам недужий), він не питається, щó це за недуга, а тільки подає псалтирю й каже розгорнути її в довільному місці. Де вона відкриється, там читає, потім обертає 7 і ще 2 далі, це є 9 карток і там читає. Цікавлять його тут лише декотрі слова, — передусім перший, або другий вірш на відкритій сторінці. Як прочитає, хвилинку спиниться, потім виходить до сіней, або надвір, де, як кажуть, говорить із своїм „годованьцем" — якимось домашнім духом — чорним котом або півнем. Виходити тоді за собою не дозволяє. Вернувшись зо двору, каже, що це за недуга, й яка її причина.

Головною й майже єдиною, на думку знахарів, причиною всяких тяжких недуг є „злий вітер" — продув, що не тільки шкодить людям, але й хаті, тим самим і людям, що в ній, коли знайдуться там, де той вітер віє[*]).

Кого той вітер підвіє, тому відійме владу на цілому тілі, або хочби поодинокі частини тіла (параліж), спричинює великі болі й т. п. Часто, мовляв, можна набратися цієї хороби так, що хтось стане на т. зв. „зливки", цебто на місце, де вилито воду, якою обмивали хорого, підвіяного вітром.

Опісля знахар каже ще раз розгорнути псалтирю і знову читає на розкритій сторінці, а далі — на 7. і 9. сторінці. Потім каже, що цю хоробу наслав хтось із сусідів (бо й наслати можна недугу) і то (в даному випадку) 6. сусід у північно-західньому напрямі від дому недужого. Щоб недужий міг вийти з цієї хороби, треба, мовляв, робити ось що: із поблизької родини недужого (може бути й кілька осіб) мусить піти хтось уночі і з 4-ох сторін хати цього сусіда повикопувати ножем у землі округлі ямки. Верхню верству землі треба відкласти набік, зі споду кожної ямки набрати пальцями 3 рази глини до якоїсь посудини, й цю глину принести додому. Так треба робити три ночі одна за другою. При цьому треба вважати, щоб хто чужий не побачив. Треба робити все у великій тайні й мовчки, а то — нічого, мовляв, не поможе. Таксамо можна набрати глини із слідів господаря, або господині того дому, коли котрого з них коли „підвіяло", бо знахар, лікуючи її, наслав хоробу на сусідів.

До цієї глини з 4 ямок або слідів треба в хаті влити води, замішати й цією мішаниною лівою рукою відліва позмивати всі місця на тілі хорого. Так треба робити три ночі одну по другій, а останки тієї мішанини кожного разу злити разом і вилити до 1. ямки. Опісля треба цю ямку прикрити тою відкладеною верхньою верствою глини, але те, що було зверху, обернути тепер до споду, опісля вдарити 9 разів лівою рукою відліва по тій прикритій ямці і зтиха за кожним разом говорити: „Звідки прийшло, нехай тут зістає". Відходячи, треба там залишити цю порожню посудину.

Вернувшись до хати, треба підкурити хорого таким зіллям і иншими додатками: прядивом із льону звичайного (Linum usitatissimum L.), вербівкою вузьколистою (Epilobium augustifolium L.), цвітом будяка (Dipsacus sp.), лікарською шалвією (Salvia officinalis L.), потовченим зерном звичайної пшениці (Friticum vulgare Vill.), галузкою без колючок звичайної смереки (Picea excelsa Link.), овочами сійної колендри (Coriandrum sativum L.), цвітами якоїсь ростини з родини Compositae, билом якоїсь ростини з родини Gentianaceae, деревним вуглем, парафіною й вощиною. Та щоб цілу хату не „підвіяло вітром", треба з чотирьох сторін у стінах хати повиверчувати дірки, куди треба вкласти відповідне зілля, а відтак позабивати ті дірки кілками. Все це може зробити тільки сам знахар.

Накінець знахар каже розгорнути псалтирю втретє й таксамо читає на відкритій, а потім на 7. і 9. сторінці. Прочитавши, каже, що є надія для недужого видужати, коли на цих сторінках псалтирі були, м. ин., такі слова: „...і піднесе мене Господь з ложа болізни...", або „...піднесуся з упадку..."; нема ж надії, коли такі слова: „...і ввійду в рів..." і т. п.

Иншим разом знахар скаже, що хорий набрався хороби таки дома, тимто тепер треба довкола власної хати таксамо викопати ножем чотири ямки, набрати з кожної тричі глини, цю глину змішати з водою, набраною тричі з броду й цією мішаниною обмити хорого лівою рукою відліва. Останки мішанини, куди хорий повинен тричі плюнути, вилити на розпуттях (розстайних дорогах), але при цьому вважати, щоб не переступити того місця, де вилилося (цілком ясно, що хто перший, мовляв, переступить це місце, то й набереться хороби), це все робити одна по одній три ночі потайки.

Коли недужий має т. зв. „гостець", то його недугу треба заклясти так: треба піти в північно-західньому напрямі й там із криниці набрати тричі води. Тою живою (в джерелі є все жива вода) водою слід натерти лівою рукою відліва тіло недужого, останки вилити на розстайні дороги, не переступаючи цього місця, й вертатися швидко додому, не оглядаючись. Це треба робити перед сходом і заходом сонця три рази і то тайком

---

[*]) У випадку невилічного рака, наприклад, скажи, що це, мовляв, „хорого підвіяло вітром".

і мовчки. Коли хорому поліпшиться, тоді можна вилити олово „від перестраху".

*

Знахареві не вільно нікого втаємничувати у знахарську штуку. Коли б її виявив, то утратив би всю силу, а то могло би зустріти його яке нещастя. Лише передо смертю він може передати свою знахарську штуку, і то, коли той, що йому штуку передають, зобовяжеться все дуже докладно виповнити. Знахар не любить, коли приходить до нього хтось такий, що не вірить у його штуку. За свою пораду не жадає грошей, а бере лише те, хто що йому дасть.

*

В Хирові є знахарка Т. Коли приходять до неї у справі хорого, вона питається, в чому виявляється хороба, потім каже подати собі якусь річ недужого, напр. сорочку, якусь частину одягу й т. п. Кладе все це перед себе, потім бере якийсь свій записник із якимись таємними знаками й читає з нього над річами недужого. Прочитавши каже, чи хорий видужає, чи ні. Причиною хороби є часто те, що хата хорого знаходиться, мовляв, на „злому", „заклятому" місці, те місце мусів заклясти якийсь чарівник, або рабін[5]). В такій хаті, що находиться на заклятому місці, дуже погано ведеться, бувають часті випадки смерти, хоріб та різних „нещасть". Тимто треба це „зло" зігнати з цього місця. Але підчас хороби не можна цього робити, бо хорому могло б це ще більше пошкодити. Навіть сама знахарка, зганяючи це „зле", сильно мучиться, бо „зла сила не уступає так легко".

За той час хорого треба підкурити зіллям, ціле тіло обмити чистою водою, а останки з неї вилити на розпуттях. Усе це треба робити у великій тайні. Крім цього, треба хорому давати пити три рази денно, 9 днів день по дневі вивар полину (Artemisia absinthium L.) й нарешті забити 3-літнього кота, а шкірку з нього прикласти до грудей.

Заки хорий видужає, всі инші мешканці дому мусять очиститися перед погубним впливом заклятого місця і то так, що кожний принесе до знахарки 3 м. шовку, ¹/₄ л. питного спирту й кусок цукру „з голови".

Коли хорий виздоровіє, чи умре, знахарка очищує це місце: того дня треба дати відправити Службу Божу в церкві, і тоді всі домашні мусять висповідатися й запричащатися.

*

Знахар М. В. Р. із Ясениці Замкової, пов. Турка, це — дуже побожний, чесний і щирий чоловік, раз-у-раз відмовляє відповідні молитви й відбуває визначені пости. Але ця його побожність якась дуже дивна, сам він часто нарікає на упадок віри в теперішніх часах.

Дуже цікавий є його світогляд. На його погляд, цілий світ поділений на 12, чи 18 округ, управ. Кожна річ, навіть хороба належить до якоїсь властивої їй управи, якою кермує якась вища сила, а над тими всіма управами є щойно Бог.

Кожна хороба має свою душу, — це якась жива істота. Всяка хороба дістається, мовляв, до тіла людини через кров і в крови знаходиться все. Тимто лікувати недугу можна тільки, спинивши кров. Кров треба брати з мізинного пальця лівої руки хорого, вколовши його шпилькою. Тепер треба взяти краплину крови, а опісля серце й язик убитого відповідного птаха (напр. крука) або звірятка — і над цим усім відмовляти відповідні молитви й таке заклятя: „Ти пресвітлий кров'е, царю адинов, я тебе взиваю, будь мені до помочі, як удень, так і вночі".

Всіх хоріб є 12, і до кожної помічний инший, птах, чи тварина.

Коли „підвіє злий вітер", знахар бере воду й часник і, тримаючи над хорим, зашіптує щось, взиваючи на голос усіх янголів і архангелів (серафими й херувими), святих Миколу, Василя, Йосафата й ин, відтак відмовляє всі молитви й говорить таке заклятя:

„Замикаю чистими дзвонами, і чистою водою, і святим вогнем усяку слабість від (ім'я хорого). Як чисте сонце, і місяць, і звізди, так чиста кров у (ім'я). На тоту інтенцію я прошу небесного Отця престол, аби Господь Бог утихомирив той біль".

Або сам хорий має говорити:

„Замикаю і заклинаю всяку слабість, недугу і печіч живим Господом Богом і всіма святими, чистим сонцем, місяцем, звіздами і облаками від себе (ім'я), як чиста вода і здорова в моїх очах, так чиста кров є здорова у мені".

Це треба сказати три рази. Відтак хорий має напитися цієї води з розтертим у ній часником.

Треба також, щоб хтось із родини хорого пішов з водою й часником до церкви й там із хвилиною, коли священник починає Службу Божу й ударить дзвінок, потрис водою у пляшці і тричі відмовив усі молитви.

На ціле тіхо хорого треба давати оклади з вивару галузок і шишок соснини, коріння, або ягід червоного свербивусу, ялівцевих ягід, вівсяної соломи й сіна, або купатися в тому вивері.

На Святий Вечір перед святою вечерею має хорий тричі облизити відкриті долонї до засвяченої свічки, а відтак скоро до себе. Таким чином, мовляв, він очиститься вогнем від хороби, бо вогонь має велику очищальну силу. Взагалі вогонь то, мовляв, якийсь великий дух.

[5]) Тут загально вірять, що рабіни мають якісь чорні книги, якими можуть помагати або шкодити людям.

НОВИЙ СПОСІБ ПЕРЕХОВУВАТИ МОЛОКО

Всі дотеперішні способи консервувати молоко (штучно зберігати, щоб не псувалося) змінювали його смак і відбирали дуже багато із його відживної вартости. Тимто великі трансокеанічні (що перепливають океани) пароплави мусіли возити корови, щоб вибагліва публика мала до кави свіжу сметанку, а хорі й діти свіже молоко. Новий спосіб консервувати молоко в так званих „танках Гофіюса" певно зробить переворот у молочарстві. А саме свіже молоко зливають до окремих посудин, т. зв. „танків Гофіюса", де воно находиться під тиском кисню й може у свіжому, незміненому стані видержати більше ніж 60 днів. Та найважніше — молоко набирає ліпшого смаку — бо зовсім зникає посмак стайні й корів (те саме діється і з маслянкою, з солодкою сметанкою, що довго держиться, не зсідається). Новий спосіб переховувати молоко в „танках Гофіюса" найбільше зацікавив пароплавні підприємства, бо ж свіже, добре молоко на пароплавах немаловажна річ.

МИХАЙЛО ОСТРОВЕРХА

НА МІСЦІ БАГНИЩ — ПОЛЯ Й НОВІ МІСТА

Чудова своєю природою, пребагата на мистецтво — Італія. Красу її оспівують мистці слова і барв. Її духова культура, що ввіссала в себе культури старовинної Греції і старовинного Риму, стала підставою сучасної культури Европи.

Понтійські багна перед осушенням

Але ж у цій чудовій країні простилались донедавна широченні простори багнищ і болот. Ці багнища займали колись понад пять міліонів гектарів простору. Пригадаємо з них хоч найважливіші: на північному сході у венеційській окрузі, в західній частині середущої Італії, на півдні в окрузі Пулії, на Сицилії — округа Катанія, в Сардинії — біля місцевости Кампідано ді Орістано.

Всі ті багонні простори це була справжня опущена земля, пустеля. Ніхто жити там не міг, бо там усевладно панувала малярія, пропасниця. Влітї ще декуди, як ось на понтійських багнах, випасали худобу. Де-не-де там видніли копиці скошеного сіна, то колиби пастухів та косарів-робітників.

А що понтійські багна стелились недалеко попід Рим та инколи заливали головний шлях старого Риму via Appia яким римські легіони машерували на південь аж до Апулії, до пристані Brundisium, тепер Бріндізі (той шлях зветься тепер Appia Antica), то деякі римські цісарі вже тоді думали осушити ті багнища. Великі пляни просушити понтійські багна мав уже Юлій Цезар та плянів цих не виконав, бо згинув із руки змовника. Найбільше ще тут прислужилися два цісарі: Нерва (96—98 по Хр.) і Траян (98—117). А в середньовіччі бралися просушувати папи. Тільки ж вічні неспокої й війни спиняли цю роботу. Коли ж Італія стала зєдиненою державою (1860—1871), її уряди раз-у-раз думають про осушення усіх італійських багнищ узагалі. Таким чином від 1870. р. до 1922. р. осушено один міліон і 390.981 гектарів багнищ.

Коли прийшов до влади Муссоліні у 1922. р., за одне з перших завдань поставив собі просушити всі багна Італії. Таким чином він і його уряд мав на думці ось що: визволити цілі смуги землі-пустелі від малярії, яка все більше й більше нищила нарід; безземельним і малоземельним селянам, передусім колишнім воякам, які брали участь у світовій війні 1915—1918. р., — дати землю; збільшити управний під ріллю простір, щоб збіжжя не треба було спроваджувати з закордону. Це була наче частинна земельна реформа. Робота пішла дуже успішно: від 1922. до 1933. р. просушено 4,275.611 гектарів багнищ супроти 1,390.981 га за час 1870—1922. р.

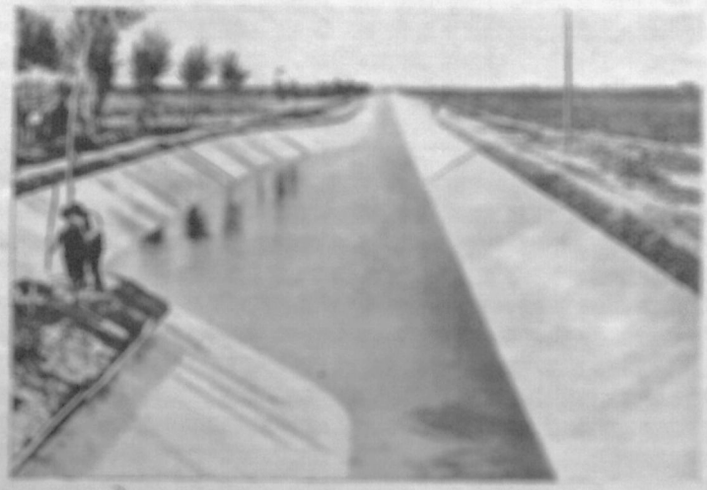

Меліораційні роботи в окрузі міста Феррари—водостік

Найсильнішу увагу звернув уряд Муссоліні на понтійські багна. Просушення цих багнищ стало найбільше голосне. Справа в тому, що просушувати саме ці багна бралися вже здавен-давна, і бралися всі — а ніхто, за 2000 р., не довів цього до кінця. А тепер уже на місці цих багнищ тягнуться родючі поля, щораз виринають нові й нові оселі для людей. Ще кілька років тому мчався поїзд — лінія Рим-Неаполь — крізь цю сіру непривітну, опущену, смердючу, задушливу пустелю, ніде не спиняючись. Тепер тут уже є стація — Літторія, гарне місто. Стає тут кожний поїзд. А довкола стеляться навесну золоті лани пшениці, біліють на сонці загороди італійських кольоністів-

Колиба пастухів перед осушенням багнищ

селян, що тут поселились. Загорода від загороди далеко, щось так як у нас на Волині хуторі. Скрізь чистенько, привітно. Стацію Літторія віддали для прилюдного вжитку на врочистому святі у приняві Муссоліні 30. червня 1932. р. А дня 5. серпня 1933. р. Муссоліні поклав перший камінь під нове

Вигляд понтійського поля тепер. Хата кольоніста

місто — Сабавдія. Створивши нову округу „Літторія" — 19. грудня 1934. р., Муссоліні оснував нову оселю — Понтінія. А оце недавно були основини оселі — „Апрілія", після якої зроблять основини нової оселі — либонь, Авзонії.

Зародень нової округи „Літторія"[1]) творить 73 гектари просушеної землі. Простягається ця округа на 210.170 га, населення має 215.000 людей.

Все це торкається самої Іатлії. Але ж теперішній уряд дбає і про осушування багнищ на італійських островах. Ось недавно в часописах цілого світу проскочила звістка, що незабаром на острові Сардинії мають дати до вжитку осадчих нове

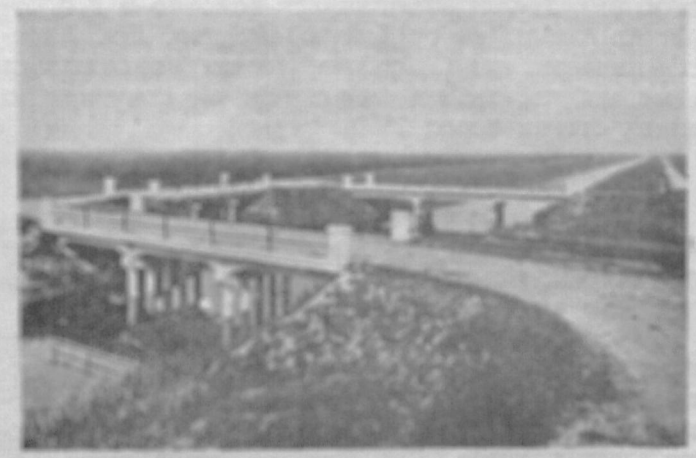

Після просушення багнищ ув одній місцевости коло Венеції: розміжжя доріг і каналів

місто — Помезію, збудовану на осушених грунтах Сардинії. На відкриття, що має бути дуже великим святом цілої Італії, має приїхати ввесь уряд теперішньої Італії з Муссоліні на чолі.

*

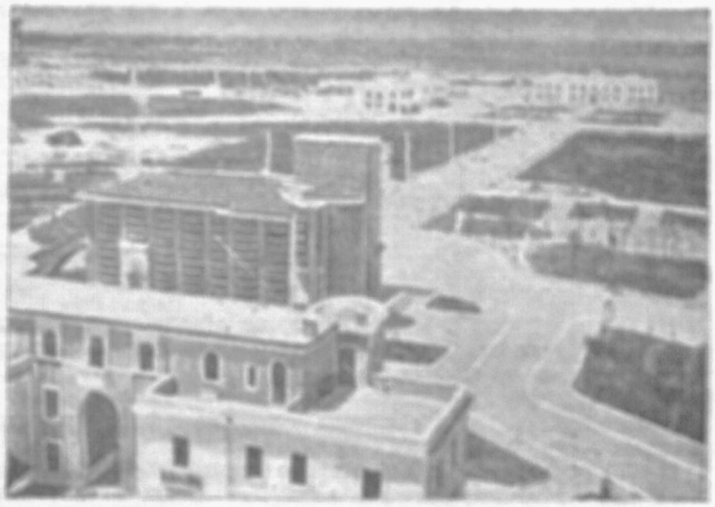

Вигляд нового міста Літторія

Цікаві теж будуть для нас цифри: в яких роках кілько робітників працювало при осушуванні всіх багнищ. Отже від осени 1922. до осени 1923. р. працювало — 28.117 робітників; пізніш це число хитається, воно то більше, то менше, нарешті, від 1930/31 йде сильно вгору: 1930/31 працювало 45.098 робітників, у 1931/32 — 52.614, у 1932/33 — 59.559. Як бачимо, число робітників зростає в міру того, як появляються наслідки їх роботи: з болотнищ і мокляків стають родючі поля, на них виростають гарні людські оселі, а то й горді міста.

Із усього того, що тут сказано, ясно виходить, яку вагу має людська праця, та яке велике значіння у світі має — вперта, незломна енергія, сила волі, коли її свідомо на щось спрямовувати. Тут можна створити багато корисного, багато тривалого, те, що видавалося колись неможливим, стає тепер дійсністю. До того ж — безземельний селянин дістає землю, безробітний робітник — працю, і населення поволі заспокоюється.

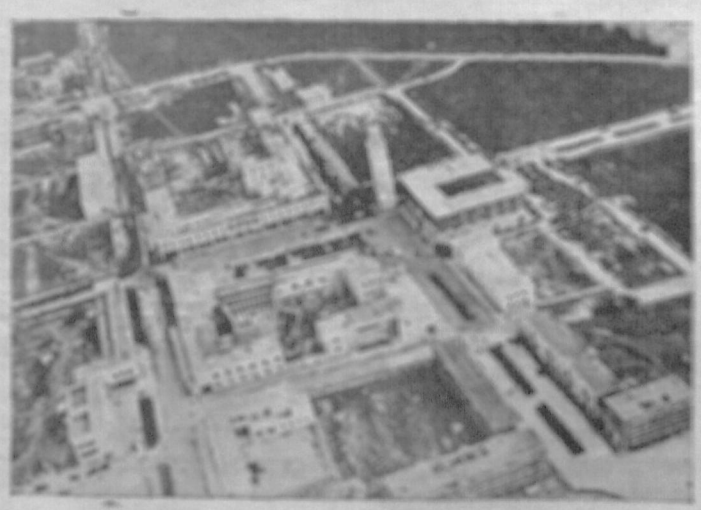

Нове місто Сабавдія, зняте з літака

[1]) Про Літторію чит. Ж. і Зв. 1934., ст. 180 і 1935., ст. 40; тамсаме — про те, як осушують землю і взагалі здобувають сушу.

МИХАЙЛО СОНЕВИЦЬКИЙ

ДО ДЖЕРЕЛ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ

Беру в руки часопис і читаю заголовки останніх вістей:

„Розпучливі телеграми дипльоматів із Мадриду". „Генерал Франко починає офензиву на південнім фронті". „Транспорти повстанців до Европи". „Конфіската майна повстанців". „Автономія Катальонії". „Політика нового уряду". „Криза демократії". „Грецькі партії проти диктатури" й т. д., й т. д.

— Ну, гаразд, — міркую, — що це не я понаписував усе це до „Життя і Знання". А то п. редактор, що не любить чужих слів у статті, повикидав би їх або казав би пояснити їх у замітках. І треба б тоді більше-менше таке додати:

1) телеграма — слово, утворене з двох грецьких слів τῆλε = далеко, на віддаль, і γράμμα (грамма) = письмо, отже: письмо на віддаль;

2) дипльомат — слово грецького походження; δίπλωμα (дипльома, дипльом) означало „поручний лист, трядове письмо";

3) генерал — із латинського слова „generalis";

4) офензива „зачіпка війни" — слово латинського походження: offendo = штовхаю, вдаряю;

5) фронт — латинське слово: „frons" = чоло, чолова, передна лінія;

6) транспорт — від латинського слова: transporto = перевожу;

7) Европа — назва нашої частини світу, слово грецького походження, означало в найдавніших часах узагалі суцільний суходіл у протиставленні до островів і півостровів, опісля — нашу частину світу в протиставленні до Азії й Лібії (тобто — Африки);

8) конфіската — латинське слово „confiscatio" — означало в Римі „забрання майна на державний скарб", бо fiscus-ом (фіскус) називали державну скарбницю;

9) автономія — грецьке слово αὐτονομία = самоуправа;

10) політика — слово грецького походження; πόλις (поліс) означало в старинній Греції місто, громаду, а то й державу, бо Греція не творила однієї політичної цілости, а ділилася на багато державок (міста з околицею);

11) криза — грецьке слово κρίσις = рішення, вирішна хвилина;

12) демократія — грецьке зложене слово „народоправство" (δῆμος = нарід, κρατία — маю силу);

13) партія — від латинського слова „pars" = частина, також: гурт прихильників;

14) диктатура — латинське слово... і т. д...

Уявляю собі, як позіхали б читачі, вичитуючи такі списи слів, а деякі нетерплячіші могли б закликати:

— Гей, панове, чи ви там у Львові забули по-українськи, що пишете до нас латинською та старо-грецькою мовою?

На виправдання можна б тоді сказати, що не тільки у Львові, але й у Києві, в Харкові, в Чернівцях та в Ужгороді пишуть часописи подібною мовою. І можна б тицьнути для прикладу текст (всі слова) промови такої „риби", як теперішній диктатор Совєтської України, Постишев, видрукований у „Вістях" (з 24. І. 1934):

Процес „Союзу Визволення України" виявив, що найсильніші гнізда націоналістичної контрреволюції були у вищій і середній школі, в Академії Наук, у видавництвах і в організаціях письменників. В 1931. р. викрили т. зв. Український Національний Центр. Була це боєва національно-фашистівська організація. Її завданням була консолідація національних сил...

Тут третина слів (вони видруковані товстим друком), латинського й старо-грецького походження.

Та чи тільки в часописах уживають позичених слів, і то головно з латинської та грецької мови? Чи тільки в політиці?

Отже ні! Ти сам, читачу, вживаєш густо-часто слів, що не є українського походження. Инколи відчуваємо, що це не наше слово: бувають це недавно присвоєні, т. зв. „чужі слова", як: телефон, термометер, радіо... Але часто й не спостерігаємо, що слово не наше, бо його ми вже давно переробили з чужої мови та й приспособили до своєї, деколи слово змінило свій вид так дуже, що тільки фахівці-мовознавці можуть відкрити його походження. Це т. зв. „запозичені слова", як ось із латинської й грецької мови слова: мурувати, руйнувати, паль, скриня, комора, комин, кімната, церква...

Досі подавали ми слова з старовинних мов, грецької й латинської. Одначе є в нас запозики і з инших мов: є з церковно-словянської мови (як от: утреня, воскреснути, Благовіщення), є від найближчих сусідів, поляків (обіцяти, карк), москалів (казьонний, щоти), румунів (ватра, царина), мадярів (лапа або лаба, афини, бербениця), є дуже багато від німців (бурмістер, ярмарок, верстат, ґанок, шинок, ґрунт, братрура, кухня, ґантувати, купити), є трохи й з мов дальших культурних народів: французької (інжинер, жандарм, арешт), італійської (ґалерія, карета, олива, сопран, тенор, бас), англійської (фармер, футбол, клюб, ровер, спікер), є і з старо-жидівської, єврейської мови церковні слова, такі, як алилуя (= славіте Бога!), амінь (= нехай так буде!), або імена, як Марія, Михайло, Йосип і т. д.

І з якої мови немає в нас позичок! Хочете з китайської (хінської)? Є: чай[*]).

Є навіть у нашій мові сліди зустрічі з кочовиками, головно з татарами, як ось: козак, гайдамака, отаман, чума, гарбуз, капшук.

Сліди мов тих народів, що жили перед нами на наших землях, залишилися головно в географічних назвах, як от Дніпро, Дністер, Дін. А деякі слова, як, напр., „собака" (спака)) тримаються в нас, мабуть, іще від часу скитів, що кочували по наших степах перед 2500 роками!

*

Отже є в нашій мові доволі слів чужих, позичених від усяких народів. Але ж ні з одної мови не маємо їх тільки, що із старо-грецької й латинської. Бо подивімося тільки кругом себе!

Коли ходимо до школи, то чуємо й уживаємо таких слів грецького й латинського походження, як: папір, картка, бібула, таблиця, крейда, каламар, лінія, кляса, професор, директор, інспектор, лекція, павза, ферії, вакації, ну й саме слово — „школа".

Коли мова про церкву, то тут безліч слів грецьких: євангеліє (= добра вість), апостол, ангел (ангол), діявол, катехизм, біблія, архиєрей, митрополит, єпископ, парох, діяком, псалтир, псалом,

---

[*]) те саме „гербата", зложене з латинського слова „herba" — зілля і „ἄλη", що є иншою зимовою слова „чай", пор. стор. 313.

антифон, тропар, парастас, панихида („панахида"), хор, ікона, іконостас, епітрахиль...

А імена! І Варвара, і Настя (Анастазія), і Софія, і Василь, і Петро, і Степан... Годі їх перечислити, бо треба б переписати ввесь календар: мало що не всі християнські імена є грецького й латинського походження.

Коли підемо до уряду, чуємо: канцелярія, термін, процес, параграф, прокуратор, адвокат, секретар, комісія, екзекутор, ліцитація, кримінал. Або: нотар, контракт, інтабуляція, гіпотека, геометер.

А в лікаря: доктор, пацієнт, апетит, рецепта, антика, шпиталь, клініка, ветеринар...

А спіритус (спирт), оковита (aqua vitae), пропінація, монополь, нафта, терпентина...

А армія, корпус, дивізія, мобілізація...

А машина, фабрика, мотор, турбіна...

А кооперація, кредит, консумент, асекурація...

А метер, кільограм, фунт, літра...

А економ, інструктор, агроном, плянтатор, кольоніст, меліорація, компост...

І цибуля, і петрушка, і барвінок...

А концерт, деклямація, рецитація, реферат, музика, хор, орхестра, актор...

Можна б іще довгенько вичисляти латинські і грецькі слова, що ми їх собі присвоїли. І цього не треба нам соромитися. Бо мови инших народів, навіть тих, що випередили нас у культурі, мають іще більше таких позичок. От, у народів Західньої Европи назви всіх місяців у році латинські, а в нас вони — славянські.

І так, наприклад, може довелося б нам, читачу, заклопотатися, коли почуємо, що навіть слово „жовнір", яке так залюбки в нас уживається, теж не наше, а позичка від дальших сусідів. Наше „жовнір" і польське „żołnierz" виводимо від німецького „Söldner", зовсім таксамо, як московське „салдат" — від німецького „Soldat". Але не попадаймо в одчай! Бо не тільки ми позичили собі це слово в німців... Німці не зробили краще від нас. Німецьке „Soldat" і „Söldner" утворене від „Sold" („жолд", платня нанятих вояків), а це від латинської назви золотої монети римських цісарів, що звалася „solidus". Кілько віків перетривало це слово, серед яких народів жило воно, якого набирало значіння! Бо ж „solidus" означало первісно в латинській мові „твердий" чи „трівкий" і з того самого слова ми маємо багато чужих слів у різних мовах, як ось — „солідний", „солідарний", „консолідація".

Чому ж у всіх мовах бувають чужі або позичені слова? Отож народи живуть із собою в усяких звязках, свобідніших, чи тісніших; вони впливають один на одного, один від одного приймає нові поняття, чи нові здобутки культури. Здебільша, діється так, що враз із новим поняттям, чи предметом приймає народ від культурнішого сусіда також назву для тої речі, якої досі не знав.

Тимто часто самі слова вказують на довгий ланцюг залежностей між культурами різних народів. Візьмімо, наприклад, слово „цегла". Ми дістали його через Польщу від німців (Ziegel), але німці ще давніше взяли його від римлян (tegula).

*

Найкращим прикладом для нас на те, як тісно культурний вплив вяжеться із мовним, може бути ділянка релігійного словництва. Український народ приняв християнську віру від греків. Тимто так багато в нас запозик із грецької мови в церковних словах. На це багато прикладів наведено на початку цієї статті. А поляки приняли віру з Риму. Через те в них, здебільша, латинські слова в тій ділянці. Отже в нас „церква" від грецького κυριακή („дім Господень"), а в поляків — „kościół" з латинського castellum; у нас — „манастир" із грецького μοναστήριον, в них — „klasztor" (німецьке Kloster, із латинського claustrum); у нас — „ігумен" (грецьке ἡγούμενος), у них — „przeor" (з лат. prior); у нас — „літургія" з грецької мови, в них „msza" (лат. missa); в нас грецька „просфора", в них — „opłatek" від лат. слова oblatum, у нас „парох", у них — „pleban" і т. д. А, крім того, в поляків „pacierz" — від першого латинського слова Господньої молитви „Pater noster" (= „Отче наш"), „nieszpory" з латинського слова vespera (вечірня), „habit" — ряса з латинського слова — habitus[3]) і инші назви, для яких українська мова має свої питомі слова, або запозичені з церковно-славянської.

Але міг би хтось сказати таке: і в польській мові є в ділянці церковного словництва чимало слів грецького походження. Це правда! Але ця правда якраз підкріплює ще більше попередню думку. Бо всі ці слова прийшли до польської мови таки через латинську. Отже й „біскуп" (нім. Bischof) з грецького ἐπίσκοπος через латинське episcopus, і „katolik" з грецького καθολικός (вселенський) через латинське catholicus, і „anioł" (нім. Engel) від ἄγγελος через латинське angelus, і „diabeł" від διάβολος через diabolus, і „ewangelium" таксамо... А чому ці слова взяла латинська мова з грецької? Сталося це тому, що книги св. Письма були писані спершу грецькою мовою й аж згодом їх переклали на латинську. Так і ввесь улад Церкви повстав спершу в країнах грецької культури (перші вселенські собори!). І коли яких слів не було в латинській мові, їх заступали латинами грецькими. Отже ці слова дійшли до поляків — окружною дорогою, через Рим, а до нас — просто. Бачимо тут наглядно, який ланцюг впливів тягнеться деколи.

А знаєте ви, яка різниця між адвокатом і вітом? На таку загадку можна б давати різні відповіді. Але мовознавці знають одну: слово „адвокат" — чуже слово, „віт" — запозичене, а обидва — від того самого латинського слова „advocatus". Якеж тут диво сталося? Отож слово „адвокат" — запозика з новіших часів, тимто й закріпилося без змін у письменницькій мові (хоч у народній мові буває й „гадукат"). А те саме слово „advocatus", чи пак неложене „vocatus", німецький народ у давній давнині перетворив у „Vogt"; поляки, а за ними ми, позичили собі це слово в німців і зробили з нього Vogt-а — войта (wójta, війта, віта), бо так нам виходило краще до ладу.

*

Ці приклади з ділянки мовних запозик ука-

[3]) Запозики всіх цих слів у польській мові дуже старі, ще з перших часів після прийняття християнства; через те такі зміни в їх вимові.

зують нам одночасно на шляхи, якими йшла до нас культура. Отже спершу (в княжій добі), прийшла вона на Україну з Греції (з Візантії), а йшла часто через південну Славянщину. Через те — безпосередній вплив грецької, а також церковнослов'янської мови на нашу. В пізніших часах нашої історії, і то найбільше від упадку грецького візантійського царства та від здобуття Царгороду турками 1453. р., йшла вона з західньої Европи, головно з Німеччини через Польщу. А німці й инші народи західньої Европи черпали повними пригорщами з добра, залишеного їм у спадщині старинними греками й римлянами.

Ось чому в нас так багато чужих слів не китайського й не муринського походження, навіть не єгипетських і не асирійських, але латинських і грецьких. Ясна річ, що і старовинні греки запозичили собі неодне слово в тих старших народів, у котрих чогонебудь навчилися.

Додати ще треба, що більшість тих наших „чужих слів" існувала вже в старовинних греків у тім виді, що в нас. На пр., назви наук: історія, географія, геометрія, астрономія, фізика, філософія, чи політика — створили грецькі вчені в глибокій давнині. Також назв: гігієна, дієта, прогноза, хірургія, анатомія, флегма, холера, трахома, артерія, ревматизм, артрит, подагра, спазми (лат. конвульсії), манія, меляхолія, ембріон — вживали вже грецькі лікарі нераз іще в часах перед Різдвом Христа. Але багато назв, що їх тепер уживає наука й культурний світ, є новішого походження. Повстали вони в тих часах, коли латинська мова була вже „мертва", тобто була лише книжною мовою. Це діялося саме тому, що вчені довгі часи писали книги латинською мовою, яка була міжнародньою мовою науки. Адже ще до половини XIX. ст., отже ще перед сотнею літ докторські дисертації (наукові розвідки, щоб осягнути науковий ступінь „доктора"), треба було писати тільки латинською мовою. Отож і не дивно, що й новіші винаходи називають учені грецькими й латинськими словами. Деякі такі грецькі й латинські назви повстали в недавніх часах. Знаємо навіть, коли це сталося. Ось, слово фотографія (назва зложена з двох грецьких слів: „світло" й „пишу" = світло-писання) появилося вперше перед сотнею літ (у р. 1839), слова „комунізм" (латинське слово *communis* = спільний) уживають теж сто літ (від 1840.), „грамофон" має пів сотні літ (від 1887. р.), подібно „автомобіль" (коротко: „авто") від 1893., „кінематограф" (коротко: „кіно") від 1890.

Так сама мова нас учить, що головні джерела сучасної культури — це старовинна Греція й Рим.

ВЕНЕДИКТ СТАСІВ

НАСТУП ТВАРИН НА ДЕРЖАВУ

Говорять у нас та багато пишуть про бацили, що підточують життя людей і тварин. А тимчасом є багато невеличких комах, що теж роблять велику руїну у світі. Та тільки шкодять вони не тваринам — а деревам. Узяти хоч би — терміти. Живуть вони, правда, не в нас, а в Америці, й там роблять величезні шкоди.

Працюють вони так, що люди їх зовсім не примічують. Тимто пересічний громадянин щойно тоді журиться небезпекою від цих звіряток, коли його дім починає хитатися, й направа дому буде коштувати сотні доларів.

Перед двома роками міністерство краєвої господарки Зединених Держав Північної Америки оцінило щорічні шкоди, що їх роблять терміти, на 45 міліонів доларів, при чому на самі фармерські (господарські) будинки припадало 37,141.000 доларів.

Тепер ті шкоди зросли на міліон доларів тижнево...

Американські терміти можна б поділити на дві громади: 1. підземні, куди гірше руйнівницькі, і 2. суходеревні. Перші живуть у вогкій землі й вертять тунелі в мертве дерево. Суходеревні терміти, що поширені в південних державах (стейтах) Зединених Держав (Норфольк, Вірджінія, південна Каліфорнія), вгніздюються в дерева або в будівельне дерево і там виводять свої гнізда.

Обидва роди термітів зводять між собою жорстокі бої. Але ж підземні терміти куди сильніші. Та часто буває таке, що суходеревна громада осяде на другому поверху якогось дому, а підземні загніздяться на першому поверху того самого дому й його зїдають. Суходеревні терміти лекше вбивати отруйними газами. Але підземну громаду рідко коли вдається таким робом прогнати.

Вельми цікавий спосіб життя, лад і „державна" організація цих звірят. Живуть вони громадами. Підземна громада термітів заселена „воїнами", „робітниками", молодими, крилатими, що повно дозрілі, термітами, а на чолі всієї громади є цар і царица. Робітники та воїни сіраво-білі, так на 7 мм. завдовжки, вони не люблять світла, самі сліпі, тікають від світла і свіжого повітря, безупинно жеруть 24 години. Лише ті, що способні до розплоду, мають крила. Нові громади засновують терміти першого, теплого, весняного дня, коли спаде сильний дощ і вода дійде до гнізда термітів. Тоді робітники вигрібають тунель до верху землі, а крилаті, половозрілі терміти видобуваються роями зсередини в супроводі „воїнів", що боронять їх від їх ворогів — мурашок. Коли вже всі крилаті терміти вилізуть з землі, „робітники" й „воїни" вертаються знову до гнізда й діру закривають.

Способні до розплоду терміти відходять парами і шукають для себе місця на гніздо — найрадше в вогкій землі, недалеко якогось зрубаного вже дерева, мертвого. Вони можуть літати лише декільки хвилин, раз лише, у своїм житті, іноді лише на декілька метрів. Але як котре звіряткo захопить вітер, то воно може полетіти багато кільометрів далі. Звичайно раз основана громада термітів тримається вічно й посувається що кілька цм до нового місця на дереві. Траплялося, що находили 4000 штук, як вони безладували на просторі 30 цм². „Робітники" шукають поживи так, що

вертять тунелі спершу в фундаментах, потім нападають на дерево, що найближче коло землі, як ось — сходи, стовпи, що до них прикріплені двері і т. д. Коли вже там не мають що робити, будують рури, що ведуть понад фундаменти аж до бельків і правлять їм за охорону.

Американські терміни находяться віковічно в поході — у мандрівці; їх понаходили в старих закаменілих останках дерев. Вони мандрують і мандрують, центиметер за центиметром здобувають собі місця для поживи.

Найгірше, як загосподарюються терміти по музеях або бібліотеках — тоді їх не можна позбутися. Отак, н. пр., вони загніздилися в Ню-Йорку в міському музеї, в бібліотеці найвищого трибуналу в Меріленд, розгаздувалися в університетській бібліотеці в Огайо і зжерли підлогу й фундаменти одної церкви в Вашінґтоні. Уряд витрачує сотні тисяч долярів на направи публичних будинків, де розтаборилися терміти. А вони нападають хати, палати, телеграфічні стовпи, копальняні вежі, майдани зі складами дерева, схови в банках теж не є безпечні перед ними. Шісдесят товариств зібрало 54,000 долярів на наукові досліди над термітами, вже й основано окремий комітет, що займається розслідом термітів. Є надія, що в Каліфорнії вдасться спинити термітів у їх поході, а то і знищити.

Найгірше те, що не так легко терміти помітити. Здебільша, їх помічують щойно тоді, як вони вже є при роботі, коли вони все вже попідкопували[1]).

[1]) Одна родина виїхала влітку до Европи, а як вернулася, побачила, що в їх мешканні сіни й коридорі цілком понищені термітою.

Американський уряд робить усе можливе, щоб спонукати населення боронитися перед термітами. Але ці всі засоби якісь наче даремні: терміти

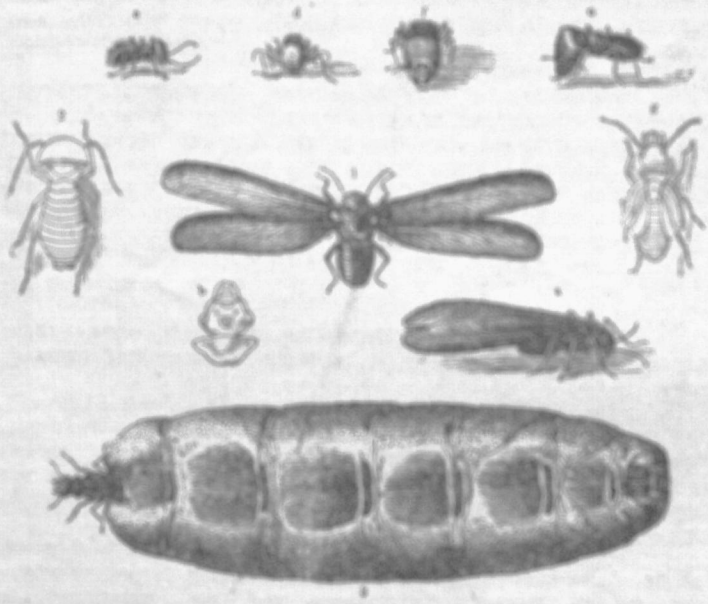

1. Страшна терміта (Termes dirus), самчик згори; a) самчик, як дивиться збоку; b) голова його (побільшена); c) робітник; d) робітник «переду; e) воя»; f) вояк зпереду. 2. Воївнича терміта (Termes bellicosus) — робітник, g) „русалка" — побільшена. 3. Самичка терміти-цариці (Termes regina).

чимраз більше поширяються. Прогнати їх не можна, хиба що можна остерігатися перед ними..

Як бачимо, ціла Америка термітами підрита...

Яв.

ПОХОРОНИ ЗАПОРОЖЦЯ

Старих козацьких могил, тих безпосередніх свідків нашого славного минулого та змагань вільного козацтва за кращу долю народу, по всій широкій Україні дуже багато. Вони вже тепер звичайно невеликі, порозсідалися від старости, їх порозмивали дощі — але часом доходять вони ще до 2—3, а то й більше метрів. Нарід звязує з ними різні перекази про похованих. Нераз оповідає й таке, нібито в могилі сидить мерлець, мов живий, на коні, у повному боєвому виряді.

Ясна річ, такий похорон це витвір народньої уяви, бо з кіньми ховали в могилі тільки кочовиків. Навпаки, в козаків був звичай записувати коня або на свою церкву, або вірному чурі, щоб він мав за що добрим словом згадувати свого пана та молитися за відпущення його гріхів.

Що так воно справді було, на це доказ опис похоронів одного курінного козацького отамана в так зв. „Новій Сербії", себто, в північній частині кодацької паланки над Дніпром, занятої 1762. р. російськими військовими осадчими з угорських сербів. Присутній на цьому похороні козацький полковник, Іван Мандро, описує його, згідно із збереженим документом, так:

»Було це 1772. р. Мене післали були до Нової Сербії довідатися, що діється із хоробрим у боях і суворим у службі курінним отаманом Покотилом. Він був тяжко ранений, здобуваючи турецький корабель під Кінбурном, потім подався на лікування в село Добрянку до бідної вдови-дячихи, доброї „знахарки" в усяких недугах.

Приїхавши на місце, я віднайшов убогу хатину сільської „лікарки" й застав там більше людей. Хазяйка у сльозах сиділа в куті під образами і приймала горілкою добрих сусідів уже „за упокой душі померлого".

Він, запорозький лицар, лежав на дубовій лаві, головою до образу Богородиці, в повному боєвому виряді: у юпці, кожанку та кунтуші[1]). Його спис стояв із одного боку, рушниця — з другого, коротка кожушина прикривала ноги, а смушкова сіра шапка із блакитним дном лежала на грудях. Дячок читав псалтирю.

Скоро появився пан-отець, небіжчика вклали в домовину, прикрили сірою наміткою та віднесли на раменах до церкви. Добрий кінь, виряджений як до бою, із сідлом, пістолями в кобурах та з вюками-бесагами, похиливши голову, йшов за домовиною. Його провадив за поводи вірний чура Карпо й гірко плакав. У перервах між церковним співом він обтирав сльози рукавом і, похлипуючи, голосив:

Узяв мій пан собі дружиночку,
Високую могилочку.

На домовині, біля шаблі, козацької шапки та списа, лежав вінець із барвінку, на знак, що небіжчик не був жонатий. Пара волів везла позаду білий камяний хрест із Розпяттям та з написом:

[1]) юпка — верхній чоловічий одяг: півкаптан із домашнього тонкого сукна до стану, зі зборами, з коміром угору; кожанок — щось наче півкожушок, про кунтуш, чит. Ж. і Зн. 1934., ст. 13

„Тут спочиває Рáб божий Григорій Покотило, славетный товарищ Війська Запорозького Низового й куреня Кущівського. Помер року божого 1772, місяця липня, 4, дня".

Цей *намогильний хрест справив собі покійний* отаман сам, ще за життя, бо після його смерти не було б уже кому цього зробити. Батько й мати давно вже повмирали, з сестри, чи брата в нього не було.

Привезли домовину до церкви, відправили панахиду й труну відвезли опісля на цвинтар.

Коли отаманa спустили у яму й серед зворушливого „Вічная пам'ять" насипали над нею чималу високу могилу та поклали в неї хрест, дячиха-знахарка попросила „як лічило", пан-отця й добрих людей на гостину „за упокой душі праведної".

Пішли гості в хату, попримощувалися, де хто міг, тільки хазяйка й вірний чура нічого не їли, коштуючи зрідка хліба сільоля.

Поблагословивши страву та випивши чарку, пан-отець погладив сиву бороду і сказав більш-менше таке:

„Панове браття, добрі молодці! Покійний Григорій, дай йому Боже царство небесне, добрий був чоловік, хоробрий козак, і з роду, кажуть, непростого, бо старий жупан із червоної китайки все був у нього у скрині, носив він його тільки на велике свято. А червоний жупан, як знаєте, — одяг панський.

„Покійний оповідав, що коли йому було 3—4 роки, на їх хату напали лихі люди, вбили матір, і він, як круглий сирота, дістався по якомусь часі на Запорожжя, де курінний отаман став йому за батька, а Запорозька Січ за другу матір. Так минула й його молодість. За хоробрість та за добру службу його зробили отаманом. У недавньому поході на турків, разом із полковником Отцисом Конашем, він здобув під Кінбурном турецький човен, але при цьому дістав дві кулі. Одна влучила в ногу і ту надчила старa Оксана (знахарка), але друга попала просто у груди козацькі, і на цг не було вже ратунку. Помер Григорій на сьомому хрестику.

„Та добрий і чесний був він козак. Свої гроші записав на курінь, частину залишив на поховання, а срібну люльку старій Оксані, яка його цілий місяць лікувала та годувала. Одного коня із сідлом на церкву залишив, другого мені (пан-отцеві), а третього, разом із рушницею, капталом та кожухом подарував своїому Карнові, пробачивши його водночас за козака у свій курінь."

Після того присутні на поминках почали вихвалять, тільки сама знахарка то водж стрічу, то плач. А вірний чура утішував *надворі* прошкіль та співав-голосив:

„Ой, гуси мої, гусоньки,
Возьміть мене на крилята,
Понесіть мене до батечка!"

І при цьому цілував рушницю свою, дорогу пам'ятку по отаманові Покотилі, славетному товаришеві Війська Запорозького Низового й куреня Кущівського.

Так ховали знатного козака вже в останніх роках існування Запорозької Січі, здалека від куреня свого, від товаришів зброї.

А за давніших, за кращих часів инакше бувало. Тоді, на погляд запорожців, кожний козак мусів умерти певним християнином і певним козаком, себто — не на лаві в хаті, а на полі бою, в боротьбі з ворогом. Звичайною смертю вмирати личило тільки бабі та селянинові-хліборобові. Але бувало, що й така смерть козакові припадала. Тоді, коли хто вмер на Січі, то там його й ховали на окремому кладовищі, а як умирав зі старости на зимовику, то його хоронили або серед степу, або на бéрезі річки, або де в якій ярузі-балці, одне слово — там, де жив. Ховали в повному вбранні, разом із зброєю, в домовину клали часом пляшку з горілкою, як покійний любив випити, а то й люльку та тамашець з тютюном, коли любив курити. Зверху насипали високу могилу, поверх всі ставили кам'яний хрест, а січовий пан-отець правив за покійного сороковусти.

Кошових отаманів хоронили ще з великим гарматнім та мушкетним стріляниям із великим жалем за добрим вождем. Так було, наприклад, на похороні Івана Сірка 1680. р., що його ім'я та слава ще довгі часи лунали по всій Україні. Оповідали навіть, що запорожці після його смерти ще цілих пять років возили його тіло в домовині зі собою, і по полі, та по морі, вибираючись у похід: вони твердо вірили, що Сірко ще й по смерти страшний ворогам і що з ним, навіть мертвим, можна перемагати бісурмен.

Ще пів століття тому оповідали старі діди на Наддніпрянщині знов таке, що після смерти Сірка козаки відрубали йому праву руку і з нею раз-у-раз рушали в бій, а на випадок ворожої перемоги виставляли її вперед, клечучи: „Стій, рука й душа Сірка з нами!" І після того бісурмени як зайці, мовляв, утікали від козаків.

Тільки вже згодом, як Січі не стало, козаки — кажуть — похоронили в могилі руку Сірка.

М. БАЖАЛУК.

ДЕЩО ПРО КРИСТАЛИ

Бог творить геометрію вічно.
Платон.

Кора нашої Землі складається з цілих мас (суш, островів) або з плинних (океанів, морів, озер). Цілкі маси земної кори є однорідні, як н. пр., вапняк, або неоднорідні, як н. пр., граніт, збудований з неоднорідних складових (ортоклазу, кварцу, боснянка).

Всі такі цілкі або плинні природні тіла, які є зовсім однорідні і входять у склад кори Землі, звуться — мінерали.

Мінералів, їх родів і порід, у земній корі зовсім *не багато*, — не багато більше, як тисячка, зате ж кількість порід рослин і тварин, як відомо, ми числимо на сотні тисяч.

Майже всі мінерали виступають у питомих собі формах, обмежених правильно укладними стінками. Такі форми мінералів звуться кристалами. Нами займається окрема наука — кристалографія.

„Бог творить геометрію вічно" — розуміється — великий старосвітський фільософ мав тут на гадці кристали.

Кристали, кристалографія... Мимохіть нагадується нам, старшим, як то нам колись, у V. класі середньої школи, попадало за ту кристалографію. Тепер у гімназії не вчать ані мінералогії, ані кристалографії. Тепер у школі діляють природу на живу й неживу й займаються тільки живою природою, так наче б то жива природа була від неживої зовсім незалежна...

Перегладаємо річники „Життя і Знання", — про мінерали майже нема згадки. Чи ті мінерали такі нецікаві, непотрібні, нудні? Адже ж мінерали одні одних дають життя, не ведуть між собою

ніякої боротьби, одні на одних не галапасують, взаїмно себе не зїдають, як ростини або звірі... За що ж мінералів так не люблять? Чи може бути щось краще, як кристали ґранатів, — зелені ромбові дванацятистінники ґроссулярів або червоні піропів[1]) — або золотисті пятикутні дванацятистінники піритів, або біленькі дельтоідові двацятьчотиристінники левцитів? Скажете, це ж речі рідкі, хто їх та де таке бачить?! А знаєте ви що краще, як звіздочки снігу або квітки льоду взимі на вікнах? Не подобається вам лиск сніжних брилянтів у промінні сонця, чи місяця? Звіздочки снігу, замерзлі квітки на вікнах це ж — кристали!

*

Звіздочки снігу належать рішуче до найкращих творів природи. А є їх, славити Бога, доволі. Американський учений, Вільсон А. Бентлі начислив поверх 2000 різних сніжних звіздочок.

Сніг це вода у виді кристалів. Кристали ці ростуть у повітрі просто з водяної пари. На невеликому морозі у вогкому повітрі ростуть більші і кращі кристали снігу, ніж у сухому повітрі. В північних краях паде сніг у морозі 40° Ц, а в нашому підсонні звичайно між 0° та 10° Ц. Отже сніг складається з дуже дрібненьких кристаликів.

Цікаво, чому сніг так сильно різниться від льоду. Бо лід прозорий, а сніг білий, лід твердий, а сніг мягкий, лід трохи легший ніж вода, бо на воді плаває, а сніг легенький, наче той пушок піря. Платки снігу складаються з багатьох звіздочок і виглядають наче легенький пух, бо між звіздочками та їх раменами є багато повітря. Сніг, як це всі гаразд знаємо, поганий провідник тепла, під снігом тепліше, ніж наверху; адже ж наше збіжжя під не дуже грубим шаром снігу не вимерзає, а під дуже грубим — навіть випріває.

Звіздочкам снігу завдячує повстання нова наука — кристальоґрафія. Гармонія (узгіднення) законів природи є дивна і чудовна і в дуже дрібоньких і в дуже великих річах. Справді цікаво, що автором першої кристальоґрафічної розвідки п. з. „Про шестикутній сніг (De nive hexagonali)"

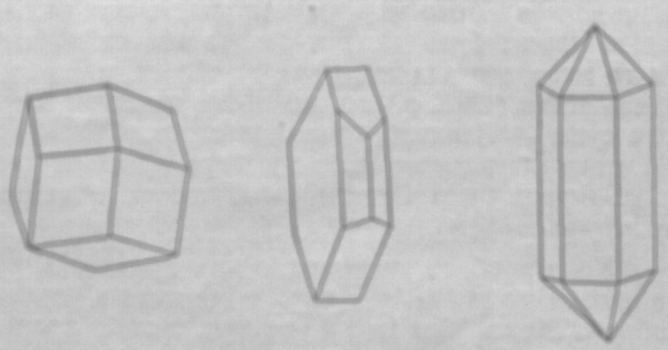

1. Кристал ґранату — ромбовий дванацятистінник. 2. Кристал скалинця, ортоклязу (форма зложена з трьох складових форм). 3. Кристал кварцу (також форма зложена).

був славний астроном Кеплер[2]), який відкрив закони обороту планет довкола сонця.

*

Як творяться кристали инших мінералів, це може нам пояснити дуже простий досвід. Візьмімо трохи галуну й розпустім його в теплій чистій воді, потому пропустім той розчин через бібулу й вилиймо його у дві плескаті мищинки. Одну мищинку з розчином огріваймо над полумям, щоб аж вода парувала, а другу поставмо на місце, вільне від пороху, нехай собі сама помалу парує. В першій мищинці одержимо кристалічну (зложену з кусників кристалів) купу зернят, що входять одне в одне, а в другій — поодинокі кристали, що можуть навіть вирости до величини гороху або лігкового горіха.

Коли стопити трохи сірки й відлити з неї дещо набік, то та сірка на вільному місці утворить тонесенькі як иглочки кристалики, решта ж — зціпеніє у кристалічну масу.

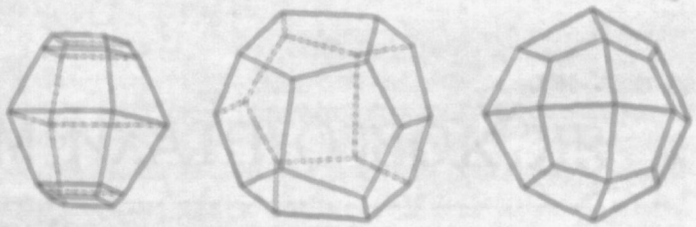

4. Кристал сірки (форма зложена). 5. Кристал піриту — пятикутній дванацятистінник. 6. Кристал левциту — дельтоідовий двацятьчотиристінник.

Як огрівати кілька листочків йоду у шкляній рурці, то йод перемінюється в гарні червонофіолетні дими, що осідають як дрібонькі кристалики на стінах рурки.

З розпущеної сірки в сірчаку вугілля, коли той сірчак парує, виділюються незабаром, навіть по кількох хвилинах, дрібонькі кристалики сірки.

З розчинів, з розпущеної соли у воді або вітріолю міді (синього каменю), виділюються також, як вода парує, кристалики соли або синього каменю.

З цього бачимо, що кристали творяться з розчинів, коли вода, яка ті розчини творить, парує, — далі з розтоплених мас, коли вони стигнуть, — і з пар, коли вони остуджуються й коли мають при цьому доволі місця й часу. Як нема місця й часу, то одні заваджають у рості другим, — і тоді повстає кристалічний твір.

Таксамо і в природі творяться кристали з розчинів або пар, які є в руху та дають кристалам матеріял до будови. Кристали творяться десь на якійсь твердій основі, як сидять собі, наприклад, на стіні скалубини, коли то до них допливає матеріял із усіх боків.

Звіздочки снігу кристалізують у повітрі, кристали піриту творяться у глиї. Гірські кристали кварцу та адуляру ростуть також десь на стінах щілин у прастарих скелях, у ґнейсах, а кристали кальциту у щілинах у вапняку або пісковику.

*

Найдрібніші кристалики виглядають уже в першій хвилині так, як великі. Кристали ростуть так, що на їх стінах осаджуються що раз то нові шари матеріялу, який переходить із пливкого чи ґазового стану в ціпкий. Ті шари осідають рівномірно, бо великий кристал має стіни рівнобіжні до стін дрібонького кристалика й таксамо його грані й роги гострі, як у дрібонького. Як узяти з якогось кристалу маленьку частину та вкласти

[1]) Ґроссуляр, піроп — назва ґранатів.

[2]) Йоган Кеплер (Keppler) — німецький астроном (1571—1630).

її до розчину, то той кусничок доповнюється до повного кристалу та є в ньому таксамо зорієнтований (укладений), як був у старому. Отже кожна частина кристалу має ту прикмету, що в питомий собі спосіб притягає рідну собі матерію та осаджує її на собі в тому самому порядку.

*

Величина кристалів буває всяка, навіть у того самого мінералу. Кристали кварцу бувають такі дрібонькі, що можна їх побачити тільки під мікроскопом, дрібновидом, але бо й бувають більші ніж на метер. Найбільші кристали кварцу, що мали 8 м. у обводі, находились на острові Мадаґаскарі в Африці. Таксамо кристали скалинця (фельдспату) дуже дрібонькі, мікроскопійні, але є й такі, що мають по кілька метрів у промірі. Великі кристали є тільки в дуже поширених мінералів; у рідких мінералів кристали — дрібонькі.

Природні кристали мають на своїх стінах грубші або тонші рисунки, що стоять у згоді з внутрішньою будовою. З кристалів деяких мінералів можна штучно вилупати кристали, що мають усі прикмети кристалів із вийнятком правдивих стін. І так, із кристалів кальциту або камяної соли можна легко вилупати кристали, незвичайно подібні до природних.

Кристали бувають не тільки в мінералів. Вони є також у штучних сполук, як у цукрі, або як витвори деяких недуг, н. пр., тзв. жовчеве каміння, що виростає в людському жовчевому мішечку.

Ш. ВЕР—ИЙ.

ЯК ДОВГО ПТАХИ МОЖУТЬ ГОЛОДУВАТИ

Нераз можна почути, що птахи можуть обійтися без їжі девять днів. Та такої думки не треба узагальнювати, бо можність голодувати — залежна від того, який це птах, який він за сильний та від того, серед яких обставин птах голодує.

Кропивянки садові (Sylvia borin. Bodd) і кропивянки чорноголові (Sylvia atricapilla) мають у неволі нахил — гладшати, товстіти. Деколи, як занадто погрубнуть, то, щоб себе рятувати, починають голодувати, не приймаючи ніякої їжі, і голодують доти, доки не стануть стрункі, як звичайно. Це триває приблизно сім днів. Коли б вони самі не відбували такої голодівки, то певно згинули б із перегодування за чотири дні.

Німецький природознавець Франц Фухс (Fuchs) оповідає про один випадок, як колись член кругольного клюбу виграв був пару голубів і уклав їх у кишеню свойого довгого сурдута. Якийсь час іще забавлявся, вернувся пізно до хати й повісив сурдут у шафі — розуміється, на смерть забувши про голубів. По девятьох днях його дружина хотіла вичистити сурдут і найшла голуби. Бідні сотворіння були ще живі й незабаром прийшли до себе.

Коли в Німеччині вільно було ще ловити птахів, то ловці в сильця знали, що як, наприклад, хто хотів принести до хати живими золотомушки (Regulus), а місце ловів було віддалене на кілька годин ходу від хати, — то зловлені пташенята треба по дорозі напихати мурашиними подушечками (личинками) або мучними червачками. Коли хто цього не робив, то з кліток виймав трупики. При тому, здається, треба припускати, що бодай ув осени, як відлітають червоночубі золотомушки (Regulus ignicapillus), — то підчас своєї мандрівки мусять конче довший час нічого не їсти.

Згаданий уже Франц Фухс найшов раз серпокрильця (Cypselus apus L.) із зломаним крильцем, — птах через те й не міг відлетіти зі своєю собратією. Було це приблизно три тижні після реченця відлету (в долішньорайнських околицях серпокрильці відлітають 1. або 2. серпня). Пташка висохла на кістяк, але жила ще.

Тварини, що полюють (хижаки), не все мають щастя в полюванні — зате вони дуже вправлені в голодуванні. Найкращим доказом на це є птахи-хижаки. Найдовше можуть видержати голод супи або шуліки, що живляться падлом, але ж не все находять для себе поживу... Німецький різьбар тварин Йозеф Палленберґ, із міста Діссердорфу, держить у своїй збірці живих тварин, між иншим, також кілька супів, не молодих уже, він має їх іще з передвоєнних (1914. р.) часів. У перших роках війни не мав багато мороки з поживою для них — тоді ж можна було дістати багато всяких відпадків та мяса, що для людей не годилося, але ж під кінець війни (1918. р.) всього цього не стало. Вбивати супи — Палленберґ не мав серця. Супам довелося голодувати нераз і по чотири тижні. А проте не можна було бачити, щоб птахи втратили сили.

Коли зробити висновок із цих прикладів, що ми навели, то вийде, що деякі роди птахів можуть добре обійтися без їжі й чотири тижні, инші ж знов гинуть без їжі вже по чотирьох годинах.

400-ЛІТТЯ ШОВКОВИХ ПАНЧІХ

В 1936. р. минає 400 років від появи перших шовкових панчіх ув Европі. До XVI. ст. в Европі не знали инших панчіх, як вовняні. Навіть королеви носили вовняні панчохи, — зроблені, правда, з найтонших вовняних ниток. Перший чоловік, що убрав шовкові панчохи, був анґлійський король Генрих VIII. До світової війни носили шовкові панчохи досить рідко. Масово почали їх носити по війні, й тепер не можна собі уявити жінки, щоб не носила шовкових панчіх. Місто Труа у Франції, що є осередком французької промисловости шовкових панчіх, святкувало у вересні ц. р. ювілей появи шовкових панчіх, при чому, серед великої паради, виставляли панчохи, що їх носили в усіх часах різні народи.

Д.

ТІ, ЩО ВІД НАС ВІДІЙШЛИ

З Праги прийшла до нас цими днями звістка, що там 28. жовтня ц. р. помер професор українського празького університету — **Хведір Щербина** в 87. році життя. Покійний був визначний учений, полишив багато наукових праць із права, народнього господарства, з історії деяких земств (воронізького), із історії кубанського війська й загалом Кубані, з народознавства, і передусім із — статистики, що була його фахом. Щербина був професором статистики, спершу в північнокавказькій політехніці (1918), пізніш — у кубанському політехнічному інституті в Катеринодарі (1919) й нарешті в українському університеті у Празі (від 1921) та подебрадській українській господарській академії (від 1922). Писав по-українськи ще й вірші та драматичні твори, але ж вони, здається, позалишалися в рукописі.

Число надрукованих наукових праць (по-російськи й по-українськи) дуже велике. Працював Покійний науково 60 років. Хоч від кількох літ нездужав, не добачав, більш лежав, ніж ходив — увесь час цікавився науковими й літературними а то й громадськими справами української еміграції з Кубанщини.

Бо Покійний був родом із Кубані (походив із старої української козацької сім'ї, * 13. лютого 1849. р. в станиці Новодеревянківці), свій найкращий час провів на Кубані й найбільше своїх сил віддав своїй тісніщій батьківщині. Правда, вчився він в Одесі (був членом української одеської громади), якийсь час працював у Воронїжчині та на Сибірі, але ж від 1906. р. не кидає Кубані до 1920. р., коли прибув до Чехословаччини з висланництвом уряду кубанської республики. На Кубані Небіжчик зазнавав великого пошанівку: якийсь час був головою кубанської Військової Ради, потім був членом 2. Державної Думи в Петербурзі від Кубані, 1917. р. його вибрали членом уряду Кубанщини, був президентом верховного суду кубанського війська, членом Законодатної Ради Кубані й т. д.

За наукові праці покійний професор Щербина діждався теж багато почестей, його іменувало своїм членом багато наукових товариств і установ, між иншим був він членом-кореспондентом російської Академії Наук і дійсним членом Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові.

Похорони Ф. Щербини відбулися 2. листопаду ц. р. у Празі. В. Ї. П.

Олександер Попович, учитель приватної жидівської гімназії в Дрогобичі, помер 1. листопаду 1936. р. Покійний був найстаршим сином відомого буковинського українського діяча, Омеляна Поповича, інспектора українських шкіл Буковини, а по війні рідношкільного інспектора Галичини (*1879. р. в Чернівцях), перед війною вчителював у Чернівцях і в Кіцмані, потім був урядовцем Видїлу Краєвого в Чернівцях, 1919. р. лектором німецької мови камянецького університету, по війні ж перебрався до Галичини й тут учителював по різних приватних гімназіях. Олександер Попович був визначний знавець німецької мови та німецького і всесвітнього письменства, опановував німецьку поетичну мову, перекладав на німецьку мову Шевченка, Франка, М. Вовчка й иншних українських письменників і друкував переклади по різних виданнях. Була це людина великого таланту, але якось його не використав як-слід. Похорони Покійного відбулися 3. листопаду 1936. р. у Дрогобичі. Земля йому пером!

БІБЛІОҐРАФІЯ

ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКИЙ ЛІТОПИС, переклав і повстив Теофіль Коструба, перша і друга частина, „Українська Бібліотека", ч. 43—44, Львів, 1936, видавець Іван Тиктор, ст. 128 + 128.

Задум видати Галицько-волинський Літопис дуже добрий, і що він появився, нарешті, в новім одягу, в новій українській мові, за те треба бути вдячним видавництву Тиктора й перекладачеві. Це була велика недостача, що широкі маси (та не тільки широкі) не знали й не могли мати в руках цієї перлини нашого старого літописання й рівночасно — великого мистецького твору старого українського письменства. По-староукраїнському не кожний його зрозуміє, тай і дістати його не можна. Тепер ця прогалина потрохи — виповнена, наш галицько-волинський літопис став тепер доступний для всіх, хто цікавиться джерелами нашої історії, любить наше минуле, займається творами нашого духа.

Літопис видано двома книжечками, бо ж до нього додано ще з початку (і це дуже добре зроблено!) ті вийнятки з давніших наших і ненаших літописів („Повість временних літ", „Київський літопис" і московський „Суздальський літопис"), що торкаються історії Галичини й Волині. Воно влекшить читачеві розуміти сам Галицько-волинський літопис, що й так займає трицять сторінок першої книжечки й цілу другу. В самому перекладі подано вдолині, у сторінках, пояснення менше зрозумілих місць, а сам переклад доповнює (в дужках) дещо таке, що літописець висловив коротко і звязко, міркуючи, що й так його слова будуть ясні. На кінці 2. книжечки додано пояснення деяких імен (на жаль — мало тих пояснень!).

Взагалі в виданні видко дбайливу руку й перекладача й редакції. Таксамо перекладач виявив дуже добру волю, забираючись до перекладу, хоч, сам переклад указує, що робота не зовсім була йому під силу. Щоб перекласти такий високопоетичний пам'ятник, як Галицько-волинський літопис, треба бути самому поетом, вжитися в спосіб вислову літопису, (народньо-біблійний стиль!), треба вміти підшукати відповідні сучасні вислови на староукраїнські, вміти відчути, де вжити старого вислову, або старий вислів замінити новим, але дуже подібним, одне слово — треба мати, як учені кажуть, „фільольоґічний нюх", — пройти відповідну мовознавчу освіту. А далі, й це найважніше, бе-

ручись за переклад староукраїнського твору на сучасну мову, треба дуже добре знати сучасну письменницьку мову й народню, головно — її складню, бо та складня дуже близько підходить до складні староукраїнської мови. А ось із цього погляду мова перекладу таки недомагає, пор. н. пр. замішання (заколот), змішаний (збентежений), захований (збережений), ту (тут), Бог уйметься за ним (заступиться за нього), сприсягнулися (змовилися), боялися віддання города (щоб не віддали города), довідались про його прихід війною (що йде війною), із трома сотками кінноти (сотнями), не привязуймося до скороминаючого життя (що скоро минає), появилася хвостата звізда, страшного вигляду, що випускає зі себе великі лучі (!), поглянь на княгиню, як побожно заховується по твоєму переданні (!) і т. д., й т. д. Такого є багатенько.

Та це перша спроба перекладу, за нею підуть инші — кращі. Добре, що він появився. Ми гаряче поручаємо його нашим читальням, освітнім гурткам і всім просвітянським орґанізаціям і головно — молоді.

В. С.

Михайло Соневицький, МИРМІДОНСЬКИЙ ЛИЦАР — частина перша: Як пробудилася лицарська кров, частина друга: Під Іліоном, Львів, накладом „Рідної Школи", 1936, ст. 1—51, 1—80.

Дуже гарні книжечки, що доступно, дуже гарною українською мовою, переповідають давні грецькі перекази про троянську війну. Книжечки мають багато мистецьких образків, старовинних грецьких майстрів. За основу оповідання взято відому грецьку Гомерову поему „Іліяда" — автор подекуди наводить із неї цілі частини в українських перекладах С. Руданського й Ніщинського — але ж, крім цієї поеми, використав і інші джерела, про які оповідає на кінці другої частини (ст. 78—79). Всі оповідання, звязані з троянською війною, він зосередив коло найбільшого грецького лицаря тої війни, Ахілля — і тим свойому творові дав окреме забарвлення. Хоч книжечки призначені для шкільної молоді, то їх із великим зацікавленням може прочитати й кожний читальняник, головно ж — „Молода Просвіта".

Вв.

ЛИСТУВАННЯ РЕДАКЦІЇ

ВП. Дм. Ник-ц, Коломия. На жаль, це справа книгарні, в цьому числі виправляємо. Подбаємо про рецензію в найближчому часі.

ВП. М. Дольн., Прага. Чи одержали другого, цим разом рекомендованого листа? Не розуміємо Вашої мовчанки, просимо конче відізватися. Присилайте статті.

ВП. Є. Мал., Прага. Ваш рахунок провірено. Належну Вам суму 30.40 зл. Адміністрація передала до каси. Подбаємо, щоб Вас заспокоєно. Дуже просимо нових статей.

ВП. В. Щербак., Прага. Дякуємо за повідомлення, рівночасно лист.

ДО ВСІХ ВП. СПІВРОБІТНИКІВ „ЖИТТЯ І ЗНАННЯ".

Дуже просимо писати читко, по змозі присилати нам статті писані на машині, на одному боці і лишати між рядками широкі відступи.

НОВІ КНИЖКИ ТА ЖУРНАЛИ

Книжки:

О МОЛИТВІ УСПОКОЄННЯ СВ. ІВАННИ ДЕ ШАНТАЛЬ, Львів, 1936.

Іван Огієнко, НАУКА ПРО РІДНОМОВНІ ОБОВЯЗКИ, Жовква, 1936, „Бібліотека Рідної Мови", ч. 7.

Петро Воїн, ЕСПАНІЯ, ч. 17—18, 1. IX. 1936. „Дешева Книжка".

Дм. Донцов, ДУРМАН СОЦІЯЛІЗМУ, ч. 3, Львів, 1936, Квартальник „Вістника".

Ольга Кобилянська, АПОСТОЛ ЧЕРНІ, том I, Львів, 1936. Бібліотека „Діла", ч. 5.

СЕЛЯНСЬКИЙ КАЛЄНДАР НА 1937 РІК, Львів, 1936, накладом Селянської вид. спілки.

І. Лучишин, ПРЯДЕННЯ ЛЬОНУ Й КОНОПЕЛЬ, Львів, 1936. Накладом Краєвого Госп. Т-ва „Сільський Господар".

М. Борковський, ШКІДНИКИ І ХОРОБИ САДУ ТА БОРОТЬБА З НИМИ, Львів, 1936. Накладом Краєвого Госп. Т-ва „Сільський Господар".

ІЛЮСТРОВАНИЙ КАЛЄНДАР-АЛЬМАНАХ „Жіночої Долі" на р. 1937, Коломия, 1936.

Михайло Литвинович, НАРИС ХЛІБОРОБСЬКОЇ ПОЛІТИКИ, Станиславів, 1936, накладом автора.

Олена Кисілевська, ПО РІДНОМУ КРАЮ — ПОЛІССЯ, Коломия, 1935.

Журнали:

„ВІСТНИК", ч. 11, листопад, 1936.
„НАЗУСТРІЧ", ч. 20—21, жовтень—листопад, 1936.
„НОВА ХАТА", ч. 20, жовтень, 1936.
„ОБРІЇ", ч. 25—26, жовтень, 1936.
„ЖІНКА", ч. 19—20, вересень—жовтень, 1936.
„УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖДЕНЬ", ч. 35—36, жовтень, Прага, 1936.
„РІДНА ШКОЛА", ч. 19—20, жовтень, 1936.
„РІДНА МОВА", ч. 10, жовтень, Варшава, 1936.
„ЛІКАРСЬКИЙ ВІСТНИК", ч. 5, вересень, 1936.
„СОКІЛЬСЬКІ ВІСТИ", ч. 10, жовтень, 1936.
„УКРАЇНСЬКЕ ЮНАЦТВО", ч. 9—10 (41—42), вересень—жовтень, 1936.
„ЖІНОЧА ДОЛЯ", ч. 19—20, Коломия, 1936.
„ШЛЯХ МОЛОДІ", ч. 15, жовтень, 1936.
„ДЗВОНИ", ч. 8—9, серпень—вересень, 1936.
„ВІРА І НАУКА", ч. 10, жовтень, Коломия, 1936.
„НА СЛІДІ", ч. 9, жовтень, 1936.
„СПОРТ", ч. 12, жовтень, 1936.
„СІВАЧ", ч. 1—2, вересень—жовтень, 1936.
„УКРАЇНСЬКИЙ СОКІЛ", ч. 7—8, вересень—жовтень, Прага, 1936.
„КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА", ч. 10, жовтень, 1936.
„СВІТЛО І ТІНЬ", ч. 9, вересень, 1936.
„ВОГНІ", ч. 1, жовтень, 1936.
„ВІДРОДЖЕННЯ", ч. 10, жовтень, 1936.
„ГОЛОС ЗНАД БУГА", ч. 11, жовтень, Сокаль, 1936.
„ШЛЯХ МОЛОДІ", ч. 10, Вильно, 1936.
„КАЛОСЬКЕ", кн. 4, Вильно, 1936.
„ГОСПОДАРСЬКО-КООПЕРАТИВНИЙ ЧАСОПИС", ч. 43, жовтень, 1936.
„НАША ШКОЛА", ч. 7, вересень, Ужгород, 1936.
„СВІТЛО", ч. 3—4, вересень—жовтень, Мукачів, 1936.
BIULETYN POLSKO-UKRAIŃSKI, ч. 40—43, жовтень, Варшава, 1936.

Вписи до Господарсько-садівничої школи Товариства „Просвіта“ в Милованні.

Дня 20. січня 1937. р. починається новий **11-місячний сільсько-господарський курс,** що буде тривати до дня 20-го грудня 1937. року.

Наука у школі відбувається на основі програми навчання, затвердженої Міністерством Освіти; програма ця обовязує в державних сільсько-господарських школах.

Навчання в школі є теоретичне і практичне, воно обіймає всі ділянки сільського господарства та підготовляє учнів не лише до праці на власному господарстві, але й до праці у хліборобських і кооперативних організаціях (на контрольорів молочности, кооперативних діловодів і т. п.).

При школі є зароднева обора молочної худоби, зразкові курники, шкілки овочевих дерев, продукція насіння, пасіка, все це приспособлене до практичного навчання на курсах.

Школа має ремісничі варстати, де учні мають нагоду навчитися робити ті прилади потрібні для господарства, які кожний господар може сам собі зробити.

У школі працюють фахові вчителі-спеціялісти та інструктори для практичного навчання.

1. На курс приймають чоловіків у віці 15—24 літ, що покінчили найменше народню школу.

2. Кожний принятий учень мусить мати два одяги (між ними один до праці при виконуванні практичних вправ у шкільному господарстві), крім одягів — 4 пари білизни, 4 ручники, 2 простирала, подушку, покрівець, сінник та посуд на їжу (тарілку, миcочку, пів-літрове поливане горня, ложку, виляки й ніж).

3. Учні платять одноразово при зголошенні на курс 10 зл. вписового.

Крім вписового учні платять місячно 3 зл. за науку, 4 зл. за приміщення у захисті, опал і світло.

Учні харчуються в кооперативній харчівні, яку самі ведуть; прохарчування одного учня в кооперативній харчівні коштує 18 зл. місячно.

В часі курсу користають із 50% знижки при переїзді залізницею.

4. До зголошення на курс треба долучити:

а) шкільне свідоцтво;

б) посвідку батьків, потверджену парохіяльним або громадським урядом, нею батьки зобовязуються платити правильно кожного місяця належну оплату за учня у школі; коли учень має підмогу від установи, тоді треба до зголошення на курс долучити заяву від установи, що вона буде правильно що місяця платити оплати за свойого кандидата;

в) почтову марку за 55 гр. на відповідь; крім цього, треба

г) вислати почтовим переказом вписове 10 злотих.

5. Про приняття й день приїзду до школи управа школи повідомить по 1. грудня 1936. р. Непринятим до школи повернуть документи і вписове.

6. Зголошення приймає управа школи до дня 1. грудня 1936. р.

Школа за 25 років свойого існування поклала великі заслуги, ширячи сільсько-господарську культуру. Це найкращий доказ на те, що збільшення числа молоді саме під цю пору тим більше вказане.

7. Зголошення слати на адресу: **Господарська школа Т-ва „Просвіта“ в Милованні, пошта Стриганці (Stryhańce) над Дністром.**

УВАГА! АМАТОРСЬКІ ГУРТКИ! УВАГА!

НА ДЕНЬ СВ. МИКОЛАЯ Й НА РІЗДВО ДЛЯ ВИСТАВ

Є ТАКІ ПЄСИ:

Блажкевич, Св. Миколай у 1920. р., в 3 діях	0.40	Габрусевич, Український вертеп для школярів	0.40
Магяр, Св. Миколай на селі, в 3 діях	0.30	Лупик, Вертеп, для гуртків	0.60
Миронюк, Св. Миколай, в 3 діях	0.60	Лупик, Вифлеємська ніч, на 4 дії	3.00
Кононський, В ніч під Св. Миколая, в 1 дії	0.20	Марусин, Святий вечір, на 2 дії	0.30
Левицький, Чудо Св. Николая, в 3 діях	0.60	Підгірянка, Вертеп, на 3 дії	0.70
Летошський, В ніч Св. Миколая, в 3 діях	0.80	Шкрумеляк, Веселий вертеп „Біда в мішку“ для гуртків	0.40
Мурський, Св. Миколай, в 1 дії	0.40	Шкрумеляк, Гості з Вифлєєму, для хати і сцени	0.40
Пелинська, Св. Миколай, у 3 діях	0.50	Шкрумеляк, Три князі в Вифлеємі, для хати і сцени	0.60
Три Свято-Миколаївські вистави	1.00	Найновіший колядник	0.80
Хрипович, Гостина Св. Миколая	0.20	Шутаєвський, Різдвяний дарунок, в 3 діях	1.20
Андрушків, Месія, в 3 діях	0.80	Зокрема звертаємо увагу на книжку:	
Блажкевичева, Вертеп, для сільських гуртків	0.60	Д. Николишин, Ірод Великий, іст. драм. в 4 діях	1.20

ЗАМОВЛЯТИ В КНИГАРНІ „ПРОСВІТИ“

ЛЬВІВ, РУСЬКА 1.

ЛИСТОПАД — МІСЯЦЬ УКРАЇНСЬКИХ ІНВАЛІДІВ!

ДІЛОМ ПОШАНУЙТЕ ПАМЯТЬ ТИХ, ЩО СВОЇМ ЗУСИЛЛЯМ І ТЕРПІННЯМ ПОСТАВИЛИ НАС У РЯД НАЦІЙ!

Поштове заплачено готівкою.
Особа уповноважена побирає доплатку.

Подаємо до відома Шановних Передплатників, що вже вийшов з друку й розісланий

ЦІНА 1·50 ЗЛ.

Календар „Просвіти"

Хто не одержав, просимо замовляти!

на 1937 рік

Хто одержав, просимо заплатити!

Чи Ви вже стали передплатником повного видання творів

ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

у 16 томах — видання Українського Наукового Інституту в Варшаві.

Щоб полегшити сплату рат за передплату на це нове видання творів Т. Шевченка та уможливити цим передплатникам як найширшим колам, Інститут випускає по одній книжці що три місяці, а саме 1. лютого, 1. травня, 1. серпня, 1. листопаду. — Вже вийшли томи II., III., VI., VII., VIII., X., XI. та XIV.

Умови передплати за 16 томів:

у книгарському продажу: зл. 64·—, у передплаті: зл. 40·—, по 2 зл. 50 гр. за том брошурований. Хто заплатить у 4 ратах по 10 зл., дістанетиме книжки в палеровій оправі.

Чекове конто П.К.О. в Варшаві 28.670.

ВЖЕ ВСІ ПЕРЕКОНАЛИСЯ

що до доброї і смачної кави годиться тільки

Цикорія „ЛУНА"

виробу кооперативної фабрики

„СУСПІЛЬНИЙ ПРОМИСЛ"

ЛЬВІВ — БОГДАНІВКА.

Коли Ви курите — то Ваш обовязок

КУРИТИ ПАПЕРЦІ І ТУТКИ

повинатки

(150 шт. у коробці)

„КАЛИНА"

українські фабрики конс. фірми „Дністрець" у Тернополі

фабричний склад — Львів, вул. Бляхарська ч. 11.

КНИЖКА, ЯКОЇ В НАС НЕ БУЛО!

Цього року появилася

НЕЗВИЧАЙНО ЦІКАВА КНИЖКА

ЄВГЕНА ХРАПЛИВОГО:

Сільське господарство галицько-волинських земель

з 229 таблицями, 17 діаграмами і 3 мапами.

Книжка ця повинна найти не лише в кожній читальній бібліотеці, але й у кожного свідомого громадянина, що прагне помочи для поліпшення долі нашого хліборобства.

Книжка велика, обіймає 352 сторінок друку. Видало її Т-во „Просвіта" цього року у другій серії своїх видань (накладом Фонду „Учителя, брата мого").

Замовлення — ціна по почті, всього 2.50 зл.

НАБУВАТИ В ТОВАРИСТВІ „ПРОСВІТА" ЛЬВІВ, РИНОК Ч. 10.

Від квітня цього року виходить місячник Т-ва „Просвіта" у Львові під назвою

„ПРОСВІТА"

місячник освіти, виховання, культури.

Вийшли досі числа за квітень, травень, червень-липень, серпень-вересень, жовтень, листопад.

Зміст дуже різнорідний. Місячник має постійні відділи: Читання, Самоосвіта, Бібліотека, Театр — кіно — клюбна, Пульт й поради, Календарик праці, З життя „Просвіти". Забави й розваги. Для молоді, для дітей, для потреби освітньої, читальняної роботи тощо. Передплата до кінця р. 2.50 зл. Окреме число — 40 гр. Передплату приймати на адресу: „Просвіта", Львів, Ринок 10.

Видає Т-во „Просвіта". — За редакцію відповідає Др Іван Крип. — З друкарні Вид. С-ки „Діло", Львів, Ринок 10.

ч. 12 (111). ГРУДЕНЬ

1936

РІК IX.

ЗМІСТ: Грудень — місяць „Просвіти". — І. Крипякевич: Військо Ярослава Мудрого (2 обр.). — Стр.: Електричність і простуда. — Юра Шкрумеляк: Великий князь (вірш — на заключення свят на честь Ярослава Мудрого). — Із Святоандрійських звичаїв та звичаїв (Каліструт Добрянський: Старосамбірщина, Марійка Садівницька: Село Бориславщина). — Володимир Савченко: Значіння війни в житті народів. — Ярослав Водохим: Світильний газ (4 обр.). — ж.: Фотографування тепком (2 обр.). — Стр.: Кіно клином вибивають. — Михайло Соневицький: Свідами Олімпіади (8 обр.). — Г. Бобик: Ялинка. — Борис Кудрик: Перший творець національної опери (з приводу 150-ліття смерти Карла Марії Вебера — 1 порт.). — Р. Крохмалюк: Життя в найнижчих температурах (2 обр.) — Д.: Подорожжя на літо. — Франц Коховський: Старовинна перина в Ліську (1 обр.). — Стр.: Чому в берлоги біла кора. — Я. М. Берегуля: В оперні (4 обр.). — З. Я. Федьків: Анархізм і його призначення. — ва.: Фізичний курс проходимо Читаленьку у Жидачеві (1 обр.). — Е. Жарський: Як зимують наші рослини (2 обр.). — Антін Лотоцький: Дороги колись і тепер (7 обр.). — Володимир Гумецький: Сварка. — Володимир Багатура: Дещо бурлаки. — Ярослав Рудницький: Звідкіля пішли назви частин світу? — Е. Жарський: 25-ліття Українського Пласту. — Ті, що від нас відійшли (Володимир Перец, Яків Кримський). — Бібліографія. — Нові книжки та журнали.

Від Адміністрації.

1. **В місяці жовтні ц. р. ми вислали на адреси ШАНОВНИХ ПІСЛЯПЛАТНИКІВ картки-пригадки, де зазначена сума залеглости на день 31. грудня ц. р.**
   Обовязок кожного післяплатника, долученою до цього числа складанкою ПКО, ЗАЛЕГЛУ СУМУ ВИРІВНЯТИ НЕГАЙНО.
2. **Звертаємося ДО ШАНОВНИХ ПІСЛЯПЛАТНИКІВ, що живуть поза межами краю, і що до них ми карток-пригадок не вислали, та просимо СПОВНИТИ СВІЙ ОБОВЯЗОК і в місяці грудні ц. р. вирівняти залеглість за 1936. рік.**
3. **Хвальні Виділи Читалень, Кооператив і ин. Установ, які ще не заплатили повної членської вкладки в сумі 25·— зл. за біжучий рік, просимо негайно її вирівняти; тим самим буде заплачена передплата за журнал по 31-го грудня ц. р.**
4. **Просимо Шановних Передплатників і Прихильників нашого журналу**
   а) відвідуючи Бесіди, Читальні, Клюби, Касина, Кавярні й инші публичні льокалі, **вимагати,** щоб журнал „ЖИТТЯ І ЗНАННЯ" там був;
   б) вжити заходів, щоб усі середні й вищі початкові школи стали нашими передплатниками, бо ж Шкільна Кураторія здавна поручила наш журнал для читання.
5. **Подаємо до відома Шановних Передплатників, що реклямації на невдержані числа журналу треба вносити протягом одного місяця після виходу журналу до місцевого поштового уряду, без поштової оплати, а не до видавництва. Місцева пошта провірює й пересилає реклямацію до видавництва. Тільки цей спосіб дає право передплатникові безплатно одержувати реклямоване число. Инші реклямації не будуть полагоджуватися, й на них ми не будемо відповідати, бо це потягає за собою великі поштові видатки.**
6. **Просимо Шановних Передплатників, які чомусь не зможуть бути передплатниками у 1937. році, повідомити нас про це до 20. грудня ц. р. — щоб можна було усталити висоту накладу X. річника, і щоб не було таких випадків, що ми висилаємо 1., 2., а третє число передплатник звертає з написом „перестаю бути передплатником" — тим самим річник здекомплектований, і ми маємо втрату, бо ми заплатили за все, і то готівкою, до оплати почти за пересилку включно.**

НА РІЗДВЯНІ СВЯТА ДЛЯ ХОРІВ!

Кошиць: Ок.: УКРАЇНСЬКІ КОЛЯДКИ ДЛЯ МІШ. ХОРУ (Дар десь пребогатий, Була вдовонька, Що в пана дядька, Діва Марія Христа зродила, Ой, у бору. Три товариші), ціна 2.40 зл.

Кошиць Ок.: УКРАЇНСЬКІ КОЛЯДКИ ТА ЩЕДРІВКИ ДЛЯ ЖІН. ТА ДІТ. ХОРІВ (Ішли три царі, Була вдова близько двора, Ой, пане, пане, вимітай двори, Народився наш Спаситель, Дар десь пребагатий, Діва Марія Христа зродила, Ой, у бору. Ой, у полі плужок оре, Що в пана дядька, Ой, посеред двору), ціна 2.40 зл.

Кудрик Б.: В ВІФЛЕЄМІ ГРАДІ, ціна 50 сот

Стешенко К.: УКРАЇНСЬКІ КОЛЯДКИ І ЩЕДРІВКИ ДЛЯ МІШ. І ОДНОРОД. ХОРУ (Дар десь пребагатий, Ой, на горонці свині сиділи, Дівчина новина, Дасть помощ, А у цього дозірця, В Вифлиємі граді, Щедрівок, Ой, там за горою, В полі, полі плужок оре), ціна 1.80 зл.

ЗАМОВЛЯТИ В КНИГАРНІ „ПРОСВІТИ"
Львів, Руська 1.

ЖИТТЯ І ЗНАННЯ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ПОПУЛЯРНО-НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК

РІК IX. ГРУДЕНЬ, 1936. 39022 Ч. 12.

ГРУДЕНЬ — МІСЯЦЬ „ПРОСВІТИ"

Надходить грудень — важний місяць у житті нашого народу. Важний, бо присвячений матері українських товариств у Галичині, присвячений — „Просвіті". Та грудень цього року важний іще тим, що ми вже незабаром станемо перед дверима великої події в житті українського народу на його західніх землях. Іще рік, іще якийсь час, і стукне сімдесят років від того часу, як из нашій землі, заходами найкращих тодішніх синів нашого народу, побачила світ — „Просвіта!" Вже тепер треба нам готовитися гідно зустрінути ту в е л и к у п о д і ю!

Шістдесят вісім років невсипущої праці полишили великий слід у житті цілого нашого народу. Ц і л о г о — б о ж у слід за нашою „Просвітою" просвітянське зерно, кинуте у нас у Львові, зійшло буйно на всіх землях, де тільки живе український народ — від Галицької Землі почерез Закарпаття, Буковину, Волинь, Наддніпрянщину, до Сибіру, Зеленого Клину й американських кольоній!

Немає в нас уже, здається, людей, які не знали б, що з „Просвіти" виросло буйно культурне й господарське життя української нації на тутешній землі взагалі. Вага „Просвіти" не тільки в тому, що це перша українська установа Галицької країни. Буйний розвиток усіх сил нашого народу має свій корінь у львівській „Просвіті".

Не диво, що, віддячуючись Їй, у к р а ї н с ь к и й н а р о д Г а л и ч и н и п р и с в я т и в Їй — м і с я ц ь г р у д е н ь, той місяць, у якому шістдесят вісім років тому, серед великого піднесення духа, серед захоплення невеликої тоді громади свідомих наших людей, відбувся перший її збір, перші загальні збори „Просвіти". Визначено той місяць на те, щоб ніхто з нас, свідомих людей, не забував того, що нашому народові дала „Просвіта", щоб кожного дня кожний із нас мав на увазі її великі завдання, її велику працю, й ту, що вона робить, і ту, що ще її чекає.

Бо ж життя народу на місці не стоїть. З розвитком його зростають і завдання „Просвіти" — і водночас ростуть великі її потреби. І лише тоді, коли кожний із нас усвідомить собі одне і друге, лише тоді зрозуміє в а г у місяця грудня, місяця „Просвіти". Того місяця для „Просвіти" мусить бути відкрите серце кожного свідомого громадянина, того місяця не сміє ніхто для неї нічого пошкодувати, у грудні всі свідомі громадяни їй допомагають, щоб вона, серед цих дуже важких для нашого народу обставин, могла не тільки вести свою роботу в дотеперішніх рямцях, але ж відповідно до поваги й потреб часу, рямці своєї праці як-найбільше поширити!

Свідомий громадянин, чим може, мусить допомогти в місяці грудні своїй Матері „Просвіті". Хай кожний із нас усвідомить собі, що, йдучи з допомогою „Просвіті", він сам собі допомагає, свою кращу долю будує. Бо ж доля „Просвіти" це у значній мірі доля кожного з нас!

Нехай же ніхто сам собі свідомо кривди не заподіває, шкодуючи допомоги на діло, яке так сильно заважує на тому, що буде. Хай не буде між нами ні одної свідомої людини, що у грудні забула б про грудень, про місяць „Просвіти".

Так же ж роблять свідомі громадяни кожного культурного народу на світі.

Так треба робити й нам!

Треба йти на допомогу „Просвіті".

І. КРИПЯКЕВИЧ

ВІЙСЬКО ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Князь Ярослав Мудрий був володарем величезної держави, що сягала від Карпат по Волгу й від Балтійського моря до Чорного — це була найбільша держава в тодішній Европі. Що наш князь зміг утримати цю велетенську державу цілою й ненарушеною, що зумів опертися всім во-

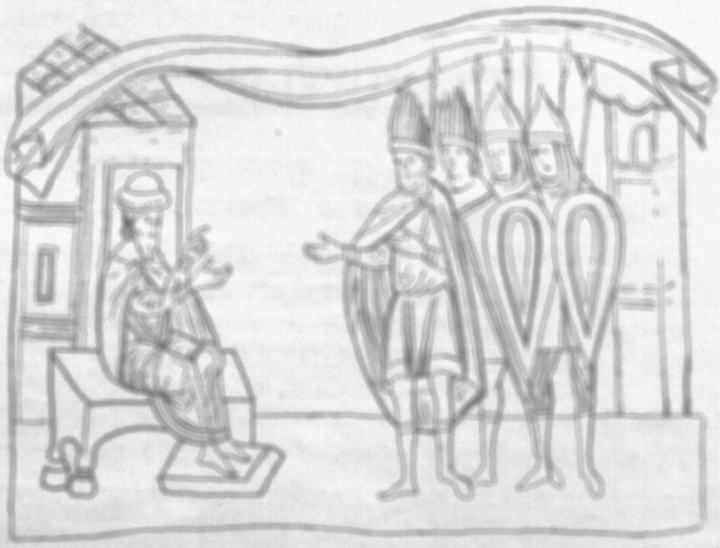

Український князь приймає дружину (рисунок із памятника з XI. в. „Життя Бориса і Гліба").

рогам і всіх перемогти, то це сталося тому, що мав сильне, непереможне військо. Бо сила держави у значній мірі — в сильній армії.

Основу українського війська у тих давніх часах становила, як відомо, **княжа дружина**. Це була прибічна княжа ґвардія, що визначалася твердою орґанізацією й доброю зброєю. Початок дружині дали **варяги**, мандрівні вояки, що зайшли до нас із далекої Скандинавії. Вони принесли до нас видосконалену залізну зброю, — сильні шоломи, панцирі, сплетені з залізних кілець, обосічні мечі та тяжкі щити. Варязькі дружини визначалися великою однозгідністю, завзяттям і відвагою й дали нашим предкам зразок, як має виглядати добре військо. Князь Ярослав охоче наймав варягів на свою службу, і вони допомогли йому перемогти Святополка Окаянного та поляків. На варязький спосіб він орґанізував свою дружину, в котрій служили місцеві **луччі люди**, — себто — найвизначніші й найбагатші землевласники. Хто дістав від князя землю, той мав обовязок на свій кошт служити у княжому війську.

Величавий був вид дружинників, що ставали до бою. Вони йшли рівною лавою, зі щитами на раменах, з протягнутими копями, — виглядали як залізна, непереможна стіна, шоломи й панцирі їх вилискувалися на сонці. На ворога вдаряли з гучним криком і з таким сильним напором, що, здавалося, ніхто їм не міг опертися. Наш літописець описує бій Ярослава зі Святополком над рікою Альтою, недалеко Переяслава, 1019. р., так:

„Пішли один проти одного й покрили поле альтське великою силою війська. Сонце сходило, як зійшлися обидві сторони. І була січа люта, якої ще ніколи не бувало на Руси. Бралися за руки й рубали один одного. Сходилися тричі, як по долині кров текла. Під вечір переміг Ярослав, і Святополк утік".

Так своїми залізними полками Ярослав перемагав своїх ворогів.

До помочі дружині князь брав звичайних **воїв**, слабше озброєне народне військо. Це були селяни й міщани, що йшли на ворога зі списами і легкими щитами. У самому бою вони рідко коли брали участь, бо не мали доброї зброї. Вони тільки допомагали переслідувати розбитого ворога, ловили бранців і збирали добичу.

У тих часах рідко вживали **кінноти**. Коней у нас було ще небагато, і кінне військо не мало значіння. Щойно в боротьбі з дикими степовими печенігами спроквола творилася українська кіннота.

Немале значіння добула собі **фльота**. У дальші походи Ярослав перевозив військо човнами. Так навіть у один похід на Польщу українські

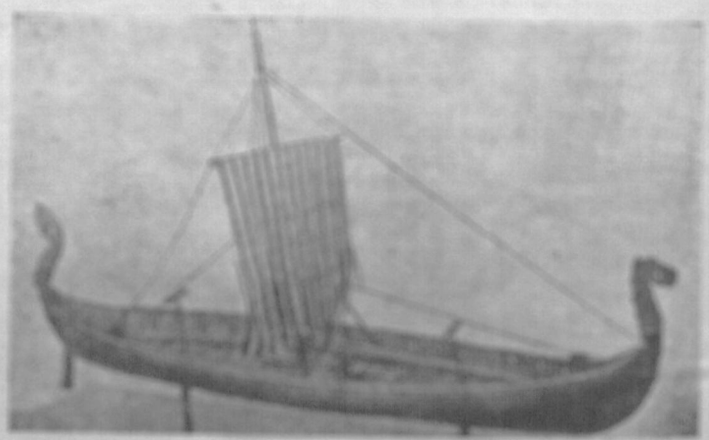

Варязький корабель із X. ст. (в музею в столиці Норвеґії, Осльо).

полки виправилися водою, річкою Бугом. Ярослав уладив також останній воєнний похід на море, на грецький Царгород 1043. р. Українські кораблі були невеликі — на 20 метрів завдовжки, на 4—5 м. завширшки. Але зате визначалися вони легкістю і швидкими руками, так, що тяжкі грецькі кораблі з трудом від них боронилися.

ЕЛЕКТРИЧНІСТЬ І ПРОСТУДА

Німецький лікар д-р Ф. Мунк відкрив цікавий звязок поміж електричністю шкіри і простудою. На його думку, простуда основується на забуренні електричности шкіри. Шкіра творить систему електромоторичних сил, що їх рівновагу нищать подразки, які викликують простуду. І коли, таким чином, ослабне природна відпорність орґанізму, він не може встоятися перед бактеріями, що викликують хвороби звязані з простудою. **Стр.**

ЮРА ШКРУМЕЛЯК.

ВЕЛИКИЙ КНЯЗЬ

(на закінчення свят на честь Ярослава Мудрого).

Як Тебе згадати — думка
Буйним соколом літає, —
Будить стадо лебедине
І з лебедями співає.
Ніби грає і співає
Про час давній, про дні слави,
Як Тебе згадати князю,
Наш премудрий Ярославе!

*

Та бо й є про що співати!
Йде ось полк Твій з Новгороду —
І несе він Святополку
Не гостинця-нагороду, —
А несе на вістрях полісту
За злі вчинки, окаянні,
Зло над Альтою[1]) віщують
Святополку зорі ранні.

Вже не стало Святополка...
Та ще є Мстислав Сміливий!
Бачив славний город Листвин[2])
Бій для тебе нещасливий, —
Та щаслива у Мстислава
Вдача, добре братнє серце, —
І Чернігів вже не піде
З Києвом на люті герці!

Ось, рушають братні полки
Рідну Чернь відбирати:
Ми відберем, що сусідам
Ти продав, нещасний брате!
І знову Городи Чернігські
Княжих лицарів уздріли,
Рідні прапора над Сіверм
Знову в сонці заясніли.

Слава! Слава!... Але знову
Ворог в серці України!
Йдуть юрбою печеніги,
В Києві здригнули стіни.
Ой, буває то січа люта,
Що Сітолі[3]) кров повнила, —
Так то впала у могилу
Печенізька слава, сила.

А в Чернігові тимчасом,
Ліг Мстислав на смертнім одрі —
І Ярославові вже служать
Чернігівські полки бодрі.

Так імперію[4]) велику
Встиг Ти, князю, зєднити, —
В ній умів ти, Всемогучий,
Свою силу закріпити.
Силу закріпив у вірі:
Здвиг церкви святому Богу, —
Храм Премудрости, де Бог дав
Над ордою перемогу.
Силу закріпив у знанні:
В книзі, в мудрім слові, в школі, —
Хай цвіте, зростає мудрість,
Квітка в українськім полі!
Силу закріпив у правді:
В тебе правда кривду гонить,
І тому кріпка держава,
Бо закон ладу боронить.
Силу закріпив щитами,
Що кордон загородили, —
Княжі вої на сторожі
Рідної держави, сили.
Силу закріпив союзом
Із царями й королями —
Греки, франки, скандинавці,
Стали тестями, зятями.
І велика йде по світу
Про Твою державу слава:
Сліз Европи, це — Велика
Українська Держава!

Прогули віки преславні.
Девятьсоте йде вже літо,
Як Держава Українська
В сонці досягла зеніту[5]).
Нині смуток, нині туга,
Бо немає й сліду з сили, —
Під Собором печеніги
Воскресають із могили...
І правнук питає з жахом:
„Чи навік пропала слава?
Не діждеться Україна
Ще одного Ярослава?"

Так питає — й його туга
Буйним соколом літає,
Будить стадо лебедине
І з лебедями співає:
Ще вернеться та Держава,
Ще вернеться давня слава, —
Ще правнук її добуде,
Бо він — прагне Ярослава!

---

[1]) Над річкою Альтою Ярослав розбив Святополка (1019). [2]) Під Листвином б. Чернігова переміг Мстислав Ярослава, та потому обидва брати погодилися. [3]) Сітоль — річка в Києві, де Ярослав розбив печенігів (1036). На тому місці збудував церкву-собор св. Премудрости (Софії). [4]) імперія, лат. слово — велика держава [5]) зеніт, арабське слово — точка неба над самими нашими головами, образово — вершок

ІЗ СВЯТОАНДРІЇВСЬКИХ ЗВИЧАЇВ ТА ВІРУВАНЬ

1. СТАРОСАМБІРЩИНА.

З вечора перед св. Андрієм, 12. грудня, збираються дівчата до умовленої подруги, де цілий вечір до пізна ночі на різні лади ворожать. Вони складаються на спільну вечерю, або приносять дещо зі собою вже заздалегідь приготоване.

Передусім варять, або печуть, маленькі пиріжечки, чи маленькі палянички, кожна робить на ній відповідний свій знак, а потім усі палянички укладають на якусь дощинку і приклікують пса, або кота. Чию паляничку пес першу вхопить, та дівчина вийде перша замуж, і як пес буде хапати по черзі паляночки, таксамо по черзі будуть виходити замуж їх власнички. Чия паляничка залишиться, або чиєї палянички пес не схоче взяти, та дівчина буде старою дівкою.

Відтак топлять на вогні у блящаних посудинах жовтий віск, наливають до великої миски зимної води й на ту воду виливають гарячий розтоплений віск. Гарячий віск, застигаючи, творить різні дивні фігури. Їх витягають із води, беруть до світла й відгадують, що ті фігури означають: милих, суджених, майбутніх чоловіків, тощо. Тут дівчатам допомагають і старші жінки. Відливати віск можна багато разів.

Потім кожна дівчина бере миску з водою й кидає на воду дві різної величини голки: одна з них має уявляти собою її саму, друга — її милого. Голки треба покласти на воду вміло, щоб не попадали на дно, таксамо треба їх класти далеко одну від одної. Тепер, не рухаючи посудини, треба стежити, що діється з голками на воді. Коли вони скоро зійдуться, то дівчина із своїм милим скоро одружиться; коли не зійдуться, то це знак, що й вони обоє розійдуться.

Далі дівчата палять на припічку пряденю. Закон його підпалить, кожна висловлює якусь своє бажання. Коли пряденю, горячи, підноситься догори, її бажання сповниться, як же впаде додолу, то це знак, що не сповниться.

Всі ці ворожіння дівчата відбувають надвечір громадкою, а подекуди навіть і поодинокo.

Воду, якої кажуть при тих ворожіннях, мусить кожна дівчина принести з криниці, але так, щоб її тоді ніхто не перейшов, ані не побачив тоді як буде нести, а то ворожба не сповниться.

Опівночі виходять дівчата надвір і наслухують, чи де пес не забреше. З котрої сторони села забреше, з тої треба сподіватись у жнивній святів.

Цілий той вечір бігають хлопці, переважно молодші, попід вікна й кидають у вікна вівсом, а властиво зерняками *лідку*[1]) й куколю, що часто буває у збіжжі. Кидають на те, щоб більше того, чим вони кидають, зародило в даного господаря. Зрозуміло, що лідки і куколю кидають із пустоти. Коли хлопці кинуть хліб на яку дівчину, то в вікна її дому кидають вивіть дрібним камінчиками, так що не тільки й шибу збити...

Калістрат Дзідзинський.

2. СЕЛО БОРЩІВЩИНА.

Село Борщівщині належить до борщівського повіту, лежить над самою болшівщиною і румунським кордоном. Там зберігалися цікаві звичаї, звязані з днем св. Андрія.

Перед св. Андрієм сходяться дівчата до одної хати пристя клубок. А на Андрія принці носять із ріки устами воду й місять корж (пляцок). Коли корж уже готовий, ідуть до млина по світицю[2]) та місять із неї буханчики. Після того одні дівчата приготовляють їжу на вечір, а другі допрядуть клубок.

Увечір дівчата вбирають корж чорнобривцями, перетягують через нього гарасину й чіпають його до сволока. Дівчина сідає на лавці, йде на ній до коржа, а всі инші її питають: — Звідки йдеш? Дівчина відповідає: — З калета. Дівчата питають далі: — Куди ідеш? Дівчина відповідає: — До коржа.

Як уже прибула до коржа, підскакує і приговорює: „дружі-шу коржа якушу". Вона дочекує кусник коржа якусити, але инші дівчата борються завзято коржа, відганяючи її рушниками. Коли ж дівчині, не зважаючи на перешкоди, вдається якусити кусень коржа, вона хопає його в руки соромливо й дасе з ними спати, а тоді їй присниться суджений.

Потім дівчата застеляють оселю рушниками і кожна дівчина кладе на нього свій буханчик. Коли все готове, хлопці приходять до хати пса. Котрої дівчини буханчик пес скорше возьме, та найскорше віддасться. Опісля беруть дві ложки, йдуть на поріг хати й цілуються ними. В котрій стороні гавкне пес, з тієї сторони прийде суджений.

Після того йдуть під чужі вікна по ключі й питають: — Бубно, є инші ключі всі? Жінка відповідає: — Є, є, щоби-сте повідпиралися всі!

А тепер числять колиси до дванять. Вертаються знову до тієї хати, звідки вийшли, беруть клубок і скачуть від порога до порога, попереч рушників, кажучи, „Андрій попутав" (инші приємно попасти на таку засідку в темну ніч, бо можна легко повибивати зуби, а то й поломити ногу).

Крім того, кладуть на стіл дві миски догори дном: під одну миску кладуть хустку, під другу — *згарду* (гердан). Дівчина йде до порога, обертається плечима до всіх инших, а вони пересувають миски. Коли дівчина підносе миску, під якою була хустка, то вийде заміж, а як миску з *згардою*, то ще буде дівочити. Та ще всі дівчата бажають найпередше до саду й уривають рубаки галузку вишні.

По тім устів іде вечеря. Дівчата сажають хлопців за стіл, дають їм решту коржа й вечерять борщ, пироги (вареники), голубці, грушки, кашу їсти й т. д. Весілі жарти й співи протягають вечір до рання.

Мирослав Симоновський.

---

[1]) чит. Ж. і Зв., V., с. 193, 1932, ст. 66, 106, VII., р. 1933, ст. 208, 369

[2]) Так звуть у Старосамбірщині ростину, яка називається „Дівоча чорна" (Чорнобиль перст, полин, або й полинник (в Турчанщині)

[3]) світиця — корець, що входить сорок у ключ, який мелють зерно.

ВОЛОДИМИР САВЧЕНКО.

ЗНАЧІННЯ ВІЙНИ В ЖИТТІ НАРОДІВ

Держави поміж людськими суспільними громадами — творять на певному обмеженому просторі земної кулі найвищі одиниці, що мають повну суверенність[1]), себто вони незалежні від ніякої иншої волі, а залежать тільки від своєї власної.

Мета держави — змагання до поступу у справах господарських, наукових та моральних. Щоб цю мету осягнути, держава скупчує й удосконалює сили й засоби, які має, забезпечує їх розвій та спрямовує їх куди слід. Крім цього, вона дає населенню простір і забезпеку, які йому необхідні для того, щоб воно могло жити й розвиватися в її рямках.

Та щоб забезпечити такий розвиток, держава мусить звертати увагу на той розвиток, а як що до чого вжити своєї сили назверх. Буває це тоді, коли держава й її народи осягнуть належний ступінь розвитку й мусять задовольняти свої насущні потреби речами, яких чи цілком немає в межах їх кордонів, чи є вони, але в незначній кількости. Тут то починаються непорозуміння між державами.

Всі сучасні культурні держави мають окремі дипльоматичні[2]) установи для того, щоб управильновати політичні відносини й полагоджувати мирним шляхом непорозуміння. Але в житті народів можуть виникнути такі справи, що їх добра полагода для одної держави може зачепити життєві інтереси другої, вона не може погодитися на уступки противникові, а то принесе собі шкоду, і — починається війна.

Та є ще й инші її причини.

На сторінках усесвітньої історії бачимо часто зміни культур, одні старі народи відживають, на їх місце приходять нові, молоді. Всі ці великі перевороти були теж переважно наслідками війни.

Війна повстає наслідком відомого природного закону боротьби за існування, закону, який визначує життя й розвиток усього в природі, що живе. З ними тісно вяжеться справа розвитку культури. Перемога в війні не конче мусить бути тільки тріюмфом[3]) грубої сили, але має поважніші підстави. Ніхто ж тепер не заперечить того, що коли б римляни не одержали були своїх перемог на полях бою, не було б того культурного розвитку тієї частини земної кулі, на якій ми живемо. Ми не будемо тут наводити всіх добрих наслідків деяких воєн для людства. Та згадаємо тут тільки цілий ряд воєн другої половини XIX. віку, за якими пішло відродження Італії в 1859. р., скасування невольництва у Зєднинених Державах Північної Америки 1861—65. рр., обединання Німеччини та перенесення її політичного осередку на північ (наслідки воєн 1866—1870. рр.), відродження історичного життя Болгарії в 1877—1878. рр., скасування кріпацтва в колишній царській Росії після кримської війни 1855. р., конституція в колишній Росії після японсько-російської війни 1905. р. і т. д. А світова війна 1914—1918. рр., дає багато прикладів на те, щоб улегшити вияснення цієї справи — значіння війни в житті народів.

Відомо, що ця війна принесла людству багато нещастя: загинули десятки міліонів людей, припинився розвиток промисловости (з виняткoм військової), нарушилася рівновага валюти, поруйновано багато осель і т. д. Вона принесла великі зміни: розвалилися могутні держави, порушилася політична рівновага в Европі, кольонії переможених у всьому світі поділили між себе переможці. Та взагалі державам-переможцям ця війна принесла великі користи. А найбільша користь із неї дісталася деяким поневоленим народам: Чехословаччина, Литва, Лотва, Фінляндія, Польща — визволились, одержали свою державну самостійність.

Звернемо увагу ще на одну річ, яка штовхає народи до війни: молоді, здібні до культури народи потребують ринків для збуту виробів своєї праці. Це ж часами вимагає світових торговельних шляхів, що їх раніше вже захопили були давніші культурні народи. Ясна річ, що ці старі культурні народи не відступлять легко своїх здобутків, не позбавлять своїх громадян заробітку. Повстає непорозуміння, якого без боротьби вирішити не можливо.

Були спроби припинити взагалі війни, зробити їх неможливими та непотрібними, й непорозуміння полагоджувати мировим судом. Та ці спроби не дали досі ніяких наслідків, не дали — бо ж немає такої сили, яка б могла постановам цих судів додати загальної поваги. Досить згадати утворену по світовій війні установу Лігу Націй (союз держав), яка не виявила ніякої сили для того, щоб не допустити після світової війни до таких воєн: грецько-турецької (1919—1922), японсько-китайської (1932), італійсько-абісинської (1935), не кажучи вже про щорічні війни між державами Південної Америки...

Найліпший засіб для того, щоб удержати мир — мати сильну, добре зорганізовану й озброєну армію, бо сильного не так легко зачепити, як слабшого (пор. Італію в італійсько-абісинській війні).

Не даремно говорили ще старі римляни й розумні люди ще й досі за ними говорять: „Si vis pacem, para bellum", себто — „коли хочеш миру, готуйся до війни!"

Майбутні війни, в яких братимуть участь цілі народи, доведуть певне до поважних історичних наслідків. Ці війни будуть вестя з великою напругою сил та з жорстокістю. Війна вимагатиме, як усе, величезних жертв і матеріяльних і людських. Та свобода й честь свого народа найдорогоцінніше понад усе на світі, тимто народам нічого лишається війни, коли вона стає конечною необхідністю. Зате вони мусять бути до неї готові, щоб вона їх несподівано не заскочила, а кожний

---

[1]) суверенний, французьке слово — незалежний, первісне значіння: верхній, верховний (суверен — владар, особа, що має у своїх руках верховну владу)

[2]) дипльомат, грецьке слово — уповноважена особа, що від свого уряду зноситься з иншими державами, веде з ними переговори

[3]) тріюмф, латинське слово — блискучий успіх.

громадянин у запіллі мусить заздалегідь навчитися, як йому боронитись проти газів, бомб і т. д.

*

З усього видно, що війна в житті народів велике нещастя, але иноді спричиняється до поступу, а волю народ може собі здобути переважно війною.

Війна подібна до тої бурі, що після спеки гарячого літнього дня нараз зривається над країною з блискавками та громами: жах і руїну шерять бура скрізь, куди тільки пройде, але ж після того очищує та скріплює знесилених і кличе їх до нового життя. І як буря стає часами необхідністю у природі, то так воно і з війною між державами й народами. І народи, і держави потребують час-від-часу війни не тільки для підтримку своєї бадьорости, а головним чином для того, щоб осягнути велику мету, якої нераз не можна осягнути иншим шляхом.

ЯРОСЛАВ ВОЛОШИН.

СВІТИЛЬНИЙ ҐАЗ

Перші спроби вживати газ до освічування починаються 1785. року. Того року французький інжинер Лебон доказав, що через дестиляцію (прочищення) дерева або кам'яного вугілля можна одержати легко запальний газ, який, горівши, дає дуже ясне світло. Лебон збудував навіть прилад (термолямпа), що його завдання було рівночасно огрівати та освітлювати. Та його досвіди не найшли в земляків Лебона майже жадного зрозуміння. Нечищений іще тоді газ, спалюючись, видавав дуже багато диму, його запах був гострий і дуже непріємний.

Та згодом винаходом Лебона зацікавились учені инших держав. Докладні досліди поробили в Англії — Мурдох, у Німеччині — Вінсор. Ці вчені видали спільно 1804. р. в Льондоні книжку, де обговорювали можливости вживати газ для освічування міст та домів.

Першій, що вжив газу, був Ват, ним він освічував свою робітню, де тоді споруджував парові машини. А з міст газове освітлення одержав перший Льондон (1810). Від того часу газ почав поширюватися на всі більші міста Европи. Всі знаємо, який дуже цінний для людей є сей світильний газ, тимто добре хоч би загально знайомитися з його виробом.

*

Світильний газ твориться при дестиляції, себто при очищуванні кам'яного вугілля. Ця дестиляція відбувається в рурах (ретортах) приблизно 2.80 м. завдовжки, зроблених з вогнетривалої глини. Рури ці (обр. 1) з одного кінця замкнені, другий їх кінець має відповідні залізні дверцята (Б), що щільно замикаються (ВВ). Газ виходить відповідно зладженим проводом (Г). Кожду руру наповняють дрібно потовченим вугіллям. Обмежість залежить від величини, пересічно — 800 кг. Цілий ряд цих рур-реторт (7 до 9) вставлений у спільну піч, яку огрівають, переважно коксом. В часі дестиляції температура печі доходить 1100°, час дестиляції — 4 години.

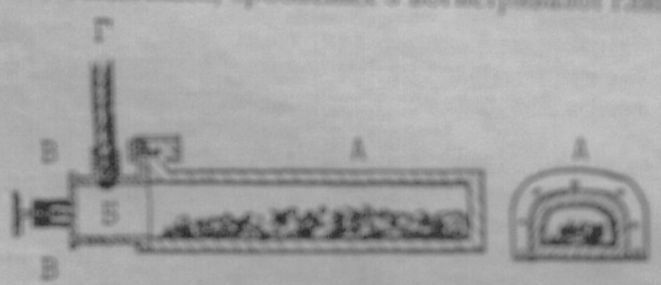

Рис. 1.

У великих газівнях ці печі виглядають трохи инакше. Кожна рура є змонтована (вставлена) окремо, довжина доходить до 6 м., рури з обох кінців відкриті. Наповнюють вугіллям машиною. Машина ця виповдає спруж вугілля просто в піч, а коли дестиляція вже переведена, то окремий толок, механічний, витягає з рури той кокс, що ще залишився.

Якість і кількість витворюваного газу міняється, залежно від того, як далеко пішла дестиляція. Газ, що повстає зпочатку, коли температура печі ще не дуже висока, відзначається тим, що, спалюючись, дає дуже яскравий блиск. Це тому, що в ньому находиться велика кількість бензини, трохи етилену (C_2H_4) [1]) та його вищих сполук, метану (CH_4) [2]) та ацетилену (C_2H_2) [3]). Зі зростом температури газ, крім бензини та її спорідненних сполук, складається ще йно із метану, вугляної кислини (CO_2) [4]) та водню (H) [5]).

Сто кг. доброго вугілля дає після дестиляції продукти: 29 до 30 м³ світильного газу, 5 кг. смоли, 6 до 7 кг. аміякальної води та 60 до 70 кг. коксу; одна четвертина цього коксу виходить на огрівання печей.

Газу, який виходить із печі, не можна безпосередньо вживати. Його ще подвійно очищують, і то буває: 1) фізикальне очищення, що відділює від газу смолу та ті тіла, що легко скріплюються, 2) хемічне очищення, що усуває сірководень (H_2S) [6]), сірчик вугля (CS_2) [7]) та пасивний сір-

---

[1]) етилєн — газ без барви, сірчистого запаху (смаку) — родина, що повстає зі сполуки кислини з алькоголєм, повстає через розклад органічних тіл та тощо.

[2]) метан — газ, без барви, без запаху, його часто добувають з ями, находиться в копальнях кам'яного вугля (грізу).

[3]) ацетилєн — газ без барви, має розпанюють приємний запах, та спомінь ІІ, повстає, напр., при дотиці води на т. зв. карбіт (карбідюс лемоняй).

[4]) вугляна кислина, по-науковому — вуглець 2 окисі — газ без барви та запаху, отруйний (чад), повстає коли палимо вугіль, а нема достатнього доступу повітря.

[5]) водень — газ без барви, смаку та запаху, творить складник води, горить на повітрі.

[6]) сірководень, по-науковому — водень-сульфід — газ без барви, має запах гнилих яєць, находиться в мінеральних водах у різних складах, повстає через розклад тіл, що в їх склад входить сірка.

[7]) сірчик вугля, по-науковому — вуглець сульфід — безбарвна течина, запаху радника, дуже легко горючий, повстає через сполуку вугля й сірки.

чак $(NH_4)_2S$ [8]). Всі ці тіла, коли вони залишаються в газі, зменшують світильну силу та занечищують повітря.

Фізикальне чищення починається з хвилиною, коли газ виходить із печі. Через провід Г (рис. 1) він увіходить до поземого циліндра, наповненого до половини водою. Тут газ залишає велику частину найтяжчих складовин (тяжкі смоли). Опісля він проходить до т. зв. колектора (збирача), де залишає дальші складовини, трохи легші. З колектора газ виходить при температурі яких 60° Ц. Смола, що залишилася, пливе в протилежному до газу напрямку, вона проходить наче другу поступневу дестиляцію та віддає газові частину втягненої бензини. В дальшій своїй мандрівці газ переходить через холодільню або т. зв. конденсатор (рис. 2).

Конденсатор цей збудований із кількох широких рур, долішня їх частина є сполучена із скринькою Б. В конденсаторі скроплюється водяна пара, тут залишається частина амонякальних солей і останки смоли та олив. Далі газ проходить прилад, наповнений тяжкою оливою, і тут

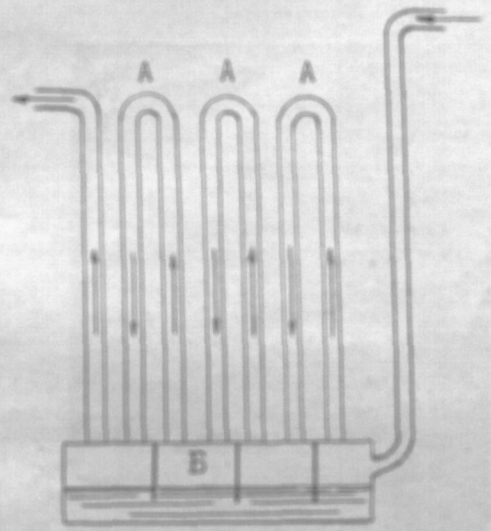

Рис. 2.

залишає нафталіну $(C_{10}H_8)$ [9]). Нарешті особливий прилад усуває останки амоняку.

Хемічне чищення має за мету усунути з газу сірко-водень (H_2S), ціянідну кислину (HCN) [10]), тіоціянатову кислину (HCNS) і т. д.

Очищений фізикально газ, проходить через великі скрині (рис 3), виповнені мішаниною вапна, триокису заліза (Fe_2O_3) [11]) та сірчану вапна $(CaSO_4)$ [12]).

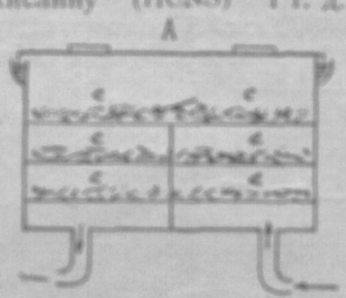

Рис. 3.

В цій скрині проходить цілий ряд усяких хемічних реакцій, газ позбувається непотрібних для нього складовин, та прочищений уже, збирається в газометрі (великі залізні збірники).

Загально вживаємо газу як світильного та опалового засобу. Також, коли його змішати відповідно з повітрям, то можна дістати вибухову мішанину, що її вживають до газових моторів. Велике промислове значіння мають відпадки, коли

Загальний вигляд великої газівні.

очищують газ; амонякальні води служать до виробу штучних гноїв, смола, коли її очистити дає бензину, нафталіну й т. д. Дуже цінний є кокс, його широкий ужиток є загально добре відомий.

Нарешті дещо про склад світильного газу. Він у відсотках є такий: водень — 50%; метан — 35%; вуглина кислина [13]) — 8,3%; бензина — 1%, инші вуглеводні — 3,9%.

*

Треба ще згадати, що для освітлювання вживають також газу, що його роблять, розкладаючи воду розжареним вуглям. Цей газ має склад відмінний від попереднього, а саме, в ньому є: водень, вуглина кислина та чотирнокис вуглю (CO_2). Він дає мало світла, тимто його мішають із бензолем або з бензиною.

---

[8]) амоновий сірчак, по-науковому — амоняк сульфід — повстає при розкладі органічних тіл, які мають сірку, може бути кристалічний та без барви

[9]) нафталіна — повстає через суху дестиляцію багатьох органічних тіл, кристалічні безбарвні блящки, зі запаху смоли

[10]) ціянідна кислина, або пруська кислина — добувають її із деяких родів зернят (черешня, морела), роблять також штучно; течиво без барви, має запах гірких мигдалів, дуже сильна отрута

[11]) триокис заліза, по-науковому — залізо 3 оксид — дуже поширений мінерал заліза, ним полірують метали та вигладжують дзеркала, вживають за фарбу (т. зв. червоний охр); служить також до виробу заліза

[12]) сірчан вапно, по-науковому — кальцій сульфат — дуже поширений у землі, з двома молекулами води, творить поклади гіпсу, білий, дуже мало розпускається в воді

[13]) чотирнокис вуглю, по-науковому — вуглець 4 оксид — газ без барви, гострого запаху, повстає, коли спалюється вуголь у кисні; находиться, напр., в холодільних напитках (сифон, лімонада)

ПРОСИМО ШАНОВНИХ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ЗВЕРНУТИ УВАГУ НА ЗАКЛИК ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ, НАДРУКОВАНИЙ НА 2. СТОРІНЦІ ОКЛАДИНКИ ТА НА ЗАПРОСИНИ ДО ПЕРЕДПЛАТИ ЖУРНАЛУ НА 1937. РІК, НАДРУКОВАНІ НА 3. СТОРІНЦІ ОКЛАДИНКИ.

ФОТОҐРАФУВАННЯ ТЕПЛОМ

Звичайні фотографічні плівки нечуткі на довгі хвилі, що їх висилає, н. пр., червона барва. Тимто коли фотографуємо червоні троянди звичайними плівками, тоді на негативі одержимо замість гарно зазначеного цвіту — сіру плямку, а на фо-

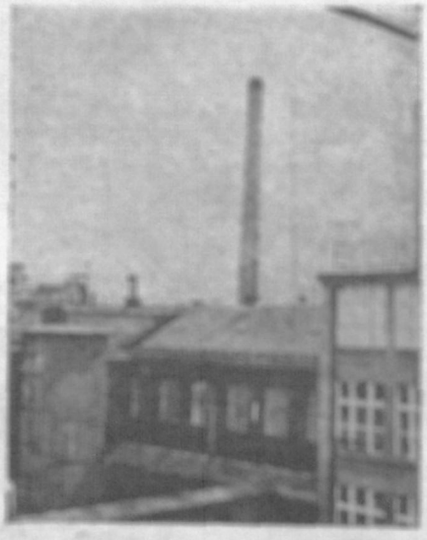

Фотографія, зроблена звичайним апаратом на звичайній плівці, коли відсутнє джерело з якого, час експозиції $^1/_{10}$ секунди.

тографії матимемо чорний образ, без ніяких переходів, без зазначення делікатних тонів, які нам у природі так дуже подобаються.

Що ж тут сталося? Невже фотографія не є „історичним документом" того, що бачимо? Невже маємо до діла з фальшуванням правди?

Справа в тому, що звичайні плівки не є чуткі на червоні барви; щоби, додавши до світлочуткого шару (рівномірно розкладеного на плівці) відповідних речовин — можемо зробити предмети червоної барви. Такі плівки звуться „панхроматичні".

Але земляки цим не вдовольнялися. Їх стремлінням було зробити плівку такою чуткою, щоб вона здіймала навіть ці довгохвильові промінні, що його не бачимо нашим оком. З фізики відомо, що сонячне, одвородне — як нам здається — світло, складається із ряду барв, від червоної до фіолетової. Ці барви бачимо нашим оком. Але під червоною барвою лежать ще довші хвилі, що ми їх не бачимо. Їх ми звемо „підчервоними". Є це хвилі, що викликують тепло.

Коли додавати до фотографічних плівок особливі хемічні речовини (як криптоціян, альоціян і ин.) — тоді такі плівки на такі хвилі чуткі, й „бачать" те, чого не бачить наше око! Виходить, що з допомогою таких плівок можемо здіймати теплові хвилі подібно, як світло, що його бачимо нашими очима! Досить, наприклад — у темноті залучити електричне залізко до контакту (електричного сполучення) й поставити побіч фотографічний апарат (наставлений, розуміється, на матівку гостро на залізко) — тоді на плівці, що зробилася чуткою на підчервоні хвилі, вийде ясна площина розпаленого залізка!

Ті цікаві прикмети використали вчені як-слід. В астрономії дозволяють такі плівки виявити такі зорі, що їх досі оком чи звичайною фотографією не можна було побачити. Уживають такі плівки при летунстві, при мікрофотографії[1]) та спектрографії[2]), а недавно впустили їх до загального вжитку. Дають вони несподівано гарні наслідки —

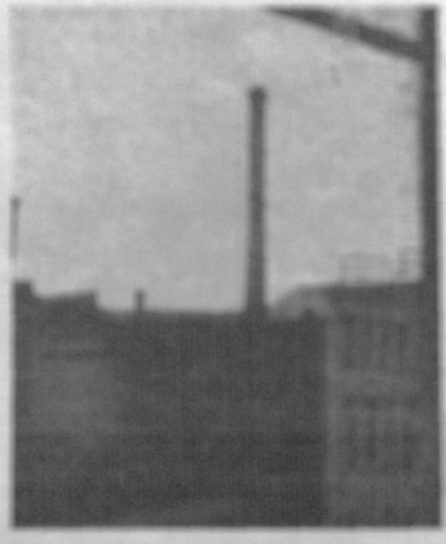

Та сама фотографія, зроблена звичайним апаратом на підчервоно-чутливій плівці, коли джерело з якого випромінює. Час експозиції — 3 години.

дозволяють фотографувати предмети віддалені на 50—300 км.! З допомогою таких плівок можна було би сфотографувати із Говерлі місто Львів! (ж)

[1]) мікрофотографія — фотографування дуже дрібних речей, що їх неможливо лише від мікроскопів.

[2]) спектрографія — фотографування барви духовних і виявлень із них оправ.

КЛИН КЛИНОМ ВИБИВАЮТЬ

Відомо, що деякі хороби можна перебороти іншими, наприклад, параліж поборюють малярією. Недавно стверджено, що протискажинна цепленка може бути помічна проти чорної немочі (падачки). Др. М. Ніколич, директор державного Пастерівського Інституту в Новому Саді (Югославія), зацепив недужому на чорну немоч, що його покусав скажений пес, протискажинну вакцинку. Покусаний не лише що не дістав скажинки, але й вилікувався з чорної немочі. Перетяги ним він дикоти і по два напади падачки не було, а після першого щеплення напади падачки більше не було. Цікавий докладний розділ, чи не можна б протискажинною щепленкою лікувати чорної немочі.

Стр.

МИХАЙЛО СОНЕВИЦЬКИЙ

СЛІДАМИ ОЛІМПІЯДИ

XI. Олімпіяда в Берліні... Кілько разів цього року можна було вичитати ці слова по всіх часописах світу! Кілько їй посвятило місця цього року, хоч би „Життя і Знання" (пор. ст. 58—59, 94—96, 301—302)! Не було, здається, цього року популярнішого слова, як „Олімпіяда". На устах усіх лу-

Руїни стадіону у місті Дельфах (Греція).

нало: „Олімпіяда" й „Олімпіяда". А за чотири роки його знову будуть усі вимовляти. Бо за чотири роки (1940) відбудеться XII. олімпіяда в столиці Японії, в Токіо.

З цього приводу хочемо ще з кінцем цього року сказати денещо про олімпіяду. І ту нову, чи відновлену, й ту стару.

Руїни стадіону в Олімпії (загальний вид)

Перша новітня олімпіяда відбулася в столиці Греції, в Атенах 1896. р., себто перед сорок роками[1]).

Чи справді така молода ця установа? І хто перед 40 роками її придумав?

Ні, не перед 40 роками прийшла ця установа на світ. Вона доволі стара, бракує їй уже небагато до... трьох тисяч років, а тільки її відновили й відмолодили 40 років тому по $1^1/_2$-тисячному сні. А створили цей звичай старовинні греки. Тимто й далі позалишалися досі такі грецькі слова, звязані з олімпіядою, як: стадіон, диск, атлет, гімнастика, гімнастичні ігрища...

Греки ставили дуже високо культуру духа, та не менше цінували й культуру тіла. Тимто грецькі держави дбали про здоровля своїх громадян, їх силу, красу і справність. А найважніше, греки перші додумалися до того, що прилюдні вияви осягів, змагання за мистецтво будуть найкращою спонукою й заохотою до праці над собою.

Кид ратищем (кінцевий рух).

Вже в найстарших творах европейського письменства, у старовинних грецьких великих поемах „Іліяді" й „Одисеї" читаємо описи таких змагань мало що не на тисячу літ перед Христом.

А в пізніших віках здобули собі славу загальногрецькі ігрища в чотирьох місцевостях: у Дельфах (т. зв. „питійські"), Коринті („істмійські"), Немеї і найважніші — в Олімпії[2]), де відбувалися вони що чотири роки. Туди сходилися не тільки змагуни, але й незлічені юрби народу з усіх кінців Греції, і ця невеличка, зрештою спокійна, місцевина у країні Еліді, на пельопонезькому півострові, на півдні Греції, оживала на час ігрищ, як бувало в нас колись на галицькому Поділлі .містечко Улашківці підчас славних ярмарків у часі коло св. Івана. Сáме в то-

---

[1]) чит. ще Ж. і Зв., V., ст. 181.

[2]) Олімпію в нас часто сплутують, навіть у поважних часописах, із Олімпом (як би так помішав Перемишль із Перемишлянами, а Тарнів із Тернополем!). Але ж славний Олімп (бо, зрештою, назва „Олімп" повторяється часто в Греції, як у нас назви гір: „Клива", „Присліп", чи „Магура") — це найможутніший верх Греції, в зовсім протилежному кутку тієї країни, бо на півночі, де на недосяжних вершинах жили, на думку греків, боги. І жодному грекові не приходило до голови дряпатися на верх 2985 м. (майже 1000 м. вище від нашої Говерлі в Чорногорі), щоб там похвалитись бігом, чи перегонами на возах. Це вони робили на рівному полі в Олімпії.

Кінд ратьоєн (кінцевий рух із перехрестям ніг)

му самому часі (кінець червня або початок липня) відбувалися й ігрища в Олімпії.

Ті ігрища тривали 5, 6, а то й 7 днів. Тому, що вони були празником на честь котрогось бога (олімпійські на честь найвищого бога, Зевса), то перший і останній день заповнялися релігійними обрядами й походами та ще переглядом змагунів і гостинною; другого дня змагалися менші хлопці, в інші дні юнаки та чоловіки.

У старовині змагалися в бігу (поздовжньому, подвійному, тобто туди й назад, і в багатократній), у скоках, дужанні (атлетиці), боротьбі на пястуки, та ще й у дужанні, сполученім із пястуками (панкратіоні), в метні ратищем-списом та диском (кружком). Сполука головних родів змагань звалася — пятиокат.

Всі ці змагання йшли на грищі „стадіоні", що мав вигляд прямокутника. „Стадіон" — так звалася у старовинній Греції устійнена міра простору (довжини), що рівнялася 600 грецьким стопам, а на наш рахунок — 192 метрам (тобто 5 стадій іде на наш кільометер). Такий сімс розмір мав майдан для ігрищ у Олімпії, і з того часу „стадіоном" називають і грище. В найдовшому олімпійському бігу (доліхос) треба було перебігти стадіон 24 рази (отже зробити дорогу якихь 5 км.).

Окремо відбувалися кінні змагання. Були ці перегони верхом і перегони на возах-рідванах, запряжених четверицю, пізніше також парою коней. Найважче було виконути в бігу закрут на короткому боці прямокутника, що його римляни звали „метою". Площа для кінних перегонів називалася „гіпподром" (*ἱππος* — кінь, а *δρόμος* — біг). Була вона удвоє довша від стадіону, а треба було її пробхати 12 разів.

Веслярських змагань у Олімпії не було, зате були вони в Атенах, особливо на святі Панатенайському.

Звідсіля ж ми знаємо тепер, як виглядав стадіон, чи гіпподром? Отож маємо про це відомости не тільки з творів старовинних письменників, як й із розкопів, що їх почав систематично від р. 1829 почали французи, а основно перевели в рр. 1875—1881 німецькі вчені, на що німецька держава асигнувала 800.000 марок. Ці розкопи виявили той, що грище в Олімпії було обведене земляним насипом, що мі поміщення від 45 тисяч глядачів.

Брати участь у змаганнях — це вже було велика честь для грека. Бо коли лишалися тільки вільні люди, що не заплямували своєї чести ніяким поганим учинком. А вінцем переможця, оливний вінець (листок і пальмові — це була найбільша слава не тільки для самого переможця, але і для міста-держави, з якої переможець був родом. Не дивниж ж переможця вітали до свого мі-

Грецькі перегони в бігу (з вазового на вазу)

ста серед виявів незвичайної радости, їхав він у багрянці на возі, запряженому білими кіньми. На його честь лили бенькети, писали укладали пісні. А то бувало ставили і статуї у святому гаї в Олімпії для тих змагунів, що тричі перемогли. Від того ж переможця в бігу дістала свою назву олімпіяда.

Хлопи найкращих показників, якої високої поваги завдяки олімпійські ігрища, були не такі мечені: місцеві олімпіяди признавали всі грецькі держави за своєї весни ніру й тоді приїжджали всі вільні між собою, що так часто кривавили грецьку землю. Крім цього, вирочувано незалежність людей, що брали участь у олімпіядах. А навіть час вірили грекі олімпіядами, починаючи з р. 776. перед Хр., бо, власне з переднього того року відбувся вперше олімпійські ігрища. Отже час четирьох років називали „олімпіядою". Н. пр., перемога грека над персами під Ябрагоном сталася у 3. році 72. олімпіяди, або в 490 р. перед Хр. за нашим числінням.

*

Вартість олімпіяд зрозуміло людство в останніх десятиліттях, відновило й поширило дану установу, покликуючи до змагань усі народи світу, як у старині покликувано всі грецькі племена.

А щоб належити знати із грецького старинного, цікавочаю бігійську олімпіяду розпочато від перемогли „святого воїна" з Греції. Відбулося воно так, що дня 25. липня в год. 12. упрудні розпалося на жертовнику в старовинній Олімпії від сонця через лінзу сонячне „святий вогонь". Круглої години стільки дівчат, вибраних в одні із старовинних часів. Грецькій воїн запа-

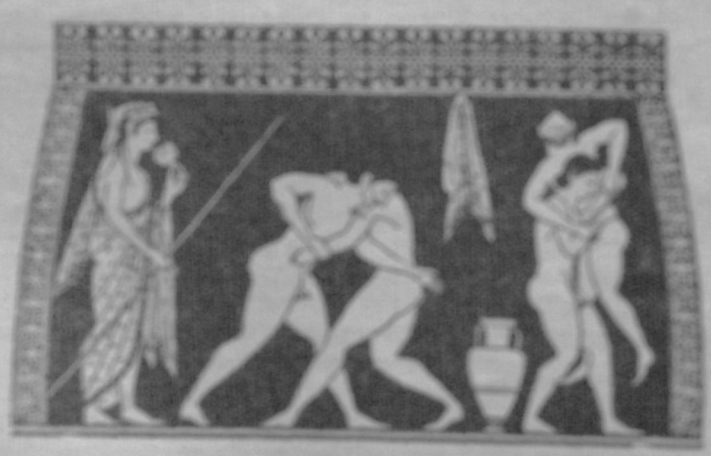

Грецькі змагуни (із старовинного малюнку на вазі)

лив смолоскип від святого вогню й побіг із ним визначеним шляхом тисячу метрів. Там ждав другий, що взяв від нього смолоскип, після дальшого кільометра третій, і так далі. Таким чином молодь Греції, опісля Болгарії, Югославії, Угорщини, Австрії, Чехословаччини й Німеччини передавала собі по черзі смолоскип із олімпійським вогнем, аж по дванацятьох днях дійшов він до Берліну. Останній юнак запалив ним вогнище на стадіоні в Берліні. А тоді старий грек Люіс, що ще в 1896. р. на першій Олімпіяді в Атенах здобув мистецтво в маратонському бігу, вручив оливну галузку канцлерові Гітлерові, начальникові тої держави, де відбувалися ігрища.

*

Але олімпіяда — це тільки одна з установ старовини, відроджена в сучасности. А кілько їх приняло людство від греків і римлян у давній давнині так, що ми вживаємо їх, не думаючи про їх походження! Отже й письмо, і календар, і гроші, і театер, і політичні вислови (демократія, аристократія, республика, монархія, диктатура...), й законодавство, і науку, і мистецтво, і письменство... Сама мова вказує нам раз-у-раз залежність нашої культури від старовинних джерел[1]).

І не тільки відокремлені здобутки, чи зверхні ознаки старовинної культури живуть у нас, але й спосіб думання наших учителів перейшов у кість і кров нашого життя.

А наша релігія? Чи це не палець Провидіння, що в часах приходу Христа на землю були дві сили, що володіли світом: духова сила грецької культури на Сході й державно-творча сила Риму, що з усього культурного світу створила політичну єдність. Адже завдяки цьому Христова віра, що взяла початок у малознаній країні, в залежній від Риму Палестині, могла закріпитися спершу

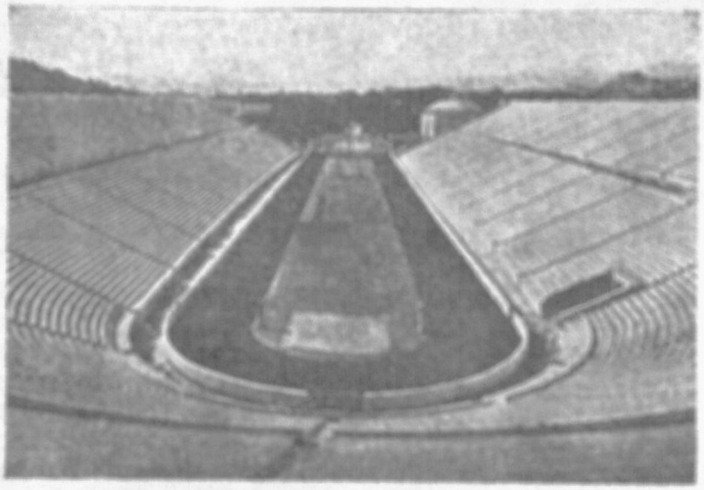

Відновлений стадіон у столиці Греції Атенах, у підніжжі Акрополю; тут відбулися перші відновлені олімпійські ігрища 1896. р.

в землях, що були під грецьким культурним впливом (тут діяльність св. апостола Павла, виступ перших Отців Церкви), щоб опісля спертися на Рим, зробити столицю світу столицею християнства, а в слід за цим неймовірно швидко поширитися по безмежних просторах римської держави. Так і в основу поширення християнства лягло існування грецько-римської культури.

Отже джерелами нашої культури в усіх напрямках є — Греція й Рим. І можемо тільки бути горді з того, що ми не є безбатьченки, а маємо знатних батьків, бо належимо до кола культурних народів, вихованих на грецько-латинській культурі, та що своєю мовою й походженням зачисляємося до сімї індо-европейських народів[2]), що видали зпоміж себе творців европейської культури, греків і римлян.

Принесений із Олімпії вогонь віддають у Берліні на олімпійських ігрищах (Серпень 1936. р.)

[1]) Про це читай Ж. і Зв. за листопад ц. р., ст. 328—330.

[2]) пор. Ж. і Зв. за липень-серпень ц. р., ст. 214—216.

Г. БОБЯК

Я Б Л У К А

Яблука в нас уважають звичайно за додаток до поживи й то неконечний. Звідси їм причіпають і назву „розплюйхліб". Тимчасом їх відживна вартість дуже висока, а лікувальна куди більша, ніж усяких ліків із аптики.

Коли яблука цінувати за тим, кілько, н. пр., вони мають у собі білковини, то вийде, що один кільограм яблук не варта одного курячого яйця. А щодо товщу, чи вуглеводанів, то яблука стоять далеко-далеко поза пшеницею, житом, ячменем, вівсом, кукурудзою. Коли знов запитати, як і який відсоток речовин із яблук присвоює собі людське тіло, то яблука висуваються зараз на одне з перших місць. Платна купецька реклама говорить тепер багато про поживну, чи лікувальну силу спроваджуваних бананів, помаранч, цитрин, хоч ми маємо таксамо вартісну свою садовину. Наші ростини не тільки тому ліпші, що дешевіші, але й тому, що кожне підсоння дає такі відживні й лікувальні засоби, які людині в відповідній смузі потрібні й які до її природи надаються. Сказане торкається і яблук, бо яблуня росте в нас дико по лісах, а через щеплення можна в нас виводити всі сорти яблук запахом кращі, не гірші від тирольських чи каліфорнійських.

В яблуках є накопичена кінетична енергія[1]) сонячного проміння в формі потенціяльної енергії. Коли їмо сирові яблука, наше тіло дістає засоби природних кислин (квасів), природних солей, цукру, витягових матерій, трохи білковини, вітамінів[2]) у незміненому й легкостравному вигляді — вдодатку, як шлунок здоровий. Відживні складовини переходять легко й геть чисто всі безпосередно з кормового каналу в кров. Кислини холодять, гасять спрагу, улекшують травлення білковини навіть і з инших страв. У крови кваси переходять у соли калія й натрія, що відквашують не тільки кров, але виводять сечовини з тіла та роблять їх нешкідливими. Тимто добре їсти яблука, як хто має гостець (подаґру), має занечищену кров. Ті самі кислини легко очищують ротову яму від заразнів, збільшують апетит, а що тоді виділюється більше слини, то й лекше переходить потім корм через кишки. Яблука усувають у деяких людей прикру воню з роту та запір. Всі, що терплять на названі недуги, що мають гемороїди (почечуй) від сидільного способу життя, що хорують на безсоння, конґестії (наплив крови до голови), на печінку, чи селезінку, чи нирки, повинні ввести яблука як необхідний додаток до їжі. Мало є людей, що мали б печінкове, жовчеве каміння, коли не перегодовуються яйцями, а постійно їдять яблука. Яблука не допускають до затовщення тіла.

При слабому шлунку такі речовини з яблук, як клітинень (целюльоза), здувають, а хоробливa кислинність жолудка від кислин ще росте. Сирові яблука є тоді шкідливі. Треба їх тоді заступити печеними або вареними, а то ще можна вживати вина з яблук, чи, як кажуть — безалькогольного соку.

Знана є цілюща й відживна сила жентиці, та в дійсности жентиця має тільки частину речовин молока. Тільки жентиця стравніща за молоко. А жентицю можна собі витворювати з допомогою вина з яблук (соку з яблук). Така жентиця має тоді в собі все те добре, що є в яблуках і в молоці. Та вино з яблук має бути для такої мети зо спілих, здорових і чистих овочів. Тоді дають по рівній частині яблучного вина, молока й води. Цю мішанину підгрівають так, щоб вона не почала кипіти. Казеїна[3]) з молока тоді майже вся ціпеніє, забирає тяжче стравні речовини й осідає на дні посудини. Від тих частин, що спадають, витворена жентиця звільниться тоді геть-чисто, коли перецідити її через полотно. Буде вона каламутна, але готова. Слабим людям досить пити на раз одну-дві ложки, і то тричі на день. Люди із здоровшим шлунком можуть брати й більші порції, а то пити й неціджену жентицю.

Підчас лікування жентицею добре не вживати ніяких алькоголів, товстого сира, чаю, кави, чеколяди, вудженого або пересоленого мяса, й таксамо не їсти товстих мясних страв із свинини, качатини, гусятини. Коли б і мала кількість жентиці викликувала тиск під грудьми або різачку (послаб), то тоді треба брати жентиці менше або її й занехати. Хто не може стерпіти млавого смаку жентиці, хай додасть до неї трохи цукру.

Німецький лікар д-р Рудольф Вайлер[4]) поручає таку яблучну жентицю на багато недуг, таких як: імпотенція (полова неміч, нахил до скидання плоду), скрофульоза, кривуха, недокрівя, недуги шлунка, печінки, селезінки, безсоння, нервовість, фурункульоза (чиряки), перетовщення тіла, недомагання серця, наслідки запалення олегення, нежиту сечевого міхура, ревматизму суглобів (суставів). Навіть на оклади радить він уживати вино з яблук, коли хто попечеться або відморозить собі які частини тіла.

Яблука мусимо ставити вище за ті ліки, що не дають ніякої поживи. Коли б люди більше їх цінили, частіше та в більшій кількости їх уживали, заощадили б не одну сотку, викинену на води Віші (Vichy), Карльсбаду, Піщан, Трускавця, Моршина, Криниці. Тоді не було б неодної операції, неодною особою-діячем утішався б довше народ, чи його рідня.

---

[1]) енергія, грецьке слово — в фізиці: спроможність якогось тіла, виконувати працю; кінетична енергія — та енергія, що її мають тіла в руху, потенціяльна — що її мають тіла через своє положення.

[2]) вітаміни, латинське слово — складовина сніжих харчів, що має велике значіння для живого організму, їх багато в садовині й городині; відкайцов їх 1911. р. Функ, пор. Ж. і Зн. III., 183, IV., 38.

[3]) казеїна, латинське слово — білок у молоці; з нього утворюється сир, коли молоко кисне; про казеїну пор. Ж. і Зн. VII., ст. 251.

[4]) Dr Rudolf Weiler, Der Apfelwein und die Kur mit Apfelwein und Milch. Berlin, 1895.

НЕ ЗАБУВАЙТЕ, ЩО МІСЯЦЬ ГРУДЕНЬ — МІСЯЦЬ „ПРОСВІТИ".

БОРИС КУДРИК

ПЕРШИЙ ТВОРЕЦЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОПЕРИ

(З приводу 150-ліття народин Карля Марії Вебера).

Національна опера, це — предмет бажань і зітхань кожного свідомого й музикального українця. Не диво, бо ж инші народи, візьмім хочби лише поблизькі, славянські — своїми великими національними операми й у себе дома підтримують народнього духа, й поза своїми рідними країнами завоювали ними ввесь музичний світ. Опери таких славутних славянських композиторів, як російських: Глінка, Даргомижський, Бородін, Мусоргський, Чайковський та Римський-Корсаков[1]), чи чеських: Сметана і Дворжак[2]), чи нарешті з польських Монюшко[3])—є мистецькими музично-театральними образами чи народнього життя, чи ясного минулого народу, одне слово — всього того, чим душа даного народу живе. Мабуть, іще більш, іще пророчистіше, ніж через друковане слово — промовляє через спів, музику та сценічний образ велика народня думка до зібраних у театрі сотень людей різного стану, полу й віку й будить у серцях гарячу любов до всього, що своє, що рідне, що прадідівське. Можемо сказати, що згадані народні опери різних славянських народів дуже багато причинилися до їх національного відродження.

Карль Марія Вебер (1786—1826)

В нас українців народньої опери, на зразок великих опер Глінки, Сметани чи Монюшка, ще немає. Заступає її нам народня оперета, зложена з коротких піснюк (часто дійсних народніх пісень[4]). Правда, вже Анатоль Вахнянин (1841—1908) в опері „Купало", і головно Микола Лисенко (1842—1912) в операх „Різдвяна ніч" і „Тарас Бульба", намагалися створити дійсну українську національну оперу, але якось воно не вийшло. Треба сподіватися, що новітнє покоління музик дасть нам свою, національну українську оперу.

Та всі згадані композитори не були першими творцями національних опер у своїх народів. Усі вони пішли за основником німецької національної опери Карлъом Маріею Вебером, що його 150-ті роковини народин припадають на грудень цього року.

З цього приводу хочемо сказати про нього декілька слів.

Карль Марія Вебер народився 18. грудня 1786. в північно-німецькому місті Гольштайн-Ойтін, куди замандрував був його батько, директор мандрівного театру, родом із Відня. По бурхливій, мандрівничій молодости став театральним капельником спершу у Бресляві, потім у Штутгарті, у Празі (вона була тоді майже німецьким містом), Дрездені та Берліні. Тут у Берліні 1821. р. виставив він велику оперу, правда, не першу, що написав, але першу у правдиво національному німецькому дусі: „Стрілець-чарівник". Це була взагалі перша національна опера в Европі. Треба знати, що до того часу скрізь писали опери на італійський зразок. Італійці панували всевладно в царстві всесвітньої музики. Італійська мова вважалася за єдину мову, пригожу до опери. І неіталійські композитори писали опери до італійських слів. Так робили великі німецькі композитори перед Вебером, наприклад, Ґлюк та Моцарт[5]); писав і наш великий Бортнянський[6]) опери до італійських слів! І зміст цих старих опер був чужого духа: в них виступали грецькі чи римські історичні, чи казкові постаті, або — італійські, чи еспанські великі пани. Народнього життя, народніх звичаїв та переказів, тодішня опера цуралася, як узагалі цуралися їх у мистецтві, чи в письменстві.

Але вже з кінцем XVIII. ст. в письменстві, а згодом потрохи й у мистецтві починається зворот до народу. Цей напрямок, що спирався на народню творчість і прокинувся спершу в романських народів (французів, еспанців, італійців і т. д.), зветься романтизмом, а письменників, чи мистців цього напрямку звемо — романтиками. Цей романтизм, це замилування до старого народнього духа, прокинулося в німецькому народі головно під впливом визвольних воєн проти грізного цісаря французів Наполеона, що трохи

---

[1]) Михайло Глінка (1804—1857), перший творець російської народньої опери: „Життя за царя" та „Руслан і Людмила" — його послідовник Олександер Даргомижський (1813—1869), написав народню оперу „Русалка"; Олександер Бородін (1835—1887) — творець опери „Князь Ігор" (на українську історичну тему); Модест Мусоргський (1834—1881), написав опери: „Борис Годунов", „Хованщина", „Сорочинський ярмарок", він є представник скрайно народнього напрямку; Петро Чайковський (1840—1893), нащя українського походження, автор двох опер на українські теми („Коваль Вакула" й „Мазепа"), змальовує в операх „Евґеній Онеґін" і „Пікова дама" життя російського панства; Микола Римський-Корсаков (1844—1909), використовує у своїх операх російські народні казки, н. пр., в операх „Млада", „Садко", „Безсмертний Кащей", „Цар Салтан"; на українську тему написав оперу „Різдвяна ніч".

[2]) Бедржіх Сметана (1824—1884), перший творець чеської національної опери; головні опери: „Продана наречена", „Далібор", „Лібуша"; Антонін Дворжак (1841—1904), писав у подібному дусі опери: „Русалка", „Чорт і Катя" та инші.

[3]) Станіслав Монюшко (1819—1872), творець відомих опер „Галька" та „Страшний двір".

[4]) В такий спосіб збудовані всі наші народні оперети та мельодрами (драма зі співами), часто народні (зложені з народніх пісень), пр. „Наталка Полтавка", „Ой, не ходи Грицю", і власного укладу композитора, напр., „Підгіряне" Вербицького (пор. Ж. і Зм., VII., ст. 247), „Запорожець за Дунаєм" С. Артемовського-Гулака (пор. Ж. і Зм. 1936, ст. 39).

[5]) Хрістофор Вілібальд Ґлюк (Gluck), німецький композитор (1714—1787) — його опери з життя грецьких півбогів та героїв; Вольфґанґ Моцарт, дуже визначний і всебічний німецький композитор (1756—1791), написав 10 опер (н. пр., Дон Жуан, Весілля Фіґаро), 25 концертів і т. д.

[6]) Дмитро Бортнянський, найбільший український композитор із кінця XVIII. й початку XIX. ст. (1751—1825), здобув собі славу своїми духовними концертами.

не всю Европу держав під своєю владою. Це була війна не лише проти чужого володаря, але і проти чужинного духа, що не дозволяв думати й відчувати по-рідному. Війна перекинулася й на музику, головно — на оперу, і в опері проголошено її всім тим грекам, римлянам, чи еспанцям, що співали довжелезні італійські пісні. Війну цю почав Вебер. Він у „Стрільці-чарівнику" вивів уперше в опері дійсне народнє німецьке життя, народні звичаї й народні повіря з усіми казковими страхіттями, опирями, чортами й відьмами, що вопівніч шибаються по лісах. Композитор став у цьому творі першим романтиком опери. Цей твір найшов як-стій живий відгук у серцях німецького народу, до яких кількох років деякі пісні із „Стрільця чарівника" ввійшли в німецький народ і стали наче новими народніми піснями.

Після „Стрільця" Вебер писав дальші опери в такому самому народницькому дусі. Ось вони: „Евріянта" (1823), опера з життя середньовічного лицарства, теж із народніми повірями про духів та мерців, та остання опера „Оберон, король духів" на основі старонімецького переказу про Оберона, що допоміг одному лицареві піти на війну з бісурменами та здобути собі арабську царівну. Цю оперу написав Вебер на чужині, в Льондоні, де незабаром, скінчивши її, й помер на сухоти 5. червня 1826. р.

Крім згаданих трьох народніх опер, що стали основою для народницько-оперної творчости і взагалі музичного романтизму для всієї Европи, Вебер писав у молодих літах іще й менші опери жартівливого змісту: „Петро Шмоль", „Сільванз", „Абу Гассан" (на основі східніх казок із „Тисячі й одної ночі"). Ці молодечі опери є наче поступневою підготовою до великого діла, якого він довершив у трьох великих народніх операх. Крім цього, Вебер писав багато пісень на один голос і на чоловічий хор, кантати (більші твори на хор та орхестру), 2 Служби Божі, музику до драми „Преціоза" (з життя еспанських циганів; тут Вебер перший увів на сцену циганське життя), кілька увертюр (орхестральних уводів) до різних драм та комедій, нарешті поверх 40 більших і менших творів на фортепіян сольо (сам один), зі скрипкою та иншими струментами, навіть із цілою орхестрою, та твори на дуті струменти, такі, як: клярнет, фагот і ріг (вальтори).

Та Вебер змальовував своєю музикою не лише життя свойого рідного німецького народу, але й цікавився народніми піснями инших народів. У фортепіянових варіяціях (таких творах, де якусь одну мельодію композитор повторює більше разів зі що раз иншими змінами), опрацював він і дві українські пісні: „Їхав козак за Дунай" і ще одну танкову пісоньку.

Приклад Вебера, як творця народньої опери, став дороговказом для оперової творчости инших европейських народів. У самих таки німців національна опера, що спиралася на старовинні лицарські перекази, дійшла до свойого найвищого вершка розвитку з виступом Ріхарда Вагнера (1813—1883), котрий своїми операми продовжував задум і діяльність Вебера. Тай згадані на початку славянські оперові композитори є спадкоємцями Веберового задуму. І навіть у Вахнянинових та Лисенкових спробах української опери, а то й народніх оперетах Вербицького й Артемовського-Гулака видко сліди Веберового духа.

Р. КРОХМАЛЮК

ЖИТТЯ В НАЙНИЖЧИХ ТЕМПЕРАТУРАХ

Міряння тепла визначається тим, що його горішня границя — необмежена, зате долішня має, так сказати б, свій „бігун зимна" — є ним температура „абсолютної нулі". Ця температура відповідає докладно — 273,09°, міряних на термометрі Цельзія. Є це найнижча температура, що існує у всесвіті — температура міжпланетних просторів.

Є тільки три фізикальні лябораторії (робітні), що мають приладдя, яким можна приблизно осягнути цю найнижчу температуру всесвіту. Є це: фізикальний інститут у Торонто у Злучених Державах Північної Америки, лябораторія для міряння температур у Лейдені (Голяндія) та технічний інститут у Берліні.

Найнижча температура, яку вдалося досі осягнути, скроплюючи ґази, рівняється — 273,04° Ц, себто вона різниться тільки на 0,05° Ц від температури всесвіту. Вчені переконалися, що в цій, такій низькій температурі речовини не підлягають уже знаним досі законам фізики. Справа в тому, що температура всесвіту має свою власну фізику.

Металі, що, як відомо, при переході крізь них електричного струму розгріваються, не виказують в околиці тої найнижчої температури ніякого електричного опору: вони не розгріваються навіть, коли струм як-найсильніший. А ґази змінюють у цій температурі свої властивости: вони підлягають новим законам, відмінним, а то й цілком протилежним до тих законів, які знані в термодинаміці[1]).

Та не тільки вчені фізики зацікавилися цим, непрослідженим досі світом відвічного зимна. З ним почали робити досліди й біольоги[2]).

Ось, н. пр., німецький професор державного технічного інституту в Берліні, Р. Кадіш, хотів переконатися, який вплив мають низькі температури на бактерії. Досліди мусів він переводити з великою обережністю. Найдрібніша помилка могла викликати вибух апаратури[3]) з її страшливими наслідками — ученим грозила б подвійна небезпека... Досліди роблено з бактеріями сильно заразливих недуг, наприклад — чуми та холери. Щоб не допустити до того, що, на випадок вибу-

---

[1]) термодинаміка — частина фізики, що займається знаком між механічними й тепловими знищами

[2]) біольоґія, грецьке слово — наука про життя, себто про живі творива природи: ростини, тварини й людину; хто займається біольоґією, той біольоґ

[3]) апаратура, латинське слово — все приладдя, що потрібне для того, щоб перевести якийсь дослід

ху, бактерії могли б видістатися назверх, уміщено їх в окремих коробочках, споруджених для тої мети, видержливих на вибухи, щільно замкнених. Коли вже бактерії в них найшлися, вчені почали крок за кроком знижувати температуру. Це тривало довгі години. Температура поволі спадала що раз нижче. Її міряли вчені окремими тепломірами, наповненими відповідними газами. В температурі — 78° Ц почала скроплюватися вуглева кислина, в температурі — 193° Ц повітря, опісля водень у температурі — 259° Ц.

Найнижча температура, що її можна було зміряти газовими тепломірами, була — — 272° Ц, коли гелій*) переходить у пливкий стан. Щоб осягнути ще нижчі температури, вчені використали один із новіших законів фізики, відомий під назвою „магнето-кальоричного ефекту". Суть його в тому, що при магнетуванні металів із них відходить тепло й температура довкілля підноситься. Навпаки, коли їх відмагнетизовувати, то вони всмоктують у себе тепло, зате температура довкілля спадає. Цей закон природи використали вчені й таким способом осягнули температуру — 273,04° Ц.

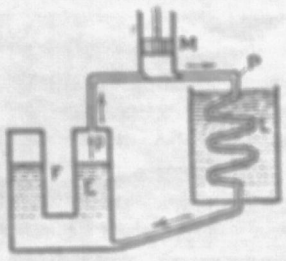

Прилад до скроплювання газів та знижування температури. В посудині E є скроплений газ. Коли толок смока (помпи) M йде вгору, тиск у посудині E менше, і скроплений газ переходить у газовий стан. При поворотові толока M газ переходить до конденсатора L (приладу до нагромаджування електрики), де скроплюється та спливає знову до посудини E. Тут переходить під дією помпи M знову в газовий стан, при чому температура постійно спадає.

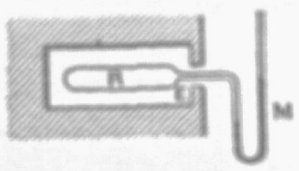

В рурці R є газ, що зі зміною температури довкілля збільшує або зменшує свій об'єм. Ці зміни можна відчитати на манометрі (прилад міряти тиск) у ступенях Цельзія, подібно як на звичайному тепломірі. В посудині E вкладено речовину, що її температуру хочемо зміряти.

Здавалося б, що ні одна бактерія не зможе витримати страшного зимна. Та тут учені — розчарувалися. Тільки незначна частина деяких бактерій вигинула. Інші, коли їх перенесли до температури, де життя ще можливе, відживали й розвивалися як слід. Найвитриваліші були між иншими бакцилі горбковини (туберкульози, сухіт).

Ці великі досліди над приспособливістю та видержливістю дрібних животин виказують можливість існування життя і в обставинах, цілком відмінних від тих, що панують на нашій Землі. Отак і погляди деяких учених про те, що існує життя на инших планетах, набирають більшого значіння... Та ствердити це досвідами, експериментами покищо неможливо.

*) гелій (Helium) — пересь лекший від водню; він незапальний, тимто його вживають до наповнювання цепелінів.

ПОЛЮВАННЯ НА КИТІВ

Хижацьке винищування китів в останніх десятиліттях довело до того, що ця величава тварина, цей цар морських і океанських глибин, може в недалекому майбутньому зовсім зникнути. На це звернули пильну увагу уряди держав, де процвітає китовбивничий промисел, і видали міжнародній закон, що обмежує діяльність китовбивничих кораблів і суворо карає промисловців, що його не дотримуються. Закон цей вийшов іще в час, бо теперішні способи полювання на китів такі вдосконалені, що, коли б не ці законні обмеження, китів уже, може, давно не було б на землі. Досить сказати, що кожне китовбивче підприємство за 4-місячний час полювання, від липня до жовтня, встигає вбити до тисячі китів.

Ось для прикладу опис роботи китоловчої станиці в заливі Кльотс у південно-західній частині Австралії, вона віддалена яких 300 км. від людської оселі. Ця станиця належить норвежцям. На станиці є пять моторових човнів, озброєних гарматою, з якої вистрілюють гарпун (стрілу). Кожний човен має капітана (він і стріляє) і по пять людей команди. Помітивши на поверхні води кита, що випливає з морських хвиль, щоб набрати повітря до легенів, капітан вибирає приблизно те місце, де кит може показатися знову, і справляє в той бік човен. Як тільки кит випливе з води, в нього стріляють гарпуном, що має на кінці вибуховий прилад, який у мить убиває кита. Тоді його підтягають на линвах на станицю, а човен відпливає по нову добич.

Кити звичайно плавають утрійку: самець, самиця й молоде. Капітан намагається вбити передусім самицю, бо тоді самець залишається на місці, чекаючи самиці, що пропала. Коли ж убити самця, то самиця з молодим умить зникають. Китів-молодих ніколи не бють.

На станиці з китом розправляються за чверть години: передусім здирають з нього вправно за пять хвилин шар верхнього товщу, потім залізними вилами розбирають цілий кістяк тварини й витягають внутрішній товщ, що зараз-таки висмажують і переливають до окремих слоїв. Колись виймали з пащі кита зуби, з яких виробляли т. зв. „китовий вус", що йшов на виріб жіночих корсетів. Тепер, коли „китовий вус" навчилися виробляти штучно, виймати китові зуби не виплачується.

Найбільшим ворогом китовбивців є ненаситні морські шакали-рекіни. Вони цілими зграбами плавають довкола човна накидаються на раненого або щойно забитого кита й деруть із нього мясо. Нерідко, замість забитого кита, човни привозять на станицю тільки його обдертий кістяк. Д.

ФРАНЦ КОКОВСЬКИЙ

СТАРОВИННА ЦЕРКВА В ЛІСЬКУ

Повітове містечко Лісько (тепер зветься „Леско") існувало вже в першій половині XV. ст. У судових записках із 1441. р. є вже згадка про містечко. Але ж у цих записках не маємо ближчих вісток про саме містечко, згадується там тільки про його дідичів. Коли та хто оснував його — не знати. З різних документів бачимо, що воно було в XV. ст. в руках роду Кмітів, а у XV. ст перейшло на власність роду Стадніцьких.

У тому часі, а са́ме в 1595. р., збудували там церковцю, що збереглася й досі. Не була це перша церква в Ліську, бо в актах міського перемиського архіву є згадка про „побожного Гриця, попа з Ліська" в 1564. р., отже видко, тоді існувала вже там церква. Але вона, мабуть, згоріла, бо в Ліську траплялися часті пожежі.

Тепер є в Ліську дві церкви, одна в середмісті, її збудували в 1837. р., і друга, її зовуть

Старинний образ із іконостасу церкви в Ліську.

„церква за містом". Будував цю церкву — як ми вже згадали — в 1595. р. невідомий майстер, і з цієї церкви збереглася ще по нинішній день одна незмінена частина, а саме — „презвитерія". Дві дальші частини, „головну наву" (частина, відділена стовпами) та „бабинець", перебудував 1852. р. в бойківському стилі майстер із Турки над Дністром.

Ціла церковця збудована з бальків, поземо укладених. Презвитерія має вид пятикутника та творить разом із головною навою та бабинцем форму хреста. Надвірні стіни церкви побиті ґонтами, таксамо й дах.

Дах на презвитерії має форму чотирикутника, що прилучений до даху над головною навою. Дах над головною навою та бабинцем має два крила. Посередині вододілу є деревяна баня, на ній залізний, двораменний хрест. Захристії нема, зате до бабинця добудована дзвіниця.

Єдиний вхід до престолу в презвитерії йде через дзвіницю, бабинець, головну наву та через ворота в іконостасі.

Напроти головного престолу у трьох боках пятираменника презвитерії є по одному маленькому, круглому віконцеві, звідкіля паде світло на престол. На висоті двох метрів від землі презвитерія звужується та творить восьмигранну баню. Тепер уже підстава бані стята та прикрита восьмибічною стелею. На стінах у церкві нема ніяких малюнків, підлога в церкві соснова. Головний престіл у церкві збудований із каменю та глини на пні 400-літнього дуба. У престолі є отвір, крізь який рукою можна досягнути той пень. Між народом живе досі віра в те, що на тому дубі зявився був чудотворний образ Богоматері, що ще нині є в церкві в одному з бічних престолів, та що кожний, хто хочби тільки доторкнувся рукою цього дуба, може вилікуватися з недуги. Щоб собі в біді помагати, люди забирали потайки по трісочці з цього дуба та видовбали в ньому велику діру. Теперішній парох казав забезпечити отвір у престолі шкляною шибкою, а тепер ніхто не міг би до дуба дістатися, не розбивши шибки.

Іконостас у церкві походить із того часу, що презвитерія, тобто з XVI. ст., але він не вдержався цілий, бо первісні є ще тепер у ньому тільки чотири долішні намісні образи: Страшний Суд, Благовіщення, св. Петро та Архангел Михайло. Решту образів домалювали пізніше, та й то погано. Тому, що добудована головна нава вужча й нижча, як була первісна, майстер, що перебудовував її, став обидва боки іконостасу, а хрест, що ним був закінчений іконостас, відтяв і прибив на плоскій стелі головної нави, навпростець середини іконостасу. Царські ворота теж нові — вони походять із 1898. р. Де поділися старі — не знати.

Містечко Лісько горіло нераз, а у старих документах записані великі пожежі в 1701., 1765., 1824. й 1827. рр. Містечко вигоряло нераз цілком, проте церковця, що лежить збоку, за містом, зберігалася все щасливо. Але ж тому, що вона була дуже мала й не могла вмістити всіх парохіян, а до церкви приходили ще люди з сусідніх сіл, із Янкінців, Гозел, Глинного, то й ліські міщани побудували в 1837—1846. рр. нову церкву в середмісті. Це був дійсний подвиг із їх боку, бо ж тих міщан у Ліську дуже мало, а з року на рік ще їх меншає. І так у 1850. р. було в Ліську українців яких 600, у 1875. р. вже лише 440, а в 1930 — 300, отже за 80 років число те спало на половину.

ЧОМУ В БЕРЕЗИ БІЛА КОРА?

Галузки берези в середньому віку вкриті білою корою. Молоденькі галузки мають червонаву кору, яка складається з тоненьких пластинок тісно прирослих одна до одної. Ті пластинки збудовані з живих клітинок. Пізніше ті клітини завмирають, а пластинки відстають від себе і тримаються лише брунатними пружками. Повітря виповнює і мертві клітини і простір між пластинками. Дрібосенькі частинки повітря заломлюють світло і викликують враження білого кольору, подібно, як у снігу.

Стр.

Я. М. БЕРЕЗА.

В ОЛІЯРНІ

В багатьох селах, а передусім під містами, люди закинули вже бити олій, — попросту тому, бо перестали сіяти льон і коноплі. Проте в кожному селі найдете ще людей, головно старших жінок, що сіють коноплі, щоб, мовляв, зібрати сімя бодай на пів макуха. І коли прийде „той час", несуть тих кілька жмень сімя до найближчої оліярні, „спрягаються" нераз із иншими на один макух. і все на те, щоб „забити" хоч з пів літри олію, щоб пригадати собі його смак і, звісно, давні добрі часи. В оліярнях тепер майже пусто, бо небагато роботи. Оліярники, ясна річ, згадують із сумом, „як то колись було". І нам не зашкодить пригадати собі це, отак на „памятку" (як кажуть на селі).

*

Як починався зимовий, або й великодній піст, у кожній хаті було метушні, що страх. То люди готовилися до оліярні бити олій. В кожних сінях, чи пекарнині[1]), гей ситі коти на запічку, мурликають жорна. Раз-у-раз набирають пригорщами з повних дучок[2]) працьовиті руки господинь висушене в печі сімя й насипають крізь отвір верхняка[3]), підсадженого навмисне високо (щоб тільки обмелював сімя з луски на крупи, а не молов на муку). Жваво танцюють-крутяться разом із каменем жорнівки, а стілець[4]), гей той розлючений кіт, що хвилини порскає крізь вузький отвір до підставлених нецок (ночов) обмеленим уже сімям[5]). Що хвилини виглядають із хати через відхилені двері цікаві дитячі головки, одурманені трохи випарами сушеного сімя. Їм хочеться його покоштувати. Тимто й сімя скоро обмелюють, ще скорше потому виопалають[6]) від луски крупи, а то дітиська (кара божа!) геть-до-чиста все готові порозхапувати,

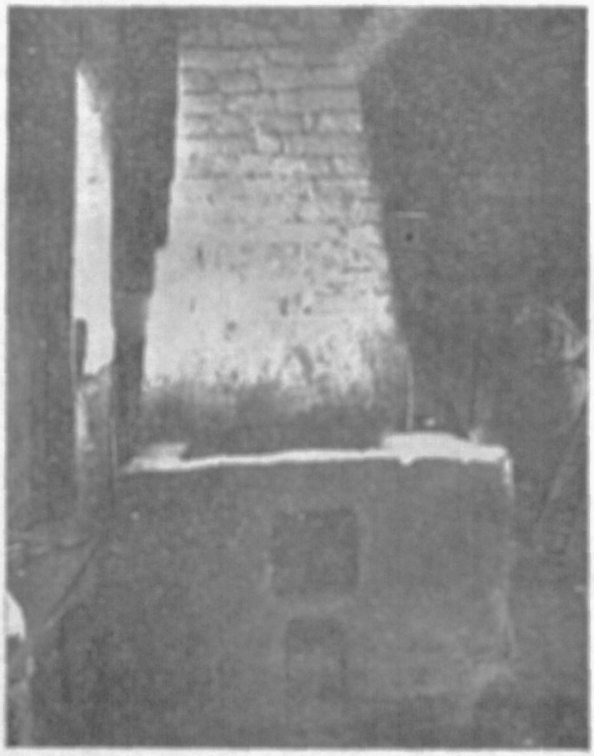

„Пáнівка".

Хата й оліярня Д. Дуганика в с. Карачинові, городецького повіту.

а тоді до оліярні всьому мирові на сміх хоч луску саму вези.

Як вибираються до оліярні, то діти просяться забрати їх із собою. Та мати обіцяє привезти їм затичку[7]), й це помагає. Тоді бере клунок з крупами, когута[8]), або баньку камяну на олій, хліба. Як близько, йде пішки; далеко, так кіньми треба їхати.

*

Коло оліярні завізно, як на ярмарку, повне подвіря возів, скрізь вештаються люди. Сама ж оліярня[9]) схожа на звичайну сільську, деревяну клуню. Добудована вона до хати оліярника так, що треба входити до неї хатніми сіньми.

Робить вона враження непривітне, а вже ввечір — просто несамовите. Гей вовчі сліпаки серед лісової гущі дивляться на вас кривавим світлом зпід стріхи (наче зпід насуплених брів) малі віконця. Здалека вже чути глухий стукіт. Дрібні удари переривають час-до-часу сильніші, зовсім якби йшов по замерзлій дорозі в залізних чоботях дебелий хлопище з хлопцем-підлітком. Ввій-

---

[1]) пекарнина — маленька кімнатка — пекарня

[2]) дýчка — видовбане в жорнах побіч каменю коритце, куди насипають зерна, чи сімя, щоб було під рукою

[3]) верхняк — верхній камінь у жорнах, спідняк — спідній

[4]) жорнівка — кавалок патика, яким обертають верхняк

[5]) стілець — головна частина жорен, грубий кавалок дубового пня, в якому вложені камені й видовбана дучка

[6]) Сімя не конче обмелювати, можна з лускою змолоти, тільки тоді з макуха буде менше олію, макухів буде більше, й треба тоді більше заплатити в оліярні; льняне сімя відразу мелють, або опихають на муку.

[7]) виопалати — вичистити

[8]) посудину з олієм затикають звичайно хлібом, це й — затичка

[9]) когýт — глиняний дзбанок з вузькою шийкою

[10]) пишемо про оліярню в селі Карачинові, пов. Городок

ти — так зараз вдариє в ніс сопух смалятини й запах свіжого олію. Повно диму й пари, небагато видко, а ще й світло слабе. Під одною стіною чигаються рівномірно невиразні, наче мари постаті. По середині виростає з пари й диму якась постать з люлькою в зубах. В першій хвилині здається, що

Оліярня.

чоловік попав до підземельної кузьні того[20]): там під стінами його поміченики, посередині з люлькою він; ходить, люльку покурює, „Ідна нога кінська, друга німецка"[21]), й наглядає, щоб скоріше робили всякі маклюзники[22]) й нечисті гроші людям на гріх і на погубу. Та коли приглянутися ближче, непривітне пражіння зникає в одну мить. Ця „чортівська кузьня" стає звичайною деревяною хатою, збудованою з брусів на „драгарях"[23]), ці мари під стіною то — люди, що опікають крупи зо сіна на муку. Той „він" — то оліярник.

Приглядьмося ближче їх праці.

Готову вже, висіяну муку всипають до скринок або корит, що стоять рядочком на довгім ослоні, й заливають їх теплою водою, по дві літри на міркá (1 мірка = 2 гарці = 8 кварт-літрів), і матýють, тобто вимішують руками на тісто так довго, як можна під пальцями відчути товстий олій. Готове „матóвання" йде тепер на пáнівку. А то олій не пустив би. Панівка стоїть під більшим, як усі инші, вікном під стіною. Це рід кухні, побудованої з каменю, тільки, замість плити, вмурована широка, на яких 15 цм. заглибшки сковорода (пательня). За панівкою широкий димар із вбудованим котлом на воду, що її потрібно до „матовання".

На панівці треба „матовання" смажити. Панівка якраз на одну мірку матовання, тобто на

[20]) На селі не вимовляють стрі люди слова „мар", кажуть „він", „той".

[21]) народом почім.

[22]) маклюзник (польськ.) — народній гріш.

[23]) оліярня на 9 м. завдовжки, на 6 м. завширшки.

один макух. Смажити треба на вільному вогні (а то припалиться й олій буде смердіти) й мішати постійно деревяними лопатками так довго, доки не випарує вся вода. Тоді гаряче „матованне" завивають у „плáте"[24]) й забивають макух.

Ходім тепер перед оліярню[25]). Вона простенька, нескладна. Збудована вся з міцного, дубового дерева.

Між двома стовпáми (а, а), вкопаними глибоко в землю, та спертими вгорі плáтовкою (з), лежить на землі велика, дубова, окована на двох місцях тугими, залізними обручами скриня (б) з круглим отвором посередині, куди входить хлóпець (г). На хлопці дві подовгасті підкладки (д). Над підкладками вгущена між стовпами (а, а) вéрхня плáтва (е), врешті два дебелі довгі клини (є, є) і два тарани (є, є), завішені на двох трикутних дручках[26]) теж ак під платвами на óсях. Ось і вся оліярня.

Гаряче, завинене у плат „матованне" кладуть до викладеного залізною блахою нутра скрині, закладають хлопця, на хлопця підкладки й опускають „верхну платву". На платву з обидвох бо-

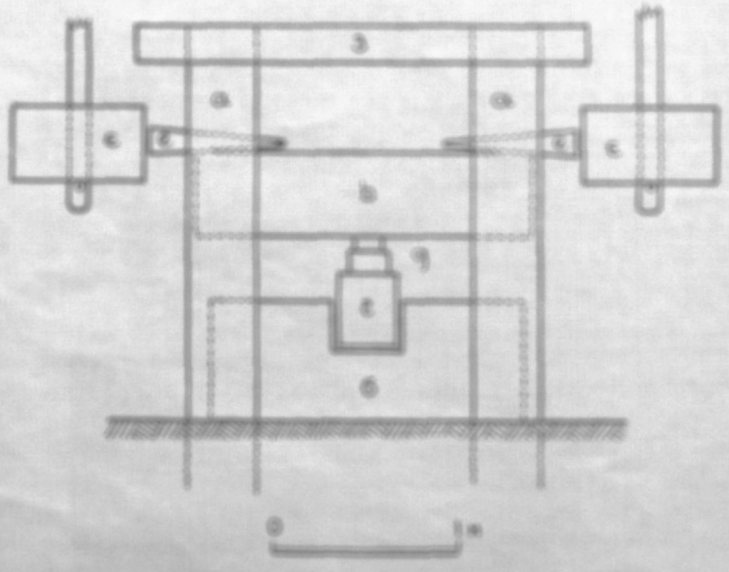

Так виглядає оліярня в перерізі.

ків б'ють клини тарапами: спершу одним, а потому другим. Платва натискає на підкладки, підкладки на хлопця, хлопець на „матованне" і кінець. Тепер треба хвилю зачекати, як стече олій цілком до посудини, потому витягнути зо скрині готовий уже макýх[27]), і знову від початку.

[24]) Плáте, плат — кусень матерії у полотнищ, або й тим кусень звичайного полотна (1 мірка = 30 цм.). В якого панують „матованне". Виполосний плат кращий, вицілий, полотняний слабий і багато зверху в собе олію, тимто й нечо не хоче дати цього „матованне" дипнути з новий, сухий, полотняний плат.

[25]) Тут треба вияснити, що наша „оліярня" має дві значіння, в ширшому розумінні — це ввесь з уміні обставлено-статкованя, у тіснішому — примід, де б'ють олій.

[26]) Тиць оліярня являється „на тарапах згорі". Є ще оліярні „на дорáтях". Там тарани кладуть у клини не згори, а збоку. Вони „ходять" на чопах.

[27]) Тепер платвы по 30 гр. від макýха; коли хто оліярні бере від власного макýха то кличе „матованне", наприклад таков „дрова" й „оліярня". „Дрова" — це готовий „матованне", що лишається з кулькій цілий між „дровами" і „хлопцем" про „добиванне" макýха; оліярник кожний макýх обстукує молотком, щоб був гладкий, як й є — „добитий".

Скоро виходить зі скрині макух за макухом. Кожному спішиться. Вибе, так платить[17]), затикає когута, чи баньку хлібом, бере макухи й додому.

Дома ж уже діти вижидають, їм „затички" хочеться. Дістануть по кусочку, потім мати дасть іще по скибці хліба, в кожній ножем вирiже „керничку", поналиває в ті „керички" олію, ще й соли з боку по пучечці насипле. Їдять діти, мачаючи хліб у соли і в олію. Ось і Різдво недалеко, мамуня на олію „пампухів" їм понасмажує на Свят Вечір, таких добрих, таких румяних, що аж самі їсти просяться...

З. Я. ФЕДЬКІВ

АНАРХІЗМ І ЙОГО ПРИХИЛЬНИКИ

Остання громадянська війна в Еспанії поділила цю країну на два ворожі табори. До боротьби на життя або смерть стали, з одного боку, національна Еспанія, з другого — різноманітна збиранина, серед якої одну з перших скрипок грають не тільки комуністи, але й анархісти.

Ото ж з цього приводу хочемо сказати дещо про анархістів, бо в нас серед ширшого загалу цю справу сплутують.

*

Анархія (ἀναρχία) чуже, грецьке слово — означає дослівно безвластя, себто такий стан людських взаємовідносин, коли нема ніякої влади. А коли серед якоїсь людської збірноти немає влади, яка управильнювала б суспільні взаємини, тоді повстає безладдя, тимто й анархія означає також — безладдя, безголовя. Анархізм це — прямування до безвластя, намагання завести такий суспільний лад, де не було б держав, урядів, законів, примусу зокола, ані приватної власности. Анархістами ж називаємо прихильників анархії й анархізму, людей, що не хочуть признавати жадних законів, людей, що є ворогами державного ладу.

На тямку (поняття) держави складаються: територія, себто земля до неї належна, населення та найвища влада. Сутня ознака найвищої державної влади це право наказувати, а коли хто наказу не послухає — силою змусити виконати державний наказ. Анархісти ж признають одиниці як найширшу свободу діяти, тимто виступають передусім проти державної зверхньої влади та зокільного примусу. Держава, згідно з їх поглядами, є причиною всякого лиха на землі, вона є уособленням несправедливости, утиску та панування тих, що щось мають, посідачів, над тими, що нічого не мають, над непосідачами. З цих причин — кажуть вони — треба державу знищити й завести новий, кращий лад безпримусовости, де буде панувати суспільна рівність, справедливість, щастя й добробут усіх людей. Майбутній лад має засновуватися на невеликих добровільних гуртах, на спілках, що мали би власне самоврядування. Анархізм, як бачимо, є послідовним завершенням лібералізму, себто такої суспільної течії, де одиниця має дуже широке поле для діяльности, але ж лібералізм не відкидає ні держави, ні законів, ні приватної власности. Анархізм це власне такий лібералізм, що доведений до крайности.

Так виглядає анархізм у теорії, в науці. У практиці ж він виявився й виявляється ще й досі (пор. останні події в Еспанії!) довгою низкою жорстоких і кривавих учинків, терористичних[1]) замахів, убивств, грабіжництв, підпалів, тощо.

*

У звязку з цим познайомимося із творцями й найвидатнішими представниками анархізму, який, як побачимо, не творить чогось одностайного, а має багато відломів. Першими проповідниками його були вже в старовині деякі грецькі фільософи. Та справжній анархізм, такий, як ми його сьогодні знаємо, зродився щойно в новіших часах (1793. рік). Англієць Віліям Ґодвін (1756—1836), перший у новітніх часах, виступив проти держави, як шкідливої й непотрібної установи. Його думки підхопив француз Пер Жозеф Прудон (Proudhon, 1809—1865), якого вважають за властивого основника новітнього анархізму. Прихильник Прудона на українському ґрунті, Михайло Драгоманів[2]), проповідував прудонівську анархію, як науку про те, що кожна особа має бути цілком незалежна, що вона не позбувається своїх прав перед жадною владою та що кожна одиниця кермує сама своєю волею. Прудон осуджував у своїх творах гроші й відсотки, домагався, щоб скасувати державу, а замість неї творити добровільні спілки виробників, виступав проти товариств, які, на його думку, обмежують волю одиниці. Його слова „власність — це крадіж" торкалися виключно такої власности, що походила з праці чужих рук. Одначе треба зазначити, що Прудон виступав завжди проти насильної зміни існуючих порядків і проти комунізму.

Науку Прудона продовжували й поширили два москалі — Міхаіл Бакунін (1816—1876), відомий із засади „руйнувати є одночасно будувати" та з того, що він вороже ставився до науки й до школи, та Пйотр Крапоткін (1842—1921). Вони створили т. зв. комуністичний анархізм. Про цей анархізм довідуємося, м. ін., з твору Крапоткіна, князя й анархіста в одній особі, п. з. „Здобування хліба": суспільна революція (насильний суспільний переворот), яка вже, мовляв, чаїться коло наших дверей, знищить державу і скасує приватну власність. Тоді настане спільне володіння засобами праці (фабриками, землею і т. д.), й тоді ніби то дійде до того, що всі будуть спільно працювати та спільно споживати овочі тієї праці. Нове життя, мовляв, буде спиратися на добровільне порозуміння поміж людьми та на взаємну поміч одиниць і груп, що йтимуть до одної мети. Иншими словами — рай, і то таки тут, на

[1]) терор, латинське слово (дослівно „жах") — спосіб боротьби з противником, користуючись убивствами, відплатами, залякуваннями, тощо

[2]) пор. Ж. і Зн., VIII., ст. 161

землі! А московський великий письменник Лев Толстой[1]) (1828—1910) ширив у своїх творах анархічне гасло „не противитися злу". Цей своєрідний анархізм торкався релігійної й моральної ділянки.

Окрема згадка належиться ще й анархосиндикалізмові або инакше — революційному синдикалізмові, що повстав і розвинувся найбуйніше в Франції із сполуки думок анархістів і революційного робітництва. Цей виключно робітничий рух проповідує перебудову суспільного життя насильним шляхом „прямої дії", себто — безпосередньої боротьби робітників із працедавцями-капіталістами. Засоби цієї боротьби — недбайливо робити, нищити фабричне влаштування, не купувати товарів у одної фірми, а підтримувати другу, частинний і нарешті загальний страйк[2]) тоді, коли ціле виробництво нараз припиниться. Тоді, мовляв, провід виробництва й розділ добр візьмуть у свої руки робітничі союзи, т. зв. синдикати. Анархосиндикалізм поборює державу та її головну підпору — армію, патріотизм і парляментарний лад. Той лад, мовляв, робітничій класі не помагає, а тільки шкодить, бо ослаблює єдину корисну, „безпосередню дію". Головний проповідник цього руху — француз Жорж Сорель (1847—1922).

Український чорнозем видав одного з найбільших практиків анархізму. Є ним славетний „гуляйпільський батько", Нестор Махно (1889—1935), який відіграв дуже сумну роль в нашій недавній історії й визвольній боротьбі. У роках 1917—21 він збирав довкола себе великі банди, якими тероризував міста й села, бив кожного, хто попав йому під руку, аж нарешті большевики викурили його з його „столиці" й рідного містечка Гуляй-Поля на Катеринославщині — за границю. Його мрією було — жити в порозумінні з ніщими, як кому бажалося. На еміграції проживав у Парижі, де ввесь час повертався в товаристві своїх одноду мців. Вони його й поховали.

Думки про безвладдя тішилися найбільшим поширенням із кінцем XVIII. та цілє XIX. століття. Зокрема останнє десятиліття минулого віку було багате на практичну діяльність прихильників „чорного прапору"[3]). Згадаємо лише „грубшу" роботу: вбивство (1823) французького президента Карно (Carnot), австрійської цісарини Єлисавети (1898), італійського короля Гумберта (1900) й т. д. Найбільше анархістів мали та ще й тепер мають романські країни: Еспанія, Італія домінують, Франція та деякі республики Південної Америки, з нових країв — колишня Росія. Ессад Бей оповідає у своїй „Змові проти світу", що большевики покінчили в себе з анархістами досить скоро, одних пороздстрілювали, других, як ось Махна, прогнали за кордон[4]). Анархістичні гасла приймаються передусім у тих державах, де панувала темнота й нужда (Еспанія — 50% анальфабетів, майже вся земля була в руках великих земельних власників, таксамо — Італія, колишня Росія). Загальне й політичне освідомлення широких мас і підвищення їх добробуту довровадили до того, що анархізм доживає свого віку. І добре, що так діється, бо анархізм — суспільна утопія[5]) й отрута! Зокрема для всіх недержавних націй, для яких власна держава є найвищий ідеал.

А держава, як доступно поясняє проф. Омелян Терлецький — це „найбільша організація, яку може створити народ, це немов би завершення політичної діяльности народу"[6]). Тільки держава, розуміється, власна, може запевнити кожному народові всебічний розвиток його духовних і матеріяльних сил. Тимто нові політичні рухи, що зродилися у вогні світової війни, стоять твердо на становищі державности, сильної державної влади та підпорядкування інтересів одиниці інтересам загалу.

---

[1]) вир. Ж. і Зн. за 1936. р., ст. 107

[2]) страйк, англійське слово — припинення праці робітниками

[3]) такий прапор анархісти

[4]) Книжку цю видала 1935. р. по-українському кооператива „Хортиця" у Львові (про неї ми писали й радили прочитати, див. Ж. і Зн., 1936., ст. 125). Про російських анархістів та про Махна, див. І. част., ст. 98—108

[5]) утопія, грецьке слово — недосяжна, химерна мрія, див. Ж. і Зн., 1935., ст. 171 (про Томаса Мора)

[6]) „Історія української державної думки" в „Календарі для всіх на рік 1933", ст. 60.

Учасники одномісячного курсу для провідників Читалень у Жидачівщині 16. квітня 1936. р.

ФАХОВИЙ КУРС ПРОВІДНИКІВ ЧИТАЛЕНЬ У ЖИДАЧЕВІ

Згідно з новими законами, голови Читалень і инших освітніх організацій, повинні бути не тільки технічними проводирями організацій, але й їх душею, повинні давати напрям освітній роботі, а то й її вести. Щоб зарадитися над цією справою, голови й заступники голів Читалень Жидачівщини відбули 16. квітня ц. р. одноденний курс, де докладно всі ці справи обговорили. Маючи на увазі, що провідниками читалень „Просвіти" в цьому районі є майже виключно селяни-хлібороби, то треба знати, що такий курс має велику вагу для праці Читалень під теперішній час. Після курсу учасники відфотографувалися, й ми на цьому місці подаємо їх фотографію.

В. ЖАРСЬКИЙ

ЯК ЗИМУЮТЬ НАШІ РОСТИНИ

Із приходом зими відбуваються в цілій природі всякі зміни, що деколи на них ми й не звертаємо уваги. Правда, кожний помічує, що дерева готуються до зимового сну, бо ж скидають своє листя. Але ж, як підготовляються до зимових леж ті всі ростини, що про них ми й мало знаємо й дбаємо? Як зимують гриби, водяні ростини й инші більш, чи менше відомі квіти?

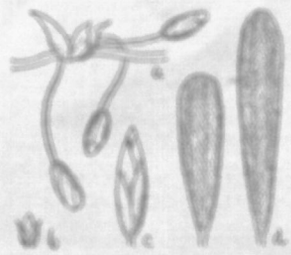

Зимові брунькн водяних ростин: а) жабурайниці, в) мочарки, с) осоки, д) волокита

Всього про всі ці ростини в короткій статті сказати годі. Тимто ми пригляньмося зимуванню тільки декількох зразків ростин.

Тривалі ростини, такі, як дерева, чи кущі, зимують так, що скидають своє листя, тільки шпилькові дерева — крім деяких, як ось, модрина — задержують зимою свої листки-шпильки, що головно взимі надає лісові принади.

Дрібніші ростини, хоч під осінь марніють, сохнуть чи заникають — влітку вертаються до колишнього стану. Досить буде, як прийде погідна, весняна пора, і вже на давніх місцях творяться нові ростинки. Не зустрічаємо в тих ростин ані добре розвиненого тривалого коріння, чи підземних пагонів, що могли б переховати життя ростини до приходу весни; лишають вони насіння, що ховається в землі, й так продовжується життя тих ростин.

У водяних ростин зустрічаємо своєрідні пристосблення ростини до перезимовування. Відома є по наших річках чи ставах ростина т. зв. мочарка канадійська (Elodea canadensis). Довгі віки вона росла спокійно лише в водах північної Америки. Але, з поширенням лучби з Европою, під кінець XIX. в. перенеслась на боках корабля до европейських вод. Від того часу розрослась так, що тепер панує по водах цілої Европи. І, як воно звичайно бувае з бурлаками, тепер важко позбутися цієї водяної хащавини. Цікаве в неї те, що в нас вона насіння не творить, зате у своїй рідній країні, звідкіля вийшла, „цвіте" й витворює насіння.

Як же ж зимує ця ростина, яка нераз плаває попід самою поверхнею води, що й перебрести річки не можна?

Коли приглянутися їй увосени, можна помітити, що долішня частина била, котра була досі ясно-зелена, прибирае гніду (буру) барву, зате горішня стае темно-зелена. І саме тут, у горішній частині, шпильковій, витворюється брунька. Вона збудована з дрібних, густо поукладаних, один на одному, листках. Ця брунька, по довшому або коротшому часі (залежно від теплоти; коли осінь тепліша, тим така брунька довше тримається ростини) опадае на дно, де загрібується трохи в намул ріки. Тут брунька збережена від поганих впливів зими. Бо ж і намул, і вода та лід — бережуть від зимна.

У такому стані брунъки перебувають зиму під водою. Навесну розвиваються із таких брунъок природні види ростин.

Цікаве при цьому одне явище: яким способом брунька, що плавае спершу по поверхні води, може опісля осісти на дні ріки?

Водяні ростини: а) рогач; в) водяний козелець, с) мочарка (зараза) канадійська; д) волокит

Робиться це в доволі незвичайний спосіб.

Учні, досліджуючи свіжо витворену брунъку, викрили всередині листків її корм — велику кількість цукру. Це припаси поживи на зиму, вони мають витворити навесну нову ростинку.

Зате, коли досліджувати брунъку, що впала на дно, можна відкрити цікаву річ: листки не мають уже цукру, а лише мучку. А тому, що мучка (вона витворилася із нагромадженого цукру) важча від цукру, ціла брунька тяжчае й паде на дно, де пробуває вже цілу зиму. Бачимо з цього, що така мала хемічна переміна цукру в мучку, рішає про долю ростини.

Подібне явище зустрічаємо й в инших водяних ростин, що живуть подібним життям, як мочарка. Це р о г а ч (Ceratophyllum demersum), що має туге било й гостро витяті листки, в о л о к и т (Myriophyllum) з пірястим листям і ин.

Трохи инакше зимують гриби, головно ті, що галапасують на нашому збіжжі.

Приглядаючись тому, як зимує один із найбільших галапасів пшениці, р ж и н а з в и ч а й н а (Puccinia graminis), можна помітити, що вона під осінь витворює на стеблі чорні риски. Це т. зв. зимові розродні, невеличкі клітинки, обложені грубою болоною. Зимують вони на стерні, а навесну заражують корчі к и с л и ч а (берберис). Тут витворюються нові розродні, що заражують збіжжя й нищать його.

Зате с п о р и ш (його звуть іще — приспір) витворює під зиму в колоссі жита відомий не одному темний ріжок, т. зв. п е р е т р и в а л ь н и к, що паде в землю й тут перезимовує. Цей перетривальник це — ніщо инше, як сильно розвинена г р и б н и ц я (все, що є всередині гриба) того

галапаса, що знищив зерно. Навесну, в вогкій землі, виростає з цього ріжка брости, тобто маленька кулечка на підставці. З цієї брости витворюються невеличкі розродні, що падуть на збіжжя й нищать його.

Мохи витворюють у пушечках теж малі розродні, дрібненькі мов той пилок, вони падуть на землю, де пєрелимовують і навесну розвиваються в нові ростинки.

Подібним способом переплемовуються і інші ростини, що на них мало звертаємо уваги.

Ті ростини, що мають підземні гони (карлик, цибулинку, бульбу), як, напр., косатні й ін., зимують так, що тратять свої надземні частини, а зимують у землі підземні гони, де звичайно нагромаджують багато поживи на зиму.

Ось так перебувають зиму деякі наші ростини.

АНТІН ЛОТОЦЬКИЙ.

ДОРОГИ КОЛИСЬ І ТЕПЕР

Дороги, як люди, як усе на світі, мають свою історію.

Вже первісна людина знала дороги. Чи сама витоптувала їх, шукаючи поживи, чи топтали їх звірі, що йшли все в одне місце до водопою. Ці перші дороги були невигідні, та все ж були безпечніші, ніж бездоріжжя.

Зі зростом людської культури, коли люди взялися за виміну своїх виробів, ішли для безпеки втоптаними слідами. А коли освоїли вючні звірята, то треба було ці дороги вдержувати в доброму стані.

Ще більше почали дбати про дороги, коли потворилися держави. Володарі держав потребували доріг для війська, для гінців, для торговлі. Чим культурніша була держава, тим кращі будувала дороги. Відомий був такий добрий шлях, що його збудували давно римляни, т. зв. Аппієвий шлях, (via Appia), він сполучував Рим із півднем Італії.

Правда, коли люди навчилися плавати по воді на човнах, то пускалися й водою. Але ж ріки не завжди пливуть туди, куди треба купцеві, чи війську. Без сухопутньої дороги таки не обходилося. Вона ж лучила між собою водяні шляхи.

Їздили наші предки ще за Аскольда й Дира, за Олега, за Ігоря, за Святослава Дніпром у Чорне море. Та поперек Дніпра страшні пороги! Безпечніше тут витягнути човни з води та нести їх сухо-

Такими дорогами їздили старинні германці. Старинний „янтарний шлях" із Гнезбурку до Кольна дотягав у мокливостях околиць тверду основу на сильних дубах.
На образку — остання дуба.

долом. От і попри Дніпро людські ноги вибили дорогу. А пізніше наші бранці, що їх брали татари в полон, витоптали т. зв. „Чорний шлях" у Крим. Тим шляхом пізніш їздили чумаки по сіль. Та був ще окремий і „Чумацький шлях".

Стануля високим півколом Карпати, як мур високий, але не розділяли людей. Люди вже дуже давно й туди найшли дорогу просмоками. З на-

Старинні германці йдуть і їдуть дорогою з дюни.

шого Галицько-Волинського Літопису знаємо „руський путь", „королівський путь". „Руськими путем" (шляхом) ішли наші війська на Закарпаття, „королівським" — військо угорських королів до нас.

В Німеччині, в країні Ольденбургу, ведуть давні шляхи млаконищем. Ці шляхи не лучать між собою нижих місцевостей. Це свої дороги старонімих германців: ними можна було йти тільки літом, коли млаки підсохли, а їхали ними воїнники. Дороги ці й досі добре збереглися.

На середземноморських островах Корсиці, Мальті, Балеарах бувае від місця до місця по дві дороги, що, здебільша, біжать одна побіч одної: одна трохи вище на узбочі, друга нижче. Довгозна дорога була для людей, горішня — для богів. Тільки королі та високі жерці могли йти нею, та й то тільки тоді, коли після жертви богам.

Найбільша свята дорога є в Камбоджі в Ангкорі. Вестись вона довжезна між пралісом сто-ме 100 м. завширшки і тягнеться багато кільометрів — до Ангор Фат (Angkor Vat), міста святинь. Ця дорога була вимощена плитами, а по боках були кам'яні слони, леви, жаби.

„Поспішний віз" (перед 100 років. Це модель воза на виставі (сучасний хлопчина приглядається возові з цікавістю: він для нього — невидальщина).

Ряди дерев обабіч шляху, це не видумка новіших часів. Вже в найдавніших часах обсаджували люди шляхи деревами, або обкладали камінням. Часто здовж вели живоплоти.

*

Часто на перехресті важних доріг повставали згодом великі й важні торговельні міста. Так повстав і наш Київ, Перемишль, Галич. Одним із найстарших перехресть доріг у Німеччині було місто Кельн (первісно — Colonia, латинська назва, по-нашому Осада). Шлях із бельгійського Брюсселю до німецьких гір Гарц схрещувався зо старим „янтарним шляхом". А цей шлях вів із півночі, від Німецького моря, з Гамбургу через Бремен до Кельну, Коблєнцу й через Мец, Ліон до Марсею над Середземним морем. Инший шлях вів із Гамбургу через Гетінген, Франкфурт, Базель у Швайцарії теж до Марсею, а третій — через Галле, Пассав, Бреннер до італійської Венеції. Є це прастарі дороги, що попри них і тепер їдуть залізниці та біжать автомобілеві шляхи. Шлях із Гамбургу до Кельну був греблею з дилин. Є це архитвір техніки: дилина тісно прилягає до дилини й заходить одна в одну. На багнах ставили мости. Шлях загалом широкий на чотири метри.

*

Шляхи мали свої часи розцвіту, але й часи упадку. Такі часи занепаду доріг були в початках середньовіччя, коли германські племена розвалили всесвітню римську державу та почали будувати свої держави. Молоді, ще півдикі германські племена не дбали про добрі шляхи. І багато шляхів, що їх будував Рим, позанепадало, ніхто не журився їх направою. Дороги стали погані. Подорожнім довелося пускати в дорогу на конях, а то й пішки. Та подорожувати одинцем було небезпечно. При дорогах засідалися опришки, нападали на подорожніх, грабили їх, а то й убивали. Часто й могутні лицарі ставали розбишаками. Вони, ці лицарі-грабіжники (по німецьки: Raubritter) будували собі при шляхах на горах, чи горбах замки, стежили відтіль за купецькими валками, чи иншими подорожніми, несподівано нападали на них та грабували. Пізніше, коли володарі цих лицарів-грабіжників винищили, вони забралися й до направи шляхів.

Ще більше набрали значіння шляхи, коли заведено пошти й поштовий рух. Пошта перевозила не тільки листи й посилки, а й людей.

Тоді вже появилися й перші розклади їзди, відки й у якій годині відїздить поштовий віз, де спиняється, щоб змінити коні, де буде снідання, де обід, а де вечеря, й на яку годину приїздить віз до останнього міста[1]).

Крім звичайних, поштових возів, їздили ще тоді й т. зв. диліжанси[2]). Ходили вони в XVIII. ст., в західніх країнах, були вони і в нас. Наприклад, з початком XIX. ст. їздив диліжанс із Львова до Бродів. Зі Львова виїжджав він що понеділка рано, а з Бродів вертався в середу рано. Диліжанс до Відня, або т. зв. (Brancarawagen) відходив у середу ввечір, а вертався з Відня в понеділок рано. Цим возом можна було пересилати пакунки до ваги 10 кг. Крім цього, що пятниці виїздив зо Львова до Відня ще поспішний віз (Eilwagen). Цей віз виїздив що пятниці ввечір „із ударом 7. години". Возом цим могли їхати тільки особи.

Так будують тепер державні шляхи в Німеччині (на образку — щойно почата будова: залізний її кістяк, цілість дороги накладений бетоном; у глибині — машина[3]).

Вертався він з Відня в понеділок в 8. год. рано. Розуміється, що подорожні тоді в поодиноких містах снідали, обідали, вечеряли, ночували — і все це було приписане, де що буде[4]).

---

[1]) Маю під рукою такий розклад з 1828. р. де зазначено, коли й які вози відїздять зі Львова в різних напрямах і коли й відкіля приїздять. Поштові вози ходили що дня.

[2]) диліжанс, французьке слово — повіз, що правильно ходить між двома визначеними місцевостями.

[3]) Дорога зі Львова до Відня диліжансом коштувала 46 ринських від особи, себто яких 150 зл.

Щодо мита на дорогах, то було мито мостове й дорогове*).

В 1838. р. побудовано з Відня до Чернівців залізницю т. зв. Карла Людвіка, що йшла через Перемишль і Львів, Тоді, очевидячки, перестали туди їздити диліжанси, але в Галичині ще до кінця XIX. ст. їздили почтові вози туди, де не було залізничих ліній.

Бензолева вибухова рама, ваги 500 кг., утолочує спід дороги

*

Із появою правильного руху, крім розкладів їзди, появилися й т. зв. „подорожні провідники" з описами околиць, з докладними даними про міста, промисел, торговлю, уряди, школи й т. п. Хтось думав би, що такі „провідники" недавній винахід, та воно не так. Перші такі провідники видали китайці ще до Хр. У цих підручниках були подані як-найдокладніше найкращі дороги, докладні віддалі, число мешканців міст, кількість військової залоги, обчислення ввозу й вивозу товарів кожної місцевини, кількість ремісників і шкіл, готелеві відносини та історичні й географічні подробиці. Китайські шпигуни перемірили вже в найдавніших часах усю Азію аж до Арабії.

Кажуть, що такий китайський „провідник" спричинився до відкриття Америки. Кілька македонських*) купецьких агентів, що їх якась македонська купецька фірма вислала була в Китай, коли по різних пригодах вернулися в Македонію, забажали дістати потрійні кошти подорожі, тим-то й подали потрійно довжину китайської милі, та ще зазначили це в якомусь китайському „провіднику". Цей „провідник" буцім то попався був в руки грецькому географові Птолемеєві (що жив у II. ст. по Хр. в місті Александрії в Єгипті), й він на своїй мапі світу подав усі азійські простори в потрійній величині. І так Христофор Колюмб справедливо думав собі, що легко зможе доїхати від берегів західньої Европи до східньої Азії, він був певний (на основі Птолемеєвих помірів), що Азія мусить не дуже далеко простягатися навколо земної кулі, то й не довго треба буде туди їхати океаном. Коли б македонські агенти не були понаписували неправди, то хто знає, чи Колюмб зважився б був пускатися в дорогу. І так помилка Птолемея спричинилася до відкриття Нового Світу.

Дорога, що нею їхали македонські агенти, це старинний „шлях шовку", найдовший шлях світу. Він він із Малої Азії середущою Монголією аж до столиці Китаю, до Пекіну. Цим шляхом несли верблюди пустинями, степами й бездоріжними скелями шовкові звої з Китаю до Малої Азії. Один звій шовку потребував півтора року, щоб зявитися на торговицях Заходу. В Римі було заборонено носити одяги з китайського шовку, та всі знатні римлянки носили його.

*

Здавалося, що з розвитком залізничої мережі, занепадуть звичайні шляхи. Та з винаходом самоходу (автомобіля) знов виявилася потреба добрих шляхів. І тепер держави знову навперегони будують вигідні, добрі шляхи. Почалася нова доба дороги.

До недавна ніхто не перевищив був старовинного Риму в будові шляхів — староримські шляхи в Італії ще й досі дуже добрі для подорожування.

Першу школу будови шляхів засмували щойно 180 років тому в Парижі. І тому 100 років перші биті шляхи з ровами по боках, в Австрії та в Німеччині, будували саме французькі інженери. Тепер уже німецькі інженери будови шляхів ідуть на випередки з французькими й італійськими, а то й перевищують уже їх.

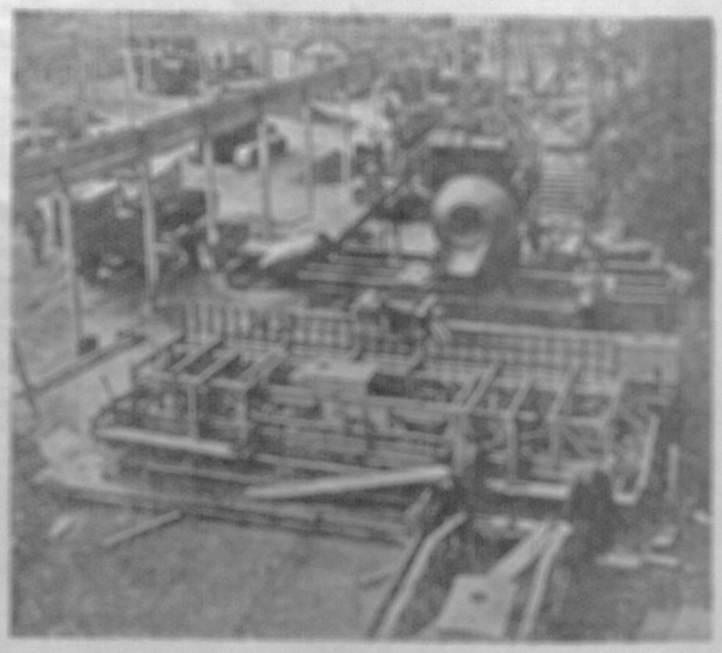

Новітня техніка будови шляхів: ця машина вішає, розподіляє, вигладжує і втолочує бетон за одним махом і полишає за собою готову вже дорогу.

Теперішній німецький уряд зорганізував усю молодь у робітничі відділи й наклав на них обо-

*) В 1828. р. платилося мостове мито від 10 до 20 сяжнів: за всякий віз, за кожну штуку тяглої худоби 1 крейцар, за кожну штуку гицної худоби (коней, биків коров і т. д.) $^{1}/_{2}$ кр., а за дрібну худобу (телята, безроги, вівці й т. д.) $^{3}/_{4}$ кр.

*) Македонія — країна на північ від Греції, тепер заселена болгарами, колись жив у ній народ тракійського походження; в IV. в. до Хр. македонці завоювали Грецію, а пізніш дісталися під римське панування.

вязок будувати шляхи. Правда, їх робота улекшена, бо німецькі інжинери попридумували до будови шляхів машини. Людські руки мають тільки приготовити ґрунт під будову, себто — очистити його з дерев, скель (вибуховим матеріялом), викопати глибоко землю й усунути її, а потім накласти металевий кістяк. Все инше робить уже машина. Т. зв. бензолева вибухова ряма, що важить 500 кґ., кермована рукою людини, втолочує ґрунт під будову шляху. Инша машина вже сама мішає бетон із піском, накладає на основу цю мішанину, вирівнює та втолочує — так кілька метрів що години, й іде далі, полишаючи за собою готову вже лискучу стрічку шляху. На неї знову навозять бетону й піску, й машина працює знову, поки дорога не дістане вимаганої висоти.

Вже вавилонці вживали асфальту, та тільки заливали ним жолобки та рівчачки на своїх святих дорогах. У Німеччині вперше почали асфальтувати шляхи в 1888. р. Терували[4]) дороги в Німеччині вперше ще перед 30. рр.

*

Така історія шляхів узагалі, але бо й кожний шлях із окрема, має свою історію. Та мають свою історію й боки шляхів. Багато купців закопували в небезпеці там свій товар, а потім не могли його віднайти, й він достояв так захованим до наших часів. А згаданий уже наш „Чорний Шлях"! Кілько ним промандрувало різних азійських орд, кілько проїхало купецьких і чумацьких валок, кілько бідних бранців померло, кілько татарських голов покотилося від козацьких шаблюк, і кілько козаків упало в бою з татарами...

Ходили дорогами й піші прочани, як ось наш Данило Паломник, ходили спудеї (студенти), як наш Барський, ходили й учені, як наш Сковорода[7]), ходили й ремісничі хлопці.

І сьогодні в часи залізниць, авт і літаків ходить іще багато дротярів, мандрівних шевців, перекупнів і т. п. І ходитимуть далі й ті, що не мають на оплату залізниць, чи автобусів, і ті, що йдуть для приємности, щоб пізнати країну.

[4]) терувати — заливати смолою

[7]) Василь Барський, київський міщанин (1701—1747) вибрався 1723. р. з Києва до Львова, звідтіль до Риму, Палестини, Царгороду й на гору Атон, де написав цікаві спогади.

Григорій Сковорода, український фільософ (1722—1794), вихованець київської академії, пізніш приватний учитель та професор духовних шкіл, писав фільософічні й педагогічні твори, вірші й т. д.

ВОЛОДИМИР ГУМЕЦЬКИЙ.

СКАРҐА

(1536—1612).

В недовгому протягу часу польські культурні кола двічі святкували роковини Петра Скарґи, свойого письменника з кінця XVI. й початку XVII. століття: 1912. року святкували тристаліття його смерти, тепер же, у 1936. р. у листопаді, чотиристаліття народин. Обидва ювілеї зазначилися живим письменницьким рухом, що в книжках, брошурах та в пресі поширив відомости про життя та літературну спадщину Скарґи.

Постать Скарґи цікава не лишень своєю діяльністю (що на унійному фронті й українців торкалася), але й своєю подвійною: життєвою та посмертною карієрою. Народився він у бідній, маломіщанській сімї (ще й осиротів скоро!) в часах, коли буйна шляхетщина здушила гін міщанства до повноправности й освіти, замикаючи його в тісних межах крамниці та станка — зате помер на становищі королівського проповідника й повірника, славнозвісний у цілій Польщі тисячним масам своїх відомих і невідомих друзів та ворогів: католиків, православних, протестантів і сектантів.

Удруге віджив авторитет[1]) Скарґи в XIX. віку в нервових часах польської романтики[2]) та в дразливих обставинах політичних поразок (розбір Польщі, невдача повстань), відколи поет Міцкевич, а згодом уся освічена верства стали дивитися на Скарґу, як на Єремію, передвістника народніх лихоліть — хоч насправді його „пророцтва" були тільки звичайними проповідницькими погрозами, які лишень тому згодом здійснилися на Польщі, що кожну історію мережають на переміну „товсті" та „худі" роки. Оцю Міцкевичівську леґенду[3]) закріпив опісля на полотні маляр Матейко[4]) у картині „Проповідь Скарґи", відомій широкому загалові з багатьох репродукцій (відтворів, відбиток) на листівках. Щойно останніми часами польська критика наважилася пригасити сяйво над проповідником, а „віддаючи Скарзі, що Скарґове", вона доказувала, що він своїх писаних „Соймових проповідей" (на них заснована слава Скарґи, як великого патріота та „пророка") ніколи не виголошував, бо горда, в значній частині некатолицька тоді польська шляхта не дозволила б була, щоб на неї кидав громами єзуїт Скарґа (як це змалював Матейко). Тай сам король Жиґмонт III., хоч і сам ревний і гарячий католик, не дозволив би був прибічникові озлоблювати гострим словом кунтушевих нелюбів, шляхту, і накінець і сам Скарґа, хоч монархіст, був надто розумний дипльомат[5]), щоб починати борню з шляхтою під час сойму, себто тоді, коли вона почувалася наймогутнішою.

Душпастирство було єдиним тоді фахом із вищою освітою, що був доступний для нешляхотської дитини. Йому й посвятився енерґійний, меткий, трудящий Скарґа, що вже в душі носив прикмети доброго духовника: безкорисність, побожність, завзяття. Згодом вступив він до чину єзуї-

[1]) авторитет, латинське слово — повага, вплив, яку має якась людина серед громадян

[2]) про романтику див. 349.

[3]) леґенда, латинське слово — оповідання про щось чудесне, надзвичайне (первісно з життя святих)

[4]) Ян Матейко, польський визначний маляр історичних образів (1838—1893), н. пр., Проповідь П. Скарґи, Стефан Баторій підо Псковом, Бій під Грунвальдом і т. д.

[5]) пор. ст. 341, прим. 2.

тін, не лишень тому, що чернече життя краще відповідало його твердій натурі. Вступаючи в ради міжнародного чину, він уводночас унезалежнював себе від місцевого вищого духовенства, яке могло було тоді не дуже милим оком дивитися на кар'єру й ширшу діяльність духовника „нещляхетвородженого".

А саме тоді для такої діяльности в Польщі трапилася велика нагода, бо часи були для релігійного руху справді гарячі. Це був час, коли шляхта масово кидала католицтво, приймаючи т. зв. віроісповідні „новинки" з Заходу: лютеранство, кальвінство, аріянство*) і т. п. Подекуди грозила навіть Польщі доля Німеччини — відступництво цілої нації від Риму. Одначе католицтво, заранні схаменувшись, рушило до протинаступу, якому, поруч інших, талановито проводив Скарга, чесне й гаряче серце, що запалювало людей як не жаром своїх широкатолицьких переконань, то искрою красномовства.

Вислідом цього протинаступу були знамениті: до Риму навернулися не тільки відступники, але прилучилися й нові маси — зпоміж православних. Бо саме унія була одним із найбільших життєвих осягів Скарги, який для неї шукав знайомств та зв'язків між чільними представниками „руської нації", пізнав наші літописи й нашу церковщину, словом (проповідь на Берестейському Синоді, 1596) та пером (у брошурах: „Про єдність Божої Церкви"; „На Трени Ортольога"; „Берестейський Синод та його оборона") боронив думку ждинности Церков. Тут, на нашій землі, у Львові, молодий 26-літній Скарга вперше прославився талантом красномовности.

Діяльність Скарги — справді багатобічна й невсипуща. Поминувши його молодечий побут у Відні й Римі, діяв він по різних місцевостях (Краків, Львів, Полоцьк, Рига, Вільно, Варшава) та в різних напрямках: залежно від потреби — був орґанізатором єзуїтського шкільництва, ректором академії, основником добродійних товариств, полемістом (палкими брошурами воював із противниками католицтва), політиком (як монархіст — помагав королеві підкопувати шляхетську вольність), місіонаром (особливо охоче навертав що-багатших відступників, щоб ворожу католицтву церкву позбавити матеріяльних засобів), церковним письменником („Життя Святих" та „Церковний Літопис"), а надї все — знаменитим проповідником, найкращим в історії польського письменства. Його хист до проповідництва був такий непереможний, що навіть у чисто опасових творах Скарга-проповідь бере верх над Скаргою-письменником, і рівний, спокійний хід думок вибухає нераз живим словом т. зв. enfonis rectae*).

У своїх доказах Скарга бував часто палким вічником, а тоді вороги його з задоволенням ви-

ловлювали його на неправдивих історичних подіях, на перекручених датах і цитатах*), на „хлопській фільософії", такій, мовляв, як ось, що „Польща це рука, якій шостий палець, цебто єресь, непотрібний..." Освічені гуманісти*), розкохані в Деностені та Цицероні**), посміхалися вищком над такими „доказами" слуги Божого, що забувався в святому запалі — але широкі маси не міркували над тим, чому Польща має бути „рукою", а єресь „шостим пальцем", і цілковито віддавалися чарові його говоренього й писаного слова.

Воно справді часом нудно бувало, коли Скарга з чернечою терпеливістю брався виводити яку справу „від Адама й Єви", коли десятками наводив цитати або приклади з Біблії та історій, коли сік річ на частини: „по перше, по друге, по третє"... Та зате як дрогнула в ньому струна почуваня, а мазурський темперамент***) рушив язиком, тоді слухача чи читача заворожувала його ясна мова, соковиті порівняння, ріжкі антитези (протиставлення), містичний, пророчий тон:

„Молитва без милосердя є як та птаха приборкана, що в небо летіти не може..."

„До злого людина на бистрому коні женеться, до доброго волом тягнеться..."

„Полегкість смуткові у сльозах, як серце, жалівшись над вами, вище очима відлягає і плачем вас холодить..."

„Серце моє втіхою обілляється і з радощів скаче..."

„Як зерну під жорнівськими каменями, так мукомолові під паном своїм!..."

„Добре любити сусіда; краще любити всіх, що в одному живуть місті; ще краще усіх громадян..."

„Не корчіть і не замовляйте любови в домах своїх та в пожитках особистих!..."

Так промовляла людина, що не завжди була її правда. Вже Филалет***) у своєму протимовному „Апокризисі" талановито осміяв Скаргу за те, що він „на свій млин воду точить", а з завзяття противників „одне менше, друге знове, що живий куски кусає, костей не торкаючи, щоб не задавитись".

А проте не забуваймо, що цей талановитий черниць завжди незбито вірив у те, що його правда, а особисто такий був чесний, що й на королівському дворі не приймав ніяких дарунків, як вощі святих. А підлесники, які в нього протекції шукали, дали завжди тверду відповідь:

„Не ходіть до мене за почестями й користями; по своїй їх приходьте й по духовну пораду!..."

---

*) гуманісти, латинське слово — прихильники гуманізму, того літературно-громадського руху, що проявився в Европі XV—XVI в., проголошував права людини над усе й боровся за відсіч культуру давніх греків і римлян.

**) Деностен — великий грецький промовець і політичний державний діяч (384—322 перед Хр.).

Цицерон (Марцус Туллюс Цицеро) — найбільший римський промовець (106—43 пер. Хр.).

***) темперамент, — латинське слово — природний хист людини, вдатність її сприймати правдиво й на них відповідати; тут — живість, рухливість.

****) Христофор Филалет, властиво Кирило Транквіліон, православний священик, приятель кн. Костянтина Острозького, автор „Апокризису", твір, що боронить православну Церкву перед унією (видав 1597, видруг польською, кілька по-українськи, 1606, р.д.

---

*) патріярхат — прикладники Лютера (1483—1546); кальвінство — прихильники Кальвіна (1509—1564); антитринітарі й кальвіністи прибічність Св. Письма, відкидають традицію; аріянство — прихильники вчення Арія (к. 270—336), єретика, який учив, що Ісус Христос є сотворінням Бога Отця.

**) oratio recta, латинський вислів — безпосередня мова, коли хтось до когось звертається безпосередньо або каже такого способу й до віддаленого, так ніби він був при тому.

*) цитата, латинське слово — дослівно наведені слова якогось письменника.

ВОЛОДИМИР БАРАГУРА

ДІТИ – БУРЛАКИ

Кожному з нас є питомий нахил „бурлакувати", але ж не в кожного і не все виступає він з однаковою силою. Найсильніше виступає він головно в молодечому віку, коли майже кожного з нас „сверблять пяти", коли нас тягне кудись у далекий світ. Пізніше, підо впливом виховання, життєвих обставин, цей потяг не такий уже сильний і лише в малої частини людей триває він ціле життя. Це „волокитство" буває різне. Ми знаємо професійних волоцюг, прогульковців, туристів, паломників, буває воно і в різних фахів: учені подорожники, моряки, мандрівні продавці, на Україні чумаки й т. п. Найсильніше виступає потяг бурлакувати в дітей. Діти-бурлаки — це діти, що раз-у-раз проявляють охоту до мандрів.

Причини для бурлакування треба шукати передовсім у душі дитини — це причини психольогічні. Є два роди таких причин: хороблині (патольогічні) й нормальні, вроджені, що перейшли на дітей по предках (т. зв. атавістичні), наслідком нахилу у предків (інстинкту) мандрувати.

До першого роду треба зачислити дітей, що мандрують наслідком різних недуг, напр.: епілепсії (чорної немочі, падачки), схізофренії, гістерії[1]), або взагалі наслідком якихсь душевних розстроїв, що ще не проявляються в означеній хоробі. Такі діти чують непоборну охоту мандрувати, хоч і не мусять цього робити, бродять світами в голоді, холоді, серед невигід, нужди. Щось їх гонить у світ за очі, — вони навіть не освідомлюють собі нераз, чому покинули рідну хату.

Але не завжди бурлацтво має хоробові підстави. Воно часто — природне, питоме молодечому вікові. Діти до сімох років нахил тинятися проявляють і заспокоюють, обдурюючи себе — в забавах. Але згодом вони звільнюються від самодурства: перестають задовольнятися казками й забавами, хочуть пізнавати дійсний світ і правдиве життя. Тоді велику вагу має читання, й то читання описів пригод, подорожей. Тоді багато з дітей прагне зазнати тих пригод особисто, діти хочуть самі стати Робінсонами[2]) та переживати щось незвичайне (робінсонади). Вони так сильно підлягають впливові книжок (тепер і — кіна), що йдуть у світ шукати скарбів, боротися зо змиями, або стати провідниками індіян. Це торкається передовсім дітей, що мають буйну творчу уяву, а не мають таланту розвіркувати над усім, що роблять, чи добре, чи погано (критичний змисел).

Найсильніше виринає в дітей охота мандрувати між 14—18. р. життя. Це час дозрівання, час, коли захитується внутрішня рівновага в молоді, час бурі й неспокою. Тоді в дітей зроджується бунт проти установленого ладу, вони хочуть змін, хочуть видістатися поза рямки суспільного життя, вирватися в широкий світ. Молодь відчуває тоді тугу „кудись іти", „щось робити", „чогось шукати".

Але волокитство має свої причини не лише в душевній настанові людини. Його можуть викликати і зокільні обставини, головно — господарські, політичні, суспільні. Є причини бурлакування соціольогічні[3]). Вони приневолюють мандрувати навіть таких дітей, що в них той уроджений нахил приспаний. Напр., голод у СССР змусив понад чотири мільони дітей до бурлацького життя. Взагалі безробіття, бездомність, нужда, злидні, погані домашні відносини, непорозуміння з сімєю, брак опіки, сирітство, знущання, — все це сильно сприяє бурлакуванню.

Найбільш небезпечне сáме таке бурлацтво, що повстало наслідком соціольогічних обставин. Мандри, що про них ми сказали перше, кінчаться разом із процесом дозрівання. Діти матеріяльно забезпечені, такі, що мають дбайливих батьків і опіку, виростають із того нахилу й або затрачують той нахил, або він прибирає нешкідливі, а то й корисні форми в пізнішому житті (напр., туристи, чи мандрівники-вчені). Куди гірше справа мається тут із дітьми нижчих верстов, нуждарів, без даху над головою, без опіки, з дітьми, що з мусу стають бурлаками. Вони стають на майбутнє шкідливими одиницями.

Бо і пригляньмося їх життю. Вони мандрують різними способами: пішки, поїздами в вагонах, під вагонами, на дахах, під лавками, долучуються до прогулянок і т. ин. Мета їх мандрівок — великі міста. Кинені на брук великого міста, вони стають дітьми вулиці. Займаються продажем часописів, різних дрібних річей, розносять афіші, обслуговують подорожніх на стаціях, жебрають, обдурюють, шахрують, крадуть. Сплять вони по міських горóдах, під сходами, в старих, запущених домівках, на незабудованих майданах на смітниках, у пачках, у кітлах на смолу і т. д. Ведуть вони розпусне життя, п'ють, курять і через те занепадають на важкі недуги. Часто-густо входять у звязки з фаховими злодіями й шумовинням людства і сповняють у них службу помічників. Часто організуються вони в банди, вибирають собі своїх провідників. Банди такі дуже небезпечні, бо ведуть зорганізовану роботу: крадуть, шахрують, нападають, граблять, а то й убивають. Такі банди творяться передовсім по великих містах. Знані головно в СССР, в Америці, в Італії.

Діти-бурлаки мають своєрідню поезію, що відтворює їх життя, а також забави, що приготовляють їх до майбутнього життя — повного злочинств.

Щоб таких дітей повернути суспільности, треба ними відповідно занятися. Найкраще брати їх до захистів під опіку досвідчених виховників. З дітьми-бурлаками треба поводитися дуже лагідно, треба мати для них багато зрозуміння, вибачати їм неодне, відноситися до них так, як відноситься мати до дитини. Так поступаючи, ми мо-

---

[1]) схізофренія — умова недуга, проявляється в тому, що людина замикається в собі. її духова єдність розщеплена; гістерія — нервова недуга, що проявляється раптовою зміною настроїв, плач чергується зі сміхом і т. д.

[2]) пор. ст. 366, прим. 1.

[3]) соціольогія, латинсько-грецьке слово — наука про суспільство й закони життя в суспільстві

жемо довести такі діти до того, що закинуть своє бурлацьке життя.

Та гірше йде справа з дітьми, що мають сильно розбуджений нахил мандрувати. Але й на це є рада: досліди виказали, що не буває такого нахилу, що не дався б зовсім викорінити. Відповідним вихованням можна його змінити. Можна його так попровадити, що перестане проявлятися в шкідливий спосіб, а прибере форми нешкідливі, а то й вартісні, корисні для громадянства. Це називаємо в науці „сублімація" — себто облагородження нахилу. Такою заміною для нахилу бурлакування будуть, напр., зорганізовані, планові прогулянки, часті й довгі. Досвід виказав, що діти-волоките дуже радо, вже як вихованці захистів, ходять на прогулянки, бо цим заспокоюють свій нахил бурлакувати — та тут добре те, що прогулянка прибирає иншу форму: зорганізовану, нешкідливу. Крім прогулянок, треба дати дітям відповідну працю, яка їх заняла б, зацікавила б. Бурлака мусить бачити, що в цій праці може себе проявити, виказати свою зручність, придумуватість, меткість, зарадність. Їм треба давати таке заняття, де їх нахили до мандрівництва проявлялися б далі, але вже нешкідливо, а з користю. Тут найкраще їм підходять такі заняття, як: побігущий, посланець, мандрівний торговець, вуличний продавець, кольпортер, агент, залізничник, моряк, туристичний провідник, летун, учений подорожник, місіонар і т. д.

Коли сама виховна праця не зможе перемогти нахилу бурлакування, треба взяти до помочі лікаря-психіятра, такого, що лікує душевні недуги.

Коли батьки помітять, що їх діти проявляють надто розбуджений нахил до мандрів, нахил, який може прибрати шкідливу форму, нехай знають, що нахилу цього викорінити карами не можна. Треба все пізнати причини й усунути їх, та так повести дитину, щоб енергія, яку дає їй бурлацький нахил, вкладувалася в корисній для себе спосіб.

ЯРОСЛАВ РУДНИЦЬКИЙ

ЗВІДКІЛЯ ПІШЛИ НАЗВИ ЧАСТИН СВІТУ?

Усякому цікаво, чому, напр., частину світу, де ми живемо, називають Європа, а не Азія, чи як инакше, й навпаки — чому говоримо про наших земляків за Зеленому Клині, що вони в Азії, инші ж уже Америці, чи ще де. Власне на цьому місці хочемо ближче заняти цією справою, тобто постаратися вияснити значіння назв поодиноких частин світу. Почнемо від найближчої частини де ми живемо, від Европи.

Назва Европа має в досьогочасній топономастиці[1]) два пояснення. Одне виводить її з фенікійського слова ереб — „темнота, вечір", що цим цей нарід означував краї на захід, передусім Грецію й Італію. Річ цілком можлива, бо ще коли сьогодні у досвітню годину поглянемо на небо, то воно ясне тільки на Сході. Захід таки темний. Нічого дивного, що фенікійці могли також назвою охрестити все, що від них находилося на захід. Від фенікійців приняли цю назву греки, й їх географи поширили її далі. Та все ж переконливішим другий вивід цієї назви: Европою в давній Греції називали грецький суходіл у відміну від півострова Пельопонезу. Сама ж назва (від ἠώς — „зоря", ὀψ — „око", разом „широко-окий") походить від назви одної богині, що на її честь назвали місце її почитання — край Беотію[2]). Згодом назва поширилася скрізь на всяку частину світу де ми живемо.

Азією (від грецького ἄσις — „намул") називали греки спершу маленьку частину Лідії, де жило грецьке плем'я — йонії. З часом поширилася ця назва на всі краї, що лежали на тому боці, отже на сьогоднішню Малу Азію й Індію, як нарешті рекляма, перенявши її від греків, поширила її ще далі, на цілу Азію. Назва „Мала Азія" (власне — передня Азія) появляється з кінцем V. ст. по Хр., щоб відрізнити цей край від решти суші.

Бачимо, що назви повставали й поширювалися в міру того, як серед греків і римлян поширювалося землезнання. Цим можна, між иншим, пояснити те, що назву Африки первісно надавали старовинні римляни тільки північній частині сьогоднішньої Африки. Тільки дуже пізно поширилася вона на дальші її частини. Саму назву Африки виводять дослідники від берберійського племени афрів, тоб-то Африка — край афрів[3]).

Цікава історія назви Америки. Як відомо, її „відкривець" з 1492. р., Христофор Колюмб, знав тільки західні окраїни Північної Америки. На найдавнішій мапі світу з 1510. р. визначена, як „Terra America" (земля Америки), частина південної Америки, що її відкривши був флорентійський подорожник Америго Веспуччі (Amerigo Vespucci). На мапі вона відділена океаном від землі, що її відкрив Колюмб (що земля, доречі, тоді вважали за частину Азії). Щойно згодом, коли переконалися, що ці землі творять з „Америкою" одне ціле, перенесли й назву на цілу частину світу. Отож сьогодні загально прийнято називати назву Америки іменем її другого відкривця — Америго Веспуччі.

Австралія — від латинського слова auster = „південний" — як назву розширено пізно. Назвою „terra australis" тоб-то „південна земля", почали називати сьогоднішню Австралію в XVII. ст., вживаючи рівночасно для неї другої назви — „Нова Голяндія" (так назвав її якось голяндець Тасман.

---

[1]) від грецького слова — τόπος — місце, ὄνομα — назва; разом означає це слово те саме, що „наука про місцеві (географічні) назви".

[2]) пор. наші назви так як Єгипет „перед (нашим на полудень) краєм", Єлец від „Єлець Спасителя", а також чуж.: San Marino (Швайцарія) — „Св. Маринко", San Francisco (Америка) — „Св. Францішек", San Salvador (там-таки) „Св. Спас" і ин.

[3]) Можна також від латинського apis — „вівця" (пор. назви тих країн, де вівці відограють важну ролю в господарстві, як: Угорщина, Угорська, Волоська, Молдавська, Татарія, Печеніги, Черкасія, Якутія

що туди плавав). Щойно в XIX. ст. (1814. р.) загальною поширилася назва: Австралія[4]).

Залишаються ще назви: Антарктиди й Полінезії. Перша назва, взята з давнього грецького: ἀντί, ἀρκτικός „напроти півночі", друга теж грецька: πολύς — „багацько" й νῆσος — „острів", разом „багатоостріва".

Бачимо, що назви частин світу ховають у собі подекуди їх історію, подекуди ж — їх племінні чи теренові прикмети.

Багацько можна б сказати ще про назви поодиноких країв на світі, але це иншим разом.

[4]) на те, що назви від сторін світу можливі, вказує найкраще наше старе ймення Сѣверъ, Сѣверяни, що жили на півночі (сѣверъ) від полян.

Е. ЖАРСЬКИЙ

25-ЛІТТЯ УКРАЇНСЬКОГО ПЛАСТУ

Багато з нас пригадує собі горду пісню, що йшла із тисячі грудей молодих юначок і юнаків:

„Цвіт України і краса,
Скобів орлиний ми рід,
Ясні веселі в нас лиця,
Любимо волю і світ!"

Це був їх гимн...

І багатьом із нас стоять ув очах лави усміхнених, опалених лиць. Кілько вони помагали при різних національних святах, збірках на суспільні цілі? Тай так помагали і старенькій бабусі і дрібненькому хлопчині, як бувало кудись заблудило, чи попало в яке нещастя! Бо це все була їх щоденна праця.

А ватри, що горіли високим, піднебним полумям тих усіх різних „Русалок", „Ластівок", „Залізних Остріг", чи „Лісових Чортів"...

Все це вже лише спомин, спомин із колишніх пластових днів.

Цього року минуло 25 років, коли у Львові повстав перший пластовий гурток.

25 років — невеликий ще шмат часу, не довга і праця, але кілько доброго вона дала, як вона виховала молоде покоління! Це була школа життя, школа, що готовила молоде покоління боротися з усіма, й найбільшими перепонами в житті та те життя любити.

Як же ж повстала в нас пластова орґанізація?

Спонуку до неї дали подібні орґанізації англійської мόлоді, що їх створив англійський вожд Бейден Пауела під назвою „скавтінґ". Ця орґанізація Бейден-Пауелла (або як його назвали скавти „Бі-Пі") незвичайно припала до вподоби анґлійській мόлоді, хлопцям і дівчатам, і незабаром не було в Анґлії ні одної місцевости, де не було б скавту.

Внаслідок праці Бі-Пі й його помічників звернули увагу й инших народів на скавтінґ. Не минуло кілька років, а вже майже в усіх краях повставають різні орґанізації, владжені на зразок скавтінґу.

Цей скорий розвиток скавтової думки не міг перейти без сліду й по нашій землі. Та спершу треба було зацікавити наше громадянство тим, що́ таке скавтінґ, яке він має значіння для мόлоді, для громадянства, для нації. І саме така стаття появилася в українській пресі 2. грудня 1911 р. — написав її Петро Франко, наймолодший син нашого поета. Він теж і почав переводити проголошувані ним на письмі думки в життя й таки ще в грудні того самого року оснував таємний пластовий гурток між старшими учнями середніх шкіл. Не минули один-два місяці, а вже такі таємні гуртки виринають у львівській „Січі" (заснував І. Чмола), у школах, як: семинарі У. П. Т. й Філії академічної гімн. у Львові, а 21. квітня 1912. р. д-р Олександер Тисовський організує вже в академічній гімназії у Львові явний пластовий гурток. Цей гурток став властивим зав'язком Українського Пластового Уладу.

Пластова організація станула на національному ґрунті. Проявилося це в першій мірі в самій назві. Слово „скавт" в англійській мові означає розвідчика-звідуна. В історії українського війська ми зустрічаємо теж подібні відділи, що мали подібні завдання. Були це „пластуни" — розвідчики кубанського, колись — запорозького козацтва. А далі — пласт побіч того, щоб виробляти у своїх членів відвагу, точність, здисциплінованість і инші потрібні прикмети тіла й духа — змагає до того, щоб із пластунів створити основу нового відродженого духом і тілом — зразка українця, свідомого своїх завдань. Кожний член мусить докладно знати історію й ґеоґрафію рідного народу, його мистецтво — все це він мав нагоду пізнавати на різних прогуляниках. Це „життя з природою" стає, між иншим, одним із головних гасел пласту. Не диво, що молодь почала масово горнутися до пластового уладу — де могла заспокоїти свої молодечі мрії, почуватися Робінсоном і робити те все, що робив Робінсон[5])!

Та розвоєві нашого пласту станула на перешкоді світова війна. Провідники і члени пластової орґанізації заповнюють лави Українських Січових Стрільців, куди вносять усі ті прикмети, що їх набули у пласті. Неодному із них придалося знання картоґрафії[6]), сиґналізування[7]), як розпалити „одним" сірником ватру, як підходити, свідкувати і т. ин. Тут практично, під свистом ворожих куль, здавали вони свій життєвий іспит.

І здавали зразково!

Ледви промнули гадючі свисти ґармат, а вже „старі" пластуни, тепер уже з великим досвідом, починають відновляти стару пластову тра-

[5]) Робінзон Крузо — улюблена книжка молоді цілого світу, улюблена тим, що містить різні пригоди молодої людини, що самостійно на самітнім острові пробивається крізь життя й уладжує собі його як-найкраще. Написав її англійський письменник Деніель Дефо (Defoe, 1659—1731), а перекладали її тепер уже на всі мови світу

[6]) картоґрафія, латинсько-грецьке слово — наука про те, як рисувати ґеоґрафічні карти

[7]) сиґналізування, французьке слово — передавання умовлених знаків на віддаль

дицію. Передусім повстають наново ґімназіяльні гуртки, а згодом починають творитися такі самі гуртки й серед ремісничої й сільської молоді. Не забувають і про „основу" нації, тих наймолодших, із них творять т. зв. куріні „вовченят". Старші, „вислужені" пластуни — закладають гуртки старших пластунів. Пластовою думкою захоплюються і старші, поважніші громадяни, що починають працювати у пласті; вони створюють гуртки сеніорів (старших) та приятелів пласту, що помагали йому, чим лише могли. Слід згадати, що одним із найбільших приятелів пластового уладу був митрополит Шептицький!

Праця пішла тепер нечувано скоро наперед. Мандрівні, чи постійні табори вліті та взимі, вправи, прогулянки, різні курси, виклади, пластові свята, прилюдні виступи і т. ин. — це насущний хліб пластунів. Їх праця обхоплює всі ділянки нашого життя. Творяться пластові крамниці, кооперативи, робітні, бібліотеки, музеї, архіви, театральні гуртки, вертепи, а то ще й творяться пластові килимкарські, шевські, столярські підприємства!

Рівнобіжно із цим усім зростає фахова пластова преса, виходить ряд підручників, збірок, календарців і т. ин.

Не забувають пластуни і про „найменшого брата". І саме в культурно-освітній праці наші пластуни можуть почванитися не-аби-якими успіхами: у своїх різних прогулянках по цілому краю несуть на село світло „правди й науки". Немає села, де пластуни не влаштували б були чи доповіді, чи театральної вистави, вони беруть участь у протиалькогольній справі (сам пластун теж ні не курив, ні не пив алькоголю!), поширюють думки про ощадність, стараються піднести здоровляні умови села й т. ин.

Яку велику працю виконував Український Пласт, можна було сказати докладно щойно тоді, коли його не стало, коли 1930. р. його у краю розвязано.

Та тимчасом повстала пластова орґанізація на тому боці Карпат, в Ужгороді, в Мукачеві, а далі і в Празі народився „Союз Українських Пластунів Еміґрантів". Він представляє тепер назверх Український Пласт перед чужинцями, висилає своїх представників на чужинні пластові зїзди (джемборі), н. пр., у Загребі, чи у Празі. Крім того, він займається позашкільним вихованням української дітвори при українській ґімназії в Ржевніцах, видає „Пластові Вісти", уладжує табори, прогулянки, тощо.

Як представник Українського Пласту, „Союз Українських Пластунів-Еміґрантів" гідно вшанував 25-ліття Українського Пласту. З цього приводу він улаштував у Празі 29. листопаду ц. р. „Святочну Академію" та „Ювілейну Пластову Виставу".

Ювілейне свято українських пластунів випало дуже гарно. На програму академії склалися такі точки: відспівання пластового гимну, вступне слово голови С. У. П. Е., привіти й промови відпоручників різних орґанізацій, відчитання телеграм та привітів, реферат „25 літ Українського Пласту", а закінчилося свято концертом пісень у виконанні українського хору, зложеного з пластунів та приятелів пласту. Свято й вистава викликали помітне враження на слухачах і полишило в них незатерте враження.

Попереднього дня відбувся Загальний Святочний Зїзд С. У. П. Е., а вранці перед академією відправлено торжественну Службу Божу в церкві св. Климентія.

Чверть століття праці Українського Пласту за нами. Жде тепер українських пластунів дальша, безупинна й мозольна праця. Та пластуни це знають, і, як треба сподіватися, вона їм не страшна!

ТІ, ЩО ВІД НАС ВІДІЙШЛИ

Якось іще літом дійшла до Львова вістка, що десь тоді в Казані, в Совєтській Росії, помер у 66. році життя великий український учений, член Української Академії Наук у Києві (від 1918. р.), дійсний член Наукового Товариства імени Шевченка у Львові (від 3. червня 1908.р.), член російської Академії Наук у Петербурзі та инших наукових установ.

Володимир Перец.

Покійний був родом із Петербургу (народився 19. січня 1870. р.), але ж походив по матері з української родини, знав Україну й дуже її любив. Коли доводилося жити на далекій російській півночі, він що року приїжджав до Києва, щоб подихати, як він казав, теплим, рідним українським повітрям. Школи кінчав теж у Петербурзі, там теж почав свою наукову працю на становищі професора російської мови й російського письменства в петербурзьких високих школах (від 1896. доцент університету, від 1902. професор Археольоґічного Інституту). Від 1903. р. бачимо його вже в Києві професором університету св. Володимира, й від того часу починається його наукова праця для України. Рік по році появляються його цінні наукові твори із старого й середнього українського письменства (описи памяток, джерела староукраїнської літератури, українські народні пісні і українські вірші XVI—XVIII. ст., історично-літературні досліди, розбір текстів, й т. д. й т. д.), не кажучи вже про досліди російського письменства, російського театру, польського театру, італійської комедії й т. д. Взагалі число наукових праць Переца дуже велике, і праці ці мають велику вагу.

Велика заслуга покійного професора Переца в тому, що він на становищі професора в Києві виховав багато українських дослідників, що згодом здобули собі поважне імя в українській науці. Назвемо кілька імен: Л. Білецький (професор українського письменства в Укр. Висок. Педаг. Інституті у Празі), київські українські професори (чи викладають іще — не відомо): Павло Филипович, Олександер Дорошкевич, Михайло Драй Хмара, др. Іван Огієнко з Варшави, а далі такі наукові дослідники українського письменства, як: Адріянова, Багрій, Гудзій, Копержинський і инші.

Війна приневолила покійного професора по-

кинути Київ. Він подався спершу до Самари, а по війні бачимо його професором у Петербурзі, звідкіля як уже ми сказали, що року навідувався до Києва. Взагалі Перец був у постійному звязку з Україною, бо ж на Україні залишилися його колишні учні, наукові дослідники, які були у постійних зносинах із своїм улюбленим учителем. Але і в Петербурзі (по війні — Ленінграді) небіщик не відходив від української науки (видав 1926. р. в Києві „Слово о полку Ігоревім" із цінними увагами, з відтворенням тексту й т. д.). Довкола нього скупчилися українські наукові дослідники, що разом із ним утворили 1923. р. „Товариство дослідників української мови, історії й письменства" (перетворене з „Товариства прихильників української мови, історії й письменства"), й це Товариство почало видавати свої „Записки" (ясна річ — тепер припинені!).

Як Перец опинився в Казані, де його постигла смерть — не відомо... Донедавна ще був зовсім здоровий, повен життєвої сили, нових і нових думок і планів, яких не довелося вже перевести. Смерть професора Переца велика втрата для української науки.

Хай же пером буде йому чужа земля!

Яків Кривицький, діяч українських театрів, колишній суддя, за української влади директор департаменту міністерства внутрішніх справ — помер 29. листопаду ц. р. в загальному шпиталі у Львові (в 53. році життя, народився 1883. р. в селі Палянецькому в Камянеччині на заздбручанському Поділлі). Похорони відбулися в вівторок 1. грудня при великій участи української еміграції з Наддніпрянщини та українського громадянства Львова.

Покійний визначався незвичайною чесністю, чистим як сльоза характером і небувалою скромністю. Людина великого знання, визначний правник, з деяким поетичним хистом — мусів задовольнятися тяжкою працею суфлера в різних українських театральних гуртах, при чому не доїдав і не досипляв. Хоч сам не виступав у театрі, як знавець театрального мистецтва, знавець творів українського й чужоземного драматичного письменства, дуже часто допомагав своїми вказівками артистам театрів, де працював, головно ж — своїй дружині, відомій у нас артистці Лесі Кривицькій. Коли вона утворила драматичну школу для української мо́лоді у Львові, покійний Яків Кривицький теж допомагав школі своїм знанням та поуками. Це й зазначив у своїй надмогильній промові учень тієї школи, студент Масляк. Від діячів театрального мистецтва попрощав покійного, підносячи великі прикмети його духа, В. Блавацький.

Смерть Я. Кривицького в усіх, що його знали, викликала щирий смуток.

Вічна йому память!

БІБЛІОҐРАФІЯ

Богдан Галайчук, ПРО ГРУЗІЮ ТА ГРУЗИНІВ, як грузини волі добивалися, з 22 образками і 3 мапками, Львів, 1936, накладом Товариства „Просвіта", ст. 48.

Цією, жовтневою книжечкою „Просвіта" почала друкувати у своїх місячних виданнях короткі образки з визвольних змагань поодиноких народів, — тих, як читаємо в передмові, „що з нами сусідують, а далі тих, що їх історія подібно складається, як наша, й нарешті тих, що від них можемо дечого навчитися". На початок вибрано грузинів, невеликий кавказький народ, що його таксамо, як Україну, поневолила колись царська Росія, й таксамо здушила її тепер большевицька.

Автор книжечки, Богдан Галайчук, здавна займається історією Грузії, головно визвольними змаганнями грузинського народу з 1917—1920. рр., то й не диво, що його образок цих змагань у цій книжечці вийшов виразний і живий. Події з визвольної боротьби грузинів змальовані так, що кожний читач мимоволі над ними спиниться, задумається над ними й поробить собі відповідні висновки. Читачеві відразу стає ясно, що боротьба Грузії за волю скидається на боротьбу України за своє визволення, що становище грузинського народу в СССР дуже подібне до долі українського народу під московськими большевиками.

Виклад автора оживляють численні ілюстрації з історії, культури, побуту й т. д. Грузії, а три мапки обзнайомлюють читача з місцевинами, про які у книжечці говориться. Як звичайно в місячних виданнях — на кінці подано помітки.

Книжечку з цікавістю прочитає не тільки кожний читальняник, учень сільської школи й гімназії, але й кожний інтеліґент, бо ж доля такої далекої від Галичини країни в нас ширшому загалові, на жаль, мало відома. Пишемо — на жаль, бо грузини все з великою прихильністю відносилися до України й до її визвольних змагань. **Вв.**

Іван Филипчак, БУДІВНИЧИЙ ДЕРЖАВИ, історична повість з XII. віку, Самбір, 1935, накладом Філії Т-ва „Просвіта" в Самборі, з передмовою о. Романа Луканя Ч. С. В. В.

Ця повість присвячена галицькому князеві Володимиркові. Як відомо, Володимирко був сином Володаря перемиського. Переживши всіх своїх братів, Володимирко зібрав у своїх руках більшу частину Галичини. Тимто його вважають за першого „збирача" галицьких земель. Столицю свойого князівства Володимирко у 1141. році переносить до Галича. З цим перенесенням столиці починається дія повісти і триває до смерти Володимирка в 1152. р. Автор переповідає тогочасні події, переплітаючи їх побутовими подробицями. Зокрема треба піднести, як це й робить у своїй передмові о. Лукань, те, що автор звертає увагу в цій повісти на Лемківщину і „втягає її в обсяг наших державницьких змагань". **І. К-ко.**

о. О. Пристай, З ТРУСКАВЦЯ У СВІТ ХМАРОДЕРІВ, спомини з минулого й сучасного, з ілюстраціями в тексті, під редакцією д-ра Л. Мидловського, III. том, Львів—Ню-Йорк, 1936, ст. 243.

Це вже третя частина дуже цікавих і незвичайно живих спогадів о. Пристая з його побуту в Америці. Починаються вони 1907. р., коли автор покинув Галичину, й доходять до 1926. р. Та не є це такі спогади, де як у літописах день за днем,

рік за роком подані образки з життя того, що їх пише. Є це окремі, повибирані, искраві й живі образки, що заважили чимось у житті автора, й він подав нам їх на папері. Дуже гарна їх прикмета — безпосередність. О. Пристай пише так, наче б ми бачили його перед собою, як він, залишивши рідний край, з цікавістю приглядається новому світові.

І ми разом із ним цікавимося всіма тими муринами, ірляндцями, італійцями, греками, і нас придушують своєю величчю водопади Ніягари, й нас займає життя американських братів, часто дуже вже відмінне від нашого. Але ж автор не тільки німий спостережник, але й учасник того життя в новому світі, яке він старається й мусить зрозуміти, бо йому доводиться тим життям жити, й часто...з ним боротися. З його погляду дуже цікаві виходять у нього картини українських американських діток та дівочих гуртків, непорозуміння із ленівцями й закарпатськими українцями та москвофілами й москалями на американському ґрунті. В рамках цієї книжки вмістив автор дуже повчальні для нас уваги про американську молодь, про її дух, про суспільні групи переселенців, і зокрема згадання соціалістичний конгрес із 1926. р. в Шікаґу та участь українців у всесвітній виставі 1924. р. в тому самому місті.

Книжка написана гарно, зі спокоєм, який для автора дуже прикметний, і власне цим спокоєм вона нас мало вражає. Це є така книжка, яку гарно прочитати.

Ва.

НОВІ КНИЖКИ ТА ЖУРНАЛИ

КНИЖКИ:

ПАМЯТІ ПРОФЕСОРА ВАСИЛЯ БІДНОВА, Прага, 1936, видання Українського Історично-фільольогічного Товариства в Празі.

М. Михайлик, ЗА СТРІЛЕЦЬКУ СЛАВУ, „Українська Бібліотека", ч. 47, Львів, 1936.

Василь Ткачук, ЗОЛОТІ ДЗВІНКИ, Львів, 1936.

Василь Масютин, ДВА З ОДНОГО, т. 1—2, Львів, 1936, Бібліотека „Діла".

Кость Левицький, УКРАЇНСЬКІ ПОЛІТИКИ, Львів, 1936.

Федір Дулеб, ВЕЛИКІЇ ГЕТЬМАНИ, Львів, 1936, „Українська культура".

Ал. Стишевич, З ЖИТЬЯ І ДІЯЛЬНОСТИ КАЗИМЕРА СВАЯКА (у десяті уродні його смерті), 1926—1936, Вільно, 1936.

Юліян Пляцидовський, ЗА ЗЕМЛЮ БАТЬКІВЩИНИ, Львів, 1936, накладом Вид. Спілки „Діло".

УКРАЇНСЬКА ПЕДАГОГІЧНА НАСТАВА У ЛЬВОВІ 1922 програми й інструкції, Львів, 1936, накладом „Рідної Школи".

Євген Гелевій, РІДНА КРОВ, Львів, 1936, Наклалися М. Тарнавід.

Ольга Кобилянська, АПОСТОЛ ЧЕРНЕЧ, т. 1—2, Львів, 1936, Бібліотека „Діла".

ЖУРНАЛИ:

„ЛИСТОПАД", ч. 11, листопад, ч. 12, грудень, 1936.
„НАЗУСТРІЧ", ч. 22—23, листопад-грудень, 1936.
„ДЗВОНИ", ч. 10, жовтень, 1936.
„НОВА ХАТА", ч. 21, листопад, 1936.
„ЖІНКА", ч. 21—22, листопад, 1936.
„ПЛАСТОВІ ВІСТІ", ч. 3, жовтень, Прага, 1936.
„УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖДЕНЬ", ч. 37—41, листопад-грудень, Прага, 1936.
„КООПЕРАТИВНА РОДИНА", ч. 10, жовтень, 1936.
„ШЛЯХ МОЛОДІ", ч. 14, листопад, 1936.
„НАШІ ПРИЯТЕЛІ", ч. 3 (163), листопад, 1936.
„НАШІ ДЕМКО", ч. 21—22, листопад, 1936.
„РІДНА МОВА", ч. 11, листопад, Жовква, 1936.
„РІДНА ШКОЛА", ч. 21—22, листопад, 1936.
„СЛУЖБОВИЙ", ч. 10—11, жовтень-листопад, 1936.
„СВІТЛО І ТІНЬ", ч. 10—11, жовтень-листопад, 1936.
„ОБРІЙ", ч. 27—28, жовтень, 1936.
„ВІРА І НАУКА", ч. 11, листопад, Коломия, 1936.
„УКРАЇНСЬКЕ ЖИТТЯ", ч. 11, листопад, 1936.
„УЧИТЕЛЬСЬКИЙ ГОЛОС", ч. 8—9, жовтень-листопад, Ужгород, 1936.
„ВІДРОДЖЕННЯ", ч. 11, листопад, 1936.
„ДЗВІНОЧОК", ч. 41—42, Львів, 1936.
„ДОГІЯ", ч. 2, листопад, 1936.
„СОЦІЯЛЬНА ВІСТЬ", ч. 11, листопад, 1936.
„ТРИЗУБ", ч. 46, 22. листопад, Париж, 1936.
„КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА", ч. 11, листопад, 1936. р.
„ШЛЯХ МОЛОДІ", ч. 12, листопад, Вільно, 1936.
„ГОЛОС ЗІЛАД БУГА", ч. 12, листопад, Сокаль, 1936.
„ШЛЯХ ВИХОВАННЯ І НАВЧАННЯ", липень-вересень, 1936.
„УЧИТЕЛЬСЬКЕ СЛОВО", ч. 9—10, листопад-грудень, 1936.
„ЖІНОЧА ДОЛЯ", ч. 21, листопад, Коломия, 1936.
„НА СЛІДІ", ч. 10, листопад, 1936.
„ПРОБОЇСЬ", ч. 9—10, серпень-жовтень, Прага, 1936.
„СПОРТ", ч. 15, листопад, 1936.
„ВІСТІ МУЗЕЮ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНИ", ч. 12—13, жовтень, Прага, 1936.
„ДІМ СЛУЖАНОК ХРИСТА", жовтень-листопад, 1936.
„СПРАВОЗДАННЯ ПРО ЧИННІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ АСОЦІЯЦІЇ В ПРАЗІ за час від 1. липня 1935. року по 1. січня 1936. р., Прага, 1936. р.
„УКРАЇНСЬКІ ЛІСТИ", № 7, Оломоуц, 1936, Інтер Сер. X, У.
„БЮЛЕТИН РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ", ч. 44-46, Варшава 1936.

ДО ВСІХ ХВАЛЬНИХ РЕДАКЦІЙ ГАЗЕТ І ЖУРНАЛІВ У КРАЮ Й ЗА КОРДОНОМ.

Просимо не відмовити надрукувати з кінцем грудня ц. р. у вашім Хвальнім Часописі наш заклик до передплати на 1937. рік, поміщений у цьому числі на 3. сторінці обкладинки.

У заміну за Ваше оголошення, радо помістимо наше, одержанне від Вас текст.

4805

Запросини до передплати журналу

„ЖИТТЯ І ЗНАННЯ“

на рік 1937.

З першим січня 1937. року „Життя і Знання“ входить у **десятий** рік свойого видання.

За девять років наш журнал дав своїм читачам невичерпане джерело **знання** з усіх ділянок, у ньому кожний міг найти раз-у-раз усебічне освітлення нашого **життя**. Це знають добре всі наші дотеперішні передплатники, до яких ми звертаємось із гарячим закликом, щоб не тільки нас не покинули в десятому році видання „Життя і Знання“, а ще й придбували нам нових прихильників та передплатників. Зокрема ж просимо всіх, що з якихнебудь причин не передплачували нашого журналу, щоб **познайомилися** з „Життям і Знанням“. Ми **певні** в тому, що, познайомившись, стануть його передплатниками. **Стануть**, бо ж

„Життя і Знання“ й надалі залишається єдиним популярно-науковим ілюстрованим українським місячником;

„Життя і Знання“ й на далі виконуватиме свою програму, освідомлюватиме з **життям**, минулим і теперішнім нашого народу й усіх народів світу;

„Життя і Знання“ й надалі вестиме найдоступнішим способом, простим складом, звичайними словами **знання** з усіх ділянок: стародавня історична й дoісторична (археольогія), чужі краї й люди, визначні діячі свої й чужі, всесвіт, Земля й її будова, життя на світі, історія України й чужих народів, відкриття й винаходи, техніка, мова й мовознавство, народне господарство, громадознавство й т. д.;

„Життя і Знання“ приноситиме все багатий образковий матеріял, карти, мапи, при чому, як і досі, додаватиметься, щоб читачі його довідувалися все в пору про те, що цікавилює саме ввесь світ;

„Життя і Знання“, як і досі, матиме на увазі духові потреби читалень і передусім самоосвітні гуртки, які можуть користуватися матеріялом, поміщеним у журналі, для своєї мети;

„Життя і Знання“, як і досі, ставатиме у пригоді науковим гуркам нашої мо́лоді в середніх школах і в вищих клясах загальної школи; вони завсіди можуть черпати зі статтей те, що Їм буде потрібне; Перший Український Педагогічний Зїзд у Львові (2—3. листопаду, 1915. р.), висловився з признанням про наш журнал, Шкільна Кураторія здавна поручила його для читання в вечірніх курсах позашкільної освіти на другому ступні — замість окремих читанок, а в наших середніх школах його скрізь поручають як домашню лектуру для III. і IV. кл. нового типу;

„Життя і Знання“ й на далі буде в найтіснішому звязку зі своїми читачами і своїми співробітниками, що їх число з року на рік зростає;

„Життя і Знання“ повинна передплатити кожна читальня, кожна кооператива, кожна освітня установа, воно доповнить і поширить Їм їх знання, скріпить їх погляд на світ, на життя, на людей;

„Життя і Знання“ це — багате й невичерпне джерело для самоосвіти, для викладів і читання на-голос по культурно-освітніх установах;

„Життя і Знання“ несе науку й освіту між найширші верстви народу, проводить виховні думки, щоб, таким чином, піднести нарід на вищий ступінь культури, тимто

„Життя і Знання“ мусить найтися в **кожній** читальні „Просвіти“, в кожному **касині**, в кожному українському **товаристві**, його повинні передплачувати **всі свідомі українські** люди: духовні, вчителі, інжинєри, купці, промисловці, урядовці, й передусім усі ті, що займаються культурно-освітньою працею серед народу.

„Життя і Знання“ журнал, як на наші обставини, відповідно до того, що він **дає** — недорогий.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

Передплата його на рік: у краю та в Чехословаччині 18.— зл., на 6 місяців 9.— зл., на 3 місяці 5.— зл., поодиноке число 2.— зл. (Ще не торкається осіб і, головно, читалень, які платять річну членську вкладку 25.— зл. і одержують усі видання „Просвіти“).

За кордоном: на рік 21.— зл., на 6 місяців 11.— зл., на 3 місяці 6.— зл., поодиноке число 2.— зл.

Комплєти III., IV., VI., VII., VIII. і IX. річників у брошурі замовляти можна по ціні 18.— зл., V. річник по ціні зл. 22.50, а за оправленої у півполотно з золотими витисками на передї й на хребті доплачується зл. 3.—.

Подаємо до відома, що маємо до продажу окладинки до I—IX. річників журналу „Життя і Знання“ по ціні зл. 2.50, з пересилкою 3.—.

Хто прийме до 1. січня 1937. р. **півріччну** передплату на 1937. рік у сумі 18 зл., той дістане даром окладинку до IX. річника.

Хто прийме до 1. січня 1937. р. **півріччну** передплату в сумі 9 зл., той дістане книжку — М. Рудницький: Місто контрастів (вартости 1.50 зл.), або Календар Т-ва „Просвіта“ на 1937. рік (вартости 1.50 зл.).

Адреса Редакції й Адміністрації:

ЛЬВІВ, РИНОК 10, ТОВАРИСТВО „ПРОСВІТА“. — Société "Prosvita", Léopol, Rynok 10. Pologne. Association „Prosvita“, Lviv (Lemberg), Rynok 10, East. Galicia, Poland.

Поштове заплачено готівкою.
Opłata pocztowa uiszczona gotówką.

ХТО ЩЕ НЕ ЗАПЛАТИВ

за

Календар „Просвіти"

на 1937 рік

просимо негайно вислати належність у сумі 1·50 зл

Вже вийшло 8 томів, а то: II, III, VI, VII, VIII, X, XI та XIV повного видання творів

ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

видання Українського Наукового Інституту в Варшаві

Щоб полегчити сплату рат за передплату на це повне видання творів Т. Шевченка та уможливити цим передплату як найширшим колам, Інститут випускає по одній книжці по три місяці, а саме 1. лютого, 1. травня, 1. серпня, 1. листопаду.

Присилайте передплату!

Умови передплати за 16 томів:

у книгарському продажу: зл. 64·—, у передплаті: зл. 40·—, по 2 зл. 50 гр. за том брошурований. Хто заплатить у 4 ратах по 10 зл., дістанетиме книжки в паперовій оправі.

Чекове конто П.К.О. в Варшаві 28.670.

ВЖЕ ВСІ ПЕРЕКОНАЛИСЯ

що до доброї і смачної кави годиться тільки

Цикорія „ЛУНА"

виробу кооперативної фабрики „СУСПІЛЬНИЙ ПРОМИСЛ"

ЛЬВІВ — БОГДАНІВКА.

Коли Ви курите — то Ваш обовязок

курити ПАПЕРЦІ і ТУТКИ

повноватки

(150 шт. у коробці)

„КАЛИНА"

української фабрики кооп. фірми „Будучність" у Тернополі

фабричний склад — Львів, вул. Бляхарська ч. 11.

КНИЖКА, ЯКОЇ В НАС НЕ БУЛО!

Цього року появилася

НЕЗВИЧАЙНО ЦІКАВА КНИЖКА

ЄВГЕНА ХРАПЛИВОГО:

Сільське господарство галицько-волинських земель

з 229 таблицями, 17 діяграмами і 3 мапами.

Книжка ця повинна найтися не лише в кожній читальній бібліотеці, але й у кожного свідомого громадянина, що лучше шляхів для поліпшення долі нашого хлібороба.

Книжка велика, обіймає 352 сторінок друку. Видає її Т-во „Просвіта" цього року у другій серії своїх видань (заходом Фонду „Учітеся, брати мої).

Замовляйте — ціна не велика, всього 2.50 зл.

НАБУВАТИ В ТОВАРИСТВІ „ПРОСВІТА"
ЛЬВІВ, РИНОК Ч. 10.

Від квітня цього року виходить заходом Т-ва „Просвіта" у Львові нове видання

„ПРОСВІТА"

місячник освіти, виховання, культури.

Вийшли досі числа за квітень, травень, червень, липень - серпень, вересень - жовтень, листопад.

Зміст дуже різнородний. Місячник має постійні відділи: Читальня, Самоосвіта, Бібліотека, Театр — хор — музика, Поуки й поради, Календарець праці, З життя „Просвіти", Забави й розваги. Він містить усе, що потрібне освітникові, читальникову роб'ячникові. Передплата до кінця р. 2·50 зл. Окреме число — 50 гр. Передплату присилати на адресу: „Просвіта", Львів, Ринок 10.

Видає Т-во „Просвіта". — За редакцію відповідає д-р Іван Брик. — З друкарні Вид. С-ки „Діло", Львів, Ринок 10.